

THEOLOGIAI SZEMLE

TARTALOM

DR. PAKOZDY LÁSZLÓ MARTON:
A Theologiai Szemle új folyama elé

FARKAS JÓZSEF:
Evangélizáló szolgálatunk az elmúlt két évtized alatt

DR. CZEGLÉDY SÁNDOR:
Az evangélizáció kérdései

CSENGÖDY LÁSZLÓ:
Megjegyzések huszonöt esztendő evangélizációs munkájáról

DR. VARGA ZSIGMOND J.:
Misszió és evangélizáció

VILÁGSZEMLE
DR. HROMÁDKA L. JÓZSEF:
Együtműködésünk fő feladatai

DR. KÁDÁR IMRE:
Feljegyzések a Szovjetunióban tett utazásunkról

HAZAI SZEMLE
DR. PÁLFY MIKLÓS:
Merre tart a Magyarországi Evangélikus Egyház?

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE
Kádár Imre: Egyház az idők viharáiban (Ottlyk Ernő)
Stauffer, Ethelbert: Jesus, Gestalt und Geschichte (Pákozdy László)
Winter, Eduard: Russland und die slawischen Völker in der Diplomatie des Vatikans (p. m.)

ÚJ FOLYAM

1958

I

SZÁM

ALAPÍTVÁ 1925-BEN

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIUMI PROTESTANIZMUS HAVI FOLYÓIRATA

1958. MÁJUS

A *Theológiai Szemle* szerkesztő bizottsága: Dr. Bartha Tibor, dr. Bodonhelyi József, dr. Czeglédy István, dr. Esze Tamás, dr. Káddár Imre (felelős szerkesztő), dr. Nagy Gyula, dr. Ottlyk Ernő, dr. Pákozdy László (főszerkesztő), dr. Pálffy Miklós (társszerkesztő), dr. Tóth Endre, dr. Varga Zsigmond J.

Felelős kiadó: Muraközy Gyula.

Szerkesztőség: Budapest, IX. Kálvin tér 8. II. udvar. I. em. 6. sz. Telefon: 181—055

Szerkesztőségi órák: minden szerdán d. u. 3—6 óráig

Kiadóhivatal: Budapest, XIV. Abonyi u. 21. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.

Előfizetési díj egész évre — 12 számra — 140.— forint; az 1958. évben (május—december) megjelenő nyolc számra 90.— forint, amely két előzetes részletben is fizethető.

Egyes szám (átlag 48 oldal + 4 borítólap) ára 12.— forint.

9454/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős: Bolgár Imre.

Kérés cikkíróinkhoz

(1) A cikket gépelve, lehetőleg javítás nélküli kéziratban, két példányban juttassák el a szerkesztőségbe:

(2) Ügyeljenek arra, hogy a gépelt szöveg ritka sorközzel laponként 30 sort és soronként átlag 60 betűt tartalmazzon.

(3) A cikkben *kurzíval* szedendő szavakat pontosan húzzák alá, a ritkítva szedendő szavakat vagy már így gépeljék, vagy pedig szaggatott vonallal húzzák alá.

(4) Szerzők és más személyek nevét ritkítva írjuk.

(5) Könyvcímeket és folyóiratcímeket *kurzíval* jelölünk, a könyvekből idézett fejezetek vagy folyóiratokból idézett cikkek címét nem szedjük *kurzíval*, hanem idézőjelbe tesszük; pl. Vogel, Heinrich, *Christologie*, Bd. I, München. 1949. — Eißfeldt, „El and Yahweh” [*Journal of Semitic Studies*, 1956 (1) 25—37]. A folyóiratok *évszáma* után zárójelben az *évfolyam*, azután pedig a *lapszám* (hasábszám) áll. Nemzetközileg közismert folyóiratok általánosan elismert rövidítéseit is tanácsos használni, kivált, ha többször hivatkozunk rá [pl. ZAW 1956 (68) 257].

(6) A bibliai könyvek idézése közben éljünk a rövidítésekkel: 1 M 3:6, 1 Sm 1:1, 2 Kor 1:2, 1 Jn 4:16 stb. A könyvek számát ne római, hanem arab számmal írjuk; utána nem kell pont, a könyvek rövidítése után sem. A részek és a versek közé kettőspontot tegyünk (:), mert a vessző (,) vagy a pont (.) használata egyénileg változván sok zavart okozhat. Ha *egy fejezeten belül* nem összefüggő verseket idé-

zünk, a versek közé pontot tegyünk (ez az *-ik* rövidítése), *egyedül* idézett több bibliai hely közé vesszőt vagy egy-egy csoport után pontosvesszőt tegyünk: Mt 9:6—13. 14—18. 33, 7:7. 21; Jn 17.

(7) A görög és héber szavak átírásában *ne fonetikus transcriptiot*, hanem *a betűk* (a héberben ezenkívül a *magánhangzók* jelének is a *transliteratio*-ját adjuk (a latint sem írjuk fonetikusán!). (Más nyelvű szavak vagy könyvcímek átírására nézve a Tudományos Akadémia helyesírási szabályai az irányadók; a héberre és a görögre a német stb. folyóiratokban dívó, nemzetközileg elfogadott kulcs alkalmazandó.)

(8) A helyesírás tekintetében is alkalmazkodni kell a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott *A magyar helyesírás szabályai*, 10., átdolgozott és kibővített kiadás, Bp. 1954. c. (könyvhöz, továbbá kiegészítéséhez: Deme László, *Magyarázat helyesírási szabályzatunk új (10.) kiadásához*, Bp. 1955.

(9) Kerüljük el az idegen szavak használatát, ügyeljünk a jó magyarságra. Kéziratunkat nézessük át valakivel.

(10) Kérjük cikkíróinkat, közöljék szerkesztőségünkkel, hogy milyen theologiai tanulmányokkal foglalkoznak, miről tudnának rövid cikket írni, miről szeretnének olvasni a *Th. Sz*-ben, mely könyvek ismeretét tudnák elkészíteni, mely könyvek ismeretét szeretnék olvasni.

(11) Közöljék velünk minden szám után bíráló megjegyzéseiket.

(12) A helyesírás és a fentebb közölt formai szabályok egységes alkalmazása érdekében a szerkesztőség a jövőben fönntartja magának a korrekció jogát.

A Theologiai Szemle új folyama elé

1948-ban szűnt meg az alapítása idején eredetileg közös protestáns *Theologiai Szemle*. Azóta mindegyik protestáns egyházban egy-egy folyóirat birkózott azzal a feladattal, hogy egyház-kormányzó szerszám, tudományos szaklap, gyakorlati igehirdetésre vezérlő kalauz és még sok minden egyéb legyen egyszerre a rendelkezésére álló szűk keretben. Nem tudhattak minden igényt kielégíteni.

Az idők múlásával egyre jobban éreztük, hogy szükség lenne olyan folyóiraatra, amelynek hasábjain megbeszélhetnénk, megvitathatnánk az evangéliumi egyházak mai közös teológiai kérdéseit, ha nem is a gyülekezetek élete fölött, de tudományos szinten, a kérdések mélyére — s ha kell az elevenére is — tapintva. Amikor 1957 tavaszán az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke meglátogatta a Debreceni Theologiai Akadémiát s a tanári kar elbeszélgethetett vele a legégetőbb kérdésekről, más kérdések után fölvetettük a *Theologiai Szemle* ügyét is. A Református Egyház Egyetemes Konventjének a kérése is elhangzott ebben a tárgyban 1957. augusztus 30-án, amikor a Konvent kérte az *Egyháztörténet* című folyóirat megindításának az engedélyezését is. A kérés a Népművelésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala részéről kedvező elintézkedést kapott. Előzetes tájékoztató megbeszélések után 1958. január 7-én egy értekezleten — amelyre meghivattak a protestáns teológiai akadémiák dékánjai, a megszűnt és most új életre hívandó tudományos folyóiratok volt szerkesztői és néhány munkatársuk — igen beható és őszinte beszélgetés után megnyíltak az elvi lehetőségek a *Theologiai Szemle* megjelenésére. A gyakorlati nehézségek is elhárultak néhány hét alatt: a *Theologiai Szemle* újból megjelenhet. Most már nem a megszűnt református Coetus Theologorum kiadványaként, nem is a két úgynevezett történelmi egyház folyóirataként, hanem az egész magyarországi evangéliumi protestantizmus közös tudományos teológiai fórumaként jelenik meg.

Az Egyház sohasem lehet meg jó, azaz élethez közel álló bibliai és hitvallásos teológia nélkül. Mi egy olyan államban élünk, amely a szocializmus útján halad. Ha eltekintünk a Német Demokratikus Köztársaságban élő protestantizmustól — amelynek egészen különleges helyzete van —, azt mondhatjuk, hogy sehol sem él a szocialista államokban evangéliumi keresztyénség akkora tömbben és olyan százalékarányban, mint a mi hazánkban. A magyarországi evangéliumi keresztyénség azért is állt az elmúlt évtizedben annyira mindenki szeme előtt széles e világon, mert tudva-tudatlan mindenfelé ráéreztek arra, hogy egy bizonyos értelemben a magyarországi evangéliumi egyházak a keresz-

tyénség jövőjének a „kísérleti laboratóriumai”, ahol más országokban élő hittestvéreinkért is, az Egyház egészéért is születnek a döntéseink.

Az emberiség történetének korszakos változásai mindig *krisis-t*: válságot és ítéletet, hoztak magukkal az Egyház számára. Az Egyház ezt hol már egyidejűleg fölismerte, hol csak akkor ébredt rá a valóságra, amikor már helyrehozhatatlan károk és vereségek származtak alvásából és engedtlenségéből. Ezt a tételt igazolja mind a bibliai kortörténet — milyen különböző hangon és üzenettel szólnak korszakonként a próféták! —, mind pedig az Egyház története: a Római Birodalom békéje, majd bukása, a hűberiség, a humanizmus, Kopernikus, az újkor társadalmi és technikai forradalmi, a kapitalizmus, a kolonializmus stb. nem hagyta — igen enyhe kifejezéssel szólva — hatások nélkül az Egyház életét, teológiai gondolkodását és formáit. Toynbee, korunk nagy hírű nyugati kultúrhistorikusa, az emberiség történetét és művelődéstörténetét szakadatlan *kihívások és válaszok* („challenge and response”) sorozatának fogja föl.¹ Bibliai teológiai ismeretünk alapján és keresztyén hitünkben tudjuk, hogy ez a gondolat egy a gyökereitől elkülönített („szekularizált”) bibliai igazságot rejt még magában. A Biblia Istene földadatok elé szokta állítani, megbiztatásokkal szokta elküldeni népét ebben a világban: mindig újabb viszonyok között megszólítja Igéjével és feleletre vár, mégpedig nemcsak úgynevezett „teológiai”, elvont, elméleti, hanem az egész élet bizonyágtételével történő feleletre.

Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az emberiség legnagyobb korfordulóját éljük át. (Talán már nincsenek közöttünk olyanok, akik emiatt „történetfilozófiai hairesis”-szel vádolnak bennünket, de azért sietünk hozzátenni, hogy ennél a megállapításunknál eltekintettünk a „krisztuseseménytől”, amely keresztyén hitünk szerint minden más történeti eseménytől különböző, összehasonlíthatatlan, éppen ezért lényegében csak a hit által megragadható és értékelhető esemény.) Senki sem tagadhatja ezt a korfordulót, aki csak egy kissé is beletekintett az atom titkába. Senki sem tagadhatja ezt a korfordulót, aki észrevette, hogy a szocializmus az egész emberiségnek olyan ügyévé vált, amelyben döntenie kell minden embernek. Az atomfizika

¹ Toynbee Arnold J. főmunkája az *A Study of History* I—III. rész 1934, IV—VI. rész 1939, VII—X. rész 1954. — Rövid német foglalata a Somerwell-féle angol kivonat alapján: ford. J. v. Kempfski, *Der Gang der Weltgeschichte. Aufstieg und Verfall der Kulturen*. 4. Aufl. Stuttgart 1954 (Verlg. Kohlhammer), XXXI+583 lap.

és a szocializmus — az emberiség életének ez a mai két óramutatója — is mélyen és szorosan összefügg egymással: az atomenergia akkor válik átok helyett áldássá, halál helyett életté, ha az egész emberiség közkinccsévé, köztulajdonává válik. Az általános világpusztulással, az emberiség halálával fenyegető „atomkorszak” halálos veszedelmeit csak az egy-emberiség legszorosabb közösségi életében oldhatjuk meg („koexistencia” ez a szó metapolitikai értelmében!). Ebbe a megoldásba beletartozik a színes és még gyarmati népek százmillióinak a valóságos befogadása az emberiség közösségébe, a világ javainak testvéri részesedése. Ép teológiai érzéssel senki sem állíthatja, hogy ezekre a kérdésekre maradéktalanul kiolvashatjuk és kiidézhetjük a feleleteket a reformáció vagy akár csak a múlt emberöltő protestáns teológiájából is. Vajon kielégíthet-e bennünket a parasztság kérdéseinek az a megoldása, ahogyan az a reformáció hajnalán Németországban történt? Vajon gondolkozhatunk-e ma is úgy a keresztyénség történelmi *limes*-ein kívül eső vagy kívülkerült „pogányokról”, mint a reformáció kora a „törökökről”, hogy tudniillik azok apokaliptikus *massa perditionis*? Vajon lehet-e a tulajdon kérdése olyan problémátlan a mi számunkra is, mint volt a kapitalizmus hajnalán kegyes puritánus őseink és vagyonyűjtő fejedelmek számára? Vajon hordozhatja-e még a keresztyén kegyesség továbbra is az individualizmusnak és énközepűségnek azt a kárfenét, amelyet a fölvilágosodás korában — mint annak a kornak föl nem ismert *krisis*-ét — magábaszívott? Vajon alkalmazhatók-e még továbbra is a skolasztikus kazuisztika világából a reformáció teológiájába átmenekedett, de alapjában véve természetjogi kategóriák, mint például a „*bellum justum*” vagy „a háború rendőri akció” (Korea!) tétele, a háborúnak arra a lehetőségére, amely fenyeget bennünket, ha a népek nem fogják le a biratnáság és a rombolás őrlőjeinek a kezét? Mert ugyan a háborúnak a hagyományos keresztyén etikai kategóriáiba beilleszthető-e még az a pusztítás, amelyben egyetlen repülőgép egyetlen hadiútján nagyobb pusztítást okozhat, mint a második világháború során fölhasznált összes hagyományos bombák együttvéve? Nemzetközi közhely a teológiában, hogy a teológia súlypontja ma az etikában van.

Az Egyháznak minden új korszakban — „teológiai súlypontváltások idején” — újból és újból meg kell kérdeznie a teljes Szentírást, Isten élő igéjét. Újból és újból szét kell néznie a világban prófétai „őrálló”-ként. A teológiai ismeret és gondolkodás szünet nélkül fejlődik. Ami nem akar vagy nem tud fejlődni, az elsatnyul, elhal, hasznavehetetlenné válik. Az az egyházi teológia, amely nem dolgozza föl Isten igéje világosságában és üzenetének a vezetésével a mai kor legnagyobb kérdéseit és nem felel — mégpedig az Egyház minden életmegnyilvánulásában! — a kérdésekre hívó döntésekkel, elmúlik a múlttal. Az Egyház úgy találja meg az Igének engedelmeskedő jó szolgálat helyét, alkalmát és módját, ha teljes odaadással keresi is azt: tusakodva Istennel, önmagával és a világgal, vagyis: *ha friss, úde, élethez közel álló teológiája van.*

Örvendetes dolog, hogy a magyarországi evangéliumi egyházak ehhez a kereséshez és szellemi tusakodáshoz olyan formában is lehetőséget kaptak, mint a *Theológiai Szemle*. De a bibliai hit ezt a lehetőséget másképp nézi és veszi, mint a termé-

szetjogi, tudniillik nem egyházpolitikai sikernek, hanem *bűnbánattal és hálával*. A lehetőség és a szabadság mindig szabadság *valamire*. A keresztyén hit nem ismer céltalan, formális vagy nihilista szabadságot. Ez azt jelenti, hogy a *kapott szabadsággal élni kell tudnunk*. Nyíltan beszélünk erről a dologról is. A világ egyetlen állama sem engedi meg, hogy „szabadság” címén sajátos létét vesélyeztessék. A szabadsággal velem jár a nem-szabadság, a korlát. Úgy illik mindig, hogy az Egyház a világban maga találja meg a korlátait bibliai hite alapján (bibliai állam-theologia!). A múltban az egyházak világszerte természetesen vették, hogy háborúk idején szabadságukat korlátozzák. (A zokszó nélkül elfogadott korlátozásokon túl fájdalom, még teológiai öncsonkításokat is vállaltak, amikor — különösen a hadilelkészlet terén — például a szeretet evangéliumát (Máté 5:43—40) érvénytelenítették a szembenálló másik „keresztyén néppel” kapcsolatban is — hogy a „pogányokról” ne is beszéljünk.) Nem tekintették például a gyülekezet vagy az evangélizáció szabadsága korlátozásának, ha a hatóság elsötétítette a templomokat, korlátozta az egyhelyen összegyűlekezők számát a légitombázások idején. Sem Canterbury érseke, sem Berlin evangélikus püspöke, sem Chicago bíborosa, de még a római pápa sem tiltakozott akkor ez emberi jogok korlátozása miatt a vallásszabadság nevében: egy elsötétített ország vasárnap este kivilágított templomai a legtökéletesebb eligazító térképet jelentették volna az ellenség repülőgépei számára. Éppen az *evangélium szabadsága érdekében* magának az Egyháznak kell a nemzetközi feszültség fokozódása, a hideg háborúnak szinte már forró háborúvá való hevítése, a társadalmi osztályharc kiéleződése, a gyarmati népek szabadságra törekvése (és az ezekkel járó veszedelmek) idején önfegyellemmel megtalálni azokat a korlátokat, amelyek között egyfelől *hű maradványok* küldetéséhez, másfelől kétségtelemné teszi mindenki számára, hogy az *Egyház nem reakciós politikai párt, nem idegen hatalmak ügynöksége és fegyvertársa, nem idegen és köszívű test a népe életében, nem részvétlen a népe és az emberiség nagy kérdései iránt, hanem minden jónak a támogatója és a szocializmus államához bibliai államtana és Krisztus-hite alapján, teológiailag: őszintén és pozitíve viszonyul*. A szabadsággal élni kell tudnia, azt jól és jóra kell fölhasználnia. Még az „ébredés” és az „evangélizáció” sem vonatkozhat el ezektől a nagy kérdésektől. A múlt század derekának és második felének nagy amerikai ébredési megmozdulásai a „megtérőktől” megkivánták a döntést a rabszolga-kérdésben is: fölébredt és megtért embernek nem lehetnek többé néger rabszolgái. Az ébredésből polgárháború is lett, amelynek győzelme elindította az északamerikai négerfőlszabadítás máig be nem fejezett folyamatát. (A mai Billy Graham-féle ébredési vállalkozásnak a híres Niebuhr professzor — akit igazán nem lehet baloldalisággal vádolni, hiszen oszlopa a Barthellenes „antikommunista” teológiai hadjáratnak — éppen ezt a teljes érzéketlenséget vagy kínos hallgatást veti a szemére; nem ismer más bűnt, csak a nem-társadalmi bűnöket.)

A magyarországi protestáns egyházak — hangsúlyozzuk: valamennyi evangéliumi keresztyén egyház — tudományos és mai kérdéseinek a megbeszélésére, megvitatására, különböző nézetek megbirkózására kapott áldott lehetőségünk a *Theológiai Szemle*. A tudományos módszer és színvonal,

a szakszerűség és a hangnem a sokszor oly undorító egyházi tömegszenvédelek fölé emelheti a kérdéseink megvitatását. Fontos kérdéseink olyan alapos megtárgyalásban részesülhetnek, hogy föl-szabadulást vihetnek sok-sok tájékozatlan, vergődő, bizonytalanok vagy megkeseredett lelkipásztor — s rajta keresztül gyülekezet — életébe. Ez a megújult folyóirat az *igazi szabadság levegőjét* (János 8:36, 2 Korinthus 3:17) áraszthatja magából, ha cikkírói és szerkesztői abban a szabadságban élnek, amelyre a Fiú hívott el bennünket, aki szolgai formát vett föl és mindenkinek a szolgájává lett. Ez a valódi szabadság Isten igazságán alapszik, nem a pogány természetjog formuláin. Az a tény, hogy a *Th. Sz. valamennyi protestáns egyház és theologiai irányzat theologusai számára nyitva áll*, eleve magában hordja a *vélemények és a megnyilatkozások különbözőségét*. Az igazságra, a bibliai igazságra való törekvés pedig magával fogja hozni azt is, hogy *kritikánkat hallatjuk* egymás megnyilatkozásai iránt, egyházunk megnyilatkozásai iránt. Folyóiratunk nem valamelyik egyházkormányzat „hivatalos szócsöve”, hanem *ökumenikus jellegű forum*. Ezért lett a gazdája: a magyarországi evangéliumi egyházak Ökumenikus Tanácsa. Ezért egyik legfőbb célunk: *a magyarországi evangéliumi protestáns keresztyénség belső ökumenizációjának az ápolása*. Az elmúlt években sokszor bebizonyult, hogy az ökumené iránt mutató nagy érdeklődés és a saját típusú egyházak világszervezetei iránt elmélyülő kapcsolatok közepette siralmasan adósak maradtunk egymás szeretetével és megbecsülésével. Nyilván a kisebbeknek volna itt több panasza a nagyokra, de az Egyház Ura bizonyára őket is elmarasztalja ebben a kérdésben.

Hangsúlyozzuk az „*evangéliumi protestáns*” jelzöt. A *reformátói igazságok* — alapvető és közös igazságok — nagy hagyományának *őrizői, továbbfejlesztői, kibontakoztatói, alkalmazói és gyümölcsötvetői szeretnénk lenni*, mert összeköt bennünket az egy Evangélium. A „protestáns” szó becsülete sokfelé megkopott az utolsó nemzedékben. Sőt lassan-lassan a „protestáns” után már az „evangéliumi” jelzöt is kezdik itt-ott szégyellgetni meg fölcserélgetni olyannal, mint pl. az „apostoli”. Bizonytalan és kétes zengésű trombitahangokat hallhatunk arról, hogy revideáljuk reformációi álláspontunkat a római katolikusokkal szemben (mi ismerjük e hangok „nem-theologiai faktorait” is); mintha Róma nem lett volna 1517 óta egyre rómaibb és nem éppen ebben az emberöltőben tette volna meg a döntő dogmatikai lépéseket is a christianus egyházból a marianus egyház felé. Igaz, közben a protestantizmus sokfelé — még szülőhazájában is — megszintelenedett. Sokfelé és sok képviselőjében elvesztette belső, láthatatlan, mindent rendező kristálytengelyét; részigazságokra hullott hagyomány-maradékával gyakran kristályosodik immár római tengelyre. Másként felel a föladvott kérdésekre, mint ahogyan az evangéliumiságából és protestantizmusából következnek. Sokfelé a szó legszorosabb értelmében elklérizálódott. *Gondolatmeneteiben, érveléseiben, alakulataiban, szervezetében, liturgiájában és nem utolsósorban társadalmi és politikai magatartásában római habitussal, római morphéval, római tétellel és római gesztussal felel*. Értelmetlenül áll az új viszonyok közé került egyházak kérdéseivel és érdekeivel szemben, nyugtalan a fiatal egyházak új utai miatt; a megoldást az élet organizmusa helyett az

élők organizálásában és hatalmi szervezetté építésében látja. A szolgai formát veszedelmesnek, „önfeladásnak” tartja.

A belső ökumené mellett *nagyon figyelni fogunk a „külső” ökumené kérdéseire is*. Hitünk szerint az ökumené több mint az Egyházak Világtanácsa vagy a hét nagy felekezeti világszövetség együttvéve. Mi a közös Krisztus-hit alapján minden keresztyén egyházat az ökumené, az Una sancta tagjának vallunk. Olyan egyházakkal is kapcsolatot óhajtunk tartani, amelyek nem tagjai az egyházi világszervezeteknek, akár dogmatikai okokból, akár azért, mert rossz tapasztalataik voltak valamely világszervezettel (a Szovjetunió és Kína egyházai, a fundamentalista egyházak, mint pl. a holland Gereformeerde Kerk). Hisszük, hogy az Egyházak Világtanácsa a legjobb eszköz lehetne, ha sikerülne kizárólag és mindenben az *egyházak* és csak az egyházak *világtanácsának* és olyan *tanácsnak*, társalkodó közösségnek lennie, ahol *minden tanácsot egyforma testvéri szeretettel meghallgatnak*, nem gyanúsítanak. Sajnos, vannak olyan kérdések, amelyekre az idő szerint a Világtanács nem talál választ. Nagyon éles különbséget kell tennünk, hogy mi a hitbeli kapcsolat és mi az, ami ökumenikus munka vagy segély címén egyszerűen egy bizonyos hatalmi csoport világpolitikai elgondolásainak theologiai vetülete vagy szolgálata. Mi hiszünk az ökumenében, a bibliai értelemben vett ökumenében és ezért az ökumené kérdéseiben sem maradhatunk némák.

*

A *Th. Sz.* — mint mondtuk — tudományos folyóirat, tehát hangja és módszere más lesz, mint egy napilapé vagy egyházi néplapé. Kritikai éle elsősorban a magunk dolgai felé fordul, mert a magunk élete rendeződésének eszközüvé óhatjuk tenni. Minden tudományágnak megvan a maga sajátos, tárgyából folyó módszere, de a theológiát is összeköti minden más tudománnyal valamennyinek közös alapja, amit a Biblia nyelvén úgy fejezhetünk ki, hogy: „*Semmit sem cselekedhetünk az igazság ellen*”. Ami *tény* — minden tudomány számára tény, akár rokonszenves, akár ellenszenves számára az a tény. Az igazi theologia nem fél sem a Biblia, sem az Egyház történetének kritikai vizsgálatától. Ami megkülönböztet bennünket más tudományágak művelőitől, az az „értékrendszerünk” (bocsánat, hogy a kívülállókért ilyen gyánús és terhelt kifejezést használunk). Feladatunknak tekintjük azt is, hogy számotadjunk magunkról mindenkinek, aki kintről kérdez bennünket, anélkül azonban, hogy helyet akarnánk adni az apologetika idejétmúlta műfajának. *Értékrendszerünk* — mondjuk most már a magunk nyelvén —: *a teljes Szentírásban őrzött kijelentés; a belőle táplálkozó keresztyén hitünk megőv bennünket attól, hogy csak meg is kíséreljük létrehozni a keresztyén hitnek és a marxizmusnak bármilyen keverékét*. (Vigyázzunk: ez nem azt jelenti, hogy nem akarnánk vagy tudnánk tanulni a marxizmusból). — A múltban sok hívó theologusunk ajkán azzal az általánosított, de soha tételesen nem bizonyított hamis váddal rágalommal akarták elnémitani a helyesen és igazán hirdetett ígét, úgy akarták hitelét venni a megtérésre és az új életre hívó üzenetnek, hogy ráütötték a „*történetfilozófia*”, az „*üdvüniverzalizmus*”, a „*hivatalos theologia a marxizmus kiszolgálására*” billogát. Ezért az eddiginél fokozottabb

gonddal kell valamennyiünknek ügyelnünk gondolataink és gondolkodásunk bibliaiságára, a beszédünk tiszta magyarságára és egyértelműségére, hogy a jót jól mondjuk.

A szocialista állammal és világgal, amelyben élünk, nem a theologia és az ideologia területén találkozunk és találkozhatunk, hanem *Keresztyén hívőkként a gyakorlati élet kézzelfogható és megkerülhetetlen kérdéseiben*. Itt hangzik el az „igen” vagy a „nem” ajkunkon és tetteinkben. Ide kell nekünk a legjobb theologiai és egyéb fölkészültséggel, de egyben az Evangélium gyermekeinek olyan szabadságával találkozóra mennünk, amióra egy Luther volt képes a maga korában. Ezért a *Th. Sz.* a szónak ilyen értelmében is *gyakorlati theologiai folyóirat* kíván lenni. Isten tisztelete és szeretete — mégpedig mind az egyéné, mind az Egyházé — a bibliai bizonyosság és hitünk szerint az emberek szolgálatában válik gyakorlatilag hitelessé. Az úrvacsora sákramentumát szerző Jézus beszéde — és így maga az úrvacsora is — a lábmosó és keresztalálra ment Jézus szenvedésében vált sákramentummá és hiteles beszéddé.² „Ama bizonyosságtétel” nélkül szép emlékező szertartás maradt volna csak, egy ideig. Ami azonban áll Krisztusról, áll a Krisztus testére, az Egyházra nézve is. „Ha valaki azt mondja, hogy: Szeretem az Istent! — de gyűlöli a maga atyjafiát, hazug az; mert aki nem szereti a maga atyjafiát, akit lát, hogyan szeretheti az Istent, akit nem lát?” (1 János 4:20). — „Ügy fényljek a ti világosságtok az emberek előtt, hogy lássák a ti jócselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat!” (Máté 5:16).

*

Hanem vessünk most már egy pillantást néhány olyan kérdésre, amelyek ma égető theologiai kérdései a mi evangéliumi egyházainknak, amelyek itt kiáltanak bibliai theologiai megoldás után. Lehet, hogy nálunk is akadnak olyan theologusok, akiknek az a legnagyobb theologiai kérdésük, hogy a protestáns istentiszteleteken is végre már görögül kellene énekelni a Kyrie-t és latinul a Magnificat-ot, hogy újból miseruhát kellene öltetni talár és palást helyett, hogy az istentiszteletet több színnel, hanggal, illattal, ódonsággal kellene vonzóbbá — mert bódítóbbá — tennünk, hogy hódíthassunk. Lehet, hogy vannak. De így theológiát művelni vagy illet importálni hozzánk (mindazzal együtt, amivel ez a theologia még összefügg), az öngyilkossággal lenne határos. Azt jelentené, hogy nem értettük meg Isten kihívását a mi történelmi helyzetünkben, és nem bizonyítanánk létünkkel és szolgálatunkkal, hogy az *Egyház nem az eddigi társadalmi képletek („alépitmények”) függvénye s így nem múlik el a múlásra megérett múltóval, hanem a szocialista társadalomban is megmarad, és egyházként marad meg, áldásként létezhetik*. Aki viszont keresztyén létére összetéveszti a keresztyénséget a kapitalista társadalmi rendszerrel és ideológiával, s azt hiszi, hogy csak abban élhet „boldogan és szabadon” az Egyház — mintha küldetése az Újszövetség szerint a földi boldogság és szabadság lenne! —, az valójában az *Egyház halálában hisz*.

Tisztelettel adózunk a nyugati theológiának.

² Hadd emlékeztessenek itt Dr. John A. Mackay budapesti theologiai akadémiai előadására a „szolgai formáról” (*Reformátusok Lapja*, 1958. január 1-i 3. szám).

Kedvezőbb körülmények között többre vitték, mint mi. A modern bibliai tudományok vagy a Barth Károly szelleme páratlan sugárzásából bővelkedő rendszeres theológiának mi is boldog haszonélvezői voltunk és maradunk. *De a gyakorlati theológiánkat nagyon sok vonatkozásban magunknak kell kidolgoznunk*. Amit nyugatról kaptunk, sokszor messziről elárulta azt a rejtett axiómát, hogy az Egyház csak a kapitalista társadalomban lehet egyház, ezért minden érdekszála ahhoz köti. Ezért szükséges, hogy minden életformája és kiváltsága érintetlenül vagy éppen szaporítva mentődjék át a jövőbe egy nyugaton is mélyen szekuralizált világban. — Pedig aki itt él, annak tudomásul kell vennie — akár tetszik neki, akár nem, akár Jónás-ként fogadja a tengert, akár Pálként —, hogy az *Egyház itt a szocializmust építő világban él*. Ebből a szempontból kell régi — bibliai értelemben vett „örök” — igazságainkat újból átgondolnunk és alkalmaznunk; át kell gondolnunk és meg kell élnünk a teljes Szentírást, hitünk és életünk egyetlen zsinórmértékét. Meg kell találnunk új mondanivalóit: a régit — mint újat; mindazt, amiből áldás fakad ebben a környezetben is.

Az *Egyház és a keresztyén ember magatartása a szocialista környezetben* a következő lehetőségek szerint igazodhatik:

(a) *A teljes tagadás és elzárkózás* álláspontja, azé a merev és üres theológiai „antikommunizmusé”, amelyet legsúlyosabban Barth Károly ítelt el és leplezett le hitetlen voltában.

(b) *A teljes közöny* álláspontja, a vak pietizmusé, amely csak a maga túlvilági üdvösségével törődik, vagy ha a másokéval is, akkor Máté 23:15 értelmében; de ugyanakkor elfogadja és nyugodtan használja „a gonosz világtól” a villanyt, a vasutat, a társadalombiztosítást, a rendőrség vagyonzbiztosító és védelmező szolgálatát, az orvost és az egész „hitetlen” tudomány minden jó gyümölcsét (Máté 7:16.18).

(c) *A gondtalan ideológiai keveredés és a politikai opportunizmus*, amelyben előbb-utóbb mindkét fél csak csalódásokban lehet gazdagabb.

(d) *A „szolgai forma” fölvétele hitben*, vagyis kilépés az ecclesia militans-ecclesia triumphans hamis dialektikájából és átlépés a kereszt-föltámadás reális dialektikájába: a lábmosó tál mellé térdelve, a kereszt útját járva hitben keresni az Egyház krízis-én át az utat s az engedelmesség útján jóindulatú theológiai kritikával, hitből fakadó engedelmességgel *együttműködni minden jóban és hasznosban népünk és az emberiség javára*. Tudjuk, nem ez az Egyház létének egyetlen értelme, de — az embergyűlölő vagy emberkerülő „szent szolgálatnak” és a „tiszta papoknak” az irgalmas samáriai példázata óta nincs többé hitele és becsülete a világ előtt (Lukács 10:25—37). Tudjuk, milyen terhelt az egész világon az együttműködés szava („kollaboráció”; de mi *synergoi theu* vagyunk ebben is!). Aki igazán theologus, vagyis lelkiismerete Isten igéjére van elkötelezve, s akinek nyitva van az ablaka minden nap a mennyei Jeruzsálem felé (Dániel 6:10), az a bibliai példaképek nyomában — Jeremiás, Dániel, Esdrás, Nehemiás, Pál — ezt a szót is kimondhatja, tartalmát cselekedheti.

Együttlétünk másképpen gondolkodó-hívó embertársainkkal a szocializmus útján haladó államban ilyen témákat ad elénk: „Az egyház és az állam viszonya a szocializmus építése idején”. Mert ebben élünk s a corpus christianum nyugaton is

szertefoszlott illúziója reménységgé párolva sem segíthet rajtunk. Nemcsak a „keresztyén társadalom” vált kérdéssé, hanem az élesebb szeműek számára már a parochiális berendezkedés is válságok útjára jutott (van erről fogalma és értesülése az itthoni Rip van Winkle-stílusú teológusoknak?). Hogyan értsük ebben a helyzetben Róma 13-at? Szabhatunk-e érvénye elé világnézeti és ideológiai föltételeket? Micsoda Róma 13 és Jelenések 13 igazi és nem üres vagy hamis dialektikája? — Vagy: „*Mit jelent a szocializmus és a kapitalizmus az Egyház életére és munkájára nézve?*” — Vagy: „*Az új társadalmi rend kialakulásával összefüggő feszültségek és a régivel összefüggő egyházi munkamódszerek találkozásából adódó kérdések*”. Pl. egy ilyen: Egyetlen és kizárólagos formája-e az ébresztő evangéliumhirdetésnek a hétfalura szóló tömeggyűlés? — Vagy: „*A tulajdon és a munka bibliai fogalma*. — Vagy: „*Az ún. prófétai theologia és az Egyház ún. prófétai szolgálata kérdései*”. Mennyi új bibliai alapvetésre, rendszeres-theológiai újratisztázásra, etikai alkalmazásra és igehirdetői bizonyágtételre van szükségünk ezekben a kérdésekben s mennyire kell ezekhez az egyháztörténet segítsége is: hol tévesztettük el a jó utat, honnan erednek a mai hibáink, nehézségeink?!

Nagy szolgálatot végezhet tehát a Th. Sz., ha a hasábjain mindenekelőtt az arra leghivatottabbak, a teológiai professzorok és a nem céhbeli, de elhívott teológusok ezekben a kérdésekben több világosságot gyűjtenek. *Ez a teológiai tisztázás egyformán érdeke az egyháznak és az államnak. Rossz politikai indulatok és törekvések megrontják a teológiát; tisztázatlan, kerülgetett teológiai döntések és formulázások előbb-utóbb hamis politikai számítások sáncaivá válhatnak, amelyekből adódó alkalommal végzetes politikai akciók törhetnek ki.* „A theologia nem öncél” — mondotta a cikk elején említett megbeszélésen az Egyházügyi Hivatal elnöke; mi ezt így valljuk: *a theologia az Egyházért van s az Egyházat az Isten az emberért fundálta.* Ha pedig ez így van, nem hunyhatja be szemét senki az 1945 óta hazánkban történt változások előtt, egy olyan országban, amely teljesen benne van a szocializmus fémjelzte átalakulásban, s ahol az Egyház tagjainak az élete kiszakíthatatlan ebből az életből. Örömmel és meggyőződéssel — é vagy duzzogva és ellenkezve — de a szocializmus világában élnek. Egyre többen vannak, akik mindezen túl *nem érdekeltek már a régi világ visszaállításában, de annál inkább az újban.* Ezt szeretnék erősebbnek, igazabbnak, jobbnak, humánusabbnak, céljához közelebbinek látni. Nem visszafelé, hanem előrefelé tartanak. Ezt a világot nem kívülről, vagy elméletből, vagy egy lelki emigrációból szemléljük, hanem benne vajjudnak születésében. Ehhez a növekvő réteghez csak az az ember tud szólni, ennek a fülében csak az a theologia találhat megértésre — már pusztán formailag is —, amely kész vele haladni előrefelé. Nem közömbös sem az egyháznak, sem az államnak a szempontjából, hogy az egyházaknak ez a belső, teológiai tisztázódása az elfojtott gyűlölet immel-ámmal mimelt mozdulataival vagy a szeretet és jóakarát készségével történik-e: egyszerűen és gyorsan. Meggyőződésünk, hogy bármily örvendetes jel is önmagában a *Theológiai Szemle* — és az *Egyháztörténet* — új megindulása az egyházak és az állam javuló viszonyáról, egy pillanatra sem szabad megfeledkeznünk róla, hogy

bűneink miatt Isten keze még fölemelve van és igaz ítéleteiből még nem kifelé tartunk, hanem engedetlenségünk maradandóságához képest még súlyos válságokat bocsáthat reánk. A próbatételekből nem fog olcsó szabadulást adni. A szocializmus a száz év előtti „kísértetből” száz év alatt százmilliók életkeretévé vált. És ott is, ahol még nincs ott ez a keret, ez az életforma, már mégis ott van: a tőle való félelemben vagy a benne való reménységben. Kísértetnek (phantasma) ma már csak vak teológusok tekinthetők, akik világtalanok vezetésére adták magukat. Sem létét, sem kérdéseit megkerülni nem lehet.

Ilyen tényállás közepette Isten gyermekeinek a szabadságával és reménységével, a mennyei politeyia tagjaiként vállaljuk helyzetünket, tekintjük földi hazánknak ezt a szocialista országot. Isten kezéből fogadjuk el azt a paradox helyzetet, amelyben vagyunk: az ideológiailag ellentétes állásponton levő állam, illetve társadalom nyújtotta gyakorlati lehetőségeket a jónak a cselekvésére, a munkálkodást és együttműködést ennek az államnak és társadalomnak a javára. De az állam is polgárainak tekint bennünket, annak ellenére, hogy a hivatalos ideológiával ellentétes hitet hirdetünk; gyakorlati állambölcsességével tudja, hogy a mi hitünknek van olyan mondanivalója, amely *embereket mozdíthat meg önzésük megtagadására és a közösség szolgálatára.* Ebben az íratlan egyezményben mindkét fél „kihívást” fogad el, mindkét fél „rizikót” vállal, mindkét fél „hitben jár”: hisz a maga hite végső igaznakbizonyulásában. Ha ezt így nyíltan kimondjuk, semmi félreértés, sanda gyanú, rontó gyanúsítás nem kísérheti bibliai hitből és felelősségből fakadó (Róma 13!) magatartásunkat államunk iránt. Minket hívőket az Isten beszéde még ennél nagyobbra is elkötelez: *az imádkozásra a hatalmasságért.* Imádkozni valakiért vagy valamiért csak *szerelemből* lehet. És mit ér az az imádság, amely nem válik *cselekedetté* is annak a javára, akiért imádkozunk? Ha valaki tudna jót cselekedni, de nem teszi meg, bűne az annak. „Ami végett rendeltettem hirdetővé és apostollá... pogányok tanítójává hitben és igazságban” (2 Timótheus 2:1—7; figyeljünk arra, hogy ez a 7. vers milyen szakaszt fejez be: a felsőbbségért való könyörgésről szólót).

*

De túl sokat is szóltunk előljáróban ezekről az „aktualitásokról”. Kérdés támadhat az olvasóban: Miért hangsúlyozzák annyira az első számban az Egyháznak ebből a környezetből adódó kérdéseit? Ideje hát megmondanunk, hogy *nemcsak ebből fog kitelni a folyóiratunk.* De meg kellett mondanunk előljáróban, hogyan látjuk azt a *helyet*, ahol teológiával foglalkozunk az Egyház és a világ érdekében, és hogy milyen lelkiület vezet bennünket. Vannak a teológiának olyan kérdései is, amelyekkel a legfinnyásabb teológus is foglalkozhat. Természetesen, valószínű, hogy ezeknek a területén is meglepetésekben részesül valaki, amint a Biblia újból megszólal számára.

Minden számunkban szeretnénk közölni 2—3 hosszabb tanulmányt. A megmaradó részben „Szemle” következnek: összefogó képek számról-számra a hazai és a külföldi egyházi életéről, vagy egy kiemelkedő teológiai kérdéstről, vagy valamelyik ország egyházáról, teológiai irányzatokról, az ökömené eseményeiről, és így tovább. Hozzászólunk a konferenciákon elhangzott előadásokhoz,

prédikációkhoz. Amint gyökeret vertünk, megszólaltunk külföldi theológusokat is. A népi demokráciákban élő egyházakkal sok közös kérdésünk van. Végül, de nem kevésbé fontos szolgálatként, a legújabb és a mi egyházaink számára fontos theologiai munkákat ismertetjük, hogy olvasóink megkereshessék azokat egyházi könyvtárainkban.

Milyen hiánya bibliatudományunknak, hogy nem ismeri a skandináv szakirodalmat, a „kis népek” theologiai irodalmát és irányzatait (finnek, hollandok, svédok stb.)! Milyen érdekes összefüggései vannak a Franke-féle pietizmusnak és az akkori felsőmagyarországi politikai szabadságmozgalmaknak! Milyen fontos kérdésünk az interkommunió! Milyen problémánk minden téren az „archaizmus”! Milyen szükségünk lenne az egyetemes papság fogalmának mai tisztázására és viszonyainkra való alkalmazására! Milyen szükséges lenne bibliafordításunk egyes kérdéseit nyílt fórumon megvitatni! Mennyire szerbe-számba kellene szednünk azt, hogy mit mondhat ma egyházunk a római katolicizmus világában élő másik embernek, hiszen „missziói” volta (vagy nem-volta) azon próbálódik ki minden munkaágunknak, hogy be mer-e lépni ennek az erősnek a házába az ébresztő evangéliummal, vagy pedig onnan csapol, ahol már magától is csurog? Mi mindent tisztáznunk kellene ebben a helyzetben az egyháztan s ezzel összefüggésben az egyházjog és alkotmány terén (szolgai forma, Krisztus teste, beszéd nélkül való bizonyoságtétel stb.)! Mennyire meg kellene bírálunk nyilvánosan theologiai kurzusainkat, amelyekből a jövődől lelkipásztor-nemzedék tanul (ez talán még sohasem történt meg nálunk)! Mily szükség van arra, hogy legfiatalabb theológusaink egy-egy alapos könyvismertetéssel kiléphessenek az iskolapadokból! Mióta hallgatnak már összes egyházi lapjaink a zsidókérdésről, pedig 1956 őszén milyen közelre jutottunk a programhoz; mi pedig még Róma 9—11-ről sem merünk prédikálni! Mit jelent Izrael állama keletkezése theologialag? Hogy állunk az ő- és újszövetségi be nem teljesedett próféciákkal? Hogyan dolgozzuk föl azokat az elsősorban bibliai-theologiai jellegű kérdéseket, amelyeket „a harmadik típusú keresztyénség” (a „katolikus” és a „protestáns” típusú mellett megjelent): eksztátikus, nyelvekenbeszélő, egyházellenes és sokszor anarhisztikus, kultúra- és társadalomellenes „közösségek” adnak föl (Jehova tanúi stb.)? Hogyan kényszerít az atomfizika bevett theologiai fogalmak és mértékek módosítására?... De ebből a tematikából is elég. Van munka bőven.

„A keresztyén gyülekezet legsajátosabb feladata, hogy a világnak az evangéliumot hirdesse. Ez a szélesebb, mélyebb, lényegi értelme annak, hogy a gyülekezet missziói gyülekezet. A gyülekezetnek fel kell mutatnia a világ előtt Isten szabad kegyelmét, mint a világ reménységét. Fel kell mutatnia, hogy Jézus Krisztus, aki valóságos Isten és valóságos ember, mint a világ Megváltója eljött és visszajön. Ez az Isten országának megmutatása. Ez az evangélium. A keresztyén gyülekezet nem önmagáért van, hanem az evangéliumért.” (579. l.)

Barth Károly: *Kirchliche Dogmatik* III/4.

*

szolgálat is bőven, szabadság is hozzá annyi, hogy el tudnánk végezni, amit el kell végeznünk — ha engedelmes lenne hitünk és hívő az engedelmességünk.

Éppen e sok feladat, „kihívás” miatt örvendünk szívből, hogy velünk együtt az *Egyháztörténet* c. folyóirat is megindul újból. Ez a theologia és a többi tudományok határterületén élő szak ma különösen fontos. Nemcsak az egyházak számára fontos a maguk múltjának — sokszor szándékosan eltakart, egyes területein meg éppen tilosnak nyilvánított múltjának — jobb megismerése, hanem a magyar történettudomány és irodalomtudomány számára is. A magyar tudományos élet joggal várja, hogy ezt a területet elsősorban egyházi és vallásos dolgokban jártas szakemberek dolgozzák föl. Ennek az anyagnak a befogadására szűk lenne a *Th. Sz.* Ezért meginduló testvér-folyóiratunk legjobb fegyvertársunk és segítségünk lesz.

Főlemelő volt említett értekezletünknek az a mozzanata, amikor egy evangélikus résztvevő javaslatára kimondtuk, hogy folyóiratunk a magyarországi ökumené folyóirata legyen s elfogadtuk azt a gondolatot, hogy munkatársai, cikkírói az egész magyarországi evangéliumi protestantizmusból kerüljenek ki. Munkatársai és olvasói között ott legyenek ne csak a reformátusok és evangélikusok, hanem a baptisták, methodisták és a többi közösségek is. A megszólalás jogát és a szükséges helyet ne felekezeti arányszámmal mérjük, hanem a megszólalás értékével és súlyával. Induláskor különösen kérjük mind a jóindulatú kritikát, hozzászólást, javaslatot, bírálatot, mind pedig az értünk, a folyóiratért való imádságot. Kísérjenek útunkon olvasóink a bibliai áldással³:

„Mindenben hálaát adjatok; mert ez az Isten akarata a Jézus Krisztusban ti hozzátok. A Léket meg ne oltátok. A prófétálást meg ne vessétek. Mindent megpróbáljatok; ami jó azt megtartsátok. Mindentől, ami gonosznak látszik, őrizzetek. Maga pedig a békeségnek Istene szenteljen meg titeket mindenestől; és a ti egész valótok, mind szellemetek, mind lelketek, mind testetek feddhetlenül őrizzessék meg a mi Urunk Jézus Krisztus eljövételére.”

„Hű az, aki elhívott titeket és ő meg is cselekszi!”

Pákozdy László Márton

³ 1 Thessalonika 5:18—24. A 23. v-ben a Rev. Károlyi-fordítás (1908) hiányos.

„Amivel a gyülekezet és annak minden tagja adósa a világnak, az alapjában véve éppen az, hogy azt a szeretetet lemásolja, kiabrázolja, amellyel Isten a világot szerette. Ez pedig azt jelenti, hogy a keresztyén gyülekezet nem lehet a világ ellen, hanem a világért. Ez alapvető fontosságú mindarra nézve, ami feladattal és szolgálattal kapcsolatban elmondható... Az egyház Isten pártjára állása éppen azért, mert Isten a világot szerette, mert az Ő országa a világ világossága, csak a világ pártjára állást jelenthet és nem nyilvánulhat meg a világ ellen való frontalkóban és keresztesháború indításában.” (575. l.)

Barth Károly: *Kirchliche Dogmatik* III/4.

Evangélizáló szolgálatunk az elmúlt két évtized alatt

Hét évtized két szakasza. — Nálunk 1886-ban kezdődött el a modern értelemben vett evangélizáló szolgálat, Szabó Aladárnak és társainak a kezdeményezése. Ugyanebben az évben érkezett hazánkba Dr. Somerville Sándor skót evangélista, aki világméretű hosszú útjáról és sokféle missziói munkájából visszatérve elvállalta, hogy Magyarországon is végez evangélizációkat. Harminchét helyen tartott ilyen összejöveteleket a Szent Lélek nyilvánvaló áldásával. Előfordult, hogy 8—10 000 ember gyülekezett össze egy-egy alkalommal a nagyobb alföldi városokban.

Ettől az ünnepélyes nyitánytól immár hét évtized választ el minket. Szükséges és tanulságos lenne e hét évtized történelmének feltárása, de mi most nem vállalkozhatunk erre. Vizsgálódásainkat az elmúlt két évtizedre korlátozzuk. Ennek az időszaknak a jelentőségét az előző évtizedekével szemben így jellemezhetjük: körülbelül ötven évig folyt a nagy történelmi vita, hogy *kell-e egyáltalán az evangélizáció*. Az elmúlt húsz év alatt viszont nagyjából már ez volt a vita tárgya: *milyen legyen az evangélizáció, hogyan végezzük és mit hirdessünk?*

A „legyen” vagy „ne legyen” vitája csak az 1930-as esztendőkhöz kötődött el többségi alapon! — egyházunk vezető köreiben. Ezidőtájt már vezetőink többsége belátta azt, hogy a református egyház megelevenedéséhez feltétlenül szükség van evangélizáló szolgálatokra is. Egyéb feladatok is bőven adódnak még emellett (pl.: a teológiai tudományok rendszeresebb és szélesebbkörű művelése, az egyházi sajtó kiépítése, a szeretetszolgálat felvirágoztatása a gyülekezetek és az egyház életében stb.), de a feladatok közt mégis csak első helyre kell tenni a misszió és az evangélizáció ügyét.

Ezzel a felismeréssel egy félévszázados küzdelem sokszor szenvedélyesen kavargó hullámai csöndesedtek el. Hamarosan kitűnt azonban, hogy a kérdés még egyáltalán nincs megoldva. A második világháború után, amikor elkezdtek az új életet építeni ezen a földön, új viharok és új küzdelmek támadtak egyházunkon belül az elmúlt két évtized alatt. (Azért beszélhetünk kerekén két évtizedről, mert már a háború alatt is csirázak, terjedtek s feszültségi állapotot teremtettek az új gondolatok!) A főkérdés ez időben ez volt: *hogyan evangélizáljunk, miféle evangéliumot hirdessünk*. Ennek a szellemi küzdelemnek ma még nem értettünk a végére. Annyit azonban talán elmondhatunk, hogy most újra egy bizonyos „*treuga Dei*” békességében élünk. Az elmúlt évek során a különböző táborokban kidolgozták és érvényre juttatták a különféle evangélizációs felfogásokat. Az eredményekért hálát adtak minden táborban, de közben azt is belátták, hogy nem így kell evangélizálni. Ma is vannak még természetesen „fanatikusok”, akik vakon hisznek az eddigi módszerekben, de az evangélizáló szolgálat legfeljebb munkásai Istentől nyert csöndes belső segítségére, alázatos belátásra jutottak: így nem volt jó. Valami újat kell keresnünk. Nem tekinthetjük zsákmánynak, egyedül helyesnek a saját módszerünket és kérügmánkat. Szívünk mélyéig meg kell békélnünk egymással és imádsággal, engedelmes-

ségre megnyílt és tanulékony lélekkel együtt kell keresnünk, hogy ebben a világban: a szocializmust építő Magyarországnak egészen új társadalmi és kulturális viszonyai között miként kell a hívogató evangéliumot meghirdetni.

Az első idők. — A múlt század két utolsó évtizedében még meglehetősen egyszerűek és áttekinthetőek voltak a frontok: Szabó Aladárék szeme előtt az emberek üdvössége és az egyház megújulása volt: „Üdvösségre segíteni az embereket az egyházban.” „Megéleveníteni az egyházat az üdvösségre eljutott emberekkel.” Az ellenzék is egy táborba tömörült: a liberális eszméit irták a zászlókra. Nagy tekintélyű püspökök és teológiai tanárok vezették a rohamot az új gondolatokat hirdetőkre, az új életet követők kicsiny tábora ellen.

Később a frontok széthúzódtak. Az evangélizáció munkásai is táborokra oszlottak és sajnos, elkezdtek egymás ellen is küzdeni. Ugyanígy az evangélizáció ellenzői is külön szervezkedtek bizonyos táborokban. Ezek is elkezdtek egymás ellen vívni s ilyen módon megerősített az evangélizáció elleni közös támadásuk ereje. Az 1930-as években ilyen táborok állottak egymással szemben:

A Bethánia. — Szabó Aladárék mozgalmának történelmi örököse a Bethánia Egylet volt. Ezt a Christian Endeavour mintájára 1903-ban, alapította Szabó Aladár. Célkitűzése ez volt: „A keresztyén hitélet felvirágoztatása és a könyörülő szeretet gyakorlása”. Az ország legkülönbözőbb részein alakultak „Élő keresztyén Szövetség”-ek; tagjai hűségesen hordozták az evangélizáció ügyét. Hamarosan jelentkezett azonban az „egyleti” jelleg sokféle hátránya. Felekezeti volt az egylet s ehhez képest *elvileg* arra törekedett, hogy a szolgálat által felébresztett keresztyéneket visszahozza a saját felekezetüknek, *gyakorlatilag* azonban kialakult az egyleti sovinizmus: az egylet magának tartotta meg a felébresztett egyháztagokat. Kialakult a sajátos igehirdetés, a külön szeretetszolgálat és a szigorú fegyelmezés. *Eppen csak a sákramentumok kiszolgáltatása hiányzott ahhoz, hogy minden tekintetben önálló felekezetnek lehessen nevezni az egyletet.* Nem a régi pietista „ecclesiola az ekkleziában”, állott elő, hanem „ecclesiola az ekklezián kívül, de az ekkleziája tagjaiból”. Szabó Aladárék két vezérlő gondolatából csak az egyik maradt meg s az is töredékesen: üdvösségre segíteni az embereket. Ezt azonban nagy odaadással végezték. A „kontraszt-törvény” jegyében folytak az evangélizációk: minél tündöklőbbnek akarták leírni az üdvösséget, annál sötétebben kellett megrajzolni a „jelenvaló gonosz világot”, amelyből a megterés által ki lehet menekülni.

Társadalmi összetétele szerint a tagság jelentős része kis emberekből, szegény parasztokból, gyári munkásokból és cselédlányokból tevődött össze, leszámítva az első belmissziós nemzedékből hűségesen ottmaradt polgári és nagypolgári vezető elemeket. Kezdetben a vezetés lelkészi jellegű emberek kezén volt, de azután fokozatosan átment nem lelkészek kezébe. Ezzel együtt vált el a gyülekezetek életétől az egylet élete. Az 1930-as évek végén és a 40-es évek elején indult meg az értelmiségiek nagyobb mérvű beáramlása az egyletbe. A lelkipásztorok közül is ezidőtájt csatlakoztak sokan a Bethánia mozgalomhoz.

R. Gy. E. B. T. — Az 1930-as évek közepén alakult meg a „Református Gyülekezeti Evangélizáció Barátai Társasága”. A Bethánia Egyet munkájából leágazódtott új vállalkozás volt ez. A célkitűzései között hangsúlyt kapott ugyan az a tétel, hogy a református gyülekezetben és a gyülekezetek érdekében folytatja evan-

gélizáló szolgálatait, de ezeknek a kifejezéseknél inkább csak *lokális*, mint *teológiai* jelentésük volt. Valóban a református gyülekezetekben munkálkodtak. Egyebekben azonban pontosan a Bethánia módszerével dolgoztak: a megtértek külön „közösségekbe“ zárkóztak össze, központi irányítást kaptak, sáfárkodásuk eredményét külön csekkszámán a központba küldték be, központi munkások gondozták őket, stb. Bizony itt is csak „egyletet“ találtunk a gyülekezeteken belül és a gyülekezetek fölött. A későbbi esztendőknél kétségtelenül egyre tudatosabban törekedtek arra, hogy megtalálják a sajátos református gyülekezeti evangélizáció módszerét és mondanivalóját. A megmozdulásnak azonban alapvető nyomorúsága volt az „egyszemélyes vezetés“. Emiatt nem tudott igazán a Magyarországi Református Egyház ügyévé lenni ez a hiánytöltő szolgálat. Ez lett egyúttal a mozgalom halálának is okozója.

M. E. K. D. Sz. — 1904-ben megalakult a „Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség“. Ez az értelmiségi rétegek evangélizálásának feladatát vállalta magára. Felvirágoztatásában döntő szerepet játszott Victor János. 1909-ben Mott János is meglátogatta a szövetséget s háromhetes magyarországi tartózkodása alatt hatalmas erővel szolgált a diákok között. Egyházunk mai vezetői közül sokan ekkor döntöttek egész életre szólóan Jézus Krisztus követése mellett.

Ez a pontosan körülhatárolt munkaterületen szolgáló evangélizációs mozgalom hosszú ideig nem ütközött össze sem a Bethánia Egylettel, sem az evangélizációt ellenzők táborával. Azok a támadások, amelyeket dr. Sebestyén Jenő teológiai professzor a történelmi kálvinizmus jegyében indított a szövetség ellen, amely a Bethániához hasonlóan maga is felekezeti közeli volt, semmit nem ártottak a szövetség tekintélyének és munkájának, sőt inkább egyenesen segítettek a szövetség munkáját. Amikor azonban egyrészt dr. Kiss Ferenc orvosprofesszor evangélizáló szolgálatait által a szabadegyházi gondolat is megszólalt a szövetségben, másrészt pedig dr. Karácsony Sándor szuggesztív egyéniségének tolmácsolásában az evangélizálás egészen sajátos új hangon szólalt meg, ezzel ez a mozgalom is bekapcsolódott az evangélizáció „hogyan“-járól folyó országos nagy vitába.

Soli Deo Gloria. — Az időközben elszaporodott sok ifjúsági egyletről és szövetségről most nem beszélünk, mivel munkájuk az evangélizáció ügyét lényegesen nem mozdította előre. Egyet azonban mégis kiemelünk közülük s annak példáján szemléltetjük azt az általános szellemi mozgást, amelynek vonalán az ébredező egyház közgondolkodása haladt.

A református diákok *Soli Deo Gloria* szövetsége az első világháború után alakult. Először a református teológusok között végezte hitre ébresztő s a református öntudatot megerősítő szolgálatát. De azután működési körét fokozatosan kiszélesítette az egyetemi hallgatókra, főiskolások diákokra, majd a középiskolák felső tagozatára és végül az alsós diákokra is.

Sajnos, ez a munka olyan szellemi háttérből nőtt ki és olyan teológiai rendszer tanításaira támaszkodott, amelyben több volt a „nem“, mint az „igen“. A „történelmi kálvinizmus“-nak nevezett mozgalomra gondolunk. Az evangélizáció kérdésében is sokkal erőteljesebb volt a történelmi kálvinizmus nemje, mint az igénje. Eless kritikával mondotta el, hogy nem úgy kell evangélizálni, ahogyan az „általános keresztyének“ teszik, de bizonytalan lett, amikor arról kellett volna beszélni, hogy tehát akkor hogyan kell evangélizálni. Maga az a kérdés sem tisztázódott megnyugtató módon e mozgalom tagjai között, hogy egyáltalán kell-e evangélizálni. Hiszen református atyánkfiaihoz közeliedünk, akik egyháztagok s legfeljebb lelkigondozásra szorulnak, nem megtérítésre.

Ebből az intellektuális, kritikai és nagyobbára negatív töltésű szellemi háttérből nőtt ki az S. D. G. Töltéssy Zoltánban, a református hivallásos diákmoz-

galom égőszívű úttörőjében még szenvedélyesen lobbogott a Krisztus szerelmének tüze, de az ő korai halála után bizonytalanná vált a mozgalom. A világnézeti elemek előtérbe kerültek, a missziói és evangélizáló elemek viszont hátraszorultak. Tehetséges, de nem tekintélyes fiatal emberek egymással vetélkedő társasága volt ez az együttes. Az 1930-as évek végén és a 40-es évek elején aztán két szellemi irányzat tört be a szövetségbe: a népi írők magyarságot sirató és új magyar utat kereső mozgalma, és a Bethánia Egylet egyre céltudatosabb és most már az értelmiségiekre is kiterjedő evangélizáló munkája. A feszültség egyre jobban kiéleződött e szövetség keretein belül is a magyarság jövőjéről újat kereső „kálvinisták“ és az evangélizációkat sürgető „kegyesek“ között.

1943-ban volt a nevezetes balatonszárszói konferencia, az imádkozó református ifjúság és a népi írők nagyszabású találkozója. Ez nagy élményt jelentett a résztvevőknek, de, sajnos, nem sok eredményt tudott felmutatni. A hívő ifjúság nem tudott meggyőző módon bizonyosságot tenni a hitéről, de a népi írők sem tudtak a magyar krízisből kivezető utat mutatni.

A szövetség zöme ebben az időben kétségtelenül haladó szellemű volt. 1943–44-ben már a szövetség akkori alelnöke, Bognár István szoros kapcsolatban volt az illegálisan működő kommunista párttal. A szövetség elnöke, dr. Soós Géza, akkor aktív antifasiszta volt.

A felszabadulás után megtorpant a szövetségnek addigi lendületes munkája. A lecke világosan fel volt adva: hitben föl kell dolgozni a nagy összeomlást és az új kezdést: keresztyén felelősséggel állást kell foglalni s el kell indulni az új úton. Bognár István a háborúban elesett s ezzel az új világot építő vezetőkkel megszakadt a kapcsolat. Elhallgatott az irányítóműtató szó. Később némelyek megpróbálták az ifjúsági mozgalmat az új világgal szembeni ellenállás erődtéményévé kiépíteni. Ez azonban a mozgalom zöménél nem sikerülhetett, mert ha bizonytalankodott is az ifjúság, ahhoz már mégis csak sokat tanult a népi írőktől, hogy a régit vissza ne kívánja. A régit többé nem akarta, az új helyzetből adódó problémákkal viszont nem tudott megbirkózni, elmenekült tehát az aktuálisá vált és kemény szellemi fáradságot igénylő hívő döntések elől a bethánista típusú misszióba és evangélizációba. Ebben a stílusban folytatta munkáját egészen feloszlásáig.

Ebben hitelesen tükröződik a magyar református-ság többségének szellemi mozgása, útkeresése és megtorpanása — legalább is 1945-ig terjedően. Attól fogva aztán egészen új problémák vetődtek fel.

Az ellenzék. — a) Eleinte hatalmas tábor volt, de azután lassanként alig számbavehető törpe kisebbség lett a racionalisták, liberálisok tábora. 1906-ban még, amikor a Presbiteri Világszövetség a zsinattól azt kérte, hogy külmissziói imahét megtartását ajánlja a gyülekezetnek, a zsinat egyhangú határozatban úgy döntött, hogy az imahét megtartását, „mint az egyház jellegétől idegen vonást“(!), mellőzi. Bartók György, erdélyi püspök még a zsinat következő évi gyűlésén is élehangú felszólalásokban foglalt állást a biblia gyakori olvasása ellen. „En azt tartom — mondotta —, hogy a népnek igazi bibliája a jó énekeskönyv és jobban szeretem, ha a hívek az énekeskönyvet olvasják, mint ha a bibliában lapozgatnak. Mert a biblia nazarénusokat nevel, míg egy jó énekeskönyv megment bennünket a nazarénizmustól.“ (A magyar református egyház története, Budapest, 1949. 398. o.)

Ez a tábor nemcsak az evangélizáció ellen küzdött, hanem mindenféle missziói munka ellen: a Biblia terjesztése ellen is, a bibliáórák ellen is, imahetek ellen is. Feltették az egyház tisztaságát, békességét és nyugalmát az „újmodító“l. Eppen az előző évtizedekben vívták ki az egyén jogainak tiszteltbentartását. Féltek attól, hogy az evangélizáció erőszakosan belegázol az egyén szuverénitására, ha firtatja: valóban megtért-e, hisz-e Jézus Krisztusban, elítéli-e valaki a bűneit,

Egyházunknak szinte halálos betegsége volt a valóságracionalizmus és a liberálizmus. Súlyos történelmi felelősséget hordoz ez az irányzat azért, hogy a Szentlélek által egyre inkább sürgetett megújulásnak, misszióknak, evangélicizációnak olyan szívósan és olyan hosszú ideig ellene állott.

b) Az evangélicizáció ellenzői közé kell sorolnunk a „történelmi kálvinizmus“ néven ismeretes mozgalmat is. Sebestyén Jenő tulajdonképpen az „általános keresztyének“ evangélicizáló munkáját bírálta református hitvallási szempontból. Erre a kritikára aztán oda-gyülekezett a történelmi kálvinizmus táborába a lelkipásztoroknak egy bizonyos része s élénken helyeselt mindenféle bírálatot. A helyeslőknek ez a népes csoportja alapjában nem a történelmi kálvinizmus igazságait helyeselte, hanem csupán azt az egy gondolatot, hogy nem kell evangélicizálni. Ezek a lelkipásztorok tegnap még liberálisok és racionalisták voltak. Időközben megértették, hogy ennek az irányzatnak ideje lejárt, de felmérték azt is, hogy a misszió számukra többletmunkát, a „papi méltóságból“ való alászállást és még sok egyéb kellemetlen dolgot jelent. Szívükben ellene döntöttek tehát, de nem nyíltan, mert a misszió gondolata a tömegek előtt egyre népszerűbb lett. Elsáncolták tehát magukat a történelmi kálvinizmus bástyái mögé és onnan helytelenítették az evangélicizációkat — teológiai alapon. Így lett Sebestyén Jenő tragikus alakká: miközben ő maga őszintén akarta az egyház megújulását, észrevétlenül vezetőjévé lett azoknak is, akik konzerválni akarták az egyház mozdulatlanságát és téttlenségét.

Igaz, néhány egészen kiváló személyiség is munkálkodott figyelemreméltó eredménnyel a hivallásos református mozgalomban. Erdemei vannak e mozgalomnak abban, hogy a református egyház figyelmét ráirányította becses örökségére: a reformátori korszak elfelejtett és elhanyagolt kincseire. De arra már nem volt ereje a történelmi kálvinizmusnak, hogy ezeket a Szentlélek lenyűgöző erejében tudja meghirdetni. Ami Kuyper Ábraháméknak sikerült Hollandiában, az Sebestyén Jenőéknak nem sikerült Magyarországon. Kuyper Ábrahámék közvetlenül az Igére és a reformációra tekintettek, Sebestyén Jenőék pedig Kuyper Ábrahámón át tekintettek az Igére és a reformációra.

Summázás. — Kicsiny kezdetből nőtt az evangélicizáló szolgálat egyházunkban. Az ellenvetések elhalkultak, elhallgattak, lassan divattá lett az ellenzett vagy olykor egyenesen üldözött evangélicizáció. Sőt „Panacea“ lett; mindenre használható csodaszer. Jöjjön az evangélicista és töltse meg a templomot buzgón figyelő hívekkel Jöjjön az evangélicista és tanítsa meg a híveket adakozásra. Ha a lelkipásztor nem meri megmondani az igazságot a gyülekezetnek: jöjjön az evngélicista és mondja meg ő. Az 1940-es évek elejére győzött a misszió gondolata egyházunkban. Minél több missziót és evangélicizációt, hogy megmaradjon, megtisztuljon és megújuljon egyházunk — ez volt akkoriban egyházunk vezetőinek a jelszava.

Összeomlás — új kezdés. — Az elvesztett háború véres ökölcsepása, addigi életünk totális összeomlása, mindnyájunkat földre terített. Amikor feltápáskodtunk, némelyek így gondolkodtak: Csináljuk gyorsan tovább a régi missziót, mert csak az segíthet ezen a népen. Mások így: A nagy összeomlásban kemény ítélet alá került az egész eddigi egyházi életünk is. *Úgy* nem lehet folytatni a dolgokat, ahogyan eddig csináltuk. Igen, kell a misszió és az evangélicizáció, mint a betevő falat, de nem a régi módi. Meg kell találnunk az újat, a felemelőt, az éltetőt, a mostani krízisből utat mutatót.

Ezzel előállott a tragikus feszültség misszió és misszió között, evangélicizáció és evangélicizáció között, ez a sokkalta tragikusabb új feszültség: Mindnyájan valljuk, hogy legyen evangélicizáció, de milyen legyen az: a régiek egyszerű folytatása vagy valami egészen új? Ennek a feszültségnek jegyében zajlott le az elmúlt két évtized valamennyi evangélicizáló szolgálata.

Ez a feszültség nem feltétlenül a különböző missziói előzmények alapján összegyülekezett „táborok“ között jelentkezett. A magam evangélicizáló gyakorlatában közvetlenül is átéltem: egy emberen belül is jelentkezhetett ez a fájdalmas feszültség. Szívvel-lélekkel vállaltam Bereczky Albert útját: újfajta missziót kell végeznünk a református egyházban. De az útkeresés és a próbálkozás egy-egy gyötrelmesen nehéz szakaszában néha bennem is felöltött ez a gondolat: talán mégis csak folytatni kellene a régit. Hiszen Isten megáldotta a régit is. Az 1945—48-as ébredés túlnyomó részben a régi stílusban végzett evangélicizáló munka gyümölcse volt. De aztán jött a másik gondolat: Ha Isten — az ő könyörülő irgalmában — meg is tudja áldani a keveset is, a rész szerint valót és a jószándékú tévedést is, vajon azért mi megmaradhatunk nyugodtan ezekben?!

Az evangélicizáció új útjának keresése mennyire nem volt sajátos magyar „vesszőparipa“, álljon itt ez az idézet: „Igaz, hogy az elmúlt évtizedekben különös hangsúly esett az egyházi életben az evangélicizációra, igaz, hogy új módszerek születtek s igaz, hogy ezek a módszerek annak idején jól be is váltak, mégis azt kell mondanunk, hogy a második világháború után Isten olyan megrendítően új helyzet elé állított bennünket, hogy ha valamikor, akkor most egészen bizonyosan nem élhetünk a tegnapi mannából. Hadd idézzük itt a „Picture Post“ beszámolójából, amelyet a legutóbbi londoni nagy evangélicizációs hadjáratról írt, az alábbi sorokat: „A régi típusú evangélicizációs ébresztés egyre nehezebbé válik, egyre inkább költségessé, évről évre. Vezető protestáns szervezetek Amerikában megállapították, hogy evangélicizációs kampányaikban egy megmentett lélek mintegy kétezer dollárba kerül. Ilyen összegek nem teremthetők elő Nagybritanniában, de a mi módszereink valószínűleg szintén sem nem jobbak, sem nem olcsóbbak”.¹ Mi is elmondhatjuk, hogy megközelítően sem tudunk ennyi áldozatot hozni egy-egy lélekért és ha mégis vannak megtérések, nem dicsekedhetünk Amerikával szemben azzal, hogy mi birtokában vagyunk a jobb módszernek. Mindnyájunknak egyformán kérni kell, hogy felülről kapjunk az evangélicizációnak azt az új valóságát, amire ma olyan nagy szükség van.” (Az egyház a világban, Budapest, 1948. 249. o.)

A kétféle missziói gondolat szervezkedni kezdett. Eleinte nem voltak élesek a határok a táborok között. A mi bűnünk volt az, hogy később túlságosan összezárkóztunk és túlságosan elzárkóztunk egymástól. Az egyik oldalon belemakacsolták magukat az evangélicizáció eddig kialakult formáinak féltékeny szerelmesei a régi gondolatokba és ezt

¹ The old-style evangelical revival becomes more and more difficult, more and more expensive, year by year. Leading Protestant organisation in America have established that, in their evangelical campaigns, it costs them about two thousand dollars for every soul saved. No such figures are available for Britain, but our methods are probably no better and no cheaper (1947 May 3).

mondották: A mi küldetésünk az, hogy megőrizzük az evangélizáció drága kincsét az „újítók” áru-lásától. A másik oldalon pedig — a küzdelem he-lyében — az állítottuk, hogy már meg van az új-fajta evangélizáció, holott még nem volt meg, magunk is csak kerestük.

1945-től 1948-ig. — Egy régebbi dolgozatomban így írtam: „Csaknem 50 esztendő telt el egyhá-zunkban úgy, hogy szorgalmasan végeztük az éb-resztés szolgálatát anélkül, hogy magunk feléb-redtünk volna. A belmisszió pietista kategóriában gondolkoztunk, individualisták voltunk, csonka evangéliumot mondtunk, mert csak a lélek üdvös-sége és az örökélet érdekelt, de a jelenvaló földi élet és annak megoldatlan problémái, kegyetlen igazságtalanságai, a kismimizett tömegek nyomora, saját református paraszti népünk proletarizáló-dása, kivándorlás következtében történő teljes szét-szóródása és a többi ehhez hasonló gyötrelmes kér-dések nem lettek emésztő kérdéseinkké. Ez az 50 esztendő a missziói egyesületek elszaporodásának és felvirágzásának ideje volt. A misszió fája dús lombokat eresztett, csak éppen gyümölcs volt ren-dkívül kevés rajta.”

E kritikai megjegyzés mellett azonban nem hall-gathatjuk el a hála szavát sem. Vakok voltunk, de mégis valami módon az ige hatásai alá kerültünk. Az evangélium konzekvenciáit nem tudtuk követ-kezetesen levonni, de azért az evangélium belső lé-nyegét mégis csak ekkor értettük meg: az Úr Jé-zus Krisztus váltsága és dicsősége mégis csak ezek-ben a pietisztikus ébresztési igehirdetésekből tört át az előző korszak racionalisztikus moralizáló és nemzetieskedő laposságán. A Jézus Krisztus iránti szeretetet, az Isten Igéje előtti meghódolást, a szol-gáló életre való elkötelezést ezekben a mozgalmak-ban és missziói egyesületekben tanultuk szinte mindnyájan. Isten egyházunk megújítása során nem úgy cselekedett, hogy egyszerűen elvetette a pietista neveltetésű munkásgárdát, hanem úgy, hogy iskolába fogta, maga kezdte őket valami jobbra tanítani. Akik tanulékonyak bizonyultak, azokat egyre több megbizatással ajándékozta meg, akik meg nem voltak hajlandók tanulni, azok bál-vánnvá merevített dogmatizmusukkal elszigetel-ődtek, kívül maradtak a lüktető élet áramán.

Egyházi életünkben mindenestre akkor kezdő-dött az igazi ébredés, amikor felébredtünk annak felismerésére, hogy Isten minket, a Magyarországi Református Egyházat, valami módon felelősségre von azért, ami körülöttünk történik. Isten elkezdte számonkérni tőlünk, hogy látjuk-e és gyógyítjuk-e azt, ami népünk együttélésében történik. Szégyen-kezve kellett Isten előtt megállnunk. Sem nem láttuk, sem nem gyógyítottuk. Ezzel a felismerés-sel kezdődött el igazán egyházunk megújulása a második világháború válságos éveiben: csak ke-vesekben, de ekkor végül mégis csak elindult egy-házunk megújulása.

1944-ig egyházi közéletünk lényegileg változat-lanul ment a régi vonalon. Közben azonban Isten és a második világháború eseménysorozatai között és alatt egyeseket különösen szorító alá helyezett, az együtt-szenvedés, a felelősség-vállalás szorítója alá helyezett. Ezek elkezdtek tapogatni, keresni az egyház jövőendő útját. A fasizmus eszeveszett tom-bolása, a zsidóknak százezerszámra történő legvil-kolása olyan események voltak, hogy még a leg-pietistább módon nevelkedett nem-politikus szív-nek is föl kellett vetnie a kérdést: Nincs-e az egy-

háznak ezekben a dolgokban valami sürgős és visszautasíthatatlan tennivalója?

Bereczky Albert köré gyülekeztek ez idő tájt azok, akik egyházunk akkori teljes vaksága és tehetetlensége miatt szégyenben égve elkezdtek tu-dakozni a Bibliában Isten akaratát egyházunk megújulására nézve. A teljes Szentírást tudakozva újra meg újra visszatértek Jeremiás könyvéhez, mert benne hallották legtisztábban Istennek *ak-korra* szóló üzenetét: a közelgő ítéletről szóló ta-nítást és a bűnbánatra való felhívást. Ez utóbbit azzal a kiélezéssel hirdették — hogy most nem-csak némelyeknek csöndes, magános bűnbánatára van szükség, hanem egész egyházunknak, egész népünknek is bűnbánatra kell jutnia azokért a kollektív bűnökért, amelyek miatt Isten felemelte karját ellenünk.

A szívek kemények és a fülek süketek voltak. A kik profétai látást kaptak Istentől, dermedt te-hetetlenségben várták, hogy beteljesedjék rajtunk Isten igazságos ítélete. Ezek tulajdonképpen a tel-jes megsemmisülést, a nemzethalált várták. Az egyház és a nép bűnét Isten szentségéhez mérték, nem is várhattak mást.

1945. tavaszán, a felszabadulás, az új élet kez-detén az emberek előbujtak a kormos, füstös pin-cékből, óvóhelyekről, és elkezdtek tájékozódni az új világban. A tájékozódásnál aztán döntő módon szétágaztak a különböző gondolkodású emberek — köztük a különböző gondolkodású keresztyén emberek — útjai. Aki Dániel orcapírulásával val-lotta, hogy 1944 őszén olyan mélyponthoz érkezett el népünk és egyházunk, amelynél szégyentelje-sebb mélypontra sohasem volt, az megrendülten adott hálát Istennek azért az érthetetlen kegye-lemért, hogy feltartóztatta igazságos ítéletének teljességét és nem törölt el a föld színéről, sőt könyörülő szeretetének gazdagsága szerint úgy fe-nyített meg, hogy fenyítésében egyúttal új élet kezdésének és jobb folytatásnak a lehetőségét is megadta. Aki nem a szégyenkezésnek ebből a mélységből, aki nem a csődötvallott keresztyén-ség megítélt állapotából indult el tájékozódásá-ban, annak az egész theologiai gondolkodása ros-zszal alakult.

Nem arról volt szó, hogy egy új theologiai irány-zat született a régiék mellé, hanem arról, hogy né-hányan Istentől vették helyzetünk értelmezését s ezzel a látással kezdtek el munkálkodni egyhá-zunk megújulásán. Emellett természetesen voltak különböző „theologiai” irányzatok is, amelyek egy-másnak feszültek, sőt ezzel az új látással is vitába szálltak. Hamarosan nagy hangzavar támadt és eb-ben a hangzavarban egyelőre még könnyen el-nyomható „halk” és „szelíd hang” volt az, amely azt mondotta, hogy bűneinkhez képest rendkívül türelmes és irgalmas fenyítést kaptunk, bánjuk meg azért bűneinket, adjunk hálát Istennek az új élet lehetőségeiért és éljünk engedelmesen a fel-kínált lehetőségekkel.

Az új felismeréseknek az evangélizáló szolgál-atban is érvényesítendő elemeit kezdtük tisztázni ezekben az esztendőkből.

A további eseményeket így foglaltam össze: „Külön tanulmányt érdemelne annak a témának kidolgozása, hogy 1945-től 1948-ig mennyire dialek-tikus volt a helyzet: láttunk és nem láttunk. Lát-tunk azt, hogy eljött az egyház megújulásának döntő órája és mégsem láttuk azt, hogy milyen lesz az új magyar református egyház. A cselekvés fe-szültsége bennünk volt anélkül, hogy pontosan

tudtuk volna, mit is kell cselekednünk. Egyszer az egyháztagság kérdését vetettük fel, mert azt hittük, hogy az az egyház megújulásának útja, ha kiszórja soraiból a langymelegeket és a hidegeket. Később azon fáradoztunk, hogy egészen új egyházalkotmányt szerkesszünk egyházunk számára, mert azt gondoltuk, hogy az új életkeretek hatalmas lendületet fognak jelenteni egyházunk megújulása számára”.

Külső események tekintetében csöndesen telt el ez a három esztendő. Mindenki mondta a magáét és közben feszültek az ellentétek, közeledett a felelős döntés órája. Bereczky Albert tanítását e három bibliai valóság jellemezte: *bűnbánat, hálaadás, engedelmesség*. A másik oldalon álló sértődöttek teológiája nem annyira tartalmában, mint inkább indulatokban kristályosodott ki. Nem tudtak meggyőző „ellen-teológiát” kidolgozni, ezért az indulat erejével pótolták a rendszeres gondolatok hiányát. Gondolkodásuk egyre inkább csak indulatilag alátámasztott antitézis viszonyába került Bereczky Albert gondolataival. Nem fogadták el azt, amit ő mondott.

Legtragikusabb helyzetben a pietista ébredési emberek voltak. Erőtlenül hányódtak Bereczky Albert és az ellenkezők tábora között. Hitükkel elevenen rezonáltak Bereczky Albert és a köréje gyülekező fiatal igehirdető-sereg bizonyágtételére, de őemberük szerint ők is a sértődöttek közé tartoztak és mivel kellő teológiai önismeret híján nem vették észre, hogy milyen szövevényesen, raffináltan. játszik bele igeértelmezésükbe, „keresztyén gondolkozásukba” a sértődött őember keserűsége, ezért fogékonyak voltak a másik oldal tanításai felé is. A „megigazítás” kérdéseiben Bereczky Albert mellett állottak, az „eligazítás” kérdéseiben az ellenkezők táborára hallgattak. Egyre nyilvánvalóbbá lett, hogy a hatalmas méretekben kibontakozó evangélikációs kampányt nem lehet ilyen bizonytalan zengésű trombitaszóval irányítani.

Ebben az időben az evangélikációs szolgálatokat az egyesületi és egyházi emberek egymással vállvetve végezték. Sajnos azonban ezek az evangélikációk inkább gyümölcsöztek az egyesületek számára, mint a gyülekezetek számára. A számbeli növekedéssel együtt hatalmasan megnövekedett az egyesületek öntudata is: sajátos, be nem vallott egyháztudat alakult ki az egyesületekben: nálunk vannak a hívő emberek, az egyházban vannak a halottak, nem vitás tehát, hogy hol van Isten igaz egyháza.

Különös jelenséget figyelhettünk meg ezekben az esztendőkből: a reménytelenül elesettnek mondott egyház sokkal tanulékonyabbnak bizonyult a misszió lényege megértésében, mint az un. misszió, illetve annak egyleti munkásai az egyház lényegének megértésében. Régi, konzervatív egyházas gondolkodású emberek egyre-másra beállottak a missziói munkások közé; régi missziói mozgalmi emberek közül többen duzzogva, keserűen kiállottak a munkából, mert nem tudták elviselni, hogy egyháztalan egyházfogalmuk sem a teológiai eszmélődés világosságánál nem állott meg, sem a mindennapi életben nem volt megvalósítható a megváltozott politikai és társadalmi viszonyok között.

Az evangélikáció problémái tehát két fókusz köré gyülekeztek ebben az időben: az egyház fogalma és a keresztyén embernek a világban való élete és szolgálata köré. Időrendben is először az

egyházra vonatkozó téves gondolatokkal kellett megbirkózni.

1948—1950. — Erre a szellemi küzdelemre hatékonyabban csak a „fordulat éve” (1948) után kerülhetett sor, amikor Bereczky Albert mint püspök kezébe vette a missziói ügyek legfőbb irányítását. Első püspöki jelentésében (1948. november 25.) így ír az evangélikáció időszerű problémáiról: „A legnagyobb lehetőségnek tartom — egyelőre nem mernék többet mondani róla — az Országos Református Missziói Munkaközösség megalakulását... Világossá vált, aminek sohasem lett volna és lenne szabad elhomályosodni, hogy az evangélikálás charizmatikus ajándék. Csak az végezhet evangélikációs szolgálatot, akit Isten erre elhívott és felruházott. Világossá vált az is, hogy nekünk különösképpen gyülekezeti evangélikációt ajánl és kínál az Úr, a magyar református egyház gyülekezeteinek a Jézus Krisztus keresztyében bűnbocsánatot nyert és megújult lelkek által való megelevenedését.

Tisztán kialakult, hogy az evangélikációnak van előfeltétele és van utómunkája, ha azt akarjuk, amit hitünk szerint Isten akar, hogy az evangélikáció gyülekezeteink épülését szolgálja, tehát a gyülekezetben, a gyülekezet által és a gyülekezetért való szolgálat legyen... Sárospatak volt az a fészek, ahová az evangélikáció és a missziói munka szinte minden csoportja elküldte képviselőit és a Szentlélek csodálatos egységre tudta hozni az egymástól meglehetősen nagy lelki távolságban élő és dolgozó csoportokat. Ott már megalakult a missziói munkaközösség, mint alázatos szolgálatra és segítségre hivatott szerve a magyar református egyháznak... Nagy ígéret, nagy felelősség adatott benne; sok veszélyes kísértés leselkedik rá; minden attól függ, hogy ezt az új ajándékot mennyi bizalom és főleg imádság veszi körül”.

A „Testvéri Izenet”-ben született meg két év múlva a misszió és az evangélikáció megtisztulásáért, s református módon való kiteljesedéséért folytatott küzdelem történelmi jelentőségű dokumentuma. Makkai Sándor így írt erről: „A Testvéri Izenet-nek missziói szempontból kétségtelenül legjelentősebb tanítása az egyház és a közösség viszonyának megmagyarázása: „Mindig több gyülekezet váljék mind teljesebben a hívők közösségévé”. Eszerint a közösség a folyton teljesedő gyülekezetnek nem valamelyik megállapítható és körülhatárolható köre, magva, nem külön testecske a testben, hanem „a közösség az egyház életének megnyilvánulása”.

Ebből világosan következik, hogy a közösség „nem a hívő emberek társasága, mert ez az egyház, hanem az élő egyház funkciója”, vagyis éppen ez a funkció mutatja, hogy van-e egyház, gyülekezet, amely tényleg él. A gyülekezetben belül ezért nem lehet egyeseket befogadó, másokat kizáró zárt közösség, mert az egyenesen az élő test trombitázását jelentené, a vérkeringést elzáró vérrögöt, holott a közösség éppen a vérkeringés a testben.

Az Izenet szerint a közösség szolgálata „mindenki” felé irányul. Ez az igazság oldja fel és teszi végképpen lehetetlenné a közösség zártságát. A zárt közösség a minősített tagok belső önépülésére irányul, kifelé pedig ítélkezéssé válik. Elkerülhetetlenül jobban fogja szeretni és gondozni a maga által minősített „hívőket”, mint a kívülvaló gyöngéket, erőtlenekeket, a „mindenkit”. Úgynevezett

missziója a maga minősítő ítéletét teszi a szeretet mértékévé.

A Testvéri Izenet-ben kinyílik a szolgáló közönség missziójának útja a konkrét gyülekezeten, sőt a népegyház keretein túl az egész világ felé. Isten célját csak az a misszió szolgálhatja, amelyik nem a maga mértékeit, rokonszenvét, tetszését, önszeretetét akarja a világra átvinni és onnan visszanyerni, hanem aláztatatosan és boldogan tanúsítja annak szeretetét, aki nem kárhozzatni, hanem szolgálni és megtartani jött a világba". (Makkai Sándor missziói jelentéséből. 1950.)

Íme, az egyházfogalom körüli megkülönböztésekben már benne rezeg csöndesen a „világ” fogalmára és a keresztyén embernek a világban való szolgálatára vonatkozó véleménykülönbség is. Bereczky Albert a „szolgáló egyház látomását” hozta a magyarországi református egyházba az 1940-es években. Ez a koncepció meghatározza az egyházfogalmat is, a világ fogalmát is és a kettő együttesét is. Amíg az evangélisták szívük szerint rá nem hangolódtak a „szolgáló egyház” csöndes és aláztatatos életformájára, addig tömördek sok tanítás és „teológiai tisztázás” eredménytelenül hullott le a földre a vitázó partnerek között.

Ennél a pontnál tisztáznunk kell valamit. Nem azt vizsgáljuk, hogy kik végezték a legtöbb evangélicációt, hol folyt *eredményesen* az evangélicáció. Mi azt keressük, hogy hol folyt *érvényesen* az evangélicáció. A vizsgálódásunk körébe tartozó két évtized alatt jobb és balkéz felől való elhajlások, tévedések sűrű sorozatai között néha csak elenyészően kicsi statisztikai kvantumokban folyt az érvényes evangélicáció. Megpróbálok röviden jellemezni a jobb- és balkéz felől való elhajlásokat, hogy ilyen módon is világosabbá legyen számunkra az „érvényes” vonal.

Az egyik oldal félszűzségét így jelölték meg az elmúlt években: „Steril evangéliumot hirdetnek”. Ezen azt értették, hogy az evangélisták „csak” a bűnről, váltságról, megtérésről és örök életről beszélnek, de ezeknek konkrét következtetéseit nem vonják le a mai életre nézve. Úgy kezelik az embereket, mintha csak „lelkek” volnának, mintha nem élnének benne a mozgalmas világban, s nem állnának naponként nehéz döntések előtt. Meghirdetik az üdvözülés legbiztosabb útját s azt mondják, hogy a többit majd a Szentlélek megjelenti. Valóban nagy ajándék a Szentlélek vezetése. De sok visszaélés történik e „vezetés” hangoztatása közben. A „Szentlélek” úgy látszik, nagyon sokfélet jelent meg: mindenkinek a maga előzetes műveltségi foka, erkölcsi színvonala, vérmérséklete és társadalmi helyzete szerint, mert a megtért ember jószándékú, „keresztyén” előjelű, de mégis csak saját gondolatait, döntéseit úgy minősíti, mint a „Szentlélek vezetését”. Hitünk szerint az egyház, a gyülekezet, az imádkozó atyafiak együttese kapja a Szentlélek vezetését. Az egyén csak az Egyházban kapja az egyetemes vezetést a maga életére, problémáira nézve. Az egyház is tartozik egészen világosan hirdetni azokat a „vezetéseket”, amiket könyörgéseire való feleletül kapott Istentől.

Különös paradoxon: a „tisztá evangéliumot” hirdető táborban túlságosan „olcsón” adták az „ingyen” evangéliumot. Aki feltette a kezét, hogy ő elfogadja Megváltójának Krisztust, vagy aki kijelentette, hogy ő most megtér, azt azonnal besorozták az „üdvözültek” seregébe. Megfelelő elköszítés nélkül és lelkiismeretes utómunka nélkül szériákban végzett evangélicációk hosszú sora ter-

melte ilyen módon a gyötrelmesen sok „selejtet”. Hangulatokban fogant és kedélyhullámszásokban kiteljesedő életforma lett a keresztyénségük. Elmaradt az egész életre szóló felelős döntés férfias megmarcolása s azután a döntésből következő konzekvenciák naponkénti levonása. Csupa „élvezet” lett a keresztyénség. Hiányzott belőle az igazán értékes elem: a hősiesség, az áldozat, a kereszt, az egyház.

A másik oldal félszűzségét viszont ők így jellemezték: „Ti nem is evangélicáltok, hanem TSZCS propagandát végezték”. Túlságosan hamar akarják letépni a gyümölcsöt az evangélicáló szolgálat fájáról. Ezek az evangélicisták is Jézus Krisztust hirdették, bűnbánatot és megtérést sürgettek, de mindjárt ezután következett annak részletezése, hogy a megváltott ember mimódon tagolódik be az Isten Rendjébe, és az emberi együttélés rendjébe. Az aktuális jót akarták ezek az evangélicisták — ez volt az ő „igazuk” a másik oldallal szemben —, de néha türelmetlenül akarták. Nem volt elég lelkipogondozói bölcsességük, hogy a lelki élet formálódásának finom, csöndes törvényszerűségeihez igazodjanak.

A másik csoport túlságosan sokat bízott a Szentlélek belső munkájára, ezt azzal lehetett vádolni, hogy túlságosan keveset bízott reá, mindent mindjárt „alkalmazni” akart. A másik csoport túlságosan „olcsón” adta az „ingyen” evangéliumot abban az értelemben, hogy nem követelte következetesen a „megtéréshez illő gyümölcsöket”, ez viszont túlságosan „drágán” adta az „ingyen” evangéliumot abban az értelemben, hogy az Úr Jézus Krisztus felé megnyílt életüket, az újszülötteket — akiket tejnek itálával kell táplálni — olyan erőfeszítésekre, olyan lelki teljesítményekre kényszerítette, amilyenekhez még nem volt elég erejük.

Az „érvényes” evangélicációban Isten megbízásából hangzik a hivatgatás az ember felé. Nem az a cél, hogy összetörjük az embert, hanem, hogy fel-emeljük. Nem az a feladatunk, hogy Istennel, ítéllettel, pokollal retentsük az embert, hanem, hogy Isten irgalmas szeretetével, a gyógyulás és az újrakezdés lehetőségeinek felmutatásával, az örök élet már most átélhető valóságával rábresszük az embert arra, hogy mit gondolt Isten, amikor őt embernek teremtette. Nem elnyomorodott életekké kell Isten előtt meghódoltatnunk, hanem az a kettős-egy feladatunk van, hogy az ember elnyomorodott életét gyógyuláshoz segítsük s ezt a *gyógyuló életet* hódoltassuk meg Isten előtt. Segítő szolgálatunk nem lehet kicsinyes. Nem dolgozhatunk nyárspolgári erkölcsi normákkal és önző „boldogságeszmékkel”. Amennyire biblikusnak, annyira modernnek és férfiasnak is kell lennie a szolgálatunknak. A mai emberhez kell szólnia. Ismernünk kell a modern embert egész tragikumában: természettudományos jellegű, tehát nem a kijelentésre, hanem a „józan észre” támaszkodó, anyagelvű gondolkodásában s ugyanakkor teljes belső bizonytalanságában. Ez az ember nem a kárhozattól fél, hanem például a rákbetegségtől. Ez nem üdvösséget akar elsősorban, hanem nyugalmat, kényelmes életet. Ennek nem fájnak a bűnei. Azt állítja, hogy ő csak a mások bűnei miatt szenved. Férfias legyen az evangélicáció. Legyen egyszerű, érthető, józan, logikus. A Szentlélek ne ködös misztikum legyen benne, hanem a kijelentés igazságainak lenyűgöző megjelenése. Jézus Krisztus áldozatát úgy kell prédikálni, hogy belőle áldozatra szülessenek újjá, férfias döntéseknek,

szolgálatokra és áldozatokra való elszánásoknak kell születniök az evangélikációból.

Ezekből az elemekből valamennyi bizonyára mindegyik evangélikációban jelen volt. Ezeknek összessége viszont valószínűleg egyik evangélikációban sem volt meg.

1945-től 1950-ig tartott a „nagy evangélikációk” ideje. Aligha van gyülekezet egyházunkban, amely ebben az időben nem tartott volna egyszer-kétszer egész hetes evangélikációt. „Divatosá” lett az evangélikáció. Ennek minden előnyét és hátrányát éreztük. Előny volt az, hogy ilyen módon mindenüvé eljutott az ébresztő evangélium, áldott, serkentő, termékenyítő az a lelki hatás, amely ezen az evangélikációkon át beleömlött egyházunk életébe. Hátránya viszont az volt, hogy nem az egyház felől néztük az evangélikációt, hanem az evangélikáció felől néztük az egyházat. Nem azt néztük, hogy megvannak-e a kellő lelki előfeltételek ahhoz, hogy az evangélikáció építse a gyülekezetet, hanem, hogy „legyen” evangélikáció. Emiatt robbanások, szakadások, elkülönülések, a lelkipásztorral és a „hivatalos” egyházzal szembeni állásfoglalások, vádaskodások keletkeztek. Több helyen a „felbredtek” kiléptek a református egyházból és mint „közösség” csatlakoztak valamelyik szabadegyházi csoporthoz.

A hibák korszaka. — 1950. után kezdődött el a hibák korszaka. Igazságtalanság lenne, ha bármelyik egyházi csoportra mutatnánk rá azzal, hogy az volt az oka mindennek. Jobban megközelítjük az igazságot, ha azt mondjuk, hogy *mindnyájan vétkezünk*. Egymást nem kifelé segítettük a bűnből. A világfeszültség veszedelmesen megnövekedett ezekben az években s ez irritálta, mérgezte, megrontotta mindegyik nép életét, a mi népünkét is. A türelmetlen, ingerült és erőszakos lélek, sajnos, bevonult az egyházunkba is.

Fokozatosan megmerevedett, megkeményedett lelkileg az egész egyház. A pietista irányzatú evangélisták beásták magukat a tételeikbe. Taníthatatlanná lettek. Az egyházkormányzat egyre élesebben fogalmazta a kritikáját. Mikor aztán „szép szóval” már nem lehetett eredményre jutni, következtek az „adminisztratív” intézkedések. Az újra meg újra revideált missziói szabályrendeletek elvileg az egyház egységét, a lelki szolgálatok fegyelmezett rendjét akarták biztosítani, de a gyakorlatban hibák forrásaivá lettek. Ez növelte a keserűséget sokfelé. Az igehirdetőknek igyekeztünk exegetikai, teológiai, homiletikai segítséget nyújtani. De ez a nagyon szükséges segítség néhol az erőszakos „irányítás”-nak számított és ez a lelkipásztorokat lelkiismereti válságba sodorta. Az evangélikációk száma megkevesbedett, az érdeklődés iránta jelentősen alábbszállott. A mélységben a keserű indulatok feszültek.

1956. tavaszán egyházunk kormányzata felmérte ezt a helyzetet s hatékony intézkedéseket tett a gyógyulás és a kibontakozás érdekében. A XX. Pártkongresszus hatásai is mutatkoztak ezen a tavaszon a mi népünkön. Elsőnek a Szabolcs megyei „ébredési” tájéki népe tört ki a missziói szabályrendelet korlátai közül. Az evangélisták bűnbánatot tartottak eddigi restségükért s az egyházi hatóságok rendelkezéseivel mitsem törődve elkezdték a legszélesebbkörű missziói szolgálatokat végezni. (Rendkívül komoly történelmi probléma az, hogy vajon a XX. kongresszus feloldozó légköre nélkül

is megszületett volna-e ez a bűnbánat!). Püspökeink mindkét kezükkel a galyatetői Központi Bizottsági ülés előkészületein dolgoztak. Nem tudtak a belső ügyekkel, missziói kérdésekkel kellőképpen foglalkozni. Ilyen módon fáziskülönbség állott elő a missziói munkások, evangélisták és az egyházkormányzat emberei között. Amazok előreszaladtak akkor, amikor emezeket megállásra kényszerítették az ökümenikus ügyek. Sokszorosan bizonyítható történelmi tény az, hogy az egyházkormányzat legfőbb képviselői a galyatető napok után haladéktalanul elő akarták venni a felülvizsgálatra és sürgős intézkedésekre megérett missziói problémákat. Személyesen tanúskodhatom felőle, hogy Bereczky Albert — töretlen egészségének utolsó napjaiban — alig várta az emdeni konferenciáról való hazatérése idejét, hogy mielőbb hozzáláthasson a missziói kérdések rendezéséhez. Közismertek Péter János írásai és a missziói kérdésekben való állásfoglalásai ezekből a vihar előtti utolsó napokból. Komoly intézkedések is történtek.

Azután jött október 23-ika. Sajnos az evangélisták sem láttak világosan azokban a napokban. Legtöbbit ők beszéltek a „lelkek megítélésének” kegyelmi ajándékáról, hogy mennyire más a „Krisztus lelke”, mint a „világ lelke” és ezekben a napokban mégis elveszítették a józan ítélőképességüket. Nem ismerték fel, hogy azoknak a gyötrelmes napoknak a vihara nem a „sebesen zúgó szélnek zendülése” volt, nem a püsködi Lélek kiáradása volt, hanem valami egészen másfajta tűz és lélek.

Bizonyos mértékig érthető volt a pietista irányzatú evangélisták feltűnő érdeklődése és vonzódása az „Intézőbizottság” és a „Megújulási mozgalom” iránt. Azzal kecsgették őket, hogy ezután lehet majd evangélikálni. Akiknek azonban igazán nem volt más törekvésük azon kívül, hogy a Krisztus evangéliumát prédikálják, azok nem elegyedtek bele az egyházi helycseréket követelő akciókba. Azt kell mondanunk: az evangélisták zöme vak volt, de nem volt lázadó. Ezúttal is megbosszulta magát a „világhoz” való viszonyuk idült rendezetlensége. De megőrizte őket a durva bűnöktől a „Krisztus szerelme”, amely mégiscsak bennük lakozott, gyarlóságai és engedetlenségeik ellenére is.

Tanulságok — feladatok. — Az elmúlt két évtized eseményei bőven szolgáltatnak tanulságokat is, de feleletet sürgető nyitott kérdéseket is:

(1) Az evangélikáció kérdését nem lehet egyszer s mindenkorra tisztázni és nem lehet végérvényesen megoldani. Minden népnek és minden nemzedéknek külön kell megharcolnia azt a kérdést, hogy itt és most hogyan kell meghirdetni az Úr Jézus Krisztus hívogató evangéliumát (D. Ritschl német—svájci teológiai professzor ezt mondta most legutóbb Magyarországon: Billy Graham jól csinálta New Yorkban, de nevétséges volt Zürichben!).

(2) Az evangélikáció nem elégedhetik meg forró, de gyorsan múló hangulatok ébresztésével. Nem az emberek kiformalódott és megkeményedett egyéniségére kell a keresztyén érzéseknek szövedékét, mint valami vékony hálót ráhúzni, hanem gyökerében kell megostromolni az ember egyéniségét: abban a belső mélységben, ahol a gondolatok születnek, a vágyak és törekvések formálódnak. Ehhez pedig sokkal inkább a „Logosz”-ra van szükség, mint a „Pathosz”-ra. Az evangélikációkba nem

kevesebb és primitívebb Ige kell, mint a többi igehirdetésekbe, hanem sokkal több!

(3) De vajon kicsoda alkalmas ezekre? Az evangélizálás nem mindenkinek dolga, feladata. Isten kegyelmi ajándéka szükséges ehhez! Helytelen a gyülekezeteknek az a sorvadtt igénye, hogy a misszió gazdag világából nem akarnak másról tudni, csak az evangélizációról. De helytelen az a gyakorlat is, hogy mindenki evangélizáló szolgálatokat végez, aki csak akar.

(4) A szentséget is sokkal jobban kell érvényesítenünk azután e szolgálatokban. Nemcsak az evangélizátóknak kell megkövetelnünk, hogy szentül, tehát alaposan, felelősen, sok tudománnyal, bölcsességgel és imádsággal szóljon a gyülekezetekben, hanem a gyülekezetektől és főleg a lelkipásztoroktól is meg kell követelnünk, hogy szentebb kézzel nyúljanak ehhez az ügühöz. Először a lelkipásztoroknak és a hívőknek kell megújulniuk a bűnbánatban és a megtérésben, csak így lesznek alkalmasakká arra, hogy a körükben kifelé irányuló evangélizáció legyen.

(5) Az evangélizáció nem magánügy, hanem a szó legszebb értelmében „közügy”. Nem az egyik individuum evangélizálja a másikat. Végső fokon Jézus Krisztus evangélizál, vagyis gyakorlatilag a Krisztus teste: az egyház evangélizál egyik küldötte által, akit az elküldő gyülekezet hűséges könyörgeése állandóan erősít! Ez a szolgálat nem elégedhetik meg azzal, hogy az egyén birtokába veszi az üdvjavakat: a bűnbocsánatot, békességet, üdvösséget, hanem arra kell törekednie, hogy az egyén ez üdvjavak átvétele közben egyúttal visszakerüljön a gyülekezet, a család, a nép és az emberiség nagy együttesébe is.

(6) Haszonra adatik tehát a Lélek kijelentése. A megtért embereknek jobb emberekké kell lenniök. Ha a hétköznapi életben nem gyümölcsözök az evangélizáció az emberi közösségek javára, akkor — mint megízeltlenült sót — méltán tapodják meg az emberek.

(7) Ezt a hasznót nem lehet rövidzáratokkal elérni. A mi hozzájárulásunk a társadalom kibontakozó, gazdagodó életéhez az, hogy Jézus Krisztusban meggyógyult, áldozatra kész, önzetlenül szol-

gáló embereket adunk a társadalomnak. Szolgálatunk döntő jelentőségű része tehát a Jézus Krisztusban lehetségessé vált új élet meghirdetése és továbbadása.

(8) Az evangélium nem változik, de az idők változnak és ezért szakadatlanul keresnünk kell az evangélium közlésének időszerű módjait. Az egyház világában bűn, de az evangélizációk munkásai körében tisztesen bűn a tegnapiakhoz való görcsös ragaszkodás.

(9) Törekednünk kell a belső egységre, de ugyanakkor engednünk kell, hogy kivirágozzék az evangélizáció szolgálataiban a nekik adott sajátos kegyelmi ajándék. További munkánkban a bizalomnak, az egymásért való könyörgéseknek nagyobb mértékére van szükségünk.

(10) Föl kell számolnunk azt a gögöt, hogy az evangélizáció „szent és sérthetetlen”. „Aki az evangélizációkat bírálja, az ellensége Istennek és barátja az ördögnek”. Az egyház minden igehirdetését állandóan teológiai ellenőrzés alatt kell tartatnunk. Ez fokozatosan érvényes az evangélizáló szolgálatokra is.

(11) További teológiai vizsgálódásoknak kell majd tisztázniuk azt, hogy az evangélizáció etikai mondanivalójában milyen messzire kell mennünk az „alkalmazásokkal”. Az eddigi két véglet: a „semmit” és a „mindent” között meg kell találnunk a keskeny utat.

(12) Az evangélizáció az egyház egész életének, sőt szorosabban véve a missziói munkáknak is csak egyik részlete. Engedelmesen bele kell tehát tagolódnia a nagy egészbe. Például: a gyülekezeti istentisztelet nem szenvedhet mellőzést vagy leicsinylést az evangélizáció miatt. Az egyház szeretetszolgálatára irányuló erőfeszítések nem lanckadhatnak el azért, hogy minden erőt az evangélizációra fordítsunk. Az egész egyház élete ott álljon az evangélizáció mögött, részint, mint erősítő háttér, részint, mint hitelesítő pecsét: Íme ide hívunk, erre az életre hívunk, ezek közé a megváltottak közé hívunk téged is! Másfelől pedig az evangélizáció tartozik hűségesen, alázatosan és engedelmesen szolgálni az egész egyház megújulását.

Farkas József

„A keresztyén embernek, ami a maga tisztességét illeti, lehet viszonylag vastag bőre. Nem kell mindent a szívére venni, ami őt ferde beállításba helyezheti. amit róla mondanak, írnak, különösen amit nyomtatnak róla. A tapasztalat bizonyítja, hogy a legtöbb hazugság rövid lábon jár, hogy különösen is azt, amit az újságokban írnak, hamar elfelejtik az emberek s annak nincs tartós jelentősége. Bár van az újabb teológiatörténetben egy eset, amikor valaki, amint annak idején suttogták, a vele kapcsolatos rosszindulatú recenzió miatt megölte magát. De éppen ezt nem kellett volna cselekednie: ez jobban ellene szól, mint ellenfelének a recenziója. Milyen kár, hogy az emberek mincsenek tudatában annak és nem hasznosítják jobban azt a nagyszerű immunitást, aminek az ember hitben a maga tisztességét illetően minden pillanatban örülhet! Nem, az embernek nem kell korántsem mindenre válaszolni, amikor valami kedvezőtlen mon-

danak róla. Nem kell egy hajunk szálának sem megöszülni mindenféle félreértés és félremagyarázás miatt, aminek az ember áldozatává válhat. — Mindez azonban mégsem jelentheti azt, hogy nincsenek jogos és szükséges lépések és rendszabályok a magunk becsülete biztosítására és védelmére. Lehetséges ugyanis egy ember becsületének olyan veszélyeztetése, amely őt bár nem a valóságban, de *látszólag* — és ez a látás nem semmi! — az embertársak szemében és ítéletében, de esetleg a sajátmaga szemében, ítéletében és lelkiismeretében is olyan beállításba helyezheti, amit nem tűrhet el, mert az a rábízott *szolgálatnak*, a neki jutott *munkának*, *hivatása* iránti engedelmességének megnehezítését, zavarását, akadályozását jelenti: hitelre méltóságának a csorbítását, amire szüksége van önmaga számára éppúgy, mint mások előtt, annak a világosságnak az elhomályosítását jelenti, amely belőle ki kell, hogy áradjon.” (782. 1.)

Barth Károly: *Kirchliche Dogmatik III/4.*

Az evangélizáció kérdései

Evangélicizáción nem egyszerűen az evangélium hirdetését értjük, nem is az első keresztyének „evangélistáinak” tevékenységét,¹ hanem az újkori igehirdetésnek azt a sajátos alakját, amellyel a protestáns egyházakban azóta találkozunk, hogy az általános szekularizálódás folytán mind az egyházban, mind pedig azon kívül tömegjelenségként áll előttünk a keresztyén hitélettel való elidegenedés ténye. Így az evangélicizáció a rendes gyülekezeti liturgia keretében elhangzó igehirdetéstől különböző módon az egyházon belül levő „nem-egyházra”² és az egyházon kívül élő „volt-keresztyénekre” irányul, még pedig azzal a céllal, hogy a névleges egyházat (Apoc. 3:1) „emlékeztetés által ébresztgesse” (II. Péter 1:13), a „volt-keresztyéneket” pedig Krisztus anyaszentegyházának életébe visszavezesse. Az ilyen igehirdetés két legjellemzőbb vonása: 1. az üdvüzenet legsürgősebb mondanivalójára való koncentráció; 2. a döntésre (esetleg azonnali döntésre) való felhívás: „Emlékezzél meg, honnan estél ki és térj meg!”³

További jellemző vonása az evangélicizációnak, hogy rendszerint valamely ébredési mozgalom (awakening, revival, réveil, Erweckungsbewegung) funkciójaként jelenik meg a keresztyénség életében. Révész Imre szerint a magyar református egyház történetének „egyik legjellegzetesebb, bár merőben negatív sajátása”⁴ az ilyen ébredési mozgalmak ritka előfordulása. Ha a puritánus mozgalmak sajátos igehirdetését nem számítjuk — amint-hogy nem is számíthatjuk ide —, akkor azt mondhatjuk, hogy az evangélicizáció nálunk új jelenség; voltaképpen még egy évszázadnyi múltat sem tekinthet vissza. Viszont ha egyházunk múlt századbeli lelki elesettségének és stagnálásának tüneteit és ugyanakkor a század utolsó negyedétől kezdve mutatkozó megújulási jelenségeket vizsgáljuk, akkor, legalább is történelmi szempontból, a kedvező fejlődés legfontosabb tényezőjének a belmissziói mozgalmak ébresztő igehirdetését, evangélicizáló munkáját kell tartanunk. Még ma, az úgynevezett „dialektika theologia”, majd az általános „renouveau biblique” és az ökumenikus mozgalom indításai után is megáll az a tétel, hogy egyházunk lelki megújulásának egyik legfontosabb tényezője egészen a közvetlen jelenig az a sajátos igehirdetés volt, amelyet az egyházi köznyelvben is evangélicizációnak nevezünk.⁵

Ezért az evangélicizációért, mint Isten drága ajándékáért, mindenek előtt hálát kell adnunk. Az evangélicizáció nélkül, „emberi módon szólva”, nyomorultabb állapotban volnánk, mint amilyenben vagyunk. Másfelől azonban tudnunk kell, hogy Isten ajándékait beszennyezett emberi kézzel vesszük el, és amikor azokkal élünk, bűnös voltunk folytán egyben vissza is élünk. Ugyanakkor fenn-

áll a visszautasítás szabadsága is; az óember tusakodik Isten ajándékozó kegyelme ellen, és a világ mindent megtesz avégből, hogy Isten ajándékai ne érkezzenek el a címzetekhez és ne legyenek áldássá az emberek számára. Így az evangélicizáció, mint az igehirdetés bármely más alakja is, kísértésekkel jár, szakadatlan harcot jelent, súlyos problémákat ad elénk, amelyek hitbeli döntéseket követelnek.

Ezek a problémák részben egyetemes, részben sajátos természetűek. Jelenleg szinte a világ minden evangéliumi egyházában foglalkoznak az evangélicizáció kérdéseivel, és az alaposabb vizsgálat megmutatja, hogy a magyar református evangélicizáció jelenlegi problémái is nagyobb részükben ökumenikus jellegűek. A jelen dolgot az egyik célja éppen a problémák ökumenikus vonatkozásainak felmutatása. Ugyanakkor azonban természetesen ügyelnünk kell arra is, hogy jelen helyzetünk egészen sajátos kérdései is szóhoz jussanak.

Az evangélicizációt ökumenikus problémává teszi mindenek előtt a szekularizálódás általánosnak mondható jelensége. Az ökumenikus gyűlések és konferenciák állandóan napirenden tartják az evangélicizáció kérdéseit, mert általános az a tapasztalat, hogy a jelenlegi keresztyén bizonyoságtevés behatoló és átható ereje elégtelen, széles néprétegek számára elvesztette jelentőségét, toborzó és életformáló erejét, és ennek következtében az egyházak sokfelé és gyakran a fokozódó elszigetelődés állapotában találják magukat. Hogyan léphetének ki az egyházak izoláltságukból? Hogyan juthatna el az evangélium azokhoz, akik „az egyház életén kívül”⁶ vannak? Ezekre a kérdésekre a világ minden részében keresik a feleletet.

Az egyik felelet az evangélicizáció. Ennek többféle formája van. A következőkben, főleg a Magyarországi Református Egyház helyzetére tekintve, elsősorban azt az alakját tartjuk szem előtt, amelyet „tömegevangélicizációnak” szoktak nevezni. Az első világháború után egy ideig úgy látszott, hogy ez evangélicizáló igehirdetésnek ez a formája idejét múlt. Jelenleg azonban ismét használhatónak tartják, sőt egyes helyeken olyan hatásosan alkalmazzák, hogy egyes újabb evangélicizáló vállalkozások az elért hallgatóság számát tekintve, még a múlt század legnagyobb evangélicizációit is felülmúlják.

Am a külső eredményeket természetesen nem tehetjük mértékké. Hogy az evangélicizáció kérdéseire felelhessünk, menjünk vissza minden igehirdetés alapvető parancsára: „Hirdessétek az evangéliumot minden teremtsétek”, és ennek alapján vessünk fel további három kérdést, amelyek közül az első az evangélicizáció tartalmára, a második a mikéntjére, míg a harmadik az hirdetés üzenet címzettjeire vonatkozik.

I.

„Hirdessétek az evangéliumot...” Az egyik párhuzamos helyen, Máté evangéliuma 24. részének 14. versében azt olvassuk, hogy az Isten országának evangéliumát kell hirdetni. A teljes evangélium Isten országának evangéliuma. Vagyis a teljes

⁶ Utalás az evanstoni nagygyűlés egyik főtémájára: „Evangélizáció — The Mission of the Church to Those outside Her Life.”

¹ L. Theol. Wörterbuch zum N. T. II., 734. skk.

² V. ö. Victor János: A „missziói munka” teológiájához. Theol. Szemle, 1941. 86. skk.

³ V. ö.: O. Riecker: Das evangelistische Wort. Pneumatologie und Psychologie der evangelistischen Bewegung, Träger, Rede und Versammlung. Gütersloh, 1935, 193. sk.

⁴ Egy fejezet a magyar református ébredés történetéből. Debrecen, 1943. 5. o.

⁵ Jeles külföldi látogatók nem ok nélkül értékelték pozitív módon a negyvenes évek végén azt a ténnyt, hogy az evangélicizáció ügyét előtérbe helyezték. Barth Károly például az evangélicizáció felelős felkarolásában (Sorge um die Evangelisation) látta a döntő bizonyítékát annak, hogy „a magyar reformátusok a helyes úton járnak”. Christliche Gemeinde im Wechsel der Staatsordnungen. 1948. 58. o.

evangélium nemcsak az egyéni üdvösség kérdéseire felel („Mit cselekedjem, hogy idvezüljek?” Acta 16:30; Luther: „Wie kriege ich einen gnädigen Gott?”), hanem azt is megmondja, hogy mi lesz a világgal, mert Jézus Krisztus „a világ Szabadítója” (Ján. ev. 4:42). A modern tömeg evangélizáció ellen gyakori a vád, hogy csak az egyéni üdvösség kérdésével törődik, nincs felelete a közösségi élet problémáira és így nem a teljes evangéliumot hirdeti.

Erre a vádra nem lehet úgy felelni, hogy a közösségi élet kérdései nincsenek ránk bízva; azok „világi” dolgok; azokért az igehirdetés nem felelős. De az sem felelet, hogy a közösségi élet kérdéseit is az egyének megtérése oldja meg. Először is nincs ígéretünk arra, hogy mindenkit megtéríthetünk, vagy akár a többséget is megtéríthetjük („Nem mindenki a hit”; II. Thess. 3:2). Másodsor: az evangélizációban, mint minden igehirdetésben, az Isten uralmi igényéről van szó, amelynek tényleges érvényesülését az egyéni döntések szféráján túl is, az emberi élet minden vonatkozásában munkálkodnunk és imádkoznunk kell: „Jöjjen el a te országod”. Harmadszor pedig: az igazi megtérés éppen azt jelenti, hogy a hitre jutott ember felismeri „hivatását” (I. Kor. 7:17–24), vagyis abban az élethelyzetben kell gyakorolnia az „új engedelmességet”, amelyben őt az Isten elhívó parancsa elérte, amit azt jelenti, hogy vállalnunk kell a felelősséget az egész emberi élet Isten akarata szerinti formálásáért.

Azt ellenben bátran mondhatjuk, hogy az evangélizáció viszonylagos individualizmusának megvan a maga jogosultsága. Az evangélizációt, az újkori protestáns igehirdetésnek ezt a sajátos alakját éppen az teszi evangélizációvá, hogy az újkori társadalom sajátos jelenségére, a tömegemberre van beállítva, akinek pedig éppen az a legjellemzőbb vonása, hogy lélekben elárvult és a technikai civilizáció folyamatában kiszakadt az élet közösségi összefüggéseiből.⁷ Az evangélium közösségi vonatkozású üzeneteinek felfogására nincsen érzéke. Így az evangélizáció szinte kényszerítve van arra, hogy az egyén végső problémáit helyezze előtérbe. Nálunk ezt a negyvenes évek vége felé úgy lehetett megfigyelni, hogy megkülönböztették az úgynevezett „profétai igehirdetést” az evangélizációtól, mert, amint mondták, az evangélizáló embernek egyelőre hiába beszélünk a közösségi élet nagy kérdéseiről.⁸ Akármilyen elvi nehézségekkel jár is ez a megoldás, lélektani szempontból azt a helyes felismerést tartalmazza, hogy a keresztyén hitéletől elszakadt modern tömegember megközelítéséhez egy olyan sajátos igehirdetésre van szükség, amely az egyén végső kérdéseit helyezi előtérbe. A probléma az, hogy vajon ez az egyéni hangsúly megalkuvó alkalmazkodás-e az emberhez a teljes evangélium rovására, vagy pedig az igazi szeretet

pedagógiájának alkalmazása, úgy ahogy azt Pál apostol is gyakorolta, aki „zsidóknak zsidóvá, ... mindeneknek mindenné lett, csak hogy minden módon megtartsom némelyeket” (I. Kor. 9:22).

Viszont ebből az is nyilvánvaló, hogy az evangélizációt, ezt az egészen sajátos igehirdetést mindig sürögösen követnie kell a hitre ébredtek gyülekezetbe való betagozásának és a gyülekezeti igehirdetésnek. Az evangélizáció kezdeti pedagógiáját minél előbb fel kell váltania annak a lelki nevelésnek, amelyet az egyház Úra a gyülekezeti igehirdetésben rendelt számunkra.

Ehhez a kezdeti pedagógiához tartozik hozzá az is, hogy az evangélizáció az evangélium legsürgösebb mondanivalóját hirdeti. Tehát azt, ami először szükséges ahhoz, hogy „ismervén az Úr félelmét, embereket térítsünk” (II. Kor. 5:11). Az evangélizátor a bűn és a szabadítás legegyszerűbb, summás, lapidáris üzeneteit hirdeti. Mint ahogy a sákramentum „sűrítve” adja az evangéliumot (Victor János), úgy az evangélizátor is fel van jogosítva erre a koncentrációra. Viszont tudnunk kell, hogy a sürgős mondanivalónak ez a keresése azzal a kísértéssel jár, hogy a szükséges és jogos koncentráció helyett túlságosan megsűkítjük az evangéliumot; úgy tüntetjük fel a dolgot, mintha a Bibliából csak az volna fontos, amit mi elmondunk. Ez a magatartás veszélyezteti a helyes textussszerűséget, másfelől pedig létrehozhatja a vastagbetűs bibliai versek kereszténységét, ami pedig nyilván nem az a kegyesség, amelyet a Biblia kíván tőlünk. Vannak evangélizátorok, például a francia protestánsok között, akik textus nélkül beszélnek.⁹ Nálunk ez nem szokás. Viszont nálunk előfordul, hogy az evangélizátor, bármi legyen is a textusa, az élményeit mondja és hiányzik belőle az alázatos és türelmes figyelmesség arra, amit az Ige mond.

Ezért, még ha jogosult is kezdetképpen az evangélium legsürgösebb mondanivalójára való koncentráció, ismét azt kell mondanunk, hogy az evangélizáció után jönnie kell a normális gyülekezeti igehirdetésnek, hogy a Szentírás gazdagsága a maga szélességében is minél jobban szóhoz jusson.

Még súlyosabb az a vád, hogy az evangélizáció evangélium helyett törvényt hirdet, amennyiben a megtérést törvénné teszi és a szabadulást úgy tünteti fel, mint a törvény cselekvésének jutalmát. Valóban, mindnyájuk hallottunk evangélizációkat, amelyekben a törvény imperatívusa dominált az örömmel indicatívusának rovására. Olyan evangélizátor is volt már, aki először a törvénnyel rémítette az embereket, hogy aztán a végén jöjjen az evangéliummal.¹⁰ Ez azonban bibliaellenes és csak azt eredményezheti — amint valaki megjegyezte —, hogy néhány publikánusból farizeust csinálunk. Viszont az evangélizáció bírálói között egy olyan „panevangelizmus”¹¹ is találkozunk,

⁷ G. Gloege például így ír erről: „Wie die Vermassung den Menschen in seiner „Ich-Beziehung“ verändert, so verändert ihn die Mechanisierung in seiner „Ich-Du-Beziehung“... Wie die Vermassung dem Menschen seine Persönlichkeit nimmt, so nimmt die Mechanisierung dem Menschen seine Sozialität, Wo sie grassiert, hört der Mensch auf, als Gemeinschaftswesen zu existieren. Wesenhafte Bindungen zerreißen, echte Gemeinschaftsformen zerfallen.” Das Evangelium und die Gegenwart. Berlin, 1948, 19. o.

⁸ L. a. „Szolgálatunk” és a „Magyar Református Ébredés” 1947. évi száma. Amikor az ébresztő igehirdetésnek ezt a difurkálását egy konferencián előadásomban 1948-ban elvi szempontból megkérdőjeleztem, sem az „evangélizáció”, sem a „profétia” híveinél nem találtam megértésre. Maga Victor János is úgy vélte, amint egy magánbeszélgetésben hallottam tőle, hogy gyakorlati és tapasztalati okokból fenntartjuk a kétfajta ébresztő szolgálat megkülönböztetését.

⁹ Exbrayat lelkész, a párizsi Société centrale d'évangélisation evangélizátora még a Biblia idézésétől is tartózkodik. Thurneysen: Evangelisation und Gemeinde. Kirchenblatt für die reformierte Schweiz. 1949, 40. o.

¹⁰ Közben azonban azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a törvényeskedés egyik legveszedelmesebb formája éppen azt jelenti, hogy az antilegalizmus theologumenonját teszi valaki törvénné a hit számára. Ez gyakran együtt jár egy fölényeskedő antipietizmussal (V. ö.: A. Runestam: Die heutige schwedische Kirche u. Theologie. Ev. Theologie, 1955, 27. skk.) Az utóbbival kapcsolatban igaz van Fr. Spemann-nak: „Das ständige Schlagen gegen den Pietismus ist ja selbst der greulichste Pharisäismus.” Theologische Bekennnisse. 198. o.

¹¹ A kifejezést eredetileg P. Althaus használta Barth K. teológiájával kapcsolatban, itt azonban általánosabb értelemben alkalmazom.

amely még azt is megtiltaná az evangélistáknak, hogy ezt merje mondani: „Térjete meg!”

Az ilyen kritika forrása esetleg egy olyan üdv-univerzalizmus, amely a világ megszabadíthatóságának „realizált eschatológiai” képletéből ered. Eszerint hívó és hitetlen között csak az a különbség, hogy az előbbi már tudja, az utóbbi pedig még nem tudja, hogy meg van szabadítva. Vagyis nincs szó többé az ember reális veszélyeztetettségéről. Így az evangélistáció, ha annak egyáltalán helyet adunk, nem igazi mentőszolgálat, hanem felvilágosítás arról, hogy az illetők máris meg vannak mentve. Ha tényleg ez volna a Biblia tanítása, akkor az evangélistáció munkája elvesztené sürgőségét, fontosságát, sőt talán a létjogosultságát is. Az Újszövetség szerint azonban éppen az teszi sürgőssé az evangélium hirdetését, és így az evangélistációt is, hogy „aki nem enged a Fiúnak, nem lát életet, hanem az Isten haragja marad rajta” (Ján. ev. 3:26).

Ezzel összefügg az az előbbi állítás is, hogy a megtérés semmiképpen sem az ember döntése, és ezért nem is szabad őket felhívni arra, hogy térjenek meg. Amennyire nyilvánvaló, hogy az evangélistációban vissza kell utasítanunk minden szinergizmust (te is megteszed a magadét, és akkor Isten is megteszi a magáét), éppen olyan világos, hogy a fenti bírálat alapját képező szoteriológiai monergizmust is el kell utasítanunk. A Szentírás tanítását ezen a ponton Pál apostol paradoxonja fejezi ki: „Félelemmel és rettegéssel vigyétek véghez a ti idvességéteket, mert Isten az, aki munkálja bennetek mind az akarást, mind a munkálást jó kedvéből” (Filippi 2: 12, 13). Vagyis az Isten kegyelme nem úgy „szuverén”, nem úgy „szabad” és nem úgy „ingyenvaló”, hogy fölöslegessé vagy jelentéktelenné tenné a mi döntésünket. Az Isten kegyelme az abszolút priusz, a végső alap, de ezen az alapon végbe kell mennie a mi döntésünknek is, mert e nélkül megszűnnék a hit személyes jellege. Az evangélistátort maga az Ige jogosítja fel arra, hogy tovább mondja az apostoli felhívást: „Térjete meg!”

Az meg egyáltalán nem psychologizmus, ha az evangélistátort megtérésről mer beszélni. A psychologizmus akkor kezdődik, amikor egy ilyen vagy olyan lélektanilag megállapítható jelenséget csalahatatlannal azonosítunk azzal, ami az Isten színe előtt is megtérésnek számít és ami végeredményben a Szent Lélek munkája. Ez az azonosítás bizonyára a mi evangélistáló praxisunkban is előfordulhatott. De még ez az igen komoly kísértés sem lehet akadály annak, hogy a megtérés döntésére hívjuk fel az embereket. Az evangélistáció lényege szerint döntésre hívó igehirdetés. Éppen azért van jogunk döntésre felhívni az embereket, mert tudunk arról a döntésről, amit Isten vitt véghez fölünk a Jézus Krisztusban.

II

Az evangélistációnak, mint minden igehirdetésnek ez a parancsa: „Hirdesséte az evangéliumot...” Az igehirdetés mindenek előtt szóbeli funkció, nem azért, mert a beszéd az ember legmagasabb szellemi képessége, hanem azért, mert tetszett Istennek, hogy Ige által közölje szabadító kegyelmét és ennek eszközévé az emberi beszédet tegye, amely a Lélek által paradox módon azonosává válik magának az élő Istennek szavával (Praedicatio verbi Dei est verbum Dei). Az igehirdetés maga az Újszövetség is a herald (keryx) tevékeny-

ségéhez hasonlítja: egyszerűen ki kell hirdetnünk, ami ránkbízott. De ez csak hasonlat, és tökéletes hasonlat nincsen. A herald ugyanis teljesen gépiesen, minden személyes érdekesség nélkül is elvégezheti a maga feladatát. Nem így az igehirdető. Őt a Krisztus szerelme szorongatja (II. Kor. 5:14). Sőt Pál a maga evangélium-hirdető munkáját egyenesen a szüléshez hasonlítja (Gal. 4:19). Ezt a mai teológia zsargonjában úgy lehet mondani, hogy az igehirdetés szóbeli munkája együtt jár az „existenciális azonosulással”. Egyszerű nyelven: szeretet nélkül nem lehet evangélistálni. Az evangélistátort nem „lélekidomár”, aki „megdolgozza” az embereket; az igazi evangélistátort szava a szeretet kérlelése, ami azt is jelenti, hogy lélekben maga is odaáll a hallgatók közé, mint a saját bizonyosságtevésének első címzettje.

Nagyon jó, hogy erre az újabb protestáns teológia igen nyomatékosan figyelmeztet. Ugyanakkor azonban észre kell vennünk azt is, hogy az újabb teológia — egy bizonyos történeti és filozófiai klíma hatása alatt — gyakran olyan módon szokta szembe állítani az „existenciális azonosulást” az „ideológiai találkozásal”, hogy ez a szembeállítás az evangélistáció (és általában a misszió) helyes törekvéseit is gyanúba boríthatja. Bekövetkezhetik a szóbeli evangélistálás lebecsülése, és előállhat egy olyan missziófogalom, amely az újtestamentumi vikariátus (Lukács 10:16) igazságának¹² teljes háttérbeszorításával teszi az existenciális azonosulást a misszió lényegévé, mintha Isten Jézus Krisztus összes jótéteményeit nem egyedül az Igére és sákramentumokra felelő hit által közölné,¹³ hanem azáltal, hogy az egyház Krisztus elkezdett váltságművét folytatja ebben a világban,¹⁴ amennyiben azonosítja magát az emberekkal szükségükben és együtt munkálkodik velük problémáik megoldásában. Kétségtelenül az Újszövetség is tud olyan háttéréről, amikor csak az „existenciális azonosulás” evangélistáló lehetősége marad hátra (I. Péter 3:1. 2). Az viszont hitetlen engedetlenség, ha a szóbeli bizonyosságtevés első akadályának láttán azonnal erre az utolsó vonalra próbálunk visszavonulni és ezt a megfutamodást az álbűnbánat szölamáival és érveivel fedezzük. Péter apostol igazán megtett mindent, hogy a maga szóbeli bizonyosságtevését diszkreditálja, mégis pünkösdkor ő állt a bizonyosságtevők élére. A Szentírás szerint a bűnös ember beszéde természetétől fogva diszkreditálva van, és az csak az Isten megmagyarázhatatlan kegyelme, hogy ezt az eszközt mégis felhasználja. Ezért bibliaellenes az a felfogás, hogy az egyház csak azáltal szól a világhoz, ahogy az evangéliumot éli. Nem; az Igét hirdetnünk is kell minden teremtsnek!

Az viszont kétségtelenül igaz, hogy „existenciális azonosulás” nélkül nincs evangélistáció. Nagyon jól tesszük, ha a misszió és evangélistáció előtt álló zárt ajtókat ebből a szempontból, vagyis az igazi bűnbánat lelkével vizsgáljuk.¹⁵

Az igazi szeretet hiányának két további tünetét is figyelembe kell vennünk. Az első akkor jelentkezik, amikor az evangélistátort a maga különleges lelki ajándékát mintegy „ragadományak”, szemé-

¹² L. K. Barth: Kirchl. Dogmatik. I/1, 97–101. o.

¹³ Heidelbergi Káté 65. kérdés: „... egyedül a hit tesz Krisztusnak és minden ő jótéteményének részeseivé...”

¹⁴ L. ehhez E. Best könyvét: One Body in Christ.

¹⁵ Az „existenciális azonosulás” kérdéséhez tartoznak azok a teológiai kísérletek is, amelyek a „szekuláris”, a „világiasság”, a „szekularizálódás” fogalmainak új meghatározására irányulnak. Az a baj, hogy ezek a kísérletek gyakran nem annyira a Biblián, mint inkább a „Weltlichkeit der Welt” (Heidegger) existencia-filozófiai fogalmán alapulnak.

lyes kiváltságnak tartja és ezzel magát mintegy a gyülekezet fölé emeli, a másik pedig akkor, amikor a Szent Lélekért való könyörgés helyére az emberi erőlködések és fogások, az úgynevezett „bajonett-methodizmus” eszközei kerülnek.

Ami az elsőt illeti, kétségtelen, hogy az evangélicizációhoz különleges lelki ajándéokra van szükségünk. Ezt Isten nem adja meg minden egyházi szolgának. Ezért nem tud mindenki evangélicizálni. De akinek Isten ezt a „charizmat” adja, annak valóban, mint „kegyelmi” ajándékot adja. Vagyis nem lehet dicsekedni vele és állandóan könyörögni kell érte. Az igazi evangélicizátor éppen alázatosságával adja jelét charizmájának. Magát a Szent Lélek eszközének tekinti és éppen ezért óvakodik minden erőszakolástól és lélektani technikától. Azon természetesen nem lehet változtatni, hogy a tömegevangélicizáció alkalmi a tömegpsychologia törvényeinek érvénye alatt állnak. Hiszen ez a normális gyülekezeti istentiszteleten is így van. De a Szent Lélek megvetését jelenti, ha valaki egy lélektanilag kidolgozott technika alkalmazásával akar hatni. A psychotechnika lényege ugyanis az, hogy nem személyként, hanem tárgyként kezeli az embert — ez pedig a szeretet hívogatásának merő ellentéte. A tömegevangélicizáció célja az, hogy a tömegemberről igazi személyiség váljék, és a homokdombhoz hasonlítható tömeg lelki házzá, Krisztus gyülekezetévé legyen. Ezt pedig csak a Krisztus szeretete viheti véghez.

III.

Végül az igehirdetés parancsa az evangélicizációra nézve is azt jelenti, hogy „minden teremtésnek” hirdetniük kell az evangéliumot. Vagyis nemcsak az egyháztagoknak. A modern evangélicizáció elleni legsúlyosabb bírálat éppen az, hogy alig-alig éri el azokat, akik az „egyház életén kívül” vannak. Nemcsak külső akadályokról van szó. Ez a panasz olyan egyházakban is általános, ahol az evangélicizációnak nincsenek külső akadályai. A magyar református evangélicizációnak is ez az egyik legnagyobb problémája. A közönyös, elhidegült, névleges egyháztagok felébresztése is fontos evangélicizációs feladat, de mit szólunk, ha az evangélicizációt szakadatlanul azok hallgatják, akik azt igénylik és sürgetik is, vagyis a legbibliásabb, legvallásosabb emberek?

De még súlyosabbá válik a probléma akkor, ha az evangélicizáció még az ilyen evangélicizációs „Kerngemeinde” tagjait sem tudja rábírní arra, hogy kinn, a világban állítsák fel a jeleit Krisztus uralmának? Mert a mi Urunk úgy „szabadít ki minket a jelenvaló gonosz világból” (Gal. 1: 4), hogy azonnal visszaküld a világba (János ev. 17:15), hogy ott szavunkkal és életünkkel eszközei legyünk az Ő szeretetének. Az az evangélicizáció, amely a vallásos bensőségesség biztosnak vélt menedékébe vezeti az embereket, ál-evangélicizáció, mert hiányzik belőle a szeretet és az a világgyőző hit, hogy Jézus Krisztus a világnak is Ura (Ef. 1: 20, 21). Az ilyen igyekezet a vallásos eüdaimonizmus jegyében áll, amikor is az emberek úgy fogyasztják a vallást, mint az aszpirint és megfelelkeznek arról, hogy a legmagasabb cél nem a mi boldogságunk, hanem az Isten dicsősége.

Ismét előttünk van hát a teljes evangélium és az igazi megszentelődés hirdetésének szükségessége, mint amely az evangélicizációnak és a normális gyülekezeti igehirdetésnek egyaránt feladata. Az önző

introverzió kísértésének legyőzéséről mindaddig nem lehet szó, amíg az evangélicizáció nem a gyülekezettel és a gyülekezetnek, a gyülekezet egyik funkciójaképpen végzi munkáját. Ezt ma már a magyar református evangélicizáció munkásai is elismerik.

Viszont azt is tudjuk, hogy az evangélicizáció integrálása a szervezett egyházi étellel nem könnyű dolog, sőt a jelen helyzet egyik legnehezebb, legfájdalmasabb problémája. Az evangélicizáció — ha nem is szükségszerűen, de az eddigi történelmi tapasztalatok szerint általában — mozgalmi jelenség: az ébredési mozgalom megnyilatkozása és munkálója. Egy aránylag alacsony hófokú népegyházban, amilyen — fájdalom — a mi egyházunk is, nem minden egyháztag és nem minden vezető érez imádkozó felelősséget az evangélicizáció ügye iránt, tehát szükségképpen alakul úgy a helyzet, hogy az evangélicizáció hívei egymás munkatársi segítségét és közösségét keresik. Ez másutt talán nem okozna különösebb nehézséget, nálunk azonban, a mi társadalmi rendünkben a mozgalmak és csoportulások létrehozása és irányítása nem számít egyházi feladatnak, amiből az következik, hogy az evangélicizáció mozgalmi alapon való szervezése nem lehetséges. Olyan történelmi szükségszerűségről van itt szó, amellyel akár akarjuk, akár nem, számolnunk kell. Nem úgy, hogy történettheológiai érvekkel és egy alapjában véve misszióellenes teológiával tűzön-vízen keresztül igazolni próbáljuk, de nem is úgy, hogy benne egyszerűen a Gonosz művét lássuk, mintha a mi Urunk nem ülne az Atya jobbján és nem érvényesítené akarátát a történelmi események formálásában. Jézus Krisztus nemcsak Urunk, hanem Bíránk is, Aki már most, a történelem folyamataiban is megítéli munkánkat, ha az ellenkezik akarátával. Ezért az evangélicizáció problémái, nehézségei, akadályai nemcsak arra adnak alkalmat, hogy forrón könyörögjünk: „Drága Igédnek kész szállást, Adj mindenütt szabad folyást”, hanem arra is, és elsősorban arra, hogy Urunk színe előtt önvizsgálatot és bűnbánatot tartsunk. Vajon van-e üzenetünk, amit érdemes a világ elé vinnünk? Volt-e eddigi munkánkban elég szeretet? Kihasználtuk-e a meglevő lehetőségeket? Meg tudtuk-e látni, hogy bizonyos esetekben az egyházi hatóság terhesnek érzett intézkedései is végeredményben az evangélicizáció ügyét akarták szolgálni? Vajon helyes-e, ha az evangélicizációnak csak azt a formáját vagyunk hajlandók elismerni, amit eddig gyakoroltunk? Tudunk-e könyörögni új utakért és azért, hogy egyházunk egész élete váljék az evangélicizáció fő tényezőjévé?

Ehhez az önvizsgálathoz azonban az imádságon és a Szentírás tanulmányozásán kívül az is hozzátartozik, hogy próbáljunk nagyon komolyan, alázatosan, a tanulás és a jobbrataníttatás készségével teológiai síkon is foglalkozni az evangélicizáció kérdéseivel. Az utóbbira, ami a nyilvánosság előtti megbeszéléseket illeti, a legutóbbi 7—8 év alatt igen kevés alkalmunk volt. Közben pedig nőtt a keserűség és elégedetlenség, ami végül is robbanásokhoz vezetett. Így azonban nem lehet a problémákat megoldani. A jelen dolgozat szerény kísérlet akar lenni a már nagyon is szükségessé vált eszmecsere előmozdítására abban a reményben, hogy ezzel használunk az evangélicizáció ügyének és még jobban meg tudjuk becsülni Istennek azt a gazdag ajándékát, amit az evangélicizációban adott egyházunknak.

Czeglédy Sándor

Megjegyzések huszonöt esztendő evangélikációs munkájáról

Az evangélikáció elmúlt huszonöt esztendejének gyakorlatához szeretnék az alábbiakban néhány megjegyzést fűzni. Ez a néhány szó semmiképpen sem akar az evangélikáció gyakorlatával kapcsolatosan felmerülő minden kérdést előhozni és vázolni, de mégis szeretném azokat a főbb problémákat a beszélgetés körébe vonni, melyek az evangélikáció munkájával szorosan kapcsolatosak, különösen abban a vonatkozásban, ami az evangélikáció célhozjutásának és úgynevezett eredményességének az eszközeit illeti.

Tanulmányom nem törekszik arra, hogy az evangélikáció gyakorlati munkájának mintegy eszköz-történetét adja. Erről is lehetne szó. De megpróbálom azokat a sajátosságokat jellemezni, melyek feltűnő módon csupán az evangélikációs munka gyakorlatához tartoznak, s melyek lassan kialakult gyakorlat az itt-ott felfedezhetőnek vélt eredmények következtében tudatosan vagy tudattalanul, de frontot csinált a hivatalos egyházi igehirdetés évszázadokon át kialakult és az evangélium szellemében működő gyakorlatával. A részletkérdések mellőzésével a sajátos kérdések gerincét próbálom megtalálni, hogy ennek esetleges megvitatásával az evangélikációs szolgálat helyes vagy talán: az eddiginél helyesebb mederben folyjék tovább. Olyan partok között, mely partokat az evangélium és szelleme állított útként és határként az Isten kegyelmének és üdvössége ígéretének a hirdetése és az arról való bizonyosítgatás elé.

1. Az evangélikáció igehirdetésének és munkájának a vizsgálatánál — in medias res — a következőket vélem megállapíthatni:

A) Az evangélikáció kiindulópontja: a másokért való felelősség —

a) küldetés alapján, Mt. 28:19.

b) szeretet alapján, Ján. 3:16.

B) Az evangélikáció tartalma:

a) Térjetek meg... Mt. 4:17.

b) A bűn hangsúlyozása, Róma 7:24.

c) Jézus meghalt mindenekért, Ján. 3:16.

d) Az üdvösség ígéretének és megvalósulásának hangsúlyozása, Róm. 4:25, 5:18.

e) A hit döntő szerepe, Márk 16:16.

C) Az evangélikáció célja:

a) A bűnösségről meggyőzés,

b) Hitre juttatás, illetőleg kegyelemben részesítés sokaknak,

c) Látható eredmény.

Kiindulópont, tartalom és cél tekintetében az evangélikáció igehirdetése egyezik mindazon más igehirdetésekkal, melyek nem tartoznak az evangélikáció körébe. Keresztyén igehirdetéseink, a Krisztusról való beszédnek nem is lehet más a tárgya, mint maga az élő Ige: Jézus Krisztus. Az a szeretet, mely megváltotta

a világot s benne mindenekelőtt az embert; az a reménység, mely a keresztnél erejében bizakodik. Azután a hit, melyet nem emberi erő teremt, hanem amelyet az Isten Szentlelke munkál, mellyel mindazon ajándékok megragadhatók, amelyek onnan felülről valók. Az a hit, amelyet érdemnek vagy cselekedetnek, avagy talán értékmérőnek a keresztyén élet mindennapiságában az emberi viszonylatok felmérése eszközeül alkalmazni és használni semmiképpen sem lehet. A keresztyén igehirdetés nem indulhat el arról az alapról, mely az igehirdető hitbéli állapota, olyan értelemben, hogy az egyúttal az összehasonlítás eszköze is legyen azokkal szemben, akiknek az ige hirdettetik. Annak a lehetősége megvan, hogy megállapítást nyerjen, vajon a gyülekezet tagjai keresztyének-e vagy sem, de hogy az individuum hite felől valamiféle értékítő ítéletet mondjon az igehirdető, az még a lehető legalaposabb négy szemközti beszélgetés alapján és után sem lehetséges minden további nélkül. Főleg nem annak esetleges és valószínű visszaható következménye nélkül. Az ilyen kijelentés igen sok esetben feleltől és véleményem szerint krisztusi jogokkal él vissza. Az ítélkezés kategóriái közé esik s visszahatóval az igehirdetőre a „különb vagyok” tudatalatti állapotát tükrözi, mely megfoghatóan nem a Krisztusért adott isteni kegyelemben bízik, hanem a maga büszkeségében: hitében. Pedig nem a hit, hanem Isten kizárólagos kegyelme az, ami megtart s e kettő egymáshoz való viszonyában a hit csak a második helyet foglalhatja el. Különösen a hívó ember életében. A hitetlen embertől a kegyelmes és ítélő Isten követelhet hitet és követel is; de igehirdető ilyen isteni követeléssel nem állhat embertársa elé, legyen az hitében akár mily. Isten követségében járva ugyan ezt meg lehet tenni és így ez kötelesség is, de ez a követség óriási alázatot kíván. A hívőtől fokozottan óriási alázatot. Az igehirdető „csak” (!) beszélhet és prédikálhat az Isten szeretetéről és megtérésre hívásáról a hitetlennek vagy „alig” hívóknak s ha közben az ígére hivatkozása csak azért történik, hogy az ígét hallgatónak a lelkében a hit szikráját csíholja fel, úgy akkor végeredményben az történik, hogy az evangéliumot elfogadó hit érdekében eszközzé válik maga az evangélium s nem maga az evangélium, a beléje helyezett erővel indítja el és munkálja a hitet. Ennek a kérdésnek és összefüggésnek a világos látása meglehetősen nehéz; ez azonban nem jelentheti azt, hogy az éles és határozott különbség tevése nincs szükség vagy nincs lehetőség. Azaz ember az embertől, akár hívó a hiteltől, semmiképpen nem követelhet vagy kívánhat hitet. S az em-

bernek — amiről sok esetben megfeleledkezünk és megfeleledkezünk — nincs a kezében semmi, de semmi-féle eszköz ahhoz, hogy az ilyen követelést alátámassza vagy hogy követelése irányában annak megvalósulása vagy megvalósítása céljából valami ilyen eszköznek is utána nyúljon. Az egyetlen, amit megtehet, az, hogy hirdeti az ígét s benne és belőle Isten kegyelmes szeretetét, s amit legfeljebb megkívánhat, hogy a másik, a vele szemben álló, hallgassa meg az igehirdetést. Ami ez után történik, az úgyis független minden emberi erőlködéstől. Vagy megtermi az ige a maga gyümölcsét, vagy nem. Ha igen, — igen, ha nem, — Könyörül, akin könyörül...

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az ígét nem kell alkalmas és alkalmatlan időben egyformán hirdetni. Sőt, épp ellenkezőleg. De nem jelentheti ez azt, hogy alkalmatlan időpontokat kell teremteni vagy előkészíteni, melyek éppen az előkészítés tényénél fogva túlságosan is alkalmasak arra, hogy bizonyos hangulatot teremtsenek. Igen sok esetben olyan hangulatot, mely sajátosságánál fogva nem lehet tartós s melyben nem lehet tartós a benne született hit sem, mert hiszen az előkészített alkalom szilárdságának talajával van szoros összefüggésben. Sajnos, de így van. Az alkalomnak pedig a talaja is alkalmi és megrendezett. A bizonyosítgatás akkor bizonyosítgatás, ha bizonyos döntő szituációban születik meg, olyan döntő helyzetben, mely a másik életére, lelkére is valamilyen vonatkozással, hatással és következménnyel van. Minden egyéb körülmények között született és elhangzó bizonyosítgatás „csupán” igehirdetés, az Isten kegyelmének és szeretetének a prédikálása. És ez a tény, ez a „csupán-prédikálás” lehetősége az Isten szeretetének és végtelen türelmének ma is megnyilatkozó pozitív és megfogható jele; jele annak, hogy az Isten még ma is törődik népével és hogy hallhatóvá válik az, hogy Ő még ma is ítél, kegyelmez, szeret, megbocsát. Ez az, ami az evangéliumból annak hirdetése nyomán az emberi szíveket megragadja és ellenállhatatlan erővel vonzza az Isten országa felé. Ez az evangélium az üdv-hír, a krisztusi halál és feltámadás, mely külsőleges eszközök nélkül is az marad, ami volt és ami, hatásában és eredményességében. Ez az, ami leveti magáról az eszközöket, hogy teljességében érvényesülhessen. A hívó ember tudja ezt a legjobban.

Mégis az evangélikáció, moha kiindulópont, tartalom és cél tekintetében lényegileg egyezik az egyéb igehirdetésekkal, mégis ezekből valamit hiányol. De ennek a hiánynak a pontos meghatározása körül mindig valami baj van, ha csak az evangélikáció munkása nem ragaszkodik

elmozdíthatatlanul ahhoz a véleményéhez, hogy az evangélizációon kívül elhangzó igehirdetés nem ébresztő jellegű. Az evangélizáció ezt hangsúlyozza önmaga felől a leghatározottabban, hogy a maga igehirdetése ébresztő igehirdetés. Ez az, ami más prédikációkból hiányzik, az ébresztő jelleg. Itt azonban joggal merül fel a kérdés: mik az ébresztő igehirdetésnek sajátosságai? Vajon egy „tanító” igehirdetés nem ébresztő is egyúttal? Vagy egy „prófétáló” igehirdetés nem ébresztő, ha a fenti motívumokat tartalmazza? Vagy milyen prédikáció lehetséges, ami ne ébresztene? Természetesen egy prédikáció a maga klasszikusan liberális formájában vagy ahhoz hasonlóan nem mondható igehirdetésnek. Mégis van valami többlet az ébresztő igehirdetésben is az ige hirdetésében adottak felett? És ez a többlet valóban evangéliumi, nem pedig csak pszichikai? Mindenesetre oda jutottunk az elmúlt évek gyakorlatában, hogy az evangélizáció munkásai igen sok esetben a legkifogástalanabb igehirdetést is megkérdőjelezték az ige hirdetésének lényegét illetően. És a másik oldalról pedig azt mondani, hogy végeredményben minden igehirdetés evangélizálás, ez az evangélizáció munkása számára sértő és munkájának teljes leértékelése volt.

Ezek a kérdések komoly és alapos bibliathéológiai tanulmányt kívánnának meg, melyhez itt sem hely, sem pedig idő nincs. E jelen írás keretében ezt nem is érzem feladatommak. Hasonlóképpen komoly tanulmányozásra lenne szükség annak a kérdésnek az irányában, hogy vajon az evangélizáció munkájának végzéséhez kell-e karizma. Azaz, hogy karizma-e az evangélizálás képessége, mint ahogyan ezt nem egyszer ex cathedra kijelentetten lehetett és lehet hallani. Ennek a karizma-kérdésnek a fejtegetése messze vezetne, de mégis röviden, úgy érzem, hogy az evangélizálás adottságát karizmának nevezni és tekinteni azt jelentené, hogy az erről vallott evangéliumi felfogást és álláspontot teljes mértékben át kellene értékelni és legalább is erőteljes bővítésekkel meg kellene változtatni.

2. Minden igehirdetésben szó van az ember bűnös állapotáról, az ember bűnéről, mely szembeállít Istennel. A bűnről, mely lehetlenné teszi az Isten színe előtt való megállást. Az evangélizáció azonban különösen szereti az ember bűnének hangsúlyozását. Természetesen nem lelkész az, aki Isten követségében járva megfedelkezik arról, hogy egy pilátra sem adhatja fel a harcot a bűn ellen s aki nem használ fel minden pillanatot arra, hogy harcoljon a bűn ellen. Szóval és cselekedettel. Az evangélizációval kapcsolatban ennek jellemzésére sokan szeretik a következő kifejezést használni: „vájkal az ember bűneiben”.

Ha szabad némi összehasonlítást tenni az evangélizáció és Jézus igehirdetése között, akkor igen értékes és véleményem szerint lényeges kü-

lönbségre kell figyelemmel lennünk. E kettő összehasonlítása, úgy vélem, lehetséges, hiszen az evangélizáció megtérésre hivatása és bűnbánatra felszólítása — az evangélizáció ezt így igényli — tulajdonképpen Jézus szava a modern és elvesző világhoz az evangélizáció igehirdetójén keresztül. Az evangélizáció táborába pedig úgy gondolja, hogy minden rajta kívül álló igehirdetés sajátossága az, hogy nem mer a bűnnek romboló erejéről úgy beszélni, mint ahogyan kellene s mint ahogyan beszél az evangélizáció. A Sántán és bűn hatalmát az evangélizáció tudja csak igazán megmutatni s a szabadulás bizonyosságtevésével egyedül az evangélizáció tud hatásos és eredményes utat mutatni a bűn hatalma alól való megszabadulásra. Ezért domborítja ki az evangélizáció a bűn erejét az ember előtt olyan túlzott hangsúllyal s ezért törekszik arra, hogy a bűn tudatát elmélyítse. A bűnös emberi mivolt személyhez szóló hangsúlyozása az evangélizáció egyik fő témája és törekvése, hogy a szabadulás útján Isten bűnbocsátó kegyelme annál nagyobbak és értékesebbnek tűnjék.

Az ilyen és ehhez hasonló megnyilatkozások: „én bűnös vagyok”, „te bűnös vagy”, stb. az evangélizáció számára és részéről a bizonyosságtevés erejével és igényével hangzanak el. Ez a bizonyosságtevés lehet egy döbbenetes élménynek, önmagunkra ismerésnek, a bűn tudatára ébredésnek másokkal való közlése, de azt kell mondanom — az alábbiak alapján —, hogy ez még nem igehirdetés és nem bizonyosságtevés. Még csak annak alapján sem igehirdetés, hogy azt célozza, hogy az ember, a másik, Isten színe előtt ilyennek ismerje fel és ismerje el önmagát. Egyúttal éppen mint kegyelemre szorult embert.

Végigtanulmányoztam a négy evangéliumot éppen abból a szempontból, hogy milyen volt Jézus Krisztus magatartása a bűnös emberrel szemben. Ami közismert, ismét erős színekkel hagyott nyomot bennem: Jézus Krisztus nem ismer semmi engedékenységet a bűnnel szemben. Rámutat a bűnre és mint vele és az Atya Istennel szembenállót hangsúlyozza és ellenzi azt. Annyira, hogy a bűnnek csak egy lehet a vége: halál. És itt jelentkezik a földön való megjelenésének is célja, mint küldetés: a bűntől és haláltól akarja megmenteni az embert. Egyéneiben és egészében. Ezért következett be kereszthalála is, mint a váltság nagy ténye. De közben az a megdöbbentő, hogy Jézus Krisztus — míg a bűn ellen harcol és áldozza életét, míg bűnös emberek jönnek eléje s Ő súlyos bűnököt bocsát meg — egyetlen egy alkalommal sem mondja senkinek, hogy te, ember, „bűnös vagy”. Jóllehet, mind tudja, hogy ez így van. Jézus Krisztus is ismeri bűneiket, hiszen éppen érzékeny pontjukat éri Jézus szava. Ő mégsem azzal fordul hozzájuk,

hogy azt mondja nekik: „bűnös vagy”, „bűnösök vagytok”.

A gutaütöttnek nem beszél a bűnről, az ő bűnéről, hanem megbocsátja azt. Nagy különbség van aközött, hogy azt mondja: „Megbocsátattalak a te bűneid” és aközött, mit az evangélizáció mondana: „te bűnös vagy, megbocsátattalak bűneid!” (Mt. 9:2, Luk. 5:17.)

A bethesdai betegnél hasonlóképpen: „Eredj el és többé ne vétkezzél” (Ján. 5:1–16.).

A bűnös nő, ki Jézus Krisztus lábait megkeni (Luk. 7:36kk.) ugyanilyen szót kap. „Megbocsátattalak neked a te bűneid”. Ennek a bűnös nőnek nem Jézus Krisztus mondja azt, hogy ő bűnös, hanem a farizeus veti szemére bűnösségét!

Zakeus (Luk. 19:1–10.), akiről a többiek azt mondták, hogy bűnös ember, nem ezt hallotta először Jézustól; ellenkezőleg azt, hogy „ma lett üdvössége e háznak”. Pedig bizonyára ő sem lehetett kevésbé bűnös, mint bárki azok közül, akik ma egy evangélizációra elmennek, éhesen a tiszta élet után. S miért hallanak ők mást, mint amit hallott Zakeus?

A házasságtörő nő ugyancsak megérdemelte volna, hogy Jézus szavakkal is ráébressze a való helyzetre. Mint a többiek, a körülötte élő emberek tették ezt. Jézus mégsem így cselekszik. Ugyan miért?! Sőt éppen azoknak teszi fel a bűnösség kérdését, akik a tulajdonképpeni bűnöst vádolják. Nem tudom, itt mi lenne az evangélizáció gyakorlata...? És Jézus Krisztus többet mond, mint rámutat a bűnre, amikor így szól: „Én sem kárhoztalak; eredj el és többé ne vétkezzél” (Ján. 8:11.).

A samáriai asszony esetében is Jézus rögtön annak bűnét hangsúlyozza (Ján. 4:16–18.) anélkül, hogy az asszonynak azt mondaná: te bűnös vagy. Az asszony mégis nagyon is jól tudja, miről van szó.

Amikor Jézus Krisztus telelepszik a házban (Mt. 9:10.) és sok vámszedő és bűnös jön hozzá, akkor is csak — mondhatni így — általánosságban jelzi azt, hogy nem az igazakat hivatni jött, hanem a bűnösöket a megtérésre (Mt. 9:13.). A „bűnösök” itt sem személyhez szól, hanem szinte személyeken felülállóan érintenek egyeseket. Tudniillik az ott lévő bűnösöket. Végeredményben mindenkit Jézus Krisztus körül. S ezt ők maguk is nagyon jól tudják. Hasonlóképpen Mk. 2:17-ben.

Luk. 11:37 és Mt. 23:1kk-ban a farizeusokat megfeddi és igen kemény szavakat szól ellenük. De egy árva szóval sem mondja nekik, hogy bűnösök vagytok. Noha éppen arról beszél, ami az ő bűnök, amiben bűnösök. Ugyanígy Luk. 6:24kk-ben. Ami azonban a bűn említésével kapcsolatban Jézus ajkáról a legsúlyosabban hangzik el, az Ján. 8:24-ben olvasható, amikor azt mondja a zsidóknak, hogy „a ti bűneitekben haltok meg”. Amivel párhuzamos az a

tanítása, hogy „aki bűnt cselekszik, szolgája a bűnnek” (Ján. 8:34). De itt sem beszél arról, hogy „bűnösök vagytok”, noha azzal, amit mond, mégis éppen ezt jelenti ki.

Ha még Keresztelő János igehirdetésére is figyelemmel vagyunk, ott is találhatunk hasonló meglepetést. Mt. 3:1–12 szerint a megtérésre hívó és intő János egy szóval nem veti szemére személy szerint külön-külön senkinek sem bűnössége voltát. Prédikációja nyomán viszont mégis sokan mentek hozzá olyanok, akik megkeresztelkedtek és vallást tettek bűneikről. S ez nem annak nyomán támadt, hogy bűnösségükről meggyőzte volna a bűnösöket!

Ahol arról olvashatunk, hogy emberek bűnösök vagy hogy ez vagy az bűnös, ott ezeket a kijelentéseket soha sem Jézus Krisztus ajka, hanem mindig emberi száj teszi: Luk. 19:7, Ján. 8:3, Lk. 7:39 stb. Mert beszélünk ugyan Jézus Krisztus nevében és megtérésre hívogatunk, csak éppen arra nem figyelünk, hogy Jézus Krisztus hogyan tette ezt. Pedig a „mit” és „hogyan” között óriási és döntő összefüggés van. S hogy Jézus ennek ismeretében prédikált úgy, ahogyan prédikált, az — meggyőződésem — nem volt véletlen és megfontolás nélkül!

A fentieket összefogva azt látom, hogy Jézus Krisztus nem úgy beszélt a bűnről, mint ahogyan azt eddig az evangélikáció gyakorlata tette. Jézus a bűnt nem esetelte megdöbbentő és lesújtó színekkel. Jézus nevén nevezte a rosszat s a bűnbánó és hívó embernek, aki hozzá közeledett a szabadulásért, nem bűnösségét hangsúlyozta, hanem a bűnről tudva s látva a vele való leszámolni akarást, megbocsátotta azt. Nem is szólva arról, hogy a bűneinek súlyát érző és nyomorúságában vergődő ember számára nem a legfontosabb bűnösségének ismételt hangsúlyozása. A Jézus Krisztushoz siető ember s az evangélikációra elinduló ember nem bűntudatának elmélyítése céljából megy oda, hanem, hogy attól megszabaduljon. Ha pedig nem az utóbbit, hanem az előbbi kapja, úgy az evangélikáció gyakorlatilag oda vezethet, hogy a bűnös állapotban való megrekedés veszélye fenyegethet, melyben a súlyos tény és tudata elnyomhatja a kegyelem ígéretének megvalósulását. Mert nem mindig vezet célra az, hogy a bűnét amúgy is érző embert tudatában még bűnösebbé teszem s aztán adom csak neki a szabadulás ígéretének mentővét. Az evangélikáció az elmúlt évek során gyakorlatilag ezt tette. Nem is szólva arról, hogy a bűnét érző embernek bűnösségéről beszélni, — csupán szóval: te bűnös vagy! — azt eredményezheti, hogy még a szabadulás ígéretének meghallása előtt hátat fordít mindenkinek s elmegy nagy bosszúsággal és bensejének nagy elégedetlenségével. Amire aztán az evangélikáció hajlandó azt mondani, hogy ez az ember annyira bűnös, hogy szinte

már maga a Sátán, aki fél bűneinek örömétől megszabadulni s megveti a Krisztusban való szabadulást. És kárhóztatja a szerencsétlent. De ugyanakkor nem hajlandó észrevenni azt az evangélikáció, hogy mindez az evangélikáció helytelen magatartása és módszere miatt történt és emiatt lett az a másik olyan szerencsétlenné. S itt a hiba nem a másik embert kárhóztatja, hanem a helytelenül eljáró és dolgozó evangélikációt. A gyakorlat a hosszú évek során nem egy idevágó példát, esetet produkált.

3. Minden igehirdetéssel kapcsolatban nagy probléma az értelmi és érzelmi motívumok kérdése. Az igehirdetés tartalma a szó, az ige, mely Jézus Krisztusról beszél; váltságművéről, benne az Isten szeretetéről s végső fokon az öröklét elnyerésének ígéretéről és lehetőségéről. Mint ilyen, minden igehirdetés elsősorban az értelemhez szól, melyet megragad az az új üzenet, mely más, mint bármi, ami a különböző vallások világából éri az embert és értelmét. Ennek az üzenetnek, ennek a krisztusi közlésnek hatása van az érzelmeire is, melyek különösen az elmélyítések különböző eszközeivel akarunk maradandóvá és hatásossá tenni. S úgy látszik, ez utóbbi befolyásolása az elmúlt száz évek során az egyik legfontosabb probléma volt, melynek eredményességétől vártak főleg az igaz keresztyén élet kialakulását. Az értelemre való hatást általában ma sem becsülik sokra. Nem sok a bizalom a tekintetben sem, hogy az Isten ígéje az értelmet érintve elvégzi a maga szükséges munkáját az érzelmi világ területein is. Az egész emberben. S amíg a hangulat, a valóságos hangulat és érzelmi világ megteremtése egykor a különféle stílusokban épült templomok méreteiben, félhomályában próbált magának gyökeret találni, addig a legutóbbi évek gyakorlatában az evangélikáció a különleges helyzetek feltalálásában és megteremtése útján próbálja az ige hatását az érzelmeire átvinni. Ezt én úgy szoktam mondani, hogy mindezekben nem történik más, mint hogy az ember megkísérli a pneumatikus üzenetet pszichikus életformává tenni. Igen jól tudom, hogy az igaz keresztyén élet kialakulásában az értelem és érzélem egyforma szerepet kell, hogy kapjon és egyformát játszik is, különösen az akaratra nézve. De ez csak akkor történik így, ha a pneumatikus üzenet elvégzi a maga munkáját az említett területeken a maga pneumatikus módján, ami végeredményben az Isten és a Szentlélek munkája. Minden egyéb kísérlet vagy törekvés, minden elmélyítés próbálkozása érzelmi túlhangsúlyozást jelent, ami nem pneumatikus, hanem csupán pszichikus életformát eredményezhet. Ennek eszközeként az evangélikáció fegyvertárában megtalálható az érzelmekre ható hanghordozástól kezdve a megindító képek és hasonlatok adta helyzetek kihasználásáig

minden, ami csak fokozza a meglepetés érzelmi fokozását az igével kapcsolatosan. Az evangélikáció gyakorlatában és általában már sok igehirdető gyakorlatában ott tartunk, hogy Jézus Krisztus haláláról csak úgy tudunk beszélni, mint ami megrendíti az emberi szíveket. Ne tessék megbotránkozni! Nem azt mondom, hogy ez nem rendít vagy ne rendítsen meg. De Jézus Krisztus nem azért halt meg, hogy megrendítsen minket, hogy érzelmeiket váltson ki belőlünk, hanem hogy megváltson minket. Ennek tudomásul vétele, megértése az első, amit Ő tőlünk és bennünk akar s hogy megrendülünk, az már csak a második, a következő. Ha ez felcserélődik, vagy ha ezt az igehirdetés során úgy adjuk elő, prédikáljuk, hogy felcserélődhessék az ige hallgatóiban, akkor nem végeztünk az ige hirdetése szempontjából semmit, mert nagyon rossz munkát végeztünk. Mert akkor nem tettünk mást, minthogy az elmélyítés eszközevé tettük azt, aminek eszközzé válnia nem szabad soha!

Így próbálja meg az evangélikáció a maga gyakorlatában a bűn erőteljes hangsúlyozása során az emberben levő bűn tudatát elmélyíteni. Ez végeredményben kísérlet érzületté tételére, melyben az embernek át kell éreznie bűnösségét, bűneinek súlyát. Átérezni, hogy milyen bűnös vagyok. Ezt az evangélikáció azzal a megfontolással állítja az ember elé — és nem tudni, hogy tudatos vagy tudattalan megfontolásról van-e szó, vagy ez már így tartozik az evangélikáció teológiai felfogásához, — hogy csupán a bűn tudata nem elegendő ahhoz, hogy valaki ennek alapján akarjon új életbe és állapotba kerülni. Az igazi elinduláshoz és akaráshoz az új élet felé bűnátérzés, bűnátérés kell. Érzelmi motívumoktól duzzadó élet. S ebben a vonatkozásban az evangélikáció eredménytelensége abban jelentkezik, hogy akinek bűntudata van s ezzel megy vagy kíván menni a szabadulás felé, az azt hallja, hogy ez a megtéréshez nem elegendő, viszont arra már nem képes, hogy bűntudatát bűn-érzületté transponálja. Mert az evangélikáció valóban kevés ahhoz, hogy ez a transponálás megteremtődjék. Így az a helyzet áll elő, hogy egész sereg ember van, aki csak küzködik ezzel a kérdéssel s nem tud előbbre jutni, mert ennek a műveletnek a kulcsát nem tudja megtalálni. Az evangélikáció viszont, amikor — talán akaratán kívül — ilyen helyzetet teremt, nem tud még csak tanácsot sem adni a kérdés megoldására, minthogy ezzel a kérdéssel s ilyen helyzetek előállításának a lehetőségével eddig nem is számolt.

Sőt az evangélikáció a maga összpontosított erejét éppen ott igyekszik a leghatásosabban alkalmazni, ahol bizonyos fokú zavart lát az emberben. Mert úgy ítéli meg ezt a helyzetet, hogy ez az a talán soha többé vissza nem térő alkalom, mely-

ben megtérítheti az embert. Ezért alkalmazott bizonyos, a „gyűrűshöz” erősen hasonló eszközöket. Ezekkel kísérte meg kihazsnálni az emberben jelentkező zavart, oly módon, hogy megpróbált az emberből minden — az evangélicáció szerint az Igével és Krisztussal szembenálló — ellenállást „kibeszélni” (a módszer egészen pszichológiai, sőt ideg-orvosi), s helyébe ültetni a maga egyedüli és helyesnek tartott álláspontját. Ezen az úton végeredményben nem történt más, minthogy a zavarral küzdő emberben túlnyomó esetben csupán „pszichológiai légüres teret” teremtett, melyben a pillanat érzelmi túlsúlyát dobta bele. Azért beszélek a pillanat érzelmi túlsúlyáról, mert legyen az ilyen pillanatban vagy pillanatokban tanítás „bármennyire is mentes minden érzelmi hatástól, hasonlattól vagy képtől, a „gyűrűsok” folytán kialakult helyzet és psziché a mag „légüres terében” a legelvontabb tanítást, hírközlést is érzelmi vonalon fogja, foghatja már csak fel. Annál is inkább, mert nehezen képzelhető el az, hogy az ilyen alkalmakkor egy evangélicátor megelégedjen a tiszta tanításról való beszéddel és lemondjon arról, hogy a lehető legmegrendítőbb eszközöket, hatásokat alkalmazza. Sőt, csak ezekhez az eszközökhöz nyúl, mint-hogy ezek alkalmazásától vár első-sorban jó és gyors eredményt. Ha azonban ez az eljárás valami oknál fogva nem sikerül s a „légüres teret” nem sikerül valami új tartalommal eredményesen megtölteni, úgy előáll az a helyzet, hogy az ige hatására az emberben keletkezett pneumatikus feszültség megreked vagy visszasüllyed egy egészen közösleges pszichés feszültség állapotába. Ezt az állapotot azután egy bizonyos fokú nyugtalanság, határozatlanság, igyekvés és mégis kapkodás jellemzi, melyben az ember ugyan keres valamit, de nem talál semmit. Az ember szeretne megtérni, de nem tud; érzi, hogy bűnös és úgy érzi, nem tud arra az állapotra eljutni, melyben a boldog evangélicátorok állanak. Sőt sokszor odáig jut, hogy — a bűn és bűnös állapot gyakori elmeletése következtében — olyan dolgokat is bűnnek minősít és vétéknek tart, melyek az élethez természetesen hozzátartoznak, de amelyek ilyen minősítést éppen a pszichés feszültség miatt nyernek. (Mert ha pneumatikus feszültség lenne bennük, ez utóbbi nem történék meg, minthogy átlátnák, hogy az mind hogyan tartozik az emberhez és az Isten országához.) Ez a pszichés feszültség végeredményben nem más, mint olyan állapot, mely az idegesség fogalmi körébe tartozik már s a vele való bánásmód már nem annyira teológiai probléma, mint ideggyógyászati feladat. Az evangélicáció teológiai meggyőződése szerint ez a bűn hatalma és Sátán ereje s munkája az emberben, ami súlyos melléfogás. Nem is szólva arról, hogy előállása ennek az ideg-

állapotnak nem az ige hirdetése következménye, hanem az evangélicáció módszerének és eszközei alkalmazásának helytelensége következtében jött létre. S némi igazság van abban a megjegyzésben, amit egy orvos barátom a következőképpen fejezett ki, eléggé megbotránkoztatóan, de elgondolkoztatón: „Ha az evangélicáció mondanivalóját a maga gyakorlati szempontjaitól csak tíz százaléka komolyan vette volna, Közép-Európa valamennyi ideggyógyintézete kevés lenne a betegek számára; nem vonva kétségbe természetesen azt az eredményt, ami hitre jutottak viszonylag alacsony számában Isten dicsőíti.”

S ide tartozik még az a kérdés is, hogy vajon az evangélicáció állandó követelése, a megtérés sürgetése, az evangélicáció szerint meg-nem-tért embernél az úrvacsora vétele után közvetlenül is fennáll haladéktalanul sürgető jelleggel, megjegyezve azt, hogy ha az úrvacsorához járulónak nem lenne semmiféle hite, nem is járult volna az Úr asztalához? Gondolkodott már az evangélicáció tábora azon, hogy teológiai és pszichológiai szempontból hová vezethet ez?

4. Ami az evangélicációt követő utómunkát illeti, általános a vélemény, hogy erre multhatatlanul szükség van. Ez az utómunka elengedhetetlen, minthogy végeredményben ez a munka az, ami az evangélicáció következtében Isten által megragadott embert megtartja az új úton az új élet felé haladásában. Ennek az utómunkának az eredményessége azonban erős összefüggésben van magával az evangélicációval, éppen az előbb említettekkel kapcsolatban. Ha az evangélicáció olyan eseménysorozatot indított el az emberi pszichében, melyet az utómunkát végző lelkész nem tud megfelelő módon figyelembe venni, vagy amelynek törvényszerűségeit nem ismeri, úgy merem mondani azt, hogy az evangélicáció utómunkája adott esetekben már eleve eredménytelen, sőt ennek következtében maga az evangélicáció is eredménytelen marad, minden látszólag kedvező indulása ellenére is. Sőt, fennáll mindenkor az a veszély, hogy — ha az evangélicáció nem tud megfelelő pneumatikus feszültséget teremteni, mely minden pszichés probléma fölé tudja emelni az embert, — már maga az a tény, hogy más végzi az evangélicációt és más az utómunkát, hogy ez a személyében más munka már eleve olyan lelkiállapotot teremt az utómunkára szorulóban, mely az ilyen munkát rendkívüli nehézségekkel állítja szembe. A psziché tudniillik a maga megbolygatott állapotának a végsőkig való kimunkálását attól várja, aki a multhoz képest az új lelkiállapotot létrehozta benne. Ez már olyan törvényszerűség, mellyel kapcsolatban sokat lehet vitázni, de amely végis megváltoztathatatlanul így van. E tekintetben minden vita sokkal eredmé-

nyesebb lesz és így az utómunka is, hogyha azokról az eszközökről és módokról vitázunk, melyekkel lehetővé tesszük azt, hogy az evangélicációt végző munkáját az utómunkás mindennek megfelelő ismeretében vegye át. Ez döntő, de hangsúlyozom, mindennek megfelelő ismeretében s hogy az utómunkák tekintetében oly sok lelkész részéről anynyi nehézség, mint probléma merült fel eddig is, annak okát a fentiekben különösen látom.

Ami az evangélicáció eredményességét illeti, őszintén szólok, az a véleményem, hogy ez az eredményesség nem az utómunkától függ. Az evangélicáció akkor mondható eredményesnek, ha a hallgatók minden utómunka nélkül is jönnek érdeklődést mutatni a hit dolgai, az egyház gondoljai és természetesen a maguk lelki életének a dolgai iránt. Vagyis ha azokkal kapcsolatban érdeklődnek, melyek rájuk pneumatikusan hatottak. S az utómunkának ekkor van döntő szerepe éppen a tekintetben, hogy az érdeklődés megmaradjon s hogy az ilyen hívőt semmi ne téríthesse le arról az útról, melyen a maga érdeklődésével járni kezdett, ha talán nehéz lépésekkel is. Itt és ebben a helyzetben van rendkívüli felelősség az utómunkán az evangélicáció által elindított lelkiállapot elmélyítése, a hit továbbmunkálása tekintetében.

Ami pedig az újabbban hangoztatott előmunka szükségességét és fontosságát illeti, aggályaim vannak. Ez elsősorban teológiai megfontolásban gyökerezik. Ha ugyanis egy gyülekezetben előkészítés folyik egy bizonyos időben, a majdani jövőben megtörténő evangélicáció irányában, úgy ezzel végeredményben szótlanul, de mégiscsak azt mondjuk ki, hogy a megtérés lehetősége ahhoz az időponthoz van kötve, ott hallunk majd döntő módon hozzánk szóló megtérésre hívást és majd akkor szól hozzánk igazán Isten igéje. Ebben pedig benne van az is, hogy minden addig elhangzó prédikáció vagy bibliaóra keretében elmondott igehirdetés a maga súlya és komolysága szempontjából nem jön számításba, nem annyira fontos. Így az előkészítés már eleve üressé teszi például egy bibliaóra keretében elhangzó azt az igét, mely azt mondja: „Térjete meg, mert elközelgett...” (Mt. 46:17), ahol Jézus nem azt mondja, hogy „majd elközelít” az Isten országa, hanem: „elközelgett”. Ez pedig múlt idő s azt jelenti, hogy e követelést tekintve ha tegnap vagy tegnapelőtt történt volna meg, az is késő lenne már. Az evangéliumból felénk áradó sürgősség problémája feltétlenül a mára teszi a hangsúlyt, mert nem tudni, lesz-e még erre idő holnap. Így aligha lehet az előkészítésnek olyan értelemben folytania, hogy ezt a sürgősséget a bizonytalan jövőbe tolja ki. Már pedig az előmunka lényegében ezt tartalmazza, ha ki nem mondottan is, de mégis.

Az előmunka kérdése pszichológiai

szempontból is érdekes és problematikus. A teológiai megfontoláson kívül ugyanis az előmunkával kapcsolatban azt a helyzet alakul ki, hogy az előkészítés során a figyelem felhívódik egy konkrét lehetőségre, melyben valósággal hallani és megfogni lehet valamit, tudniillik azt az igehirdetést, melynek irányában az előkészítés folyt. Ennek a megtörténtével a psziché megkapja azt a valamit, amire előkészítették s az előzetes várakozás feszültsége a tényben feloldódik s egy bizonyos nyugalmi állapot következhet be utána. Ha azonban ebben a lassan létrejövő nyugalmi állapotban a pneumatikus feszültség helyett a pszichés nyugtalanság lép elő, akkor az ember elé a jövőre nézve valami olyan áll elő, ami mint cél nem konkrét, nem ragadható meg úgy, mint az elhangzott evangélizáció alkalma. De hasonló a helyzet akkor is, ha pneumatikus feszültség lesz úrrá az emberen, mert hiszen ez is az Isten országát állítja az ember elé, de nem úgy, mint az előkészítés az evangélizációt! Így mondom azt, hogy az előmunka és az evangélizáció között „lélektani fáziseltolódás” van, melyet ha fel is old részben az evangélizáció vagy az utómunka, az ember lelkében valami tudatalatti és hátráltató törés mindig megmarad.

5. És még egyet. Az evangélizáció igehirdetését vizsgálva azt kell mondanom, hogy nem értek egyet azzal az állásponttal, illetőleg felfogással, hogy az igehirdetések során elsődleges fontosságú a bizonyágtevés és annak az elmúlt évek során jelentkező gyakorlata. Annak kiemelése, hogy mit kapott az én életem s hogy különösen egy bizonyos időhöz kötötten milyen döntő fordulat állott be az én életemben, melytől új életem datálódik, mint megtért élet. Csak kevés ember részesül abban a kegyelemben, hogy megtérése olyan élményszerű legyen, mint volt klasszikusan Pál apostolé. Pál apostol is csak nagy ritkán hivatkozik nagy élményére, de annál többet ír és beszél arról, amit az Isten cselekszik a világban és emberekkel s amely ugyan az élményszerűséget mindenek mögött ott tudja, de nem

tolja előtérbe. Nehogy a maga élményszerűsége az Isten egyéb dolgainak, kegyelmének a rovására érvényesüljön. Hogy ne ez legyen a megkapó és gondolkozásra kényszerítő a hit vonalának irányában, hanem az a kegyelem, ami az Isten szeretetéből és igéjéből az élményszerűségtől függetlenül is tovább és mindenkire árad. Kivel-kivel kapcsolatosan a maga sajátos, pneumatikus módján. Ezért mutat rá annyi formában és helyzetben az Isten kegyelmes tetteire (önmagát nem is említve), mert érzi, hogy ezek a cselekedetek sokkalta nagyobbak (ha szabad ezt így mondani), mint ami vele magával történt. Az pedig egy hívó ember magától értetődő gondolkodása, hogy a magam szempontjából az a legnagyobb cselekedete Istennek, hogy engem elhívott és bűneimet megbocsátotta, de a rajtam kívülálló világ szempontjából nem a legnagyobb. S hogy engem a magáévá tett, az a másik ember szempontjából még nem döntő! Hasonlóképpen (élezem a kérdést), hogy az én hitem Krisztushoz és Istenhez kapcsolódik: nem elsődleges fontosságú, hanem elsődleges Jézus Krisztus tette és Isten szeretete, amely a hirdetett ígén keresztül hitet teremthet a legpogányabb emberben is. A hitre juttatás nincs a hithez, az igehirdető személyes élményeihez kötve, de kötve van az ígéhez és a szentségekhez és az ezekben működő Szentlélekhez. Az én hitem fontossága és hangsúlyozása a másik ember hitrejutása szempontjából, ami mint szükségszerű, azt a látszatot keltheti, hogy én vagyok az első és a velem cselekvő Isten a második. Ebben a kérdésben pedig nem tudok mást mondani, mint azt, hogy az evangélizáció számára egyetlen feladat lehet csak, ami a bizonyágtevést is magában foglalja, annak különösebb hangsúlyozása nélkül, de annál megdöbbenőbben, s ez a feladata úgy hirdetni az Isten nagyság dolgait és kegyelmét, hogy annak visszhangja a hallgatókból Péter hangja is legyen: „Eredj el tőlem, mert én bűnös ember vagyok, Uram!” (Luk. 5:8.)

Az evangélizációnak mint az igehirdetés egyik újszerű formájának egyházunkban való egykori megjelenése egyháztörténeti és teológiai történeti szempontból érthető. Ugyan-ezek magyarázzák és teszik érthetővé azt a lelki szituációt is, melyben az evangélizáció gyakorlata megindulhatott és amelyben gyökereket vert. S amelyben bizonyos hibái ellenére is igen sok esetben szép eredményeket produkált. Annak a felismerése pedig, hogy egy adott történeti, egyháztörténeti helyzetben ennek az elindítására szükség van s hogy éppen ez az az újszerű forma, mely talán a legjobban és legkövetlenebbül ragadhatja meg az embereket, ennek a felismerése nagy kegyelmi ajándék volt az Istentől az egyház és igehirdetői számára. Ezt az ajándékot őrizni kell. Mint-hogy pedig az egykor elindult kezdeményezés azóta már általános egyházi gyakorlattá vált, úgy gondolom, az is szükséges, hogy a munka közben megizmosodott hibák kiküszöböltessenek. Ezért a néhány fenti megjegyzés.

Hogy egyes oldalakon olyan kérdések vetődnek fel, amelyek eddig talán kevesekben fogalmazódtak meg így vagy ehhez hasonlóan, nem tehetek róla. Nem én vettem fel ezeket, hanem a jelenségek és események állították ezeket elő. Hogy talán túlságosan komplikáltaknak látszanak — erre csak azt mondhatom, hogy az élet s különösen az ember lelkének élete nem egyszerű.

A törvényszerűségek rendkívüli módon szövődnek össze, amelyeket ki lehet kerülni és figyelembe nem venni, de ezzel mindezeket nem lehet semmivé tenni. Jó munkát viszont csak ezek ismeretében lehet végezni. S ha az Istennek tetszett az embert ilyen összetettnek és bonyolultnak teremteni, tessék nekünk az így teremtett embert összes sajátosságával egyetemben megismerni. És ez, azt hiszem, nemcsak tetszés dolga. Ez parancs és kötelesség is. Az Isten országa irányában végzendő jó munka érdekében.

Csengődy László

„Ha a keresztyének az embereket nem szeretik, hogyan mondhatják meg nekik, hogy Isten szereti őket? Ezzel csak azt bizonyítják, hogy az Isten szeretetéről a saját személyükre nézve sincsenek bizonyosságban, sőt, hogy talán még egyáltalán nem győződtek meg róla. Ők maguk is mégis csak emberek, mindig nemkeresztyének is: mint Isten barátai ellenségei is Neki, mint hívők hitetlenek is. Ha bizonyosak abban, hogy Isten mint ilyeneket szereti őket, akkor bizonyosaknak kell lenniük afelől a többi emberekre nézve is. Döntő feltételezésük akkor minden emberrel kapcsolatban csak az lehet, hogy Jézus Krisztus az ő bűneiért is, az ő üdvösségére is meghalt. Akkor innen nézve minden

egy emberre így kell tekinteniük és így kell hozzá közelíteniük: sohasem ellene tehát és nemcsak teoretikusan, hanem praktikusán is érte: olyan cselekedettel és tartózkodással, olyan beszéddel és hallgatással, segítséssel és türelemmel, ami a másiknak mint embernek levegőt és teret teremt, bátorságot és örömet ad. A keresztyén bizonyágtételnek mint emberi cselekedetnek egész hitelreméltósága attól függ, hogy a cselekvő emberszeretet munkája megelőzi és követi-e azt, mint beszédes példázat kíséri és hordozza-e, kommentálja és illusztrálja-e.” (577. 1.)

Barth Károly: *Kirchliche Dogmatik III/4.*

Misszió és evangélizáció

I.

Problémafelvetés, tájékozódás

A misszió és evangélizáció volt a közelmúlt hónapokban az egyháznak talán a legszélesebb körben tárgyalt és szinte a legtöbb problémát okozó kérdése. Persze, az már egészen más dolog, hogy vajon jogos volt-e a problémának ez a fokozott előtérbe állítása, különösen olyan formában, ahogyan nálunk igen gyakran történt. Mint ahogyan az is külön megítélés alá esik, hogy akik a kérdéssel foglalkoztak, jól foglalkoztak-e vele. Írásban is több olyan tanulmány került kézzől kézre, amely akár részben, akár teljes egészében a misszió és az evangélizáció problémáival foglalkozik. Részint lelkipásztorokkal való magánérinkezésem során, részint éppen a Tiszántúli Egyházkerület Tanulmányi Bizottságának munkaprogramjában jutottam én is egynéhány ilyen megnyilatkozás birtokába: Szabó Andor hencidai, Kiss Antal Jenő szentpéter-szei, Berényi József debreceni lelkipásztorok kisebb dolgozatai mellett Horváth Zoltán békési esperes vázlatos tanulmányi munkaprogramja s főként Czeglédy Sándor professzor tanulmánya volt a kezemben.

Az említettek közül Szabó Andor voltaképpen egyházunk életének legutóbbi szakaszával foglalkozik s ebben a vizsgálódási körben csak egy rész-terület, nem is a legnagyobb, az ébresztő szolgálatok felmérése. Lényegében csak felveti a főbb szempontokat (nyugati hatás, pszichológizáló módszerek az evangélizációban, mozgalmi jelleg és egy református-puritan kegyesség körvonalainak kirajzolódása) s egy optimista képet rajzol meg: úgy látja, hogy az ébresztő szolgálatok ügye egyházunkban jó irányban halad. Viszont a szinte kialakulóban lévő magyar református evangélizációs igehirdetési formára felemlített gyakorlati példái azt mutatják, hogy sem a válságot (biblicitás hiánya), sem a kibontakozás útját (egész egyházunknak az engedelmességéből való megtérése) nem látja teljes élességében. Kiss Antal Jenő rövid dolgozata irénikus célú: a különbözőségek helyett azt keresi, amiben általában megegyezünk. Viszont eközben túlságosan leegyszerűsödnek a kérdések: a bibliai alapú gyakorlati útmutatás felveti, de nem oldja meg a problémákat, hiszen az általa idézett igehelyek maguk is problematikusak legtöbb esetben. Az maga is problematikus, hogy egyházunk jelenlegi helyzetében a misszió és az evangélizáció kérdésében az ilyen irénikus és irénizáló magatartás valóban megoldásra vezet-e. Berényi József dolgozatáról hasonlóképpen azt lehetett megállapítani, hogy a fogalmak tisztázása érdekében nem tud előre tenni egyetlen lépést sem, pedig nálunk a legnagyobb baj, hogy a misszióval és az evangélizációval kapcsolatos fogalmak megértetlenül és megemésztetlenül kavarnak egyházunk gyakorlatában: a mi szóhasználatunkban. Ez a dolgozat bizonyos pontokon még maga is fokozza a zavart, mert egyrészt külön, sajátos szolgálatként emeli ki az evangélizációt a többi közül, másrészt azonban karizmatikus voltának hangsúlyozásakor minden további nélkül az 1. Kor. 14. idevonatkozó részét alkalmazza rá s egyszerre csak azt vesszük észre, hogy evangélizáció címszó alatt olyan tág körben mozgunk, amely az egész egyház minden szolgálati területét felöleli. Horváth Zoltán vázlata voltaképpen az első gyülekezet keletkezésével és életével foglalkozik, így a mi tárgyunk szempontjából csak közvetett jelentősége lehet: inkább annak jellemzésére említettem fel, hogy

minden téren és minden formában valamiképpen az evangélizáció kérdése tolul előtérbe egyházunkban.

Tudományos igényrel a szó egészen szoros értelmében Czeglédy Sándor dolgozata lép fel. Meg kell jegyezni, hogy ez az írásom függetlenül keletkezett Czeglédy Sándor dolgozatától s nem is célja vitázni ezzel a tanulmánnyal sem. Néhány szempontot csupán azért említek meg itt is, hogy a saját mondanivalómat összefüggésbe tudjam állítani az adott helyzettel. Azért térek ki valamelyest részletesebben közben Czeglédy Sándor tanulmányára, mert befejezésében arról szólott, hogy egy e tárgyról meginduló eszmecsere elindítására kíván kísérlet lenni dolgozata. Így éppen a további vitára szeretnék én is ösztönözni azzal, hogy felvetem azokat a leglényegesebb szempontokat, amelyekre nézve Czeglédy Sándor tanulmányával kapcsolatban problémák vetődtek fel és maradtak meg bennem. Röviden szeretnék tételezni.

a) Czeglédy Sándor a teológia tudományosságának feltételét már régebben a teológia tárgyszerűségében határozta meg, abban, hogy a teológus olyan módszert alkalmazzon, amelyet maga a tárgya ír elő (Igazság és Élet, V. évf. 1939. 194. k. lap). Nem tudom, vajon dolgozatában alkalmazkodik-e minden tekintetben ehhez a helyes szemponthoz. Általában az ugyanis a problémám, hogy nem számol, vagy nem a megfelelő módon számol a tanulmány azzal a fordulattal, amely népünk és egyházunk életében sajátosan következett be a felszabadulással. Azt hiszem, nekünk ma az a legfőbb kérdésünk, hogy a régi, átöröklött s a nyugati egyházak teológiájában ma is klasszikusnak számító teológiai fogalmak nem alkalmasak azoknak a problémáknak a feldolgozására, amelyekben benne élünk. Czeglédy Sándor tanulmánya mindenestől a gyakorlati teológia klasszikus elméletének fogalmi körén belül marad s így természetes, ha mai sajátos problematikánk ebben a vizsgálódásban az evangélizáció kérdésében sem tud megfelelően elhelyezkedni. Nehéz elgondolni, hogy társadalmi rendünk kérdése az evangélizáció problémakörében csak egy olyan külső-formális szempont révén érdekel bennünket, amelyet ő említ: hogy t. i. nálunk nem lehet e miatt evangélizációs csoportokat szervezni. Azt is bajos elképzelni, hogy egyházunknak az elmúlt hét-nyolc esztendejében e kérdés tisztázása körében is végbement küzdelmeit el lehet intézni annnyival, hogy nyilvános megbeszéléseket általában nem engedett szóhoz jutni, kibontakozni az egyház akkori vezetősége. Arra nem is akarok külön utalni itt, hogy az egyházban mindig külön szempontnak kell lennie: vajon el lehet-e bármilyen módon hallgattatni azt, akinek valóban Isten Lelke adja a hitbéli-teológiai mondanivalót. — De a mondottakból érthető az is, hogy a tanulmány az utóbbi idők problematikájának felmérésében megáll lényegében 1948-nál s így nem méri fel azt a helyzetet, amely személy szerint nekem például a leg- hangsúlyosabb, hiszen 1948. után „születtem meg” éppen az evangélizáció kérdésében is. Majdnem azt mondanám, hogy ha 1948. óta nálunk semmi nem történt, akkor én nem is vagyok, nincs is egyházi existenciám. Holott éppen ennek az időnek egyik leglényegesebb problémája volt az a küzdelem, amely az evangélizáció és a gyakorlati keresztyén problematikával foglalkozó igehirdetés kérdésének szétválasztása ellen igyekezett elsőrendben felvenni a harcot. Czeglédy tanulmánya a szétválasztás kísérleténél, a kezdeti időszaknál nem megy tovább, így sokan azt hihetik, hogy nálunk ma van valamilyen „hivatalos teológia”, amely még mindig ezt a szétválasztást propagálja. Pedig mindenki tudja, hogy az utóbbi időkben éppen ellenkező irányú vádak érték az egyházi vezetők igehirdetési tendenciáját. Ilyenformán aztán az a látszat marad az emberben, hogy Czeglédy Sándor támadott-nak látja s minden áron védi az evangélizációt és

a missziót; viszont a támadó oldalt olyan vonásokkal ruházta fel, amelyek alapján az egyház életében nem igen ismerünk rá semmiféle csoportban, egyházi frakcióban vagy „oldalban”.

b) A dolgozat nem járul hozzá a fogalmak tisztázásához, pedig ez — nézetem szerint — ma nekünk élet-halál kérdésünk a misszió és evangélizáció területén. Beszél olyan egyházi tendenciákról, amelyek történet-theológiai érvek alapján igazolni akarják a fennálló társadalmi rendet. De az ilyen általánosságban odavetve csak arra jó, hogy mindenki oda vonatkoztassa, ahova éppen jólesik neki. Beszél a pietizmus ellen intézett támadások erkölcstelenségéről. De nem szól semmit arról, hogy mennyire mást jelentett s jelent nálunk a pietizmus, mint — mondjuk — Németországban. Semmi másra ne gondoljunk, csak *Schlatter* bibliai munkásságára s állítsuk vele szembe nálunk *Szikszay* Béni Maran *Atha*-ját vagy evangélikus oldalon *Rejtett-Reichert* Jelenések-könyve kommentárját. Így kerül elő elég részletes tárgyalásban sok olyan probléma is, ami vagy nem volt probléma, vagy nem a felvetett formában volt az (például a megtérés-hirdetés szabadsága vagy tilalma, az üdvüniverzalizmus teológiai problematikája).

c) Végül probléma marad számomra az individualizmus itteni meghatározása, az igehirdetésben való szerepe s ennek a szerepnek — még ha ideiglenes és átmeneti jelentőséggel is — az elismerése, helyeslése. Az igehirdetés személyes fogalmazása mindig helyén van, sőt csak ez van helyén az igehirdetésben. De ez soha, kezdeti fokon sem jelenthet individualizmust. Péter első igehirdetése, ha már erre hivatkozunk, az egyház akkori középponti kérdését teszi a hallgatók személyes kérdésévé. Ha nem így történik, persze — emberileg szólva — a gyülekezeti igehirdetésnek az evangélizáció mellé való odarendelése mindig szervesen marad, sohasem érheti el eredményét: nem is lehet köztük egységesítő mozzanat, hiszen az egyik az egyén, a másik az egyház ügyét adja elének. Nem is szólva arról, hogy valóban „megtérés”-e az individualista evangélizáció felhívására adott individualista döntés. Itt jutunk el egy másik kérdéshez, amely az individualizmus igenlő elfogadása esetén persze tárgyalanná válik. Kit tartalmaz fel s kit nem tartalmaz fel Isten az idehirdetésre, így az evangélizációra? Ez nem egyéni kérdés. Nem az a kérdés, hogy Péter hirdeti az evangéliumot az első pünkösdkor, pedig előtte mindent elkövetett saját szavai hitelének lejáratására. Ez a nép kérdése: Isten népé-e, egy-egy nemzedéké, egyházi generációé. Sokszor beszéltünk az elmúlt időszakban az egyház szavának hitelvesztettségéről (v. ö. Máté 23, 15.), s ezt a kérdést azért nem lehet Péter példájával megkerülni, mert Péter közben vette a Szentlelket s döntően más generációhoz tartozott pünkösöd előtt és pünkösöd után. Persze, olyasmí lehetőséges és erre tudunk is sok példát az egyház történetéből, hogy az egyház próbál komoly tartalmi önkritika, tehát bűnbánat és bűnvallás nélkül ragaszkodni egyik-másik szolgálatához. Isten azonban valóban szuverén s ilyenkor maga dobja vissza ezeket a szolgálati próbálkozásokat, sőt: újra fejéhez veri népének engedetlen útjait. Az evangélizáció vajúdása nálunk egyáltalában nem formai kérdés, nem a társadalmi forma technikai sajátosságának problémája. En azt gondolom, hogy a misszió és az evangélizáció formai kérdéseivel is csak akkor foglalkozhatik tárgy-szerűen, tehát a teológiai tudományosság kritériumai szerint az ember, ha éppen a vajúadás belső okainak feltárásában válik elsősorban és alapponti módon hűségessé tárgya természetéhez.

Még csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy a következő néhány szempontot én is vitaalaprak szántam, tisztában vagyok töredékességükkel. Mődszeremet azzal tudnám jellemezni, hogy nem vagyok elméleti értelemben vett gyakorlati theologus. Így kiindulásom kettős. Egyfelől bibliai-exegétikai, másfelől azon a tényen alapszik, hogy 1948 óta személyesen is részt vettem az egyházunkban folyó

evangélizációs, ébresztő szolgálat minden fázisában. Az első kiindulási pontot arra szeretném felhasználni, hogy ne essem egy felszíni-fenomenológikus szemléletmőd áldozatául. A másik alappontot olyan irányban szeretném érvényesíteni, hogy el tudjam kerülni a teológiai elméletesdít, valóságos problémákat tudja felvetni: igazán azokat szóljam, amiket láttam és hallottam. Ebben próbálok hálás is lenni Isten iránt mindazért, amit hitem és látásom szerint az elműlt évtized alatt kapott Egyházunk: a magam életét *in concreto* is úgy ismerem, mint az egyház életének az enyém-ben való személyes valóságát.

II.

1. Fogalmi tisztázás: misszió

Ha kérdésünkkel lől akarunk foglalkozni, elsősorban a fogalmakkal kell tisztában lennünk. Ez azért is különösen fontos, mert az e téren használt fogalmak nem maguktól értődődnek, használatuk a lehető legtisztázatlanabb.

A misszió fogalma ebben a formájában, mint köztudomású, nem bibliai fogalom. A bibliai kijelentés, különösen az Újszövetség, sokat beszél arról, hogy Isten küldi tanítványait, az egyházat, vagy általánosabban és inkább az Őszövetségre tekintve: Izraelt, Isten népét. Ezt azonban mindig a mondatok állítmányában teszi inkább. Tehát sokkal élőbb módon, mintha főnévi megmerevedésben tenné. „En küldelek titeket” — ez a helyesebb forma, mint „misszió”-ról beszélni, akár a cselekvés folyamatát kifejező főnevet (nomen actionis), akár a cselekvés eredményét kifejező főnevet (nomen acti) értünk a latin *missio* szőn. Ezért fontos látnunk, hogy a misszió fogalma ebben a formában, főképpen pedig ez a megjelölése nem bibliai. Sőt: nem is biblikus úgy, ahogyan ma használjuk. Ugyanez történt vele, mint a megtérés-bűnbánat bibliai fogalmi körével történt addig, míg a római egyházban a középkorban a penitencia (lat. *poenitentia*, ném. *Busse*, ld. a német sző mai származékait: *eimbüssen* stb), végül már egyszerűen vezeklési gyakorlatot, kazuisztikus vezeklési rendszabályokat jelentett. Már pedig jaj annak az egyháznak, amelynek igehirdetésében az élő bibliai fogalmak *terminus technicus*-szá válnak.

Ezért kell örülnünk annak, hogy az elműlt időszak teológiai eszmélkedésében elkanyarodtunk a misszió fogalmának és megjelölésének használatától s egyre inkább a küldetés fogalmát és megjelölését vettük át. Nemcsak azért, mert egy magyar sző mindig kevésbé van kitéve a mechanikus használat veszedelmének. Hanem azért is, mert a küldetés sző nem volt megterhelve azokkal a mellékértelmekkel, azzal a megmerevedéssel, mint a misszió. A nyelv néha így segít önmaga előregedésén. S ezt nekünk azért jó tudnunk, mert ez az emberi nyelv Isten kijelentésének Istentől szerzett eszkőze. Ezért tapasztalhattuk azt, hogy eszmélkedéseink lényegesen jobb irányban haladtak, amikor ezzel a fogalommal kezdtünk dolgozni. Hogy feltétlenül és minden részletre kiterjedően jó volt-e eszmélkedéseink iránya, az megint más kérdés. Nem lehetett tökéletes az az eredmény, amelyre eljutottunk, hiszen valaminek egészen a kezdetén álltunk már s most is csak próbálgatjuk az utat és lépteinket.

Az egyház küldetése, vagy még helyesebben: az a tény, hogy Isten az egyházat a világhoz

s benne az emberhez küldi, az Ige szerint arról a másik tényről veszi képét és hasonlatosságát, lényege tehát arról a tényről olvasható le, hogy Isten küldötte a Krisztust. Ahogyan, amiért stb. küldte őt az Atya, úgy, azért stb. küld bennünket a Krisztus. Isten küldése Jézus Krisztus által történik az egyházra nézve (Ján. 17, 18, 20, 21). A küldetés Krisztus életére nézve nem ennek az életnek egy részletét, egy sajátos mozzanatát, egy különálló tevékenységét jelenti, hanem Krisztus szolgálatának egészére terjed ki, Krisztus egész életének és szolgálatának sajátos irányát jelenti. Arról beszél, hogy Krisztus szolgálata kire és mire irányul. Így lehet azt mondani, hogy a küldetés Krisztus egész életét átfogja. De helyesebb úgy szólni, hogy a küldetés Krisztus szolgálata teljes tartalmának irányát jelzi. Mindenesetre egyetemes érvényű fogalom. Most már ugyanez áll az egyház küldetésére is. A küldetés az egyház egész életének és szolgálata teljes körének irányát jelzi, sajátos minősítését adja meg ebből a szempontból. Arról szól ugyanis, hogy az egyház nem önmagáért éli meg a maga rendkívül gazdag életét, hanem ennek sajátos rendeltetése van. Amiképpen ő maga annak köszönheti létét, hogy Jézus Krisztus hirdette neki, ő pedig elfogadta tőle az Isten országa közelségéről és jelenlétéről, tehát a bűnből való szabadulásról szóló híradást; aképpen ő maga is azért fejt ki gazdag életének és változatos szolgálatának minden egyes mozzanatát, a legkisebbet és a legnagyobbat (ha lehet egyáltalában ilyen különbséget tenni), a legcsekélyebbet és a leginkább csak beszédben megnyilvánulót, a legbelkörübbet és a leginkább kifelé irányulót stb. egyaránt, hogy a világ újra hallja a mennyek országa ittlétének örömmüzenetét, újra „bizonyítottá” váljék előtte Isten országának „köztünk létele”, a bűnből való szabadulás ténye (tehát nem pusztán szava!), és ezt el is fogadja. Mindent ezért kell tennünk és ezért mindent meg kell tennünk. Ez van benne a küldetés fogalmában.

2. Fogalmi tisztázás: evangélizáció

A másik felvetett és kapcsolódó fogalom az evangélizáció. Világos, hogy ez a misszió körébe vágó szolgálatoknak egy sajátos, speciális ága, „reszortja”. Ehhez elegendő az 1. Kor. 12. és 14. tizedes elolvasása, sőt talán még felszínes áttekintése is. Ez a tétel áll akkor is, ha az evangélizációt a bibliai korszak valamelyik értelmében vesszük, s akkor is, ha a mai értelmét vizsgáljuk. A kettőt ugyanis nem szabad összekevernünk, tudománytalan dolog szóösszezségésekből kiindulni, mint ahogy igen sokszor tettük az „ökumené” fogalmával: keverve benne görög-etimológiai, bibliai-újszövetségi, római-jogi és modern egyháztörténeti (a jelenlegi önkumenikus mozgalom történetéből vett) vonásokat. A bibliai értelemben lehet evangélizáción érteni azoknak a tanítványoknak a Jézusról való bizonyágtételét, akik szemtanúként jártak vele a földön s most ezzel az adalékkal tudják gazdagítani az örömhír meghirdetésének szolgálatát. Ebben az értelemben lehetett evangélista például Márk — az antiochiai misszió kezdetén — János, Barnabás és Pál mellett, s ilyen értelemben lehetett evangélista Filep is (Csel 13, 4. kk. 8, 4. kk). De így beszél az evangélista szolgálatáról minden valószínűség szerint maga Pál is az Eféz. 4, 11-ben. Másfelől az evangélizáció (*euagge-*

lizesthai) általánosabb értelemben és tágabb keretben az örömmüzenet mindenféle hirdetését jelenti (kül. az 1. Kor 9, 16-ban). Ezen a körön belül első-sorban az örömmüzenetnek olyan helyen való meghirdetését jelenti, ahol ez eddig még nem hangzott; olyan embereknek való hirdetését, akik még nem hallottak róla (Csel 8, 4, s általában az összes Csel-beli helyek. A szó sokszor teljesen a *kataggelein* és *keryssein* szinonimájává egyszerűsödik s tárgyat kap, például a Csel 10,36: *euagg. eirenen*, másutt: *logon kyriou* stb.). Így tehát azt a tevékenységet jelöli, amelyet a bibliai tudomány újszövetségi része — jól-e vagy rosszul, az más kérdés! — *missziói igehirdetésnek* (Missionspredigt) szokott nevezni.

Ezen a nyomon kell elindulnunk akkor is, ha az evangélizáció mai jelentéséről beszélünk, mert az etimológia nem egyszerű „szóhüvelyezés”, hanem kultúrtörténeti (itt egyháztörténeti) tények nyilvántartása: a jelentésváltozás történeti folyamatának tisztázása. Ma evangélizáción az igehirdetésnek azt a formáját értjük, amely vagy olyanoknak szól, akik még sohasem hallottak a Krisztusról s a mennyek országa üzenetéről (pogánymisszió); vagy olyanoknak, akik hallottak ugyan róla, de adottságaiknál fogva határozottan ellen szegülnek (különbféle okoknál fogva; ezért ide tartozik a zsidó-misszió s egészen más formában a keresztyénséggel szembekerült, az egyháztól elidegenedett, de valamikor az egyházzal találkozott vagy éppen benne élt emberek); vagy olyanoknak, akik hallottak a Krisztusról s formálisan nem is szegülnek ellene az üzenetnek, de döntésük az evangéliumnak nem személyes-exisztenciális elfogadása vagy pedig hitünk szerint engedetlenségben élnek (ide tartozik az úgynevezett gyülekezeti misszió s itt kell beszél-nünk a protestáns egyházakban soha figyelmen kívül nem hagyható római katolikus-misszióról, amelyről *Czeplédy* Sándor tanulmányától kezdve sehol sem hallottam a misszióról folyó mai párbeszédben egyházunkban; a legutóbbi időkben *Kádár* Imre foglalkozik részletesen a kérdéssel (Egyház az idők viharaiiban, 156. kk. 170. kk). Mindegyikben közös vonás az, hogy a keresztyén élet kezdő mozzanatán, a Krisztus mellett való személyes döntésen van a hangsúly, tehát az alapon. Megtérésre hívja a hallgatókat, vagyis Jézus Krisztus személyes megváltó-voltát hangoztatja s a mellette való tisztázott döntésre hív. Ezek a vonások, ha jól értjük, nem ellenkeznek az evangélizáció bibliai fogalmával, csupán annak korszerű, az idők követelményeihez alkalmazkodó változatai, alkalmazásai.

III.

1. Zúrzavar a szóhasználatban

Egyházunk szóhasználatában és gyakorlatában a misszió és az evangélizáció kérdésében ma mérhetetlen zúrzavar uralkodik. Ez első-sorban azért van, mert eddig nem történt meg e fogalmak olyanfajta tisztázása, mint amilyenre kísérletet tettem az előbbiekben. Ezért kellett a fenti problémákat felvetni: ezek megoldásának itt most magam is csak az irányát igyekeztem megmutatni. Ez azonban még nem minden. További zavarok is erednek ebből a tisztázatlanságból s ezek következménye az, hogy a misszió kérdésében sokan önkényesen, rosszhiszeműen, magukról s a maguk képviselte álláspont-ról szólnak, másokról s nézeteikről csak rosszat

feltételezve. Ez általában megérdemelt büntetésünk, amikor egy kérdésben elfelejtjük figyelembe venni a bibliai alapot s egyházunknak nagyon sok tagja él ma ebben a hibában. Fokozza a zavart az, hogy egyházi életünk praktikus igények miatt ma is használja a tisztázatlan „misszió” fogalmat és szót. Beszéltünk s beszélünk missziói munkaterről, missziói előadókról, missziói konferenciákról stb. Próbáljunk egy néhány ponton itt is szembenézni a kérdésekkel.

2. „Misszió” és „missziói” igehirdetés

Amikor egyházunk vezetősége az előző években az egyház küldetésének tágabb értelmezésére sürgette az egyházi embereket, akkor ebben sokan támadást láttak az evangélikáció, tehát mondjuk így: a missziói igehirdetés ellen. Ez azért volt lehetséges, mert nem vették észre, hogy a küldetés kérdése milyen összefüggésben van az evangélikáció problémájával. Így szabályszerűen az következett be, hogy az egyoldalúan „evangélikáció-párti” emberek, az úgynevezett ébredésiek egészen más malomban kezdtek örölni, mint a küldetés fogalmának tisztázására igyekvők. Ez csak mérgecsütte a helyzetet. Tisztán kell látnunk ma már, hogy nem az előbb említetteknek volt igazuk. Rájuk állott egyik egyházi vezetőnknek az a megállapítása, hogy ő a maga részéről minél erőteljesebb evangélikációt szeretne az egyházban, de — sajnos — ez éppen azok miatt lehetetlen, akik a legjobban pártfogolják az evangélikáció ügyét. Viszont azt sem rejtjük el, hogy a másik oldalon levőket is indokolatlan túlzásokra ragadtatta a fogalmak tisztázásának elmulasztása. Az, hogy a Missziói Szabályrendelet körül milyen bajok voltak, más vizsgálódás körébe tartozik s ezzel a kérdéssel 1956 szeptemberé óta elég alaposan foglalkozott is egyházunk vezetősége. Reméljük, hogy ez tovább is fog folytatódni, s egyre komolyabb tisztázódást fog eredményezni. De egyet értsünk meg: a küldetés egyetemes értelmének és tartalmának tisztázása más kérdés. Válasszuk tehát külön az egyház küldetésének (misszió!) és az evangélikáció speciális szolgálatának (missziói igehirdetés!) a problémáját s akkor mindjárt indulatoktól mentes, tisztább teológiai vita alakulhat ki. Már említettem, hogy a fogalmi tisztázások során itt-ott azok is beleesnek az *általános* érteleme feltételezésébe, akik egyébként a *szűkkörű* misszióértelmezés mellett akarnak állást foglalni. Az itt említett követelés jogosságát ez mindennél jobban igazolja.

3. Az evangélikáció hallgatói

A fentiekből következik az, hogy az evangélikáció szolgálatainak döntően azokra kell tehát irányulniok, akiknek a Krisztus mellett való döntése még nem következett be, vagy e körül valamilyen formában baj van. Nem jelenti ez azt, hogy a gyülekezetek tagjainak nem is szabad ezeken az alkalmon jelen lenniök. Hiszen imádságaikkal ők „hordozzák”, megnyilatkozásaikkal ők bátorítják a szolgálatot s az evangélikáció hallgatóit. De az egyoldalú evangélikációs mozgalmak ott kezdtek nagyon komolyan megnehezíteni követeléseik hitelességének elfogadását, hogy ezek az úgynevezett evangélikációs alkalmak a „régii hívők” összejöveteleivé váltak. Így kívülről csak annyi látszott, hogy bizo-

nyos egyházi csoport vagy típus evangélikáció címén ürügyet keres a szüntelen találkozásra. Kifelé aránytalanul kevesebbet hat az egész evangélikáció, mint amennyi zavart okoz ezzel a torz benyomással. — Ha tehát komolyan vesszük, hogy az evangélikáció nem az egyház bizonyos hitben járó tagjaiból alakult csoportok találkozási alkalma, hanem a Krisztus mellett még nem, vagy nem jól döntöttek felé irányul, akkor kitűnik, hogy evangélikáció lehet sok minden, amit eddig nem voltunk hajlandók annak elfogadni. Nem lehetünk szűkeblűek és formalisták itt sem. A karizmatikus kötöttség vitán felül áll. De ez nem jelent sem testületi zárttságot, sem klikkalkotást, sem pszichológiai feltételek alkalmazását. Az evangélikáció megtérésre hívó beszéd, de alkalma nem csupán nagyszámú hallgatóság előtt tartott, látványos külsőségekkel kísért egyházi megnyilatkozás, hanem — s ma talán sokkal inkább, mint bármikor — a hitben döntött embernek a hitben még nem döntött ember előtt való négy szemközti bizonyoságtétele is. Ez nem visszavonulás. Minderre nem rajtunk kívül álló ügyvélt vagy valódi okok kényszerítenek rá bennünket, hanem Isten felismert akaratát vezet rá szeretetben és engedelmségben. Ezt azért jó így világosan kimondanunk, mert az okot természetesen mindig könnyebb önmagunkon s az egyházon kívül keresni

4. A „bizonyoságtétel” fogalma

Ehhez kapcsolódik a bizonyoságtétel értelmezése. Ez is sok zavart okozott a misszió és az evangélikáció problématikájában. Egyházunkban az egyik oldalon tehát szemlélhető volt a küldetés fogalmának tágítására irányuló igyekezet. Amilyen mértékben ez fokozódott, olyan mértékben kezdett egyre inkább egyoldalúvá válni a másik oldalon a misszió és az evangélikáció értelmezése a szóbeli bizonyoságtétel irányában. Két tábor meg nem értő szembenállása esetén mindig szükség szerű az ilyen polarizáció az egyházban: így tart egyensúlyt Isten az egyházban engedetlenségeink ellenére. Az egyik tábor arról panaszkodott, hogy az egyház „hivatalos” teológusai a misszió új értelmezésével el akarják sikkasztani az evangélikációt, mert félnek tőle s itt külső nyomás alatt állanak (erről majd még később néhány szót). A másik fél arra mutatott rá, hogy a keresztyén bizonyoságtétel nem csupán szó: nem beszédben áll az Isten országa s ha kell, vállaljuk a „beszéd nélkül” való megnyerés szolgálatát is (1. Kor. 4,20. 1. Péter 3,1). A megoldás itt is a fenti megkülönböztetés megtételében s ennek következetes megtartásában van. A misszió az egész egyház teljes szolgálatának iránya — ennek egy speciális —, tehát ugyanebben az irányban, de speciális eszközökkel történő — ága az evangélikáció: az egyház aktív, tényekben, cselekedetekben történő bizonyoságtételét kísérő beszéd, igehirdetés. Az egység itt abban is látszik, hogy a tett is lehet „igehirdetés”, s az igehirdetés maga a legkomolyabb tett. A megkülönböztetés tehát nem tartalmi, csak formai. Ha mégis tartalmivá válik, akkor a halálos differenciálódás jegye. Ha technikai természetű, akkor nem veszélyezteteti az egyház élő egységét.

Az evangélikációval kapcsolatosan említett vonatkozásokba az egyház szolgálatainak teljes köre szükségszerűen bele van vonva. Tehát nemcsak az bizonyos, hogy az egyház evangélikál, hanem az is,

hogyan az evangélizációt az egyház teljes küldetésének minden megnyilatkozása élő módon kíséri. Nem vehetünk égerutat azzal, hogy az egyház missziója nem lehet meg a szóbeli igehirdetés nélkül. Ez igaz. De csak akkor teljes igazság, ha a másik oldala is kellő hangsúlyt kap: nem lehet igazán evangélizáció a döntésre szólító szóbeli bizonyoságtétel akkor, ha nem párosul vele az itt említett módon, ha tehát nem háttere, alapja és éltető talaja az egyház teljes küldetésébe tartozó minden életmegnyilvánulása. Az evangélizáció csak akkor igazán az, aminek lennie kell, ha az egyház küldetése teljes tartalmának — a küldetés helyes irányában történő — kifejeződése. Mint ilyen viszont a küldetés teljes körének és sajátos irányának egyaránt szükségszerű tartozéka.

5. Az úgynevezett „laikus”-kérdés

Bonyolítja kérdésünket minden egyházban, így nálunk is, a laikus-szolgálat problémája. Itt sem értjük jól a bibliai tanítást, még kevésbé tudjuk aktualizálni mai egyházi helyzetünkre. A „laikus” megjelöléssel sem élhetünk vissza úgy, hogy közvetlenül a szó bibliai jelentéséből akarunk kiindulni s így ezt a megjelölést a *laos theou* „Isten népe” kategóriájából akarjuk levezetni. Ez a szó súlyos teherföltelekkel jött át a római egyház nyelvhasználatából s ma is a *kleros* („papi rend”) és *laos* („nem papi rendhez tartozók”) ellentétre utal. Ebben az értelemben klérikus az, aki a papság tagja s külön „jellegénél” fogva jogosult az egyházi szolgálat végzésére: laikus az, aki ennek a szolgálatnak csak tárgya lehet, nem alánya. A szó profán jelentése már pejoratív s mindig int a római katolikus egyházi használat irányára. Ennek a hatása alól szeretnénk mi valahogy kikerülni s ezért próbálunk a bibliai talajra visszakanyarodni. De ahogyan tesszük, azzal — sajnos — kivágódunk a bibliai megoldás korszerűtlen értelmezésének irányában. Azt mondogatjuk: nincs különbség az egyházban a képesített lelkipásztor és az egyszerű gyülekezeti tag közt. Egyetemes papság van s ennek mindenki részese az evangélium! egyházak gyülekezeteiben. Ez így megint csak féligazság: legalább annyira igaz a mi értelmezésünk szerint, mint amennyire nem az. Nálunk nincs klérus abban az értelemben, mint a római egyházban. Valóban nem kiváltságos pozíció s nem valami sajátos jellegtől függő dolog lelkipásztornak, prédikátornak lenni. De ha a végletekig megyünk vele, akkor minek voltaképpen a lelkészképzés? Egyházunk mostani rendjében pedig tudomásom szerint senki sem tiltakozik a lelkészképzés ellen. sőt: minden becsületes egyháztagunknak az a hő óhajta, hogy ez minél jobb és eredményesebb legyen.

Mi az ellentmondás oka? Isten mindenütt, de az egyházban különösképpen a jórend Istene (1. Kor. 14,40). Ebben a síkban kapunk jó feleletet mostani kérdésünkre is. Mivel az egyház tagjai úgynevezett világi hivatási körökben teljesítik szolgálatukat, ezért alakult ki nálunk az a rend, hogy egyesek élethivatásul, fő és egyedüli foglalkozásul választják az igehirdetést. Ezek iránt Isten az ígéhez való viszonyukban azt az igényt táplálja, hogy jó értelemben vett „mesterségüket” legalább olyan jól tanulják meg, mint ahogyan elvárják ezt gyülekeztük más foglalkozású tagjaitól azok hivatásának területén. Ez nem helyettesíti a Lélek munkáját s az elhivatást, hanem tisztogatja, takarítja ezek ér-

vényesülésének útját. Viszont a prédikátorok közösségének ezért az egész egyházhoz, missziójához és evangélizációjához való viszonya is más, mint az úgynevezett laikusoké. A lelkipásztor tudományosan is köteles művelni a maga szakját: Isten ezt várja tőle. Ennek a próbája pedig az, hogy gyülekezete a maga egészében és tagjaiban hogyan érti az ígét. A lelkipásztor teológiai bizonyítványa nem csupán az akadémiai oklevél, sőt egyre kevésbé ez. Igazi bizonyítványa a theologia minden egyes tárgyából a gyülekezet életbeli és tanításbeli tisztasága. Ebből pedig az következik, hogy a rendszeres igehirdetői szolgálat — akár evangélizációban, akár másfajta igehirdetésben — a lelkipásztorok közösségének feladata (nem csupán privilégiuma, hanem súlyos felelőségének tárgya). Ezért kellett olyan fájdalmasan kitűnnie egyházunk közelmúltjában annak, hogy extra evangélizációs-közösségek, egyesületek, csoportok ennek a kérdésnek csak a megkerülését jelentették, nem a megoldását. Ha vannak, akik jobban végzik a pásztoroknál az evangélizációt, miért nem vállalják mindazt, ami a prédikátori életforma föltétele egyházunkban a rend kedvéért? Emlékezzünk vissza arra, hogy a második világháború utáni időszak ébredési mozgalmainak két súlyos problémája volt: az egyik az úgynevezett „utómunka” kérdése, a másik pedig az evangélizátor és a gyülekezeti lelkipásztor viszonyának egyre kiéleződő válsága. Mindkettő azzal a kérdéssel függött össze, amelyről itt most szövegtünk. — Mindez nem jelenti azt, hogy laikus például nem szólalhat fel istentiszteleten, különösen a gyülekezeti alkalmak bizonyos fajtáin. De jelenti azt, hogy a laikus ember bizonyoságtétele más műfaj, mint a lelkipásztor igehirdetése s hogy a laikus ember bizonyoságtétele mindig bizonyítvány a lelkipásztor igehirdetéséről, tanításának minőségéről. A lelkipásztor exegézist tanulmányoz, a laikus ennek az eredményéből él az igehirdetés és a tanítás közvetítésével. Egészséges gyülekezetben nincs hely fontoskodó, félművelt laikusoknak az emberi érvényesülés vágyától hajtott, feltűnést kereső és fölényeskedő álbölcséségtől duzzadó, félórákig tartó s véget nem érő úgynevezett „bizonyoságtételei” számára. A misszió és evangélizáció célja semmiképpen nem az, hogy mindenki lelkipásztor, hivatásos igehirdető legyen: így az *ecclesia militans* olyan nevenséges hadseregé válnék, amelyben mindenki legalább is tábornoknak képzele magát. (Persze, nem „rangkérdés” az, amiről itt szó van, a hasonlat itt már „sántit”). A laikus a hamis ambíciók útjára tévedt, ha lelkipásztorpótlék akar lenni, s hűtlenné vált a maga sajátos, nélkülözhetetlen, Istentől nagy lehetőségekkel felruházott és ígéretekkel megerősített hivatásához az egyházban.

6. Egyházfogalom

Itt kapcsolódik be végül az egyházfogalom kérdése. Ez szolgál alapjául és termőtalajául az egész evangélizáció-értelmezésnek és küldetésfogalomnak, két formában is: az egyház e két állítmányának alánya is, tárgya is. A misszió és evangélizáció alánya az egyház, mégpedig konkrét gyülekezeteiben. Itt nem elég hivatkozni az antiochiai példára, mint a missziói munkások kiküldése módjának locus classicusára (Csel 13, 1—13). Ezt az egyház bármilyen helyzetében is komolyan kell vennünk. A misszió és az evangélizáció munkája egyaránt

csak úgy lehet valóban Isten Lelkétől indított munka, ha nem az egyház Istentől adott vezetőségétől (még ha engedetlen is!) függetlenül vagy azzal csak diplomáciai módszerek közt kapcsolódva, huzavonák formájában, szempontjait kénytelenségből figyelembe véve indul meg ez a munka. Ezen a ponton nem elég általánosságban megállapítanunk, hogy az evangélizáció általában valamilyen úgynevezett ébredési mozgalommal kapcsolódik. Még kevésbé elég fenomenológiai alapon igazoltnak látni azt, hogy az egyháztól többé-kevésbé független evangélizációs csoportok kezében legyen az evangélizáció ügye. Ha tanulunk kellett valahol, az egyház életének valamely pontján új helyzetünkben s az utóbbi évtizedben, akkor éppen itt, ezen a ponton kellett tanulnunk. Itt szigorúan bibliai alapon, helyesen megértett igei alapon kell végre levonnunk a normatív érvényű tanulságot s ezt nem lehet semmiféleképpen elrelativizálnunk. Nem hiszem, hogy jó lehetne egy ilyen ambivalens theologiai álláspont: az egyházban ezt vagy azt a szolgálatot lehet bibliai módon is végezni, meg bibliai módon is — nos, az egyik így csinálja, a másik úgy, mind a kettőnek megvan a jogosultsága. Ez nem szabadság, vagy ha az, akkor legfeljebb csak a kárhozatra, az ítéletre való szabadság, mert ilyen is van.

A helyes megoldás az ige szerint az, hogy az evangélizáló atyafiak közössége az egyház vezetőségének törvényes intézkedése folytán áll elő, áll egybe s így küldetik ki a maga munkájára. Ha emberi látás szerint egy-egy egyházi vezetőség erre nem volna garancia, akkor sem a renitencia, a belső lázongás, a gyanúsítgatás és sötét indulatok lángroszítása a megoldás az egyházban. Még úgy sem, hogy közben szüntelenül hangoztatjuk az egyházhoz való ragaszkodásunkat. Még úgy sem, hogy esetleg valóban nem is akarunk kiválni az egyházból szívünk szerint sem: ennek az oka lehet egyszerűen annyi, hogy reálisan felmértük a helyzetünket s látjuk, hogy terveink megvalósításához valamilyen formában szükségünk van az egyházra. A megoldás még ebben a végső esetben is csak az előlegező és „teremtő” szeretet és bizalom lehet, alázatban és engedelmisségben.

A másik szempont az egyház mint tárgy a misszióban és az evangélizációban. Ez a gyülekezeti misszió és a római katolikus-misszió területén érvényes. Beszéljünk először az elsőről. Az egész mostani kérdéskörünkben ez talán a legkényesebb pont. A régi missziófogalom egyik torzítása a keverésen túl az volt, hogy a gyülekezeteken belül is a pogánymisszió fogalmaival próbált dolgozni. Ezért szükségszerűen vezetett a „belső pogányság” feltételezésére. Ezen túl vagyunk. De egy finomabb formája most is kísért. Ez az, hogy a gyülekezetekben mégis felelőtlenül tegyünk különbséget „hívők” és „hitetlenek” között, hogy tudniillik mi magunk tegyük meg ezt a különbséget. Két bibliai tanítás igazít útba bennünket. A hamis atyafiak a gyülekezetekből sohasem úgy voltak eltávolíthatók, hogy a pásztor egyesek előtt bezárta az ajtót vagy egyeseket kiküldött a gyülekezetből. Hanem a gyülekezet légköre, tehát maga a hirdetett ige tisztasága, a gyülekezet sajátos életmódja s ezeken át a Szentlélek Úr Isten végezte el a különválasztás munkáját. Az ősegyházban klasszikusan szemléltethető ez a dolog: „egyebek közül senki sem mert közéjük keveredni” (Csel 5, 13). A keresztyén gyülekezet ebben az értelemben egyszerre nyitott és zárt közösség: az ember megnyitja, ez az ő köte-

lessége; Isten bezárja, körülhatárolja, ez az ő szuverén joga. A másik bibliai tanítás a Jelenések könyve hét gyülekezeti leveléből vehető ki, bár egészen világos alapszemlélete a páli leveleknek is. A gyülekezet mint Istentől rendelt és meghatározott reális közösség (tehát nem lélektani tekintetben azonos típusú emberek csoportja) mindig egy és oszthatatlan. Ha tagjaira bontjuk, lehet, hogy nagyon érdekes képet kapunk, de ez a kép nem igaz, a gyülekezet pedig belehal ebbe a felbontásba. A Jelenések könyvebeli levelek az egész gyülekezetre nézve mondják ki a gyülekezet összes állítmányát. „Az a neved, hogy élsz és halott vagy!” — nem pedig így: „A gyülekezet egyik része él, mások halottak stb.” Ne értsük félre! A szolgálat praktikus vonatkozásai szempontjából a levelek is külön veszik szemügyre a betegeket („Erősítsd meg azokat, akik halófélben vannak!” Jel 3, 2). Vagy ugyancsak ennek az érdeknek a figyelembevételével kiemelik a tisztán maradtakat („Van egy kevés neved, azok, akik nem fertőztették meg ruháikat!” Jel 3, 4). Két szempont azonban mindig világos. Az egyik az, hogy itt éppen olyan reális gyülekezetekről van szó, mint a mieink. Nem lehet azzal érvelni, hogy könnyű volt abban a helyzetben gyülekezeteknek és gyülekezetekről beszélni, mert ott mindenki személyesen döntött a Krisztus mellett (a korinthusi gyülekezetben is voltak olyanok, akik pogányokra nézve is szégyent jelentő dolgokat cselekedtek!). A másik az, hogy minden megkülönböztetés igen óvatosan, csak a szolgálat érdekében s összefüggésében, nem pedig emberi különválasztás formájában történik meg. Egyébként a hangsúlyos az, hogy minden gyülekezeti tag bűnéért az egész gyülekezet felelős, minden egyén bűne a gyülekezet terhe.

Főképpen ki ne felejtjük a Jelenések könyve e gyülekezeti leveleinek vizsgálatából azt a döntő szempontot, hogy a megkülönböztetéseket nem ember hajtja végre, hanem az ítélő Emberfia. Nekünk ott van mindebből tanulnivalónk, hogy egyszerűen lehetetlen dolog akár evangélizációs munkacsoport címén is olyan közösséget elgondolnunk az egyházban, amelynek tagjai az egyéni életszentség címe alatt mentesnek hihetik magukat s szolgálatukat az egyház elesett, bűnös helyzetétől. Az ilyesmivel a krisztológia alappontját tagadnók meg: Jézus Krisztus nem ismert bünt, de bünné lett értünk. Mi lesz a mi bizonyágtételünk hiteléből, ha mi vonogatjuk magunkat ez alól a közösségvállalás alól?

Vessük fel végül itt is azt a nem kevésbé kényes kérdést, amelyet a római egyház iránt való missziói kötelezettségünk jelent. A reformáció egyházi ebből a felelősségből születtek, tehát magukat tagadják meg, ha ezt a felelősséget eltévesztik a szemük elől. A veszély nálunk teljes egészében politikai természetű: a közös front keresésének vágya nem hitbéli területre utalt, hanem egy „antikrisztusinak” bélyegzett társadalmi rend ellen való egyháziatlan harc területére (Kádár Imre fentebb idézett műve és helye). Pedig nagyon komolyan kellene figyelni két ponton is missziói felelősségünk nyilvántartására. Az egyik a római egyház erőteljes elpolitizálódása világszerte; a másik pedig a mariológiai dogma szentesítésével a bibliai talajról való végleges lekanyarodás. Végre fel kell már tűnnie előttünk annak, hogy a nyugati protestáns egyházak vezetői és teológusai közül azért is tesz fel nekünk annyian és annyszor azt a kérdést: vajon mi hogyan állunk Krisztus

uraságának a kommunista világ előtt való képviselésével, mert ezzel a túlságosan is hangos kérdésfelvetéssel el akarják háritani maguktól a mi összehasonlíthatatlanul jogosultabb kérdésünket: ők hogyan állanak Krisztus uraságának a mariológiai eretnekséggel és konzekvenciáival szemben való képviselése terén? De elsősorban magunknak tegyük fel ezt a kérdést is...

IV.

1. Az evangélizáció és a ma problématicája.

Egyházunk ma népegyházi formák közt él. De ez a megállapítás csak azzal a korrekcióval áll, hogy nálunk ma különösképpen adva van a hitvalló egyházi formába való átmenetel szükségessége és lehetősége is. Ez különben nem csupán ránk jellemző tünet. Egy német baptista egyházi ember szerint ugyanakkor, amikor a szabad-egyházak egyre inkább történeti egyházakká válnak, a történeti egyházak viszont a hitvalló egyházi forma felé igyekeznek. A megoldás szerinte a „gyülekezet-egyház”. Ez a dolog formális oldala. Mi inkább arra gondolunk, hogy milyen utat tett meg egyházunk tartalmi tekintetben az elmúlt évtized alatt. Ma nálunk általánosan elfogadott tétel már az, hogy egyháztag csak a Krisztus mellett való személynél döntés alapján lehet valaki. Emellett vannak gyülekezeteinkben olyanok, akik abban a kísérletben élnek, hogy mostmár lélektani úton szűkítsék tovább a „hívóság” feltételeinek körét. Ismert tünet, hogy olyan egyházi embereket — vezetőköt és pásztorokat — állandó rágalomözön ért és ér még most is mindenfelől, egyházi csoportok részéről, akiknek a szolgálatáért az 1945 előtti elárvult, kiszikkadt, halott állapotunkban térdénállva adtuk volna hálát Istennek. Tudjuk azt is, hogy ez azoknak a farizeusoknak a bűne, akik a tőlük eltérő külsőségek közt élő vagy más felfogású emberek előtt mindenáron be akarták zárni az Isten országa kapuját, amelyet pedig ő megnyitott ezek előtt. Sokáig lehetne sorolni ezeket a problémákat. De inkább térünk vissza az evangélizáció sajátos kérdéseire. A posztmiszteri van a keresztvén küldetés teljes köre megélésének egy sajátos vonása. Ez az, hogy ahol az igye első ízben szólal meg, nemcsak spirituális kérdéseket old meg, hanem az emberi élet teljes körére nézve teszi megoldottá a hitre jutottak életét.

Ökumenikus viszonylatban az elmúlt névazon a bossey-i intézet egyik konferenciáján vettem fel ezt a kérdést a külmiszio mai szolgálatára nézve: vajon ha valahol a világban a misszió ma egy olyan térségben szólal meg a maga igehirdetésével, ahol még eddig sohasem hallottak a Krisztusról és az evangéliumról, akkor ez a missziói igehirdetés függetlenítheti-e magát annak a térségnek a speciális emberi problémáitól. — s itt most gondolok ezeknek a területeknek a sajátos gazdasági világnézeti faji vagy vallási problémáira, amelyekkel az ökumenikus mozgalom akkora intenzitással foglalkozik. Vagy pedig úgy oldja meg az egyén életét, hogy egyszerre és elválaszthatatlanul ettől a megoldástól mindig a sajátos emberi helyzetekre nézve is megoldást kínál a Krisztusban? Az előadó (F. Birkeli) erre az utóbbi lehetőségre válaszolt nagyon határozott igennel. Az én viszontválaszom csak annyi volt, hogy mi ugyan ezt hangoztatjuk s próbáljuk gyakorlatban is meg-

valósítani a magunk különleges és egyedülálló problématicája terén. Erre a válaszra azonban kevésbé lelkes és kevésbé egyértelmű reflexiókat kaptam, mint minden alkalommal.

Persze, nem arról van szó, hogy az igehirdetésben a megtérés hirdetése mellé politikumot, politikai alapigazságokat csempésszük be. Csak arról, hogy a megtérés éjéje éppennyug nem légueres térben szólal meg ma, mint ahogyan Péter első prédikációja alkalmával sem úgy szólalt meg, hanem a konkrét problémára mutatott rá s azt oldotta meg. Ez a vonás a misszióknak és a missziói igehirdetésnek minden helyzetben sajátja. Tehát a gyülekezeti evangélizáció és a gyülekezeti misszió viszonylatában is az. Egyik legtöbbet emlegetett, legrosszabbul megértett és legtöbb gyanakvásra alkalmat adó kérdésünk ez. Ilyen jelszavak röpködnek körülöttünk: „Az igehirdetésben ne politizáljunk! Ne várjanak tőlünk tszos-prédikációkat! A szószéken semmi helye annak, hogy a szocializmusról beszéljünk!” Magamról tudom, hogy milyen gyűlöletet lehet világszerte aratni azzal, ha az ember a bibliai vagyunközösség gondolatáról ír s nem zárkózik el az időszerű következtetések levonása elöl sem. Nos, hogyan állunk hát ezzel a dologgal? Az egyházban politizálni valóban nem kell. Az egyházban ugyanis politizálni annyit jelent, mint politikai indítékok alapján mondani vagy tenni bármit. De ne tévesszen meg bennünket semmi: nem mind arany, ami fénylik. Hány olyan abszolúte „lelkinék” látszó igazság hangzott el szószékeinkből, amiknek nem volt semmi más alapja, csak egy politikai váradalom. A nagyon is „lelkinék” az utóbbi időkben egyenesen gyanússá kellett válnia, mert éppen azt mulasztotta el, amit Isten az adott helyzetben kötelességünkkel tett: megoldást adni minden igehirdetésben — az alapponot tekintve a megtérésre hívó igehirdetésben is! — az egészre, az emberi élet teljes körére nézve. Nem az irányban van a különbség az igehirdetés sajátos formái között. Nem úgy áll a dolog, hogy az evangélizáció csak a megtérésről beszél s elindividualizálhatja a kérdést, függetlenítheti az igehirdetés szavát az emberi élet adott helyzetétől: majd később — a gyülekezeti igehirdetésben — ráérünk erről beszélni. A megtérés érvénye éppen úgy az egész élet körére kiterjed, mint maga az új élet, a megszenteltetés. Csak éppen ez az első lépés. Aki az első lépést rossz irányba teszi meg s azután ugyanebben az irányban akar tovább menni, az sohasem fog jó úton járni.

Helyzetünkben ez két kérdést vet fel. Az egyik az evangélizáció *biblicitása*. Az ébredési igehirdetés — ahogyan szokás másképpen nevezni az evangélizációt — csak akkor töltheti be végre hivatását, ha bibliussá válik. Most nem az. Most lokálmotóduossal, jelszószzerű fordulatokkal, spiritalizmussal, élménykeresztvénységgel, idealizmussal van megterhelve. A bibliai realitás jegyében álló igehirdetésnek nincs szüksége arra, hogy akár egyetlen olyan szót is ejtsen, amely akár csak formájában, frazeológia tekintetében is politikai jellegű volna. Mégis pontosan ráirányíthatja a bűnös ember figyelmét mindezekre a problémákra és alkalmat ad neki arra, hogy a Szentlélek Úr Isten feleletét és megoldását elfogadja. Ugyanakkor az evangélizáció problématicájában fel kell mérnünk a magyar nép, az egész világ külső helyzetét s egyházunknak ehhez való viszonyát is. Egyházunk életében egyáltalában nem tisztázott kérdés a körülötte levő társadalmi és állami renchez

való viszonya. Ez nem egyházjog (római egyház), hanem teológiai probléma (protestáns államteológia, különösen *Stauffer* idevágó gondolatai!). Azt is tudjuk, hogy ez a társadalmi rend szüntelen harcban áll kívülről jövő politikai törekvésekkel, amelyek minden további nélkül kétségbevonják e rend létjogosultságát is és egészen emberietlen eszközökkel szeretnék megfojtani. Elég alapos leckét kaptunk abból is, hogy külföldi testvéregyházaink egyáltalában nem mentesek attól a kísértéstől, hogy eszközeivé legyenek az ilyen törekvéseknek. De elég alapos leckét kaptunk abból is, hogy egyházunkon belül is legkönnyebben éppen azok a csoportok váltak alkalomadtán az ilyenfajta indulatok, teljességgel politikai célok kiszolgálóivá, akik minden más esetben — vagyis a szocialista rendhez való viszonyukban — a „politikamentes magatartás” elszánt szószólói voltak. Az is elég világos időközben nálunk járt egyházi vezetők magatartásából, hogy az evangélikáció támogatására antiszocialista céllal minden anyagi áldozatra készek. Nos, itt feleljünk az előbbi kérdésre: Szabad-e hát politizálni az egyházban vagy nem! Először is arról kell számot adnunk, hogy az evangélikáció végzésének eddigi módja hogyan és mivel kelthette külföldi egyházi emberekben azt a hitet és reményt, hogy ezt a szolgálatot felhasználhatják politikai propagandájuk eszközeül. Azután döntsük el az evangélikáció problémakörén belül, hogy vállaljuk-e továbbra is ezt a gyanút, vagy éppen beleállunk ennek a tendenciának a szolgálatába. Csunya kérdés, de eleget szépelegtünk, s ez ma az evangélikáció létkérdése. Tömören így lehetne fogalmazni: a valóban „nem politizáló” egyháznak az evangélikáció pontján is el kell döntenie egy kérdést. Ez az, hogy vajon — ki nem mondott szavakban, de az igehirdetés egész tendenciájában, esetleg éppen bizonyos feltűnő és tervszerű hallgatással bizonyos pontokon — egy olyan politikai irányt támogat-e, amely a köröttünk levő társadalmi renddel ellenséges és ezzel egy megítélt, az ember számára felmérhetetlen vonzást jelentő politikai tendencia szolgálatába szegődik. Vagy pedig tiszta és reális bibliai tanítása révén, mindenféle politikai tendenciától s főképpen minden ilyesfajta számítástól függetlenül, de ugyancsak félreérthetetlenül mond-e igent az egyház mindarra, amit a köröttünk levő társadalmi rendben jónak, helyesnek, igaznak, előre mutatónak felismert és ezt a döntést szorgalmazza-e hallgatóiban is. Teremtsünk végre tiszta helyzetet fogalmaink, teológiai szókincsünk körében. Azután értsük meg végre, hogy az igazi bibliai szemléletet az igehirdetésben — s ez az evangélikációra változatlanul áll! — semmivel sem lehet pótolni. Lássuk meg azt is, hogy milyen gazdagon ajándékozott meg Isten bennünket ezen a ponton mostani helyzetünkben és ne rejtjük véka alá sem igehirdetésünkben, sem a keresztyén sajtóban mindazt, amit így kaptunk. Ez a megoldás egyetlen lehetséges útja.

A mai probléma felméréséhez tartozik s ennek belső, egyházon belüli oldala az ébredés nyomán kialakuló magyar református kegyesség kérdése. A pietista kegyességi formák közt folyó evangélikáció pietista kegyességi típust alakított ki. Ez fájdalmasan mutatkozott meg két vonatkozásban. Az első az, hogy az ébredés nálunk sohasem tudott igazán népi ébredéssé lenni, mert osztályterheltséggel küzdött: parasztból, munkásból mindenáron polgárt akart faragni s ki nem mondot-

tan azt az álláspontot képviselte, hogy aki keresztyénné lesz, az egyúttal a polgári gondolkozást is magára veszi. A másik vonatkozás az, hogy az új társadalmi helyzettel kapcsolatban ugyane miatt az evangélikáció nem hogy megszüntette volna, de legtöbbször még csak fokozta a megtérők emberi elfogultságát. Gondoljunk itt arra, amit *Ting* püspök említett a kínai protestáns misszió életéből. mikor ezt a kínai mondást idézte: „Amikor egy misszionárius megtérít egy kínait, akkor hazánk elveszti egy gyermekét!” Ez magyarázza azt is, hogy amikor az első olyan ébredési emberek jelentkeztek, akik túljutottak a pietista kegyességen s testületi tekintetben sem tartoztak hozzá az akkori Bethánia-Szövetséghez, ezekkel az ébredési oldal nem tudott mit kezdeni. Hosszú időn át meddő vita folyt arról, hogy vajon lehet-e hívő az, aki nem tagja a Bethániának. Magam is átéltem ennek a két kor közé esett egyházi nemzedéknek az útját, s röviden így tudnám jellemezni: elindultunk a hagyományos protestáns keresztyén-ségből, megtértünk pietista módon, evangélikáltunk pusztá eksztázisból bibliátlanul, azután felfedeztük a Bibliát, felfedeztük saját korunkat, népünket és helyzetünket; levontuk a Biblia tanításának következményeit s túljutottunk a pietista kegyességen, hogy keressünk egy igazi református, igazán magyar református, valóban mai magyar református kegyességet. Mi a megoldás? Egy ilyen kegyesség kialakítására receptet, kazuisztikus tanácsokat adni — lehetetlen. Ez a kérdés is a biblicitás fontosságára utal. Ha mi a megtérésre hívó szóban komolyan vesszük a bibliai realitás alapvető fontosságát, akkor az utánunk jövő generációnak nem kell a mi kerülőutunkat megtennie, hanem Isten maga fogja kialakítani köztünk az anyyra óhajtott és keresett mai magyar református kegyességet.

2. Az igehirdetés nyelvezete.

Legvégül, de egyáltalában nem utolsó sorban az evangélikációra nézve szeretném felvetni a nyelvezet, a kifejezőkészség kérdését. Itt emlékeztetnünk kell magunkat arra, hogy a nyugati protestáns teológia mennyire tisztában van a kijelentés szava mai nyelvre való lefordításának fontosságával. *Barth* állandóan foglalkozik az „Übersetzungsproblem” kérdéskörével s az is köztudomású, hogy itt van a kiindulása a *Bultmann*-féle mitológiátlanítási programnak is (ld. kül. *Barth*, Rudolf *Bultmann*, ein Versuch ihn zu verstehen, Theol. Studien 34. 1952). A *Bultmann*-féle mitológiátlanítási program teljesen formainak látja s így kezeli a kérdést, elfeledve azt, hogy az evangélium skandalon-ját a legzseniálisabb „lefordítás” sem szünteti meg a megtörtlen szívű, megtérletlen fülű emberben, míg a megtért szívű ember mintegy maga végzi el a lefordítást (így a mitológiátlanítást is a szónak egy egészséges és szükséges értelmében). Ez a mitológiátlanítási program figyelmeztet még arra is bennünket, hogy a „zsidónak zsidóvá, görögnek görögé lenni” bibliai „alapelv” sohasem jelenthet tartalmi megalkuvást, tehát még átmenetileg sem jogosíthat fel arra, hogy bibliátlanul hivogassunk embereket a Krisztushoz (v. ö. az individualizmus fentebb felvetett kérdésével!). — A nyelv kérdésében mindenesetre tisztában kell lennünk azzal, hogy a legracionálisabb nyelv is szimbólikus, sőt azt is mondhatnók: mitológikus

is egy bizonyos formában. A jószívű ember jószívű maradt a nyelvünkben, a rossz májű meg rossz májű ma is, pedig ma már csak „mitosznak” számít az, hogy az itt feltételezett indulatok székhelye a szív és a máj. De van a kérdésnek másik oldala is. A nyelv szüntelenül halad s koronként és helyenként kialakít egy olyan tipikus kifejezés-módot és kifejezési készletet, amely nemcsak általában jellemző a kor és hely élménytípusára, s így nem csupán a nyelvlélektan tanulmányozójának izgalmas csemege, hanem ugyanakkor szükség-szerű jelrendszere is az adott időben és helyen élő embernek. Lehetnek szuverén személyiségek, lángelmék, akik túlteszik magukat ezen a tényen: de ezek vagy előre mutatnak s akkor a fejlődés majd követi őket; vagy egyedül maradnak, sziget lesznek koruk emberiségének óceánjában.

Jézus Krisztus küldetésének egyik lényegi vonása, sőt talán éppen a lényege az, hogy ő nem ilyen értelemben nagy személyiség. Küldetésének alapvető és középponti sajátossága a hely és idő korlátai közt adva levő emberhez való föltétlen alkalmazkodás. Az ige testté lett — ez semmivel sem jelent többet, de kevesebbet sem. Mostmár vigyáznunk kell arra, hogy nemcsak krisztológiai doketizmus van, hanem van ekkleziológiai doketizmus is, exegétikai doketizmus is (*Czeglédy Sándor, Igazság és Élet, V. évf. 1939. 221. k. lap*), és nyilvánvalóan van kérügmaticus (így evangélizációs) doketizmus is. Ez végeredményben szüntelenül el akarja választani, differenciálni akarja Krisztusban, az egyházban, az Igében és az igehirdetésben az emberit és az istenit. Ezért egy pszichológiai tévedés áldozatául esik. Mivel az istenit nem az emberiben keresi hit által, ezért valami módon az *emberi fölött* szeretné megtalálni. Így azonban szüksége van valami emberföltre, amiben ezt megtalálni vélheti. Maga konstruál valamilyen formában valami pszichikus-szubjektív emberföltre, ezt pedig semmi más módon nem teheti, csak az idealizmus receptje szerint. Önmagából vetíti ki és transzcendálja istenivé azt, amit önmagában a legnemesebbnek, legmagasabbrendűnek, ebben az esetben legszentebbnek gondol.

Az evangélizációban a doketizmus abban mutatkozik meg, hogy részint ragaszkodunk egy négy-száz évvel ezelőtt élt nyelvi kifejezés-móddhoz, amely a reformáció korában az akkor élő ember nyelve volt, élő nyelve volt (avult biblicizmus). Ez régisége miatt tetszik felettünk állónak, ezért kapja meg a „divinum” pecsétjét. Másrészt egy speciális, hasonló típusú emberek közt sajátosan kialakult nyelvezetet használ (az ilyesmit szoktuk „kanaáni nyelvnek” is emlegetni) s ehhez ragaszkodik a végletekig, mert ez az élettől valószínűtlenül távol áll s mert Isten valóban felhasználta ezt is, mint a ma már archaikus vallásos nyelvet a maga idejében, a maga munkái végzésének esz-

közül. Így ez innen kapja az „isteni” stigmáját. Mind a kettő téves út. Nem csoda, hogy időnként az ébredés szolgálatának kapkodásai között ugyanilyen helytelen reakciók is támadtak rá válaszul: egyszer-egyszer szinte a trágársáig durva hétköznapi nyelv, máskor egy helytelenül, formálisan újszerűsödő és felszíni rezonanciákat kereső „modernizmus”, vagy a nyelvben is pszichikai hatásokat hajszoló (ismételgetve szuggeráló, a bűn undokságát a biológiai undor, a kegyelem szépségét az érzéki kép határáig fokozni kívánó beteg, skizofréniás hajlamú prédikációs stílus).

Mindaz tehát rossz út. A mai ember az evangéliumot a ma nyelvén várja, mert Jézus Krisztus a maga korában sem nem a kétezer évvel előtte, sem nem a kétezer évvel utána élt ember formáját öltötte magára, hanem kora emberének testében élt. Ebben a testben sem az akkor még ismeretlen Amerika vagy Ausztrália fiainak formáját vette fel, még csak nem is Róma birodalmának bármely népéből származott, hanem Palesztinában palesztinai zsidó volt: ő igazán „zsidóknak zsidóvá lett” születésében. Műnde pedig nem külső, lát-szatos, felületes alkalmazkodás volt, hanem lényegi azonosulás: a konkrét embersors vállalása.

Aki ezt nem tartja ízléstelennek vagy botránynak, az ne húzódozzék a mai ember nyelvétől az igehirdetésben. Pál lehet erre a legvilágosabb példa. Aligha volt még valaki, aki annyira szuverén módon használta volna igehirdetésében kora nyelvét, akár a zsidóságról, akár az athéni filozófusokról volt szó (az athéni igehirdetésre mégsem mondja ma senki teológusaink közül, hogy történetfilozófia); akár gnosztikusokról, akár a hellénista-neoplatonikus idealizmus nyelvi kincséről. De mindig próféta marad abban, hogy ez sohasem jelent az evangélium tartalma tekintetében megalkuvást, átütést. Nem akármilyen formában alkalmazkodott kora nyelvéhez, hanem Isten Lelkének világosságában meglátta kora kulturális értékeiből a jövőbe mutatót: ezt ölelte fel és szentelte meg benne a Lélek. Alanyi viszonylatban ez azt jelenti, hogy az ige hirdetője, az evangélizáció hordozója valóban „zsidóknak zsidóvá, görögnek göröggé lesz, csak hogy minden módon megtartsa némelyeket” (1. Kor. 9, 20).

Tárgyi értelemben szemlélve a kérdést másfelől arra az ismételt felismerésre jutunk el, hogy a nyelvezet kérdése az igehirdetésben s így az evangélizációban is — nem formai kérdés, hanem tartalmi, ama törvény szerint, hogy Jézus Krisztusban, az általa adott Kijelentésben forma és tartalom eggyé válik. Így jutunk el ugyanis minden szolgálatunknak, egész küldetésünknek s benne a szóbeli bizonyoságtételnek is egyetlen tartalmához, amely formája is, — egyetlen formájához, amely tartalma is, — a jánosi evangélium nagy sarkkövéhez: „Az Ige testté lett”.

Varga Zsigmond J.

„Aki Istennek a Jézus Krisztusban lakozó dicsőségét megismeri, a nagy Istenben és a nagy Istennel együtt közvetlenül magát az *embert is* megismeri: *megalázottan*, vád alatt és elítélten, mint bűnös és elveszett teremtményt, és csak mint ilyet, csak az ítélet tüzebe tartottan és megmentetten, — másfelől

pedig: *felmagasztalva* és megdicsőítve, mint az Isten által öröktől fogva kiválasztott és akart teremtményt. Ilyen a valóságos ember, az *ember maga*, a Jézus Krisztusban feléje fordult isteni kegyelem tükrében.” (46. l.)

Barth Károly: *Kirchliche Dogmatik III/4.*

Együttműködésünk fő feladatai

Az elmúlt két esztendőben komoly válságon mentünk át ökumenikus kapcsolataink tekintetében. A Magyarországon lejátszódott események, 1956 őszén rendkívül jelentősek voltak az egész ökumenikus közösség számára. Leleplezték, hogy mi történik egyházi életünk és ökumenikus párbeszédünk felszíne alatt. Nem akarok politikai kérdésekbe bocsátkozni, bár manapság igen nehéz különválasztani személyes, hitbeli és egyházi döntéseinket a politikai nyugtalanságtól, előítéletektől és vágyaktól. Inkább egyházi helyzetünkről akarok néhány szót szólni és azokról a teológiai feladatokról, amelyek ma éppúgy, mint ez elkövetkező hónapokban és években ránk hárulnak.

1. Megértettük, hogy mennyire együvé tartozunk és a közép-európai egyházak (a magyarországi, lengyelországi, csehszlovákiai, a német demokratikus köztársaságbeli egyházak) mennyire függenek egymástól és mennyire szükségük van a kölcsönös teológiai és gyakorlati segítségre. Ezen a téren sokkal tovább jutottunk, mint a második világháború előtt voltunk. Az utóbbi 20 esztendő politikai és társadalmi forradalma közel hozott bennünket egymáshoz. Sok olyan nemzeti, politikai és kulturális előítéletet takarított el, amelyek régebben elválasztottak bennünket egymástól. Mélyebben megértettük, hogy miben él, szenved és mi után vágyakozik az ember a Kárpátokon innen és túl egyaránt. Az 1939—45 között lejátszódott katasztrófa gyökereiben támadta meg népeinket, akár az úgynevezett győztes, akár az úgynevezett legyőzött nemzetekhez tartozunk. Mindnyájan érezzük közös felelősségünket a borzalmas anyagi és lelki veszteségekért, emberéletek és kulturális javak megsemmisüléséért. Ha csak egy kissé is megérintett bennünket a próféták szava és az evangélium üzenete, akkor félre kell tennünk régi nacionalista és konfesszionalista öntudatunkat, magunkról és szomszédainkról alkotott hagyományos elképzeléseinket. Akkor le kell ereszkednünk a megrendült emberi élet mélyére, hogy ott találkozzunk más népek fiaival; velük együtt éljük át a szolidaritást a bűnben és a feltekintésben arra, Aki megszabadítja az embert a történelem rabbilincseitől, előítéleteitől és a kétségbeeséstől. Felnőtt férfiként éltem át a két háború közötti időszakot, s így meg tudom ítélni a különbséget az akkori légkör és az 1945 után kialakult helyzet között. Életem egyik legmélyebb és legreményteljesebb élményét éltem át, amikor az utóbbi esztendők során személyesen is felismertem, hogy miként nyílnak kapuk ott, ahol régebben zárva voltak és miként találjuk fel magunkat olyan helyzetekben, amelyekben régebben nem tudtunk eligazodni. *Az Úr gondviselő kegyelme nem azért állított bennünket a régi világ romhalmazára, hogy azon panaszkodjunk és sírunkozzunk, hanem azért, hogy közelebb kerüljünk egymáshoz, megértsük egymást és kezet nyújtsunk egymásnak, együttműködve az új, óriási fel-*

adatokon. Ez a feltétele a mi ökumenikus együttműködésünknek. Nemcsak dogmatikai és teológiai különbségeken vitatkozunk. Nem vitázunk az egyház hagyományos formáiról és rendjéről. Nem perlekedünk azon, hogy országaink határainak néhány kilométerrel északabbra vagy délebbre kell-e vonulniuk. Mi a régi illúzióktól és hamis reménysegektől megfosztott embert látjuk. Mi a régi világ romjait látjuk. Szemünk láttára alapjaiban változik meg a társadalom és új nemzetek lépnek a történelem színpadára, mint a jövő egyenlőjogú formálói. A közép-európai egyházak ökumenikus közösségének titka éppen ebben rejlik; ott kell kezdenünk munkánkat, ahova életünk és történelmünk Úra állított bennünket és ahova eljön velünk a megfeszített és győztes Názáreti Jézus. Ismétlem, nem elméleti, teológiai kérdésekről és nem is egyházi tradícióról van itt szó. Az emberről van itt szó, aki Isten ítéletei alatt az Ő ígéreteinek a fényében áll, arról az emberről, akiben saját magunkat kellene felismernünk.

2. De jól tudjuk, hogy ökumenikus helyzetünk nyomorúsága keményszívűségünk miatt van: nem akarunk engedelmesen odamenni, ahova hív a bibliai bizonyágtétel és Isten ítélete, amint az megmutatkozik jelenlegi helyzetünkben. Megrendítő dolog érezni, hogy az egyházak mennyire vonakodnak attól, hogy bűnbánó bátorsággal szemébe nézzenek az új valóságnak (tényeknek). Manapság sokat beszélnek a nyugati és a keleti egyházak közötti különbségről. Igaz, hogy sok tekintetben az egyházak külső helyzete nálunk, a szocialista országokban más, mint a nyugati országokban. De ne csaljanak meg bennünket ezek a különbségek! *Minden egyházban, a mi egyházainkban is, súlyos és fájdalmas küzdelem folyik azok között, akik értik, hogy új életet kell kezdeniök nagy történelmi változások közepette a régi keresztény világ romjain, és azok között, akik bármilyen okból is nem akarják komolyan venni, ami történt és hitük vagy egyházi közösségük oltalmát régi formákban és hatalmi támaszokban látják.* Súlyos korszakon haladunk át, mert azok, akik elindultak az új úton, sok tévedést és hibát követtek el, viszont a hátratekintgetők között sok-sok őszinte, művelt és felelősséget érző egyén van. A két utat elválasztó vonal nem olyan világos és szembeötlő, hogy megkönnyítené az embereknek a döntést. Ezért sok zűrzavar és megnemértés van közöttünk. Annál is inkább, mert hitünk gyakran elhalványul, értelmünk elveszti frissességét és előrenéző tekintetünket elködösíti a jelenvaló hazai és világhelyzet szövevényes volta és felhője. De ez nem ment fel bennünket a holnapért való felelősség alól. Sívárgóbb szívvel kell hallgatnunk Isten Igéjét, buzgóságosabban kell könyörögnünk, forróbban kell szeretnünk. El kell oszlatnunk a ködöt szívünkéből, gyülekezeteinkből és a közéletből. Ügyszólván elviselhetetlen feladat terhel minket: a hit valóságának és

bátorságának erejével kell megvívni a harcot egyházainkban, gyülekezeteinkben, itt Közép-Európában. Nem szabad olyan benyomást kelteni, mint ha a szervezett egyházak a szocialista országokban már rég túl lennének a világos döntés pillanatain. Azt sem tudjuk, hogy hányan értették meg közülünk Isten Igéje világosságában mélyeséges felelősségüket a világ nyomorúságáért és hányan indultak el bűnbánatban bátran az új úton a mai ember után. Az utóbbi két eszendő eseményei megmutatták, hogy nem sokat haladtunk előre és egyházaink belső helyzete súlyosabb, mintsem képzeltük. Mozdulatlanabbak, merevebbek és megkeményedettebbek vagyunk, mint gondoltuk. Most az a kötelességünk, hogy áldozatosabban és türelmesebben dolgozzunk; ne támaszkodjunk külső beavatkozásokra, adminisztratív intézkedésekre, jobb megszervezésre (organizációra), hanem egyesgyedül Annak láthatatlan kezére, Aki mint Isten győztes Báránya jön velünk e világon.

A mai önkumenikus helyzetnek még egy másik vonására is rá kell mutatnunk. Sok külföldi testvérünk, különösen a nyugati országokban, abban a kísértésben él, hogy sorainkból inkább azokban bízzék, akik szembeszegülnek az új körülményekkel és az egyház szabadságát a régi rendek felújításával azonosítják. Ezek a testvérek mindig hajlamosak arra, hogy a prófétai bátorságot csupán az új politikai és társadalmi építés ellen való protestálásokban ismerjék el. Hozzászórtak ahhoz, hogy egyházaink életét régi hagyományos normák és a náci uralom idején folyt német egyházi harc néhány vonása alapján ítéljék meg, s így mérlelgessék a különböző áramlatok számbeli erejét. Még nem sikerült meggyőznünk őket sem teologiailag, sem személyes bizonyosságtételünkkel az új kezdet szükségességéről és arról, hogy helytelen az egyház „szabadságát” egészen más történelmi körülményekből vett mértékek szerint mérni. Felróják nekünk, hogy illúziókban ringatjuk magunkat azoknak a számát illetően, akik követnek bennünket. De elfelejtik, hogy amikor meglátogatják egyházainkat, olyan egyének röpködik körül őket, akik az új helyzettel szemben való ellenállásukhoz várnak tőlük támogatást és arról igyekezzenek meggyőzni őket, hogy az egyház nagy része mellettük áll. Közülünk senki sem becsülheti fel, hogy milyen a számszerű viszony az egyes csoportok között. Az ilyen felmérés lehetetlen, mert az egyházon belül finom, kifürkészhetetlen lelki lángolásról, leírhatatlan folyamatról van szó. Sok hívó ember meg sem tudná mondani, hogy melyik oldalon áll. Sőt nem egyszer meglepődik, ha egyik vagy másik oldal csatlakozásra szólítja fel. De nem is a szavazatok számszerű arányáról van itt szó. A hit tekintetéről, az engedelmességben való döntésről és arról a bátorságról van itt szó, hogy vezetni engedjük magunkat Annak igazsága által, Aki maga az Igazság és Annak az útján, Aki maga az Út és az Élet (Ján. 14:6). Testvéri módon és mégis határozottan arra kell kérnünk külföldi atyánkfiait, hogy ne sajátítsák ki maguknak az ítéletmondást olyan eseményekről és döntésekről, amelyeket nem érthetnek jól és amelyekben nekünk még itthon is a saját helyünkön félelemmel és rettegéssel kell haladnunk előre. Nekünk pedig arra kell vigyáznunk, hogy utunkon meg ne fáradjunk, óvakodjunk a hibáktól és tévedésektől, még nagyobb szeretettel és örömmel igyekezzünk meggyőzni hazai és külföldi testvéreinket. Ez valóban nehéz feladat; nem egyszer erőnk felett való.

3. Őszinte lélekkel munkálkodunk együtt az Egyházak Világtanácsa és a felekezeti világszövetségek (különösen a Lutheránus Világszövetség és a Református Világszövetség) keretében. Úgy vélem, hogy országainkban már eddig is sokat tettünk annak érdekében, hogy az ökumenikus vágyak áthassák gyülekezeteinket. De bizonyos, hogy ezen a téren még nagyobb erővel kell munkálkodnunk. Intenzívebben kell folytatnunk világméretben is hozzájárulásunkat a theologiai párbeszédhez, bár például éppen a magyar egyházak ilyen hozzájárulása Lund és Evanston között nem volt csekély. Az a hely, amelyen állunk, kötelez bennünket, hogy nagyobb mértékben vegyünk részt a Szentírás magyarázatáról, az egyházzól, különösen pedig az egyháznak a világhoz való viszonyáról szóló theologiai eszmecserékben. Néhány nyugati államférfi és politikus nemrég kijelentette, hogy az úgynevezett keresztyén államoknak, amelyeket az Istenbe vetett hit vezet, őrhelyen kell állaniok és harcolniok kell az olyan államokkal, amelyeket atheista ideológiával kormányoznak. Ezzel a mai nemzetközi küzdelem új alakot öltött, új szakaszhoz érkezett és veszedelmesen megtevesztheti az emberi szíveket, sőt a keresztyén egyházakat is. A bibliai hit és a világ között való lelki harcot olyan síkra teszik át, amelyen nemcsak Krisztus földi egyháza szenvedhet szörnyű vereséget, hanem kárt szenved az emberi (világi) társadalom is, amelynek szüksége van szeretetünk tiszta szolgálatára és arra, hogy megértést tanúsítsunk e felforgatott világ iránt.

Semmi sem volna borzasztóbb, mint a szenvedő és építő emberiségnek a tiszta evangélium élő kenyeré és az egyházban vagy egyházon kívül álló ember iránti tiszta szeretet helyett a kétes keresztyén világnézet és a még kétesebb keresztyén politika követ nyújtani. Feladatunk, hogy a lehető legszorosabb lelki együttműködésre lépjünk minden egyházzal, amelyik nemzetünk körében, államaink területén él; azokkal az egyházakkal is, amelyeknek még nincs közvetlen kapcsolatuk az Egyházak Világtanácsával. Közösen is végig kell gondolnunk sajátos theologiai és egyházi helyzetünket, közösen kell megkeresnünk lelki küzdelemünk helyes módját a világban, és ennek az ökumenikus párbeszédre vonatkozó következményeit. Feladatunk azonban az is, hogy egyengessük az ökumenikus közösségbe vezető útját azoknak az atyánkfiaiainak, akik még nincsenek benne ebben a közösségben, vagy akiknek komoly és jogos kifogásaik vannak vele szemben. Ezen a téren még nem tettünk meg mindent. De a politikai és az ökumenikus világhelyzet sürgetően, sőt halogatást nem tűrő módon emlékeztet bennünket kötelezettségeinkre és feladatainkra. Kapcsolatunk a kínai egyházakkal mélyebb betekintést enged számunkra az ázsiai ember kérdéseibe, szükségeibe, fájdalmaiba és reményeibe. Emlékeztet bennünket arra a teljes változásra, amely nemcsak a nemzetközi helyzetben, hanem a világ szellemi és erkölcsi problematikájában beállott. Emlékeztet bennünket arra is, hogy a keresztyén civilizáció többé már nem vezet, teremtő erő az emberiség kulturális fejlődésében, és már a közeljövőben szembe fogja magát találni a felébredt ázsiai ember komoly konkurenciájával (versenyképességével). A Kelet-Európában élő görögkeleti egyházakkal és theologusokkal való együttműködésünk nemcsak előkészítheti ezeknek az egyházaknak szorosabb kapcsolatait az

ökumenikus mozgalommal, hanem meg is gazdagíthat bennünket görögkeleti atyánkfiával együtt.

Csupán néhány javaslatot tettem egyházaink jövődő együttműködésére. A magyar protestantizmusnak gazdag szellemi öröksége van. Földrajzi helyzete stratégiailag fontos és szellemi szempontból felelős hely. A ránk következő esztendőkből nagy segítséget várunk tőle, mi pedig készek vagyunk felkínálni a legjobbat, amit a husziták és cseh-morva testvérek hagyatékából merítünk. Viszont egyforma veszély mindnyájunk számára, hogy múltunk tehetetelként is nehezedik ránk a

maga tévedéseivel, előítéleteivel, nemzeti és kulturális csökevényeivel. Ezért kell még jobban megismernünk, még jobban szeretnünk egymást s ezért kell az evangélium erejével és világhosszával segítenünk egymásnak egyházaink építésében és népeink szolgálatában. Az úgynevezett keresztyén világnézet és az úgynevezett keresztyén politika zsákutcába vezet. A názáreti Jézus evangéliumába vetett élő hit pedig fölemel, igazi szabadságot ad az ember szolgálatára az egyházban és a világban.

Fordította Huszti Kálmán.

Hromádka József

Feljegyzések a Szovjetunióban tett utazásunkról

Huszonhét magyar egyházi ember, közülük tizen-négy római katolikus, kilenc református, négy evangélikus tölthetett két hetet a Szovjetunióban a minisztertanács mellett működő Egyházügyi Tanács vendégeként. Ilyen nagy, nem-orthodox jellegű külföldi egyházi csoport még nem járt a Szovjetunióban.

Minek köszönhattuk a megtisztelő meghívást? Hallottuk, hogy a háborús érdeklőségek rádióállomásai a vallásüldözés egyik legújabb változatának minősítették ezt az utazást. Nem tudjuk, vajon szánakozzunk-e vagy ne vessünk azon az eltorzult lelkületen, amely kitalál, leír és mikrofonba mond ilyen ostobaságot. Tény, hogy mi meghívottak sem fogtuk fel magától értetődő, természetes dolognak ezt a nagy élményekben páratlanul gazdag két hetet. Isten kegyelmi ajándékának tekintettük mindenek előtt, hogy nekünk — magyar egyházi embereknek, akik a két és fél évtizedes ellenforradalmi korszakon keresztül szóban és írásban annyit véteztünk a szovjet népek ellen — szabad és lehet látogatást tennünk e népek hazájában. Azután a szovjet—magyar barátság érett gyümölcsének is örvendeztünk e meghívás tényében; az 1956 őszi ellenforradalmi kísérlet után, amely hazánkat el akarta szakítani a szocialista országok világrendszerétől, elsősorban a Szovjetuniótól, a mi meghívásunk ténye is kifejezi, és egyben tovább erősíti ezt a mi népünk számára életkérdést jelentő barátságot.

Utazásunk során többször emlegettük, hogy népünk és benne egyházunk most a Népek Barátsága Hónapjára készül, — az üzemekben, hivatalokban, a lakóterületeken és az egyházi szervezetekben is előadások, összejövetelek, baráti találkozók egész sora hívja fel a figyelmet a hazafiság és a nemzetköziség szoros összetartozására, ismerteti közeli és távoli népek életét, küzdelmeit, gondjait, eredményeit, tudatosítja azt a történelmi sorsközösséget, amely kis népünket a velünk egy úton járó szocialista országok egymilliárd emberéhez fűzi, de összeköti a békeövezet országainak hétszázmillió lakosságával, sőt a nemzeti függetlenségért jelenleg harcban álló, vagy pozitíven semleges országokban élő hatszáz millió lélekkel is. És tudatosítja azt is, hogy mi barátainknak tartjuk az ellenünk összekovácsolt katonai blokkok országaiban élő négyszázmillió lélek óriási többségét is, hiszen csak egészen kisszámú, vékony réteg az, amely már a hidegháborún is mérhetetlen vagyont keresett és

még többet, a világhuralmat reméli a melegháborútól.

Megértjük, ha ennek a háborús — a mai helyzetben szükségképpen atomháborús — érdekeltségnek a sajtója és rádiója rágalmoz és gyaláz minden olyan lépést, amely közvetve vagy közvetlenül ennek az érdekeltségnek a leleplezésére és elszigetelésére vezet. Ez az érdekeltség nem vallhatja be igazi céljait; megpróbál hát az európai kultúra, a keresztyén vallás védelmezőjének álarcában járni, megpróbálja a szocialista országokat, elsősorban a Szovjetuniót a civilizáció, az egyház üldözőjének feltüntetni. Másfél évvel ezelőtt kiderült, hogy ezek a háborús üzleti körök milyen nagy reményeket fűztek Magyarországhoz és a magyar egyházakhoz. Nem kis munkát és pénzt fektettek be abba a kísérletbe, hogy hazánkból második Korea, egy új világháború tüzfészke legyen. Máig sem mondtak le arról a szándékukról, hogy elsősorban az egyházakat használják fel a felforgató, háborút előkészítő tervek céljaira. Nekik tehát sehogyan sem lehet ínyükre ilyen nagyszámú magyar egyházi ember látogatása a Szovjetunióban, megismerkedése a szovjet valósággal, a szovjet emberekkel, a gazdasági és kulturális étellel, eredményekkel és problémákkal, nem utolsó sorban a Szovjetunióban élő egyházakkal, amelyekről évtizedeken keresztül azt akarták elhittetni a világgal, hogy a kommunisták már régen „likvidálták” őket.

Annál fontosabb, hogy a mi magyar népünk, elsősorban a lelkipásztorok és a gyülekezetek értesüljenek mindarról, amit mi a Szovjetunióban — amint Darányi Lajos püspök egyik felszólalásában kifejtette — láttunk, hallottunk, izleltünk, szagoltunk, tapintottunk, minden érzékszervünkkel tapasztaltunk és egybevetettünk minden ismeretünkkel. Azt is elmondhatjuk, hogy mindvégig imádkozó lélekkel fogadtuk az új benyomásokat, többször imádkoztunk együtt közösségben és igyekeztünk egymás felismeréseivel és átéléseivel is kiegészíteni és kiteljesíteni a magunkét. Imádkoztunk együtt szovjet atyafiakkal is, templomban, családi hajlékban, a mi szállodai szobánkban. Egyik sokat emlegetett igénk volt: „*Vizsgáljatok meg mindent, a jót tartsátok meg*” (I. Thess. 5:21, revideált fordítás). Nem voltunk hivatalos küldöttség, vendéglátóink nem vártak és nem kértek tőlünk semmit, csak éppen megnyitották előttünk országukat és lehetetlen volt nem éreznünk: a szívüket is. Mi arra kértük Istent, hogy tudjunk mi

is nyitott szívvel és nyitott szemmel járni és haza érkezve *semmit se mondjunk és cselekedjünk az igazság ellen, hanem csakis az igazságért* (2. Kor. 13.8).

Utítársaim a három egyház lapjaiban és gyűlésein, a világi sajtóban is elmondják majd fontos élményeiket és tapasztalataikat. A Theológiai Szemle is bizonyára értékelni fogja még ennek a jelentős utazásnak az eredményeit. Ez a mostani Feljegyzés csupán néhány mozzanatot kíván olvasóink elé tárni utunk naplójából, amely sokkal gazdagabb, semhogy hazaérkezésünk után pár nappal már teljességében feldolgozható lenne.

Mit jelent a kommunizmus építése?

A Szovjetunióban tudvalevőleg befejeződött a termelési eszközök köztulajdonba vétele, — mind az iparban, mind a mezőgazdaságban, mind a kereskedelemben megvalósult a közösségi gazdálkodás, a szocialista rendszer. (A népi demokratikus országok közül Csehszlovákia áll legközelebb ehhez a fejlődési fokhoz, ott két-három éven belül váltja fel az egyéni gazdálkodást a mezőgazdaság egészében is a szövetkezeti termelés.) A kétszázmillió Szovjetunióban ma összesen fél százalékot tesz ki az egyéni gazdálkodó parasztok és az önálló kisiparosok és családtagjaik száma. A munkások és alkalmazottak, valamint családtagjaik száma 117 millió, a kolhozparasztok és a szövetkezetekben dolgozó kisiparosok száma családtagjaikkal együtt 82 millió fő.

A szocialista tervgazdálkodás eredményeként az ipari termelés tavaly 46-szorosa volt az 1917. évi, 33-szorosa az első világháború előtti, 1913-as színvonalnak. Pedig a forradalom óta eltelt negyven esztendőnek csaknem a felét az intervenció háborúknak, majd a hitleri támadás visszaverésének és a háborús pusztulás helyreállításának feladatai hátrózták meg. De nagyon jellemző, amit mind a moszkvai, mind a leningrádi földalatti vasútnak, ezeknek a technikai és építészeti remekműveknek a bejárása közben elmondottak kísérőink: az ostromzár alatt szenvedő városban változatlan lendülettel, sőt fokozott pompával folytatták a vasútvonal és a földalatti palotákhoz hasonló, csiszolt márvánnyal és gránittal kirakott, remekművi porcelán és acél díszítésekkel ékesített állomások építését. Miközben az utcákon barrikádokat emeltek és védőárkokat ástak, oltogatták a német bombázók okozta tüzeket, ötven méter mélységben a föld alatt olyan fényűző földalatti vasút épült, amelyben teljesen nappali a fény és állandóan friss a levegő: ezzel is bizonyították szilárd hitüket a biztos győzelemben.

Fényűzést általában sehol sem láttunk, csak a földalattin, — a 240 méter magas, 31 emeletes Lomonoszov-egytemen, amelyben 22.000 hallgató és 1500 aszpiráns sajátítja el a természettudományokat 37 legkorszerűbben felszerelt gyönyörű épületben, — *általában azokon a helyeken, amelyek nem az egyes ember, hanem közvetlenül a nép, a társadalom szükségleteit szolgálják.* Az új rendszer építésében nyilván a miénk foglalja el a sorrendben az első helyet, csak utána következik az *enyém.* A szovjet emberek magatartásában az első pillanattól kezdve felfedezhettünk egy *derűsen komoly, határozott etikai vonást,* egy nagy történelmi vállalkozás osztályrészeinek mérték-tartó, de biztos célra törő öntudatát.

Nem láttunk rongyos embert, és nem láttunk

fényűző eleganciát sem. A ruházkodást inkább puritán, izléses egyszerűség jellemzi. A káprázatosan csillogó színházakba általában sötét ünneplő ruhában jár a közönség, — éppoly zsúfoltak a színházak és a hanversenytermek, mint nálunk —, de ez az ünneplő ruha sem nagyvilági. Jampec-ruhában, shortban nem lehetne végigmenni az utcán, mert az ilyen embert úgy megbámulnák, mint Budapesten egy-egy külföldi luxusautót. Nőt sem láttunk nadrágban járni semerre.

Az életszínvonal

Ami az általános életszínvonalat illeti, három fontos követelményt kell figyelembe venni. Először is a cári Oroszországban havi húsz rubel volt a munkások átlagbére, ebből tengődött, a munkanélküliség állandó nyomorával is küszködve a munkáscsalád. A napi munkaidő átlagosan 10—11 óra volt. A munkabér 20—30 százalékát — mint a tőkés országokban ma is — a lakberek emésztették fel. A dolgozó parasztság meg mostohább körülmények között vergődött.

A szovjethatalom gyökeresen változtatott ezen a helyzeten. Az ipari munkások reálbére ötszörösére, a parasztság reáljövedelme hatszorosára emelkedett. A lakbér ma a jövedelem 4—5 százalékát teszi ki, a táplálkozás, a ruházkodás színvonala, a kulturális igények kielégítése nagy mértékben emelkedett. A lakosság átlagos élettartama megkétszereződött. A munkanélküliséget 1930 óta nem ismerik, a munkaidő 8, egyes iparágakban 7, sőt 6 óra.

Másodszor: a Szovjetunióban korántsem elégedtek az életszínvonal eddigi emelkedésével. Szívesen, szakadatlanul tovább emelik a lakosság jólétét. Ennek útja a termelés állandó fokozása. A Szovjetunió ma az ipari termelés volumenét tekintve, továbbá a gépek, traktorok, tehergépkocsik gyártásában, a villamosenergia-, szén- vasérc-, nyersvas-, acél-, cement- és cukortermelésben Európában az első helyre került, világviszonylatban a második helyen áll az Egyesült Államok mögött. Most az ipar decentralizálása, a kolhozok közvetlen gépesítése és más reformok útján gazdaságilag is, vagyis az egy főre jutó termékmennyiség tekintetében is 10—15 év alatt el akarják hagyni az Egyesült Államokat, a hús-, tej- és vajtermelésben már 2—3 év alatt akarják elérni ezt az eredményt. A szocialista rendszer a termelés és ezzel párhuzamosan az életszínvonal szakadatlan emelését tekinti fő gazdasági céljának.

Harmadszor: a Szovjetunió már sok problémáját — lakásépítkezés, textilárak és cipőgyártás fokozása — régen megoldhatta volna, ha magukra hagyta volna a szocialista rendszer többi országait és nem segítette volna ezenkívül hatalmas hitelekkel Indiát, Egyiptomot és a békeővezet sok más országát. Hruscov miniszterelnök mondotta magyarországi emlékezetes látogatása alkalmával: „Mi nem akarunk a Szovjetunióban mindennap sonkát enni, ha a szocialista testvérországok nélkülöznek valamit.” Felmérhetetlen az a segítség, amelyet a Szovjetunió a Kínai, Koreai, Vietnami Népköztársaságnak és nem utolsósorban a mi hazánknak nyújtott, hogy a háborús romok helyén újból megindulhasson az élet és felépíthető legyen a szocialista gazdálkodás. Az a „gazdasági csoda” is, hogy az 1956-os ellenforradalom húszmilliárd forintos kártevését oly gyorsan helyreállítottuk, lehetetlen lett volna a Szovjetunió nagyvonalú segítsége nélkül. A nemzeti függetlenségükért küzdő

volt gyarmati országok is hatalmas kamatmentes kölcsönöket, nyersanyagot, elsőrendű szakembereket kapnak a Szovjetuniótól, minden politikai feltétel nélkül. *Új jelenség ez a világtörténelemben, amely eddig csak busás haszonra spekuláló, a nemzeti függetlenség megvásárlását jelentő tőke kivitt ismert.*

Két élményemet szeretném ezzel kapcsolatban elmondani. Leningrádban meglátogattunk egy minden vonatkozásban feledhetetlen üzemi csecsemőotthont. Az egyik teremben nyolchónapos kisfiú játszadozott egymagában, szobányi járójában. Oda léptem a korláthoz. A fiúcska felállt a helyéről, ujjai között a játékával odatipegett hozzám és mosolyogva kezembe nyomta a játékszerét. Az jutott eszembe, hogy valóban „*jobb adni, mint kapni*” és ime ezek a szocializmusban született kicsiny gyermekek már ilyen korán tanulják ezt a leckét.

Másik ide való emlékem rokonszenves tolmácsunkkal, a külkereskedelmi főiskola magyaros hallgatójával kapcsolatos, akivel mindnyájan egyre jobban összebarátkoztunk. Egyszer megmutatta a menyasszonya fényképét és én megkérdeztem, mikor akarnak összeházasodni. Azt felelte, hogy ennek egyelőre komoly akadálya van: nincs lakásuk. Mondtam, hogy hiszen valóságos építődaru erdön haladtunk keresztül a repülőtérről jövet, városszerte mindenütt új lakótelepek épülnek. Elmagyarázta, hogy a Szovjetunióban valóban roppant méretű lakásépítkezés folyik, de gondoljam csak el, Moszkvában 1912-ben 24.500 nyomorlakásban még 325.000 lélek lakott, a fasiszták a háborúban több mint 1700 városi települést pusztítottak el, ennek ellenére a lakások összlakóterülete az 1913. évi 180 millió négyzetméterről tavaly már 668 millió négyzetméterre emelkedett. Ez is kevés. A Szovjetunió Kommunista Pártjának határozata értelmében 1960-ig további 328 millió négyzetméter lakóterületet kell beépíteni, a lakáshiány teljes felszámolása az elkövetkező tíz év során várható. Az új lakásokat a rendelkezésben megállapított sorrendben, már az építkezés megkezdése előtt kiutalják az igényjogosultaknak, pontosan meghatározva a napot is, amelyen az építőipari vállalat a kész lakás kulcsát átadni köteles. Fiatal tolmácsunk teljes tárgyilagossággal, minden zúgolódás nélkül beszélt arról, hogy előtte még sokan vannak, akiknek erősebb jogcímük van lakásra. Moszkvában elsősorban a még mindig 20 százalékra tehető régi, földszintes vagy egyemeletes házikókat bontják le úgy, hogy a mögöttük már épülő 8–10 emeletes házakba költöztetik a lakókat. Ezzel a hatmillió város arculata is tovább szépül.

Gondolom, a kommunizmus építését jellemzi az a megbecsülés, amely a Szovjetunióban az anyát, általában a nőt körülveszi. Hívó keresztvénynek szívből kell örülnie annak a ténynek is, hogy sem a moszkvai és leningrádi utcákon, sem a színházakban és más szórakozó helyeken nyomát sem lehet látni a társadalmi élet ama „szexualizálódásának”, amelyről a nyugati világvárosokban a komoly teológusok állandóan panaszkodnak. A világhíres ballet vagy a szépséges Pjatnyicki-kórus, sőt a moszkvai cirkusz előadásain sem láttunk egyetlen kihívó, frivol öltözetet vagy mozdulatot. Az irodalomból, a filmekből teljesen száműzték minden, az érzékiség felkorbácsolására szolgáló dekadens törekvést.

Jelenleg a Szovjetunióban jóval magasabbak a

házasságkötési arányszámok, mint a tőkés országokban, a válások száma viszont 3,4-szer kisebb, mint az Egyesült Államokban. A dolgozó anyák terhességi és szülési szabadsága négy hónap, 186 ezer kórházi ágy áll a szülő nők rendelkezésére. Több mint hárommillióháromszázezer négy- és többgyermekes anya részesül havi segélyben, amely 1956-ban több mint öt milliárd rubelt tett ki. Ötmillió ötszázezer öt-tíz gyermekes anyát tüntettek ki a „Hős Anya”, az „Anyai dicsőség” és az „Anyasági Érdemérem” rendejeleivel.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsában 25,8 százalék, a szövetségi köztársaságok Legfelső Tanácsában 32,3 százalék, a területi, városi és falusi tanácsstagok között 37 százalék a nők arányszáma. Az általános iskolák tanerői között 70, a főiskolai és egyetemi hallgatók között 51, a technikumok és egyéb szakközépiskolák tanulói között 52, a tudományos dolgozók között pedig több mint 36 százalék a nők aránya.

Az 1897-es népszámlálás adatai szerint a cári Oroszországban a bérmunkával foglalkozó nők 80 százaléka cselédként szolgált, mindössze 13 százalék dolgozott építkezéseken és üzemekben és négy százalék az oktatási és egészségügyi intézményekben. Ma a női munkások 41 százaléka az iparban és építőiparban, 24 százaléka a népművelésben és az egészségvédelemben dolgozik.

Az egyetemet és főiskolát végzett szakemberek között a nők arányszáma az 1941. évi 34 százalékról 1956-ban 53 százalékra emelkedett. A mérnökök között 28, mezőgazdászok, állatorvosok és erdészek között 39, közigazdászok között 54, jogászok között 32, orvosok között 75, pedagógusok között 66 százalék a nők arányszáma. A szakközépiskolát végzett statisztikusok, tervgazdászok között 77, egészségügyi dolgozók közül 91, a pedagógusok között 79 százalék a nők részaránya.

Ezek a számok világosan mutatják azt a forradalmi változást, amely a nő helyzetében a szocializmus országában végbement. Tegyük hozzá, hogy pl. Svájcban még mindig nincs a nőknek választójoga, most végre népszavazást rendeltek el ebben a kérdésben, de ebben a népszavazásban is csak a férfiaknak lesz szavazati joguk.

Ami a társadalmi érintkezés külső formáit illeti, általában megfigyelhettem, hogy a szovjet emberek „tudnak várni a sorukra”. Magától értetődő, hogy a trollibuszok megállóhelyein, a színházi ruhatarak előtt szigorúan sorba állnak, szünet alatt a folyosón „egyirányú” körsétát folytatnak. Villamoson, trollibuszon egymással versengve állanak fel helyükről az asszonyok, az öregek, a gyermekes szülők előtt. A ragyogóan tiszta utcákon alig lehet eldobott papírdarabot, cigarettavéget látni. A csecsemőotthonban 2–3 éves gyermekek táncóráját láttuk, a kisfiúk illedelmesen meghajoltak a leánykák előtt, mikor tánóra kérték fel őket. Tánc után helyükre vezették kis partnernőjüket és ismét meghajlással búcsúztak tőle. A tudomány azt tanítja, hogy az ember modora és még inkább a jelleme csak lassan, fokozatosan alakul át a társadalmi gazdasági szerkezetének megváltozása után. Mindenfelé láttuk annak a jeleit, hogy miután az énközpontú, egyéni haszonra, személyi érvényesülésre összpontosult régi gazdasági renddel együtt annak farkas-erkölcsé is megítéltetett, most a közösségi termelésre, a közösen kivívott eredményekben való méltányos részesülésre alapozott új világ kezdi kibontani a maga új erkölcsi rendsze-

rét, s benne az egymásra tapintattal figyelő, az emberiség jövőjét hősiesen építő munkában egymásra támaszkodó, egymást megbecsülő személyiségek típusát. Ez a típus persze nem egyszerre, nem parancsszóra jön létre, hanem abban a folyamatos, szívós, nehéz küzdelemben, amely az egész társadalom életében és az egyes emberek lelkében az előrelendítő új és a visszahúzó régi eszmék és indulatok között szünet nélkül folyik.

Történelem és forradalom

Ellentmondásnak látszik, pedig szükségszerű fejlődés, hogy az egyre szélesebben gyűrűző társadalmi forradalom benső módon támaszkodik az emberiség haladó hagyományaira, Szovjetországban elsősorban az orosz történelem, irodalom és művészet, a Szovjetunió többi tagállamaiban a saját nemzeti múltjuk előremutató értékeire. A marxisták hadat üzentek minden történetitlen kalandozásnak, a politikában is, a kulturális életben is, híven Engels figyelmeztetéséhez: „A történelmet magunk csináljuk, de nagyon meghatározott feltételek és körülmények között.” Soha, sehol a nemzeti múlt valódi nagyságainak olyan ápolását nem figyelhettük meg, mint ma a Szovjetunióban.

Legelevenebben talán Leningrádban, „a hős városban” érzékelhettük a nagy hagyományok kultuszának ezt a szoros összeforrottságot a szocialista forradalommal, amely a hitleri betörés idején kilencszáz napon keresztül, éhezve, szomjazva, fázva verte vissza a fasiszta hordák megújuló támadásait. (Az Astoria-szállodában laktunk, — a németek 1941-ben már szétküldték az aranysegélyű meghívókat az Astoriában rendezendő győzelmi bálra, amely azonban mindörökre elmaradt.) Ma már semmi nyomát sem látni a három télen át tartott ostrom szörnyű veszteségeinek, csak a leningrádiak elbeszéléseiből tudjuk, hogy milyen súlyos volt az éhség, tüzelőanyag híjján az elképzelhetetlenül kiéhezett emberek szinte észrevétlenül fagytak meg, álmatlan éjszakákat töltöttek a pincékben és mégis, megfeszített erővel dolgoztak a hadiüzemekben, ellátták a néhány kilométernyire húzódó front szükségleteit, vizet hordtak a Néva jegében vágott lékekből, gigantikus munkával, bombazáporban hordott élelmiszerek leggondosabb adagolásával és szétosztásával megtartották az emberek életét és ellenálló erejét.

Leningrád már ismét a régi — persze a nyolcszázéves Moszkvához képest nagyon is fiatal, két-százötven éves — csodaszép város. A fasiszták felett aratott győzelem után nagy gonddal ügyeltek arra is, hogy a városkép nemes szépségét az eredeti stílus szerint állítsák helyre. Fekvése szerint Leningrád leginkább Stockholmhhoz hasonlít, vagy ötven szigeten épült, melyeket ötszáz híd köt össze. Nagy Péter lángelméjének szigorú és merész tervei szerint épült fel, aki — Lenin szavai szerint — *nem állította barbár eszközökkel verni le az orosz barbárságot*. Egész épületsoportok alkotnak itt egységes építészeti egészet. A házak többnyire négyemeletesek, a klasszikus stílusban tartott épületek általában sárgák és fehérek, sötétsárga felületek emelkednek ki a fehér oszlopok keretei közül, a kapuk és ablakok díszes stukko-fogalatai is fehérek. A város központjában az Admirális tő-hegyes arany kupolája zárja le a városterv vázát alkotó három sugárút torkolatát.

Megérkezésünk napján még zajlott a Néva, harmadnapon már tiszta kék volt a gránitpartok közé szorított pompás folyó hömpölygő vize. A Néva mellett, a múzeumokban, Falconet remekművű lovaszobra előtt állva értettük meg jobban azt a tiszteletet, amely az Európa felé „ablakot vágó”, egyben díszkaput emelő Nagy Péter cár alakját övezi. Tánya, egyik bájos leningrádi vezetőnk, másodéves bölcsészettanhallgató Puskin Versének, a jövőbe látó Érclovasnak sorait idézte előttünk a szobor előtt:

Szeretlek, Péter alkotása,
Kemény, sugárzó arcodat...
Ha friss győzelmet ünnepel
A diadalmas Oroszország,
S midőn a Néván megtörött
Kék jég tengerbe hömpölyög
S tavasz derít rád boldog orcát...
A finn hullám nem rag ma már,
A gyűlölséget múlt borítja
S hiú ármány nem háborítja
Péter örök, nagy álmait...

A kétmillió műalkotást tartalmazó, világhíres Eremitageban is, az Orosz Múzeumban is láthattuk, mennyire elevenen élnek a mai szovjetkultúrában a múlt emlékei, csak éppen odateszik mindegyiket a maga helyére. Nem a mai idők méretével mérik a régi idők embereit, hanem aszerint, hogy a maguk korában, a maguk feltételei között mennyit tettek a jobb jövő érdekében. Az Eremitage 1812-es termében minden változatlanul úgy maradt, ahogyan a forradalom előtt volt: egész falat foglalnak le I. Sándor, I. Ferenc, III. Frigyes képei, másik falon Kutuzovnak és alvezéreinek, a Napóleon elleni győzelem valamennyi tábornokának portréja. Száz év óta csupán egyetlen változás történt ebben a teremben: a proletárforradalom után a királyok és tábornokok képei közé *odahelyezték egy ismeretlen, egyszerű gránátos egykorú képét is, aki a háborút vére hullatásával megnyerte, a világverő hódítót az orosz földről kiűzte*.

Lenin halála után, 1924-ben nevezték el Szentpétervárt Leningrádnak, kifejezve ezzel annak a városnak a háláját, amelyben Lenin vezetésével 1917 októberében kifordították sarkaiból a régi világot és új szakaszt kezdtek az emberiség történelmében. A mai Leningrád büszkén őrzi és ápolja a 18. és 19. század nagy tudósainak, íróinak, gondolkodóinak, művészeinek, a Pétervárral összeforrott Puskinnak, Gogolynak, Lermontovnak, Nyekraszovnak, Dosztojevszkinnek; Lomonoszovnak, Mendelejevnek, Pavlovnak; Brüllovnak, Ivanovnak, Rjepinnek; Glinkának, Rimszkij-Korszakovnak; Saljapinnak és a világszerte nagyrabecsült orosz színjátszás többi nagyjainak emlékét. (Jellemző, hogy az Eremitaget évente kétmillió néző látogatja meg, 50 tudományosan képzett vezető kalauzolása mellett, hasonló a látogatottság aránya a többi múzeumokban is. A forradalom előtt 213, ma 849 múzeum van a Szovjetunióban; a látogatók száma 1950-ben 27 millió volt, tavaly már 33 millió.)

A haladó hagyományok életelevení kultuszán alapszik a szovjet-forradalom emlékeinek áhítatos ápolása. Jártunk a híres Péter-Pál erődben, láttuk az aranytól csillogó, gyönyörű korai barokk bazilikában Nagy Péternek és utódainak szarkofágjait, amelyeknek sokasága egyre inkább kiszorította a székesegyházból a híveket. Láttuk a szín-

arannyal borított szószerket is, amelyből sohasem hangzott el ígéhirdetés, de onnan hirdették ki a Tolsztojt, Pugacsovot és más „eretnekeket” kiátkozó dekrétumokat. És láttuk a kazamata-börtön jéghideg celláit, melyekben a vlágtól tökéletesen elzárva sanyalódtak a dekabristák, Csernisevszki, Gorkij, Lenin mártírhaltalt halt bátyja és a forradalmárok százai. Jártunk a Téli palota óriás barokk homlokzata előtt, amely látta 1905. január 9-én a feleségükkel, gyermekeikkel, öreg szüleikkel, cári arcképekkel és templomi zászlókkal, zsoldosok éneklése közben felvonuló, fegyvertelen munkások ezreit, akiknek kérő szavára II. Miklós cár sortűzzel adott választ. Ezer halott, kétezer sebesült vére öntözte ezen a napon a világnak ezt az egyik legszebb terét. De 1917 tavaszán a Pál-ezred katonái már nem a tüntető munkásokra, hanem a lovasrendőr osztagokra tüzeltek és november 7-én este a forradalmi munkások, katonák és matrózok rohammal bevették a Téli palotát. Jártunk abban a szobában, amelyben a Kerenszkij-kormányt letartóztatták. Láttuk a híres Szmolnijt is, az egykori főúri nevelőintézetet, amely Lenin főhadiszállása volt. Onnan irányította a felkelést, amíg csak az Auróra cirkálónak — most iskolahajó és múzeum — a Téli palotára irányított ágyú hírvilág adták a világnak a szovjet-forradalom győzelmét.

Csak a Szovjetunióban járva állapíthatjuk meg, hogy Lenin géniusza mennyire élő a mai szovjet életben is. Könyvei egyre újabb kiadásokban, milliós példányszámokban forognak közkezen; igaz, hogy külföldön is a legtöbbet olvasott könyvek első sorában vannak Leninnek nagyon sok nyelvre lefordított művei. Külön tudományos intézet foglalkozik a forradalom előtt többnyire álneven vagy névtelenül megjelent cikkeinek, leveleinek összegyűjtésével, mintaszerű gondolatok készült vázlatainak, tervezeteinek, olvasmányaihoz írt szelvényeinek kiadásával. A most megjelenő új Lenin-kiadás ötven vasos kötetre terjed.

Látogatást tehetünk a Moszkvától néhány kilométerre lévő kis faluban, Gorkiban, ahol Lenin 1921 telétől gyakran töltötte pihenőjét, majd 1923-ban az orvosok makacs követelésére végképp odaköltözött, mert egészségét az ellene elkövetett merénylet és a rendkívül megfeszített munka megrendítette. Az egyemeletes udvarházat — valamikor egy cári tábornok tulajdona volt — Lenin nem tudta megszokni, túlságosan előkelőnek találta. Télen mindig a szomszédos, háromszobás kis házban lakott, hogy takarékoskodják a fűtőanyaggal. Innen járt be nyáron és télen a Kremlbe, innen vezette a Szovjetunió ügyeit.

Most negyven tudományos munkatárs dolgozik ebben a Lenin-múzeummá alakított házban, amelyet évente több százezer ember keres fel. Mikor mi ott jártunk, diákok, katonák, turisták csoportjai érkeztek szünet nélkül. Megálltunk Lenin egyszerű íróasztala előtt, hangszóróról hallhattuk azt a beszédét, amelyet 1919 márciusában a fronton mondott a katonáknak. Láttuk filmvetítő készülékét, — a vetítéshez mindig hivatalosok voltak a környék parasztjai, elsősorban a gyermekek. Egy fénykép azt a gyermekünnepélyt ábrázolja, amelyen Lenin, pár nappal halála előtt, maga-készítette játékokkal ajándékozta meg a szomszéd gyermekeket. Láttuk üvegszekrényben puritán ruháját, szerény lábbelijét. Felesége, Krupinszkaja szobájában ott vannak a könyvek, melyekből nagybeteg férjének utoljára felolvastott,

köztük kedves írójának és barátjának, Gorkijnak könyve: Az én egyetemem. És láttuk Lenin halálos ágyát.

A falu népe ma is emlegeti, hogy Lenin gyakran résztvett gyűléseiken, családi összejöveteleiken, szívesen métázott is velük és nagyon örült, ha dobásai jól sikerültek. Az egyik nagyobb parasztházon márványtábla hirdeti: „1921. január 9-én ebben a házban beszélt Lenin a gorki parasztság gyűlésén”. A parasztság emlékezetéből feljegyezték szavait: „Most befejezzük a háborút, s olyan életet teremtünk, amelyenről apáink még álmodni sem mertek. Örökre vége lesz a nyomornak, az analfabétizmusnak. Nem járunk többé bocskorban, mécses helyett villanypalánnyal világítunk. Mindehhez csak az kell, hogy megvédjük a munkáshatalmat az ellenség támadásaitól, ez most a legfontosabb feladatunk.”

Nem sok idő múltán a gorkii házakban valóban kigyulladt a villany és megkezdődött Lenin ígéretének megvalósulása.

A moszkvai Vörös tér közepén, a fekete és vörösbarna csiszolt márványból emelt lépcsőzetes mauzoleumban láttuk Lenin üveg ajatt nyugvó testét is. Szovjet tudósok találták meg a módot, mellyel épségben lehetett tartani. Nyugodt, szelíd arcán nincs nyoma szenvedésnek, halálnak. Balján, ugyancsak üvegkoporsóban. Sztálin pihen. Négy szovjetkatonára díszőrséget áll a katedrális mellett. Állandóan sokszáz, gyakran sokezer ember áll kettős sorban a Vörös téren, megilletődötten haladnak lefelé a mauzoleum lépcsőin és néma tisztelettel elvonulnak a történelem első szocialista állama megvalósítójának földi maradványai előtt. Olvastam silány áltudományos elmékedést is erről a „bávkészítéskészletéről”. Nekem azonban Arany János sorai jutottak eszembe:

Egy nemzet gyásza nemcsak leverő:
Nép, mely dicsót, magasztost így magasztal,
Van élni abban hit, jog és erő!

Látogatásunk észt rokonainknál: A nemzeti kérdés a szocializmusban

Mindnyájan nagy halálával fogadtuk vendéglátóinknak azt a figyelmét, hogy amíg római katolikus útitársaink a túlnyomórésztben (86 %) katolikus vallású litvánokat látogatták meg, addig mi protestánsok a nyolcvan százalékban evangélikus, a finn-ugor nyelvcsaládhoz tartozó észtek körében tölthettünk három napot. Leningrádból másfél órás repülés után érkezünk Tallinba. Utközben a morénás, rétekekkel és mocsarakkal, erdővel és kötörmelékkel terméketlen fehér foltokkal tarkított észt síkságon szinte alig láttunk egy falut. Az egymillió százezer főnyi lakosság egyharmada tanyákon, majorságokban és néhány kisvárosban lakik. Tallinnak az Észt Szovjetköztársaság fővárosának népessége a szovjethatalom alatt az 1922. évi 125 ezerrel most 350 ezerre duzzadt. Kilencven kilométer távolságra van a Finn-tengerből másik oldalán fekvő Helsinkitől.

Észtországban érthető módon két kérdés érdekelt bennünket közelebbről: a protestánsok helyzete és a nemzeti kérdés alakulása. Az előbbiről, és általában a szovjetunióbeli egyházakkal való találkozásainkról, legközelebb részletesebben beszámolunk. Most azokról a benyomásainkról, beszélgetéseinkről és ismereteinkről igyekszem szá-

mot adni, amelyek az észti nép ipari, mezőgazdasági és kulturális helyzetét a szovjethatalom bevezetése és a tervgazdálkodást folytató Szovjetunióhoz való csatlakozás óta jellemzik. Főként a németül is jól beszélő észti lutheránus lelképásztorok adatait használom fel, akikkel folyton együtt voltunk, továbbá a városi tanács végrehajtó bizottsága észti nemzetiségű elnökének a tájékoztatóját, aki munkatársaival együtt ünnepélyesen fogadott bennünket. Felhasználok azoknak a díszes kiállítású albumoknak és füzeteknek a legfontosabb adatait is, amelyekkel Jan *Kiivit* evangélikus érsek megajándékozott bennünket.

Az észak közé a dánok vitték a keresztényiséget a XI. században és egyúttal uralmuk alá hajtották az észti törzseket. A XIV. század közepén a dán király szerződés útján eladta észti birtokát a német lovagrendnek. A XVII. században Esztonia svéd uralom alá került, akik kénytelenek voltak 1721-ben Nagy Péternek átengedni ezt a hódításukat. 1917 novemberében Észtországban is győzött a szovjethatalom, de azt az előnyomuló német hadsereg rövidesen felszámolta. Az 1919-es tartui békeszerződés értelmében két régi orosz kormányzóságból, Estlandból és Livland északi, észti nyelvű részéből megalakult az önálló Észtország, amely az orosz piac elvesztése folytán mindvégig nagy gazdasági nehézségekkel küzdött, úgyhogy kénytelen volt aránylag fejlett iparát leépíteni. 1940-ben Tallinban — megint csak rövid időre — ismét a szovjethatalom kerekedett felül, de 1941-ben a hitleri agresszió zsákmányává lett Észtország, majd a visszavonuló németek kifosztották és feldúlták a városokat. Minden hadicél nélkül is — akárcsak nálunk — felrobbantották a templomokat, úgyhogy egyetlen templom sem maradt épen. *A megvert fasiszta hadsereggel együtt hagyta el az országot mintegy húszezer német nemzetiségű nagybirtokos, gyáros, bankár, főhivatalnok, nagykereskedő, akik a nagy- és középpolgári osztály jelentős részét tették ki.*

Észtország ezután szovjetköztársasággá alakult át és belépett a Szocialista Szovjetköztársaságok Szövetségébe, a Szovjetunióba. Ipara azóta jelentősen kifejlődött, teljes termelése hét és félszerese az 1940. évi termelésnek. Villamosenergia termelése az 1940. évi 190 millió kilowatt órától egymilliárdra emelkedett. A palakitermelés megnégyesződött, ma hét és félmillió tonna. Egymillió köbméterről 405 millióra emelkedett a szénből és palából előállított háztartási gáztermelés. Tallinban általánosan bevezették a gázfűtést. Új hajóépítő, cellulóze, bútor, dohány, rádió, elektromotor gyárak létesültek. Nemcsak helyreállították a németek által tönkretett ipart, hanem gyors ütemben fejlesztették a könnyű- és élelmiszeripar számos ágát.

A kolhozrendszer bevezetése, a gép- és traktorállomások felállítása gyökeresen megváltoztatta a mezőgazdaság helyzetét is. *A traktorállomány hatszorosára növekedett, roppant munkát végeztek a talaj javításával kapcsolatban is.* A vetésterület 1945-höz képest 80 ezer hektárral lett nagyobb, a takarmányfélék vetésterülete 1,7-szeresére növekedett. Az észti mezőgazdaság vezető ága, az állattenyésztés is rohamos fejlődésnek indult. *Az egy főre eső tejtermelés ma háromszor akkora, mint az Egyesült Államokban.* A halászat színvonala is emelkedett, ma *világviszonylatban a második helyet foglalja el Norvégia mögött, az egy főre eső halfogás.* Nemrég 1600 észti kolhoz-

parasztot és mezőgazdászt tüntetett ki jó munkájáért a Szovjetunió Legfőbb Tanácsának elnöksége.

A gazdasági életnek ez a fellendülése lehetővé tette a közműveltség nagyfokú emelkedését is. *Az észti nemzeti kultúra virágkorát éli.* Míg a polgári Észtországban a dolgozó emberek gyermekeinek fele még az elemi iskolát sem végezte el, addig ma minden gyermek a tízéves általános iskolába jár. Az egyetemi és főiskolai hallgatók száma két és félszeresére (11.900 fő), a technikai és egyéb szakközépiskolák tanulóinak száma 7,3-szeresére (15.500 fő) emelkedett. A népgazdaságban foglalkoztatott felső és középszintű szakképzettséggel bíró szakemberek száma 1956-ban 43.000 volt, háromszor annyi, mint 1940-ben.

1946-ban létrehozták az Észt Tudományos Akadémiát. A tudományos dolgozók száma ma háromszorosa az 1940. évinek. Nagy eredményei vannak az észti kulturának és művészetnek. 1956-ban háromszor annyi könyvet adtak ki, mint 1940-ben. A kiadott könyvek példányszáma 1956-ban hatmillió volt, az újságok egyszeri példányszáma 437 ezer, 2,3-szerese az 1940. évinek. Tartu városában virágzik az egyetem, a Szovjetunió legrégebbi egyeteme. Minden kerületi városban önálló észti színtársulat működik. Tallinban külön drámai és külön énekes színház van. A Hattyúk tavát kitérő előadásban láttuk. A balett-együttes rendkívül fiatal, nagyon tehetséges táncosókból és táncosokból áll, a zenekar, a díszletezés, a világítás kifogástalan. A közönség — csupa jól öltözött nő és férfi — teljesen megtöltötte a színházat. A tallinni publikumnak most az a nagy gondja, hogy miként dönt az együttes népszerű primaballerinájára, akinek szerződési ajánlatot tett a moszkvai Nagy Színház.

A közművelődési intézmények hálózata jelentősen kibővült. A népkönyvtárak száma 896-ról 1666-ra emelkedett, a mozgósínházak száma 56-ról 286-ra. A rádióelőfizetők száma 99 ezerről 202 ezerre nőtt. *Az észti szovjetköztársaságnak saját rádió-adója és televíziós adója van.* Tallinban műegyetem, zeneakadémia, színiakadémia, pedagógiai főiskola, nyolc technikum és más középfokú szakiskola működik.

Az észti szovjetköztársaság sportélete is nagyon eleven. Tallinban magában közel kétszáz mester-sportoló van. *Több világbajnokságot, a Szovjetunió számos bajnokságát tartják észti sportolók.*

Az egészségügyi fejlődésre is joggal büszkék az észtek. Kórházi ágyaik száma 1956-ban kétszerese (10.200), orvosaik száma — fogorvosok nélkül — 2,7-szerese (2.400) volt az 1940. évinek. *Akkor tízezer lélekre 48 kórházi ágy és nyolc orvos jutott, 1956-ban pedig 88 kórházi ágy és 21 orvos.*

A fasiszták által okozott súlyos károkat Tallinban már nagyrészt helyreállították. Városképében a modern északeurópai városok előkelősége párosul a középkor festői építészeti emlékeivel, — házzal, melyeknek felső emeleti kiugranak a szűk utcákra, — fogazott, lőrésekkel ellátott korfallal, széles, köralakú bástyatornyokkal az óváros közepén, csodaszép, hatalmas gótikus templomokkal. Az 1235-ben épült katedrális főoltára körül 99 főúr kriptája látható, faragott márvány fedőlapokkal; a 17. század óta címereik is ott hivalkodnak köröskörül a templom falain, akárcsak Kolozsvárt a Farkas-utcai református templomban. A katedrális hátsó részében a céhek atyamestereinek kriptái szerénykednek, akiknek

holttestei nagy harcok után szintén bekerülhetek a székesegyházba, igaz, hogy csak a hátsó falak mellé. A XIX. század második felében orosz építőművészek által épített Károly-templom és a XIII. században emelt észti orthodox templom szépsége is megkapó. Legjobban az észti baptisták templomán bámultunk el, ezen a 120 méter magas, a XIII. században épült gyönyörű korai-gótikus építményen, melyet a német evangélikus gyülekezet eltávozása után adott át a tanács a baptistáknak. Hatalmas oltárkép, mögötte Lübeckben készült remekbe faragott, szárnyas faoltár díszíti ezt a templomot. Igen szép az 1720-ban épült orthodox fatemplom is, amelyet Nagy Péter helyőrségi templom céljára emeltetett, egy ikonja éppen ezért teljes katonai díszben ábrázolja az Úr Jézus Krisztust.

Minden jel arra vall, hogy az észtek gazdaságilag is, kulturálisan is lendületesen építik szocialista hazájukat a Szovjetunió keretei között. Ez a kultura formájában észti, tartalmában szocialista. A háborús események, mint már említettük, a sok nyomoruság mellett azzal a következménnyel is jártak, hogy az észtek simán megszabadultak burzsoáziájuktól, amely hozzá még német is volt és így kettős hegemóniát gyakorolt. Úgy láttuk, hogy az észti többség és az orosz kisebbség között az alapvető összhang a jellemző, a nyelvi problémákat teljes szabadságban oldják meg. A VB-elnök észti nyelven üdvözölt bennünket a fogadáson, de amikor tolmácsunk közölte, hogy ő sajnos nem tud észtil, az elnök kedvesen mosolyogva mondta: — Akkor hát oroszul folytatom, mint nemzetközi nyelven. Az iskolákban, színházakban észti az előadási nyelv, a lapok és könyvek észti nyelvűek, az orosz kisebbségnek is van helyi lapja. A templomokban észtil prédikálnak, de van orosznyelvű orthodox templom is. Az utcafeliratok Tallinnban kétnyelvűek.

Az Észti Szocialista Szovjetköztársaság parlamentjének 110 választott tagja van, amelyben mindenki anyanyelvén szólalhat fel. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnökségébe 15 tagot küldenek az észtek. A választás általános, egyenlő, közvetlen és titkos szavazás útján történik. Minden állampolgár, aki 18. életévét betöltötte, szavazati joggal bír, faji és nemzeti hovatartozásra, nemre, vallásra, műveltségi fokra, egyhelyben lakás idejére, társadalmi származásra, vagyoni helyzetre és a múltban folytatott tevékenységére való tekintet nélkül. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa tagjának minden 23. életévét betöltött polgár megválasztható, a szövetségi köztársaságok Legfelsőbb Tanácsának tagjaként a 21. életévét, a helyi tanácsok küldötteiként a 18. évet betöltött polgárok választhatók. Tallinnban a városi tanácsnak 293 tagja van.

A marxista klasszikusok semmitől sem óvták erőteljesebben az eljövendő szocialista társadalom vezető osztályát, a munkásságot, mint a „fél-fuvalkodott, túlárado nemzeti göggtől és elbizakodottságtól”, attól, hogy „ábrándjaikat végérvényes ítéletnek tekintsék a többi nemzet tettei felett”, „törvényt üljenek az egész világ felett és úgy intézzék, hogy az egész történelem végső célját” éppen náluk érje el (Marx—Engels: A német ideológia). Marx rámutat, hogy „a proletáriátus győzelme a burzsoázián egyben győzelem

azonkon a nemzeti és ipari konfliktusokon, amelyek a különböző népeket manapság ellenfelekként szembeállítják egymással”. Lenin kidolgozta a Szovjetunió nemzeti politikáját, rámutatott, hogy „a népek és országok között a nemzeti és állami különbségek még a proletáriátus diktatúrájának világméreteiben történő megvalósulása után is sokáig, nagyon sokáig meg fognak maradni”, éppen ezért „a kommunistáknak nem a különbségek megszüntetését — ez a mai helyzetben dőre álom — kell követelniük, hanem a kommunizmus alapelveinek olyan érvényesítését, amely ezeket az elveket a részletekben helyesen módosítja, azokat a nemzeti és nemzeti-állami különbségekhez hozzáalakítja, hozzáalkalmazza”. (Lenin művei 31. köt. 81—84. old.) A szovjetköztársaságok legszorosabb gazdasági és katonai szövetsége Lenin tanítása szerint szükségképpen együttjár a szövetséges nemzetek teljes elvi és — hangsúlyozottan — gyakorlati egyenjoguságával; a federatív nemzeteknek tapasztalniuk kell, hogy a federáció az ő nemzeti kulturájuk, társadalmi és gazdasági jólétük szakadatlan emelkedésével jár és annak legfőbb biztosítója. Ez az elv irányítja a Szovjetunió politikáját a nemzeti kérdésben.

Ebben az irányban is további nagy lépést jelentett az ipar decentralizációja, most pedig a gépállomások gépeinek a kolhozok tulajdonába adása. A helyi erőket általában, a szövetséges szovjetköztársaságok területi erőit különösen új mozgásba lendítette ez a decentralizáció. Új ösztönzést kapott a helyi, területi, nemzeti kezdeményezés a gazdasági életben anélkül, hogy ez az új elrendezés az egész hatalmas ország egészére tekintő, centrális tervezés rovására menne. De ebben a centralizált tervezésben is teljes mértékben érvényesülnek a helyi, területi, nemzeti tervek. Észti barátaink lelkesedéssel beszélnek arról a perspektíváról, amely szerintük további, ugrászerű fejlődést hozhat az ő gazdasági életükben is.

A tallinni filmstúdióban levetítették előttünk azt a színes dokumentumfilmet, amely 1955. július 20—22 napjain készült, amikor az észti nép a szovjetköztársaság kikiáltásának tizenötödik évfordulóját ünnepelte. Százazres tömeg vonult fel észti nemzeti és vörös zászlók alatt, nagyrészt színpompás, nemzeti viseletben, a nők különböző, igen szép és színes észti öltözetben, tarka övekkel, himzett ingvállakkal, lakodalmi keztyűkben és harisnyákban, messzeföldön híres topánjaikban, régi allegorikus mintákkal ékes ezüst mellesatokkal. Sokezes kórus énekelte az ősi észti éneket, sokszázfőnyi szimfonikus zenekar játszotta az észti zeneszerzők műveit. Tízezrek táncolták az észti nemzeti táncokat. Vidáman ünneplő, felszabadult, derűs embereket láttunk a szabadtéri játékokon az ősi épületek alatt. Az utcák, a színház közönsége is nyugodt, jókedvű, szorgalmas, az emelkedő jólét perspektívájában élő emberek benyomását tette ránk. Evangélikus testvéreink őszintén, nyíltan beszéltek velünk problémáikról, amelyek mindig és mindenütt együtt járnak az étellel és meg is oldódnak ott, ahol alapjában véve már elintéződött a döntő kérdés. Azt tapasztaltuk, hogy az észti szovjetköztársaságban ez mindörökre elintéződött.

Kádár Imre

Merre tart a Magyarországi Evangélikus Egyház?

Ezen a helyen csak röviden tudom elemezni azt a válságot, amely ma evangélikus egyházunkat napról napra bomlasztja s amelyben nemcsak az 1956-ból még átmentett egyházi és erkölcsi fegyelem lazul meg katasztrófálisan, de a megfertőzött légkörben lassan-lassan egymást sem fogják megérteni.

A jelenlegi válságot kiváltó okokról cikkek is jelentek meg, beszédek is hangzottak el, vita is folyik állandóan a lelkészek és hívek között. Magam is belekapcsolódtam már korábban ebbe a vitába magukon az 1957. novemberi állam- és egyházközi tárgyalásokon, a Theológiai Akadémia hallgatói és tanárai körében és 1958. március 7-én a pesti lelkészek ülésén. Most két részre bontom elemzésemet: *theológiáira és egyházpolitikaira*, mert a válságot ebből a két eredőből lehet megértenünk. S mivel erősebben politikai és egyházpolitikai okai vannak, ezt a részt tárgyalom részletesebben.

Az evangélikus társadalometika megoldatlan kérdései

Ma már világosan látjuk, hogy a lutheri reformáció lényege szerint egyházkritika volt és mint Róma-ellenes *theológiai kritika* lett egyúttal társadalmi mozgalommá is. Elsősorban a polgárság körében hódított, amely szabadulni akart a feudalizmus és az egyház gazdasági és társadalmi megkötöttségeitől. A fejedelmek pedig azért álltak melléje, mert ők is szerették volna függetleníteni magukat Rómától. Megvolt tehát a *theológiai követelményeknek az a társadalmi háttere* Németországban, amely Husz János idejében még nem volt meg: az újkor hadüzenete a középkornak! Csak így érthető, hogy a reformáció tanításai Magyarországon is elsősorban a városi polgárság körében hódították és nálunk is összefonódtak a függetlenrétegek kívánságaival és érdekeivel.

A reformáció tragédiája ott kezdődött, hogy a német fejedelmeknek egymással szemben is voltak súlyos és kölcsönös követeléseik és ezért a pillanatnyi erőviszonyoknak megfelelően álltak egyik vagy másik fél mellé, ahol éppen számításukat megtalálni vélték. Az egyházi és társadalmi problémáknak ez a hamis összekeveredése végül is az augsburgi vallásbéke opportunista kompromisszumában végződött 1555-ben. A hiba másik forrása pedig abban volt, hogy a reformáció a parasztsággal nem találta meg a pozitív kapcsolatot, mert egyszerűen a hatalmon levő feudális urak nem akartak osztozni velük a hatalomban, másrészt Luther a hivatás-etika keretében nem tudott megbirkózni ezzel a kérdéssel, mert szerinte a társadalmi és gazdasági követelmények a külső rend tartozékai és ebben a dologban az evangélium szerinte nem illetékes.

A parasztság és az akkori munkásság éppen ezért és kezdettől fogva kívül esett az evangélikus társadalompolitika határán. Ezért váltak érdektelenné és ezért fordultak el kezdettől fogva attól a reformációtól, amely éppen őket hagyta cserben. Az evangélikus társadalometikának ezeket a teher-tételeit a lutheri reformáció magával hurcolta egészen a kepleri koncepció visszautasításáig, amikor a hit épségének a védelme hamis kapcsolatba került és szembefordult a tudomány haladásával, illetve ennek a garantálásával. Ebben már egy volt a lutheri reformáció a kálvinizmussal és mindkettő a római katolicizmus útjára léptek.

Nem tudott változtatni ezeken a tényeken a lutheri és kálvini reformációnak az a jobboldali kritikája sem, amit pietizmusnak nevezünk, mert csak az egyéni életben mélyítette el a felelősséget és a lutheri ortodoxiával való születési kapcsolata miatt érzéketlen maradt a reformáció nyitvahagyott kérdései iránt. Nem tudott változtatni ezen a reformáció baloldali kritikája, a felvilágosodás sem, amely pedig a tudományban, társadalomban és vallásban leleplezte az egyház reakciós magatartását. Viszont közös fronton marad a pietizmussal abban, hogy lebecsülte a kollektívizmust. Magánerkölcs maradt, amely bizonyos polgári körök szellemi életét határozta meg, de nem az egész társadalomét. Nem tudott újat hozni ezen a társadalometikai megítélésen túl az ébredési mozgalom sem a XIX. században. Sem annak *biblicista* vagy *érzelmi* mozzanatokra alapozott *theológiája és etikája*, sem annak *konzesszionalista irányzata*.

Nemcsak a lutheri reformáció, hanem a keresztyénség általában mondott csődött a társadalometika kérdéseiben. Az általuk meghirdetett etika *szükségyszerűvé tette a szekularizmust*. A valóságban benne élő és felelősségtől mélyen áthatott emberek *kénytelenek voltak új utakat keresni és a társadalomnak elfogadható, emberhez méltó formákat és törvényeket adni*. Az evangélikus egyház, de általában a keresztyénség, nem következetes magatartása miatt a keresztyén erkölcsstan nem tudott társadalomformáló erővé lenni, megrekedt az egyéni életben, a polgári társadalom függvényévé lett és ezért befejezetlen maradt.

Egyházi és *theológiai helyzet a magyar evangélikus egyházban a két világháború között*

Azok a *szellemi, társadalmi áramlatok és társadalometikai kérdések, amelyek nyugaton az első világháború előtt jutottak tetőpontra*, Magyarországon csak a két világháború között éleződtek ki és lettek *theológiai irányzatokat teremtő erővé* egyházunkban. Ennek a magyarázata nemcsak abban keresendő, hogy ebben az időszakban eleven *theológiai kapcsolat* teremtődött a haladottabb

egyházak teológiájával, hanem azért is, mert egyre tudatosabban jelentkeztek a magyar társadalomban is a szétfeszítő erők, a kritikai hangok. Ezek hatására, főleg a fiatalabb nemzedék teológiájában egyre világosabbá vált: maradiakká lettünk, konzervatívává lett az egyház nemcsak szervezetében, hanem a teológiájában és egyházpolitikájában is. Egyházunk vezetése a konzervatív rétegek kezébe került s ezért a maga egészében konzerváló szervezetté lett. Nemcsak a világ szemében! A mi szemünkben is!

Útkeresések

Nem akarom ebben a szűk keretben az evangélikus sajtóból idézetekkel illusztrálni alábbi megállapításaimat. Elég annyit mondani, hogy keresztük a kivetítő utat s eközben az alábbi irányzatok alakultak ki az evangélikus egyházban:

1. Az újreformátori teológia érzékelte talán legelőször, hogy a lutheri reformáció társadalometikai befejezetlensége meg nem oldott problémák sorozatát veti fel. S főleg a parasztp probléma vált élessé ebben az irányzatban, megérezve, hogy ezen a téren a lutheri társadalometikának sok jóvátenni valója lenne. Viszont sem ezzel, sem a munkásság és iparosodás etikai kérdéseivel nem tudott megbirkózni s egyre jobban szétforgácsolta erőit, vagy az akkor divatosná vált falukutatás példáin felbuzdulva a paraszti romantika egyházi megfogalmazásában, vagy pedig felszívódott az evangelizátorok táborában.

2. Erőteljesebb egyházkritikának indult nálunk is a Barth Károly teológiáján tájékozódó irányzat, amely hivatott lett volna éppen a társadalometika terén a mulasztásokat pótolni. Hiszen Barth teológiájában az axiómatikus tételeket egyre jobban visszaszorította az etikai lelkesedés. Szoros kapcsolatban volt Barth a haladó társadalmi rétegekkel és ezért lett teológiája a liberalizmust bírálóan is mindig friss egyházkritika és ezért tud Barth ma is lépést tartani, sőt kezdeményező lenni a legaktuálisabb társadalmi kérdések felvetésében. A mi evangélikus egyházunkban megrekedtek Barth tanítványai az ún. „protobarthianizmus” fokán. Képtelenek voltak az etikai páthosz szintjére emelkedni, mert érdeklődésük csak az értelem érdeklődése volt. S amikor ez az irányzat találkozott nálunk is a forrongó problémákkal, megtorpant. Társadalmi helyzetük és polgári neveltségük akadályozta híveit abban, hogy a végső konzekvenciákat levonják. A jó teológia náluk csak az értelem funkciója volt, etikai hajtóerő nélkül. Ezért nem találhatták meg kapcsolatukat sem teológiailag, sem egyházpolitikailag azokkal, akik már akkor érzékelték az újat. Sokkal inkább tudtak egyetérteni az újreformátori teológia ún. belmissziós vonalával, vagy az ébredési mozgalmakkal.

3. Kialakult az evangélikus egyházban részben az újreformátori teológiával összefüggésben, de egyre merevebb konfesszionálisba hátrálva egy romantikus és ezért katólizáló irányzat is: a magasegyházi, vagy liturgikus irányzat. Eltekintve attól, hogy teológiailag és szervezeten is olyan tanítást igyekezett meghonosítani, amit az evangélikus hívek rekatholizálásnak ítélnék és ami gyengíti a protestáns öntudatot, ez az irányzat elszigetelt önigazságában kezdetlől fogva polarizálta az ellentmondásokat és ellentéteket a társa-

dalmi kérdések és a keresztyénség között. Ehhez az irányzathoz tartozik többek között Ordass Lajos püspök is.

4. Negyedik irányzatként a pietizmust, ill. az ébredési mozgalmakat kellene megemlítenünk, ha különálló teológiai irányzat lett volna. De nem volt az, hanem embereit a legkülönbözőbb teológiai irányzatokból kapta s ez a tény azt bizonyítja, hogy az egyéni felelősség, a leszűkített hivatásatika kereteit egyik felsorolt teológiai irányzat sem tudta átlépni a két világháború között sem.

Egyházi és teológiai helyzet az evangélikus egyházban a második világháború után

A felszabadulás után nemcsak a társadalomban, hanem az evangélikus egyházban is nagy átrendeződéseknek kellett volna bekövetkezniük. Ehelyett mindegyik irányzat hozta magával a maga szellemi örökségét és nem vette észre, hogy a második világháborút követő lelki-szellemi szituáció ezeknek az irányzatoknak egész teológiai nemzedékét maga mögött hagyta. Nem nehéz meglátni, hogy azok az egyházi-teológiai erők, amelyeket felsoroltunk, és amelyek a két világháború között sem tudták megoldani a társadalometika nyitva hagyott kérdéseit, az új társadalmi és történelmi helyzetben tanácsalanná váltak, vagy pedig folytatták ott, ahol 1945-ben abbahagyták. Meg sem kísérelték lépést tartani a fejleményekkel és „elérni a mai embert”. A legtragikusabb pedig az volt, hogy a vezetés azoknak a teológiai irányzatoknak a kezébe került, amelyek a legkonzervatívabbak voltak. S ezért nem történt egyetlen pozitív lépés sem 1948-ig, hanem ehelyett folyt a konzervatív restauráció abban a reménységben, hogy vagy nem lesz Magyarország népi demokrácia, vagy ha lesz is, nem sokáig tart.

1948 fordulatot jelentett először csak személyekben, de később tartalomban is. Sokkal nehezebb történelmi szakaszban, mint a mostani, az egyház új vezetősége és munkatársai felismerték: az evangélikus egyház és teológia reorganizációjára van szükség, hogy alkalmas eszközévé lehessen Istennek a mai emberi nemzedék és élet kérdéseinek megközelítésére. Senki sem mondhatja, hogy amit 1950-től 1956-ig tettünk, az tökéletes volt ebből a szempontból. De azt igenis elmondhatjuk, hogy leraktuk az alapjait annak a teológiának, amely nem időfeletti megszólítása az embernek, hanem amely megteremt a kapcsolatot az Isten igéje és a kortörténetileg kötött hallgató között. Az a teológia dönti el az eljövendő egyház létét és nemlétét, amely hitből tájékozódik a világ és élet kérdéseiben. Az egyház és a világ kapcsolatának a teológiája a kérdések tömkelegét veti föl, amelyek érintik az egyház formáját és igehirdetésének a tartalmát egyaránt. És akkor nem arról van szó, hogy egy időfeletti ige alapján szólítsa meg az embert minden kérdésben az egyház teológiája, hanem azt kell felismernie, hogy az Isten igéje fölveszi minden kornak a szolgáló alakját és ez hozza abba a helyzetbe, hogy a társadalmat saját problémáival érti és érteti meg.

1956. október 23-án ezzel a teológiával szemben semmi pozitívumot nem tudott felmutatni. Ami benne „pozitívum”, az konzervatív restauráció a két püspökével, a kerületek felosztásának kérdésével, a MELE problémáival és koncepció nélküli magatartásával együtt, Teológiailag a semmitte-

vés, egyházilag a vegetálás, egyházpolitikailag a teológiai és politikai reakció korszakát éli most az evangélikus egyház. De hogy mennyire nem elvi teológiai, hanem politikai kérdések a döntők az evangélikus egyház jelenlegi válságában, bizonyítja az, hogy amikor valaki a fenti nézeteket a Lutheránus Világszövetség egyik vezető embere előtt kifejtette, a válasz ez volt: „Lehet, hogy a te koncepciód a helyes és igaz. Most azonban az az evangélikus egyház feladata, hogy Ordass Lajos koncepciója mellé álljon!” Mi ez a politikai koncepció?

A Magyarországi Evangélikus Egyház a politikai ellenforradalom oldalán

A teológiai kérdések helytelen föltevése miatt a lelkészek és hívek a téves azonosítások rabjaivá lettek az evangélikus egyházban. Arról a téves azonosításról van szó, amely a polgári gondolkodás függvénye a hamis ellentétek konstruálásával együtt. Csak egy példát. Az 1957 novemberi állam- és egyházközi tárgyalásokon egyházi részről többen a szocializmussal, mint tényleges adottsággal számolva keresték a kibontakozás útját és ezért a konkrét vitában lojális tárgyaló partnerei voltak az államnak Ordassal és tárgyaló híveivel ellentétben. Emiatt a Pest megyei lelkészi munkaközösségi ülésen az egyik lelkész azzal a váddal illette a fentieket, hogy a bolsevizmust használják fel az evangélikus egyház megdöntésére. A kispolgári demagógiának és az egyházi restauratív erők hamis azonosító módszerének a mintapéldája ez. Hiszen ha egy keresztyén ember a szocializmus, mint fejlettebb, igazabb, emberibb társadalmi és gazdasági rend mellett áll, ez még egyáltalán nem jelenti sem a keresztyén etika, sem a marxisták szemében, hogy az illető „az ateizmus mellett tesz hitvallást”. Meggyőződésem, hogy azok az ellentétek, amelyek a keresztyénség és a marxizmus között kétségtelenül megvannak, mindkét oldalon csak előbbre vihetik a társadalmat. Tehát haladó ellentétek ezek és arra irányulnak, hogy a társadalom gyors és egészséges fejlődését elősegítsék. Hogy a marxisták az ateista világnézetet terjesztik a dolgozók között, ez az egyházat nem akadályozza abban, hogy teljesítse Jézus missziói parancsát. Az ateizmus és a vallás összeütközése a marxista álláspont szerint csak szellemi fegyverekkel vívható meg. Ezért biztosítja Népköztársaságunk alkotmánya is a vallásszabadságot, de a lelkiismereti szabadságot is minden embernek. A klasszikus marxisták mindig a legélesebben tiltakoztak az ellen, hogy a vallást rendeleti úton vagy más hatalmi eszközökkel próbálja elfojtani a párt és a szocialista állam.

A szocializmus és a keresztyénség ellentéte tehát nem szükségszerűen antagonisztikus, engesztelhetetlen ellentét, amelyet csak erőszakos úton lehetne feloldani. Egészen másként fest azonban, ha egyes lelkészek és hívek politikai üzelmek leplezésére használják fel az egyházat a Magyar Népköztársasággal szemben. Végzetes ellentétbe csak akkor sodródik bele egyházunk, ha antiszocialista politikai célok hordozójává lesz vagy azzá teszük külső reakciós erők. Beszélhetünk-e ilyesmirel az evangélikus egyházban 1956-tól kezdve? Ha igen, akkor a dolgok belső logikájának természetes jegyei csupán a jelenlegi egyházi válság jegyei.

1. 1956. október 23-tól nov. 4-ig politikai ellenforradalom volt Magyarországon. A politikai ellenforradalom előkészítésének és lefolyásának a részletezése nem tartozik elemzésem keretébe. De szorosán összefügg vele teológiai és politikailag is az, ami az evangélikus egyházban történt a politikai ellenforradalmat előkészítő és azt követő időszakban.

a) Az evangélikus egyház vezetői az 1948-as Egyezmény szellemében jól vezették az egyházat és mint láttuk, teológiai is jól vetették fel az egyház alapvető kérdéseit. Amikor azonban a 20. pártkongresszus utáni „fellazult” légkörben a világi politikában egyre merészebben jelentkeztek az ellenforradalmi erők is és a szocialista államrend megdöntését tűzték ki célul, erőre kaptak — mégpedig politikailag — azok az egyházi reakciós erők is, amelyek legjobb esetben az 1948-as statusquot vallották, hatalmi pozícióival és stallumaival együtt. Szellemi és teológiai támogatást kaptak a fent jellemzett teológiai irányzatoktól, amelyek szellemi örökségük megkötöttségében inkább választották a visszanevezés, mint az előrenézés harcos útját.

b) A dolog természeténél fogva azonban nem is annyira a belföldi, mint inkább a külföldi egyházi reakció mozdult meg olyan kérdések fölvetésével, amelyek nem a belső, hanem a külföldi egyházi reakciónak voltak a „fájó pontjai”. Ilyenek: az evangélikus egyház lojális jóviszonyban élt a magyar állammal. Egyezmény szabályozta a kettő jóviszonyát. Egyházi élet és méghozzá elevebb egyházi élet folyt nálunk, mint sokfelé a nyugati ún. „szabad világban”. Nem néptelenedtek el a gyülekezetek, sőt templomokat és imaházakat építettünk, és a lelkészek nem rongyolódtak le, hanem az átlagos életszínvonalat meghaladóan éltek. A „külföldi segély megvonása büntetésből” nem bénította meg az egyház életfunkcióit. Volt egyházi sajtó — függetlenebb, mint 1957-ben —, könyveket adtunk ki, hangzott Isten ígéje a rádióban (Ordass püspöknek Liselundban, 1957-ben tett megtévesztő nyilatkozata ellenére!), konferenciákat tartottunk. A nyugati kapcsolatok intenzív kiépítése mellett (a nyugati egyházak is elismerték ismételten, hogy példamutatóan alapos munkát végeztünk az Ökumené teológiai kérdéseiben és hogy ugyanezt a lendületet nem tudtuk belevinni a Lutheránus Világszövetség munkálataiba, az nem rajtunk múlt), megerősödtek hittestvéri kapcsolataink a népi demokráciákban élő egyházakkal. A békeharcban súlya volt az evangélikus egyháznak. Különösen az fájt a külső és a hazai reakciónak, hogy 1948 után nem engedtünk teret az evangélikus egyházban a válságokat kirobantató sovinizmusnak és antiszemitizmusnak, hogy testvéreinknek tartottuk a reformátusokat és elzárkóztunk minden olyan teológiai, egyházszervezeti és politikai állásfoglalástól, ami a legcsekélyebb mértékben is zavarhatta volna kapcsolatainkat. (A református belső és külső reakciónak szintén nem tetszett ez a jóviszony és minden eszközzel zavarta azt, mert jól tudta, hogy a református és evangélikus egyház haladó erőinek szinte összefogása csökkent a zavaró és romboló akciók sikerét!) S végül az fájt legjobban a nyugati egyházi reakciónak, hogy nem maradtunk mindnyájan konzervatívok, nem léptünk a „status confessionis” útjára a szocializmussal szemben, nem akartunk mindenáron mártírok lenni és így nem igazoltuk

a nyugati propagandának azt a „tételét”, hogy szocialista társadalomban egyház csak „vértanú egyház” képében lehetséges. Nem tudtak tehát belevonni bennünket abba a Szovjetunió-ellenes hidegháborúba, amelynek a keresztesháború meghirdetésével a Vatikán a fő irányítója, a protestáns világegyházi szervezetek pedig akarva nem akarva annak aktív támogatóivá lettek.

c) Csak természetes, hogy a semmeringi konferencián, 1956. május első napjaiban a Luth. Világszövetség és az Ökumené vezetői bejelentették a magyar evangélikus résztvevőknek: Gallyatetőn akkor is előveszik az „Ordass-kérdést”, ha a magyar evangélikus egyház és állam ezt nem tartaná kívánatosnak. Ennek a támadásnak természetes velejárója volt az az akció, amit Péter János református püspök ellen indítottak. Célja az volt ennek a koncentrált támadásnak, hogy lázadásra és szervezkedésre ösztökéljék a hazai reakciót a haladó erők ellen és így a protestáns lelkesítő kar is megfelelő lelki és szervezeti felkészültségben ébredjen a politikai ellenforradalom hajnalára, amelyről Ordass Lajos így prédikált 1956. okt. 31-én: „Kivirágzottak reménységeink”. Ezeknek a kivirágzott reménységeknek a magvát a külföldi egyházi és politikai reakció vetette el és a hazai reakció öntözgette, hogy azután bódultan szagolja illatát 1956. okt. 23-tól 1957. novemberéig.

d) 1956 májusában és júniusában tárgyalások kezdődtek Ordass Lajossal igényei tekintetében. Ő és a hazai reakció jól volt tájékozódva a nyugati készülődések erejéről és végső konzekvenciáiról is, mert pl. Ordass 1956. június 29-én kijelentette: nem hajlandó aktív szolgálatot, főleg püspökséget vállalni az egyházban, amíg Magyarországon népi demokrácia van. Ebből következik először az, hogy Ordass már akkor biztosan számolt a népi demokrácia megszűnésével Magyarországon, tehát implicita előkészítője volt ennek egyes munkatársaival együtt. Másodszer ez azt jelenti, hogy ő csak az 1948-as, tehát a népi demokrácia előtti statusquo alapján tárgyal rehabilitációjáról.

e) Így érkeztek el a gallyatetői tárgyalások napjai. Meg kell utólag is állapítanunk, hogy ezideig a két protestáns egyház, főleg az evangélikus egyház haladó vezetői nem kaptak kellő támogatást a hazai és a külföldi reakció visszaveréséhez. Viszont egyre kevesebb teret kaptak az ügyek irányításában, egyre jobban háttérbe szorultak mindkét egyházban a haladó erők a kimondottan reakciós vagy ingadozó és megfélemlített elemek mögött, vagy pedig barátok szerzése folyt a hamis Mammonból. Így szerveződhetett aktívvá az egyházi reakció Gallyatetőig és vált számottevő ellenforradalmi tényezővé a nyugati „közvélemény” (ezzel fenyegetőzött Lilje pöspök a tárgyalásokon!) támogatásával.

Ma már mindenki tudja, mert a nyugati egyházi sajtó világga kiértékelte, hogy az Ökumené és a Lutheránus Világszövetség vezetői Gallyatetőn már tudtak a magyarországi ellenforradalom előkészületeiről. Visser t Hoofst az ellenforradalom napjaiban kijelentette, hogy „már a gallyatetői ülésen tudtuk, mi készül Magyarországon”. Továbbá: „Az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának Gallyatetőn, Magyarországon ez év augusztusában összeült konferenciája nagyban segített ezen új nap előkészítésében”. Megerősíti ezt Ordass Lajos 1956. okt. 31-i íghirdetésének már említett „óvatos” mondatán kívül nov. 2-i rádóbeszédének ez a része is: „Néhány hónappal ezelőtt

köztünk voltak a skandináv országok különféle képviselői. Alkalmunk volt megtapasztalni azt, hogy milyen erőfeszítéseket tettek a mi megsegítésünkre, hogy egyházunk szabadságát újból visszanyerhessük... Most a nemzeti kormány proklamálta az ország semlegességét. Segítetek minden erőtökkel, hogy országunk semlegességét meg is tarthassuk és a szabadsághoz vezető utat megtalálhassuk.” Emlékezzünk arra, hogy ez a beszéd milyen események után és milyen akkor várható események előtt hangzott el! Nem hiszem, hogy Ordass Lajos nem tudott arról, ami akkor a pesti utcákon „folyt”. És ebben a történelmi pillanatban őt csak az érdekelte, amiről másnap Mindszenty nyíltabban beszélt: nem a jövő, hanem a múlt! A romantika! (Lásd a teológiai részben ennek jellemzését.)

Ugyancsak a fenti tényre utalt Keken András is 1956. nov. 4-i cikkében az Evangélikus Életben: „Jó, ha minél többen megtudják azt, hogy a törvényes és szabad életünk megteremtéséért vívott harcban ott voltak az evangélikus lelkészek is..”

f) Az 1956 szeptemberében és októberében tartott lelkészkonferenciákon az egyházi reakció már nyílt támadásba ment át. A nemzetközi és a belpolitikai helyzet is kedvezett ezeknek az erőknek, hogy megvalósítsák nem egyházi, nem teológiai és nem gyülekezeti elgondolásait, hogy az egész egyházi vezetőség lemondását kieroszakolják. Ekkor már nem arról volt szó, hogy a püspökök orvosoljanak bizonyos vélt vagy jogos sérelmeket, amelyek azonban nem voltak alapvetők, hanem támadtak mindenkit, aki bármilyen formában haladónak számított.

g) Az egyház vezetősége ennek ellenére megoldhatónak látta a mesterségesen támasztott bizalmi válságot. Az 1956. okt. első felében tartott országos esperesi értekezlet elfogadta a püspöki előterjesztéseket és javaslatokat a jogos sérelmek orvoslására. A kormány pedig erkölcsileg és anyagilag (minden börtönben töltött hónap után 2000 Ft-ot kapott egy összegben) rehabilitálta Ordass Lajost. Ez azonban nem azt jelentette, hogy aktív püspökké rehabilitálták, ahogyan ezt több nyugati sajtóorgánium, de még rosszul informált keletnémet lap is írta. Ez a rehabilitáció azt jelentette, hogy megszűntek azok az erkölcsi akadályok (valutabűncselekmény), amelyek aktív püspöki szolgálatba lépését „bizonyos idő múlva” kizárhatták volna. Nem jelentette az addigi egyházpolitikai koncepció feladását és a „szerintem törvényesen megválasztott püspökök lemondását vagy leváltását” — ahogyan ezt Darvas József a Déli Egyházkerület felügyelője 1956. okt. 2-án kijelentette. Ordass Lajost azután az egyetemes törvényszék a Legfelsőbb Bíróság előzetes fölmentése alapján egyházi vonalon is fölmentette az erkölcsi vád alól, hogy így lehetővé tegye teológiai tanárrá választását. Az Akadémia tanári kara az egyház vezetőségének a felszólítására meg is hívta professzornak és okt. 24-én kellett volna előadásait megkezdenie.

h) Erre azonban nem kerülhetett sor az okt. 23-án kirobbant ellenforradalom miatt. Ellenben okt. 30-án átvette Dezséry Lászlótól a püspöki hivatal, majd Vető Lajostól az egyetemes egyház vezetését. Szeretnék itt emlékeztetni Ordassnak arra a kijelentésére, hogy nem vállal addig aktív szolgálatot az egyházban, amíg Magyarországon népi demokrácia van. Ha tehát 1956. okt. 30-án aktív püspökséget vett át, föltehetően azzal a meggyőződéssel tette, hogy már nincs és nem is lesz

többé Magyarországon népi demokrácia. Ezt a föl-
tevést alátámasztja az a tény is, hogy háromne-
gyedörös „kihallgatáson” volt Mindszentynél 1956.
nov. 1-én és neki pozitív nyilatkozatokat tett az
ellenforradalom mellett. Mihályfi Ernő egyetemes
felügyelő így kommentálta ezt a tényt 1957. nov.
29-én: „Én nem tudom megérteni, hogy mit kere-
sett az evangélikus egyház püspöke a ma is haza-
áruló Mindszentynél az ellenforradalom napjai-
ban?”

i) 1956. okt. 23-a után nem az egyház létkérdesei,
a vallásszabadság stb. foglalkoztatták az új egyházi
vezetőséget, hanem kizárólag a hatalmi pozíciók
megszerzése, a haladó emberek leváltása és az
1948-as statusquo visszaállítása, személyekben és
elvekben egyaránt. A nov. 3-án Ordass Lajos el-
nökletével megtartott „bizottsági ülésen” maga Or-
dass megállapította, hogy az addigi lemondások
(Dezséry, Vető, Grünvalszky, Friedrich, Otlyk
stb.) „az egész egyházi közvéleményt megnyugtát-
ták” (ezt szerinte 1956. nov. 3-án meg lehetett ál-
lapítani!), hogy a két világi felügyelőt ő fogja fel-
szólítani arra, hogy „közegyházi érdekből írítsék
meg ezeket a tisztségeket”, mert úgy mond „nem
egyházi működésük és egyházszeretetük alapján
kerültek tisztségekbe”, hogy „a lelkeszi konferen-
ciák egyes eszerek ellen is kifogásokat emeltek.
Indítványozom, hogy minden esperest kérjünk fel
arra, hogy tegye lehetővé, hogy a gyülekezetek
szabad véleménynyilvánítással választhassák meg
az espereseket”, hogy „sikerült telefonon Genffel
fölvenni az érintkezést és személyesen beszélni”.
Személyekben és elvekben így folyt le Ordassék
konzervatív restaurációja és ez tartott egészen
1957. július 11-ig, az egyetemes közgyűlés napjáig.
Mintegy 15 vezető állásban levő lelkeszi és világi
alkalmazottat távolítottak el ellenforradalmi mód-
szerekkel és az 1957. július 11-i egyetemes közgyű-
lésen legalább 20 esetben követtek el törvénysér-
tést — mindig a restauratív erők javára.

j) A fentiek után mindenki előtt világos, hogy
Ordassék egyházpolitikája következtében az evan-
gélikus egyház és a magyar állam viszonyában an-
tagonista ellentétek támadtak. Az ellenforradalom
utáni vezetőség vonakodott viszonzni a barátság-
os együttműködést is az állammal, sajtójában
legjobb esetben „tartózkodó”, külföldi kapcsolatai-
ban pedig csak „nyugati” volt. Így jött azután létre
a dolgok belső logikájánál fogva az a helyzet,
amelyben az egyházi vezetőség és az állam között
éles ellentétek támadtak a nyugati propaganda
legnagyobb örömére. Ebben a helyzetben elképzel-
hető lett volna az is, hogy az állam rendeleti úton
oldja fel a feszültséget, hatalmi szóval vet véget
az ellentéteknek, hiszen erre a 22-es kormányren-
delet jogalapot is adott volna. De nem ezt az utat,
hanem még mindig a tárgyalásokat választotta az
Allami Egyházügyi Hivatal, az 1957. jan. 6-i prok-
lamációjához híven ragaszkodva.

k) Az 1957. novemberében megindult tárgyalások
első menetében megszületett ugyan egy „Nyilat-
kozat”, amelyet Keken András, Nagy Gyula és
Szabó József fogalmaztak meg az Allami Egyház-
ügyi Hivatal megbízottjával együtt. Nov. 26-án
azonban látszólag személyi, a valóságban elvi okok-
ból megszakadtak a tárgyalások. Ez nem is történ-
hetett másként! Ha figyelmesen végiggondoltuk az
1945 előtti és utáni evangélikus egyházi helyzetet
és az 1956. okt. 23. óta lefolyt eseményeket, vala-
mint Ordass Lajos egyházvezetését 1957. novem-

beréig és magatartását 1948-tól 1956. okt. 30-ig,
akkor ezt kell mondanunk: azért csak 1957. no-
vemberében bizonyult elégtelennek a tárgyalások
útja is, mert csak ekkor nyúltak hozzá a nyitva
maradt kérdések megoldásához. „Azért van ez így,
mert az egyház vezetősége — és itt különösen Or-
dass püspök úrra gondolok — egy meghatározott
összefüggő politikai koncepciót képvisel és ennek
nem lehet más a következménye” — mondta
Horváth János elnök 1958. január 24-én. Viszont
félő az is, hogy emiatt nem marad más kivezető
út, mint hogy az egész Ordass-komplexumot ren-
deleti úton oldják meg. Ma már egészen nyilván-
való, hogy 1956. okt. 23-a sajtóságos összefonódása
a teológiai alapállásnak és a politikai reakciónak,
ezenfelül pedig 1956. okt. 23. óta a Déli Evangé-
likus Egyházkerület vezetése alkotmányellenes.
Elterjesztették ugyan a hírt, hogy Mihályfi Ernő
egyetemes felügyelő és Darvas József, a Déli Egy-
házkerület felügyelője lemondtak és így a törvé-
nyesség látszatát igyekeztek adni egyházkormány-
zati intézkedéseiknek. Holott éppen emiatt minden
intézkedésük alkotmányellenes a 22-es kormány-
rendelettel függetlenül is. Mert ha Darvas József
nem mondott le — márpedig nem mondott le s
ennek ellenére nem kapott meghívást a kerület
egyetlen ülésére sem! —, akkor Dezséry László
távozását törvényes szerv nem tárgyalta, Ordass
Lajost püspökké nem tette és a kerületben minden
személyi és tartalmi intézkedés nélkülözi a törvé-
nyességet. Ordass Lajosnak nincs miről lemondani,
mert őt jögerős egyházi szerv aktív püspökké
nem is tette.

Nem Ordass Lajos személyéről van szó

1. Ordass Lajosnak nem kellett megmerevednie
1957. novemberében. Egész teológiai alapállása
és 1948-ból ismert politikai tájékozódása csak ide
vezethetett. Az 1958. március 7-én tartott pesti
lelkeszi ülésen mondott felszólalása a politikai
alibikeresés jegyében hangzott el. Nem elvileg,
egyházkormányzati, teológiai és egyházpolitikai
konceptiójára vonatkozólag foglalt állást, hanem
személyileg és személyeskedve. Olyan kérdésekben
látja elérkezettnek az időt a status confessionis
kérdésének a fölvetésére, amelyek lehetnek szem-
élyes problémái, de nem egyházunk kérdései!
Saját kérdéseit — a lelkeszek teológiai és politi-
kai tájékozatlanságát kihasználva — mások kér-
déséivé is tenni és őket a status confessionis elér-
kezéséről meggyőzni, enyhén szólva „nem az evan-
gélikus egyház érdekében való” eljárás. Valóban
nagy „bölcesség” kell ahhoz, hogy az emberek
különbséget tudjanak tenni az evangélikus egy-
ház érdeke és egyesek vágya között!

2. Általában az jellemzi mindazokat a kísérlete-
ket, amelyek a megszakadt tárgyalásokat fel akar-
ják vétetni, vagy általában a jelenlegi válságot meg
akarják oldani, hogy megállapítják: Ordass Lajos
személyes ügyéről van szó. Keken András ezt így
fogalmazta meg jan. 24-én: „Ordass neve bizonyos
tekintetben jelképpé vált... Ha ő szolgál, akkor
mindenkiben az a vélemény alakul ki, hogy igen,
lehet ebben a hazában szabadon szolgálni... Ha
Ordass nincs benne az egyházban, akkor sok hí-
vünkben az az érzés támad, hogy ebben a hazában
nem lehet egyházi szolgálatot végezni, nem lehet
lelkesznek szolgálni, akkor bizonyos vád és meg-

utélés támadhat mindazokra, akik mégis ebben a hazában szolgálnak." Ez világos beszéd. De miért nem veti fel Keken András azt a kérdést, hogy kik felelősek ennek a tévhitnek az elültetéséért a lelkekben, hogy az egyház Ordass Lajos teste-e, vagy pedig Krisztusé!

3. Ordass Lajos személye egyébként is már hónapokkal ezelőtt meghomályosodott azok mellett a nagy elvi kérdések mellett, amelyeket a jelenlegi válság felszínre dobott. Lelkészek és hívek akkor lesznek bölcsek, ha nem engedik figyelmüket elterelni a lényeges kérdésekről. Nem is olyan régen így fogalmaztam meg ezt: Felkészült-e és hajlandó-e az evangélikus keresztyénség elismerni azt, hogy egy új világkorszak küszöbén állunk, vagy már benne is vagyunk és ebben az új világkorszakban az emberiség valóban nagykorúvá lett. Ezért arra kell trányítanunk minden figyelmünket, hogy a magyarországi evangélikus egyház hogyan tud megszabadulni azoktól a szellemi-lelki és polgári politikai képletektől, amelyek a halódó régi világ társadalmi rendszerének a képletei?! Ezért kell nyíltan és őszintén fölvetnünk a kérdést elsősorban teológiaiilag: Mit kell tennie az egyháznak, hogy Jézus Krisztus egyháza legyen a szocialista Magyarországon? És ezért arról kell gondolkodnunk, hogy néhány esztendő múlva csupa olyan keresztyén ember lesz gyülekezeteink tagja, aki a szocialista államrendben és munkamódszerek keretei között dolgozik, abban nőtt fel és egész életstílusát a szocializmus formálja!

4. Igen sok vonatkozásban, de főleg a társadalometikában újra kell gondolnunk és újjá kell formálnunk keresztyénségünket és egyházunkat.

Brunner Emil ezt így mondja: „Számolnunk kell azzal, hogy az új korban ... az evangéliom terjesztésének új formáit kell megteremtelnünk, amelyek távolról sem azonosak azzal, amit eddig egyházon értettünk.” (Das Missverständnis der Kirche.) Végig kell gondolnunk a keresztyén erkölcs-tan minden tételét, elsősorban a szeretet parancsolatát. Teremtő erő, építő szándék, áldást hozó tettek csak a szeretetből fakadhatnak! Az egész evangéliomot kell hirdetnünk, nem pedig félmegoldásokat, amelyek csak kétséget támasztanak és elutasítást szülnek. Ma már nemcsak nem elég, de egyenesen türhetetlen, ha kenetteljes hangon beszélünk a szeretetről s ugyanakkor arra gondolunk, hogy az erőszak és háború megoldhatná az emberiség problémáit.

Az egyházhoz csak az a magatartás méltó, amely nem megy el az élet nagy kérdései mellett. Ma már nem is elég, hogy mi is beszélünk a békéről a földön. Ezt mások is mondják, régebb idő óta és talán meggyőzőbben is, mint mi. Az ünnepélyes nyilatkozatok ideje is lejárt: arra van szükség, hogy az egyház, éppen mert a jó, az élet és nem a halál szolgálatára, az igazi emberség példázására, cselekvésére és megteremtésére, nem pedig a rosszra van a világban — és nem a világ mellett! — minden hitbeli és erkölcsi tekintélyével győzze meg a világot a jóra.

Hitem szerint az igazi keresztyénségnek csak akkor lesz tere a szocializmusban, ha világosan elhatárolja magát a politikai és teológiai reakciótól, egyházilag, belső erőiből megújul és megújult hívő és bölcs vezetőkkel ajándékozta meg őt az egyház Ura!

Pálffy Miklós

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Kádár Imre: Egyház az idők viharában

A Magyarországi Református Egyház a két világháború, a forradalmak és ellenforradalmak idején.
Bibliotheca kiadó, Budapest, 1957. 260 l., fűzve 13 Ft.

A magyar protestáns egyháztörténelem legismeretlenebb korszaka az utolsó félévszázad története. Erről a korszakról rendszerint csupán szubjektív emlékek, könnyű általánosítások, felkapott jelszavak és szövegek formálják a közvélemény ítéletét. Az egyháztörténeti kutatás is elhanyagolta ezt a korszakot, mert „a történelmi távlat” hagyományos ötven esztendeje határának átlépése kockázatos. Ennek a tartózkodásnak pedig a magyar protestantizmus vallja kárát, mert nem jut hozzá önmaga közelmúltjának feltáráshoz, elemzéséhez, nincs módja a megtett út teológiai felfedezéséhez és a helyes tájékozódáshoz.

Kádár Imre nagy érdeme, hogy az úttörő munka kockázatát vállalva akar szolgálni az egyháznak Isten és emberek előtt. A bevezetésben azt írja, hogy sem egyháztörténeti, sem rendszeres teológiai elemzést nem adhat, hanem inkább csak adalékokat és vázlatot ígérhet. Könyve persze sokkal több ennél. Egyháztörténeti hitelét erősíti az események részeseinek bőséges idézése. Minden történetírás alapelve, hogy tényanyagot, forrásokon alapuljon minden állítás. A könyv meggyőző erejének javát szolgálja az írásos dokumentumok állandó bemutatása. Ennek ellenére a könyv nem csupán egyháztörténeti jellegű. A szerző célja a református egyház lelki egységének szolgálata.

Megrendítő dolgokról ír, nagy mélységek felett halad át, súlyos bűnöket tesz nyilvánvalóvá. De mindezt nem fölényesen teszi. A könyv egyik megkapó benyomását nyerjük akkor, amikor a sokat szenvedett és sok sebet kapott szerzőt is ott látjuk a bűnvallók között, s Isten irtalmas ítéletében bizakodva hív mindeneket a bűnbánatban megtisztuló új életre, az egyház egysége építésének szolgálatára. Ehhez azonban fel kell tárnai a bűnöket, hogy világossá legyen mindaz, aminek többé nem szabad megismétlődnie. „Tudnunk kell, hogy mit kell egymásnak megbocsátanunk, minek nem szabad soha többé megismétlődnie, és kinek-kinek el kell vállalnia közülünk azt, aminek elkövetéséért vagy elmulasztásáért őt terheli a felelősség ebben a szörnyűségben.”

Kádár Imre könyve végigvezet azon a korszakon, amikor évszázados haladó hagyományok uralkodása után a magyarországi református egyház az elvilágiasodás útjára lépett, hite meggyöngyült, feladta a társadalmi igazságtalanság elleni küzdelmet, nem vette észre a nincstelen tömegek körüli igazságtalanságokat, kiszolgálta a nép által évszázadokon át gyűlölt Habsburgokat, nem törődött az ország függetlenségével, nem figyelt a nemzetiségek panaszára. A könyv bemutatja, amint a református egyház főúri világi

vezetőivel szemben és a hatalmas jövedelmű „nagy-papok”-kal szemben kialakult a „közpapok” ellen-téte, akik a „Közpapok Lapja” körül csoportosultak. A néphez közel álló lelkiismeretes papok, akik a nagybirtokok felosztását, az ország gyarmati helyzeté- nek megszüntetését, és a fennálló súlyos társadalmi problémák megoldását munkálták, a főúri vezetés alatt álló egyház üldözöttjei voltak. Ez az arisztokrátiák és a befolyásuk alá került nagypapok által vezetett egyház büntársként vett részt az első világháború felidőzésében, és elvesztésében.

Az 1918—19-es forradalmak idején számos lelki-pásztor, teológiai tanár, gimnáziumi tanár és tanító állt lelkiismerete szavára a forradalom vezető ereje, a munkásság oldalára. A szerző sorra ismerteti a fő- úri egyház bosszúhadjáratait a nép törekvéseit segítő egyházi emberek ellen. Jánosi Zoltán debreceni lelki- pástor az egyház és állam szétválasztását, az iskolák államosítását, a földreformot propagálta, s többek között ezt mondta: „Egyetlenegy kivándorló földmum- kásért odaadom az egész főúri osztályt”. A legsúlyo- sabb fegyelmi büntetést kapta: lelkészi jellegétől megfosztották. Joggal rója meg Kádár Imre az egy- ház vezetését azért, hogy egyetlen egy kivételtől el- tekintve, nem rehabilitálta az ellenforradalmi egy- házi bírások által büntetett derék lelkészeket és tanítókat és „emléküket nem iktatta az egyház di- csőséges hagyományai közé.” Ehhez azt tehetem hozzá, hogy ezzel a lépéssel az evangélikus egyház is adós a néphez hű egyházi emberek emlékének.

Találó idézetek szemléltetik, hogy a Horthy-rend- szer idején az egyház ige hirdetését és egész életét mennyire áthatja a területi revízióknak, az antikom- munizmusnak és antiszemitizmusnak a szolgálata. Az egyház vezetői azonosították magukat valamennyi ellenforradalmi törekvással. Megdöbbenve olvassuk, hogy Ravasz László püspök Tisza Istvánt tekinti „az új Magyarország vezérlő szellemének, új magyar esz- ményképnek, a holnapi és mindenkori magyar szabá- lyozó ösképének.” Ennél szebbet már csak Horthyról tudott mondani, akit így köszöntött: „A legelső ma- gyar ember: a legmagyarabb magyar; és a leg- magyarabb magyar: a legkülönb magyar... Nagy jó úrunk, mikor mindenki elhagyott, te mellénk állot- tál, szétszórt nyájából általad lettünk újra nem- zetté... Rád bízottak a sorsunk és becsületünk; ke- zedre adjuk a lelkünket is.”

A Tisza István és Horthy neve által fémljelzett Magyarország súlyos bűneit átveszi az egyház. Míg a magyarság legjobbjai, Kossuth, Ady, József Attila, a népek összefogását hirdették, addig az egyház a fasiszta „Herrenvolk” elmélet propagálását, a sovin- szta nacionalizmust hangoztatja. A magyar kálvi- nistaság történelmileg kialakult külön típusnak látja magát, „amelyben hit, jellem, magyar fajtság egy- ségbe olvadva alkotja a magyar fajtának egy fel- séges inkarnációját.” A Hitler kezéből kapott „or- szág-gyarapítás” idején érte el tetőfokát ez a dema- gógia. Másik állandó vesszőparipája volt a Horthy- korszak megnyilvánulásainak az antikommunizmus magatartása. Ez persze szervesen kapcsolódott egybe a szovjetellenességgel. Hosszú sorban vonultatja el a szerző előttünk az egyházi sajtóban megjelent fol- yamatos, rendszeres rágalom-hadjárat dokumen- tumait. De az egyház követte a Horthy-rendszert az antiszemitizmusban is. Amennyire kapcsolódott a Horthy-rendszer Mussolini és Hitler uralmával, úgy jelentek meg az egyre embertelenebb és kegyetlenebb zsidó-törvények, amelyek az egyházi vezetők helyes- lésével találkoztak. Az egyháztörténelem legsötétebb lapjai arról szólnak, hogyan segítették az egyház ve- zetői Horthy rendszerét abban, hogy az ország szer- kerét hozzákapcsolja Hitler katasztrófa-politikájához. Kínos és fájdalmas dolog tudomásul venni: nincs me- nekvés az alól a vád alól, hogy az egyház is bűn- részes a szomszéd népek elleni gyűlölet szításában, a háború propagálásában, százezrek halálában, az or- szág tömkrétében.

Kádár Imre könyve azonban rámutat arra is, hogy a legsúlyosabb időkben is voltak Istennek emberei,

akik nem alacsonyították le magukat a népellensé politikai eszközeivé, akik nehéz körülmények között is hallatták szavukat, Szentírásban gyökerező keresz- tyén lelkiismeretük parancsára.

„A nemzethalál árnyékában” című fejezet oly plas- tikusan tárja fel az országnak és az egyháznak a tei- jes csődbe rohanását, hogy újra átérezzük Isten irgal- masságának magyságát: a katasztrófaban vezetett or- szág és egyház mégis új életet kezdhetett! Megeleve- nedik előttünk annak a mindig emlékezetes tavasz- nak a képe, amikor a felszabadult nép nagy lendü- lettel hozta be az ország elmaradottságának kesését. A hazánkban végbement megújulás magával ragadta a református egyházat is. A Bereczky Albert által összehívott Országos Református Szabad Tanács a motorja a református egyház megújulásának. Hósi korszak ez. Ekkor alakul ki a református egyház új magatartása. Vége annak a közel százéves korszak- nak, amikor az egyház az úri rend oldalán állt. El- szigetelődnek azok a régi egyházi vezetők, akik a le- tűnt uralkodó réteg menedékkévé akarták volna tenni az egyházat. A lelkipásztorok és az egyháztagok tö- megei belátták, a szocializmus útján haladó magyar nép megszabású építő munkáját támogatniuk kell. Nagyon fontos megállapítása Kádár Imrének az, hogy „az 1948—49-ben megválasztott egyházkormányzat érdeme, hogy helyre tudta állítani az egyház becsületét a munkások és parasztok szemében”. Ez a tény való- ban új korszakot nyit a református egyház történeté- ben, amely újra felvette a sokévszázados haladó ha- gyományok elhagyott örökségét.

Az épülő szocialista világban az egyházi élet meg- elevenedésének számos egészséges jele mutatkozott. „Hitbeli és theologiai megújulás”. „Az önfenntartó egy- ház útján”, „Az egyházközi kapcsolatok megújulása” című fejezetek őszinte hangon, a vitákat és belső vívódásokat hűen visszaadva mutatják meg azt az utat, amelyen Isten „a világ látványosságává” tette a református egyházat, azaz olyan egyházzá, amely — a magyarországi protestantizmussal együtt — szün- telenül válaszol arra a kérdésre, hogyan található meg az épülő szocialista társadalomban az egyház a maga helyét és sajátos feladatát. Ezt az egyház- történelmi jelentőségű feladatot a református egyház alapjában véve jól és helyesen oldotta meg. „A szoc- ializmus eltorzulásának vetületei az egyházban” című fejezetben Kádár Imre az ún. kényes kérdése- ket is egészen nyíltan és biztos kézzel boncolgatja, amikor itt feltárja azokat a hibákat, amelyek akadá- lyozták az egyházi élet zavartalan haladását. A hibák helyrehozása jó reménységgel haladt előre, amikor a magyarországi ellenforradalommal kapcsolatban ki- tört a „lázas az egyházban”.

Kádár Imre könyvének ennél a fejezeténél érik be a gyümölcse annak, hogy az előzőekben olyan rész- letesen elemezte az elmúlt 50 év egyháztörténeti meg- nyilvánulásait, mert itt igazolódik be, hogy a múlt- ban már sokszorosan csődbe jutott régi egyházvezetés restaurálásának és újabb változatának semmi kilátása és jövője nincs Magyarországon. Amint 1956 novem- berében bebizonyosodott, hogy a szocializmust nem lehet megdönteni és felváltani a régi úri renddel, ugyanúgy bebizonyosodott az is, hogy egyházilag sem lehet a történelem kerekét visszafelé forgatni, és még egyszer előtárgatni azt az egyházvezetési rend- szert, amelyet Isten már többszörösen megítélt.

A szerző elsőként összegezi az ellenforradalom egy- házi vetületét. Végigvezet mindazon a törvénytelen- ségen, amellyel a püspökök és haladó egyházi emberek lemondását követelték, amikor életveszélyes fenye- getés közepette is. Bemutatja a szerző a törtéteket, akik a hatalomátvételt messzemenően akarták kiszé- lesíteni az általános tisztújítás szükségtelen és tör- vénytelen ötletének a bevetésével. Látjuk azt az emb- bertelenséget, amellyel haladó egyházi embereket tör- vényes alap nélkül fizetésük azonnali beszüntetésé- vel sújtottak. Látjuk az ellenforradalmi biztományok mintájára megalakult „Országos Református Intéző Bizottság”, majd „Református Megújulási Mozgalom” sürgés-forgását. De nem hiányzik a sorból a nyugati

körök mesterkedése sem. Megdöbbenve olvassuk, hogy Visser 't Hooft, az Egyházak Világtanácsa főtitkára, már „október 31-én sajtókonferencián tette közhírré azokat az eseményeket, amelyek Budapesten csak másnap következtek be”.

A könyv célja azonban mégis az, hogy a kibontakozás kérdését vesse fel. „A magyarországi egyház életkérdése ma az, hogy visszatál-e az engedelmesség útjára? Bűnbánatra jut-e a Szentlélek megbánásával és megoltásával elkövetett bűnök felett? Visszanyeri-e a megújulásnak azokat az ajándékait, amelyekben a felszabadulás után oly gazdag osztályrésze volt s amelyeket az 1956. november 1-i lázadás megtiport s beszennyezett?”

A bűnbánati zsolotárok vissza-visszatérő hangja adja meg Kádár Imre könyvének alaphangját. Sötét tónusú könyv ez, mert bűnkre mutat rá és minduntalan bűnbánatra hív, de Isten szerinti szomorúságot akar okozni, amely megtérésre és új életre vezet. Ez a könyv valóban szemléletesen győz meg bárkit afelől, hogy nincs értelme a régi és megítélt bűnök továbbhurcolásának, végre meg kell szabadulnunk tőlük. De meg is kell vallanunk azokat. Jó volt a bűnöket ebben a könyvben nevükön nevezve látni, hogy valóban csömört és utálatot kapjunk tőlük, és mindenkinek elmenjen a kedve azok megisméltésének a gondolatától is.

A hiteles történelmi összefoglaláson túl ez a nevelő erő Kádár Imre könyvének legfőbb jellemvonása.

Semmi kétséget nem hagy afelől, hogy az egyházban lévő két tábor közül az úri Magyarország retrográd egyházi emberei — mint már annyiszor — csak a csőd és katasztrófa felé vezethetik az egyház hajóját. A theologiai igazság azok oldalán van, akik az Isten ígééhez való hűség jegyében, a négy és fél évszázados haladó magyar protestáns hagyományok nyomán, megtalálják az egyház életútját a leghaladóbb társadalmi rendszerben, a szocializmusban is.

Erre a felismerésre segít el Kádár Imre könyve, így válik tolla nyomán a történelem az élet tanító-mesterévé!

Nekünk evangélikusoknak még csak egy hozzátennivalónk lehet ehhez a könyvhöz. Igaza van az Evangélikus Élet 1958. évi 3. számának abban, hogy „amikor a testvéregyház ilyen komoly egyháztörténelmi számvetésének vagyunk tanúi, azonnal magunkra kell gondolnunk”. A két egyház történelme szorosan egymás mellett haladt a múltban is és a közelmúltban is, így kell ezt ábrázolni a jövőben is. Kádár Imre könyve bevezetésében kijelenti, hogy szándékosan nem foglalkozott a többi magyar protestáns egyház problémájával, mert ők bizonyára maguk gondoskodnak közel-múltjuk feltárásáról. Hisszük, hogy ez a könyv indítást fog adni az evangélikus kutatómunka megkezdéséhez, s ezzel a könyv hatása nemcsak a református egyházban, hanem annak határain túl is fog érvényesülni.

Ottlyk Ernő

Stauffer, Ethelbert: Jesus, Gestalt und Geschichte

Dalp—Taschenbücher, Bd. 332. (Franke AG. Verlag) Bern 1957, 8° 172 lap, fűzve 2,80 svájci frank.

„Jesus... und Geschichte”? — „Jézus és — történet”? — kérdezi a cím láttára nemcsak a régi liberális theologia végállomását megért, hanem a dialektikai theologia kezdeti korszakában megfeneklett theologus is. Jó ideje divat volt a liberális Jézus-élete kutatás végeredménye alapján végképp lemondani a „Jézus élete” műfajról, sőt már az elsőéves theologusnak meg kell tanulnia betéve — kellő dialektikus szofisztikával megalapozottan —, hogy a Jézus élete történetiségét még fölvetni is esztelen és istentelen vállalkozás. A „történet” Krisztusa nincsen, csak a „hit” és a „prédikáció” Krisztusa van (Kähler). A liberális theologia Jézus-élete-kutatása fiaskóval végződött, mert a történeti-kritikai exegetikai munkának dogmatikai tervrajzokat kellett igazolnia, de nem azért, mert Jézus történetiségének a kérdéseit vizsgáltni alapvető theologiai tévedés lett volna.¹ Ma már nálunk is csak elmaradt protobarthianusok és bultmannhivők vallják Barth őskori nyilatkozatát: „Wer Geschichte sagt,

sagt damit eben *Nicht-Offenbarung*” („Aki történelemről beszél, ezzel egyenest *nem-kijelentésről* beszél” — 1927.). Akármennyire is nem modern értelemben vett „biográfiák” az evangéliumok s csak fáradságos munkával tehetők át „történelemmé”, a maguk idejében és helyén mégiscsak *történetet* is akartak adni, Jézus történetisége nélkül hiábavaló a hit és a prédikálás, ezt már jól látta és szenvedélyesen hangsúlyozta Pál apostol is a maga korában a keresztyénség akkori existencialista és dialektikus antihistorikus vagy ahistorikus interpretációival szemben (1. Kor. 15:1—14). Az evangéliumi történeti hagyomány hiányos és tendenciózus jellege beletartozik a tanítványi „paradosis” (hagyomány és — áruálás) természetébe és párhuzamban áll az istenember valóságos emberségével. A Krisztus-hit fundamentuma a történeti Jézus. Aki ezt támadja vagy nyilvánítja mellékesnek, a lényegét támadja.² A bibliai tudományok ma a theologiai tudományok élén járnak: a harmincas évek végéig a dialektikai theologia szisztematikája diktálta a tempót, adta a módit; a theologia súlypontja a háború óta áttolódott a bibliai tudományok terü-

letére. Ennek a fejlődésnek az ismerői előtt régen esedékes volt egy új típusú, kritikai „Jézus élete”. Nem az első és egyetlen próbálkozás a Staufferé,³ de jelenleg a legsikeresebb, mondhatnánk fordulópontot jelentő mű. Pionírmunka, jégtörő — mondja róla a szerző is (8. lap).

Abból a látszólagos csődből, amelyet a Jézus-élete-kutatás végállomásaként A. Schweitzer megrajzolt (*Gesch. der Leben-Jesu-Forschung*) mindenekelőtt a *kritikai módszer szigorúbb és tárgyyszerűbb alkalmazásával és új források feltárásával lehetővé tovább jutni. Stauffer* azokra a forrásokra vetette magát, amelyeket senki sem vádolhat keresztyén irányzatossággal, és mint valami nagy pör vizsgálóbírója, szembeállítja egymással a „keresztyén” és a „nemkeresztyén” vagy keresztyénellenes antik tanúkat. Megszólaltatja az ún. „indirekt” Jézus-forrásokat: az egykorú bizonyosságokat a viszonyokról, eseményekről, személyekről, amelyek valamiképpen bele voltak keverve Jézus történetébe. Olyan bizonyosságokat, amelyekben közvetlenül talán egyetlen szó sem szól Jézusról. Viszont gazdag fényt hullatnak olyan dolgokra és eseményekre, az evangéliumok rövidrefogott utalásaira, amelyeknek nagy fontosságuk van a Jézus életére nézve. Ilyen adatokkal döntő módon bele lehet szólni a Jézus élete chronológiájába, világtörténelmi helye megállapításába. Különösen nagy figyelmet fordít a zsidó eretnek-törvényekre és perrendtartási szokásokra, amelyek nél-

¹ Vö. Bartsch, H. W., *Neuansatz in der Leben-Jesu-Forschung* c. cikkének (*Kirche in der Zeit*, 1957 (12) 244—247) is ez az elvi szempontja: „Grundsätzlich bleibt für das Gesamte der Evangelien der Satz Käblers zu Recht bestehen, dass die Evangelien Predigten und nicht Material für eine Biographie Jesu bieten. Dahl hat Recht, dass eine sachgemäße Erkenntnis des Wesens christlichen Glaubens zu der Schlussfolgerung führt, dass dieser Glaube an der Historie relativ uninteressiert ist...” — Természetes, hogy elvi okokból „anachronizmusnak” nyilvánítja Stauffer művét és változatlanul Bultmann álláspontját tartja helyesnek.

² A Kähler igen szerencsétlen és valójában alkalmazhatatlan megkülönböztetését „Historie” és „Geschichte” között — mint ami a gyakorlatban igazában keresztülvihetően — részletesen bíráltam tanulmányomban, amely megjelent a *Kerygma und Mythos* gyűjtemény IV. kötetében (*Die oekumenische Diskussion: Eine Stimme aus Ungarn zu der Kerygma-Theologie* címmel (*Theologische Forschung* Bd. 8, S. 33—60).

³ Ehhez lásd Bartsch, i. c.

kül — miután az evangéliumok nem sokat törődtek a jogi vonatkozásokkal — egyszerűen lehetetlen megérteni Jézus helyzetét, pályáját és végét népe közepette. A jogtörténeti átvilágítás viszont mintegy „historiai röntgenkép” ad Jézus élete historiai vázáról a négy evangélium alapján.

Az indirekt források mellett megszólaltatja az antik zsidóság direkt Jézus-bizonyságait is; ezek azok, amelyek névvel vagy valamilyen fedőnévvel említik Jézust. A legtöbb ilyen adat a Jézus-utáni rabbinusi irodalomból, némelyik a keresztelőmozgalomból („János tanítványai”) ered. Ezekben folytatódik a Jézus-ellenes polémia, amelyet Jézus zsidó kortársai elindítottak, s amelyeknek anyaga a Kajafás napjaiig mehet vissza. A történéznek pártatlan bírónak kell lennie, ezért Stauffer nemcsak a vallásos okokból kivégzett Jézus barátait, hanem ellenségeit is, a nagy synhedrion szellemi örököseit is tárgyilagosan meghallgatja. Ennek megvan a jutalma. Amikor barát és ellenség tanúvallomása közös nevezőre hozható, az ügyész rámutathat: ime, az igazság.

— A direkt és indirekt tanúbizonyságok közé tartozik az ún. „késői zsidóság” (ez az elnevezés rossz, de most ne szálljunk vele pörbe) apokalyptikus irodalma, amelynek a jelentősége a holttengeri leletek óta óriási mértékben fokozódott. Ennek az irodalomnak nem annyira a Jézus élete, mint inkább az Evangéliuma, az üzenete, a kerygma megértése szempontjából van nagy jelentősége. Stauffer szerint abban a tekintetben módosult nagoyt a történeti kép, hogy sok mondatst jézusnak tartottak, mert jó palesztinai csengésük volt, amelyekről azonban — szerinte (kiderült, hogy jézus-előtti (keresztelőjános-theológiai) vagy jézusutáni (palesztinai-kereszttyén) eredetűek inkább: egy „rejudaizálás” termékei. Jézus egészen szembenállt korával. Judás viszont egészen lojális a törvényhez: az eretnektörvények értelmében engedelmesen a főpapok kezére adja (ez is paradósis!) Jézust. E törvények értelmében a halál, a kivégzés Jézus első nyilvános lépésétől fogva ott volt Jézus feje fölött, csak a teljességre jutó formák és az idő kérdése volt. Innen nézve másképp értékeljük Jézusnak azokat a jóvendöléseit, amelyek szenvedéseire vonatkoznak s amelyeket a korábbi liberális theologia nem tartott eredetieknek.)

Ezzel az új forrásanyaggal — amelybe beletartoznak a holttengeri leletek is (véglegesen bevett névvel: a Qumrani-szövegek és leletek) — Stauffernek sikerült új és egészen kézzelfoghatóan drámai képet festenie a Jézus-hagyomány kezdetéről. A kereszttyén és zsidó hagyományok szenvedélyes konverziójában Jézus világosabb értelmezése és jelentősége emelkedik ki. Ez a konverzia végéigégett a római birodalom (Luk. 12:49!); égése fénye meg-

világítja visszafelé a történeti Jézus alakját.

A XIX. sz. theológiai tudományosságának az eszménye a Jézus-biográfia volt, vagyis Jézus belső és külső életének fejlődéslelektani ábrázolása, lehetőleg regényszerű szemléletességgel, lelki analízisekkel. Ez az eszmény ma elérhetetlennek bizonyul. A mi eszményünk egy Jézus-történet lehet csak. Persze ezt nagyon szerényre szabva érte Stauffer: a még egyáltalán megragadható tények szigorúan pozitívista tisztázását, talán néhány eseményszorozatot is, és lehetőség szerint néhány okozati összefüggését. Pragmatikusan dolgozik, nem pszichologikusan, chronologikusan, nem evolucionisztikusan, szinchronisztikusan, nem novellisztikusan, egyetemes-történetileg (universalgeschichtlich), nem spekulatíván. Külön súlyt ad Jézus önmintertelésének (ezt megkülönbözteti a XIX. századi Jézus-biográfiákban használt „Jézus öntudata”-tól). Jézus öntudata el van előlünk zárva. Nyilatkozatai historiatlag, filológiatlag megragadhatók, mindenekelőtt autentikus magának-adott jelzőiben, titulusaiban.

Ennyit a könyv vezető elveiről. Tartalma (fejezetcímeiben):

I. Történeti előkészítő kérdések: 1. A források. — 2. A chronológia. — 3. A csodák kérdése.

II. Jézus származása és születése: 1. A Dávid háza. — 2. A Mária fia. — 3. A születés helye. — 4. A népszámlálás. — 5. A napkeleti bölcsek csillaga. — 6. A betlehemi gyermekgyilkosság. — 7. Az apokalyptikus esztendő.

III. Jézus élettavasa: 1. A csöndes évek. — 2. A szülői ház és az atyafiság. — 3. A szülőföld. — 4. Az Ószövetség világa. — 5. A világtörténelem visszhangja. — 6. Jézus külső megjelenése. — 7. A hosszú várrakozási idő.

IV. Jézus és a keresztelő-mozgalom: 1. Jézus a Keresztelő körében. — 2. Samária. — 3. A csöndes hónapok. — 4. A Keresztelő elfogatása. — 5. Jézus elfordulása a Tóráról.

V. A galileai működése: 1. A galileai tél. — 2. A galileai páska-ünnep. — 3. A galileai nyár.

VI. Az utolsó tél Judeában: 1. Jézus a lomsátorok ünnepén. — 2. Az első kiközösítés. — 3. A pástorpolemika (Ján. 10). — 4. Egy kísérlet megkövezésére. — 5. Menekülés a határon túlra. — 6. A Synhedrion hivatalos halálos ítélete. — 7. Jézus Jerikóban és Betániában.

VII. A halálos páska-ünnep: 1. Jézus Jeruzsálemben. — 2. Az utolsó vacsora. — 3. Jézus elfogatása. — 4. Jézus vallási pöre. — 5. A politikai pör. — 6. A keresztrefeszítés. — 7. Az üres sír. — 8. A christophaniák.

VIII. Jézus nyilatkozatai magáról: 1. Az Isten királyi uralma itt van közöttetek! — 2. A Messiás-kérdés. — 3. Az Emberfia. — 4. Az Istenfia. — 5. A szenvedés problémája. — 6. Én vagyok az!

Egy Exkurzus (az I. fejj. 1. szakaszához) a zsidó Jézus-tradíció és Jézus-polémia korszakaival foglalkozik (147. lk. lap). — A 149—172. lapon apróbb szedéssel nagyon gazdag bizonyító és magyarázó jegyzetanyagot ad.

Lehetetlen a könyv minden részletét ismertetni. Mindjárt az első fejezetben, a *chronologia kérdésénél* a János evangéliuma vázlata mellett dönt: Jézus mintegy négy évig működött. „A negyedik evangélista korigálja és integrálja a synoptikus ábrázolást...” (17. lap). Chronológiája summája ez: Jézus születése Kr. e. 7. Jézus hemeritkezése Kr. u. 28 tavaszán (Mk 1:9 kk, Jn 1:32 k); Kr. u. 29 pászkája: templomtisztítás (Jn 2:13 kk); Kr. u. 29 november: út észak felé Samárián át (Jn 4:1 kk, 35); 29 december — 30 ószéig: tíz csendes hónap (Jn 4:54 — 5:1, v. ö. 4:38); 30 ósze: Keresztelő János elfogatása (Mk 1:14, v. ö. Jn 5:35); 30 október: a sátorok-ünnep Jeruzsálemben (Jn 5:1); 30 késő ósze: újrakezdés Galileában; 31 tavasza: páska-ünnepi idő Galileában (Jn 6:4, Mk 2:23); 31 október: a sátorok-ünnep Jeruzsálemben (Jn 7:14); 32 páska-ünnep: a halálos páska (Mk 11:1 kk, Jn 12:12 kk). A jánosí vázlat alapulvétele mutatja azt a változást az újszövetségi tudományok területén, amely — Bultmann grandiózus kommentárja ellenére is — a János evangéliuma kritikája kérdésében bekövetkezett. (Amit előtől tíz évvel alig mertem leírni,⁴ fokról fokra igazolódik: a János evangéliumának van a legpalesztinaibb háttere és levegője; a qumrani szövegek irányában a János-ev. mutatja a legközelebbi rokonságot.)

Miközben a formatörténeti iskola — amely a legnagyobb ellenzője a Jézus-élete műfajnak — igen erősen hangsúlyozza a „Sitz im Leben” — vagyis egy-egy bibliai perikopának az étellel, az egykorú történeti háttérrel való összefüggésének földerítését, a perikopa tartalmának szelentörténeti sorsát az ósgyülekezet kezén —, sok termékében csak halvány általánosságokat látszik nyújtani ahhoz viszonyítva, amit Stauffer e méretre kicsiny, de valóban úttörő munkájában fejezetről-fejezetre találunk. Az új szempontok — amelyekről bevezetőül szóltunk — régi adatokat is új fényre tudnak hevíteni. És miközben az újszövetségi szakaszok, egyes versek vagy szavak megvilágosodnak, lassanként egyre kézzelfoghatóbbá válik Jézusnak az alakja is.

A történeszek persze sohasem fognak egy nevezőre jutni ebben a kérdésben. Mi sem valljuk, hogy olyan

⁴ A Pásttor-igék János evangéliuma 10. részében. Megjelent a Theol. Szemle 1947. évi. 36—38. lapjain (= Újszövetségi Füzetek, szerk. dr. Erdős K., XIII. f. Debrecen, 1957), V. ö. ehhez Stauffer d. m. 157. lap, 7. jegyz. — Hogy éppen a Jeruzsálemi papsággal való polemikának mennyire közel rokona a holttengeri közösség magatartása a Jeruzsálemi papsággal szemben, ma már világos.

Jézus-biográfiát lehetne írni, mint amelyet Napoleonról lehet, de annak is eljárt az ideje, hogy csak egy bultmanni szófantommal kelljen megelégednünk. *Stauffer* valóban komoly lépést tett előre ezzel a munkájával, pionír-lépést. Természetes az is, hogy az általános helyeslés mellett részletkérdésekben nem egy helyen más a véleményem. Így pl. a „rejudaizálás” irányzatát és mértékét véleményem szerint túlbecsüli. A Máté evangéliumának ez olyan leértékeléséhez vezethet a sajátosságának fölismerése és elismerése helyett, ami nem helyeselhető. Csak az, hogy egy-egy jézusi mondanak valami halvány vagy élesebb preformációjával találkozunk a qumrani szövegekben, még nem jelenti szükségképpen, hogy nemjézusi mondással állunk szemközt, vagy hogy ez „rejudaizálódási” folyamat

eredménye. „Qumran” — egyszerűen történeti előzménye a kereszténységnek, amely maga is öntudatosan vallotta őszövetségi előkészítését.

Időközben megjelent a könyv folytatása is: *Jerusalem und Rom* címmel (Dalp-Taschenbücher 331, Francke Verlag, Bern, 1957, 164 lap); a harmadik kötet *Die Botschaft Jesu* címmel — Jézus gondolatvilágáról és üzenetéről — közelesen szintén megjelenik. Külön kedvessége a Jézus-élete könyvnek, hogy azt *Stauffer* a Budapesti Református Teológiai Akadémiának ajánlja hálából az 1956-ban kapott tiszteletbeli doktorátusért. Úgy tudom, a könyvet dr. Varga Zsigmond debreceni professzor már le is fordította magyarra, és remélhető, hogy a teológia vallástörténeti szemináriumi stúdiukai között tanulmányi anyagként sokszorosítva megjelenhetik. A gyü-

lekezeti lelkész is rengeteget tanulhat és meríthet belőle: terjedelme nem túl nagy, tudományossága ellenére nagyon olvastatja magát és magával ragad. Szeretetünk lángját tisztítja, élesíti Jézus Krisztus iránt, amikor a történeti-kritikai biblia-tudomány eszközeivel megvilágítja és megszilárdítja Jézus élete sarkalatos eseményeit, sorsfordulóit, szenvedésre tartó útját és szenvedése körülményeit. Alig tudnék az újabb teológiai irodalomból fiatal teológusok és gyakorló lelkészek kezébe jobb könyvet adni abból a célból, hogy megszeressék a bibliai tudományos munkák olvasását és hogy a prédikálni való „igét” (?) ne egymás szájáról (vagy valami bevett teológiai iskola frázissá vált fordulataiból) lopkodják, hanem a saját írástanulmányozásukból éljen az igehirdetésük.

Pákozdy László Márton

Winter, Eduard: Russland und die slawischen Völker in der Diplomatie des Vatikans

1878—1903. Berlin 1950. Akademie-Verlag 186 l.

Olaszország és a Vatikán diplomáciai csatározásai 1878—1903-ig. XIII. Leó pápa politikai tevékenysége abban a történelmi időszakban, amikor a nagyhatalmak gazdasági és politikai harca a legélesebb volt s végül törvénytörően torkollott bele az első világháború kataklizmájába. Vallás és politika, egyház és diplomácia szorosan fonnódnak egymásba. S ezért nemcsak a katolikus egyháztörténet egyik legérdekesebb szakaszát tárgyalja Winter könyve, hanem döntő fontosságú politikai témát is dolgoz fel. Sőt annyira háttérbe szorulnak — a dolgok belső logikájánál fogva — a kimondottan egyházi szempontok, hogy az olvasó el is felejt, hogy ebben a könyvben a katolikus egyházzól van szó. Az pedig külön is nagy érdeme Winter könyvének, hogy a szláv népek történetét és az ún. ausztróslávizmust is behatóan tárgyalja.

1. A XIII. Leó pápasága előtti évtizedekben áthidalhatatlan szakadékká mélyültek azok az ellentétek, amelyek a cári Oroszország és a római kúria között kezdettől fogva megvoltak. Hiszen a pápák elég korán belekalkulálták Moszkvát expanziós terveikbe és III. Innocencius már a 13. sz. elején kinyitotta harapófogóját északról és délről Kelet-Európára. De a reformáció mély sebeket ütött a katolicizmus testén és a katolikus-feudális Lengyelország lett volna hivatott arra, hogy ebben a helyzetben közvetítsen Róma és Moszkva között. Ehelyett azonban a 18. sz. második felében felosztották a katolikus Lengyelországot, a Rómával uniót ukránokat és fehéroroszkokat visszatértették a pravoszláv egyházba. Így történt azután, hogy I. Péter cár idejében

már Oroszországot tekintette a pápaság a katolicizmus legnagyobb és legveszedelmesebb ellenségének. Hiába egyeztek meg érdekeik a haladó forradalmi mozgalmakkal szemben, a római kúria a katolikus, de egyébként forradalmi Lengyelország mellé állt az orosz—lengyel konfliktusban. Ez a tény is közrejátszott abban, hogy 1865-től kezdve orosz állampolgárnak megtiltották a katolikus hitet Oroszországban és birtokaikat elkobozták. Majd a cár lesz az orosz katolikus egyháznak is a fejevé és 1877-ben már „eretnek nagyhatalom”-nak nevezi IX. Pius pápa Oroszországot.

2. Ekkor választották meg XIII. Leó néven a jezsuiták által nevelt, franciabarát és rendkívül képzett Pecci Joachimot pápává. XIII. Leó világosan látta korának a világpolitikai kérdéseit. A kapitalizmus átment már az imperializmusba. A gyarmatokért és a piacokért folytatott ádáz küzdelem világméretűvé válik. Fenyegető világháborúk réme komorlik Európa egén. XIII. Leó felismerte azt az utat, amelyen elsősorban találhatta meg annak idején politikai tekintélyének a megalapozását. Az 1878-ban kiadott „Quod apostolicus munus” c. enciklikájában élesen szembe fordult „a társadalmi rend ellenségeivel” — a kommunistákkal és szocialistákkal. Így remélte nemcsak a nyugati imperialisták rokonszenvét, hanem a kommunisták és szocialisták által elsősorban fenyegetett orosz cárok politikai érdeklődését is a Vatikán iránt fölkelteni. S mivel a középkori pápai világhatalom koncepciójában élt és dolgozott és a béke legfőbb öréneke és döntőbírójának tekintette magát a népek között, az összes keresztény egyházak egyesí-

tését tette élete céljává. A protestantizmust és anglikanizmust eleve eretnekségnek minősítette és reménytelen „piacnak” tartotta. A keleti ortodox egyház Rómához kapcsolását azonban nemcsak lehetségesnek, hanem szükségesnek tartotta végső világhatalmi céljainak az eléréséhez.

Tanácsadója és segítő társa volt ebben a világpolitikai koncepcióban a politikailag egységes és független Délsláviáért rajongásig lelkesedő és harcoló *Strossmayer József, djakovoi püspök*. Az ő tanácsára született meg 1880-ban a „Grande munus” pápai enciklika, amely kimondja: „Elérkezett a pillanat, hogy támogassuk a szláv népeket, akiknek jólétét és üdvösségét annyira szívünkön hordozzuk”. Ez a mondat hatalmas lendületet adott az addig is meglévő „katolikus szlávok egyesüljeteke” mozgalmaknak. De a pápa diplomáciájában mindez csak taktikai manőver volt nagy céljának, az orthodox szlávoknak a megnyerésére. Célja érdekében mindent elkövetett, hogy fölvehesse a diplomáciai kapcsolatokat Pétervárral.

A cári udvarban azonban ott volt Róma nagy ellensége: *Pobedonoscev*, a Szent Szinódus főkurátora, vagyis a cár helyettese az egyházban, aki III. Sándor cárnak a nevelője is volt. A diplomáciai harc közte és a pápa között azzal végződött, hogy megszakadtak a kapcsolatok Oroszország és a Vatikán között. Közben krízisbe jutott a katolikus pánszláv mozgalom is, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchia keretében a nemzeti függetlenségi törekvések és belső ellentétek állandóan gyengítettek. Hiszen mögöttük osztályellentétek húzódtak

meg, amelyeket nem lehetett egyházi síkon elintézni. A katolikus és pravoszláv szlávok között emiatt egyre mélyültek az ellentétek.

XIII. Leót azonban nem tudták ezek a tények sem eltéríteni eredeti célkitűzésétől: kapcsolatot teremteni *mindenáron* Oroszországgal és egyesíteni a két egyházat.

Rampolla bíboros, a pápa államtitkára, és a világpolitikai helyzet jöttek segítségére. Olaszország is csatlakozott 1882-ben a osztrák-német kettős szövetséghez. Franciaország és Oroszország fenyegetve érezték magukat és keresték egymás barátságát. A franciabarát pápa megkezdte akcióját, hogy Franciaországot szimpatikus szövetségstárrá tegye a cár szemében. A politikailag

jobboldali, monarchista katolikusok szemében igyekezett elfogadhatóvá tenni a harmadik köztársaságot. Anglia kisebb veszélynek tekintette Franciaországot a Földközítenger térségében és Egyiptomban, mint a gazdaságilag és politikailag egyre izmosodó Németországot. A lengyel katolikusok persze rengeteg nehézséget okoztak a pápának, de hajthatatlan maradt. Sokkal jobban belellete már magát világhatalmi szerepkörébe, semhogy a lengyel katolikusok érdeke akadályt jelentett volna számára. *Izvoleskij* orosz megbízott a Vatikánál így jellemzi XIII. Leót 1889-ben: „A mostani pápa elsősorban diplomata és politikus. Hét esztendeje minden törekvése erre a két célra irányul: visszasaadni a pápaságnak a korábbi nemzetközi tekintélyét és befolyását az európai események menetére, és hogy visszaszerezze történelmi pozícióját Itáliában. Anélkül, hogy bármit is feláldozna abból az igényből, hogy világhatalom legyen.“

Ahhoz már realpolitikus volt az orosz követ, hogy látta volna: a pápa középkori szellemi világhatalmát igyekezett visszaszerezni az újkorban megfelelő formában. Nem számított etekintetben az sem, hogy Franciaország megszüntette 1892-ben a nyilvános imádságot és vasárnapot, eltávolította az iskolákból a feszületet, a katonáknak megtiltotta az istentiszteletek látogatását, akadályozta a püspökök érintkezését Rómával, megengedte a papok házasságát stb. De a pápa éppen Franciaországra támaszkodott végső céljának, az orosz pravoszláv egyháznak a bekebelezése tekintetében.

Ezért adta ki 1891-ben a *Rerum novarum* enciklikát, amelyben gyökereiben támadja meg a szocializmust és kommunizmust. A központi hatalmak szempontjaira nem tekint, a lengyel katolikusokat pedig hamis érvelésekkel és ígéretesekkel csillapítja le.

Rendkívül leleplező a Vatikán politikai magatartása a *bolgár kérdésben*. Mint ismeretes, Oroszország nagy áldozatokat hozott Bulgária felszabadításáért 1878-ban. Koburg-Koháry Ferdinánd, ez a magyar gentry és német fejedelmi sarj ki-

mondottan oroszellenes politikai kurzust vitt 1887-től s mert „jó katolikus” volt, a római kúriának könnyű lett volna régi kedvenc tervét megvalósítania: a bolgár egyház egyesítését Rómával. A Vatikán azonban tartózkodó volt, mert tudta, hogy mennyire sértené ez az orosz érdekeket a Balkánon és mennyire hátráltatná az orosz-francia szövetség létrejöttét és ezen keresztül a Vatikán nem „egyházi”, hanem világpolitikai megerősödését a gyűlölt központi hatalmakkal szemben. Ezért nem hangzott el tiltakozó szó részéről akkor sem, amikor Ferdinánd 1896-ban Pétervárra ment és fiát Borist az ortodox egyház által is megkereszteltette.

1891. aug. 11-én azután létre is jött az orosz-francia szerződés, amelyet „vatikáni hármasszövetség” néven is emlegetnek s amelyről Lenin így nyilatkozott: „A francia caesarismus és az orosz cárizmus (szövetkezett) a nem imperialista Németország ellen.“ És a Vatikán mindent megtett, hogy ez a szövetség létrejöhessen és Franciaországot *nem forradalmi és nem szocialista* szövetségként propagálja.

A pápa most várta a jutalmat. Persze most már nem elégedett meg a diplomáciai kapcsolatok felvételével, hanem 1894. jún. 20-án kiadta nagy enciklikáját: *Praeclara gratulationis*, amely a keleti és nyugati egyházak egyesítéséről általában s külön is a szláv népekkel — értekezik, természetesen Róma fennhatósága alatt. Hatalmas erőfeszítéseket tesz, hogy nunciust küldhessen Pétervárra, azzal a félrevezető politikai indokolással, hogy a lengyel katolikusok és a cári udvar között közvetítő szerepet töltsen be egy háborús konfliktus esetén. A cári udvar azonban hidegen fogadta ezt az ajánlatot. Meščerskij herceg így jellemezte a pápai politikát: „A pápa a sátánt tartja Istennek s neki szolgálg.“

A lengyel katolikusok azonban tudták, hogy ez nekik csak ártana. Ezért mindent elkövettek, hogy megghiúsuljon. Az oroszok pedig attól tartottak, hogy a pápai nuncius a lengyel intrikák irányítója lenne Pétervárott. „Isten őrizze meg Oroszországot egy pápai nunciustól“ — írta II. Miklós cárnak Pobedonoscev. Ő akadályozta meg azt is, hogy a pápa képviseltesse magát a hágai nemzetközi békekonferencián 1899-ben.

A könyv egyik legizgalmasabb része — legalább is a mi szempontunkból — amikor a vatikáni diplomácia manőverezéseit fejtegeti, hogy az Osztrák—Magyar—Monarchiát az orosz-francia szövetség oldalára állítsa. A monarchia szláv népeinek a nacionalizmusát fölhasználva és kihasználva, messzemenő politikai támogatást nyújtott nekik, hogy teljes önállóságot kapjanak. A franciák is támogatták az autonóm szláv Ausztria gondolatát az oroszokkal szemben is, akik az ukrá-

nok és lengyelek nacionalizmusának az erősítését a pápa részéről látták benne. És nem alaptalanul. Meggyőzően fejtegeti Winter a cseh modernisták és ausztró-szlávok törekvéseit az ortodox egyházzal való egyesülés kérdése tekintetében.

XIII. Leó koncepciója, hogy Oroszországot összekapcsolja a Vatikánal és a két nagy egyház egyesítésével állítsa vissza a pápaság középkori hatalmi pozícióját, — irreálisnak bizonyult. Ezt mutatja a halála után követett új irány a vatikáni politikában. X. Pius szembefordult az egyházellenes francia kormánnyal, a szláv irányzatot likvidálta, a katolikus Ausztria balkáni terjeszkedését támogatta és Bulgáriát meleg rokonszenvvel kísérte. Az új pápa mindenütt a feudális-klerikális pártokat támogatta és csak az elmérgesedett világpolitikai helyzet, az orosz-japán háború és az orosz forradalom gondja tartották vissza a cári politikát attól, hogy minden diplomáciai kapcsolatot megszüntessen a Vatikánal.

XV. Benedek alatt visszatért ugyan rövid időre a régi kurzus és a Vatikán tovább kacérkodott a leóféle koncepcióval és utóda, XI. Pius, volt lengyelországi nuncius, minden erejét látba vetette egy Rómával egyesítendő orosz egyházért. A római kúriában minden szempontból felkészültek arra, hogy a biztosra vett összeomlás után győztesen kerüljenek ki a nagymissziós hadjáratból. Ennek jegyében született meg 1930-ban az „imahadjárát” a Szovjetunió ellen és 1931-ben a „Quadragesimo anno”, amely meghirdette a kereszteshadjáratot a szocializmus és kommunizmus ellen.

XII. Pius folytatja elődje politikáját. A Szovjetunió és a népi demokráciák elleni támadások szellemi központja éppen a Vatikán s ez a politikai koncepció egyházi világszövetségek és embermilliók hitét veti bele a nagyhatalmi politikai összeütközések mérlegébe.

A könyv maga nem mondja ugyan ki expressis verbis, de annál világosabban érzékelteti, hogy a) nem lehet a Vatikán mai egyházpolitikai és világpolitikai koncepcióját szemlünk, sem főleg Lengyelországban s általában a népi demokráciákban XIII. Leó pápa diplomáciai tevékenységének az ismerete nélkül megérteni. b) Nem lehet a középeurópai katolikus klerusnak a szocializmussal kapcsolatban elfoglalt ilyen vagy olyan magatartását függetleníteni annak a pápának az irányításától, aki a Leó pápa féle politikai koncepció hú örököse s aki egészen nyíltan a „Nyugat bástyajaként” lép fel a „Kelet” ellen és a haladásgátló erőknek nemcsak szellemi-lelki, hanem politikai-diplomáciai irányítója is. c) A helyes politikai tájékozódás érdekében csak ezt írhatom ennek a rendkívül értékes és szinte izgalmas könyvnek ismertetése végére: Tolle, lege!

p. m.

A szerkesztő

tisztában van a régi újságírói tapasztalattal: új lap első számát nem volna szabad szétküldeni, csak a második számot volna szabad az olvasók elé bocsájtani. Az első szám mindig rosszul sikerül. Az évtizedes szünet után megjelenő Theológiai Szemle szerkesztői kétszeresen is tudatában vannak e szám fogyatkozásainak. Amikor a szám tartalmát — jó pár hónappal ezelőtt — kitervelték, még az evangélikáció kérdései foglalták el a központi helyet a magyarországi protestáns egyházak érdeklődésében. Ez a kérdés váltotta ki a leghevesebb vitákat, sőt szenvedélyeket. A szerkesztőség éppen ezért az evangélikáció problémáinak sokoldalú megvilágításával és elemzésével kívánta segíteni a nézetek és törekvések tisztázódását a Theológiai Szemle legelső számában.

Azóta a viták lényegesen megnyűlhettek, a szenvedélyek elcsitultak ebben a kérdésben. *Más problémák legalább is egyenlő mértékben foglalkoztatják egyházaink theológiai gondolkodását és lelkiismeretét.* Aránytalanságnak látjuk mi magunk is, hogy az első szám fő részének mind az öt cikke az evangélikáció kérdésével foglalkozik. Ezek a három-négy hónappal ezelőtt írt tanulmányok minden esetre jól mutatják, hogy *milyen gyors változáson ment át theológiai érdeklődésünk az elillant idő során.*

Technikailag már nem tudtunk változtatni ennek az első számnak a szerkezetén; több időszerű kérdés tárgyalása azért a Szemle-rovatba szorult és szűkült, vagy éppen a jövő számokra maradt. Mindenképpen illik, hogy ezért a gyarlóságunkért és a többiekért is — a sajnos, divatjamúlt jó szokás szerint — *szíves elnézést kérjünk a „nyájas” olvasótól.*

Világszemle rovatunkba került *Hromádka* professzor jelentős cikke ökumenikus problémáinkról, melyek mind a magyar, mind az egyetemes közvéleményt oly élesen foglalkoztatják. *Hromádka* professzort sok értetlen támadás érte azért, mert az 1956. őszi ellenforradalmi események után *elsőnek vette védelmébe az ökumené porondján a magyar egyházaknak a felszabadulás utáni évtizedben elért eredményeit,* és intette és óvta az Egyházak Világtanácsa vezető köreit *az egyoldalú, elfogult beavatkozásoktól a magyar egyházak életébe.* Akit nem kötözött meg az indulat, azóta a kereszténytelen volt bevallani, hogy *Hromádka* professzort egyedül a Krisztus szerelme szorongatta és az egyház iránti féltő szerelem készítette a megnyilatkozásra. A keresztyén világsajtó is számos örvendéses jelét közölte annak, hogy *Hromádka* testvérünk kiállása, amelyért mi nem lehetünk eléggé hálásak, mennyire hasznos volt! Mostani cikke tovább megy és *megjelöli a konkrét teendőket is az ökumenikus kapcsolatok újjárendezéséhez.*

A Világszemle másik cikkében megkezdjük egyházi embereink szovjetunióbeli tapasztalatainak ismertetését. Egyházi és világi sajtónk már eddig is számos fontos híradást közölt erről a nagyjelentőségű utazásról, — a Theológiai Szemleben általános következtetéseket szeretnénk levonni egyházi embereink tapasztalataiból. Legközelebbi számunkban a *Szovjetunióban élő egyházak életéről* szerzett közvetlen megfigyeléseinket és ismereteinket is igyekszünk közreadni.

Hazai szemle rovatunkban ezúttal *Pályfi* Miklós cikkét közöljük *az evangélikus egyház legégetőbb*

kérdéseiről. A tárgyilagosságra törekvő olvasó, tartozzék az egyház bármelyik árnyalatához, el fogja ismerni, hogy ez a cikk valóban *theológiai* elemzését adja az evangélikus egyházban kieleződött helyzetnek, — látszólag személyi ellentétek hitbéli és theológiai gyökereit tárja fel és ezzel komoly segítséget ad a gyógyuláshoz. Felmerülhet a kérdés, vajon a Theológiai Szemle, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának kiadványaként megjelenő folyóirat, *nem vállalkozik-e túlságosan merész feladatra,* mikor az egyház legfőbb kérdéséhez kritikailag hozzányúl és az egyházkormányzat megnyilatkozását, magatartását a theológiai értékelés mérlegére teszi. A szerkesztőségnek az a meggyőződése, hogy a Theológiai Szemle feladataihoz ez is mulhatatlanul hozzátartozik. Félreértések kockázatát is vállalva, időnként tartozunk az egyház életében végbemenő pozitív és negatív eseményeket theológiailag értékelni, — ez események köréből pedig nem hagyható ki magának az egyházkormányzásnak a funkciója, a legmagasabb egyházkormányzati testületektől „lefelé” a gyülekezeti szervekig. *Mintthogy az egyházban minden kérdés személyi kérdés is:* ez az elemzés aligha tartózkodhat adott esetekben egyes személyek megnyilatkozásainak, magatartásának pozitív vagy negatív, esetleg pozitív és negatív értékelésétől. *Adjon cikkíróinknak Isten mindenkor elég bölcsességet és szeretetet* ennek a nagyon nehéz szolgálatnak a végzéséhez is!

Tervünk szerint második számunkban több tanulmány foglalkozik majd *nemzedékünk élet-halál kérdésével: az atomkérdéssel.* Dr. Kiss Ferenc Kosuth-díjas professzort, az Anatómiai Intézet igazgatóját, a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének elnökét arra kértük, hogy „Az atombontás és az emberi élet” problémáit, e tárgykörben végzett és világszerte nagy feltűnést keltett biológiai kutatásait tegye folyóiratunkban a magyar evangéliumi keresztyénység tanítóinak és pásztorainak közkincsévé. További cikkek foglalkoznak majd az atomkérdésnek a mai theológiai irodalomban elfoglalt helyével, kritikailag ismertetik a különböző állásfoglalásokat. Az atomháború és a keresztyén erkölcs: az „igazságos” háború az atomfegyverek korában; a tábori lelkeszet problémája a mai háborúban; ezek a kérdések foglalkoztatják cikkeink íróit. Biztosak vagyunk abban, hogy olvasóinkat lelkipásztori szolgálatainkban segíteni fogják a háború és a béke kérdéseit a theológiai tudományosság eszközeivel megközelítő, az egyház felelősségének mértéke alatt elvégzett, bibliai vallástörténeti és theológiai, valamint egyháztörténeti-dogmatörténeti, gyakorlati theológiai és etikai elemzések; legközelebbi számainkban más tanulmányok mellett ezekre is sor kerül.

Végezetül engedjék meg nekem, hogy e sorokat — egy theológiai folyóirat első számának szerkesztői zárószavait! — Shakespeare: A vihar c. színművének epilógusával fejezzem be:

Kétségbe kéne esni ma,
Ha nem könnyítne szent ima,
Mely a kegyelem kényszere
S minden hibának gyógyszeré.
Ha vártok hát bocsánatot,
Nekem is megbocsássatok.

Theological Review

Founded 1925 — New Series Vol. I. — May 1958, Nr. 1.

A Monthly published by the Ecumenical Council of Churches in Hungary

EDITORIAL BOARD

The Very Rev. Tibor Bartha, Th. D. Bishop of Debrecen, Prof. Joseph Bodonhelyi, Th. D., Ph. D., Prof. Stephen Czeglédy Drs. theol., Chief Curator Prof. Thomas Esze, Ph. D., Prof. em. Emerich Kádár, Ll. D. (Editor), Dean Prof. Gyula Nagy, Th. D., Ph. D., Prof. Earnest Ottlyk, Ph. D., Th. D., Ll. D. Prof. Ladislás Martin Pákozdy, Th. D., (Chief-Editor), Prof. Nicolas Pálffy, Th. D. (Associated Editor), Dean Prof. Andrew Tóth, Th. D., Prof. Sigismund Joseph Varga, Ph. D.

CONTENTS

Prof. L. M. Pákozdy (Ref. Theol. Academy, Debrecen): *Starting Again of the „Theologiai Szemle”.*
The Rt. Rev. Joseph Farkas (Vice-Bishop, Budapest): *Our Evangelistical Work During the Last Two Decades.*
Prof. Alexander Czeglédy (Ref. Theol. Academy, Debrecen): *The Problems of Evangelism.*
Rev. Ladislás Csengődy (Lutheran Church, Budapest): *Some Remarks on the Evangelistical Work of the Past 35 Years.*
Prof. S. J. Varga (Ref. Theol. Academy, Debrecen): *Mission and Evangelism.*

WORLD REVIEW

Dean Prof. J. L. Hromádka, Ph. D., D. D. (Comenius Faculty, Prague): *The Mean Tasks of Our Working Together in the Oikumene.*
Prof. em. E. Kádár: *Notes on Our Journey in the Soviet-Union.*

HOME REVIEW

Prof. Nicolas Pálffy (Lutheran Theol. Academy, Budapest): *Lutheran Church in Hungary — quo vadis?!*

REVIEW OF BOOKS AND PERIODICALS

Emerich Kádár: *Church in the Storms of the Time* (by Prof. Earnest Ottlyk).
Ethelbert Stauffer: *Jesus, Gestalt und Geschichte* (by Prof. L. M. Pákozdy).
Eduard Winter: *Russland und die slavischen Völker in der Diplomatie des Vatikans* (by p. m.).

Editorial Office: IX. Kálvin tér 8. II. udvar I. em. 6.
Circulation Departement: XIV. Abonyi u. 21.

Theologische Rundschau

Gegründet 1925 — Neue Folge Jg. 1. — Mai 1958, Nr. 1.

Monatsschrift des Ökumenischen Rates der Kirchen in Ungarn

REDAKTIONSAUSSCHUSS:

Bischof Dr. Tibor Bartha, Prof. Dr. Joseph Bodonhelyi, Prof. Dr. Stephan Czeglédy, Oberkurator Prof. Dr. Thomas Esze, Prof. em. Dr. Emerich Kádár (verantwortlicher Schriftleiter), Dekan Prof. Dr. Gyula Nagy, Prof. Dr. Ernst Ottlyk, Prof. Dr. Ladislás Martin Pákozdy (Hauptschriftleiter), Prof. Dr. Nikolaus Pálffy (Schriftleiter), Dekan Prof. Dr. Andreas Tóth, Prof. Dr. Sigismund J. Varga.

INHALT

Prof. Dr. L. M. Pákozdy (Ref. Theol. Akademie, Debrecen): *Zu der Neuen Folge der „Theologiai Szemle”.*
Pfarrer Joseph Farkas (Stellvert. Bischof Budapest): *Unser Evangelisationsdienst während der vergangenen zwei Dezennien.*
Prof. Dr. Alexander Czeglédy (Ref. Theol. Akademie, Debrecen): *Die Probleme der Evangelisation.*
Pfarrer Ladislás Csengődy (Budapest): *Bemerkungen zu der evangelistischen Arbeit in den letzten 25 Jahren.*
Prof. Dr. S. J. Varga (Ref. Theol. Akademie, Debrecen): *Mission und Evangelisation.*

WELTRUNDSCHAU

Prof. Dr. Joseph L. Hromádka (Praha): *Hauptaufgaben unserer gemeinsamen Arbeit in der Ökumene.*
Prof. em. Dr. Emerich Kádár (Budapest): *Aufzeichnungen über unsere Reise in der Sowjet-Union.*

HEIMATRUNDSCHAU

Prof. Dr. Nikolaus Pálffy (Ev.-Luth. Theol. Akademie, Budapest): *Evangelisch-Lutherische Kirche in Ungarn — wohin?!*

BÜCHER- UND ZEITSCHRIFTENRUNDSCHAU

Emerich Kádár: *Kirche in den Stürmen der Zeiten* (von Prof. Dr. Ernst Ottlyk).
Ethelbert Stauffer: *Jesus, Gestalt und Geschichte* (von Prof. Dr. L. M. Pákozdy).
Eduard Winter: *Russland und die slavischen Völker in der Diplomatie des Vatikans* (p. m.).

Redaktion: IX. Kálvin tér 8. II. udvar I. em. 6.
Administration: XIV. Abonyi u. 21.

THEOLOGIAI SZEMLE

TARTALOM

DR. STRAUB F. BRUNO
kétszeres Kossuth-díjas akadémikus:

Az atomháború ellen — az atomerő békés felhasználásáért

DR. KISS FERENC
Kossuth-díjas orvosprofesszor, a Szabadegyházak Tanácsának elnöke:

Az atombontás és az emberi élet

DR. PAKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON:

A Sinaitól Hirosimáig

Dr. Schweitzer Albert óvásai az atomhalál ellen (k. i.)

DR. NAGY GYULA:

Az atomkorszak háborúja és a mai keresztyén ethika

JÁNOSSY IMRE:

Az „igazságos háború“

DR. VARGA ZSIGMOND:

Egyházunk a háború ellen

DR. BARTHA TIBOR:

Hogyan küzdjünk nemzeti egységünkért és a békéért

ZAY LÁSZLÓ:

Hallván nem hallanak, sem nem értenek?

DR. TÓTH ENDRE:

A béke az élet — a háború halál

VILÁGSZEMLE

DR. PAKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON

Earnest A. Payne „Néhány illúziója és tévedése“

A prágai ökumenikus theologiai konferencia

DR. KADÁR IMRE:

Feljegyzések a Szovjetunióban tett utazásunkról (II.)

(A tartalom folytatása a borítólap belső oldalán)

ÚJ FOLYAM

1958

2-3

SZÁM

ALAPÍTVÁ 1925-BEN

ATOMSZÁM

KIADJA A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSA

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EVANGELIUMI PROTESTANTIZMUS HAVI FOLYÓIRATA

1958. JÚNIUS—JÚLIUS

A Theologiai Szemle szerkesztő bizottsága:

Dr. Bartha Tibor, dr. Bodonhelyi József, dr. Czeplédy István, dr. Esze Tamás, dr. Kádár Imre (felelős szerkesztő), dr. Nagy Gyula, dr. Ottlyk Ernő, dr. Pákozdy László (főszerkesztő), dr. Pálffy Miklós (társzerkesztő), dr. Tóth Endre, dr. Varga Zsigmond j.

Felelős kiadó: Muraközy Gyula.

Szerkesztőség: Budapest, IX. Kálvin tér 8. II. udvar. I. em. 6. sz. Telefon: 181—055

Szerkesztőségi órák: minden szerdán a. u. 3—6 óráig

Kiadóhivatal: Budapest, XIV. Abonyi u. 21. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.

Előfizetést díj egész évre — 12 számra — 140.— forint; az 1958. évben (május—december) megjelenő nyolc számra 90.— forint, amely két előzetes részletben is fizethető.

Egyes szám (átlag 48 oldal + 4 borítólap) ára 12,— forint. — Kettős szám ára 24,— forint.

19115/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős: Bolgár Imre.

Tartalom folytatása:

HAZAI SZEMLE

DR. FEKETE LAJOS:

Becsüljük meg egyházunk műemlékeit

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

H. H. Kirst: Keiner kommt davon (Hans Joachim Iwand)

Hromádka L. Joseph: Theology Between Yesterday and Tomorrow
(Lukács László)

Allyn és Adél Rickett: Kémek voltunk Kínában (Zay László)

Jean Lasserre: Le Guerre et L'Évangile (Tóth Károly)

Hans Joachim Iwand: Der Prinzipienstreit innerhalb der protestantischen
Theologie (Pákozdy Miklós)

Kérés olvasóinkhoz

Köszönjük, hogy első számunk megjelenése után két héten belül már több mint ötszáz lelképásztor testvérünk csatlakozott munkatársi közösségünkhöz és küldte be folyóiratunk előfizetési díját. Bízató jele ez annak, hogy a magyar protestáns igehirdetők valóban igénylik a theologiai tudományosság színvonalán mozgó ökumenikus folyóiratot és készek érte áldozatot is hozni. Nagyon reméljük, hogy szolgálatunkat egyetlen igehirdető sem nélkülözheti.

Lapunknak ezt a számát még minden lelképásztor testvérünk címére elküldjük. A következő számot azonban már csak azoknak tudjuk elküldeni, akik előfizetési díjukat július végéig postára teszik. Erre szorít bennünket a papírszűke folytán megszabott példányszám is.

Nagyon kérjük olvasóinkat, írják meg nekünk minden szám után bíráló megjegyzéseiket. A Theologiai Szemle csak akkor töltheti be hivatását, ha olvasóink — a magyar protestáns pásztorok és tanítók — megosztják velünk folyóiratunknak nemcsak anyagi, hanem szelemi terheit is. Komoly segítséget jelent az építő bírálat, hálás köszönetet mondunk azoknak, akik az első szám megjelenése után akár szóban, akár írásban máris kifejezésre juttatták véleményüket.

Megismételjük azt a kérésünket is, hogy olvasóink legyenek egyúttal munkatársaink is. Közöljük szerkesztőségünkkel, hogy milyen theologiai tanulmányokat folytatnak, miről írhatnának számunkra tanulmányt vagy rövidebb cikket. Írják meg azt is, hogy miről szeretnének olvasni a Theologiai Szemle-ben? Mely könyvek ismertetését szeretnék olvasni, mely könyvekről tudnának folyóiratunkban beszámolót írni?

Ami a kéziratok formáját, nyomdatechnikai jelzéseit és a helyesírási előírásokat illeti, hivatkozunk a Theologiai Szemle első számában felsorolt kéréseinkre. Kérjük munkatársainkat, hogy szíveskedjenek ezekhez a szabályokhoz alkalmazkodni.

Az atomháború ellen — az atomerő békés felhasználásáért

Az V. Magyar Békekongresszust előkészítő sok ezer tömeggyűlésen, a Népek Barátsági Hónapja folyamán rendezett baráti találkozón, üzemi, hivatali, szakmai, területi, egyházi konferenciákon világosan megmutatkozott, hogy népünk érdeklődése a nemzetközi kérdések iránt mennyire megnőtt és tartalmában is mennyire elmélyült. Maga a kongresszus méltó összegezése volt annak a sok ezer előadásnak és felszólalásnak, amely a küldöttválasztó gyűléseken elhangzott. A közös emberi ügy iránti érzett nagy felelősség és komoly szakértelem jellemezte ezt a békekongresszust, melyen egyházaink számos képviselője is részt vett és fel is szólalt!

Egyházi békemunkánk eredményes folytatását segítik püspökeinknek a kongresszuson elhangzott, hetilapjainkban közölt hozzászólásai. És megtermékenyíti, szak-szerűvé és tartalmassá teszi további munkánkat Straub professzor, a kitűnő atomszakértő alábbi tanulmánya, amely világosan rámutat az atomkérdés mindkét oldalára: amilyen átok lenne az atomháború, olyan áldás az atomerő békés felhasználása. Öröm és megtiszteltetés számunkra, hogy a Theológiai Szemle atom-száma élén ezt a felszólalást közölhetjük.

Bevezetésében Straub professzor az atomkísérletek megszüntetésének és az atomfegyverek eltiltásának követelésére mutatott rá. Hangoztatta, hogy a kongresszusnak egyfelől le kell szögeznie az ország népének álláspontját, másfelől azonban új feladatok megoldására, új cselekedetek végrehajtására kell ösztönzést adni. Ezért kell beszélni az atomenergia felhasználásának módjáról, mert tiltakozásunk súlyát, fedezetét a mögöttük levő gondolatok adják meg, egyben eldöntik, hogy mit fogunk tenni a jövőben. Ezután így folytatta:

A békemozgalom cselekvő emberek társulása, s az atomfegyverek felhasználása elleni tiltakozásunk semmiképpen sem azonos az angol vénkisasszonyok vivisectio-ellenes mozgalmával. Amikor a II. szputnyik kísérleti állata az emberiség haladása érdekében elpusztult, ezek a vénkisasszonyok tiltakoztak, de természetesen ugyanakkor elvárták orvosuktól, hogy a kutyák millióin végzett kísérletek eredményeként kifejlesztett orvostudomány legmodernebb módszereivel gyógyítsa és kezelje őket.

Azt hiszem, hogy a békemozgalom csak akkor lehet hatékony, ha a dolgok lényegét megértve cselekvően lép fel. A modern tudomány és technika eredményeit az atomtudomány területén sűrűn ismertetni kell az emberiség széles tömegeivel. Csak a helyzet ismeretével rendelkező ember képes hatékonyan tiltakozni az emberiséget fenyegető merénylet ellen, s ugyanakkor cselekvően fellépni az atomenergia békés felhasználása érdekében.

Utóbbi területen magam is dolgozom: Az atomenergia békés felhasználásának egyik területe, a rádióaktív izotópoknak a biokémiai kutatásban való alkalmazása. Az utolsó évtizedekben ez a kutatási terület is sok olyan eredményt hozott, amely az orvosi gyakorlatban már felhasználható és a jövőben igen nagy mértékben tökéletesíteni fogja az orvosi munkát. Ezen munkám során gyakran találkoztam a legkülönbözőbb műveltséggel rendelkező emberekkel, akikben a rádióaktív izotópoknak a kutatásban való alkalmazása szent bor-

zadályt kelt, akik megrémültek akkor, amikor megmondtam nekik, hogy az ő testükben is vannak rádióaktív izotópok. Nem lehet, hogy az ilyen emberek, akik az atomenergia legalapvetőbb kérdéseivel nincsenek tisztában, állást foglalhassanak a kérdésben, s ha állást foglalnak, állásfoglalásuk nem ér többet, mint a vivisectio-ellenes vénkisasszonyoké. Teljesen irreális, haladásellenes és emberellenes az az álláspont, amely az emberiség katasztrófájának tartja az uránhasadás, a term nukleáris reakciók felfedezését és szerencsétlenné érzi magát azért, mert ebben a korban születt.

Az atomenergia felszabadításának megismerése óriási lehetőségeket jelent, mind a jó, mind a rossz irányú felhasználás számára. A békeharc nem merülhet ki abban, hogy tiltakozunk a rossz ellen, hanem azt kell, hogy jelentse, hogy cselekvő módon felhasználjuk áldásait arra a célra, hogy megerősítsük a magunk táborát.

Meg kell értetni azt, hogy az atomenergia felszabadítása szükségszerűen maga után vonja a rádióaktív izotópok keletkezését. Ha ez a folyamat atommáglyában megy végbe, a keletkező izotópokat fel lehet használni a gyógyászatban, az iparban. Az izotópok orvostudományi alkalmazása az egész emberiség szempontjából számszerűen nehezen értékelhető ki, az ipari alkalmazás viszont a jelenlegi becslések szerint évente sokmilliárd dolláros önköltségsökkentést eredményezhet, nem beszélve arról, hogy az erőművek energiatermelésének technikai fejlődésének további leh-

adnak az energiaforrások bővítésével. Ma már nem probléma az, hogy az atommáglyákat úgy működtessék, az izotópokat az iparban és a gyógyászatban úgy használják fel, hogy sem az izotópokkal közvetlenül dolgozók, sem pedig az atommáglya közelében élők semmiféle károsodást ne szenvedjenek. Ehhez csupán megfelelő szakértelemre van szükség. Az izotópok békés felhasználása sokkal kevesebb veszélyt jelent, mint más technikai találmányok bevezetése. De hangsúlyozom, azért, mert ma már ismerjük hatásait és ismerjük a védekezés módját.

Hatásuk lényege az, hogy a rádióaktív izotópok úgynevezett ionizáló sugárzásokat bocsátanak ki. Szerencsére olyan tökéletes műszerekkel rendelkezünk, amelyek az ionizáló sugárzás rendkívül kicsi szintjét is ki tudják mutatni. Ez lehetővé teszi az ionizáló sugárzások olyan mennyiségének megmérését, amelynek az ezerszerese sem jelent még komoly veszélyt az ember szervezetére. Így lehetővé válik annak megállapítása, hogy a természetben mindenütt található ionizáló-sugárzás, s az ember mindig is ki volt téve sugárzások hatásának. A rádióaktív sugárzások mérési technikájában ezt a természetben mindenütt jelenlévő sugárzást háttérnek nevezik. A háttérsugárzás a természetes anyagokban előforduló kismennyiségű rádióaktív anyagokból, másrészt az úgynevezett kozmikus sugárzásból tevődik össze — utóbbi a világűrből származik.

A rádióaktív izotópok békés alkalmazása ezt a háttérsugárzást nem befolyásolja. Ismeretes az, hogy évtizedek óta izotópokkal dolgozó kutatóintézetekben a háttér változatlan ha betartják a szükséges rendszabályokat. Intézetünkben negyedik éve dolgozunk izotópokkal és a háttér azóta semmit nem változott.

Egészen más a helyzet a hidrogén-bombával kapcsolatosan. A kísérleti hidrogénbomba-robbantások következtében nagymennyiségű rádióaktív anyag szóródik szét a levegőben, s ez néhány év alatt ülepszik le a föld területére. Az atomrobbantás folyamán keletkező fontosabb izotópok évtizedeken át bocsátanak ki sugárzást. Ennek következtében a háttér emelkedik. Kiszámították, hogy az eddig végzett hidrogénbomba-robbantások következtében már 10 kg Stroncium 90-es izotóp van a levegőben, s mire ez lehullik, a háttér néhány százalékkal emelkedni fog az évek folyamán, még akkor is, ha a robbantásokat most abbahagyják. A kérdés az, hogy ennek mi a következménye.

Az ionizáló sugárzásoknak az élő szervezetekre gyakorolt hatásáról elég sokat tudunk, de még sok hiányosság is van tudásunkban. Két alapvető tényről lehet szövegnünk. Az egyik az, hogy az ionizáló-sugárzás hatása összegeződik, tehát egy bizonyos sugárzás-mennyiség által okozott káros hatás ugyanakkora lesz, ha valaki azt egyszerre kapja meg, mintha igen kis sugárzás alakjában egész életén át éri a szervezetét. Ebből arra lehet következtetni, hogy már a természetben adott háttér-sugárzás is bizonyos károsodást idéz elő. Nem igaz, amit egyesek hangoztatnak, hogy a meglévő háttér-sugárzáshoz az ember és az állatok szervezete már alkalmazkodott. Az ionizáló sugárzásokhoz éppen úgy nem lehet alkalmazkodni, mint a fejbőlövéshez. Csupán arról van szó, hogy a háttér-sugárzás az élőlényeknek csak egy kis százalékában okoz káros hatásokat.

Az ionizáló-sugárzás parányi részecskékből áll, amelyek szervezetünkbe jutva egy-egy molekulát képesek csak elroncsolni. A véletlenül működik, hogy az a molekula, amit eltalálnak, mennyire pótolhatatlan az ember számára. Így az egyik embert ért sugárzás nem okoz változást, a másik esetben viszont a szerencsétlen véletlenek halmozódása azt eredményezi, hogy káros elváltozás jön létre.

Állatokkal és baktériumokkal végzett kísérletekkel megállapították, hogy a sugárzás mennyisége és az elváltozások között arányosság áll fenn. Ez annyit jelent, hogy a háttér-sugárzás kétszerezésére való megnövekedése kétszer annyi, vagy esetleg több károsodást okoz. Ha tehát az atombombakísérletek következtében a háttér csak néhány százalékkal is emelkedik, abból kiszámítható, hogy hány tízezer ember fog korán elpusztulni csak az elvégzett kísérletek miatt és kiszámítható, hogy évente mintegy ötezer gyerek fog olyan erős fogyatékossgal születni, amely életét tönkreteszi, holott a nukleáris kísérletek elvégzése nélkül ezek is egészségesen születtek volna meg.

A másik alapvető tény, amit le kell szögezni az, hogy az ionizáló sugárzások káros hatását nem lehet meggyógyítani. Természetesen, közvetlenül a súlyos megsérülés elszívása után az áldozatok egy részét megfelelő orvosi kezeléssel meg lehet menteni attól, hogy járulékos szövödmények következtében meghaljanak. A helyzet olyan, mint a lövésű sérüléseknél, az orvosi kezelés megakadályozhatja az elvérzést, a fertőzést, de magát a károsodást nem tudja megfordítani. Azok a káros hatások, amelyeket az ember szervezetében az ionizáló sugárzások kifejtenek, többfélék. Nem szükséges emlékeztetnem arra, hogy az egész testet ért nagy sugármennyiség rövid idő múlva halálos lehet. Sokkal fontosabb azt kiemelni, hogy a nem halálos adagoknak milyen következményei vannak. Hirosimában igen nagy számok alapján lehetett megállapítani azt, hogy az atombombarobbanás következtében egy évtizeden keresztül nagymértékben emelkedett a különböző dagados betegségek, elsősorban a fehérvérűség százalékaránya, másrészt az egy évtized alatt született gyerekek között 15 százalékra ugrott fel a torzszülöttek számaránya. Ne felejtjük el, hogy a hidrogénbomba körülbelül 2500-szor hatékonyabb, mint a hirosimai atombomba volt, tehát a hidrogénbomba ilyen hatása óriási méreteket jelent, ha meggondoljuk, hogy a hirosimai utókövetkezmények eddig már 30 ezer torzszülött gyermek szerencsétlenségét okozták az utódokban.

A káros hatás lényege az, hogy az ionizáló sugárzások maradandó elváltozásokat okoznak a szervezetnek azokban az alkotó részeiben, amelyek a tulajdonságok átöröklését biztosítják. A sugárzásoknak ez az úgynevezett mutációt fokozó hatása mindig a káros irányban érvényesül, vagyis kevésbé életképes utódokhoz vezet. A káros tulajdonság nemcsak a közvetlen utódokra jelentkezik, hanem több generáción át megmarad.

Azért beszéltem itt is kissé részletesebben ezekről a technikai részletkérdésekről, mert ezen keresztül meg kell érteni, mi a különbség abban, ha a békemozgalom a háború ellen harcol és mi a különbség abban, ha a békemozgalom az atomkorszakban fenyegető háború ellen fellép.

Néhány évvel ezelőtt Auschwitzban megrendületen álltam a második világháború egyik emberte-

len dokumentuma előtt. Ma sem tudom elfelejteni azt a fojtogató érzést, ami elfogott az ott kiállított dokumentumok láttára. Különösen megdöbbentett az a nagy üvegdoboz, amely többszáz kitapcsott gyermekcipőt tartalmazott, a haláltáborban elpusztított gyermekek egy töredékére emlékeztető jelként. Nehéz a háború borzalmait összehasonlítani, és a hideg statisztika tükrében talán az Auschwitzban elpusztított négy millió ember mellett ez a néhány, ez a párszáz gyermekcipő elenyészik. De ez a részlet bennem sokkal nagyobb felháborodást keltett. Az a bibliai történet, amely szerint Herodes az összes újszülöttet felkoncoltatta, a történelem által feljegyzett kegyetlenségek gyerekek meggyilkolásáról — mind tanúskodnak arról, hogy az agresszív erők egyes kirívó esetekben az embertelenségnek ezekhez a szélsőségeihez is eljutottak. Az auschwitzi gyermekcipők ezeknél azért tragikusabbak, mert mutatják, hogy ez az embertelenség nagy méreteket öltött, intézményessé általánosult. S itt érkeznünk el ahhoz a gondolathoz, amely a jövővel kapcsolatos, amire gondolnunk kell, amikor mai cselekedeteinket megfontoljuk. Az atomkorszak ebből a szempontból jelenti talán a legnagyobb megfontolandó új problémát. Az atomháború nemcsak annyit jelent, hogy hozzávetőleges számítások szerint 800 millió ember életét elpusztíthatja, hanem annyit is jelent, hogy legintézményesebben a gyerekek és a meg nem született gyerekek életét és egészségét fenyegeti.

Nem szabad elfelejteni, hogy a modern háborús technika eddig a háború borzalmainak mennyiségi fejlesztését eredményezte. A modern háború a trójaitól abban különbözik, hogy hatalmas területeken sokkal több ember pusztul el.

Az atomkorszak ezt a mennyiségi fejlődést ugrászerűen meggyorsította, hiszen az interkontinentális ballisztikus rakéták és hidrogénbomba töltetek a háború hatókörébe vont területet az egész föld felszínére kiterjesztették és mint említettem, az emberiség jelentős részének rövid idő alatt történő elpusztítását teszik lehetővé.

Sokkal fontosabb azonban az, hogy az atomkorszak minőségi változást jelent e téren. Minőséileg megváltozott a helyzet azért, mert az atomháború hatása nemcsak addig tart, amíg a háború után a fegyverek elhallgatnak, hanem évtizedeken keresztül sújtja a késői utódokat. Egy Napoleon, egy Hitler egy-két évszázad távlatából a történelem rossz emlékéi epizódja, de egy atomvilágháború után évszázadokkal a korcs, az életképtelen utódok, a rádióaktivitással szennyezett földön élő emberek átkozni fogják azt, aki az atomháborút kirobantotta. A ma emberének tisztában kell lenni ezzel a minőségi változással. A történelem azt mutatja, hogy az emberiség újra napirendre tudott térni a háborúfelett, az élet folyt tovább. A háború a politika eszköze volt. De ez a minőségi különbség: az atomháború felett nem lehet soha napirendre térni, s ezért inangoztatják ma világosan látó emberek: a háború ma már nem lehet a politika eszköze. Ezeket a gondolatokat végig kell gondolnunk, az emberekkel a gondolatnak ezt az útját alaposan meg kell ismertetnünk. Mindezek a tények kell, hogy mozgósítsák az embereket a háború ellen, az atomháború ellen, de ugyanakkor békeharcunkhoz tartozik az is, hogy ne mulasszuk el az atomenergia felhasználását az emberiség érdekében és fokozzuk munkánkat, hogy a sugárzások biológiai hatásait jobban megismerve, a védekezés módjait felismerhessük.

Dr. Straub F. Bruno

Az atombontás és az emberi élet

Bevezetés

Az atomrobbanás és annak minden élőlényre kiható veszélye ma már az egész emberiség előtt ismeretes. Tanult és kevésbé tanult emberek százmilliói foglalkoznak ezzel a kérdéssel, mert a lelkek mélyén ott ül a tömeges atomhalál lehetősége.

Miért olyan veszélyes a tudománynak ez a vívmánya? A tudomány eddig csak a természetes erőket (tüzet, vizet, szelet, gózt, villamosságot, vegyi folyamatokat stb.) használta fel előrehaladására és azokat hajtotta az ember szolgálatába. Most történt meg először, hogy az ember hozzányúlt a természet belső szerkezetéhez (a Szentírás nyelvén szólva: a teremtményhez), azt bontotta szét elemeire és ez a bontás soha nem sejtett robbanó és sugárzó erőket szabadított fel, melyek halálosan fenyegetik az emberiséget. Az atomrobbanás pusztító hatását ismerjük a Japánra ledobott két atombomba következményeiről: városok váltak percek alatt romokká és százezrek haltak meg azonnal. Váratlan következménye lett azonban a két japán atombombának az a veszedelmes sugárzás, mely ma — több mint tíz évvel a két robbanás után — még mindig nem szűnt meg. Az újabb atom- és hidrogénbomba kísérletek állandóan fokozzák ezt a veszélyes sugár-

zást, mely a szakemberek figyelmeztető szavai szerint ma már önmagában is az egész emberiségre kiható veszélyt jelent.

E sorok írója 1948-ban résztvett Philadelphiaiában egy nagy orvosi ülésen, melyen két amerikai katonaoorvos beszámolt a Japánra dobott bombák robbanása után az életben maradt lakosságon észlelt sérülésekről és betegségekről. A két előadás után az elnök hozzászólásokra hívta fel a hallgatóságot. Hozzászólások helyett azonban a körülbelül 1000 főnyi orvosreg mint egy ember felállott és valamennyien elhagytuk a termet. A jelenvolt orvosok egyöntetű véleménye ugyanis az volt, hogy az atomrobbanások olyan sérüléseket és bántalmakat okoztak Japánban, melyekkel szemben a mai orvostudomány gyakorlatilag tehetetlen. Nem községes sebesülésekkel állunk itt szemben, hanem például a szemgolyók felrobbanásával, egyes belső szervek működésének azonnali és teljes megszűnésével és olyan természetű fekélyekkel, melyeknek gyógyítására egyáltalán nem vagyunk felkészülve, eltekintve attól, hogy a robbanás nagy körzetében a segítségre sietőket is életveszélyes erő atomsugárzás fogadja. Híreket hallunk, hogy a két japán atombomba csak kezdetleges, kis erejű robbanást okozott a hidrogénbomba hatásához képes

Azt is halljuk, hogy az a sziget, melyre a Csendes Óceánban az első kísérleti hidrogénbombát ledobták, egyszerűen eltűnt, a tengerben levő állatok pedig több száz kilométeres körzetben elpusztultak és japán halászok ugyancsak több száz kilométeres távolságban súlyos roncoló betegségekre estek a káros sugárzás hatására. Nincsen tehát hiány olyan adatokban, melyek méltán aggasztják az egész emberiséget. Akár szakmai, akár keresztényi szempontból nyúlunk tehát a kérdéshez, az egész emberiség problémájával állunk szemben.

Ennek a közleménynek első részében élettani (biológiai), második részében keresztényi szempontból foglalkozom az atom-kérdéssel.

I. Az atomsugárzás veszélye az élő szervezetre.

A földet körülvevő légkör nemcsak levegőt tartalmaz, hanem ez egyúttal elektromágneses tér is, melyben vannak ugyan időnkénti éghajlati változások (úgynevezett frontátvonulások), de ezek a változások csak egyes túlérzékeny egyénekre hatnak kellemetlenül, az emberek többsége semmit nem vesz észre ezekből az úgyszólván természetes változásokból. A csendes-óceáni első hidrogénbomba robbantása óta azonban az egész földkerekségen minden esősepp és hópehely káros, úgynevezett rádióaktív sugarakat tartalmaz. Atomtudósok újra, meg újra figyelmeztetik a kormányokat frásban és szóban, hogy az újabb ilyenfajta robbantások állandóan fokozzák ezt a káros sugárzást. Most már nemcsak az esősepp és a hópehely tartalmaz káros sugarakat, hanem a robbanások nagy körzetében a tengeri halak és az európai folyóvizek is „fertőzve” vannak ezekkel a veszélyes sugarakkal.

Miben jelentkeznek ezeknek a káros sugaraknak a hatása?

Az ausztráliai szigetekről jön a hír, hogy az egyébként természeti állapotban élő emberek között állandóan növekedik a torzszülött gyermekek száma. Valószínűen az ugyanazon területen levő állatok között is növekedik ez a szám, de ennek közelebbi megállapítása nehéz, mert az anyaállat, valami ösztönnél fogva, születés után rendszerint azonnal elpusztítja torzszülöttjeit. Azt is jelentették, hogy a csendes-óceáni szigetek lakói között a kísérleti robbanások óta kb. 50.000-el szaporodott a rákos betegek száma.

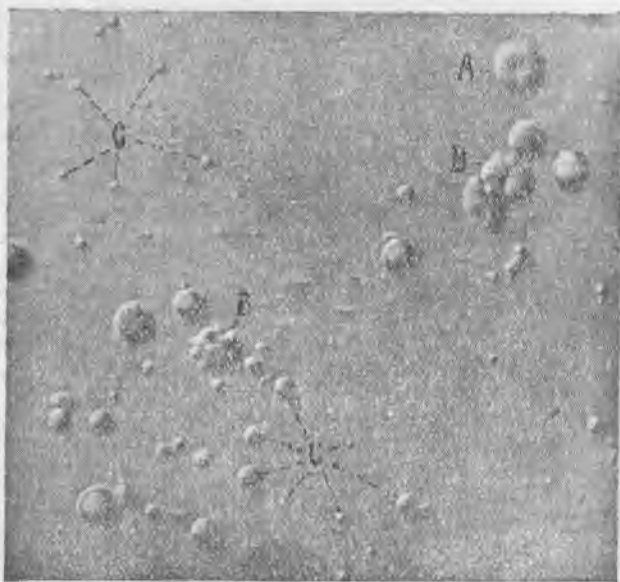
A szakember előtt ezek a jelenségek érthetők. Bolk amsterdami anatómiai professzor harminc évvel ezelőtt a németországi Freiburgban tartott anatómiai kongresszuson a jelen levő szakembereknek szinte ámulatára egész sereg észleleti ténynyel igazolta, hogy a veleszületett fejlődési rendellenességek 9/10 része kétségtelenül abból származik, hogy a magzati fejlődésben egy vagy több mozzanat megakad, valamilyen ismeretlen gátlás (fejlődési bénulás) hatására. A fennmaradó 1/10 fejlődési zavar mélyebb mozzanataiba Bolk még nem tudott betekinteni, de ma már mint szakember mondom, hogy valamennyi fejlődési rendellenesség a fejlődési erők és a normális fejlődéshez szükséges csíraelemek (ú.n. genetikai tényezők) megzavarásából, a fejlődési folyamatok káros lelassításából vagy kijeléséből származik.

Amsterdami csatornamunkások ijedve jelentették újabban, hogy a városi csatornahálózat egyik

részében sok torz békát látnak. Némelyeknek csak három lábuk van, másoknak csak egy szemük, ismét másoknak valamely testrésze hiányzik és így tovább. Szakértők megállapították, hogy a csatornahálózat eme szakaszába ömlik egy olyan gyár szennyvize, mely rádióaktív anyagokkal foglalkozik. A torz békák tehát ezen káros sugarakkal szennyezett víz hatására állottak elő.

A röntgensugarak alkalmazásának első idejében, nem ismervén e sugarak káros hatásait, a szakorvosok nem védekeztek kellőképpen a sugarak ellen és ezért egy idő múlva különböző fekélyes bőrbajokat, sőt rákokat is kaptak a sugarak hatására. Ezek a röntgenártalmak is a sugarak hosszú időre terjedő, a genetikai elemeket pusztító erejéből származtak.

Véleményem szerint már ennyi adatból is megérthető, hogy az eddig normális egyensúlyban lévő elektromágneses légkör meg van zavarva az atomrobbantások hatására és különösen az érzékenyebb fejlődő szervezet, máris nagy veszélyeknek van kitéve. Mint aki a rákok és egyéb daganatok keletkezésének kérdésével évek óta foglalkozom, s munkatársaimmal közös eredményeimet nemzetközi tudományos kongresszusokon is előadom, itt is közölhetem, hogy a daganatok keletkezése szintén az élet folyamán állandóan működő utánpótlási (regeneratív) elemek megzavarásában (kisiklasztásában) keresendő. Ezt bizonyítják a vegyi szerekkel (pl. kátránnyal) előállítható kísérleti, valamint a fentemlített röntgen-rákok is. Különösen veszélyesek e tekintetben az állandóan és a szervezet egy-egy területére vagy szervére ható ún. n. krónikus ártalmak. Köztudomású, hogy a rákos betegségek száma az utóbbi évtizedekben rohamosan megszorodott az egész művelt világon. Nemzetközi tudományos kongresszuson (Milano, 1956) tett kijelentésemet itt is megismételhetem: a daganatok keletkezése a normális (biológiai) erők kisiklásában és kisiklasztásában keresendő. A káros sugárzások a kisiklasztó erők közé sorozandók. Tudományos kutatásaim alapján én is indokoltan tartom az atomfizikusok ama figyelmeztetését, hogy a káros sugárzások hatása nyilván-

1. ábra. Friss élő emberi vér öt órával a kivétel után. Fesztelenül, nedves kamrában.
A = Ep piros vértest. B-B = Szemcséket termelő piros vértestek. C-C = Növekedésben lévő szabad szemcsék.

2. ábra. Fehér vörsejtek a vérpályán kívül. Festett készítmény. A—A = Szemcséket termelő fehér vörsejtek. B = Növekedésben lévő szabad szemcsék a környező szövetben.

valóan fokozódik és a meglévők mellett még újabb megbetegedések is várhatók. Ezt a tényt nem lehet zemmiféle lekicsinylő (bagatellizáló) nyilatkozatokkal megcáfolni. Jogosan ül tehát az atomveszélyből származó aggodalom százmilliók lelkében. Pár hét előtti nyugateurópai utam egyik tanulsága az volt, hogy az emberek milliói ott úgy körül vannak véve ezzel az aggodalommal, mint valami sűrű köddel.

Ennek az aggodalomnak fontos élettani (biológiai) alapja is van. Én és munkatársaim az utóbbi években mikroszkópiai és kísérletes vizsgálatok útján feltártuk azt a tényt, hogy nem a sejtek az élő szervezet legkisebb egységei, hanem a vér és egyéb szervek sejtjeiből kilépő és önálló működésekre képes, autonómiával bíró apró szemcsék (granulumok). Angol szakemberek ezt a felfedezést az atombontással állítják párhuzamba, francia, olasz és német tudósok forradalmának, de dinamikusnak és haladónak tartják megállapításainkat.

Leleteink a nemzetközi tudományos fórumok előtt vannak, itt csak a legfontosabb észleletet: a vér ismert alapelemeiből (piros és fehér vörsejtek-ből, valamint a vérlemezkékből) kilépő szemcséket említem meg. A vér eme három sejtes eleme egyformán termeli a maga szemcséit a vérpályán belül is. Egy köbmilliméter emberi vérben általánosságban 5 millió piros vörsejt van. Az egész szervezetben (5 liter vérben) 25 billióra becsülik a piros vörsejtek összes számát. Eddig azt tanítottuk, hogy a piros vörsejtek csak a vörös csontvelőben termelődnek, de már előttünk is számos kutató kétségbe vonta ezt a tanítást, mert az 5 liter vérhez képest csekély mennyiségű a szervezet vörös csontveleje és meg van állapítva, hogy utóbbi a napi utánpótlást sem tudja egyedül végezni. A piros vörsejtek élettartamát tekintve, naponta kb. 1/2 billió piros vörsejtet kellene a csontvelőnek utánpótlásként termelnie, de ennek a hatalmas utánpótlási folyamatnak a csontvelőben nincs megfelelő nyoma. Másrészt vannak állatok, melyeknek nincs csontvelejük, viszont vörsejt-képzésük van. Az emlősök korai embrióiban, vagy a

költés elején levő tyúktojásban sincs vörös csontvelő, viszont a vörsejtek képzése javában folyik.

Azt találjuk, hogy a szervezet eme legfontosabb sejtjeinek, t. i. a piros vörsejteknek utánpótlási helye a vérpálya is, hol szemcséiket mintegy megszülik s azok ott növekedésnek is indulnak (1. ábra). Ugyanezt találtuk a fehér vörsejteknel is (2. ábra), mind a vérpályán belől, mind azon kívül. Így válik érthetővé az a közismert jelenség, hogy bizonyos fertőző betegségekben órák alatt 2—3-szorosára ugorhat a vérben a fehér vörsejtek száma. A fertőzés ingerre ugyanis gyors szaporodásra serkenti a megfelelő fehér vörsejteket érett szemcséik kibocsátása által.

A vér legkisebb alapelemei a vérlemezkék. Mi közönséges mikroszkóppal is láttuk, de egy fiatal svéd kutató (Bloom) elektron-mikroszkópos vizsgálatai kapcsán mint mellékletet írta le a vérlemezkékből kiáramló szemcséket (3. ábra). Én magyaráztam meg neki stockholmi előadásomban (1956) leletének értelmét.

A vörsejtekből kiszabaduló szemcséket kimutattuk a keringő vér savójában is. Ezeknek a vérben keringő szabad szemcséknek sok és életfontos feladatai vannak a szervezet ép és kóros viszonyai között, melyekre szakközleményeinkben és előadásainkban már rámutattunk. Itt csak azt akarjuk érthetővé tenni, hogy a káros sugárzások elsősorban ezekre a legkisebb egységekre, vagyis a szemcsékre hatnak s ma még kiszámíthatatlan mértékben megzavarják azok egészséges kialakulását, valamint működésük teljes kifejtését. Kimutattuk, hogy a vérnek sok fontos sajátossága, pl. a vércsoportok jellege is ezekhez a szabad szemcsékhez van kötve. Mint említettem, más szervek sejtjei, pl. a csirasejtek is termelik a maguk szemcséit, de vizsgálataink közben azt látjuk, hogy valamennyi között legfontosabbak a vér sejtjeinek a szemcséi. A Szentírás ismerő kutató nem tud kitérni az Írásnak egy fontos verse elől, mely így szól: „A testnek élete a vérben van” (III. Mózes 17:11). Az atomrobbantások ártalmas sugárzásai kétségtele-

3. ábra. Vérlemezke (B) a belőle kiszabadult szemcsékkel (C—C).

A = Fehér vörsejt szélé.
Elektron-mikroszkópos felvétel 10 000-szeres nagyítással (Dr. Bloom).

nül támadják ezeket a legfinomabb és legfontosabb szemcséket is. Mondhatjuk tehát, hogy ez a sugárzás mintegy csirájában támadja a szervezet életét. Így jobban megérthetők a fentebb említett torzszülöttek és rosszindulatú daganatok is. Észleleteink összevágának a sugár-biológia azon régi megállapításával, hogy a szaporodásban lévő sejtek érzékenyebbek a sugár-ártalmakkal szemben, mint a kifejtett nyugvó sejtek.

Az emberek nagy aggodalma tehát emez életfontos működések veszélyeztetésében leli magyarázatát és az emberek százmilliói ebben az aggodalomban nem tévednek. A szakemberek látása helyett életöszönük áll aggodásaik mögött és annak szavát hallja meg belső emberük.

II. A keresztyénség (christianizmus) feladata az atomveszélyben.¹

Mindnyájan ismerjük tehát az atomfizikusok figyelmeztetését a veszély ellen, ismerjük államaink békeharcainak érvelését, valamint a Béke-Világtanács üléseit és felhívásait is. Kormányunk és a kormányok általánosan nem kívánják a keresztyénségtől, hogy az ő módszereiket és érvelésüket lekopírozza a békeharcban, hanem inkább azt várják tőlünk, hogy a keresztyénség a maga speciális szavát hallassa ebben a helyzetben az egész emberiség előtt. A keresztyénségnek ebben az egész emberiséget szolgáló missziójában a következő hármas feladata van.

1. A keresztyénségnek egységes hangot kell hallatnia.

Nemcsak a pogányok és mohamedánok vádolják a keresztyénséget azzal, hogy nincs egységes hangja, hanem a christianizált világban is évszázadok óta hangzik ez a jogos panasz. A szocializmusnak és az ezzel járó történelmi erőknek a szele az egész világot bejárja; egyetlen birodalom, állam vagy nép sem menekülhet ennek hatásától. Még a christianizált államok is jogosan függetlenítik magukat a keresztyénség mindenféle formáitól és mintegy visszaküldik a keresztyénséget abba az önállóságba, melyben a keresztyénség a Nagy Konstantinnal való szövetség előtt volt a Római Birodalomban. A dogmák és a felekezeti harcok kiélezését ideje megszüntetni az egész világban. A sajnálatosan korán elhunyt Bánáss László veszprémi püspök fejtegette e sorok írójának, hogy bár a katolicizmus a pápai csalhatatlanság súlya alatt dogmákban és szervezetben (organizációban) sajnálatos módon nem tud egyesülni a protestantizmussal, fennmarad számunkra a legmagasabb, t. i. a szellemi sík, melyben előbb-utóbb össze fogunk találkozni. Nos, a szocializmus világkorszakában és az atomveszély idején a keresztyénség szellemi síkon való egységének ez az ideje elérkezett. Isten nem egyik vagy másik felekezet istene, Jézus nem egyik vagy másik felekezet Megváltója, az evangéliumok erkölce nem egyik vagy másik felekezet saját tulajdona, az apostolokat és leveleiket egyetlen felekezet sem sajátíthatja ki magá-

nak, a másod-, harmad- és tizedrangú tanbeli különbségek idejüket múlták az egész emberiség egység felé törekvő arculatával szemben. A pogány missziók legnagyobb válságát az okozza, hogy a pogány vezetésű államok meg akarják ugyan tartani a beljükből oltott evangéliumi keresztyénséget, de azt — mint mondják — az európai felekezeti mérgek nélkül, saját keresztyén fiaik vezetésére akarják bízni. Az ázsiaiakat azt is hangoztatják, hogy minden nagy vallás (a keresztyénség is), ázsiai talajon született, Európában csak felekezetek támadtak, melyeket ők nem akarnak átvenni és folytatni. A történelmi erők tehát mintegy hajtják a felekezetekre tagolt keresztyénséget a szellemi síkon való egységre, hogy egységes hangot tudjanak hallatni a mai világhelyzetben és pedig az evangéliumoknak és Krisztusnak a hangját.

2. A keresztyénség tanúbizonysága.

Jézus azt a missziót bizta minden nemzedékben élő tanítványaira, hogy legyenek néki tanúi Jeruzsálemtől kezdve a földnek végső határáig (Csel. 1:8). A tanúnak egyénileg és híven kell tanúskodnia azokról, amiket látott, hallott vagy megtapasztalt. Jézus úgy mutatkozik be János apostolnak, mint „a hű és igaz tanúbizonyság” (Jelesések 3:14). Ezt joggal várja el Jézus mindazoktól, akik az ő nevét vallják mint „Christianusok”. Az egység felé törekvő világban a keresztyén felekezeteknek, nagyoknak és kicsinyeknek egyaránt, revideálniuk kell bizonyosságukat, nem dogmáik és ceremóniáik alapján, hanem az egyetlen Jézus Krisztus vitathatatlan személyének világánál, mert ha ő úgy mutatkozott be, mint a „világnak világossága”, akkor abban kétségtelenül benne vannak a világban élő keresztyén felekezetek is. A világ mai folyamatában a keresztyénségnek csak azok az alakulatai és egyéni képviselői maradnak fenn, amelyek és akik Jézus személyéhez és az ő evangéliumának erkölcséhez kötik bizonyágtételüket. Ő, mint a „Békesség fejedelme” nem azt mondta, hogy boldogok a mennél különb hitvallásokra törekedők és sok egyebet nem mondott, amikre a felekezetek nagyon is törekedtek a múltban és a jelenben, hanem azt mondta: „*Boldogok a békességre igyekezők*” (Máté 5:9). A mai nagy békeharcban is azoké lesz a győzelem, akik szívükben őszintén törekednek a béke fenntartására. A felekezetek hangja is erőtelen lesz a békeharcban, ha egymással is képmutatás nélkül való békességre nem jutnak. Békességre csak az vezetheti az embereket, akiben magában is a béke erői uralkodnak.

Ma sok szó esik az egyházak folyóirataiban Jézusról, mint királyról. Ő megfeszítése előtt — bár megkötözött — Pilátus és Heródes elé kerülve, királyi ajándékot hagyott náluk. Feljegyezte az Evangélium, hogy Pilátus és Heródes — bár addig ellenséges viszonyban voltak egymással — Jézus kihallgatásával kapcsolatban kibékültek. A békességnek fejedelméből kiáradó erő rábeszélés nélkül is sikeres hatással volt a két ellenséges hatalmasságra. A békesség erejének ez a valóságos kiárasztása a christianizmus mai feladata a népek közötti békéért folyó harcban.

3. A keresztyénség élettani (biológiai) szerepe.

Egyeseknek talán idegen ez a fogalom, hogy t. i. a keresztyénségnek élettani (biológiai) szerepe is volna? Pedig így van, sőt ez a keresztyénség leg-

¹ A „keresztyén” szó használata a múlt századokban általános volt nemcsak a protestáns irodalomban, hanem a katolikusban is. Pázmány Péter is ezt a szót használta. A christianizmus nem a keresztről, hanem Krisztusról kapta nevét. Indokoltabb tehát a „keresztyén” szó használata.

nagyobb szerepe. Ez a szerep Jézusnak ama megbízásán alapszik, melyet a hegyi beszédben tanítványainak adott: „Ti vagytok a földnek a sói” (Máté 5:13). A sóról mindenki tudja, hogy az ízesít és az ételeket a rothadástól megóvjá. A tanítványra nézve ez azt jelenti, hogy neki a földben (a világban) evangéliumi életével (nem felekezeti tanáival) ízesítő és konzerváló hatást kell kifejtenie. Ezek is szép és fontos feladatok, de ma ennél többet tudunk. Az orvosi tudomány feltárta, hogy a keringő vérben só van. A só mennyisége a vérben kevesebb ugyan, mint 1% (pontosan 0,9%), de ez a kicsinynek látszó mennyiség ott életfontos szerepet tölt be. Kiderült, hogy a nagy élettani folyamatok (anyagcsere, hő- és erőtermelés stb.) nem bonyolódnak le a szervezetben eme csekélynek látszó só jelenléte nélkül. Nem a só lesz erővé vagy meleggé, de ezek a nagy és állandó folyamatok nem mehetnek végbe a só közbenjárása nélkül. Szaknyelven úgy mondjuk, hogy a só mint „katalizátor” szerepel. Egyszerű hasonlattal élve, ugyanaz a szerep ez, mint a keréknél a tengelyé. A tengely egy helyben forog, még sincs előrehaladás jó tengely nélkül. A csekélynek látszó só mennyisége nem szállhat le a vérben 0,1%-kal sem, viszont 0,9%-os sós vizet még a vér gyors pótlására is be lehet a testbe fecskendezni. Jézus a sónak ezt a nagy élettani szerepét már az orvosi tudomány felfedezése előtt ismerte és ezért hasonlította össze a tanítványok szerepét a sóval.

Nagyítás és fontoskodás nélkül állíthatjuk tehát, hogy Jézus igazi tanítványai nélkülözhetetlen elemei a társadalomnak is. Százalék szerint valószínűen nincsenek többen a társadalomban, mint a só a vérben, vagyis minden nemzedékben szerény kisebbséget képviselnek. Külsőleg nem játszanak hangos, feltűnő szerepet, hanem csendesen vesznek részt a maguk társadalmában, mint a só a vérben. Nem hivalkodnak történelmükkel, nem mutogatják szervezeteiket és mennyiségüket, miként a só sem hivalkodik vegyi szerkezetével és fontos szerepével, hanem csendesen, de szüntelenül végzi feladatát. A keresztyének és az összes nagy vallások történelmét ismerjük, a népek és társadalmak életében keringő isteni só történelme azonban ezeknél messzibbre nyúlik vissza, mert az olyan régi, mint maga az emberiség. Ezért kereste tehát Isten Sodomában is a tiz igazat. Ha lett volna ott tiz igaz ember, megtartotta volna a várost, ennek hiányában azonban el kellett pusztulnia, mint erkölostelenségbe süllyedt, életképtelen társadalomnak. Nem tiz gazdagot, vagy tiz híres embert

keresett Isten Sodomában, még nem is tiz papot vagy prédikátort, hanem tiz igazat. Kereste a só legkisebb mennyiségét. Pál apostol a Római levél első részében (a 18—25. versekben) megmagyarázza, hogy Isten erről a sóról a világ teremtése óta gondoskodott, de az emberek azt sokszor elpocsékolták, magukra zúdítva így Istennek jogos ítéletét.

A fentiekből érthető, hogy az európai és az egész emberiség mai nagy átrendezési folyamatában, közelebről, az atomveszély korszakában és a békéért való harc mai állásában mi a keresztyénség igazi missziója. A christianizmus egyetlen alakulata, kis és nagy egyháza se küzdjön tehát vagyonért, politikai hatalomért, még a névleges keresztyének tömegének birtoklásáért sem, hanem csak azért, hogy ő életfontos sója legyen a saját népének és társadalmának. Ezt a misszióját sem dogmákkal, sem ceremóniákkal, sem világi szervezkedéssel nem töltheti be, hanem csak a Sodomában keresett tiz igaz életével. Jézus nem felekezetekeket alapított, nem állított össze hittételeket és hitvallásokat, hanem életet hozott és új életet adott mindazoknak, akik őt befogadták. Mint János apostol mondja: „Valakik pedig befogadák őt, hatalmat ada azoknak” (János 1:12). A világ joggal keresi a keresztyénségben ezt a jézusi erőt és joggal fordul el minden felekezettől, melyben ezt nem találja. Ez a titka annak, hogy még a christianizált fehér ember is nagy tömegben hátat fordított a keresztyénségnek és társadalmi programoktól várja a nyilvánvaló bajok orvoslását. Szemünk előtt széles társadalmi osztályok buktak el, Nem az ő bukásuk módját kell néznünk, nem is azokat kell bírálunk, akik által ítéletük bekövetkezett, hanem azt, hogy az elbukott rétegekben benne volt-e az élet sója. Jézus előre és sírva megmondotta Jeruzsálemről, hogy ott kő kövön nem marad. Nem a római sereg erejével magyarázta meg a bukást, hanem azzal, hogy Jeruzsálem nem ismerte meg az ő meglátogatásának idejét.

A sóról való hasonlatot Jézus egy kérdéssel fejezte be. Azt mondja, hogy jó a só, de ha a só megízetlenül, mivel teszik azt ismét sóvá?

Ez a kérdés ma az egész keresztyénség felé irányul. Igen, a keresztyénségnek rajta kell tartania szemét a világon, miként Jézus is folyton látogatta a népet, Jeruzsálemet és a templomot, rajta kell tartania kezét saját népének és az egész emberiségnek az érverésén, de ez nem elég. Létezősultsága csak akkor marad, ha hű és igaz tanúbizonysága mellett jó és elégséges sóként is kering népe és az egész emberiség vérében.

Dr. Kiss Ferenc

Barth Károly írja Dogmatik III/4. kötete 533. lapján, hogy a keresztyén etika a legfontosabb szolgálattal azzal teheti a „háború és béke” kérdésében, hogy azt személyes kérdéssé teszi. Ezzel kapcsolatban ilyen kérdéseket vet fel: „Hallod a 6. parancsolatot és látod a háborút a maga borzalmisságában? Mit teszel néped körében a helyes békéért, amelynek alapján aztán nem kell háborúnak lenni, — vagy éppen a helytelen, az igazságtalan békén munkálkodsz, amely magában hordja a háborút? Mit teszel a cselekvés és nemcselekvés sokféle lehetséges formájában a népek közötti háború elkerülésére, — vagy éppen talán az ellenkezőjét munkálsz? Hogyan állasz járásodban-kelésedben magatartásoddal, milyen módon gondolkodol és beszélsz, mi az, amit megengedsz

vagy tiltasz magadnak, amit másokban támogatsz vagy akadályozol, — mindezzel azon munkálkodsz-e, hogy a háborút elkerüld, vagy hogy létrehozod? Tisztaiban vagy-e azzal, hogy a háború, amikor jön, nem egyenesen onnét felülről, a démoni világból, hanem — mindenesetre nagyon démoni módon! — emberek által jön az emberek közé és hogy te egy vagy azok közül az emberek közül, aki abban bűnös vagy ártatlan? Leszámoltál-e már az elégtelen és téves háborús okokkal és nemcsak a készség van meg benned, hanem valóban mindenütt hangos szóval és határozottan képviseled, hogy igazában a legtöbb háborús ok elégtelen és téves, nem igazolja ezt a rettenetes cselekedetet?”

A Sinaitól Hirosimáig

A háború és béke kérdése az ószövetségi és újszövetségi kijelentéstörténet és az egyháztörténet során*

A címről. Arra a kérdésre kell megfelelnem, hogy miként viszonyult „Isten népe” az ószövetségi és újszövetségi kijelentéstörténet és az egyháztörténet korszakában a háborúhoz, vagyis adjak bibliai vallástörténeti és teológiai, valamint egyháztörténeti-dogmatörténeti bevezetést és alapozást teológiai békekonzferenciánk elé. Ebből a meghatározásból világos, hogy egyetlen előadás keretében köteteket igénylő munkát ellátni milyen kritikus vállalkozás. Igazán csak arról lehet szó, hogy szinte mintegy „villanó fénynél” alapvető mozzanatokra rámutassak, amelyek részben feltételezett ismereteket kapcsolnak egy új összefüggésbe, részben pedig további utánajárára buzdítanak.

Azt sem árulja el a cím, ami előadásom tulajdonképpeni „lelki” célja. Szembe szeretném állítani hallgatóimat a háború és béke kérdésével úgy, amint azt Jézus Krisztusnak, a „Békesség Fejedelmé”-nek evangéliuma megvilágítja. Mi az oka annak, hogy a lelkészek — és élükön a teológiai professzorok — sokszor egyenest húzódoznak kiejteni a „béke” szót, mert — egyebek között attól is — félnek, hogy „politizálással” gyanúsítják meg őket: márpedig — úgy mond — nekik a teológia és az igehirdetés „tisztaságára” ügyelni első kötelességük. *A lelkészek és teológusok böltemunkájának legmélyebben fekvő alapja — ami nélkül igazi egyházi békemunka nem is lehetséges —: a megengesztelődött keresztényen hívő lélek, a szó evangéliumi értelmében vett krisztusi lélek.* „Tuto froneite en hümin ho kai en Christo Jesu...” (Filippi 2:5). Belsőnket „indulatok” feszítik s ezek gyakran nem a Jézus Krisztus gondolatai. Nem gondolok egyáltalán arra, hogy a háború és béke minden teológiai kérdésére feleletet fogok adni. Azt mondhatnám inkább, hogy az evangélium üzenetének az éles megfogalmazásával — túl minden hagyományos és hitvallásos teológiai és politikai-ethikai formulán — szinte „evangelizálni” szeretnék. Sőt: jól tudom, hogy előadásom után nehéz kérdések fognak maradni, nehéz dogmatikai, ethikai és politikai kérdések; de mindennél fontosabbnak tartom, hogy a nem krisztusi indulatokat az evangéliummal megszólítsam. A Krisztusban megengesztelődött, Isten békéjét megnyerő ember felszabadul arra, hogy a jót — a mi esetünkben a „békét” — minden egyéb megkötöttségtől függetlenül és minden tárgyszerű köteletét vállalva, evangéliumi szabadságban munkálni tudja. „Boldogok a békesség cselekvői.”

I.

A bibliai alapvetés. Ha a dogmatika vagy a szekták hagyományos lokálmétódusával nyúlunk a kérdéshez, vagyis ha a Biblia minden helyét egyformán normatív értékű „kijelentésnek” tekintjük, két mindenképpen rossz eredményhez juthatunk: a) vagy valamilyen eleve kész tételünket igazoljuk a Bibliából kiválogatott „dicta probantia” segítségével (tehát a militaristákét

vagy a pacifistákét), vagy pedig b) megállapítjuk — amint azt a Biblia elvetői gyakran megteszik —, hogy ebben a kérdésben is, mint annyi más kérdésben, a Biblia két táblája között levő nyomtatott szövegben bizony többféle nézet is található; ahogy mondani szokták: „A Biblia ellentmond önmagának”. Alig van kérdés, amelyben — ha az említett módszerrel élünk — élesebb ellentmondásokra bukkannánk, mint éppen a háború és a béke kérdésében. Mindjárt a legelején le kell tehát szögeznem azt a tételmet, hogy ebben a kérdésben különösen beigazolódik a mechanikus inspiráció-elmélet, illetve a statikus-ahistorikus vagy éppen antihistorikus kijelentés-felfogás tartathatlansága és módszerei alkalmatlansága. Vagyis a Bibliát organikus egységében, a kijelentéstörténet organikus kibontakozásában, fejlődésében szemlélve tudjuk — mint minden egyéb kérdésben, ebben is — jól használni. A Biblia egymásnak ellentmondó részletei harmóniába kerülhetnek egymással, ha történeti szempontból rendezzük az egymásután: a fejlődés, a kiindulás és megérkezés kérdéseit. Sok példát lehetne erre nézve mutatni, de most maradjunk magánál a tárgyunknál, a háború és a béke kérdésénél.

1. Az ószövetségi kijelentéstörténet korszaka. Az Ószövetségről elterjedt felületes ismeretek, elnagyoló szövegek között a legelterjedtebbek közé tartozik az, hogy: „Vérpáras könyv, tele háborúkkal és gyilkosságokkal... az OSZ Istene a hadak Istene, Izrael háborúi az Úr háborúi, ez a bosszúálló és vérszopó Istené, a zsidó nép nemzeti-faji bálványáé... Ugyan mi különbség van az ószövetségi *hárdm* (átok alatt megfogadott megsemmisítő elpusztítása falvaknak, városoknak, népeknek, területeknek) és más, ún. „pogány” népek hasonló irtó hadjáratai, dúlásai vagy — „szent háborúi” között? Elég, ha a rosszlelkű „Stürmer” című náci propaganda-lapra vagy az antisémita irodalom egyéb termékeire utalok. Ez a propaganda-tétel, mint általánosító és összefoglaló ítélet az Ószövetségről, nem állja meg a helyét. De kiszakított részletekkel sok mindent lehet belőle igazolni. (A Biblia antisémita ellenségei a szószékekről tanulták a bibliahasználat módszerét...) Mégis — gondoljunk csak Izrael szent háborúinak a módszerére, amellyel Józsué k. 6., 7., 10. és 11. részében ismerkedhetünk meg, hozzávéve az 5. részből Debora énekét. Szokták emlegetni az ún. „bosszú szoltárokat” is (74:3, 22, 97:12, 83:10 kk., 137:7 kk.). Gondoljunk a szoltárszerző és oly példázatosan kegyes Dávid király hadimódszereire (pl. 2. Sám. 12:31).

Ha most ezekre a tényekre a kijelentéstörténet döntő eseménye: Jézus Krisztus felől nézünk, ellenállhatatlanul kitör belőlünk az a meggyőződés, hogy itt, Jézus Krisztusban, más mérték szólal meg, és az a harc, amelyet az ő népének folytatnia kell, más harc és más eszközökkel kell azt az Isten népének folytatnia. Ez a különbségérzet lehet oly erős, hogy sokan nem tudják az Ó- és Újszövetség viszonyát másképp látni, mint a teljes antithézisben. Nem kell erre példákat hoznom a dogmatörténetből és az egyház történetből Markiontól a Deutsche Christen-ig, vagy magyar híveikig.

* Előadás a teológiai tanárok debreceni békekonzferenciáján, 1958. IV. 17-én.

Ha azonban valóban Jézus Krisztus felől, mint a kijelentéstörténet döntő és mormatív eseménye felől, nézünk visszafelé az ószövetségi kijelentéstörténet világába — ami azt is jelenti, hogy megsza- badultunk a mechanikus inspiráció-felfogástól —, észrevehetjük, hogy Jézus Krisztusnak voltak *szellemi előkészítői, útegyengetői* az Ószövetség világában, hogy ő benneáll egy szellemi leszármazási táblázatban is (nemcsak a testi családfája van meg az Ószövetségben). Erről a szellemi családfáról röviden azt mondhatjuk, hogy *Isten szenvedő szolgáinak, a prófétáknak a családfája*. Egészen világosan magára céloz, amikor „*az igazak véré*” emlegeti „*Abelnek véré*”ől *Zakariásnak véréig, aki elveszett az oltár és a templom között*” (Lk 11:50, Mt 23:35). Egészen világosan ama próféciai és ígéretek „*Amen*”-jének és „*Igen*”-jének tekinti magát, amelyek Isten népének és az emberiségnek a békeség új cgét és új földjét ígéri. Ő a békeség fejedelme! Egyetlen pillantás az ő, illetve újszövetségi konkordanciába a *šalom*, illetőleg az *eirene* szavaknál emlékeztetni tud bennünket arra a jól tudott tényre, hogy *milyen egyre erősödő hang és milyen elmélyülő és kiszélesedő üzenet a két szövetség egy Bibliájában a békeség üzenete*.

Az eddig elmondottak azzal a kétségtelen tény- nyel nézetnek szembe bennünket — s ezen nin- csen mit tagadnunk —, amire a Biblia elutasítói gyakran rámutatnak: „*Íme, a Biblia nem egy- féleképpen tanít a háború és béke kérdésében*”. Ebből az ellentmondásból csak egy úton lehetsé- gs kilépünk: az összehasonlító vallástörténeti, és a genetikus összefüggéseket feltáró bibliai-theológiai és kijelentéstörténeti rendszeres-theológiai módszer- rel. Ha Jézus Krisztus Szentlelkétől elteve és meg- világosítatva tekintünk vissza az őt megelőző másfélezer esztendőre és annak valóban vérpárás, háborús füstfelhők takarta túlsó horizontjáig igyekszünk látni, észrevehetjük, hogy ebben az egyfelől „*emberi, oly nagyon emberi*” történelem- ben, miht sötét éjszakában, szövétnekek lobog- nak... Mintha az éjben egy lámpasor vezetne visszafelé... A lámpasor, a fény-gyöngysor végén ott magaslik Izrael történelmének hajnalpírjában éles körvonalával a *Sinai hegy*. A szent hegy, ahol mennydörögve szólt a Hang és villámlolva írt az Ujj: „*NE ŐLJ!*”

Nekünk ez ma — legalább is amíg elméleti keresztyén ethikával foglalkozunk — természetes: Mérhétetlen lépést jelentett az emberiség törté- netében ennek a parancsolatnak a belépése Izrael nomád, vándorló népének az életébe: vége a vér- bosszúnak, vége az atyafigyilkosságoknak! Hosszú utat kellett megtennie e kijelentésnek, hogy meg- látsszék ennek az üzenetnek a teljes mélysége úgy, amint Jézus Krisztus a Hegyi Beszédben meg- fogalmazta: „... aki haragszik az atyafiára, méltó az ítéletre...” (Mt 5:21—22), és: „szeressétek el- lenségeiteket... imádkozzatok azokért, akik há- borgatnak és kergetnek titeket... hogy legyetek a ti mennyei Atyátoknak fiai... mert ha csak azo- kat szeretitek, akik titeket szeretnek, micsoda ju- talmát veszitek?...” — Jézus Krisztus, Isten Ki- jelentője és Kijelentése leleplezte, hogy mi van minden emberölés mögött: a *Sátán*, aki „*ember- ölő volt kezdettől fogva*” (János 8:44). Ha Jézus Krisztus evangéliumával, a legitim dogmatikai „*clavis scripturae sacrae*”-val nyitogatjuk az ószö- vetségi kijelentéstörténet és az egész összefüggő kijelentéstörténet problémáit, úgy találjuk, hogy

két hang hallatszik benne egyre világosabban megkülönböztethetően, s a kettő közül csak az egyik hang van harmóniában a Jézus Krisztus hangjával, csak az egyikben ismerünk rá a Jézus Krisztus szellemére már az ószövetségi korszak- ban. A másik hang is „*ószövetségi*” hang, de ama „*régiek*” hangja, akikkel Jézus Krisztus a Hegyi Beszédben — de minden más megnyilatkozásában is — szembeszállt: „*Megmondatott a régieknek... én pedig azt mondom néktek*” (Jézus anyanyelvén az *ámar*: „*mond*” ige ebben a helyzetben azt je- lenti: „*én pedig azt parancsolom néktek!*”). De úgy szállt szembe, hogy ugyanakkor nagyon vilá- gosan tartotta az ószövetségi prófétai tradíció fo- nalát: „*Ne gondoljátok, hogy jöttem a Tóranak* vagy a prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább hogy betöltsen*” (= dogmatikailag a kibontakozás és világossáttétel legmagasabb fokára emeléséről van szó; etikailag: „*hogy megkerülhetlenné tegyem a parancsola- tot*” Mt 5:17).

Mi az az Ószövetségben, amihez Jézus kapcsoló- dott? Maga mondja: *a Tóra és a Próféták*, Mt 5:17. Miben látja a Tóra üzenetének lényegét? *Istennek és az embernek elválaszthatatlanul egy- bekapcsolt szeretetében*, Mt 22:36—40. „... *E két parancsolattól függ az egész Tóra és a Prófé- ták...*” Miben látja a prófétaság lényegét? *Isten királyi uralmának meghirdetésében és a szenvedő szolga bizonyágtévesztésében*: Mt 23:34 köv., Ján 10, Mt 16:21 stb. v. ö. Fil 2. *Szeretet és szolgálat* — mondhatnánk két szóban. Az isten- és embersze- retetnek ez az interdependens egysége fejeződik ki a „*szövetségben*”. A szövetség ugyan kegyelmi tény folytán jött létre, de lényeges tartalma a feleknek a hűsége, tehát az emberi félnek is, a hűségből fakadó engedelmissége az Isten ki- rályi uralma alatt. Isten királyságának a gon- dolata egyszerre immanens és eschatologiai: már jelenvaló és még eljövendő. A próféták az Isten királyságának nagykövetei voltak. De Izrael meg- oszlott aszerint, hogy hűséges maradt-e az Isten királyi uralmának a valóságához, vagy pedig ipar- kodott — a teológiai szótár gondos megőrzésével és használatával — az *istenországból valami em- berközéppontú, öncélú nemzeti valóságot formálni*. Az Ószövetségben szemben áll a prófétai kegyes- séggel a vallásos-nemzeti gondolatvilág, amely különösen a kultusz körül éli világát.

Ez a diakritikai szempont eligazít bennünket az Ószövetség „*lókusainak*” értelmében, besoro- lásában, szempontjaik elfogadásában vagy el nem fogadásában. Nem más ez, mint az *interpretatio*

* Szándékosan használom a „*tórah*” szót, mert en- nek a szónak „*törvény*” fordítása nem fedi a szó hé- ber jelentését. *Tanítást, vezetést, döntést, kijelentést* jelent, legkevésbé törvényt (*mšpat*). A Tóra első köny- vében a „*Nóé-féle törvényeken*” kívül semmiféle „*tör- vény*” nincs, csupa „*historia*”. Az ún. törvényi rész- letek is mind bele vannak ágyazva a kijelentéstörténet folyamába, nem önállóak, onnan veszik értelmüket, magyarázatukat. A „*törvény*” kere a *prófétai tör- ténelemértelmezés*. A judaizmus elhajlása a prófétiz- mustól éppen abban rejlik, hogy a „*törvény*” függet- lenült a *prófétai történelemmagyarázattól*, a minden- napos isteni eligazítástól. Az Isten népe mai kísértése is az, hogy az „*Evangéliumot*” valamilyen világnézet és társadalmi rend ószövetség-utáni „*törvényévé*” tegye s közben szabadjára engedje azt a démoni világot, amelynek az elűzésére adatott az evangélium: a gyű- lölet és a tömegpusztítás démonvilágát.

evangelica alkalmazása az ÓSZ-ben. Tiszta fogalmazásban a prófétai kegyesség is csak az ÓSZ csúcspontjain jelenik meg, egyébként sokszor elkeveredik más szempontokkal. Ez az alapmagatartás színezi a prófétai jövendölések hagyományozását (interpolációk) és felhasználását is: a rájuk épített váradalmakat, amelyek végül is túlcsapnak az ÓSZ legitim váradalmainak a medrében — át az apokaliptika és a zelotizmus világába. Ez a kétfelágazás egyre világosabb, és világos az is, hogy csak az egyik váradalom, csak az egyik teológia a Jézus Krisztus legitim előfutára.

Jézus Krisztusban teljességgel megítélődik a nemzeti-vallásos teológia és sovimisztia politikai váradalom, amely a legszorosabban összeforrt azokkal az ószövetségi helyekkel, ahol a háborúnak „pozitív megítélésével” találkozunk az ÓSZ-ben. Jézus Krisztust a zelotizmus vitte a keresztre; lelke a makkabeusok lelkével ütközött meg és vesztett csatát — a kereszttel és feltámadás diadaláért. Benne az ÓSZ nagy békesség-váradalma bontakozott ki, azoknak a próféciáknak a sora, amelyekből csak megemlítem a következőket: Ézsaiás 2:2—4, 9:1—6, 11:1—9, Mik 4:1 köv., Zak 9:9—10, Ézsaiás 52:13—53:12. stb. Ismétlem: „a jézusi hang”, ez a diakritikai szempont már ott van az ÓSZ lapjain is. Csak egy példát: az ÓSZ népi-nacionalista irányzatú forrásai nagyon rokonszenvesen nézik Dávid harcait, kegyetlen szabadcsapatos tevékenységét (lásd a Sámuel k. és a Királyok k. egyes részleteit), viszont a késői, prófétai teológiától ihletett lelkű történetírás elítéli Dávid vérontásait, sőt egyenest ezzel magyarázza azt, hogy Dávid nem építhette meg a templomot: „Sok vért ontottál és sokat háborúskodtál; ne építs az én nevemnek házat, mert sok vért ontottál ki a földre én előttem (= ellenemre)” (1 Krón 22:8). A népi vallásos források rokonszenvesen ítélik meg a földi királyság keletkezését; a prófétai irányzat kezdettől fogva kritikusan nézte, mind jobban ellene fordult (lásd 1 Sámuel könyvét) — hiszen a királyság története egyetlen erőszakhalmaz és vérpatak története az ÓSZ-ben — s a végefelé így ír a királyságról: „Romlásodra lett Izrael, hogy ellenem törekedtél... Hol van hát a te királyod, hogy megoltalmazzon minden városodban? És bírád, akiknek ezt mondad: „Adi nekem királyt és fejedelmeket!” Adtam neked királyt haragomban és elvettem búsulásomban!” (Hóseás 13:11). Nincs időnk bővebben foglalkozni az ÓSZ háború-teológiájával és a béke gondolat sorsával. Summázzuk annyiban, hogy megvan a béke gondolat el egészen az egyetemes emberiség világbékéjének a gondolatáig már az Ószövetségben és annak folyvást erősödő, legszebb és Jézushoz vezető hangja. Természetesen: a fundamentalista-dogmatikai írásmagyarázat módszerével az Ószövetségből is „minden igazolható” — még az atomháború is...

b) *Az Újszövetségi kijelentéstörténet korszaka.* — Ha kisebb mértékben is, mint az ÓSZ-re nézve, az Újszövetségre nézve is megáll az a hermeneutikai ítélet, hogy a mechanikus, a nem organikus írásszemlélet módot ad arra, hogy az Újszövetség lapjairól olyan dolgokat szedegessenek össze, amelyek ellentétben állnak az Újszövetség evangéliumával. Az ÚSZ igazi üzenetének megtalálása szempontjából is döntő a történeti és bibliai-teológiai módszer. Ennek a felhasználásával kell tisztázni mindenekelőtt magának Jézus Krisztusnak az álláspontját. Minden egyéb nyilatkozatot Jézus

Krisztus alapvető nyilatkozatainak kell megmérni; minden egyéb annyiban lehet a rendszeres teológiai megfontolás számára normatív, amennyiben a Normával megegyezik. (Így pl. abból a tényből, hogy Jézus a kapernaumi római századossal szemben igen barátságos volt, nem olvasható ki az a következtetés, hogy akár a római birodalom rabszolgatársadalmi berendezkedését, akár a római hódító imperializmust tartotta volna a normatív államformának és ennek alapján minden lehető rabszolgaságot vagy imperializmust jogosnak tartott. Sajnos, voltak már ilyen „teológiai” érvelések is. Hogy egyik-másik példázatában királyokról, háborúkról stb. van szó, abból éppúgy nem lehet normatív következtetéseket levonni a királyság vagy a háborúk jogosultságára nézve, mint amazokból, amelyekben az Isten országát a tolvajhoz hasonlítja — a tolvajlás megengedésére; a példázat egy dolgot tanít, és nem allegória.)

Jézus Krisztus álláspontja sokat vitatott a teológiában.

Ebben a kérdésben sok mindenféle téves állásponton át kell az igazságra eljutnunk. Igazán csak futtatásban érinthetjük egyiket-másikat. A nagy probléma Jézus *Hegyi Beszéde magyarázatának a kérdése*, aminek a keresztyén etikák terjedelmes fejezeteket szoktak szánni. Akkor tudunk átvágni az okoskodások szövevényén, ha világosan látunk magunk előtt két kérdést, egyben meg is különböztetve és helyes sorrendben tartva őket egymáshoz való viszonyukban:

1. *Micsoda Jézus Krisztus tanítása a háború és béke kérdésében?* Ez szigorúan történeti-teológiai kérdés.

2. *Lehetséges-e nekünk ma ezt a tanítást követnünk, vagy...?* A „vagy” után szándékosan nem fejeztem be a mondatot, mert alapjában véve: mit is mondhatunk, ha azt mondjuk, hogy „nem”? Az én előadásom körébe elsősorban az 1. kérdés tartozik; a 2. inkább a dogmatika és az etika kérdése.

Nehéz lenne tudományos módszerrel valami másban summázni Jézus Krisztus etikáját; velünk szemben támasztott követelését, mint amiben ő tette. t. i. *a kettős-egy parancsolatról szóló loaióban* (Mt 19:16 kk, Mik 10:17—31, Lk 18:18—30). Ehhez csak egy másik jézusi logion fogható még: „*Amit akartok azért, hogy az emberek ti veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal, mert ez a Tóra és a Próféták*” (Mt 7:12, Lk 6:31). *Innen érthetők Jézus erkölcsi követelményei. Innen érthetők a „boldogságok” is. Jézus a békességszerzőket (eirênopoi = „békát cselekvők”)* mondja boldogoknak. Helyesebbnek tartja elszenvedni az igazságtalanságot, mint megtorolni; jobb szenvedni, még ha ártatlanul is (Mt 5:10—12, rágalmaztatva), mint szenvedést okozni. Megtorlás helyett tanítványainknak szeretniük kell ellenségeiket, imádkozniuk kell értük és jót kell tenniük velük (Mt 5:44 kk). Keresztremenetelében — egész életútjában és halálának nemcsak *tényében*, de *körülményeiben* is — mindazt tettben ábrázolta, amit hirdetett. Ez az etikája istengvermekségünk hitére alapozódik. A békességszerzők azért boldogok, mert Isten fiai és így isteni természet részesei s „szerzik a békességet”. Innen érthető a tökéletesség vagy „előtölmegszobottság” követelménye (Mt 5:48). Minden földi ellenségeskedés a nagy ítélet alatt áll és mielőbb békésen rendezendő (Mt 5:25). A megbocsátásnak nincsen határa (Mt 18:21 kk. „hetvenszer-hétszer”). A gyülekezetből annak kell

kimaradnia, aki nem hajlandó a sértett által kezdeményezett — nyilván a megbocsátással kezdeményezett — megengesztelődésre (Mt 18:15—17), aki nem hagyja magát „megnyerni” (ez más, mint az „elégítél”). A nagy parancsolatban az „ellen-ség” is „felebarát” (Mt 22:36 kk). Ennek a gondolatnak a jézusi locus classicus Máté 5:43 k. *Nem kétséges, hogy itt a keresztyéneket minden más „felekezettől” megkülönböztető, hangsúlyozottan jézusi nota hominis christianiról van szó: „...Én azonban azt mondom néktek: Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, akik titeket atrociznak, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnék, és imádkozzatok azokért, akik háborgatnak és kergetnek titeket...”* (44. v.) Tegyük itt most félre azt a későbbi kérdést, hogy mennyiben alkalmazható vagy alkalmazandó ez a társadalmi és nemzeti érdekek esetében, itt elég annak a megállapítása — s azt hiszem ebben mindannyian egyek vagyunk —, hogy ez Jézus tanítványainak jellegzetes, megkülönböztető magatartása. A gonosz — Jézus szerint — nem a Gonosz módszereivel kell és lehet meggyőzni (Belzebubot az ördöggel kiűzni?), hanem csak a jó cselekvésével. Pál minden valószínűség szerint az ösgyülekezeti tradícióból egy eredeti jézusi logicot örözt meg: „*Senkinek gonoszért gonosszal ne fizessetek... Magatokért boszút ne álljatok, szerelmeseim... mert meg van írva: Enyém a bosszúállás... Ne győzöttessél meg a gonosztól, hanem a gonoszt jóval győzd meg...*” (Róm 12:17 köv.). Közvetlenül ezután kezd beszélni a pogány birodalom diakóniájáról és liturgiájáról, Róm 13-ban! A római birodalom ebből a szempontból éppen olyan „vesszeje” Istennek, mint Asszíria vagy Babilonia az ószövetségi időkben.

Ismert dolgokat emlegetek „Izrael tanítói” között. Olyan tényeket, amelyekben megegyezünk. Az egyházi theológiák abban térnek el egymástól, ahogy e tényekből következtetéseiket levonják.

a) Szokták Jézus e megkerülhetetlen követeléseit olyan „eschatologikus túlzásnak” nyilvánítani, amely eschatológiai világnézetéből és az igehirdetése teremtette eschatológiai feszültségéből magyarázható és magyarázandó: „csak arra a kis közbeeső időre” vonatkozik, amíg visszatér és csakis az egyéni ellenségekhez való viszonyra (interim-ethika). Véleményem szerint ez a fel-fogás téves; az eschatológiai feszültségnek semmi hatása sem volt Jézus etikája kialakulására; sokkal inkább e jézusi követelményeknek az eschatológiai hangulat kialakulására. De különben is — ez a kérdés nem érinti azt az alapvetőt, hogy: *mi volt Jézus etikai tanításának a lényege?* Azt a beszédes hallgatást pedig, hogy ezen a helyeken Jézus nem nyilatkozik a háború és béke kérdéseiről, egészen más értelemben lehet megmagyarázni, mint ahogyan szokták, hogy ti. állítólag „*Jézus egyáltalán nem érdeklődött kora szociális, társadalmi és politikai kérdései iránt*”.

b) Szokták azt is mondani, hogy ezeket a követelményeket egy bizonyos helyen és időben, egy bizonyos embercsoporthoz intézte Jézus, tehát nem kötelező érvényűek máshol és nem lehet a keresztyénség etikáját rájuk alapítani. Ennek el-lene mond minden, amit a modern újszövetség-tudomány Jézus logionjaival kapcsolatban kiderített. Eppen ezeknek a logionoknak szinte alig van történeti bekeretezésük: vagyis az ösgyülekezet annyira általános érvényű követelményeknek érezte őket, hogy nem is tartotta szükségesnek valamilyen okadatuló elbeszélés-keretbe fogni

őket. Ha van a Jézus mondásai között „időtlenül érvényes”, „örök”, akkor épp a felebarát és az ellenség egyetemes szeretetéről szólókat kell ilyeneknek tekintenünk.

c) Szokták azt is mondani, hogy ezek a kijelentések csak színező, költői túlzások, amelyeket maga Jézus sem gondolt komolyan. Ilyenek lennének még pl. Lk 14:26 „...ha valaki meg nem gyűlöli apját...”, Mt 5:28 „...ha valaki asszonyra tekint...” Vagyis tehát „cum grano salis” kell értenünk: milyen is lenne az étel — úgy mond —, ha csupa só lenne...! Apját csak nem gyűlölheti meg az ember?!

d) És szokták úgy is értelmezni, hogy Jézus eme mondásaiban útmutatás van a tökéletesség felé: nem erre a világra vonatkozó törvények, hanem majd az eljövendő istenországában kerülnek megvalósulásra. Mi viszont Istennek nem az eljövendő országában élünk, hanem egy nemzeti államban vagy birodalomban; a keresztyén államok egy kompromisszumot jelentenek az eljövendő istenországa és az anarchia között. Amíg a legmagasztosabb ideál megvalósul, addig Jézus szellemét csak annyiban követhetjük, etikájának csak annyiban engedelmeskedhetünk, amennyire az lehetséges abban az emberi életben, amelyet szintén Isten teremtett és Ő adott neki „rendeket” (állam, házasság, család, osztályok, vagyoni különbségek, társadalmi és rendi kiváltságok stb.). Jézus mondásai, még ha valóban így mondtatta is őket, nem valók ennek a világnak a számára. Az egyház ezért a tökéletesség útja: „az evangéliumi tanácsok” mellett szükségképpen mutat egy közelebbi útra is, amelyen mindenki, a nagy átlag járhat mindaddig, amíg az ideál meg nem valósul.

Aligha lehetne az ÚSZ-ben olyan „tanácsot” találni, hogy a tanítványok várjanak az engedel-mességgel mindaddig, amíg ez a világ alkalmassá nem válik rá, annál többet azonban olyant, amely figyelmeztet a só és világosság kötelességére és épp az esztelen engedelmesség vállalására. Ha a tanítvány olyan mint a világ, mit jelent akkor mást, többet az izetlen sónál (Mt 5:46 kk)? Egészen látszik ez „a második mérőföld” parancsában is (Mt 5:41). Eppen az volt a jézusi és apostoli finális eschatológia hirdetésének a célja, hogy a „realizált eschaton”-nak csináljon helyet és így a „finális” események ne a „reális” engedetlenségben lépjenek meg a tanítványokat (Mt 12:28, Lk 11:20). Nincs szánalmasabb teológiai igyekezet annál, amely Jézus ama mondására hivatkozva, hogy „...az én országom nem e világból való” — azt a meg nem engedett következtetést akarja levonni, hogy Jézus parancsolatai nem e világból valók, mint az ő tanítványainak a mértéke. Hogy az ősegyház ilyen mértéknek tartotta, ahhoz nem férhet kétség (Róm 12:14 kk, 1 Kor 4:12, 1 Thesa 5:15, 1 Pét 3:8 kk): Jézus maga erre adott példát (1 Pét 2:21 kk). *Jézus tanításainak és követelményeinek van egy elvitathatatlanul megcáfolhatatlanul hiteles kommentárja: Ő maga, az Úr Jézus Krisztus, aki a keresztre ment értük.*

Jézusról senki sem mondhatja, hogy csukott szemmel járó fantasztá volt. aki nem ismerte ennek a világnak az igazi lényegét és nem volt szeme a problémái meglátására, hanem csak „a lélek” bűnével és üdvözítésével foglalkozott. Maga élte azt, amit követelt a gonosznak jóval való meggyőzőségében is. Egy nagy teológus (Loisy), azt mondotta egyszer, hogy: „Egy ország, ahol

minden tisztességes ember ezeket az alapelveket követné, paradicsom lenne — a tolvajok és himpellérek számára”. Azt elfelejtette, hogy maga Jézus ezzel az evangéliummal milyen hatással volt éppen a „tolvajokra és himpellérekre”, akikkel kora kegyesei és kora törvényei már mit sem tudtak kezdeni: magához vonzotta és új életre keltette őket. Talán nagyobb lett volna Jézus hatása az emberiségre, hogyha hagyta volna magát „királlyá tenni” és élére állt volna a zelóták szabadságharcának s amikor a rómaiak keresztre feszítették, átkozta volna ellenségeit a keresztfőről? Éppen az a kereszttartalom, hogy a bűngyöző isteni hatalom — Jézusnak ez az útja.

Jézus etikájának, kivált a Hegyi Beszédnek, a tulajdonképpeni nehézsége abban van, hogy a teológusok többségének véleménye szerint — legalább is ami a történelmet átfogó statisztikát illeti — Jézus *etikai követelményei nem alkalmazhatók a tanítványai körén „mint olyanokén”* túl a társadalmi, szociális, nemzeti és világpolitikai kérdések megoldása közben, így nincsenek helyén a háború és béke gyakorlati kérdéseiben sem, nem is ilyenekül szánta azokat Jézus. Az állam és minden vele összefüggő kérdés kívül állt Jézus érdeklődésén és etikája körén. Troeltsch szavait idézem: „Von diesem Standpunkt aus sehen wir deutlich Jesu Haltung gegenüber dem Staat... Er denkt überhaupt nicht an den Staat. Von dem jüdischen Nationalismus und all seinen Erwartungen will er gar nichts wissen, wenn auch Israel als die Keimzelle der zukünftigen neuen Welt erscheint” (Die Soziallehren der christl. Kirchen und Gruppen, I. 509. lap.). E szélső-baloldali liberális teológus véleményével cseng egybe a szélsőjobboldali pietizmusé: Jézus nem törődött a veszendő világ kérdéseivel, csak az *egyéni* bűnökkel és *egyéni* üdvözülésekkel; e veszendő világot már átadta a Sátánnak és az ítéletre; ezzel már nem bajlódott; következképpen a hívő embernek sem kell az élet dolgaiba elegyednie, hanem csak az Ur dolgaival, csak az evangélizációval kell törődnie. Miután pedig a Bibliában arról van szó, hogy Hannageddonnál lesz egy nagy csata a végidőkben az istentelenek és a hívők között, így az atomfegyver ellen sem, hiszen az utolsó ítélet is tűz által lesz (2 Péter 3:12). Akit jobban érdekel a békeség, mint az üdvösség, az már el is kárhazott...” Az ilyenekről ismondotta Vogel, a berlini hittudományi kar dékánja a közelmúltban, hogy: „... az utolsó ítéletet saját rezsiben szeretnék megrendezni...”

Mi az igazság? Valóban ennyire apolitikus és világgellenes lenne Jézus etikája? Ezt kell közelebbről megvizsgálnunk.

Etikáját az Isten királyi uralmáról szóló tanításának keretében kell értelmeznünk. Az Isten királyi uralma kettős valóság volt számára: a teremtés minden romlásának egy bekövetkező nagy rendezése és egy már itt jelenlevő királyi igény meghirdetése: megtérésre és reális engedelmességre hívás. Semmi kétség nem férhet ahhoz sem, hogy Jézus — akármennyi új vonást adott is az „Isten királyi uralma” fogalmának — kora fogalmát alapvetően átvette annyira, hogy volt közös bázisa korával. Ez a közös bázis Jézus és ellenfelei között az ószövetségi legitim prófétaik ígéreteiben található meg, amelyre Jézus is, ellenfelei is más-mást építettek.

Nem kétséges, hogy Isten királyi uralmán Jézus nem pusztán valami spirituális közösséget ér-

tett, hanem „népet” is: „...népek adatik, amely megtermi annak gyümölcsét” (Mt 21:43). Ez volt a közös a kétféle váradalomban: mindkettőben valamilyen látható formában *megjelent* az Isten királyi urasága. Ezért imádkoztatta érte így tanítványait: „...Jöjjön el a te országod. Legyen meg a te akaratod, mint a mennyben, úgy a földön is...” (Mt 6:10). Ővéinek örökségül ígérte az országot. (Mt 5:5): nyilvánvalóan az igazi izraelitáknak Izrael földjét. Amikor mennybemene-tele alkalmával tanítványai számonkértek rajta ezt az országot, nem magát a váradalmat utasítja el, csak az időpontra nézve utasítja el kérésüket (Csel 1:7). Mindezek a nyomok és még számos más jel arra vall, hogy Jézus *reális földi viszonyok számára adta követelményeit*. Amikor tanítványait szembeállítja a „pogányokkal” — mint pl. ....ne mondjátok: Mit együnk?... mert mind ezeket a pogányok kérdezik...” —, a bibliai szóhasználat szerint lehetetlen a pogányok ellentétképpen másra gondolni, mint *Izraelre*. Izraellel volt — és hitünk szerint ma is van — valami sajátos célja Jézusnak; ezzel függ össze az a magakorlátozása is, ami az Újszövetség egyik nagy „rejtélye”, hogy: „Nem küldtettem, csak az Izrael házának elveszett juhaihoz...” (Mt 15:24). Világos mindenestre annyi, hogy Jézus a zsidókhöz, *mint zsidó néphez és nemzethez* szolt és minden kérdésüket — tehát a társadalmi, szociális és politikai kérdéseiket is — *gyökerében megérintette üzenetével*. Sőt egyenest lehetetlen elgondolni vagy megérteni az evangéliumok tudósításainak a lelki tartalmát, Jézus mondasainak és cselekedeteinek e vallástörténeti, társadalmi és politikai összefüggései nélkül. Amit mondott, azért mondta, hogy *népe akkori minden társadalmi és politikai kérdésére is feleletet adjon* üzenetével. Ennek az üzenetnek, az üzenet társadalmi és politikai mondanivalói elutasításának lett a közvetlen következménye (először) *Jézusnak a keresztre juttatása és (másodsor) Jeruzsálem pusztulása*. („A bizonyságok fellege” teológusok között mellőzhető.) Volt egy kor, amikor „Jézus messiási öntudatáról” beszélni veres posztó lobogtatásával volt egyenlő a divatos teológiai irányzatnak a liberalizmussal vívott birkaviadalain. Azt hiszem, ma már újból társaságba való ez a kifejezés. Ahogy a szegyenkező és finnyás Józsefnek végül mégis be kellett fordulnia Máriát — az inkarnáció miatt, vállalni kell sok olyan teológiai problémát, amelyet egy liberalizmus korában „megesett” leányzónak tekintettek a dialektikai teológiai irányzat divatja idején. A mai újszövetségi tudományban ugyan nem egyeduralkodó, de a legkitűnőbbek között általánosan elfogadott, kritikailag tisztázott tényként beszélnek újból Jézus messiási öntudatáról logionjai alapján és nem pszichológiázva. Jézusnak kétségtelenül volt messiási öntudata. Ez is egyik kapcsolódási pont volt közötté és kortársai között. Innen magyarázódik működése elején a tömegek hozzááramlása és működése vége felé e tömegek elpártolása s ellene fordulása. Volt valami közös a kettejük: Jézus és a zsidók váradalma között. A különbségen múlt a végzetes és áldott vég: a kereszthalálra jutása. A legnagyobb tévedés azt hinni, hogy ez a különbség abban állt, hogy Jézus egy egészen „lelki” és érzületi dimenziójú „országot” hirdetett, a zsidók pedig egy egészen politikait vártak. Az „ország” kérdése nagyon gyakorlati etikai kérdés is volt — természetesen: túl a már vázoltam teológiai, a váradalmak különbségén —, olyan,

amit a legegyszerűbb és teológiailag képzetlen föld népe is megérthetett. Ez a gyakorlati etikai kérdés a messiási háború kérdése volt:

Hogyan viselkedjék a hívő, az Isten országát váró zsidó ember az idegen vérű uralkodóházzal és hazája gyűlölt idegen megszállóival szemben? Bízom-e mindent hittel Istenre, vagy éppen abban mutassa meg hitét, hogy egy kicsit belesegít a Messiás országának az eljövételébe — a messiási háborúval? Jézus korának ismeretében ma már szakember nem mondhatja, hogy Jézus nem törődött ezekkel és szót sem ejtett ezekről a politikai és társadalmi kérdésekről. Az egész nép — a sadduceusok és a heródespártiak kivételével — a legkülönbözőbb árnyalatban, de a farizeusoktól el a föld népéig, egyetlen, mindent átfogó kérdéssel voltak elfoglalva, „az ország” kérdésével. A zelóták csak a leglángolóbb képviselői voltak annak a feleletnek, amelyet szívében az egész nép adott. Jézus kortársai szinte megszállottjai voltak ennek az egyetlen vallási-politikai kérdésnek. Még a Törvény teljesítésének a mikéntje és határai körül folyó örökös vita is ennek a kérdésnek az ányékában állt: „Hogyan lehet a törvény teljesítésével felidézni az istenországa eljövételét és a nagy leszámolás kezdetét.” Lehetetlen elgondolni, hogy Jézusnak erre a kérdésre ne lett volna meg a felelete s ne mondta volna meg népének, hogyan viselkedjék éppen ebben a helyzetben. Nála elképzelhetetlen az egyéni és társas erkölcsstannak az az elválasztása, amit egy európai keresztény teológiai professzor a maga kényelmes dolgozószobájában pl. 1913-ban megtudott tenni. Lehetetlen azt gondolni, hogy Jézus nem szólt Izrael rendeltetéséről, magatartásáról ebben a világban, és arról a politikai kérdésről is, ami mindenkit egyként és egyedül foglalkoztatott. Kortárs fülével és szótárával hallgatva szavait megbizonyosodunk, hogy szólt. Nagyon is szólt! Sőt éppen erre az égető, nagy nemzeti létkérdésre válaszolt mindennel, amint mondott. Igaz, egyéneknek mondta a legtöbb mondását, de bennük is nemzetét szólította meg minden szavával. És azért szabta meg működése határait Izraelben, mert Isten népének kulshelyzete volt — az Egyháznak is az van minden döntésével — az emberiség, az ún. „pogányok” közepette. Nem kétséges, hogy igazat mondott Pilátus előtt, amikor királynak, népe királyának vallotta magát, és Pilátus nem hazudott, amikor a perrendtartással igazolt tényállást kiszőgezte a keresztre.

Jézus halálának oka — tisztán az immanens történeti tényezőket figyelembe véve — az volt, hogy a messiási felszabadító háború kérdésében szembeszállt kora váradalmaival: egész etikája erőszak- és háborúellenes volt, a tűrő szenvedés és a megalázkodó szolgálat, a rosszért jóval fizetés, az ellenség szeretetének az etikája volt. Messiási öntudatának legjellemzőbb vonása éppen az volt, hogy elutasította a messiási háború divó képzeteit és a nemzeti gyűlölet diktálta bármiféle lázadás vezetését. Korának zsidó és pogány jogfilozófiája a „jogos háború”-nak minden *casus belli*-kellékét megtalálhatta a rómaiak elnyomó uralmában. Ezzel szemben Jézus megoldása Jeruzsálem megmentésére (a város szükségszerű végpusztulása nyilvánvaló volt előtte azon az úton, amelyen népe tömegei jártak! Mt 23:36 kk és par.) ez volt: Izrael ne nyúljon erőszak eszközhöz, ne kívánja Róma és a pogányok pusztulását, hanem szeresse ellenségeit és imádkozzék értük. Viselje a szolgátság szenvedéseit, és az igazságtalanságokkal szemben ragyogtassa fel a szeretet

és igazság cselekedeteit. „Úgy fényljenek a ti világosságotok...” Jóval győzze meg a gonoszt, mert csak így lehet ellenségéből barátot formálni. Izrael legyen az az Úr szolgálója a pogányok között, aminek Ésaiás 40—55 fejezetei látták. Az ő mintája a szenvedő „Úrnak szolgálója” (És 53) volt.

Jézus nem azért utasította el a messiási felszabadító háborút a pogányokkal szemben, mert „eleve kilátástalannak és célszerűtlennek tartotta.” Nem is azért, mert félt a jó ügyért meghalni. Nem is azért, mert mennyei erők beavatkozására várt (ennek egészen világosan ellene mond Mt 26:53: „...ide mellém többet tizenkét sereg angyalnál”, célzás ez a 12 törzs amphiktyoniikus seregére), hiszen éppen e váradalmakkal eltelt zsidók mutatták az emberi hősiesség legnagyobb példáit — ha szabad erről ezt a kifejezést használnom; de ha szabad, akkor itt igazán jogos — a különböző szabadságharcokban. Csak egy oka lehetett és volt: Jézus az OSZ minden kímálkozó példája ellenére elutasította a háborús megoldást, mint a legnagyobb parancsolat megszegését; az övéinek a mennyei Atyáira kell hasonlítaniok, aki „felhossa napját mind a gonoszokra, mind a jókra”.

Eppen ez a politikai háttér adja meg Jézus szavai igazi lelki tartalmának a kulcsát: nem üveg-bura alatt élő embereknek adta parancsait, hanem ebben a világban élő embereknek; nem az eljövendő istenországában várta engedelmességüket, hanem annak már jelenvaló uralmi igénye alatt kívánta meghajlásukat, nemcsak úgy „lélekben” hanem „léleken és valóságban” (alétheia = öszöv. ’ümüt, ’ümünah = valóság). Az alapvető messiási kísértései is ezen a vonalon játszódtak le. Amikor a Kísértő minden birodalmat neki ígért, elutasította; nem azért, mert nem tekintette magát a Várományosnak, hanem azért, mert a felkínált sátáni eszközöket utasította el (Mt 4:8 kk). Az ő útja az „uralomhoz” nem a fegyverek, hanem a kereszt útja volt. Nagyon világosan szólt erről tanítványainak, nekik sem hagyva nyitva más utat-módot ebben a világban: „Az embernek fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon és adja az ő életét váltságul sokakért...” (Mk. 10:42—45.) Előbb azonban így szól a tanítványainak: „Tudjátok, hogy akik a pogányok között fejedelmeknek tartatnak, uralkodnak felettük, és az ő nagyjaik hatalmaskodnak rajtuk. De nem így lesz ti köztetek, hanem aki... közületek első akar lenni, mindenkinek szolgálója legyen...” Ő mindenkinek a szolgálója volt, mert „uralmi” igényéről soha le nem mondott. Csak az eszközei voltak mások, és tanítványainak sem parancsolt mást, mint amihez maga tartotta magát. Egészen világosan megmondotta: „Ne álljatok ellene a gonosznak.” Nyilván nem a bűn ellen való lelki harc eltiltására gondolt itt, hanem az előző momentumban említett *jus talionis*-ra, a megtorlás egyetemes emberi jogelvére (Mt. 5:38 kk). Itt ugyanis nem a tanítványok magán, belkörü lelki ügyeivel kapcsolatban jelenti ki ezt, hanem a példának felhozott esetek szerint (mind a három szociális viszonyokra vonatkozik!) a nyilvános *lex talionis*-ra vonatkoztatja; elég, ha közülök a legkeservesebbet emlitem: az állami (a megszálló hatalom szolgálatában vágzett) kényszermunkát (Mt. 5:41 v. ö. Mk. 15:21). Sőt: „norma-túlteljesítést” kíván: az egy mérföld helyett kettőt... Vagyis: Jézus kortársainak a megengesztelődés politikáját ajánlotta minden szavával, amelynek egyetlen lehetősége ebben a gonosz világban:

„a szolgálai forma” (Fil. 2:5 kkk), a *szolgáló élet* (Mk. 10:42 kkk). Ennek van csak hitele. Aki olyasmit állít, hogy az evangélium hirdetésének nincs szüksége „hítre”, vagy hitelesítő cselekedetekre, az semmit sem értett meg sem Jézus evangéliumából, sem az emberi lélek törvényeiből. „Kövesétek mindenki irányában a békességet” — visszhangzik tovább Jézus mondása az Újszövetségben. Minden szón külön önálló hangsúly van, s talán a legnagyobb a „mindenki” szón, mert azt a legnehezebb elfogadni.

Jézus az ellenségeskedés megoldásának az ellenség szeretetét és az érte való könyörgést, a jó cselekedetet, a megbékélésre és megengesztelődésre való törekvést, minden ún. „rizikó” vállalását tartotta. „Bízatok, én meggyőztem e világot!” Szakemberek nem is veszítenek ma már arra egyetlen szót sem, hogy Jézus „ellenség” szaván nemcsak a személyes ellenséget, hanem „az ellenséget”, a „felebarátnak” (a zsidó embernek) az ellentétét kell értünk (Lk. 10:29 v. ö. Mt. 5:43—48); minden más népből való embert: akkor és ott a megszálló rómaiakat és a kollaboráns zsidókat. Világosan tudta azt is, hogy e parancs meg nem hallgatásának nem pusztán valami történelmi okokból, hanem Isten „új parancsolata” megszerzése folytán isteni ítéletről szükségképpen katasztrófa: *társadalmi, népi, politikai katasztrófa lesz a vége. A Pilátus vérfürdőjére, amelyet a galileai zeloták között támasztott, csak egy felelete van: „Térjetek meg...!”* (Lk. 13:1 kkk). Hányszor intette Jeruzsálemet erre a megbékélésre az ellenséggel, „még az úton”, amíg lehet, de Jeruzsálem nem akarta (Lk. 19:41—44, Mt. 11:20 kkk, Lk. 10:13 kkk, Lk. 12:54 kkk, 12:58, 13:6 kkk, Mk. 12:1 kkk, Mk. 13:1 kkk, Lk. 23:27 kkk). A via dolorosa is ez az egyetlen honfíú bánata: ha egy aránylag „békés” helyzetben, vele, „a zöldelő fával” ezt cselekszik a rómaiak, mi lesz Jeruzsálem leányaival, ha majd szükségszerű végéhez ér el a vallásos nacionalizmus...? Az a vallásos nacionalizmus, amely a pogány rómaiak ellen való tehetetlen dühében nem hogy nem fogadta el a Jézus ajánlotta módszert, a szeretetet és a szolgálatot, hanem csalódásában és gyűlöletében magát Jézust juttatta a keresztre. Talán még kuncogott is a nép árulójának a nemezisén, vagy a saját papjaik politikai bölcsességén, amely a nép elárulóját, váradalmait, vallásos és nemzeti érzései megsúfolóját, azokkal a rómaiakkal tudta keresztre feszíttetni, akiknek valójában — emberi gondolkodás szerint és mai szóval szólva — „a legnagyobb szolgálatokat tette, amikor segített leszerelni a zelotizmust”.

Jézus meghalt, mert a maga védelmében nem nyúlt azokhoz az eszközökhöz, amelyeket nem tartott megengedhetőnek „az ellenséggel” (a rómaiakkal) szemben. Ezért kiáltott a nép: „Ne EZT, hanem BARABÁST!” — János 18:40 Barabást *léstésnek* nevezi. Aki ismeri a János és a kora zsidó-görög szóhasználatát (Josephus!), az tudja, hogy ez a szó a zelota forradalmárt is jelentette. Barabás zelotasága is tisztázott kérdés az újszövetségi kortörténet számára. *Jézust a zelotizmus* — mai szóval: a vallásos nacionalizmus — *vitte a keresztre*. Tanítványai meg nem értése is a zelotizmusnak maradványaiából táplálkozott. Garmadával lehetne idéznünk a bizonyító helyeket.* Jézus tudta, hogy ez a politikai magatartás a keresztre fogja juttatni, mert tudta, *mit várnak tőle s ő mit nem fog teljesíteni*: azt, hogy a közösségi, a nyil-

vános, a társadalmi, a politikai életben maga megtagadja azt az etikát, amelyet isteni üzenetként hirdetett az „egyéneknek”.

Nincs fájdalmasabb ellentmondás annál, mint amikor akadnak a Jézus Krisztus követői között olyanok, akik arra vállalkoznak, hogy — miközben dogmatikai hitük középpontjában a keresztre áll a megengesztelődés tanával — rosszal győzzék meg a Gonoszt, hogy a Gonosszal szemben éppen azzal a módszerrel harcoljanak, amely Jézus Krisztust a keresztre juttatta, és ki akarják zárni közösségi életük nagy kérdéseinek rendezéséből azt a módszert, amelyért Jézus önként halálra ment (jaj, tele van az egész egyház- és dogmatörténet ilyen vállalkozásokkal). *Jézus „politikája” nem volt valami mellékes és „véletlen” járuléka az evangélium mellé, vagy valami vak végzet, hanem lényegesen beletartozott az evangéliumba.* Ha beszélhetünk Jézus halálával kapcsolatban diadalról, akkor el nem hagyhatjuk halálából a „hogyan” és a „miért” kérdését. Ezért is mondhatjuk azt, hogy Jézus Krisztus halála az emberi történelem döntő eseménye. Élete váltság volt „a többiekért”. A döntő eseménybe beletartozik nemcsak az, hogy meghalt, hanem az is, hogy milyen erkölcsi elvekhez tartott holtig hűséget és milyen politikai meggyőződéssel és hogyan jutott a keresztre. Meghalhatott volna — a zeloták egy szabadcsapata élén is, ha csak a pusztá, a „tisztá” halálára és valami „tisztá” evangéliumra lett volna szüksége Istennek és a szenvedő világnak. Nemcsak a halálán magán, hanem a *milyen-halálán, a miért-halálán* van a hangsúly. Ez a halál lehetett *lytron* sokakért: a többiekért, mindenkiért! A *békességszerző* Jézus halála!

Az egész Újszövetség logikája: a „kereszt boldonsága”. Ezért a keresztyén ember Jézus tanításai alapján minden körülmények között csak egyet mondhat: *Minden megoldás közül, bármennyire is csábítson, bármennyit is ígérjen olykor-olykor, a háború a legrosszabb megoldás, mindig a rossz megoldás.* Rossz, mert ellentétben áll Jézus egész útjával a keresztre, és nem fér össze a kereszten szerzett megengesztelődés üzenetével. Van természetesen egy keresztyénnek nevezett másik logika is. Ez nem ismeri a Pál apostol „megállj” kiáltását, amikor a vallásos ember egy isteni igazságból a logika következetességével olyan irányba akar lecsúszni, ahová ugyan logikailag el lehet jutni, de már nem Isten gondolatait gondolja az ember, hanem az Emberölőét (Róma 3:4, 6:31 stb. Gal. 2:17). Ezzel a másik logikával „bibliaiilag is” alá lehet támasztani minden „keresztes háborút”, „a bolsevizmusnak atomfegyverrel való kiirtását a legkisebb rizikó alapján” (= „váratlan, megsemmisítő támadással”). Erről azonban ne ejtsünk itt több szót.

Sietnünk kell, hiszen még csak az ÚSZ tanításánál tartunk, és abból is csak Jézus magatartásáról szóltunk. Hosszabb lépéseket kell tennünk. Bármennyire is alba a látszatba kerülünk, hogy az izlám egy bölcsének a módszerével egyszerűsítjük le a kérdéseket — aki felégette az alexandriai könyvtárat azzal, hogy vagy az van benne, ami a Koránban, vagy nem: mindenképpen felesleges —, amikor azt mondjuk, hogy az Újszövetségből az a *normatív számunkra, ami a Jézus magatartásával összeegyeztethető*. Nyugodtan mondhatjuk: nincsen olyan mértékadó újszövetségi hely, amely az eddigieket csak messziről is valamiképpen cáfolná. Viszont pl. Pál egész teológiáján,

ethikáján végighúzódik a „Krisztus értünk — mi Krisztusért”, a megfeszítés, a szolgai forma, a szenvedéssel diadalmaskodás, a megbékélés szolgálat gondolata (pl. Gal. 2:19, 5:24), ezé az isteni bolondság (1 Kor. 1:23—24). És nem tanít mást Péter apostol sem (pl. 1 Pét. 2:9—25, 4:14—17), hogy Jánosról, „a szeretet apostoláról” ne is beszéljek (1 János 2:7—14, 4:18—21).

Kínálkozik az most, hogy e helyt felvessük a 2. kérdést is: Mennyiben normatív a ma élő tanítványok, a mai egyház számára „az a lelkiület, amely őbenne volt”? Mégis jobbnak látom, ha továbbsietünk és arra a kérdésre igyekszünk nagyon röviden feleletet kapni, hogy *miként adott visszhangot Jézusnak erre a békesség-hirdetésére a keresztyénség újszövetség-utáni első két százada.*

II.

Jézus Krisztustól Nagy Konstantinuszig: a béke mártírjainak kora.

Az ókeresztyén egyháztörténet egyik legkiválóbb ismerője, a nagy Harnack Adolf, külön monográfiát szentelt annak a kérdésnek, hogy mi volt az álláspontja az ókeresztyénségnek a háború és béke kérdésében. Könyve a *Militia Christi — Die christliche Religion und der Soldatenstand in den ersten drei Jahrhunderten*, 1905-ben jelent meg Tübingenben. Máig leggazdagabb dokumentum-gyűjteménye az ősegyházi anyagnak. Az ősegyházi anyag ismeretében mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg, hogy a második század végéig, közelebről mintegy 175-ig, a keresztyén egyház számára nem probléma a háború és béke kérdése, mert annyira világos és magától értetődő a háborúval szemben vallott elutasító álláspontja. Ennek nem valami humanizmus az alapja, amely utálattal nézte a római birodalom erőszakos hódító háborúit, hanem a Jézus Krisztus etikájának az eleven továbbélése, vagyis hitből fakadt engedelmség a nagy parancsolat iránt. Amennyiben kérdéssé válik egyáltalán, akkor abban a formában, hogy a katonai hivatásban élők tagjai lehetnek-e az egyháznak. Nem minden foglalkozásbeliek lehettek ugyanis tagjai, így pl. a gladiátorok, a színészek sem. Az ősegyház elvetette a vérontást és a háborút. A katonaiszti beavatásokkal szemben egyszerre többféle ellenvetése is volt: összefüggött pogány vallásos szertartásokkal, a letett feltétlen eskü összeütközött az Istennek való feltétlen engedelmséggel, a császárkultusz nem fért össze a Krisztus-kultusszal, a köteles áldozatok ellenkeztek a keresztyén hittel, a római birodalomban az egész katonai létforma háború és béke idején egyaránt szöges ellentétben állt a keresztyén erkölccsel. Mindezek miatt az egész szinte nem is volt kérdés az ősegyház számára; ez magyarázza a források gyér voltát is. Hasonló Cadoux véleménye is (*The Early Church and the World*, Edinburgh, 1925, 189. l.): *Jézus tanítása és a keresztyén erkölcs az ősegyház hitében diametriális ellentétben állt a római katonai normális kötelességeivel és életmódjával.*

Az ősegyház irodalmi megnyilatkozásaiban saját kötelesség tükröződik. Az egyik a keresztyén hit iszonyodása minden erőszaktól, a másik a keresztyén hitből való *hűség az impérium iránt*, amelyet viszonylagos békéje miatt (*pax romana*) becsültek, érte imádkoztak, s annak mindaddig engedel-

meskedtek, amíg az Isten akaratával ellentétbe nem kerültek. Az ősegyház nagyon komolyan vette 1 Tim. 2:2 köv. intelmét, és ahhoz képest élt. Ebben a kérdésben azonban ilyen *status confessionis ecclesiae*-t láttak. Megmutatkozik ez 1. a vezető keresztyén teológusok nyilatkozataiban, 2. az egyház hivatalos rendtartásaiban, 3. az egyszerű keresztyének magatartásában, akik életükben szembekerültek ezzel a kérdéssel és a mártíromság árán bizonyosságot tettek a *non possumus*-ról.

Ez annak a magyarázata, hogy Celsus, a keresztyénség legrégebbi irodalmi ellenfele (17ü. körül), azzal vádolja a keresztyéneket, hogy nem jó rómaiak és nem jó patrióták, mert nem akarnak a császár katonáiként szolgálni (*Origenes Contra Celsum*, VIII. 68, 73). *Justinus Martyr*, a II. század nagytekintélyű apologetája (150 körül) rámutat arra, hogy a keresztyéneknek nem célja egy földi birodalmat alkotni, hanem egy mennyeit várnak, és az egy béke-birodalom lesz. Emlékeztet Ézsaiás jóvendülésére: a fegyverekből termelődő eszközök készülnek majd, s nép népre nem emel többet fegyvert; ez a jóvendülés szerinte a keresztyénekben kezd már beteljesülni. Az eschatológiai hit a jelenben engedelmségben mutatkozik meg. „Nem harcolunk ellenségeinkkel” — mondja —; Krisztusért örömmel megyünk a halálba. A keresztyének is harcosok, de egy különös harc katonái: *a békesség harcosai*; s mint harcosok, haláltmegvető bátorságukkal felülmúlnak mindenkit (*Apol. I. 11, 39*).

A keresztyénség terjedése a minősége rovására ment. Marcus Aurelius császár idejéből már vannak adatok arra nézve, hogy a római hadseregben keresztyének is vannak. Alexandria-i Kelemen egyfelől úgy beszél a keresztyénekről, mint akik a békesség katonái, akiket Krisztus gyűjt egybe „igéjével és vérével oly sereggé, amely nem ont vért”, de másfelől már inti a keresztyénné lett katonákat, hogy tartózkodjanak a rablástól és az erőszaktól, — tehát voltak már ilyenek is. Origenes (a III. sz. első fele) egyrészt Markion nagy ellenfele, s mindent megtesz az Őszövetség megvédelmezésére — ami természetesen csak az allegorizálás által látszik számára lehetségesnek: a véres háborúk lelki harcokat jelentenek —, másfelől nem hagy kétséget abban a tekintetben, hogy a háborút nem tartja keresztyén foglalatosságnak: „Mi nem veszünk többet fegyvert kézbe egy másik nép ellen és nem tanulunk többé hadakozást, mert a békesség gyermekeivé lettünk Jézus által, aki a mi vezérünk lett...” „Mi azért, hogy imádságainkkal mindazokat a démonokat megsemmisítjük, amelyek a háborúkat keltik, — nagyobb segítséget jelentünk az uralkodók számára, mint azok, akik háborúba vonulnak... mi sokkal jobban harcolunk a császárért. Igaz, nem megyünk vele a háborúba, mégha kívánná is, de küzdünk érte a kegyességünk saját hadseregével imádkozva az Istenhez” (*Contra Celsum*, V:33, VIII:73, id. Harnack, i. m. 70 k).

A legősibb egyházi kánonok is visszhangozzák Jézus üzenetét. Hippolytus kánonaiban ilyet olvasunk: „Személyek, akiknek teljhatalmuk van ölni, vagy katonák, egyáltalán ne öljenek, mégha parancsolnák is nekik... Mindenki, akinek kiemelkedő állása van vagy uralkodói hatalommal bír és nem öltözik abba a fegyvertelenségbe, amely az evangéliumhoz illik, választassék le a nyájától...

Előljáró, akinek fegyvere van, ne terhelje meg magát a vérontás bűnével), amíg vezekléssel, sírással és sóhajtozással meg nem tisztult” (Can. Hippolyti 13.14, id. Harnack, i. m. 72 k).

Tertullianus (200 körül) írt talán legélesebben a keresztyének háborúskodása ellen. Sokszor írt a kérdéstről. A *De corona* c. művében felveti az elvi kérdést: „Mindenekelőtt azt kell megvizsgálni, hogy keresztyének egyáltalán lehetnek-e katonák, mert mi értelme lehet mellékes dolgokon vitatkozni, ha már a feltételekben hiba van?” Egyebek között ő is Jézusra hivatkozik: „Szabad talán fegyverrel eljárni, holott az Úr kijelentette, hogy fegyver által kell elvesznie annak, aki fegyvert fog? Szabad talán a békeesség fiának háborúskodnia, holott már a pereskedés is el van tiltva neki?” — Azoknak, akiket katonáskodás közben ért a keresztyénségre térésük, azt tanácsolja, hogy vagy hagyják ott a katonáskodást, vagy igyekezzenek úgy élni, hogy mindent elkerüljenek, amit mint keresztyének nem tehetnek, még mártírium árán is (*De Corona*, 11 id. Harnack, i. m. 64 k). A keresztyéneket „a béke papjainak” nevezi (*De spect.* 16, id. Harnack, i. m. 64. lap, 2. jegyzet).

Cyprianus, aki 258-ban halt mártírhalt, s aki a szentek sorába került, így ír egyik levelében: „Nedves a földkerekség a kölcsönösen omtott vértől, és ha valaki magánosan követ el embergyilkosságot, büntettnek számít, de bátorságnak nevezik, ha állami úton történik: nem a jó ügy, hanem a kegyetlenség nagysága biztosít a szörnyűségnek büntetlenséget.” — Alább arról ír, hogy a keresztyén embernek „nem áll szabadságában ölni, hanem csak az, hogy szabad magát megölni hagyni”, és: „az ártatlannak még egy bűnöst sem szabad megölni” (*Epist.* I:8, LVI:4, LVII:2, id. Heering, *De zondenval van het Christendom*, Arnhem, 1933, 51).

Lactantius (a IV. sz. elején) így magyarázza a „Ne ölj” parancsolatát: „Mert amikor Isten megtiltja az ölést, nemcsak azt tiltja meg nekünk, hogy rablógyilkosságot kövessünk el, amit az állam törvényei sem engednek meg, hanem arra int bennünket, hogy oly dolgokat is elhagyjunk, amelyek az emberelnél megengedettek számítnak. Az igaznak nem is szabad hadiszolgálatot teljesíteni, vagy valaki ellen főbenjáró dologban passzív emelni, mivelhogy nincs különbség a között, hogy valakit a fegyverrel vagy a szavaddal ölsz meg, mert maga az ölés tilos. Éppen ezért erre a parancsolatra egészében véve nincsen kivétel; mindig bűn (nefas) az embert megölni: Isten azt akarta, hogy sértetlen lény legyen” (*Div. inst.* VI:20, 15—17; id. Heering, i. m. 51).

A keresztyénség terjedésével szaporodnak a mártírjai. Nem magáért Krisztusért, mint egy új istenért a sok régi között, üldözte őket a római birodalom, hanem azért, mert békeszeretők voltak és ebben a magatartásukban veszélyeztetve látta a hódításra és rabszolgatartásra berendezett római birodalom alapjait. Az *őskeresztyén mártírok légiója a béke és a háború kérdésében lett Krisztus vértanúja*. Harnack említett könyve számos mártír-aktát idéz eredetiben. Hadd idézzek egyetlenegyből néhány sort, a drámai zengésű latin eredetiből. Szent Maximilianus thebestei (munidiai) mártír párbeszédéből (meghalt: 295 március 12):

Dion (a parancsnok) dixit: Milita ne pereas!

Maximilianus: Non milito; caput mihi praecide, non milito saeculo, sed milito deo meo.

Dion: Milita et accipe signaculum!

Maximilianus: Non accipio signaculum; jam habeo signaculum Christi dei mei.

Dion: Statim te ad Christum tuum mitto!

Maximilianus: Vellem modo facias; hoc et mea laus est.

Dion: Milita et accipe signaculum, ne miser pereas!

Maximilianus: Non pereo. Nomen meum jam ad dominum meum est; non possum militari.

Dion: Attende juventutem tuam et milita; hoc enim decet juvenem!

Maximilianus respondit: Militia mea ad dominum meum est; non possum saeculo militare; jam dixi, Christianus sum.

A vég a halálos ítélet: Maximilianus eo quod indevoto animo sacramentum (!) militiae recusavit, gladio animadverti placuit!

Maximilianus: Deo gratias...

(Ruinart, *Acta Mart.* — Ratisb. 1859. p. 340, id. Harnack, i. m. 114 kk.)

Más hasonló aktákat is idézhetnék. Az egyház legősibb szentjei ilyen szentek voltak: a *békeesség ügyének mártírjai!* Abban az időben még úgy dicsérhette Tertullianus a keresztyéneket, hogy „békepapok” (főntebb id.).

Az is igen figyelemreméltó, hogy az őskeresztyén egyház latin nyelvében a harcban formálódott, teológiája nyelve a görögről latinra való áttérés közben, éppen a mártíromság korszakában, céltudatosan vett át olyan szavakat, amelyekkel kifejeződött, hogy a *keresztyén ember Krisztus katonája s a béke harcosa*. A görögben a szentség szava a *mysterion*; ez a latinban *sacramentum* lett, ami katonai zászlóesküt jelentett eredetileg: aki megkeresztelkedett és úrvacsorázott, az fel esküdött Krisztus békeharcosának, nem vállalhata tehát a római imperializmus katonai kiszolgálását. Krisztust Kyrios-ként tisztelte. A keresztyén élet egy hadiszínhjáték, amelyet Isten és az angyalok figyelnek. Az egyház „castra dei”: Isten tábora, amelyben a keresztyének tartanak vigiliákat. De ez az egész katonai szókincs — békéről és békeakaratról beszélt. Igen jellemző, hogy a véres üldözések századain át nem volt egyetlen felkelés vagy lázadás vagy fegyveres védekezés a keresztyének részéről a római hatóságokkal szemben. Ismeretlen és lehetetlen volt számukra a később oly elterjedt szent háború vagy keresztes hadjárat fogalma. Egész mártír-dinasztiákat ismeret meg velünk az egyháztörténet: mind a békeesség gondolatának a mártírjai!

Így haladt feltartóztathatatlanul a keresztyénség terjedése. Kik fogadták legjobban, legszívesebben? A szenvedők, a szegények, a békeességre vágyakozók. De a növekedéssel nőtt azoknak a száma is, akik felületesen, igazi megtérés nélkül lettek keresztyénekké. Sok maradt meg bennük az „ó-emberből”. És ez az ó-ember — a római ember volt, a birodalmára, hadseregére, törvényeire, jogaira, kiváltságaira, kultúrájára büszke ember, az örök pogány ember volt. Ez a változás az egyház tagjainak a minőségében idő múlásával változást hozott létre, de az egyház magatartásában és tanításában is, ahogy a hit egész területén, úgy a háború és béke kérdésében is.

III.

A nagykonstantinuszi korszak — Hirosimáig tart.

Az egyház gondolkodásának a döntő megváltozása a háború és béke kérdésében az ún. „nagykonstantinuszi korszakkal” történt meg. Sokszor emlegetik manapság a nagykonstantinuszi korszak elmúltát, de hogy valójában mi is volt ennek a fordulatnak a lényege, kevesen tudják, vagy csak abban a nagyjából formai meghatározásban látják, hogy az egyház és az állam között „kiegyezés” jött létre. Ez önmagában ugyanis még semmi rosszat nem jelent. A kérdés azonban tartalmi is volt, és ennek lényegét éppen a mi témánk területén kell keresnünk.

Nagy Konstantinus felismerte a keresztyének jelentőségét, s 312-ben „e jelben győzött”, 324-ben pedig licita-vallássá tette a keresztyénséget. 380-ban egyetlen és kizárólagos államvallássá lett a keresztyénség, a pogányság pedig üldözötté vált. Ezekben az évtizedekben radikálisan átalakult a keresztyénség álláspontja a háború és béke kérdésében. Egészen sajátosan észrevették a Bibliában azokat a nyilvánvalóan lelki értelemben felhasznált képeket, amelyek a katonai életből valók voltak (Efézus 6, 1 Thess. 5:8, 2 Kor. 6:7, Róm. 6:13 kk, 23, 13:12, 1 Tim. 1:18, 2 Tim. 2:3), és egy „militia Christi” képébe voltak összefoglalhatók. E képek arról a nagy igazságról beszélnek, hogy csak a harcban álló keresztyén élet keresztyén élet, de természetesen: csak lelki-szellemi harcról beszélnek.

Harnack részletesen leírja, hogy a III. században a latin keresztyénségben egy olyan harcias szellem kezdett elhatalmasodni, amely részben ezekből a képekből táplálkozott, részben pedig alapvetően a tömegével áttért pogányokkal az egyházba beköltözött római szellemből. Az áttérők tömegei érdekből tértek át az új birodalmi hitre, és az új hit amalgamizálódott a római imperialiszmus harcias szellemével, amelyből csakhamar megszületett a „szent háború” gondolata. A régi római kultúrmisszió a barbár népekkel szemben keresztyén színezetet kapott, s abban a kísértésben, hogy a keresztyén egyházat evangéliumhirdetés mellett a birodalom hatalmi eszközeivel is terjesszék, az egyház elbukott. Konstantinus „áttérését” evangéliumi szemmel pogány és opportunistá motívumokkal tudjuk magyarázni. A Maxentius ellen vívott küzdelem döntötte el, hogy „melyik Isten az erősebb”. Theológiailag az áttörésnek már előbb is meg kellett történnie: voltak már katonák, akik az egyházhoz tartoztak. Az egyház növekvőben volt: éppen a mártírok vére által. Micsoda tragikus fordulat a konstantinuszi: éppen amiért a mártírok vére hullt, a *pax Christi*, az elvesztett ki általa egyre jobban az egyházból. A történelmi fordulat azzal vált világtörténelmi fordulattá, hogy a hadseregben győzött először, s innen hatolt a birodalom apparátusába. A pogányok lassan kiszorultak a falukba („pagani”), s a „christiánusok” nem sokkal voltak kíméletesebbek irántuk, mint a pogányok a keresztyének iránt a 312-es, illetve 324-es „fordulat éve” előtt. Példá erre Julius Firmicus Maternus irata, amely a pogányok üldözését követeli (346). A *militia Christi* és a *miles Christi* fogalma gyorsan átalakult. Hamarosan megszületett a *birodalmi hadi teológia*, amely az első két és fél évszázad töretlen és egységes teológiai álláspontját a háború

és béke kérdésében megváltoztatta és elérkezett az az idő is, amikor a háború hirtől fakadó öskeresztyén elítélése kihívta maga ellen a teológiai és egyházfegyelmi elítélést. A birodalom labarumaira (hadilobogóira) rákerült a kereszt és a Krisztus-monogramm. Nagy Basilius 374-ben még azt írta, hogy nem kell ugyan a katonának kétségbeesnie az üdvössége felől, de azok, akik a háború idején az ölésig eljutottak, jól tesszik, ha, „miután kezük nem tiszta, három évig tartózkodnak az úrvacsorai közösségtől”. De már 314-ben olyan határozatot hozott az arlesi zsinat, hogy „azok, akik béke idején elvetették a fegyvereket, az úrvacsorai közösségből kizárattassanak” (Harnack, l. m. 87). Harnack ezt a határozatot tartja a teológiai frontáttörésnek. Ez a hittani változás kompromisszummal járt együtt. Az állam nem erőltette tovább a pogány kultuszt, éppen a katonaság területén, az egyház pedig feladta eredeti álláspontját, s annak ezentúl egyre inkább egy kis területen biztosított legitím életlehetőséget: a szerzetesség világában, a szentek nevelőkertjében. Az egyház első mártírjai a *békesség mártírjai* voltak több mint két évszázadon át. Most megjelentek a katonai használatra is alkalmas „szentek”. Heering, leideni rendszeres teológus, aki a háború kérdéséről könyvet írt, könyvének ezt a címet adta: „A keresztyénség bűnbecsése” („De zondenvall van het Christendom”). Harnack, aki sok megtisztelő és megrovó jelzője között azt is joggal hordozza, hogy a Vilmos-császári korszak udvari teológusa volt, *Militia Christi* c. könyvében döbbenetes és megrázó bizonyosságokat hoz fel az öskeresztyénség békeszerető magatartására, ezt a fordulatot inkább üdvözli, és úgy tekinti, mint a keresztyénség belső erejének, rugalmasságának és haladóképességének a bizonyítékát.

Az egyházi vitium originist azonban nem abban kell látunk, hogy az egyház és az állam között megegyezés történt, hanem abban, hogy e megegyezés tartalmában az egyház a maga lényegéből adta az engedményt: békeszerető lényegét tagadta meg s ezzel megnyitotta az egyháztörténelem ama korszakát, amelyben az egyház, püspökei, papjai, teológiája sokszor nem voltak több és más, mint annak a társadalmi rendnek teológiai vetülete, amelyben az egyház élt. Az egyház a legkülönbözőbb hódító háborúkat, a legbarbárabb hadimódszereket mindig szentesíteni tudta, és az ellenfélnek tűzzel-vassal történő meggyőzésében vagy megsemmisítésében sokszor túltett a világi hatalmasságon is. Elég kiejtenem az „Inquisitio” szót s hozzátennem azt is, hogy ez jogilag ma is létezik még, s nem rajta múlik, hogy máglyái nem füstölögnek ma is; a felgyújtott spanyol, kolumbiai protestáns templomok, az utolsó néhány évben közel százra emelkedett kolumbiai mártírok száma ijesztő jelként figyelmeztetnek arra, mi lesz az egyházból, ha vitézkedésének fegyverei nem lelkiek, hanem testiek.

Ez a konstantinuszi metamorphosis nem ment ellentmondás nélkül. A keresztyénségnek ez ellen az ideológiai romanizálódása ellen sokan tiltakoztak, különösen az egyház keleti felében. Chrisostomus János, Nagy Basilius és mások megmaradtak a régi hit mellett. A IV. század kánonai tesznek erről bizonyosságot. De a hivatalos haditeológia hangja egyre erősebb lett Athanaszban, Ambróziuszban, Augustinusban nagy oszlopokra talált. Athanasz

zi usz: „Gyilkolni nem szabad, de háborúban az ellenséget megölni törvényes is, dicséretreméltó is” (*Epist. ad Ammonium.*) — Ambróziusz: „A bátorság is, amely a háborúban a hazát a barbárok ellen védi [a barbárok részéről a római imperializmus agressziói visszaszorításáról van szó], vagy belföldön a gyengéket oltalmazza vagy a szövetségeseket rablóktól védi, igazságossággal teljes” (*De officiis*, I. 27. 129). Augustinus az összecsomló római birodalom polgárként remeg azért a birodalomért, amelyet ebben a kérdésben nem tudott másképpen, mint római szemmel nézni. Teológiailag tisztázott tény, hogy Augustinus keresztvéntéológiai korszakára nézve is igen jelentős volt előző manicheus korszaka. A dualizmus szemléletében a világos, az igazságos természetesen a római birodalom oldalán állt, a sötét, a gonosz, a démoni természetesen a „barbárok” oldalán. Augustinus *pax terrenája* ideológiailag igen nagy mértékig a régi *pax romana* — az a béke, amely a római légiók fegyverei nyomán fakadt. Hogy milyen volt ez a béke a birodalom határörvidékein, a terjeszkedés vonalán, azt elég Judeából tudunk. De már nála is jelentkeznek — szükségképpen jelentkeznek — a háború teológiájának azok a sokszor egészen naiv és irreális vonásai, melyek szerint lehet háborút „keresztvéntén módra” folytatni, keresztvéntén ölteni, stb. A régi római jog a *bellum justum*on még azt értette, hogy „a háború, amelyet az arra a célra rendelt reguláris csapatokkal folytatnak”, nem azt, ami a mi bevett fogalmaink szerint „jogos” háború. „Bellum justum” volt az a háború is, amelyet egy új provincia meghódításáért folytattak, rabszolgák vadászására, piacok szerzésére, hatalom növelésére. Nem volt „bellum justum” a megtámadott népek foggal-körömmel folytatott védekező partizánharca. A keresztvéntén teológia dicsősége a *bellum justum* kifejezés keresztvéntén domesztikálása és behozatala a teológia fogalomtárába — a pogány természetjogból. Augustinus vitázott a manicheusokkal s a dualizmus fölé monoteista aroncsot szerkesztett: Isten világalma terveiben benne vannak a háborúk is. Hogy milyen ízű a nagy Augustinus haditeológiája, egyetlen kóstolót Faustus ellen írt vitáiratóból: „Mi van kivételül a háborúban? Talán az, hogy emberek, akik különben is meg fognak halni, elpusztulnak benne...? Ebben megakadni a féltékek jüdnak, az istenfélők nem.”

Az egyház Augustinuszék útjára lépett. I. Leo pápa az V. század közepén kijelentette, hogy: „A hadiszolgálat ártatlan lehet” (*Epist.* 167, 14. fejezet). Ez maradt az egyház álláspontja századokon át. Az ősi kegyesség — a kolostorok világába szorult. Az egyháznak kialakult a *kettős morálja*: az egyik, amellyel a világban meg lehet élni, a másik, amely „az evangéliumi tanácsokat” is megeselekszi s ezzel különösen szentebb élet alapjává válik.

Ismétlem, a Nagy Konsztantinus korszakában nem az volt a rossz, hogy az egyház és az állam megegyezett, hanem ami ennek következtében az egyházban és teológiában történt. Az emberülés és a háború teológiai szentesítésével az egyház a szolgálat útjáról rálépett az uralkodás útjára. A későbbi évszázadok nagy küzdelmei az egyházi és a világi hatalom között a másik felett való uralomért, ezzel függenek össze. Az egyház e teológiai hibái mögött a következő exegetikai hibák vannak. Nem ismerték fel, hogy a theokrácia bibliai gondolatából nem maradhat ki a valóságos

Izrael s meggondolás nélkül mindenestül behelyettesítették a bibliai-ösözvéntégi Izraelnek a helyére az egyházat. Az újsözvéntégi „birodalom-teológia” helyére (legszebb megnyilvánulása Róma 13) „a keresztvéntén theokrácia” torzója lépett. Ez a gondolat hosszú küzdelmek során jutott relatív nyugalmi helyzetbe a „corpus christianum” újsözvéntégi szempontból illegitim képletében. Az őskeresztvéntés tudta, „az ország” bármely pillanatban eljöhet —, de tudta azt is, hogy nincsen itt, s amíg nincsen itt, addig Isten tett ugyan a gonosz elé „visszatartó” hatalmasságokat — ezek között a földit is, a római birodalmat —, de ennek a birodalomnak a keresztvéntének inkább az engedelmesség, mint az uralkodás területén a részesei. A keresztvéntés a nagykonstantinuszi rossz „kairos” megragadásával annak a kísértésnek esett áldozatul, amelyet a kísértés órájában Jézus Krisztus elutasított: az uralkodás illegitim elragadásában elbukott.

A teológiai úton Róma 13 volt a kiindulás ugyan, de a sztoikus filozófia és a római jog adták az építőköveket. A sztoikus filozófia különbséget tett az aranykor tökéletes erkölcsi törvényei és magatartása, az abszolút természetjog, illetve a jelenkori megtört, részleges természetjog között. A túllépés Róma 13-ból a keresztvéntén theokrácia és a corpus christianum felé volt a teológiai tévedés. Az egyháznak és a keresztvéntén embernek nem adott hatalom az evangélium és a világ „megmentésére” háború által; csak a Jézus Krisztus útja, a szenvedés útja. Augustinusnak azok a gondolatai váltak végzetes hatásúakká, amelyekkel egyfelől élesen megkülönböztette a *civitas terrena-t* és a *civitas Dei-t* (itt nyilvánvalóan bibliai motívumokkal), másfelől ezt az utóbbit igen szoros kapcsolatba hozta az egyházzal: egyház és istenországa egyazon valóságnak szinte földi és mennyei, látható és láthatatlan részeként viszonyulnak egymáshoz. Tudjuk, milyen jelentősége volt ennek a nem bibliai tételnek a hatalmi egyházteológia kialakulására, a pápaság világalmai igényeinek jogi-történelmi megformálódására, a két szuverenitás egymáshoz való viszonyának a vitájára. Ugyancsak meg lehet mutatni, hogy ebből az eszmévilágból mi minden hatott az ún. „keresztvéntén állam” gondolatának a kialakulására. Vajon különbek voltak-e az elmúlt évszázadok során éppen a háború és béke kérdésében az ún. keresztvéntén államok, mint a nem keresztvéntén államok?! A két legnagyobb háborút a világtörténelemben „keresztvéntén” és „nyugati” népek kezdték egymás között, a harmadik — és ha eljönne: utolsó, legborzalmasabb — világháborút keresztvéntén népek szítják, keresztvéntén teológusok ideológiai segítségével „ad majorem Dei gloriam”, régi keresztvéntés háborúk stílusában.

Augustinus még sok teológiai kérdést nem tisztázott. Sokszor átcseng sorai között — különösen a *civitas terrena* kritikájában — a bibliai prófétai hang. Augustinus az állam eredetét még a bűnesetben keresi: Isten szükségrendszerabálya, amely mindig magán viseli eredete bélyegét. A római egyház legnagyobb teológusa, Aquinoi Tamás, sikerrel munkálkodott azon, hogy az államnak ezt az augustinuszi teológiában még nagyon világos jellemzését elmossa és úgy tüntesse fel, mint természetes jót, ami a kegyelem rendjének szükségszerű alépitménye, ti. az egyházé. Az arisztoteleszi fejlődésgondolat segítségével csodálni való (csak éppen nem keresztvéntén) gondolat-

építményt alkotott, amelynek a hierarchikus rendjében mindennek megvolt a maga helye. Minden felett, bezáró kő vagy koronaként, ott volt a kegyelem rendje: az egyház. Merev, változhatatlan, statikus rend a pápától le a rabszolgáig. Az állam jellege utilitarisztikus; nem a legmagasabb érték. Elvben nincs is helye konfliktusnak egyház és állam között. Akkor még nem volt nacionalizmus a szó mai értelmében. Még nem volt kapitalizmus és még sok más probléma nem volt, amikor ez a rendszer megszületett. A világi hatalom és az egyházi hatalom vitájában az egyházat a dogmatikusan megállapított értékrend vezette: az egyház, mint istenországa, felette áll a földi államnak, s ennek abban is meg kell nyilvánulnia, hogy az állam végső kérdéseit az egyház dönti el. A gyakorlatban a földi-világi hatalomért folyt a harc. De az egész valóságos élet a teológia számára egy organizmus volt, éppen a „corpus christianum”, a maga különböző egyházi és világi vagy éppen közös és elválaszthatatlan funkcióval (pl. az eretnekegetés közösen történt). Volt idő, amikor ebben az organizmusban az állam volt az erősebb s az egyház szinte az állam egy „szektora” volt: a keresztyén császár kezeze lett az egyház rendjének és tanításai orthodox voltának is. Tehát nyugodtan intézhette az egyház ügyeit, beleszólhatott a zsinatok döntéseibe, püspököket tehetett le, stb. Az egyház keleti világában a corpus christianumnak inkább ez az ideológiai variánsa uralkodott. Hogy mennyi volt benne a régi császár-tiszteletből, azt most hagyjuk figyelmen kívül (lásd Rose (Berlin) tanulmányát a bizánci egyházi kultúra kialakulásáról). — Világos vonalak vezetnek a cári egyház-szerkezetig. Nyugaton a mérleg egyre jobban az egyház javára dőlt. Tudjuk, mit jelentett az egyház VII. Gergely korában s hogy azóta is mi a töretlen ideológiája a római egyháznak. Nem véletlen, hogy itt a „keresztyén császár” helyett a középkortól fogva megjelent az egészen elvilágiasodott „világi pápa”. A kettő ugyanannak az ideológiai éremnek a két oldala, a corpus christianumé. Azokat az ún. „előreformatori mozgalmakat”, amelyek az evangéliumhoz való visszatéréssel együtt elvetették a pápák világi hatalmaskodását is és a fegyveres erőszakot, a középkori egyház szinte teljesen kiirtotta, mint „eretnekeket” (pl. a waldensek). Az eszmény: „a keresztes lovag” volt. A „szolgálat” gondolata csak virág volt a páncéljukon, mint ahogy a kereszt sem a szenvedéshor-dozást, hanem a szenvedés okozást jelentette kö-pönyegükön. A corpus christianum korában, a morfológiai alaptörvény szerint, a terjeszkedés, a gazdasági folyamatok, a gyarmatosítás, a hódítás szükségszerűleg a megfelelő ideológiai megalapozással folyt: „a szent sár védelme”, „a keresztyén hit terjesztése”, stb.

Azoknak a számára, akik érezték, hogy ez az organizmus, a corpus christianum, nem a Corpus Christi, még egyházi csúcsában sem az, csak két útjuk volt: az eretnekség vagy a kolostor falai. A kolostorban nem kellett úgy érezni a fájdalmas meghasonlást és a meghódolást a világ felke előtt. Így keletkezett a kétféle keresztyén állapot a maga feszültségével: a világi rend és a kolostori rend, a tökéletes és nem egészen tökéletes, de azért az üdvösségszerzésre éppen elég alkalmat adó (keresztes lo-vagi vitézséggel) élet. A római egyház így igyekezett ezt a kettősséget a rendiség, a corpus christia-num ideológiájával együtt tartani: az állami vagy államegyházi keresztyénséget. Hogy az állam és a

keresztyénség ilyen együttléte mennyire proble-matikus, azt világosan mutatja a kettős erkölcsi-ség feszültsége.

A reformáció korában ez a statikus rendszer megrendült, de nem dőlt össze, sem ideológiailag, sem társadalmilag, sem erkölcsileg.

Társadalmi téren a reformáció kora nem hozott korszakosan újat, ez a későbbi időknek volt fenntartva. A háború kérdésében sem hozott újat. A scholasztika már jóval korábban oly sokra szaporította a „bellum justum” megkülön-böztető jegyeit — amelyek alapján meg kell és meg lehet ítélni egy háború „igaz” és „jogos” voltát —, hogy még az államférfiak is alig igazodhattak el benne — kivált, ha a pápa is nyilatkozott —, a szegény, egyszerű keresztyén embernek pedig nem maradt más, mint életét adni fejedelmei, pápái, főurai és városállami hatalmi háborúiban.

Az azonban kétségtelen, hogy a reformáció szá-mára az életnek ez a kettéválasztása világi rendre és egyházi rendre (helyesebben kolostorra), az első időkben sok nyugtalanságot okozott, amellyel igye-kezett teológiailag megbirkózni. A kettősségen nem tudott túlvégődni. A reformáció hajnalán úgy nézett ki, hogy a Hegyi beszéd a keresztyén ember mindenre elkötelező evangéliuma, de az a sorsdöntő szerep, amelyet a német fejedelemségek játszottak a reformáció megszilárdulásában, arra vitte rá a reformáció embereit, hogy visszanyúljanak a régi középkori formulához, a corpus christianumhoz. A reformátorok teológiájában is megjelent a kettős-ség: a corpus christianum két területből áll, a lel-kiekből és a világiakból. A lelkiekben Krisztus uralkodik az evangélium prédikálása által. A vilá-ginak a rendje a pallos alatt áll. Az egyikben a szabad döntés alapján történnek a dolgok, a má-sikban a kényszer hatalma alatt. A római egyház-zal szemben követelték az első terület teljes sza-badságát. A rajongókkal, előreszaladókkal, majd később az eretnekekkel szemben — akik szintén az evangélium szabadságára hivatkoztak — egyre erő-sebben hangsúlyozták a másik terület önállóságát, kötelességeit és szigorúságát. A valóság tehát e két területen élt. „Darum muss man diese beiden Regi-mente mit Fleiss scheiden und beides stehen las-sen, eines, das fromm macht, das andere, das aus-serlich Frieden schafft und bösen Werken wehrt; keines ist ohne das andere genug in der Welt”. (Von weltlicher Orbigkeit, Luther). A két terü-let más törvény uralma alatt áll és más a morálja, amit az egyes embertől megkíván. A személyes morál az evangéliumon, a Hegyi Beszédén alapszik. Az állam morálja csak viszonylagosan keresztyén, s ezt a reformátorok a régi hagyományok alapján a sztoikus természetjoggal vették egynek, amelyet a Tízparancsolatban és az őszövetségi Törvényben ta-láltak meg. Sok mindent lehetne itt mondani a kö-vetkezményekről: mi lett a sorsa az elviselhetetlen állapotuk miatt fellázadt német parasztnak, vagy azoknak, akik Kálvin Genfjében szembe mertek helyezkedni a törvénnyel. A háború és béke, a vér-ontás kérdése nem kapott komoly, legalább is a kö-zépkori teológiához képest „reformatori” teoló-giai újraátgondolást (vagyis az újszövetségi-öske-resztyén kerygma felújítását).

Mit cselekedjék a keresztyén hívő a nagy kérdé-sekkel szemben, hogyan feleljen meg e kétféle morálnak? A felelet teológiailag lehetett egyszerűnek látszó: személyes életében igazodjék az első terület

moráljához, nyilvános életében pedig igazodják a teremtés és a törvény rendjéhez. Vakmerőség lenne részéről a reformátori teológia szubsztitúciáiba ezen a ponton mélyebbre ereszkedni és csak távolról is megkísérelni a „két birodalom” teológiájának a lutheri teológiában oly sokat vitatott kérdéseiben autentikus nyilatkozatokat tenni. Mindenki tudja, milyen irodalma van ennek az utolsó 30 évből s mennyire elágaznak a vélemények. De ennek a teológiai fogalmazásnak jól-rosszul értett gyakorlati következményei egészen leíró jellegű érintésétől nem tekinthetnek egészen el.

A középkorból átvitt az élet kétfelé-osztásának fájó teológiai sebé. A reformáció világában ez a kettéosztottság nem úgy fogalmazódott, hogy két rend hordozta: a világi és az egyházi, hanem két személyes morál, vagy hogy Troeltsch szavával éljek: „Nur sind die Gegensätze nicht auf Stufen verteilt, sondern ineinandergeschoben zu einer Duplizität der Lebensstellung jedes Individuums. Der Kompromiss ist tiefer in das innere hineinverlegt und hierbei zunehmend gemildert, indem die Welt nicht sowohl als Stiftung der Sünde..., sondern als direkte und positive Anordnung Gottes hingenommen wird. Allein die Naht bricht immer wieder auf...” (Troeltsch, *Gesamm. Schr.* I. 505. — *Die Soziallehren der christl. Kirchen.*) Troeltsch szerint a protestáns megoldás, amelyben „Die... Spannung in der doppelten Moral von Person und Amt ist nicht eine Überwindung, sondern eine neue Formulierung des Problems...” (509). „Die protestantische Sozialphilosophie führt das naturrechtliche Gedankenkapital der Patristik und des Katholizismus in seiner engen Verschlingung mit dem christlichen Ideal fort...” (510).

Sokan érezték ezt a sebet és a reformátorok értekezésekben, röpiratokban igyekeztek megnyugtanni az aggódó keresztyén emberek lelkiismeretét. Az ember legyen Isten előtt alázatos, a másik emberrel szemben szabad és büszke. Imádságokat írnak a hadakozó emberek számára. Biztosítják őket — idő múltával egymással szemben álló protestáns táborok hadi-lelkészei is —, hogy minden rendben van a háborúval: szabad háborúskodni és nyugodt lehet az üdvössége felől, aki háborúban gyilkol. „Ha még azután a Credot és a Miatyánkot el akarod mondani, elmondhatod és ezzel elég is legyen. Azután ajánld ezzel tested-lelked az ő kezébe. És hűzd ki kardodat és sújts oda Isten nevében...” (Ob *Kriegsleute*, WA 19,626). Messze van ez a Getsemáné kertjében elhangzott „Tedd hüvelyébe szabályadat”-tól. Igazságtalanok lennénk azonban, ha nem mutatnánk rá azokra a hangokra is, amelyek ugyanabból a keresztyén szívből mégis csak feltörnek. Ha valaki előtt bizonyossággá válik, hogy egy háború Isten akarata ellen való, akkor az embernek lelkiismerete szavára kell hallgatnia és inkább a büntetést vállalnia az Istennek való engedelmesség kedvéért — mondja Luther is (u. o. 656, 657).

Kálvin idevágó tanai nagyban mentesek a hagyományos lutheri ethika dualisztikus jellegétől. A háború kérdésében azonban ő is az Aquinoi Tamás teológiája vonalait viszi tovább, azzal a különbséggel, hogy nála az állam magasabb megbecsülést kap, és a szó szorosabb értelmében válik „keresztyén állammá”. Neki nincs szüksége egy külön Amtsmoral-ra; a kódex-szerűleg használt Biblia s abban különösen az Ószövetség elég alapot

nyújt fejtegetéséhez. Luther csak az önvédelmi háborút tartja jogosnak (melyik háborút nem nyilvánították még annak a keresztyén népek?); Kálvin túl megy ezen: „s nyilvánvaló bosszúállásnak véghezvitelére” (Szenci Molnár A. ford.) = „ad exercendam publicam vindictam” (*Inst. lib. IV, Cap. XX. 11* eleje) is megengedhetőnek tartja („arma capere... necesse est”) a háborúskodást. Az ellenséget Augusztinus idejében „barbárok-nak”, Luther idejében „gonosztevőknek”, vagy „rajongóknak”, Kálvinéban „felfegyverzett rablók-nak” nevezik (*Inst. IV. XX. 11. 12.*). Elvben mindkét reformátor azt tanította, hogy a háború a világi felsőbbség dolga, világi érdekekért és jogokért folytatható, de a hit dolgaiban jobb Istenben bízni és szenvedni. Luther nem engedte meg, hogy a protestáns fejedelmek a császárral szemben fegyverrel védjék hitüket, viszont Kálvin már megengedte azt, hogy a katolikus ellenséggel fegyverrel szálljanak szembe. A harmincéves háború vége felé pedig „felekezeti különbség nélkül”, Isten nevével és Krisztus nevével ajkukon irtották egymást az európai keresztyén népek.

Ismét messze menne annak a fejtegetése, hogy ezek a keresztyén borzalmak mennyiben járultak hozzá az egyházon kívüli humanizmus, a felvilágosodás és végül a vallásellenesség eszméiről való megismeréséhez. Az embertelen kegyesség kegyetlen emberiséget szülhet, s Isten kegyelme, hogy nem mindig azt szül. Erasmus *Querela pacisa*-a keserű szavakat talál azok ellen a prédikátorok és teológusok ellen, akik „a háborút ugyanazzal a szájjal prédikálják, amellyel a békeszerző Jézus Krisztust hirdetik”: „Egyazon trombitán hirdetik Istent és az Ördögöt? Azt tanácsoljátok az egyszerű népeknek, hogy üssön és öljön, annak a népeknek, amely a szent evangéliumot várja várja ajkatokról?” — „A keresztyénnek a zászlaja, aki nem bajvívással és agyonütéssel, hanem keserves halálával és haldoklásával győzött és kerekedett felül”. — „A keresztyénnek ölj meg atyádfiát, aki a keresztyén által nyerte el életét?” „Ti keresztyének elátkozátok a törököket istenteleneknek, akik az ördögöknek áldoznak, miközben ti, egymás életére törve, ugyanazt teszitek”. Mert „az ördög nem ismer kedvesebb áldozatot, mint amikor egyik keresztyén a másikkal nyakát szegi”. A református-kálvini népek körében, a választottság hite az Ószövetségnek sok gondolata között a szent háború eszméjét is reprisztinálta. Itt ismét csak egyetlen újmutatást arra a kérdésre, hogy az imperializmusnak vannak igen komoly vallásos gyökerei is. Elég arra emlékeztetni, hogy mit jelentett a puritán Cromwell az angol világbirodalom születése tekintetében. Elég csak egyetlen idézet a nagy hollandi református gyarmatosítótól, Jan Pieterszoon Coen-től: „A kereskedelem háború, a háború megkereskedelem nélkül aligha állhat meg”. A puritánoktól egyenes vonal vezet Carlyle-hoz: „Ha Anglia gyarmataira tekint, elmondhatja: Itt országokat és műveket... nagy térségeket alkotott a teremtő, egyesítve hatalmas nemzetek bölcsőjéül. Tudományuk és hősi tetteik számára... Rám hárult az isteni rendeltetés, mindezt birtokomba venni...” Majd máshol: „Akinék Isten megengedi, hogy valamit birtokába vegyen, az birtokból belülről van; az ég megerősítése adja rá az engedélyt” (Id. Völker, *Die relig. Wurzel des engl. Imperialismus*, München, 1924. Heering, *De zondenval*, (98). Nem volt nehéz az Oostindische Compagnie vagy az

angol gyarmatosítók számára Józsue könyve honfoglalási methodológiáját alkalmazni; ha már megvolt a választottsági és küldetési tudat a Bibliából, ki lehetett onnan olvasni a hadimódszert is... A neokálvinista „souvereinitet in eigen kring” (Groen van Prinsterer, Kuyper) nagyméretű közelést jelentett a lutheranizmus tanításához.

A keresztyénység szempontjából a 19. sz. nem kevésbé sötét század, mint a „legsötétebb középkor”. Persze nem a belmissziói és egyéb egyházi munkák kiterelvényesedése, nem is a bibliai tudományok fejlődése stb. szempontjából, hanem abban a tekintetben, hogy a reformáció idejében átmenekedett régi kovász hogyan kelesztett egészen pogány kenyeret a háború és béke kérdésében. A kovász lényege mégis csak az, hogy miként értelmezte a teológusok zöme — joggal-e vagy jogtalanul, ne vitassuk — a sokat vitatott „két birodalom-tanát” és milyen következtetéseket vont le belőle, s mennyire hallotta tőle Jézus Krisztus béke-üzenetét. Azt vonta le belőle a reformáció hazájában is, máshol is, hogy a háború szükség esetén nagyon is jó dolog és az államok azt tehetik, amit akarnak. Hatáskörük olyan terület, amelybe mindaddig, míg az egyház társadalmi, gazdasági és politikai „létalapjait” nem érintik, beleszólni egyenest vétek lenne. A 19. sz. nagy szociális szabadságmozgalmai szinte az egyház teljes érdektelensége, vagy éppen ellenzése jegyében folytak le; a nagy imperialista hadikészülődések pedig a hivatalos egyházak teljes támogatásával és szentesítésével. A 20. sz. első fele hozta a gyümölcsök beérését: két világháborút, szörnyű tömeggyilkosságokat, a „pozitív keresztyénység” jelszavával éppen a reformáció őshazáját maga mögé sorakoztató Hitlert, a halálgyarakat; teológiailag pedig a módszeres elvi közömbösséget mindennel szemben, ami ugyan istentelenség, de az egyház ideológiai és hatalmi status-quo-ante-ját nem érinti, illetve a furor theologicus és az anathémát mindennel szemben, ami ugyan nem vallja magát „keresztyén” államnak, de hozzányúl az egyház körül történelmileg kialakult, igazságtalan, de „hasznos” és megszokott társadalmi keretekhez, még ha jót cselekszik is...

Az egyház Isten dicsőségére van, élete értelme Isten dicsőítése. A dicsőítés szóból és tetteből áll. A 20. század közepe megteremtette a stílusos „keresztyén” szót és tettet — azt, aminek következnie kellett a kétezeréves, illetve négyszázéves teológiai fejlődésből — a legsátánibb „keresztyén” liturgiát és a legsátánibb „keresztyén” tettet: azt az imádságot, amelyet egy amerikai tábori püspök szerzett a hirosimai bombát ledobni induló repülők számára és azt a gombnyomást, amelyre lehullott ez a bomba.

Dunát—Tiszát lehetne rekeszteni az azóta elhangzott szög fejére ütő keresztyén teológiai megnyilatkozásokkal. Az egyházak hivatalos fórumain, legalább is elhatározó tettek és félreérthetetlen nyilatkozatok tekintetében mégis kevés történt. A tömegpusztító fegyverekről szóló vitában is mindig megtörténik kellő pillanatban a visszavonulás a „mi nem politizálunk” lelki óvhelyére. A nagy nemzetközi egyházi konferenciákon általános elítélő határozatok születtek — meghagyva olykor a nyilatkozatokban a kellő kibúvókat a helyi alkalmazások számára —, de amint otthon kézzelfoghatóan alkalmazni kellene az elveket: éppen az ellenkezője történik annak, aminek történnie kellene. Kiáltó példája ennek a EKD vezetőinek a politikája. Elviszik ugyan Adenauerhez a new-haveni

határozatokat, de saját hatáskörükben nem alkalmazkodnak az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottsága döntésének szelleméhez. A reformátori egyházak vezetőségei, sajnos, többségükben azt hiszik, hogy megélhetnek abból, amit a reformátori kor teológusai a háború kérdésében mondtak. Holott a reformátorok egész munkásságának éppen ez a locus volt a leggyengébb, egészen középkori és igen soványan bibliai teljesítménye. Lépten-nyomon ki lehetne mutatni naivitásukat a mindenkori háborúk valóságával szemben.

De Hirosima óta azután egészen hasznavehetetlennek bizonyul a reformátori hadi-teológia. Mintha a szunyog vagy a darázs természetrajzi adatait akarná valaki alkalmazni a hangsebességen túl repülő atombombavetőre, csak azért, mert annak is szárnya van, az is zúg, az is repül és az is tud kárt okozni... Tegyük fel, hogy a reformátoroknak mindenben igazuk volt, ami tanításukat jellemzi. Hogy igaz volt a két-birodalom-tan legrosszabb értelmezésében is, igaz a bellum justum scholasztikus meghatározásában, igaz a háború mellett felhozott minden egyéb érvük, akár a vallásra, akár a természetjogra alapozták, — Hirosima óta mindent revideálni kell, mert a „háború” többé nem az, ami eddig volt az emberiség történetében. Eddig a legnagyobb bombázás után is békét lehetett kötni; a bomba robbant, és elpusztult, ami pusztult. A romokon új élet fakadhatott. De most nem lehet befejezni a háborút: már az atomkísérletezés is kihát nemzedékekre. Elpusztulhatnak háború nélkül is következményképpen.

Ha az egyházak most némák maradnak vagy kitérnek a mai kor nagy kérdése elől, történelmük legnagyobb csatavesztését fogják megérni, az emberiség tömegeiben fog elfordulni az egyháztól. A reformációt követő nemzedék magragadt a scholasztikában: — az emberi gondolkodás túlhaladt rajta. Ellene fordult a tudományos kutatásnak: — az emberi tudomány élharcosai elfordultak az egyháztól. Nem törődött a szocializmussal, a társadalmi osztályok szabadságra törekvésével, sőt szembe szállt a társadalmi fejlődéssel: — a munkások elfordultak tőle. Nem ítélte el a gyarmatosítást, sőt igyekezett a misszió ügyét vele összefonni: — elveszítette a színes és gyarmati sorban élő népek felé az utat és a lehetőségeket: Afrikában ma 40 ember lesz mohamedánná, míg egy ember keresztyénné. S hányan lesznek egyben kommunistává?

Most pedig az egész emberiség egyetemben nyög és sóvárogva várja az Isten gyermekeinek bizonyágtételét az atomkísérletek és a tömegpusztító fegyverek kérdésében. De eddig hiába várta. Ahol egyesek vagy közösségek meg merik szólaltatni a bibliai hangot, rögtön a kommunistaság vádja hangzik el ellenük. „Wer die kirchliche Betreuung der Jugendlichen in Taufe, Unterricht und Konfirmation zugunsten einer Bewegung gegen die Atombombe glaubt zurückstellen zu können, muss sich gefallen lassen, dass wir ihn so verstehen, als sei ihm der Leib wichtiger als die Seele, die Politik wichtiger als die Kirche, das Überleben wichtiger als das Leben nach Gottes Bild...” — hangzik A smussen tanácsa a Hitvalló Egyház testvéri közösségei beadványával szemben. A legutóbbi német zsinat csak ötödik napjának egyik mellékes (az „egyéb ügyek”) pontja alatt is csak zárójelben említve akart foglalkozni a Hitvalló Egyház testvéri közösségei által „status stantis et cadentis ecclesiae”-ként tárgyaltatni kívánt atomkérdéssel. „Lieber soll ich mit meinen Kindern in dem Atomtod,

in Feuer und Glut untergehen, als in einem volksdemokratischen Staate leben" — olvashattuk egy külföldi református újságban. Nos, Isten — imádságot meghallgató Isten...!

Nem volna-e itt az ideje, az utolsó idő talán, hogy az atomkérdés terhe alatt, a repedezett teológiai ciszternáktól mi, egyházi emberek, teológusok, visszamenjünk az élő vizek forrásáig: *Jézus tanításáig*. Micsoda szégyene a keresztyén népeknek, hogy a világnézete szerint nem keresztyén, sőt nem is istenhívó Szovjetunió teszi meg ezt a gesztust — ha „propaganda”, miért nem követik más államok is? —, amit nagy keresztyén konferenciák (New Hawen!) és olyan nagy teológusok, mint Barth vagy Niemöller sürgettek: az egyoldalú elállást — legalább is egy időre — még a kísérletektől is. Ha az evangéliumi egyházak most elmulasztják a döntő órát, történelmünk legnagyobb csatavesztését szenvedhetik el. Isten haragja rajtunk van! Soha még komoly bűnbánatot nem tartottunk azért, hogy kétezer éven át minden egyház minden államnak minden háborúját kiszolgált. De amiatt fanyalognak sokfelé, hogy a „béke” szót csak ki is ejtik előttünk. Pedig időközben a „háború vagy béke” problémája túlnőtt a „keresztyén pacifizmus” problémáján. Egy emberöltővel ezelőtt nem lehetett volna kétségbevonni két keresztyén ember hitét, akik a háború bizonyos esetben megengedhető vagy semmiképpen meg nem engedhető voltán vitatkoztak. *Ma ezen túl vagyunk. Az atomkorszak minőségi változást hozott: a háború nem háború többé, nem küzdelem többé, amelyben egy időre a nyers erő uralkodik, hogy valamiféle új jogrendet teremtsen s a romokon új élet induljon.* Az atomháború csak halált lehel és a romokon is csak halál virulhat. Nem erő küzd erővel, hanem féregirtás folyik: emberféreg irtása válogatás nélkül... új élet reménye nélkül.

III.

Mit tesz ma az egyház?

Tudom, hogy ez a magasabb, mint madártávlati áttekintés „a Sínaitól Hirosimáig” milyen hiányos. Tudom, mennyi támasztott kérdésre még csak meg sem kíséreltem feleletet adni. Tudom, hogy különösen az etikának, a keresztyén felelősségnek az állam iránt és a fegyveres szolgálat iránt, mennyi kérdést tántog előadásom nyomán. Tudom, hogy csak egyedül Róma 13 és Jelenések 13 körül napokat tölthetnénk el tudós és szenvedélyes vitákkal. Tudom, hogy a „két birodalom” vagy „két kormányzás” tana felületes és legrosszabb értelmezésével milyen érzékeny pontokat érintettem. Tudom, milyen feszültségben áll mindaz, amit mondtam a hitvallások stílusában felépített etikai rendszerekkel...

Mégis ilyen kiélezetten állítottam elő Jézus etikáját és magatartását a háború és béke kérdésében. Azért tettem így, mert meggyőződéseim szerint az éppen említett, de meg nem tárgyalt problémáknak a jogosultságát, a háború és béke kérdésének a hagyományos keretek és méretek alapján való tárgyalását tette lehetetlenné, értelmetlenné, idejétmúlttá a tömegpusztító fegyverek feltalálása. Hirosima után nem lehet úgy dogmatizálni és etizálni, mint Hirosima előtt. *Az államok hagyományos biztonság-elve a felfegyverkezés útján alapjaiban rendült meg az atomfegyverek révén: nincs biztonság többé, csak végzetes veszedelem és pusztulás,*

ha ezen az úton haladnak tovább. A technikai biztonsági intézkedések maguk is végzetes veszedelmek forrásaivá lehetnek, egy-két ember — ha akarja — rázúdíthatja a háborút a világra. Hogy milyen lehetőségek között élünk, lássunk rá egy példát:

Egy nyugatnémet egyházi lap tudósított egy amerikai szenátor leleplezéseiről: néhány hónappal ezelőtt az amerikai légvédelmi radar-berendezés nagyszámú, hangsebességnél gyorsabban haladó repülőgép-raj közeledtét jelezte a Csendes-óceán felől; a parti jelzőrendszer is hasonlóképpen jelezte. A stratégiai erők parancsnokának, Glower tábornoknak a kezében volt a döntés a „visszaütés” azonnali elrendelésére, hogy ti. az állandóan a Szovjetunió határai közelében 15—20 km magasságban cirkáló atomvető gépek leszórják pusztító terhüket. Nem tudni, mi okból, de késlekedett kiadni az előírt parancsot. Közben kiderült, hogy „üzemzavar” volt a jelzőrendszerben a nap-protuberanciák által okozott rádióaktivitás következtében. De mi lett volna, ha kötelességét teljesíti? És milyen visszaütést kaptak volna a Szovjetunió interkontinentális rakétáitól? Bizonyára nem lennének itt és nem lenne alkalmunk és időnk a háború és béke kérdésében teológiai megbeszéléseket folytatni...

Egy másik példa: Éppen most történt Nyugat-Németországban. A pfalzi tartományban rendezett amerikai hadgyakorlatokon kiderítetlen okokból, „öngyulladás” folytán, hirtelen lángralobbant egy atombomba-fejvel ellátott Matador-rakéta. A lángok azzal fenyegettek, hogy átsapnák a több ezer liternyi folyékony üzemanyagra és az atomtöltésre, amely 10 mázsa súlyú... Ha nem tudták volna megfékezni a tüzet és nem tudták volna áldozatkész katonák az utolsó pillanatban egy daru segítségével a robbanó fejet a tűzből eltávolítani, Kaiserslautern, Sembach és más környékbeli helységek minden bennük levő étellel megsemmisültek volna... Bizony, a halál gyakorlatozik...

Bizony, Jeremiás szavaival szólva: „... feljött a Halál a mi ablakainkra, bejött a mi palotáinkba, hogy kipusztítsa a gyermekeket az utakról, az ifjakat az utcákról...” (9:21).

Amikor ennyire nyilvánvaló az emberi biztonságkeresés csődje, amikor józan és egyáltalán nem vallásos politikusok is arra a meggyőződésre jutnak, hogy nincs más út, csak az atomfegyverek feltétlen eltiltása, csak a lefegyverezés, s ehhez első lépésnek legalább is a nukleáris fegyverek kísérleti robbantásainak a megszüntetése, nem volna-e jó, nekünk teológusoknak magunkba szállnunk és megkérdeznünk, *hátha talán mégis csak Jézusnak van igaza, amikor a megengesztelődést ajánlja a politikai kérdések megoldására?* Azok, akik a lefegyverkezés fokozása alapján merik hirdetni, hogy „Béke... Béke...” „hazugsággal gyógyítanak” — tudják meg, hogy így „nincs békesség” (Jer 6:4), azok „inkább választják a halált, mint az életet” (8:3). Aki nem hisz a megengesztelődés isteni erejében, a békesség kezdeményezésében rejülő diadalban, az hitetlen, és „nincs békessége a hitetlennek” (És 48:22).

Vajon mire kell irányulnia az Una sancta próféta bizonyágtételének? Apró epidermisz bajokra és kellemetlenségekre — aminőket tudnánk itt felsorolni eleget — vagy a létkérdésre? Vajon, amikor Izraelt a lét vagy nem-lét kérdése fenyegette, akkor a „qaw-we-qaw” „nevelésügyi kérdéseit” (És 28:10) engedte középponti kérdéssé tenni a próféta szó? Vajon kiállt valaha igaz próféta a lélek-

ért a test nélkül? Vajon politikai propaganda-e az, amikor tiltakozunk az ellen, hogy Kainnak dorong helyett az atombomba legyen a kezében? Igazán nem szabad az evangéliumnak az egész életet, az e világi életet is besugárzó örömhírré lennie? Igazán nincs itt tennivalója egyháznak, teológiának, igehirdetésnek? Nem „egyházi” szolgálat a békemunka?!...

„...hánszor akartam egybegyűjteni a te fiaidat... és te nem akartad. Imé pusztán hagyaték néktek a ti házatok... (Mt 23:37).

„Vajha megismerted volna te is, csak a te mostani napodon is, amik néked a te békességre valók...” (Lukács 19:42).

És mi nem mondhatjuk, hogy „elrejtettek a szemünk elől...”

Pálkozdy László Márton

Dr. Schweitzer Albert három óvása az atomhalál ellen

Mind az egyházi, mind a világi sajtó hírt adott arról a három felhívásról, melyet 1958 áprilisában a norvég rádión keresztül dr. Schweitzer Albert, a világhírű Nobel-díjas orvos, teológus és orgonaművész intézett a világközvéleményhez, Afrikából, a lambarénei leprakórházból. Korunk egyik legnemesebb keresztyén személyisége száll szembe ezekben a felhívásokban az atomgyilkossággal, amely — az atombomba-kísérletek alakjában — máris folyik, és ha az emberiség nem eszmél idejében önmagára, végzetes szerencsétlenséget zúdíthat a ma élő és a következő nemzedékekre is. Schweitzer felhívásainak világszerte nagy a visszhangja. (Nyugat-Németországban Niemöllerék egyházi lapjai különkiadásban közölték Schweitzer felhívását; a napilapok és a rádió a bonni kormány intézkedésére kénytelenek voltak a közlést mellőzni.)

Schweitzer Albert felhívásai óta az atom-helyzetben az a lényeges változás történt, hogy a Szovjetunió bejelentette: egyoldalúlag beszünteti az atomfegyverek kipróbálását, és példájának követésére szólította fel a másik két atomhatalmat, az Egyesült Államokat és Nagy-Britanniát is. A két angolszász állam — fájdalom

— további atombomba robbantásokkal válaszolt a Szovjetunió lépésére. Az atomkísérletek beszüntetésére irányuló szovjet javaslatjal szemben a nyugati államok azt az ellenvetést tették, hogy szakértőik szerint nem lehet ellenőrizni, vajon nem végez-e valamelyik fél továbbra is ilyen kísérleteket. A szovjet szakértők szerint viszont a tudomány mai állása szerint már sem a levegőben, sem a föld alatt nem lehet titokban atombombát robbantani, mert a műszerek a robbantás tényét és helyét is mindenütt jelzik.

Lapunk zártakor közölték a távirati irodák azt a megállapodást, hogy három tőkés és három szocialista ország szakértői július elsején összejárnak Genfben, egyelőre annak a kérdésnek tisztázására, hogy miként lehet teljes bizonyossággal ellenőrizni az atomkísérletek beszüntetésére vonatkozó esetleges egyezmény betartását. Hogy a világközvélemény legalább erre az óvatos lépésre rászorította a nyugati atomhatalmakat, abban részük van Schweitzer Albert megrendítő felhívásainak is, melyeket — lényegtelen rövidítésekkel — alább közlünk.

(k. i.)

I.

Az ATOMBOMBA-KÍSÉRLETEK HALÁLOS VESZEDELME

Már egy évvel ezelőtt, másokkal együtt szót emeltem, hogy rámutassak a nagy veszélyre: az atombombákkal (uránium- és hidrogén-bombákkal) végzett kísérletek rádióaktivitással fertőzik meg a levegőt és a talajt. Másokkal együtt az atomhatalmakhoz fordultam, hogy a lehető leggyorsabban szüntessék meg ezeket a kísérleteket és egyidejűleg jelentsék ki becsületes készségüket arra, hogy lemondanak az atomfegyverek alkalmazásáról. Akkor még remény volt rá, hogy ez a lépés megtörténik. De nem így történt. A három atomhatalom között folytatott tárgyalások nem hoztak semmiféle eredményt.

A Szovjetunió nemrég leszerelési tervet terjesztett elő, amely szemmel láthatólag új megbeszélések alapjául kívánt szolgálni. Ez a terv minden atomrobbantási kísérlet azonnali beszüntetését követeli. Van remény arra, hogy ezt a tervet elfogadják? Feltételezhető volt, hogy ehhez a tervhez minden érdekelt hozzájárul, mert a nagyhatalmak egyikétől sem követelte, hogy áldozzák fel atomfegyvereiket. Csak azt a kötelezettséget kívánta, hogy újabb fegyverekkel ne kísérletezzenek. Még-

sem tudta magát elhatározni az Egyesült Államok, sem Anglia ennek a javaslatnak elfogadására. Amikor 1957 tavaszán a tervet megbeszéltek, azt elutasították.

„Megnyugtatósi propoganda”

Azóta minden propagandaeszközzel megpróbálják leküzdeni azt az álláspontot, hogy az atomkísérletek következtében növekvő rádióaktivitás fenyegető veszélyét csak a kísérletek azonnali megszüntetése fékezheti meg. Az amerikai és európai sajtót kormányaik atombizottságai és olyan tudósok, akik erre hivatoltnak érzik magukat, el látják gazdag propogandaanyaggal. Idézem az amerikai atomenergia-bizottság nyilatkozatából: „A tudományos és katonai követelmények keretei között tanácsos az atomkísérleteket minimumra korlátozni. Azonnal meg kell tenni a szükséges lépéseket, hogy a közvéleményben jelenleg mutatkozó zavart kiküszöböljük. Az öröklési anyagra a rádióaktivitás fokozatos növekedésével járó pil-

lanatnyi és lehetséges hatásokat elviselhető határok között tartjuk. — A legnagyobb izgalmat olyan káros hatásnak a lehetősége váltja ki, amely a nyilvánosság nézete szerint ellenőrizhetetlen. — Az atomkísérletek folytatása szükséges és a nemzet biztonsága érdekében igazolt.”

„A közvéleményben mutaközző zavar” valójában azt jelenti, hogy az emberiség egyre világosabban felismeri az atomkísérletek okozta veszedelemet. Az a zavaros állítás, hogy „az öröklési anyagra a rádióaktivitás fokozatos növekedésével járó pillanatnyi és lehetséges hatásokat elviselhető határok között tartjuk”, valójában azt jelenti, hogy a nemi sejtek megrontása következtében torzszülöttekként világrajövő gyermekek számát ők nem becsülik olyan nagyra, hogy ez az atomkísérletek beszüntetését indokolná.

Egy középeurópai tudós az alábbi „profétai” szavakkal fejezte be azt a beszédét, amelyben azoknak a véleményét fejezte ki, akik a rádióaktivitás veszélyét a szerintük „elviselhető” minimumra korlátozottan tartják: „Ha a kísérleteket az utóbbi évek ütemében folytatják, akkor 1983-ban négyszer, és 2010-ben mintegy hatszor lesz erősebb a rádióaktív fertőzés, mint ma. De ez az erősség is még kicsiny lenne a természetes sugárzással összehasonlítva. A legnyomatékosabban hangsúlyozhatjuk, hogy az atomkísérletek által az emberiséget fenyegető veszély csak kicsiny. Ez más szóval annyit jelent, hogy ilyen veszély nincs”.

Ebben a vonatkozásban idézni szeretném dr. Libby amerikai fizikusnak, az atomenergia bizottság tagjának szavait is: „A rádióaktív mérgezés veszélyét szembe kell állítani azzal a veszéllyel, amely az egész szabad világot fenyegeti, ha az atomkísérleteket egy nemzetközi leszerelési egyezmény megkötése előtt beszüntetik. A kísérletekre szükség van, ha az USA nem akarja magát háttérbe szorítani engedni az atomfegyverek fejlesztésében”.

E megnyugtatósi kampány folyamán egy igen előkelő amerikai atomfizikus hosszasan fejtegette, hogy a világon mindenfelé alkalmazott világító óraszámok nagyobb veszélyt jelentenek, mint az eddigi összes atomkísérletek rádióaktív hulladéka.

„Tiszta” hidrogénbombák

A megnyugtatósi propaganda sokat vár attól az üdvözennettől, mely szerint a tudósoknak sikerült létrehozniuk olyan hidrogénbomba prototípusát, amely a közönségesnél kevésbé veszedelemes rádióaktivitást hoz létre. Az új bombát „tiszta hidrogénbombának” nevezték el. Az eddigi típust tehát mostantól fogva „piszkos bombának” kell minősíteni.

A „tiszta hidrogénbomba” a másiktól abban különböznék, hogy köpenye, az uránium 238-cal ellentétben nem szabadítana fel roppant mennyiségű rádióaktív elemet óriási hőfok mellett. Éppen ezért, ami a rádióaktivitást illeti, kevésbé volna káros, mint a megszokott. Kárpótlásul azonban valamivel erősebb.

Ez az új, nagyon dicsért hidrogénbomba — melleslegesen megjegyezve — csak viszonylag „tiszta”. Robbanását egy hasadó uránium 235-ből készült uránbomba váltja ki — olyan atombomba, amely a Hirosimára ledobott bombával egyenlő erősségű.

Ha ez a bomba felrobban, éppen úgy rádióaktivitást hoz létre, mint azok a neutronok, amelyek a robbanásakor nagy tömegben szabadulnak fel.

Ez év elején egy amerikai újságban Edward Teller, a „piszkos hidrogénbomba” atyja, dicsőítő himnuszot zengett az idillikus atomháborúról, amelyet tökéletesen „tisztá hidrogénbombákkal” folytatnának le. Állást foglal a kísérletek folytatása mellett, hogy ezt az eszményi bombát tökéletesíteni lehessen.

Íme néhány szakasz Edvard Tellernek az idilli atomháborúhoz zengett ódájából: „További kísérletek lehetővé teszik számunkra, hogy ellenfelünk hadigépezetét szétzúzzuk, a részt nem vevők károsodása nélkül. Az ilyen tiszta bombák az eljövendő háborúban a minimumra fogják korlátozni a szükségtelen haláleseteket.”

Természetesen sem az Egyesült Államok, sem a Szovjetunió nem gondolnak arra, hogy háború esetén ezeket a kevésbé hatásos bombákat használják. Az amerikai hadügyminisztérium csak nemrég jelentette ki, hogy „egész vidékek megfertőzése új támadó fegyverre lett.”

A „tisztá hidrogénbomba” csak kirakat, amelyet nem a használat céljára gondoltak ki. A bombának azt kell elhitetnie az emberekkel, hogy mostantól kezdve az atomkísérleteknek egyre kevesebb sugárzás lesz a következménye, és hogy semmiféle tartható érv nem szól a kísérletek folytatása ellen.

„A megengedett” sugármennyiség

Aki azt hiszi, hogy az atomkísérletek következtében előállott veszély kicsiny, mindenek előtt a levegő mérgezettségére gondol és nem tudatosítja a veszély-határ elérését.

Ezek a számítások azonban egyáltalán nem olyan megbízhatók, mint ahogyan hinni szeretnék. Évek folyamán többször le kellett szállítani a sugárzási tolerancia határát. 1934-ben ez a határ száz sugárzási egység volt évente. Jelenleg ezt a határt hivatalosan ötben állapították meg. Sok országban még alacsonyabb. Dr. Lauriston Taylor (USA), aki a sugárzás elleni védekezés szakemberének számít, másokkal együtt azt az álláspontot képviseli, hogy lehetetlen megmondani: mekkora sugármennyiség ártalmas és mekkora ártalmatlan. Véleménye szerint csak olyan sugármennyiségről lehet beszélni, amit „elviselhetőnek” lehet minősíteni.

Állandóan szó van „megengedett sugárzásmennyiségről”. De ki engedte meg ezt a mennyiséget? Egyáltalán: kinek van joga ezt megengedni?

Ha a sugárzás veszélyéről beszélünk, nemcsak a kívülről jövő sugárzást kell fontolóra vennünk, hanem arra a sugárzásra is gondolnunk kell, amely a testünkben levő rádióaktív elemekből származik.

Mi a forrása ennek a rádióaktivitásnak? Azok a rádióaktív elemek, amelyeket az atomkísérletek a levegőbe zúdítanak, nem maradnak ott állandóan. Mint rádióaktív eső, vagy rádióaktív hó le hullanak a földre. A leveleken és gyökereken keresztül behatolnak a növényekbe és ott maradnak. Mi magunkhoz vesszük ezeket az elemeket a növények által, a tehenek teje által, vagy az állatok húsa által, melyeket ezekkel a növényekkel

etnek. Rádióaktív eső fertőzi meg ivóvizünket. A legerősebb rádióaktív mérgezés az északi szélesség tizedik és hatvanadik foka között történik, ahol a legtöbb atomkísérlet történt.

A rádióaktív elemek, melyeket testünk évek folyamán magába vesz, nem egyenletesen oszlanak meg a sejtszövetekben, hanem bizonyos szervekben felhalmozódnak és elraktározódnak. Innen történik a belső sugárzás, amely a különösen érzékeny szerveket károsítja. Ami e sugárzás erősségéből hiányzik, azt pótolja a folyamatosság. Hiszen éveken át éjjel-nappal működik.

Ismeretes a stroncium 90, a legveszélyesebb elem, amelyet magunkba veszünk. Csak a csontjainkban rakódik le és onnan küldi sugarait a vöröscsontvelő sejtjeibe, ahol a piros és fehér vérszövetek képződnek. Következései a vér megbetegedései, amelyek többnyire halálosak.

A nemzetszervek sejtjei különösen érzékenyek. Viszonylag gyenge besugárzásnak is véztes következményei lehetnek. A belső és külső sugárzás legijesztőbb vonása az, hogy évek telhetnek el a véztes következmények jelentkezéséig. Esetleg nem is az első, vagy a második, hanem csak a következő nemzedék életében lépnek fel. Így évszázadokon át, nemzedékek és nemzedékek érhetik majd meg egyre növekvő számban olyan gyermekek születését, akik szellemi vagy testi fogyatkozásokkal jönnek a világra.

Azok a fizikusok, akik csak a levegőből jövő sugárzást veszik tekintetbe, egyáltalán nem mondhatják ki az utolsó szót az atomkísérletek veszélyeiről. Ezt csak a biológusok és orvosok, és azok a fizikusok tehetik meg, akik nem hagyják figyelmen kívül a biológusok és orvosok által megállapított tényeket. A „megnyugtatósi propaganda” halálos sebet kapott, amikor ez év január 13-án Linus Pauling, az ismert amerikai tudós átadta az ENSZ főtitkárának 9235 legkülönbözőbb nemzetiségű tudós közös nyilatkozatát. A tudósok kijelentették, hogy az atomkísérletek által fokozatosan növekvő rádióaktív mérgezés nagy veszélyt jelent az egész világra, amelyet mindenekelőtt azért kell nagyon komolyan venni, mert a torzszülöttek állandóan növekvő száma következik belőle. Ez okból a tudósok nemzetközi megegyezést követelnek, amely az atomkísérletek végét jelentse.

Ezóta az atomkísérletek folytatására irányuló propaganda nem állíthatja többé, hogy a tudósok véleménye megoszlik a sugárzás veszélyességét illetően. Ezért most a propaganda arra irányul, hogy várjuk be a nemzetközi fórumok döntéseit, tartózkodjunk a közvélemény nyugtalanításától és ne állítsuk örökké, hogy a sugárzás naponta fokozódó komoly veszélyt jelent. Bizonyos lapok most ezt a propagandát folytatják. De az atomkísérletek veszélyességének igazsága feltartóztathatatlanul szélesedik és egyre nagyobb mértékben befolyásolja a közvéleményt. A jól szervezett propaganda sem tudja sokáig útját állni az igazságnak.

Az atomkísérletek folytatására irányuló propagandának érthetetlen oldala az, hogy egyáltalán nem hajlandó a jövő generációra gyakorolt ártalmakra tekintettel lenni. A 9235 tudós által aláírt nyilatkozat viszont ezt a veszélyt nagy nyomatékkal hangsúlyozta.

Nem vállalhatjuk a felelősséget ezer és ezer szellemileg és testileg beteg gyermek születéséért. Tartozunk megfelelő módon rámutatni erre a ve-

szélyre. Csak aki sohasem érte meg egy torzszülött gyermeknek a születését, sohasem volt tanuja az anya megrázkódtatásának és jajgatásának, meri azt állítani, hogy az adott körülmények között vállalni kell az atomkísérletekkel egybekötött veszélyt. Jean Rostand neves francia biológus és genetikus az atomkísérleteket a jövő ellen elkövetett merényletnek nevezi.

Mindenekelőtt a nők kötelessége, hogy ez az emberiség jövője ellen elkövetett bűnt megakadályozzák. Hangosan és érthető módon tiltakozzanak ellene.

A nemzetközi jog megsértése

Különösképpen eddig senki sem gondolt arra, hogy az atomkísérletek folytatásának vagy beszüntetésének kérdése nemcsak az atomhatalmakra tartozik, és hogy ők nem dönthetik el egyedül ezt a kérdést a maguk tetszése szerint. Ki adott ezeknek a hatalmaknak jogot arra, hogy béke idején fegyverekkel kísérletezzenek, amelyek a legkomolyabb veszélyeket idézik fel az egész világ számára? Mit mond ehhez a nemzetközi jog, amelyet az Egyesült Nemzetek trónra emeltek és napjainkban oly hangosan dicsőítenek? Ha templomából még mindig nem néz ki a világba ez a jog, akkor ki kell onnan hozni, hogy ismerje fel a tényeket és tegye meg kötelességét. A nemzetközi jog akkor nyomban felfedezné azt az érdekes esetet, amelyet Japán jelent. Ez az ország mérhetetlenül szenved az atomkísérletek következtében. Az észak-kelet-sibériai szovjet kísérletek és a csendes-óceáni Bikini-szigeti amerikai kísérletek atomfelhőit egyaránt Japán fölé hajtotta a szél. Ott napirenden vannak a rádióaktív esők. A talaj és a növényzet rádióaktív mérgeződése oly nagy, hogy bizonyos vidékek szántóvetői jobban tennék, ha gabonájukat egyáltalán nem használnák fel táplálékkul. De kényszerhelyzetben vannak és kénytelenek a stronciummal mérgezett rizst megenni. És a stroncium a gyermekek számára különösen veszélyes. A Japánt körülvevő tenger is időnként súlyosan rádióaktív. Ez is fenyegeti annak az országnak az ellátását, ahol a hal oly fontos szerepet játszik az élelmezésben. A rádióaktív halak nem alkalmasak emberi táplálkozásra.

Mint hogy minden atomkísérlet még fokozza a máris rossz helyzetet, a japán miniszterek nyomban tiltakozásukat jelentették be és a kísérletek elhagyását kérték, amikor Japántól északra és délre tervezett kísérletekről értesültek. A válasz azonban mindig az volt, hogy sajnos, nem lehet a tiltakozást figyelembe venni, mert e tekintetben a hatalmakat semmiféle egyezmény nem köti. Még 1958 februárjában is ez játszódott le az egyik atomhatalom fővárosában. A japán felhívásról és annak elutasításáról csak rövid sajtótájékoztató útján értesültünk. A sajtó nem rázza fel eléggé a világot vezércikkekkel, amelyek megmagyaráznák, hogy mi rejlik a rövid hírek mögött, nem hívja fel a figyelmet a japán nép nagy bajára. Ezáltal mi és a sajtó egyaránt bűnrészesek vagyunk az együttérzés hiányában. Bűnösebb azonban a nemzetközi jog, amely ebben a kérdésben évről évre hallgatásba burkolózik.

Itt a legfőbb ideje, hogy ez a nemzetközi jog nyilatkozzék az atomkísérletek folytatása vagy beszüntetése kérdésében. Az emberiséget ezek a

kísérletek veszélybe sodorták. Az emberiség azt akarja, hogy ezek a kísérletek szűnjenek meg és joga van ezt követelni.

Ha a mi korszakunk kultúrája még ismer élő nemzetközi jogot, akkor az atombombáért felelős nemzeteknek azonnal le kell mondaniuk ezekről a kísérletekről. Anélkül, hogy a lemondást függővé tennék leszerelési egyezménytől. Ennek a lemondásnak semmi köze a leszereléshez, hiszen a kérdéses országok megtarthatják a birtokukban levő fegyvereket.

Azonnal be kell szüntetni a kísérleteket

Nincs veszteni való idő. Nem szabad többé folytatni a kísérleteket, melyek fokozzák a veszélyt. Fontos tudni, hogy újabb kísérletek nélkül is növekedni fog a veszély a következő évek folyamán.

A rádióaktív elemek nagy része, melyet az atomkísérletek a levegőbe és a sztratoszférába szórtak, még most is ott van. Csak mintegy tizenöt év alatt fog onnan eltűnni.

A kísérletekről való lemondás olyan nemzetközi légkört teremtene, amely kedvezne az atomfegyverek betiltásának. Ha ez az okvetlenül szükséges lépés megtörténik, nyugodtan meg lehet kezdeni a tárgyalásokat.

A Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti atomháború ma fenyegető lehetőség. Csak a két hatalom között kötendő megegyezés akadályozhatja meg, amelyben lemondanak az atomfegyverek alkalmazásáról.

Hogyan jutottunk ebbe a baljós helyzetbe? 1945-ben sikerült az Egyesült Államoknak atombombát előállítani, amely az urán 235 hasadásán alapult. Augusztus 6-án ezt a bombát ledobták Hirosimára és augusztus 9-én Nagaszakira. A bomba az Egyesült Államok számára rendkívüli katonai előnyt hozott a többi nemzetek fölött. Amikor 1949 júliusában a Szovjetunió is készített bombát, és ez éppen olyan erős volt, mint az amerikaiak által 1946-ban és 1947-ben készített bombák, a béke csak azért maradt fenn, mert a két hatalom közvetlenül tartott egymás bombáitól.

1952 október 3-án Anglia felrobbantotta első atombombáját a Montebello szigeten, Ausztrália északnyugati partján. Ekkor az Egyesült Államok, amely a főlényt ismét ki akarta vinni, Edward Teller által elkészíttette a hidrogénbombát, amelyről feltételezték, hogy sokkal erősebb lesz az uránbombánál. Az új bombával 1951 májusában vé-

gezték el az első kísérletet a Csendes-óceáni Eniwetok fölött. 1954 március 1-én Bikiniben felrobbantották a tökéletesített hidrogénbombát. Hatása még sokkal erősebbnek bizonyult, mintsem várták.

Az Egyesült Államokkal egyidejűleg a Szovjetunió is megkezdte a hidrogénbombák gyártását. 1953 augusztus 12-én robbantották fel az oroszok első hidrogénbombájukat. Mindkét hatalom egyidejűleg egyet lépett előre. Kiderült, hogy az Egyesült Államok által a második világháború alatt készített atombomba kilőhető a Németország által a háború alatt használt rakéták segítségével is. Most már nem korlátozódtak kizárólag nagy repülőgépekre, melyek a bombákat rendeltetési helyükre szállítják. Kilövőbázisokról távirányított lövedékeket nagy pontossággal tudnak távoli célokra zúdítani.

A rakétafejeket vagy a rakéta vagy egy repülőtest hordozza, mely a rakéta kilövéséhez szükséges üzemanyagot tartalmazza. Az üzemanyagok égő gázokat fejlesztő keverékek, amelyek roppant gyorsasággal egy szűk, csőalakú nyílásból törnek ki. Állandóan kísérleteket folytattak, hogy ezek a keverékek egyre nagyobb hatásúak legyenek és kezelésük egyre könnyebb legyen. A rakétafej vagy egy közönséges robbanó bombából, vagy urán-, esetleg hidrogénbombából áll.

Jelenleg állítólag a Szovjetunió ezer kilométernél nagyobb hatósugarú rakétákkal rendelkezik. Rövidesen 1800 kilométeres hatósugarú rakétákat várnak. Valószínűleg máris készen vannak. Az amerikaiaknak állítólag 2400 kilométeres hatósugarú rakétái vannak.

Nem lehet biztosan megmondani, hogy készítenek-e máris több mint nyolcezer kilométeres hatósugarú interkontinentális rakétákat. Föl lehet azonban tenni, hogy ezt a problémát is megoldják és hogy Kelet és Nyugat lázasan dolgozik a megoldáson. Minden jel szerint ezen a téren a Szovjetunió felülmúlta az Egyesült Államokat.

Ha pillanatnyilag az interkontinentális rakéta még nem is volna valóság, Amerikának máris számolnia kell azzal, hogy városait, akár a tengerparton, akár az ország belsejében, eltalálhatják azok a rakéták, amelyeket tengeraltjárókról lőnek ki.

A rakéták roppant sebességet fejtenek ki. Az interkontinentális rakétának valószínűleg csak fél órára van szüksége arra, hogy áthaladjon az Atlanti-óceánon és magával vigye egy-öt tonnás terhét.

II.

MILYEN VOLNA EGY ATOMHÁBORÚ?

Lássuk előbb az úgynevezett „helyi” háborút. Sok ember titkon azt reméli, hogy az ellenségeskedések olyan atomháborúval kezdődnek, amely lehetőleg, bizonyos mértékben elszigetelhető és amelyben sem tökéletesített atombombákat, sem erős hidrogénbombákat nem használnak fel, hanem csak kis- és középhatósugarú rakétákat. Remélik, hogy a pusztítást pontos határok között tartják és hogy megkötik a békét, mielőtt ez a háború totális háborúvá bontakoznék ki.

Abban a háborúban, amelyben 2400 kilométeres hatósugarú rakétákat használnak fel, a helyi

elhatárolásnak nincs semmi szerepe. Ha a rakétafejek a nagysága és ereje csak akkora lenne, mint a Hirosima-bombáé — hogy hidrogénbombáról ne is beszéljünk —, akkor sem volna semmi alapunk az okozott pusztítás lebecsülésére. De alig lehet

¹ Azóta a szovjet szputnyikok — különösen a harmadik, a több mint tizenegy métermázsás műhold — kilövésével nyilvánvalóvá lett, hogy a Szovjetunió ún. interkontinentális ballisztikus rakétái a világ bármely pontját — akár hagyományos, akár atom- vagy hidrogén töltettel felszerelt bombák számára — sebezhetővé tették. (Szerk.)

elképzelné, hogy az ellenfél kezdetől fogva be ne vesse a legmodernebb típusú tökéletesített atom- és hidrogénbombákat a nagyvárosok bombázására.

A hidrogénbombából ezerszer annyi energia szabadul el, mint egy atombombából. Minden valószínűség szerint számolni kell azzal, hogy egy eljövendő atomháborúban mind a rakéta-fegyvert, mind a bombákat bevetik. Ha a nehéz-bombázók alkalmazásával vezetett háborút rakéta-fegyverekkel pótolják, a hadvezetés csak még totálisabb lesz.

A hidrogénbomba tűzgolyójának átmérője több kilométeres. A létrehozott hőfok százmillió Celsius fok körül mozog. Egymagában ez is képet ad arról, hány ember pusztulna el egy városban a hőség, a lezuhanó és szétrepülő tárgyak, a tűzvész és az akármilyen rövid ideig tartó, erős sugárzás következtében. A robbanásra következő rádióaktív mérgezés mintegy 45 000 négyzetkilométeres körletre terjedne ki.

Az amerikai kongresszus előtt az egyik tábornok állítólag azt mondta, hogy ha tíz perc alatt 110 hidrogénbombát dobnának az Egyesült Államok területére, ez hetven millió ember halálát vagy megsérülését jelentené. Több ezer négyzetkilométeres terület egy nemzedék élettartamára lakhatatlanná válnék. Ez azt jelenti, hogy 15—20 legújabb típusú hidrogénbomba egyszerűen eltüntetné az olyan országokat, mint Anglia, Nyugat-Németország vagy Franciaország.

Az értelmetlen háború

„Ami a védekezés módszereit illeti egy atomháborúban, elég Eisenhower elnök szavaira gondolni, aki részt vett a védekező módszerek kipróbálására rendezett gyakorlaton és ezt mondta: „Itt már csak az imádság segíthet.”

Egy atombomba-támadás idején az ember semmi egyebet nem tehet, mint hogy védelmet keres valami vastag kő- vagy betonfal mögött, hasra fekszik, és lehetőleg betakarja valamivel a fejét és a testét. Így a legjobb esetben esélye van a sugárhalál elkerülésére, ha nincs éppen a totális megsemmisülés körletében.

Fontos továbbá, hogy az életben maradó emberek ne egyenek rádióaktív ételeket és azonnal kikerüljenek a megfertőzött területről.

Természetesen kizárt dolog, hogy az egész népesség számára óvóhelyeket lehessen építeni. Hogyan is lehetne létrehozni ehhez a szükséges építményeket és előteremteni a szükséges eszközöket? És honnan vennék az időt egy atom-támadás alkalmával ahhoz, hogy az óvóhelyre jussunk?

Az atomháborúban nincs sem győzelem, sem vereség. Atombombák és rakéták mindkét félre csak vést és pusztulást hoznak. Egyszerűen állandósul a megsemmisülés. Semmiféle fegyverszünet, semmiféle béke nem vetheti végét.

Ami a magfegyvereket illeti, egyik nemzet sem mondhatja az ellenfelének: most a fegyvereknek kell dönteniük. Csak azt mondhatja az ember: Nem akarunk kölcsönös megsemmisítés által öngyilkosságot elkövetni.

Az angol parlament egy tagja joggal mondotta. „Aki atomfegyvert alkalmaz, az a méhnek a sorsát vállalja, mely a fullánkját használja. Meg kell halnia.”

A fenyegetett szabadság megvédelmezésére indított atomháború sohasem éri el célját. Aki ilyen háborút folytat, maga is megsemmisül, vagy később nyomorultul elpusztul. Szabadság helyett megsemmisülés vár rá.

A rádióaktív porfelhő alatt, mely a Kelet és Nyugat közti háborút követné, kockán forogna az emberiség fennmaradása. Ehhez nincs is szükség arra, hogy a két hatalom egész atom- és hidrogénbomba készletét — mintegy ötvezer darabot — harcba vesse. A atomháború teljesen értelmetlen és esztelen dolog. Semmi körülmények között sem szabad valósággá lennie.

Az a veszély, hogy a hidegháborúból atomháború lesz, a távirányított lövedékek adta lehetőségek következtében nagyobb, mint azelőtt. Az Egyesült Államokat korábban az az elv vezette, hogy a Szovjetunió mellett egyedül neki van atombombája. Nem volt semmiféle érdeke, hogy más államokat is ellásson ezekkel a fegyverekkel. Mert ezek az államok semmiesetre sem tudták volna, hogy mit kezdjenek ezekkel a bombákkal. A rövid- és középtávú távirányított lövedékek létrehozása azonban megváltoztatta a helyzetet, mert segítségükkel mindent elérhetnek vele, amit a saját érdekükben és Amerika érdekében állónak vélnék. Ezért az Egyesült Államok feladták az atomfegyverek kizárólagos birtoklásának elvét. Ez végzetes elhatározás volt.

A Szovjetunió Amerikának e lépésében biztonsága új fenyegetését látja. Ezzel ugyanis lehetőség nyílt arra, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió között Európa földjén vívjanak atomháborút, amire eddig nem volt mód. A távirányított lövedékekkel, amelyeknek hatósugara 2400 kilométer, Nyugat-Németországból bombázni lehetne olyan városokat, mint Moszkva, vagy Karkov. Az Oroszország belsejében levő városokat törökországi és perzsiai rakétatámaszpontokról lehetne bombázni, amely országok talán elfogadják ezeket a fegyvereket. Így a Szovjetunió könnyen olyan helyzetben tudhatja magát, amely bekerítésnek számít és amelyet el kell háritania.

A Közép-Kelet stratégiai fontossága arra ösztönzi az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót, hogy e terület országait részben gazdasági segítséggel, részben fegyverszállítással — egyelőre hagyományos fegyverek szállításával — feltétlenül a maguk oldalára állítsák. Ez országok között minden összetűzés végzetessé válhat számunkra. A Közép-Kelet átvette azt a szerepet, amelyet az első világháború előtt a Balkán játszott.

Ki vagyunk szolgáltatva az elektromos agynak

A rakétafegyverek következtében a háborús veszély egyre növekszik. Az atomháború aligha lehet, valamelyik fél által kezdeményezett formális hadüzenet következménye, de valamilyen baleset kirobbanthatja. Döntő mindenekelőtt az idő tényezője.

Egy meglepetésszerű támadás olyan kezdeti előnyöket biztosítana a támadónak, amelyek könnyen döntővé lehetnek. Nyomban olyan súlyos veszteségeket okozhatna ellenfelének, amelyek komolyan csökkentik annak erejét. Ebben a helyzetben mindkét oldal kényszerítve érzi magát

arra, hogy állandóan készenlétben álljon ilyen támadással szemben és azonnal hatásosan visszavághasson. A lehető leggyorsabb ellentámadás szükségessége azonban még inkább fokozza valamely véletlen esemény által kirobbantható atomháború lehetőségét. A radar-ernyőn mutatkozó kép értelmezésének oly gyorsan kell történnie, hogy bizonyos körülmények között valamilyen végzetes hiba kiválthat egy atomháborút. Curtis L. Lay amerikai tábornok nyilatkozatai után ítélve, ezzel a lehetőséggel a legkomolyabban számolnunk kell.

Soha a világ nem volt veszélyesebb helyzetben. Az amerikai légielő és a parti őrség radarállomásai egyszer² azt jelentették, hogy ismeretlen bombázó kötelékek a hangsebességet meghaladó gyorsasággal közelednek az USA felé. A stratégiai légielő parancsnokának az lett volna a kötelessége, hogy azonnal parancsot adjon atombombázókkal végrehajtott ellentámadásra. De nem tudta magát erre a döntésre elhatározni és magára vette a súlyos felelősséget, hogy ne adja ki a szükséges parancsokat. Nemsokára kiderült, hogy az egész vaklárma volt és technikai zavar következtében jött létre.³ Mi történt volna, ha kevésbé értelmes tábornok lett volna a parancsnok helyén?

A közeljövőben az atomháború kitörésének veszélye nőni fog, mert a hibák lehetősége is növekszik. Gyorsaságuk és nagyságuk következtében ugyanis a hangsebességet meghaladó rakéták a radar-ernyőn csak röviddel céljuk elérése előtt figyelhetők meg és elfogásuk lehetősége roppant nehéz. Másodpernyi gyorsasággal kell eldönteni, hogy az illető tárgyak tényleg rakéták-e és a megfelelő ellenrendszabályokat kell-e alkalmazni. Ezek az ellenrendszabályok védőrakéták kilövésében állnak, amelyek az ellenséges rakétákat felfogják és felrobbantják, másfelől pedig bombavető repülőgépek elindításában, amelyek az ellenséges kilövő bázisokat megsemmisítik. Ehhez azonban az emberi agy nem dolgozik elég gyorsan. Ezért a radar-rendszerrel egybekötött elektromos agyra ruházzák át ezt a munkát. Ha a radar-berendezés azt regisztrálja, hogy rakéták vannak úton, akkor az elektromos agy a másodperc tört része alatt megállapítja a rakéta helyét és automatikusan kiváltja a védelmi mechanizmust.

Odáig jutottunk tehát, hogy sorsunk ki van szolgáltatva egy elektromos agynak és az általa elkövethető hibáknak. Ez az elektromos agy persze nem rendelkezik az emberi értelem józan megfontoló képességével. Döntései nagyon gyorsan következnek, de az emberi értelem alapos-

² Ezt az esetet 1958. februárjában a nyugati lapok is megírták. (Szerk.)

³ Hír szerint a napfolt-tevékenység okozta árnyékokat nézték bombázó kötelékeknek. (Szerk.)

sága és megbízhatósága nélkül. Működése egyedül alkatrészeinek tökéletességére van alapozva.

Sürgősen le kell mondani az atomfegyverről

Számolnunk kell helyzetünk további rosszabbodásával. Ez abból a tényből következik, hogy Amerika atomfegyvereket szállít olyan nemzeteknek, amelyekben még hiszik, hogy nem élnek velük vissza és nem használják saját céljaikra. Persze a másik két atomhatalom is megteheti ugyanezt. Ki biztosítja azonban, hogy az így kedvezményezett nemzetek valóban méltónak bizonyulnak a bizalomra és nem használják fel a fegyvereket tetszésük szerint, nem törődve magatartásuk további következményeivel? És ki képes ezeket az államokat rábeszélni, hogy kövessék azoknak a nemzeteknek álláspontját, amelyek időközben észretértek és késznek nyilatkoztak a magfegyverek alkalmazásáról való lemondásra? A gáton máris repedés van. Gondoskodnunk kell arról, hogy ebből a repedésből ne legyen gátszakadás.

Hogy ez a gond nem indokolatlan, egyértelműleg következik a 9235 tudós által aláírt és ez év január 13-án az Egyesült Nemzeteknek átadott nyilatkozatból az atomkísérletekkel kapcsolatban. E nyilatkozatból idézem ezt a mondatot: „Amíg a magfegyverek három nagyhatalom kezében vannak, lehetséges megállapodásra jutni az ellenőrzésre vonatkozólag. De ha a kísérleteket folytatják és más hatalmak is kapnak magfegyvereket, egyre nagyobb lesz az atomháború veszélye, mint valamelyik felelőtlen uralkodó magatartásának következménye.” Mindenesetre egy eljövendő atomháború veszélye máris oly nagy, hogy a leg-sürgősebben szükség van az atomfegyverekről való lemondásra. Különös Amerikai magatartása az atomfegyverekről való lemondás kérdésében. Meggyőződésük szerint az amerikaiak a lemondás mellett volnának, egyidejűleg azonban azt is akarják, hogy a NATO-országok a lehető legerősebbek legyenek arra az esetre, ha a nagyhatalmak nem jutnak megegyezésre az atomfegyverek ellenőrzésére vonatkozólag. Ezért akarja Amerika szövetségeseit a lehető leggyorsabban atomfegyverek birtokába juttatni. Ugyanakkor képes akar lenni arra, hogy a békét ellenfelének megijesztése által tartsa fenn.

Az Egyesült Államok tudják, hogy a legtöbb ország nem nagyon siet ezt az ajánlatot elfogadni és a kormányoknak tekintettel kell lenniük a közvéleményre, mely az ajánlat elfogadása ellen van. A legnagyobb jelentőséggel bírna, ha az USA ebben a sorsdöntő időben felismerné annak a szükségességét, hogy lemondjon az atomfegyverekről, mert ez az atomháború elkerülésének egyetlen útja. Az az elmélet, hogy a nukleáris elrettentés csodaszere által meg lehet őrizni a világbékét, nem helytálló, a háború oly nagy veszedelmének idején.

Megjelent D. Dr. VETŐ LAJOS evangélikus püspök és teológiai professzor

BEVEZETÉS A VALLÁSLÉLEKTANBA

című 132 oldalas sokszorosított jegyzete, amely a hallei Luther Márton egyetem teológiai fakultásán és a budapesti evangélikus teológiai akadémián elhangzott előadásainak egy részét tartalmazza. Kapható az evangélikus teológiai akadémia dékáni hivatalában (Budapest, VI., Lendvay utca 28.) harminc forintos áron

SZÜKSÉG VAN NEMZETKÖZI MEGBESZÉLÉSEKRE

Világosság gyulladt a sötétben. 1957. decemberében Rapacki lengyel külügyminiszter nyilvánosságra hozta az atommentes európai övezet tervezetét. Saját kezdeményezésére tette, nem a szovjet kormány ösztönzésére, mint ahogyan hinnék. A javasolt övezet Lengyelországot, Csehszlovákiát, Kelet- és Nyugat-Németországot öleli fel. Ha ezt a tervet elfogadják és más közép-európai országokat is bevonják az övezetbe, akkor egyelőre jelentősen közelebb jutnánk a béke megővéséhez. Ezzel csökkenne Oroszország bekerítésének a veszélye. Az európai közvélemény helyesli ezt a tervet. Az európaiak nem akarják, hogy világrészük az USA és a Szovjetunió közti atomháború színterévé legyen. Semmi sem változtathatja meg magatartásukat. Elmúlt az az idő, amikor egyik vagy másik európai államban titokban tervbe lehet venni atomfegyverek előállítását, hogy ezzel nagyhatalmi helyzetbe jusson az illető állam. A közvéleménnyel szemben semmi értelme nem volna az ilyen titkos előkészületek kezdeményezésének.

Mi reális?

Hogyan áll a dolog a várvavárt atomleszerelési konferencia kérdésében?

Azt állítják, hogy a siker érdekében minden részletében diplomataknak kell a konferenciát előkészíteniük. A legjobb diplomácia a realizmus. Ha van helye a jóindulatú kritikának, akkor a következőket állapítanám meg:

Egy csúcsértekezlet realiztikus előkészítése az volna, ha az államférfiak és munkatársaik feladnák mostani eljárási és tanácskozási módszereiket és ismét „diplomatikussá” lennének. Az utóbbi években sok haszontalan, elsietett, barátságatlan, ostoba, sértő kifejezést használtak szóban és írásban, hivatalosan és magánúton. A diplomáciai atmoszférát ez bizonyára nem javította. Realisztikus volna, ha a hatalom birtokosai végre saját felelősségükre elhatározásokra tudnának jutni, és ők maguk ülnének le a konferencia-asztalhoz, nem pedig olyan emberek, akik csak kormányaik utasítása szerint tárgyalhatnak.

Realisztikus volna, ha azonnal előkészítenék ezt a konferenciát. Keleten és Nyugaton már több mint négy hónapja beszélnek róla. De mindeddig nem jutottak döntésre az időpontot és a napirendet illetően. Mindenütt elégedetlenek ezzel a késlekedéssel és máris kételkednek egy olyan konferencia eredményében, amelynek rajtja olyan kedvezőtlennek látszik.

Realisztikus volna, hogyha ezt a konferenciát még az idén megtartanák egy semleges európai országban, például Genfben.

Realisztikus volna, ha ezen a konferencián csak olyan kérdésekről beszélnének, amelyek a leszereléssel, illetve az atomfegyverekkel kapcsolatosak...

Legyen szabad megmondanom azt a véleményemet, hogy a korábbi konferenciákat nem vezették realiztikusán és emiatt nem volt pozitív eredményük. Ha a csúcstalálkozót most is hasonlóképpen tartják meg, félok, hogy az előbbieksorsára jut.

Mi a különbség a realizmus és annak ellentéte között a jelenlegi vitás ügyben? A különbség azon-

nal világossá lesz, ha a következő kérdésre felelünk: Milyen alapon kell a nagyhatalmaknak az atomkísérleteket beszüntetniük és a magfegyverekről lemondaniuk? A nem-realisztikus válasz így hangzana: Készen állnának erre, ha meg tudnának kötni egy leszerelési egyezményt, amely ennek a lépésnek a megkockáztatására felbátoríthatná őket. Ez a logika hamis, mert föltételezi, hogy el lehet érni a Keletet és a Nyugatot is kielégítő leszerelési egyezményt. Korábbi konferenciák megmutatták, hogy erre nem lehet számítani. Már kezdetben megakadtak, mert a Nyugat és a Kelet azokban a feltételekben sem tudott megegyezni, amelyek között a tárgyalások lefolytak. Ez az eljárási mód nem realiztikus és nem logikus. A magfegyverekről való lemondás az egész világ életbevágó érdeke és azt nem szabad függővé tenni attól a politikai csodától, hogy előbb a három atomhatalom egy leszerelési szerződés minden pontjában azonos véleményre jusson.

Az atomkísérletek és az atomfegyverek használata önmagában is abszolút meggyőző érv a fegyverek és kísérletek ellen. Azonnal és minden feltétel nélkül végezni kell velük. Az atomkísérletek is, a magfegyverek is az emberi jogok legdurvább megsértését jelentik. Az atomkísérletek azért, mert békeidőben is betegséget és halált okoznak, az atomhatalmak területén kívül is. A magfegyverek, mert a velük kapcsolatos rádióaktiv mérgezés lakhatatlanná teszi a semleges nemzetek területét is, mert fenyegeti az életet a földön, mert teljesen értelmetlen és borzalmasabb, semmint elképzelhetjük.

Az atomhatalmak tehát felelősek önmagukkal és az emberiséggel szemben azért, hogy feltétel nélkül lemondjanak az atomfegyverekről. A leszerelési megbeszélések ne föltételei legyenek az atomfegyverek kiküszöbölésének, hanem eredményei legyenek. Ezeket a megbeszéléseket akkor kezdjük majd el, ha már az atomfegyvereket eltiltották. Akkor kíséreljék meg az új helyzetet felhasználni az eszközök és módok megtalálására, amelyekkel a hagyományos fegyverekkel vívott háborút is meg lehet akadályozni. A diplomata által eddig folytatott előkészületek egy ilyen leszerelési konferencia létrehozására akkor sem mennek veszendőbe, ha e konferencia az atomfegyverekről való lemondás után jön létre. *Mindezen konferencia nélkül is jelentékenyen megjavítaná a politikai légkört, ha a nagyhatalmak törvényen kívül helyeznék az atomfegyvereket.* A tér és idő fogalma akkor ismét visszanyerné erkölcsi és realiztikus értelmét...

Európában elhelyezett távirányított lövedékeivel Amerika olyan katonai helyzetben van, mint-ha valami földcsuszamlás áttolta volna Európába. Ez a természetellenes helyzet nyomban megszűnik, amint lemondanak az atomrakétákról. Amerika ismét Amerika lesz, és Európa ismét Európa, az Atlanti óceán ismét tenger lesz, ami távolságot jelent térben és időben. Ugyanakkor ez volna az első lépés az amerikai haderők európai tartózkodásának megszüntetése felé, ami a második világháború következménye. Az amerikai hadseregek nem maradhatnak örökké Európában. Mind Európa, mind Amerika érdekében végét kell vetni ennek a természetellenes állapotnak.

A három atomhatalom leszerelési tárgyalásának foglalkoznia kell a biztosítékok kérdésével is, amelyeket a Kelet és a Nyugat kölcsönösen adnak, hogy az atomfegyverek használata valóban teljesen és mindörökre megszűnik. Beszélni fogunk az ellenőrzés lehetőségéről is, és lehetővé kell tenniük egymás számára, hogy mindkét fél által kinevezett nemzetközi bizottságok felügyeletet végezzenek országaikban. Arról is beszéltek már, hogy nemzetközi rendőrséget kellene felruházni a légi felügyelet jogával.

Mennyire fogadhat el egy ország ilyen ellenőrzési rendszert anélkül, hogy szuverénitásától valamit feladna? Megvan-e a veszélyes véletlenek kockázata? Milyen felhatalmazást kellene adni egy nemzetközi ellenőrző szervezetnek?

A legmesszebb érő nemzetközi ellenőrzési rendszer sem jelent abszolút biztosítékot arra, hogy a megállapodást mindenütt és mindenki betartja. Ha minden lehető dolgot szabályoznak és mindent megtesznek is, a Keletnek és a Nyugatnak bizalommal kell lenniük egymás iránt...

Más nemzetek megbízhatóságára vonatkozó kétségek kifejezése olyanok, mint a használaton kívüli helyezett érmék. Alapjuk az igazságtalanság, az embertelenség, a becstelenség, aminek a népek és nemzetek az első világháború óta ki vannak téve.

Hogyan lehet ismét helyreállítani a kölcsönös bizalmat?

Nem szabad tovább megmaradnunk a kölcsönös bizalmatlanságnak ebben a bénító állapotában. Ha ki akarunk szabadulni nyomorult helyzetünk-ből, akkor új szellemnek kell bekövetkeznie az emberek és a népek viszonyában. Ez csak akkor lehetséges, ha felismerjük a szükségét és hiszünk benne. Hinnünk kell, hogy a más nemzetekhez tartozók, akiknek részéről az utolsó években mindenféle rettenetes dolgot tapasztaltunk, ugyanúgy vágyakoznak egy új szellem után, mint mi. Eléjük kell mennünk a saját emberiségünk öntudatával, azzal a felismeréssel, hogy mi is hasonlóképpen érzünk és gondolkodunk. Az a tudat, hogy mi valamennyien emberi lények vagyunk, veszedőbe ment a rettenetes háborúban. Oda jutottunk, hogy az egyik ember a másikban csak ellenséges avagy szövetséges nemzet képviselőjét látja. Eszerint irányítjuk nézeteinket, előítéleteinket, rokonszenvünket és ellenszenvünket. Eljött az ideje, hogy közös emberiségünket ismét fölfedezzük, és elismerjük, hogy mi emberek, mindnyájan képesek vagyunk erkölcsi magatartásra. Csak akkor lesz bátorságunk elhinni, hogy más nemzetek is érzik egy új szellem szükségét és hogy az egyik nép éppúgy, mint a másik, az eddiginél készségesebben hajlandó a kölcsönös bizalomra. Az ilyen szellem elég ahhoz, hogy megváltoztassa a dolgokat. Tudjuk, hogy milyen szörnyű dolgokra képes az emberi szellem, ha a népeket egy háborúban nem a kulturális haladás irányában vezeti, hanem a barbárságba taszítja. Ma mindnyájuknak bízunk kell abban, hogy a szellem hasonló erejével a nemzeteket és embereket kulturális teljesítményekre lehet ösztönözni.

Két kockázat között kell választanunk. Az első az atomfegyverkezési verseny, amely esetleg atomháborúhoz vezet. A második: véget kell vetni az atomfegyverek használatának és gyártásának. Reméljük, hogy az USA, a Szovjetunió és szövetségeseik békés együttélésre jutnak.

Az első alternatíva emberi jövőt nem ígér, a második igen. A másodikat kell választanunk.

Az első orosz szputnyik kilövése után Eisenhower elnök ezt mondotta: „Amire a világnak most legjobban szüksége van, az egy roppant ugrás a világba, egy roppant ugrás a béke felé.” *A roppant ugrás az volna, ha bátorságunk lenne bízni és reménykedni a nemzeteket és egyéneket megragadó emberiség szellemében, amely annyira reális, hogy elüzi az értelmetlenséget és az embertelenséget.*

A leszerelési tárgyalásoknak, ha azokat az atomfegyverekről való lemondás után folytatnák le, sokkal nagyobb volna a jelentősége. Ezek a megbeszélések jelentenek az első és döntő lépést a kaotikus állapot megszüntetésére, amelyet a második világháború hozott létre. A leszereléssel és a békével egybekötött minden kérdést jobb és könnyebb légkörben lehetne megbeszélni. E kérdések között van az a lehetőség is, hogy igazságos és tartós feltételeket hoznak létre a világ legkülönbözőbb részein. Ilyen például Németország újraegyesítése. Ilyen megbeszéléseken el lehetne érni a békeszerződéseket is, amelyeket a második világháború után még mindig nem kötöttek meg.

Ha a három nagyhatalom egyszer törvényen kívül helyezte a magfegyvereket, akkor az Egyesült Nemzetek Szervezetének a dolga volna az államokat arra bírni, hogy soha többé ilyen fegyvereket ne gyártsanak és ne alkalmazzanak. Persze még sokáig számolni kell a lehetőséggel, hogy egyes népek játszanak az ilyen fegyverek előállításának gondolatával. Szerencsének mondhatjuk, hogy ez eddig nem történt meg sehol.

A leszerelési tárgyalások során felmerül a kérdés, hogy a mi korunkban mennyire lehet és kell a teljes leszerelés irányában dolgozni. A második világháború megmutatta, hogy a hagyományos fegyverek is milyen pusztítást okozhatnak. A romboló erő jelentősen növekedett azáltal is, hogy rakétákat lehet hagyományos robbanófejekkel távoli célok ellen irányítani.

Mindenestre kívánatos volna olyan megegyezésre jutni, amely a rakéták és a bombavető repülőgépek alkalmazását is kizárja. Természetellenes dolog abból kiindulni, hogy a háborút valamiféle párbajjal kell változtatni, amelyet a nemzetek előírt fegyverekkel folytatnak. *Célunk csak az lehet, hogy a nemzetek ne fegyverekkel, hanem békés úton intézzék el vitás kérdéseiket.* Ez azonban csak a szellemi haladás útján történhetik meg, olyan haladás útján, amely most szinte beláthatatlan.

Ha a mi nemzedékünk kiküszöböli az atomfegyvereket, akkor megteszi az első lépést a távolabbi cél felé: minden háború kiküszöbölése felé. Ha nem teszi meg ezt a lépést, akkor tovább sodródunk azon az úton, amely atomháborúhoz és pusztuláshoz vezet. Ezzel tisztában kell lenniük egy csúcsértekezlet résztvevőinek. Szükséges, hogy jóindulattal, becsületesen, komolyan és nagy felelősségük tudatában találkozzanak egymással.

Az atomkorszak háborúja és a mai keresztyén ethika

Amikor egyházi körökben szóba kerül az atomháború, gyakran felvetik: szükséges-e, hogy az egyház is beleszóljon ebbe a sokat vitatott és annyira bonyolult kérdésbe? Szólhatunk-e elfoglaltság vagy valamilyen rejtett érdek gyanúja nélkül, és tudunk-e reális segítséget adni ennek a félelmek és reménységek közt vajdó világnak? Vogel professzor, a neves berlini szisztematikus, maga is megvallja, hogy amikor a hidrogénbombáról előadásra kérték, a kérést először el akarta háritani magától. De minél tovább gondolkodott rajta, annál világosabbá lett előtte: *a hidrogénbomba elsőrendűen teológiai kérdés.*¹ A teológia nem menekülhet felelőtlen hallgatásba. Itt valóban „tua res agitur”! Rólunk, valamennyiünkéről, gyermekeink életéről, az egész emberiség jövőjéről, de templomainkról és egyházi szolgálataink lehetőségeiről is szó van, akár tudomásul veszi valaki, akár nem. És aminek talán még inkább latba kell esnie: a világ méltán vár bátor és határozott segítséget fenyegetett helyzetében Krisztus „békesség-szerzőitől” (eirénoipoioi, Mt 5:9).

A keresztyének szava és cselekvése Isten igéjére épül. Felelősségük sem kisebb, mint Isten előtti felelősség. De ha a krisztusi szeretet arra indít, hogy *egy* veszedelembé jutott emberért is feláldozzuk nyugalunkat és szükség esetén feláldozzuk életünket, mennyivel inkább meg kell ezt tennünk, amikor milliók és százmilliók, élő és még meg sem született generációk életéről van szó! Az ember mulasztásával is vétkeessé teheti magát. Jól kell vigyáznunk, nehogy mi, lelkipásztorok és teológusok, ilyen módon — közönyösségünkkel és a felelősség átháritásával — váljunk vétkeessé egy elképzelhetetlen nyomorúságot hozó új háború kitörésében.²

1.

A keresztyén álláspont az atomkorszak háborúja kérdésében

1. A háború és béke a teológiai etika hagyományos témája. Az egyház idejétől kezdve több mint másfélezer éven keresztül foglalkoztatja a keresztyén gondolkodást.³ Az első századok vitái után kialakult és lényegében a legújabb időkig változatlan maradt a keresztyén etikának az a *hagyományos nézete*, hogy a „kard hatalmának”, az erőszaknak alkalmazása bizonyos esetekben kikerülhetetlen kényszerűség az államhatalom számára. „Mert nem ok nélkül viseli a fegyvert: mert Isten szolgálja, bosszúálló a haragra annak, aki gonoszt cselekszik” — mondja Pál apostol az

¹ H. Vogel, Die Wasserstoffbombe — das Ende? Letzter Verlag, Berlin 1955, és Ev. Verlagsanstalt, Berlin 1956. 24. lp. — Vogelnek ezt az előadását és Gollwitzer később említendő tanulmányát minden magyar lelkipásztornak ismernie kellene, aki tisztán akar látni ebben a kérdésben.

² Vö. az EKID (Németországi Evangélikus Egyház) zsinatának felhívását. „A zsinat kéri a keresztyén gyülekezetek tagjait, különösen az igehirdetőket és lelkipásztorokat, hogy közönyükkel bűnrészessé ne tegyék magukat egy új háborúban!” Ev. Luth. Kirchenzeitung 1957, 185. lp.

állami felsőbbeségről Rm 13:4-ben, és ezt az igét a hadviselésre is vonatkoztatták. Ilyen szükség-helyzetben a keresztyén ember sem tehet mást, mint hogy a fenyegetett emberi értékek védelmében, élete kockáztatásával és a rend, béke helyreállításának belső szándékával fegyvert kell fognia.

A mai keresztyén etikusoknál azonban egyre szélesedő körben találkozunk azzal a felismeréssel, hogy *a háborúról és békéről vallott eddigi keresztyén álláspont gyökeres átértékeléséhez* érkeztünk el, másfélezer éves hagyományos etikai nézeteinket alapjaiban kell megvizsgálnunk. Nem azért, mintha helytelenek és tévesek lettek volna (kár vannak, akik ezt állítják), hanem mert az idő járt el fölöttük. Az első ilyen hangok már a harmincas években megszólaltak. „A haditechnika fejlődése, a háború ereje és kiterjedése olyan pont-hoz érkezett el, ahol a háború a népek öngyilkosságával lesz egyenlővé. A háború túlélte önmagát” — vallja például Brunner Emil ismert etikájában.⁴ Igaz, a világ azóta átélte még egy háborút. De nem sok kellett hozzá, hogy Brunner jóslatának igaza legyen (gondoljunk Hiroshimára és Nagasakira). És bizonyosan igaza lenne egy totális atomháború esetén, amelyhez képest ártatlan játékká lesz minden eddigi hadviselés! Új világkorszakba léptünk. Kezdetét vette körülöttnünk — alig sejtethető veszedelmekkel és ígéretekkel méhében — az emberiség atomkorszaka. Talán még sohasem volt akkora a felelősség a teológusok és igehirdetők vállán, mint nemzedékünkben, szemtől-szemben ezekkel a ragyogó ígéretekkel és halálos veszedelmekkel. Milyen kevésbé figyelt fel erre a keresztyén teológia! Megértjük Gollwitzernek talán túlélezett szavát, amikor a múlt évben megjelent tanulmányában⁵ az atomháborús veszedelem kérdését „a centrális keresztyén kérdésnek” nevezi. Keserű iróniával veti a német teológusok szemére, hogy a hiroshimai atombomba robbanása óta eltelt tizenkét év alatt többet foglalkoztak például a vasárnapi munkaszünet és táncmulalom kérdésével, mint ezzel a

³ A teológiai állásfoglalás bibliai alapjához és történeti alakulásához vö. Evangelisches Soziallexikon, Stuttgart 1956. „Friede und Krieg” c. cikkét! (366—377. hasáb). Továbbá: H. H. Schrey: Krieg und Friede im NT. 1951. — W. Bienert, Krieg, Kriegsdienst und Kriegsdienstverweigerung nach der Botschaft des NT. 1952. — G. Macgregor, Friede auf Erden? Eine biblische Grundlegung der Arbeit am Frieden, 1955. — J. Lasserre, Der Krieg und das Evangelium. 1955. — H. Karpp, Die Stellung der Alten Kirche zu Kriegsdienst und Krieg. Evangelische Theologie, 1957, 496—515. lpk. — A. v. Harnack, Militia Christi. 1905. — G. J. Heering, Der Sündenfall des Christentums. 1930. — H. Berkhof, Kirche und Kaiser. 1947. — H. Lamparter, Luthers Stellung zum Türkenkrieg. 1940. — u. a., Krieg und Friede im Urteil Luthers. 1953. — J. Müller, Das Friedenswerk der Kirche in den letzten drei Jahrhunderten, 1927.

⁴ E. Brunner, Das Gebot und die Ordnungen⁴. 1939. 457—458. lpk.

⁵ Helmut Gollwitzer, Die Christen und die Atomwaffen. Theol. Existenz heute, Heft 61. München, 1957, 50 lp. — Gollwitzer hasonló című rádióelőadása, amely ennek a tanulmánynak rövid foglalata, megjelent a Stimme der Gemeinde c. nyugatnémet egyházi lap 1958. évi 1. számában és különlenyomatban is.

végzetes világproblémával. Ez a helyzet — mondja — hasonlít ahhoz a karikatúrához, amelyen a Vezuv kitorésének délelőttjén a pompeji-i háziasszony legfőbb gondja az, hogy a nippes gondos leporoltására sűrűsége szolgáljon.⁶

2. Mi ez a veszedelem, amellyel az atomkor kezdetének nemzedéke farkasszemet néz? Nem kell a regényírók fantáziájának rémképeire hagyatkoznunk. A legilletékesebbek, maguk az atomtudósok, tárják eléink ezt a veszedelmet. A tizen-nyolc nyugatnémet atomtudós göttingai nyilatkozata⁷ szerint egyetlen hidrogénbomba akkora területen képes elpusztítani minden életet, mint az egész Ruhrvidék; néhány hidrogénbombával pedig egész Németország lakossága kiirtható. Albert Schweitzer tavalyi rádiófelhívása⁸ szerint a hidrogénfegyver rádióaktív felhői negyven évig szennyezik a Föld légkörét, hatásukra vészes vérszegénység és rák léphet fel, és sugárzásuk kétszáz évekig kihat a születésekre, halvaszületésekre és torzszülötteket hoz magával. És mindez csak a kezdet. A „fejlődés” ezeknek a borzalmas fegyvereknek a területén sem ismer megállást. A kutatók szerint közeli lehetőség, vagy már el is készült a kobaltbomba, amelynek rádióaktív hatása sokkal tovább tart és azzal a veszedelemmel fenyeget, hogy az egész földgolyót minden magasabbrendű élőlényre halálos sugárfátyollal vonja be.⁹

Ilyen fegyverek esetében valóban *nem lehet többé szó a háború valamiféle etikai jogosultságáról*. A háborúktól eddig — több-kevesebb jogosultsággal — mégiscsak új rendeződést vártak, és a megtámadott az élete megvédésének reményével fogott fegyvert. Az új háború azonban valóban elveszítette ezt a jellegét és bármilyen értelmét. Valóban „túlélte önmagát”! Ha a támadó alkalmazza először az új fegyvert, nem kerülheti el a visszavágást s a pusztulást. Ha pedig a megtámadott nyúlna hozzá végső kétségbeesésében, ezzel csak még bizonyosabbá tenné saját pusztulását is. Ez az atomkorszak háborújának „öngyilkos-jellege”. Ugyanakkor a háború mérhetetlen „bestializálódása” is, hiszen válogatás nélkül öli gyermekek, nők, öregek, betegek százazreit és millióit! Az atomfegyvert azért is feltétlenül el kell itélnünk, mivel előre megöli az emberi lelket felhasználóiban. Az ún. ABC-fegyverek¹⁰ nemcsak pusztító erejük mérhetetlen megnövekedésében különböznek a hagyományos fegyverektől, hanem sokkal inkább abban a mentalitásban, amely használatukkal jár: az atomfegyverek háborújának hadvezére és katonája az ellenfél népét nem tekinti, nem is tekintheti

másnak, mint milliószámra, válogatás nélkül kiirtandó féregnek.¹¹ Ennek a mentalitásnak a megtűrése és elterjedése a keresztyén etika, de bármilyen más emberséges etika mértékével is, csak azt jelenthetné, hogy az emberiség még testi pusztulása előtt lelkileg, belsőleg ítélte halálra önmagát.

Az atomkorszak háborúja továbbá abban is gyökeresen különbözik minden eddigi háborútól és döbbenetesen mutatja a háború teljes démonizálódását, hogy már akkor ölni kezd az egész világon, amikor még meg sem indult. Az *atom- és hidrogénfegyver-kísérletekre* gondolunk. Ki tudja, a közvetlen áldozatokon kívül mennyi a még ki sem tört háború rejtett áldozata! Földünk légkörében, a növényekben, a tejben, az emberi szervezetben egyre növekszik az a sugárzóanyag-mennyiség, amely bizonyos határt túllépve, fokozatosan megmérgezi gyermekeinket, a felnőtteket, sőt a születendő utódokat is. „Kötelességünk megkérdezni, vajon joga van-e bármely nemzetnek a nukleáris fegyver-kísérletek folytatására, holott nagyon kevésbé ismerjük a veszedelem nagyságát és hiányoznak a hatékony védekezőeszközök a veszedelem ellen. Meg kell kérdeznünk továbbá, joga van-e bármely nemzetnek a saját felelősségére dönteni ilyenfajta kísérletek folytatásáról, amikor más népeknek kell viselniök a következményeket a világ minden részében, amelyek nem is adták beleegyezésüket ezekhez a kísérletekhez.”¹² Az Egyházak Világtanácsának ez a nyilatkozata mindennél jobban tanúskodik a nukleáris fegyver-kísérletek továbbfolytatásának mélységes erkölcstelenségéről és veszedelméről.

3. Az atomháborút mindenki elítéli; legalábbis nyíltan nem meri senki védelmébe venni az atomfegyverek alkalmazását. De gyakran hallunk olyasfajta érvelést, hogy az *atomfegyverkezésre* mégis szükség van. Ezek az új fegyverek — mondják — éppen borzalmas pusztító erejükkel retentik vissza a szembenálló „atomóriásokat” attól, hogy háborút kezdjenek; az atomfegyverkezési verseny tehát a leghatékonyabb eszköz a béke megőrzésére. Hivatkoznak arra is, hogy jónéhányszor jártunk már a háború szélén, de a végső veszedelmet mégis elkerültük. E szerint a felfogás szerint az atomháború elítélendő, nem szabad bekövetkeznie; de az „atomerő-egyensúly” a béke megőrzésének nélkülözhetetlen eszköze.

Mit feleljünk az ilyen érvelésre? Egy német atomtudós így mutatja meg ennek a gondolkodásnak a kikérülhetetlen csődjét: „A nagy bombák csak akkor töltik be rendeltetésüket, ha sohasem hullanak le. De nem töltenek be ezt a rendeltetésüket, ha mindenki tudja, hogy sohasem fognak lehullani. Éppen ezért komoly az a veszély,

⁶ A kérdés 1957 előtti német teológiai irodalmából Vogel már említett tanulmányán kívül még a következő tanulmányokat említi: H. J. Iwand, *Das geschichtliche Phaenomen der Atomwaffe und die Angst*. In: *Weltmacht Atom*. Frankfurt, Nest Verlag 1955. 87—115. lpk. — Fr. Delekat, *Der Mensch im Atomzeitalter*. Bielefeld, 1956.

⁷ Megjelent 1957. április 12-én és olvasható többek között az *Informationsblatt für die Gemeinden in den niederdeutschen lut. Landeskirchen* 1957. évi 10. számában.

⁸ Megjelent a *Nemzetközi Szemle* 1957. júniusi számában. Vö. *Református Egyház*, 1957, 99—100. lpk.

⁹ Vogel i. m. 7. lp.

¹⁰ Atom-, baktérium- és kémiai (gázháborús) fegyverek; ezeket nevezzük összefoglaló névvel tömegpusztító fegyvereknek.

¹¹ Gollwitzer i. m. 22. lp.: „Az új fegyverek... egyenesen arra vannak szánva, hogy az ellenfél népéből a lehető legnagyobb számot megöljék. Megőrizték a különbségnevevének azt a jellegét, mely egy részüknél — a biológiai és kémiai fegyvereknél — eredetük szerint is megvan, hiszen először féregirtó szermek használták őket. Féregirtó szerek is maradtak. Arra kényszerítettek, hogy az ellenfél népének tagjait kiirtandó féregnek lássuk és így is bánjunk velük.”

¹² Az Egyházak Világtanács Központi Bizottságának határozata 1957 nyarán. *Ecumenical Review*, Oct. 1957. 71. lp.

ki- a de is, lég na- is tól ni-ész m- Ki lég ág-er-ig-to-et, ag- a ott gát re-bá, sé-ól, sz- em- k- at- ris ges

hogy egy napon majd mégis lehullanak.”¹³ Ebből az „ördögi körből” nincsen más kivezető út, csak az atomfegyverek teljes tilalma.

Érdekesen tükröződik az említett érvelés ingtagsága Thielicke ismert német teológus nyilatkozataiban. Gollwitzerrel folytatott polémiájában¹⁴ még azt vallja: a nukleáris háborúnak nem szabad bekövetkeznie; a világ atomhatalmának megoszlása a szembenálló táborok közt azonban bizonyos relatív egyensúlyt alakít ki s ez a külső béke biztosítója; igaz, hogy csak a félelem békéjéé. Nem sokkal később, egy előadásában Thielicke már egészen más meggyőződésre jutott el: az egész atomfegyverkezést tiszta örütségnek minősíti, az atomerő-egyensúlyt pedig merő illúzióknak. „A következőes kölcsönös felfegyverkezés, tehát az atomhatalom legmagasabb foka utáni versenytetés, a világ megsemmisülésének lehetősége elé állít.”¹⁵ Egyrészt azért, mert ez az egyensúlyi helyzet nagyon ingatag, nem tartható fenn örök időkre. Másfelől tudjuk, hogy elég az ellenőrző radar-hálózat hibás működése ahhoz, hogy a világ a katasztrófa szélére kerüljön, amint ez nem egyszer megtörtént. És végül, joggal mutat rá Vogel említett előadásában arra, hogy ha Hitler kobalt-bombával rendelkezett volna, bizonyosan magával rántotta volna a világot a pusztulásba. Éppen a keresztyén etikának kell tudnia, hogy a világ jövődjéje nem épülhet arra a hitre, hogy minden ember alapján jó és értelmére hallgat, tehát sohasem akadhat olyan örült vagy gonosztevő, aki végzetes pusztulásba ránthatja bele az atomfegyverkezés lázában vergődő világot.

Újabban egyes nyugati körökben úgy módosították ezt a tételt, hogy a „stratégiai atomfegyvert”, a nagy megaton-bombákat el kell tiltani, nem szabad őket gyártani és kísérletezni velük; de meg kell tartani és a hadifegyverzet tárába kell sorolni az ún. „taktikai atomfegyvert”, a kis atombombákat, melyek már egyes konkrét célok ellen is alkalmazhatók. Egy 1957 elején, az angliai Brightonban tartott konferencia megállapította, hogy ez a legújabb fejlődés — minden kockázatosága mellett — bizonyos „pozitív lehetőségeket” is rejt magában. „A hatóság, de sokkal kevésbé drasztikus atomfegyverek léte a stabilitás felé vezethet, sőt annyira visszafejlesztheti a H-bombára való ráhagyatkozást, hogy száműzésének lehetősége kezd felmerülni a látóhatáron.”¹⁶ De vajon mennyivel erkölcsösebb és igazolhatóbb ezeknek a „kisebb” atomfegyvereknek, vagy az ún. „tisza”, kisebb sugárzásveszéllyel járó bombáknak a gyártása és a készség használatukra, amikor ezek is alkalmasak 50 000—100 000 ember pillanatok alatt való elpusztítására? És mi a biztosíték arra, hogy ha egyszer megindul az atomfegyverek háborúja, megáll ezeknél a „kisebb” fegyvereknél? Csodálkozunk kell, hogy akadnak

keresztyének, akik odaállnak e mellé az érvelés mellé és segítenek elaltatni a világ ébredező lelkiismeretét.

4. Foglalkoznunk kell végül még egy sajátosság „keresztyén érveléssel” is az atomháborúval kapcsolatban. Érvelnek az egyháznak ebbe a kérdésbe való „beleavatkozása” ellen azzal, hogy a Szentírás állítólag a háború elkerülhetlenségét tanítja. Utalnak Márk 13,7-re és a parallel helyekre, Jézus igéjére a fegyverről (Mt 10,34 és Lk 12,51), továbbá a Jelenések könyve próféciájára a végső idők harcairól (Jel 6,4—8; 11,7 kkk; 12,7 kkk stb.) Ezekkel az igehelyekkel kívánják bizonyítani, hogy a háború megakadályozására irányuló minden törekvés hiú és értelmetlen próbálkozás. Igazat kell adnunk Barthnak, aki az ilyen tanítást, amely a háború elvi elkerülhetlenségét vallja, „sátáni tanításnak” nevezi.¹⁷ Az emberek, mépek, rendszerek küzdelme valóban nemigen küszöbölhető ki világunkból. De ez nem mond ellent annak a reménységnek, hogy a világban folyó küzdelem a szupernukleáris fegyverek korában áttolódhat katonai térről a kevésbé véres gazdasági és ideológiai küzdelem síkjára.

Egy másik fajta érvelés II Pt 3,10-re hivatkozik: „Az Úr napja pedig úgy jó el, mint éjjeli tolvaj, amikor az egék rohogva elmúlnak, az elemek pedig megégve felbomlanak, és a föld és a rajta levő dolgok is megégnék”. Íme — mondják —, a Szentírás úgy írja le a világ végét, mint a mai atomfizikusok egy esetleges atomvilágháború apokaliptikus pusztítását! Van-e hát értelme az ellene való küzdelemnek? Hátha Isten éppen az ember keze által akarja végrehajtani az utolsó ítéletet ezen a világon?¹⁸ Bármilyen meggyőző erejűnek lássék — és éppen ezért bénító hatású is — ez az érvelés, egyet ne felejtünk el! A Szentírás sehol sem tud arról, hogy Isten átadná kezéből a végső ítélet napját az embernek. Isten végső nagy ítélete éppúgy nem egyszerű immans esemény, mint ahogyan nem az Isten Országának eljövetele sem. Hogyan mernénk odahegyettesíteni Isten ítéletének és *kegyelmének* végső nagy napja helyére azt a borzalmas véget, amelyet egy halálos atomsugárzásban elpusztuló embervilág szörnyű víziója rajzol elénk? Az ilyen gondolat a Szentírás üzenetével teljességgel összeegyeztethetetlen.

5. Végeredményben azt mondhatjuk: amíg a háború odasorolható volt valamiképpen a Rm 13-ban szereplő, a rendet őrző és védelmező „kard hatalma” alá, addig — mindenfajta keresztyén glorifikálás jogosultsága nélkül — ultima ratioként mégis csak helyet kapott a keresztyén etikában. De a háború a XX. században egyre inkább elvesztette ezt a jellegét. *Nincs semmilyen elgondolható cél ezen a világon, amely az atomháború örületét és egy ilyen háború előkészítését etikaiag igazolhatná. A tömegpusztító fegyverek alkalmazása és az ezek alkalmazására való készség lázadás Isten akarata ellen, gonoszított az egész emberiség, az élő és eljövendő nemzedékek ellen.* Itt valóban elérkeztünk ahhoz a legvégső határhoz, amely előtt már csak egyetlen etikai feladatunk lehet: megálljt kiáltani minden erőnkkel és tilalomfát állítani a szakadék partjára.

¹³ C. F. Weizsaecker német atomtudós szavai. Idézi E. Willkens, „Kirche und Atomrüstung.” Informationsblatt 1957, 230. lp.

¹⁴ H. Thielicke, Der Christ und die Verhütung des Krieges im Atomzeitalter. Zeitschrift für Evangelische Ethik, 1957 március, 1 kkk. H. Gollwitzer válasza ugyanabban a számban, 37 kkk. lpk.

¹⁵ H. Thielicke, Gewissen und Verantwortung im Atomzeitalter. Informationsblatt 1957 (160—168. lpk.), 165. lp.

¹⁶ A. Booth, New Atomic Weapons — can they bring hope? Christian News-Letter, 1957 ápr., 14. lp.

¹⁷ Kirchliche Dogmatik III/4, 526. lp.

¹⁸ V. ö. Oekumenischer Pressedienst 1957, 331. lp.

*Mi a keresztyének teendője az atomháború
veszedelmével szemben?*

1. A keresztyénség a nagy veszedelem láttán sem felejtkezhetik meg arról a küldetéséről, amelyet Urától kapott: Isten ítélő és kegyelmes szava alá állítja a mai embert és világot, bűnbánatra és megtérésre hívja. Az a bonyolult folyamat, amelynek következményeként ott sötétlik horizontunkon az atomhalál réme, ijesztő erővel tárja fel a bábéli toronyépítés bibliai történetének mély igazságát. Vannak, akik sokat beszélnek a technika „démonizálódásáról”. Pedig nem is a technikával és a tudománnyal van baj. „A technikával nincs baj, — egyszerűen azért, mert exakt valami és számításokon alapul. De nyilván az emberrel nincs minden rendben, mert az ember nem kiszámítható, hanem kiszámíthatatlan. Kiszámíthatatlan pedig azért, mivel kivonta magát a végső autoritás, mondjuk meg nyíltan, Isten parancsolatai alól”¹⁹. Keresztyén feladatunk, az egyház feladata azonban ezen a vonalon sem az, hogy ezeketán a bűnös embervilágot átengedjük Isten eltörölő ítéletének, hanem hogy *hirdessük néki fáradhatatlanul Isten megbocsátó, bűnbánatra és hitre szólító igéjét*. Az alapvető döntéseknek a XX. században is a lélek mélyén, a belső emberben kell végbemenniük.

2. A törvény és evangélium hirdetésének szent megbízatása nem szakítható azonban el és még kevésbé állítható szembe a felebaráti szeretet parancsával. Az ige hirdetésének kötelezettsége nem menti fel a tanítványt az alól a másik kötelezettség alól, hogy meglássa a testi inséget, szenvedést és a szenvedők, nyomorultak segítségére siessen (vö. Mt 25:34kk). A felebaráti szeretetnek ez a keresztyén felelőssége mérhetetlenül megnövekszik azzal, hogy elképzelhetetlenül nagy az a szenvedés, amely az atomháború rémében fenyegeti a világot, milliók és százmilliók életét. Keresztyén feladatunk itt sem lehet más, mint *a keresztyén szeretet felelősségének gyakorlása, mégpedig a szó, a cselekedet és az imádság területén*.

3. A keresztyén egyházak adósa a világnak a *felelős szóval* mai súlyos helyzetében. A szó hatalmába vetett hit ugyan erősen megrendült körünkben. De nem is az emberi szóban bízunk, hanem a mögötte álló isteni igazság és szeretet erejében!

A keresztyénség nem hallgathatja el kíméletlenül súlyos etikai ítéletét az atomháború minden formájáról és bármilyen módon való előkészítéséről. Feladata felébreszteni és ébrentartani az emberek, különösen a felelős pozíciókban levő keresztyének, lelkiismeretét. Gollwitzer meggyőző erővel mutat rá említett tanulmányában, hogy igaz ugyan, más az etikus helyzete és más a politikai szükségszerűségek kényszere alá vetett államférfi helyzete döntéseiben. Vannak azonban körünkben olyan lehetőségek, amelyeket nemcsak keresztyén, hanem bármely erkölcsi lelkiismerettel bíró vezetőnek feltétlenül ki kell rekesztenie számvetéséből. Olyan lehetőségek, amelyek elindíthatják a feltartóztathatatlan lavinát és

elszabadíthatják a démoni erőket a világban²⁰. Nem lehet eléggé súlyosnak látnunk a keresztyének és az egyházak felelősségét azért, hogy mindent elkövessenek a mérhetetlen veszedelem megállítására és a békés kibontakozás fárasztó, nehéz munkájának támogatására.

Mi legyen a *tartalma* az egyházak és a keresztyének szavának, felhívásainak, megnyilatkozásainak az atomháború veszedelmével szemben? Ez eléggé világosan kirajzolódik elénk a felelősségüket gyakorló keresztyén egyházak, testületek és személyiségek szakadatlan megszólalásaiból. Lényege így foglalható össze:

(1) a nukleáris fegyver-kísérletek azonnali megszüntetése a világ minden részében, követve a Szovjetunió kezdeményező lépését ezen a területen;

(2) a nukleáris fegyverek és minden más tömegpusztító fegyver használatának szigorú nemzetközi eltiltása, gyártásuk ellenőrzött megszüntetése;

(3) a fegyverkezési verseny megszüntetése, a fokozatos és ellenőrzött leszerelés, a nukleáris és hagyományos fegyverkészletek fokozatos megsemmisítése;

(4) nemzetközi együttműködés az atommagenergia békés célokra történő felhasználásában; végül

(5) mindezek elősegítésére és biztosítására türelmes és lankadatlan tárgyalások a vitás nemzetközi kérdések békés megoldására, tehát a háború okainak kiküszöbölésére a népek életéből.

4. A keresztyének szava mögött *cselekedeteknek* kell állniuk. Gollwitzer szerint elérkezettünk ahhoz a határvonalhoz, amelynél már nem elég a keresztyének szava, hanem cselekvésükre is szükség van: ki kell jelenteniök, hogy lelkiismeretükkel összeegyeztethetetlen, részt venni az atomfegyverkezésben, az atomháború előkészítésében. Si omnes, ego non! — ez az első és az utolsó szó, amit keresztyén ember ennek a legvisszataszítóbb tömeggyilkosságnak az előkészítésével kapcsolatban elmondhat²¹. „Felhívunk mindenkit, aki komolyan keresztyén akar lenni: tagadja meg feltétlenül és minden körülmények között a közreműködést az atomháború előkészítésében” (a nyugatnémet egyházi testvér tanácsok tíz pontjából)²². „Óva intünk attól, hogy valaki ebben a dologban közreműködjék vagy felelőtlen közömbösségnek és rezignációnak adja át magát” (a DDR hat evangélikus teológiai fakultása dékánjainak és a püspököknek felhívásából)²³.

Ennek az elhárító magatartásnak együtt kell járnia a pozitív elszántsággal és erőfeszítéssel, minden módon segíteni a szembenálló táborok és népek között a békés együttélést, a békés verseny kialakulását, a népek barátságát és megbékélését. Egy új háború nem oldana meg semmit, csak mérhetetlen nyomorúságot hozna a világra. Viszont ha a népek közelebb kerülnek egymáshoz, ha csökken közöttük a harag, gyűlölködés és bizalmatlanság, akkor új reménység éledhet ennek az irtózatosságnak az elkerülésére.

²⁰ Gollwitzer i. m. 31. kk. lpk. „Vitázhatunk arról, hol ez a határ, ... arról azonban nem lehet vitázni, hogy ez a határ van, és hogy olyan eszköz, amelyet ezen a határon túl levőnek ismertünk fel, nem alkalmazható, a mégoly nagy szükség sem igazolja.” 32. lp.

²¹ Gollwitzer i. m. 42. lp.

²² Evangelisch-Lutherische Kirchenzeitung 1958, 108. lp.

²³ Idézi Gollwitzer, 3. lp.

¹⁹ Thielicke cikke, Informationsblatt 1957, 162. lp.

Itt van a világkeresztyénség nagy pozitív lehetősége és feladata: a békeség hidját verni népek és szembenálló táborok között. A keresztyének, ha komolyan veszik és élik felelősségüket, a szeretet lankadatlan erőfeszítésével fáradoznak a békeségért: egymás között, a gyülekezetben és egyházban, a társadalomban és a népek viszonylatában. Ebben az erőfeszítésükben össze kell fogniok más táborok, más világnézetet vallók minden jóakarató erőfeszítésével.

5. A keresztyénség szavát és tevékeny fáradozását a békeségért mondott *imádság* szolgálatának kell átfognia és hordoznia. Ezt ugyan nem sokra értékeli a világ. Mi azonban hisszük és valljuk: az imádság olyan mérhetetlen erő, amelyért Isten nagy dolgokat cselekszik; történnek dolgok, amik nem történtek volna, és nem történnék meg, amiknek természetes módon meg kellett volna történniök! Isten beleépítette gondviselésébe a hívők imádságát. Valljuk, hogy az állhatatos imádság, egyszerű hívők és a gyülekezetek buzgó könyörgése a világ békéjéért, nélkülözhetetlen része keresztyén felelősségünk gyakorlásának ezen a területen.

6. Imádkozni a világ békés holnapjáért csak a hit reménységével lehet. A keresztyéneknek, akik így tudnak imádkozni, nem vehet erőt semmiféle reménytelen kétségbeesés vagy bénító félelem. A hit sohasem defetizmus, sohasem tétlen várakozás az elkerülhetetlenre, az atomhalál végzetére. A keresztyéneknek „a reménység fáklyavívőinek” kell lenniök ebben a világban (Vogel). Kettős értelemben is.

Legyünk a végső keresztyén reménység hirdetői! Sugározzék belőlünk az a reménység, hogy Isten ítélete és a végső nap mögött Isten új világának, kegyelmének napja ragyog. A világpusztulás defetista hangulata azért nem vehet erőt rajtunk, mert tudjuk: Isten kegyelme áttörte haragjának sötét felhőit Jézus Krisztusban. Ez különbözteti meg a keresztyén igehirdetést, amely tud világ végéről, a sötét vég pesszimista nihilizmusától. Isten úgy hozza el földi életünk és világunk végét, hogy örök életet ad, új ég és új föld ragyogását hozza. Krisztus a reménységünk a halál és elmúlás ellenében.

De a keresztyéneknek a „reménység fáklyavívőinek” kell lenniök a cselekvő szeretet céljára és értelmére nézve is. Isten országának reménységgel várása nem tétlenségre és passzív befelé fordulásra, hanem a cselekvő, segítő szeretet szolgálatára indít. „Kicsoda hát a hű és bölcs szolga, akit az ő ura gondviselővé tón az ő házanépén, hogy a maga idejében adjon azoknak eledelt? Boldog az a szolga, akit az ő ura, mikor hazajő, ily munkában talál” (Mt 24:46). Bár kétségtelen, hogy ez a szolgálat elsősorban az evangéliummal, az Isten bűnbocsánatával kapcsolatos tanítványi szolgálatra vonatkozik, nem választható el tőle Jézus igéje és az apostoli levelek szerint a cselekvő szeretet szolgálata sem. Bármilyen mérhetetlenül sok a baj és nyomorúság, Krisztus követői az örök élet perspektívájában kifogyhatatlan reménységgel végzik a diakoniát ebben a világban. Szóban, imádságban és cselekedetben. Ez tesz aktívakká minket, keresztyéneket, nem csak szűk körben, hanem világméretű távlatokban is, hogy a magunk helyén megtegyük, amit Isten parancsol, a nagy veszedelem távollátásáért, a világ békeségért.

Luther Mártontól megkérdezték egyszer, mit tenne, ha tudná, hogy holnap ránk tör az utolsó nap. Lúther azt válaszolta: „Ma még egy alma-

fácskát ültetnék.” — Bárcsak reménységünk minél több, cselekedete kísérné igehirdetésünket és szolgálatunkat ebben a világban!

Alljanak itt befejezésül Gollwitzer tanulmányának zárószavai: „Ha a mi Urunkat a történelem Urának valljuk, akkor ezzel megvalljuk szabad engedelmisségünket és az Ő szabadságát is arra, hogy megáldja engedelmisségünket; nemcsak az elővendő életben, hanem ebben az életben is. S akkor reá bízhatjuk, milyen eredményt ad mindannak, amit a küldetésnek engedelmeskedve megteszünk vagy nem teszünk meg. Ezért az emberiségért, amelyet annyira a szívében hordozott, hogy halálba ment érte.”

J E G Y Z E T

E tanulmány lezárása idején — 1958 április végén ült össze a Németországi Evangéliumi Egyház (Evangelische Kirche in Deutschland) zsinata Berlinben. A zsinat részletesen foglalkozott az atomháború és a tömegpusztító fegyverek kérdésével. Mindenütt feszült figyelemmel várták, mi történik a nyugatnémet „testvérközösségek” tíz pontba foglalt javaslatával, amely bátor és határozott cselekvést sürgetett az atomfegyverek eltiltása és a nyuganémet atomfelfegyverkezés megállítására érdekében.

Nincs itt módunk arra, hogy a zsinat tárgyalásainak részletes ismertetését adjuk. (Ld.: Informationsblatt 1958, Nr. 9, 143—156. lpk.) *Dibelius* püspök a zsinaton tartott beszédében a legélesebb formában ítélte el az atomfegyverekkel vívott háború gondolatát; azt tömeggyilkosságnak nevezte ideger. népek és a saját nép ellen. Élesen szembefordult azzal a tanulmányunkban tárgyalt, Nyugaton elterjedt nézettel is, hogy az atomfelfegyverzés valamilyen „atomerő-egyensúlyt” biztosít, tehát a béke fenntartását szolgálja. Beszéde végén azonban mégis arra a megállapításra jutott el, hogy az egyház nem avatkozhatik bele az állami kormányzat dolgába ilyen téren; csak figyelmeztethet arra, hogy az adott pillanatban döntésért felelősségteljesen hozza meg. — A zsinaton a másik gondolatmenetet, amellyel a nyugatnémet „testvérközösségek” felhívása is egyezik, főleg *Vogel* berlini professzor előadása fejtette ki. Rámutatott arra, hogy bármiféle kapcsolat az atomfegyverekkel, még felhasználásuk gondolata is, kifejezetten bűn Isten és emberek ellen. Az egyháznak mindenkit, de különösen a felelős politikusokat, arra kell felszólítania és sürgetnie, hogy utasítsanak el bármilyen közösségvállalást ezekkel az ördögi fegyverekkel! *Niemöller* egyházi elnök megállapította, hogy míg az EKD 1957-es zsinata egyértelműleg elítélte a tömegpusztító fegyvereket, a mostani zsinat tagjai közül többen mégis megkísérlték igazolni ezeknek gyártását és a velük való felfegyverkezést.

A zsinatnak ezeket a tárgyalásait lezáró „atomnyilatkozat” bevezető részében határozott és egyértelmű formában ítéli el a tömegpusztító fegyverek háborúját, az atomfegyver-kísérleteket és szólít fel a leszerelésre, a további felfegyverkezés megállítására. A nyilatkozat második fele azonban sajnálatos módon megtörik és csak azt a súlyos ellentétet tudja feltárni, amely a zsinaton megmutatkozott: amíg ugyanis a zsinat egy része határozottan elítélte és Isten elleni bűnnek nyilvánította a tömegpusztító fegyverek készítését és készenlétben tartását is, addig mások szerint az atomfegyverek használata bizonyos helyzetekben igazolható Isten előtt is. — Vajon hogyan egyeztethető össze ez az utóbbi álláspont az atomfegyverek háborújának a nyilatkozat elején kimondott feltétlen elítélésével? A küzdelemnek tehát az atom- és más tömegpusztító fegyverek használatát, az ilyen háború előkészítését feltétlenül és egyértelműen elítélő keresztyén világ-állásfoglalás kialakításáért tovább kell folynia. Ennek az erőfeszítésnek az 1958 tavaszán tartott német zsinat — ideiglenes eredménytelensége ellenére is — jelentős állomása volt.

Nagy Gyula

Az „igazságos háború“

1. Az egyik legmodernebb egyházi lexikon cikk-írója, Heinz-Horst Schrey ezekkel a szavakkal kezdi cikkét „Béke és háború” címszó alatt: „Az ezzel a témakörrel összefüggő kérdések a legnehezebb kérdések közé tartoznak, amelyekkel a keresztyén lelkiismeretnek ma foglalkozni kell.”¹ Valóban: a béke és háború kérdése a ma élő emberi nemzedék legsúlyosabb és legdöntőbb kérdése! Az elmúlt századok során olyan kvalitatív és kvantitatív változások mentek végbe a hadviselés történetében és a nemrég felfedezett atomerő háborús célokra való felhasználása olyan új kérdéseket vet fel, amelyek parancsolóan szükségessé teszik a keresztyén egyházak számára is a béke és háború kérdésében elfoglalt eddigi álláspontjuk radikális felülvizsgálását.

Ebben a rövid írásban ezt a felülvizsgálást — legalább kérdésfelvetések formájában — a keresztyén etikai tanítás egyik fontos mondani-valója, az „igazságos háború” kérdésében kíséreljük meg elvégezni.

2. Az „igazságos háború” fogalma nem specifikusan keresztyén. A keresztyén etikákba a római természetjogból került bele. A római jog a „bellum justum” kifejezéssel nem a hadviselés tartalmi, hanem formai igazságmozzanatát igyekezett megragadni és kifejezni. A római polgár szemében a „bellum justum” nem az igaz, jó ügyért folytatott háború volt, hanem a törvényes hatalom, a császár, a szenátus által kezdeményezett, az állam reguláris hadserege által vívott háború. Így lehettek „belli justii” a római imperium által más népek leigázására és kifosztására vezetett, mai szóval élve: „imperialista” háborúk, viszont nem estek ez alá a fogalom alá a leigázott és szabadságukért küzdő népek felkelései, mert azok nem a törvényes hatalom reguláris hadserege által vívott háborúk voltak a római ember szemében.

3. A „bellum justum” fogalma a keresztyén etika fogalomtárában Augustinus-nál nyert polgárjogot. Lehetőséget erre az adott, amit az egyház történetében „nagykonstantinuszi fordulat”-nak szoktunk nevezni.² Nagy Konstantinus koráig a keresztyén egyháznak az álláspontja egységes volt a béke és háború kérdésében. A II. és III. század nagy egyházi tanítói, Origenés, Tertullianus, Cyprianus tanításaiban elevenen élt még a szentírás olyan értelmezése, amely szerint Jézus parancsa követői számára a békességszerzés, nem pedig a háborúskodás. És ezekben a századokban sok keresztyén mártír életével és vérével pecsételte meg az egyháznak a háború és a katonáskodás kérdésében elfoglalt álláspontját.³ Az igazság kedvéért azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy a római birodalom hadseregében gyakorolt császárkultusz különösen is meg-

nehezítette a keresztyének számára a katonáskodást. Másfelől azonban az e korból fennmaradt mártírákták bizonyítják, hogy a keresztyének számára a katonáskodás megtagadása sokkal többet jelentett, mint csak a császárkultusztól való húzódozást. A háborúnak, mint gyilkosságnak az elítélését jelentette elsősorban.

Ez a helyzet változott meg az egyház magatartásában a nagykonstantinuszi korszakban. A római államhatalommal megegyező egyház most már úgy érezte, hogy a háborúval kapcsolatos magatartásával kapcsolatban is más a helyzet. Hiszen most már nem pogány, hanem keresztyén császár, nem a pogány császárok szobraival és ezek előtt a császár-istennek áldozatot bemutató katonákkal, hanem a kereszt jelével ékesített zászlók („In hoc signo vinces!”) alatt, nem csupán a birodalom határainak kiterjesztéséért, hanem legalább is azzal együtt a keresztyénség terjesztésének lehetőségéért is visel háborút.

A „bellum justum” fogalmának a keresztyén etika fogalomtárába való bekerülése bár kétségtelenül azt jelentette, hogy az egyház nem minden háborút ismer el jogosnak s így valóban lehet arról is beszélni, hogy az bizonyos mértékig a háború „megfékezését” is jelentette, mégis az egyház ezt megelőző időben elfoglalt álláspontját tekintve a „bellum justum” lehetőségének az elismerése komoly és az egyháznak a háború kérdésében elfoglalt álláspontját mind a mai napig meghatározó engedmény volt a háború javára. A „bellum justum” fogalmát Augustinus után különösen a scholasztika, Aquinói Tamás teológiai rendszere és a spanyol scholasztikusok (De Vitória, Suarez) fejlesztették tovább,⁴ átvették azt a reformátorok s fellelhető az a legújabb teológiai irodalom összefoglaló etikai munkáiban is (De Quervain, N. H. Soe, K. Barth).

4. Az idők folyamán a keresztyén etikai munkásság négy ismertetőjegyét dolgozta ki a „bellum justum”-nak. a) A törvényes felsőség által, b) igaz okból, c) igaz szándékkal, d) helyes módon folytatott háború: „bellum justum”.

Ezeknek az ismertetőjegyeknek az a legszembeesőbb sajátosságuk, hogy csak theoretikus jelentőségük van. A valóságban a háború már évszázadokkal ezelőtt is mind okában, helyesebben: okaiban, mind megjelenési formájában, mind pedig következményeiben sokkal összetettebb dolog volt annál s ez a vonása az évszázadok során csak még inkább lelepleződött, mintsem, hogy ezeknek az ismertető jegyeknek az alapján egyetlen háborút is igaznak lehetett volna nyilvánítani. Viszont az kétségtelen, hogy ezek a végeredményben nagyon általános ismertetőjegyek alkalmasak voltak arra, hogy elaltassák a keresztyén egyház lelkiismeretét és lehetővé tegyék számára, hogy végig a középkoron és azóta is a kereszt-háborúktól az inquisitio „csendes” háborúján át a két világháborúig, minden háborút igazoljon és szentesítsen. Ebből a szempontból különösen fájdalmas és bűnbánatra indító kell, hogy legyen számunkra az a tény, hogy mind a két világhá-

¹ *Evangelisches Soziallexikon*. Hgg. Fr. Karrenberg. Stuttgart (1954). „Frieden und Krieg” címszó alatt, 366. l.

² I. Heering holland teológus 1930-ban német fordításban (Martin Rade) megjelent könyve címében az egyháztörténetnek ezt a fordulatát „a keresztyénség bűnbeszédének” (*Sündenfall des Christentums*) nevezi.

³ Adolf Harnack: *Militia Christi — Die christl. Religion und der Soldatenstand in den ersten drei Jahrhunderten*. Tübingen, 1905. c. műve gazdag anyagot idéz mártíráktákból.

⁴ A probléma történetére nézve jó összefoglalást nyújt az *Evang. Soziallexikon* (1954) mellett J. Beckmann cikke: *Evangelisches Kirchenlexikon*. Kirchlich-theologisches Handwörterbuch. Göttingen, 20—21. Lief. (1957), „Krieg” címszó alatt.

borút keresztyén népek indították és harcolták végig keresztyén népek ellen és hogy ma is az ún. „keresztyén nyugat” népei azok, amelyeknek vezetői egyre inkább szítják a háborús hisztériát és a háború rémével fenyegetik a világot.

5. Eltekintve most azoktól a teológusoktól, akik az elmúlt századok során, még a legutóbbi fél évszázadban is, etikai tanításaikban — a legenyhébben szólva — felelőtlenül és könnyelműen szóltak a háború valóságáról, szükségszerűségéről és az abban való részvételt valami heroikus dolognak tüntették fel, stb. — és mindezzel, akarva-akaratlan, segédkezet nyújtottak háborúk kirobbantásához,⁵ — kíséreljük meg áttekinteni az utóbbi pár évtized nagy teológusai összefoglaló etikai munkáinak tanítását a háború kérdésében, különös tekintettel a „bellum justum” fogalmára.

Alfred de Quervain, a német hitvalló egyház neves teológusa „Die Heiligung” című etikakötetében a 6. parancsolat magyarázása során foglalkozik a háború kérdésével. Ezeket írja: „Ahogy a felsőség a jó védelmére és így a saját maga védelmére is használja a kardot egyes törvénytörés ellen, úgy juthat olyan helyzetbe, hogy kardját egy kollektív ellenség ellen is használnia kell... Így értették a reformátorok a háborút: nem mint a heroizmus iskoláját, vagy népek és államok kikerülhetetlen sorsát, hanem mint szükségszerű szolgálatot, amelynek terhe alatt a keresztyén ember sóhajtozik.”⁶ — „A keresztyén ember — írja tovább — abban a tudatban háborúzik, hogy a háború célja a béke, a megegyezés azzal az országgal, amely ellen háborút visel. Ez határozza meg magatartását is a háborúban. Ilyen értelemben lehet beszélni a háború „humanizálásáról”. A háborút viselő fél nem akarja ellenfelét megsemmisíteni vagy megszégyeníteni. Egy megsemmisített, a kétségbeesésbe kergetett ellenfél a békében is ellenség maradna, aki bosszúra vágyik. Így békében is tovább folyó a háború. Az államvezetés igazi művészete az, hogy az ellenséget barátta tegyék.”⁷ — Tanítását azonban ezzel a nagyon árulkodó és végeredményben válasz nélkül maradt kérdéssel fejezi be:

„Van-e azonban lehetőség világos határmegvonásra a lehetséges igaz háború mint szükségmegoldás és a totális, istentelen és lehetetlen háború között, a keresztyén felelősségben szükségszerű katonai szolgálat és a keresztyén ember számára lehetetlen segítség között, amit a jogtalanságnak teljesít?”⁸

N. H. Soe neves dán teológusnak első kiadásban 1942-ben, második kiadásban 1946-ban, német fordításban 1949-ben megjelent „Christliche Etik” című munkájában a háború kérdésében elfoglalt álláspontját világosan mutatja a következő két idézet: „Az a keresztyén, aki nem mer minden háborúra nem-et mondani, tisztában kell legyen azzal, hogy az igaz és nem igaz háború közötti különbségtétel problémáit bár teoretikusan meg lehet oldani, ahogy azt a nagy egyházak — kevés különbséggel

— aránylag egyértelműen megteszik. De gyakorlatilag az ilyen különbségtételnek alig van jelentősége. Amikor a háborús lelkesedés egy népet megragad és ezt a modern propaganda által felkorbácsolják, rendszerint nagyon nehéz az egyes ember számára a tisztánlátás ahhoz, hogy ezt mondassa: ez nem igaz háború, ehhez nem-et kell mondani. Emiatt a keresztyén etikusnak fej kell ismernie, hogy a gyakorlatban nagyobb felelősséget vesz magára, mint amit elmélete megkövetelni látszik, ha nem tagadja meg konzekvens módon minden háborútól a keresztyén igazolást.”⁹ — „Azt azonban, ami sok komoly keresztyén ember számára lehetetlenné teszi az ellenmondást, amikor igaz háborúról és az abban való részvételtől van szó, a támadó által fenyegetett értékekre való tekintet. Éppen a keresztyén ember érti meg azt a felelősséget, hogy a szeretetért késznek kell lenni a legvégső merészségre is, amikor bizonyos alapvető értékeknek az embertársak és az utódok számára való megtartásáról van szó. Az sohasem lehet kérdéses, hogy a keresztyén embernek komoly szükség esetén késznek kell lenni élete feláldozására is, hogy valóságos értékeket mentsen meg.”¹⁰

Barth Károly Kirchliche Dogmatik c. munkája 1951-ben megjelent III/4. kötetében az 515—538. lapokon foglalkozik a háború kérdésével.¹¹ Nagyon jelentőségteljes Barth tanítása ebben a kérdésben két szempontból is. Egyfelől azért, mert nemcsak a háború valóságával számol, hanem a háború megelőzése alapvető szempont tanításában. Másfelől pedig azért, mert a háborúval nemcsak az állam szemszögéből, hanem az egyes ember felelőssége és a háború kérdésében való döntő szava szempontjából is felveti a kérdést. Két olyan szempont ez, ami korábban a keresztyén etika tanításában alig jutott szóhoz ebben a kérdésben.

A háborúval kapcsolatban mindenképp előtt azt a tételt mondja ki Barth, hogy azt nem szabad az állam normális, állandó, lényegi elemei közé sorolni. Az állam feladata nem az, hogy háborúskodjék, hanem, hogy a békés értelmes emberi életet építse. A rómaiak mondását: Si vis pacem, para belum! értelmesebb dolog szerinte megfordítani: Si non vis bellum, para pacem! — Ezzel kapcsolatban Barth ezt a figyelemre méltó megállapítást teszi: „Ha egy állam normális feladatát nem tölti be, előbb utóbb szükségét fogja érezni annak, hogy a háború abnormalis feladatát vegye magára és ezzel más államokat is abnormalis feladatokkal terheljen meg. Ha az állam az ország belső szükségleteit nem elégíti ki, az ez által keltett nyugtalanságból kifelé keres szabadulást és azt a háborúban véli megtalálni. Ahol nem az ember, hanem a profithozó tőke az, aminek megtartása és gyarapítása a politikai rend értelme, ott már megindult egy automatikus folyamat, amely egy napon az embereket gyilkolni és elpusztítani a harcmezőkre küldi.” — „Aránylag kevés hit, értelem és bátorság kell ahhoz, hogy valaki a háborút elvileg és abszolút kárhóztassa, mert nyilván (a hadiipar és bizonyos javíthatatlan magasabb katonai körök kivételével) egy ember

⁹ N. H. Soe: Christliche Etik. München, 1949. — 365. 1.

¹⁰ N. H. Soe: i. m. 365. 1.

¹¹ Barth Károly tanítását dolgoztam fel a Református Egyház 1956. ápr. 1. (VIII. 7.) számában „Háború vagy béke?” címen. 145. 1.

sincs azon a véleményen, hogy a háborút előnyben kell részesíteni a békével szemben. Ahhoz pedig, hogy valaki a farkasokkal ordítsa: a háború a világ rendjéhez, a történelem életéhez, az állam lényegéhez éppúgy hozzátartozik, mint a béke, egyáltalán nem szükséges hit, értelem és bátorság. De keresztyén hit, értelem és bátorság kell annak kimondásához, hogy éppen ellenkezőleg a béke a döntő dolog, amelyben mindennel azon kell munkálkodni, hogy az emberek éljenek még pedig helyesen éljenek.” — A második éppen olyan fontos tétele a Barth tanításának a háború elkerülhetőségével kapcsolatban. „Az egyház ebben az aeonban él — mondja. Nincs tehát olyan feladata, hogy hirdesse: a háború elvileg elkerülhető, de megvan ebben az aeonban is az a feladata, hogy ellene álljon annak a sátni tanításnak, hogy a háború elvileg elkerülhetetlen, hogy elvileg rendben levő dolog az, ha mindig újra háborúk vannak, amelyekben aztán természetesen a keresztyéneknek is részt kell venniük... Egy olyan világban is, amelyben a népek és államok annak a cura priornak, tehát a béke építésének a dolgaiban mindig csak az első stádiumban vannak... gyakorlatilag távolról sem kell mindig úgy lenni, hogy háború legyen, nem is szólva arról, hogy az egyháznak joga és feladata lenne, hogy ehhez előre és aztán gyakorlatilag minden esetben konkrét igen-t mondjon. Nem kell optimizmus, hanem csak egy kis nyugodt értelem ahhoz, hogy a háború, bár nem abszolúte, de relative, nem elvileg, de gyakorlatilag messzemenően elkerülhető. Az egyháznak nem kell pacifizmust prédikálni, de esetről esetre gondoskodnia kell arról, hogy ennek a nyugodt értelemnek a hangja mindaddig, míg valamiféle lehetőség van rá, felhangozzék és meghallgattatásra találjon, hogy az a nem kevés eszköz, ami rendelkezésre áll arra, hogy a háborút elkerüljük, becületesen és a végsőkig, azok valóságos kimerüléséig felhasználtsék.” — Ezeknek előrebocsátása után, etikai tanítása harmadik tételként foglalkozik Barth az „igaz” háború kérdésével. Ezzel kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy az „a végső szükség esete” (der Fall der äussersten Notstandes). Kifejti, hogy csak egy elfogadható ok lehet igaz háborúra, ha t. i. egy nép saját szabadságát, függetlenségét védi a támadóval szemben vagy, ha egy másik, szabadságát és függetlenségét védő országnak segítségére siet. Szerinte azért kell ezzel a „bellum justum”-ra jogosító okkal számolni, „mert lehetséges az, hogy egy nép önálló életével együtt a benne élő emberek fizikai-lelki-szellemi életéért, s ezzel Istenhez való viszonyáért való felelősség is kockán forog. Lehet, hogy egy nép tagjaira annak önálló életével valami rá van bízva, amit azok (másokkal szemben való igény és dicsekedés nélkül) létük által megvallani feladatuknak ismernek, tehát azt nem szabad feláldozniuk. Lehetséges, hogy államuk önálló létének, esetleg az általa garantált jogilag rendezett közösségi életnek a feladatával valami olyat veszítenének el, amit nem szabad feláldozniuk, ami számukra fontosabb kell, hogy legyen, mint életük biztosítása és ezzel együtt azok életének biztosítása, akik azt sajnálatos módon tőlük el akarják venni. Lehetséges tehát, hogy Isten tiltja nekik az állam önálló létéről való lemondást, tehát azt parancsolja, hogy azt saját életükre való tekintet nélkül és ezzel együtt azok életére való tekintet nélkül, akik őket sajnálatos módon veszélyeztetik, megvédelmézzék. Ennek az esetnek a lehetőségét a keresztyén etika nem teheti kérdésessé.” Egy rövid mondatban kifejezésre jut-

tatja itt Barth, hogy ez az esetet látna fennforogni a svájci szövetségi állam függetlensége, semlegessége és területi integritása elleni támadás esetében, s akkor így nyilatkozni és ehhez tartani magát. — Végül Barth az *egyénre* nézve vizsgálja át a kérdést. Rámutat a régebbi etikák felületességére, amelyek ezt a kérdést mindig csak a felsőség, a nép, az állam szempontjából vizsgálták. Azt mondja: „Hatalmas vérontásokat lehetett volna talán —, ha ez a múltra nézve már késő is, legalább a jövődre nézve — elkerülni, ha az egyház, amikor a háborúról volt szó, megmondotta volna az egyes embereknek: a te kérdésed ez; arról van szó, hogy te ebben az ügyben mint harcos joggal-é, vagy jogtalanul, tehát mint gyilkos vagy-é benne!”

Időrendben előbb kellett volna emlitenünk, de tudatosan hagytuk a végére Emil Brunner tanításának az ismertetését a háború kérdésében. Ha tanításának sok minden részletével nem is tudunk egyetérteni, de el kell ismerni, hogy talán ő az, aki a leginkább mélyre látott a háború fejlődésében végbement óriási változásoknak, észrevette, hogy minden háborúban a Gonosz lepleződik le és ezért nem is veszteget egyetlen szót sem tanításában a „bellum justum”-ra.

Bevezetőben azt a megállapítást teszi Brunner „Das Gebot und die Ordnungen” c. etika kötetében a háború kérdésével foglalkozva, hogy az államnak nem a „befelé irányuló hatalma, a rendőri hatalom, hanem a kifelé irányuló hatalma, a háborús hatalom a nehéz etikai probléma”.¹² — „A háború, vagyis az államnak mindenkori készsége, hogy politikája szükségének felismert céljai érdekében minden rendelkezésre álló eszközzel bevesse magát, hozzátartozik az állam lényegéhez,¹³ mindaddig, amíg jogainak nincs jobb védelme. De amilyen szükséges, hogy ezt az alapot minden részletprobléma felvetése előtt tisztán lássuk, olyan értelmetlen lenne másfelől a háborúról és a keresztyén embernek a háborúval kapcsolatos helyzetéről ma úgy beszélni, mint ahogy a Luther idejében, vagy még száz évvel ezelőtt is értelmes volt. Az aktuális háborús probléma egészen másként fest, mint az időtlen.”¹⁴

— Éppen a keresztyén embernek nem szabad a múltban élni. Éppen neki kell tudni, hogy a mai háború materiális, vitális, lelki és szellemi javaknak olyan rombolása, olyan kimerítő érvágás, amelyben minden nemzet legértékesebb vére semmisül meg, a régi „férfiúi-erényektől” annyira függetlenné lett technikai ügy, eredményeiben annyira kiszámíthatatlan általános szerencsétlenség, amely egyformán borzalmas a győztesnek és a legyőzöttnak, a védtelen polgári lakosság, a nők, a gyermekek bevonásával annyira lovagiatlan módja a népek birkózásának, hogy vele kapcsolatban mindaz, amit korábban némi joggal el lehetett mondani a háború javára, ma érvényességét veszítette.¹⁵ A háborús technika fejlődése, a háború intenzitása és extenzitása elért egy olyan pontot, ahol a háború egyenlő a népek öngyilkosságával. A háború túlélte önmagát. Sokkal kolosszálisabb lett annál, hogysem értelmes funkciókat végezhetne. Valami-

¹² E. Brunner: Das Gebot und die Ordnungen, Tübingen, 1932. 455. l.

¹³ Brunnernek ezzel a megállapításával kapcsolatban írja Barth: Kírchl. Dogm. III/4. 524. l., hogy jobb szeretné, ha ezt nem kellene olvasnia a Brunner munkájában.

¹⁴ Brunner i. m. 456. l. ¹⁵ Brunner i. m. 457. l.

féle becsületes rend helyreállítását várni attól az általános világegéstől, amit háborúnak neveznek, politikai örültséggé lett.”¹⁶ — „A népek között harc lesz mindaddig, amíg az emberek bűnösök, tehát a halottak feltámadásáig, — és ezt a harcot az idők végéig brutális eszközökkel is fogják vívni. A háborúnak azonban ezek között az eszközök között nincsen többé helye. Ennek a harci eszköznek a leépítése az emberi kultúra létkérdésévé lett”¹⁷ — „A népek kezdik észrevenni — nyilván hamarabb, mint teológusai! —, hogy a háború kezd túlenni önmagát, hogy a háború a feszültségek kiegyenlítésének olyan módja lett, amit a világ többé nem vállalhat... hogy a nem háborús kiegyenlítődéssel mint alternatíva csak a népek öngyilkossága áll szemben. Ahol a háború ezt a fejlődési fokot elérte, nem marad számára semmiféle mód etikai igazolásra.”¹⁸ — Mindezeket még 1932-ben írta Brunner!

Lássunk még egy idézetet ugyancsak Brunner-től, a „Gerechtigkejt” című, 1943-ban megjelent kötetéből: „Nem engedhető meg, hogy a háborúról úgy beszéljenek, mint korábban, mert amit ma háborúnak nevezünk, nem az többé, mint ami korábban volt.” Szerinte két új tény van, ami alátámasztja ezt: egyfelől a világháború ténye, az, hogy minden háború szükségképpen világháború lesz, a technikai fejlettség mai formán megszűnt a lokális háború lehetősége; másfelől a totális háború, amely most már nem zsoldos seregek harca, hanem az egész nép minden erőforrásának a háború szolgálatába állítása. — „A világháború és a totális háború egy egészen új szituációt, a „békés rend!” követelményének egészen új sürgősségét teremtették meg. Minden jövődombeli civilizáció és minden más, az igazságosság értelmében való munka előfeltétele, hogy azon az anarchián, amit totális háborúnak nevezünk, felülkerekedjünk. Ha ez nem sikerül, akkor minden kultúra és vele együtt minden igazságos rend kérdésessé válik. Ilyen hatalommá nőtte ki magát a Gonosz!”¹⁹

6. Vajon nem kell-e a keresztyén egyháznak ma, az atomfegyverkezés idején, az atomháborús előkészületek láttán, amelyek kézzel fogható közelségbe hozták az emberiség végpusztulásának lehetőségét, még erőteljesebben, még határozottabban elmondani Brunnernek ezeket a szinte profétikus erejű mondatait? Vajon lehet-e most ugyanazokkal az etikai fogalmakkal beszélni a béke és háború kérdéséről, mint ahogy tette a keresztyén etika közel másfélszáz éve és még a legutóbbi időben is, legkomolyabb képviselőiben is? Vajon nem kell-e a keresztyén etikának a béke és háború kérdésében mondanivalóját radikálisan átgondolni, visszamenni ezzel a kérdéssel kapcsolatban a bibliai gyökerekig és kidobni fogalomtárából a lényegében megváltozott helyzet által értelmetlenné tett fogalmakat?

Hiszen az atomháború lehetősége valóban egészen új helyzetet teremtett! Ebben a helyzetben nemcsak a tényleges háború, hanem már a kísérleti atomrobbantások is komoly életveszedelemmel járnak az egész emberiségre nézve, maga az atomháború pedig valóban nem más, mint „féregirtás” (Niemöller). Ha az idézett etikusoknak a részletkérdésekben sok megszívlelendő tanításuk van is,

mégis meg kell állapítanunk, hogy az atomháború perspektívája nem lehet a keresztyén ember számára sem, „a béke, a megegyezés azzal az országgal, amely ellen háborút visel” (A. de Quervain), de nem lehet „bizonyos alapvető értékeknek az embertársak és az utódok számára való megtartása” (N. H. S.) sem. Aligha lehet az atomháború perspektívájában egy nép vagy ország függetlenségének, integritásának stb. a megvédéséről is beszélni, még akkor sem, ha ez valóban olyan kedves a számunkra (Barth). Az atomháború olyan lehetőség, amely nemcsak a békét, az emberi értékeket, országok függetlenségét, de egyáltalán az emberi életet is kérdésessé teszi!

Mit tegyünk hát? — mered elénk az etika alapkérdése. Tanulmányom kötelező rövidege, amely csak arra ad lehetőséget, hogy vázaltszerűen, inkább csak a kérdéseket felvetve, mint megoldva foglalkozzam a tárggyal, indít arra, hogy itt csupán néhány kérdést vessek fel megfontolásra a keresztyén etika hivatott művelői számára.

a) Nem kellene-e megfontolás tárgyává tenni, hogy a „bellum justum” kérdése, egyáltalán a háború valamiféle keresztyén etikai igazolása a hagyományos értelemben, idejét múlt dolog? Bizonyos, hogy az atomháború eszközeiben semmiképpen sem tekinthető „igaz háborúnak”. Ha el is ismerjük, hogy valamikor a „bellum justum” és a „bellum injustum” közötti különbségtétel — legalább is elvben — a háború megbabolázásának volt tekinthető, ma semmiképpen nem áll fenn ez a helyzet.

b) Nem kellene-e megfontolás tárgyává tenni, hogy a keresztyén etikának *elsőrendű* mondanivalója nem is a háborúval, hanem éppen a békeséggel, a békességszerzéssel kapcsolatban van? Nem az lenne-e a keresztyén teológusok *elsőrendű* feladata, hogy kidolgozzák az Ige etikai mondanivalóit, s aztán a keresztyén etika tanításának és a keresztyén egyház gyakorlati magatartásának is rá kellene épülnie erre a mondanivalóra?²⁰ Az Ige tanítása szerint Isten a békesség Istene, a váltság a megbékélés műve, a Jézus követőinek szolgálata a békességszerzés! A keresztyén etikának ebben a vonatkozásban van pozitív mondanivalója.

c) Természetesen: a keresztyén etikának nem szabad az idealizmus tévedésébe sem beleesni. Számolnia kell a háború valóságával is. Nem lehet az elvi pacifizmus a keresztyén etika álláspontja. A háborúval kapcsolatban azonban a keresztyén etika csak úgy beszélhet, mint Isten ítéletéről, amelyben a keresztyén egyház és a keresztyén ember úgy van benne éppen, mint aki maga is ítélet alá esik: fájdalomak és rettegetések között. Az Igének azonban az a tanítása, hogy Isten soha nem hagyja sötétségben népet. Ad kijelentést. Ad a háborúra nézve is. És — ha mindent elkövetünk a háború megakadályozására és az mégis bekövetkezik — a keresztyén egyház és a keresztyén ember magatartása az Isten kijelentésének való konkrét engedelmisség kérdése marad. Ennél többet a háborúval kapcsolatban — lényegében és e pillanatban — nem mondhat a keresztyén etika.

7. Befejezésül vissza kell térnünk oda, ahonnan elindultunk. Korunk legégetőbb kérdése a béke és háború kérdése. Bűnbánattal fel kell tennünk a

¹⁶ Brunner i. m. 458. l. ¹⁷ Brunner i. m. 458. l.

¹⁸ Brunner i. m. 459. l.

¹⁹ Emil Brunner: Gerechtigkejt. Zwingli-Verlag Zürich, (1943.) 276. l.

²⁰ Martin Albertz kísérelti meg az újszövetségi etika kérdéseinek tisztázását Die Botschaft des NT. II/1. Die Entfaltung der Botschaft. Zollikon-Zürich, 1954. c. könyvében.

kérdést: vajon a keresztyén egyházak nem könnyebben, tisztábban, egyöntetűbben és nem korábban tudtak volna állásfoglalni ebben a kérdésben, ha a keresztyén etika, ahogy az szükséges és helyénvaló is lett volna, már régebben elvégezte volna tanításának a fentebbiekben vázolt felülvizsgálását a kialakult új helyzetre tekintettel? Valóban az a helyzet, amit Brunner még 1932-ben írt: a népek — hamarabb, mint teológusai! — észrevették, hogy a háború a feszültségek kiegyenlítő-

sének olyan módja, amit az emberiség többé nem vállalhat! Ma már az egyházak — az elmulasztott alkalmak miatt — csak bűnbánattal beszélhetnek a béke és háború kérdéséről és csak az a lehetőségük van, hogy bekapcsolódjanak abba a munkába, amit nem ők kezdtek. Ez a bekapcsolódás azonban és a béke és háború keresztyén etikai kérdéseinek a hit szabályai szerint való becsületes tisztázása a keresztyén egyháznak létkérdésévé lett!²¹

Jánossy Imre

Egyházunk a háború ellen

A béke és a háború kérdése az egyházak, így a református egyház életében nem mai keletű probléma. Nyilvánvaló, hogy ennek az egyháznak egész történelme folyamán különféle formában állandóan felvetődött ez a kérdés. Az egyház időről-időre az elé a feladat elé van állítva, hogy megfogalmazza és gyakorlatban is megélje a háború és béke kérdésével kapcsolatos álláspontját. Különböző történelmi és egyháztörténelmi korszakokban ennek a válasznak a minőségét két tényező szükségszerűen határozza meg. Az egyik tényező — és itt most nem az egyház lényegéből kiindulva, hanem a szolgálat sürgető volta szempontjából nézve alakul a sorrend —, tehát az egyik tényező a sajátos történelmi helyzet, amelyben az egyház benne él; a másik tényező pedig magának az egyháznak — röviden próbálom összefoglalni — belső helyzete, teológiai és hitbeli állásfoglalása, az Istentől kapott üzenet és annak megélése.

Szerte a világon Isten népe a legrégebbi időkől kezdve, a múltban és a mában is próbálta időről-időre keresni a helyes magatartás alapjául szolgáló feleletet a háború és béke kérdésében. Nekem most nem lehet az a célom, hogy az egyháztörténelemben visszafelé keressem az egyháznak ezt az útját. Ha munkánk szempontjából építően és komoly tanulságokat adóan tudják ezt tenni az arra hivatottak, az egyháztörténet ismerői, szíveskedjenek hozzáadni a maguk tudásából azokat az adatokat, amelyek bennünket hozzásegítenek a kérdés alaposabb megértéséhez. Én úgy értem feladatomat, hogy a Magyarországi Református Egyháznak a béke ügyéért folytatott szolgálatából a *magam személyes tapasztalatai köréből elmondható* teológiai szempontokról, értékelésekről, útkeresésekről és megtalálásokról kell bizonyosságot tennem. Ezért bármennyire úgy teszünk, mintha egészen csak szubjektív szempontú volna mondanivalóm, mégis szükséges egy néhány szót szólnom arról — a témához való bevezetésképpen —: mit tud mondani az a generáció erről a kérdéstről, amelynek helyzete anynyira jellegetes a magyar nép életében, történelmi sorsában, amelynek én is egyik tagja vagyok. Ez a generáció az, amelynek élete az első világháború végakkordjaival kezdődik, amelynek

neveltetése a két világháború között folyik, majd megpecsételődik a második világháborúban, hogy egy egészen kielezödött döntés elé állítódjék a második világháború után.

Én, aki az első világháború legvégén néhány hónapja alatt kezdtem meg emberi életemet és gyermekkorom az ezt követő összeomlás és válság idejére esik, különös emlékekről számolhatok be. 10—12 éves koromban tudatosan megfogalmazottan, becsületesen és rettentően gyáván pacifista voltam. Erről én számot is adtam már 12 éves koromban ezzel a szóval fogalmazva. Majd nekem, aki református iskolában nőttem fel, mint elemi és középiskolás tanuló, egyetemi hallgató, majd theológus, sajnos, meg kellett élnem azt is, hogy engem, az iménti módon jellemzett pacifistát is, elragadott a militarizmus igézete. Mert református iskoláinkban, gimnáziumainkban, theológiánkon, vagy lelkészképző intézetünkben is csak olyan mértékben tudott szóhoz jutni az egyháznak a háború esztelensége ellen való tiltakozása, hogy az számunkra nem volt meggyőző. A mi egykori „leventeoktatóink” maguk is szerencsétlen állástalan diplomások voltak, akik legtöbbször meggyőződésüket adták volt el a nyomorúságos hadnagyi fizetésért. Nos, ilyen emlékeim vannak a theológus koromból is. Ugyanakkor, mikor professzoraink sokat beszéltek, — és ezt hálával tudom elmondani — a német hitvalló egyháznak a hitlerizmus ellen való küzdelméről, ugyanakkor ama bizonyos emlékezései 1944. március 19-e után akkori püspökünktől csak annyi útravalót kaptunk legációba indulásunkkor, hogy nagyon vigyázzunk a nyelvünkre, mert ha nem vigyázzunk, abból komoly bajok származhatnak. Ezzel az útravalóval kellett elindulnunk akkor, amikor Magyarországnak a német iga alatt való nyögése miatt már azok is sírtak, akik régebben kívánták és helyeselték a hitlerizmus mellett való állásfoglalást.

Ha az egyházi helyzetet személyes tapasztalataim alapján jellemezném, azt mondhatnám, hogy teológiai vonatkozásban kétféle módon hangzott el az egyháznak a háború ellen való állásfoglalása. Az

¹ Előadás a teológiai tanárok békekonferenciáján. Debrecen, 1958. április 18.

²¹ Nagyon megszívlelendő ebben a vonatkozásban az a dolgozat, amelyben Tóth Károly a Református Egyház 1958. május 15-i számában (230—233. l.) Helmut Gollwitzer bonni teológiai professzor „Die Christen und die Atomwaffen” (Kaiser Verlag, München, 1957.) Theologische Existenz Heute, 51. Heft című művét ismerteti.

egyiket a theologiai racionalizmus és liberalizmus kelléktárából örökölt általános humanista jelszavak, a másikat a pietizmus jellemezte. A kettő között próbált az egyház néhány emberének szíve és teológiája rezonanciát találni a német hitvallók mozgalmával. A mi számunkra az a nagy kérdés adódott 1945 és a vele hozzánk érkező események révén, hogy különféle módokon, különféle és igen tetszetős megfogalmazásokban vallott theologiai állásfoglalás vállalásával lényegében lemaradunk-e, visszamaradunk-e az Istentől megítélt egyházi korszakokban annak a visszakívánásával, vagy pedig vállalunk egy kemény, népszerűtlen, de feltétlenül a jövőbe vezető utat, az egész Magyarországi Református Egyház és az utánunk következő generációk érdekében. Ha dicsekszem, az Urban dicsekszem, mikor azt mondom, hogy az utóbbira kaptam meg a felhatalmazást. Nem véletlen, hogy én az egyházi helyzetbe beágyazva látom: hogyan alakulnak a háború és béke kérdésével kapcsolatos állásfoglalásaink a Magyarországi Református Egyházban.

Először most is külső tényezőkre volnék tekintettel, és ezekre nézve a következőket szeretném elmondani. Amíg a Magyarországi Református Egyház azzal a kérdéssel volt elfoglalva, hogy az egyház tudomásul tudja-e venni az Istentől kapott ítéletet, és az új életre kapott lehetőséget, addig körülöttünk egyre világosabbá vált az, hogy a második világháború befejezése nem juttatott bennünket egyszerűen abba a helyzetbe, hogy most egy egyértelmű béke alakul ki számunkra, amelyben az újjáépítés munkáját felvehetjük és folytathatjuk, hanem egy egészen sajátos helyzetbe kerülünk bele. Amely hatalmak a második világháborúban leküzdötték a fasizmus rémét, azok ellentétbe kerültek egymással olyanformán, hogy szinte az első perctől kezdve a második világháború befejezése után adva volt egy harmadik világháború kezdeményezésének lehetősége. Mi akkor alig-alig törődünk ezzel, de egyszer csak arra kellett — Istennek hála — figyelmessé lennünk, hogy körülöttünk a magyar társadalomban és a népi demokratikus társadalmakban — elsősorban a Szovjetunió szellemi irányításával megindult a tiltakozás, a védekezés és a pozitív munka a harmadik világháború veszélyének leküzdésére. Vagyis az újonnan induló konkrét helyzetben, amely az egyház számára is szükségessé tette a háború veszedelme ellen való védekezés magatartását, *a kezdeményező első szót nem mi mondtuk ki.* Ez helyzetünket nehezítette. Az egyháznak már egy megteremtődött helyzettel kellett számolnia. A gyülekezeti tagok szívesebben mentek volna bele egy olyan békeszolgálat végzésébe, amely az egyházból indul meg, alakul ki, mert ebben az esetben magunkat úgy tüntethettük volna fel, mint a világ lelkiismeretét. Tapasztalatból tudjuk, hogy milyen sikerrel lehet az egyházban ezen a húron játszani. Ezzel szemben az történt, hogy nem mi, nem az egyház voltunk a világ lelkiismerete. Mikor pedig az egyház a pozitív döntés szükségességét átérezve, a kibontakozást maga is keresni kezdte, azzal kellett számolnia, hogy ha a béke ügyét kívánja szolgálni, egy adott békemozgalomba kapcsolódhatik csak bele. További problémákat is rejtett magában ez a helyzet.

A következő probléma az volt, hogy az a keret, amelyet ez a békemozgalom jelentett, *más világnézeti csoportokkal tette szükségessé az együttműködést.* Ezek között a más világnézeti csoportok

között nagy számban voltak képviselve olyanok is, amilyenekkel a Magyarországi Református Egyház eddig nem is találkozott. Tudjuk, hogy az egyház számára a barthi teológia kritikai korszakának klasszikus formulázása óta *minden világnézet* úgy ismerendő fel, mint amely az egyháztól merőben idegen. A gyülekezetek nem jutottak el a lelki és theologiai érettségnek erre a fokára. A gyülekezeti tagok szerint az idealista-kapitalista világnézet és államrend kevésbé volt idegen az egyház számára, mint a materialista-szocialista világnézet és államrend. Egyházunk számára tehát ez a probléma volt felvetve. Azt mondhatjuk, hogy egyházunk azokban az időkben Istenteljesítőleg meglepően rövid idő alatt, meglepően tiszta döntéseket hozott. A református lapokban megjelent cikkekből, nyilatkozatokból világosan látom azt, hogy a küzdelem nehézsége ellenére az egyházunkban elhangzott nyilatkozatok *rendkívül tiszta helyzetet teremtettek*, ezekben a kérdésekben egy évtized alatt.

Próbáljuk közelebről megnézni ezeknek a nyilatkozatoknak az említett problémákra adott válaszait. Nagyon világosan elhangzott az, hogy *amikor ez egyház a konkrét formában adva levő béke-mozgalomba bekapcsolódott*, minden ellenkező látszat és kútmérgező propaganda ellenére *a maga legsajátosabb küldetésének szavát követi*, tehát az engedelmesség útján jár. (Ha nem idézek, csak azért teszem, mert feltételezem, hogy mindenki előtt ismeretes a vonatkozó anyag.) Pedig nem volt könnyű a helyzet, mert nyugaton egyes testvéregyházak körében is hamarosan divatba jött egy ilyenfajta szó, mint pl. a kollaboráció, az oportunitizmus: ilyenekkel próbálták és próbálják a legutóbbi időkig is diszkreditálni a Magyarországi Református Egyház békeszolgálatát. Egyes nyugati körök véleménye szerint ugyanis a Magyarországi Református Egyház, annak lekipásztorai és tagjai állami nyomásra vesznek részt a békeszolgálatban, és a maguk részéről azért végzik a békeszolgálatot, mert ezzel vásárolják meg a vallás szabad gyakorlásának formáját és lehetőségeit. Pedig azok a nyilatkozatok, amelyek kezdettől fogva elhangzottak, világossá teszik az egyháznak azt az álláspontját, hogy Istentől kapott küldetését követve vesz részt a békemozgalomban és ebben nem zavarhatja az sem, hogy nem ő volt a kezdeményező.

A másik kérdésre is világos felelet hangzik el. Az ökumenikus mozgalomban való részvételünk ad alkalmat ennek a kérdésnek a tisztázására. Az ökumenikus mozgalomban való részvételünk ugyanis azt jelenti, hogy egyházunknak — és minden egyháznak — tőle eltérő módon gondolkodó emberekkel és csoportokkal együtt kell végeznie munkáját. Mikor vezető theológusaink rámutattak arra, hogy az egyháznak a békemozgalomban való részvételével kapcsolatban egyszerűen egy olyan elv gyakorlati következtetéseit kell levonni, amely az egyház számára nem volt és soha nem is lesz idegen, akkor e második kérdéscsoportra adták meg a feleletet, mert *az egyház éppen arra kap lehetőséget Istentől, hogy közös célokért azonos szolgálatban tud egyesíteni egyébként eltérő felfogású embereket*, és az egyháznak ez a lényege szükségyszerűen kisugárzik a körülötte levő emberekre is. Ha az egyház nem így gondolkodnék, akkor az ökumenikus mozgalomnak is meg kellene szűnnie. A nyugati testvér egyházak és maga az

ökumenikus mozgalom is fel kellett, hogy figyeljen erre a párhuzamra. Emlékeztet az Egyházak Világtanácsa főtítkárnak nálunk elhangzott előadása, amelyet azzal az alig félreérthető, vagy talán egészen félreérthetetlen célzással kezdett, hogy manapság gyanúsán sokféle törekvés nevezi magát „ökumenikusnak” és sok mindent igyekeznek mindenfelé a világon az Ökumené palástja alá rejteni.

Fel kell azonban vetnünk két kérdést a külső helyzet jellemzése során. Kezdetül fogva éppen az említett sajátosságok következtében, fennállt az egyház számára egy olyan kísértés, hogy túlságosan és helytelenül is igazodjék sajátos békeszolgálatának végzésében a külső világi tényezőkhöz, — és ezt nem szabad letagadnunk. Mert ha nem saját döntéseink szerint és ha nem egyházi módon vagyunk benne a békemunkában, akkor mindenkinél rosszabbak vagyunk. A békemozgalom ugyanis egy olyan keretet biztosít, amely úgy várja a résztvevőket, hogy mindegyik saját adottsága szerint vegyen részt benne. Mikor a folyóiratokat átnéztem, aránytalanul kevésnek találtam az önmagunkra irányuló kritika, a bűnbánat hangját, mindenesetre kevesebbnek, mint a világi események szemmel tartását, amely szükségszerű, de bizonyos értelemben már nem lehet normatív. Számos esetben a nem egyházi csoportok részéről folytatott békeszolgálat figyelemmel kísérése, a mögötte levő motívumok és indulatok átvételét is jelentette. Ez abból adódik, hogy nem mi mondtuk ki az első szót. De e tekintetben magatartásunk csak akkor lesz helyes, ha azonos lesz a Dániel magatartásával. Ő ott szót, ahol kérdezték, akkor szót, amikor kérdezték, azon a nyelven szót, amelyen kérdezték, arról beszélt. amiről kérdezték, de erről azt mondta el, *amit az Úrtól kapott.* (Lásd Dániel 5.) Tegyük fel a kérdést: kellően figyelembe vettük-e mi azt a körülményt, hogy a békemozgalom a mi számunkra *a szó legtisztább értelmében keresztyén bizonygató alkalm.* A békemozgalom lényegében tömegszervezeti keretben folyik és a mi népünk körében az egyházaknak is helyet biztosít ebben a szolgálatban. Az egyházak olyan tényezőt jelentenek a nép életében, hogy nem volna teljes a békemozgalom frontja a mi országunkban, ha az egyházak nem jutnának benne szóhoz. Azt azonban nem várhatjuk, hogy a békemozgalom mintegy „minőségi ellenőre” legyen a mi egyházi békeszolgálatunknak és benne a bizonygatótételünk valóságos keresztyén voltának. Ne tévesszen meg bennünket, ha a mi békemozgalmunk világi vezetői a mi kevésbé értékes munkánkért is nagy hálát mutatnak, hanem számoljunk azzal, hogy a mi számunkra itt alkalom adatott, hogy a békéért való munkában jelt adhatunk arról: mit jelent egyháznak lenni és mit jelent az, hogy az Úr Jézus Krisztus az, Aki.

Áttérnék ezután a másik szempontra, belső helyzetünket szeretném felmérni. Hogy egészen világosan tudjuk látni a részleteket, előljáróban azt kell megállapítanom, hogy egyházunk egész lelki, teológiai és hitbéli fejlődése s ezzel együtt a békeszolgálathoz való viszonya is, egy Istentől kapott nagy ajándék jegyében áll és folyik. Az egyház ebben az időszakban arra ébred rá, hogy *116* organizmus és a szétforgácsolódás veszélye ellen védekezve, minden szolgálatát egyre szervezesebben vonatkoztatja az egyházra, mint Krisztus testére. Ez döntően fontos a békeszolgálat szempontjából is. Egyházunk ebből eredően elég korán mondta ki azt a szót, amit római katolikus atyánkfiai nem tud-

tak kimondani, t. i., hogy a békemunka az egyháznak nem valami külön társadalmi munkája, hanem az egész egyház élő cselekvése. Mi kezdetül fogva idegenkedtünk volna egy olyan szolgálattól, amely egy külön egyesületre bízta volna a békemunkát. Különösen azért, mert egyidejűleg a misszió területén is megszűnőben voltak és meg is szűntek az egyesületi keretek.

E nagy integrálódás felé való tartás sajátos vonásokban mutatkozik meg egyházunknak az elmúlt időszakban folyó békeszolgálatában. Pontról pontra haladva, legelsőnek venném a *hitbeli integritás* jellemző vonásait. Ezen olyan magatartást értek, amelyet két oldalról kívánok megközelíteni. Az egyik oldal az, hogy az a fajta magatartás, amely itt van kialakulóban a magyar református kegyességben, tiltakozik az emberi életnek a háború és béke kérdésében is a kettéhasítása ellen. Nem jóízű egy olyan nyilatkozat, amely úgy fogalmaz, hogy én a hitem szerint, lelkelem szerint keresztyén ember vagyok, ösztönösen és emberi módon pedig irtózom a háborútól és ezért vagyok a béke ügye mellett. Igen sok ilyen és ehhez hasonló nyilatkozat hangzott el a lelkipásztorok között és mindez azért, hogy ne kelljen a hitünkre vonatkoztatni a háború és béke kérdésében való állásfoglalásunkat. Csak arra szeretnék rámutatni, hogy ez ellen az ösztönösségi komplexum ellen, úgy is nevezhetném ez ellen a keresztyén schizofrenia ellen éles harc indult meg. Tudomásul kellett venni, hogy vagy a feltámadott Jézus Krisztus áldozatának talajából sarjadt ki a béke ügye mellé való odaállásunk vagy nem tarthatunk igényt arra, hogy állásfoglalásunk keresztyén állásfoglalásnak minősüljön.

A másik mozzanat, amelyről szeretnék egy-két szót szólni, az a felfogás, amely pieteista kegyességű gyülekezeti tagok vagy egyházi emberek részéről szűrődik be békeszolgálatunkba, hogy ti. harcoljunk a békéért, de csak: „sub conditione crucis”. Péter János annakidején határozottan kijelentette: meghamisítja a bibliai üzenetet az, aki az emberi békéről olyan értelemben beszél, hogy az csak a keresztfeltétele alatt lehetséges, és nem hisz abban, hogy mások is békében tudnak élni egymással, mint akik hisznek az Úr Jézus Krisztusban. A békeszolgálatot valóban nem lehet másként, csak „sub specie crucis” végezni, azonban lehetetlen „sub conditione crucis” végezni. Csak az előbbi a tisztességes keresztyén álláspont. Victor János erre vonatkozólag azt a szemléletes példát szokta volt mondani, hogy ha az utcán egy keresztyén ember meglát két veszekedő embert, akkor, ha valóban keresztyén, nem azon fog gondolkodni, hogy vajon a másik kettő szintén keresztyén-e, hanem odamegy és szétválasztja őket, békéltetni igyekszik őket. Nem helyezkedik arra az álláspontra, hogy majd idővel meg fognak térni és akkor majd abbahagyják a veszekedést. Ami primitív relációkban igaz, az mindig eszméletet az igazságra magasabb viszonylatokban is.

És most áttérnék az integritás másik jellemző vonására, amit így neveztem: békeszolgálatunk *teológiai integritása*. Első vonásként itt azt említem meg, hogy a békemozgalomban való részvételünk számára elejétől kezdve volt egy olyan kísértés, hogy elegeházaiasított vagy biblikus alappal az ominózus lokál-methodussal megtámogatott általános béke-szólamokat tegyünk a békéért való szolgálatunk alapjává. Sok esetben hiányoltam — még nem is olyan régen is —, hogy a részünkről kiadott

nyilatkozatok, amelyek terjedelemben meglehetősen hosszúak voltak, nem mondták ki határozottan azt, hogy mi nem az általános humanizmus szempontjainak christianizálásával akarjuk kimondani a döntő szót a béke vonatkozásában, mert ez a katolikus egyház methodusa lehetne, hanem egészen másképpen. Ez a más mód még csak nem is az, — és itt tovább megyek egy lépéssel annál, ahogy eddig én is láttam a kérdést, — hogy t. i. mi a háború és béke kérdésére nézve a Biblia kijelentéséből ugyan, de bizonyos mértékig mégis csak spekulatív általánosságban hámozunk ki megállapításokat. Ne csak abban legyen biblikus a mi magatartásunk, hogy biblikus szempontok szerint kérdezzük meg a Bibliát, hanem abban is, hogy itt, a rész szerint való ismerés világában egyszerre mindig csak egy pontosan körülhatárolt időszakra, csak egy pontosan körülhatárolt történelmi jelenségre irányítjuk vizsgálódásunkat és figyelmünket, mert ha ezen túl megyünk, nem tudjuk, hogy mire nézve kérdezősködünk. Azt láthatjuk, hogy a harmadik világháború körvonalaiiban milyenek ígérkeznek és milyen problémákat vet fel, de ha egy harmadik világháború után következő háborúra nézve akarunk tanácsot kapni, nem biztos, hogy jó úton járunk. Ki tudta az első világháború alatt, hogy milyen lesz a második világháború? S ugyan ki tudhatta a második világháborúban, hogy egy következő háború milyen problémákat vet fel? Ma már tudjuk. Nekünk csak az a lehetőségünk van és abban vagyunk keresztyének, hogy a most felvetődő háborús problémák körének vizsgálatában is csak addig megyünk el, ameddig kézzelfogható tapasztalataink vannak. Az ilyen értelemben vett bibliai realizmus, amely eddig még alig jutott szóhoz megállapításainkban, igen komolyan értékelendő volna. Összefoglalóan azt szeretném, azt merném mondani: ott riasztottak meg engem sokszor bizonyos állásfoglalásaink, hogy megfogalmazásaik révén könnyűszerrel belevihetnek bennünket egy veszedelmes kátyúba. Hogyan mondhatunk ki ilyen megfogalmazásokat, hogy a keresztyén ember mindig a béke híve, amikor a német hitvalló egyház a hitlerizmussal kapcsolatban nem egészen így nyilatkozott. Itt az oldja meg a kérdést, ha mi merjük vállalni azt, hogy egyfelől — e negatívó — a most fenyegető háború problémájával foglalkozunk, másfelől — e pozitívó — a Szovjetunió által vezetett béketábor munkájába kapcsolódunk bele. Ez természetesen nem általánosan népszerű, azonban előtűnik, teológusok előtt nem lehet vitás, hogy a szemben álló álláspontok közül melyik a tisztességes. És minket keresztyéneket a tisztesség kötelez. Ezt a közös nyilatkozatokból hiányolom, mert a vezető teológusok, akik ezt a kérdést elemezték, nem hagytak kétséget állásfoglalásuk tendenciáját illetően. Bereczky Albert és Victor János, meg Péter János nyilatkozataiból kezdettől fogva világosan kivehető, hogy a békeszolgálatlalt kapcsolatban tett nyilatkozataikban a bibliai békefogalom teljes rétegeződését igyekeztek kimutatni, tehát ugyanakkor, mikor akár a *sálom*, akár az *eiréné* kategóriájában beszéltek, kétség nélkül valóvá tették, hogy az Istennek és embernek, az Istennek és a világnak békességéről van szó. Ezt nem applikálták közvetlenül a mi földi békeharckunkra. Az egyház mint Istenével és tagjaiban egymással megbékélt egyház maga is kisugározza ezt a békességet az embervilágba és ott in concreto oda áll azok mellé, akik ezt az ügvet szolgálják. A békeszolgálat

locus classicusa: „Boldogok a békességre igyekezők; mert ők az Isten fiainak mondatnak” (Máté 5:8). Mert az eirenopoios az egyetlen olyan fogalom, amely az egymással harcban álló felek békéltetésével kapcsolatban jelenti a békesség fogalmát. Világossá lett, hogy a háború és béke kérdése az élet és a halál alternatíváját adta elénk. (V. Mózes 30:19. k.) E tekintetben szinte locus classicussá lehet az I. Kor. 13., mert minden egyházi szolgálat hiábavalóvá lesz és megüresedik a kézzelfogható földi problémáival előttünk álló ember konkrét és cselekvő szeretete nélkül. Igen fontos, hogy a tisztázódás ezen a téren is tovább folyjék.

Harmadik mozzanatként rátérnék békeszolgálatunk *egyházi integritására*. Az egyház számára a békeszolgálatnak is olyan szolgálatnak kell lennie, amelyben az egyház nem lehet hajlandó megalkuvásra. Mint ahogy a misszió szolgálatában megengedhetetlen, hogy világnézeti propagandisták módszereivel járjunk el, éppen úgy nem lehet számunkra járható út az, hogy az egyház tagjai a békeszolgálatban tipikusan egyesületi, vagy tömegszervezeti attitűdöt vegyenek fel. Hogy a békemozgalomban egy tömegszervezetben dolgozunk, ebből nem következik, hogy lealkudjunk békeszolgálatunk egyházi jellegét. Csak az jusson szóhoz és a cselekvés lehetőségéhez egyházi békeszolgálatunkban, akiben ez a kérdés hitben tisztázott dolog. E tekintetben mindenkinek próbára kell tennie magát. Ahogy nem lehet megtérés és újjászületés nélkül az egyházban Igét hirdetni, evangélizálni és általában bármilyen szolgálatot végezni, úgy nem lehet megtérés és újjászületés nélkül az egyházban békeszolgálatot sem végezni. Minden olyan szolgálat, amely nem így történik az egyházban, csak terhet jelent, nem hasznot.

Az egyházi integritás második vonása az, hogy nem férhet össze egyházunk kezdeti állásfoglalásával egy olyan szolgálati módszer, amely egyesületesi formájában végzi az egyház békeszolgálatát. El tudom képzelni, hogy visszaesések következhetnek be ebben a vonatkozásban, és a technikai megoldás érdekében átmenetileg megtörténhetik valami ilyesmi, de nekünk ezt a kérdést úgy kell nyilvántartanunk, hogy minden ilyesmi visszaesés, igyekeznünk kell kifelé tartani belőle s ügyelnünk kell arra, hogy a már egyszer kapott világossághoz hűtlenné ne legyünk.

Harmadik vonásként azt emelem ki, hogy a békeszolgálat egyházi integritásának egészen sajátos megmutatók módja az, hogy az egyház nemcsak a békemozgalomban való részvétele révén véggez békeszolgálatot, hanem a békeszolgálat az egyház egész organikus szolgálatának egy sajátos aspectusa. Ennek feltételéül említtem, hogy csak a megbékélt egyház végezheti a békeszolgálatot, amely elfogadta az Istentől kapott utat és csak úgy, ha ehhez az úthoz nem válik engedetlené. Ezért törté szét 1956-ban az Isten ellen és Igéje ellen lázadó egyház mindazt, amit a békeszolgálatban addig tett. Nem elég, hogy az egyház nem „viharsarok” vagy „rothadt sarok” a világban és létevel nem okoz nehézségeket a körülötte levő társadalomnak, hanem az egyházban levő isteni békességnek pozitív módon kell hatnia a világban. Az integritásnak ez a vonása abban mutatkozik meg, hogy az egyháznak mindig világosan és kivehetően lennie kell egy közvetlen és közvetett formában végzett békeszolgálatának. Az egyház közvetlen formában végzett békeszolgálat az, hogy részt vesz a békehar-

ban, a békemozgalomban. Az egyház közvetett módon való békeszolgálatára pedig abban áll, hogy az egyház a maga közvetlen módon végzett békeszolgálatát alátámasztja számos más szolgálatával is. Ide sorolhatjuk az ökumenikus keretben végzett egyházi munkát, a nemzetközi kapcsolatok szolgálatát és végül, de nem utolsósorban a szocializmus építése ügye mellé való becsületes odaállást, a tiszta hazafiságra való nevelést. Bereczky Albert mutat rá arra, hogy a háborút a mi népünk körében azok az elemek támogatták, amelyek nem tudták vállalni az új társadalmi programot, hanem visszakívánták a maguk régebbi társadalmi helyzetét. Nyilvánvaló, hogy ha az egyház a maga tagjait és az egész magyar népet igyekszik nevelni a szocializmus elfogadására, ezzel hozzájárul a béke megszilárdításához is.

A békeszolgálat preventív vonása domborodik ki abban, amiről Bereczky Albert többször is szólt. Nem elég t. i. a békeszolgálat végzésében a farizeusi látszat-szeretetnek az a fáradozása, amely a háború következményeiben próbál samaritanuskodni, ugyanakkor tértlen vagy semleges marad a háborús veszély megelőzésének kérdéseiben.

Végül rátérek az utolsó vonásra, a békeszolgálat *emberi, személyes integritására*. Az előadottakból következik, hogy a mi békeszolgálatunk csak akkor számíthat Istennek a segítségére és a Szentlélek támogatására, ha minden ízében tisztázott és becsületes. Ehhez tartozik az, hogy nem lehet benne semmi számítás és opportunizmus. Hadd vegyek most elő illusztrációképpen tapasztalataimból egy megkapó emléket. Egy lelkesztületi gyűlésen mondta el egyik lelkipásztor atyánkfia, hogy a község vezetői olyan szolgálatra kérték, amellyel ő hitet tehet a béke ügye mellett. A lelkipásztor elmondta, hogy ő vállalta ezt a megbízást és hogy vállalta, azt így okolta meg: „Eddig, amikor szeptemberben eljött a vallásoktatás ideje, mindig nehézségeket támasztottak a vallásoktatás megindulása elé, — mióta ezt a szolgálatot elvállaltam és elvégeztem, azóta egészen másképpen beszélnek velem a vallásoktatás kérdéseiről! Hát ezért érdemes csinálni!” Mondanom sem kell, hogy tőlem nem kapott dicséretet ez a lelkipásztor, mert megtanultam, hogy sokszor kerül az ember abba a helyzetbe, hogy azt kell mondania, amit Pál is mondott néha: Nem dicsérlek benneteket. Ez a fajta — alapjában véve a becsületes állásponttól alig-alig elhatárolható — egyházmentési indulat ártott a legtöbbet békeszolgálatunkban, mert valaha Jézus Krisztus tett-e valamit azért, hogy — bocsánat a csúnya kifejezésért — „jobban menjen az üzlet”? Ezért kell ezen a ponton a szakmai korrektséget és a békeszolgálat frázismentességét hangsúlyozni. Sokat beszéltünk arról a teológusok nevelésének kérdéseiben, de ide is kíváncsok, hogy hála Istennek, a körülöttünk élő világban minden állásban levőktől megkövetelik a szakmai tájékozottságot, — hát éppen csak mi legyünk kivétel? A susztert bizonyára nem dicsérik meg azért, ha a rossz cipő talpa helyett a tulajdonos fejére találja felverni a flekket. Nálunk pedig eltűrik, hogy a fejetetejére állítsuk a dolgokat. Meg kell végre értenünk, hogy a legbecsületesebb szándékkal kimondott frázis is gyanússá teszi azt az ügyet, amelyet szolgálni akarunk. Jussom végre kifeje-

zésre állásfoglalásainkban az, hogy nemcsak a háború veszélye, nemcsak a körülöttünk levő társadalmi forma, nemcsak a világ, hanem az egyház is *tárgyi valóság*. Ezt velem együtt mindenki kívánja, aki komolyan veszi az egyház lényegét és békeszolgálatunkat.

Annyit szeretnék még röviden hozzáfűzni az előadottakhoz, hogy meg kell látnunk még egy néhány ponton hibáinkat. Az általam átnézett sajtónyilatkozatokból is az tűnik ki, hogy az elmúlt időszakban csak egy kisebb együttes fáradozott a békeszolgálat kérdésével az egyházban. Ebből hovatovább az a helyzet alakult ki, hogy — amint társadalmunk életében szokták mondani, — „elszakadóban voltunk a tömegektől”. Amit az integritás vonatkozásában mondtunk, az ide is vonatkozik. Ha egyszer felismertük, hogy a békeszolgálatot Istentől kaptuk, akkor legyen is ez Istentől vett és megbecsült szolgálatunk. A becsület és a tisztesség elvárásával tegyük az egyház minden tagjának szívügyévé ezt a szolgálatot. A másik mozzanat, amit megemlítenék, az, hogy az őszinteségnek az egyházi élet egyik oldalán megmutatkozó hiánya bennünk is szült egy olyan magatartást, hogy nyilatkozatainkban nem mertünk a szeg fejeire ütni. Nem mertünk kimondani egy-egy ilyen szót: szocializmus, népi demokrácia, Szovjetunió, — inkább addig kerteltünk, próbáltuk körülírni, míg a végén már igazán senki sem tudta, hogy mit akarunk tulajdonképpen mondani. Túlságosan féltünk attól, hogy „nem jó füllel hallják”. Pedig tiszta döntést itt is csak a becsületes szókimondással lehet elérni. A harmadik dolog az, hogy ne hagyjuk abba a teológiai tisztázást: a fogalmak tisztázását s a tisztázott fogalmakból levonandó következtetések tisztázását. Legutóbbi budapesti országos gyűlésünkön megütötte a fületem egy ilyen mondat: Nem fontos itt már a fogalmak tisztázásával bajlódni, nincs is rá szükség, hiszen most már minden textus tisztázva van, ami csak az Ó- és Újszövetségből a béke kérdésével foglalkozik. Mostmár csak élnünk kell ezekkel. Hogy az országos békemozgalom irányítói és a mi békeszolgálatunk irányítói nem vették komolyan ezt a szót, arra bizonyosság ez a mostani békekonferencia.

Itt jutok el a befejezéshez. Azt kell az előbbiekhöz még hozzáfűznöm, hogy az említett és követelt teológiai tisztázásnak új irányt is kell vennie. A Bibliának nincsen egyetlen olyan helye sem, amely a háborúról beszél és az atomháborúra volna vonatkoztatható. Ez valami egészen más jelent: az élet és a halál kíméletlen és gyötörő alternatíváját. Egy jellegzetes német szóval élve: a „Vernichtungskrieg” kategóriájában kell itt gondolkoznunk és a Biblia fogalmi köréből csak az apokaliptikus végső katasztrófa mutat ebbe az irányba, természetesen ennek a fogalomnak csak a negatív vonásait tekintve. A veszélynek ez a minden képzetet felülmúló nagysága éppen a Biblia tanítása értelmében nem a reménytelenségre, hanem a fokozott szolgálatra indíthat csak bennünket. Jelen pillanatban a békeszolgálat legfontosabb programjának éppen azt látom, hogy minden idegenkedéssel leszámolva, egyre növekedő intenzitással és extenzitással törekedjünk a katasztrófa elhárítására.

Varga Zsigmond J.

Hogyan küzdünk nemzeti egységünkért és a békéért

Nem szükségtelen hangsúlyozni azt, hogy nemzeti egységünk ügye és a béke védelmének ügye szoros összefüggésben állnak egymással. Az 1956. évi események fájdalmas illusztrációt nyújtanak e tétel igazolására. Nemzeti egységünket nem nacionalista, faji vagy földrajzi tényezők által meghatározott egységnek tekintjük elsősorban. Bizonyos mértékig ilyen meghatározói is vannak egy nemzet egységének. Igazában és döntő módon mi a Magyar Népköztársaság állampolgárainak, a szocializmust építő magyar társadalom embereinek az egységére gondolunk akkor, amikor nemzeti egységünkről beszélünk. Ez az egység azoknak a feladatoknak és célkitűzéseknek a felismerésében és ezzel együtt elvállalásában nyer tartalmat, amely feladatok és célkitűzések abból következnek, hogy a Magyar Népköztársaság társadalmi felbomlott kapitalista társadalom helyett új társadalmi rendet épít ki, a szocializmus társadalmi rendjét. Főleges sok szót vesztegetni arra, hogy az így értett nemzeti egység nemhogy kisebb értékű volna a nacionalista vagy ethikai egység gondolatánál, ellenkezőleg: a magyar nép igazi életérdekeit éppen ebben az egységben látjuk biztosítottaknak.

Társadalmunk a szocializmust építő társadalmak közösségébe és rendszerébe tartozik. Ez a közösség a béke erőinek a tábora. Közvetlenül alátámasztja ezt a megállapítást a tényeknek, akcióknak és kezdeményezéseknek végtelen sora, amelyek elsősorban e tábor vezető hatásától, a Szovjetuniótól indulnak ki és szinte napról napra a legreálisabb és leghatékonyabb megoldásokat ajánlják az emberiség békéjének megvalósítására. De nyilvánvaló e megállapítás igazsága akkor is, ha arra gondolunk, hogy egy jövőt, perspektívát maga előtt látó világrendszernek nem áll érdekében a háború. A bukásra ítélt és a történelmi fejlődéssel szemben védekezni akaró társadalmi rend, illetve annak kiváltságosai szokták utóbbi rációként önmaguk átmentésére a legkétségbeesettebb lépést megtenni, a háború káoszáat választani.

Az így értett nemzeti egység és a szocializmust építő társadalmak békeharcára vonatkoztatva tesszük fel a kérdést: hogyan küzdünk nemzeti egységünkért és a béke megvédéséért? Egyházunk döntött a tekintetben, hogy Istentől megítéltnek tekintti a régi társadalmi rendet, az új társadalmi rend mellé áll, azt helyesli és annak megvalósításával egyetért. Ugyancsak kifejezésre juttatta egyházunk azt az álláspontját, hogy a háborút Isten elleni bűnnek, az emberiség léte elleni merényletnek tekinti. Ezeket az állásfoglalásokat egyházunk törvényes testületeti hivatalosan deklarálták és képviselik. Nyilvánvaló azonban, hogy ezekből az állásfoglalásokból természetesen következik, hogy mind a nemzeti egységünk ügyét, mind pedig társadalmunk békeharcának kérdéseit olyan kérdéseknek kell tekintenünk, melyekkel kapcsolatban éppen egyházunk döntése alapján felelősségünk és feladataink vannak. Ha a nemzeti egység ügye és a béke védelmének ügye feladat — márpedig az —, akkor nyilvánvalóan a mi feladatunk is. Az a feladatunk, hogy az alábbiakban e kérdésekkel kap-

csolatban a felelősségünket és feladatainkat megvizsgáljuk.

Az ellenforradalom eseményeivel összefüggő és párhuzamos egyházi események tanítottak meg arra, hogy nemzeti egységünk és a béke szolgálatával kapcsolatos felelősségünket, szolgálatainkat lelkiismeretesebb vizsgálat tárgyává tegyük, mint eddig tettük. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy egyházunk hivatalos elvi döntése még nem jelentette minden egyháztagnak, sőt még minden lelkipásztor személy szerinti elvi döntését, és főképpen nem jelentette minden lelkipásztor és minden egyháztagnak magatartásának és cselekedeteinek meghatározását. E tragikus események tűzfényénél láttuk meg, hogy vannak lelkipásztorok is, akik olyan egységet értenek nemzeti egység alatt, amely egység éppen abban egység, hogy a megítélt társadalmi rendet kívánja visszaállítani. Vagy vannak olyanok, akik a faji gyűlölködés és megkülönböztetés szellemében szeretnék a magyar nép egységét kialakítani, a körülöttünk élő népekkel nem közösségekben, hanem azok ellenére. Úgyanakkor megdöbbentő tanulságokat vonhattunk le arra nézve, hogy a Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének megdöntésére irányuló kísérletnek milyen súlyos károkat okozhatnak az emberiség haladása ügyének és milyen mértékben veszélyeztethetik az emberiség békéjét. És e hihetetlen erkölcsi kárt és veszélyt jelentő kísérletek klímájának kialakulásához, vagy éppen előmozdításához, olyan református keresztyén emberek is adtak segítséget, közvetve vagy közvetlenül, akik a mi egyházunk döntését hallatták, tanulták, de lélek szerint át nem vették. Ezért sürgetően időszerű a címben foglalt kérdés feltevése és megválaszolása: hogyan küzdünk mi, keresztyén emberek (a továbbiakban elsősorban mindig lelkipásztorokra gondolok) nemzeti egységünkért és a béke védelméért? Ne tartsuk patetikus túlzásnak a téma ilyen megfogalmazását. Legyünk anyyira reálisak, hogy becsületesen valljuk meg: küzdelemről van szó. Mégpedig olyan küzdelemről, amely küzdelem nehéz és fáradságos feladatok megoldásából áll.

Három mondatban szeretnék a feltett kérdésre válaszolni: 1. Hitből; 2. Egyházi módon; 3. Konkrét feladatainkat felismerve és elvállalva küzdünk nemzeti egységünkért és a béke megmentéséért.

Hitből

Egyházunk a mögöttünk álló években arányaiban és minőségében még kellően nem értékelt teológiai munkával feldolgozta a múlt társadalom megítélésének és az új társadalom születésének eseményeit. Ennek a teológiai munkának az eredményére utalunk akkor, amikor azt mondjuk, hogy egyházunk *Isten Igéjére hallgatva* döntött az új mellett és az ó ellen. Ezt a tényt azonban nem fogadta el minden lelkipásztor és minden egyháztagnak. Vannak egyházunkban hitetlenek, akik az Igét nem ismerik és nem ismerik el, és vannak téves hitet vallók, akik az Igére hivatkoznak, de azt nem Krisztusban és Krisztus szerint magyarázzák. Mindezek a hitetlenek, mindezek a téves hitet vallók kétségbe vonják, hogy egyházunk valóban Isten Igéjének enge-

* Előadás a teológiai tanárok debreceni békekongresszusán.

dett akkor, amikor a szocializmus ügye és a béke erői mellett döntött. És amikor megkérdőjelezi az egyház döntését, igazában azt a feltételezést terjesztik, mintha az egyházzal vagy Isten Igéjével kibékíthetetlen ellentétben állna a szocializmust építő társadalom. Ettől a feltételezéstől megmérgezetten súlyos belső konfliktusban élnek és mérgezett lelki állapotukban egyidejűleg mérgeznek is. Ha szabadjára engedné az egyház akár e hitetleneket, akár e téves hitet vallókat, gyakorlatilag abba a kísértésbe jutna, hogy az új társadalom egységének bomlasztására segítséget adna. Mind az egyházban meghúzódó hitetlenséggel, mind pedig a téves hittel szemben azt kell nyilvánvalóvá tenni egyházunknak, hogy döntése valóban hitből, az Ige Ura iránti engedelmességéből fakadt.

Miért nem nyilvánvaló, hogy döntésünk nem kényszerű alkalmazkodás, hanem Istennek való engedelmességünk? Személyes felelősségünket kell felismernünk. Miután ez az előadás teológiai tanárok előtt hangzik el, szükségét érzem annak, hogy felvessem a következő kérdést: a teológiai tudományosság hivatott művelői megtettek-e mindent annak megmutatására, hogy az új társadalom és a béke ügye mellett az Ige parancsa folytán állunk? És ez lényeges kérdés. Mert ha mindent megtettünk volna, keresztyén emberek szívében a belső konfliktusok, a mérgezettség és a mérgezés lehetősége nagy mértékben csökkent volna. Az egyházban — az egyház rendjének megfelelően — lekipásztorok és egyszerű gyülekezeti tagok elsőrenden a teológiai tudományosság hivatott művelőitől várják az Ige üzenetének a feltárását és megfogalmazását. A társadalmi formák átalakulása során felszínre került kérdésekkel kapcsolatban is ez volt a helyzet. Viszont sokszor megállapított tény az, hogy az eligazító Igéért folytatott küzdelem nem annyira a teológiai tudományosság hivatott munkásainak, mint inkább az igehirdetőknek, illetve az igehirdetésnek a feladata lett. Annak ellenére is így áll ez, hogy teológiai akadémiaiunk több kitűnő professzora a maga személyében meghálálhatatlan segítséget nyújtott éppen tudományos munkájával az Ige megértéséért folytatott fáradozásokban. Kétségkívül megértéssel kell gondolnunk arra, hogy a teológiai tudományok hagyományos — majdnem azt mondanám: célszerű — művelése nem teszi könnyebbé azt a felismerést, hogy az egyháznak élő Ura van. Sokkal inkább leköti a figyelmet a teológiai történeti örökség ápolása, továbbfejlesztési akarása, semmint az új (persze örökérvényű), de ma érvényes üzenet megragadása. Ehhez hozzájárult egy-két esetben olyan törekvés is, amely törekvés éppen igényes, magasszínvonalú teológiai meggondolásokra hivatkozással, éppen a tudományos teológia tekintélyével lépett fel és tette kritika tárgyává az egyház döntését. Természetszerű, hogy ez a kritikai magatartás igen nagy mértékben hozzájárult lekipásztorokban és egyszerű gyülekezeti tagokban is konfliktusok kialakulásához, hiszen az egyház döntésének a hitelét támadták meg több esetben éppen azok, akiknek az egyház közvéleménye szerint éppen írástudóknak, az Ige értőinek kellene lenni. Szükségtelen bővebben bizonyítani, hogy a társadalom iránti bizalmatlanság növeléséhez ez a kritika milyen mértékben járult hozzá. Inkább arra szeretném a hangsúlyt helyezni, hogy nemcsak ez a kritikai magatartás, de általában a hivatott teológusok távollmaradása önmagában véve sokakban elbizonytalanodást és kéte-

lyeket támasztott. Mert sok egyszerű keresztyén ember úgy gondolkodott, hogy ha az egyház állásfoglalása valóban Isten Igéjéből következik, akkor ezt Isten Igéjének hivatott kutatói kellene elsőrenden felismerjék. Ha az egyház hivatott teológusai nem közvetlenül és nem elsőrenden érdekeltek e döntésekben, ott valami nincs rendben. De ugyanígy fel kell vetni a kérdést önmagunk előtt, lekipásztorok előtt is. Egyszerű gyülekezeti tagok sok esetben nem azért jutottak-e konfliktusba az új társadalomhoz való viszonyuk tekintetében, mert igehirdetésünk és személyes bizonyosságtételünk nem tette félreérthetetlenül világossá, hogy döntéseinkben az Igének engedelmeskedtünk? Akár hallgat a lekipásztor Isten idevonatkozó parancsáról, akár, azt megtagadva, másra tanít az Igéből, mindkét esetben a keresztyén ember szívében azt a gondolatot ülteti el, hogy az Isten mást akar. Ennek a gondolatnak pedig örül a keresztyén ember szívében élő őember. Természetszerű, hogy az így mérgezett keresztyén ember fenntartással van a társadalommal szemben és hozzájárul a társadalom egységének a bomlasztásához.

A mi hozzájárulásunk az új társadalmat építő nemzet egységének kialakulásához és ezzel együtt a béke megvédéséhez, mindenekelőtt abban kell álljon, hogy az egyház népe előtt személyes hitünkkel és bizonyosságtételünkkel tesszük nyilvánvalóvá és erősítjük meg azt aényt, hogy egyházunk Isten Igéje szavára hitből döntött társadalmunk és a béketörekvések mellett. 1956-ban szemtanúi voltunk annak, hogy egyházi emberek közül is sokan hogyan estek áldozatul valamilyen démoni megszállottságnak és hogyan lettek volna készek arra, hogy a legsúlyosabban részt vegyenek abban a bűnben, ami Isten akarata és az ember ellen irányult. Ennek a hiszterizálódásnak a jelei nagyon súlyosan kell, hogy figyelmeztessenek és ítéljenek mindnyájunkat, akik Isten akaratának tudakolására és hirdetésére kaptunk megbízatást az egyházban. Ezek előtt az emberek előtt a mi személyes hitünk és bizonyosságtételünk kellett volna megerősítse az egyház döntését. A mi személyes bizonyosságtételünk erőtlensége, vagy éppen elmaradása sok keresztyén ember előtt elhomályosította a legdöntőbb érvet: hitből, Isten Igéjének engedelmeskedve állunk az új társadalmi rend mellett, mert az jó az ember számára, akiért Isten fia meghalt. Ezt a tételt, hogy egyházunk hitből, tehát nem opportunizmusból döntött a Magyar Népköztársaság rendje mellett, egyetlen módon lehet hitelesen tanítani: a személyes hit bizonyosságtételével. A legkomolyabban kell tehát felelősségünkre gondolnunk: keresztyén emberekben mennyi konfliktust, milyen hitelrontást okozott éppen az a tény, hogy a társadalom és a béke kérdéseivel kapcsolatos egyházi döntések mögött nem volt ott személyes hitünk és bizonyosságtételünk.

Egyházi módon

A másik mondat, amellyel a feltett kérdésre válaszoltam (hogyan küzdjünk a nemzeti egységért és a béke ügyéért), így hangzik: egyházi módon. Ez közvetlenül azt is jelenti, hogy feladatainkat elsőrenden azok között a keresztyén emberek között kell elvégezni, akik a gyülekezetünkhöz tartoznak, Isten Igéje hallgatására körénk gyülekeznek. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy felelősségünk köre

gyülekezetünk határaival egybeesik. De nyilvánvaló hogy azok között kell elsőrenden feladatainkat megtalálnunk, akiket az Ige hitetlen értelmezése vagy téves értelmezése távolít el a társadalomtól.

A felelet a továbbiakban azt jelenti, hogy nem kívánjuk átvenni a nemzeti egység ügyéért vagy a béke fenntartásáért folytatott küzdelem irányítását. Mi tudomásul vesszük — mégpedig Isten iránt háládatosan vesszük tudomásul —, hogy a társadalom átfogó és mélyreható küzdelmet folytat azért, hogy az új társadalmi rend erkölcsi, gazdasági, politikai igazságát a magyar állam polgárával megértesse és a magyar állam minden polgárát nagykorú gondolkodásra nevelje. Ugyancsak háládatosan vesszük tudomásul, hogy olyan társadalomban élünk, amelyben hivatalos kormányprogram a béke megvédésére megröszéltja az embert. Ezt tudomásul véve, nem önálló akciót kívánunk folytatni a nemzeti egység biztosítására vagy a béke védelmére, hanem folyamatosan lévő, a társadalom megfelelő szervezete és képviselői által irányított törekvéshez akarunk segítséget nyújtani a magunk módján. Nem nekünk kell megírni és szószékeinkről elmondani a Népszabadság vezércikkét. És nem nekünk kell átvenni például a Hazafias Népfront megyei vagy községi szervezeteiben az irányítást. Mi ezeket az akciókat segítjük, éspedig éppen azzal tudjuk segíteni, ami sajátos küldetésünk és kötelességünk: Isten üzenetét kell személyes hitvallásunkkal továbbmondani és ezzel keresztyén emberek belső konfliktusait feloldva, az új társadalom és a béke ügye mellé állítani. Az egyházi mód hangsúlyozását én nem azért tartom szükségesnek, amiért sokan szükségesnek tartják. Sokan ugyanis e ponton arra gondolnak, hogy az ígértető rejtse el kanaáni nyelvezet mögé az állásfoglalását és ezzel kerülje el a „botránkoztatás” veszedelmét. Az egyházi módot nem állásfoglalásunk elleplezésére használjuk fel. Arról van tehát szó elsőrenden, hogy gyülekezeteinkben, keresztyén emberek között kell nyilvánvalóvá tenni, hogy a társadalom törekvései és a béke védelme ügyében Isten Igéje nem tartózkodásra, hanem aktív segítségnyújtásra int.

Természetesen mindez semmiképpen ne jelentse azt, hogy az egyházi módon való segítségnyújtás az elvi állásfoglalás hangoztatásában merüljön ki. A nemzeti egység megvalósításában, a béke védelmében valóságos feladatok és valóságos események közepette kívánunk segítséget nyújtani. A szocialista társadalom építésének adottságait, kérdéseit, eredményeit tárgyilagosan ismerni és értékelni tartozunk, a béke megvédését célzó törekvésekben, akciókban, mozgalmakban valóságos részt veszünk és az ezekben való részvételre tanítjuk és neveljük azokat, akik velünk együtt Isten Igéjére hallgatnak.

Végül az egyházi mód azt is kell jelentse, hogy mi, magyar református keresztyén emberek, a magyarországi református egyház egységében és közösségében kívánunk részt venni a nemzeti egységért és a béke védelméért végzett egyházi hozzájárulásban. Igen gyakran tapasztalható tünet az, hogy gyülekezeti tagok, sőt még a lelkipásztorok is külön-külön, a maguk működésének helyén: üzemekben és gyülekezetekben helyeslik és támogatják a társadalom törekvéseit, de ugyanakkor egyházunkat, annak tanításait, kormányzatát, rendjét fenntartással kezelik, vagy egyenesen kritikával

illetik. Hányszor lehet hallani olyan megnyilatkozást némely lelkipásztor szavából is, hogy ők a szocializmustépítő társadalmat teljes mértékben vállalják, csak egyházunk vezetésével, rendjével, tanításával nem értenek alapjában egyet. Magyar református keresztyén ember és főképpen lelkipásztor szájából elfogadhatatlan nyilatkozat az, ha valóban igaz az, amit állít magáról, hogy tudniillik hűséges állampolgár. Le kell lepleződni annak a kétlelkűségnek, amiről itt szó van. Az egyház döntései miatt elidegenedettek kétlelkűségéről van ugyanis szó. Fel kell ismerni, hogy aki a magyarországi református egyház hitelét és rendjét rontja, az egyházunk szolgálatait erőltetni, s többek között éppen azt a szolgálatát is, amellyel társadalmunknak és az emberiség jövőjének kíván szolgálni. Nemzeti egységünk és a béke ügyének egyházi módon való szolgálata tehát azt is kell hogy jelentse, hogy mi, református keresztyén emberek, egyházunk hitből fakadt döntésének, tanításainak hitelét minden módon alátámasztani tartozunk.

Konkrét feladatokat felismerve és elvállalva kell küzdeni nemzeti egységünkért és a béke ügyéért

Az Ura iránt engedelmes egyház újból és újból megtapasztalja azt a csodát, hogy az, aki a küldetést adja, a küldetés végrehajtását is lehetővé teszi. Utat és lehetőséget ad arra, hogy azt a feladatot, amit egyházára bízott, egyháza elvégezhesse. És ezzel együtt újból és újból örvendező tapasztalattá válik az egyházban az a tény, hogy az engedelmes egyház nemcsak szolgálati lehetőségeket kap, de szolgálata valóban hasznos, az élet számára valóban jó. A mi egyházunk is emberöltők óta élt abban a bevallott, vagy be nem vallott nyomorúságban, hogy az élet számára sem szava, sem hasznos cselekedete nem volt: olyan szó és olyan cselekedet, amely valóban segítség, hozzájárulás lett volna az élet sebeinek gyógyításához. Ebben a korban üresedett meg ígértetésünk és e korból ismerjük a keresztyén szeretet munkáinak azokat az esetlen, tehetetlen próbázásait, amelyek alig-alig jutottak többre egy-egy karácsonyi szeretetsomag jelképes segítségnyújtásán. Az Ige parancsa melletti döntéssel járt együtt hogy egyházunk szolgálatának olyan lehetőségei tárulkoztak ki, amelyeket gondolni sem mertünk volna. Ezeket a szolgálati lehetőségeket kell felismernünk akkor is, amikor a nemzeti egység vagy a béke védelmének ügyében keressük az egyház hozzájárulásának alkalmait. És éppen azért, mert az előttünk való szolgálat gyakorlásáról, ígértetésünkben, személyes életpéldánk felmutatásában és igen nagy mértékben a lelkigondozói, pásztori érintkezések során tanítgatnunk kell a keresztyén embereket ezeknek a szolgálatoknak reális lehetőségeire és módjaira. E reális lehetőségek közül hadd soroljak fel néhányat.

1. Ezen a helyen is — ha ismétlés árán is — hadd hangsúlyozzam újból, hogy egyházunk döntéseinek tanítása és személyes bizonyágtételünkkel való megerősítése az egyik legfontosabb konkrét feladatunk. Ez a legnagyobb segítség azoknak az egyszerű egyháztagoknak, akik a társadalmunk erkölcsi értékének és törekvésének megítélése tekintetében bizonytalanok állásponton vannak. Nem tudom, szabad-e arra gondolni, hogy

például Tiszántúl parasztságának 1956-os józan magatartása mögött milyen mértékben van ott — ha csak a legparányibb mértékben is — sok lelkiismeretes lelkipásztor hosszú éveken át végzett hűséges bizonyágtétele. De azt tudom, hogy bizonyosan szabad arra gondolni, hogy ha minden lelkipásztor és minden hívő ember valóban megértette volna az Ige parancsát, a démonizálódott és megmérgezett lelkek mérgezettsége nem lett volna olyan mérvű, mint amilyen volt. Nem mérhető fel, hogy például a disszidált és mélységes váltságba jutott emberek tragédiájában milyen mértékben vagyunk részeseek, azért, mert adósk maradtunk Isten üzenetének, eligazító Igéjének személyes bizonyágtételünkkel megpecsételt továbbadásával.

2. A fentiekkel összefüggésben ki szeretném emelni, hogy az új társadalom megszerettetésére mérhetetlenül sok lehetőségünk van. (Éppen úgy, mint ahogy az új társadalom hitelének a rontására is sok lehetőségünk van, kezdve egy frivol vicctől a száj elhúzásáig vagy a kéz legyintéséig.) Ha a gyülekezeti tagjainkkal való beszélgetés során, alkalomadtán rámutatunk mindarra, ami a társadalomban az ember javára, elnyomott osztályok felemelésére, az emberi méltóság biztosítására, a munka megbecsülésére, az egészség védelmére történt, szavaink nyomán azok, akikkel beszélgettünk, könnyebben felismerik a társadalom törekvéseinek erkölcsi értékét. És ha hallgatnak ránk emberek — márpedig hallgatnak ránk abban a reménységben, hogy tőlünk Isten beszédét hallják —, akkor erkölcsi kötelességünk eljuttatni őket mindannak felismerésére, ami az új társadalomban jó, megbecsülni való a régivel szemben.

3. Társadalmunk megszerettetését azon a módon is munkálni lehet keresztyén lelkipásztornak és embernek, hogy a társadalom törekvéseinek a megvalósításához, erkölcsi értékének a növeléséhez minden tőle telhető erőt megad. A közösségi élet erkölcsét például most tanulja a mi népünk. (Őszinte szegyenkezéssel gondolhatunk arra, hogy tőlünk nem tanulta meg.) Feltehető, hogy a közösségi élet erkölcsének tanulásában még sokan rosszul vizsgáznak. Nem szabad engedni, hogy az ebből eredő hibák a társadalommal szemben az idegenkedés forrásai legyenek. Sőt, ami rajtunk áll, azt meg kell tenni a társadalom erkölcsi értékének a növelésére. A társadalom nemcsak megengedi, de őszintén megbecsüli, ha a társadalmi tulajdon védelmében, a közösségi élet erkölcsének tanításában, a alkoholizmus elleni küzdelemben, az erkölcstelenséggel szembeni küzdelemben segítséget kívánunk nyújtani. Milyen mérhetetlen lehetőségei vannak itt egyházi szolgálatainknak!

4. A nemzeti egységért való küzdelemben igen sokat tehetünk azzal, ha a társadalom vezetői iránti bizalmat építjük és növeljük. Ha a lelkipásztor a helyi tanácsnak, a tanács elnökének vagy a társadalom bármely hivatalos képviselőjének megadja a kellő tiszteletet és bizalommal van irántuk, ez a magatartás minden különösebb tanítás nélkül is meghatározza és eldönti a gyülekezethez tartozó egyszerű emberek magatartását is. Ők is bizalommal, tisztelettel és megbecsüléssel fognak nézni azokra, akik a közösség vagy a város vezetését a kezükben tartják.

5. Külön meg szeretném említeni azoknak az osztályoknak az embereit, akik az osztályharc során előjogaiktól megfosztottak. Látszólag ezek a nemzeti egységbe soha nem tudnak beleillesz-

kedni, illetve a nemzeti egység kialakulását mérgezik és akadályozzák. Mi, akik tudunk a bűnök bocsánatáról és a megtérés lehetőségéről, nem intézhetjük el a fenti mondattal ezt a kérdést. Sok lelkipásztor tudna lelkipásztori szolgálatából példákat elmondani arra vonatkozóan, hogy éppen az ige hirdetés vezette el az ilyen társadalmi osztályok egyik-másik tagját arra a pontra, ahol eljutott osztálya bűnének a felismerésére, e bűn feletti megszorodásra és feloldódottan, jó lélekkel fogadta el az új társadalmi rendet. Társadalmunk erkölcsi értékére vall, hogy ha a volt kiváltságos társadalmi osztályokkal szemben kérelmetlen harcot folytat is, ezt a harcot nem folytatja ez osztályoknak ama tagjaival szemben, akik munkájukkal ellenségeskedés nélkül bele kívánnak illeszkedni az új társadalom életébe. Ezt mi a magunk nyelvén a bűnök bocsánatának mondjuk. Természetesen nincs ránk bizva, hogy mi akciót szervezzünk az osztályidegenek magunk köré gyűjtésére, de arra van megbízatásunk, hogy azokat, akik gyülekezetünk tagjai, feloldjuk keserűségükből és tanítsuk őket látni és élni.

6. Külön, hangsúlyozottan szeretném kiemelni, hogy a békevédelem a keresztyén ember számára is konkrét feladatok felismerését és elvállalását teszi szükségessé. Azért szükséges ezt külön hangsúlyozni, mert éppen a béke és háború kérdésében legnagyobb a kísértésünk arra, hogy általános békeszólamok hangoztatásával elégedjünk meg. Fel kell ismernünk azokat a konkrét lehetőségeket, amelyekben a béke ügyét szolgálhatjuk. A társadalom nevelőmunkája nyomán napjainkban már a legegyszerűbb emberek is meglepő érettségről tesznek bizonyágot, amikor arról van szó, hogy milyen reális lehetőségei vannak a háborús erők visszاسzorításának és a béke erői fokozásának. Ennek a tanító és felvilágosító munkának a mi szolgálatunk is, különösen a pásztori érintkezések alkalmain, jó segítséget adhat. A mi tanításunk is hozzájárulhat ahhoz, hogy a legegyszerűbb ember is megértse, hogy a magyar állam erejének fokozása a béke táborának erősödését jelenti, amint-hogy az állam erejének csökkenése a béke esélyeinek a csökkenésével jár. Ha a politikai nevelés nem is a mi közvetlen feladatunk, de azt minden módon támogatnunk kell. Az embert nagykorúsághoz segíteni olyan szent feladat, amelyben szolgálni, ahol csak módunk van rá, hivatásunkból folyó kötelesség. Az erkölcsileg nagykorú ember valóban nem a végzet kezéből veszi tudomásul, hogy sorsa felett mások döntöttek, hanem maga kívánja az erkölcsileg jót maga és embertársai számára biztosítani. Evégből nagykorú emberhez méltóan ismernie kell azt a veszélyt, ami az emberi életet fenyegeti, azokat az erőket, amelyek az emberiség romlását hajlandók felidézni, a nyugati kapitalisták önvédelmi harcát, és a többi. Az emberek fel kell hogy emelkedjenek arra a magaslatra, ahol a *polisz* ügyeivel erkölcsösen, bölcsen foglalkozni tudnak. A közzéletért való felelősségünkéből folyik, hogy a társadalomnak ezt a nevelő munkáját támogatjuk mindazzal, ami tőlünk telik.

7. A béke táborának, a szocializmust építő népek szövetségének erősítése elengedhetetlenül szükségessé teszi e népek egymáshoz való viszonyának elmélyítését. Az egyház korábbi időszakaiban egyenesen az evangéliumból folyó kötelességnek tartott az a hazafiság, amellyel együtt járt a

szomszédnépek gyűlésére való lekötés. Tanítani kell azt az új hazafiságot, amely úgy akar a magyar népnek jót, hogy az ugyanakkor, együtt legyen jó a körülötünk élő népek számára is. Emberöltök vagy talán évszázadok bűnét kell alázatosan bevallanunk és jóvátennünk. S mi, akik olyan sokat végeztünk a mellettünk élő népek iránti gyűlölet szításában, hűségesen és alázatosan kell hogy vállalkozzunk arra, hogy tanítsuk népünket a román, a cseh, a szovjet és a többi népek szeretetére. Külön bizonyítgatás nélkül is tudom, hogy elfogadja minden lelkipásztor azt a megállapítást, hogy ebben a szolgálatban nemcsak mérhetetlenül sok a tennivalónk, de mérhetetlenül nagy lehetőségeink is vannak.

8. Konkrét feladatunknak kell tekintenünk a társadalom békemozgalmának az erősítését. E mozgalom akcióinak komolyan vételéhez, a mozgalom hitelének megerősítéséhez nagyon sokban járulhatunk hozzá.

9. Végül említtem konkrét feladataink között az egyház békeszolgálatának a támogatását. Éspedig ez alkalommal sem azért, mintha az egyházi békemozgalom valami konkurrens vállalkozással kívánók felduzzasztani, hanem egyedül és kizárólag azért, hogy azokat a sajátos feladatokat, amelyek éppen mireánk várnak, hűséggel meg tudjuk ol-

dani. Sajátos egyházi feladataink vannak a békeszolgálat terén az ország határán belül, de az ország határán kívül is. A földkerekségen élő keresztyén emberek lelkiismeretét fel kell rázni, és ebben a mi egyházunknak is van felelőssége és tennivalója. Amikor egyházunk békeszolgálatát erősítjük, tulajdonképpen e feladatok végzéséhez nyújtunk segítséget.

A konkrét feladatok felsorolását még nagyon sokáig lehetne folytatni. Minden feladat úgy érthető, ahogy a keresztyén embernek a cselekedeteit érteni tartozunk: minden szolgálatunkban, minden cselekedetünkben benne kell hogy legyen az imádságunk. És ezt az utalást nem a keresztyén beszédforma teljességéért említettem, hanem abból a megtapasztalásból, hogy a keresztyén szolgálat imádság nélkül nem szolgálat és az imádság valóságos szolgálat nélkül nem imádság.

Azzal fejezem be, hogy valami örvedetes van a téma felvetésében. Tudniillik kicsit személyes ízü a megfogalmazás. A témában nem általában az egyház döntéseiről és nem általában az egyházi vezetők állásfoglalásáról van szó, hanem arról, hogy mi mindnyájan, akik hiszünk Urunkban, parancsainak engedelmeskedünk, személy szerint küzdeni tartozunk nemzetünk egységéért és a béke ügyének védelméért.

Dr. Bartha Tibor

Hallván nem hallanak, sem nem értenek?

Elgondolkoztam azon, ahogyan az atomfegyverek elleni egyházi küzdelem egyik lelkes szószólója erről a témáról tartott előadását kezdte. Elmondta, hogy mennyire meglepődött a felkérésen s hogy nevetnie kellett: miért éppen ő beszéljen a hidrogénbomba és a vég kérdéséről, amikor aligha tud erről többet, mint a hallgatósága. Kis híja, hogy más tárgyat nem kért.

Úgy vélem, hogy Vogel professzornak ez a kezdeti megtántorodása az atomfegyverek kérdésével kapcsolatos egyházi állásfoglalás két jellegzetességére is fénycsóvát vet. Az első: *az egyházat erre az állásfoglalásra mindig kívülről jövő szó hívja, hangja hallatására mindig mások kéri fel.*

Anélkül, hogy e különös jelenség vizsgálatába máris belebocsátkoznánk, kérdések törekednek bennünk felszínre. Miért ez az önvisszatartás, a spontaneitás hiánya, amikor sok más kérdésben — amihez végképp nincs semmi köze — az egyház már oly sokszor mondott véleményt, gyakran „*ex cathedra*” is? Hogyan lehetséges, hogy az egyház figyelmen kívül hagyja tagjainak, mint embereknek érzéseit, aggodalmait, gondjait? Miért nem törekszik arra, hogy sajátos mondanivalóját — amellyel egyébként még kérkedni is szokott — elmondja és tanúságot tegyen róla?

Különösképpen megdöbbenők ezek a kérdések, ha arra gondolunk, hogy az egyház hite, hitvallása, tanítása szerint, mind aszerint, amit Istentől, emberről, szeretetről és tisztességről egyébként elmond, természetes kötelessége, sui generis feladata, hogy erről beszéljen. Mindezt joggal tekinthetjük azzal a kérdéssel: vajon az egyház valóban nem hallaná és nem értené, hogy Isten szavát

hagyja figyelmen kívül, amikor elhárítja magától az emberiség igényét, hogy erkölcsi erejével jó tanítást adjon e kérdésben? Ha valaha, akkor ebben az összefüggésben igaz az ősi mondás: *vox populi est vox Dei.*

A kérdés azonban, bárhonnét jött is, elhangzott. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, válaszolni kell. A második, ami Vogel professzor szavainak fényében az egyházak magatartásából világossá lesz, hogy a megszólításra adott első válasz így hangzik: *miért én? nekem más a dolgom...*

Ez a felelet persze nem új. Már Jézus példázatában is így felel cselekedetével a pap és a lévita. S a helyes feleletet akkor is a samaritánus adta.

Természetesen hiba lenne ebből azt a következtetést levonni, mintha az egyházak egyáltalában semmit sem tettek volna az atomfegyverek kérdésében. A legjelentősebb megnyilatkozásokat ismeriként feltételezve feleslegesnek tartjuk felsorolásukat. *Gollwitzer* professzor azonban — ugyancsak elismervén e megszólalásokat — múlt évi szeptember 27-i rádió-előadásában ezt mondta: „Feltűnő és megszügyenítő, hogy mi teológusok és egyházi emberek csak az első atombomba ledobása után tizenkét esztendővel fogunk hozzá ahhoz, hogy a középponti kérdésben világos szót szóljunk.” Általánosságban ugyanis valóban ez a helyzet: ha az egyház szól is, szava *nem volt világos.*

Figyeljünk a nyugatnémet lelkeszi munkaközöségek ez év elején közzétett tétéleire. Az első kettő így hangzik: „A háború a népek és államok politikai vitáinak utolsó, kezdettől fogva minden for-

májában kérdéses eszköze. Ez eszköz előkészítését és alkalmazását az egyházak minden országban és időben, különféle jó és kevésbé jó megalapozással, mindmáig nem tartották lehetetlennek. "Vizsgálódásaink közepette egy hirtelen pillantást kell vetnünk arra is, hogy az egyház miképpen reagált a fegyverek használatára, a háborúra — még mielőtt az atomfegyverekig jutottunk volna. Egyes teológusok mai hallgatásukat azzal a korábbi csenddel indokolják, amely az egyházat e kérdésben mindeddig megülte. Sőt, a haladásra utalnak, a technikai fejlettségre, amely az élet minden területén érezhető s mintegy azt a kérdést vágják az emberiség szemébe: kellett nektek technika, kellett nektek haladás?"

Kétségtelenül lehangoló, hogy a fegyverek ún. tökéletesítésével és ennek kapcsán a háború kiterjedésével kapcsolatban az egyházaknak korábban még a mainál is kevesebb szavuk volt. Sőt, előfordult, hogy az egyház saját berkeiben igyekezett a „fejlettebb haditechnikát“ a maga „szent“ céljaira felhasználni. Az egyház hitelének és becsületének erős megtépázásával jártak ezek az időszakok, legfőképp az olyan öncélú háborúk, mint a keresztes hadjáratok voltak. A reformáció idejében a pápás egyház ugyancsak szívesen csapdosott az oldalára kötött kardra, mint a hitviták eldöntésének általa legalkalmasabbnak vélt eszközére.

Vissza kell utasítani a fegyverek ún. tökéletesedésének és a haladásnak az összekapcsolását is. A történelem azt tanúsítja, hogy sosem a haladás híveinek volt szükségük a fegyverek fejlesztésére és ennek kapcsán a haditechnika hatásának szélesítésére, hanem ellenkezőleg: a maradiságra támaszkodó zsarnokságnak. A szabadság és a haladás hívei, valahányszor az igazság érdekében fegyvert fogtak, erejüket sosem a fegyvereknek köszönhették — amelyeknek mindig csak az avultabbjai voltak kezükben —, hanem a szívükben lángoló lelkesedésnek és az igazság erejének. Ezért nem sorolható az egyház hitelét rontó háborúskodások közé a reformáció korának a vallásszabadságért vívott néhány küzdelme, amely szorosan egybefonódott a mezítlábasok és nincstelének szabadságharcaival. Ezeknek az elnyomottaknak mindig kevesebb puskájuk és ágyújuk volt, mint a velük szembenálló zsarnokoknak és győzelmes harcaikat ezekkel szemben gyakran vívták kapával, kaszával és cséphadaróval — vagy sokkal inkább igazsággal és lelkesedéssel.

Az egyházon kívül, különösen az utóbbi időben sokszor hangzott már olyan kritika, amely végső fokone bebizonyította, hogy a fegyverek ún. fejlődése mennyire ellentétben állt a haladással, a fejlődéssel és egyben az erkölccsel is. Abban a régi világban, amely erkölcs és igazság szempontjából oly gyenge lábon állt, a régi népmesék bölcsességének megfelelően az emberiségnek ezt a legkomolyabb problémáját legtöbbször humoristák szóaltatták meg, mint *Karinthy* vagy a Nyugat-Németországban ma is élő *Erich Kästner* (A gordiuszi csomó). Amint Gollwitzer professzor kifejezései mondják, az egyháznak ez a hallgatása valóban „feltűnő és szégyellni való“.

Lehet, hogy némelyek azért hallgatnak az egyházban, mert valahol mélyen érzik az egyház évszázados hibáját és megérik azt is, hogy emiatt mai szava is erőtlén. A múltnak ez a — jó esetben is — tévedése azonban inkább arra kellene kész-

tesse az egyházat, hogy a problémát alapvetően megvizsgálja és újra döntsön afelett, hogy fenn tartható-e korábbi állásfoglalása.

Gollwitzer professzor utal arra is, hogy az egyháznak a háborúskodást megengedő állásfoglalása abból a meggyőződésből fakadt, hogy a háború a jog és igazság védelmében a támadó megfékezésére szolgáló eszköz lehet. Bizonyára ez az a „jó megalapozás“, amire a nyugatnémet lelkeszi munkaközösségek utalnak. Ugyancsak Gollwitzer professzor az, aki előadásában kimutatja ennek a meggyőződésnek a tarthatatlanságát. Figyeljünk ismét a munkaközösségek téziseire. A harmadik így szól: „Az a lehetőség, hogy egy jövőbeli háború a modern tömegpusztító eszközök használatához vezet, olyan új helyzetet teremtett, amelyben az egyház többé nem maradhat közönyös.“ Gollwitzer professzor részletesen fejtegeti, hogy a modern tömegpusztító fegyverek felhasználásával folyó háború már semmiképpen sem lehet „*bellum justum*“. Gondolatmenetének legjellemzőbb vonásai ezek: A klasszikus fegyverek szükségessé tették a harcoló személyek szembenállását. Az új fegyverek használatakor már semmiféle szembenállásról nincs szó, még kevésbé harcolók szembenállásáról. Az atomfegyverek, amelyek városokat és tartományokat irthatnak ki és országokat fertőzhetnek meg szörnyű kóros sugárzással, védtelen tömegeket ölnek meg s ezért felhasználásukat egész egyszerűen a „háború“ kategóriája helyett a „gyilkosság“ kategóriájába kell sorolni.

Ez a kifejezés azt jelenti, hogy a ma háborúja tekintetében az egyháznak akkor is egyértelműen az erkölcsi tagadás álláspontjára kell helyezkednie, ha nem vizsgálja felül a háborúval kapcsolatos korábbi nézeteit, illetőleg azt, hogy megfelelően és helyesen alkalmazta-e a reformáció biblikus tanítását a *bellum justum*-ról. Ez kétségkívül növelné az egyház szavának hitelét, a cél érdekében azonban legalább a mai helyzetben hangzó világos állásfoglalásra szükség van.

Bizonyos szempontból mégis helyesebb lenne az egész probléma alapos újra-átvizsgálása. Nemcsak a problémában, hanem általánosságban is az egyházak szeretik véleményüket és tanításaikat olyanra komplikálttá tenni, hogy annak hatóereje emiatt rendkívüli mértékben csökken. Gondoljunk csak arra, hogy az egyház hite, amely Jézus korában az ún. egyszerű emberek számára egészen természetes és érthető volt, ma teli van teológiai fenntartásokkal és magyarázatokkal, úgy, hogy a maga egészében csak teológiát végzett tudósok vallhatják, míg a nép vallásos hite jóval egyszerűbb, és ezért gyakran áll ellentétben az egyházi hittel, mert ki van szolgáltatva a babona hatásának. A háború és béke tekintetében is van az egyháznak egy vallomása, amely teológiai szakkönyvtárak rengetegében rejtőzik, az emberek között viszont bizonytalanság, kusza és ellentmondó zavar uralkodik.

Olyan időt élünk, amely az emberiség történelmi és forradalmi fordulatát jelenti. A világnak az a része, amely megrögződött a maradiságban, dekadens túléltetését zűrzavaros filozófiával próbálja leplezni, míg a kibontakozást és megújulást kereső emberek a dolgok egyszerűsítését és világos utat keresnek. Az egyháznak, ha jövőjét akarja építeni, egész tanítása tekintetében vissza kell egyszerűsödnie az evangéliumhoz, mint ahogyan ahhoz tért vissza a reformáció kora. Ilyen

világos és könnyen érthető állásfoglalásra van szükség a háború és béke, közelebbről az atomfegyverek kérdésében is.

Ehhez azonban a szolgálat alázatára van szükség. Őszintén megdöbben az a hang, amelyen Asmussen prépost a nyugatnémet lelkesi munkaközösségek téziseivel szemben felállított tíz ellentétét fogalmazta. Szavaiból sugárzik az értetlenség gögje és az a minősíthetetlen beképzeltség, hogy az isteni és emberi igazsággal szemben végre elmondhatja megfellebbezhetetlen kinyilatkoztatását.

Asmussen tételei nem azért megfellebbezhetetlenek, mert az igazság van bennük, hanem mert nem tűr ellentmondást. Erdemes elidőznünk gondolatainál.

Bevezetőben a munkaközösségeket azzal vádolja, hogy az össznémet zsinatot „egy bizonyos politika eszközüvé akarják tenni“. Hasonló hangok hallatszottak a zsinat atombizottságában is, amely — mint ismeretes — kitért a világos döntés elől. Mi az igazság? Asmussen prépost arról beszél, hogy az atombomba fegyver lehet a zsarnokság ellen, amelyben a kevesek uralkodnak a többségen. Szerinte az emberiség voltaképpen félelme, hogy a kommunizmus széttöri családait, megalázza emberi becsületüket és elrontja hitüket. Úgy tűnik, Asmussen nem veszi észre a fasiszta, imperialista, kolonialista zsarnokság újraéledését, figyelmen kívül hagyja, hogy a nyugati féltekén néhány tőkés uralkodik a dolgozó milliókon, behúnyja szemét az előtt a tény előtt, hogy az emberiségnek közel fele választotta a szocializmus építésének útját és szabadult fel végre igaz emberségre s többek között a történelemben először igazi vallásszabadságra is. Mélységes megdöbbenés nélkül nem hallgathatók Künneth erlangeni professzor szavai sem, aki szerint a tömegpusztító fegyverek a felebaráti szeretet szolgálatába léphetnek. Minden logika híjával van dr. Müller német zsinati tagnak az a kijelentése, hogy a leszerelés és az atommentes övezetek létrehozása „veszélyes“.

Gollwitzer előadásában utal arra, hogy az egyház határozott állásfoglalásának mellőzésében politikai ok rejtőzik. Ez a politikai ok a szocializmustól, a nép hatalomra jutásától való páni félelem. Ha Asmussen szavainak ellenőrzésére közvéleménykutatást rendeznénk, egészen bizonyosan kiderülne, hogy a szocializmustól csak néhány tízezer tőkés, továbbá az ő uralmuktól függők és az általuk félrevezetettek félnek, az emberiség százmillióinak szívében azonban valójában az az aggodalom ül, amit Vogel professzor előadásának címe így fejezett ki: „A hidrogénbomba — a vég?“

Mindazok az egyházi emberek, akik valami hatással is bekapcsolódnak az emberiségnek az atomfegyverek eltiltásáért és az atomfegyver-kísérletek beszüntetéséért folyó küzdelmébe, az emberiség kívánságának megfelelően és az örök erkölcsi igazság érdekében cselekszenek. Azok viszont, akik e kérdésben a hallgatást akarják kikényszeríteni, valóban egy bizonyos politika érdekében ágálnak, mégpedig az üres antikommunizmus bűvöletébe bukott, létéért és erkölcsstelen hasznáért remegő, háborús kalandoktól sem visszariadó imperialista politika érdekében. Ha Asmussen arról beszél, hogy bizonyos kérdésekben az egyháznak vitája van a szocialista ideológiával, miért nem beszél ugyanegy lélegzettel arról, hogy sokkal több vitája van — vagy legalábbis kell

legyen — a velejéig romlott és idejétmúlt tőkés gazdasági renddel, annak indokolatlan optimizmusával, máskor pedig nihilista fatalizmusával? E gondolkodás leleplezi azt a szoros kapcsolatot, amely a nyugati politika és egyes egyházi körök között fennáll.

Különös iróniának érzem, hogy Asmussen téziseit azzal a gondolattal fejezi be: aki az evangélium nevében az atombomba kérdéséről szól, annak bűnbánatra, megtérésre és imádságra kell hívnia. Ugyan miért nem hallja Asmussen és a vele egy szót szaporítók a lelkesi munkaközösségek és a vele egy nézetten levők hangjában a megtérésre hívó szót? Alighanem azért nem hallja Asmussen, mert ez a szó *őt hívja* bűnbánatra és megtérésre.

Foglalkozunk Asmussennek azzal a véleményével is, hogy az atombomba Isten kezében ítélet eszköz is lehet. Erre a lehetetlen gondolatra teológiai megalapozott feleletet adott Vogel professzor előadása is. Emlékeztet arra, hogy a „vég“ az Isten dolgaiban együvé van kapcsolva a „kezdettel“. Utal a Noé-féle ígéretre és arra, hogy azóta az ítélet Isten kegyelmével van összekapcsolva. Másfelől ez azt jelenti, hogy a kérdés vizsgálatából nem lehet kifelejteni Jézus evangéliumát. Az a gondolkodás, amit Vogel után két esztendővel is vall Asmussen, az embert Isten elé helyezi, elfelejti, hogy Isten kegyelme nagyobb haragjánál és hogy a keresztyén realizmus a reménységéből fakad.

Még ha igaznak fogadjuk is el Asmussen gondolatát (annyi változtatást okvetlenül eszközölve rajta, hogy az atombomba nem a végítélet eszköze, legfeljebb az is lehet), hozzá kell tennünk: semmi szükség arra, hogy ez eszköz felhasználását sietessük. Ugyan kicsoda az, aki bizonyosan megmondhatná ennek az ítéletnek idejét? Az egyház ebben a kérdésben hajlamos valami képmutató mennybenezésre, amivel tétlenségét leplezi. Ne feledjük: a tanítványok is álltak annak idején ilyen égre függesztett szemekkel, szemrehányást is kaptak érte, annál inkább, mert kevéssel előbb hangzott feljükk az utasítás, hogy menjenek és tanúskodjanak Jézusról s ennek indokolásában ez a mondat is szerepelt: „Nem a ti dolgotok, hogy tudjátok az időket...“

Egyébként is az ilyen hamis egyházi gondolkodással szemben emlékeztessünk Ábrahám magatartására, aki a valóban ítéletre készülő Istennel szembeszegült, vitatkozni kezdett és mindenáron arra akarta rávenni, hogy álljon el ítéletétől és gyakoroljon kegyelmet. Emlékeztessünk arra is, hogy Luther az imádságot vitának tekintette, amelyben Istent kegyelmes ígéreteinek megtartására kényszerítjük. Felfedezhető-e bármi is mindebből Asmussen téziseiben? Miképpen merészeli ajkára venni a szót, hogy e kérdésben „imádságra kell hívni“, ha az imádságnak ilyen értelméről mit sem tud?

Vogel professzor a bellum justummal kapcsolatban utal Jónás könyvére abban az összefüggésben, amely iránt a könyv záróversei szerint Isten könyörületre indult. Jónás esete ebben az összefüggésben más tanulságot is ad. Jónás a bevezető huzavona után elment Ninivébe Isten ítéletét hirdetni. Az ítélet azonban elmaradt. Mint tudjuk, Jónás most durcásan ült a város szélén és szemrehányást tett Istennek, amiért őt cserbenhagyta. Úgy véljük, Asmussen és társai ott ülnek Jónás mellett. Ábrahámotól, Jézustól és Luthertól

eltérően nem azért ostromolják az eget, hogy az — akár jogos — ítélettől álljon el, hanem azért, hogy kegyelmes szándéka ellenére inkább ítéljen. Jónás magatartásában van valamelyes hiúság is. Ha az üdvnek nem ő az eszköze, akkor inkább ne is legyen üdv. Csakhogy Jónás elszalasztotta az alkalmat, hogy az üdv tolmácsolója lehessen. Az ő esetéből tanulhatnának Asmussenék követői.

Az egyház tehát akkor felel meg hivatásának, ha minden ereje latbavetésével küzd a fenyegető veszedelem elhárításáért s nem akkor, ha álszentkedve papol valami állítólag elkerülhetetlen végről. Egyébként is helyes megszívlelni Luther-nak azt a csodálatosan bájos mondását, amelyet Vogel professzor befejezésül idéz. Mint ismeretes, megkérdezték Luthert, mit tenne, ha tudná, hogy másnap eljön az utolsó ítélet. Így felelt: „*Még ma ültetnék egy almafácskát*”. Aligha kertészkednének mellette az atomháború egyházi szekértolói.

Annak a bizonyos utolsó ítéletnek az időpontját azonban még az adventisták sem ismerik, nem-hogy a klasszikus lutherizmusba rejtőzködő adenauerista teológusok. Luther mondását alkalmazva, az egyháznak az a kötelessége, hogy mindvégig ültetesse a gyümölcsfákat.

A továbbiakban néhány vázlatos gondolatot vegyünk számba arról, hogy mit jelent etekintetben a gyümölcsfa ültetése. Bevezetőben csak annyit jegyezzünk meg, hogy az egyház hite vagy hitre alapozódó magatartása sohasem lehet annyira körülhatárolt, hogy feladatkorét leszűkítse és csupán a hitnek*valami zárt körére korlátozza. Sőt, ellenkezőleg: amikor az egyház szembekerül egy ilyen, a hitétől látszólag távol álló problémával, helyes, ha egész tanítási rendszerét mozgósítja, megvizsgálja, hitének alapjaira tekint és úgy teszi vizsgálódásának tárgyává, amit a történelem — s benne az egyház meggyőződése szerint Isten — eléje adott.

Ha az egyház komolyan veszi hitének alapjait, ez azt jelenti: komolyan veszi a Jézus Krisztus evangéliumát. Hiszen Istennek ebben a cselekedetében alapvetően megfordult a szemlélet, ahogyan Istent, embert, múltat és jövőt figyelünk és értenünk kell. Isten ezzel a cselekvésével kifejezésre juttatta kegyelmes szándékát, amelynek minden emberi értelmet felülhaladó árát fizette — önként és készségesen. A szeretetnek és a békeségnek ezt a hatalmas döntő cselekedetét nem szabad figyelmen kívül hagynia — az egyháznak sem!

Az atomkérdés ilyenformán számon kéri az egyházat *hite felől*. Most mutassa meg, hisz-e abban, amit vall: hogy Isten a legnagyobb szeretettel munkálta az emberiség javát, üdvét és életét. Ha az egyház legfőbb feladatának tekinti az evangélium hirdetését, akkor hirdesse valóban ezt az örömhírt, ne az ítélet korbácsát forgassa, hanem a szeretet evangéliumának balzsamával szolgáljon.

Egyben az atomkérdés számon kéri az egyházat *kötelességeinek teljesítése felől* is. Jézus evangéliuma nem valami hallelujáznivaló örömhír, amit ezzel már el is intéztünk. Isten az egyházat Jézus evangéliumában *munkatársul hívja*. Feladatot bíz rá. Ha az egyház azt vallja, hogy az események, a történelem, a jövő mögött végső soron Isten áll, akkor azt is vallania kell, hogy ez az Isten általában nem valami közvetlen csoda útján akarja érvényesíteni akarátát, hanem *az emberek engedelmes kötelességteljesítése által*. Ez az egyház feladata is.

Ezzel kapcsolatban is észre kell vennie az egyháznak az idők jeleit. Különös ellentétet érzek aközött, hogy az egyház az atomkérdéssel kapcsolatban minduntalan az ítéletbe és a vég-problematikába botlik, anélkül azonban, hogy magára nézve komolyan venné a bűnbánatra, megtérésre és megújulásra hívó szót. Úgy gondoljuk, hogy a bibliai kinyilatkoztatásnak az a tanítása, hogy az emberi dolgok végesek, fokozza a felelősséget és sietősebb cselekvésre késztet. „Munkálkodjatok, amíg tart a ma” — ez bibliai idézet s az egyház munkájában mégis oly sokszor tapasztalhatjuk a ráérős nemtörődömséget.

Tisztázni kell tehát, hogy mit jelent az egyház számára, ha komolyan veszi, hogy egyszer véget ér számára a hitvallás, a bizonyosságtevés lehetőség és számot kell adnia arról, amit cselekedett. Véleményünk szerint ebből a szempontból teljesen közömbös, hogy ez mikor és milyen módon következik be, hiszen a konkretizálástól teljesen függetlenül fennáll az az igény, hogy bármely pillanatban számot adhasson munkájáról. Ha az idő az egyház számára kritikussabb, ha a történelem éles fordulatot vett, ha az emberiség életét fenyegető halálos veszedelem közelebb, akkor semmiképpen sem vonulhat vissza az egyház valami tunya gögbe, ahonnan csak meddő nyelvtögtetésre futja félnék remegéséből.

Ebből következik, hogy itt az ideje a dolgok alapos és őszinte végiggondolásának. Úgy érezzük, hogy Asmussenak és társainak a szavai nagyon-nagyon könnyelműen hangzanak el. Nem igényeljük magunknak a tévedhetetlenség és csalhatatlanság erényét, sőt: valljuk és vállaljuk, hogy hibázhatunk is. De alapvetően elvitathatatlan mindazoktól, akik korunk nagy, történelmi és világra szóló kérdéseiben hangjukat hallatják és a kibontakozást, előrejutást keresik, hogy engedelmeskednek a történelem sodrában felismerhető isteni igénynek, nem akarják visszatartani Isten kegyelmesen cselekvő kezét és arra szeretnék megtanítani az embereket, hogy az igazság és békeesség érdekében tudjanak gondolkozni és cselekedni. Ezt a szándékot a legjobb indulattal sem lehet felismerni azoknak a szavában, akik jobban szeretik a hallgatást és homályos beszédet, mint a világos, eligazító szót.

Mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy lehet-e egyáltalában erkölcsi alapon az atomfegyverek gyártásáról vagy felhasználásáról beszélni. Ennek kapcsán az egyháznak döntenie kell politikai állásfoglalása tekintetében is. Hamis és hazug minden olyan félrevezető szó, amely az egyház politikamentességéről szaval. Nyugati egyházi személynék az újabb időben már nem is keresik ezt a megtevesztő és ködösítő szót, hanem szemérmetlenül azonosítják magukat az antikommunista propaganda átlátszó és az igazságtól elrugaszkodott fogásaival. Már a fentebbiekben idéztünk néhány ilyen megnyilatkozást, a magunk igazolására most inkább egy ellentétes példát említünk. Az Egyházak Világtanácsa 1957. évi new haveni központi bizottsági ülésén határozatot hozott az atomkérdésben. Megfelelő hírverés vitte szét a híret. Nem egészen egy esztendővel később az egyik atomnagyhatalom, a Szovjetunió a maga részéről egyoldalúan beszüntette nukleáris kísérleteit, miközben azok a nyugati hatalmak, amelyek a keresztyénség védelmezőinek képmutató álarcát szeretik fitogtatni, ugyanezt kereken megtagadták.

A Szovjetunió történelmileg páratlan cselekedete egy irányba vág a new haveni határozattal, míg a nyugati hatalmaké ezzel egészen ellentétes. Vogel professzor kitűnő előadásában még keserűen jegyezte meg, hogy mindkét fél fegyverkezését ezzel a mondattal igyekszik mentetgetni: „Igen, de a másik fél...“ A helyzet azóta gyökeresen megváltozott. Az egyik fél *tekintet nélkül a másikra* azt a döntést hozta, hogy felfüggeszti kísérleteit. Ez a fél a Szovjetunió. Azt várhatnók, hogy az egyházi emberek ezt örömmel üdvözlik és minden erejükkel azon fáradoznak, hogy a jó példa nyomába szegődjenek a többi nagyhatalmak is. Mi történik ezzel szemben? Az EKD zsinatán a Német Demokratikus Köztársaságból jött néhány egyházi vezető kivételével erről a tényről mélyen hallgattak, mindössze *Lilje* püspök tett ezzel kapcsolatban egy kijelentést. A szónokok legtöbbször azonban leplezetlen nyíltsággal szajkózta a Dulles—Adenauer propaganda megszokott szövegeit.

Azt is meg kell említenünk ezzel kapcsolatban, hogy a nyugatnémet lelkesítő munkaközösségek becsületes és hívő megnyilatkozására *Haug* württembergi püspök is sietett szavát hallatni. Többek között ezeket mondta: „A fegyverkezés egy háború esetére vagy éppen annak megakadályozására, illetőleg egy háború előkészítése — ez a kettő egyáltalában nem ugyanaz“. Mivel tudja bizonyítani *Haug*, hogy ezek a szavak az ő igazát támogatják? Hiszen köztudomású, hogy az atomfegyvereket először nyugaton állították elő, négyszázezer embert megöltek, sokakat beteggé tettek velük és mégsem hajlandók lemondani róluk? S mit szól ahhoz, hogy vajon teológiailag és erkölcsileg indokolható-e a „bármilyen áron“ elve? Hasznos lenne, ha elolvassuk ezzel kapcsolatban *Vogel* professzor véleményét és megtanulnánk belőle, hogy semmiféle cél nem szentesítheti az eszközt. De hiszen ezt *Haug* már korábban, a reformátoroktól is megtanulhatta volna. Hogy az atomőrületet, mint a háború elleni védekezést igyekszik beállítani, ezt csak politikai elfogultság, rövidlátás vagy éppen vaktság mondhatatja vele. Ha az eseményeket tárgyilagosabban venné szemügyre, azonnal megbizonytalanodnék állításában.

Végre dönteni kell a tekintetben, hogy feláldozza-e az egyház önállóságát és hitének tisztaságát az antikommunista politika oldalán, vagy hajlandó politikai döntéseit hitéből fakadóan meghozni, prófétai bátorsággal?

Ha ez a bátorság megvan s ha az egyház kész arra, hogy hitének alapjait éber őszinteséggel figyelve, alázatosan hozza meg döntéseit, akkor nem lesz nehéz az állásfoglalás a háború és főleg az atomháború erkölcsi értékelése tekintetében. *Vogel* és *Gollwitzer* professzor véleménye mutat az egyház számára etekintetben egyetlen lehetséges állásfoglalásra: az atomháború tömegvilkoság, nincs semmiféle mentség, amely igazolhatná, ezért minden további nélkül bűnnek kell bélyegezni.

Ennek kapcsán le kell számolni azzal a tévhitel, hogy a nyugati politikusok valamiféle keresztyén vallásos alapon állnának. A keresztyénség már sokszor szolgáltatott politikai alibit a történelem folyamán és ezt mindenkor csak a cinkos hitetlenség tudta elismerni és megvédeni. Azok, akik hitüket komolyan vették és Jézus tanítására

figyeltek, leleplezték az efféle visszaélést. Az egyház a maga szempontjából előbbre helyezi a teológiai tisztázást, ez természetes. De ne higgye, hogy elvont teológiai igazságok valamint is jelennek a politikai porondon. Az Istennel való közösség sohasem a fennhangon elmondott imádságoktól függ, hanem a szív indulatától és a valóságtól. Fel kell végre ismerni, hogy a mai nyugati politika vezető köreinek semmi közük sincs a keresztyénséghez, bármennyit beszéljenek is róla. Fel kell ismerni, hogy látszólagos szabadságukkal törbeccsalják az egyházat és annak az ördögi kísértésnek modern csapdáját készítik, hogy „ezt mind neked adom, ha leborulva imádsz engem“.

Ez azt is jelenti, hogy az egyháznak nemcsak nagy politikai nyilatkozatokban, hanem elsősorban az embereket nevelő munkájában kell érvényesítenie erkölcsi igazságát. Ma arról van szó, hogy tud-e az egyház Isten engedelmes eszköze lenni a háborús bűn megakadályozásában vagy sem? Arról van szó, hogy oda tud-e állni azok közé, akik le akarják fogni a háborús kalandorok kezét, hogy bűnbe ne essenek és szörnyű tömegvilkoságra ne vetemedjenek?

Úgy érzem, olyan időket élünk, amikor egész életünket és magatartásunkat alapvetően felül kell vizsgálnunk és készen kell lennünk arra, hogy döntően megváltozzunk. Évszázadok alatt belénk idegződött sok minden, aminek igazi valóságát a megszokás egyhangúságában nem vettük észre. Mindaddig, amíg nem tudunk őszinték, nyíltak és tárgyilagosak lenni, nem is tudunk helyesen értékelni. El kell szakadnunk régi önmagunktól, hogy az igazságra figyelhessünk. Még ennél is messzebb kell azonban menni: bátor elszántsággal kell hozzáállni, hogy a hihetetlenül összegubancolt gordiuszi csomót türelmes becsületességgel kibontsuk és a homály fokozása céljából szándékkal bonyolulttá tett dolgokat egyszerűsítsük. Itt az ideje, hogy az egyház az egyszerű és világos beszédet gyakorolja, ha kell, tételes egyszerűséggel és hogy a homály helyére a fényt engedje. Ehhez természetesen szét kell rántani az összehúzott függönyt. Ennek a függönynek elfogultság és előítélet a neve.

Nem tudok szabadulni ennek a bibliai mondanak felelősségrevonó szavától: „Aki tudna jót cselekedni, de nem cselekszik, bűne az annak“. A nyugatnémet lelkesítő munkaközösségek kifejezésre juttatták, hogy még a semleges, közönyös magatartást is bűnnek tartják. Intő szavuk nem fogott az EKD zsinatán. A leviták és a papok félreformított fejjel tovább haladtak az út szélén segítségre váró ember mellett. Vajon hogyan adnak erről számot? Mit felelnek akkor, ha a kérdést hallják: „Adtatok-e innom, ennem, felruházatok-e, meglátogattatok-e?“ Az emberiség ma reménységért, biztatásért, segítségért kiált, hogy az atomfertőzést és atomhalált elkerülhesse. Tud-e az egyház ebben a kérdésben az irgalmas samaritanustól tanulni?

Vagy talán az a bibliai igazság teljesedik be rajta, hogy „megkövéredett e nép füle a hallásra?“ És: „hallván nem hallanak, sem nem értenek“?

Szerencsére, akkor is voltak, most is vannak, akik bátran, nyíltan és érthetően az igazságot szölik. És az emberiség órájuk hallgat.

Zaj László

A béke az élet — a háború a halál

Régebbi magyar református lelkészek igehirdéseiben időnként hangot kapott egyházunknak a háborúról és a békéről vallott álláspontja. Szeretnék régi debreceni lelképásztorok megnyilatkozásaiból elmondani néhány idézetet.

A debreceni református egyházban 1558-ban lett prédikátor *Méliusz Juhász* Péter, tehát pontosan 400 évvel ezelőtt. Az ő működésének eredménye a debreceni református egyház végleges megalakulása s megerősödése. Az addig csaknem teljesen unitárius városból ő csinált református egyházat.

Igen sok prédikációs kötete, kommentárja maradt ránk. Csak két kötetét nézzük át futólag! — *A Válogatott prédikációk* című munkája 1563-ban jelent meg. Az orthodox *Méliusz* polemizál ebben, hitigazságokat világít meg, de mindig érzik, hogy benne él kora egyéb kérdéseiben is. Az előző évben véglegesítik az 1559-ben megkötött török békét. De a béke nem szünteti meg a végvári vonalaktól a harcokat. Itt is, mint más kötetekben a hadi élet képe gyakran illusztráló anyag prédikációiban. Ésaías 9. alapján mondott V. karácsonyi prédikációjában az emberek „testi hadát”, mely „lészen csata-patéval, fegyverrel, vérhullással” — hasonlítja a „Krisztus hadával”, mely a bűn, a törvényátka, a halál s ördög ellen „nem test szerint testi erővel”, testi módra lészen, hanem lélek szerint, lelki hadakozás lészen, — az Írás mondja”. Ugyane beszédében a földi és az örökkévaló békességet hasonlítja össze. A földi békesség — szerinte — veszendő, az Istennel való békesség „örökké megmaradand —”. „Hát ne keress földi békességet a Krisztus országában és zászlója alatt, hanem örökkévalót.”

De van határozott véleménye a katonáskodásról, a végvári harcokról is és ezt a harmadik vízkeresztii prédikációjában mondja el Lukács 3:14—17. alapján. „A huszárok, katonák rendit is helyen hadja, javalja az Írás, — a szolgáló rendet, — mert Isten rendelése az is, csak ilyen regulát mond nekik, hogy megtartassanak: senkit ti fejedelmek, katonák, szolgáló rendek erővel, hamisan, minden igazság kívül meg ne bántsatok, ne rongáljatok, meg ne düljatok, kóboroljatok, semmi marháját mint hárpia el ne vegyétek... Ne támassz hamis hadat, senkire ne támadj, senkiét ne bántsd, a szegény ember szénáját, marháját, dinnyéjét ne bántsd. Hát tanuljatok ti, jóknak nem oltalmi, gonoszoknak nem büntetői! Más jószágára ok nélkül hitlen pogány hadat ne támassz, hanem oltalomra és békességre támassz...” Nem pacifista *Méliusz*, de a végvári rend — béke idején! — való harcaira mutat rá, s csak nyitott füllel kell hallgatni, s megértjük, hogy a sok tiltás, dorgálás mögött a tényleges helyzet mit jelent a végvári övezet „senki földjén” lakói számára! „Vitézek, mi lehet a széles föld felett szebb dolog a végeknél?!” — énekelte a költő. Nos az érem másik oldalát mutatja *Méliusz*.

Még erőteljesebb a hangja az 1566-ban befejezett s nyomtatásban 1568-ban megjelent *Az Szent Jánosnak tött jelenésnek igaz és írás szerint való megmagyarázása* című kötetében. 1556 a megújuló nagy török háborúk éve és a háborúk Debrecen közelében is folynak. A nagy pathmoszi látomásai-

nak magyarázása közben mindig érezzük a kora nagy kérdéseivel is viaskodó reformátor hangját. A második rész magyarázatánál a harmadik beszédben írja: „Nem elég a keresztyénnek csak vitézkedni (a bűn, a Sátán ellen) — hanem ugyan győzőnek kell lenni. Hitvány vitéz az, aki bajt ví, s meg nem győzi az ellenséget, hanem ötet győzik meg. Ugy menj a bűnnel szembe, a Sátán kísérteteivel, hogy ugyan meg is győzzed. Mert alávaló katoná az, ha a hadnagya által verte, eltörte, vagdalta a török fejét s mégsem bír vele... hát akit egy kis bosszúság, szomjúság haragra, gyilkosságra, részegségre, paráznságra fogva viszen, ellen nem állhatva, szinte olyan alávaló vitéz vagy a lelkibe, mintha egy csonka, beteges, feje tört török egy nagy friss katonát elijeszt, megfog, mint egy vén bábát...”

A második rész ötödik prédikációjában arról beszél, hogy Isten a bűnösök ellen fegyvert ad a hitetlenek kezébe: „Most is támaszt Isten Jehut, pogány nemzetet, akikkel kikergetteti a bálványozást... mind Bácsból, Pestből, Fejérvárból, Esztergomból, az ördög székit, országát megrontá...”

A háború *Méliusz* tanítása szerint Isten akaratából való. A hatodik részhez írt első prédikációjából: „Írva vagyon, hogy a pusztítás, háború Isten munkája. Isten ad kardot a Sátánnak, a fejedelmeknek, a tolvajoknak. A hadak Isten botjai, fejszei. Hát nem történet (véletlen!) a háború, égetés, pusztulás, dulás, kóborlás. Isten míveli. A magyarok egymást eszik, ölik, vágják, kétfelül a két oroszlán és farkas és mindenfelől szakgatja őket, de mégis egymást eszik. Isten ostora, magyarok, esik ti rajtatok a sok bűnért, pártolásért, király válogatásért és az ő szent Igéje utalásáért, csúfolásáért, resten való hallgatásáért...”

A háború theodiceája ismételtlen visszatér a beszédekben. A 16-ik rész első beszédében pl.: „A háború arra való, hogy a bűnt elhagyassa, untassa, megjobbuljunk... Valakiket azért Isten vér és meg nem térnek s nem adnak hálát Istennek, ezek Isten káromlók, ezeket Isten elveszti s nagyobb leszen büntetések, ha Istennek ostora semmit sem fogott ő rajtuk...”

A békéről is halljuk bizonyágtételét. De az örök békét csak az eschatonban tanítja. „E romlott világ testi lelki háború... e sok háborúk, hadak, latrok nem lesznek örökké, hanem csak az ítéletig, akkor ezek elvesznek és semmivé lesznek...” (10. rész, 1. beszéd.)

Vagy: „Most is a török, tatár Anno 1566. belepte a földet: Gyulát, Szigetet egyszersmind megszállotta... De még az ítélet napjához közel lészen igen nagy hada... azontúl elvész birodalma, mihelyt Isten megveri a törököt az ítélet előtt, 7 esztendeig, az az egy kevés ideig nagy békesség leszen, semmi ellenség sehol nem leszen. Akkor minden fegyvert elvesztenek, kapát, szántóvasat csinálnak benne. Mikor azt mondja: békesség, — és nagy latorság vagyon, — akkor leszen ez ítélet. Senki hát meg nem veri derék szerint a törököt, hanem csak az Isten az égből...” (20. rész, 2. beszéd.)

És bár Góg és Magóg hada a török Isten ostora, verése a bűnös magyar nemzetet, mégis tanítja, hogy isteni parancs az is, hogy a törökért is könyörögnünk kell, „mert azt mondja (az Írás) az el-

¹ Dr. Tóth Endre dékán hozzászólása a teológiai tanárok békekonferenciáján elhangzott előadásokhoz. Debrecen, 1958. április 17—18.

lenségtekért, akik háborgatnak, gonoszért ne tégy gonoszt...” (6. rész, 2. beszéd.)

A békebontókat is kemény szavakkal feddi: „Ti pártos urak, tanuljátok meg, hogy Isten azt mondja, hogy amely fejedelemnek megesküsztek, szolgálatok annak... Soha előmenetele, diadalma nincs annak, valaki ok nélkül a frigyet még a pogánnyal is ok nélkül felbontja. Példátok László és Albert király. Mikor a pápa felbontotta a 10 esztendeig való frigyet, az Amurates császárral, a Várnánál ott veszenek. Szegény Hunyadi Jánosnak, a Mátyás király atyjának sem lőn azóta diadalma az ellenség, hogy a frigyet felbontá. Pál is ezt a nagy vétkek közé számlálja, a frigy meg nem tartását, mert Istenre esküdtél, Isten hagyott hazugságban. Átkot kérsz fejedre, ha felbontod. Azért Istennek meg kell téged verni, hogy megtörted. Segít, ha megtartod, megver, ha felbontod. Semmi birodalom, uraság nem történetből áll, hanem az Isten tanácsából.” (17. rész, 2. beszéd.)

És még egy idézet, ahol Méliusztól a XVI. század frázismentes kemény szavait halljuk: „Igen hitványul kezdetek építeni, ti pártoló (pártoskodó!) uraim. Miért hogy árulók, háborúság szerzők vagytok, rend nélkül járók... de jaj, elveszti Isten a háborúság szerzőket. Boldogok a békesség csinálók. Átkozottak a háborúság csinálók.” (11. rész, 1. beszéd.)

Keresztesi Hermán István majdnem 80 évvel Méliusz után prédikál Debrecenben. A *keresztyéni hitnek ágazatiról való prédikációknak tárháza* című, a Heidelbergi Káté magyarázatát tartalmazó hatalmas műve 1640-ben jelent meg. A hittételek írás-szerű magyarázatában — azt gondolnánk — alig juthat szóhoz a háború és béke kérdése! De mégis találunk ilyen részeket. Gondoljuk meg, hogy a 30 éves háború idején él s az európai pusztító háborúnak magyar kapcsolatai nyilvánvalók ő előtté is.

„A mindennapi imádságról” szóló szakasz 13-ik prédikációjában arról beszél, mit jelent az Úri ima ama kérése: „Panem nostrum quotidianum da nobis hodie”: „A kenyérnek nevezetén — mondja — mindazokat az eszközöket kell érteni, valamelyek által a mi halandó testünk tápláltatik...” s ilyenekül említi az ételt, italt, öltözetet, a házat, a várat, a várost, az egészséget stb. S mindezek közt „kérjük a külső békességet is, mert tudjuk azt, közönségesen a háborúságban nincsen semmi üdvösség és békesség, léssen az, hogy az atyák temetik el az ő fiokat, mindenekben nyúzás, fosztás, öldöklés és minden kénytelenség... A hadakozásban az embernek minden állapotja keserű epe és méreg. Azért mindnyájunknak annál buzgóságosabban kell Istenet kérnünk: „Adj békességet. Úr Isten a mi időnkben e földön.” Zsoltár 122:6, 7.

E szavakban a békességért való imádkozást köti a hallgatók lelkére. Egy másik helyen a kérésről a maga véleményét így mondja el: „Isten parancsolja a 6. parancsolatban: 1. A mi felebarátunk szeretetét, 2. a békességés tőrést, mely útítársa a szeretetnek... 3. a csendes békességnek szeretetét, mely szorgalmasan eltávoztat minden szükséges kívül való háborgást, sőt még alkalmatosságát is annak. Azt mondom, az olyan háborgást, mely nem szükséges, mert átkozott az olyan békesség, mely az igazságnak kárával, romlásával, avagy az Isten dicsőségének megromlásával, avagy az igazságnak elválhatatlan útítársának kell lenni az igaz békességnek...” (A háládatosságról 3. beszéd.)

Pár évtizeddel később *Báthori Mihály* debreceni lelkész *Hangos trombita* címen jelenteti meg prédikációs kötetét 1664-ben. Rhédei fejedelemnek volt udvari papja, majd 1659-ben lett debreceni lelkész. A következő 1660-ik évben történt, hogy a II. Rákóczi György megfenyítésére küldött Szejdi pasa a „Basahalmán” ütvén fel táborát, Debrecen városát égbekiáltó módon megsarcolta. A „Hangos Trombita” ajánlásában is így ír *Báthori* önmagáról: „... én, ki az egyiptombeli szolgálathoz hasonló szolgálattal alatt nyögő nép között lakom, a babiloni fogsághoz hasonló fogság s inség alatt éjjel-nappal keservesen nyögő Debrecenben...” S ebben a városban tartja *Báthori* bűnbánati prédikációit, „a keserves nyögések” ellenére is meg nem tért lakosságához. Kemény, dorgáló a prédikáció, melyben a sok bűn jeleit mutatja meg. Ezek között ott van ez is: „A hadakozás kívánása és óhajtsa. Sokan mondják közületek: de ha török lenne az ellenség, — csak adna az Isten egy kis csendes háborúságot... Ezek a vétkek, melyért Isten tüzet gerjeszt Erdély és Magyarország kapuiban. Ezekkel a vétkekkel meghaladja a magyar nemzet még a pogányokat is!” S aztán következik a bűnbánatra, megtérésre való felhívás: „Gyomláljátok ki közületek a megemléttét vétkeket és teljes szívvel térjete meg az Úrhoz... Legyetek egyesek és egymást szeretők... Senki ne cselekedjék úgy, mint ama két asszonyi állatnak egyike (I. Királyok 3:26. — a salamoni ítélet) — akitől az Isten az országot elvette... ne kiáltások fejezt és ne mondjátok, ha miénk nem lesz az ország, másé se legyen... az Isten, akinek kezében vagyon a hatalmasoknak szívek, hajtsa minden jóra a ti szíveteket...”

A XVIII. század végén, 1795-ben jelenik meg — a Sinai perből jól ismert — *Hunyadi Szabó Ferenc* 17 *prédikációk* című kötete. Hunyadi, mint tudjuk, a kibontakozó magyar racionalizmus kezdeti képviselője, supranaturalista. A 13-ik prédikációját „a pénz szerelméről” tartja. I. Thimotheus 6:10. alapján, s ebben olvassuk: „...mindenki tudja, hogy a pénz szerelme tölti meg a városokat lopókkal, az utakat, erdőket, mezőket útonálló rablókkal, ez okozott eleitől fogva törvénnyel hadakozásokat, egész országoknak pusztulását.” Egy másik prédikációjában összehasonlítja az emberek és az Isten békességét. (8. beszéd II. Korinthus 5:20.): „Az Isten megbékélése nem olyan, mint az embereké... Sokszor az emberek a megbékélés után is összeháborodnak és a hadakozó feleknek összebékélése után lehetnek ismét és lesznek is nagy hadakozások közöttük, de akinek az Isten egyszer megenged, azoknak bűneiről meg nem emlékezik soha örökké.”

Hunyadi Ferenc kortársa a Keresztyén tanítások szerzője: *Szikszai György*, hasonlóképpen a supranaturalizmus képviselője. „A természeti és keresztyén vallás” című, 1799-ben megjelent művének „a naturalistákról” szóló fejezetében olvassuk: „Helytelenül tartja magát naturalistának... aki kész háborúságot csinálni és minden felsőségnek, függésnek és jó rendnek eltörlésére igyekezni. Mert az olyan ember a társaság romlására és sok embertársainak nyilvánvaló kárára igyekszik...”

Újabb negyedszázad múlva *Szoboszlai Pap* Istvánra, a nagy aulikusra figyeljünk, aki a szószéki „nemes páthosz” megteremtője volt. 1825—27-ben országgyűlési hitszónok. Az 1828-ban megjelent

Diaetai prédikációk című kötetében olvassuk, az országgyűlési követek előtt tartott 5-ik prédikációjában: „Vegyétek körül hasznos törvényekkel népünk boldogságát s emeljétek bátyákat annak békessége körül, hogy az állandó lehessen. Hintésétek el magatok körül mind beszéddel, mind cselekedettel a békesség szeretetének magvait, hadd hulljanak azok a haza nevekded reménységének a nemzet ifjainak szívébe s hadd verjenek ott mély gyökeret!” — Vagy a „Status és ekklesia” című 6-ik prédikációjában: „A hit és isteni tisztelet független minden külső hatalomtól, a statustól, az államtól is. De ezek is alatta vannak a világi felsőség felvigyázásának: amennyiben annak jussa van megvizsgálni, ha nincs-e valamely vallásbéli társaságnak tudományban és isteni tiszteletének ceremóniáiban s nem történik ezeknek színe alatt valami olyan, ami vagy az egész statusnak, vagy az egyes polgároknak bátorságával, békességével és javaival ellenkezik s jussa van arra is, hogy azt a felekezetet, melyben ilyeneket talál, ha egyéb módja nincs az orvoslásnak, kirekessze a statusból.”

Dicsőfi József a századforduló időszakának igehirdetője. Közvetítő theológus a liberalizmus és orthodoxia közt. Igen éleslátású a mindennapi élet egyeseket és közösségeket érdeklő eseményeivel szemben. A bennünket érdeklő idézeteket *Templomi gondolatok* című, 1901-ben megjelent kötetéből vettük. Újlesztendei (II.) prédikációjából: „...Háború! gondolatnak is borzasztó, undorító: ember embertársát rakásra gyilkolja, olykor ugyanannak a szent zsolnárnak melódiáival ajkaikon. Háború, te utálatos démon, siratni fogunk mindaddig, míg a keresztényen vallás meg nem tanítja a lelkeket gondolkodni s az igazságot követni. Hogy az ember megölje az embert, az Isten képének vérével mocskolja be az Isten képét, hogy kikergesse a lelket abból, akibe maga az Isten csókolta be a lelket... Hát nem szabad-e élni szabadságban egyik népnek éppen úgy, mint a másiknak, csak azért, mert talán kisebb? Hát mikor eltöröltük a rabszolgaságot az egyesek között, a népek közt örökkéig fenn akarjuk tartani?... Hát nem valóságos hóbort-e a munkás polgárok keserves keresményének legnagyobb részét pokolbeli fegyverekre pazarolni...”

Böjti (V.) prédikációjában az egyháznak a békességszerzésben való felelősségéről olvassuk: „Éppen az egyházaknak volna kötelességük a békességet nemcsak önmagukban és egymás közt ápolni, hanem elárasztani áldásaival a társadalmi, a politikai életet és nemzetközi viszonyokat is... De éppen az igazság szeretése és követése nincs meg bennünk s emiatt nincs békesség sem politikai életünkben, sem nemzetközi viszonyokban... A hatalmasabb nemzetek messze világokban hódítgatnak és gazdagodnak s aztán szövetekeznek és fegyverkeznek, mintha félnének, remegnének, mintha valamely nagy leszámolás, valamely elkövetett nagy igazságtalanság nagy megtorlása előtt állanának...”

Virágvasárnapi (VI.) beszédében még határozottabban beszél a békességről. „Nem Ő-e az, aki napról napra közelebb hozza egymáshoz a népeket, elannyira, hogy ma már meg az örök béké-

ről is merünk beszélni, mert megértettük, vagy legalább kezdjük megérteni az Ő — a béke egy egész nagy kódexénél többet érő — eme rövid nyilatkozatát: Valakik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniök... Vajon az örök békét e föld koronásai fogják megcsinálni? óh soha nem! Csak kezdeményezhetik. És ne legyen nekik soha elfelejtve, hogy legújában már kezdeményezték: hanem meg fogják csinálni a népek, amikor majd a mi isteni Királyunk lobogója alatt hatalmába keríti lelköket az a boldogító és lefegyverező tudat, hogy ők mindnyájan Isten gyermekei, egymásnak testvérei, kik nem törhetnek egymás egyetlen földi életére a fenevadakénál alábbvaló módon, a tömeges gyilkolásra ördögi művészettel kiesztelt fegyverekkel...”

S még egy néhány idézet: „...Békesség, békesség és még sincsen békesség! Mert ha csakugyan van békesség, miért áll minden nemzet fújúsága állig fegyverben?... S miért hangzik alá némely nép körében még a templomokban, a békesség szószékeiről is bűnös csatakiáltás? Hazug az ilyen békesség!... Isten igéje arra int, hogy nem elég a békességet csak szeretnünk... mi magunknak kell megcsinálnunk a békességet... egyetlen út vezet a békességhez, ha vállvetve mindnyájan dolgozunk békességünkön...”

Több mint félszázad évvel ezelőtt hangzottak el ezek s ma is frissek, állásfoglalásra készítőek! Még csak egy debreceni lelkészről egy idézetet! Az „aramyszájú”-nak nevezett *Könyves Tóth Kálmán* (a Mihály fia) „Bocskai István a magyar nemzet Nehémiása” című, 1906-ban elmondott beszédéből: „...Döntsék le bár esküszegők, békebontók a béke templomát, töröljék el vagy magyarázzák félre Isten törvényét... eljő az idő, mikor a nép is a békesség szárnya alá vonul s a milliók szívéből égbe kiáltó siralmas fohász és panasz mint jótékony permeteg eső reánk is áldást harmatoz...”

Szerettem volna még ismertetni egy kis füzetet, mely 1849-ben jelent meg *Kiáltó Szó* címen, amelynek szerzője: Lunkai Andornak van feltüntetve. Ismeretes, hogy ez álnév alatt *Kerekes Ferenc* debreceni professzor, a nagy természettudós rejtőzik. A füzetet 1849. április 18-án írta, a függetlenségi nyilatkozat kiadása után, majd Pesten nyomatta ki, de már forgalomba, nyilvánosság elé nem került, nem kerülhetett. Egy nagy európai államszövetség felállításának eszméjét veti fel benne, valami keresztényen ENSZ-t. Szól ebben a szövetség szervezetről, tanácskozási rendjéről, nemzetközi rendőrség felállításáról, stb. s mindezt abból a célból, hogy többé háború ne legyen, s a vitás kérdéseket megegyezéssel intézzék el! Így valószínűleg meg szerinte Isten országa már e földön! — Tudós hittel, fanatikus következetességgel, szent naivitással megírt füzetét haladó hagyományaink sorába bátran beiktathatjuk. S egyszer talán érdemes lesz bővebben is megvizsgálni a 100 évvel ezelőtti békeapostol írását.

Egy kis töredék, amit elmondhattam. S megnyit lehetne még a XX. század prédikációiból, a háborús prédikációkból idézni! Úgy érzem, a bemutatott idézetekből nyilvánvaló 400 év debreceni lelkészeinek álláspontja, s talán röviden így fogalmaznánk: A béke az élet — a háború a halál!

Dr. Tóth Endre.

Earnest A. Payne „Néhány illúziója és tévedése”

(„Some Illusions Errors” — by Earnest A. Payne)

A magyarországi evangéliumi egyházak 1956. őszenek tragikus eseményei óta több üzenettel vagy levéllel fordultak az Egyházak Világtanácsának a vezetőihez. Ezekre mind a mai napig nem érkezett válasz. Érthető. A közvetlen kérdésekre közvetlenül és világos válaszra lett volna szükség, igennel vagy nemmel kellett volna felelni nagyon kézzelfogható kérdésekre. Sokkal kényelmesebb és kellemesebb hallgatni olyankor, amikor a jó lelkiismerettel adott felelet elmarasztaló vallomás lenne. A *The Ecumenical Review* 1958. évi áprilisi számában (Vol. X. No 3, 294—310. lap). Earnest A. Payne tollából „Some Illusions and Errors” (*Néhány illúzió és tévedés*) címmel cikk jelent meg, amelyről a folyóirat egy egészen más helyen (331. lap), egy cikkben elrejtve, tudjuk meg azt, hogy: „A Végrehajtóbizottság megvitatta a Világtanácsot a kelet-európai helyzettel, különösképpen pedig a magyarországi fejleményekkel kapcsolatban ért legutóbbi támadásokat. Megkérte alelnökét, dr. Earnest A. Payne-t, aki nagyon gondosan szemmel tartotta ezeket az ügyeket, hogy írjon erről a tárgyáról egy cikket...” Ennek a megjegyzésnek az értelmében ezt a cikket lehet feleletnek venni, ha ne mringatjuk magunkat abban az illúzióban és tévedésben, hogy levélre levéllel illik válaszolni. Nem tudjuk, van-e még az Egyházak Világtanácsának olyan tagegyháza, amelynek ennyi ideig nem szoktak válaszolni a leveleire és így szoktak válaszolni. Vagy talán már illúzió és tévedés részünkről, ha mi egyházainkat még a Világtanács teljesjogú tagjainak tekintjük, amelyeknek kijárna a más egyházaknak megadott udvariasság?

A cikk első részében dr. Payne meghatározza az *illúzió és tévedés* fogalmát, mégpedig a *hamis tanúbizonyosság* fogalmával szembeállítva (294. lap). Illúzióról és tévedésről ott lehet szó, „ahol kritikusaink erkölcsi hite nem kétséges” (where the integrity of our critics is not in question). Ilyen esetben különösen fájdalmas a félreértés és a bírálat. A hamis tanúbizonyosság viszont a 9. parancsolat ítélete alatt áll. Megértéssel szól arról az elkerülhetetlen megértési zavarról, ami a nyelvi, teológiai, egyházi, nemzeti, faji és ideológiai tényezők folytán az egyházközi kapcsolatok terén is tényként jelentkezik (295. lap). Az egyházaknak mind megvan a maguk sajátos kapcsolata és viszonya azzal a társadalommal, amelyben élnek, egyben maguk is a fejlődésnek különböző fokait érték el. Nagy türelemre és megértésre van tehát szükség az érintkezésben, hogy elkerülhetők legyenek a kölcsönös balítéletek és igazságtalanságok egyik vagy másik, vagy éppen mindkét oldalról. Mindezekben igen erősen érvényesülnek

érzelmi elemek is. A vallási türelem és szabadság még gyenge hajtás sokfelé: könnyű tehát nehéz hibákat elkövetni — mondja a cikkíró (295).

Ezeket az általános fejtegetéseket mi is megértéssel alá tudjuk írni, de nem úgy látjuk, hogy alkalmazásuk dr. Payne cikkében illúzió és tévedések nélkül történt meg: helyzetképét, a tényigazságok szempontjából komoly kritika illeti meg. Akármilyen legyen ugyanis valakinek a véleménye megtörtént, dokumentálható *tények* vitatható *jelentősége* vagy *értéke* felől, a *tények* tekintetében hallgatni vagy tagadni már nem jelent tévedést. (Pl. a hirosimai bombavetést magasztalhatja egy keresztyén ember az emberszeretetet tényeként, elítélheti egy attheista ember, mint embertelenséget, de a *tényt* magát nem tagadhatja le a keresztyén ember: *megtörtént!*)

Hallgatni lehet valamiről nemtudás vagy tévedés következtében, de lehet hallgatni valamiről nem tiszta lelkiismerettel, szándékosan is. Dr. Payne a cikkében adott rövid helyzetrajzokban igen fontos dolgokról hallgat, amelyek oly tények, hogy elhallgatásukkal merőben mássá válik az események sorozata és mássá természetesen az olvasók keresztyén értékelése. Hogy ebben az elrajzolásban mit kell dr. Payne illúziójának és tévedésének betudni, mit pedig tények elhallgatásának, erre a kérdésre legjobb, ha dr. Payne adja meg a feleletet Isten színe előtt. Azt viszont nem róhatja föl nekünk senki sem, ha néhány tényre rámutatunk. Ám értékelje, értelmezze, magyarázza mindenki úgy, ahogy akarja a tényeket —, de szándékosan figyelembe nem venni őket és hallgatni róluk egy helyzetmagyarázatban: nem tévedés és nem illúzió.

Dr. Payne úgy akar a magyarországi evangéliumi egyházak kérdéseire — ha úgy tetszik „támadásaira” vagy „komoly félreértésére, ha nem félremagyarázására” (serious misunderstanding, if not misinterpretation) — megfelelni, hogy a mi kérdéseinket összezsapja azokkal a támadásokkal, amelyek az Egyházak Világtanácsát a *Mc Intire-féle International Council of Christian Churches* (ICCC) nevű fundamentalista jellegű „ellen-ökumené” részéről érték. A magyarországi evangéliumi egyházak bírálatával egyjellegűnek veszi azokat a támadásokat is, amelyek a kínai keresztyének részéről hangzottak el (lásd ehhez a *Ref. Egyház* 1958. (10) 207—215. lapjait.) Az ICCC-ről közbevetőleg annyit jegyzünk meg olvasóinknak, hogy ez az ellen-ökumené az Egyházak Világtanácsát régtől fogva azzal vádolja, hogy a Világtanács „az istenországát látható, a kommunista gazdasági elvek alapján formált, társadalmi rendnek képzeli el, és mint ilyen ellensége a kapita-

lista, magánvállalkozáson alapuló rendszernek" (id. a *The Ecumenical Review* 305. lapjáról). Tudjuk, olvasóink elmosolyodnak ezen a gyermekes vádon. De éppen ennek a vádnak az alaptalansága vet fényt arra a módszerre, ahogyan dr. Payne a magyarországi evangéliumi egyházak és az Egyházak Világtanácsa között tamadt nézeteltéréseket könnyedén és felületesen el akarja intézni. Ilyen kérdések elintézésére — mint ahogyan soha komoly ellentétek elintézésére nem volt alkalmas — nem alkalmas az a mód, hogy két egymásnak ellentmondó vádat egyszerű szembeállításával, majd az ellentmondás megállapításával együtt elintéztetnek, a saját álláspontja nézve „az integritás evidenciájának” (308. lap) vegyének. A helyes út az, ha minden bírálatot önmagában felelnek meg. Persze, erről az a dr. Payne véleménye, hogy „sohasem túl hasznos egyenest válaszolni a bírálatra, vagy megfelelő érvelésekbe bocsátkozni, sohasem könnyű az igazságnak gyorsan legyűrni a tévedést” (308. lap). A dolgoknak ez az egybekeverése nem a dr. Payne említette gyér, egyoldalúan szemelvényezett tény-anyag megvilágítását szolgálja, hanem arra alkalmas, hogy elterelje a figyelmet arról az ügyről, ami közvetlenül és kizárólag csak az Egyházak Világtanácsának és a magyarországi evangéliumi egyházaknak az ügye. Itt tényekről: azok beismeréséről vagy elhallgatásáról van szó. Cikkje olvasása során nagyon sokszor volt az a ki mondhatatlanul kellemetlen érzésünk — hiszen dr. Payne-ban a Világtanács alelnökét és egy hívő keresztyén testvérünket tiszteljük —, hogy nem tudjuk föltételezni közismert tények nemismerését Genfben. A legszívesebben napirendre tértünk volna e cikk fölött, amely kapcsolatunk javítása felé egy lépést sem tesz előre, annál többet a helyzet rontására és elködösítésére. Nagyon kellemetlen magyarázkodnunk reménység fogytával. Nagyon szerettem volna elhárítani magamtól azt a feladatot, hogy a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa megbízásából — mint tanácsunk lapjának a főszerkesztője — ismertessem a cikket és feleljek néhány főbb „illúziójára és tévedésére”. Meg vagyok győződve arról, hogy dr. Payne megbízóival együtt 1956. októberében és novemberében számos súlyos illúzió és tévedés áldozatává vált, s vele együtt sokan a Világtanács vezetőemberei közül. Azóta számos olyan tény birtokában lehetne, amelyek alapján nem a viszontvád, hanem a sajnálkozás illenék az ő és a barátai szájába. Ez nehéz dolog minden ember számára.

De azért mi még sem térhetünk ki a felelet elől. Igaza van Barth Károlynak: „A keresztyén embernek, ami a maga tisztességét illeti, viszonylag vastag bőre lehet. Nem kell mindent a szívére venni, ami őt ferde beállításba helyezheti, amit róla mondanak, írnak, különösen amit nyomtatnak róla. Nem, az embernek nem kell korántsem mindenre válaszolnia, amikor valami kedvezőtlen mondanak róla. Nem kell egy hajunk szálának sem megöszülnie mindenféle félreértés és félremagyarázás miatt, aminek az ember áldozatává válhat. — Mindez azonban még sem jelentheti azt, hogy nincsenek jogos és szükséges lépések és rendszabályok a magunk becsületének biztosítására és védelmére. Lehetséges ugyanis egy ember becsületének olyan veszélyeztetése, amely őt bár nem a valóságban, de látszólag — és ez a látszat nem semmi! — az embertársak szemében és íté-

letében, de esetleg a saját maga szemében, ítéletében és lelkiismeretében is olyan beállításba helyezheti, amit nem tűrhet el, mert az a rábízott szolgáltnak, a neki jutott munkának, hivatása iránti engedelmségének megnehezítését, zavarását, akadályozását jelenti hitelreméltóságának a csorbítását, amire szüksége van önmaga számára éppúgy, mint mások előtt, annak a világozágnak az elhomályosítását jelenti, amely belőle ki kell, hogy áradjon.” (Kirchliche Dogmatik III/4. 782. lap).

A magyarországi egyházakra bízott szolgálat, az Isten ügyének a becsülete miatt nem hallgathatunk egy-két tényről, amelyek ismerete révén nemcsak a tényállás, hanem a tények értékelése is (ha ugyan van a tényeknek kellő becse a „keresztyén” ideológiai elfogultság előtt) szükségképpen mássá válik, sok súlyosnak tetsző állítás lepleződik le „ideológiai hipokrizis”-ként.

Sajnos, dr. Payne az elhallgatott tényekkel szemben csak ideológiai értékítéleteket tudott állítani.

Cikkje II. szakaszában igyekszik megrajzolni az 1956. október–novemberi események politikai, ideológiai és egyházi hátterét. Hazánkat olyan országnak tartja, amelyben „a keresztyén tradíció” továbbra is „hatalmas befolyással” érvényesül. Ezt a tradíciót szerinte legerősebben a római katolikus egyház fejezi ki. Igen sajnáljuk, hogy ennek a tradíciónak az értékelésére nincsen ideje és ehhez nem vette figyelembe azokat a nagyon mély és igaz keresztyén szempontokat, amelyek az *Ecum. Rev.* ugyanazon számában, P. Ricoeur cikkében oly szépen érvényesülnek (pl. 275. lap, a keresztyén egyházak hipokriziséről és politikai befolyásuk értékéről) és messzemenően alkalmazhatók a mi viszonyainkra is... Megállapítja, hogy a felszabadulás után hazánk kommunista vezetés alá került, az egyházaknak pedig meg kellett próbálniuk az alkalmazkodást az új társadalmi és politikai rendhez. Az eközben tamadt nehézségek Payne szerint valamennyi egyházban (1) a vallásos testületeknek az államhoz való viszonya, (2) a vezetőség kérdése, (3) az iskolai vallásoktatás és (4) ama kérdés körül sűrűsödtek, hogy mennyiben képesek az egyházak együttműködni a kommunista állammal, vagyis mennyiben válnak az egyházak (5) tényleges vagy lehető ellenállási centrumokká. Ez után rögtön egy lélegzetre említi azt, hogy 1948-ban Ravasz Lászlót Bereczky Albert váltotta le a püspökségben, „akit olyannak ismeretek, mint aki rokonszenvez az egyház és az állam fokozatos szétválasztásával, valamint elfogadja a kormányzat bevezette drasztikus földreformot” (296. lap), továbbá Ordass László (beszédes elírás a „Lajos” helyett, aminek most ne keressük mélylélektani okait) elítélését és Mindszenty bebörtönzését. Nyilvánvaló, hogy miért teszi e három nevet így egymás mellé. Lehet hallgatva is sokat állítani. De ne fejtessük ezt a nyilvánvaló okot: e tény helyes értelmezése kézenfekvő. Csak arra a megdöbbentő és felületes tájékoztatlanságra szeretnék rámutatni, amellyel mindazt, ami egyházunkban a felszabadulás előtt és után történt, ennnyire formai és politikai szempontból és nem-theológiai szemmel nézi. Semmi nyomát el nem árulja annak, hogy itt közben milyen theologiai harcokról, a megítélt múlt hívő fölszámolásának kísérletéről, új élet kereséséről és megtalálásáról volt szó. Egy szava sincs az 1945–1950 évek leg-

jellemzőbb és legáldottabb eseményéről: *a gyülekezetek és a teológia ébredéséről. Politikai és hatalmi kategóriákban gondolkodik.* A kérdéseket kizárólag az „egyházvezetés” szempontjából nézi. Ordass Lajos esetében semmi érkeke nincs arra, hogy egy püspöki tiszt huzamosabb ideig való betöltetlensége milyen károkat okozhat az egyház életében, ezért az egyháznak be kellett töltenie Ordass Lajos helyét, vagy hogy az állami bíróságok ítéletét az egyháznak nincs módjában megváltoztatni és felülbírálni. (A bíróság annak idején azért ítélte el a püspököt, mert nem tudta föltételezni, hogy olyan nagy összegű pénz létéről, illetve eltitkolásáról ne tudott volna az egyház püspöke.) Abban az időben Ordass barátai — akik helyeselték tettét — és ellenségei — akik elítélték — egyformán meg voltak arról győződve, hogy tudott az állami bejelentésre kötelezett összegek eltitkolásáról. Ez lehetett tévedés, lehetett helytelen magyarázata a tényeknek (error and misinterpretation), — ami persze az igazságszolgáltatás terén súlyos hibát jelenthet — de az egyház óriási többsége számára magától értetődő volt, hogy az egyház tartósan nem maradhat vezetés nélkül, hogy a megüresedett püspöki székbe utódott választottak. Bizonyára semmi kifogása sem lett volna az utódlás és az utód ellen sem a politikai reakciónak, sem a Világtanács vezetőembereinek, ha az utód az Ordass-féle politikai vonalat vitte volna tovább, vagy még jobban tovább. (Ezt bizvást feltehetjük, hiszen az 1956/57. évi egyházi lázadás idején soha eszükbe nem jutott a „törvényesség” — a „grave irregularities”, 129. lap — szempontjaira gondolni, sőt ha valaki ilyenre figyelmeztette őket, azóta is erkölcsi fölényvel legyintettek: mit számítanak a jog, az egyházi törvények követelményei, ha a mi emberünknek az érvényesüléséről van szó. Ugyancsak tisztán politikai értékelése az eseményeknek az a sommás elintézés is, hogy: „1948 és 1954 között a magyarországi protestáns egyházak, mialatt egyfelől résztvettek a stockholmi békekonferencia és utódai tevékenységeiben, ugyanakkor együttműködtek az Egyházak Világtanácsa tanulmányi munkálataiban és *búzgóm törekedtek arra, hogy segílyt kapjanak az inter-Church Aid-től*” („...showed themselves anxious...”). E sorok nem mondják ki, de elárulják, hogy a békéért való fáradozás és az Egyházak Világtanácsa egyidejű tagsága nem problémátlan számukra. Nem tárgyalom tovább, csak rámutatok erre a közismert nehézségre a segélyügy terén. 1956. október—november napjaiban a nyugati lapokban több millió dolláros segélyakcióról volt még szó a magyarországi egyházak számára. A fölkelés leverése után már más helyzet állt elő. Bizonyára olvasták Genfben is *Grüber* prépost írását a nyugati segélyek feltételeiről és körülményeiről, elég ha arra utalok.

Az 1956. évi nyári — galyatetői — és őszi események előadásában is sok mindent elhallgat *Payne* és mondanivalójában ellentmondások vannak. Egyfelől elismeri, hogy az ország sok részében milyen széles és mély érintkezésbe léphettek ők a gyülekezetekkel (amikor ugyanis arra van szüksége, hogy jólértesültségre hivatkozhassék az egyházi vezetők ellen, 298. lap), másfelől arról beszél, hogy kapcsolataik a gyülekezetekkel „szigorúan korlátozva” (strictly limited) voltak (ti. amikor vádolni akar, 301. lap). Aki még emlékezik — s ki nem emlékeznék? —, hogy az egyházak

vezetői mi minden lehetőséget megtettek, hogy minden gyülekezetben ébredjen fel a felelősség a galyatetői ülés és az egész ökumenikus mozgalom iránt, s aki tudja, hogy a vendégek közül csak az nem ment ki a gyülekezetekbe, csak az nem prédikált, csak az nem érintkezett, aki nem akart, — az tudja, hogy a kettő közül melyik állítás az igaz s melyik a tévedés, vagy (ellentmondásról lévén szó) egyéb...

Természetesen helytelenül értelmezi *Payne* az 1956. évi nyári és őszi egyházi eseményeket. Nyugodtan elmondhatta volna, el kellett volna mondania a valóságos, a tényleges politikai vonatkozásokat is. A XX. pártkongresszus után egyre gyorsuló folyamatban „liberalizálódtak” a politikai viszonyok. Ennek következtében az egyházban is sokan köpönyeget fordítottak, észrevették, hogy ők „hitvallók”, ennek már jelét is merték adni, mert rendszerváltozásra spekuláltak. Semmibe sem vették azt, hogy az egyházakormánynak az ún. Rákosi-korszakban milyen nehéz föltételek közepette sikerült az egyház minden lényeges munkájához — az övékéhez is! — a kellő szabadságot biztosítani, jóllehet korábbi vezetősége és tagjainak a zöme nem sok bizalmat érdemelt a szocialista kormánytól. De arról *Payne* semmi tudomást sem akar venni, hogy az előző egyházi vezetők és igen nagyszámú lelkesí és világi vezető ember szinte a végsőkig kitartott a Hitler háborúja mellett és a demokratikus világ ellen s hogy ilyenek mily szerepet játszottak az egyházi hatalomátvételi kísérletben. Csak azt látták, hogy az egyházban *episzkopális tendenciák* — tárgyilagosan és szakszerűen így kellene nevezniük az irányzatot — érvényesültek, hogy a kormányzat élt az egyházalkotmányban lefektetett vagy alkotmányos úton hozott rendszabályok adta lehetőségekkel, amikor az egyház vagy egyes emberek érdekéről, vagy éppen gyors megmentéséről volt szó. Hány reakciós politikai akcióba tévedt lelkesí exisztenciát mentettek meg a börtöntől egy gyors áthelyezéssel, ami ugyan nem illett egy „presbiteri” egyházba, de nem probléma egyetlen püspöki rendszerű egyházban sem! Valóban reménység, változások reménysége, de nagyon sokféle „reménység” és nagyon szerencsétlennek bizonyult „változások reménysége” töltötte el az emberek lelkét 1956. derekán. Ezért nem hallották meg a figyelmeztető szót és valóban hirtelen felszökött azoknak a száma, akik új vezetést akartak, vagy éppen maguk akartak vezetői pozícióba jutni. Nem törődtek azzal, hogy a törvényes egyházi vezetőségek hozzáláttak a hibák kiküszöböléséhez (miért nem említik ezt sem soha az Egyházak Világtanácsában?!), illetve az egyházi életnek ahhoz a gazdagításához, amire a felengedett helyzetben mód nyílt. De az emberek tekintélyes része az egyházon kívül és belül elvesztette reális ítélőképességét (azt hitte: „a magyar kérdés” megoldható a világkérdéstől függetlenül) és belerohant a tragédiába. Az események és az eltelt két esztendő bizonyítja, hogy *azoknak volt igazuk, akik óvatoss, fokozatos kibontakozást akartak és a robbanásos, törvénytelen, gyűlölet sugallta lépésekben beláthatatlan tragédiától félték.* Nem óhajtom eldönteni azt a kérdést, hogy ki vitt tévedésbe kit: az a „reakciós” politikai beállítottságú réteg-e, amelynek az állításai és rágalmai alapján szereztek intim tájékozódást évek óta az Egyházak Világtanácsában (a galyatetői vendégek

is) a hazai állapotokról, vagy azok, akik a vendégjoggal visszaélve nemcsak közeli teljes változással kecsegtették itteni elvárataikat, hanem egyenest biztatták őket.

A galyatetői központi bizottsági ülés idején juttattak elvi befejezéshez Ordass Lajos rehabilitálásának a kérdései. Amit erről külföldi egyházi lapokban eddig olvastunk — beleértve az ökumenikus sajtószolgálatot is és ökumenikus vezető emberek nyilatkozatait —, úgy tüntetik fel a dolgot, mintha Ordass Lajos rehabilitálása kizárólag a Lutheránus Világszövetség és az Egyházak Világtanácsa erkölcsi nyomására történt volna meg. A beavatottak tudják, hogy ez a rehabilitálás eljött volna minden beavatkozás nélkül is, mint ahogyan Rajk-nak és társainak a rehabilitálása is eljött — a LWF és a WCCh beavatkozása nélkül. Az események előtt már egy évvel volt olyan lutheránus egyházi ember is (Dr. Pálffy Miklós), aki az illetékesek előtt szóváltette: az Ordass-ügyet az egyház és az állam érdekében kielégítő módon rendezni kellene. Az állam azért rendezte az ügyet, mert a maga érdekében állónak tartotta, hogy az egyházi követelményt bel- és külföldön megnyugtassa. A politikai józanság és az államraison ismét megtalálta azokat az indíciúkat, amelyek alapján Ordass-t rehabilitálni lehetett (az evangélikus egyház törvényei értelmében ugyanis a pénzügyek nem tartoznak olyan szorosan a püspök tennivalói körébe, hogy köteles lett volna tudni az előírt bejelentés elmulasztásáról és közel 100 000 dollár eltitkolásáról; az állam a felülvizsgálat során elhitte, hogy nem tudott róla, s felmentette; anyagilag is messzemenően kárpótolta; de természetesen most is vannak sokan olyanok, akik nem tudják elhinni, hogy egy püspök annyira keveset törődött volna az egyháza pénzügyeivel, amennyit Ordass a felmentő ítélet szerint).

Ordass Lajos rehabilitációja kifejezetten az ellenvalutáris bűncselekményt megállapító ítélet megsemmisítésére szorított, mincs benne szó politikai rehabilitációról. Ismeretes, hogy 1948-ban Ordass Lajos — *Mindszentyvel* egyetértésben — éles világnézeti harcra akarta vinni az egyházat, a református egyház vezetőit is az utolsó pillanatban arra akarta rábírní, hogy az állammal már minden részletében megtárgyalta egyezményt ne írják alá. A közvélemény általában úgy tartotta őt számon, mint aki szembenáll a demokratikus törekvésekkel.

A rehabilitáció súlyos helyzetbe hozta az evangélikus egyházat s ezen könnyíteni akartak a Világtanácsban és a Lutheránus Világszövetségben, hanem ebből az archimédészi pontból akarták megfordítani a magyarországi egyházi helyzetet. A megüresedett két püspöki szék betöltése évekkal azelőtt törvényes úton történt. 1956. novemberéig ezt még azok sem vonták kétségbe, akik most ezt teszik; vagy ha kétségbevonták, nem mondták meg nyíltan, hanem diplomata módon képmutatószkodtak, akár ők voltak nálunk vendégek, akár az ő vendégeik voltak a magyar egyházi emberek... Azt is mindig elfelejtik megemlíteni, hogy a másik lemondott püspököt előzőleg háborús bűnös-ként 10 évre ítelték (Európa bármely országában elítelték volna Hitler támogatását) s amnesztia folytán gyakorolhatta hivatalát mindaddig, amíg a négy evangélikus egyházkerületnek kettőbe való egybevonása és életkora miatt nyugdíjba nem vonult.

Ordass Lajos rehabilitálásakor az egyházkerületek határai már másképp futottak, mint elítélése idején. Nem volt már olyan egyházkerület, amelynek minden gyülekezete őt választotta volt meg. Törvényes utakat kellett tehát keresni ahhoz rehabilitálása után, hogy — ha ezt a gyülekezetek is így akarják — egyszer még újból püspök is lehessen. Törvényesen megválasztott és hivataluktól törvényes vádak és ítélet alapján meg nem fosztott püspököket az ő kedvéért egyszerre letenni nem lehetett. Még külföldi védnökei is belátták 1956-ban azt, hogy a körülmények között teljes rehabilitációnak tekinthető Ordass Lajos esetében a theológiai tanárság, amelynek külföldön mindenki szemében van akkora erkölcsi és szellemi súlya, mint egy püspökségnek, hacsak valaki nem episzkopalista gondolkodású.

A református egyháznak nem voltak ilyen kérdései. Senki püspökei megválasztásának a törvényességét nem vonta s nem is vonhatta kétségbe. De a dolgok mégis összefüggtek egymással. Azok akik tudták, hogy Magyarországra „új nap” fog ragyogni, erkölcsileg és tanácsokkal, egész itteni magatartásukkal támogatták az egyházakban azokat, akik az egyre forróbbá váló októberi napokban forradalmi úton, a törvényes formák felredobásával (pedig a törvényes útra a hatalom és a politikai támogatás folytán minden lehetőségük meglelt volna) söpörték el az egyházak vezetőit.

Nem óhajtunk vitába szállni abban a kérdésben, hogy „forradalom” vagy „ellenforradalom” történt-e Magyarországon, mert Dr. Payne ezeket a kifejezéseket irányzatosaknak tartja. Nem is lehet őt arra kötelezni, hogy elfogadjá a marxizmus történetírói és politikai terminológiáját. De Dr. Payne nyilván azért kéri a kifejezéseket, az egyiket is, a másikat is, mert nem helyes a felfogása az eseményekről. Ismétlem, nem arra gondolok, hogy el kellene fogadnia a marxisták magyarázatát a tényekről, hanem arra, hogy — tévedésből vagy tudatlanságból-e vagy más okból — egyszerűen *elvitathatatlan és nemzetközileg ismert tények elhallgatásáról van szó*. A magyar kormány által kiadott dokumentum-füzetek közül az első számú így kezdődik:

„Tragikus események színhelye lett Magyarország. Az ország szocialista fejlődését a Rákosi—Gerő-féle politika zsákutcába juttatta. E bűnös politika következményei nagy felháborodást, és széleskörű népmozgalmat váltottak ki. Dolgozók százezrei sikraszálltak a *népi hatalom megtisztításáért* az elhatalmasodott bürokratizmus megszüntetéséért és a nemzeti érzést súlyosan sértő politika felszámolásáért. Mindez a szocializmust építő népi demokratikus rend megerősítését és valóban szabad *továbbfejlődését* célozta. Hiszen a munkásság nem hajlandó visszaadni a tőkéseknek a gyárakat, a parasztság hallani sem akar a földesurak visszatéréséről, a nép nem akar lemondani saját hatalmáról és nem kívánja még egyszer a tőkés-földbirtokos uralom jármába hajtani a fejét. — A jogos népi és nemzeti követelések jegyében kibontakozott mozgalmat azonban az ellenforradalom sötét erői kezdettől fogva a *népi hatalom megdöntésére* igyekeztek felhasználni...“ (*Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben*, Budapest, 1957. 3. lap; a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási hivatalának kiadványa — megjelent német, angol és francia nyelven is). — Miért nem tudnak Genf-

ben annyira tárgyilagosak lenni, hogy legalábbis kétféle erőtenyezőt elismerjenek az októberi tragikus eseményekben? Valóban keresztyén és ökumenikus szemléleti mód lenne a fekete-fehér-festés egyoldalúsága?

Senki sem kívánja Dr. Payne-tól (de még tőlünk, itt élő egyházi emberektől sem), hogy ezeknek a füzeteknek a marxista társadalomszemléletét és esemény-értelmezését fogadja el. A füzetek azonban tényeket, dokumentumokat, iratokat, fényképeket stb. tartalmaznak, s belőlük legalább annyit minden ember megláthat, még ha nem is itt élte át az eseményeket, hogy az események *milyen irányba haladtak: a fasizmus újraélesztése felé*. Sokan, akik itthon is, külföldön is előre érezték vagy látták ezeket az eseményeket, igyekeztek is ebbe az irányba terelni. Tudva-tudatlan, az egész világ ún. „keresztyén közvéleménye“ támogatja ezt a sodrást mindazzal, amit tett és amit nem tett meg. De vegyük csak azt, amit Dr. Payne mond, hogy ti. a politikai életben „hirtelen felkelés“ támadt (299. lap). Tegyük fel vele együtt, hogy ebben a felkelésben csak nemes nemzeti célok játszottak szerepet. Bizonyos tények még ebben az esetben is elvitathatatlanok és ezeket a tényeket feltétlenül ismerniük kellett mind Dr. Payne-nek, mind pedig megbízóinak: a „hirtelen felkelés“ utolsó diadalittas napjaiban, amikor törvényt kezdett válni a lincselés és tömegkivégzések álltak a küszöbön, a politikai vihar szeleinek a befogására egy egyházi emberekből álló, főleg budapesti csoport kibontotta addig okosan dugva tartott vitorláit, hogy a genfi barátok szerencsekívánatai kíséretében behajózzék az egyházi hatalom biztos kikötőibe. Ez a csoport igyekezett politikai eszközökkel magához ragadni a hatalmat — a gyülekezetek előzetes megkérdezése nélkül, a nemzet egy félelmetes tragédiája idején csak a maga hatalmára és pozíciójára megszerzésére gondolva. A gyülekezetek hozzájárulását utólag akarta megszerezni, olyan választásokon, amelyek méltó párja lettek volna a hitleri felkelés nyomában ugyancsak a politikai szelek befogásával létrehozott ún. „barna zsinatok“ választásának. Nem kell részleteznem, mit tettek néhány nap alatt a konventen, a városban, az országban.

Lehet-e olyan szent egyházi cél, amely az egyházi törvények ilyen mértékű megsértését jogossá teszi? (Égészen mellékesen jegyzem meg, hogy az érvényben levő törvénykönyvünk Ravasz László zsinati elnöksége idejében keletkezett s nem a szocialista változások idején.) Dr. Payne is megbízói számára — ha nem tévedek és nem magyarázom rosszul az eseményeket — ez nem probléma. Teljes mértékben az egyházi lázadással rokonszenveznek és amíg módjukban volt, minden erkölcsi és anyagi támogatást meg is adtak számára. Vajon szabad-e ilyen erőszakot jónak nyilvánítani? Vajon jó volt-e az az egyháznak — és az Egyházak Világtanácsának —, hogy püspököket a fegyveres utcával való fenyegetéssel kényszerítették lemondásra, hogy a zsinat és a konvent élet-halál között lebegő, törvényes elnökének a felakasztását és helyére Ravasz László beültetését követelték a templom körzetében elhelyezett plakátokon? Vajon jó volt-e az, hogy példátlanul álló rágalomhadjáratot indítottak egyházi vezető emberek ellen, a Közalap ellen, és minden ellen, ami politikai, vagy személyi okokból nem tetszett nekik?

Vajon nem az lett volna-e a *tisztességes és egyházi út*, hogy nyilvánosan és törvényes keretek között vádat emeljenek — ha van miért — azok ellen az egyházi emberek ellen, akiket csak a felkelés félelmetes szenvedélyeinek a fenyegető felhasználásával remélhettek helyükről elmozdítani? Nyilvánvaló, hogy egyesek követtek el hibákat. Voltak nemcsak jobboldali, de baloldali oportunistáink is. Az egyháznak joga lett volna ahhoz, hogy a „jól értesültek“ — akik a lázadás alatt hajmeresztő rágalmakat terjesztettek a remélt választások előkészítésére, — perrendtartásszerű formában közöljék vádjukat az egyház népével és állítsák törvénytörés elé azokat, akiket vádolnak s ott bizonyítsák rájuk: *miben sértették meg egyházunk hitelveit, miben sértették meg egyházunk törvényeit, miben kezelték hűtlenül az egyház vagyonát*. Ez nem történt meg, pedig bőven volt idejük erre fel is készülni, ezt meg is csinálni. Voltak, akik évek óta minden „adathoz“ hozzáférhettek! Ezzel máig is adós az egyházi puccs.

Mindezeknek az eseményeknek ismereteseeknek kell lenniük Genfben is. Tévedés, félreértés, félremagyarázás, vagy mi más az oka a hallgatásuknak? Miért írja akkor Dr. Payne, hogy (a központi bizottság galyatetői ülésének a résztvevői): „nem voltak meglepve, amikor megtudták, hogy a népi felkelés *korai szakaszában* drámai változások történtek“, holott neki mindenképpen tudnia kellett, hogy a drámai változások, közöttük az általa itt első helyt említett Péter és Bereczky lemondása a felkelés *utolsó napjaiban* („between 30th October and 1st November“) történt meg, amikor már az egész világ számára nyilvánvaló volt a felkelés átfordulása a szélső jobboldalra. Tévedés ez? Pontos leírása-e az a Bereczky Albert lemondása erőszakolásának, hogy „pozíciója ... bizonytalanná vált“? Hú leírása-e az a történeteknek, hogy „Nemzeti Adminisztratív Bizottság alakítottatott a Református Egyház számára?“ Ki választotta ezt a bizottságot?! Annyi volt csak Ravasz László szerepe, hogy „visszatért Budapestre“? Tárgyilagos egyházi jogi leírása az Ordass Lajos visszatérésének, hogy „újra elfoglalta helyét a Lutheránus Egyház püspökeként“? Hogyan foglalta el?

Payne majd minden mondatában van a dolgok egymás mellé állításában nyilvánvaló gyanúsítás, rosszhírkeltés. Mikor mondtak igazat a Világtanács szószólói a magyar ügyben: akkor-e, amikor 1956 ősze előtt ismételen elismerőleg voltak kénytelenek szólni a magyarországi evangéliumi egyházakban folyó *theológiai munkáról*: ökumenikus hozzájárulásainkról, az *egyház megújulásáról és az ébredésről*, vagy pedig akkor, amikor most Dr. Payne a lemondott püspökről szólva gúnyosan idézőjelbe teszi a „*megújulás*“ szót (szerepe az állami hatóságokkal annyira kollaboráltak, amennyire csak lehetséges, „miközben egyidejűleg „megújították“ egyházuk életét“ 301. lap).

A püspökökkel kapcsolatban azt a kérdést vetették fel annakidején Genfben — vesszük ki Dr. Payne cikkéből (301. lap) —, hogy mennyiben képviselték a magyarországi egyházak közvéleményét („consensus of opinion within the Hungarian churches“) és a magyarországi politikai fejleményeknek helyes keresztyén megítélését („a right Christian judgement on political developments in Hungary“). Vajon milyen népszavazás alapján és milyen joggal állítják ezt? És vajon egyetlen mérték az, hogy ki népszerű? Vajon a *theológiai ál-*

lásponthelyességét a közvélemény mérheti le? Vajon az a helyes keresztyén politikai álláspont, amelyet a Világtanács egyes vezető emberei képviselnek? Milyen mérlegen döntenek el ezt? Vajon nem jobban ítélték-e meg a fejleményeket azok, akiket a politikai felkelés nem vitt bele abba a tragikus egyházi hatalomátvételi kísérletbe? Mert voltak, akik előre látták, hogy nemcsak nem lesz sikere, hanem önmagában is rossz.

A „népszerűtlen“ püspökökkel szemben viszont szerintük Pap László nyilvánvalóan nagy megbecsülésnek örvendett és azok támogatták, akik szorosabb kapcsolatokban reménykedtek a Világtanácsal és más egyházakkal — írja Dr. Payne. Senki szorosabban nem akarta ezt a kapcsolatot a szidalmazott egyházi vezető embereknél, de ők kapcsolaton természetesen nem azt értették, hogy a hazai ökumenikus munka egyoldalúan a genfi központ szócsöve, sőt nyugati politikai erők eszköze legyen, hanem, hogy az ökumenikus munkában számot adjanak hitükről, egyéni látásaikról és a magyar evangéliumi egyházaknak esetleg a Világtanács vezetői véleményétől eltérő álláspontjáról. Pap László személyével Dr. Payne részletesen foglalkozik és tiltakozik a közte és a Világtanács főtítkára között az október-novemberi események idején lefolyt telefonbeszélgetések „rossz értelmű magyarázata” („sinister interpretations”) ellen. Őket — úgy mond — nem vezette más, csak a segítség szándéka, mert nagy érdeklődéssel viseltettek a magyarországi protestáns egyházak iránt („consistent regard for the members of the Hungarian Protestant Churches and a desire to help them” 302. lap). Dr. Payne nyilván nincs informálva arról, hogy Dr. Visser 't Hooft főtítkár 1957. február 27-én feljegyzést adott át Horváth Jánosnak, az MM Egyházügyi Hivatala elnökének a telefonbeszélgetés tartalmáról s az elnök ezt a dunamelléki esperesi és gondnoki értekezleten ismertette. A főtítkár beismerése szerint nemcsak segélyügyekről, hanem az egyházban végbemenő személyi változásokról is beszélgettek Pap Lászlóval. Pap László már október 30-án megtelefonálta a főtítkárnak azokat a változásokat, amelyeket ő csak másnap este jelentette be a budapesti rádióban és így történhetett meg, hogy a Világtanács már egy nappal előbb közölhette a sajtóval azokat a változásokat, melyek Budapesten csak másnap következtek be.

Ami a Világtanács „nagy érdeklődését” illeti a magyarországi protestáns egyházak tagjai iránt, vajon érdeklődtek-e egyszer is Bereczky Albert, Péter János, Vető Lajos és Dezséry László hogyléte és biztonsága iránt? Ha ez az érdeklődés valóban tiszta irgalmas szamaritánusi (ellenfél felé is megnyilvánuló) volt, így kellett volna tenniük. Személyi és egyéb okokból igen nehéz szót ejtenem Pap Lászlóról, aki az 1956-ban vezetett egyházi lázadás következtében ma nincs abban a helyzetben, hogy a dolgaihoz úgy hozzászólhasson, mint én az övéhez. De elvégre is egyházi közügyről van szó s köziróként, hivatalos felkérésre szólok hozzá. Való igaz, hogy Pap László nemcsak a Világtanács vezetői között, hanem itthon is népszerű volt, legalábbis a Dunamelléki Egyházkerületben. De tévedés, mulasztás, félre magyarázás, vagy mi az oka annak, hogy Dr. Payne egy szót sem szól arról, hogy miként lett, miért és kike előtt volt népszerű? 1945 után évekig az ő nevére jött a Világtanács minden segélye és ennél

a támogatásnál fogva az egyház legbefolyásosabb, leghatalmasabb vezető emberei közé került. 1956-ban a saját kerületében és az egyházi vezetőségben ő volt a legnépszerűbb ember. Bereczky Albert megbetegedése után mindenki — az állami hatóságok is! — őt tekintették Bereczky Albert leendő utódjának. Megválasztották egyházkerületi főjegyzővé, püspökhelyettesé. Teljes mértékben bírta az Állami Egyházügyi Hivatal bizalmát is, annak elnökével tegező jóviszonyba jutott, annak szinte mindennapos látogatója volt. Az Egyházügyi Hivatal szorgalmazta külföldi szerepeltetését, miközben több más theologiai professzornak semmi lehetősége nem nyílt arra, hogy az őket ért komolyan megtisztelő tudományos meghívásokat elfogadják (vendégprofesszorság stb.). Az egyháznak nem volt olyan ügye, amelybe eredménnyel ne szólhatott volna bele, ha akart. Ezt a súlyt személyének az egyházközi segélyakció és a Világtanács nyilvánvaló támogatása adta. Egész sor jelentős egyházi tisztséget viselt a vele járó tiszteletdíjakkal. Főszerkesztője volt az egyházkerület „hivatalos theológiáját” hirdető Református Egyháznak. Befolyásánál fogva mindig sikerült területét különféle előnyökhöz juttatni a többi kerülettel, a theologiai akadémiaját a többi protestáns theologiai akadémiaikkal szemben.*

Ez a magyarázata annak, hogy kerületén kívül már távolról sem volt olyan népszerű, hanem inkább a hatalmától félték és kegyeit keresték. Aki ezt nem tette, az nem számíthatott megbecsülésre — az Egyházak Világtanácsa és a külföldi látogatók előtt.

1956. nyarán az egyház később letaszította vezetői őt engedték felszolgálni mind a gyülekezetek, mind az állami hatóságok szeretetét a külföldiek asztalára. Nem irigykedtek rá, nem félték „népszerűségétől” s a mögötte álló „tömegektől”. Azt viszont érezni lehetett, hogy a vendégek egy titokzatos „Who's who?” alapján érintkeznek a magyarokkal és senkire sem kíváncsiak, akit ez a könyvecske nem ajánl. Ott már befejezett tény volt a Világtanács döntése: kikkel akar kapcsolatot tartani.¹

* Ezt a befolyást néhány számadattal illusztrálnám: A kisebb és az egyetemes egyházi központtal egy városban székelő Dunamelléki Egyházkerület költségvetése 1956-ban 405 787,50 Ft-ot tett ki a Tiszavidéki (két régebbi kerületet egyesítő, a református egyháznak több mint a felét magába foglaló) Egyházkerület 392 348 Ft-jával szemben. A budapesti theologia költségvetése mindig meghaladta a debrecenit, holott annak sokkal több tudományos intézete, nagyobb hallgatói és tanári létszáma volt. A Ráday-könyvtár költségvetése 213 564 Ft volt, amikor az ötször akkora debreceni nagy könyvtáré 179 198 Ft 24 fillér volt, a debreceni theologia 45 000 kötetes könyvtárának pedig semmiféle önálló költségvetése nem volt. A budapesti könyvtár a Közalaptól és az államtól erősebb segélyt kapott. A pesti theologia diákjai Mátraházán rendezhették csendesnapjaikat, télen csoportos síturáikat, a debreceni theológiának még a betegség miatt rászoruló diákjai is csak nehezen juthattak be az üdülőbe. A budapesti theológiát 1945 óta kétszer renoválták; a debreceni Kollégiumot 1938. óta nem lehetett s a háborús bombasérülés hevenyészett helyreállítására ma is ott éktelenkedik oldalában... stb.

¹ „Ki kicsoda?” a címe a személyi tájékoztató könyveknek. (Szerk.)

De hagyjuk ezeket a közismert dolgokat; ismer-tek ezek Genfben is. A tárgyilagosság kedvéért illetet volna, ha Dr. Payne azt is felfedi, hogy kik és hogyan segítették hozzá Pap Lászlót az említett népszerűséghez.

Tévedésnek vagy másnak tulajdonítsuk azt, hogy Vető püspök new-haveni útja elmaradásának a körülményeiről is nagyon hézagosan: igen fontos mozzanatokot elhallgatva számol be Dr. Payne. Az Egyházak Világtanácsa aligha tudna olyan iratot vagy levelet akár Vető Lajos, akár egyháza illetékes szervei részéről felmutatni, amelyben ő lemondott volna központi bizottsági tagságáról. A Világtanács viszont hosszú ideig halogatta a meghívás elküldését magához a tagegyházhoz — ahová el kellett volna küldenie, ha abban a meggyőző-
désben élt, hogy Vető Lajos jogerősen lemondott hivataláról és tagságáról. Az sem pusztán „tévedés”, hogy Dr. Payne cikke szerint Vető jelentkezése túl későn történt ahhoz, hogy beutazása sikerül-
hessen. Muraközy Gyulával és Pákozdy Lászlóval egy napon kérte a vizumot az amerikai követsé-
gen s adta le ő is a politikai és bűnügyi nyilván-
tartójuk számára a megalázó ujjlenyomatot (az Egyházak Világtanácsa Magyarországra jövő kikül-
dötteit, egy nemzet fiait sem vetették sohasem alá ilyen procedúráknak).

Ugyanilyen módszerrel: az alapvetően fontos történeti és egyházi tények elhallgatásával sum-
mázza Dr. Payne azokat az eseményeket, amelyek során Bereczky Albert „visszavette a vezetést” („has resumed the leadership”), Ravasz László „visszavonult a magánéletbe” („has withdrawn again into private life”) stb. Mintha Bereczky tör-
vényesen távozott volna s Ravasz László törvé-
nyes úton nyert egyházi hivatalból kényszerült volna visszavonulni, holott Genfben is tudják, hogy ennek a „magánéletnek” az ellentéte nem a gyülekezetek elhívásán alapuló egyházi megbí-
zatás, hanem a politikai eseményektől sodortatás és illetéktelen hatalomátvitel volt, amely azt a Bereczky Albertet taszította majdnem a sírba vagy a lincselők kezébe, aki 1945 után Ravasz Lászlót megmentette a háború támogatásának következmé-
nyeitől.

Dr. Payne ír arról is, hogy a Világtanácsot és a felekezeti világszövetségeket nagyon érdekli, hogy az egyházi tisztségekben történő változások mennyiben történnek „a gyülekezetek teljes bizalmával”, majd bírálja azt a tényt, hogy a magasabb egyházi tisztségek betöltésénél az állam gyakorolja a beleegyezés jogát. Horváth János elnöknek ebben a kérdésben a skandináv püspök-
kel váltott leveleire — amelyekben rámutatott az Egyházi Hivatal elnöke arra a Világtanács által sohasem kifogásolt tényre, hogy a skandináv államokban és Nagy-Britanniában a király vagy a parlament nevezi ki a magasabb egyházi tisz-
viselőket — nem tud többet felelni annál, hogy az elnök összehasonlítása „pontatlan és nem meggyőző”. Vagyis semmit. De arról sem ír semmit, hogy olyan események juttatták ideig a magyarországi egyházpolitikát, amelyben nagy részük volt külföldi egyházi embereknek is és olyan kísérle-
teknek, hogy a magyarországi egyházakat a magyar állam bomlasztására használják fel. Sem az egyház, sem az állam nem tekintti a *ius supremae inspectionis* — cseppet sem újkeletű — gyakorlá-
sát eszményi állapotnak, hanem szükségrendsza-
bálynak. A püspökök régen is hűségesküvet tettek le

az államfő kezébe. De miért nem kifogásolja a Vi-
lágtanács más államok hasonló intézkedéseit: más államokban állami úton — sokkal erősebb állami beleszólással — egyházi méltóságba került embere-
ket miért nem leckéztet? Vagy talán Pap Lászlótól megvonta bizalmát a Világtanács azért, mert a forradalmi munkás-paraszt kormány egyházi ügyi képviselője 1957 februárjában még azon az állás-
ponton volt, hogy Pap László a Központi Bizottság tagja?

1956 ősze óta oly sok egyházi ember keveredett államellenes politikai akcióba, hogy az állam vé-
dekező intézkedései emberileg, sajnos, érthetőek. Sokkal jobb lenne, ha ennek a helyzetnek a létre-
hozásáért a Világtanács tisztségviselői közül is őszinte bűnbánatban elvállalná és megvallaná kiki a maga részét. Keresztyén ember számára nem szégyen a hibája belátása, s felelős helyről jövő őszinte és igaz szó többet könnyíthetne a magyarországi egy-
házak helyzetén az összes eddig adott anyagi támo-
gatásnál.

Nem óhajtunk a cikk ama részébe beleszólni, amely a kínai keresztyének nyilatkozatával foglalkozik. Ha valaki elolvassa azt a nyilatkozatot, láthatja, hogy szinte csupa angolszász cikket, könyvet idéz. Cikkírói nyilván szocialista hazájukat szerető kínai keresztyének. Akiknek a nyilatkozat nem tetszik, nyilván kapitalista hazájukat szerető keresztyének. Lesznek dolgok, amelyekben akkor sem fognak egy értékelésre jutni, ha a tényállá-
sokban egyetértenek. De — miért nem a cikk felsorolta tényeket cáfolja meg Dr. Payne? Lehet, hogy a kínai keresztyének érzékenyek a külmisszió kérdésében: a gyarmatosító politika okozta szenvedés jogán azok. Én nem általánosítanék úgy a misszió kérdésében, mint ők. De tényekkel szemben tényeket kell szegezni, az állításokról és idézetekről be kell bizonyítani, hogy azok hamisak, nem elég általában kimondani, hogy a kínai nyilatkozat politikai nyilatkozat, az Egyházak Világtanácsa funkcionáriusait pedig sohasem politikai szempontok.

Hasonlóképp nem kell foglalkoznunk Dr. Kádár Imre könyvének egymondatos elintézésével sem. A könyv írója keresztyén ember és meggyőződéses szocialista. Nyilvánvaló, hogy egyes szempontjait és értékeléseit nem fogadják el azok, akik nem szocialisták. Kádár Imre azonban egyházi emberként is írt és könyve tulajdonképpen mondani-
valójának azokat az idézeteket és a valóban meg-
történt eseményeket és azok teológiai értékelését kell tekinteni, amelyekkel tele van a könyve. Az lehet, hogy nagyon kellemetlen a Világtanács szá-
mára az a theologico-politikai és társadalmi hát-
tér, amelyből az októberi—novemberi egyházi ha-
talmátvitel emberei előléptek, ezért megértjük a mélyszélesség hallgatást (pedig lenne az *Ecumenical Review*nek recenziós rovata is, és vannak Genfben ökumenikus emberek, akik még tudnak magya-
rul...) De hallgatással nem intézhető el ez a könyv, mint az egyházi események első dokumen-
tumgyűjteménye.

A McIntire-féle ellen-ökumené vádjait komolyan kevesen veszik. Ezek az emberek még Ordass Lajos püspököt is kommunista ügyöknöknek mondották. Egy amerikai magyar humoros megjegyzése szeri-
nt: a Világtanács és az ellen-ökumené azért van-
nak olyan jóban egymással, hogy Ordass Lajos itthoni pozíciója megerősítésére meg lehessen az ellen-ökumenénél rendelni egy támadást Ordass ellen. McIntire a legkellemesebb ellenfele a Világ-

tanácsnak: semmit sem árt, senki túlkomolyan nem veszi, adott esetben pedig egyenesen igen hasznos, de túl olcsó bizonyítékul lehet felhasználni: Íme a Világtanácsot a kommunizmus szál-láscsinálójának tartják, íme milyen őszintén és politika fölött akarja a Világtanács vezetősége a barátságot és a kapcsolatokat a világ nem amerikai felével is.

Tiltakozik Dr. Payne az ellen is, hogy a Világtanácsban az amerikai politika hatásai érvényesül-nének. Talán McIntire-nek van akkor igaza? — kérdezhetné bárki Dr. Payne módszerével. Meddő lenne ezen vitatkozni. Hivatkozik arra is, hogy Rockefeller önzetlenül adta milliós dolláradomá-nyait s hogy az amerikai pénzeknek semmi ha-tása sincs a Világtanács magatartására, hogy a Világtanácsban, a Központi Bizottságban s tiszt-viselői között igen változatos politikai felfogások tapasztalhatók. Miért nincs mégis igazi jelenléti joga az átlagos nyugati elgondolással nem-„con-form“ nézeteknek? Nem arra gondolok, hogy meg-sértenék a másképp gondolkodókkal szemben az illemszabályokat, a keep-smiling-ot, hanem azt, hogy megtagadják tőlük a keresztyén szeretet és bizalom közösségét. Miért gyűlölik úgy Péter Já-nost, Bereczky Albertet, Vető Lajost és másokat? Miért nem alkalmazták velük szemben 1956 őszén azt, amit Dr. Payne így fejez ki: „felhasználni minden alkalmat, ami kínálkozik, közbenjárásra egyházi emberek érdekében, akik különös vesze-delemben vannak” („to use every opportunity which offers itself to intervene in favour of church people who are in special danger“ 304. lap), amikor ezek valóban életveszedelemben vol-tak. Senki közülük egyetlen sürgöny erejéig nem kért kíméletet számukra sem Ravasztól, sem Pap-tól, de sürgönyökkel kívántak sikert, fejezték ki bizalmukat az egyházi puccs vezetői iránt.

Ír Dr. Payne arról is, hogy milyen kevés ame-rikai állampolgárságú ember van a központi bi-zottságban és a Világtanács tisztviselői között. Azt hiszem, ebben a kérdésben nem az állampolgár-ság, hanem a magatartás a döntő. A statisztika azonban akkor beszél igazat, ha minden adatot előad. Így marad kérdés például, hogy hány tiszt-viselője van a Világtanácsnak (és általában az egyházak felekezeti világszerveinek) „a vasfüggöny mögötti országok” állampolgárai közül? Természe-tesen nem a hazát és szívet cserélt régi és új emigránsokra gondolunk, hanem olyanokra, akik valóban ma is állampolgárai hazájuknak és éppen olyan lojálisok iránta, mint Dr. Visser 't Hooft fő-titkár, vagy Dr. Payne vagy más a maga állama iránt? Van-e csak egy is? Azt meg se kérdezzük, hogy a Világtanács a jövőben szándékozik-e ezen a helyzeten változtatni.

A cikkben, mint a Világtanács és más szerveze-tek nyilatkozataiban is ismételtlen szó van az egy-házi választásokról és a „gyülekezetek bizalmáról”. Azt, hogy 1956 októberében-novemberében olyan erőteljesen szorgalmazták a rendkívüli és törvénytelen egyházi általános választásokat Magyaror-szágon, s az egyházi felkelés is mindent megtett, hogy a maga szervei által kontrollált választásokat hozzon létre (lásd a Reformáció c. lap program-ját), alig lehet mással megmagyarázni, mint azzal, hogy nem annyira a „nép szava” érvényesülése, mint inkább a gyűlölt magyar egyházi vezetők elsöprése és a maguk bizalmi embereinek hata-lomra jutása érdekelte őket. Volna pedig még sok

más ország, ahol szorgalmazni lehetne a gyüleke-zetek véleményének szabad megnyilvánulását. Például miért nem érte soha kritika a Világtanács részéről azt az eljárást, ahogyan a Német Evan-géliumi Egyházban a zsinat előzetes határozatával szöges ellentétben áthajszolták a tábort-lelkészeti törvény elfogadását, úgyhogy hozzá sem lehetett már szólni? Miért nem szorgalmazták a New Ha-venben hozott atom-határozat értelmében, hogy tartsanak népszavazást Nyugat-Németországban és mindenütt az atomfegyverkezés tárgyában? Vagy miért nem javasolják a Német Evangéliumi Egyháznak az általános tisztújító választásokat, amikor nyilvánvaló volt a legutóbbi zsinaton, hogy az atomkérdésben és az újrafegyverkezés kér-désében más a német gyülekezetek többségének az álláspontja, mint az EKID vezetői és a veze-tőség ebben nem bírja a gyülekezetek többségének a bizalmát? Ezeknek az egyházi vezetőségeknek vajon nem azért nem kellemetlenkedik a Világ-tanács vezetősége, mert közös politikai állásponton van velük? — Igaz, ez is beavatkozás lenne.

Egy eltérő politikai álláspont megbocsátható. De ítélhető állapot az, ha egyházi párbeszéd már nem folytatható különböző politikai álláspontú embe-rek között. A Világtanács ezt a párbeszédet ta-gadta meg a magyarországi egyházakkal, amikor nem felelt leveleikre. Talán eltúrte képviselőit a gyűlésein, de lényegileg nem állt szóba velük, mert soha meg nem cáfolta és még csak vitába sem szállt azokkal a theologiai felismerésekkel, amelye-ket úton-útfélen csak gyanúsítani vagy rágalmozni tudtak, s „a kommunista kormányzat szolgálai ki-szolgálásának” minősítették. Ezért tudósítottak legtöbbször kiszakított, megidézéjelezett monda-tokkal, szavakkal a magyarországi eseményekről. Pedig mi a kemény, de igaz kritikáért is hálásak lettünk volna. Miért nem jelent meg soha egyetlen cikkük sem arról, hogy *miben tévedett hát és miben árulta el a kijelentést, a Krisztus egy-házát, vagy akár az Egyházak Világtanácsát is ez vagy az a magyar egyházi ember?*

Hol és mikor segítettek az anyagiakon kívül — amelyekért mindig hálásak maradunk, hiszen végső fokon egyházak és gyülekezetek céladomá-nyából adták — szellemiekben és erkölcsileg a magyarországi evangéliumi keresztyénségnek, püs-pökeinek és theologusainak abban, hogy egyház maradhassanak és a rájuk bízott üzenetet tisztán és elegendően hirdessék meg? Mennyiben adtak támogatást abban, hogy az egyház a szocialista társadalomban is megbizonyítsa: léte független a társadalmi rendszerek változásától? Nem sokkal inkább az volt-e mindig az alapmagatartásuk, hogy csak a kapitalista világban lehet egyház az egyház (ami lényegileg és tudat alatt elfogadása annak a marxi tételnek, hogy az egyház a tár-sadalmi alépítmény vetülete). Tudjuk, az a véle-ményük, hogy a mi egyházi embereink vagy gon-noszok, vagy pedig naiv tévedésben és illúziókban élnek — ha nem fogadják el az ő társadalmi szem-léletüket s a szocialista társadalmi rendben is keresik az egyház útját. Legtöbbször a gazdagok és a tökéletesek fölényes magatartásában beszéltek velünk, de különösen 1956 nyara óta. Tettek-e valaha csak egyetlen cikk erejéig theologiai kísér-letet annak a megbizonyítására, hogy helytelen volt itt egyházunknak az ecclesia militans helyett a szolgáló formát és a szolgálat, az ecclesia servans útját választani?

Való igaz: mi és egyházaink pénzben, hatalomban, politikai és társadalmi kiváltságokban sokkal „szegényebbek” vagyunk, mint az egyházak és tagjaik nyugaton. Mi tudjuk, hogy korábbi bűneinkért, hűtlenségünkért, meg nem bánt és ezért még meg nem oldott múltunkért van így. Ők nyugaton „gazdagok”. Vajon tudják-e, hogy Isten irgalmából azok, s addig azok, amíg Isten tűri „gazdaságukat”? Való igaz: ők „bölcsek” és okosan tudják vezetni egyházuk sorsát abban a gazdasági miliőben, amelynek anyagi alapjai a gyarmatosítás gazdasági rendszerének korából valók s máig is azokon állnak vagy esnek. Mi bolondok vagyunk és szegények Krisztusért. Nyugaton politikusok és egyházi emberek azt szeretnék — mint ahogy ujjongtak 1956 őszén is —, ha a „vasfüggöny” mögött élő egyházak zelóta felkelésbe kezdenének a nyugati életforma érdekében, mártírokat gyártanának az ő propagandájuk céljaira, ha kell egy új Barrabás vezetése alatt. A mi egyházaink csak az evangélium meghamisítása vagy elnémitása esetében vállalnak mártíromságot. És az evangéliumnak nyilvánvaló meghamisítása az, ha akár a keleti, akár a nyugati ideológiával azonosítja valaki. Vannak, akiknek szemében mi bolondok, vagy épp gonoszok vagyunk, ha Barth Károilyal együtt nem tartjuk világmegváltó panaceának az üres antikommunizmust: ők a maguk szemében bölcsek és jók. Mi erőtelenekek vagyunk, akik rászorultunk az ő segítségükre is és ők úgy fogják fel, hogy a segélyért, mint egy tál lencséért megvehetik örökségünket; ők gazdagok, akik azt gondolják, csak adhatnak nekünk és nincsenek arra rászorulva, hogy meghallgassanak bennünket. Ők dicsőségesek, mert kényelmes dolgozószobájukból naponta síkraszállhatnak a mások vallásszabadságáért, de készek arra, hogy minket gyalázatosaknak tüntessenek fel, ha másként fogjuk fel az egyház szolgáló életét és a keresztyén ember szabadságát egy másfajta társadalmi berendezésben, mint az övék. Ők élvezik a kényelmes polgári jólétet — ne kérdezzük, kiknek a verejtéke árán —, mi szerintük „éhezünk is, szomjúhozunk is, bántalmaztatunk is, bujdosunk is, fáradozunk is tulajdon kezünkkel munkálkodván” (I. Kor. 4:11. k.). Miért fáj nekik, hogy ezt mi vállaljuk, hiszen Pál is vállalta. Mi sok mindent eltűrünk, amit ők el nem tűrnének. Mi ezt Krisztusért vállaljuk. „Ha szidalommal illettetünk, jót kívánunk” (és nem felkelést szervezünk), „ha háborúságot szenvedünk, békességgel tűrjük”. Senkinek azok közül a vezető egyházpolitikusok közül, akik 1956 őszén a forrongás prédájává voltak készek odadobni atyjokfiat a rádió segítségével, hasonlóval nem fizettek az erőszakkal letaszított egyházi emberek, sőt közbenjártak értük a hatóságoknál. „Szinte a világ szeméjévé lettünk”, mert szolgálatunk elé nem szab határt az ideológiai korlátoltság s lojálisak vagyunk a szocialista állam iránt. Ők elfogadhatják a világ minden dicsőségét, gyülekezetek és gyülekezeti háttér nélkül végzett egyházközi munkájukért: a legmagasabb állami és politikai kitüntése-

téseket, díjakat, díszdoktorátusokat stb. Nekünk szerintük élvonalban kellene állanunk a szocialista rend megdöntésére irányuló szervezkedésekben. Mi úgy látjuk, hogy minket az Úr *szolgálatra* rendelt és „*utolsókul* állított...”, hogy látványossága legyünk a világnak...” (2. Kor. 4:9)

Olyan kérdések ezek, amelyekben a végső szót az Egyház Ura fogja kimondani. Ránk nézve „igen csekély dolog, hogy emberi ítéletnaptól ítéltesünk meg”. Az Úr majd „*világosságra hozza a sötétség titkait és megjelenteti a szíveknek tanácsait*”. Addig pedig nem beszédben áll az Istennek országa, hanem erőnek megbizonyításában. Majd elvállik egyszer, kik és hol szolgálták e mostani időkben jobban a Krisztus evangéliumát. Hisszük azt, hogy egy egyházi vezetőinek engedelmes magyar falusi lelkipásztor mindennapi alázatos szolgálata az Isten mérlegén nem nyom kevesebbet az ökumenikus egyházfejedelmek és diplomaták sürgésénél-forgásánál.

Ha Dr. *Payne* minden tényt, dokumentumot Isten színe előtt mérleget majd, bizonyára más címezett is fog találni cikke utolsó sorai számára, mint akikre gondolt. A magyarországi evangéliumi egyházak nem a segélyek miatt, hanem a Krisztus Egyházáért akarták s akarják tartani és elmélyíteni kapcsolataikat az Egyházak Világtanácsával. De ezt óhajtják tenni a nem-tag egyházakkal is, mert az „Ökumené” nagyobb a Világtanácsnál. Az ajtót sokszor nehéz volt nyitvartartani Nyugat felé; nemegyszer körünk vértett belé, hogy nyitva tartsuk azt az ajtót, amelyet sok nyugati egyházi ember gögje, fölénye, ítélkezése vagy be akart csapni, vagy dugáruik elől a szocialista kormány volt kénytelen becsukni. A Dr. *Payne* cikke sem segíthet tágabbra nyitni az ajtót, könnyebbé tenni egyházunk szolgálatát, megoldani egyházunk még függőben levő kérdéseit (beleértve a szabadságra küldött *Pap* Lászlóét is), sem abban, hogy kapcsolatainkat szorosabbra fonjuk az Egyházak Világtanácsával. Ezeket a kapcsolatokat fenyegeti a Világtanács mostani vezetőinek magatartása, ítélkezése és helytelen beavatkozása a magyarországi és általában a szocialista országokban élő egyházakkal szemben.

Ne legyünk a magunk bírái! Minket megvigasztal ebben a nagyon szomorú helyzetben, hogy egyre szaporodnak a bizalom jelei irányunkban s egyre többen tesznek arról bizonyosságot — sokszor Nikodémusként —, hogy az Egyházak Világtanácsa szegényebb lett volna és szegényebb lenne a magyarországi evangéliumi egyházak részvétele nélkül.

1958. június 12.

Pákozdy László Márton*

* Ezt a cikket a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa elnökségének felkérésére, a szerkesztőbizottság május 26-i ülésének megbízásából írta dr. *Pákozdy László Márton*, mint a Tanács folyóiratának főszerkesztője.

A prágai Ökumenikus Theológiai Békekonferencia

Még a múlt év végén történt, hogy egy csehszlovákiai egyházi konferencián azt a gondolatot vetette föl valaki, hogy „ökumenikus zsinatot” kellene összehívni az atomkérdésben. Aki ismeri az ún. ökumenikus zsinatokat (egyetemes zsinatok) összehívásának a nehézségeit, nem csodálkozik azon, hogy ez a gondolat nem valósulhatott meg. Nem azért, mert az emberiségnek korunkban legégetőbb — nemcsak technikai, hanem egyre jobban etikai — kérdése nem érdemelné meg azt, hogy a vele összefüggő nagy teológiai problémák megoldására az egész kereszténység egymásratalálva összefogjon, hanem „a mi szívünknek a keménysége miatt”. Hiszen még az ökumenikus mozgalom különféle ágazataiban és 1949 óta az Egyházak Világtanácsában sem tudott minden felekezet egymással egy tárgyaló asztalhoz ülni, hogy az Úr asztalánál való találkozást ne is említsük (pedig ott igazán össze kellene találkozni, hiszen nem mi ajándékozunk egymásnak, hanem ott az Úr ajándékozza magát nekünk, és mégis...). Ebből a „lehetetlen”-ből és ebből a „mégis kell”-ből született meg a „Prágai Ökumenikus Theológiai Békekonferencia”, amelyet a csehszlovákiai evangéliumi egyházak Ökumenikus Tanácsa hívott össze. Ez az Ökumenikus Tanács, amely együttműködik az Egyházak Világtanácsával, maga is kezes volt azért, hogy ilyen címen nem valami „ellenökumenét” hívják össze. Ilyesmire senki sem gondolt. Mégis az utolsó hetekben nyugaton rossz hírbé hozták ezt az összejövetelt, holott nem akart más lenni, mint előkészítő megbeszélés egy esetleg összehívható nagy, nemzetközi, valóban egyetemes konferencia érdekében. Ezzel magyarázható, hogy az utolsó napokban sok meghívott vendég valamelyikből bejelentette, hogy nem jöhet el. Meg volt híva az Egyházak Világtanácsa is, valamennyi felekezeti világszövetség, továbbá a nemzetközi keresztény szervezetek (YMCA stb.), de nem küldték el megfigyelőiket. A cseh testvérek nagyon helyesen cselekedtek, hogy nem csüggedtek el és nem mondották le a konferenciát. A főntiek ellenére is szép számmal gyűltek össze a meghívottak, s a konferencia után csak hálát adhatunk azért, hogy ez a konferencia végbement. Említsük meg a következő résztvevőket: *Bulgária*: Prof. Stefan Zankov. — *N. D. K.*: Prof. Heinrich Vogel, Prof. Werner Schmauch, Prof. Emil Fuchs, Prof. Hertzsch, Prof. Ehrhard Peschke, Prof. Hans Urner, Günther Wirth szerkesztő. — *N. SZ. K.*: Prof. Hans Joachim Iward, Kurt Essen lelkész, Hanfried Krüger, egyházi főtanácsos, az egyházi külügyi hivatalból. — *Délatrikai Unió*: P. W. Schaberg, a Brüdergemeinde

püspöke. — *Lengyelország*: Prof. Wiktor Niemczyk, Zygmund Michelis, Ks. Narbutowicz (lengyel katolikus). — *Szovjetunió*: Pitirim Minsk és Fehéroroszország metropolitája, Lev Nikolajevics Páriszkij theol. prodékán, Alexander V. Karev (baptista főtitkár), Jakov I. Zsidkov (bapt. elnök), Jan J. Kiiivit észtországi luth. érsek, Gustav Turs, letterszági ev. érsek. — Legnépesebb volt természetesen a *cseh küldöttség*, amelynek soraiból említsük meg a következőket: Jan orth. metropolita, Prága, Prof. Hromádka, Viktor Hájek zsinati elnök, Ján Chabada egyet. luth. püspök, Frant Kovár, a cseh egyház patriarchája, Miloslav Novák, a cseh egyház püspöke, Varga Imre református püspök, Dorotej eperjesi orth. püspök, Ján Michalko modrai theol. délkán, Jiri Czymborek sziléiai evang. püspök és Bohuslav Pospisil, a cseh Ökum. Tanács titkára, egyben a konferencia rendező titkára is. — A magyar küldöttséget Vető Lajos püspök vezette, tagjai a következők voltak: Bartha Tibor püspök, Czegedy István theológiai dékán, Pálffy Miklós és Pákozdy László theológiai professzor.

A fenti névsorból világos, hogy olyan egyházak is képviseltették magukat, amelyek nem tagjai az ökumenének, így ők növelték a konferencia ökumenikus jellegét. Különösen öröndetes tény, hogy a Szovjetunió elnökei is igen tekintélyes küldöttségekkel vettek részt.

A konferencia helye a prágai Comenius Theológiai Fakultás volt. Itt hangzottak el az előadások. Két alkalommal egy-egy prágai gyülekezet volt a kerete a konferencia eseményeinek. Az előadások mellett volt idő — hiszen igen kényelmesen és egy szállodában laktunk — egymással beszélgetni, a hallottakat elmélyíteni vagy a következő ülést előkészíteni. A magyar küldöttség két nappal előbb érkezett és így módja volt mindenkinek mindenki-vel megismerkednie.

A konferencia június 1-én nyílt meg a Salvator-templomban tartott *istentiszteleten*. Ezen D. Werner Schmauch professzor, a greifswaldi egyetem theológiai fakultásának a dékánja hirdette az ügét Máté 28:16—20 alapján. Rámutatott arra, hogy az a tizenegy ember, akit Jézus Galileába előreküldött és aki várt rá a ltheyen, semmiben sem volt a reá váró küldetésre képesítve: elfutottak s megtagadták volt urukat. Amikor megjelent közöttük: némelyek leborultak, mások kételkedtek. Minden attól függött, hogy mit cselekszik majd velük uruk. „Nekem adatott minden hatalom mennyen a földön” — ez a föltámadott Úr trónl lépési nyilatkozata. A kereszténynek készek megadni azt, hogy Jézus úr a — mennyben, sőt

még azt is, hogy úr a „szívekben”, de kételkedni tudnak abban, hogy úr az egész Kosmoson. Ezért a látogatás, az erőviszonyok, az evangélium látszólagos erőtlensége alapján ítélnék. — Bűnbánatra van szükség és megtérésre. Krisztus uralma nem igaznaktartásunkban áll, hanem parancsainak való engedelmségünkben: „...ezért menjetek el!” Menj ki a te földedről, családodból, barátaid közül — a tradíciókból, az intézményekből, a szervezetekből, a biztonságból, hogyha ezt kívánja az engedelmség. Súlyos tévedés, ha egyházak azt hiszik, hogy ragaszkodniok kell meghatározott társadalmi rendszerekhez. Az Úr tanítványainak küldetése a népekhez szól, a „pogányokhoz”. Az egyház léte sohasem azonos az önelégült gyülekezet létevel. A „minden népeket” parancsa megtiltja a tanítványoknak, hogy szolgálatukat személyi vagy politikai megfontolások alapján korlátozzák. Mindenkinek a szolgálatára készen kell állnunk. „...tegyetek tanítványokká minden népeket...” — ez azt jelenti, hogy mindenkinek szabad olyanná válni, mint mi: Urunk tanítványává. Senkit sem szabad kizárni. A kereszténynek az ún. hitetlenektől semmit nem követelhetnek, az egyházak nem támaszthatnak igényt a világgal szemben. A tanítvány maga is esetről esetre veszi Ur parancsát és azt hirdeti meg. A parancs hallgatója és továbbadója egyformán áll az engedelmségre hívó parancs előtt. Mindenkinek egyformán szól üzenete: Boldogok a szegények... a békességszerzők. Szeressétek ellenségeiteket; áldjátok, akik titeket átkoznak... Mindenkit egyformán hív a bűnbánatra és az ellenség bűneinek a megbocsátására. — Tanítványnak lenni azt jelenti, hogy egészen odaadjuk magunkat a felebarát szolgálatára a legközelebbi és a legtávolabbi viszonylatban egyaránt, abban a hitben, hogy Jézus Krisztus Úr mennyen és földön, a földön is! A tanítvány hisz a szolgálat evangéliumában: *Márk 10:42—45*. A Jézus Krisztus királyi uraságának az elismerése ezen a földön éppen abban áll, hogy az ő tanítványai lemondanak minden hatalomról és uralomról és a világot az áldozatos magukodaadásával iparkodnak meggyőzni. — Oly méretlen feladat ez, hogy az ember elcsüggedhet bele. De Jézus velünk van „minden napon a világ végezetéig”: a megfeszített, föltámadott és megdicsőített Jézus Krisztus. Imádkozunk azért, hogy hinni tudjunk benne, hogy elismerjük uralmát mennyen és földön és oda merjük adni magunkat a népek szolgálatára, a jó szolgálatában el ne csüggedjünk, hanem mindig megvigasztaltassunk és örömmel végezzük engedelmségünk szolgálatait.

A konferencia megalakulása va-

sárnap este történt. Hajek Viktor, a cseh-testvér zsinat elnöke üdvözölte a megjelenteket. Vető püspök volt az első felszólaló. Üdvözölte Hromádka professzort abból az alkalomból, hogy Lenin Békedíjjal tüntették ki. A konferencia elnökévé Hajek zsinati elnököt, titkárává pedig Pospíšil Bohuszlavot választották, akik a konferencia összehívása körül nagy érdemeket szereztek. Társelnökké választották még Pitirim metropolitát, Vogel professzort és Vető püspököt.

Hajek elnök rövid beszédben rámutatott arra, hogy az ökumenikus konferencia milliók témáját akarja keresztyén hitünk szempontjai alapján megtárgyalni. Még nem volt kor, amelyben az emberiség legjobbjainak, de a tömegeknek a gondolkodása is ennyire egy pontra lett volna irányítva: a háború és béke és az atom kérdésére. A háború mindig rossz volt és a hívők mindig annak tartották. Comenius „A világ labirintusa” c. munkájában megrázó szavakkal ír a hadikészülődésekről: „Miféle fenevadak ellen készültek ezek a szörnyű fegyverek?... Az emberek ellen...” Vajon mit szólna ma? Valamennyien hiszünk Istenben. A Szentírásban. Innen tudjuk, hogy Isten nem örül az erőszakos halálak. A teremtő életet adott és életünket akarja megtartani, — az ember ezt akarja elpusztítani. Ha egy ember gyilkol, bűnnek számít. Az egész emberiség megsemmisülése küszöbén ne aggódnánk? Nem hallgathatunk. A keresztyén hit számára nem közböcsök a politika kérdései. Az atomhalál fenyegetése miatt nem maradhatunk némák, tiltakozunk kell azokkal szemben, akik ilyen követkkel akarnak építeni. Ha az Úr nem építi a várost, hiába építik. Nekij legyen dicsőség örökkön-örökké.

Hajek elnök után Pitirim metropolita mondott orosz nyelven meleghangú üdvözlőbeszédet. Átadta Alexius pátriárcha és Nyikoláj metropolita üdvözlését. Az orosz egyház mindig a nép egyháza volt. A háborútól nagyon sokat szenvedett orosz nép szívből kívánja a békét. Az egyház nem közböcs a világ eseményei, a béke ügyével szemben. Amikor az atombombával akarnak megfélemlíteni, együttérez a fenyegetettekkel. Ezen az állapoton segíteni kell. Csak egy út van: a tárgyalásokon át a béke felé vivő út. A háború bűn. Az Isten a béke Istene. Nagy örömmel jöttek a theologiai békekonferenciára, az orosz egyház megáldja a békeharcot. Hiszi, hogy szent munkát végez a konferencia s lesz eredménye. Zankow professzor a bolgár keresztyének békevágyát juttatta kifejezésre theologailag mélyen szántó beszédében.

Hromádka professzor

a konferencia célkitűzéseit ismertette a jelenlegi világhelyzet hátterével. Megállapította, hogy (1) kísérletről van szó, amelyben az induláskor maguk a résztvevők sem tudják még, hová fog az egész kilyukadni. Rámutatott (2) arra, hogy a konferencia nem hivatalos egyházi képviselő, nem intézmény vagy szervezet, hanem improvizáció. Vannak ugyan hivatalos képviselők is jelen (Magyarország, Lengyelország Ökum. Tanácsa, az Orosz Orthodox Egyház stb.), de már pl. a németek nem hivatalos képviselők. Vannak, akik tudósként jöttek el, hogy szolgáljanak. Nincsenek megkötöttségeink és formákhoz nem kell ragaszkodnunk, szabadon vagyunk együtt. (3) Végül „ökumenikus konferencia” is vagyunk. Ne ijedjünk meg a szótól, egészen csak a tárgyi tartalmával használjuk, nem hivatalosan vagy éppen az ökumenéval szemben. Emberek vannak együtt, akiknek a lelkét nyomja az Una sancta után való vágyakozás, az együttműködésre és közösségre való vágy. Ahol Jézus Krisztus ott van, ott jelen van az egyház. Ha benne hiszünk, megvan közöttünk az egyház, amelynek a külső egysége eschatológiai reménység. Nem új organizációt akarunk, hanem együttműködést. Bizalmatlanság van a konferencia iránt nyugaton. Semmi sem áll távolabb azonban tőlünk annál, hogy valami ellenvállalkozásba kezdjünk. Mi benne akarunk maradni az Ökumenében, de a szó többet jelent nekünk az Egyházak Világtanácsánál: azokkal is teljes jögn találkozni akarunk, akik annak még nem tagjai. Még nem volt ilyen találkozás. Úgy értsék, hogy ez a találkozás egy fölkiáltás (Aufschrei) és bátorítás abban az irányban, hogy többen és jobban találkozzanak, mint eddig, s tovább haladjunk a megkezdett irányba.

A mai általános helyzetről szólva megállapította, hogy még mindig „vészteljes helyzetben vagyunk”. Komolyabban, mint néhány évvel ezelőtt. A bizalmatlanság és feszültség nyomott légköre vesz körül bennünket. Az elmúlt 13 év nem hozott javulást a világhelyzetben, sőt az talán még nehezebbé vált. Mit tettünk mi keresztyének ennek a helyzetnek a megváltoztatására?! Talán nem feleltünk ezért? Mélyeséges előítéleteket és gyanúkat táplálunk magunk is. Fokozódott a hidegháború. A modern ember szörnyű találmánya árnyékolja be életünket. Az Egyházak Világtanácsában is meg van mérgezve a levegő. Mit tehetünk ennek a legyőzésére? Az emberiség szenved. A tudományos találmányokkal való visszaélés a veszélyt mélyíti és fokozza. Vajon elég erős-e hitünk, hogy ezzel a feszültséggel szembeszálljunk? Vagy a szellemi erők kevesebbet nyomnak, mint ezek a technikai vívmányok? Vajon nem lesz-e

az atomenergia ismerete az emberiség kollektív öngyilkosságának az eszköze? E kérdésekkel a saját gyengeségünk háboruzongató tudatában találkozunk. Miért olyan kevés a keresztyénség hatása az eseményekre? Föl tudjuk-e fogni, mit jelent az a világ számára, hogy az elmúlt 45 esztendő katasztrófaiban mily nagy szerepe volt a keresztyéneknek? A felelősség súlya nehezedik ránk. És mégis: azt kell kérdeznünk, hogy mit tehetünk ebben a helyzetben! A gyengeségünket nem használhatjuk föl engedetlen-ségünk mentségére. Ez kilépne a keresztyén élet paradoxáijából. Nincs számunkra olcsó és könnyű mentség.

Valóban az élet teljes veszedelmezettetéséről van szó. Idézte Schweitzer ama szavait, amelyek szerint „talán már késő...”, mert az eddigi robbantások elvégzik a maguk pusztító munkáját. Egy állam ugyan már beszüntette a robbantásokat, de egyelőre kevés remény látszik arra, hogy követni fogják mások is. Számunkra ez a kérdés *status confessionis*: ezzel lehet mérni a hitélet igaz voltát. Ha a keresztyén embert ez a kérdés nem indítja meg és ezt a kérdést nem éli át, ott már nem a hit gyengeségéről van szó. De reméli — mondotta —, hogy mi keresztyének is „normális” emberek vagyunk még és találhatunk közös alapot egymással és az emberekkel.

Felelősek vagyunk életterünkért. Határ fut kelet és nyugat között. Nem szereti ezt a megosztottságot. Az ún. „vasfüggöny” azonban nem dologi, látható, hanem anyagtalannal realitás. Mi az, amit ellene tehetünk? Le kell és le lehet győzni! Ha megláttuk, hogy le kell győzni, akkor már *magunkban* le is győztük.

Igazságtalanság lenne azt mondani, hogy ezekben a dolgokban az Egyházak Világtanácsa semmit sem tett. De az is igaz, hogy még nem mondotta ki az utolsó szót, amit ki kell mondani; az erős, teremtő, friss és meggyőző szót. Van befolyásuk is az államférfiakra, de ennek a befolyásnak mélyebbnek kellene lennie a mostaninál.

Egyházi emberekként és teológusokként vagyunk együtt, hogy *fölvizsgáljunk theologiai és etikai kategóriákat: megkérdezni azt, hogy theologiank elég mélyen gyökerezik-e a Szentírásban, vagy pedig csak emberi ideológia.* A „keresztyén ideológiák” — *elvont gondolatrendszerek.* Nem ismerik el eléggé azt az Evangéliumot, hogy az Úr nyomorúságunk legmélyebb mélyére bocsátkozott. Hogyan szólítsuk meg a világot? Innen, az Evangélium legvégső üzenetéből kell mindenhová fénynek hullania. A szolgáltató, a legmélyebbre lemenő szeretet az, amivel a világnak adósa vagyunk.

Az organizációnak mindig megvan a veszedelme. Az igazi egyház ott van, ott lehet, ahol az emberek

nyomorúsága van. Az egyház az egész világnak adósa s nem lehetnek vele szemben igényei.

Ez a konferencia csoda és ajándék lehet. Az Egyházak Világtanácsa nem küldte el képviselőjét. Annál hálásabbnak kell lennünk az eljött német testvéreknek. Használjuk föl ezt a „csodát” boldogan és hittel a szolgálatra. — Mi nem vagyunk politikusok. Igen érdeklődünk a politikai események iránt, de nem politikusokként. A hívő keresztyéneknek mély és finom betekintő képességük van a politika kézzelfogható realitásaiba. De nem politikusok, diplomaták vagy „Kulturtrágerek”. Látnak olyan összefüggéseket, amelyeket mások nem látnak s amelyekben mások nem tudnak segíteni. Itt jön a hit, a felelősség, a szeretet és a szolgálat jelentősége.

Ha pedig nem használjuk föl az alkalmat, lehet, hogy „a kövek fog-nak kiáltani”. Ki kell mondanunk a keresztyén bizonyágtételt a lefegyverkezés és az atomfegyver dolgában: A keresztyén hit az inkarnációba vetett hit. Jézus Krisztus ebben a világban akarja megmutatni hatalmát engedelmességünkben. Ő itt van ebben a világban.

Így beszélt arról, hogy a konferencia kísérletnek, rizikónak, mérés vállalkozásnak mutatkozik.

A konferencia első napjának délelőttiét

Hans Joachim I w a n d,

a bonni egyetem teológiai professzorának előadása töltötte be a hozzá fűződő megnyilatkozásokkal. Előadása tárgya ez volt:

„A keresztyén emberek felelősége és feladatai a mai nemzetközi helyzetben.”

Rámutatott arra, hogy a téma igen széleskörű. Nehéz megtalálni az utat oda, ahonnan a keresztyén ember a mai helyzetben felelős. Nagy horizontra és szilárd álláspontra van szükség, hogy a szűk, önkényes és szeszélyes látásokat elkerülhessük. A mai világhelyzetben a béke kérdése a nagy eligazító téma. Ennek kell mozgatnia bennünket: „Mit tehetünk érte ma?” Négy pontban kísérelte meg a feleletadást:

1. A keresztyén ember békemunkája.

2. A hagyományos etikai fogalmak mai hasznavehetetlensége.

3. A keresztyén ítélet a vasfüggönyről.

4. Amint ez a konferencia jelent a feladatokra nézve.

1. Abból indult ki, hogy „áron is megvegyétek az alkalmat”. Amikor a német egyházi harc Hitler idején kitért, elérte nehéz volt prédikálni. Voltak, akik azt mondták, hogy: „Csak azt prédikálok, ami a bibliában van, — így nincs semmi bajom.” Azonban a Biblia nem senkiföldje és nem állít a senkiföldjére. (Szolgálatba állítja az

embert és nyelvét. A nagy dolgokban nem ismer közömbös álláspontot. A keresztyén ember „érdekelt” a világban. Van, aki visszavonulási parancsot olvas ki belőle. De ez bűnösségre vall. Aki így cselekszik, nincs joga itélkeznie a világ „bűnössége” fölött. A továbbiakban abból indult ki, hogy reformátori teológusként nem pacifista a szó hétköznapi értelmében. A bibliai békesség-üzenetet a mai helyzetre kell vonatkoztatni. Nem elég azt mondani, hogy: „A háború értelmetlen dolog s nem old meg semmit.” Az is tévedés, ha valaki annyit mond, hogy „Meg kell tartani a békét”, mert — még nincsen békesség, mert 1914 óta folyik a pusztító háború és 1918—1933 között csak fegyverszünet volt. Ma is folyik a készüllet a folytatására. Sok bűnt elítélünk, de nem a föltételeit: ebben az esetben a háborút mint gyökeret. Nincs békeállapot, halmazódnak a fegyverek. A Testvéri Tanácsok üzenetére a Frankfurter Allgemeine Zeitung azt felelte, hogy: „Nem szabad az erkölcsiséget a tények területére vonatkoztatnunk. Megvan azoknak a maguk súlya, s nem szabad azt gondolnunk, hogy a faktumokat ideákkal, Isten parancsolataival meg tudjuk változtatni.” Az ilyen keresztyén emberek két emeleten gondolkodznak, egymástól függetlenül, két birodalomban élnek: az erkölcs birodalmában és a faktumok birodalmában. Esztelen harmóniát hisznek optimizmusukban. Az az észjárás ez, amely az elmúlt két háborúban megszokta azt a gondolkodásmódot, hogy: „Még több anyagot kell bevetni s akkor sikerülni fog” („Noch mehr Material einsetzen...”). Ennek a vége azonban mindig a „még több halt”.

Vajon igazán úgy állna a dolog, hogy az Isten kegyelméről szóló evangéliumnak nem lenne semmi köze a „tényekhez”? Hogy a morálra ügyelők már nem érintik a tények talaját? És tetejében mindennek; ezért a fölfogásért „erkölcsi” érvekkel szállnak síkra. Van azonban egy kis sereg, amely reménységgel küzd a jóért, hogy megmutatkozzék az isteni kegyelem emberi megfelelője, mindig ama jel alatt, hogy „Nem az én karom cselekedte...”

Egy új béke-rendet kell kiharcolnunk. Megelégedhetünk-e „a két birodalom” éles szétválasztásával, a világ éles kétfelé való vágásával? A keresztyén embernek ki kell tartania az „egy emberiség” gondolata mellett. Nem tekintheti magát egy rész — az egész emberiségnek. Ez farizeizmus lenne. Ezen tönkremegy a keresztyén ember keresztyén existenciája. Lehetetlenség, hogy a keresztyének között a hordák, az állatok törvénye uralkodjék, amelyek kiverik az „idegen” állatot maguk közül a nyájból. Ha emberek vagyunk, örülünk, hogy különbözőek vagyunk. Az Isten a „pogá-

nyoknak” is Istene! — ha ez nem érvényes közöttünk, akkor tönkremegyünk bele! „Nekünk, nyugati embereknek — mondotta — szükségünk van az Önök társaságára, mint a lelki életünk mindennapi kenyérére.”

A továbbiakban arról beszélt, hogy a Német Evangéliumi Egyház küldöttsége tagjaként három hetet töltött a Szovjetunióban, s kibeszélhetetlenül sokat jelentett számára az ottani egyházzal és az ottani emberekkel való találkozás: „Újjászületve jöttem vissza szolgálatom számára” — mondotta. Szükségünk van a másfajta valóságok között élők közösségére. Mi nyugaton már csak büszkék vagyunk, és — ezzel sokat kezdődni a pusztulás, minden pusztulás a lelkiéletben. De mi lenne, ha Isten ma két világot teremtené és azt mondaná, hogy „Napom ne ragyogjon ott mindkettő fölött”. A mai ősbűn az, hogy vannak, akik nem akarnak együttélni szocialista emberekkel. A keresztyéneknek nyugaton el kell oda jutniuk, hogy kimondják: egy világban akarunk velük élni s aki ezt nem tudja kimondani, az nem is tud békemunkát végezni. De Isten nagy ígéretei megtartanak az egy-emberiségben hinni. Ha ez a hitünk nincs, nem tarthatunk több istentiszteletet! Amikor a Hitvalló Egyház született, akkor a zsidókról mondták ki, hogy ki kell őket irtani, nem lehet velük egy világban élni. Elfeledkeztek arról, hogy az Údvözítő „ezt a mi nyomorult testünket” vette magára a szűz Mária testéből, aki zsidó volt. — Így mi, akik Jézus Krisztusban hiszünk, nem akarjuk a kettészakított világot!

Ezért az ökumenikus munka mindig békemunka, vagy pedig — nem ökumenikus munka. Alapja az emberiség egysége a Jézus Krisztusban. A békéért való küzdelemben formálódik az igazi ökumené. Ha ez a konferencia nem „ökumenikus” — akkor nincsen ökumenicitás. A keresztyén ember békemunkája, részvétele a békemunkában jogosult. A világ nem ismer már gátlást a háborús készülődésben. Ennek kifejeződése a német egyház és állam között létesített szerződés a katonai lelkigondozásra nézve. (Ez a szerződés kiszolgáltatta a Német Evangélikus Egyház katonai lelki gondozását a NATO-politikának és kimondhatatlanul súlyos helyzetbe sodorta a Német Demokratikus Köztársaságban élő tartományi egyházakat, illetve azok tagjait. Szerk.) Emlékezzünk vissza, Hitler idején az volt a derékszák csatján, hogy: „Gott mit uns!” Az előadó Hitler tömeggyilkosságai idején jött rá arra, hogy a háborút — „ezt a véres iparágat” — nem szabad tovább folytatnunk. Az atombomba robbanásakor derült ki számára, hogy a készülődést sem. A keresztyénség lehetne most a hang a világ számára, amely

tisztán kiáltja, hogy mit jelent a háború, mit jelent az atomháborús készülődés és — mint jelentene a béke.

A keresztyén embereknek meg kell szokniok, hogy *szébb dolog „hitetlenekkel” a béke ügyében együtt fáradozni, mint azokkal, akik fegyverrel akarják védeni vagy terjeszteni „az istenországát”*. A fegyverek ma már nem fegyverek a szó régi értelmében; különben is Jézus Krisztus eltiltotta az érdekében kihúzott fegyvert a kereszt felé vezető úton. Nem lehet kívánni az emberektől, hogy előbb legyenek keresztyének s azután hagyják abba a hadikészülődést.

A békesség nem korlátozható a „belső békére”. Mi nem tesszük ezzel a belső békét a külső békétől függővé, mert ez Jézustól függ, aki ajándékozza azt. Ez a keresztyén ember kiváltsága, akinek minden békéje belülről jön. De ha ezt a várat nem merjük elhagyni, hogy engedelmeskedjünk a világban, akkor gyávák vagyunk és — valójában nem igaz a „belső békénk”. Van keresztyén színű gyávaság is. Ez olyan bűn, hogy — kizár az istenországból (Jel. 21:8). Jézus azt mondja, amit húsvétkor: kicsinyhitűek! A birtok gyávává tesz. Csak Krisztusban van igazi békesség.

2. Vannak, akiknek a számára a vasfüggöny mögött új kódexre van szükség. Boldog az, akinek nem kell. Sokan gondolkoznak ma nyugaton a régi katolikus—protestáns ellentétek idejéből való „damnamus” kategóriáiban, ha keletre gondolkodnak. Annakidején ezt a lelkiiséget nem lehetett kiküszöbölni, csak túlélni. Utána jött a felvilágosodás kora, amelyről a teológusok sok rosszat szoktak mondani, de távolról sem volt olyan rossz. (Az előadó természetesen a felvilágosodás ellenére is kitart a nagy keresztyén dogmák mellett.) Szülési fájdalmak voltak. Ma is azokban vagyunk. Ki kell ezeket állni hitben.

Beszámolt egy látogatásáról az aacheni technikai főiskolán. A tudomány ma azzal az etnikai kérdéssel küzd, hogy szabad-e mindent tenni, amit tudományos úton meg lehet tenni? A felvilágosodás erre igent mondott még. A mai tudósok zöme szerint régen nem igaz már ez a tétel. A tudomány válságban van. Érzik a művelői, hogy van magasabbrendű törvény is: az élet. Az orvos még ma is vallja: nincs jogunk az eüthanaziához. Csak a lelkiész lenne az, aki mindent megadhat a hallgatói indulatainak, „csak hogy hithez jussanak?” Nem — a cél nem szentesíti az eszközt! Az atomhasítással kimondhatatlanul meg lehet gazdagítani az emberi életét. Új élettereket lehet vele teremteni milliárdoknak s így segíthet a föld túlnépesedése megoldásában is. De lehet ugyanazt az eszközt gyilkolásra is fölhasználni. Erre kell rámutatni az igehirdetésben. A hazugság az igehirdetés-

ben nem Istenhez visz. Cél és eszköz között magasabb rend van a pillanatnyi célszerűségénél. Új ethoszra van szükségünk, hogy áldás legyen a tudomány s ezért az új ethoszért ezek küzdenek már. Hol vannak a keresztyén etnikusok?

Az új ethosz keresésében nem lehet az ember ideológiai orvlövész. Az ember nem lehet ugyan meg ideológia nélkül, mert nem állat. Tudatos létével függ össze, hogy élete terv nélkül nem élhet. Ebben csúcsonodik minden „szabadság” fogalma. Ezért a marxizmus is „szabadság”, amit nyugaton nem akarnak elismerni, csak *másfajta* szabadság. Az etnikai anarchiából nem jövünk ki az ideológiák alapvető, elvi elutasításával. Mindenkinek van „ideológiája”. Vannak ideológiák, amelyek egészen negatívak. De nincsen más út: az emberekkel ideológiák alapján találkozunk, különben hiányzik a beszélgetési alap. Ez az értelme annak is, hogy náluk a teológia az egyetemen van, mint egyik fakultás. A teológiának a lényege ez a beszélgetés az ideológiákkal. Ha a modern világban segíteni akarunk az etnikai anarchia legyőzésében, föl kell vennünk az alázatos, a pozitív párbeszédet az ideológiákkal. A francia forradalom óta — Ferrero szerint — a forradalom—ellenforradalom véres játékát játssza az emberiség. Ezen — nem a reakció értelmében! — túl kell jutnunk, az ember tudatos szabadságával a békességre.

3. Európa testén egy nagy hasítás fut végig. Mióta? Mi keresztyének azt mondhatjuk: amióta elvesztettük a kapcsolatot az orthodox egyházzal. Ezer éve nem tudunk egymásról! De vegyük a hasadás dátumának 1918-at! Az akkori politika egy cordonne sanitaire-t akart létrehozni kis államokból az orosz forradalom ellen. Ez lett a II. világháború oka. Ez volt az első vasfüggöny. Már ezen rajta volt a fölírás: „Ezen túl nincsenek emberek”, vagy a függöny belső oldalán: „Odaát minden a forradalom ellen van”. Ez volt a nyitány a forradalom—ellenforradalom küzdelméhez. Ez a hasadás most 1000 km-rel nyugatabbra került, s nyugaton indul a második világháború folytatása. És itt nincs már tovább kiút: *aki a II. világháború után nem tanulta meg a bűnbánatot, az menthetetlen a keresztyén egzisztenciájában*. Lehet, hogy Valaki azt mondja még: „Ez a betegség nem halálos...” — Itt csak a húsvét felől jöhet még segítség.

Megnyugodhatunk-e ebben a helyzetben, mi keresztyének? A német kérdést transzcendálni kell, mert a nemzeti síkon nem oldható meg. A vasfüggöny a legjobb embereket is elrajzolja, és elrajzoltatja velük a valóságot. Mindenkit befolyásol nyugaton. Ott rettenetes

bizalmatlanság uralkodik. Nem hiszik, hogy itt emberek élnek. És ha azután erről az itt élő emberről még azt is hallják, hogy „isten-telen”, készek a tétellel: válogatás nélkül elpusztítható. Nemrégén mondta az előadónak egy befolyásos nyugati ember: „An Gott glaube ich nicht, aber daß jenseits des Eisernen Vorhanges Teufel leben, das weiß ich” („Istenben nem hiszek, de azt, hogy a vasfüggöny mögött ördögök élnek, — azt tudom”). Vannak, akik az ördögben jobban hisznek, mint az Istenben. A másik ember előrdögiesítésével együtt jár a magamegistenítés.

Az ideológia és a bűn szorosan össze van forrva. Azokban a keleti országokban, amelyekben a háború után mint német embert járt, csak egyet tudott mondani: mea culpa, mea maxima culpa. Úgy érezte, hogy soha többé nem lehet tisztességben német ember. Ugyanakkor érezte azt is, hogy ezek a népek mindennek ellenére szeretni tudják a német embert. Szenvedés és bűnadósság által erősebbé válik a szeretet. Alexej pátriárcha ajkáról hallotta a megoldást: „Jézus Krisztus föltámadt és ő elvette a mi bűneinket!” Ebben a megvilágításban másként néznek ki az ideológiák. A vasfüggöny a bűn és a megmemértés „cementírozása”. De meg van írva: Istennel átugrunk a falakon is. Aki innen átmege nyugatra, az ott békekövetésben jár. Az igazi „koexistenciában akadályoz a lelkekben a vasfüggöny.

A vasfüggöny tárgyiasítja a félelmet. A félelem valóságokat teremt, amelyek nem azok és mégis azok. Ez a bűn. Ebben a félelemben mondják ki nyugaton teológusok, hogy minden fegyver jó, ha megakadályozza azt, hogy elvegyék tőlem, amim van. Ma minden igehirdetésben a félelmet kell elosztatni és a valóságot kell megmutatni, úgy amint van. Kelet igazán sokat segíthet, ha szereti nyugatot. „Félelem pedig nincs a szeretetben.”

4. Ki kell tartanunk egymás mellett és kérnünk Istent, hogy ezt a közösséget őrizze meg. Adjon olyan erős szeretetet, mint a halál. Ha valakinek közülünk meggyalázzák a nevét, tulajdon nevünkkel kell kiállnunk érte. A szeretet nem moralizáló alkalom. A halálon túl van a születése. A reménység nem a lehetőségekkel való számolás, hanem élet az isteni ígéretekéből. A mi hitünk meggyőzte a világot.

Van egy másfajta reménység is: reménység a küzdelemben a „sötétség és viláosság” között. Alanyilag mindenki magát tartja a viláosságának. Ez azonban nem keresztyén reménység, hanem a keresztyénségbe betört pogány gnosztikus mythos. Aki azt hiszi, fegyverrel el tudja pusztítani a gonoszt, maga válik a gonosz fegyvertársává. Vigyázzunk ettől a „világos-

ság angyalától". De ha mi Istenben reménykedünk, akkor a gonosz már le van győzve. Mert nem mi teremtjük a győzelmet, hanem reméljük és Ő hozza el.

Ha ebben a reménységben tudunk együtt lenni, akkor *jel* lehetünk a népünk számára: „Nézzétek, hogyan szeretik egymást!” Ezért kell beszélni tudunk egymással. Ezt az ökumenét azonban nem lehet megorganizálni. Ez maga a láthatatlan egyház. Ez maga a közösség a megdicsőült egyházzal.

A vita

Az előadás után üdvözlések és rövid hozzászólások hangzottak el, amelyek mind örömmel köszöntötték a konferencia lehetőségét (Parijskij, Schabbe, Jan Prágai orth. metropolita). A vita megindult.

Michelis (Varsó) arról beszélt, hogy a lengyel nép élte át a legnagyobb háborús pusztításokat, határai között is a legvitatottabb a létében (Odera—Neisse-vonal), a legjobban érdekelt a béke megmaradásában. Ésszerű kompromisszum nélkül ott lehetetlen a béke. Hozzászólása során azonban félreérthető kijelentéseket is tett: ne használjuk az ökumenikus jelzót, mert az már le van foglaltva; nem elég az atomfegyver ellen harcolni, az egész háborút ki kell küszöbölni; az atomkérdés nagyon komplikált, ahhoz nem szólhat hozzá mindenki és nem lehet csak úgy egyszerre eltüntetni az atomfegyvert stb. Értethető, hogy hallgatásban kérdés támadt: úgy érte-e ezeket a dolgokat, mint Asmussen és Dibelius, akinek a szavaira nagyon emlékezettetek kijelentései, vagy úgy, ahogy a konferencia egésze?

Harmadka az ökumenikus szó használatát védelmezte meg. Azt is helytelenítette Michelis szavaiból, hogy „ne zavarjuk meg az ökumenét”. Éppen az a feladatunk, hogy akik még álmodoznak, föl-zavarjuk. I wand a „békeharc” kifejezést védte meg: igenis a békéért küzdeni kell. Hogyan lehetne „csak védeni a békét és érte nem harcolni” — amikor valójában nincs béke, hanem hidegháború van, amely bármikor meleg háborúvá változhat át. — Pákozdy is több ponton elutasította Michelis nézeteit. Egyfelől védelmezte a konferencia „ökumenikus” jellegét, másfelől ellenezte azt a relativizmust és maximalizmust, ami Michelis fölszólalásában megnyilatkozott. Az atombomba minőségileg mássá teszi a háború eddigi fogalmát, nem eshet tehát a háború közönséges kategóriájába. A keresztyén ember számára az ellene való küzdelem elsősorban *nem „politikai” megfontolások tárgya* — amelyek során esetleg oda is juthat valaki, hogy amíg háború van, addig lehet atombombával is háborúskodni

—, hanem az Isten nagy parancsolata (Ne ölj) iránt való *engedelmesség* kérdése. Abba az irányba kell tehát terelnünk az egyházak közvéleményét, hogy fölismerjék a *status confessionis* helyzetét. Michelis azt kívánta, hogy „ne zavarjuk az ökumenét és a genfiék álmait” az ökumenikus szó használatával. Igenis zavarjuk meg, hogy jobban érezzék, amit a népek, az egyházak népe, egyre jobban érez. Ahogyan az 1. parancsolatot nem szabad relativizálni, úgy nem szabad a többit sem. — Karev (Szovjetunió, baptista) rámutatott az indifferentizmus veszélyére, amit növel a keresztyénség szétszakítottsága. A pacifizmus a XIX. sz. megoldása lett volna, ma nem megoldás. Krisztus szemével látnunk kell a felhőt Jeruzsálem felett, amint figyelmeztet bennünket.

Ennek a napnak a délutánján hangzott el.

Vogel berlini professzor 60 tételle az atomkérdésről.

amelyet magyarázatokkal vezetett be, illetve (elhangzásuk után) egészített ki. Ennek a 60 pontnak még nagy jelentősége lesz az atomkérdés ökumenikus megítélésében és tárgyalásában. Hallatára az volt valamennyiönk érzése, hogy a megcsontosodott teológia vártemplomának a kapujára szögeztek ki 60 tételt, amelyek az evangéliumi keresztyénségnek a technikai kor számára megfogalmazott hitét summarizálják.

Bevezetésében a gyülekezetek a Jézus Krisztus egyháza felelősségéből indult ki. Tételi célja az, hogy bibliai alapról szálljon szembe a mai kor pseudotheológiai gondolatmeneteivel. Szerénytelenség nélkül állapíthatja meg, hogy minden egyes tételéről külön könyvet lehetne írni. Azután rámutatott arra, hogy milyen *kairos*-ban van föl-advá a mai idők kérdése: a technikai korszakban. Az ember nem képzelhető módon rendelkezik a természet erőivel. Megtörtént a határátlépés a világűrbe. De még ennél is jelentősebb az emberi társadalomnak és magának az embernek a technizálódása („Technisierung”). Ezzel szorosan összefügg az ember magamegértése. Az „örök igazság” természetéhez, az „örök”-voltagehoz tartozik az, hogy *mivel* „örök”, azért akar újból és újból új meghallgatásra, új cselekvésre találni. A technikai korszak *kairos*-a egyben a konstantinusi korszak végét is jelenti. Fölszólította hallgatóit, hogy vele együtt gondolják át előzetes kérdésként „a lehetségesnek a kategóriáját”. Ennek ezen a területen egészen sajátos dimenziója van: az a tény, hogy az ember beláthatatlan tömegek kiirtására rendelkezik lehetőségekkel, az ember-voltát, a *humanitását* teszi kérdésessé. Hangsúlyozta, hogy nem az ember fizikai pusztulásának a

veszélye a döntő mozzanat, hanem *emberi létének az emberségét felelősséget pusztulás*. Aki ezt a mozzanatot nem ismerte föl, nem ismerte föl a mai világhelyzetet, az ember sorsát: Hová lett az ember, ha ilyen lehetőségeit ilyenre használhatja föl? Ha már ott lennénk, hogy az atomfegyvert eltiltotta az emberség közakarata, akkor sem volna szabad soha örökké elfeledni, hogy ez a helyzet az emberség életében egyszer lehetséges volt. Ha csak egyetlen ember emlékeznék egyszer erre vissza, akkor ebben az egyben élne igazán az ember és ennek lenne igaza. Jó volna, ha ebben a helyzetben a keresztyének azt tudnák mondani minden kísértéssel szemben, hogy „Essem inkább az Isten kezébe...” — Csak egy lehetőségünk van a helyzetnek megfelelő egzisztenciára: „Élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus...” (Gal. 2). Ha a technika kísértéseivel szemben egész személyiségetem fölodom is — Gal. 2 felel rá. Nekünk a kérdésekre nem a régi humanizmussal vagy a XIX. század gondolataival kell felelnünk, hanem egyedül hit által, egyedül Jézus Krisztus által.

Lehet az atomkérdés átgondolásánál tisztára racionálisan kiindulni s megállapítani, hogy az atomenergia háborús fölhasználása tökéletes örültség, egy bumeráng, amely visszaröppen, valami, aminek semmi eredménye nem lesz, megfertőző mindent, egyszóval tiszta örültség. Lehet vallásos kiindulást venni és azt mondani, hogy: Bűntett. Mindezek valóban súlyos érvek. De mi által van súlyuk? Mi által hoznak különböző emberek hasonló ítéletet? Itt az emberi egzisztencia ontikus föltételeit érintjük: az ember Isten teremténye. Magában hordja ontikus törvényét: hogy az élet Istentől van. A pogány nem tudja, hogyan. Az atheista tagadja. És mégis itt van ez a hasonlóság a feleletekben. Sajátságos, hogy éppen atheistákban olyan erős a hang ezzel a bűnnel szemben. — De a dolognak az a másik oldala, hogy a vallásra hivatkozók szempontjai túlságosan elégtelenek, ha Istenre és az önfenntartásra való hivatkozásban történik érvényesítésük. Kelet és nyugat másképp gondolkodik „helyesen”. Mi azt kérdezzük: Mit mond hozzá Isten Igéje? Nem ismételjük egyszerűen a régi morális alapelveket, hanem a gyökerére megyünk a dolognak. Amit a tételek mondanak, a hit új hallása alapján mondják. Az ige alatt történő fenntartásnélküliség állapotában hangzanak el minden egyéb morális érveléssel szemben. Ha nem mondunk többet a többi embernél, akkor mi értelme volna külön tőlük megszólalni? Csak hitből lehet többet mondani, még azt is, amit más mond, de azt is, amit más nem mondhat. — Erre a bevezetőre következett

a 60 tétel.

Jézus Krisztus gyülekezete és az atom-fenyegette világ

1. Bűn az, ha azt az embert, akit Isten úgy szeretett, ahogyan azt a Jézus Krisztusról szóló Evangélium nekünk megmondja, a tömegpusztító fegyverek tárgyának csak gondolni akarjuk is.

2. A tömegpusztító fegyverek esetében már nem olyan fegyverekről van szó, amelyek egy körülhatárolt céllal szemben, egy fölismérhető ellenféllel szemben történő védekezés közben a gonosz ellen alkalmazhatók lennének, hanem, amint nevük is mondja, olyan hatalmi eszközökről, amelyek emberek és élőlények válogatás nélküli kipusztítását szolgálják.

3. A tömegpusztító fegyverek nemcsak öngyilkosságot okozó bumerágnak jelentenek, hanem tömeggyilkosság eszközei és így bűnök számfőnökéi.

4. A tömegpusztító fegyverekben Isten ajándékaival, az emberi értelemmel és a természet erőivel élnek vissza.

5. A tömegpusztító fegyverekben elárulják azt az embert, akit Isten a maga képévé teremtett és akiért Krisztus meghalt.

6. A tömegpusztító fegyverekben a teremtő, a kiengesztelő és megváltó Isten jóságát káromolják.

7. Nincs olyan elgondolható cél, amely a tömegpusztító fegyvereket, előállításukat, kipróbálásukat és felhasználásukat megvédhetné.

8. A kelet világának a megmentése, s mindazé, amit ott a szocialista forradalom vívmányainak neveznek, nem elég alap a tömegpusztító fegyverek igazolására.

9. A nyugat világának a megmentése, s mindazé, amit ott a keresztényen nyugat kultúráján értenek, nem elég alap a tömegpusztító fegyverek igazolására.

10. Bűnös félremagyarázás, ha valaki azt állítja, hogy egy felismert bűnre, amint az a tömegpusztító fegyverekben megjelenik, nemet mondani, már egyet jelent az Evangélium törvénné változtatásával.

11. A tömegpusztító fegyverek teremtette helyzetben annak a tételnek a helyére, hogy: „Inkább holtan, mint rabszolgaként” — annak a tételnek kell lépnie, hogy: „Inkább holtan, mint tömeggyilkosként.”

12. Ha valaki azt kérdezné, hogy érvényes-e ez a mondat is, hogy: „Inkább rabszolga legyek, mint tömeggyilkos”, a kérdést igennel kell megfelelni, mert semmitől sem kell úgy félni, mint a bűntől, és az lesz igazán szabad, aki a bűntől jobban fél, mint a rabszolgaságtól.

13. Egy hidrogénbomba ledobása már önmagában is — in actu eo ipso — nihilista tett, amelyben az ember mindazt megveti és elárulja,

amit vele védelmezni és megmenteni vél, legyenek bár azok a szabadság és emberi méltóság, béke és igazságosság.

14. A tömegpusztító fegyverek a nihilizmus indítófogantyúi (vehikulumai), mert lényegükből kifolyólag ártatlanokat és vétkeseket, a gonoszok az eszközeit és az áldozatait, fegyvereket és fegyverteleket, élőket és még meg sem születetteket megkülönböztetés nélkül hatásuk alá vonnak.

15. A tömegpusztító fegyverek olyan nihilista chaoszt idéznek elő, amely a bűn hatalmának fölmérhetetlen lehetőségeket teremt.

16. A tömegpusztító fegyverek a démoniak az indítófogantyúi (vehikulumai), mert lényegük szerint csak embertelen célokkal gondolhatók el.

17. Az a tömeggyilkosság, amelyre a tömegpusztító fegyverek törekednek, nemcsak az általa érintettek fizikai életének az elpusztítása, hanem lelki gyilkosság is azokkal szemben, akik magukat ennek a tömeggyilkosságnak a szolgálatába hagyják állítani.

18. Ha nekem Isten színe előtt nem szabad magamat annak az embernek elgondolnom, aki az atombombát szerkeszti, ledobását megparancsolja vagy ledobja, akkor nem szabad senki mást sem ennek az embernek elgondolnom.

19. Azok vétkeznek az igazság ellen, akik azt gondolják, hogy igazolhatják a fizikai élet elpusztítását a tömegpusztító fegyverekkel, ha egy tömeges lelki gyilkosságra hivatkoznak, amelyet a tömegpusztító fegyverekkel kellene elhárítani.

20. A tömegpusztító fegyverek használatbavétele az elrettentés céljából, a gonosz megállítására, a háború lehetetlenné tételére, abból az örületből származik, hogy a bűnt egy bűnnel, az ördögöt egy ördögi dologgal le lehet küzdeni.

21. A kölcsönös elrettentés a népeket behajszolja a félelem ördögi büvkörébe, ahelyett, hogy kiszabadítaná belőle.

22. A tömegpusztító fegyverek használatát a gondoskodó szeretet jele alatt látni megfoghatatlan vak-ság és elvakultság jele.

23. Az a keresztényen nyugat, amely az atombombát teszi meg Údvívó-jének és Szabadító-jának a világolsevizmus veszélyével szemben, maga szolgáltatja ki magát az ítéletnek.

24. Az a szocializmus, amely a tömegpusztító fegyverek készlet-behelyezésével próbálja meg biztosítani a maga jövődjét, elárulja az eszméjét, nem menekülhet meg a történelem Ura elől, mégha tagadja is létét.

25. Az a vélekedés, hogy a tömegpusztító fegyvereket sohasem fogják felhasználni gyilkos-öngyilkos félelmetességük miatt, arra a

képzelésre alapít, hogy az ember eszes lény és jó.

26. A tömegpusztító fegyverekkel való fenyegetés vagy bluff (ha ugyanis nem azért lennének, hogy alkalmazzák is őket), vagy gonosz-tett (ha ugyanis azért lennének, hogy alkalmazzák őket).

27. A félelem elektromos áramkörének éppen a kölcsönös atomikus fenyegetettség következtében oly szükséges megszakítása nem érhető el a félelem állandósítása révén, hanem csak egy új merész bizalommal.

28. A kis, nagyobb és legnagyobb atombombák között levő mennyiségi különbségek azt a radikális és totális elvetésüket semmiképp sem tehetik kérdésessé, amelyre mi egy atomfegyverekkel folytatott háborúval szemben el vagyunk kötelezve.

29. A modern háború történetében megfigyelhető a terep lassú süllyedése egészen a tömegpusztító fegyverekkel folytatott háború szakadékaig: a szakadék lehetőségével való bűnös játéknak nem lehet és nem szabad megakadályoznia azt a megálljt, amivel ennek a szakadéknak tartozunk.

30. Az állam, amelynek az a feladata, hogy gondoskodjék a jogról és a békességről, és hogy háriítsa el a rosszat és tartsa meg az emberi életet emberi társadalomban, önmagát pusztítja el, ha a tömegpusztító fegyvereket használatba veszi.

31. A tömegpusztító fegyverek kiszolgáltatják a demokráciát ama kevesek diktatúrájának, akik használatukról döntenek, ha komolyra fordul a dolog.

32. A tömegpusztító fegyvereket nem lehet a felebarát iránt végzett szolgálat eszközeiként elgondolni és ezért semmi tekintetben nem vállalhatók el.

33. A tömegpusztító fegyverek lehetetlenné teszik a háborúnak bármiféle humanizálását, amit egy felelősséggel vállalható háborús célkitűzés és az emberi méltóság tiszteletbentartása jelent, de egyben meg is semmisítenek minden nemzetközi egyezményekben megállapítható hadijogot is.

34. Egyetlen keresztényen, sem teheti magát abban vétkessé, hogy a tömegpusztító fegyverek és az atomfegyverkezés dolgában részt vesz, közömbös, vagy gondtalan.

35. A Jézus Krisztus gyülekezete ma azzal a bizonyágtétellel tartozik a világnak, hogy a tömegpusztító fegyverek bűn Isten ellen és vétkezés az Isten embere és az egész teremtés ellen.

36. Ennek a tanúbizonyágnak az igazolta és az elkötelezettség erre a tanúbizonyágra nem függ azoktól a következményektől, amelyek a bizonyásra való hallgatás következtében támadhatnak.

37. A gyülekezet bizonyágtételeinek az átvitele egy olyan utra, amely a tömegpusztító fegyverek félretételéhez és eltiltásához vezet, politikai feladat, amely mint ilyen, nem az egyház feladata.

38. A Jézus Krisztus gyülekezetének nem szabad abból a „nem”-ből, amelyet mi a tömegpusztító fegyverekre kimondunk, az atomerőknek az emberiség javára történő használatbavételére nézve is „nem”-re következtetnie.

39. Abban a hitében, hogy Isten kegyelme az embernek uralkodói hivatást adott és hagyott, nem hamisíthatja meg a teremtői beépítettség egybrisével szemben emelt óvását egy „nem”-mél a teremtett erők technikai fölhasználásával szemben.

40. A Jézus Krisztus gyülekezetének vállalnia kellene azt is, hogy az atomkor emberével szemben elkötelezett papi-politikai felelősségét úgy teljesíti, hogy kész kimondani egy kényszerítő helyzetben a keresztyén ember kizárását az állami és politikai funkciókból.

41. Abban az órában, amikor az igazság fölismerésétől és a döntéstől visszatorpanó tömeg képzelgő struccmadár-létmódjában az atomfegyverkezés ténye megszokásának a veszedelmébe esik, a keresztyén gyülekezetnek kell a világ lelkiismeretétől való távolmaradása ellen lépnie.

42. Jaj azoknak a teológusoknak, akik megkísérik azt, hogy jó lelkiismeretet teremtsenek az államférfiaknak a tömegpusztító fegyverek előállításához, kipróbálásához vagy éppen a fölhasználásához, mert azt igazolják, amit nem lehet igazolni.

43. Egyetlen lelkigondozó sem mondhatja egy atom-katonának: „Tedd meg a kötelességedet, mint atom-katona!”

44. Ezért a katonai lelkigondozás az atom-katonával szemben az Isten Igéjének a vétő-jára korlátozódik.

45. Annak a pusztta lehetősége, hogy az ember az emberen azt tudja elkövetni, amit a tömegpusztító fegyverekkel (és a modern technikai lélektan és biológia egyéb eszközeivel), már az embernek az emberiségét fenyegeti, még akkor is, ha ez a lehetőség soha valósággá nem válik.

46. Már az a pusztta lehetőség is, hogy az ember az emberiséget a tömegpusztító fegyverek tárgyává teheti, oly rettenetes, hogy az ember ezt a lehetőséget csak az Isten kezébe teheti le, akinek a jószágával visszaélt, amikor az atomerő fölismerését tömegpusztító fegyverek előállítására használta föl.

47. Az emberi nemzetnek az ember által való elpusztítása lehetősége, ami a tömegpusztító fegyverek föl nem használása esetében is aligha fog eltűnni az emberiség emlékezetéből, csak az eljövendő Krisztusba vetett hit által győzhető le.

48. Az embernek az ember által való veszélyeztetettségéből — amely nemcsak testi-lelki életét, hanem élete értelmét és értékét is kérdésessé teszi — csak Jézus Krisztusban menekülhet meg, akinek a győzelme nemcsak a valóságban, hanem a lehetőségek támasztotta aggodalmon is érvényes.

49. Az a vég, amely egy tömegpusztító fegyverekkel folytatott totális világháború szemszögében láthatóvá válik, nem az a vég, amelyhez az érettség megfeszített a történelmet vezette. és amelyet Ő, a Feltámadott és Visszajövendő, elhoz és nyilvánvalóvá fog tenni.

50. A történelemnek az a vége, amelyet Isten hoz el, a Megfeszített Krisztus feltámadásának az ereje által elnyeletett abban a kezdetben, amelyet akkor Isten teremteni fog.

51. Az a kezdetnélküli vég, amelyre az emberiség a tömegpusztító fegyverek következtében mered, kétségbeesésének reménytelen aspektusa.

52. Istennek bírói felségjogába tartozik, hogy azt az embert, aki az Isten teremtette és fenntartotta világban teremtőként és pusztítóként kellett magát, az Isten ítélete végrehajtása közben önmaga hóhérvá tegye.

53. Azok, akik Istennek mint a történelem urának és bírójának a rejtett világkormányzásából vezetik le a tömegpusztító fegyverek jogosultságát, úgy cselekszenek, mintha nekik lenne a feladatuk az elrejtőzködő Isten politikáját végbevitniük, és megsértik Isten felségjogát.

54. A tömegpusztító fegyverekben az ember kollektív végítéletet rendez, amely Isten ama végítéletének az erőltetése, amelyet Isten a világ és annak történelme uraként magának tartott fent.

55. Az, hogy az ember teremtőnek és rombolónak képzelje magát: ugyanannak a kétségbeesett gögnak a két oldala.

56. A tömegpusztító fegyverekben ugyanaz az ember képzelte magát, hogy a világ megsemmisítője lehet, amely egy új világ teremtőjeként kellett magát.

57. A tömegpusztító fegyverekben az ember az Istennek a bírói felségjogába nyúl bele, holott övé a kegyelem.

58. A tömegpusztító fegyverek Isten ideigvaló és örök ítéletét hívják ki.

59. Meg van ugyan írva, hogy az utolsó időkben az emberiség egyharmada el fog pusztulni, de az nincsen megírva, hogy ebben a Jézus Krisztus gyülekezetének cselekvőleg részt volna szabad vennie.

60. A tömegpusztító fegyverek, amelyek univerzális hatótávolságukkal éppenúgy szembesítve vannak az Evangélium világát átfogó hirdetésével, mint az atheizmus univerzális hatalmi igényével, a bibliai eschatológiai üzenet fényében olyan apokaliptikus jelekké

válnak, amelyek mellett Krisztus gyülekezete nem mehet el.

*

A feszült figyelemmel hallgatott tételek után a tételek néhány gondolatát még külön „aláhúzta” Vogel professzor.

Először is azt a tételt, hogy az atomenergia háborús fölhasználása bűn. Ez külön minősültség az „örültség” kategóriáján túl. Idézte Anselmus egy nagyon szórshálhasogatónak tűnő és mégis nagyon mély „kazuisztikus” mondását, amelynek lényege, hogy egy eltekintés Istentől egyetlen pillanatra, kimeríti a legmélyebb bűn fogalmát. Bozo felelete Anselmusnak leleplezi ennek a démoniáját: A cél nem szentesítheti az eszközt. — El a kezekkel erről a bűnről — mondotta szenvedélyesen Vogel professzor.

Megmagyarázta, hogy „a nihilizmus vehikuluma” kifejezést nagyon céltudatosan használta. Arra a kérdésre, hogy *res demonica* vagy *usus demonica* áll-e velünk szemközt, azzal felelt, hogy ebben az esetben a dolog lényege és célja közösen arra mutat, hogy az úton a nihilizmus tátong előttünk. Egy H-bomba ledobása nihilizál mindent, amit meg akarnak menteni vele: a nemzetközi jogot, a hadijogot, a lakott városokat, az államot. Csak az embertelenségnek szolgálhat. Valami, amit pusztán már gondolni is demonizáltságot jelent. Ledobásával megszűnik a népek közössége. Semmit sem old meg, de mérhetetlen szakadékot nyit. Vannak, akik vakokként vezetni akarnak errefelé világtalanokat. Ördögi sugallat, hogy a fölismert szakadéknál a teológusok másról, ún. értékekről, jogokról stb. beszélnek. Az emberiség szakadék szélén áll, de a szakadék ráásító mélye nem óvja-riasztja eléggé. Elvetemültségében szüksége van még Isten igéjére is, hogy — igazolja magát, amikor „védekezést”, „elrettentést” s egyebet emleget. Ilyen ördögi elmélet az „abgestufte Abschreckungstheorie” (a fokozatos elrettentési elmélet). Ez azonban egy kitört háborúban irreálisnak bizonyulna: melyik fél maradna meg a fokozatokban kisebb méretű bombák mellett?

A félelem a nagy veszedelem, a legnagyobb! Ez mozgatja az ördögi kört: a félelem kívánja a fokozatos bombákat és ezek növelik a félelmet. Az elijesztés gondolata örültség, mert senki sem ijed el — annyira fél. Itt csak új bizodalom segíthet rajtunk. Az igazi bibliai realizmus: Istenben kell hinnünk — s abban, hogy Ő az ÚR —, nem az ördögben.

Eschatológiai perspektívára van szükségünk. 1955-ben jelent meg egy előadása „Die Wasserstoff-bombe — das Ende?” (A hidrogén-bomba — a vég?). Nem az igazi vég! Isten nem a vég, hanem az új kezdetek és kezdek Istene. Isten kezdetről kezdetre halad előre. A

végső ítéletet is elnyeli az új éon kezdete. Ezért nekünk nemet kell mondanunk a kétségbeesett vallásosság „végérzeteire” („das ver-zweifelte Erdgefühl”).

A XX. sz. egyre inkább az *univerzalitás* jegyében áll. Három dolog jellemzi különösen ezt az emberi egyetemességet: az evangélium hirdetésének az univerzalitása, az ateizmus univerzalitása és végül az emberi eszközök-lehetőségek univerzalitása. Ebben a korban kell jeleknek lennünk. A keresztyén ember élete olyan, mint az országúti jeleken elhelyezett „macskaszem”: ha fény esik rá, fölragyog. Mi Isten igéje fényének a visszaverése közben világíthatunk jelként.

A Jézus visszajövetelének várásában a Jézus Krisztus gyülekezetének „testi” váradalmi is vannak ezen a földön. Ez ad erőt az Ő gyülekezetének ahhoz, hogy cselekvő életet éljen. Az Ő gyülekezete hisz abban, hogy Isten kormányozza a világot. Minket azzal vádolnak, hogy „eltörvényesítjük az evangéliumot” (Vergesetzlichung des Evangeliums). Ezzel szemben mi azt mondjuk, hogy nekünk nem Isten rejtett világpolitikájával van dolgunk, hanem a neki való engedelmisséggel. Végeredményben minden attól függ, hogy hajlandók vagyunk-e a föltárt, nyilvánvaló fölismerések alapján cselekedni:

1. Nem működünk együtt az atomfölfegyverkezésben.

2. Síkra szállunk ellene.

Vogel előadása lenyűgözöte hallgatóit és hatalmas tetszést aratott, ami a hozzászólásokban is megnyilvánult. Piirrim metropolita arról szölt, hogy a moszkvai patriárchátus helyreállításának évfordulója alkalmával az egybegyűlt orthodox vezetök békefölvívást adtak ki, amelynek ugyanez a szöileme. (Megjelent a Reformátusok Lapja június 1-i számában.) Az orthodox egyház megáld minden kísérletet, amely meg akarja akadályozni az atomerő pusztításra történő fölhasználását. Beszölt országá békepolitikájáról is. Az előadás-hoz hozzászölt még Herrmann püspökhelyettes (Románia), Pákozdy László és Novák cseh püspök.

A konferencia ezek után bizottságokat küldött ki annak a négy iratnak a megfogalmazására, amelyeket 1. a gyülekezetekhez, 2. az Egyházak Világtanácsához, 3. a nagyhatalmak kormányföihez és végül 4. a Németországi Evangéliumi Egyházhoz kívántak intézni. Ezekkel az üzenetekkel kapcsolatban Fuchs lipcei theologiai tanár hangsúlyozta, hogy a konferencia három előadásának a szellemében kell azokat megfogalmazni. A theologusok számára nemcsak az emberiség létéről van szó, hanem az *igehirdetés igaz voltáról*. Mi felelök vagyunk az Ökumenéért is. Ha az Egyházak Világtanácsa nem találja meg a kellö szöt, másoknak,

nekünk kell majd azt kimondani.

A következö napot Michelis (Varsó) áhítatával kezdtük. Ennek a napnak a délelöttjén egészen a magyar delegáció adta meg a hangot. Másök állapították meg róla, hogy nagyon gondosan fölkészült a konferenciára.

A délelötti előadást

Pálfy Miklós

theologiai professor tartotta „*Harc a termonukleáris fegyverek ellen és az egyház feladata*” címmel.

„*Tua res agitur*”

Minden igazi teológia így szólítja meg az embert: „*Tua res agitur.*” Ezt azonban csak akkor mondhatja a meghallgatás igényével, ha már megkereste és fölfedte a ma élő ember legbelsőbb életérzéseit és azt a görcsöt, amit feloldani az egyháznak legfontosabb szolgálata. Az antik ember fökérdesése a halál volt és az öskeresztyén kérügma a hűsvéti feltámadás evangéliomával közeledett hozzá. A középkor embereinek legföbbs kérdése a bűn volt s ezért a reformátori igehirdetés azzal az örömmel ajándékozta meg, hogy a megígazulás és bűnbocsánat fundamentoma Krisztus keresztyé. A mai embert a lét vagy nemléti kérdése nyomasztja és ezt az igét hallja: „Bizony, van jövöje a békesség emberének!” (Zsolt. 37:37).

Nem kétséges, hogy ezek az életkérdések végsö fokon egységes egészet képeznek. Mégis az lesz mindig a döntö, hogy az egyház meg tudja-e találni theologijában és igehirdetésében a mai nemzedék ütöerét és mondanivalóját annak megfelelően tudja-e megfogalmazni. Ellenkező esetben a mai ember elfordul az evangéliomi igazságok töle idegen hirdetésétöl és úgy érzi, hogy az egyház értelmetlenül és érthetetlenül elmegy mellette. S még azzal sem mentheti akkor magát a teológia, hogy az emberek elidegemedtek az egyháztöl és nem is akarnak felfigyelni arra, amit mond az egyének és a közösségeknek. A mai ember sem tudja távolabb magát az egyháztöl, de másként és radikálisabban teszi fölkérdéseit az egyháznak is, mert egy nagykorúvá lett világban él és nem tud mit kezdeni azzal a teológiával és igehirdetéssel, amely tételeit ma is még középkori módon fogalmazza meg. *Csak az a teológia nem hagyja cserben ezt a mai emberiséget, amely hitböl tájékozódik az élet és világ kérdéseiben és az emberiséget saját problémáival érti és érteti meg.*

A felismert isteni igazságok olyan megfogalmazására és továbbadására van tehát szükség, hogy az elérje a mai embert, aki egy új világkorszak, talán az atomkorszak vagy világúr-korszak küszöbén áll. Neki ebben az új helyzetben nem az a vágya, hogy visszaálmodhassa ma-

gát a középkorba, hanem hogy ebben az új világkorszakban úgy állja meg a helyét, hogy ne kelljen saját magának és utódainak nukleáris megfertözésétöl vagy kiirtásátöl tartania, hanem megélhesse teljes emberiségét és Isten képére teremtettségét. Ezért vált az egyháznak központi kérdésévé az atomháború kérdése s ezért igaz a nyugatnémetországi testvéri közösségeknek az a fötétele, hogy az *atomháború kérdésében az egyház a status confessionis ténye előtt áll.*

Az atomkorszak háborúja a keresztyén etika megvilágításában. — A háború és béke kérdésében a legújabb idökig érvényesült a keresztyén etikának az a *hagyományos tétéle*, hogy a háború vagy az erőszak alkalmazása végsö esetekben megengedett, söt kikerülhetetlen kényszerűség az államhatalom számára. A keresztyén etikának ezt a tétéletét azonban áttörte a modern nukleáris fizika által teremtet új helyzet. Az atomhalál árnyékában nemcsak nem igazít el bennünket az ún. bellum iustum hagyományos problematikája, de vétkes mulasztások forrásává is válhat. Sajnálatos mintapéldája ennek az EKD legutöbbsi zsinatának határozatában ez a megállapítás: „...elképzelhető olyan helyzetek, amikor a védelmi kötelesség folytán az azonos értékű fegyverekkel való ellenállás Isten előtt vállalható” (1958). Ezt az „Atomwort” a tömegpusztító fegyverekre is érti! Márpedig igazságos háborúröl, tehát védelmi harcról beszölni csak akkor lehet, ha védekezni lehet és a megmaradás lehetősége is megvan. Az atomháborúban azonban ez nincsen meg. Söt abban a támadás és védekezés egyaránt megsemmisülést, söt öngyilkosságot jelent. *Ezért a nukleáris fegyverek előállítása és a velük való kísérletezés maga is kívül esik minden értelmi és erkölcsi kategórián.* „Nincsen olyan elképzelhető cél, amely a tömegpusztító eszközöket, azok előállítását, a velük való kísérleteket, vagy azok alkalmazását igazolhatná.” (EKD 1957-i határozata.)

De az értelmi és erkölcsi megítélésen túl van ennek a kérdésnek *hitbéli vonatkozása* is. Az atomháborúval kapcsolatban is Istenről, illetve a teremteshitröl van szó. Hiszen a tömegpusztító eszközök alkalmazása azt jelentené, hogy az ember Istent mint Teremtöt detronizálta és, ha akarja, elpusztítja az általa teremtet világot azzal az emberrel együtt, akit Isten úgy szeretett, hogy a képnására teremtetit és egyszülött Fiát a keresztre adta érte. „A tömegpusztító fegyverek Isten materializált tagadása...” (H. Vogel: Stimme der Gemeinde, 1958. 8. sz.) — *tehát bűn.*

Így lesz a maga teljes komolyságában érthetővé számunkra Gollwitzernek az a megállapítása, hogy az *atomháborús veszedelem „a keresztyénség centrális kérdése”* ma (H. Gollwitzer, Die Christen u. die

Atomwaffen. Theol. Existenz heute. Heft 61. München, 1957. 50. 1.). Valóban úgy van, hogy a keresztyén teológusok télenek és felelőtlenek voltak ezen a téren az elmúlt 13 esztendőben. Nem vívták meg a teológiai előharcokat ebben a kérdésben. Most kell leraknunk az alapokat is, amikor az atomháború bűne „az ajtó előtt leselkedik és reád van vágyódása” (Gen 4:7) és a kielezett politikai légkörben a teológusok vitájában több a taktika, mint a teológia. Megint hivatkoznom kell itt az EKD ezévi zsinatára, ahol a testvéri közösségek és Vogel professzor úr világos és profétai felhívása ellenére és a zsinati tagok többségének a teológiai meggyőződése ellenére másodrangúnak minősítette a zsinat elnöksége az atomháború kérdését a nevelés kérdése mellett. Ez nem az egyház felelős teológája, hanem a hidegháború nyugati taktikája volt a zsinaton.

Foglalkozott a továbbiakban a 18 göttingeni atomtudós felhívásával: az atombomba felalálása arra szólítja fel az emberiséget, hogy a háború romantikus és eszményített felfogását el kell vetnünk. Korunkban már nem illik Luther pozitív válasza arra a kérdésre, hogy „a harcos üdvözülhet-e”, mert az atomháború a népek, nemzetek és kultúrák abszolút öngyilkosságával lenne egyenlő. Az atomháború már nem is nevezhető háborúnak, mint-hogy együttjár vele a hadviselésben részt nem vevő, sőt abban talán nem is érdekelt emberek: aszszonyok és gyermekek, agok és betegek meggyilkolása, pótolhatatlan anyagi és erkölcsi javak kíméletlen elpusztítása.

Az atomkorszak háborúja a háború teljes démonizálását jelentené. Hiszen már akkor öl, fertőz és pusztít, amikor még meg sem indult. Az atom- és hidrogénfegyver-kísérletek nyomán az atomfertőzés tönkre teszi nemcsak a ma élő, hanem a megszületendő nemzedékek életét is a földön. Albert Schweitzer tavalyi és ideai rádiófelhívásaira kell itt utalnom.

3. Bírálta teológiailag az atomerőegysúly politikáját. A keresztyén bizonyágtétel nem atomerőegysúlyról tud, hanem az evangélium szabadító erejéről és hatalmáról. És ennek a bizonyágtételnek az atomkérdésben is úgy kell hangzania, hogy nyomában feloldódik a félelem megbénító ereje s erőre kapjon a békében reménykedő hit és az abból fakadó bátor cselekedet.

Az ellenvetések közé kell sorolnunk azt az érvelést is, amikor a kötelezettségek alól úgy igyekeznek kibújni, hogy maximális követeléseket állítanak fel. Nem gondolnak arra, hogy az emberiség örömjongva fogadja a legkisebb eredményeket is. Aki tehát maximalista, az a semmit választja, a reális lehetőségeitől is elfordul. Ke-

resztyén teológusokhoz nem méltó és erkölcstelen álláspont ez, mely egyrészt félrevezeti az embereket, másrészt kompromittálja a keresztyénséget.

Mit tettek eddig a keresztyén egyházak és egyházi szervezetek az atomháború elkerülése érdekében? 1. A világ bármely pontján élő és szolgáló keresztyén ember öszinte meglepődéssel és örvendő egyetértéssel fogadta az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának 1957 nyarán New Havenben az atomenergia és az atomháború kérdésében hozott határozatait: „Kötelességünk megkérdezni, hogy vajon van-e joga bármely nemzetnek a nukleáris fegyver-kísérletek folytatására, holott nagyon kevésbé ismerjük a veszedelem nagyságát és hiányoznak a hatékony védőeszközök a veszedelem ellen. Meg kell kérdeznünk továbbá, van-e joga bármely nemzetnek a saját felelősségére dönteni ilyenfajta kísérletek folytatásáról, amikor más népeknek kell viselniük a következményeket a világ minden részében, amelyek nem is adták beleegyezésüket ezekhez a kísérletekhez” (Ecumenical Review. Oct. 1957. 71. lap). Ehhez a határozathoz, amely meggyőzően tanúskodik a nukleáris fegyver-kísérletek folytatásának az erkölcstelenségéről, csatlakozott a Lutheránus Világszövetség minneapolis-i világgyűlése is. Hivatkozik rá az EKD legutóbbi zsinatának az Atomwortja is.

Ezekkel a nyilatkozatokkal kapcsolatban azonban szeretnék néhány kérdést tisztázni. A szép nyilatkozatok ideje lejárt. Márpedig a határozatok meghozatalában részt vett tag egyházak közül többen, alig mondtak valamit hazájuk és népük atomkérdéseiben. Sőt egyesek egyenesen megfeledeztek ezekről a határozatokról. De az Egyházak Világtanácsa is jobban érvényt szerezhetne határozatainak a tag egyházakon keresztül, anélkül, hogy ez beavatkozást jelentene azok életébe és szolgálatába. Elsősorban kellett volna lépéseket tennie akkor, amikor a nyugat-németországi testvéri közösségek tézisei jelentős mértékben fejlesztették tovább a new haveni határozatot és az EKD zsinatát világos döntés elé állították. Az itt született határozatért felelős az Egyházak Világtanácsa és a Lutheránus Világszövetség is. Hiszen a nem világos és nem határozott hangú „Atomwort” alkalmas arra, hogy az atompolitikusok rá hivatkozhasanak. Az Atomwort szerint az atomháború „Isten előtt igazolható”, „teológiailag elismert” és „egyházilag törvényesített” dolog, mert a tényleg meglévő két felfogás egyikét tükrözi. Ezért jelentette ki Gerstenmaier utólag, hogy az egyház az „atomos keresztes lovagoknak is vitathatatlan otthona kell, hogy maradjon”. Én azt hiszem, hogy a nagyobb hit az evangélium összetartó erejében és a nagyobb felelősség Isten színe előtt az egy-

ség megőrzéséért és a német nép egészéért megint nem a zsinat vezetőiben, hanem a testvéri közösségekben s Vogelékban volt meg a zsinaton. Gerstenmaier igyekezett ugyan más színt adni a zsinaton történeteknek (Neue Zürcher Zeitung, 1958. május 4-i száma). De ő sem tudta csökkenteni a „zsinati többség” teológiai tisztánlátásának az erejét és elhallgatni a kisebbségben maradt politikai ellenzék fellélegzését amikor „eltekintettek a szavazástól”.

„... ha mindazokat megcselekedtél amik néktek parancsoltattak, mondjátok, hogy: Haszontalan szolgálunk vagyunk”. Csak ezzel az alázatos bűnbánattal beszélhetünk mi magunk is arról, ami gyümölcse a mi munkánknak az atomháború kérdésében van a keresztyénségben belül. Minket naponként megszügyenít itt Keleten az a tény, hogy a new haveni határozatok által is szorgalmazott atomlefelegyezés kérdésében nemcsak a megegyezés tén, hanem az atomkísérletek megszüntetésének a kérdésében is egy nemkeresztyén nagyhatalom tette meg a kezdeményező lépéseket. Nem tudok szabadulni ezzel kapcsolatban Jézus példázatától Mt. 21:28—31-ben! Ezzel szemben a Német Szövetségi Köztársaság parlamentje New Haven és Minneapolis után szavazta meg a szövetségi hadsereg atomlefelegyvezését és a rakétakilövő-bázisok felállítását saját testvérepe ellen is.

Vegyük végre ténynek a mi nyugati keresztyén testvéreink, hogy a koexistencia, a nemzetközi kérdések békés megoldása, az általános leszerelés és biztonság megteremtése szempontjából különbséget kell tenni a Nyugat és Kelet között, ez utóbbi javára. És a mi álláspontunk az atomháború s általában a béke és háború kérdésében nem kényszer és nem propaganda, hanem keresztyén hitünkbeli és erkölcsi felelősségünkbeli folyó habjtus és cselekedet. Isten különös kegyelmének fogadjuk el, hogy ez a tény nem taszít bennünket ellentétbe azokkal a nyugati keresztyénekkal sem, akik szintén rádöbentek arra, hogy nem az általános emberi félelem, nem is az egyház féltése mutatja meg nekünk egyházunk elsőrendű feladatát és adja szánkba a világos beszédet az atomháború kérdésében is, hanem a rendíthetetlen hit Jézus Krisztusban, aki „az út, az igazság és az élet”. Nem az a hitvalló keresztyén ma, aki ebben a kérdésben „ellenáll”, hanem aki „melléáll”. Imádkozzunk azért, hogy ebben a kérdésben meghalljuk és megértsük egymás szavát és szándékát! — mondotta Pálffy Miklós.

Az előadáshoz korreferátumával

P á k o z d y László

szólt hozzá elsőnek; azt a kérdést fejtegette, hogy az atomenergia, a

tömegpusztító fegyverek és a háború vagy béke kérdése olyan kérdés-e, hogy méltó lenne egy ún. „ökumenikus zsinat” összehívására? A konferencia abból a javaslatból nőtt ki, hogy egyetemes zsinatot kellene összehívni ezekben a kérdésekben. Kézenfekvő volt, hogy ilyennek az összehívása nem sikerül. A keresztyénség annyira szétszaggatott. Már az első kérdésnél: „Ki hívja egybe?” lehetetlen lenne a megegyezés. Mégcsak egy ún. ökumenikus konferenciát sem sikerült eddig összehívni. Ez sem látszik annak, legalább is, ami a jelenlevők számát illeti. Sokan nem jöttek el, akiket vártak. E tényeket szemben egy hamis következtetésnek a leghatározottabban ellent kell mondanunk: „Ez a kérdéskör nem alkalmas arra, hogy egyetemes zsinatot tartsanak miatta, ez nem olyan fontos dogmatikai kérdés... Ehhez valami fontos krisztológiai kérdésre lenne szükség, vagy legalább is az úrvacsora kérdésére... háború mindig volt és mindig lesz... minek kellene az emberek lelkiismeretét ilyen kérdésekkel megterhelni...?” — Vogel előadása után senkinek sem lehet kétsége a tekintetben, hogy milyen nagy bűnről van szó.

Hogyan és miért jöttek össze az egyetemes zsinatok? Tudjuk az egyháztörténetből, mekkora szerepük volt körülöttük — és bennük is — a császároknak. Császári parancsok, beavatkozások, nem egyszer az atvák összeverekedése után születtek meg a dogmatikai határozatok. A nagy „*egyetemes hitvallások*”, mert szükség volt rájuk az egyházban, a gyülekezetekben valamilyen nyomorúság miatt, az igehirdetés nyomorúsága miatt. Mennyire „emberien, oly emberien” mentek a dolgok ama hitvallások körül, amelyeket azóta — feledve ezeket az eseményeket — az egyetemes keresztyénség zöme hitvallásainak tekint. Ma hivatkoznak rájuk a legtöbb egyházban s érintésük egyikben-másikban „*status ecclesiae*”-t jelentene. Ma is érzik rajtuk, annak idején nagy kérdéseket juttattak dűlőre. Megoldották annak a korának a nagy egyházi kérdését: „valóságos Isten és valóságos ember” vagy „*Atya — Fiú — Szentlélek*” stb.

„*Barmen*” nem volt „egyetemes zsinat” és nyilatkozata nem készült „egyetemes hitvallásnak”. De ma már minden evangéliumi teológus tudja, mit jelentett és jelent ez a nyilatkozat. Azt hirdette meg bizonyágtétel formájában, hogy Jézus Krisztus az egyetlen kijelentése Istennek, aki mellett Istennek nincsen egy másik könyve, amelyből akaratát kiolvashatnánk, pl. a történelem, a természet vagy a faj. (Lehetne arról beszélni, hogy fogalmazásában kellőképpen érvényesült-e a bibliai kijelentéstörténet igaza, hogy miképp helyezendő el az Öszövétség mint kijelen-

tés, mégis: a lényegben, az egyházi kor nagy kérdésében kimondta a döntő igazságot). Bizonyos, hogy akkor az Egyházat mentette meg a Német Evangéliumi egyházban, egyáltalán az egész keresztyénség becsületét mentette meg, nemcsak a németországi keresztyénségét. Valóban felelet volt a kor nagy teológiai kérdésére. Ma pedig: hitvallásként forgathatják, hiszik és való igaz, hogy méltó e nyilatkozat az ún. nagy ökumenikus hitvallásokhoz. Pedig — kevesen álltak akkor mögötte.

*Ma a keresztyén teológia nagy kérdése, a tömegpusztító fegyverek birtoklása s innen kiindulva egyáltalán a háború és béke és a technikai korszak. A keresztyén emberek lelkiismeretét megzavarta a sok hamis és bizonytalan hang. A nagy lelki nyomorúság beárnyékol minden gondolkodó keresztyén embert. Vogel professzor valóban klaszszikusan megfogalmazta a teológiai és etikai kérdéseket és megadta rájuk a bibliai teológiai feleleteket. Mindent megérthettünk és megláthattunk. De a zavarkeltés szellemei, démonizált emberek, „*teológusok*”, be akarják fogni a nyiladozó szemeket. Emberek, sőt egyházak vagy egyházi vezetőségek mondják azt, hogy: „Nem szabad az emberek lelkiismeretére túl nagy terhet raknunk, őket lelkiismereti konfliktusokba sodornunk, amelyekben nem tudunk nekik segítséget adni... az atomfegyver is éppen olyan fegyver mint a többi, csak nagyobbhatású...”*

Ez a lelkiismereti nyomorúság és ez a démoni elsötétítés, amit teológusok végeznek politikai érdekek szolgálatában (tudva vagy tudatlan) világít rá arra, hogy az atomkérdés a mai kor legnagyobb teológiai kérdése, valóban olyan nagy teológiai kérdés, hogy megérdemelne egy ökumenikus zsinatot, méltó lenne az egész keresztyénséget képviselő nagy konferenciára s ott egyetemes hitvallásnak kellene születnie. Mert miről van szó számunkra, amikor harcolunk — más gondolkodású emberekkel egy sorban — az atomfegyverek betiltása, az atomenergia békés célokra történő felhasználása érdekében — teológiailag? Talán valami politikai segédszolgálatról? Nem! Arról van szó, hogy az az igazi emberiség, amely Jézus Krisztusban. Isten igazi képében, nekiünk megjelent (1 Jn 1: 1 kk), valóban érvényes és kötelező jelleggel bír-e az Egyház számára és a keresztyén ember számára, vagy nem? Az etika nyelvén így hangzik a kérdés: *Mit szabad az embernek a másik emberrel, nem — a tömegekkel cselekednie?* Ha érvényes a Jézus Krisztusban kijelentett igaz embervolt, akkor mi az atomfegyverre és a robbantási kísérletekre nem mondhatunk mást, amit a régi egyetemes zsinatok atyái és reformátor eleink — sokkal kisebb jelentőségű és ma már

megaladott kérdésekben —: „*damnamus*.” Ki kell mondanunk az isteni damnamust a sátáninak e vehikuluma fölött.

Éppen ezért a bármenyi nyomokon haladó német Testvéri Tanácsok ismert Nyilatkozatának az alap gondolatait egyetemes keresztyén hitté kell tennünk. Valami ilyenre volna szükségünk „egyetemes keresztyén hitvallás”-ul.

Az emberek félnek attól, hogy „ilyen kérdés fölvetése elpolitizálja a zsinatokat és megosztja az egyház egységét...” De megvan-e az a féltett egység a valóságban, ha a lelkek ebben a kérdésben már nyilvánvalóan megoszlottak és folyt-e le valaha ökumenikus jellegű zsinat úgy, hogy a jelenlevők egy része ki ne szakadt volna a nagy egyháztestből? Nem az aktuális engedelmeség az Isten aktuális akarata iránt egyesíti-e igazán Egyházát, igazi Egyházát? Az igazi Egyházat nem a tagjai száma teszi ki!

Így jutott el referátuma két tételéhez:

(1) *A témának megvan az a fontossága és méltósága, hogy ökumenikus állásfoglalás történjék benne. Tisztelettel tekintünk arra, amit ebben a kérdésben New Havenben az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottsága határozott. A Szovjetunió követte elsők a javaslatot az egyoldalú kísérletbeszűntetésben. Miért nem követik a többi államok?*

(2) *A téma olyan dologról szól, amellyel az Egyháznak, mint az isteni igazság és kijelentés bizonyágtévédjének, a létéről van szó. Ha hallgat, meg fogja látni a következményeit. Ha bizonyágot tesz Isten akaratáról, megtette a hit döntő lépését — ma, azt a lépést, amelyet egyszer, egy háborús készülődés idején Esaiás követelt így: „Ha nem hisztek, bizony meg nem maradtok!” (7:9) Ha nem tesz bizonyágot, mert magát: létét, egységét, jóviszonyát e világgal félti, vagy mert más teológiája van, akkor hamarosan le fog lepleződni az emberek előtt az emberiség ellenségeként: ott fog állni mezítelenül, megszégyenítve, lelepleződve, mint ami meg akarta tartani a maga életét és elvesztette azt. Isten pedig ezt a szolgálatot „más népre” bízhatja, „amely nem ismeri az Ő nevét...” Az Esaiás igéje eredetiben még mélyebb jelentésű. Arról van benne szó, hogy a hitben egészen odatesszük magunkat az igazság karjaiba, kiszolgáltatjuk magunkat neki: a megmaradásunk, a megtartásunk ezeknek a karoknak a dolga, Isten karjaé.*

Innen támad a nagy kérdés az Egyházak Világtanácsához: Föl akarja-e karolni ezeket a kívánságokat, vágyakozásokat még jobban és középpontba tudja-e őket állítani? Akar-e ebben a harcban az élen járni — előttünk? Fölfogja-e igazán minden erejével, amit ez a cím kifejez: „Az atyafiak egységében a békességért és a háború ellen”?

Befejezésül a megnyitó istentiszteletben kapott ígére emlékeztetett: a tizenegy tanítványnak nem volt egyebe az alkalmatlanságukon és a rájuk bízott üzeneten kívül. Menynyi gyanú volt körülöttük. Mi sem kerülhetjük el a „politikát”. Számkra a Hegyi Beszéd is igen fontos politikai ügy. Arról van szó, hogy az egyházak bizonyágtételében, az Evangélium kiszakíthatatlan részeként, megszólaljon erősen az igazi, az isteni, a keresztyén emberség és benne „az Isten emberségessége” (Die Menschlichkeit Gottes), (Barth): az igazi *philanthropia*.

Hromádka csatlakozott a Pákozdy által mondottakhoz. Elég-tétellel vette azokat a fejtegetéseit, hogy van jogosultsága egy ilyen egyetemes keresztyén békekonferenciának, ami az ő szemek előtt megképzett. Sajnos, a Világtanács és a nagy egyházi világszervezetek nem feleltek a hívásra. Ezért mondta és mondja, hogy amit csinálunk, csak egy kísérlet. Még nem tudjuk, hová érkezünk meg vele. El lehet ejteni a „concilium” (egyetemes zsinat) kifejezést. Kétség támad az iránt, hogy „ökumenikus”-e a konferenciánk. Az igazi ökumenikus vágy és szükséglet túlmegy minden organizáción. Szerencsétlenség lenne, ha csak az organizációban lenne jelen a tényleges ökumenicitás. Majd kitűnik, hogy mit kell tennünk s mit tehetünk. Az evangélium a testtétele evangéliuma. A kijelentés testben történt meg. A hitnek a közösségében a thológia az evangélium alapján meg-szólatatja az Isten üzenetét az emberről. Isten szereti az embert, akiért megszületett fiát adta. Nekünk nem szabad az embereket ideológiával vagy ideológiájuk miatt elverni magunktól, hanem Krisztusban magunkhoz kell ölelni őket. Hangsúlyozta, hogy a konferencia munkájával — a mostanival is, az elkövetkezendővel is — *nem hasadást szeretnénk létrehozni az ökumenikus mozgalomban, hanem hidépítést. Csak föl szeretnénk kiáltani a nagy veszedelmek és a szörnyű lehetőségek láttán. Jöjünk össze egymással, hogy együtt tusazkodjunk a megoldásokért. Minden emberrel össze kell fogni a jóért.*

Bartha Tibor püspök felszólalásában abból indult ki, amit Hromádka kérdésként tett föl: még nem tudni, mi lesz a konferenciából. Rámutatott arra, mennyire szükséges, éppen az ökumené miatt is, ezeknek a kérdéseknek a napiranden való tartása. Ez magának az Egyházak Világtanácsának is érdeke. Javaslatot tett arra nézve, hogy a konferencia alkossa egy folytatásáról gondoskodó bizottságot. A helyesléssel fogadott beszéd után a javaslatot is elfogadták.

Délután Niemczyk lengyel püspök folytatta a hozzászólásokat. Elismerőleg szólt a magyar delegációt eljesítményéről. Rámutatott arra, hogy más küldöttségek is végeztek előmunkálatokat, így a len-

gyel is. A lengyel egyházak ilyen természetű nyilatkozata a közelmúltban megjelent a „Neue Zeit” c. berlini napilapban.

Urner hallei professzor azért szólalt föl, hogy a német egyháznak talán nem kellene külön iratot küldeni. Hallgatni kellene az egyházak belpolitikájáról.

Zsitkov szovjetunióbéli baptista vezető ember azért adott hálát, hogy résztvehetett a konferencián. Vannak keresztyének, akik szerint az egyház ne foglalkozzék mással csak a vallással. Az irgalmas szamaritánus példája azonban arra int bennünket, hogy ne menjünk el képmutatással az emberiség nyomorúsága mellett. Az emberek hálásak az ilyen szolgálatért és el is várják. Az ószövetségi időben egyszer — Eszter idejében — valaki kimondta azt a szót, hogy „...akkor más helyről jön segítség...” Örömmel látták hittestvéreink ébredését nyugati útjuk alkalmával. Az egyháznak fortissimo kell beszélnie a leszerelés követelésért. E munkánkban velünk a békeesség fejedelmek, mi már a föltámadás után vagyunk a tanítványai. A Szentlélek segít e munkánkban, melynek, kívánja, legyen folytatása.

Ezek után megvitatták a már említett nyilatkozatok szövegét. Legnagyobb sikere a Schmauch professzor vezette bizottság szövegének, a gyülekezetekhez intézett üzenetnek volt. Az Egyházak Világtanácsához intézendő iratról a megbeszélés során letettek, majd azt határozták, hogy Hromádka a professzor, mint a Központi Bizottság tagja, számoljon be közvetlenül a konferenciáról. E lépésben is kifezésre jutott a konferencia világos álláspontja. A nagyhatalmak kormányfőihez intézett iratok szövegét a Kiivit észt luth. érsek vezette bizottság terjesztette elő. Ezeket is, beható megbeszélés után, elfogadta a konferencia.

A német evangéliumi egyházhoz intézendő iratot a Fuchs professzor által vezetett bizottság terjesztette elő. Körülötte igen élénk vita támadt. Essen és Zsitkov után Urner szólalt föl, aki azt indítványozta, hogy ne küldjenek iratot a német ev. egyháznak. Pospisil kérdezte, mi a németek véleménye. Vogel ekkor még lehetőséget tartotta, hogy az iratot a németek ne írják alá. Karev azt javasolta, hogy Vogel, Vogel pedig, hogy Hromádka fogalmazza meg az iratot. Czifjorek lengyel püspök azt fejtegette, hogy merjünk üzenetet intézni a németekhez. Vogel rámutatott arra, hogy ebben a kérdésben a német evang. keresztyénségnek „vicaria” helyzete van. Végül is Vogel javaslatát fogadták el és Hromádka vállalta a fogalmazvány elkészítését.

*

Másnap reggel folytatódott ez a vita. Fuchs professzor áhítata

után Hromádka előadta a levéltervezetét. A megrendítő komolyságú és alázatú levél elfogadását javasolta Vogel. De Urner azt javasolta, hogy csak a csehek küldjék. A vi'a egyre komolyabbra fordult, aminek során Vogel (többször), Schmauch és Czeglédy István szólaltak föl, mind abban az értelemben, hogy a levélnek nem szabad elikkadnia.

Pálfy Miklós nagy nyugtalan ságának adott kifejezést különösen azért, hogy nem minden hang egészen világos a szándékait illetően. A német egyházhoz elküldendő levélre igen nagy szükség van és nagyon őszintén és erősen ki kell fejeznünk meggyőződésünket.

Michelis azt gondolta, hogy Hromádka érdekében szólal föl, amikor azt indítványozta, hogy vagy fogadjuk el változtatás nélkül H. levélszövegét, mert nem sérthetjük meg, ha megbíztuk, vagy egyáltalán ne küldjünk üzenetet. Dicsérte H.-t, hogy milyen finom és diplomatikus levelet készített. Ez azonban már annyira a konferencia levegőjétől elütő hang és dicséret volt, hogy Pákozdy, Pálfy, majd maga Hromádka is tiltakozott az ellen, hogy a levelet „diplomatikusnak” jellemezzék. A szöveg, egy igen határozott hangú betoldással, amelyet Vogel fogalmazott, végül is elfogadásra került. Ebben a kedvező fordulatban nagy érdeme volt Pálfy főszoalásának, amelyből a még kétségeskedők is megérthették, mily jelentősége van a német egyházi kérdésnek.

A következők során a konferencia elhatározta, hogy dokumentumait és beszámolóját a Hajek, Vogel és Pospisil-ből álló bizottság adja ki. Megalakította azt a bizottságot, amely a munka folytatásáról gondoskodik. E're nézve az első javaslatot Pálfy Miklós terjesztete elő. Magyar részről ennek a bizottságnak a tagjai a következők lettek: Vető Lajos, Bartha Tibor és Pálfy Miklós. Vita volt még a név kérdése körül. Bár a résztvevők többsége szerette volna az „ökumenikus” szót a névben látni, mégis az orthodox atyfiak kérésére — mivel nekik ez a szó teológiailag és egyháziilag annyira fontos — elálltak ettől a gondolat-tól. A folytató bizottság székhelyéül

Prágát választották. Így végződött az ökumenikus „Keresztyén Békekonferencia”, amelynek folytatásához és munkájához sok reményt fűzünk.

A résztvevők még két napot töltöttek Csehországban: az Ökumenikus Tanács vendégeiként. Megtekintették Karlovy Vary, Mariánske Lázně és Plzeň városokat. Emlékezetes marad számunkra két

fogadás is. Az egyiket a csehszlovák parlament elnöke, Firlinger adta, a másikat a közoktatásügyi miniszter a Pálffy-palotában. Mindkét alkalommal beszédek hangzottak el, amelyekre még sokáig emlékeznek a résztvevők. Az állami részről elhangzott beszédek bizonyossága volt annak, hogy az egyháznak van helye a nap alatt a népi demokra-

tikus államokban is. A konferencia részéről elhangzott beszédek közül Vogel megnyilatkozásai ragyogó példái voltak annak, hogyan lehet ilyen helyeken az evangéliumot kristálytisztán, őszintén, maradéktalanul megszólaltatni. A csehek vendégszeretete nehezen múlható fölül. Kivánjuk, hogy a „Keresztyén Békekonzferenciának” mielőbb folytatása legyen.

Feljegyzések a Szovjetunióban tett utazásunkról (II.)

Mit jelent a kulturális forradalom

A magyar egyházi csoport tagjai számára izgalmas kérdés volt, hogy mennyiben tudunk közvetlen tapasztalatokat szerezni a szovjethatalom negyven éve alatt végbement kulturális forradalom eredményeiről? A polgári-földesúri rend művelődési monopóliumának megszüntetése után mennyiben váltak hozzáférhetővé a szellemi értékek az elnyomott munkások és parasztok számára? A termelési viszonyokban végbement forradalmi változást, az ipari és mezőgazdasági termelés eredményének megsokszorozódását mennyiben követte a nép általános műveltségének emelkedése?

Ismeretes, hogy már a forradalom előkészítő korszakban, amikor a cári rendszer égbekiáltó ellentmondásai egyre elviselhetlenebb súllyal neheztedek az orosz népre, számos kiváló költő, író és művész munkásságában jutott kifejezésre az idejét múlt önkényuralom többé-kevésbé nyílt kritikája és az elnyomott osztályok lázongó sóvárgása az emberibb, boldogabb élet után. A XIX. század orosz irodalmáról és művészetéről, amelyen az európai munkásság és értelmiség jó része is nevelődött, így írt Gorkij, „a forradalom viharadara”: „A művészet területén, a szív alkotásában az orosz nép meglepő erőt tudott kifejteni. A legborzalmasabb körülmények között csodálatos irodalmat, nagyszerű festészetet, eredeti zenét teremtett, mely az egész világot magával ragadja. A nép ajkát lezárták, a lélek szárnyait összekötötték, de szíve tucatjával szülte a szót, a hangok nagy művészeit.”

A proletárforradalom megnyitotta ennek a népnek az ajkát, felszabadította szárnyait. Mohón vetette rá magát azokra a kulturális javakra, melyeket addig a cári uralom elzárt előle. A szocialista rendszer minden vonatkozásban kulturált embereket igényelt, — a termelés nagyarányú emelése elképzelhetetlen volt a munkások és kolhozparasztok művelődési színvonalának, technikai képzettségének ugrásszerű felemelése nélkül.

A forradalom három távlati feladatot tűzött maga elé: 1. A falu kulturális életét a városi kultúra színvonalára kell emelni. 2. A munkások technikai tudásának színvonalát fel kell emelni a mérnökök és technikusok színvonalára. 3. Az elmaradt nemzetiségi területek népeinek kulturális színvonalát is fel kell emelni a Szovjetunió

leghaladottabb népének, az oroszoknak a színvonalára.

A kérdést, hogy mennyit haladtak a forradalom negyven éve alatt e távlati feladatok megvalósítása felé, átszínezte számunkra egy Észak-Amerikában nemrég felröppent jelszó: „Érjünk utol a Szovjetuniót!” Ezt az új jelszót a szovjet mesterseges holdak kilövése hozta létre. Mindaddig a Szovjetunió kulturális elmaradottsága volt a kommunistaellenes propaganda egyik fő szólama. A szputnyikok fölényes megjelenése az égboltozaton nyilvánvalóvá tette az amerikai vezetők számára is, hogy ezeknek a hatalmas repülő laboratóriumoknak a kilövése feltételezi mindenekelőtt az interkontinentális ballisztikus rakétát, tehát azokat a fegyvereket, amelyekkel szovjet területről a föld bármely pontjára lehet lőni hasonló súlyú, akár atomtöltettel ellátott lövedékeket. Ezzel az amerikai katonai fölény legendája szertefoszlott. De vele együtt szertefoszlott a Szovjetunió tudományos és technikai elmaradottságának a legendája is. Az amerikai tábornokok attól kezdve nyíltan hirdetik, hogy az atom- és rakéatechnikában nyilvánvalóvá lett szovjet fölényt nem lehet valami egyoldalú fejlesztésnek, véletlen sikernek tulajdonítani, az csak az iskoláztatás, a népművelés egész rendszerében végbement forradalmi átalakulásnak az eredménye lehet. (Persze ezen a címen újabb milliárdokat szednek ki fegyverkezésre az adófizetők zsebéből.)

Ennek a felismerésnek kétoldalú következménye lett. Olvastuk G. Meany-nek, az AFL—CIO amerikai szakszervezeti központ elnökének a március 11-én rendezett rendkívüli konferencián tartott beszédét, amely különben tele van a szovjet ballisztikus rakétára hivatkozó, a kommunista agresszió ördögét falra festő szólalomokkal. Az amerikai gazdasági válságot — amely ma már 11 millió munkást, 33 millió családtagot sodort munkanélküliségbe, Meany változatlanul a hadiipar termelésének fokozásával akarja megszüntetni, holott éppen ez, a termelőerők esztelen tékozlása volt a válság egyik fő oka. De beszédében ilyen beisméréseket is olvashattunk: „Szakszervezeti tagjaink gyermekei közül sokan olyan iskolaépületben tanulnak, amely nem sokkal különb holmi tyúkólnál. Elhanyagolt, sőt tűzveszélyes ócska épületekben tanulnak gyermekeink. Sok ezer gyermek jár olyan iskolába, ahol „több műszakban” folyik a tanítás.

És még csodálkoznak az emberek, miért nincs nálunk elég tudós, mérnök és technikus ahhoz, hogy versenyezhesünk a Szovjetunióval... Évről évre sok ezer tanterem esik ki az épületek omlatagga válása, tűz vagy árvíz következtében. Ilyenformán az elkövetkező öt év alatt összesen 502 900 tantermet kellene építeni..."¹

Másfelől az Egyesült Államok kormánya elfogadta a Szovjetunió javaslatát, hogy kölcsönösen tanulmányozzák egymás közoktatási rendszerét. A tiztagú amerikai küldöttséget maga Lawrence G. Derthick közoktatásügyi miniszter vezette a Szovjetunióba, a küldöttség mindegyik tagja kiváló szakértője volt a saját területének. „Bár egyikünk összehasonlító pedagógiával foglalkozik — mondotta a miniszter a tanulmányút végén rendezett sajtófogadáson — mégis gyakran ért minket meglepetés, hogy mennyi mindent nem tudunk a Szovjetunió közoktatásügyéről.” A miniszter azt is elismerte, hogy „sehol sem találtak zárt ajtókra, sőt mindenütt a legteljesebb együttműködési készséget és segítő szándékot” tapasztalhattak.

Mit láthattunk mi a Szovjetunióban végbement és ma is teljes erővel folyó művelődési forradalomból, amelynek csak egyik jellemző adata, hogy 1950-ben a szovjet egyetemekről még csak 36 ezer mérnök került ki, az észak-amerikai egyetemekről pedig 53 ezer, de 1956-ban a szovjet egyetemek már 71 ezer, az észak-amerikai egyetemek pedig csak 26 ezer mérnököt bocsátottak ki. Hat év leforgása alatt tehát a Szovjetunióban csaknem megkétszereződött, az Egyesült Államokban pedig felére esett vissza az egyetemről kikerülő mérnökök száma. A népgazdaságban foglalkoztatott diplomás mérnökök száma a Szovjetunióban 1956-ban 721 ezer volt, a legutolsó amerikai statisztikai adat (1954-ből) 371 ezer mérnököt tart nyilván.

Szemmel látható a Szovjetunió képén, hogy a szocialista forradalom mennyire megváltoztatta az egész nép műveltségi színvonalát. Rá sem lehet ismerni arra a munkásra vagy parasztra, akit Tolsztoj, Dosztojevski, vagy akár Gorkij regényeiből formált meg a képzeletünk. A forradalom előtti népszámlálás adatai szerint a kilenc éves és idősebb népesség 76, a nők 88 százaléka nem tudott írni-olvasni. A közép-ázsiai, északi területek és a határvidékek szinte teljesen írástudatlanok voltak, a cári Oroszországban negyven olyan nemzet élt, amelynek nem volt saját ábécéje sem. Joggal írta Lenin 1913-ban, hogy Európa országai közül Oroszországban semmizik ki legteljesebben a néptömegeket a műveltség, a tudás, a felvilágosodás áldásaiból.

A szovjethatalom rohamosan felszámolta az analfabétizmust. Míg a forradalom előtt a gyermekek négyötöde nem járhatott iskolába, jelenleg mindenütt megvalósították a hétosztályos általános iskolai oktatást és egyre szélesedik az ingyenes közép- és főiskolai oktatás. Az elmúlt tanévben 50,4 millió szovjet ember vett részt az oktatás különböző formáiban. A középiskola 8—10 osztályában hatmillió diák tanult, míg a cárizmus idején csak 150 ezer. A cárizmus idején szinte kizárólag oroszul tanítottak, ma az ország különböző területein 59 nyelven folyik az oktatás. Az egyetemi hallgatók száma ma 16-szor, a szakközépiskolák tanulóinak száma 37-szer nagyobb, mint 1914-ben volt. Valamennyi szovjet köztársaságnak van tudományos

akadémiája, intézeteikben 240 ezer kutató végez tudományos munkát. Minden szövetségi köztársaságnak megvan már a saját nemzeti értelmisége, melynek képviselői nagyrészt a munkások és parasztok soraiból kerültek ki.

Az eredmények értékelésében figyelembe kell venni, hogy a hitleri agresszió vandál pusztításai során 82 ezer iskolát, 334 egyetemet és főiskolát, 605 kutató intézetet semmisített meg, ezenkívül 44 ezer színház- és klubépületet rombolt le, 427 múzeumot rabolt ki és gyűjtött fel. Csupán a népkönyvtárakban több mint százmillió kötet könyvet pusztítottak el a megszállók. A szocialista rendszer életerejének sikerült mindezeket a károkat helyreállítani, sőt messze túlszárnyalni a háború előtti színvonalat.

Számunkra, magyar egyházi emberek számára meglepő látvány volt, hogy a pedagógiai munka már a csecsemőotthonokban kezdődik. Egy leningrádi textilüzem csecsemőotthonát látogattuk meg. Az otthonban 120 csecsemőt gondoznak, reggel hatól délután négyig. Meglepően nagylétszámú személyzet, két orvos, 23 képzett gondozónő és 22 tagú konyhai és takarító segédszemélyzet mellett két pedagógust is foglalkoztat ez a 120 kised. Az egyik pedagógus a zenei oktatást végzi; rájöttek, hogy a ritmusérzék nevelését már a kéthónapos korban ajánlatos megkezdeni.

Hároméves korig maradnak a kicsinyek ebben az otthonban, ahol a kisebbeket naponta masszírozzák, kvarcolják (Leningrád északi város, kevés napot kap), fokozatosan egyre aktívabb pedagógiai játékokkal foglalkoztatják, tornásztatják, énekre, ritmikus táncra, csoportos játékokra tanítják. Megható látvány volt készülődésük a május 1-i ünnepekre, körtáncuk a sok színes virággal, vidám dalokkal, meneteléssel, hurrá-kiáltásokkal.

Láttunk egy óvodát is, ebben 3—7 éves korukig foglalkoznak a gyermekekkel, életkoruk szerint öt csoportban reggel nyolctól délután négyig. A hatalmas termek telve vannak élő virágokkal, zöldelő dísznövényekkel. Nagy kalitkákban sok galamb, kanári, az akváriumokban csillogó aranyhalak, az egyik teremben még eleven mókusok is. A parkett ragyog, az abroszok hófehérek, a kicsinyek korán megtanulják a tisztaságot is, az állatokkal és növényekkel való szeretetteljes bánásmódot is. Sem az óvodában, sem a csecsemőotthonban nem hallottunk sírást, nem láttunk veszekedést. A dolgozó szülők — keresetük nagysága szerint 30—100 rubelt fizetnek gyermekeik után, akik bőséges reggelit, tízórait, ebédet és uzsonnát kapnak — láttuk, hogy sok zöldséget és gyümölcsöt is — a kitűnő nevelés mellé.

E látogatások alatt sokszor kellett gondolnom Tolsztoj Leó öreg parasztasszonyára, aki nyolcadik unokája számára keresztanyának kérleli az úrnőt: „Olyan nagy a mi inségünk és a jó Isten csak nem akar néhányat magához venni ebből a hét kis éhezéből. Legyen kegyes, matuskánk, csinálja meg a keresztelőt. Mi nemhogy a pópának tudnánk fizetni, hanem még kenyér sincs nálunk elegendő. Én öreg vagyok már, a lányom hol állapotos, hol meg csecsemőt hordoz a karján. Hogy tudna hát dolgozni? A vöm meg a városban van munkán. Csak ünnepekre gyön haza, de aztán mingyár megvan a gyerek. Nem tudjuk már táplálni őket...”²

¹ Nemzetközi Szemle, 1958. május, 60. lp.

² L. N. Tolsztoj: Gyerekek a világ dolgairól, Budapest, 1921. 72 lp.

A forradalom ezt a sötét világot mindörökre eltemette és most ellenállhatatlan erővel valósítja meg azt, amit Gorkij a szocialista nevelés céljait kitűzött: „beoltani az ifjúságba az életbe vetett törhetetlen hitet és szeretetet, hősiességre tanítani, megértetni vele, hogy felelősséget kell vállalnia a földön történő minden szerencsétlenségért, viszont övé a dicsőség minden jóért, amit az élet nyújt” (Levél Romain Rollandnak, 1917).

A mi csoportunk zsúfolt programjából, sajnos, nem sikerült megvalósítani a serdülő gyermekek nevelését szolgáló intézmények meglátogatását. De a közvetlenül előttünk járt német teológus-küldöttség jelentése beszámol a leningrádi úttörőknél tett látogatásokról is. „Megragadó volt a 12–13 éves lányok torna- és táncgyakorlata. Ezt az ifjúságot, amely teljes odaadással végezte gyakorlatait és híjján volt minden kacérságnak, egyszerűen meg kellett szeretni. Nem akarom elhallgatni, hogy a tanárnők kérésére a három német dogmatika-professzor egy kis keringőt is eltáncolt az orosz leánykákkal... Azt kell mondanom — írja Heinrich Vogel professzor — hogy az ifjúság nevelésének szelleme — mélyebbre tekintve — az etikai-eszmei *humanizmus*. Ennek felel meg az a puritán vonás is, amellyel mindenütt találkoztunk...”

A Szovjetunióban ma 767 egyetemen és főiskolán több mint kétmillió hallgató tanul, a forradalom előtt csak 105 egyetem és főiskola volt a Szovjetunió mai területén és a hallgatók száma 127 400 volt. Az esti és levelező tagozatokon 823 ezer olyan diák tanul, aki nappal a termelő munkában is részt vesz. Azok az egyetemi hallgatók, akikkel a magyar egyházi emberek megismerkedtek, széleskörű általános műveltséggel rendelkeztek és meglepően tájékozottak voltak a magyar történelem és irodalom kérdéseiben. Minden egyetemi hallgató elsajátít legalább egy, de inkább két-három idegen nyelvet és arra nevelik, hogy szakmája külföldi eredményeit állandóan figyelemmel kísérje.

A kulturális forradalom lendületét jellemzi, hogy a színházak száma negyven év alatt 177-ről 512-re nőtt, ezek a szovjet népek negyven nyelvében tartanak előadásokat. Tavaly 76 millió színházjegyet, kétmilliárd nyolcszázmillió mozijegyet adtak el. A rádióelőfizetők száma az 1928-as 92 ezerről tavaly harmincmillióra nőtt. A televízió előfizetőinek száma egymillió háromszázötvenezer volt. Négyezer különböző fajta könyvtárnak másfélmilliárd a könyvvállománya. Ebből 335 millió a falusi népkönyvtárakban van. A forradalom előtti Oroszországban a könyvtárak könyveiből csupán hat darab jutott száz lélekre, ma pedig 734 példány. A kiadott könyvek példányszáma 1956-ban egymilliárd százmillió, az újságok évi példányszáma 11 milliárd volt, több mint 11-szerese, illetve 27-szerese a forradalom előttinek. A szovjethatalom alatt a hazai és külföldi népek 124 nyelven adtak ki könyveket.

A Szovjetunió egyetemein és főiskoláin 1956-ban 57 000 tatár, 12 400 csuvas, 11 600 dagesztáni, 8500 baskir, 6800 mordvin, 7600 orosz, 5300 burját, 4900 udmurt, 5200 komi, 4000 mári és sok más nemzetiségű diák tanult.

Az iparban és a mezőgazdaságban egyre nő az érettségizett fizikai munkások száma. A gépesítés rohamos fokozódása következtében a nehéz testi munkákat egyre inkább gépek végzik; az ember egyre többet végez ésszel, mint erővel.

Szemmel látható, hogy a kulturális forradalom szinte mindenkit magával ragad, mindenki tanul, olvas, művelődik; a földalattin is majd mindenki könyvet vesz ki zsebéből, amint elfoglalja a helyét, sőt még a mozgólépcső kétperces útját is sokan kihasználják olvasásra. Az állam minden lehető eszközzel igyekszik mennél több ember mennél erőteljesebb művelődését biztosítani. Alapelvnek látszik az, hogy a tanításban az elméletet és a gyakorlatot szorosan össze kell kapcsolni.

A moszkvai Lihacsov autógyár megtekintése alkalmával csodálkozva hallottuk, hogy a negyvenezer munkást foglalkoztató gyárhoz két főiskola és két középfokú technikum is tartozik. Így kötik össze közvetlenül az elméletet a gyakorlattal és lehetővé teszik, hogy tehetséges munkások a magasabb elméleti képzettséget is — az esti tagozatokon üzemi munkájuk mellett — megszerezhessék. A gyár óvodájában kétezer gyermeket nevelnek. Kultúrpalotájukban a legkülönbözőbb szakörökben (festő, szobrász, színész, író, újságíró, zenész, modellező, sportágazatokban) képezik a munkásokat jeles hivatásos művészek, pedagógusok, trénerek. A gyermekek számára külön hatalmas termeket rendeztek be ebben a palotában, a legkülönbözőbb szerszámokkal és anyagokkal, úgyhogy valóban játszva sajátíthatják el a szerszámok kezelését. Tanulságos látvány volt a gyár nyugdíjasainak klubja. Ezek a nyugdíjasok a nap legnagyobb részét ott töltik a kultúrpalotában, ellátogatnak egykori munkahelyükre, hogy tanácsaikkal segítsenek a fiatalabbaknak; szívesen foglalkoznak a gyermekekkel a legváltozatosabb mechanikai és elektromos szerszámokkal felszerelt szakkeri tanműhelyekben. A gyár könyvtárában kétszázötvenezer kötet közül válogathat a húszezer olvasó, a gyermekkönyvtár külön negyvenezer kötetet tartalmaz. Gyermekek gondozzák a nagy madárház sokszáz madarát is. Ezerkétszáz ülőhelyes színházterem. 1800 négyzetméteres hangversenyterem, állandó kiállítóterem, több gyönyörű, tágas társalgóhelyiség és előcsarnok, étterem és büfé is tartozik az autógyár kultúrpalotájához. A munkások egész élete így egyre teljesebben kapcsolódik a gyárhoz, büszkéik sikereire — most a május 1. tiszteletére rendezett országos versenyben is első lettek, elnyerték a Legfőbb Tanács és a kormány vándorzászlaját — magukénak tekintik problémáit és gondjait. Végigmentünk az óriási szerelőcsarnok szalagján, amelyről minden három percben legördül egy négytonnás modern teherautó — évente 120 000 darab, emellett 4000 autóbusz, naponta 1500 kerékpár, 400 villanyhűtő, és sok 7 személyes luxuskocsi —, holott a forradalom előtti Oroszországban egyáltalán nem gyártottak autót.

A stadionban éppen a gyár futbalcsapatának mérkőzését láttuk — közben örömmel állapítottuk meg, hogy a kitűnően működő jelzőberendezést a budapesti Orion gyár szállította a moszkvaiaknak — és némi fogalmat alkothattunk magunknak arról a mélyreható átalakulásról, amelyen négy évtized alatt a szocialista Szovjetunió társadalma és benne a szovjet ember általment. „Töltsétek be a földet, és vegyétek birodalmatok alá” — ez az ige jutott eszünkbe a Politechnikai Múzeumban is, amikor a roppant méretű vízierő-művek modelljeit láttuk működésben, a természet átalakításának, megszelídítésének megrendítő méretű alkotásait. Ez a múzeum — mint általában a szovjet múzeumok — korántsem tekinthető csupán a múlt emlé-

keik megőrző gyűjteménynek. Szervesen hozzátartozik a társadalmi forradalom eleven eszközeihez. Autó, villanyipari, vízierő, bánya, olajipari, kémiai ipari, fémpari, rádió osztályai élén egy-egy mérnök dolgozik. Bámulat pedagógiai eszközökkel szemléltetik a technikának nemcsak történeti fejlődését, hanem legfrissebb eredményeit is. A legmodernebb gépkocsi legújabb típusa is itt van már ebben a „múzeumban”, ahol naphosszat magyarázzák a rengeteg érdeklődőnek a legfrissebb újításokat és ösztönzik őket további kutatásra. Itt is láthattuk az elmélet és a gyakorlat szoros összekapcsolódását és megértettük, hogy mit jelent a politéchnikai oktatás általános bevezetése a szovjet iskolákba. Mit jelent, hogy minden gyermek, mire kikerül az iskolából, megtanulja az ipari és agrotechnika alapvető folyamatainak ismeretét, a szerszámok kezelését, elméletileg és gyakorlatilag elsajátítja azoknak a tudományoknak az elemeit, amelyekre a gazdasági és társadalmi élet felépül. Beláthatatlan perspektíva tárul fel ezzel egyfelől a különlegesen tehetséges gyermekek pályaválasztásának irányítása, másfelől az egész társadalom politéchnikai műveltségének emelkedése szempontjából.

Ez az út vezet el a szocializmus magasabb szakaszába, a kommunizmusba, amelyben megszűnik a különbség a fizikai és a szellemi munka, a falusi és a városi élet, a fejlett nemzet és a fejletlenebb nemzet színvonala között és a kiegyenlítés nem lefelé, hanem felfelé történik meg: „a kiművelt emberfők sokasága” biztosítja a szellemi és anyagi szükségletek egyre növekvő kielégítését.

Az apró gyerekektől az aggastyánokig mindenki tudja a Szovjetunióban, hogy ehhez a fejlődéshez *békére* van szükség. Ezért ostromolja a Szovjetunió békejavaslatokkal a nyugati tőkés országokat, ezért javasolja a világpolitika mai irányzatának: a fegyverkezési versenynek a megszüntetését és helyette a békés gazdasági és kulturális versenyt a két rendszer között. Győzzön a jobb; derüljön ki, hogy melyik rendszer tud emberibb, gazdagabb, szabadabb életet biztosítani az emberek számára. *A kommunizmus építéséhez szervesen hozzátartozik a béke, mint az élethez a levegő.* A szovjet kormány és a szovjet nép *nem véletlenül, hanem szükségszerűen* akar békét. Bárcsak megértenék ezt végre azok a nyugati — világi és egyházi — körök, amelyek állandóan egy szovjet agresszió fantasztikus rémképével gyötrik a népet, hidrogénbombás „őrjáratokkal”, iskolai és utcai „atomvédelmi” gyakorlatokkal kínozzák el a gyermekek és felnőttek idegeit, bombakísérletekkel fertőzik a fizikai és a szellemi légkört. A leningrádi óvodások, a május 1-i ünnepi felvonuláson résztvevő sáezrekek, oroszok, észtek, litvánok, üzemi dolgozók és az istentiszteletekre egybegyűlt hitek mindenütt, egyformán békét, békét, békét kértek, kiáltottak, követeltek. *Ez a nép nem fog soha senkit megtámadni; ugyanakkor nem hagy kétséget afelől sem, hogy keményen vissza fog ütni minden támadóra.* Hajlandó igen messzire elébe menni a másik félnek: ezért szüntette be egyoldalúlag az atomfegyver kísérleteket, csökkentette több mint kétmillió katonával a hadseregét, ezért ajánl fel milliárdos megrendeléseket az amerikai könnyűiparnak, amivel egycsapásra megoldódnék az Egyesült Államokban a munkanélküliség mostani gyötrelme is.

A kulturális forradalom a béke szent ügyével összeforrott népet is jelent, — és jól mondotta *Darányi Lajos* püspök, hogy ez a felismerés a magyar egyházi emberek számára is „nagy segítség, sok tekintetben gyógyítás volt”.

Találkozásunk a Szovjetunióban élő egyházakkal

Nem a szocializmus az első társadalmi rendszer, amely a vallásos világnézetet elutasítja és államrendszerét az egyháztól elválasztja. A francia forradalmat vezető polgári osztály ezt százharminc évvel korábban megtette azzal az egyházzal szemben, amely a monarchia és a hűbériség isteni eredetét hirdette, azzal életre-halálra összeesküdött és a végsőkig harcolt a burzsoáziát hatalomra lendítő történelmi fordulat ellen. Am ugyanaz a polgári rend, amely 1793-ban a párizsi Notre Dame-templomban — egy népszerű színészno személyében — „az ész vallását” emelte ünnepélyesen oltárra a keresztyénység Istene helyébe és elrendelte a templomok bezárását, csakhamar átvette a maga számára „az isteni rendeltetés” díszítő jelzőit a szövetségesévé tett egyház kezéből — a negyedik renddel, a proletariátussal szemben. A hatalomra jutott polgárság nagyon rossz néven vette, ha erre az atheista korszakára emlékeztették. Ahol a szocializmus órája ütött és a munkásosztály kezébe ragadta a csödbe jutott polgári rendszer örökségét, ott a burzsoázia most reászórta mindazt az átkot-szitkot, amelyet valaha neki kellett a feudális rendszer uraitól elszenvednie. Ezek között „az istentelenség” a legjobban bevált, sokszorosan kipróbált vádak közé tartozik, amióta Sokrates harmadfélezer éve azért ítelték halálra, mert „nem tisztelte az isteneket és megrontotta az ifjúságot”. Hogy éppen a burzsoázia szájából humorosan hangzik és könnyen képmutatásnak tűnhet ez a vád, ezt a nehézséget a gyakori ismétlés és a fokozódó hangerő — ugyancsak régi hagyományokra visszatekintő — módszerrel igyekszik ellensúlyozni.

Ismeretes, hogy a Szovjetunió ellen folytatott intervenció háborúk és a hitleri hódító hadjárat fő jelszava is a „keresztyénség”, „a keresztyén nyugat”, „a keresztyén civilizáció” és más effélék védelme volt az istentelen barbárok ellen. Nincs olyan üzlet, amelyen annyit lehetne keresni, mint a háborún, sőt már a háborús előkészületeken is, — s a hadiiparban érdekelt körök kénytelenek annál inkább ragaszkodni „a keresztyénség megvédelmezéséhez”, mennél szélesebb néprétegek előtt válik ismeretessé e körök nagyon is dús materiális érdekeltisége. Propagandájuk *célzatosan kever össze két merőben különböző dolgot*: a marxista ideológia nyíltan hirdetett vallástalan, ha úgy tetszik vallásellenes világnézetét, és a szocialista államok, első sorban a Szovjetunió — minden becsületes szemtanú által sokszorosan megcáfolt — vallásüldözését.

Az antikommunista propaganda szerint a dialektikus materializmus filozófiája alapján álló rendszernek szükségképpen üldöznie „kell” a vallást. Azt viszont elhallgatja, hogy a marxista klasszikusok a vallásról és az egyházzal szülő tanításainkban kezdettől fogva, következetesen és határozottan *tiltakoztak mindenféle vallásüldözés ellen.* *Engels* Frigyes élesen támadja a szocialista álarcban fellépő, kispolgári vallásellenes irányzatot: „Dühring úr nem tudja kivárni, míg a vallás természetes halállal hal el. Ő gyökeresebben jár

el. Ő bismarckabb Bismarcknál; ő nemcsak a katolicizmus ellen rendel el szigorított májusi törvényeket, hanem általában minden vallás ellen; a vallásra úszítja jövődöbélj csendőreit és ezzel vértanúsághoz és meghosszabított élettartamhoz segíti. Bármerre pillantsunk is, hamisítatlan porosz szocializmus az egész".³ A marxista klasszikusok műveinek egyetlen helye sem enged meg a vallás üldözését; ellenkezőleg: kifejezetten tiltakoznak ellene, mint a lelkiismeret szabadságába ütköző, amellet célra egyáltalán nem vezető módszer ellen. Nem titkolják, hogy ők a vallást történelmi és társadalmi képződménynek tekintik, amely szerintük az osztálytársadalom megszűnése, a kommunizmus teljes megvalósulása után fokozatosan el fog halni. (Ugyanezt tanítják egyébként az államról, a családról, a különböző nyelvekről is, de mi sem áll tőlük távolabb, mint ezeknek az intézményeknek üldözése a szocialista társadalom feltételei között.) Amikor tehát a szocialista országok alkotmánya biztosítja a vallásszabadságot és az egyes szocialista kormányok több-kevesebb segítséget is adnak az egyházaknak ahhoz, hogy a szabad vallásgyakorlat elve ne maradjon papíron, hanem élni is tudjanak vele a hívők: ez a politika nem taktika, nem megalkuvás, hanem a szocialista államot irányító marxista elmélettel teljes összhangban van.

A keresztyén hívő — hacsak nem ragaszkodik ahhoz az evangéliumellenes felfogáshoz, hogy az egyháznak egyben a kommunistaellenes front fellegvárának vagy földalatti búvóhelyének is kell lennie — a Róma 13 és a párhuzamos helyek kijelentéseiben megalapozott jó lelkiismerettel munkálkodhat együtt a szocialista kormányrendszerrel. Hogy az állam és az egyház viszonyában mindig is lesznek problémák, magától értetődik. *Puzin*, a Szovjetunió minisztertanácsa mellett működő Egyházügyi Tanács egyik elnöke, nyíltan beszélt erről búcsúvacsoránkon, rámutatva a kérdés *bonyolult és kényes természetére is*. De azt hiszem, nyugodtan általánosíthatjuk *Kádár* János utolsó miniszterelnöki megnyilatkozásának lényegét: „Mi arra törekszünk — mondotta —, hogy az élet menetében keletkező ellentmondásokat és nézeteltéréseket beszéljük meg, tárgyaljuk meg, vitassuk meg és végül valamiféle döntésre jusunk. Ez jó és hasznos dolog. De az állam és az egyház viszonyában, az állam és az egyház együttműködésében, véleményünk szerint tartósabb elvi alapra is szükség volna. Mi azt gondoljuk, hogy azok az egyházfők járnak el helyesen, akik megszabadítják a lelkészt és a hívőt is a lelkiismereti konfliktustól. Meg lehet szabadítani. Ehhez csak az szükséges, hogy *ragaszkodjanak hitelveikhez* — hiszen anélkül lelkész és hívő nincs, akkor már nem lelkész és nem hívő — azonkívül pedig *fogadják el a népi demokratikus rendszer, a szocialista társadalom felépítését, mint társadalmi programot*. Ebben az esetben nincs lelkiismereti konfliktus, nem kell latolgatni az embernek, hogy most a pápának engedelmeskedem és állampolgári hűségemet szegem meg, vagy állampolgári hűségemet tartom és akkor a pápa iránti egyházi kötelezettségeimet szegem meg.”⁴

Nem tudok róla, hogy a magyar egyházak részéről elhangzott volna a válasz erre a nagyjelentőségű felhívásra. A Szovjetunió egyházai azonban határozott döntésre jutottak ebben a kérdésben. Döntésüket legvilágosabban *Orlov*, a leningrádi evangéliumi keresztyének és baptisták főesperese fogalmazta meg előttünk a házában rendezett emlékezetes lakomán. (Nem azért volt emlékezetes, mert — mint egyikünk összeszámolta — huszonekét fogás került az asztalra, kaviártól kezdve a friss kaliforniai ananászig.) Mi igyekeztünk megértetni az ottani atyafiakkal, hogy milyen problémák adódnak számunkra a keresztyénység és a marxista filozófia ellentétéből. Elmondtuk azt is, hogy ezeket a problémákat különösen az ellenforradalom idején milyen szenvedélyesen igyekeztek kielezni az érdekelt külföldi és hazai egyházi körök. Vendéglátó házigazdánk, hetvenötéves, de szép szál, sudáregyenes, ragyogó kékszemű ember figyelmesen hallgatott, azután felállt és mosolyogva mondta: „Azt hiszem, értem a testvéreket. Nálunk a Szovjetunióban az a helyzet, hogy *mi szabadon gyakoroljuk vallásunkat és szabadon segítjük a szovjetkormányt a kommunizmus építésében*. Ha ebben a fő kérdésben tisztán látunk, akkor a részletkérdések mindig szépen megoldódnak.”

Valóban, ilyen egyszerűvé válhatnak a nehéz kérdések is, ha tiszta szándékkal, becsületos szívvel közelednek hozzájuk. Az egyik nagy pravoszláv katedrálisban hosszan elbeszélgettünk egy idős pappal, aki büszkén hordja reverendáján a „Munka Hőse“ és a „Leningrád Védelméért“ kitüntetések. A kilencszáznapos fasiszta ostrom alatt végzett bátor honvédő szolgálataiért kapta, amelyekben nem fékeztek sem őt, sem munkatársait — magát Alexij pátriárkát, akkori leningrádi metropolitát sem — a szocializmussal kapcsolatos világnézeti aggodalmak.

A protestáns egyházak számára mindenesetre sokkal könnyebb volt a szocialista forradalom által felvetett probléma, mint az orthodox számára. A protestáns egyházak elnyomott, üldözött „szekták“ voltak a cárizmus idején. Elképzelhetetlen volt például, hogy olyan baráti és testvéri légkörben legyenek együtt az orthodoxokkal, amilyent Moszkvában is, Leningrádban is, Tallinban is tapasztaltunk. A szocialista forradalom előtt a protestánsok nem adhattak ki bibliát, ez az orthodox államegyház kiváltsága volt. A protestáns gyülekezetek és híveik száma a forradalom óta jelentősen megnövekedett, egyedül az evangéliumi keresztyének és baptisták egyháza 5400 gyülekezetet tart számon, 530 ezer felnőtt taggal. Moszkvai gyülekezetük 4400, a leningrádi 3000 bemenített tagot számlál, a családtagokon kívül. Vannak gyülekezeteik országszerte, még a török, az indiai, a kamcsatkai, a Szahalin-szigeti határvidékeken is. Tekintélyes folyóiratuk, a *Bratszkiij Vesztnyik* (Testvéri Hírnök) a világ minden részébe eljut. Igen jó kapcsolataik vannak a Kárpát-ukrajnában élő magyar református gyülekezetekkel, *Gencsi* Béla püspök gyakran meglátogatja őket. Ötezer presbiter és ötezer prédikátor végzi az egyház szolgálatait, szemmel láthatólag anyagi gondoktól mentesen. Megfigyelhettük, hogy a perselyezés alkalmával kizárólag papírpénzeket — tehát legalább is egyrubelesek — dobtak a hívek az előljárók által körülhordott zsákokba; egy-egy istentiszteleten 6—8000 rubelt is kitesz

³ *Anti-Dühring*, Budapest, 1950. 328. 1.

⁴ Országgyűlési beszéd, 1958. január 28.

az adomány. Úgy láttuk, hogy az istentiszteleten résztvevő hívek nyolcvan százaléka nő, de a férfiak között jócskán voltak fiatalok, sőt akadtak katonák is. Az egyház vezetői élénken résztvesznek a békemozgásban, ellátogatnak nyugati konferenciákra és hozzájuk is érkeznek nyugati hittestvérek látogatóba. Igehirdetésük, egész életük jellege a magyarországi baptista egyházzal sok tekintetben rokon; minthogy azonban tagjaik között elég sok pünköstista is van, főleg Leningrádban a közös imádság során bizonyos rajongó vonásokat is megfigyelhettünk.

Az evangéliumi keresztyének és baptisták egyháza számára a proletárforradalom valóban felszabadulást hozott a cári önkényuralom és a vele egybeszövődött pravoszláv hierarchia kettős elnyomása alól. Zsitkov elnök mondotta búcsúvacsoránkon: „Harminc évet éltem a cárizmus alatt, össze tudom hasonlítani mai helyzetünket az akkorival, hiszen hívő voltam akkor is, ma is az vagyok. Tudom, mit éltünk át akkor. *Feleségem apja száműzetésben halt meg evangéliumi hitéért. Az októberi forradalom idején százezer bementkezett egyháztagunk volt, ma több mint félmillió. Nemcsak a szavunk, hanem egész életünk bizonyosságot tesz arról, hogy nálunk vallásszabadság van. A múltban a plébánosig sem juthatott el a protestáns hívő, most pedig — amint látják — magával a metropolitával is testvérekként ülünk egy asztalnál. Ezt a szovjethatalom tette lehetővé.*”

Zsitkov hozzátette: „A szovjet nép, akárcsak a magyar, szenvedélyesen akarja a békét és kormányai politikája is becsületes békepolitika. Hatoljon hát át a hívők együttes hangja a határon és győzze meg a nyugati keresztyéneket is: állítsák át kormányaik a béke oldalára!” Karev főtitkár, akivel egyházaink küldöttei már több nyugateurópai ökumenikus konferencián találkoztak, ezt a hangot így erősítette fel: „Jerikó falait annak idején a trombiták harsogása döntötte le. A nemzetközi helyzetet ma ilyen jerikói falak jellemzik, amelyeket rágalmakból, gyűlölségekből, ellenséges indulatokból emelnek. Ha a föld nyolc-száz millió keresztyén embere a béke és a barátság szavait harsogtatná, ezek a falak ledölnének. Sajnos, még sok keresztyén egyház hallgat, sőt egyesek még a háborús szólásokat sem hagyták abba. Más egyházak viszont *pianissimo* trombitálnak. A Szovjetunió hívői örülnek annak, hogy az ő trombitáik az egész világra a béke szavát harsogják bele. *Mi külföldön is fortissimo beszélünk a békéről. Kérjük Önöket, magyarországi protestáns testvérek, hogy vegyék kézbe a harsónáikat és hívják fel a világ keresztyéneit mennydörgő hangon: egyesüljünk a béke megmentésére!*”

Észtországban a lakosság nyolcvan százaléka az evangélikus egyházhoz tartozik. Kereken 150 anyaegyházuk van 172 templommal, 122 lelkészszel. A kisebb helyeken diakónusok végzik az igehirdetés szolgálatát. Az Újszövetség 1586-ban, a teljes Biblia csak 1730-ban jelent meg észt fordításban. Nagy Péter a balti államokban biztosította az evangélikus egyház államvallás jellegét, lassanként mégis csak megtűrt vallássá lett az orthodox mellett. Tilos volt orosz nyelven prédikálniuk, nehogy a protestantizmust az oroszok között terjeszthessék. Az 1918. évi forradalom után az egyházat elválasztották az államtól, az egyházi

vagyont államosították és ez a helyzet nem változott még a polgári köztársaság korszaka alatt sem. A világháború alatt kétszer vonult át a front az országon; a visszavonuló németek a templomok 80—100 százalékát felrobbantották. Az erőszakosan evakuált lakossággal együtt számos lelkész is eltávozott, úgyhogy sok gyülekezet maradt pásztor nélkül. A szovjet hadsereg előnyomulása után a templomok újjáépítése — nagy állami segítséggel — még a háború alatt megkezdődött. Ma már minden templom újjáépült, sőt több új templomot is emeltek. Az egyházi élet nyugodtan, egyenletesen folyik. A lelkészi utánpótlást 46 theologus kiképzése biztosítja.

Az észt evangélikus egyház államsegély nélkül is gondtalanul él a hívők áldozatkészségéből. A gyülekezeti bevételek 15 százalékát fizetik be az egyház központjába. A gyülekezetek lélekszáma nagyon különböző, tízezer lelkes gyülekezetet normálisnak tartanak, de a három tallini egyház-köztség közül az egyiknek harmincezer tagja van, két lelképásztorral. Befejezéshez közelednek az egyház új énekeskönyvének munkálatai, a biblia új fordítása is készül. A gyermekek csak 16—18 éves korban konfirmálnak. Iskolai vallásoktatás nincs, a konfirmandusokat a családban és katechetikai istentiszteleteken készítik elő.

A lett evangélikus egyházzal ellentétben, az észt egyházban sohasem volt uralkodó a racionalista irányzat, inkább a pietizmus és az orthodoxia hódított. A kérügma központjában mindig a megváltás volt és a megváltott ember élete a felebarátok között. *Kiivit* érsek mondotta a tallini lelképásztorok közösségében tartott megbeszélésünkön: „Mióta a társadalom a szocialista alapon fejlődik, számtalan alkalom adódik számunkra a felebaráti szeretet nagy méreteiben való gyakorlására is. *Azóta tudjuk, hogy mennyi bálványunk volt, amelyektől meg kellett szabadulnunk.* Egyháztagjaink betagolódtak az új élet keretei közé. Az elmunkások, a sztahanovisták között sok a hívő. *Lelképásztoraink gondosan tanulmányozzák nemcsak az állami rendeleteket, hanem a kommunista párt ideológiai iratait is, hogy híven teljesíthessék lelképásztori feladataikat híveink irányában.* Ezt a feladatot nem minden lelképásztor értette meg azonnal, de lassanként mindenki rájött, hogy nem élhet népétől elszakadva. *Isten azt bizta reánk, hogy a valóságos gyülekezetet pásztoroljuk.*” A nyugati egyházi szervezetekkel kapcsolatban *Kiivit* érsek azt a figyelemre méltó megjegyzést tette, hogy ha a nyugati keresztyének alaposan átgondolják a világtörténelmi fejlődés irányát, rá kell jönniök: *nekik nagyobb szükségük van a szocialista államokban élő keresztyének evangéliumi üzeneteire, mint megfordítva.*” Jelenleg nem a nyugatiak, hanem mi járunk az új világtörténelmi korszak élvonalában, — indokolta megjegyzését az érsek.

Az észt egyház szerkezetéről elmondották, hogy ötven tagú zsinat áll az egyház élén, amelyet három évre választanak. Az érsek mellett hét tagú konzisztórium végzi az igazgatási feladatokat, ennek tagjai esperesek és laikusok vegyesen. *Az esperesek elsősorban az igehirdetéseket, a kérügma betartását ellenőrzik, de a lelkész magánéletére is gondosan ügyelnek.* A problémákat esperesi értekezleteken, lelkészkonferenciákon beszélnek meg. Minden lelkész köteles évi jelentést adni az esperesnek arról, is hogy mit olvasott, mennyiben képezte magát. Leírt igehirdetéseket is köteles a

lelkész
mond
junk,
mege
a fes
lenni

Az
semm
kedn
ben
csene
Akári
is hű
résztv
nek
felad:

Mie
kapcs
tem,
gyobl
templ
peker
széről
isten
Köny
közöt
ség i
mind
—, t
Reim
muta
ket,
gelt
hitkö
grádt

Let
likus
Küldi
gattál
latba
molta
tünk

Egy
fejze
tyén
pravo
nek,
isten
már
doxia
jelent
írja
himm
nyege
— az
zált r
feszít
bontt
Krisz
Úrna
sábar
is a
hívőt
válas
szerű
múze
nem.
szent

lelkész bemutatni az esperesnek. „Az a célunk, mondotta az érsek, hogy szüntelenül előre haladjunk, mert a megállás halált jelent. Nem vagyunk megelégedve, bár tudjuk, hogy *mindig is meglesz a feszültség aközött, ami van és aközött, aminek kellene az egyházban.*”

Az észet atyafiak bizonyosságot tettek róla és semmi okunk sem volt őszinteségükben kételkedni, hogy *ők a szocialista társadalmi rendszerben megtalálták az egyház helyes útját és nincsenek aggodalmaik az egyház jövője felől sem.* Akárcsak az orosz baptisták, az észet evangélikusok is *hűséges hívők és jó hazafiak*, akik készségesen résztvesznek a kommunista társadalom felépítésének feladataiban és hitüktől elválaszthatatlan feladatnak tartják a békéért való küzdelmet.

Mielőtt rátérnénk az orosz orthodox egyházzal kapcsolatos tapasztalatainkra, röviden megemlítem, hogy Leningrádban jártunk *Európa legnagyobb zsinagogájában is.* A 84 éve épült hatalmas templomban ötezer ülőhely van, de a nagy ünnepeken — a csatlakozó termekben felszerelt hangszórók segítségével — húszezren is hallgatják az istentiszteletet. A hitközségnek 15 rabbija van. Könyvtára közel 25 ezer kötetes, tóratekersei között több 3—400 éves darab is van. A hitközség fő bevételei: a templomi székek bérlete — minden szék bérbe van véve évi 20—200 rubelért —, továbbá a szombati és ünnepi felajánlások. *Reiman* hitközségi elnökhelyettes, aki készséggel mutatta meg csoportunknak a hitközségi épületeket, a templomban friss páskával is megvendégtelt bennünket, amit az — orthodox jellegű — hitközség készített. (Neológ hitközség nincs Leningrádban.)

Leningrádban és Tallinban is jártunk *római katolikus templomban* és beszélgettünk a plébánossal. Küldöttségünk katolikus tagjai, akik Litvániát látogatták meg, az ottani katolikus egyházzal kapcsolatban ugyanolyan kedvező tapasztalatokról számoltak be, amelyeket mi Észországban szereztünk a protestánsok felől.

Egy beszélgetésben *Kiivit* evangélikus érsek kifejezte azt a meggyőződését, hogy az orosz keresztény lélek számára minden egyház közül ma is a pravoszláv tudja leginkább megadni az érzületének, sajátos alaphangulatának legmegfelelőbb istentiszteletet. *Heinrich Vogel* is hangsúlyozza már említett Jelentésében, hogy az orthodoxia — az orosz egyház értelmezésében — egyet jelent a *doxológiával*. „Az orthodox teológia — írja — az *imádat előjelével ellátott istenismeret himnusza*”. Kiemeli, hogy az orthodox liturgia lényegesen különbözik a római katolikus misétől, — az előbbi ugyanis „egyfelől erőteljesen szimbolizált mása az üdvdrámának, középpontjában a Megfeszített feltámadásával, másfelől — emezzel felbonthatatlan egységben — *egyetlen imádata a Krisztus Pantokratornak, a Királynak és egyetlen Úrnak*, akinek jelenvalóságát a liturgia lefolytatásában annyira hiszik, hogy már nevének említése is a kereszt jegyében való maghajlásra szólítja a hívőt. Az ikonfal is, amely a szent oltár terét elválasztja a hívőkkel teli templomtértől, nem egyszerűen „*képfal*”; ezek az ikonok nem az európai múzeumlátogató értelmezése szerinti «képek», hanem... sajátos közvetítő szerepük van az ábrázolt szent és az őt néző ember között... Nemcsak el-

választó, hanem közvetítő is a szerepük. Nagyszerű pillanat az, amikor ez az ikonfal a liturgikus esemény drámaiságában szétnyílik és a magasra emelt, ragyogó ékkövekkel díszített evangéliumot a nép közé viszik, ünnepélyes mozdulatokkal megnyitják és a pap ajkán éneklő hangon megszólaltatják. Az egyházi rend szigorú hierarchiája ellenére a papok tulajdonképpen nincsenek elválasztva a néptől. Egyek a Krisztus Pantokrator határtalan kegyelme egyetemességének imádatában... Alapjában lefordíthatatlan orosz szó a «sobornostj», amely Jézus Krisztus teste tagjainak mindeneket hordozó misztikus közösségét jelöli meg, *átfogja a katedrálisokat megtöltő egyházi tömegeket, de a kívülállókat is, mint akik hasonlóképpen a mindenkit elváró kegyelem körébe tartoznak.* A «sobornostj» az emberi lét többszám első személyének «mi»-alapja, amely az egyéni lét «én»-jét nemcsak időbeli, hanem tartalmi értelemben is megelőzi...”

A német theológus-küldöttség jelentése arra az — orosz embereket bizonyára megmosolyogtató — kérdésre is válaszolni igyekszik, hogy „milyen lehet az orosz kereszténynek százalékaránya az össznépeesség számához viszonyítva. Minthogy az orosz orthodox egyház minden irányban nyitott és nincsenek számszerű korlátai — szemben az egyház-közösségekbe szervezett ébredési-missziói jellegű baptistákkal, akiknek száma egypár millióra tehető — a taglétszáma vonatkozó jellegzetesen nyugat-európai kérdésekre nem lehet pontos választ adni. Az orosz orthodox egyház hite szerint az idők végén *mindenki* Krisztus Pantokrator tulajdona lesz, ezért *nyitott mindenki felé az orthodox egyház.* Azt hiszem, indokolt becslés, ha — benyomásainkból, a részvételünkkel lefolyt huszonöt zsúfolt, sőt túlszúfolt istentiszteletből és a nekünk adott válaszokból ítélve, azt a véleményünket fejezem ki, hogy az orosz népnek több mint fele pozitív viszonyban van az orthodox egyházzal” — írja a Jelentés. A német theológiai professzoroknak ez a becslése legalább is jellemző adalék, — a magyar küldöttség is találkozott meglepő jelekkel, például azzal, hogy egyetlen leningrádi templomban két-száz gyermeket kereszteltek vasárnap, de a keresztelő terem hétköznap is fűtve volt, egész napon át készenlétben állt a keresztelő pap, hogy a kicsinyeket a meleg vizes medencékbe — tízes csoportokban végzett liurgia után — bemerítse. Ebben a Vladimírről elnevezett templomban nyolc pap és három diakónus szolgál, minden reggel hétkor, tíz-kor és este hétkor tartanak istentiszteletet szentbeszéddel, ezenkívül naphosszat tartanak csendes miséket, gyászmiséket stb.

Az orthodox egyházban nincs parochiális beosztás, mindenki tetszése szerinti templomba megy, keresztelési vagy halotti anyakönyvet nem vezetnek, mert a hívők nevei „fel vannak jegyezve a mennyben” és az egyház egyetemessége abban is kifejezésre jut, hogy hite szerint *mindenki* Krisztushoz és rajta keresztül az egyház tartozik.

Ami az anyagi ügyeket illeti, az egyház gondtalanul megél a hívek adományaiból. Államsegélyre nincs szüksége; de az állami kereskedelemtől öt-hat kopekért kapja azokat a gyertyákat, amelyeket egy rubelért vesznek meg a hívők millió számára.

Utazásunk során számos elragadó pápi személyiséggel találkoztunk. Moszkvában a Szmolenszki kolostor 1524-ben épült templomában, ahol egy

archimandrita és nyolc pap szolgál, egy Borisz nevű fiatal lelkész volt az ügyeletes, amikor minden bejelentés nélkül meglátogattuk a híres kolostort. Elmondta, hogy nyolc évvel ezelőtt végzett a zagerszki teológiai akadémián. Türelmesen állta kérdéseink ostromát — ő volt az első orthodox pap, akivel küldöttségünk összelátkozott — elmondta, hogy egyházának a patriarcha mellett hét metropolitája, 76 püspöke, 35 ezer lelkésze, 25 ezer egyházközsége, két teológiai főiskolája, 8 szeminárium, 65 férfi és női kolostora van, amelyekben mintegy ötezer szerzetes él. Van teológiai folyóiratuk, különböző kiadványaik, a bibliát utoljára 1956-ban nyomták ki 75 ezer példányban, imakönyveket is a szükséghez képest nyomnak. Elmondta, hogy a „fehér” papok szerzetesek, a „fekete” reverendás papok megnősülhetnek. Az a kolostor, amelyben jártunk, olyan gazdag volt valamikor, hogy birtokain 15.000 saját jobbágya dolgozott. Itt nevelkedtek a cári, a nagyhercegi és a legelőkelőbb bojár családok leányai, itt élt Szófia is, Nagy Péter lázadó néjje, és Péter első felesége is ebbe a kolostorba vonult.

A fiatal Borisz pap arcán már felfedezhettük azt a sajátságos, szelíd, jóságos mosolyt, amellyel azután a legtöbb orosz orthodox lelkész arcán találkozhattunk, a Krisztusnak átadott életű ember békés, de egyáltalán nem passzíven szemlélődő, hanem cselekvő jellegű, derűs arckifejezését. Bár egyik másik templomban olyan nagy volt a forgalom, mint valami nagyüzemben, a lelkész mindennél kedves nyugalommal válaszolgatott a mi sokszor faggató jellegű kérdőszókérdésünkre.

Valódi főpapi személyiséget ismertünk meg a tallini János orthodox püspökben, aki lakásán látott bennünket vendégül. Köszöntőjében a 133. zsoltárt idézte: „Imé mily jó és mily gyönyörűséges, amikor együtt lakoznak az atyafiak!” Meg is magyarázta: milyen nagy áldás volt, amikor a Hermon harmatos lejtőjéről lecsurgott az üdítő víz a Sion mezőire. Így termékenyítse meg a mi népeink békevágya, egyházainknak a mostani találkozásban is kifejezésre jutó egyértelmű könyörgése az emberiség egyetemes harcát a békéért. Mikor mi magyarul énekeltük az idézett zsoltárt, a jelenlévő orthodox papok a püspök vezetésével a Miatyánk eléneklésével mondták rá az áment. *Darányi* Lajos meghatottan köszönte meg a testvéri fogadtatást: „Megtanultuk töletek — mondotta —, hogy nem zárkozhattunk be mi sem a templomba és nem nézhetjük páholyból a fenyegető veszedelmet, hanem veletek együtt kell építenünk és védelmeznünk a szocializmus új világát. Ha hazamegyünk, gyülekezeteinket, családunkat nem általában a barátság, hanem a Szovjetunió barátsága felé fogjuk vezetni, ahol a barátok között annyi testvért is találtunk, Krisztusnak annyi kedves szolgáját és tanítványát... Mi szorgalmas méhecskék módjára sok mézet gyűjtöttünk össze itt a Szovjetunióban és a méz nemcsak táplál, hanem gyógyít is. Ezt a méz visszük haza, táplálni és gyógyítani.”

Nagy öröm volt számunkra, hogy hazautazásunk előtt *Nyikoláj* metropolita is fogadott bennünket a patriarchátus székházában, számos munkatársa jelenlétében. *Darányi* püspök üdvözlő beszédében kifejezte hogy a magyarországi egyházak a Szovjetunió egyházaival együtt akarnak küzdeni a békéért. A metropolita megölelte, megcsókolta a püspököt és a beteg Alexij pátriárcha nevében is örömét fejezte ki látogatásunk felett. „Mi egy nagy

Tanító tanítványai vagyunk, aki a béke szeretetére oktat bennünket. Kövessünk el mindent, hogy ne az atomhalál, hanem boldog élet legyen az emberiség osztályrésze. Van-e ennél egyházhöz illőbb feladat?” — kérdezte a metropolita. Nagy szeretettel emlékezett meg arról, hogy ő a debreceni teológiai akadémia diszdoktora és így szoros kötelék fűzi egyházunkhoz, számos meleg baráti szál mellett. *Boldoczky* János nagykövetünk fogadásán is hitet tett *Nyikoláj* metropolita a magyar és az orosz egyház közti meleg barátságról. „Boldog vagyok, hogy én ezt a barátságot előmozdíthattam, — mondotta. — Az egyházak barátsága elősegíti a népek barátságát is, ennek megszilárdítását is tekintsük szent feladatunknak.”

Az orosz orthodox egyházzal kapcsolatos tapasztalatainkat abban foglalhatom össze, hogy ez az egyház élő, imádkozó, szabadon szolgáló egyház, amelynek megbecsült, tiszteletreméltó helye van a szovjet társadalomban. Ez a tény annál inkább figyelemre méltó, mert a cárizmus idején az orosz orthodox egyház — ha népi tömegeiben és egyszerű papjaiban mindig is voltak Jézus Krisztushoz hűséges tanítványok — legfőbb vezetőségében azonos volt a népet elnyomó uralkodó rendszerrel. Szent színódusa élén a cár főprokurátora állott. Ismeretes, hogy a patriarchátus intézményét Nagy Péter eltörölte, mert a reformjaival ellenkező főpapokat le akarta törni. Ettől kezdve a szent színódus a lelki rendőrség szerepét töltötte be, a főprokurátor az egyház legsajátosabb hitkérdéseiben is döntő szerephez jutott.

Érthető, hogy a szovjetforradalommal ez az egyházi vezetőség a legélesebben szembefordult. Bár a szovjetkormány nem kifogásolta, hogy a patriarchátust azonnal visszaállítsák, az egyház vezetői már 1917. november 11-én tiltakozást olvastak fel a Kreml lövése és „ezáltal a templomok veszélyeztetése” ellen. November 17-én tiltakozást jelentettek be a németekkel kötendő különbéke ellen, majd 1918. január 19-én a pátriárka formálisan kiátkozta a kommunisták „sátáni” cselekedeteit, elsősorban a földosztást, az egyházi földbirtokoknak a parasztok kezére adását. Amikor a szovjet kormány kihirdette az egyház és az állam szétválasztásának elvét, a pátriárka lángoló felhívást intézett a hívekhez, hogy „védjék meg a szent keresztyén hitet”. Általában elmondhatjuk, hogy ennek az egyháznak a vezetői sem értették meg azt a világtörténelmi változást, amelyet a proletárforradalom győzelme népük és az emberiség életében jelentett és súlyos vakságot árultak el az egyház feladatait illetőleg is. Az egyházi emberek egy része az ellenforradalom mellé állott, egy részük külföldre szökött, elszakadt az orosz orthodox egyháztól és emigráns egyházi képleteket hozott létre, amelyek a Szovjetunióra szórt gyanúsításokkal és rágalomokkal árszították el a világsajtót. *Tychon* pátriarchát is áruházzal vádolták meg, amiért a megegyezés útjait kereste a fiatal szovjetállammal. A pátriárka nyilatkozatot adott ki: egyedül főpapi lelkiismeretére hallgat, élesen elítéli és eltiltja az oltártól a disszidált püspököket. A pátriárka ugyanis felismerte, hogy a belső ellentétek által marcangolt egyházi élet rendezésének előfeltétele a szovjethatalommal való viszonyának rendezése. „Nem vétünk hitünk ellen és az egyház ellen, nem követünk el semmiféle kompromisszumot a hit területén, ha állampolgári kötelezettségeinknek eleget teszünk a szovjet

állam iránt, amely a háború borzalmas következményeinek és az éhínségnek a megszüntetésére vállalkozott. Tartozunk őszintén és becsületesen dolgozni a köz javára. Ezért elítélünk minden nyílt vagy burkolt izgatást a szovjet állam ellen" — írta Tychon pátriárka.

Az 1927. évi zsinat a hívőkhöz és lelkipásztorokhoz intézett üzenetben kifejezte, hogy a keresztyének a Róma 13 értelmében engedelmisséggel tartoznak a szovjetkormányának. „Magunk ellen irányuló csapásnak minősítünk minden csapást, háborút, bojkottot, amely hazánk, a Szovjetunió ellen irányul”, — mondotta ki a zsinat.

Ismeretes, hogy a hitleri agresszió idején az orosz orthodox egyház minden fenntartás nélkül a hazáját védő szovjet nép oldalára állt. *Sergius* metropolita számos felhívásban buzdította a híveket végsőkig menő áldozatkészségre és hősiességre. Nyolcmillió rubelt gyűjtött az egyház a „Dimitri Donskoj” nevét viselő páncélos ezred felszerelésére, további összegeket sebesültszállító repülőgépek beszerzésére, a hadiárvak ellátására, a katonák részére meleg holmik előállítására. 1943. szeptember 12-én *Sergius* metropolitát beiktatták a pátriárka székébe. Ő is, mint utódja, *Alexij* pátriárka, híven őrzik az orthodox hit tanításait és a kánoni rendtartást, ugyanakkor lojális magatartást foglalnak el a szovjetállam irányában. G. G. *Karpov*, az Egyházügyi Tanács orthodox osztályának elnöke a kormány nevében azt jelentette ki a pátriárka 1945. január 31-én végbement beiktatásán, hogy az orosz egyház „a helyes, világos és igaz úton jár; a kormány és a nép tudja ezt és nagy rokonszenvüket fejezik ki az orosz orthodox egyház magatartása iránt”. *Karpov* elnök már előbb is, 1944 novemberében, az orthodox püspökök fogadásán hangoztatta: „Ami most az egyház és állam viszonyában végbemegy, nem valami véletlen, váratlan dolog; nem valami átmeneti, nem is taktikai jellegű folyamat, amint egyes rosszindulatú emberek állítják... A szovjetkormányának az egyházra vonatkozó intézkedései összhangban vannak a Szovjetunió alkotmányával és kifejezik elismerésünket az egyház magatartása iránt, melyet a háború előtti tíz évben és különösen a háború folyamán a szovjet állam irányában elfoglalt.” A Szovjetunió Kommunista Pártjának központi bizottsága 1954. november 12-én hozott határozatában megállapította: „Nem szabad azonosítani az egyháznak a szocializmus országában elfoglalt helyzetét a kizsákmányoló társadalomban elfoglalt helyzetével. A burzsoá társadalomban az egyház az uralkodó osztályok támasza és eszköze, amelyet a dolgozók leigázására használnak fel. Ma, a szocializmus győzelme és a kizsákmányoló osztályok megszüntetése után... mint a tények bizonyítják, a lelkészek többsége is lojális álláspontot foglalt el a szovjethatalom irányában”.

Az orthodox egyház a második világháború óta eleven *ökumenikus kapcsolatban* van a nagybritaniai anglikán egyházzal, ami többszöri kölcsönös látogatásban is kifejezésre jutott. Nyugatnémet és keletnémet egyházi küldöttségek is többször jártak Moszkvában, látogatásukat orosz teológusok vizsgolták, akik a német egyetemeken számos előadást tartottak. Évek óta folyik a moszkvai patriarchátus és az Egyházak Világtanácsa küldöttei találkozásának előkészítése, ami a jelek szerint az idei nyáron végre meg fog történni. Az orosz orthodox egyház

a többi önjogú orthodox egyházakkal természetesen állandó, szoros kapcsolatban van.

Az orthodox egyház kezdeményezésére a Szovjetunió összes vallási közösségei azonos álláspontra helyezkedtek a békéért folyó küzdelemben. Az egyházak békemunkájában a szovjetunióbeli egyházak kétségkívül az élvonalban küzdenek. Megnyilatkozásaik, *Nyikolaj* metropolitának a Béke Világtanács ülésein tartott felszólalásai világszerte mély hatást keltettek, akárcsak a világ nagy orthodox egyházainak most májusban közzétett moszkvai felhívása a világkeresztyénséghez. Ez a tiszta, egyértelmű szózat valóban alkalmas arra, hogy minden keresztyén embert keleten és nyugaton egyaránt felrázson és közös küzdelemre mozgósítson a tömegirtó fegyverek eltiltásáért, a nemzetközi megbékülésért.

A magyar egyházi emberek megállapíthatták, hogy a szovjetunióbeli egyházaknak a békeharcban folytatott őszinte és lelkes tevékenysége a szovjet nép legszélesebb rétegeiben, a kormány köreiben is fokozta az egyházak társadalmi szerepe iránti megbecsülést, melyet a tisztán látott világnézeti különbségek nem ronthatnak meg. A Szovjetunióból mi azzal a meggyőződéssel tértünk haza, hogy hamis dolog az emberiséget a „hívők” és a „hitetlenek” táboraira ketté osztani. *A világot ma nem a hit és a nem-hit kérdése választja ketté; az elválasztó frontvonal a béke hívei, meg a háború érdekeltjei és elvakultjai között húzódik.* Egy táborba tartoznak mindazok, akik őszintén akarják a békét és hajlandók érte harcolni is — szemben a háborús eselszövés hasonlólatlanul kisebb, de veszélyes rétegével. Jelképes pillanat volt moszkvai búcsúvacsoránk végeztével, amikor a római katolikus püspök megölelte és megcsókolta a Szovjetunió minisztertanácsa mellett működő Egyházügyi Tanács elnökét, hívő keresztyén főpap a harcok kommunistát. Aragon szép verse jutott eszembe:

Ki hittel hisz egekbe
S kibben nem él e hit,
Mindegy, hogyan nevezd te
Léptülknek fényeit,
Van, kit templom keresztje,
Mást más titok segít,
Ki hittel hisz egekbe
S kibben nem él e hit,
Szó, tett híven követte
Kettős hűségét...
Ha búzát jég temet be,
Bolond finnyáskodik,
Bolond, hogy búba vessze
Közös harc terveit,
Ki hittel hisz egekbe
S kibben nem él e hit...

A francia ellenállás idejében született ez a vers, amikor keresztyének és kommunisták együtt vállalták a harcot, sokszor a gyötrelmes kínhalált hazájuk szabadságáért és felemelkedéséért a hitleri zsarnoksággal szemben. Az orosz keresztyének és a kommunisták is szorosan együtt harcoltak a nagy honvédő háborúban. A Szovjetunióban érett férfiak sokaságát ismertük meg, akik most is ebben a szellemben, teljes odaadással és elszánt-sággal folytatják együtt a nemes harcot, világnézeti különbségekre való tekintet nélkül a béke szent ügyéért, szocialista hazájuk továbbépítéséért és együtt őrzik minden kártevővel szemben az emberiség új vetését.

Dr. Kádár Imre

Becsüljük meg egyházunk műemlékeit

Történelmünk zivataraiiban sok műemlékünk elpusztult. Több mint Európa bármely más országában. A gondatlanság és az érzéketlenség mellett a hozzá nem értő, dilettáns restaurálások kártevése is nagyban hozzájárult a pusztuláshoz. Mindezek ellenére is még mindig szép számban maradtak fenn műemlékeink s emlékeztetnek történelmünk eseményeire, hőseire és hősi korszakaira, sugározzák régi műveltségünk fényét és szépségét. Múltunknak ezek a drága történelmi és művészi emlékei fontos, hogy mindenki számára becsesek legyenek. Államunk igen nagy gondot fordít a műemlékek védelmére, gondozására s ebből a nemes kulturális munkából egyházunknak is ki kell venni a részét. Annál inkább, mert magyar református egyházunk birtokában igen sok értékes ingó és ingatlan műemlék van.

A műemlékvédelem nem modern gondolat, több, mint kétezeréves múltra tekint vissza. Már az ókori Róma szigorú törvényeket hozott a műemlékek védelmére. A római jog a műemlékeket köz-műnek (opus publicum) tekintette, amelyért a tulajdonos felelősséggel tartozott. Védelmükre kemény szankciókat iktattak törvénybe. A rongálásokat a bűnös kéz levágásával büntették. A keresztyénség még fokozottabban óvta műemlékeit, hiszen templomait istentisztelet céljaira emelte, azok berendezése és díszítése a liturgiát és a hívek okulását szolgálta. Krisztus után a IV. században Nagy Konstantin császár (aki államvallássá tette a keresztyénséget) elrendelte a műemlékek összehírását: ez volt az első műemléki lajstrom. A pápák között is volt több, aki nemcsak kora művészetét plátfogolta, de a műemlékeket is védelmezte. X. Leo Rafaelt, a zseniális festőt nevezte ki Róma régészeti felügyelőjének. VII. Pius pápa 1820-ban elkészítette az első nagyszabású műemlékvédelmi törvényt, az ún. „Lex Paccá”-t, mely az újkori műemléki kodifikáció alapja lett. Nekünk, magyaroknak sincs okunk szégyenkezni, hogy elmaradtunk e téren a múltban, hiszen Szent László dekrétuma első könyve 7. és 8. fejezetében: „A háborús időkben elpusztult vagy leégett és a régiségük miatt rombadólt egyházak újjáépítését” rendelte el. A háborús időkben elpusztult templomok felépítését a hívek kötelességévé tették, a rombadóltak felépítése a püspökök feladata volt. A keresztyén kornak valójában ez az első műemlékvédelmi törvénye, mely élénk fényt vet Árpád-kori műveltségünk magas igényeire.

A műemlékvédelem az utóbbi időkben nagy változáson ment át, külön tudomány lett. A múlt század romantikus restaurálási helyébe józanabb és konkrétebb, egyúttal történetibb felfogás lépett. A feladatot ma nem annyira a helyreállításban, mint inkább a megmaradt hiteles részek megőrzésében és biztosításában látják. A mai felfogás elveti a képzeleti kiegészítéseket, bármennyire

stilszerűnek és hatásosnak tűnne is fel. Hitelességre törekednek, műszaki és esztétikai szempontból. A cél ma nem az, hogy a mostani ember elképzeléseit valósítsák meg, hanem az, hogy az illető kor formáit minél hívebben hozzák elő s őrizzék meg. Az építész önálló művekben csillogtassa alkotóerejét és képzeletét, ne a műemlékek és régi mesterek rovására. Egyszóval, a műemlékvédelem feladatául ma nem az elpusztult művek feltámasztását tekintik, hanem a meglévőket akarja életbentartani, a még ép részek életét meghosszabbítani. A múlt helytelen restaurálási elvei igen sok kárt okoztak.

A régebbi műemléki felfogásnak az is tévedése volt, hogy a műemlékeknek eredeti stílusuktól eltérő, későbbi, reneszánsz vagy barokk kori átalakításait vagy toldásait eltávolították, vagy az elpusztult eredetinek már csak képzeletileg rekonstruálható stílusában pótolták. Ma az a felfogás, hogy a történeti stílusváltozásoknak ezek az emlékei épp úgy jogot tarthatnak a megőrzésre — mivel hiteles történeti és műemléki dokumentumok —, mint az elsődleges építmények, sőt nem egy esetben azoknál magasabb művészi értéket képviselnek.

Régebben a műemlékvédelem jóformán csak a középkorra, abban is kivált a gótikára szorítkozott, ez a felfogás még a romantikus kor történelemszemléletéből következett. Később terjedt ki a figyelem a reneszánszra s csak újabban a barokk s az újklasszikus emlékekre. Ma már a múlt századi épületek és egyéb emlékek is gondozást, tatarozást igényelnek. Hiszen az idő szakadatlanul áramlik tova s így a műemlékké válás folyamata állandóan tart. Minden elmúlt perc a történelemé s a legaktuálisabb pillanat is gyorsan múlttá válik.

Magyar református egyházunk a múltban történelmünk válságos fordulatai miatt egyáltalán nem gondolhatott műemlékeink védelmére. Az üldöztetések idején templomaink nagyrészt elvették, lerombolták s csak a türelmi rendelet után tudtunk református templomokat építeni nagyobb számban. Több száz művészi értékű templomunk a középkorból maradt reánk s az ezekkel kapcsolatosan végzett helytelen restaurálási módszerek, a hozzá nem értés és a nemtörődomség miatt igen súlyos károkat okoztak. Nagyon fontos volna, hogy ha ebben a kérdésben helyesen látnának lelkipásztoraink, mert nagyon lehangoló jelenség, hogy ha a lelkipásztor nem ismeri a templomot, amelyben prédikál. Arra gondolok, hogy sok lelkipásztor nem ismeri temploma múltját, történelmi hagyományait, az épület műtörténeti jelentőségét, értékét. Szomorú ez nemcsak a lelkipásztor érdeklődési körének, tudásának szűk volta miatt, hanem azért is, mert ebből súlyos kár származik egyházunkra, sőt az egész magyar művelődésre. Vannak templomaink, melyeknek a régi időkben

származó, sokszor Árpád-kori kőfaragványait és falfestményeit elvakolták, átfestették (hacsak bemészelték, az még a jobbik eset, mert a mészréteg konzervál s alatta épen megmarad a festmény. Igaz, hogy mindezekre a lelkipásztor jogosan azt mondhatja, hogy a faragványok, freskók szenteket ábrázolnak és semmi helye sincs az ilyen ábrázolásoknak református templomban. Kétségtől igaza is van. Az egész kérdésnek azonban van más nézőpontja is. Először is az, hogy ezek a freskók nem református hitből fakadt ábrázolások, hanem még a reformáció előtti, középkori eredetű alkotások. A templomot református hívek használják már jó néhány száz éve. Higyük el, hogy azok az 500—600 éves, színehagyott, vedlett, öreg falfestmények, melyeknek a jelentése sem egészen világos már, aligha árthatnak református hitünknek, úgy, hogy nyugodt lélekkel úgy tekinthetünk rájuk, mint régen le-tűnt idők maradványaira. Másodszor pedig gondoljunk az egész magyar művelődés szempontjából arra, hogy hazánk a történelem viharos századaiban műemlékekben igen megszegényedett. Más, szerencsésebb országok fiai büszkén mutogatják műemlékeiket, melyek népük múltjának, hagyományainak a nemzeti műveltség szempontjából leghitelesebb őrői. Mivel magyar földön aránylag igen kevés műemlék maradt fenn, annál inkább kötelességünk védeni, megtartani azt, ami megmaradt, fölébresztetni irántuk az érdeklődést.

Rendkívül lehangoló volt számomra egy lelkipásztorral történt beszélgetésem, aki egy XV. századból származó, gótikus templomban szolgál. Minden igyekezete a beszélgetésünk során arra irányult, hogy meggyőzzön engem arról, hogy az ő temploma nem műemlék. Először érthetetlen volt számomra, miért ez az értelmetlen buzgózkodás, hiszen általában éppen fordítva szokott történni, a lelkipásztorok a másik túlzásba esnek, mindenképpen műemlékké akarják nyilváníttatni sokszor igénytelen, minden művészi jellegzetesség nélküli templomukat. A beszélgetés folyamán azután kiderült az oka. A templom restaurálására szorul s ezt a munkát falusi pallérral akarja elvégeztetni. Kényelmesebbnek látszik számára ez a megoldás, mint az Országos Református Műemléki Bizottságon, illetve a Műemléki Felügyelőségén keresztül szakértő építésmérnök által elvégzendő munka. Hogy mi pusztul el egy ilyen dilettáns pallér munkája közben, arra nem is gondol a lelkipásztor.

Nagyon fontos kérdés a magyar kultúra szempontjából, hogy a magyar műemlékvédelemnek hivatott öre legyen egyházi vonatkozásban minden lelkipásztor, alkinek temploma, vagy annak csak egy része, avagy bármely ingó tartozéka a történelmi múlt utal.

Címerkövek, feliratok, falfestmények, jelek, faragványok, képek, szobrok, vasmunkák, kelyhek, terítők, szőnyegek és könyvek, egyszerűen minden, ami a múltból ránk maradt, becses emlék. De vajon biztosan az-e? Ha e kérdés felmerül, forduljunk az Országos Református Műemléki Bizottsághoz. Tagjai kiváló műépítésszek, műtörténészek, muzeológusok, néprajzi tudományunk kimagasló értékei, ők hivatottak a válaszadásra s mivel szent ügynek tekintik egyházunk műemlékeinek védelmét, készségesen megadják a feleletet.

Néprajzi kutatóink bizonyítják, hogy az egyházi vonatkozású népművészeti kincseink: a templomi épülettől kezdve, tovább haladva a berendezési

tárgyakon (szószék, padok, faburkolatok faragása és festése, úrasztali terítők, úrvacsorai kelyhek, kupák, kancsók, tányérok) a temetői fejfákig, kopjafákig, szervesen s elválaszthatatlanul beletartoznak a magyar falu szellemi hagyományába annyira, hogy nehéz elhatárolni sokszor, mi a falu tárgyi és szellemi vagyonában a világi és egyházi, oly sokszoros és régi ezeknek egymásra hatása, annyira egy gyökérből erednek, hogy egyik életét és fejlődését a másik nélkül sem megérteni, sem magyarázni nem lehet. A kettő a múltban egy volt s alakította ki a magyar falu szellemi életét.

A falusi református eklézsiák birtokában levő minden tárgynak különleges értékét az adja meg a tudomány szempontjából, hogy egyrészt datálva vannak, másrészt pedig az, hogy a készítője nemcsak anyagának, hanem tudásának is a legjavát adta egyházának. Így az egyház olyan kincseket őrzött meg, melyeket a könnyebben változó és a romlandóbb anyagú népművészet már sokszor elvesztett. Református egyházunk birtokában sok ingó műemlék-kincs van, melyeknek megőrzését s tudományos szempontú kiértékelését jogosan várja a magyar művelődéstörténet. Csak példaképpen említem az úrasztali terítőket. Néprajzi tudósok szerint a XVII. és XVIII. századból ránkmaradt igazán magyar hímzéseink túlnyomó többsége református egyházunk birtokában van. A római katolikus egyház talán több és régebbi kincset őriz. Ezek a hímzések azonban éppen a katolicizmus nemzetközisége miatt nagy részében a nyugati stílusok (barokk, reneszánsz) hatására készültek. A református egyház a hímzések tekintetében is sokkal inkább magyar, népi jellegű maradt. A mi hímzéseinken is megvannak ugyan a nyugati elemek, de átfórmálva. A motívumok magyar észjárás szerint vannak elrendezve, színeikben a magyar ízlés döntött, s bennük elvegyülnek a nyugati elemek a keleti török és más ősi népi motívumokkal, úgyhogy hímzéseink stílusa teljesen a magyar lelkiséget sugározza. Sajnos, egyházunkban, különösen a kis falusi egyházközségek vezetői legtöbbször nem is sejtik, milyen kincseket őriznek. Ezért ezek olyan gyors ütemben pusztulnak, hogyha hamarosan nem történik változás e téren, néhány év-tized múlva mutató sem marad belőlük. Gyakran előfordul, hogy szép régi úrasztali terítőket az idő vasfoga annyira megrongált, hogy már alig használhatók. Ilyenkor leghelyesebb üveg alatt, bekeretezve múzeumba (gondolok a sárospataki múzeumra) elhelyezni. Az is helytelen, hogy a legrégebbi, már foszladozó, finom hímzésű terítőket minden alkalommal az úrasztalára terítik, azután pedig összehajtogatva ládába rakják vissza, míg végül is darabokra hullanak. Műemlékvédelmi kötelesség a becses hímzett úrasztali terítőket kijavíttatni, hozzáértéssel és műgonddal, s hajtogatás helyett hengerre csavarva tartani, mielőtt végleg tönkremennek.

Legtöbb egyházközségünkben nincs megoldva a sokszor pótolhatatlan műértéket képviselő kegyesreink tűz- és betörésmentes megőrzésének kérdése. Ezek a műtárgyak mai napig egyszerű faladékokban vannak elhelyezve, még nagy egyházközségeknél is. Helyén való lenne ezeket kisméretű, két kulccsal zárható páncélszekrényben tartani a lelkészlakás legbiztonságosabb helyén. Sok tenni-valónk van még e téren és sok mondanivalónk volna még e fontos kérdéshez. *Dr. Fekete Lajos*

H. H. Kirst: Keiner kommt davon

(„Senki sem ússza meg!”)

(Részletek Hans Joachim Iwand bonni professzor ismertetéséből, H. H. Kirst „Keiner kommt davon” c. könyvéről, Stimme der Gemeinde Darmstadt, 9. évf. 24. füzet, 1957. december 15.)

Kirst könyvének elolvasása után az előtt a kérdés előtt állunk, amelyet az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvbéli férfiak tesznek fel Péternek pünkösdi prédikációja után: „Mit cselekedjünk?” A teljes kilátástalanság kérdése ez. Nem lehet rá így válaszolni: „Ezt vagy azt cselekedjétek!” Erre a kérdésre csak felülről kaphatunk választ s ez a válasz a megtérésről, a hitről beszél és annak a megvallása, hogy az emberiség semmiképpen sem haladhat tovább eddigi útján. Henry Engel atomszaktudósnak München közelében van dúsgazdag otthona. Ebben ég is meg későbbben szerelmével együtt, aki a katasztrófa utolsó pillanatában tért vissza hozzá. Ez az ember mondja az európai történelem utolsóelőtti harmadik napján a következőket:

„Ez a régi, korhadt világ évmilliók óta áll; több tízezer év óta élnek rajta emberek, akik gondolkodni tudtak, — s úgy látszik: egy fél évszázad vívmányai elegendők arra, hogy ismét a világűrbe röpjünk.”

„Ha ez valóban így volna”, mondta Constance megadóan, „akkor mit tehetünk ellene?”

„Kiáltunk világgá a nyomorúságunkat! Ordítsunk! Ne engedjük aludni tovább azokat, akik vakon tántorognak a megsemmisülésbe! Kényszerítsük őket, hogy végre már egyszer gondolkozzanak el, — hogy ne adják tovább a politikust a politikusok között, hanem cselekedjenek most már mint emberek az emberiségért.”

„Kezdjed hát”, mondta Constance, „jőjj közelebb hozzám”.

„Te még csak nem is sejtjed”, mondta Henry keserűen, „hogy milyen elképzelhetetlen tömegben él az földön. Annak a tömegnek vagy egy apró része, amely csak önmagára gondol. Ez a tömeg pedig ki tudja vetni a világot a helyes kerékvágásból. Attól tartok, hogy ez sikerülhetne is nektek. Ezért arra kérlek: menj aludni, amíg még egyáltalában alhatsz, — én nem sokat tudok, de az is túlságosan sok; olyasmire már nem vagyok használható, amit te normális életnek nevezel.”

Ezzel végződött a harmadik nap.

A könyv az európai emberiség, a civilizált emberiség hét utolsó napjáról szóló tudósítás. A hatodik napon megsemmisül Németország, miután először borzalmas harcok folytak le benne Kelet és Nyugat között s a nyugati városokat: Hamburgot, a Ruhr-vidéket, Frankfurtot és Münchent atombombákkal bombázták. A hatodik napról szóló tudósítás így fejeződik be:

„Éjfél tájban az európai erők parancsnoka ezt jelentette a NATO-haderők főparancsnokának:

A Németországért folytatott harcot tervszerűen befejeztük. A szövetséges csapatok végrehajtják az elrendelt elszakadó hadmozdulatokat.

Németország nem volt többé.

Így végződött a hatodik nap. A hetedik napot már nem élte túl Európa. Az emberiség órái meg voltak számlálva.”

Nem véletlenül áll a könyv legelején Mózes első könyve 1. részének ez a mondata: „És megtekintett Isten mindent, amit alkotott és íme, igen jó volt.” A könyv szereplői üzletemberek, emancipált nők, művészek; katonák, miniszterek és kormánytisztviselők. De az egész könyv, a szereplő személyek életének és cselekedeteinek legmélyéig egyetlen dolgot tesz világossá: azt, hogy ezeknek az embereknek az élete már semmiféle vonatkozásban nincs az Istentől teremtett világgal, a világgal mint Isten teremtményével, a világgal — a maga valóságos minőségében. Csak egy néhány egészen egyszerű ember, akik még megőrizték az életről alkotott egyszerű elgondolásaikat, mint Schwiefert mama; vagy egy olyan vidám, egyszerű, derék ember, mint Charly, az amerikai, aki egyáltalában nem respektálja feljebbvalóit, ha arról van szó, hogy valami értelmes dolgot kell csinálni; vagy Michael Reiners, az az ember, aki az utolsó, teljesen reménytelen órákban egy-néhány tábornokkal Hannoverben még megalakít egy ösztöneit kormányzó, a szövetségi kancellár nagy rémületére, aki az Eifel-vidékre (Poroszország legnyugatibb része, közvetlenül a belga határ mellett) menekül, — csak ezek emberek még mindig: olyanok, akik vagy teljesen távol élnek a politikától, vagy tudatosan és egyértelműen szakítottak a mai politikusok alapelveivel. Teológus, püspök, egyház egyáltalában nem szerepel a könyvben. De mindaz, amit ezek közül az emberek közül egyesek kimondanak, Istennel való állandó kapcsolatot, vonatkozást jelent. Megdöbbentő dolgok hangzanak el ebben a könyvben Istenről. Nem sok, de ez a kevés elég. Így Henry Engel a fenyegető végpusztulás láttára ezt mondja Ruth Winternek, a hamburgi belsőépítésznőnek:

...„Azt akarod mondani: Isten ezt nem engedheti meg”.

„Azt”, mondta Ruth, „erre gondoltam”.

Henry Engel levette róla a tekintetét és maga elé meredt. Az arca olyan volt, mintha nagy fájdalmait volnának. A hangja alig volt hallható. „Isten mégsem teheti meg! Mégsem szabad megtennie! Meg kell tennie! Muszáj megtennie! Évszázadokon át — zsarolási kísérletek, képmutatóskodás! Ez volt az utolsó próba: az atomot, az oszthatatlant felosztotta az emberiséggel. Halandó embereknek adta kezébe a napot — világitásra használhatják vagy megégethetik magukat benne!”

„Isten kegyelmes, — hát nem így van?”

Ő végtelen és örökkévaló. A lángokban megsemmisülő föld csak annyi, mint egy porszem a ruháján. Az emberiség története előtte csak annyi, mint egy lélegzetvétel. Az maga is elég, hogy Isten van!”

Ennek a könyvnek a szerzője megértett valamit abból az eszkatológikus fordulatból, amely a teológiában 50 éve beköszöntött. Viszont ige-hirdetőink és főképpen egyházi vezető szerveink közül igen sokan teljesen elsodródtak ettől. Ez az oka annak, hogy az egyház nem szerepel a könyvben. A hivatalos egyház egyáltalában nem emelkedik ki a pusztulásba sodró tényezők közül.

*
* * *

A cselekmény lefolyása olyan, mintha valaki a kanóccal egy gyújtószinórhoz közelednék, amelynek a két vége Moszkváig és New Yorkig ér. Teljes képtelenség az, hogy azok az emberek, akik idáig sodródtak a gyűlöletben és a meghasonlásban, még megfékezhesék a katasztrófát, amikor ez már eseményé válik, még ha mindnyájan meg is próbálják ezt. Az sem ér semmit, hogy az utolsó pillanatban a szövetségesek veszik át a parancsnokságot Berlinben; az sem ér semmit, hogy az amerikai külügyminiszter megmagyarázza a szövetségi kormányoknak: a NATO-t nem érte támadás s ezért nem gondoltak arra, hogy ebbe a harcba beavatkozzanak; az sem használ semmit, hogy az angol követ látogatást tesz Bonnbán a külügyminiszternél és formálisan és szigorúan figyelmessé teszi arra, hogy a határon folyó harcokat azonnal meg kell szüntetni s hogy az angolok vissza fogják vonni csapataikat. Senki sem változtathat már a dolgok lefolyásán. Az ENSZ főtítkáranak, aki még egy végső felhívást tervez a világ nyilvánosságához, de már nem tud elérni vele senkit, — nem marad más hátra, csak a halál. Hogy maga kereste-e ezt a halált, vagy hogy fáradozásai értelmetlenségének átlátása ölte-e meg, az nyitott kérdés marad. „Késő”, mondja az az ember, aki rátalál.

Megható dolog látni, hogy a bonni kormány hogyan próbálja megvalósítani az utolsó pillanatig a maga programját: Nyugalmat, minden áron! Távol maradni a bonyodalmaktól! A felelősséget a szövetségesek hordozzák! Borzalommal válik világossá, hogy mindenfelé a vezetők voltaképpen a vezetettek: a viszonyok hatalmasabbak náluk. Mindenki mással együtt egy olyan sodrásban vannak benne, amely önérejből rohan előre s amelynek az irama fölött már nem tudnak úrrá lenni.

*
* * *

Miről kellene még beszámolnom ebből a könyvből? Talán arról, hogy a zónahatáron hogyan dörögnének el az első lövések s hogyan vár Schulz-Schwerin örvezető, egy derék, becsületes meggyőződéses szocialista a lóparancsra. A parancs nem érkezik meg akkor sem, amikor a tüntetők elvágnák a szögesdrótkadályt s erőszakkal állítják helyre Németország egységét, amely eddig tilos volt számukra.

„A drótkadályt félreráncigálták. Az árulók ordítottak. Egy zászlóvivő, két másik személy oldalfedezete alatt éppen elindult, hogy átlépje a zónahatárt. Akkor Schulz-Schwerin örvezetőn úrrá lett a becsületes felháborodás, szíve mélyéből fellázadt ez ellen a teljes

felbomlásról árulkodó kép ellen s meghúzta a géppuska ravaszát. A géppuska egyenletes lökésekkel rángatózott: olyan volt, mintha gáttalan dűhében remegett volna.”

A másik oldalon pedig: Müller százados, Marburgból. Látja, hogyan esnek el emberek, németek, akiket ugyancsak németek öltek meg —

„... emberek, akiket egy jobb jövőbe vetett hit lelkesített, akik semmire sem vágytak mohóbban, mint a szabadságra. Úgy érezte, mintha későbbben, sok-sok másodperccel későbbben hallotta volna a géppuskatűz hideg hevesességét és az emberek vad, kétségbeesett, vádoló kiáltozását, azoknak az embereknek a kiáltozását, akik derék, jó, tiszta emberek maradtak. Gyorsan, izgatottan, önmagát nem is ellenőrizve azt mondta: ennek nem szabad történnie. Nem szabad lőniök. Hiszen puskatussal is hazakergethették volna őket. Nincs is fegyverük ezeknek a szerencsétleneknek. Halálos vétek ilyen brutálisan bántani el velük — bűn az emberiség, a természet és Isten törvénye ellen. És elkiáltotta magát: „Tűz!”

A Müller-század géppuskái abban a pillanatban megszólaltak, amint ezt a szót kimondta. Hirtelen minden oldalról torkollattűzek villantak meg. Olyan volt, mintha a nap verőfényes forrósága vad, lázas, mennydörgő robajba csapott volna át.

Puskagolyók láncszerű sorozatai zúdultak szembe fűtyülve egymással, azoknak az embereknek a feje fölött, akik a szabadságot keresték s most görcsösen kapaszkodtak bele a földbe. Ami azelőtt határ volt, az most senkiföldjévé lett. Németország a németek csataterévé vált.”

A nagy világban folyó eseményeket úgy rajzolja meg közben az író, hogy közbeiktatja az elbeszélésbe folyamatosan a válság lefolyásáról szóló rádióadásokat, kezdve a nyugatnak ujjongva helyeslő beszámolóival, el egészen a dél-németországi térségben működő rádióadók és szükségadók végső figyelmeztetéséig, amelyek az atomsugárzástól fertőzött területektől óvják a lakosságot. A kormányok közleményei csupán a pusztulás fázisait rögzítik le, de ezt mindamellet valami rendíthetetlen optimizmussal teszik. A nyugatnémet kormány legutolsó felhívása, amelyet a szövetségi kancellár írt alá, a következőképpen hangzik:

„Szeretett hazánknak súlyos csapást kellett átélnie ezekben az órákban: a legsúlyosabbat, amelyet az emberiségnek valaha is el kellett viselnie.

De most már közel van a szabadulás ebből a nyomorúságból.

Atombombák hullottak Németországra. Ellenséges hordák megkísérelték elárasztani hazánk földjét. Sokan közülünk abban a veszélyben vannak, hogy elveszítik hitüket a békében, a szabadságban és az igazságban.

Az atomháború azonban kitolódik Németország határain túlra is; s már előre látható az az időpont, amelyben minden bizonytalansággal kimerül. Közép-Európa már rövid időn belül felszabadul. Hazánk főnixként újra megelevenedik majd poraiból.

Német férfiak és nők! Addig is tartsatok ki! Kerüljétek a nagyvárosokat, ne lépjétek be a sárga zászlókkal megjelölt területekre! Engedjétek, hogy az ázsiai hordák végigszáguldjanak rajtatok és ártatok nekik ahol csak tudtok!

Németország nem pusztul el!”

Ehhez a következő megjegyzés fűződik:

„Azoknak a hidrogén-bombáknak a száma, amelyeket ezen a napon Európa fölött ledobtak, 18 és 21 között volt. Így végződött az ötödik nap.”

Ennyi elég lehet egy sebtében odavetett könyvismertetéshez. Ennek a könyvnek hamarabb, a nyugatnémetországi választások előtt kellett volna megjelennie! Nagyon szeretném, ha az Evangéliumi Egyház Egyetemes Zsinata annak a képnek az alapján, amelyet ez a könyv megrajzol, még egyszer tanácskoznék a katonai lelkigondozással kapcsolatos egyezményről. Az igennel szavazók közül azok sem tartanánk fenn alig egy félévvel ezelőtti elhatározásukat, akik a legkevésbé csináltak maguknak gondot ebből az ügyből. A mai emberek nem tudják, hogy mit csinálnak. A keresztyén embernek pedig nem lehet más tanácsot adnunk, csak ezt: El a kezekkel mindazoktól az üzemektől, amelyek itt folynak! Nem szabad többé együttműködnünk azokkal, akik a pusztulásba vivő jelszavakat ordítazzák. Semlegeseknek kell nyilvánítanunk magunkat azokkal az ellentétekkkel szemben, amelyek az öngyilkos konfliktust a másik oldalon álló ember képének teljes eltorzításáig ennyire vitték. Semlegesnek kell nyilvánítanunk magunkat mindezzel szemben, az élet, az emberiség és a béke érdekében. „Aki gyűlöli atyjafiát, az gyilkos” és: „Amit vet az ember, azt aratja is”, illetve: „Itt van néktek, amit akartok”. A Bibliának egyszerűen igaza van, és realitása az egyetlen realitás, amelyre ma is érdemes ráhagyatkoznunk. „Eleg az, hogy Isten van”, mint ahogyan Henry Engel mondja. „Aki szereti az életét, az elveszíti, s aki az életét elveszíti énérettem, az megtalálja.”

Charly, az amerikai, a könyv egyik alakja ráteszi az ujját ennek a zsákutcába jutott politikának a sebes pontjára.

„Semmi más nem hangzik felém — mondja — csak frázisok! Senki sem követ el nálunk hibát — valamennyit mások követik el. Mindenki jól gondolkodik, jól cselekszik, a legjobbat akarja — mások viszont semmi mást nem csinálnak. csak hazudnak, csálnak és aljasságokat eszelnek ki. Mondja, doktor, mikor áll már fel valaki s mikor mondja ezt: Kérem, tévedtem, ez hiba volt tőlem, nagyon sajnálom, hogy ezt vagy azt mondtam vagy tettem. Vagy legalább csak ennit: Az, amit mondasz, jól hangzik, gondolkozni fogok rajta, együtt kell majd megbeszelnünk, Mikor történik meg már ez egyszer?”

Az utolsó hír ebben az adásban így szól:

„Hamburgban, Frankfurtban és Münchenben, valamint Észak-Rajna-Vesztfáliában a rendőrségnek kellett közbelépnie, mert a lakosság rohamot intézett az élelmiszerüzletek ellen.

„Szabadság!”, kiáltotta Charly önuralmát veszítve, „ez is szabadság! Az a szabadság, hogy többet falhassunk, mint mások!”

Feltehetjük azt a kérdést, hogy mi is történt tulajdonképpen ennek a könyvnek a megjelenésével. Sokan leteszik majd a könyvet s azt mondják: Az ijesztgetésnek nem dülünk be. Ezt a heroikus magatartást már annyira jól megtanultuk, hogy nem tudott rajta változtatni semmiféle nevelési kísérlet. Kiírthatatlan. Mások azt mondják majd: Nem érünk rá ilyesmivel tölteni az időnket. Ezeket az embereket jobb eleve a maguk útjára hagyni. Csak azt kell meglátnunk, hogy ezeknek a taníthatatlanoknak nincs joguk arra, hogy a mi sorsunk fölött úrrá legyenek. Egyszer már tanuljanak meg gondolkodni, ne csak cselekedjenek — értelem nélkül, esztelenül. Lesz-

nek olyanok is, akik azt fogják mondani: senki sem tudhatja, hogy mi következik ránk: Minden Isten kezében van, a háború és béke kérdése is. Ezek az emberek húzódoznak attól, hogy maguk is döntsenek ebben a kérdésben, közben pedig mindenütt vígan ott vannak, ahol a szenvedélyek tüzeit kell szítani. Kétségtelen, minden Isten kezében van, főként és elsősorban az, hogy a jónak sikerülnie kell. Ezt az embereknek újra meg újra meg kellett tapasztalniuk. De az a jó munka, amelyet az ő nevében kezdünk el, sohasem hiábavaló. Elég egyetlen pillantást vetni Krisztus keresztyére s akkor tudjuk, hogy mit jelent siker és sikertelenség, eredmény és kudarc ebből a távlatból. Viszont az az Isten, akire azok hivatkoznak, akik azt vélik, hogy a jövő valami mást fog hozni, mint amit ők most a jelenben vetnek, — az az Isten vallami üres, rideg, értelmetlen „szerencseisten”. Nem az az Isten, aki a világot teremtette és aki Jézus Krisztusban ezt a világot újra magáénak bizonyította. Nekünk, keresztyéneknek ez az irracionális isten nem létezik, még ha sok olyan ember operál is vele, aki keresztyének nevez magát.

Itt van azután a harmadik kategória: azok az emberek, akik nem térnek ki az elől, hogy így vegyék szemügyre a kérdést: Mit mondjunk? Mit tegyünk? Ha komolyan vesszük egy ilyen könyvet, akkor először is arról kell számot adnunk, hogy itt egy nagyon felületi, de egyáltalában nem felületlen riportorozat formájában úgyszólván időtlen módon kerül egymással szoros közelségbe az az út, amelyen járunk s az a vég, amely felé eközben tartunk. Aminek el kell jönnie, azt itt úgy éli át az ember, mintha ma történnék. Sokmindent ez tesz annyira hihetetlenül, — borzalmassá. De ha 1933-ban meglelt volna a lehetőségünk arra, hogy azoknak az embereknek, akik magukon kívül voltak az ujjongástól, hogy elérkezett végre Németországnak az az újjászületése, amelyre oly régóta vártak, — ezeknek az embereknek a szeme elé vetíthettük volna azt a képet, amelyet azután 1945-ben maguk előtt láthattak, — vajon ez a kép nem tűnt volna fel legalább ennyire valószínűtlennek? Mégis a legborzalmasabb valósággá lett. Az ilyen könyv, mint ez is, nem fantasztikus, hanem reális. Mi vagyunk fantaszták. Ennek a könyvnek az a célja, hogy fellebbentse azt a fátylat, amelyet „ismeretlen” jövőnek nevezünk: kiírta az optimizmust, mert ez a kvintesszenciája a rossz lelkiismeretünknek; igazi reménységet ültessen el ott, ahol az ember nem mond s nem is mondhat igazán igent az életre. Végső kísérlet egy ilyen könyv arra, hogy felébressze az álmodozókat! Ki választotta Hitlert? Talán mégsem a marxisták! Ki álmodozott akkor erkölcsről, államról, rendről és jogról, — rosszabbul és végzetesebben, mint az úgyvélt istentelenek? Ki álmodozik ma megint? A keresztyének elvesztették azt a képességüket, hogy a frázisokat megkülönböztessék a valóságtól. Tetelnek veszik a szavakat.

Bámulatos bátorság kell ahhoz, hogy az ember megírjon egy ilyen könyvet. A kétségbeesettség bátorsága. Ez az, amit mi elveszítettünk, mert nagyon is jól megy a sorunk.

Még egy szót a könyv szereplő személyeiről. Meglepi az, ahogyan a szerző a katasztrófát belepíti az életünk hétköznapijaiba. Kereskedők szerepelnek benne, akik kontinenseken túl csinálják jövedelmező üzleteiket; szerepel benne — éppen ennek következtében! — a szétzúllott házasságok

játéka, bepillantást kapunk a férfi és a nő megromlott és meggyalázott viszonyába: mindez együtt jár a pusztulással. Szerepelnek az egyszerű, munkás, kevéssel is megelégedő emberek megható reménységei. Ezek még reménykednek abban, hogy együtt tudják majd szeretetben felépíteni újra az életüket. És szerepelnek a gyermekek, azok a gyermekek, akik gyermekszemmel látják a borzalmakat; akik nem tudják megérteni azt, amit a felnőttek csinálnak.

„A felhőkből most sajátos csillogással, mint valami apróra tépett ezüstpapír, hangtalan eső szállingózott le rájuk. Puderpihék hullottak lefelé. Befedték a földet, az asszonyok és a gyermekek ruháját, fejét, arcát és kezét.

„Meleg hó“, kiáltotta egy gyermek s belemarkolt kezével a csillámló porba.

...Csaknem kétszáz kilométernyire onnan 11 perccel azelőtt robbant fel egy atombomba.“

*

A könyv mottót ad bevezetőül. Az egyik az 1. Mózes 1-ből való, már idézett hely. A másik pedig Einstein Albertnek egy igen elgondolkoztató és igen fontos szava. De még egy harmadikat is oda lehetett volna helyezni a könyv élére:

„Hasonlóképpen, mint Lót napjaiban is történt: ettek, ittak, adtak, vettek, ültettek, építettek. De amely napon kiment Lót Sodomából, tűz és kéneső esett az égből és mindenkit elpusztított... Aki meg akarja tartani az életét, elveszíti és aki elveszíti, meg fogja tartani.” (Lukács 17:28. kk.)

Fordította: dr. Varga Zsigmond J.

Hromádka L. Joseph: Theology Between Yesterday and Tomorrow

Westminster Press, Philadelphia, 1957. 106. lap.

A kis könyv a prágai Comenius Theologiai Fakultás dékánjának, a princetoni Theologiai Szeminárium volt professzorának (1934—47) Torontóban a Knox College-ben 1956-ban tartott öt előadását tartalmazza: 1. A theologia lényege és szerepe. 2. Krisztus egyházának üzenete és küldetése. 3. A mai kor mibenléte. 4. Ideológiákon túl. 5. Theologia és egyház.

Nyugaton, az ún. keresztyén civilizáció szférájában éppúgy, mint keleten, az ún. keresztyénietlen világterületen az egyház viszonya a világhoz a theologia legsürgősebb kérdéseként jelentkezik. Az egyház hamis önelégtelenségben élt, a maga biztonságát és önigazságát kereste. Korunk rettenetes katasztrófája rádőbbsentett hanyagságunkra, kése-delmeskedésünkre, lustaságunkra. Az egyház egyik lényegi funkciója, a prófétai funkció helyébe az ön-elégült moralizálás lépett. „Az egyház nem beszélt, amikor beszélnie kellett volna, nem hívta fel bűnbánatra saját tagjait, sem azokat az embereket, akik felelősek az emberi ügyek intézéséért” (41). Nem emelt szót a nemzeti, társadalmi, faji és nemzetközi igazság, a szegények, elnyomottak, jogfosztottak, hátrászorítottak érdekében. Pedig ez az egyház papi tisztétől elválaszthatatlan: az egész világ bűnének és romlottságának magára vétele. (Itt nincs helye a nyugati és keleti egyházak egymás elleni vádaskodásának.)

Nem vonhatunk határt egyház és világ közt. Jézus Krisztus azonosítja magát a bűnösökkel, vámszedőkkel, paráználkával, pogányokkal, nem kérdezve egyháztagságukat. A szeretetszolgálat és könyörület nem lehet megszabott határok közé zární. Az egyház szabad, őrizkedjék saját megköttötésétől, intéz-

ményesüléstől. Az egyház theologiajának túl kell mennie minden filozófián, keresztyén idealizmuson, dialektikus materializmuson. „A theologia arra irányuló erőfeszítés, hogy az adott pillanatban helyén való módon értelmezze az élő Isten beszédét és megértse a múlt, a jelen és a jövő embereket és történéseket az isteni Ige és az isteni események fényében” (67). Az Ó- és Újszövetség témája a mindenható Isten története, aki örök, szerető, irgalmas és könyörületes Úr, aki maga küzd itt a földön (nemcsak az egyházban) az ember szabadságáért és üdvéért. Krisztus szabadsága megszabadít bennünket saját gondolatainktól, érdekeinktől, önmagunktól. Megtanít arra, hogy helytelen dolog különbséget tenni keresztyén ideológia és nem-keresztyén világnézet között. E különböz- tetés nem a Krisztus szabadságából fakad, hanem inkább abból a törekvésből, hogy az egyház helyzetét itt a földön kényelmesebbé és biztosabbá tegyék.

Nyugati és keleti keresztyének és egyházak e könnyebb részt választották s ezzel egyaránt felelősek az utóbbi évtizedek mérhetetlen szenvedéseikért. Azon fordul meg az egyház jövője (emberileg szólva), hogy hogyan tudják az egyházak és a keresztyének ezt a helyzetet felismerni. Ne vádoljuk olyan könnyen a nem-keresztyén nemzeteket. A nyugati „keresztyén társadalom” nem mentes az ellentmondásoktól, s nem biztosítéka az emberiség békés fejlődésének. Nyugati keresztyén civilizáció nem létezik többé. Az élet radikálisan szekularizálódott, s ennek sok áldása is van az emberiségre. Az egyház ezzel nem állhat szemben intézniyesen a „keresztyén társadalmakban” sem. Történelmi helyzetünket

teljes komolysággal kell tudomásul vennünk, mert ha ezt nem tesszük, éppen ezzel leszünk szolgálivá az eseményeknek.

Az első világháború óta az európai és amerikai népközösség politikai reprezentánsai, írók, gondolkodók saját államukat, annak intézményeit tekintették alapképletként más nemzetek számára is. Ugyanakkor azonban nem tudták döntő módon szemléltetni hagyományos rendszerük vitalitását.

Az ökumenikus megértés legnagyobb akadályja az, hogy Nyugat, úgy látszik, nem veszi komolyan az Elbától a Csendes Óceánig előállott új helyzetet. Hogy itt valami új van kialakulóban, ezt konstruktívan kellene megérteni és nem a restauráció mellékgondolatával. A társadalmak szocialista vagy kommunista rendje Keleten nem azért állt elő, hogy az emberre a despotizmus, vagy politikai zsarnokság új igáját kényszerítse, hanem ebben a folyamatban a szabadságukban korlátozott, gazdaságilag elnyomott, gyarmati sorsra kényszerített emberek és népek magasabb életre való sui generis törekvése jelentkezik. 1918—38 között a Szovjetunió izolálása, tekintélyének alá-ásása, sőt likvidálása volt Nyugat nemzetközi politikájának fő célja, míg aztán az antikommunista hisztéria az 1938—45-ös katasztrófahez vezetett. Az állandósult „hidegháború” lelassította a szocialista országok normális, organikus gazdasági fejlődését. S Nyugat keresztyén egyházai mind ehhez többé-kevésbé helyeslőleg hozzájárultak.

Őszintén és tudatosan tudomásul kell venni, hogy a keresztyén egyház és theologia jövője attól függ, hogy van-e elég bátorságunk ahhoz, hogy a Kelet-Európában és Ázsiában történő változásokat alkalom-

nak vegyük új kezdésre. Sokan nálunk sem akarnak szembenézni igazi theologus módjára a jelen helyzettel. Várnak, s ezért nyugati látogatók elég gyakran ezekre tekintenek, mint az egyház igazi képviselőire a létért és szabadságáért való harcban. S ez a legnagyobb a jelen ökumenikus helyzetben.

Az, ami félmilliárd emberrel történik hatalmas területen, nem fogható fel agyafúrt propagandának, politikai összeesküvők egy kis csoportja mesterkedésének. Névleg keresztyén nemzetek vagy legalább is vezető osztályaik felelősek a múlt hosszú korszakain át való nyomorért és szenvedésért. A kommunizmustól való félelem és az ellene való harc indítéka igen gyakran a valódi önismeret és bűnbánat előli kitérni akarás.

A kommunizmussal annyiban szolidaritást kell vállalnunk, amennyiben az emberi evgüttélést helyreállítani és újrászervezni akarja egy magasabb szinten (86). A marxizmus termékenyítő gondolatokat nyújt számunkra, theologusok számára: 1. Az elméletet és gyakorlatot összekapcsolja és ezzel megóv az elvont és öncélú felfogásoktól és hideg erkölcsanitástól. 2. Dialektikus módszere arra utal, hogy az élet nem statikus, hanem eseményei történeti kapcsolataiban értékelendők. 3. Óvatosságra int magasztos, fennkölt eszmékkel szemben, amelyek alkalmasak arra, hogy önző érdekeinket idealista mázzal vonjuk be. 4. Az egyént a közösségben fogja fel, tudva, hogy

elszigeteltségében a szabadsága könnyen üres fikció lesz, amely arra szolgál, hogy mélyítse a szegény és gazdag közti különbséget. 5. Az osztályharc központba állítását sokan kifogásolják, pedig ez tényleg létezik. Nyugat inkább természetes adottságnak fogja fel olyan törekvés nélkül, hogy a nagy különbségek megszüntetésére igyekeznek. Az osztályharc a marxizmusban az osztályok megszüntetését tűzi ki végcélul. Lehet, hogy egy olyan osztály nélküli társadalom elgondolásában, amelyben a morális és szellemi problémák is megvannak oldva, vallásos és idealisztikus örökség van. Mi ilyen szekuláris váradalmaknak nem adjuk át magunkat, de mégis azt kell mondanunk, hogy az osztály nélküli társadalom koncepciója szekulárisan magasabbrendű, mint egy tisztán politikai szabadsággal rendelkező társadalom elképzelése.

A dialektikus materializmus ateizmusában pozitív küzdelmet látunk az emberért, adekvat önmegértésért, jobb társadalmi és politikai életért. Mi, keresztyén theologusok megértjük e törekvést addig, amíg arra szolgál, hogy az embert megszabadítsa a természet és történet kényszerétől. Nem feledjük azonban, hogy az emberi szabadság és méltóság mélyebben gyökerezik, mint a természet és történelem. A kommunista állam ezeket módszereket követel, mithosz, babona, metafizika nem kell neki. De mi nem is akarunk ilyenmel előjönni, még theologiai kontönsben sem. Holmi antikommunista szellemi „keresztshadjárat” itt teljesen

kilátástalan. A választóvonal nem a kommunisták és nem-kommunisták közt van, hanem a dicsőség és kegyelem Ura és a bűnös ember közt, legyenek azok bár kommunisták, vagy nem-kommunisták.

Az egyház és az emberi élet krisztocentrikus szemlélete adja meg belső szabadságunkat, szabadságot a materiális önérdékkel, a történelmi hagyományokkal szemben. Kelet és Nyugat egyházai egyaránt tele vannak szorongással, félelemmel, rémülettel, megterhelve előítéletekkel, megzavarva hamis propagandával. Egyházainkat ugyanolyan szennyeződések terhelik, mint más intézményeinket. Nem igényelhetjük magunknak azt, hogy magasabb fokú emberiséget, vagy civilizációt képviselünk. „Ha nem adjuk föl összes meddő és mesterséges szétosztottságunkat, ha nem jövünk úgy össze, mint meztelen, nyomorult bűnösök a megfeszített és feltámadott Úr körül, akkor a holnapi nap az ún. keresztyén egyházak számára úgy lehet nagyon komor lesz” (91). Csak Jézus Krisztusban láthatjuk meg az embert nyomorúságában és dicsőségében, romlásában és méltóságában, minden faji, nevelésbeli, társadalmi pozícióbeli, politikai rendszerbeli széttagoltság nélkül. Az emberi ügyek középpontjában Ő van, nincs semmi a világban, ami ne volna vonatkozásban Jézus Krisztus valószínűs jelenlétével. „Minél mélyebb és életerősebb a Krisztusban való hit, annál mélyebb és felelősségteljesebb lesz az egyes keresztyének és az egyháznak a magatartása a profán világgal szemben” (94).

Lukács László

Allyn és Adele Rickett: Kémek voltunk Kínában

Kossuth kiadó, Budapest 1957; 333 lap

A történelem hatalmas forduló-pontján élünk. A korszakváltozás nagyságát sok mindenben érzékelhetjük, így az elnyomott osztályok hatalomra jutásán, a termelőeszközök köztulajdonba vételén, a társadalom és a gazdaság döntő átalakulásán, béke-erő létrejöttén — és nem utolsósorban az új erkölcsű ember formálódásán. Az ember, miközben egyre erősödik benne az új, szocialista, közösségi gondolkodás, egyre gyakrabban ismeri fel a világ, a társadalom vagy saját maga korábbi eslekedeteinek valóságos rugóiban az önzést, a mások rovására törést, a nyers és durva lét-harcot. Ha igaz az, hogy saját magunkat megismerni és meggyőzni a legnehezebb — már pedig igaz —, akkor még azt is mondhatjuk, hogy a szocializmus eszméjének legnagyobb győzelme, ha valakiben és valakikben ezt az erkölcsi, gondolkodásbeli változást eléri.

Mi valamennyien, akik a régi világból úgy jöttünk át a születő új világba, hogy abban több-kevesebb hasznot élveztünk — valóságosan vagy akár véltan is —, nem egykönnyen éljük át ezt a változást. De azoknak sem sikerül egyik napról a másikra, maradéktalanul, akik korábban elnyomottak, kizsákmányoltak, emberi méltóságuktól megfosztottak voltak, hiszen évszázados megszokásokat, beidegzettségeket hurocolunk magunkkal valamennyien.

Nincs izgalmasabb dolog, mint ennek az új embernek a formálódását figyelmi. Most kezünkbe vehetünk egy könyvet, amely tárgyilagosan és nyugodtan feltárja előttünk két ember útját a régi világból és annak erkölcséből az új gondolkodásba. A Rickett-házaspár diákként került Kínába, még a csangkajsekista uralom idején, mellesleg azzal a feladattal, hogy az amerikai kémiszolgálat ré-

szére adatokat gyűjtsenek. Sem ők, sem megbízóik nem találták különösnek, vagy helytelennek, hogy kémiszolgálatot teljesítenek egy szövetséges országban, azt még kevésbé, hogy adatgyűjtésüket folytatták a népi hadsereg győzelme, a felszabadulás, a Kínai Népköztársaság megalakulása után is. Valamivel később, a terhelő adatok birtokában letartóztatták a Rickett-házaspárt s éveket töltöttek börtönben (a férfi négy, az asszony három évet), amíg végül mindketten hazatérhettek hazájukba. Ami ezalatt végbement bennük, a legmélyebb lélektani dráma, az ember lelkiületének alapvető és döntő megváltozása. Ahelyett, hogy ezt az élménytadó metamorfózist sok szó dagályába rejtjék, beszéljenek ők maguk, a legautentikusabb elbeszélők.

A pekingi Csing Hua egyetem hallgatói és angolszakos előadói vol-

tak, amikor a felszabadulás végbe- ment. Így írnak róla: „Az egész idő- szakot egy nagy kalamindnak tekintet- tük, amelyet az 'oldalvonalon' állva nézünk végig. Ami a professzorok és a diákok számára hazajük törté- netének dinamikus hullámhegye volt, azt mi olyan érdekes esemény- nek véltük, amelyet elraktározunk magunkban az eljövendő baráti be- szélgetések céljára”. (18. o.) Ezt a kezdeti jóindulatú leereszkedést las- sacskán parázs gyűlölet váltotta fel. Az amerikai külpolitika egymást kö- vető — s általuk felismert — baklö- vései, a koreai háború kirobbantása, majd a kínai önkéntesek beavato- zása után az amerikaiak veresége, mind felingerelték őket — a kínaiak ellen. Lábuk alatt izzott a talaj: há- ború esetén veszélyesebb a kémke- dés. Amikor a népi Kína — önvéde- lemből — törvényt hozott az ellen- forradalmárok megfékezésére, enge- délyt kértek a hazautazásra. Termé- szetesen nem kapták meg. „Milyen jogom kényszerít bennünket ez a kor- mány ilyen kínos, kéymelmen helyzetbe?” — kérdezték. — „Leg- szívesebben fennhangon szídtam vol- na őket és még arra is gondoltam, hogy a központi kormány épületének lépcsőjáról intézek szózatot a diá- kokhoz... Az persze eszembe sem jutott, hogy a kormánynak is lehet némi indoka, amelynek alapján visz- szatart bennünket. Akkoriban egyi- künk sem ismerte volna be, hogy le- het valami helytelen abban, amit cselekszünk... De miközben keserű szavakkal kárhoztattuk a kínaiak 'igazságtalanságát', továbbra is gyűj- töttük róluk az értesüléseket és eze- ket továbbítottuk az angoloknak”. (31. o.)

Amikor a férfit letartóztatták és az asszonyt háziőrizetbe vették, mindketten a legrosszabbra számí- tottak, de legalábbis a kínzásra, és ezért körömszakadtáig tagadtak. A várt kínzások azonban elmaradtak, a vallatás is inkább nyugodt beszél- getés formáját öltötte. Közben azt hallották, hogy a népi kormány tisztá- ban van cselekedeteikkel, de az a célja, hogy ezek helytelenségét ve- lük is beláttassa és gondolkodásukat megváltoztassa.

Nemcsak velük volt ez így. A bör- tön napirendje ugyanazt a célt tűk- rözte: reggel fél 7-től 8-ig, délelőtt 9-től 12-ig, délután 2-től fél 6-ig és este fél nyolctól 9-ig — tanulás sze- repelt a politikai bűnösök napi be- osztásában. Liao, az egyik szobatárs, maga is ellenforradalmi-nacionalista tevékenység miatt letartóztatva ezt mondja afeletti örömeiben, hogy Li Ko, azaz Allyn Rickett vallomást tett: „Mindannyian bűnösök va- gyunk, akik büntetésünket töltjük le, de ennek a büntetésnek nem a bosszú a célja, mint a régi Kínában, hanem a nevelés, hogy egy szép na- pon visszatérhessünk majd a társa- dalomba és új életet kezdhessünk. Ez azonban annyit jelent, hogy meg- kell változtatnunk korábbi életfel- fogásunkat, és így igyekezzünk elke-

rülni azokat a hibákat, amelyeket korábban követünk el... Legtöbbsen azért lettünk ellenforradalmárok és azért kerültünk ide, mert azzal töltöttük életünket, hogy mások rová- sára szerezzünk valamit, ellenszol- gáltatás nélkül. Az új társadalomban nem jut hely az ilyen emberek szá- mára. Éppen ezért felül kell vizsgál- nunk régi elképzeléseinket, más szó- val meg kell reformálnunk gondol- kodásunkat. Ennek egyetlen módja a tanulás és a kölcsönös bírálat, mert csak így tudjuk megkülönböztetni a jót a rossztól”. (134. o.)

A gondolkodás megreformálását maguk a foglyok segítették egymás- ban. Nappjuk szinte végtelen viták- ban teit, amelyek eleinte inkább a tanulás és a vallomás részletei kö- rül forogtak, később pedig kialakul- tabb metódiákkal az ún. gondolatre- formot készítették elő. „Akkoriban mindnyájunknak nevelésesen pri- mitív elképzelésünk volt arról, hogy mit jelent gondolataink megreformá- lása. Először azt hittük, hogy csak a 'kommunistává válás' hajlandósá- gát kell kimutatnunk, be kell ma- golnunk néhány alapvető jelszót, amelyet bármikor elismételhetünk”. (146. o.) Ez lassan megváltozott, a legtöbb fogoly „egyre jobban érezte, hogy a kommunista elméletnek még- issacsk helyesnek kell lennie — hi- szen győzött a kommunisták-vezette forradalom”. (205. o.) Világosan meg- mondták, miről van szó: „Rukkoljon ki a véleményével, terítse ki ide az asztalra, hogy mindenki láthassa. Lás- sák meg, hogy helyes avagy helyte- len vélemények. Csak így lehet őszinte. Azt hiszi, hogy mi csupán szép dolgokat akarunk hallani a kommunistákról? Hát súlyosan té- ved. Azt akarjuk hallani, hogy mi a maga őszinte véleménye. Még sen- kit sem vontunk felelősségre azért, mert őszinte volt. De ha maga ha- zudik, kibúvókat keres és másnak tetteti magát, mint amilyen valójá- ban, — ezt nem szeretjük... Persze, azt sem tűrjük, hogy ezt a helyet a nacionalisták vagy az Amerika Hangja propagandájának terjeszté- sére használják fel. A maga maga- tartása a döntő. Ha valóban meg akarja oldani a kérdést, meg akarja tudni, mi a jó és mi a rossz, mi megadunk hozzá minden szükséges segítséget”. (148—149. o.)

Kialakult a gondolatreform metó- diájája. Első lépés: a korábbi gondol- kodás megvizsgálása, a második a gondolatok elemzése, „a harmadik lépés a pi-pan (bírálat), vagyis an- nak megállapítása, hogy a közérdek- kel egybevetve helyesnek avagy helytelennek bizonyulnak-e ezek a gondolatok. Mások szemével kell néznünk saját gondolatainkat és tet- teinket. A pi-pan elsősorban azért nehéz, mert a legtöbbsen egész éle- tünkben csak saját érdekeinket és vá- gyainkat tartottuk szem előtt s így szinte lehetetlennek tartjuk, hogy a közérdek szemszögéből bíráljuk tu- lajdon cselekedeteinket és gondolatainkat. Ez az ömbírálat lényege. Az utolsó lépés természetesen az új esz-

mék átplántálása a gyakorlatba — más szóval úgy kell élnünk, hogy mindenkor gondoljunk felebarátaink- ra. Ez a mi reformálódásunk...” (195. o.)

Hosszadalmas lenne végigkísér- nünk ezt a folyamatot, nehézségei- vel s azokkal együtt, akik csakham- mar „elsajátították” és „krónikus gyónókká” váltak, végül pedig meg- figyeltük a pi-pan győzelmét és eredményeit. Az olvasó leghelyeseb- ben teszi, ha magát a könyvet veszi kezébe és kiragadott részletek helyett átengedi magát az egész hatá- sának. Li Ko és Li Ju-an, a korábbi kém-házaspár fogsága idején a tet- tekből és a valóságból győződött meg arról, hogy ezentúl másképp kell élnie. Nem is meglepő, hogy amikor visszatértek hazájukba, a „régí világba”, tartózkodás, bosszan- kodás, az elmebaj gyanúsítása kí- sérte őket. Megváltozásuk döntő bi- zonyítéka lett, hogy az igazságtól otthon sem tagítottak. Pedig az egyik újságíró „bizalmasan közölte velem” — írja Allyn Rickett —, „hogy nagy számú vagyok, mert legalább 800 dollárt kaphatnék egy olyan in- terjúért, amelyben elmondanám, mi történik igazán Kínában... Bizo- nyára igazuk volt abban, amit jö- vőm bizonytalan kilátásairól mondt- tak, de én éppen most jöttem abból a társadalomból, ahol az ember so- hasem igazolhatja a tetteit az ön- érdekekkel — ők pedig ezt tekintették az egyetlen valamirevaló igazolás- nak. Annak idején tiszteltem ezeket az embereket, de szűklátókörűsé- gük és vakságuk most annyira el- ütött attól a magatartástól, amely- lyel Kínában ismerkedtem meg, hogy úgy néztem rájuk, mint meg- annyi kisgyerekre.” (325. o.)

Ne hagyjuk említés nélkül, hogy egy alkalommal Rickett cellájába hoztak egy ellenforradalmi tevékeny- ség miatt letartóztatott kínai papot. Bűnét később beismerte. A vitában a felügyelő így szölt hozzá: „Szép kis keresztény vagy. Én ugyan kom- munista vagyok, de nagyon tiszteltem Krisztust. Ő is a népert harcolt a maga korában. Kiúzte a templomból a kufárokat. De te? Mondd meg, hogy mit tettél te? Nemcsak hogy támogattad a kufárokat, hanem te is kufarkodtál egy kicsit a magadé- ből! Krisztus meghalt a népert, el- árulták a reakciók és keresztre fe- szítették az imperialisták. De te? Mondd meg, mit tettél te! Elárultad a népet, a reakciós nacionalisták- kal összefogva dolgoztál, hogy ki- szolgált az imperialistákat. És még te mered magadat kereszténynek nevezni, te!... Hazánk törvényei feltétlenül biztosítják a vallássza- badságot. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a vallást bárki is ellenfor- radalmi tevékenység leplezésére használja fel. Krisztus tanításai és a szocializmus között nincs semmi- lyen ellentmondás. Semmi kifogá- sunk az ellen, ha igazi keresztény akarsz lenni. De addig is nézz egy kissé magadba. Hasonlítsd össze

Krisztus céljait azzal, amit te cselekedtél". (234—235. o.)

Adele Rickett, miután a pi-pan során megismerkedett jelleme rejtebb tulajdonságaival, így írt: „Gyermekkoromtól kezdve rendszeresen jártam templomba, sőt több esetben még az egyház vasárnapi iskolájában is tanítottam. Kereszténynek neveztem magamat. De most elgondolkoztam, vajon valóban keresztényi életet éltem-e. Hát Krisztus

nem arra tanította az embereket, hogy elsősorban testvéreikre gondoljanak és önzetlenül munkálkodjanak az emberiség érdekében? Az új Kínában arra ösztönözték az embereket, hogy a közrédeket helyezték előtérbe az egyéni érdekekkel szemben. Ez volt az egész életforma alapja a börtönben. A kereszténység eszméjét úgy ültették át a gyakorlatba, ahogy otthon sohasem láttam". (260. o.)

Az idézeteket addig gyűjthetnénk, míg szinte az egész könyvet lemásolnánk. Egyszerűbb elolvasni, Mi lesz a hatása? Attól függ, megvan-e bennünk a hajlandóság, hogy pi-pan-t gyakoroljunk, hogy megváltoztassuk gondolatainkat. S ha a könyvet elutasítanánk, ugyancsak rosszul vizsgáznánk önzetlenségéből, emberségből, önismeretből, bűnbánatból és mindabból, „amit Krisztus tett s tanított”...

Zay László

Jean Lassere: La Guerre et l'Évangile

La Réconciliation, Paris 1953; 248 oldal

A szerző, francia református lelkipásztor, könyvének bevezetésében elmondja, hogy a keresztény ember lelkiismerete számára milyen kínzó, sürgős kérdések teszik halaszthatatlanná korunk legégetőbb kérdéseinek: a háború és a béke problémájának teológiai vizsgálatát. „Úgy látszik, — mondja —, hogy az emberi élet sohasem volt olyan olcsó mint ma. Krematóriumok, gázkamrák, tömegbombázások, atombombák jelzik az emberi élet eltévedésének tragikus útját. A modern technikai tudomány lehetővé tette, hogy Isten ajándékait céljakkal ellentétes értelemben használja fel az ember. Egyetlen repülőgép egyetlen másodperc alatt emberi életek százazreit ölthetja ki.”

A keresztény hitnek mindezzel szemben határozott mondanivalója van. „A tízparancsolat világosan meghatározza, hogy miben áll a felebarát szeretete. Ezért a modern ember veszélyes örvény szélén táncorog, midőn megveti, könnyedén veszi a hatodik parancsolatot. Pedig az emberiség jövője éppen e parancsolaton fordul meg. *Ha van ma döntő kérdés, élet és halál kérdése, ez a „Ne ölj!” parancsában összegeződik.* Földünk sorsa függ ettől, tehát az egyház sorsa is.” És itt egy sajátosan egyházi kérdésről van szó, mert éppen ez az a pont, amellyel kapcsolatban a modern ember megítéli az egyházat. „Hol van a „jó hír”, az evangélium, ha a készülő gyilkossághoz segédkezet nyújt az egyház, ha együtt üvölt a farkasokkal?” Mit jelenthet, mit mondhat Jézus Krisztus, ha tanítványai a megbékélés helyett a gyűlöleten munkálkodnak, ha nekik is olcsó az emberi élet? Hogyan szólhatná az egyház a reménység üzenetét a halálos megosztottságban élő emberiségnek, ha szentesíti erkölcsi tekintélyével ezt a megosztottságot és a gyilkosságokat? „Az ateisták keserű megjegyzései és vallásellenes tréfái mögött nem a kereszténynek jogos megvetése van-e, akik a szeretetet prédikálják és elfelejtik azt gyakorolni?” Mindmégannyi kínzó

kérdés, amelyek élesen világítanak rá az egyház előtt álló döntés fontosságára: „Soha úgy, mint éppen ma, a tömegpusztító fegyverektől való irtózás miatt, az egyház bizonyágtétele a hatodik parancsolat valóban súlyos kérdésén áll, vagy bukik.” És a „Ne ölj!” kényszerítő parancsa előtt az egyház habozni, tehetetlenségbe veszni látszik. „Nem kell tehát csodálkozni, ha megvetéssel és haraggal elfordulnak tőle!” A probléma megoldása abban van, hogy az egyháznak legsürgősebben tanulmányoznia kell a háború és a béke kérdését a Szentlélek segítségével és Isten Igéjének fényében. Napjainkban ez elválaszthatatlan az egyház bizonyágtételétől.

A probléma felvetésének a megdöbbentő élességgel való megindoklása után, a könyv mondanivalója három nagy gondolatkörre oszlik.

Az első: *a szeretet parancsa.* Az egyház évszázadokon át visszaélt e parancsolat magyarázásával és megéléssel. Borzasztó gondolat, de a tanulság céljából mégis emlékeztetni kell arra, hogy akadtak teológusok, akik „megmagyarázták”, hogy a felebarát szeretete némely esetben egyenlő annak meggyilkolásával, vagy legalábbis, hogy a gyilkosság nem zárja ki a szeretetet. Pl. Henri Bois „Jézus és a háború” című művében (1917) ezt a sátráni érvelést találjuk: „Jézus tanítása szerint, igenis szeretni kell az ellenséget is és imádkozni kell érte. Imádkozni és szeretni, ez egyáltalán nem összeegyeztethetetlen a gyilkolással és pusztítással, mert pusztítani és gyilkolni — ezek külső cselekedetek, amelyeket el lehet választani a gyűlölet és a bosszú érzésétől”. Hova süllyedt az egyház, hogy produkált ilyen kegyetlen „embereket”, akik azt merészlik állítani, hogy „a halál nem a legrosszabb dolog, amely az embert érheti, hanem ennél sokkal rosszabb a lélek elveszése (u. ott). És nagyot tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy manapság már nincsenek ilyen és ehhez hasonló gondolkodású emberek, különösen a

„keresztény” politikusok körében. De erre a hamis érvelésre válaszolni kell: „*A Szentírás tanítása szerint a fizikai élet Isten áldása, mert ez az egyetlen alkalom, hogy meghallja az ember teremtője szavát és arra válaszoljon, hogy hit által a bűnbocsánatot és az üdvösséget elnyerje.*” Mi a célja az emberi életnek? — ezt kérdezi Kálvin is a genfi Káté bevezetésében. Majd így válaszol rá: „Isten megismerése.” Minden egyes ember élete felbecsülhetetlen érték tehát Isten szemében, mert Jézus Krisztus meghalt ezért az emberért, hogy az megismerhesse Istent. Lehetetlen a keresztény embernek elfelejtenie, hogy mily nagy értéke van az emberi életnek Isten előtt. A szeretet parancsa a keresztény élet harmóniájának, hitelképességének a kérdését veti fel. „Az evangélium összhangot követel belső, lelki életünk és külső magatartásunk között. Ezért tanít bennünket Krisztus szavaival félreérthetetlenül az evangélium arra, hogy „a Krisztusban maradni”, az „ő igéjét megtartani” és az „ő parancsolatai szerint járni” egyet jelent. Nem választhatjuk el a kegyességet az erkölcsi követelményektől. Isten iránti buzgóság nem szakítható el a felebarát buzgó szeretetétől. Az ember Isten iránti szeretetét a felebarátja iránti szeretet hitelesíti, aszerint az „új parancsolat” szerint, amelyet Jézus adott nekünk.” (80 old.) A felebaráti szeretet megélése pedig napjainkban azt követeli az egyháztól, hogy *minden erejével tiltakozzék a készülő gyilkosságok ellen.*

A második nagy problémakör a keresztény ember és az állam viszonyából adódik. A szerző leglényegesebb mondanivalója az állam céljának meghatározásában van. „Isten szolgálja az a te javadra” — mondja Pál apostollal. Az egyes ember és az egész társadalom, sőt az egész emberiség legfőbb java nem lehet más, mint a békesség keresése és védelmezése. Az államhatalom „megbízást és parancsot kapott Istentől, hogy” ezt a közjót szolgálja

hivatalában" (Kálvin). Ha az államnak hatalma van az emberek felett, ezt Istentől kapta, aki előtt öntudatlanul is felelősséggel tartozik. „Világos, hogy az államférfiaknak ez a szolgálata egyházonkívüli jellegű, mert így valósul meg Krisztus tényleges uralma (Regnum Christi); ez utóbbi ugyanis túllépi az egyház korlátjait.” (124. old.) Joggal mondja könyvének ebben a szakaszában a szerző, hogy „itt tanulmányunk legégetőbb pontját érintjük”, mert az államok Istentől nyert feladata és felelőssége a békességszerzés: a békeesség megővése. A felebarát szeretetéből logikusan következik a közöségi jó fogalma, amely korunkban egyetlen szóval fejezhető ki: béke.

A mű harmadik részében találjuk a hatodik parancsot: „Ne ölj!” teológiai összefüggéseinek vizsgálatát. Szükségessé teszi a probléma bibliai-teológiai magyarázatát az a tény, hogy a Szentírásban, különösen az Ótestamentumban bőven találunk véres történetekről, kegyetlen háborúkról szóló beszámolókat. A teológusok számos esetben ezt érvül hozták fel a háborúk igazolására. Ezzel szemben viszont megállapítható, hogy „a gyilkosság, legyen az egyéni, vagy közösségi, az Ótestamentum íróinak a szemében

önmagában véve is olyan súlyos dolog volt, olyan visszatartó, hogy nem akartak bennünket megkímélni semmi részletétől és borzalmas leírásától”, hogy így láthassuk annak bűnös, szörnyű voltát. (189. old.) Figyelemre méltó tény, hogy az *Ószövegségben az első számú bűn: a gyilkosság*. Az özönvíz megokolása is ez: „megtelik a föld erőszakoskodással” (Gen. 6:11) Isten Noét ugyancsak ettől a bűntől óvja az özönvíz után. (Gen. 9:5—6) Ami az Újtestamentumot illeti, „köztudomású, hogy Jézus szüntelen tiltakozott az erőszak ellen. Pétert is Sátánnak nevezi, midőn az fegyvert akar használni. Az apostoli levelek is többször tesznek említést a hatodik parancsot érvényességéről. (Róma 13:9; Jakab 2:11)

Az egész könyv tanulságaként a következőket állapíthatjuk meg a szerzővel: *a háború és béke kérdésének teológiai tisztázása evangéliumi érdek*. Célja: hogy az egyház hiteles evangéliumot prédikálhasson. „Mert a keresztyénség egy teljesen új korszak küszöbén áll. Lehetetlen számára mostmár hitét csak külsőlegesen élni. A hívőknek komolyabban kell venniük keresztyénségük megvalósítását az egész élet teljességében. Azt mondhatnánk,

hogy véget ért a keresztyénség összekeverésének korszaka, és a megtisztult keresztyénség új korszaka kezdődik. Eljött az az idő, amikor a keresztyének nem lehetnek többé akadály a keresztyénség útján.” Mit cselekedjünk tehát? — tesszük fel a kérdést. A válasz ebben van: „A keresztyénséget nem „megvédelmeznünk” kell, mint azt némelyek gondolják, hanem sokkal inkább a keresztyénséget a legsürgősebben élnünk kell.” (248. old.)

Jean Lasserre könyve jó bibliográfiát nyújt a béke kérdése teológiai vizsgálatához. Néhány könyvcímet itt megemlítettünk.

K. Barth: La guerre et la paix. 1951.

P. Hartill: Into the way of peace (London)

G. J. Heering: De christianisme et la guerre.

H. Iwand: Du sollst nicht töten! (1950)

M. Jones: The Church, the Gospel and the war. (1948)

D. Parker: Refus de la guerre (1949)

H. Roser: Le chrétien devant la guerre. (1953)

Montpellier 1958. május.

Tóth Károly

Hans Joachim Iwand: Der Prizipienstreit innerhalb der protestantischen Theologie

Kirche in der Zeit, Düsseldorf, 1958 (4—5)

A Düsseldorfban megjelenő *Kirche in der Zeit* c. evangélikus folyóirat két egymást követő száma [1958 (4) 113—116; (5) 147—151.] közli Hans Joachim Iwand bonni teológiai professzornak egy Bonnban, Greifswaldban és Prágában elhangzott előadását, amely történeti távlatban érzékelteti a jelenlegi német teológia fő problémáit. A német nyelvű teológiai munkásság és a magyar teológiai gondolkodás között mindig szoros kapcsolatok állottak fenn. A harmincas évektől kezdve e kapcsolatok egyre inkább Barth Károly életműve jegyében szövődtek szorosabbra, éppen ezért Iwand professzor Barth nyomán jár előadásának az ismertetése azt a reményiséget rejti magában, hogy teológiai gondolkodásunkra megtermékenyítő hatást fog gyakorolni — még akkor is, ha már nálunk is akadnak olyan teológusok, akik a reformáció hű örököseiként nem a barthi „pontoszerű” kijelentés-fogalmat vallják a magukénak.

Iwand professzor előadása elején Troeltsch Ernőt idézi és megállapítja, hogy amikor jelenlegi helyzetünk tisztázása végett széjjelnezzünk, jelenlegi helyzetünket időbeli

vándorlásunk egyik útiállomásának kell tekintenünk. A 19. század liberális teológiáját azért is érdemes újra szemügyre venni, hogy a régi és már elhagyott útra az 1945 után előállott új helyzet következtében szükségessé vált új teológiai eszmélődés közben vissza ne térjünk. H. J. Iwand professzor Troeltsch Ernőt idézve jellemzi A. Ritschl és A. von Harnack korát: „A teológia sokkal közömbösebb lett az egyházi problémák iránt... A történet és dogmatika különválása... a helyzet eredménye.” A metafizikai szellem elbágyadt, a vallás sui generis ügy lett, a vallásos megismerés agnosztikus elmélete a helyes és dogma nélküli egyházra van szükség — e rövid formulákkal lehet jellemezni azt a kort, amely a keresztyénség elsőségét a vallásfilozófia segítségével akarta biztosítani. A keresztyénség elsősége („Höchstgeltung des Christentums”) a nyugati kultúra mintegy ötven év előtti önelégültségét fejezte ki és egyre törékenyebbnek bizonyult azáltal, hogy a liberális-ethikaj istenfogalmat a bibliai istenkép megelevenedése széttörte. Az idealista istenfogalom és a Jézus Krisztus Atyja közötti átmenet jár-

hatatlannak bizonyult. E folyamatot segítette elő az elfelejtett eschatológia felelevenedése, amely Johannes Weiss és különösen Albert Schweitzer nevéhez fűződik. A teológia a világ életigenlését Jézusnál alkarta újra felfedezni és ezáltal igazolni, a világnak pedig nincs szüksége erre a segítségre, mert a modern szellemiség által igenli önmagát. A történeti Jézus megbuktatja a modern Jézust — mondja Iwand professzor. A Schweitzer nyomán. Ebben a helyzetben adja ki Johannes Ficker Luthernak a Római levélről tartott előadásai kéziratát. Egyre inkább világossá válik, hogy a dogmatikát nem lehet az etikára alapozni, hanem megfordítva, a jó dogmatika az etikát is magában foglalja; az imperatívust az indicatívusra lehet építeni és nem vice versa. Nagyon érdekes az, amit Julius Schiewitz mondott a 20-as években felsarjadó teológiai virágzás idején, nem sokkal 1933 előtt, Iwand professzornak: „Látja, hogy mennyire megért minden az aratásra. A Sátán nem sokáig fogja ezt tétlenül nézni.” A bibliai-dialektikai gondolkodás megmaradt volna egyházi vitának, ha nem jön el a hitleri ha-

talomátvétel ideje. A dialektika teológia művelői az igazi egyház és a jó teológia után tudakozódtak, tehát tulajdonképpen apolitikus emberek voltak s csak a hivatalos — német keresztény vonal kiszűrtte őket arra, hogy bibliai ismereteiket az eredetnél szélesebb körben fejezzék ki. A megvetett teológia sokak számára lett menedékké. A németországi kereszténység számára hiányzik ma az a gyújtópont, ami megvolt 1933-ban — mondja *Iwand* professzor —, noha sokan úgy vélik, hogy ma a marxizmussal való eszmecsere tölti be ezt a szerepet, de a dolog mélyebben rejlik, mint a mai világnézeti döntések szintje. Ahogy az eschatológia, a *verbum Dei* bibliai kategóriája, a *justificatio* impii újrafelfedezésekor nem lehetett tudni, hogy milyen döntések erednek még ezekből a felismerésekből, ugyanígy áll ma is a német teológia. Valami hasonló elevenség mutatkozik, mint a 19. század elején s eközben csak azt lehet kérni az Istentől, hogy a teológia a restauráció áldozatává ne váljék.

Iwand professzor, miután megállapítja, hogy az igazi, a tisztá tanítás a kísértés pillanatában az eretnokség látszatát viseli, a továbbiakban a német teológia négy fontos problémájával foglalkozik. A kijelentés, a törvény és evangélium, az anthropológia és a hermeneutika kérdését emeli ki.

Amit a megigazulás kérdése jelentett a reformáció számára, azt jelenti ma a kijelentésről szóló tanítás. Óvatosabban szólva: ha tisztázódott, hogy mit mond az Isten Igéjéről szóló tanítás, akkor az egész kiengesztelés-tant is újra érteni fogjuk. A kijelentés-tan alapítója: Isten egyetlen igéje Jézus Krisztus. Őrajta kívül nincs más Ige. Ezzel minden más kijelentés fényét veszti; nem lehet úgy tenni, hogy először Krisztus nélkül nézzük a világot, majd utána Krisztusban. Lezárult a *Schleiermacher*-től eredő kettősség lehetősége s e folyamat nem csendes módon, hanem Isten ítélete során, szükséges politikai döntések közepette ment végbe. E döntés révén újra becsülni tudjuk a régi egyház hitvallását a Szentháromságról. „A trinitas a christológiai titok jele az

istenfogalmón — mondja *Iwand* professzor. Csak a Krisztusban adott revelatio specialis van, ami egyúttal a revelatio generalis is, mert az egész világnak és minden embernek szól. Elutasítja az „öskijelentés” tanítását, amit *P. Althaus* Rm. 1:18kk. — és 2:14kk-ra való hivatkozással megtart. Althaus az öskijelentésen „az isteni bizonygatótétel eredeti, megmaradó valóságát” érti, „mellyel szemben jelenleg minden ember vétkes”. Althaus szerint: „az evangélium pozitív viszonyban van a kereszténység előtti mithosszal is”. *Iwand* nem veti fel azt a kérdést, hogy hova vezet a természeti teológia és az öskijelentés megkülönböztetése, hanem csupán azt, hogy Jézus evangéliuma vajon tényleg feltételez-e a bibliai Szentlélek mellett egy külön általános logost, mely mindenkét megvilágosít?

A törvény és evangélium kérdése szorosan összefügg az előzővel. E ponton a kijelentés egységének a problémája vetődik fel. A német kereszténynek („*Deutsche Christen*”) „evangélium és népiség” jelszava ezen a szakaszon teljesen megérlette azt a fejlődést, amely felé a német teológia haladt. A népi nomos létrejött fogalma politikai területen megpecsételte az evangélium eszméletlenségét. *Gogartent* idézve *Iwand* megállapítja, hogy a népi nomos a törvény első értelmének, az usus legis civilis-nek az átalakítását jelenti. Az erkölcs területét elválasztja Isten hatáskörétől és úgy ad formát a népnek, hogy uniformisba öltözteti. Ennek az erkölcsiségnek az ápolását pedig az egyház evangéliumi feladatának tartja. A népi nomost formalizmussá teszi rosszá; *Luther* nem véletlenül nevezte az evangéliumot *lex spiritualis*-nak.

A harmadik problémakör egy kérdésben foglalható össze: van-e az embernek autonóm önismerete? E kérdésben óriási különbség van a 19. század, illetőleg *Barth* és *Vogel* teológiája között. Jézus nem a humanitás általános eszményének a betöltője, hanem az istenség titka mellett az emberség titka is. Aki vele kapcsolatban elmossa az Isten és ember közti határt, annak meg kell mondania azt is, hogy mi a különbség az ember és az állat kö-

zött. Jézus alakjának új értelmezéséből két ismeret elevenül meg: 1. a karácsony csodája; Krisztusban az igaz ember áll előttünk azért, hogy Isten emberré lett; 2. Krisztus érettünk lett emberré. Míg az önmagáért élő Jézusból indulunk ki, addig a helyettesítés gondolata érthetetlen marad. Ez esetben a kiengesztelődésnek a vallásos alany tudatában van valósága, de ha extra nos értelmezzük a kiengesztelődést, akkor a mi történetünk, melyet szemlélhetünk és hihetünk benne.

Az inkarnáció és a helyettesítés pozitív értelmezésével újra felvetődik a történeti és dogmatikai teológia előjáróban már említett témája. *Troeltsch* „agnosztikus dogmatikája” helyére ugyan egy tudományosságában biztosabb dogmatika lépett, de a divergencia a két tudományág között továbbra is érezhető. A dogmatikának nem az a feladata, hogy a kegyes öntudat kifejezője legyen, hanem az, hogy a teljesen az emberen kívülvalót értelmezze. Nem önmagát, mert akkor a dogmatikát teszi Isten kijelentése helyére. A dogmatika örökös tisztá abban van, hogy állandóan ügyel arra, hogy a teljesen transcendens a kezünkben immanenssé váljék. S a teológia ugyanezt kívánja az exegézistől is. Egy képpel élve: a dogmatika az inensó parton van, a Szentírás a másikon, de ami a dogmatikában igaz, az a túlsó partról való. Ezért az exegézis sem elégedhetik meg azzal, hogy megállapítja az egyes bibliai szerzők gondolatait. A Krisztus-esemény magyarázata megköveteli, hogy az exegézis közeledjék a dogmatika felé. A dogmatika pedig nem uralhatja az exegézist, hanem az a kötelessége, hogy elősegítse azt. Manapság óriási fordulat megy végbe a protestáns teológiában, amelyet csak akkor tudunk igazán felmérni, ha történeti távlatban nézzük, s e fordulat középpontjában Isten Igéje áll. Az ember és Isten igéje nem állhat sztatikusan egymással szemben. *Luther* ezt mondja Isten szándékáról: „*Justificat, vincit enim in verbo suo, dum nos tales facit, quale est verbum suum, hoc est justum verum sapiens. Et ita nos in verbum suum, non autem verbum suum in nos mutat.*”

Pákozdy Miklós

„Az egyház történetének van iránya és célja... A valóságos egyház léte nem öncél. Éppen az az isteni munkásság, amely életi és létrehozza, teszi azt lehetővé, hogy önmagának mint valóságos egyháznak a létét úgy értse, mint a benne folyó isteni munkálkodásnak a célját. Éppen az az isteni munkásság, amelynek folytán valóságos egyház lehet, tartja mozgásban egy irányba, egy cél felé, amely azzal még nincs betöltve, hogy valóságos egyházként létezik, — amely célt a gyülekezet ilyen mivoltában csak felmutatni és tanúsítani tud. Az úton, e cél felé való mozgásában szabad és kell neki Urának szolgálni.

Éppen ezért olyan mértékben nem lenne valóságos egyház, amilyen mértékben önmagát és nem az őt létrehozó isteni munkásságot akarná kiábrázolni. Majd a célnál, a dicsőségben ő is nyilvánvalóvá lesz: akkor azonban mint olyan egyház, amely nem önmagát kereste, ábrázolta ki és dicsőítette, bizonyosságtételével magát inkább alárendelte, igénytelenül szolgálva rendelkezésére bocsátotta annak, amit Isten akart vele és munkált benne. — A cél, amelynek irányában a valóságos egyház úton van, az egész embervilágnak a Jézus Krisztusban de jure már megteremtett megszentelésének a nyilvánvalóvá tétele.”

(Barth Dogmatik, IV/2. 701—702. 1.)

„Atomszám”

A Theológiai Szemle június-júliusi kettős számát íme nagyrészt az atomkérdésnek szenteltük. Nagynevű atomtudósok mellett a különböző theológiai tudományok hazai és külföldi képviselői szólnak meg beszédekben, tanulmányokban, előadásokban, könyvismertetésekben és ökumenikus konferenciái beszámolóikban. Magyar nyelven ezúttal először jelenik meg teljes szövegében Dr. Schweitzer Albertnek az oslói rádió útján most áprilisban sugárzott három világraszóló tiltakozása az atomgyilkosság ellen, a jövő nemzedékek élete és épisége ellen elkövetett merényletek ellen, az embervoltunk fizikai és erkölcsi megsemmisítésére törő atomháborús előkészületek ellen.

Lapzárta után érkezett meg Schweitzer professzornak a *Peace and Freedom* című angol lapnak adott legújabb nyilatkozata: a nyugati atomhatalmak kormányai most azt a taktikát követik, hogy a tiltakozó tömegmozgalmak kifárasztására törekszenek, azután ismét vissza akarnak térni eddigi politikájukhoz, a *közvéleménynek éppen ezért éberem kell virrasztania*. Megemlítette azt is, hogy az egyik NATO-kormány hadügymisztere az ő három nyilatkozatát „kommunista befolyás eredményének” minősítette. „Milyen mélyre sülyedt az a politika — mondotta Schweitzer —, amely a közvélemény részéről a nyugati kormányok elé terjesztett minden egészséges javaslatot »kommunista inspiráció«-ként intéz el”. Végül kifejezte azt a meggyőződését, hogy *a szovjet javaslatok komoly békeszándékból fakadnak*, éppen ezért mielőbb meg kell tartani a csúcserőtelket, meg kell szüntetni az atombomba kísérleteket és meg kell szervezni az atom- és hidrogénbombagyártás betiltásának ellenőrzését.

Úgy tudjuk, hogy a német eredetű is megelőzve, e számunkban lát először napvilágot egy ugyancsak nagyjelentőségű theológiai megnyilatkozás: Dr. Vogel Heinrichnek, korunk egyik legkiválóbb német szisztematikusanak *Hatvan tetele* Jézus Krisztus gyülekezetének az atomfenyegette világban teendő bizonyosságáról. Talán nem csalódunk abban a reményünkben, hogy ez a Hatvan tétel — amelyet a prágai ökumenikus tanácskozásról szóló beszámolóink közül — döntő fordulatot hoz majd a Német Evangéliumi Egyház eddigi egyensúlyozó magatartásában, képessé teszi az egyértelmű, határozott, minden engedelmes hívő számára kötelező tiltakozásra a nyugatnémet atomfegyverkezés ellen.

A prágai ökumenikus konferencia anyaga, amelyből bő kivonatokat ad ismertetésünk, egyébként is nagy figyelmet érdemel. Van-e olyan nagy kérdés az atomkérdés, hogy egy keresztyén világszínát döntését igényelheti? — erre kell felelnie minden felelős keresztyén egyházi embernek, elsősorban a protestáns világszervezetek vezetőinek.

Talán nem is kell megindokolnunk, hogy a magyar theologusok tanulmányainak sorát miért e'özi meg két természettudósunk szakszerű közleménye. Dr. *Straub* F. Bruno professzortól megtanulhatjuk, hogy az atomkérdésben is két fronton

kell küzdenünk: egyfelől azokkal szemben, akik visszaélnék az atombontás világtörténelmi jelentőségű felfedezésével és pusztító célokra használják azt fel; másfelől azokkal szemben, akik — az előbbiekre hivatkozva — mindenestől elátkozzák az atomkorszakot, amint ez a nagy felfedezéssel kapcsolatban a múltban is történni szokott. Megtanulhatjuk, hogy az atomenergia békés célokra való felhasználása mekkora áldást hozhat az egész emberiség számára.

Dr. Kiss Ferenc orvosprofesszor dolgozata az atomsugárzás okozta biológiai károsodások kutatásának új eredményeit tárja fel; egyben rámutat arra, hogy a keresztyénség *egységes* fellépése teheti csak hitelképpessé és hatásossá az egyes egyházak tiltakozását az emberi életnek az atombomba-robbantások által előidézett példátlan veszélyeztetésével szemben.

A szaktudósok adataiból épített reális talajon mozogva sokkal világosabban láthatjuk, hogy az atombontás titkának feltárásával az ember, elsősorban a keresztyén ember micsoda döntés elé került! Cikkeink — köztük a theológiai professzorok debreceni konferenciáján elhangzott előadások — részben mélyreható önálló kutatások eredményei, részben az atomkérdéssel foglalkozó theológiai irodalmat ismertetik és elemzik. Abban a reménységben adjuk közre ezeket a tanulmányokat, hogy a magyar protestáns prédikátorok általuk nélkülözhetetlen segítséget kapnak igehirdető és lelkgondozó szolgálataikhoz ebben a sokakat nyugtalanító, égető kérdésben.

Szeretném még olvasóink figyelmét külön is felhívni *Pákozdy* László professzornak a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa elnökségének felkérésére, a Theológiai Szemle szerkesztő bizottságának megbízásából írt válaszcikkére, melyben dr. E. *Payne*-nek, az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottsága alelnökének a végrehajtott bizottság felkérésére írt, a magyarországi egyházakkal foglalkozó cikkére felel. *Payne* cikke a Világtanács negyedévi folyóiratában, az *Ecumenical Revue* legújabb számában jelent meg. Nagyon sajnáljuk, hogy hosszúsága miatt nem közölhetjük egész terjedelmében, mint iskolapéldáját annak, *hogyan nem szabad írnia* felelős egyházi embernek valamely testvéregyház belső ügyeiről. *Pákozdy* László ismerteti és idézi *Payne* cikkének állításait és elemzi azokat a módszereket is, ahogyan ez a Világtanács megbízásából szerkesztett írásmű a tényeket vagy mellőzi, vagy eltorzítja, vagy egyáltalán nem egyházi cézzal értékeli. Sajnos, a Világtanács egyes vezetői, még mindig nem jutottak el odáig, hogy keresztyén módon megítéljék önmagukat 1956 őszén elkövetett súlyos tévedéseikért, így azután hibáikat minden megnyilatkozásuk során csak újabb hibákkal tetézik. „Ha mi ítélünk magunkat, nem ítéltetünk el” — milyen felszabadító és mégis milyen nehéz lecke ez! Tanuljunk abból a lehangoló példából, amelyet *Payne* testvérünk cikke jelent és ne kövessük sem őt, sem a Világtanács többi vezetőit az öngazságnak ezen az útján.

Theological Review

Founded 1925 — New Series Vol. I. — June—July 1958, 2—3.
A Monthly published by the Ecumenical Council of Churches in Hungary

EDITORIAL BOARD

The Very Rev. Tibor Bartha, Th. D. Bishop of Debrecen, Prof. Joseph Bodonhelyi, Th. D., Ph. D., Prof. Stephen Czeglédy, Th. D., Chief Curator Prof. Thomas Esze, Ph. D., Prof. em. Emerich Kádár, Ll. D. (Editor), Dean Prof. Gyula Nagy, Th. D., Ph. D., Prof. Earnest Ottlyk, Ph. D., Th. D., Ll. D. Prof. Ladislav Martin Pákozdy, Th. D., (Chief-Editor), Prof. Nicolas Pálffy, Th. D. (Associated Editor), Dean Prof. Andrew Tóth, Th. D., Prof. Sigismund Joseph Varga, Ph. D.

CONTENTS

Prof. Dr. F. Bruno Straub (Academician, double Kossuth-prize winner): *Against the Atomic War — for Employing the Atomic Energy peacefully.* — Prof. Dr. Francis Kiss (Professor of Medicine, Kossuth-prize winner, the President of the Federation of the Free Churches): *Nuclear Disintegration and the Human Life.* — Prof. Dr. Ladislav M. Pákozdy: *From Sinai to Hiroshima.* — Dr. Albert Schweitzer's Warnings against the Atomic Death (k. i.) — Prof. Dr. Gyula Nagy: *The War of the Atomic Era and Today's Christian Ethics.* — Rev. Emerich Jánossy: *The „Just War“.* — Prof. Dr. Sigismund Varga: *Our Church against the War.* — Rev. Ladislav Zay: *They Have Ears, but They Hear Not.*

WORLD REVIEW

Prof. Dr. Ladislav M. Pákozdy: „Some illusions and Errors“ by Dr. Earnest A. Payne. — *The Ecumenical Theological Conference on Peace in Prague.* — Prof. em. Dr. Emerich Kádár: *Notes on our Journey in the Soviet Union (II).*

HOME REVIEW

Rev. Dr. Louis Fekete: *Let us Appreciate Our Ancient Monuments.*

REVIEW OF BOOKS AND PERIODICALS

H. H. Kirst: *Keiner komm davon* (D. Dr. Hans Joachim Iwand) — Dean Prof. J. L. Hromádka, Ph. D. D.: *Theology Between Yesterday and Tomorrow.* (Rev. Ladislav Lukács). — Allyn and Adel Rickett: *We were Spies in China* (Rev. Ladislav Zay). — On Periodicals (Rev. Nicolas Pákozdy)

Editorial Office: IX. Kálvin tér 8. II. udvar I. em. 6.
Circulation Department: XIV. Abonyi u. 21.

Theologische Rundschau

Gegründet 1925 — Neue Folge Jg. 1. — Juni—Juli 1958, No. 2—3.
Monatschrift des Ökumenischen Rates der Kirchen in Ungarn

REDAKTIONSAUSSCHUSS:

Bischof Dr. Tibor Bartha, Prof. Dr. Joseph Bodonhelyi, Prof. Dr. Stephan Czeglédy, Oberkurator Prof. Dr. Thomas Esze, Prof. em. Dr. Emerich Kádár (verantwortlicher Schriftleiter), Dekan Prof. Dr. Gyula Nagy, Prof. Dr. Ernst Ottlyk, Prof. Dr. Ladislav Martin Pákozdy (Hauptschriftleiter), Prof. Dr. Nikolaus Pálffy (Schriftleiter), Dekan Prof. Dr. Andreas Tóth, Prof. Dr. Sigismund J. Varga.

INHALT

Prof. Dr. F. Bruno Straub (Mitglied der Akademie der Wissenschaften, zweifacher Kossuth-Preisträger, Budapest): *Gegen den Atomkrieg — für die friedliche Benützung der Atomkraft.* — Prof. Dr. Franz Kiss (ord. Professor der Anatomie, Kossuth-Preisträger, Präsident des Rates der Freien Kirchen): *Die Atomspaltung und das menschliche Leben.* — Prof. Dr. Ladislav Pákozdy (Ref. Theol. Akademie, Debrecen): *Vom Sinai bis Hiroshima.* — K. I. *Die Warnungen von Dr. Albert Schweitzer gegen den Atomtod.* — Prof. Dr. Gyula Nagy (Evang. Luth. Theol. Akademie, Budapest): *Der Krieg im Atomzeitalter und die christliche Ethik der Gegenwart.* — Pfarrer Emerich Jánossy (Ref. Kirche, Debrecen) *Der „gerechte Krieg“.* — Prof. Dr. Sigismund Varga (Ref. Theol. Akademie, Debrecen): *Unsere Kirche gegen den Krieg.* — Bischof Dr. Tibor Bartha (Ref. Kirche, Debrecen): *Wie können wir für die Einheit unserer Nation und für den Frieden kämpfen?* — Pfarrer Ladislav Zay (Luth. Kirche): *Sie haben Ohren, und hören nicht.*

WELTRUNDSCHAU

Prof. L. M. Pákozdy: „Some Illusions an Errors“ — by Dr. Earnest A. Payne — *Die ökumenisch-theologische Friedenskonferenz in Prag.* — Prof. Dr. Emerich Kádár (Budapest): *Aufzeichnungen über unsere Reise in der Sowjetunion (II).*

HEIMATRUNDSCHAU

Pfarrer Dr. Ludwig Fekete (Ref. Kirche, Budapest): *Behüten wir unsere Kunstdenkmäler!*

BÜCHER UND ZEITSCHRIFTENRUNDSCHAU

H. H. Kirst: *Keiner komm davon!* (Hans Joachim Iwand, Bonn; übersetzt von Prof. Dr. Sigismund Varga). — L. J. Hromádka: *Theology Between Yesterday and Tomorrow* (Pfarrer und Dozent Ladislav Lukács, Ref. Theol. Akademie, Debrecen). — Allyn und Adel Rickett: *Wir waren Spionen in China* (Pfarrer L. Zay) — *Aus Zeitschriften:* Pfarrer Nikolaus Pákozdy (General-konvent d. Ref. Kirche, Budapest).

Redaktion: IX. Kálvin tér 8. II. udvar I. em. 6.
Administration: XIV. Abonyi u. 21.

THEOLOGIAI SZEMLE

TARTALOM

DR. VARGA ZSIGMOND J.:

A munka mint keresztyén bizonyágtétel

JÁNOSSY IMRE:

A munka keresztyén etikai kérdései a társadalmi rendszerváltozás idején

DR. OTTLYK ERNŐ:

Munkaerkölcs és keresztyén hivatástudat

DR. PAKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON:

Az egyház az ipari társadalom változásai közepette

FARKAS JÓZSEF:

A nő természete, szerelme és munkája

DR. TAPOLYAI MIHÁLY
idegorvos, gyermek ideggyógyász:

Gyermekeink erkölcsi problémái

ÉLIÁS JÓZSEF:

Az igehirdetés felfedezése

SEBESTYÉN JÁNOS:

Augusztinusz — a tanítvány és barát szemében

VILÁGSZEMLE

D. DR. VETŐ LAJOS:

**A stockholmi lefegyverzési és nemzetközi együttműködési kongresszus —
— theológus szemmel**

SZABÓ LÁSZLÓ:

Beszámoló az Európai Baptista Szövetség konferenciájáról

MAURICE CAVALIÉ:

A franciaországi reformáció öröksége

JACQUES DELPECH:

Vallásszabadság Spanyolországban

HAZAI SZEMLE

ZAY LÁSZLÓ:

A vallás és egyház néhány új filmben

(A tartalom folytatása a borítólap belső oldalán)

ÚJ FOLYAM

1958

4-5

SZÁM

ALAPÍTVÁ 1925-BEN

THEOLOGIAI SZEMLÉ

A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIUMI PROTESTANTIZMUS HAVI FOLYÓIRATA

1958. AUGUSZTUS—SZEPTEMBER

A Theológiai Szemle szerkesztő bizottsága:

Dr. Bartha Tibor, dr. Bodonhelyi József, dr. Czeglédy István, dr. Esze Tamás, dr. Kádár Imre (felelős szerkesztő), dr. Nagy Gyula, dr. Ottlyk Ernő, dr. Pákozdy László (főszerkesztő), dr. Pálffy Miklós (társszerkesztő), dr. Tóth Endre, dr. Varga Zsigmond J.

Felelős kiadó: Muraközy Gyula.

Szerkesztőség: Budapest, IX. Kálvin tér 8. II. udvar. I. em. 6. sz. Telefon: 181—055

Szerkesztőségi órák: minden szerdán d. u. 3—6 óráig

Kiadóhivatal: Budapest, XIV. Abonyi u. 21. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.

Előfizetési díj egész évre — 12 számra — 140.— forint; az 1958. évben (május—december) megjelenő nyolc számra 90.— forint, amely két előzetes részletben is fizethető.

Egyes szám: (átlag 48 oldal + 4 borítólap) ára 12.— forint. — Kettős szám ára 24.— forint.

L1035/2 — Zrínyi Nyomda. Budapest. Felelős: Bo'gár Imre.

Tartalom folytatása:

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

- Otto Eissfeldt: Die Genesis der Genesis** (Pákozdy László Márton)
Oscar Cullman: Die Christologie des neuen Testaments (Szabó Andor)
Johannes Schneider: Gemeinde und Welt im neuen Testament
(Tóth Károly)
Áprily Lajos: Ábel füstje (Szénási Sándor)
Ring Lardner: Owen Muir kalandjai (Zay László)
A Bratszkij Wesztnyik 1958. 1. és 2. száma (Tóth Károly)
James J. McCord: The Servant Lorā (Pákozdy Miklós)
Gabriel Widmer: Orientations actuelles de la dogmatique réformée
(Pákozdy Miklós)

Kérés olvasóinkhoz

Augusztus közepén, mikor ezt a lapszámot zárjuk, már közel nyolcszáz olvasónk előfizetési díjának beérkezését jelentette a kiadóhivatal. Sokan vannak olyanok is, akik még pár hét haladékat kértek az előfizetési díj beküldésére. Aránylag kevesen vannak — az összes protestáns gyülekezetek lelkipásztorai közül alig százan —, akik anyagi nehézségekre hivatkozással bejelentették, hogy nem tudnak rendszeres olvasóink táborához csatlakozni. Néhányan indokolás nélkül visszaküldték lapunkat.

Igen sok olvasónk biztató, bátorító, segítve bíráló levele megerősít bennünket abban a meggyőződésben, hogy szerkesztő bizottságunk nemcsak a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsától, ettől a valóban magas egyházi testülettől kapta megbízását, hanem még magasabbról, „onnan felülről” is, a mi irgalmas Istenünktől. Meggyőződésünk, hogy lapunk szolgálatát egyetlen keresztyén igehirdető sem nélkülözheti. E szolgálat ökumenikus visszhangjára jellemző, hogy előfizetőink névsorát a római katolikus egyház püspöke is díszíti. Bizalommal kérjük lelkipásztor testvéreinket, győzzék le az anyagi — esetleg a lelki — akadályt és álljanak közénk valamennyien. Hordozzák velünk együtt a Theológiai Szemle anyagi és szellemi terheit, ne fosszanak meg bennünket és ne fosszák meg magukat ennek a sok áldással biztató közösségnek a jótéteményeitől.

Hálásan köszönjük a sok örvendező, imádságot ígérő levelet és a jó testvéri tanácsokat. Igyekszünk minden észrevételt megfontolni. Folyamatos kérésünk: közöljék velünk olvasóink, hogy milyen teológiai tanulmányokat folytatnak, miről írhatnának számunkra tanulmányt vagy rövidebb cikket. Azt is írják meg, hogy miről olvasnának szívesen? Milyen könyvek ismertetését szeretnék olvasni, mely könyvekről tudnának beszámolót küldeni?

Végül megismételjük a nyomdatechnikai jelzésekre és helyesírási előírásokra vonatkozó kéréseinket, melyeket lapunk első számában részletesen felsoroltunk, de több cikkírónk még nem vette figyelembe ezeket a nyomdai előírásokat. Kérjük, könnyítsék meg munkánkat azzal is, hogy ezekhez a szabályokhoz alkalmazkodnak.

A munka mint keresztyén bizonyágtétel

1 Bevezetés: a kérdés időszerűsége

Jézus Krisztus egyháza számára nélkülözhetetlen dolog az, amit általában fogalomalkotásnak nevezünk. Ez részint azt jelenti, hogy Isten kijelentése alapján kell tisztázni magában mindazokat a fogalmakat, amelyeket használ; részint azt, hogy bibliai módon érti és alkalmazza a bibliai fogalmakat. Az egyúttal bizonyágtétel arról is, hogy az egyház érti és jól érti Isten üzenetét. Mindez áll a munka fogalmára is. A fogalmi tisztázást ma két oldalról is szükségesnek kell tartanunk: egyfelől egyházunk kegyességének előzményei és jelenlegi helyzete szempontjából, másfelől a körülöttünk élő és alakuló társadalmi rendre való tekintettel.

Gyakran esik szó közöttünk az egyház útjáról s ezt az utat úgy határozzuk meg, mint Isten akaratának az útját. Az is világos, hogy az egyház számára Isten kijelentésének, a bibliai üzenetnek a megértése teszi lehetővé azt, hogy ezen az úton járjon. Az üzenet megértése kifejeződik az egyház egész magatartásában: gondolkozásmódjában, beszédében és cselekedeteiben egyaránt. Részletesen el lehetne sorolni, hogy mi mindenben nyilvánul meg az egyházban az üzenet megértése: tagjainak gondolkozásában, lelkipásztorainak igehirdetésében, teológusainak eszmélkedésében, az egész egyház cselekvő szolgálatában, — hogy csak a legfontosabbakról beszéljünk. Itt azonban most ezek közül a megnyilatkozási formák közül csak egyet szeretnék említeni: egy olyan formát, amellyel eléggé keveset szoktunk törődni, bár elég sok szó esett mostanában erről is közöttünk. A bibliai alapon történő keresztyén fogalomalkotásra gondolok itt. A kijelentés időszerű megértése egészen sajátosan sűrített formában fejeződik ki a keresztyén fogalomalkotásban. Nyilvánvaló, hogy az ember nem szavakban gondolkodik. De az is bizonyos, hogy fogalmainak összesűrített kifejezésére szavakat használ s minden egyes ilyen szó mögött a megértésnek egy hosszú folyamata húzódik meg. Ha nem így van, akkor a szóból egyszerűen jelszó lesz: ez már csak a megértés hiányát akarja leplezni s ezzel már csak „dobálózni” lehet.

Sok esetben éppen az történik, hogy egy ilyen rosszul használt szó leple alatt fogalmi kavargás megy végbe s ez helytelen magatartásba viszi bele az embert. Egy egészen kirívó példát mondanék. Németországi evangélikus körökben nemrégiben megbotránkoztak azon, hogy egy keresztyén politikai lap egy tengerre bocsátott hajó „megkereszteléséről” adott tudósítást. Blaszfémiaáról, szentségkáromlásról panaszkodtak. Pedig nem volt igazuk.

A szavak folytatják a maguk önálló életét és más-más területekre átkerülve más fogalmak kifejezőjévé válnak. Nyilván semmi köze a szent keresztséghez annak, hogy a rossz és lelkiismeretlen kocsmáros „megkereszteli” a borát. Az igazi veszély ott jelentkezik, amikor ezt a folyamatot nem vesszük észre s nyugodtan használunk egy szót valamilyen területen olyan értelemben, amilyen értelemben ott nem használható, mert nem azt jelenti. Gondoljunk például arra, hogy az egyházban ma hány ember beszél erkölesről és bizonyos szabályokhoz való pontos alkalmazkodást ért rajta, holott az erkölcs bibliai, keresztyén fogalma éppen csak ezt nem jelenti. Nekünk tehát az a feladatunk, hogy az egyház életében használt fogalmakat a maguk sajátos bibliai keresztyén módján értjük és a bibliai fogalmakat a rájuk használt szavak formai összecsengése alapján ne tévesszük össze másfajta fogalmakkal.

Úgy gondolom, nem volt szükségtelen ez az egészen általánosságban mozgó bevezetés. Ez után nézzük meg közelebbről a munka bibliai, keresztyén fogalmának a kérdését. Néhány évvel ezelőtt lelkipásztorokkal beszélgetve, az ún. ébredési irány egyik képviselője azt a kritikai megjegyzést tette erről az egyházi irányról, hogy elmulasztotta a legszükségesebb fogalmak teológiai tisztázását. Szerinte az volt a legnagyobb hibája az akkori evangélikációs szolgálatnak is, hogy nem volt keresztyén értelmezése ilyen fogalmakról: háború, béke, erkölcs, munka stb. Ez így igaz. De nem csupán az ébredési irányra áll, hanem sajnálatosan jellemzi egyházunk egészét is. Nem azt akarom mondani ezzel, hogy nem tettünk nagyon komoly erőfeszítéseket ezen a téren. Azt sem mondhatom, hogy az egyháznak egy néhány igazán tisztán látású tagja a maga számára nem végezte el ezt a munkát. Csak azt akarom megállapítani, hogy ez a folyamat nem hatotta át egyházunk egészét s az egyház életében használt fogalmak tekintetében sok a zűrzavar. Néha egyenesen azért nem értjük meg egymást az egyházon belül folyó párbeszédben, mert azonos szavaink különböző fogalmakat takarnak, a szerint, hogy valaki tisztázta-e teológiailag az illető fogalmat vagy sem, illetve hogy a tisztázásnak milyen fokáig jutott el. Ne szégyeljük ezt nyíltan megmondani s bármekkora szégyen ránk ez a tisztázatlanság, ne igyekezzünk titkolni, hanem mindent tegyünk meg az elmulasztottak pótlására. A keresztyén etika egész területére áll többé-kevésbé az, hogy avulttá és időszerűtlenné vált a fogalmi készlete. Magyarországi református vonatkozásban értem most ezt, csak így van jogom egy ilyen megállapítás megtételére. Benne élünk egy merőben

más társadalmi helyzetben, mint 1945 előtt és közben nyugodtan operálunk a keresztyén etikában 1945 előtti fogalmakkal. Ráadásul még ezek a fogalmak akkor is tisztázatlanok voltak, mert a szavaknak a keresztyén etika körén belül olyan fogalmi tartalmat tulajdonítottunk, amelyet ezek a polgári társadalom idealista etikájában jelentettek. Így nem csoda, hogy a mai helyzet felvetette kérdésekkel szemben teljesen tehetetlenek maradtunk. A keresztyén etika kérdéséről általában beszélek, de már a munka keresztyén fogalmára gondolok közben. Az időszerűség kérdésében is általánosságban fogalmaztam az imént. Most közelebb megyek a munka keresztyén fogalmához s erre nézve mondom el, hogy melyik az a két sajátos szempont, amely ezzel a fogalommal kapcsolatosan különösen sürgetővé teszi a tisztázás szükségességét.

Az első szempont egy belső-kegyességi jelenség. Nem ismeretlen már régebben sem az egyház történetében, szinte kezdettől fogva problémát jelent. Időnként alakul ki olyan kegyesség az egyház történetében, amely a munkával kapcsolatban lényegében elutasító magatartást tanúsít. Legélesebb formája az, amely egy kiváltságos csoport számára felfokozott kegyességi élet (szemlélődés, eksztázikus élmények, gnózis, eszkatológikus váradalmak) címen munkátlan életet produkál. Ez azért veszélyes, mert az egyház valamennyi tagja elé ezt adja minta és végső cél gyanánt, és míg a józan kegyesség a here-életet élő vándor-igehirdetőket már az első időkben (Didache) hamis prófétáknak minősíti, addig ez az irányzat kitenyészti azokat az „evangélistátorokat”, akiknek a számára nagyszerű megélhetési forrást jelent a „szolgálat”, ahogyan tevékenységüket nevezgetik. Nálunk a pietizmus sugárzott ilyen hatásokat. Enyhébb tünetei abban mutatkoztak, hogy voltak, akik csak szükséges rossznak tudták tartani a munkát: valamiből meg kellett élni, de azután alig várták, hogy munkájukat maguk mögé vessék és a „közösségben” öncélú kegyességi igényeikbe merülhessenek bele teljesen. Ennél is enyhébb, de még mindig igen veszélyes tünete volt azoknak a gondolkozása, akiknek a számára a munka ürügy vagy talán „belépőjegy” volt. Ezek látszólag vállalták a szolidaritást azokkal, akikkel együtt dolgoztak, sőt igyekeztek minél kiválóbb teljesítményeket is elérni, de mindezt csak azért, hogy a döntő pillanatban megrohanhassák egyik vagy másik munkástársukat az „evangéliummal”, a „bizonyoságtétellel”. Ez a tünet azért is nagyon veszélyes, mert néha egészen közel áll formai tekintetben a helyes megoldáshoz. — Egy oldalági hajtása volt a pietizmus ilyenfajta hatásának az a felfogás, hogy a világ fiaitól nem is lehet becsületes munkát várni: erre csak a hívő ember képes. Szocialista társadalom, közösségi gazdálkodás — eszerint mind meddő kísérlet, csak megváltott emberekkel oldható meg. Ennek a felfogásnak is van valami jó gyökere, de attól már szinte teljesen elszakadt és csak a hívő gőg kifejezőjévé lett.

Itt jutunk át a másik mozzanatra, amely kérdésünk időszerűségét világosan mutatja. A mai magyar társadalmi rend alapja a munka. Ez a fogalom azonban társadalmunk életében is számos problémát vet fel. Az emberek tekintélyes része nem tudja a maga ügyének érezni az építő munkát. Köztünk élnek a régi társadalmi rend sérültjei s néha igen súlyos problémákat ad fel az egész társadalomnak az ifjúság nevelése. Külön nagy kérdés az, hogy sokan hajlandók magát a társadalmi rendet okolni azért, aminek pedig kizárólag az ő

munkához való viszonyuk tisztázatlansága az oka. Ha valóban Jézus Krisztus egyháza vagyunk, akkor fel kell ismernünk azt, hogy mindez felelősségünk kérdése, szolgálatunk tárgya, így kegyességünk körébe vág és nem választható el az előbbi kérdéstől. Azzal tudunk segítségére lenni a társadalmi rendnek, ha a magunk körén belül megoldjuk a munka etikai problémáját. Ezzel teszünk bizonyosságot ezen a területen Urunkról és ezzel válhatunk Isten akaratából jelle a világ, közelebről társadalmi rendünk számára is. Ennek eszköze szeretne lenni az a kísérlet is, amelyet most a munka keresztyén fogalmának tisztázására szeretnénk tenni. Csak kísérletről és vázlatról lehet szó az adott keretek között, de azért is, mert tudnunk kell, hogy ez a kérdés egy csapásra nem oldható meg. Viszont a kísérletet meg kell tennünk, vázlatosan is meg kell tennünk, mert az idő valóban sürget.

2. A munka bibliai fogalomköre (újszövetségi alapvetés)

Mindazt, amit Isten kijelentése a munkáról tanít, úgy érthetjük meg legjobban, ha hármas vonatkozásban szemléljük: a) Isten lényegéhez a leg-sajátosabban hozzátartozik az, hogy ő szüntelenül munkálkodik; b) Jézus Krisztus életének lényege és tartalma ugyancsak az, hogy ő az emberért, az ember szabadításáért szakadatlanul munkát végez; c) mindebből az adódik, hogy az ember számára az Istentől adott parancs a munka: az ember nem a munkátlanságban, hanem „Isten munkájának”, a „jócselekedeteknek” a végzésében találja meg a váltság nyújtotta megoldást.

Ha a munka bibliai fogalmát tisztázni akarjuk, leghelyesebb „felülről”, Isten felől elindulni. Maga a teljes Írás voltaképpen az Isten munkájáról, a teremtsérről szóló bizonyoságtétellel kezdődik és így már ez is kötelez bennünket az említett sorrend megtartására (ld. egyébként Bertram cikkét a *Kittel*-féle teológiai szótárban, II. kötet 631. kk. lapokon; ugyanott részletesen foglalkozik az újszövetségi alapvetéshez szükséges ószövetségi adatok ismertetésével is, ezekre itt nem térek ki). Mindaból, amit a kijelentés Isten munkáiról és az ő munkálkodásáról szól, az tűnik ki, hogy a munka Istennek legsajátosabban lényegi vonása (Bertram). Ez egyúttal a munka fogalma keresztyén értelmezésének keresésében is a legdöntőbb megállapítás.

Az Újszövetségben Istennek ezt a döntő lényegi tulajdonságát Ján. 5,17 fogalmazza meg a legátfogóbban és legvilágosabban, Jézusnak ezekkel a szavaival: „Az én Atyám mindeztideig munkálkodik: én is munkálkodom.” A határozószó: *heos arti* fordításán nagyon sok fordul meg és a Károlyi-féle „mindeztideig” nem félreérthetetlen. A jézusi szó a szombat-vita keretén belül szerepel és Jézus azt fejezi ki vele, hogy Izráel szombat-értelmezése helytelen, mert az Atya sohasem hagyja abba a világáért való munkálkodást: az Atya „még mindig” (Bauer), így most is, szakadatlanul munkát végez. Izráel Jézussal folytatott vitája, ellenkezése s Jézusnak erre adott válasza már arra utal, hogy az ószövetségi hit régebbi egysége a Jézus korabeli zsidó teológiában megbomlott. Az eredeti ószövetségi gondolkozás számára Isten munkálkodása és nyugalma nem jelent ellentmondást (a szombat-értelmezés problémakörét részleteiben ld. a következő fejezetben). Ez a harmonikus fogalmi viszony

azonban a későbbi zsidóság teológiájában a hellénizmus hatására megbomlik és az az Izrael, amely rosszul gondolkozik Isten nyugalmáról, az isteni sabbat-ról, természetesen rosszul gondolkozik az emberi nyugalomról, az ember szombatjáról is. A merev, sztatikus emberi szombat mögött egy munkájában megállt, sztatikus Isten fogalma húzódik meg. Ezzel szemben mutat rá Jézus a szüntelenül munkálkodó Atyára s ebből magára nézve is azonnal levonja a következtetést: „Én is munkálkodom!” Lehetetlen az, hogy a munkálkodó Atyával teljes egységben levő Fiú tétlen legyen vagy helyesnek tartsa Izrael szombatértelmezését. Ez a gondolat vezet át a második és a harmadik mozzanatra: Jézus Krisztus munkálkodására s az ember munkájára.

Jézus Krisztus tehát úgy tesz bizonyosságot magáról, mint aki éppen az Atyával való teljes egység jegyében maga is szüntelenül munkálkodik. Jézus munkáiról egyelőre még minden különösebb értékelés nélkül szól Keresztelő János a Mt. 11,2-ben: nem beszél arról, hiszen éppen ez a problémátikus még számára, hogy ezek a munkák Isten Fiának, elküldött Messiasának a munkái. De ebben a tárgyilagos megállapításban benne van az, hogy Jézus életének szemmel láthatóan s Messias-voltától egyelőre teljesen függetlenül is legkiemelkedőbb tartalma, lényege az ő munkái. A Luk. 24,19-ben a két emmausi tanítvány beszél még Jézus munkásságáról, midőn megállapítják róla, hogy „hatalmas volt szóban és tetteiben” egyaránt. A szinoptikus kör ezen túl nem is beszél Jézus munkáiról kifejezetten az *ergon* szó megjelölése alatt, annál több szó esik természetesen arról, hogy Jézus szakadatlanul hirdeti az evangéliumot, tanít, gyógyít, jeleket cselekszik, tehát munkát végez. A szinoptikusok megfogalmazásában természetesen már a Szentlélek adta új felismerés birtokában élő egyháznak az a bizonyoságtétele is kifejezésre jut, hogy Jézusnak ezek a munkái messiási munkák, a szabadítás munkái, üdvösségszerző munkák. A legkiemelkedettebb képviselő ezt a szemléletet átfogó értelemben is a negyedik evangélium. Ez számos helyen ebben a határozott értelemben használja Jézus munkáira az *ergon* szót, úgy hogy szinte egy ilyen egyenlőséget alkothatunk meg: *ergon* = messiási munka, szabadító, üdvösségszerző munka (Ján. 5,20.36. 7,3.21. 9,3.4. 10,25.32. k. 14,10. k. 15,24. összefoglalóan az 5,36-ban: „maguk azok a munkák tesznek bizonyosságot rólam, amelyeket cselekszem”). Jézus munkálkodásának, munkavégzésének két vonását kell összefoglalóan kiemelnünk. Az első az, hogy Jézusban Isten a maga Krisztusát a bűnös ember küzdelmes életformájába helyezte bele mindentől, ennek a sorsnak minden következményével és velejárójával. Ez magyarázza azt, hogy Jézus egész ifjúkorát kemény munkával töltötte el: *Stauffer* (Jesus, Gestalt und Geschichte) a Ján. 8,57-re, hivatkozva („Még ötvenéves sem vagy...”) azt állapítja meg, hogy Jézus munkában megtört nem éppen fiatalos megjelenésű ember volt: a zsidók jóval idősebbnek nézték, mint amennyi valóban volt: ötven év körüli embernek. A másik jellegzetes vonás munkájával kapcsolatban az, hogy az ő üdvözítő szenvedése nem valami askétikus, öncélú és önmagában való, keresett és szenvedő szenvedés, hanem a bűnös ember magára vett munkájával és a bűnös emberért magára vett munkával együtt járó reális szenvedés. Egészen drasztikus példával élve: nem úgy szenvedett, mint a tükön ülő, meddő kinokat kiálló fakír, hanem

úgy, mint a gyötör munkát végző, mindenáron célba törő és a munkájával járó valamennyi nehézséget vállaló munkás, aki végül felőrölkedik ebben a munkában. Ez nyilván csak egyik vonatkozása Jézus válságmunkájának, de itt éppen nem melőzhető vonatkozása. — Befejezőül ismét arra a mozzanatra utalok Jézus munkájával kapcsolatban, amiből lényegében ki is indultam: Jézus munkája azért szabadító munka, mert Isten munkája. Csak így lehet a Sátán munkájának lerontása, semmivé tétele (1. Ján. 3,8. vö. Luk. 10,18). Ez a gondolatsor vezet át a harmadik kérdéscsoportba: az ember munkájának kérdéscsoportjára.

Az ember a bűneset óta hasadtságban él. Ez a hasadtság nem abban mutatkozik meg, hogy egyszer munkát végez, máskor pedig nem végez munkát. Valamilyen munkát mindig végez az ember: Jézus így értékeli az ember helyzetét s azt teszi világossá előtte, hogy amikor elmulasztja a jót, akkor is hatásokat sugároz, de rossz hatásokat. Aki nem ment életet, az ő! (Mk. 3,4.) A hasadtság tehát abban van, hogy az ember hol önmagától és önmagából cselekszik, hol az Isten iránt való engedelmességből. Ezt egyelőre csak egészen általánosságban kell elmondanunk. Közlepletről azután világossá válik, hogy a meg nem újult szívű ember (a tanítás itt Isten népének szól!) a magából ad, ezért cselekedetei, munkái a sötétség, a test cselekedetei, gonosz, törvény ellenére való, halott cselekedetek (*erga tou skotous tes sarkos, ponera, anoma, nekra*: Róm. 13,12. Ef. 5,11. Gal. 5,19. Ján. 3,19. 7,7. 8,14. Zsid. 6,1. 9,14. 2. Pét. 2,8. stb.). Amit viszont kellene tennie, azt nem adhatja magából, mert az egyedül Istentől és Istenből lehetséges. Ez a munka, ezek a munkák az *erga tou theou* (genitivus subiectivus, Ján. 6,29), *erga kala* vagy *erga agatha* (Ján. 10,32. Mt. 5,16. 26,10. 1. Tim. 3,1. 5,10.25. 6,18. Tit. 2,7.14. 3,8.14. Zsid. 10,24. 1. Pét. 2,12. és Csel. 9,36. Róm. 2,7. 13,3. 2. Kor. 9,8. Ef. 2,10. Fil. 1,6. Kol. 1,10. 2. Thess. 2,17. 1. Tim. 2,10. 5,10. Tit. 1,16. 3,1.). Ezek a munkák tehát éppen abban jelentenek megoldást a megújult ember élete számára, hogy ezek akkor is Isten munkái maradnak, amikor ő cselekszi ezeket. Az engedelmes magatartás lényegét az Ef. 2,10. határozza meg a legvilágosabban, amikor azt a feladatot adja az ember elé, hogy az Istentől előre elkészített jó munkákban („jócselekedetekben”) járjon.

A torzítás az ember kegyességében mindig azon a ponton következik be, ahol Izrael és főképpen a farizeusi gondolkodás is félreértette Isten kijelentését. Magának akarja kisajátítani Isten munkáit és mintegy ömberi értelemben teszi birtokává azt, amivel csak megbízott, aminek csak sáfára lett. Így alakul ki többé-kevésbé világos megfogalmazásban az emberben az a meggyőződés, hogy cselekedetekből igazul meg. Profánabb kifejezéssel élve: a maga munkájából üdvözülhet. Nem térünk most ki az apostoli levelek e vitájára, éppen csak célunk arra is, hogy Pál tanításának helytelen értelmezése ellen hogyan száll síkra Jakab („A hit halott — cselekedetek nélkül” — nyilván a hitből fakadó munkák nélkül, Jak. 2,17.). Egy összefoglaló formulát szeretnék itt csak adni arra nézve, hogy az újszövetségi kijelentés hogyan tanít az emberi munka és az üdvösség viszonyáról. Nyilvánvaló, hogy Isten az embert minden előzménytől teljesen függetlenül, teljesen a maga jótetszése szerint, szabadon hívja a maga királyságába s az ember munkájának, tetteinek semmiféle szerepe nem lehet abban, hogy Isten előtt igazzá lesz. Hiszen

minden, amit eddig tett, csak emberi munka, így a fenti minősítés áll rá (gonosz munka, a test, a sötétség cselekedete stb.). Viszont az is világos, hogy aki így belekerül Isten királyságának a hatókörébe s igazzá lesz Isten előtt, annak lehetetlen nem cselekednie Isten munkáit. Ezekben a munkákban bizonyul realitásnak a neki adott igazság (*dikaioisyne*). Itt már ugyanis Isten munkáiról van szó: jó munkákról, helyes munkákról (*kala, agatha erga*). Így érthető az, hogy Isten az ítéletben számon kéri az emberen: hogyan élt a neki adott igazsággal (2. Kor. 5,10.).

Hit és cselekedetek, cselekedetek és üdvösség viszonyának kérdése is kettős vonatkozású. Az első vonatkozás kegyességi. Amikor az ember a cselekedetéből való megigazulás gondolatát veti fel és teszi magáévá, akkor öncélú kegyességi „gyakorlatra” gondol, amelyből senkinek semmi haszna nincs. Jézus egész tanításából az világos, hogy az ilyen érdemszerző cselekedetekbe vetett hitet a pogánysághoz való visszazúllásnak tartja („do, ut des”). A második vonatkozás a világ fiaihoz s ezek cselekedeteihez, munkáihoz való viszony kérdése. Itt a megoldás az apostoli tanításban lesz kifejezette (vö. Fil. 4,5. ld. részletesebben az 5. részben). Az azonban előre tisztán látható, hogy a viszony mintája csak Istennek a Krisztusban a bűnös emberrel létesített viszonya lehet: a közösség vállalása az előlegezett bizalom és az építő szeretet jegyében.

Itt szeretnék egy pillanatra megállni s előre utalni a továbbiakra. A bibliai tanítás a „profán” életterületen folyó emberi munkát szemmel láthatóan nem „glorifikálja”, de hatalmas erőnek tartja az általános kegyelem világában. Honnan vetődik ez a fény az emberi munkára, amely önmagában véve a bűn hatalma alá rekesztett, gyötrelmes, fárasztó, olykor látható eredménytelenségig járó munka? Vajon csak az egyház korszakában, Isten királyságának ebben az átmeneti formájában, a hitbeli teljesség korszakában lényegi tartozéka-e ennek a királyi uralomnak a munka, vagy pedig végső, látható kiteljesedésében is, az új ég alatt ujonnan teremtett új földön is? Nézetem szerint a munkáról szóló keresztény tanításnak ez a leglényegesebb kérdése, ezért a további fejezetekben fokról fokra ezt a kérdést, helyesebben a reá adandó választ próbálom megközelíteni.

3. Jézus küzdelme a munka helyes bibliai értelmezéséért

Amint Izráelben a szüntelenül munkálkodó Istenben vetett hit megzavarodik, ezzel együtt egyre inkább elhomályosodik a munka tiszta bibliai értelmezése is. A szombattartás farizeusi módjában világosan megmutatkozik ez a rontás. Éppen ezért Jézus Krisztus a megkeményedő Izráel körében a szombatról folytatott vitákban harcol egyszerre az Istenben való helyes hittért és a munka helyes bibliai értelmezésének helyreállításáért.

Jézus Krisztus egész munkásságának megértésében szemünk előtt kell tartanunk azt, hogy ez a munkássága még mindig a teokratikus Izráel társadalmán belül folyik. Izráel ugyan hovatovább megszűnt hatalom, politikai és katonai tényező lenni kora történelmében, de még mindig önálló nép és még mindig egész társadalmi élete egységesen Isten szuverénitása alatt folyik, tehát

teokratikus társadalom. Annál megdöbbentőbb az a tény, hogy Izráel Jézus korabeli teológiájában lényegében nem tanúsít megbecsülést a munka iránt, holott a teokratikus társadalomban még egészen világosnak kell lennie annak, hogy minden munka Isten dicsőségét szolgálja. Izráel kegyességének csúcspontját ebben az időben a farizeusi kegyesség jelenti. A farizeusok vezetés alatt álló Izráel viszont ebben az időben kialakított egy olyan társadalmi rendet, amelyben a munka a megvetett *am haarec*, a „föld népe” tagjainak keserves sorsa. Míg ezek a szerencsétlenek agyondolgozzák magukat a gazdag farizeusok birtokain, addig a farizeusoknak a saját teológiájuk értelmében van idejük üdvözölni. A Hegyi Beszéd egészéből világosan kitűnik, hogy ezek az emberek a kegyesség öncélú cselekedeteiben élnek. Ezeket a cselekedeteket teszik az üdvösség egyedül feltételeivé. Ugyanakkor olyan helyzetbe taszítják a föld népét, hogy ezek egyszerűen képtelenek ezeknek a kegyességi cselekedeteknek az elvégzésére. Ez a teológiai magatartás az, amelyet Jézus éppen ezért úgy minősít, hogy a farizeusok „a mennyek országát bezárják az emberek előtt”, nem hagyva persze kétséget afelől, hogy ők nem mennek be oda (Mt 23,13). A munkához való viszonyukat tehát éppen úgy az önzés jellemzi, mint a mennyek országához való viszonyukat.

Ez a magatartás árulódik el a szombat farizeusi értelmezésében. Már említettük a Ján 5,17-ben elhangzó erőteljesen polemikus jézusi szót. Jézus ebben arra utal, hogy aki úgy tud gondolkodni a szombatról mint Izráelnek ezek a kegyesei, az lényegében Istenről úgy gondolkozik, hogy Isten felhagyott a maga munkáival, mozdulatlanul lebeg a világ felett, de sem világgal, sem világgáért nem tesz semmit. Mi is tulajdonképpen a kirívó ebben a szombattartásban és szombatértelmezésben? Elsősorban az Isten népehez kétségbeesetten méltatlan kicsinyesség. A bethesda-tavi gyógyult beteg csodás gyógyulásának ténye az ő szemükben eltörpül a mellett a kegyességi vétség mellett, hogy ez az ember szombaton merészelte az ágyát végigvinni az úton (Ján 5,1-9). A kalászt tépő és útközben éhségüket ezzel elverő tanítványok bűne az, hogy ki merték morzsolni a letépett kalászt (Mt 12,1-8. par), holott magában az ószövetségi törvényben sehol sincsen kifejezett tilalom erre. A második kirívó vonás a kegyesség förtelmes öncélúsága: minden arra való csak a farizeus szemében, hogy az ő tétlen, haszontalan életét igazolja és bizonyítsa azt, hogy az ilyen munkátlan kegyeskedés minden másfajta élelnél feljebbvaló. A szombat is olyan luxus, a maga szélsőséges farizeusi értelmezésében, amely ellen a szegény ember nyilván lépten-nyomon kénytelen véteni. Tehát be kell bizonyítani, hogy a szombat legcsekélyebb megsértése is elég az ember üdvösségének megsemmisítésére. A szombat igazi értelmét — mondja ez a teológia — a farizeus tartja a kezében, az ember egyetlen célja pedig csak az lehet, hogy az így értelmezett szombatot „kiszolgálja”. Jézus mindkét tanítást visszajára fordítja: a szombat Ura nem a farizeus, hanem az Emberfia, egyebekben sem az ember van a szombattért, hanem a szombat van az emberért. A tiszta és teljes pihenés ígérését tartalmazza a szombat, erre éppen a nehéz munkában élő nyomorultaknak van szükségük. A farizeusok most még ezt

is elveszik tőlük, megmérgezik a szombatjukat, kegyességi mumust csinálnak belőle.

A farizeusi szombatértelmezés harmadik kirívó és visszataszító vonása a mérhetetlen önzés. Jézus itt leplezi le legkiméletlenebbül az álszent szombatértelmezést. Az a farizeus, aki nem tudja Jézusnak megbocsátani, hogy szombaton megszabadított egy súlyos beteget a halál nyűgéből, mindjárt engedékennyé válik a szombat értelmezésében, ha a szombat szigorú megtartása révén anyagi károsodás érheti. Ha a barma esik szombaton a verembe, azt nem bűn kimenteni (Mt 12,11—12). Ha az ökrét meg kell itatni, akkor ezt nem bűn „eloldozni” a jászoltól (Luk 13,15—16). Miért bűn akkor Izráel betegeit „feloldani” a Sátán köteléke alól? — kérdi Jézus. Az önzés hozza magával Izráel szombatértelmezésének utolsó kirívó vonását is: a lelketlenséget. Amíg a haszon, az érdek szempontja forog fenn, addig nincsenek hitbeli aggodalmak. Amikor azonban „csupán” a farizeus felebarátjáról, sőt éppen honfitársáról, a választott népnek egy teljesen vele egyrangú — még az ő gondolkodása szerint is egyrangú! — tagjáról van szó, akkor azonnal kezdődnek a teológiai aggályok. Mint már említettem, Jézus ott viszi el a képtelenségig ezt a gondolkozásmódot, hogy a munkának és a szombatnak ilyen értelmezését minden másnál súlyosabb bűnnek minősíti: a Sátánnal való cinkoskodásnak, lényegében közelebbről emberölésnek (Mk. 3,4). Az alternatíva ebben az esetben nem ez: munkát végezni vagy munkát nem végezni, hanem ez: jót vagy rosszat cselekedni, életet menteni vagy kioltani. Jakab megfogalmazása ennek a következetes folytatása: „Aki tudna jót cselekedni, de nem cselekszik, bűne az annak” (Jak 4,17).

4. Jézus tanítása a munkáról a tanítványi körben

Jézus Krisztus egész tanítása a teokratikus Izráel körén belül hangzik el. Ezen a körön belül kell megértenünk azt a tanítását is, amelyet tanítványainak, Izráel sajátos szolgálatra kiválasztott fiainak ad a munkáról. Ő azért jött, hogy a Sátán munkáit lerontsa s ez a küldetése maga is munkát jelent. Így ebből a szemszögből nézve az a meghatározás is áll, hogy munka, mégpedig Isten munkája (ergon theou) minden, ami ezt a célt szolgálja. A munka egészét az az egész nép van hivatalva végezni s ezen belül munkának számít minden részfeladat, ami szervesen illeszkedik be az egész munka összefüggésébe, bármilyen természetű legyen is az. Végül nem zárkózik el Jézus a munka nyomában járó jutalom gondolatától sem, de ezt a gondolatot egészen megtisztítja a farizeusi önzés szennyétől.

A farizeusi kegyességgel és képviselőivel folytatott jézusi vita nem öncélú. Egyetlen célja az, hogy eltakarítson minden akadályt a tanítványoknak adandó tiszta kegyességi tanítás útjából. A munkáról szóló tanítás esetében is ugyanez a helyzet. A tanítás továbbra is a teokratikus Izráel körén belül folyik. Ennek a teokratikus társadalomnak egyetlen Istentől adott célja és feladata az, hogy a világban felvegye a harcot a Sátán minden rontása ellen és Isten ígéreteinek és áldásainak tiszta hordozójává lehessen. Jézus

Krisztus az 1. Ján 3,8 már említett üzenete szerint ebben is Izráel küldetésének betöltője, mert ő azért jött, hogy semmivé tegye a Sátán munkáit. Már azt is láttuk, hogy ez a feladat természetesen maga is munkát jelent: A Sátán munkáival ellenkező előjelű munkát. Ez a munka azonban sokrétű. A földműveléstől és a kétkézi munkától kezdve beletartozik ennek a kereteibe Izráelben a szellemi munka különféle fajain át a lelki munkáig minden. Isten világának rendjét a Sátán borította fel és ezt a rendet kell most helyreállítani. A helyreállítás a teokratikus Izráelben folyik, anyagi, szellemi és lelki téren egyaránt. A teokratikus Izráel munkafogalma tehát nem lehet egyoldalú. Ennek a gondolatnak a jegyében tanítja Jézus a misszióba induló tanítványokat úgy, hogy ők az evangélium meghirdetésével munkát végeznek. Így a differenciáltságunk ezen a fokán éppen úgy felmenti őket a fizikai munka végzésének kötelezettsége alól, mint ahogyan — mai párhuzammal élve — a mai társadalomban az u. n. kiemelt munkáskaderektől sem vár többé fizikai munkát a szocialista társadalom. A társadalom szerves volta éppen abban látszik meg, hogy a fizikai és a szellemi dolgozók és munkájuk között kölcsönös összefüggés van. Az egyház életére nézve ezt a törvényt majd Pál fogalmazza meg az 1. Kor. 12,12. kk. jól ismert tanításában, amely egyébként nem speciálisan páli, hanem az általános antik gondolkodás körében a polisszal kapcsolatban gyakran előforduló parabola (Menenius Agrippa meséje a római secessio alkalmával). Az egyház nem csupán metaforikusan, hanem valósággal Krisztus teste, ez éppen abban nyilvánul meg, hogy a Sátán munkáinak lerontására irányuló munkát a maga egészében végzi el. Minden részfeladat éppen azzal válik Isten munkájává s általában munkává, hogy szervesen beilleszkedik a teljes Krisztus-test munkájába valamilyen ponton és valamilyen formában.

Jézus Krisztus tanításából így következik tehát az egyház életére nézve a missziói munka fogalma. Izráelben és az egyházban mindig megmarad az a kettősen egy tény, hogy a misszióban járó ember munkás, aki méltó a maga táplálékára, jutalmára, bérére (Luk 10,7-ben a hagyomány *misthos* és *trophe* közt ingadozik, 1 Tim 5,18 csak berről beszél), és hogy „aki az igére taníttatik, köteles közölni javait tanítójával” (Gal 6,6. v.ö. 1 Kor 9,11). Ezen a ponton nagyon kell vigyáznunk egy dologra. Amennyire ez a gondolkodás a dolgok normális rendje a teokratikus Izráelben és az egyházban belül, éppen annyira nem léphet fel az egyház a szekuláris társadalommal szemben azzal az igénnyel, hogy szükségyszerűen munkának tartsa a társadalom összefüggésén belül az egyház missziói munkáját, általában az egyházi szolgálatot. Ha ez mégis megtörténik, az lehet jó is, de lehet rossz is. Főkéntlenül rossz akkor, ha a társadalom ezen a címen — hogy t. i. elismeri munkának az egyház sajátos egyházi szolgálatát — azt várja az egyháztól, hogy ezt a szolgálatát akár csak részben, akár csak kis részben is a társadalom igazolására használja fel, tehát mintegy ideológiai alátámasztójává váljék az adott társadalmi rendnek. A szocializmus egyházkritikája itt fordul a legélesebben a polgári társadalomban kialakult egyházképlet ellen és nem csodálkozhatunk azon, ha sok vonatkozásban és bizonyos korszakokban ezt

a bűnös, kiszolgáló magatartást az egyház szükség szerű vonásának tartja. — Viszont lehet egy ilyen magatartás jó is, még pedig abban az esetben, ha a szekuláris társadalom eljut a felvilágosodottságnak és a szabadságnak egy olyan fokára, amelyen egyszerűen bizonyos reálisan adva lévő szükségletek — a társadalom „vallásos” tagjainak lelki szükségleteire gondolok itt — figyelembevételével számításba veszi azt, hogy vannak a társadalomnak olyan tagjai, akik élethivatásuknak tekintik ennek az igénynek a kielégítését.

Ez eddig a társadalom felől nézve szól a kérdésről. Helyesebb lett volna persze a másik oldalról kezdeni a dolgot. De azért hagytam ezt másodikként, hogy annál nagyobb súllyal essék a latba. Egy ilyen magatartás nevezetesen csak akkor gondolható el, ha az egyház nem él a társadalomban a megérdemelt hitelvesztettség állapotában. Ismét nem arra gondolok itt, hogy az egyház valaha is olyan állapotba kerül a társadalomban, amelyben a társadalom elvi-ideológiai alapon „bizalmat szavaz” az egyháznak és mondanivalójának. De feltétlenül gondolok arra, hogy a társadalomban nem szabad a mi hibánkból joggal kétségbevonott dolognak lennie annak, hogy az egyház a maga sajátos módján nem ellensége az egyetemes emberi érdekeknek és a társadalom helyes, jó és tiszta célkitűzéseinek, így is mondhatnám: a tiszta humánumnak. Ez a gondolat vezet át a következő kérdésre: hogyan tanít az Új szövetségi kijelentés a munkáról abban a sajátos helyzetben, amelyben az egyházat már a pogány társadalom veszi körül és ez ad fel neki sajátos kérdéseket a munkáról alkotott sajátos fogalmával.

Mielőtt erre rátérnénk, Jézusnak a munkáról szóló tanításából még egy mozzanatot kell kiemelnünk. Ez a bér, a jutalom kérdése. A profán munkafogalommal elválaszthatatlanul egybetartozik a munkáért járó bér kérdése. Mint már láttuk is, Jézus nem veti el ezt a fogalmat, hanem egyetemes, tehát a teokratikus Izráelre és az egyházra is vonatkozó érvénnyel ismétli meg az általános emberi tételt: méltó a munkás a maga bérére, megélhetésére. Azonban, ahogyan Jézus a munka bérééről, jutalmazásáról tanít, az mégis gyökerében más, mint a profán bérfogalom általában. Mt 5,12. par. 5,46. 6,1. k. 6,5,16. 10, 41. k. Mk 9,41. de különösen Mk 10,17—31. par. (a gazdag ifjú története) világosan mutatja, hogy Jézus Krisztus a munka jutalmazását Isten szuverén aktusának tartja. Majdnem azt kell mondanunk a pontos elhatárolás kedvéért, hogy az ember minden munkáját úgy végzi, mint aki egyáltalában nem számít és nem is számíthat semmiféle jutalomra (Luk 17,10); Isten pedig úgy jutalmaz, ahogyan ő jónak látja: a mi szempontunkból teljesen függetlenül a munkától (ez az, ami voltaképpen abszurdum), valójában és pontosabb fogalmazás szerint úgy, hogy a jutalmazás alapját egyedül ő ismeri, mint általában minden ítélet alapját is.

Éppen ezért a másik dolog, amit a jutalommal kapcsolatban tanít az Újszövetség, az, hogy Isten keményen megítéli az embernek minden jutalomra való törekvését és számítását. A farizeusi kegyesség egyik sajátos vonása az, hogy a farizeus a maga kegyességi teljesítményéért járó jutalmat az emberek megbecsülésének formájában

már itt a földön — ami biztos, az biztos! — meg akarja szerezni magának. A Hegyi Beszédben többször visszatérő mozzanat ez (Mt 6,2,5,16). Jézus Krisztus arra figyelmezteti Izráel fiait, hogy aki bármiféle maga kereste s nagyon hön óhajtott földi jutalmat vár a maga szolgálatáért, az ezt meg fogja kapni, de ezzel el is vette a jutalmát: más jutalma soha nem lesz. Mert az ilyen jutalom hajszolása egyszerűen hitelenség, konkrétabb formában kifejezve: bizalmatlanság a jutalmazó Isten iránt.

5. A munkáról szóló tanítás az apostoli levelekben

A pogánymisszió során az egyház súlypontja áttevődik a teokratikus Izráelből a pogány társadalmakban élő pogánykeresztyén egyházakba. Itt hamarosan szüksége mutatkozik a misszióban tanúsítandó magatartás új értékelésének, amely a helyzet megváltozásának figyelembevételével viszi tovább a jézusi tanítást. Ezt az új értékelést Pál végzi el tanításában és magatartásában. Újabb problémaként adódik hamarosan a hamis eszkatológikus váradalmakban élő kegyeseknek a munkájáról alkotott helytelen fogalma :ez elsősorban a thessalonikabeli gyülekezetekhez intézet tanításban tisztázódik. Végül a legsajátosabb problémaként adódik a római birodalom helyzetében és termelési rendjében a rabszolga-kérdés. Ennek a kérdésnek a radikális megoldásában az mutatkozik meg, hogy az apostoli kor rendkívül nagyra értékelte a társadalomban az emberért végzendő munkát. Ebben az sem akadályozta meg, hogy nyilvánvalóan tisztán látta ennek a termelési rendnek az ember-telen vonásait is.

A jeruzsálemi ösgyülekezet életének néhány esztendeje után Izráel egyre inkább a megkeményedés állapotába jutott s a páli misszió során az egyház súlypontja a teokratikus Izráelből, tehát földrajzi tekintetben Judeából, áttevődik a római birodalom pogány részébe, egyre inkább a birodalom egészébe. Nem akarok most belemenni a birodalom Istentől adott sajátos küldetésének és kezdettől fogva meglévő nyilvánvaló emberi bűneinek a jellemzésébe. Csak annyit szeretnék megemlíteni a dolgok jobb megértése érdekében, hogy ennek a birodalomnak a népe általában kemény munkát végzett. A Pax Romana nagy programja konszolidációt volt hivatva teremteni a birodalom legtávolibb barbár részeiben is, sokszor persze éppen nem kíméletes eszközökkel, hanem kemény fegyveres akciókkal. A civilizáció nagy terve pedig ugyan csak a birodalom legtávolabbi részeibe is igyekezett eljuttatni Róma közigazgatási és kereskedelmi szervei révén a maga messzire nyúló úthálózatával a birodalom anyagi és szellemi áldásait. A munka, mint a római társadalom jellegzetes vonása természetesen nem mindenütt egyforma élességgel mutatkozott meg. Annyi azonban bizonyos, hogy azok a vándorfilozófusok, vallási ügynökök és nagyképű mágusok, akik hiszékeny emberek pénzén igyekeztek könnyen gazdagodni „képeiségeik” révén, számos helyen nem tartoztak a megbecsült emberek közé. Ilyen hely volt Korinthus is, amelynek sok hibája mellett jellemző vonása volt az, hogy polgárai kemény testi munkával keresték a kenyerüket és aki ezt a sorsot vállalta, az ott könnyen jutott jómódba. Pálnak éppen korinthusi időzése alatt válik világossá a misszióban tanúsított újfajta magatartása, amely tüneteiben látszólag el-

lenkezik Jézusnak a tanítványok számára adott tanításával, lényegében azonban éppen ez jelenti a jézusi tanításnak a megváltozott körülmények között a legtisztább alkalmazását, egyenes vonalú továbbvitelét. Pál ugyanis — apostoli jogainak hangsúlyozásával és fenntartásával — számos esetben az evangélium hirdetésének munkája mellett fizikai munkát is végez önmaga eltartására. Mi a célja ezzel? Nyilván az evangélium tisztaságának és hitelének óvása. Ha nem így cselekednék, joggal vehetnék szemére, hogy csak olyan, mint azok a sofisták vagy mágusok, akik valamilyen tőlük hirdett „üdvözítő“ eszme hirdése révén mások nyakán akarnak élésködni. Pál jól tudja, hogy Jézus Krisztus minden tanítása egyetlen célt szolgál: az evangélium előbbrevitelét. Ezért van meggyőződve arról, hogy akkor cselekszik igazán Jézus tanításának szellemében, ha nem tekinti merev sablonnak Jézus parancsát, hanem a betű szerint való alkalmazkodás helyett a Lélek szerint való engedelmesség útjára lép. Vállalja, hogy a saját kezével dolgozik (Csel 20,34. 1. Kor 4,12). Nem is könnyű munkát vállal, hanem sokszor éjjel-nappal való töredelemben dolgozik (1 Thess 2,9, 2 Thess 3,6 kk.). Nyilván nem szokatlan ez az egykori rabbinusnak, aki a mesterség folytatásában is Izrael nemes hagyományainak őrzője. Nyilván nem is immel-ámmal, szükséges rosszként végzi ezt a munkát, különben aligha állítaná oda magát éppen a thessalonikabeliek elé példának. Magatartása célját ő maga úgy fogalmazza meg, hogy valóban: nem akar terhére lenni a gyülekezetek közül egynek sem (1 Thess 2,9), hanem „ingyenvalóvá akarja tenni az evangéliumot“ (*adapanon theso to euaggelion*, 1 Kor 9,18). A szónak egy bizonyos értelmében Pál a *status confessionis* helyzetébe került a pogány társadalomban és így végzett munkája — mint ahogyan egészen félreérthetetlenül látszik egész magatartásából — egy sajátos helyzetben és egy egészen speciális vonatkozásban keresztyén bizonyoságtétellel vált a szó legtisztább értelmében. A cél az, hogy az emberek lássák a mi jó cselekedeteinket (*kala erga!*) és dicsőítsék a mi mennyei Atyánkat (Mt 5,17).

Bár Pál tanítása szerte minden gyülekezetben hangzott, magatartása is — amint hivatkozásának módjából látszik — szerte minden gyülekezetben ismeretes volt, mégis voltak, akik másképpen gondolkodtak a munka kérdésben. Jól ismert ténye az első idők egyháztörténetének a thessalonikai probléma, itt most nem akarok erre sem részleteiben kitérni. Csak azokat a vonásait akarom felemlíteni, amelyek tárgyunkhoz föltétlenül hozzátartoznak. A thessalonikai gyülekezetben, amint Pál leveleiből kivehető, keletkezett egy kisebb rész, amely szent magnak tartotta magát és igényt tartott arra, hogy ő szabja meg az egész gyülekezet gondozását és magatartását. Álláspontjuk lényegében az, hogy Krisztus visszajövetelének forró várása közben mély megvetéssel fordultak el minden földi dologtól, így szemmel láthatóan elsősorban éppen a munkától. Pálnak kemény szavai vannak erről a magatartásról. Először is az egész felfogás ellentmondó voltára inti a thessalonikaiakat: míg ezek a „minőségi szentek“ teljesen elfordultak a munkától, addig csodálatosképpen eszükbe sem jutott az, hogy az evés is földi dolog, tehát ezek szerint arra sem szabad ezentúl „ráfanyalodniok“. Pál a 2 Thess 3,10 emlékeztető és szállóigévé, sőt némi változtatással társadalmi programmá is lett szava az irónia határán mozog. Mintha ezt mondaná: megenge-

dem, hogy van olyan keresztyén, aki nem dolgozik, nem akar dolgozni. De ennek logikus folyománya az, hogy akkor enni se akarjon. A munka és a megélhetés, az evés Isten rendelése folytán elválaszthatatlanul tartozik össze, tehát, aki az egyiket abbahagyja, az a másikat se akarja igényelni. — A másik hasonlóan kemény kritikai szó a thessalonikai kegyesek magatartásáról a 2 Thess 3,11-ben olvasható. Ezeknek a kegyeseknek a tisztán kegyességi körre szorító, öncélúvá vált „munkálkodását“ ugyanis a Károlyi-fordítás szerint „nyughatatlankodásnak“ nevezi, azonban a görög szövegben a *periergazesthai* szót találjuk és ez összecseng a Csel 19,19-beli kifejezéssel (*hoi ta perierga praxantes*, a Vulgata mindkettőt a *curiosus* szóval adja vissza) már pedig ez utóbbi helyen azokról az efézusiakról van szó, akik megtérésük előtt mágiával foglalkoztak. Ez azt jelenti, hogy a dologtalanul élő keresztyének egész vallásosságát, kegyességi magatartását Pál a mágia, babona színvonalán állónak tartja. Nemcsak hogy nem ad helyet azoknak az igényeknek, amelyekkel ezek mások fölé akarják emelni magukat és egyszerűen képesek volnának eltartatni magukat a gyülekezet „alacsonyabbrendű“ dolgozó tagjaival, hanem egyszerűen a keresztyénségüket is problematikusá teszi. A munkáról pedig mindezek kapcsán úgy tanít, hogy ennek természetes célja és velejárója a jómód, a tisztességes megélhetés (1 Thess 4,11. k.), de ugyanakor a munka (*ergon*, mint a *periergazesthai* ellentéte), a munkás életmód az igazi „jócselekedet“ is (*kalopoiein*, 2 Thess 3,13, mint egy egyenlőségi jellel kapcsolódik az *ergazesthai*-hoz).

Hogy Pál és általában az apostoli tanítás milyen nagyra értékelté a keresztyén embernek a társadalom termelő munkájában való részvételét, az abból tűnik ki, ahogyan az ú. n. keresztyén házi-rendekben (Kol 3,28 — 4,1. Ef 5,22—6,9. Tit 2,2—10. 1 Pét 2,28—3,7) a rabszolgák részére ad erkölcsi tanítást. Ennek a tanításnak az első jellemző vonása az, hogy a rabszolgák helyzetét a maga társadalmában — egyelőre így mondom — éppen úgy isteni rendelésnek tartja, mint a házastársak egymáshoz való viszonyát, szülőknek gyermekeihez való viszonyát és megfordítva. Nyilván nem azt jelenti ez, hogy Pál valami vénasszonyos meghunyászkodással vagy silány opportunizmussal igazolni akarja a rabszolgaság intézményét, szöröstől-böröstől. Ha ez így volna, akkor nem úgy intené a rabtartó urakat, ahogyan ugyancsak ezekben az erkölcsi tanításokban teszi. Arról van itt szó, hogy Pál a meg nem rontott, alapvető kategóriákban gondolkodik s amikor rabszolga és rabtartó viszonyáról eszmélkedik, végső fokon a munkaadó és munkavállaló normális viszonya van előtte. Ezért nem ad parancsot a rabszolgáknak, még titokban sem bízattja őket, hogy rázzák le magukról a rabszolgaság jármát. Isten szabadító Isten, és így rabszolgafelszabadító Isten is. Azonban a rabszolgák felszabadítása és felszabadulása Pál számára most belső kérdés, egyházi kérdés. Ő nem ad társadalmi programot és nem szervez forradalmat. Van azonban a kérdésnek egy másik vonása is. Ez magyarázza meg azt, hogy Pál, mondjuk így, a rabszolgaság intézménye mellett áll, annak ellenére, hogy ennek az intézménynek nyilván látja — mint mondtuk — minden szörnyűségét. Ez pedig az, hogy Pál a társadalmi fejlődésnek azon a fokon egy előző, kezdetlegesebb termelési formával szemben ezt a termelési formát tartja most a haladás útjának. Durván kifejezve: meg vagyok győződve arról,

hogy ugyanez a Pál az amerikai rabszolgaháborúban föltétlenül a rabszolgaság ellen harcolt volna. Helyesebben fogalmazva: az, hogy Pál itt a rabszolgaság mellett áll, nem a kizsákmányolás bármely formájának szentesítésére indít bennünket, hanem arra figyelmeztet, hogy a keresztyén ember és az egyház szemében sok minden fölött álló szempontnak kell lennie az emberi közösség átfogó érdekének.

A munka, a társadalomban a közösségért folytatott termelőmunka ilyen megbecsülésből érthető meg részleteiben is azok a parancsok, amelyeket Pál az említett helyeken a rabszolgáknak ad. A Kol 3,24-ben arról beszél, hogy a rabszolga Krisztusnak szolgál akkor, amikor munkáját végzi. Ez az a szempont, amely valóban a munkaadó és munkavállaló tiszta viszonyát nemesítheti még a rabszolga és rabtartó viszonyát is. Ezért helyezi Pál a Kol 3,25-ben a legkeményebb fenytést is kilátásba az engedetlenkedő rabszolgának. De ezzel a magatartásával voltaképpen azt éri el a keresztyén gazda és szolga, hogy az egyház ebben a dologban is jelle válik valamiképpen a világ számára. Ez pedig azt jelenti, noha Pál egyáltalában nem helyesli a rabszolgák szabadságküzdelmét és ezeknek különféle formáit, voltaképpen már a rabszolgatársadalomban messze túlul a rabszolga-rendszeren, tisztultabb termelési és társadalmi formák felé.

A mondottakból most már könnyen megértjük, hogy Pál kárhóztatja a látszatra való szolgálatot (*ophthalmoudoulia*), vagy a „szabotálást” (*nosphizesthai*). Nyilván mindkettő az akkori rabszolgák sajátos magatartása volt, védekezésül uraik kegyetlensége, keménysége ellen és abban állhatott, hogy „kirakatra” dolgoztak és csak addig folytatták munkájukat, ameddig szem előtt voltak. Mindezek ellenkezőjeként azt parancsolja a rabszolgáknak, hogy uraik tetszését keressék (*euaerestous einai*), teljesen rendeljék alá magukat ezek akaratának, s az 1 Pé 2,18-ban odáig is elmegy, hogy a teljes félelemmel való engedelmességet parancsolja, nem is csak a jó, hanem a szívtelen gazdák iránt is.

6. A munka viszonya Isten királyságának hitbéli és látható teljességéhez.

Isten királyságának hitbéli teljességében, az egyház korszakában útban vagyunk a látható teljesség felé. Ennek a korszaknak az egészre a keresztyén ember magatartására nézve a keresztyén etika ad tanítást: a keresztyén etika lényegében mindig tisztában van azzal, hogy ehhez a korhoz lényege szerint hozzátartozik a munka. Bizonytalanabb talájon mozog a teológiai eszmélkedésünk a kérdés másik felét illetően: vajon lényege szerint hozzátartozik-e a munka az Isten királysága látható teljességéhez is? Erre nézve a teremtéstörténet és az eszkhatológiai tanítás együttes tanulmányozása ad félreérthetetlen választ és ez a válasz igent mond erre a kérdésre. Eppen Isten királyságának látható teljességében oldódik meg az emberi munka megváltása, megújulása is és innen, csak innen, Isten királyságának látható dicsőségéből (*doxa-jából*) vetődik igéretes fény az emberi munkára a bűneset után, de Krisztus megváltó munkájának érvénye alatt élő ember világában ma is.

Ebben a fejezetben két dologról kell szólnom. Röviden így fogalmazhatnám meg két tételmet: a) a munka fogalma és a keresztyén etika, b) a munka fogalma és az eszkhatológiai tanítás. A

kettő egymáshoz való viszonyáról előljáróban csak annyit, hogy — mint jól tudjuk — etika és eszkhatológia hitünk és teológiai eszmélkedésünk határain belül elválaszthatatlanok egymástól: etika nem lehetséges eszkhatológia nélkül, amíg keresztyén etikáról beszélünk; viszont az eszkhatológiai tanítás mindig szükségyszerűen magával hozza a keresztyén etika tanításait, mert ezek éppen az eszkhatológikus hitből levont gyakorlati következtetéseket jelentik. Nem-keresztyén és keresztyén etika között éppen az a különbség, hogy a nem-keresztyén etika „pluralista”; egymástól független erkölcsi parancsokból indul ki és ezeket igyekszik összefoglalni valamilyen (esetleg vallásos) egységbe; a keresztyén etika egyetlen parancsból áll: „Tekints az eljövendő Krisztusra” s ezt a parancsot alkalmazza az élet különféle reális helyzetekben, különféle földi relációkban (ld. Kol 3,1—4. és az utána következő keresztyén házirend összefüggését).

A keresztyén etika és a munka viszonyának tisztázása alapján véve egyszerű kérdés. Nagyobb részben mi is megtettük már eddig ennek a tisztázásnak az útját az előző fejezetben. Itt ugyanis első sorban a bűn realitásával kell számolnunk, azután pedig a Jézus Krisztusban adott váltság tényével. A mi korunk úgy határozódik meg a bibliai szemlélet szerint, mint a bűneset utáni, Jézus Krisztus mennybemenetele és visszajövele között feszülő korszaka az üdvösség történetének. Ilyenformán hármass meghatározottságú kor. Egyfelől soha, egy pillanatra s egyetlen vonatkozásban sem szabad megfedkednünk arról, hogy ez a világ és benne az ember a bűn hatalma alatt él. Ez a gondolat megövé bennünket attól, hogy ebben a világban és az ember életében bármit is önmagában véve jónak tartunk, bárminő emberi megnyilatkozást „glorifikáljunk”. A másik meghatározottsága ennek a kornak az, hogy Jézus Krisztust várja vissza dicsőséges teljességében (ld. kü. Róm 8,19. kk), látható *doxa*-jában. Ez a várakozás megövé bennünket attól, hogy a világ életét reménytelennek lássuk és akár egy pillanatra is, a világ életének akár a legcsekélyebb jelentőségű területén is megfedkedzünk a leglényegesebből: ez a világ a maga egészében cél felé tart. A harmadik meghatározottsága az egyház korszakának az, hogy Istennek a világért folytatott szabadító munkája Jézus Krisztusban, az ő születésében, életében, munkáiban, halálában, feltámadásában és megdicsőülésében történelmi valósággá és jelenlévő valósággá is lett. Ez megövé bennünket attól, hogy ú. n. futurikus eszkhatológiába essünk. Nem gondolkozhatunk úgy, hogy a világ élete most mindenestől rossz, csak rossz, semmi jó nincs benne. Nem hirdethetünk olyan magatartást, amely most a „kivárás” álláspontján van: ezt a kis rosszat még kibírja s azután már jön ugyanis a „csupajó”. A világ megváltása Jézus Krisztusban beteljesedett tény. Ha „hiba van”, az csak az — persze, ez éppen a mi szolgálatunk legsúlyosabb, legégetőbb kérdése —, hogy a világ előtt ez még nincs bizonyítva. Ez teszi szükségessé a mi tanúskodásunkat, még pedig egész életünkkel való tanúskodásunkat. Ebben a tanúskodásba beletartozik a szóbeli bizonyágtételen kívül minden tettünk, munkánk és közben magunkra vett szenvedésünk is, ami éppen így válik a szónak egy sajátos értelmében, nem szinergisztikusan, hanem a sáfárság értelmében, Krisztus szenvedéseinek, munkáinak részévé, Pál kiélezett kifejezése szerint éppen „kiegészítésévé”, hiány betöltésévé (ld. különösen Kol 1,24. lkk. verseit, vö. Csel 18. és 1

Kor 3,9). A keresztyén etika tanításában tehát éppen e hármasság meghatározottság következtében mindenképpen szervesen tartozik bele a munka pozitív értékelése. Ez általában minden kor keresztyén etikájában így is van. Mégsem mondhatjuk azt, hogy minden kor keresztyén etikája jól gondolkozik és jól tanít a munkáról. Ott szokott hiba bekövetkezni, hogy egy-egy kor keresztyén etikája a kor társadalmában éppen érvényben levő etikai gondolkodás hatása alá kerül és teológiai megfogalmazások látszata alatt becsempészi a keresztyén etikába a nem-keresztyén etikai fogalmakat. Mi ennek az oka s mi lehet a védelem ez ellen, hogy az egyik torzítás ellen küzdve mi magunk is valami hasonló hibába essünk? Az okot abban látom, hogy az etika a munka keresztyén értelmezésében nem tudja megtalálni az egyetlen számára lehetséges keresztyén normát, t. i. az eszkhatológiai normát. Egyszerűbben fogalmazva: nincesen kellő világossággal tisztázva bennünk az eszkhatológiai tanítás és a munka viszonya. A megoldás pedig csak az lehet, ha ezt a tisztázást elvégezzük. Ez vezet át valóban második kérdésünkhöz: vajon Isten királysága látható teljességének is lényegi vonása, tartozéka-e a munka, vagy a világ relatív szükségszerűégei közé tartozik csupán? Ismét egyszerűbben fogalmazva: a megváltás teljességre jutásával, az új ég alatt az új földön megújul, megtisztul és megváltatik-e az ember munkája s létjogot kap az új világban, vagy pedig el kell tennie, mint olyasmi-nek, ami csupán a bűn alatt élő világ bűnösségének következménye és velejárója? Erre a kérdésre kell félreérthetetlen választ adnunk, mert csak ez oldhatja meg számunkra kielégítően az egész problémát.

Kapcsolódjunk vissza egy pillanatra a szombatkérdéshez. Már említettem, hogy Izráel gondolkodásában, hitében és gyakorlatában eredetileg nem állott ellentétben egymással a szüntelenül munkálkodó és a nyugalomban lévő Istenben való hit. A mi emberi fogalmazásunk már így magában véve is abszurd módon hangzik, de ez eloszlik abban a pillanatban, ha arra gondolunk, hogy a nyugalom egyáltalában nem a tétlenséggel azonos fogalom, hanem valami mást jelent. A Genézis mondanivalójánál kell kezdenünk és itt mindjárt azt kell megmondanunk, hogy amiképpen a teremtetéstörténet egésze nem kozmogóniai mítosz, hanem Isten világleletti föltétlen uraságáról szóló hitvallás, éppen úgy a hatnapos teremtés és a hetedik napi pihenés is mintegy az Izráelnek adott törvény történeti preambuluma, előjátéka, motiválója. Az jut kifejezésre benne, hogy Isten nem zaklatottan, nem háborgó lélekkel, nem hiába és céltalanul munkálkodik, hanem munkája „nyugalomban” végződik, sőt: a nyugalom jegyében folyik, hiszen amit teremtett az „jó” (*tob*) s neki nincs oka „nyughatatlankodásra”, „nyugtalanlásra”. A Dekalógus szombatparancsa ugyanezt az üzenetet tartalmazza ígéretesen az emberre nézve is. Az ígéretet külső jelhez is köti. Hat napos kemény, gyötrellemmel, kételkedésekkel, kinokkal járó munka után Isten rendelése folytán egy elkülönített napon felragyog az ember számára Isten nyugalomának ígérete: nem reménytelen a munkája, mert ennek a munkának a végső sorát, a „végét” nem a Sátán tartja a kezében, hanem Isten, aki a bűnben is vállalja a szolidaritást az emberrel és munkájával. A szombatparancs lényeges vonása is az, hogy közösséget létesít Isten és ember között. Amiképpen Isten megnyugodott, úgy az embernek is van nyugalma.

A szombat-parancs tehát ígéretes rendelkezése Istennek és szüntelenül a végső beteljesedés felé utal. De mint minden eszkhatológikus valóságot, úgy a szombatot, a nyugodalmat is kiabrázolja Isten időről-időre Izráel történetében. A leghatalmasabb ilyen kiabrázolás a mózesi korban következik be: Isten népe kemény küzdelmek árán hagyja ugyan el Egyiptomot, de előtte ott van a megígért föld, a nyugalom földje. Nyilván nem úgy, hogy ott aztán majd nem kell tovább dolgoznia. Ez Isten ígéretének meghamisítása volna. Az igazi tartalma Isten ígéretének az, hogy ott majd a nép új megbízatást kap. Olyan feladatot, amelyben önmaga Istentől rendelt hivatására talál rá, tehát történeti módon is realizálódik Istennel való zavartalan, engedelmes közössége. Ez különösen a pusztai vándorlás és engedetlenség szörnyű kontrasztjában tisztázódik. Az ígéret földje nem abban fog különbözni a pusztától, hogy ott nem lesz munka többé. Abban lesz a különbség, hogy a pusztában Izráel szüntelenül szemben áll, hadakozik Istennel; az ígéret földjén pedig engedelmes lesz Ura iránt, beteljesíti parancsait, Isten akarata szerint fog rendet csinálni a bűnös világnak ezen a reá bízott pontján.

Nem csoda, hogy ezt a rendkívül kifejező történeti kort teszi egy engedetlenség felé hajló keresztyén gyülekezetnek szóló mondanivalója alapjává a Zsidókhöz írt levél írója. A Zsid 3—4. részeiben a szombattartás (*sabbatismos*) a leghatározottabban eszkhatológikus értelmezést kap, úgy azonban, hogy éppen a pusztai vándorlás és az ígéret földjére való bemenetel történeti tényein át tipológikus exegézis és alkalmazás révén erőteljesen utal a történeti következményekre. Ez az üzenet itt egy konkrét keresztyén gyülekezethez szól s ennek kézzelfogható kísértésében ad intelmet: ha valaki elveszti a kapcsolatot Isten „szombatjával”, nem hallgat az ő kiáltó szavára az egyház bármely korszakában, az — s itt egész generációról is lehet szó — „nem megy be az Isten nyugodalmába”. A pusztai generáció nem jutott az igazi *sabbatismos* birtokába. Ezért utánuk még „hátra van” (*apoleipetai*) az igazi szombattartás Isten népe számára. Nyilvánvalóan arról szól itt a levél, hogy a „szombattartás”, az Isten nyugalmából való zavartalan részesedés teljessége az utolsó időkben válik látható valósággá. Azonban az is világos a levélből, hogy Jézus Krisztusban, az igazi főpapban, aki nagyobb az Ószövetség valamennyi ígéretes alakjánál, ez a kérdés hitben már megoldódott. Lehetetlen tehát az ószövetségi szombatról egyszerűen úgy gondolkozni, mint aminek a jelenben a keresztyén egyházban minden további nélkül folytatása a vasárnap. A vasárnap nem Isten törvényéből vett kategória, mégha Jézus Krisztus feltámadásának napját ünnepli is benne az egyház. A vasárnap egyszerűen mint általános munkaszüneti nap alkalmas a keresztyén ember és az egyház számára is bizonyos centrális istentiszteleti napnak, de a vasárnapnál nem áll vagy bukik az egyház. Egészen különös, hogy a szombat és vasárnap e helytelen párhuzamba állításának hibájába ma is beleesnek komoly teológusok és ilyen alapon helytelen következtetéseket vonnak le a munkaszünet, és a munka kérdésére nézve is (ld. pl. H. H. Wolf, *Evangelisches Soziallexikon*, Arbeit címszó alatt). Az ószövetségi szombat keresztyén megfelelője Isten népének igazi szombattartása. Ez a szombattartás a maga látható teljességében Krisztus dicsőséges visszajövelekor valósul meg, azonban Krisztus feltámadásával hitben már kezdetét vette. Egy nagyon egy-

szerű formulával fogalmazva, amely a szombatos felekezetek álláspontjára is egyszer s mindenkorra válasz lehet, hiszen nyitott kapukat döngöttek: az újszövetségi szombattal nem azonos, hanem annak csak első napja, küszöbe a vasárnap; az első vasárnap, Krisztus feltámadásának napja. Számunkra itt oldódik meg a szombat-kérdés.

Tegyük fel most már ezek tisztázása után legfontosabb kérdésünket: a szombat teljességéhez, Isten királyságának látható teljességéhez hozzátartozik-e lényege szerint a munka? Már arról is szóltunk, hogy a szombat és a munka között először a hellénista gondolkodás hatása alatt létesít ellentétet a zsidó teológia. Az idealizmus hatása bennünk is tovább tart és így alakul ki bennünk egy olyan különös kettősség, hogy az örömről, vagyis az Istennel való zavartalan közösség állapotáról csak sztatikusan, „munka nélkül”, a munkáról pedig csak „öröm nélkül”, örömtelenül tudunk gondolkodni. Erre látszólag mintha Jézus példázatai is alkalmat adnának. Izráelből örökölt képpel menyegzőhöz, lakomához hasonlítja a mennyek országa végső kiteljesedését. Itt a döntő vonás az, hogy akik végül is bejutnak a teljességbe, azok háborítatlanul örülnek egymásnak és úgy látszik, mintha nem is „csinálnának” semmit. De gondoljunk arra, hogy Isten királysága teljességének ez csak egyik vonása s a példázatok mindig egy bizonyos zárt körben mozognak, sohasem tartalmazzák egyszerre Isten királyságának valamennyi vonását. Gondoljunk arra is, hogy Isten Királyságától Krisztus másféleképpen is szokott beszélni: az aratás, a szüret képeiben, a gyümölcstermelés képeiben: ezek pedig már mind munkát jelentenek. Jézus Krisztus példázatai tehát nem tanítják azt, hogy Isten királyságának teljességében nincs munka.

Ha most már az egész írás üzenetét kérdezzük ebben a dologban, akkor még világosabbá válik a válasz. Az Édenben, a bűneset előtt Isten munkát bízott az emberre. Az embernek kellett művelni a kertet és megóvnia mindenféle veszedelemtől. Ez a parancs nem szünt meg továbbra sem, csak bizonyos módosuláson ment át a bűneset miatt. Módosult abban, hogy a munka megátkozott munkává lett, — de persze nem a munka lett a bűneset után az ember büntetése, mint jól tudjuk. A bűn hatalma alá került munka fárasztóvá, gyötrelmessé vált, gyötrelmét fokozza az, hogy eredménye gyakran alig látható. A másik módosulás azonban az, hogy ami eddig parancs volt, azt most Isten ígéretesen fogalmazza az ember számára: egyfelől azt, hogy nem szakítja meg vele a kapcsolatot, másfelől azt, hogy mégis csak neki adja a földet, uralma alá adja a világot. Az üdvösség történetének végén Isten új eget és új földet teremt és ebben helyezi el most már a megújult testben élő embert. Ember csak test és lélek szerint való ember lehet, ennek az embernek pedig szükségszerűen van világa. Nyilvánvaló, hogy Isten az embert vele való közösségre teremtette. Ezért nem dolgozott helyette az Édenben sem, hanem rábízta világának „fenntartását”. Nyilvánvaló, hogy a teremtés eme rendje nem változhatik meg az új világban sem: ott sem fog Isten az ember helyett dolgozni, hanem az emberre bizza annak a világnak a „fenntartását” is, vagyis Isten királyi uralmának látható teljességéhez szükségszerűen tartozik hozzá, lényegi vonása a teremtés és a megváltás jogán és érvénye alatt a munka. „Új eget és új földet várunk az ő ígérete szerint, amelyben igazság lakozik!” — így szól az új világ ígérete (2 Pét 3,13). Ezt az igazságot, Isten

uralmának jó rendjét (*dikaioisyne*, a bűn hatalmának teljes megszűnése) az új ég alatt az új földön az embernek kell Isten akaratából — teremtő és megváltó akaratából — a vele való zavartalan közösség bitokában fenntartania.

A jól megértett és tisztázott eszkatológiai tanítás pontjáról a megértés fénye hull mindarra, ami időközben van. Így értjük meg azt, hogy a keresztyén tanítás olyan nagyra értékeli az emberi együttélés körében a közösségért folytatott munkát a bűn világában és a bűn ellenére is, romlott formájában is szüntelenül felragyog Isten dicsőségének fénye s ezt most már igazán nyugodtan kimondhatjuk az emberi munka önmagában való glorifikálásának veszélye nélkül. Innen értjük meg azt is, hogy az emberi munkának az általános kégyelem világában olyan ereje van; hogy ebben a körben Isten hathatós eszköze. Nem váltja meg az embert, de nagy mélységekből ki tudja emelni, tartalmat tud adni az életének. Innen értjük meg azt is, hogy az egyházban, a hitbeli teljesség korszakában a keresztyén ember hitben végzett munkája lehet megoldott munka, megtisztult munka, mert afelé az ígért felé tart, hogy egykor majd teljességgel és érzékelhetően, látás szerint is megszabadul a bűneset következtében és a bűneset óta reá nehezedő átoktól. Isten az új világban, királysága végső kiteljesedésében megtisztítja, megújítja, megváltja az emberi munkát is. Ennek a megváltásnak ez előízét kapja hitében a keresztyén ember, ez az előíz jelként kihát már most is a világba, ahol Isten kegyelme szintén kezében tartja az ember munkáját (*H. H. Wolf* az idézett helyen szintén beszél erről, de állításai az eszkatológiai kérdés érintetlenül hagyása miatt valamiképpen levegőben lógnak és inkább egyfajta keresztyén-szocialista álláspontot reprezentálnak, mint komoly bibliai meg-alapozottságú keresztyén bizonyoságtétel).

7. Összefoglalás: a munka — keresztyén bizonyoságtétel.

Az ember a munkáról beszélve hajlandó különbséget tenni. Isten ígéje — mint láttuk — egyetlen különbséget ismer: Isten munkái és a Sátán munkái között tesz különbséget. A keresztyén ember számára tehát a munka kérdése, a munka fogalmának helyes bibliai értelmezése ott oldódik meg, hogy a megújult, megszentelt életű ember személyiségének körén belül egy egységes tartalmat kap minden munka: Istennek a Krisztusban véghezvitt megváltó munkájáról tanúskodik, — bizonyoságtéttelé válik.

Az ember szemlélete általában, így a munkával kapcsolatban is differenciál. Ez a bűn következménye. Most még nem is annyira arról akarok beszélni, hogy a bűnben élő ember általában elszakítja a maga munkáját a közösség szolgálatától, szembeállítja egymással a munka különféle fajait: fizikai, szellemi munkát stb. és ezen az alapon általában a maga munkáját igyekszik valamilyen módon a többi fölé emelni. Inkább arra szeretnék utalni, hogy az egyházon belül is szeretjük különvenni a „világi” és az egyházi, „lelki” munkát és úgy gondoljuk, hogy a világi munkával csak valamiféle másodlagos viszonyba kerülhetünk még a legjobb és legmegoldottabb esetben is, míg az egyházi munka, a lelki munka sajátos feladatunk és bizonyoságtételünk. Isten ígéje tiltakozik ilyenfajta széthasogatás ellen. Ez nagy összefüggésben úgy

oldódik meg, ahogyan már láttuk: az egyház Krisztus teste, ez a test teljes egységben, szervesen végzi a maga munkáját és ebben az összefüggésben minden cselekvés munkává, Isten munkájává, jócselekedetté válik. Azonban itt most jobb személyesen fogalmazzunk. A keresztyén ember számára ez a kérdés úgy oldódik meg, hogy a megújult, megszentelt életű ember egész életével Isten akarátának érvénye alá kerül. Így válik egész élete szolgálattá s így válik minden munkája is szolgálattá. Komolyan kell vennünk ezt a szót itt: „minden”.

Munka és munka között nincs különbség akkor, ha az ember ebben az összefüggésben végzi. Nemcsak a sajátosan egyházi lelki munka utal a keresztyén ember életében Krisztus szolgálatára, hanem mindenféle munkája. Nemcsak egyik vagy másik sajátos külső természetű munkája tanúskodik Krisztusról, hanem belső természeténél fogva válik minden munkája bizonyágtételé.

Ehhez pedig már csak egyetlen mondatot kell fűznünk: ha mindez így van Isten felől nézve, akkor legyen is így valóban közöttünk.

Dr. Varga Zsigmond J.

A munka keresztyén etikai kérdései a társadalmi rendszerváltozás idején

I, Két alapszempont.

Mielőtt az ember munkájával kapcsolatban a keresztyén etikai kérdést felvetnénk, ezzel kapcsolatban Isten igéjéből keresnénk a választ és annak alapján bizonyos következtetéseket vonnánk le, két alapszempontot kell vizsgálódásunk számára tisztázni.

1. Úgy gondolom, hogy a munka keresztyén etikai kérdéseiről ma az egyházban nem lehet más magatartással beszélni, csak *bűnbánattal*. Afelett érzett bűnbánattal, hogy hosszú időn át volt az egyháznak formailag helyesnek látszó, hiszen az Isten igéjére hivatkozó etikai tanítása a munka és a munka összefüggései: civilizáció, gazdasági rend, kultúra stb. kérdésében. Mégis, amikor a múlt század második felében a kapitalista társadalmi rendben a munka kérdése és a munkásság helyzete igen komoly kérdéseket vetett fel az egyház számára is, az egyház a bibliával a kezében érzéketlenül ment el ezek mellett a kérdések mellett. Nem tudott választ adni a munkával, az emberi élet gazdasági és társadalmi rendjével kapcsolatos kérdésekre, nem állott oda a nyomorgó munkás mellé, akít az embertelen társadalmi és gazdasági élet emberi méltóságából forgatott ki, sőt még azokat is, akik érzékenyebb szívvel felismerték a helyzetet és bizonyágtételükkel próbálták felébreszteni az egyház alvó lelkiismeretét, igyekezett elnémitani.¹

Pedig micsoda társadalmi és politikai erőt képviselt a XIX. században Európában az egyház! És micsoda belső buzgóság volt éppen ebben az időben az egyházban! Mennyi erőt és pénzt fektetett bele a belmisszió és külmisszió munkájába! Százával alakultak Távol-Keleten, a Csendes-óceán szigetvilágában, Afrikában a missziói állomások. Misszionáriusok ezreinek az ajkán szólalt meg színes és feketebőrű emberek között az evangélium

és idehaza is templomok százazeireiben hangzott az igehirdetés Jézus Krisztusról, a bűnösök barátjáról, betegek és szenvedők orvosáról, szegények vigasztalójáról. Nem akarjuk a XIX. századbeli egyház nagy kül- és belmissziói munkájának kétségtelen eredményeit sem kárhozatni, sem lekicsinyelni. Csak éppen fájdalommal állapítjuk meg, hogy a maga külső hatalmának és dicsőségének gyarapításával elfoglalt egyháznak közben nem volt sem ideje, sem érzéke ahhoz, hogy az ember és az emberiség életének valóságos problémáiban megoldást keressen, hogy az emberi élet mélyén sürgős megoldás után kiáltó nyomorúságok és kérdések tömegét észrevegye. „Ahol keresztyéneknek kellett volna állani, ott Lasalle és Marx állottak” — írja erre az időre emlékezve E. Thier, az Evangelisches Kirchenlexikon cikkírója.² Az egyház nem vette észre az Istentől elébetárt „kihívást”, rosszul „válaszolt” arra: eltaszította magától a szegények feléje kinyújtott kezét, az igazságtalan társadalmi rend miatt szenvedőknek csak a türelemre és a nyomorúság békeséges hordozására buzdító üres szölamok jutottak, valóságos melléjükállás és segítség nélkül.

Holott akkor, ahogyan Thurneysen mondotta egy 1922-ben tartott előadásában³: a keresztyénység és szocializmus találkozása lehetőségében „a XIX. század végének és a XX. század kezdetének az egyháztörténelmi jelentőségű eseményéről volt szó, amely az egyházra való hatásában sokkal jelentőségtejjesebb lett volna, mint az összes belső egyházi események.”⁴ — „Ki a felelős azért, — kérdezi Thurneysen a továbbiakban — hogy a szociális kérdés problematikájából nem született meg új reformáció, amely nem lett volna más, mint a régi reformáció újrafelfedezése? Nem mi, keresztyének voltunk-e, akik erre a megoldásra elhivatva voltunk?”⁵

¹ Ilyen volt Németországban Boll-fürdő lelkésze, ifj. Blumhardt Kristóf (1842—1919), aki a múlt század 90-es éveiben a munkásság mellett demonstrálva szociáldemokrata képviselői mandátumot is vállalt és ezért lelkészi tisztétől megfosztották. Művei: Christoph Blumhardt: Predigten und Andachten, Hgg. R. Lejeune, Rotapfel-Verlag, Erlenbach, Zürich und Leipzig, 6. n. jelentek meg 4 kötetben. — A mi egyházunkban ilyen volt Jánosi Zoltán.

² Evangelisches Kirchenlexikon, Kirchlich-theologisches Handwörterbuch, Göttingen, 2—3. Lief. (1957). „Arbeiterbewegung” címszó alatt, 195. l.

³ Az előadás címe: Sozialismus und Christentum. Megjelent a „Das Wort Gottes und die Kirche” című kötetben, München 1927.

⁴ I. m. 165. l.

⁵ I. m. 187. l.

Thurneysen akkor még csak úgy folytathatta előadását, hogy „a két ellenséges testvér találkozott, de elment egymás mellett és most mint lezárt történelmi hatalmasságok állanak egymással szemben: szocializmus és kereszténység”.⁶ Pár évtizednek kellett még eltelti ahhoz, hogy a második világháború után kitűnjék: Isten nem akarja és nem fogja megspórolni az evangéliumi egyházaknak a szocializmusban feladott lecke megtanulását.

A mi magyarországi református egyházunk immár több mint egy évtizede szocialista államban, szocializmust építő társadalomban él és abban a megrendítő tapasztalatban van része, hogy Isten, aki gondviselő és kormányzó Ura az egész teremtett világmindenségnek, sokszor engedetlen és a szolgálatra alkalmatlanná vált egyházát igéjével megújítja és a szolgálatra felhasználja ebben az új történelmi korszakban is, amit a szocialista társadalmi rend egyre nyilvánvalóbb előretörése jellemez.

Barth Károly „Offenbarung, Kirche, Theologie“ c. füzetében⁷ azt írja az egyházról, hogy „az egyetlen dolog alapozza és tartja meg, az egyház abban igazán nagy és igazán kicsi, hogy az ember Istenre hallgat; Ot hallja, mert Isten beszél hozzá és azt hallja, amit Isten mond. Ahol ez történik, ott van egyház”.

Isten iránti hálával mondjuk, hogy egyházunkban az elmúlt közel másfél évtized alatt az a csoda történt meg (ahol és amikor megtörténik, mindig csoda ez!), hogy Isten igéje meglevenedett közöttünk, életet formáló hatalommá lett és az egyház bűnbánatban mennél inkább elvállalta mulasztásait és bűneit, annál világosabban és valóságosabban tapasztalta meg Ura bűnbocsátó szeretetét abban, hogy konkrét kérdésekben felismerte Ura parancsait és egyben a maga szolgálatát is.

Az nyilvánvaló, hogy mindez hitnek a dolga. És egyes nyugati keresztény testvéreinknek, akik fejcsóválva és bizalmatlanul fogadják a mi bizonygatótunkat, mi nem tudunk mást mondani, mint hogy a mi egyházunk él és szolgál, *egyházként él és szolgál az épülő szocialista magyar társadalomban*. És még egyet. Azt, hogy Isten megújuló és megújító igéje Istennek a Jézus Krisztusban megjelent kibeszélhetetlenül gazdag szeretetéről, a közöttünk megszólaló evangélium, a megtapasztalt bűnbocsánat és kegyelem abban termi meg gyümölcsét, hogy egyházunk számára különösen égetővé lettek az etika kérdései. Az emberiség békeségének; a munkának és tulajdonnak, az egyház közéleti felelősségének, a nemzeti egységnek stb. kérdései keresztény hitünk kérdéseivé, teológiai kérdésekké lettek számunkra. A valóságban tapasztaltuk meg azt a teológiai tételt, amit addig is ismertünk, hogy ahol az egyház megújuló élő Ura felől való hitében, ott — ha ez a hit valóságos és igaz — a megújulás elhatol az egyház etikai kérdésekben való felelősségéig. Az Isten megigazító kegyelme eligazító kegyelem is. Az igaz hitnek pecsétje a jó cselekedet. Az igaz dogmatikáé a helyes etika.

Első alapszempontunkat a Jakab levele 2:14,26. verseinek mondanivalójában foglaljuk össze: „Mi a haszna, atyámfiai, ha valaki azt mondja, hogy hite van, cselekedetei pedig nincsenek? Avagy megtarthatja-e őt a hit? — Amiképpen holt

a test lélek nélkül, akképpen holt a hit is cselekedetek nélkül!”

2. Második alapszempontunkat magának a keresztény etikának a kérdése adja.

Elkerülhetetlen dolog, hogy a keresztény etika bármely részletkérdését, most itt a munka problémáját felvetve, ne legyen problémává magának a keresztény etikának a kérdése is. Annál inkább elkerülhetetlen ez, hiszen az utóbbi 30 év teológiai fejlődése, az a teológiai megújulás, amely a Barth Károly nevéhez fűződik, új eszmélődést, egészen új szempontok felvetődését eredményezte éppen a keresztény etikára nézve is. Röviden így foglaljuk össze ezzel kapcsolatos mondanivalóinkat:

Isten örökkévaló; igéje, kijelentése is teljes és örök, lezárt és végleges számunkra mind az Úr visszajöveteléig. Az egyháznak azonban a nemzedékről nemzedékre változó korokban Isten élő, közöttünk megszólaló igéje alapján újra kell fogalmaznia bizonyágtételét az ige hirdetésben is és teológiájában is. Ez a kötelezettség különösen is érvényes a teológiai etikára.

A keresztény etika nem örök és változhatatlan keresztény igazságok gyűjteménye, sem pedig valamiféle „keresztény erkölcsiségből” folyó normák feldolgozása és foglalata.⁸ Istennek a kijelentéstörténet során választott népe életében a próféták ajkán megszólaló parancsai sem mindig ugyanazok.

A keresztény etika arra a kérdésre keresi a választ, hogy micsoda az egyháznak, a keresztény embernek hitből fakadó, Isten igéje és akarata szerint való tennivalója — hic et nunc? Ez az „itt és most” jelenti azt, hogy az egyház etikai tanítása sohasem lehet lezárt és végleges, mert Istennek a különböző korokban és helyzetekben különböző parancsai vannak az övéi számára.

Ezért valóban az a helyzet, amit Barth Károly egy 1946-ban Frankfurtban a keresztény etikáról tartott előadásában így fogalmazott meg:⁹ „A keresztény etika nem azzal kezdődik, amit eszmélkedésnek nevezhetnénk, hanem a keresztény etika hallással kezdődik. A keresztény etika azt gondolja végig, amit Isten az ember számára az emberi cselekedetre nézve eltervezett és a keresztény etika utánamondja azt, amit Isten az embernek, annak cselekedetére mond... A keresztény etika az Isten és az ember között történt, történő és a jövőben is történendő történetre vonatkozik és ebben a történetben különösen is az ember aktív részvételére”

Ebben a történetben arról van szó elsősorban, amit Isten cselekszik. A cselekvő Isten azonban az ember számára nem ismerhető meg másképpen,

⁶ Reinhold Seeberg: „Christliche Ethik”, Stuttgart 1936. c. művében a 40. lapon arról tanít, hogy a „keresztény erkölcsiség” annyiban különbözik más erkölcsiségtől, hogy más az az „oberstes Ideal”, amit a legfőbb jónak lát. „A legfőbb keresztény ideál tartalma — írja — egyrészt a kereszténység szellemi élete történelmi fejlődésének a produktuma, de mint ilyen a teremtő, kegyelmes isteni akarat hatása.” — Itt kell megemlítenünk azt a vállalkozást is, amit Wilhelm Lütgert: „Ethik der Liebe”, Gütersloh, 1938. c. kötetében hajt végre, amikor abból a tételtől kiindulva, hogy „a szeretet a keresztény vallás tartalma”, a szeretet magatartására építi fel etikai tanítását.

⁹ Az előadás címe: Christliche Ethik. Megjelent Barth: „Die Botschaft von der freien Gnade Gottes.” Theol. Studien, Heft 23. Zürich, 1947. c. füzet függelékében. 21. l.

⁶ I. m. 165. l.

⁷ Megjelent a Theol. Ex. Heute sorozat, Heft 9. München, 1934. — 25. l.

csak az Úr Jézus Krisztusban, Akiben Isten kijelentette magát, leleplezte lényét. Jézus Krisztusban úgy ismerjük meg Istent, ahogyan a Szentháromságról szóló keresztyén tanítás megfogalmazza: mint Atyát, Fiút és Szentlélek Istent. Ebben a hármasságban cselekszik Ő mint az ember és a világ Teremtője, Gondviselője és kormányzó Ura, Kiengesztelője és Megváltója. És ebben a történetben, amelyet az Ótestamentum felől nézve mondhatunk „Istennek az emberrel való szövetsége történetének”, az Újtestamentum felől nézve nevezhetünk „Istennek a Jézus Krisztusban való kegyelmes királyi uralkodása történetének”, Isten mint az ember törvényadó, parancsoló Ura is ebben a hármasságban jelenik meg az ember előtt.

Erre a történetre nézve az a keresztyén etika alapkérdése, hogy milyen az ember helyes, Isten akarata szerint való magatartása, cselekedete, ami válasz lehet az Isten cselekedetére?

A keresztyén etika legáltalánosabb felelete erre a kérdésre, amiben lényegében minden részletkérdésre vonatkozó válasz is benne foglaltatik már: „Keresztyén értelemben az embernek az a magatartása jó, amely ebben a történetben megfelel az Isten magatartásának és cselekedetének.”¹⁰

Ha így értjük az etika alapkérdését és az arra adott legáltalánosabb választ, akkor az ember munkájával kapcsolatos keresztyén etikai tanításra nézve ebből az következik, hogy azt is csak ezen a történeten belül lehet teológiailag helyesen felvetni. Ennek következtében egyfelől a munka kérdése kiszélesedik az embernek a földi relációk között való helyes magatartása kérdésévé,¹¹ másfelől viszont nem közvetlenül a munka és az ezzel kapcsolatos kérdések, mint a civilizáció, gazdasági és társadalmi rend és a kultúra kérdése lesz a keresztyén etika kérdésévé, mert ezekben a kérdésekben a szociológia, a társadalom- és gazdaságtudomány hivatott képviselőinek van elsőrenden mondanivalója, hanem az, ami ezek között a földi relációk között az ember életében megfelelő válasz az Isten cselekedetére.

II.

Az ember munkája mint szolgálat az embertárs javára

Az összefoglaló etikai művek és teológiai lexikonok a munkáról szóló tanítás előterjesztésében rendszerint a teremtő Isten által az embernek adott parancsból indulnak ki: „Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet és hajtátok uralmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a földön csúszó mindenféle állatokon.” (Gen. 1:28.) Ugyancsak a Gen. 2:15-ben szól az ige arról is, hogy Isten az első emberpárt az Éden kertjébe helyezte, „hogy művelje és őrizze azt”. Ennek a kiindulópontnak az alapján van szó aztán ezekben a keresztyén etikákban arról, hogy a munka az ember számára „teremtési rend” (Brunner: Schöpfungordnung), Istentől kapott „megbízás” (Bonhoeffer: Mandat) és hogy Istennek az emberhez szóló ez a parancsa

az, amelynek az alapján az ember Istentől nyert megbízást a munkával kapcsolatos emberi relációk: civilizáció, gazdasági és társadalmi rend, kultúra stb. építésére, amelyben valamiképpen az ember istenképősége tükröződik.

A keresztyén etika azonban ebből a kiindulási pontból nem ragadhat meg többet a munka kérdésével kapcsolatban, csak azt a formai megállapítást, hogy az embernek a munkára való elkötelezettsége valamiképpen a teremtő Isten parancsa. Azt azonban, hogy tartalmára, értelmére, irányultságára nézve mit jelent az ember munkára való elkötelezettsége, az ember bűneset előtti állapotából, a teremtő Istennek az emberhez szóló parancsából nem lehet kikövetkeztetni, egyszerűen azért, mert az ember eredeti, Isten által teremtett állapotát a bűneset miatt nem ismerjük. A bűn megromtotta az ember életét, összerontotta istenképőségét, megromtotta az embernek munkájához való viszonyát is. Ezt fejezi ki az, hogy a Gen. 3:17—19-ben Isten ítélete az ember munkáját is érintette: „Átkozott legyen a föld temiatad, fáradságos munkával élj belőle életednek minden napjaiban, töviset és bogácskórót teremjen tenéked... orcád verítékével egyed a te kenyeredet...”

Természetesen nem lehet minden haszon nélkül valónak tekinteni azt sem, ha a keresztyén etikának ebből a kiindulási pontból van mondani-valója arra nézve, hogy a munka hozzátartozik az ember életéhez, amely által önfenntartását biztosítja. Az is nyilvánvaló, hogy ebből a kiindulási pontból végig lehet vezetni egy vonalat az egész Biblián, amelyből kitűnik, hogy a Szentírás mind az ó-, mind az újtestamentumi tanításban számol az ember munkájával, megbecsüli azt. Gondolnunk kell ezzel kapcsolatban olyan igékre, mint a 104. zsolt. 22—23. verse: „Ha felkél a nap... az ember munkájára megy ki és az ő dolgára mind estéig” — vagy a Példb. 6:6—11. verseire, amely olyan szemléletesen írja le a lustaság következményeit és ajánlja a szorgalmatosságot. Gondolnunk kell azokra az ótestamentumi utasításokra, amelyek a munkás ember megbecsülését és munkájának illő bérrel való jutalmazását írják elő. (Lev. 19:13, Deut. 24:15, Jer. 22:13, Mal. 3:5.) Az Újtestamentumban gondolnunk kell Jézus példázataira, amelyekben olyan magától értetődő módon jelennek meg egyszerű munkás hétköznapiak, mint a magvetőről szóló példázatban, vagy az uruk iránt hűséges szolgákról szóló példázatban. Nyilván annak is van ebből a szempontból jelentősége, hogy Jézus tanítványai többségét egyszerű kétkézi munkások, halászok közül választotta, sőt arra is van utalás a Mtk. 6:3-ban, hogy megkeresztelkedése előtt maga Jézus is Názáretben egyszerű munkásemberként tartotta el magát és családját. Az apostolok közül Pál már tudatosan folytatta apostoli munkája mellett a rabbi-jelöltként tanult mesterségét, a sátorponyvakészítést és így tartotta fenn magát nyilván arra tekintettel, hogy munkaterületén, a nagyobbreszt pogánykeresztyénekből álló gyülekezetekben ezzel is példát mutasson arra, hogy a munka hozzátartozik az emberi élet rendjéhez. (2. Thess. 3:7—9.)

Mindezeknek az alapján állást lehet foglalni a keresztyén etikának atekintetben, hogy a keresztyén egyháznak nem lehet semmi közössége olyan életfelfogással, amely a kétkézi emberi munkát lenézi, megveti, nem tartja megbecsülendőnek. Az ilyen életfelfogás gyökerében nem bibliai,

¹⁰ Barth i. m. 23. l.

¹¹ Hivatkozom itt Barth Károlyra, aki Dogmatik III/4. kötete 538. lapjától kezdve nem egyszerűen a „munkáról”, hanem „A cselekvő élet”-ről (Das tätige Leben) tanít és ezen belül a munkáról.

hanem görög szellemiségből táplálkozik,¹² akkor is, ha a középkori szerzetesi kegyességben jelentkezik,¹³ akkor is, ha az egészen modernnek hitt pietista kegyességben a „lelki munka” dicsőretében mutatkozik meg.

Ebből a kiindulási pontból még egyéb vonatkozásban is lehet a keresztyén etikának hasznos mondanivalója. Például abban a vonatkozásban, hogy Isten abban a parancsban, amely a Gen. 1:28-ban szólal meg az ember számára, de magának az ember megteremtésének a tényében is, nem egyedül, hanem a másik emberrel, a többi emberekkel közösségben látja az embert és így adja mintegy az emberek közösségének azt a parancsot, hogy „hajtsátok birodalmatok alá a földet és uralkodjatok rajta”. Ennek a parancsnak engedelmeskedve teremt az ember a többi emberek, az emberi közösség közös munkájával civilizációt, gazdasági rendet, kultúrát stb. — De mi baj van ott, ahol éppen a munkának ez a közösségformáló ereje nem érvényesül, ahol civilizáció, gazdasági rend, kultúra az egyes ember vagy a közösségen belül egy kisebb csoport önzésének, a másik, a többi ember felett való hatalmaskodásának eszközévé válik? Ott az ember bűne érvényesül — mondhatjuk általánosan, vagy a keresztyén etika nyelvén konkrét módon kifejezve: az ember munkájának, „cselekvő életének”, magatartásának tartalmával, irányultságával van baj.

A keresztyén etikának a tulajdonképpeni kérdése éppen az ember munkájának, „cselekvő életének”, magatartásának a tartalmára és irányultságára vonatkozik. Itt van az eddig elmondottaknál több mondanivalója.

Ahhoz azonban, hogy a keresztyén etika ezt a mondanivalóját teológiailag indokoltan mondhasssa el, a munka, a „cselekvő emberi élet” kérdésével kapcsolatban is más kiindulási pontot kell választania.

Nem lehet más kiindulópontja a keresztyén etikának ebben a kérdésben sem, mint a Szentháromság Isten második személye, Jézus Krisztus.

Ha igaz az, hogy „a keresztyén etika az Isten és az ember között történt, történő és a jövőben is történendő történetre vonatkozik és ebben a történetben különösen is az ember aktív részvételére” (Barth), tehát az ember „cselekvő életére”, magatartására, munkájára is, akkor igaz itt is a másik tétel is, hogy „keresztyén értelem-

ben az embernek az a magatartása jó, amely ebben a történetben megfelel az Isten magatartásának, cselekedetének” (Barth). Tehát itt is elsősorban a cselekvő Isten megismeréséről van szó. Az ember munkájának, cselekvő életének is az Isten cselekedete a mértéke. Az ember munkájának, cselekvő életének tartalmát és irányultságát az Isten cselekedetének tartalma és irányultsága határozza meg. A cselekvő Istent pedig, cselekvésének tartalmát és irányultságát is, nem ismerhetjük meg máshonnan, csak Jézus Krisztus által. Ő mondja magáról: „Senki sem mehet az Atyához, hanemha én általam... Aki engem látott, látta az Atyát.” (János 14:6,9.) Jézus Krisztus „az Atya nevében cselekszik” (János 10:25.) és azt mondja magáról: „Az az én eledelem, hogy annak akaratát cselekedjem, aki elküldött engem.” (János 4:34.)

Jézus Krisztusban azonban nemcsak a cselekvő Isten ismerjük meg, hanem az egyetlen igazán engedelmes embert is, aki „engedelmes volt halálig, még pedig a keresztfának haláláig”. (Fil. 2:8.) — Jézus Krisztus élete, magatartása, cselekedetei voltak az igazán engedelmes és megfelelő válasz Isten cselekedetére. Ezért szól az ige arról, hogy az ő életében, cselekedetei által dicsőített meg Isten. „Én dicsőítettelek téged a földön: elvégeztem a munkát, amit reám bízál, hogy végezzem azt.” (János 17:4.)

Az újszövetségi etika alapja — különösen kitetszik ez abból, ahogyan a keresztyén etikai tanítás megszólal az első keresztyén gyülekezetekben az apostoli levelekben — az, hogy Jézus Krisztus a maga követésére hívta fel tanítványait. „Példát adtam néktek, hogy amiképpen én cselekedtem veletek, ti is akképpen cselekedjétek.” (János 13:15.) A Benne való hithez azt az ígéretet fűzi, hogy „aki hisz énbennem, az is cselekszi majd azokat a cselekedeteket, amelyeket én cselekszem”. (János 14:12.)¹⁴

Tegyük fel most már a kérdést: melyek Jézus Krisztus földi életének és cselekedeteinek azok a vonásai, amelyek az Ő követésében meghatározzák az ember magatartását, cselekvő életét, munkáját is?

Mindenekelőtt az Úr Jézus Krisztus engedelmességben vállalt szolgálata formájára kell gondolnunk, ahogyan az megfogalmazódott abban a hitvallásszerű igében, amit Pál ír a Fil. 2:6–8-ban: „Aki, mikor Istennek formájában volt, nem tekintette zsákmánynak, hogy ő az Istennel egyenlő, hanem önmagát megüresíté, szolgai formát vévén föl, emberekhez hasonlóvá lévén, és mikor olyan állapotban találtatott mint ember, megalázta magát, engedelmes lévén halálig, még pedig a keresztfának haláláig.” Az első keresztyén gyülekezetek körében megszólaló evangéliumban az volt az Isten szeretetének nagy csodája, hogy Jézus Krisztus „Úr lévén lett szolgává”.

Mindjárt mondanunk kell azonban a másik vonását is a Jézus Krisztus földi életének és cselekedeteinek, amely nem kisebb csodája volt az első keresztyén gyülekezetekben megszólaló evangéliumnak: Jézus Krisztus az emberért lett szolgává, az embernek szolgált, annak javára. „Én

¹² A munkával kapcsolatos görög életfelfogásra jellemző Plutarchosznak egy mondta: „Mi becsüljük a jó illatú olajokat és bíbor ruhákat, de a festőket és olajkészítőket kisebbértékű és szennyes kézműveseknek tekintjük... Aki alacsonyrendű foglalatosságra adja magát, a haszontalan dolgokra fordított munkájával elárulja, hogy a jóra és szépre kevés gondja van.” Idézi: J. Leipoldt: Der soziale Gedanke in der altchristlichen Kirche. Leipzig, 1952. 55. l.

¹³ Aquinói Tamás híres mondatára utalunk: Vita contemplativa ex suo genere majoris est meriti quam vita activa. Clairvauxi Bernát a középkori egyház által három egymás fölött álló rendnek tartott világiakat, prédikáló klérust és szerzeteseket így jellemezte: „E három rend közül az egyik a malomban van, a másik a szántóföldön, a harmadik a nyugalgyon. A malom a világi élet, a szántóföld a világi embernek a lelke. Ezen a szántóföldön vannak az Isten igéje hirdetői. Az ágyon pedig a Krisztus eljegyzettjeinek szent szeretete nyugszik.” Idézi Brunner: Das Gebot und die Ordnungen. Tübingen, 1932. 628. l.

¹⁴ Martin Albertz: Die Botschaft des Neuen Testaments c. könyve II/1. kötetében, amely „Die Entfaltung der Botschaft” alcímet viseli, Zollikon-Zürich, 1954. az Újszövetség etikai tanítását kísérli meg összeállítani nagyon tanulságosan „Jézus követése” címszó alatt.

tközöttetek olyan vagyok, mint aki szolgál.” (Luk. 22:27.) „Az Embernek Fia nem azért jött, hogy néki szolgáljanak, hanem hogy Ő szolgáljon...” (Máté 20:28.) A szombat parancsát is, amely éppen az ember munkájával is kapcsolatos, a farizeusi törvénymagyarázat embertelenségével szemben úgy magyarázta, hogy „a szombat lón az emberért, nem az ember a szombatért”. (Márk 2:27.)

Az apostoli bizonyoságtétel, amely a szentírásbeli evangéliumokban megszólal és elénk tárja Jézus Krisztus földi életét és cselekedeteit, azt mutatja meg, ahogyan az első keresztyén gyülekezetekben Őt látták és ez arról beszél, hogy Jézus Krisztus a világban a világért, emberek között az emberért szolgált. Ebben jelentette ki Isten szeretetét, ebben dicsőítette meg az Istent.

Ebből a szempontból különösen hangsúlyosak csodái, amelyek által betegetek gyógyított meg, éhezőket elégitett meg; — hivatása a bűnösök felé. Csak azok keltették fel haragját, akik kegyességükben embertelenek és így a szolgálatra képtelenek voltak. Farizeusok és írástudók, akik elhordozhatatlan terheket raktak az emberekre, papok és léviták, akik tiszták akartak maradni és érzéketlen szívvel mentek el a nyomorult mellett.

Az első keresztyén gyülekezetekben — az apostoli levelek bizonyossága szerint — az etikai tanítás ezen az evangéliumon alapul. *E szerint a tanítás szerint a keresztyén értelemben vett jó cselekedet, az ember munkája tartalma és irányultsága szerint szolgálat az embertárs javára és így Isten dicsőségére.*¹⁵

Anélkül, hogy részleteznénk az újszövetségi gyülekezetekben a különböző relációkban élő gyülekezeti tagok (férfiak, asszonyok, gyermekek, szolgák, urak, magatartás a felsőbbbséggel szemben stb.) életfolytatásával kapcsolatban felhangzó etikai tanítást, meg kell állapítanunk, hogy ez az etikai tanítás átfogta a gyülekezet tagjainak a gyülekezet közösségében folyó életét, de a világban, az egyéb emberi relációkban folyó életét is. Sőt — éppen a Róma 13:3—6. a bizonyosság rá — ebbe az etikai tanításba az a felismerés is beletartozott, hogy a munkának ugyanaz a tartalma és irányultsága érvényesül és érvényes valamiképpen a gyülekezeti közösségen kívül való embernek az életében is.

Fel kell tennünk most már a kérdést, hogy mi a következménye ennek az etikai tanításnak az egyház és annak tagjai életfolytatására, cselekvő életére, munkájára nézve?

Az, hogy az egyház és annak tagjai — ha jól, vagyis Istennek a Jézus Krisztusban kijelentett akarata felől nézve értik önmaguk életét és szolgálatát — a szolgáló Jézus Krisztus szolgáló gyülekezete ebben a világban, ezért a világért. Az egyház tagjai pedig Krisztus szolgáló emberek között az emberek javára. Azt jelenti ez, hogy az

egyház élete, szolgálata, tagjainak „kegyessége” a legtisztábbnak látszó értelemben sem lehet öncél.

Az egyház, történetének nagykonstantinusi fordulatától kezdve sokszor adós maradt önmaga ilyen megértésével és ebből fakadó szolgálatával és inkább az uralkodó, a maga hatalmát és dicsőségét féltő és munkáló egyház képletében élt. Ezért nem tudott só és viláosság lenni szolgálatával a világban. Vagy maga is elvilágiasodott, vagy a világtól elzárkózó „kegyességében” másik vonatkozásban tagadta meg küldetése gyakorlását. És az egyház ilyen állapotában nem láthatta meg, mert nem lehetett érzéke hozzá, hogy az emberi életnek a gyülekezeti életen kívüli relációiban, az életfenntartásért folytatott emberi munkán, az erre felépülő civilizáción, gazdasági renden és kultúrán is Isten dicsősége ragyog fel, az is istentiszteletté válik (újra hadd emlékeztessünk a Róma 13:3—6. verseire!), amikor annak tartalma és irányultsága: szolgálatból az emberért!

Ma az egyháznak és benne a keresztyén etika tanításának is világszerte az az Isten által feladott leckéje, hogy az evangélium ilyen megértéséből felismerje az egyház, a keresztyén ember élete és szolgálata, de egyáltalán az ember cselekvő élete, munkája tartalmát és irányultságát: szolgálat az emberért és így Isten dicsőségére; — tudjon és merjen hitből fakadóan nemet mondani ott, ahol az emberi viszonyok alakulásában ennek a felismerésnek az alapján nem-et kell mondania, és tudjon igen-t mondani a szolgálatában minden jó emberi igyekezethez segítőkezet nyújtani ott, ahol a világért és az emberért való szolgálatra elkötelezettségéből és felelősségéből ez következik. Azért hitből, mert az egyház számára ez az állásfoglalás nem lehet jól számító opportunizmus, sem valamiféle magamentő alkalmazkodás, hanem hitének megvallása, egyúttal pedig hite valóságának pecsétje, helyes dogmatikájának etikai következménye és próbája.

III.

A kapitalizmus és szocializmus kérdése.

Többször utaltunk az eddigiek során arra, hogy a keresztyén etikának a feladatai közé nem tartozik oda, hogy az emberi munkának közösségi vetületeit: a civilizáció, a gazdasági rend, a kultúra kérdéseit közvetlenül vizsgálódása tárgyává tegye és ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban valamiféle ún. keresztyén társadalmi vagy gazdasági programot dolgozzon ki. A keresztyén politikai és kulturális programok, az ún. „keresztény kurzusok” nem sok dicsőséget hoztak az eddigiek során a Krisztus egyházára. Ezekben a kérdésekben járatosabbak is, hozzáértőbbek is egy-egy nép politikai, társadalmi és gazdasági vezetői, a társadalom és gazdaságtudomány hivatott művelői.

Felmerül a kérdés: akkor mégis miért kell most, etikai tanulmányunk végén felvetnünk a címben foglalt kérdést?

Egyházunk a többi egyházakkal együtt történelmi korfordulóban él, amit a kapitalizmusnak mint politikai, társadalmi és gazdasági rendnek és életformának a visszaszorulása és a szocializmusnak mint szintén politikai, társadalmi és gazdasági rendnek egyre nyilvánvalóbb előretörése jellemez. Ezt a korfordulót nem az egyház hozta létre, még csak nem is segítette annak a létrejöttében. Ebben a korfordulóban azonban — hi-

¹⁵ Itt kell megemlítenem, hogy Walter Bienert: Die Arbeit nach der Lehre der Bibel, Eine Grundlegung evangelischer Sozialethik, Stuttgart (1954) c. műve 402. lapján kutatásai eredményének az összefoglalásában arról szól, hogy a gyülekezet tagjai életfolytatásával kapcsolatos bibliai kijelentések összecsengenek az apostoli hitvallás hármas tagozottságával. Eszerint a gyülekezet tagjainak életfolytatása 1. Isten dicsőségére, 2. Krisztus szolgálatában, 3. a felebarát iránti szeretetből történik.

tünk szerint — maga a világkormányzó Isten, aki a világtörténelemnek is Ura, kérdezi, állítja bizonyosságtétel és döntés elé egyházát a felvetődő kérdésekben. Ilyen kérdése, mégpedig összefoglaló, több más kérdést is magában foglaló kérdése a mostani korfordulónak a kapitalizmus vagy szocializmus kérdése. És a kérdésre adott feleletben valóban arról van szó, hogy az egyház Isten ígé-jének, az abban megszólaló etikai tanításnak az alapján felismeri-e Urának „hic et nunc” akaratát?

Ilyen kérdésekben keresztyén szót szólni nem könnyű, nem tévedésmentes és nem félremagya-rázhatatlan dolog. De ki kell mondani és meg kell próbálni megfogalmazni az egyház bizonyosságtéte-lét a keresztyén etikai tanítás alapján ebben a kérdésben is, még a félreérthetőség és a tévedés kockázatával is, mert ha az egyház és a teológia lemond arról, hogy Isten aktuális akaratát meg-ragadja és megfogalmazza, akkor az egyház való-ban megízetlenült sóvá, a teológia rabbinusi írás-tudóssággá válik és az egyébként legszélesebb skálájú teológiai részlettudás ellenére is gyü-mölestelenné és csirátlanná, ezzel együtt pedig értelmetlenné és haszontalanná lesz.

Fogalmazzuk meg így kérdésünket: ha a ke-resztyén etikai tanítás alapján a munka, az ember cselekvő élete tartalmában szolgálat, irányult-ságában pedig az ember javára történik, akkor a mostani korfordulóban miért kell úgy szólni az egyház bizonyosságtételének, hogy a kapitalista tár-sadalmi rend az Isten által megítélt régi, a szocia-lista társadalmi rend pedig valamiféleképpen az Isten által előhozott új?

A kérdésben mindenekelőtt a kapitalista tár-sadalmi és gazdasági rend keresztyén etika, kriti-kájáról van szó.

Érdekes megfigyelni, hogy a legtöbb keresz-tyén etika! összefoglaló mű írója, amikor a munká-ról szóló tanítás előterjesztése után eljut a gaz-dasági életrend problémájáig, többé-kevésbé éles kritikát gyakorol a kapitalista társadalmi és gaz-dasági renddel szemben (de Quervain,¹⁷ Lütgert, Barth, Brunner).

A felsorolt teológusok közül Brunner Emil a „Das Gebot und die Ordnungen” c. etikai műve 386—419. lapjain adja keresztyén etikai szem-pontból a kapitalista társadalmi és gazdasági rend legalaposabb kritikáját. Az alábbiakban ennek a kritikának a lényeges mondanivalóit foglaljuk össze. Azért ezt és azért nem vesszük máshon-nan, mondjuk valamelyik hazai társadalom és gazdaságtudományi szakkönyvből, vagy azért nem kíséreljük meg magunk összeállítani a kapitaliz-mus kritikáját, mert Brunner Emil ma is Svájce-ban élő, „nyugati” teológus, aki nem gyanúsít-ható meg azzal, hogy valamiféle „vasfüggönyön” inneni koncepció ösztökléne erre az éles kritikára. Műve egyébként is 1932-ben jelent meg.

Brunner a helyes gazdasági élet három szabá-lyát abban látja, hogy az 1. az ember életére nézve hasznos, alkalmas módja legyen az ember em-beri életének, ne legyen tehát öncél, 2. a gazda-sági élet közösségi ügy, 3. minden munkára al-kalmas ember munkaköteles, tehát a munka nél-küli bevétel erkölcsstelen.

¹⁷ Alfred de Quervain: Die Heiligung. II. kiad. Zollikon-Zürich, 1946. c. műve 372. lapján tárgyalja ezt a kérdést.

Ennek a három alapelvnek az alapján állapítja meg, hogy az individualizmus, ami a kapitalista társadalmi és gazdasági rend szellemi alapja, gyö-kerében téves és lehetetlen, mert tagadja a kö-zösséget. A kapitalista társadalmi és gazdasági rend éppen a közösség gondolata szempontjából igazságtalan és áldatlan. Az első dolog, ami igaz-ságtalanná és áldatlanná teszi, a *profitelv*. A kapi-talizmus keretében minden gazdasági tevékeny-ség alapelve és célja a nyereség, mégpedig a pénz-beli nyereség. Az egész gazdasági életet a keres-kedőszellem hatja át.

Ennek a gazdasági rendnek a következményei az embernek a munkához, a dolgokhoz és a kö-zösséghez való viszonyára nézve beláthatatlanok. A munkának és a termelőeszközök birtoklásának a szétválasztása azt eredményezi, hogy többé nem közvetlenül a dolgozó a mértékadó személyiség a gazdasági életben, hanem a „pénzember”, a kapitalista, — hogy a rendszert nem a dolgozó, hanem a kereskedő tartja fenn, — hogy a munka nélkül való bevétel többé nem kivételes eset, ha-nem arra alapul az egész gazdasági rend. Ez szük-ségszerűen a termelőeszközök fokozására, a tőke felhalmozódására vezet: a mértékadó gazdasági hatalom egyre kevesebb kézbe összpontosul és ez a gazdasági hatalom befolyást gyakorol a politikai és társadalmi életre. A nagytőkések többé-kevésbé uralmuk alatt tartják a tőkére rászoruló sajtót, ál-lamot, befolyást gyakorolnak a tőkére rászoruló egyházra is.

Ennek az állapotnak szükségszerű következmé-nye a proletariátus kialakulása. Amilyen mérték-ben érvényesül a kapitalista gazdasági rend, olyan mértékben kényszerül bele a népesség több-sége az önállóság nélkül dolgozók osztályába, amelynek tagjai a kapitalisták munkabérére rá vannak utalva, akiknek munkáját megveszik és akik felett rendelkeznek anélkül, hogy azok ehhez bármit is szólhatnak.

A kapitalizmusnak azonban etikailag a legfon-tosabb következménye a dolgozóra nézve, hogy munkáját megrabolja méltóságától. Nem a mo-dern technika teszi szükségszerűen lélektelenné a munkát, hanem a munkásnak a helyzete a gaz-dasági közösségben. A kapitalizmus által a munka és vele együtt a munkás kereskedelmi áruvá lesz, a nyereségszámadásban egy tétellel, — nem azért, mert a kapitalista embertelen, hanem mert a kapi-talizmus ezt az embertelenséget szükségszerűvé teszi.

A munkás a kapitalista gazdasági rendszerben ki van zárva a gazdasági közösségből, mert abban szükségszerűen csak mint tárgyat és nem mint alanyt értékelik.

Befejezésül egy idézet a kapitalizmus értékelé-sére: „Lehetséges-e egyáltalán egy ilyen anti-personális gazdasági rendszerben a munka személyes értelmét megvalósítani? Megértheti-e a proletár, megértheti-e a kapitalista azt, amit mi teoló-gusok, akik egészen a szélén állunk ennek a ször-nyen lélektelen kapitalista világnak, a hivatásról, a szolgálatról és a munka méltóságáról mondunk? Negatív értelemben: nem olyan nagy-e itt a kol-lektív bűnnek a súlya, a rendszer istenellenes-sége, hogy az egyén nem lázadhat fel ellene? Any-nyi mindenesetre világos, hogy ha egyáltalán egy gazdasági rendszernek van bizonyos fokú etikai karaktere és ha a gazdasági rend etikai karaktere az egyéni élet etikai karakterét is meghatározza, akkor a kapitalista rendszerre az érvényes, hogy abban megtagadják mindazt, amit

mi hitből kiindulva a gazdasági élet értelmének látunk és ezért ebben az egyén számára szinte lehetetlen, hogy a gazdasági életben Isten tisztelét és a felebarát szolgálatát megvalósítsa. Ez a rendszer szolgálatellenes, ellene van az ember méltóságának, felelőtlen, sőt több: rendszerré vált felelőtlenység.”¹⁷

Ezeknek az alapján ahhoz a végső megállapításhoz jut el Brunner, hogy „a kapitalizmus gazdasági anarchia, ezért a keresztyén ember arra van kötelezve, hogy a kapitalizmus ellen és a valószínűs rendért küzdjön.”¹⁸

Mindezt nem marxista közgazdász, hanem keresztyén teológus írja!

Brunner a kapitalizmus ilyen éles bírálata után a „jobb igazság” kérdését veti fel.¹⁹ Ebben a fejezetben taglalja az emberiség új társadalmi és gazdasági rendjének lehetőségei között a különféle szocialista elképzeléseket és kifejezi ezekkel kapcsolatos aggodalmait és fenntartásait. Eljut azonban annak a megállapításához, hogy „ezeknek a megfontolásoknak ellenére az ember nem nyomhatja el magában azt a sejtelmet, hogy a jövő „jobb igazsága” valahol ebben az irányban van.”²⁰

A mi magyarországi református egyházunknak — helyzetéből adódóan — már nemcsak sejtelme, hanem tapasztalati bizonyossága, hogy az emberiség társadalmi és gazdasági kérdéseinek megoldására nézve a szocialista társadalmi és gazdasági rend valóban a „jobb igazság”.

Mondanunk kell ezt annak ellenére, hogy az egyház és a társadalmi és gazdasági élet alapját képező marxista—leninista ideológia között valóban ellentét van: az egyház nem állhat a filozófiai materializmus alapján. És mondanunk kell annak ellenére, hogy a társadalom építésében még sok hiányosság és sok megoldatlan kérdés van. Ezeknek ellenére mondanunk kell azért, mert szocializmust építő társadalmunk vezetői közül soha és senki nem kívánta tőlünk azt, hogy adjuk fel evangéliumi hitünket és helyezkedjünk marxista ideológiai alapra. És mondanunk kell azért, mert a társadalom építésében még fellelhető hibákra és hiányosságokra sem az egyháznak kell felhívnia a társadalom vezetőinek a figyelmét, hiszen ők — folyamatos nyilatkozataikból kitűnően — jól ismerik ezeket a hibákat és hiányosságokat és emberileg meg is tesznek mindent azok kijavításáért.

Mondanunk kell azonban mindenekelőtt azért, mert több ponton, éppen a munka és általa az ember méltóságának megbecsülése, a munka közösségformáló ereje, a munka szolgálat-volta és az ember javára való irányultsága szempontjából ez a társadalmi rend valóban a „jobb igazságot” képviseli a kapitalista társadalmi renddel szemben.

Próbáljuk meg néhány pontba összesűriteni a szocialista társadalmi rend ilyen sajátosságait:

1. A szocializmus felszámolja az embernek ember által való kizsákmányolását és ezzel megszünteti a munka és a munkás áru-voltát, visszaadja a munka és a munkás emberi méltóságát. A munka ebben a társadalomban „becsületheli dolog”, — munkátlan élet lehetetlen.

2. A tervszerű gazdálkodás folytán felszámolódik a munkanélküliség, eltűnik az emberek feje felől a nyomor és a bizonytalanság nyomasztó fellege.

3. Nem a tőke és nem a nyereség, hanem az ember a legfőbb érték és az ember megelégedett, örvendező élete a legfőbb cél.

4. A munka közösségformáló ereje újra érvényesül és ezáltal az egyéni önzés helyett a közösségi felelősségérzet erősödik.

5. Egymással kibékíthetetlen ellentétben álló társadalmi osztályok harca, uralkodó és leigázott, gyarmatosító és szabadságukért, emberi méltóságukért küzdő népek harca helyett a nép és az emberiség egységének, közös sorsának és közös jövőjének tudata, az ezért vállalt felelősség és munka az egyik jellegzetes sajátossága a szocialista társadalomnak. Ebből sarjadt ki a jelenlegi megosztott világhelyzetben a meg-megújuló háborús feszültségek fegyveres megoldási kísérleteivel szemben a népek békés egymás mellett éléséért, az emberiség békéjéért, mint az emberi élet és munka lehetőségéért folytatott küzdelem.

Mindezek olyan célok, a társadalom alakulásának olyan jellegzetes vonásai, amelyek az ember cselekvő életének, munkájának keresztyén etikai tartalmára és irányultságára — szolgálat az emberért — lehetőséget adnak. Ebből folyóan a keresztyén egyháznak és a keresztyén embernek hitéből folyó kötelessége, hogy segítőkéz nyújtson a szocialista társadalomnak minden jó célkitűzés megvalósításában.

És még egyet. Dietrich Bonhoeffer írja: „Vannak bizonyos gazdasági és szociális gondolatok és helyzetek, amelyek a Krisztusban való hitet akadályozzák és ez azt is jelenti, hogy az ember lényét a világban széttörök.”²¹ Ki kell egészítenünk a mondatot: másfelől viszont vannak olyan helyzetek és fordulatok a világ történetében, amelyeket Isten, aki egyformán Ura az egyháznak és a világnak, arra használ fel, hogy azokban egyházának életét Igéje által megújítsa és a Neki való szolgálatra, ami azt is jelenti, hogy az emberek javára, alkalmasabbá tegye.

Egyházunk megújuló élete a bizonyosság arra, hogy a szocialista társadalmi és gazdasági rend ilyen eszköz Isten kezében!

A keresztyén egyháznak mindebben Isten világkormányzó bölcsességét, Jézus Krisztusban kijelentett kegyelme jelét, küldetése gyakorlásának lehetőségét, hite megvallásának az alkalmát kell felismernie és ezért kell hálásnak lennie Ura iránt.

Jánossy Imre

¹⁷ Brunner i. m. 408. l.

¹⁸ Brunner i. m. 411. l.

¹⁹ Brunner i. m. 414. l. fejezetcíme: Die Frage nach der besseren Gerechtigkeit.”

²⁰ Brunner i. m. 414. l.

²¹ Ethik. München, 1949. 282. l.

Munkaerkölcs és keresztyén hivatástudat

A teológia története folyamán minden kornak megvolt a maga válasza a munka és hivatás kérdéseire. Csakhogy ez a válasz nem volt mindig az Isten ígésén alapuló, hanem olykor erősen színeztek az ún. nem-teológiai tényezők. Ez akkor válik nyilvánvalóvá, ha a Szentírás mérlegére helyezzük az egyes korok idevonatkozó tanítását. Így lebonthatjuk az ige alkalmazásának az akadályait, amelyeket kortörténeti tényezők vagy az igtől idegen szempontok alakítottak ki ezen a területen.

Ezért tehát kritikai munkára van szükség, amellyel meg lehet tisztítani az ige üzenetét a reá rakódott előítéletektől, hogy hozzá lehessen fogni a munkaerkölcs és keresztyén hivatástudat igei tartalmának kifejtéséhez és mai megszólaltatásához.

Munkaerkölcs és keresztyén hivatástudat a Szentírásban.

A Szentírásban tisztán érvényesül a minden emberre egyformán vonatkozó etika, amelyben nincs különbség ember és ember között. A munka már ott szerepel a Paradicsomban is (1. Móz. 2,15) — erre Luther mutatott rá először — és ott szerepel majd az utolsó napon is, ahol a Szentírás szerint ketten dolgoznak a mezőn, ketten örülnek a malomban: az egyik felvételik, a másik ott hagyatják. (Mt. 24,40 kk.) A pásztoréletben (Dávid), vagy a a földművelésben (Saul) való részvétel magától értetődő. Amikor pedig Isten teremtmő munkáját dicséri a 104. zsoltár és leírja a természet világát, ebben az emberre egyenesen azt tartja jellemzőnek, hogy dolgozik: „Az ember munkájára megy ki és az ő dolgára mind estvélig.” Az idevonatkozó hatalmas ószövetségi anyagból még csak egy mozzanatot emelek ki, azt, amikor Nehémiás Jeruzsálem falait építteti s amikor az egész nép szívvel-lélekkel részt vesz a munkában, s a közjó megépítéséért fáradozik.

Bizonyosan nem véletlen, hogy amikor az Ige testté lett, az örök Ige Jézusban, az ács fiában oltott testet. Nagyon is valószínű, hogy Jézus maga is részt vett a testi munkában. Tény, hogy példázataiban és hasonlataiban olyan elemeket használ, amelyek egészen közelieliek voltak a testi munkával foglalkozók számára, s már azzal a ténnyel, hogy a munka területéről vett képek Isten országát szemléltetik (a magvető, a konkoly és a búza, a halász példák), nem lehettek oly megvetett dolgok, hogyha jónak látta Isten elrejtett dolgait ezeken keresztül szemléltetni és megeleveníteni. Jézus alkalmilag tett megjegyzése: „Méltó a munkás a maga jutalmára” (Lk. 10,7), a keresztyén munkaerkölcs alapigéjének is tekinthető. Egész kinyilatkoztatásából, különösen pedig a szegényekhez, az elnyomottakhoz, az egyszerű emberekhez való közeledéséből nyilvánvalóvá válik, hogy a „bűnösök és vámszedők”, a halászok és szegények barátja nem veti meg ezt a réteget, hanem előszeretettel fordul feléjük. Ugyanakkor kemény szóval ítéli el a gazdagok kapzsiságát és telhetetlenségét.

Pál apostol munkához való viszonyára jellemző 2 Tessz 3,6—12, amelyben az apostol kijelenti, hogy

ingyen kenyeret nem evett, hanem munkával és fáradsággal, éjjel-nappal dolgozva élt a gyülekezetben, hogy senkinek se legyen terhére. Sőt keményen elítéli azokat, akik rendetlenül élnek, semmit sem dolgoznak. Az ilyeneket arra inti, hogy csendesen munkálkodva a maguk kenyerét egyék. Ebben egyes utasítás van az általános munkakötelezettségre. Ki kell vetni a keresztyéneknek maguk közül a dolgoztalant, mert senki sem húzódhat munkakerülés indítékából a keresztyénség leple alá. A közeli paruzia sem szolgáltathat okot a munkában való meglankadására. Pál a saját maga példájával szemlélteti, hogyan kell a keresztyén embernek a világi életben forgolódnia. Újból ez a világos parancsszerű igény csendül fel 1 Tessz 4, 15-ben: „Becsületbeli dolognak tartásotok, hogy csendes életet folytassatok, saját dolgaitoknak utána lássatok, és tulajdon kezeitekkel munkálkodjatok, amiként rendeltük néktek.”

A legélesebb a társadalmi igazságtalanság ostorozásában a Jakab-levél. Szenvedélyesen támadja a gazdagok bűneit, mégpedig kifejezetten annak a kizsákmányolásnak a bűnét is, hogy a mezőket learató munkások bére, amit a hatalmasok visszatartottak, az égre kiált (Jak. 5, 1—6). De keményen támadja Jakab azt a mentalitást is, amely a gyülekezetben hajbókol a fényes ruhájú, aranygyűrűs férfiú előtt, míg ugyanakkor félre állítás és leintés jár a szegénynek.

Munkaerkölcs és keresztyén hitvallástudat az egyháztörténetben.

Ha megnézzük az első évszázadok idevonatkozó teológiai gondolatait, már akkor is kitarul előttünk az a kép, hogy az egyházon belül két tábor állott szemben egymással. Az egyikben még élt az apostoli kor kommunális együttélése utáni vágy, még biztos hangon zengett az igehirdetés a gazdagság bűnei ellen és Krisztus kicsinyei felkarolása mellett, — míg a másikban már jelentkezik az emberek közötti osztály- és vagyonskülönbség glorifikálása, Isten akarására való visszavezetése és máris jelentkezik a felhívás az elnyomottak felé, hogy nyugodjanak bele keserves sorsukba. Izeltől álljon itt az egyházatyák teológiai irodalmából néhány alapvető gondolat.

Barnabás, aki közvetlenül az apostolok kora után élt — „Pásztorlevelében” ezt írja a hívekhez: „Mindolgod közös legyen felebarátoddal és soha ne beszélj a te tulajdonodról, mert ha egyforma társak vagytok a lelki javakban, mennyivel inkább annak kell lennetek a múlandó anyagiakban.” Nagy Baziliusz így érvel: „Mi, akik eszes lények vagyunk, mégsem lehetünk balgábbak, mint az esztelen állatok! Ezek a föld termékeit közösen használják: az egész juhnyáj együtt legel ugyanazon a mezőn. Mi pedig magántulajdonba vesszük azokat a dolgokat, amelyek mindenki számára közősek”. Nazianzi Gergely az emberek ősi-eredeti szabadságáról ezt írja: „Ámde te, aki keresztyén vagy, tekintsd az ősi-eredeti egyenlőséget és ne azt, ami később állt elő, s szétszakadozást, és légy támasza minden erőddel a természetnek, tartisd tiszteltben az ősi-eredeti szabadságot, légy öntudatos, és vigasztalója

a szegényeknek". Ambroziusz az embereknek Isten javaiban való egyenlő osztozását így fejt ki: „Isten, aki minden dolog teremtője, a közös élvezet számára teremtett mindent és úgy teremtette a földet is, hogy az köztulajdon legyen. A mi Urunk Istenünk úgy akarta, hogy a föld minden ember tulajdona legyen és mindenkinek nyújtsa hozzáadékat, de a telhetetlenség a tulajdonjogot megsztotta”.

Ugyanakkor megtalálható a teológiában az a nézet is, amely igazolni próbálja az osztálykülönbséget és a vagyoni különbséget, s mindezt Isten akaratára próbálja visszavezetni. Hol lehetne ezt mássutt megtalálni, mint Rómában, a római impérium központjában, a később kialakuló pápaság városában? Az az egyház, amelyet Római Kelemen kormányoz, már az alá-fölérendeltségnek, a fegyelemnek az egyháza, s éppen ezért, erről az oldalról fog hozzá a kérdés megoldásához. Példaképe a katonaság, ahol vak engedelmisséggel hódolnak a különböző tekintélyek előtt. Ebből azt a messzire kiható tanulságot szűri le, hogy a „nagyok nem élhetnek kicsinyek nélkül, sem a kicsinyek nagyok nélkül, az erős ne kicsinyelje a gyöngét, a gyöngé tisztelje az erőset, a gazdag karolja fel a szegényt és a szegény adjon hálát Istennek, hogy olyat állított mellé, aki megsegíti őt a szükségben”. Lényegében a pápáknak ugyanez maradt a nézetük egészen a Rerum Novarum és a Quadragesimo Anno enciklikáig. A Római Kelemen óta egyre inkább terjedt az a vélemény, hogy a szegények nem élhetnek gazdagok nélkül, az alsóbb társadalmi osztályok képtelenek önmagukat és a világot kormányozni, s ezért saját érdekükben szükségük van a „jóságos” gazdagokra és nagybirtokosokra. E szerint a nézet szerint az uralkodó osztályok magasabbrendűsége vitathatatlan, hiszen Isten akaratán nyugszik az osztálykülönbség. Nyoma sincs már az emberek bibliai egyenlőségének.

Az a folyamat tehát, ami elindult az apostoli kor egyházától és ami kiteljesedésre jutott a szervezett katolikus egyházban, egymásnak feszülő ellentétektől volt terhes: még élt a teológiában az apostoli kor puritán tanítása, a demokratikus egyházszervezet, a keresztyén testvérszervezetnek az alsóbb társadalmi osztályok felé forduló rokonszenve is, de ugyanakkor egyre erősödtek azok a tényezők, amelyek az egyházszervezetben hierarchiára, a közéletben arisztokratizmusra törekedtek. A dolgozó tömegek és az őket kihasználó előkelők közötti ellentét az egyházban az utóbbiak javára dőlt el. Az egyházban élő két tábor azonban mindvégig megtalálható. Nincs kétségünk az elmondottak alapján aziránt, hogy melyik a bibliai és melyik a Szentírás-ellenes, melyik fordul az elnyomottak felé, és melyik az elnyomók felé. Bizonyos hullámvás mindig megtalálható, a két tábor erőviszonyai között, attól függően, hogy az egyházon belüli népalnyomó réteg mennyire vette igénybe a politikai hatalom fegyverét ellenzéke elfolytására, de az ellenzék mindig megtalálható, ha sokszor kevesen képviselték is, ha sokszor rágalmazták és üldözték is őket.

Sajnos, a fejlődés iránya az államegyházi rendszer lett. A klérus Nagy Konstantin császártól széleskörű kiváltságokat kapott, javadalma egyre emelkedett, s a gazdagodó egyház egyre inkább az elnyomók érdekeit szolgálta ki. Még az istentiszteletbe is betör a császári kegynek és a gazdagoknak a befolyása, amikor kezd egyre nagyobb fény és pompa megjelenni a liturgiában, aranyos

palástba öltöznek a püspökök és a papok, az egyházi gazdagság és hatalom jelképeiként. A pápák tudatosan is törekedtek az egyházi vagyon növelésére. Nagy Gergely alapította meg a pápaság itáliai világi hatalmát a már régebben is meglevő római egyházi földbirtokok hatalmas fölszaporításával. És persze kivel mással dolgoztatta volna meg a földet, mint a pápai és egyházi jobbágyok millióival. A kizsákmányolásban érdekelt egyház természetesen nem képviselhette a keresztyén munkarekölcsnek azt a tanítását, ami a Szentírásból sugárzik ki. De a pápán kívül a püspökök sem vetették meg a földi jókat, így például a 7. században a régi Galliának egyharmada volt már a frank egyház kezében. Az egyház rohamos vagyonosodása együtt járt a vagyon adományozójától, a királytól való erős függéssel. Az egyház és az állam összebonyolódott egymással, érdekeik azonosak voltak, s a feudalizmus fenntartásában találkoztak. Míg az Emberfiának nem volt hová lehajtania fejét, míg az apostolok poros vándorokként járták a világot, addig a Krisztus földi helytartója császár lett, hordszéken vitette magát, struccokkal legyezték udvaroncai, óriási anyagi, politikai, egyházi hatalomban trónolt, — ez lett abból az egyházból, amely ezzel a paranccsal indult: „Ne szerezetek magatoknak se aranyat, se ezüstöt.”

A középkor folyamán az egyház elvilágiasodása kapcsán a munkaszemlélet is a feudalizmushoz alkalmazkodott. Platon és Aristoteles arisztokratikus társadalomszemléletének megfelelően Aquinoi Tamás a munka hierarchiáját hirdette, amelyen legfeljebb a jobbágy-paraszti gazdasági munkája, feljebb a kézművesek és polgárok munkája, majd a nemesek vezető tevékenysége következik, a fejdelmekkel együtt, míg a legmagasabbrendű munka a papok, szerzetesek, apácák munkája, akik földre hozzák az isteni értékeket. Világos, hogy a keresztyénség leple alatt a világi feudalizmus állásfoglalása húzódik meg az ilyen értékelés mögött, amely szerint az úr nem dolgozik a gazdasági munkákban, mert az hozzá méltatlan volna, s Petőfi versével kifejezve a feudalizmus álláspontját: „A paraszté a dolog.”

Egymást érték a kisebb-nagyobb eretnek mozgalmak a feudális egyház ellen. Valdensek, katharok, albigensek, paulicianusok, bogumilek, Wiclef követői, husziták, vették fel a harcot az egyház romlottságával. A pápák hadjáratot hirdettek ellenük, felállították az eretnek-nyomozás intézményét, az inkvizíciót, fellángoltak a máglyák, a kivégzéseket nyilvánosan folytatták le, hogy a népre ráijesszenek, — de az Isten ígését nem lehetett bilincsbe verni.

Munkaerkölcs és keresztyén hivatástudat Luthernél.

Luther valóságos forradalmi újítást jelent azzal, hogy a Római levélhez írt magyarázatában a testi munkát egyenlő értékűnek tartja a lelkeszi szolgálattal, sőt a szerzetesi életformát támadó irataiban a becsületesen dolgozó parasztnak vagy cselédlánynak a munkáját többre értékeli a terméketlen és dologtalan szerzetesi életnél. Ezzel a pogány gyökerű arisztokratikus antik forrásokból táplálkozó skolasztikus középkorral szemben újraértékeli Luther a munkát a keresztyén ember életében. Míg a középkor a feudalizmus szellemében osztályozta a munka egyes ágait, addig Luther a munka értékét függetlennek tartotta annak feudális rang-

sorától. Az egyszerű emberek lenézett munkáját ugyanúgy a teremtés rendje iránti engedelmességgel tartotta, mint a szellemi munkát, s így minden munkát azonosan Isten parancsára vezet vissza. A munka minőségét nem lehet azzal mérni, hogy mennyi annak a lelki dolgokkal való kapcsolata, — ez a tomizmus spiritualista nézete volna — hanem aszerint kell értékelni, hogy a világ teremtésével adott rendett mennyiben szolgálja. A munkának nem kell egyenesen Istent szolgálnia, hanem azzal, hogy embereket szolgál, találja meg a munka legigazibb működési mezejét, a cselekvő keresztyén testvérszeretetet szolgálatát. Mert azzal, hogy a munka embert szolgál, Isten akarát szolgálja, ezért a világi-gazdasági munkában való szorgosság nem távolít el Istentől, hanem az éppen az iránta való engedelmességet jelenti. Természetesen Luther látta a munka erőfeszítéssel és fáradtsággal járó jelegét, aminek a bűnbeeséssel való kapcsolatát hirdette, de ez senkit sem jogosíthat fel arra, hogy meneküljön a munkától. Nemcsak a kolostorélet dologtalanságának volt Luther kérelhetetlen ellensége, hanem elítélte a munkátalanságnak azt a formáját, amire a kialakuló kapitalista pénzgazdálkodás során már egyre több példa szolgáltatott okot, hogy t. i. valaki tőkéje kamatjából éljen dologtalanul. Különösen a Fugger-bankházat támadta ismételtlen.

Mivel a cselekedetek senkit sem tesznek kegyessé, s nincs bennük érdemszerző erő, azért nyilvánvaló, hogy a keresztyén ember nem érdekéből, hanem szabadon és ingyen cselekszi mindazt, amit tesz, tudja, hogy üdvössége mindenestől Jézus Krisztus érdeméért van, de ugyanakkor hálából mindent megcselekszik, csak hogy Istennek tessenek. Ezért a keresztyén ember minden törekvésének arra kell irányulnia, hogy másoknak szolgáljon. Erre nézve Luther azt írja: „Szóljunk most azokról a különféle cselekedetekről, amiket más emberek iránt kell gyakorolnunk. Mert az ember nem egymagában, nem csupán a maga testében él, hanem együtt él más emberekkel a földön. El sem lehet hát az emberek iránt való cselekedetek nélkül, hiszen velök kell beszélnie, érintkeznie, bárha neki a cselekedetekre a saját kegyessége és üdvössége szempontjából nincs is szüksége. Azért a cselekedetnél minden törekvésünknek szabadon csakis arra kell irányulnia, hogy más embertársainknak általuk szolgáljunk és javukat munkáljuk, semmi másra nem tekintvén, csakis amire másoknak szükségük van. Mert ebben áll az igaz keresztyén élet, és itt a hiű jó kedvvel és szeretettel lát dolgához, amint Szent Pál a galatáknak mondja (Gal 5, 6). Úgyszintén a filippibelieknek, mikor oktatta őket, hogy Krisztusban való hit teljes kegyelem nekik, s azután ezt köti lelkükre, mondván (2, 1): „Ha van intés a Krisztusban, ha van szava a szeretetnek, ha van közössége a léleknek, ha teljessé akarjátok tenni az én örömet, úgy hasson át titeket egyazon érület, egyazon egymás iránt való szeretet és szolgáljátok egymást, és senki se nézze a maga hasznát. „(U. o.) Ime — folytatja Luther — itt Pál a keresztyén életet egészen világosan úgy állítja elénk, mint amelynek minden cselekedete kell, hogy a felebarát javát célozza, mert magára nézve kinek-kinek elegendő a saját hite, és minden más cselekedet és az egész élet csak arra való, hogy általa felebarátunknak szabad szeretetből szolgáljunk. Evégből utal Krisztus példájára, mondván (Fil 2, 6): Ugyanazon érület legyen bennetek, amely a Jézus Krisztusban is. (U. o.)

A felebarát iránt való krisztusi szeretet motívuma Luther kedves gondolata, teológiájának egyik központi tanítása, ami különböző munkáiban újra meg újra előkerül. Például „Irás a mennyei próféták ellen” című munkájában ezt mondja: „A szeretet cselekedeteit a felebarátok iránt szelidséggel, türelemmel, jótevással, tanítással, segítséggel és tanáccsal kell végrehajtanunk, lelkiileg és testileg, szabadon és ingyen, amint Krisztus cselekedett velünk“. Másutt pedig ezt olvassuk: „A felebarátaink iránt való szeretet nem nézi a maga hasznát, azt sem nézi, milyen nagyok vagy kicsinyek az egyes ügyek, hanem azt nézi, hogy azok mennyire hasznosak felebarátainkra, vagy pedig a közjóra nézve“. (A világi felsőbbeségről.)

A felebarátok összességének, a társadalmi közösségnek a szolgálata a hivatásban végzett hűséges munka útján valósul meg. „Egy csizmadiának, egy kovácsnak, egy parasztnak, szóval kinek-kinek megvan a maga mesterségével járó hivatása és foglalkozása és mindegyiknek kötelessége, hogy a maga hivatásában és foglalkozásában másoknak használjon, szóval, hogy a sokféle foglalkozás mind az egy közösségre irányuljon, a test és lélek javát munkálja éppen úgy, mint ahogy a testnek tagjai mind egymásnak szolgálnak.“ (A német nemzet keresztyén nemességéhez. Ugyanezt mondja más helyen: „Mi mindannyian egy test vagyunk, de minden egyes tagnak megvan a maga külön munkája, hogy azzal szolgálja a többi.“ (U. o.) Majd ezt olvassuk: „Valóságos imádság, ha valaki a maga dolgát folytatja“. (U. o.)

Amilyen melegen szólt Luther Isten szeretetéről és az abból folyó keresztyén felebaráti szeretetről, olyan keményen tud rámutatni a felebaráti szeretet megrontóinak bűneire. Szava egyáltalában nem csúszik el az emberek feje fölött, hanem egészen konkrétá válik.

Hangoztatja, hogy a felebaráti szeretet parancsának kijátszásában az emberi önzés mindent megpróbál, „hisz jönnek segítségünkben ebben némi jogtudósok és ügyvédek is, akik úgy forgatják és higitják fel az igazságot, ahogy csak kívánják az érdekek“ (Nagy Káté). Konkrét példát is felhoz ezekre: „Fordulnak elő hasonló esetek a kereskedelmi életben és a szerződéses ügyekben is, amikor valaki egyszerre csak úgy elragad valamit a másik kezei közül, hogy az illető ugyan nézhet utána.“ „Vagy fizetési kötelezettségekkel szorongat s tör neád valaki, mert úgy véli, hogy te abban a szorult helyzetben, adósságok közepette nem igen tudsz tovább kitartani, s csőd nélkül felszámolni, ő viszont akkor ráteheti a kezét legalább a felére, ha nem többre. S minderről pedig meg kell állapítanod, hogy nem jogtalanul vette vagy tulajdonította el tőled hanem „becsületesen” vásárolta meg. Az a szólás járja itt: „Szemesnek áll a világ!“ „Mindenkinek a maga gátjára ügyeljen, mindenkinek nézzen a magáéra!“ Kitudná felérni ésszel, hogy az ilyen szép látszattal mi mindent meg lehet szerezni?“ — írja Luther a Nagy Kátében.

A próféták igehirdetése nyomán Isten nevében veszi védelembe az elnyomottakat, akiknek kiáltása a Seregek Urának fülébe jut. „... uzsoráskodol, fősvénykedel, nyúzódn róluk a bőrt, büszkén s orcátlanul visszautasítod azt, akinek adnod kellene, a szegénység majd nyomorultán tovamegy, de mivel senkinek sem panaszkodhatik, az égbe kiált. Őrizkedj ettől (mondom néked megegyszer), mint magától az ördögtől. Mert az ilyen sóhajnak és kiáltásnak olyan hatása lesz, amely borzalmas neked

és az egész világnak. Mert azokhoz jut majd el, kik a szegénynek és a sanyargatottnak pártját fogják és nem akarják bosszúlatlanul hagyni. Nem gondolod meg ezt és dacolsz? Akkor meglásd, mit vontál szegény fejedre!” (U. o.) Kikel azok ellen is, akik „a szabad és nyílt vásárból rabló, és uzsora alkalmat csinálnak, hol minden nap megcsalják a szegényt, új nyomorúságot és drágaságot okoznak és mindegyik ad-vesz vakmerően, dacol és dölyfösködik, mintha joga volna áruját olyan drágán adni, ahogy neki tetszik, és senkinek sem szabadna ebbe beleszólni”. (U. o.) Luthernek fáj a nép fájdalma és a tömegek panaszáának így ad hangot: „Mennyi baj van napjainkban csak a hamis pénzzel és a kereskedelem, az üzleti élet mindennapos nyomorgatása és megterhelése miatt azok részéről, akik önkényükkel a szegény köznépet nyomorítják s fosztják meg mindennapi kenyerétől”. (U. o.)

Különösen élesen támadja Luther a képmutatást, amikor a szép külső látszata alatt vétkeznek a felebaráti szeretet ellen: „Ezek az uzsorások ugyan nem útonállóak, nem betörők és titkos tolvajok, kik a készpénzt dézsmálják, ezek a gazok nyíltan mutogatják magukat, nemeknek címezik őket, tisztos, jámbor polgárok, kik szép külső alatt lopnak és rabolnak”. (U. o.) A nagyok és hatalmasok gonoszságával szemben használja Luther a legélesebb hangot: „Tulajdonképpen hallgatni kellene a kis tolvajokról, mert a nagy, hatalmas főtolvajokat kellene támadni, akik urakkal és fejedelmekkel paroláznak, kik nem egy-két várost, hanem az egész országot rabolják ki.” (U. o.) „Sajnos, úgy van a világon, hogy aki nyíltan lop és rabol, az bizony, szabadon és büntetlenül jár kel és még tisztelgetet vár. A kis, titkon lopók pedig, kik egyszer vétettek, viselik a büntetést és a szegényt, s amazokat becsületehez, tisztességhez segítik”. (U. o.)

Keserűen támadja a felebaráti szeretet parancsát megrontó, egyházi bűnöket: „Hol marad azonban a tolvajok feje és fővédnöke, a római szentszék, egész uszályával, ki az egész világ javait összeszedte és a mai napig birja.” (U. o.)

A munkaerkölcs és keresztyén hivatástudat újabb problematikája.

Luther éber szociális felőlességérzése meghalványodott a lutheránizmusban. Németországban, Svédországban, Norvégiában, Dániában államegyházi formába került a lutheránizmus. Az egyháznak az állammal való szoros kapcsolatából következett az is, hogy államfenntartó és társadalomfenntartó szerepet kapott a lutheránizmus.

Pedig közben nagyot fordult a világ. A munka értékelése terén egészen új helyzet alakult ki az évezredes pásztor, földművelők, kisüzemi, kézműves munkák után akkor, amikor a 18. század folyamán kezdetlegesen, a 19. században erőteljesebben, s a 20. században a kor egyik legnagyobb problémáját jelentő módon megváltoztak a munkával kapcsolatos régi keretek. Megjelenik a nagyüzemi gazdálkodás az élet egész területén, az iparban a gyár, a kereskedelemben, a nagykereskedelemben, a pénzgazdálkodásban, a bank és finánctóke új hatalma, a mezőgazdaságban a gépesített nagybirtok.

A gyárban megjelenik a gépi munka, ahol az automata szabályosságával dolgozik nemcsak a gép, hanem az ember is. A munka tömegmunkává válik, amelynek megvan a maga pontos fegyelme,

amelyben érvényesül a munkamegosztás és tervszerűség. A technika szédületesen gyors fejlődése az ipari munka számára soha nem látott kilitásokat mutat. Ebben azonban az egyes ember munkája az individuális munkával szemben kollektív jellegűvé vált és a munkamenet láncsorának egyik szemét alkotta. A munkát, illetve a termelést társadalmivá tette, anélkül azonban, hogy a termelési eszközöket társadalmi tulajdonba vette volna.

Ugyanakkor kiéleződött a mezőgazdaságban is a bér munkának minden problémája, a munkaidőnek, a munkapiacnak a kérdése. A mezőgazdasági munkás is a munkáltató számára piaci áruvá lett, akinek meg volt a kereslet és kínálat szabályozta árfolyama. Kialakul a szabad versennyel kapcsolatban a mezőgazdasági munkanélküliség problémája, amely önmagában véve is erkölcstelen, nem a munkásra nézve, hanem arra a társadalmi rendre, amely dologtalanságra kárhóztat tömegeket, mert ezzel Isten általános munkaparancsával kerül szembe. A kisbirtokos parasztság életében az átalakulás a városi piac árhullámzásától, a gazdasági válságtól és a tőkétől való függést jelentette.

Az egyház képviselői sokszor nem látták világosan a munka kérdésében, nem érdekelték őket, és nem is látták meg a munka megváltozása miatt létrejött krízist. Természetesen nem az egyház képviselőinek kellett volna ezeket a kérdéseket megoldaniuk, de legalább osztozniuk kellett volna a válságba jutottak problémájában, s hozzá kellett volna járulniuk a maguk módján a válság megoldásához.

A katolicizmus kialakította a maga megoldási rendszerét ezekben a kérdésekben. A „Rerum Novarum” (1891) és a „Quadragesimo Anno” (1931) pápai enciklikák, valamint ezek alapján számos más hivatalos egyházi megnyilatkozás végeredményben azt a képletet állítja fel, hogy a dolgozatok bölcs mérsékletre kell inteni, az elnyomott dolgozó rétegeket pedig sorsuk türelmes viselésére kell biztatni. Nem véletlen, hogy éppen XIII. Leó pápa, a „Rerum Novarum” kibocsátója emelte hivatalos egyházi filozófia rangjára a tomizmust. A katolicizmus a középkorra, a klerikalizmus klasszikus korszakára építi fel társadalomfilozófiai rendszerét, némi alkalmazkodással ugyan az időközben kialakult társadalmi helyzethez, de végeredményben azt a kétévezredes álláspontot vallja, amely a kiváltságok mellett, a nagy vagyon érdeke mellett dönt a munkaerkölcs kérdésében is, a dolgozókkal, a néptömegekkel szemben.

Ez a magatartás természetesen erősen színezte a protestantizmus tanítását is. Noha mindig erőteljes hangsúlyt kap a dogmatikai különbség kiemelése a politikai katolicizmussal szemben, ugyanakkor gyakran fennáll a közös út vállalása. Különböző elvi álláspontokról ugyan, de azonos célkitűzéssel, azonos érdekek szolgálatában. Ez az érdek a nagyvagyon-rendszer fenntartásának érdeke. Akkor is ennek a szolgálatáról van szó, ha a túlzásoktól való óvakodásra figyelmeztetik az emberi munka kihasználóit, ha látszólag a dolgozók védelmére is tesznek engedményeket, mert így tartósabbnak ígérkezik a nagyvagyon uralma, mint ha mohó kapzsisága gátlatlanul érvényesül. Nem nehéz meglátni, hogy itt annak az ősi egyháztörténeti jelenségnek a folytatásáról van szó, amely annakidején a názáreti Jézusnak, az ács fiának megváltói művéből, és kézműves, plebejus, „mezitlábás” követőinek a tanításából dúsgazdag katolikus egyházat, pápai-kerikális hatalmaskodást, a gazdagok érdekében fővédnökségét hozta elő. Ugyanakkor az egyház-

történet kezdete óta állandóan tart ennek az egyházi züllésnek a támadása. A legkülönfélébb alapról szálltak szembe az uralkodó egyházzal az „eretnkségeknek“ nevezett oppozíciós mozgalmak, amelyekben elevenen élt a nosztalgia az őskeresztyén tiszta erkölcsi életszemlélet puritán életfolytatása, bibliai egyszerűsége iránt.

A protestantizmus önmagával kerül szembe, amikor a dogmatika ajtaján elutasított katolicizmust beereszti az egyházpolitika ablakán. Amint láttuk, Luther a pápát nemcsak a dogmatikájával, hanem etikájával és egész mentalitásával elvetette. Természetesen nemcsak a középkor uralkodó egyháza volt képtelen a Szentírás igéjének tisztán és igazán való hirdetésére, hanem ma is képtelen a munkaerkölcsről ígérezni tanítani az az egyház, amely maga nem tiszta a munkaerkölcs alapvető véteitől. A Szentírás teljes igazságát a munka vonatkozásában sem lehet megszólaltatni olyan egyházi légkörben, amely maga is érdekelt a munkaerkölcs alapvető sérelmének a fenntartásában, azzal, hogy egyik ember myerészkedhessen a másik munkáján, üzletté aljasithassa le mások munkáját és abból illetéktelen jövedelemhez jut-hasson. Ezek azok a nem-theológiai tényezők, amelyek meggátolják az egyházi tanítást abban, hogy tisztán és igazán taníthassa az Isten kinyilatkoztatásának magyarázatát. Mégis minden időben és a világ minden részén voltak Istennek emberei, akiknek a látását nem rontotta meg az üzleti érdek, akik az ige alapján akartak tájékozódni és nem az emberi telhetetlenség és kapzsiság alapján.

A nem-theológiai tényezők hatása az is, ha az egyház tudományos öntudata, a theológia, megfut a problémák elől, gyáva és bizonytalanokodó magatartást tanúsít, mintha nem akarna tudni egyetlen kötelességéről: az Isten igéjének a mában való megszólaltatásáról. Ebből fakad az etikai kérdéseknek, közelebről a munkaerkölcs kérdésének az elhanyagolása. Ez egybeesik azzal az alapmagatartással, amely szándékosan visszavonul az étlettől, és szívtelenül magára hagyja a munka emberét. A munkára vonatkozó lexikonszerű adathalmazzal véli elintéztettnek feladatát. A régi korok felfogásának ismertetésén túl nincs több szándéka.

Mindezekkel szemben az a mi nemzedékünk feladata, hogy a magunk helyzetében önállóan tájékozódjunk. Ne legyünk elmaradottak, ne régi szűk sablonok határai között szólaljunk meg, hanem a helyzet világos megértése alapján igyekezzünk eligazodni.

A keresztyén munkaerkölcs és hivatástudat mai megszólaltatásának körvonalai.

Nem kétséges, hogy az egyházban megszólalni csakis Isten igéjének és egyházunk tanításának az alapján lehet, ezt azonban úgy kell elvégeznünk, hogy az Isten igéjét a munkaviszonyok társadalmi alapjának megváltozása közben hirdetjük az emberek segítségére és keresztyéni eligazítására.

1. Az egyház embereinek nem kell titkot csinálni abból, hogy a munka társadalmi alapjának szocialista jellegű megváltoztatásával minden alapja megdőlt a közelmúlt nem-theológiai tényezői hatásának. Az egyházzal eltűnt az a nyomás, hogy idegen érdekek kedvéért feláldozza az ige tisztán és igazán való hirdetését, elméleteket gyártson az emberi önzés, kapzsiság és általában egyik ember munkájának a másik által való kizsákmányolása fedezésére és palástolására.

A theológiai etika csak Isten iránti hálával köszönheti a világi munkaerkölcs területén bekövetkezett változást, amelyben hazánkban a munkához való viszony a legfontosabb erkölcsi kategóriává lett, mert noha azelőtt is a munka jelentette a munkás megélhetésének egyedüli forrását, a munkás mégsem rendelkezhetett a munkához való joggal, legélethevágóbb jogával. Alkotmányunk biztosítja minden egyes állampolgárnak a munkához való jogát. Ebben a helyzetben a munka társadalmi alapja változott meg, a munka az egész társadalomnak, a hazának, az emberiségnek javára való átfogó szolgálati területté vált. A munkához való jog természetesen mindenkinél a munka kötelezettségével is jár. Ezek között a körülmények között az egyén érdekei egybeesnek a társadalom érdekével. Például a szövetkezeti gazdálkodásban dolgozó parasztok érdekei egybeesnek a termelőszövetkezet és ezen túl a társadalom érdekeivel. De a munka más területein is az a helyzet, hogy az egyes dolgozók jó munkája kedvezően hat ki az egész ország életszínvonalának emelésére. Így válik a munka hazafias cselekedetté. Így válik a kiemelkedő munka hősiességé. Ez az az alapvető változás, amit az egyház embereinek világosan kell látniuk ahhoz, hogy korszerűen szólhassanak hozzá a kérdéshez. Ezt a „kopernikusi fordulatot“ az egyház emberei sem nézhetik a régi „geocentrikus“ elmaradottság álláspontjáról.

2. Ma sem indulhatunk ki másból, mint a keresztyén hit mélységei felől tájékozódó praktikus cselekvés útjának kereséséből, a dogmatika és etika szerves egységéből.

Aki Lutherrel együtt végigtusakodja a keresztyén élet útját: hogyan állhatok az igaz Bíró színe elé? milyen Isten számadásra hívó ítélete? hogyan találhatok kegyelmes Istent? — az Lutherrel együtt boldogan fedezi fel Isten igéjében, hogy Jézus Krisztus a mi Istenünk és Urunk, a bűneink miatt halt meg és a mi igazságunkért támasztatott fel (Róm 4,25), egyedül ő Istennek ama Báránya, aki elvette a világ bűnét (Jn 1, 29), és az Isten mindnyájunknak bűnét reá rakta (Ézs 53,6), és mindnyájan vétkesek és ingyen igazulnak meg, kegyelem-ből a Jézus Krisztus vérében való váltság által (Róm 3,23 kk).

Az evangélikus egyház alapvető tanítása, „articulus stantis et cadentis ecclesiae“ az, hogy egyedül Isten ingyen kegyelméből és egyedül a Jézus Krisztusban való hit által igazulunk meg Isten előtt, az az Isten mint igaz, de kegyelmes bíró Jézus Krisztus érdemét annak tudja be, aki hisz Krisztusban, a Megváltóban, hogy ő haláláig hű engedelmisségével érettünk és helyettünk mindenben eleget tett. Így a mi számunkra nem marad más, mint elfogadni ezt a megváltó kegyelmet, azaz bízni és hinni benne és hálából cselekedni annak akaratát, akinek köszönhetünk mindent. Tehát „non propter, sed per fidem justificamur“, nem a hit miatt, mint egy érdemszerző cselekedet miatt, hanem a Jézus Krisztusban való hit által igazulunk meg a szent és kegyelmes Bíró előtt.

Minél mélyebben átérezzük Isten hozzánk való szeretetét, amellyel Krisztusért eltörli a mi bűneinket, annál mélyebb hálát érzünk iránta. A hit ezért soha sem lehet hála nélkül, mert különben megfeledkezne az üdvösség ajándékozójáról s akkor már nem lepne a „sola fide, sola gratia“ értelmében való hit. Ellenben csordultig megtelik a szív hálával, ha Krisztus értünk hozott áldozatára gondol. Ennek a csodálatos és végtelen isteni szeretetnek egyetlen viszonzása csak az lehet, hogy

„mi szeretjük őt, mert ő előbb szeretett minket“ (Jn 4, 19). *Ez az isteni, atyai szeretet váltja ki belőlünk azt a gyermeki szeretetet, amely nem akar mást, mint a megváltó isteni szeretet akarátát követni és a Krisztusban adott új élet gyümölcsseit teremni.* Luthernek a Római levélhez írt magyarázata előszavának klasszikus mondata szerint: „A hit tevékeny, szorgos dolog, amely nem is kérdezi, mit kell cselekednie, mert még mielőtt kérdezne, már meg is cselekedte azt.“ Mindez a Szentírás tanításának summázása, ahol azt olvassuk: „Krisztus Jézusban sem a körülmetélkedés nem ér semmit, sem a körülmetéletlenség, hanem a szeretet által munkálkodó hit.“ (Gal 5, 6) „A hit is, ha cselekedetei nincsenek, megholt önmagában“. (Jak 2,17.) A Szentírás világosan eligazít abban, hogy az Isten iránti szeretet gyümölcsseinek hogyan kell jelentkezniük a felebaráti szeretet cselekedeteiben. (1 Jn 4,20–21.) Ez a felebaráti szeretet a keresztyén hit szükségképeni megnyilvánulása, egyúttal pedig hitünk igazságának a próbaköve is, itt lát-szik meg, hogy valóban keresztyének vagyunk-e, vagy pedig vallásoskodásunk üres „uram-uramozás“ csupán. *Nem véletlen, hogy a hit által való megigazulás nagy apostola olyan gyönyörűen tudott írni a szeretetről:* „Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvem szólok is, szeretet pedig nincsen énbennem, olyanná lettem, mint a zengő érc, vagy pengő cimbalom...“ (1 Kor 13 fej.)

A hit által való megigazulás tanításában feltá-rul Isten hozzánk való szeretetének egész gazdag-sága. Minél világosabban áll előttünk a kegyelmes Isten, annál jobban telik meg szívünk iránta érzett hálával, annál inkább kell szeretetére visszasugároz-nia a mi iránta való szeretetünknek, amelynek Istentől rendelt cselekvési területe ez a világ, amelyben élünk. *Isten iránti szeretetünk abban tükröződik, ahogyan embertársainkat szeretjük, ahogyan értük dolgozunk, ahogyan javukat szolgáljuk.* Luther másik klasszikus szava így foglalja össze a Szentírás igazságát: „Az én jó Atyámnak, aki engem fölös jókkal ingyen elhalmozott, meg-teszek én is önként, szabadon és ingyen mindent, ami neki tetszik és leszek felebarátaim iránt én is keresztyén, mint Krisztus irántam lett és *nem tesz egyebet, csak amiről tudom, hogy nekik szüksé-ges, hasznos és üdvösséges*“. (Luther: A keresz-tyén ember szabadságáról.)

Igy függ össze egymással a hit által való meg-igazulás és az Isten- és emberszeretet. Ebbe az összefüggésbe kell beleállítani a munkát, mint a hálából fakadó Isten- és emberszeretet egyik leg-döntőbb területét. Itt ugyanis a keresztyén ember nem esetlegesen, nem ötletszerűen, hanem rendsze-resen és céltudatosan áll embertársai javának szolgálatában — Istenért és az ő parancsáért. A hit által való megigazulás központjának, Jézus Krisz-tusnak a személye felől új és igaz megvilágításba kerülnek mindazok az igék, amelyek a munkáról szólnak. Jézus Krisztus, mint az egész Szentírás magyarázatának a kulcsa, mértéke és alapja, eliga-zít a munkára vonatkozó igék értelme és iránya fe-lől is. Ő, aki egyedül illetékes az Írás summájának meghatározására, a „nagy parancsolat“-ban az Isten- és emberszeretet szolgálatában jelölte meg az ember feladatát. Ez természetesen az egész emberi életet átfogó nagy lehetőség, aminek csak egyik területe a munka, de viszont feltétlen területe. Vé-gigvonul a munka ténye, mint természetes és ma-gától értődő emberi foglalatosság, az egész Szent-írásán, annak számtalan képén, hasonlatán, példá-zatán. Mint mindent az életben, a keresztyén em-

ber a munkát is az Isten- és emberszeretet jegyé-ben végzi: hálával és hűséggel. A munka iránya és célja tekintetében Krisztus felől kapunk világos-ságot: az egyén, a család és az embertársak javára kell szolgálnia, általa is meg kell valósulnia vala-minek Isten egyetemes emberszerető akaratóból. Sőt éppen a munka az emberszeretet rendszeres, céltudatos és tervszerű megvalósulásának a területe, a keresztyén felebaráti szeretet kézzelfogható gya-korlásának mezeje.

3. *A munkának ez a krisztocentrikus értelmezése nem valami elvont eszmény a Szentírásban, hanem nagyon is konkrét és gyakorlati tartalmat nyer.* Pál apostol a saját élete példáján mutatta meg, hogy a keresztyén hit mit jelent a mindennapok sodrában. A tesszalónikabelieknek emlékeznük kel-let arra, hogyan vált valósággá Pál apostol életé-ben a gyümölcstermő keresztyén hit, hogyan égett keze alatt a munka, hogyan vált jópéldává min-denki számára. A hit egyszerre jelentette nála az Istenben való rendíthetetlen bizodalmat és a földi kötelességteljesítésben tanúsított hűséget. Élete nem oszlott két külön világra, mintha földi hivatá-sunknak, hétköznapi munkánknak semmi köze sem volna keresztyén életünkhöz, attól teljesen független volna, hanem éppen ellenkezőleg: Pál apostol a maga életpéldáján keresztül bizonyít-totta be, hogy a munkában való hűség és az em-berek javával való törődés elsőrendű területe a keresztyén hit gyümölcstermésének.

Ezt Pál apostol annyira komolyan véteti minden keresztyénnel, hogy egyenesen Jézus Krisztus ne-vében lép fel azokkal szemben, akik rendetlenül élnek, és nem akarnak hűségesen munkálkodni. Ezt pedig azért teszi, mert a földi hivatásunkbeli mun-kánk és egész magatartásunk tanúskodik arról, hogy hitünk megfogyatkozott-e és reménységünk megerőtlenedett-e, vagy pedig erőt nyertünk-e az Úrtól.

Amikor Pál apostol az Ószövetségre való utalás-sal azt írja, hogy „aki nem akar dolgozni, ne is egyék“, a munka egyetemes, minden emberre vo-natkozó isteni célkitűzéséről tesz bizonyosságot. A dologkerülő éppen ezzel az egyetemes törvénnyel száll szembe. Isten akarata az, hogy ilyen szoros összefüggés legyen a munka és a jólét között. Is-ten akarata az, hogy csak munkával lehessen le-győzni a természet erőit és az emberek javának és előmenetelének szolgálatába állítani. Isten ezt az egyetemes célt tűzte ki az emberiség elé: „...tölt-sétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá“. Ennek a célnak a teljesítése a munka egyetemes emberi szükségletében nyer megvalósulást. Isten az emberi értelem és kéz felhasználásával is végezni akarja gondviselő és világfenntartó mun-káját. *A keresztyén ember úgy tekinthet a világ-beli munkájára, mint ami egy parányi része Isten világáról és emberekről gondot viselő akarátá-nak.* Ugyanakkor azonban minden jól végzett munka egymagában is részese Isten gondviselő munkájának, mert résztvesz Isten munkára küldő parancsa teljesítésében. Tekintet nélkül arra, hogy hívő vagy hitetlen ember végzi a munkát, ha az jól végzett munka, önmagában értékes és becses. Hi-szen nincs olyan becsületes munka, amelyben meg ne volna az emberek boldogításának és előbbrevi-telének nagy és szent célkitűzése. *Ez a közös cél fogja át mindazokat, akik egymásnak jót akarnak, akik munkájukkal magukat, hazájukat és az egész emberiséget gazdagítják. Mi, keresztyének ter-mészetesen tartozunk bele ebbe a széles em-beri szolidaritásba, a dolgozók és a jót akarók vilá-*

got átfogó táborába. A mi munkánk abban különbözik más embertársainkétól, hogy mi hitből, Isten akaratának való engedelmisségből, Jézus Krisztus iránti hálából szolgáljuk felebarátainkat ebben a hazában és az egész világon. De hitünk nemhogy elválasztana hétköznapi munkánktól, hanem éppen elmélyíti abban való hűségünket és becsületeségünket.

A reformáció kora óta evangélikus egyházunk tanítása mindig kiemeli Istennek az élet rendes viszonyai között való szolgálatát. A lutheri erkölcsiségnek, ha nem is kizárólagos, de főmegnyilvánulási területe a családi élet és a hivatásszerű munka köre. A családiassággal együtt a hivatáshűség a lutheri erkölcsiségnek egyik legjellemzőbb vonása s elsősorban annak az útján igyekszik betölteni legmesszebbmenő társadalmi, nemzeti és egyetemes emberi feladatait is. Ezért van a keresztyén lutheri típusának bizonyos józan, egészséges, munkaszerető jellege.

Nem véletlen, hogy éppen Pál apostol, a hit által való megigazulás evangéliumának nagy hirdetője int a hétköznapi életben való hűséges, becsületes keresztyén magatartásra. *Nem véletlen, hogy az evangélikus egyház, amely a Szentírásból különös erővel emeli ki Istennek a hitben adott megigazító kegyelmét, erősen hangsúlyozza a munkaerkölcs és hivatáshűség elmélyítését.* Nem véletlen mindez, hanem az Isten akaratának való engedelmeskedés, aki azt várja, hogy hitünk megteremje a maga jó gyümölcsseit abban a világban, amelyben élünk. *Isten iránti szeretetünk abban is tükröződik, ahogyan felebarátainkat szeretjük, ahogyan népünket, hazánkat és az egész emberiséget szolgáljuk!*

Luther szerint: „Valóságos imádság, ha valaki a maga dolgát hűségesen folytatja“. Valóban, a munka a hit imádságává válhat Isten dicsőségére, ha azt keresztyéni lélekkel végezzük. Hiszen a felebaráti szeretetet nem valami különleges „szent“ cselekedetekben kell gyakorolni, hanem elsősorban a mindennapi helytállás becsületességében és hűségességében. Itt válik láthatóvá keresztyéniségünk!

4. Mindennek gyakorlati alkalmazása azt jelenti, hogy a keresztyén embert az a lelkiület tölti el, hogyan tudna jobb és eredményesebb munkát végezni felebarátai javára, hogyan tud minden kiló gabonát, szemet, vasat és egyéb értéket megőrizni, ha nem is a maga vagy családja hasznára takarítja meg és hasznosítja, hanem a felebarátok, az embertársak javára. A keresztyén erkölcs egésze a munkaerkölcsre is érvényes. Pogány álláspont az, amely az emberek közötti versengést arra használja fel, hogy mindenki magának akarja megszerezni az anyagi javak lehető legnagyobb mennyiségét. Így egy ember meggazdagodásának sok más, nyomorba döntött ember adja meg az árát. Az önzés és kapzsiság eredménye az egyiknek győzelem és uralkodás, ellenben a másoknak vereség és halál. A felebaráti szeretettől mindez olyan messze van, mint az ég a földtől. A keresztyén ember csak a jóban versenghet, csak abban, ami előbbre viszi az emberi közösség életét. Ebből a lelkiületből fakad a munkában való segítség a gyengébbek és elmaradottabbak számára az erősebbek és fejlettebbek részéről, hogy általános fellendülést lehessen elérni minden embertársunk javára.

Mindez, ami a bibliai emberszeretettől a keresztyén munkaerkölcsre következik, abban foglalható össze, hogy a keresztyén ember munkájával

céltudatosan, rendszeresen és tervszerűen szolgálja a felebarát javát. A munkának a krisztocentrikus értelmezése ellentmond az évszázadokon át kialakult individualizmusra való nevelésnek, amiből önzés, kapzsiság, de tragikus magányosság is fakadt. Csehov „tokbabújt embere“ szellemes képpel fejezi ki az embertársaktól elzárkózó, önérdekű magatartást. A munkaerkölcsöt is áthatotta a telhetetlenségnek és a mohó szerzési váagnak az ösztöne. Ezt a lelkiületet fejezik ki az ilyen mondások: „ember az embernek farkasa“, „szemesé a világ“, „kaparj kurta, neked is jut“, „aki birja, marja“. Ez az antiszociális, tehát erkölcstelen magatartás a munkaerkölcs kérdésében is kiütközött.

Akik a régi rab-ember szemével nézik a munkát, azoknak legfőbb gondjuk, hogyan lehet lerázni a felesleges terhet, hogyan lehet minél nagyobb falatot kicsikarni s azután továbbállni. Az emberek nagyrészt az anyagi javakban látták az élet egyetlen célját. Hiába akarta az egyház erről a gazdagokat lebeszélni, a piac szeszélyei ellen harácsolással és másokon való élőszködéssel akartak védekezni. „A pénz — minden“, bármilyen eszközzel is „pénzt kell csinálni“ — ezek a jövővel szembeni bizalmatlanságnak a nézetei, mert a piac vak törvényeinek játéka hol felvetette az embert magasba, hol meg letaszította a feneketlen szakadékba. Ez a létbizonytalanság hedonizmust szült, amelynek elve: „minden órának szakitsd le virágát“, „élvezd a gyönyöröket, amíg lehet“. Sokan a becsületes munka helyett a talpnyalás, a hízélgés, a hajbókolás eszközeivel akarnak érvényesülni, vagy pedig a spekuláció, kalmárkodás útjára tértek.

Az egyéni önzésen alapuló társadalmi rendben mindezek a munkaerkölcsbe ütköző bűnök gazdag táptalajra találtak, s mélyen beivódtak a mai köztudatba is.

A bibliai Isten- és emberszeretet felől tájékozódó keresztyén etikának mindezekkel szemben hangoztatnia kell, hogy az ember csak a közösség javára végzett munkában találhatja meg Isten jó-tetszését. A keresztyén ember számára nem lehet meddő kérdés az élet értelme és célja. Ez a kegyelemből, hit által megigazult ember számára a felebarátok összességének, a hazának és az emberiségnek a javára kifejtett cselekvő keresztyén életben található meg. Ennek alapján a keresztyén ember természetes érdeklődéssel fordul minden olyan ügy felé, amely a társadalom jólétét érinti. Idegen tőle az a nyárspolgári „aranyzsabály“, amelyet ezek a mondások fejeznek ki: „nem tartozik rám“, „semmi közöm hozzá“. Hanem szíven viseli hazája sorsát, további fejlődésének ügyét. A bonyolult kollektív munkafolyamatok között sem tud közömbösen elsiklani az általa észlelt hiányosságok felett, felemeli szavát, ha látja, hogy kellő hozzáértés nélkül használják a munkaeszközöket, ha észreveszi, hogy hanyagul vagy hűtlenül kezelik a megmunkálásra váró anyagokat, ha bürokratizmussal találkozik, ha valahol azt tapasztalja, hogy nem fordítanak kellő figyelmet és gondot a dolgozó emberek szükségleteire és igényeire, nem hagyja szó nélkül, ha munkaképes emberek tétlenül lopják a napot, ha valaki életmódjában vagy a közösséghez való viszonyában fegyelmezetlenséget tanúsít, ha valaki munka nélkül akar meg nem szolgált anyagi előnyhöz jutni.

Összefoglalásul ennyit: az egyházban ősidőktől fogva küzdő két tábor igazát — Isten ígéjének a mérlegén — azok javára lehet lemérni, akik elvetették az egyház részességét a munkaerkölcs alapvető sérelmében, az emberi munkával való visszaélések támogatásában. Isten iránti hálával állapíthatjuk meg, hogy a mi hazánkban szabadon hirdethetjük az Isten ígéjének és a lutheri etikának a munkaerkölcsre vonatkozó tanítását. Ennek körvonalait a dogmatika és etika, a hit és szeretet összefüggésében kell látnunk, s innen tájékozódva kell a munka frontján végbement „kopernikusi

fordulat“ helyzetében megszólaltatnunk egyházunk tanítását a mai munkaviszonyok részletkérdéseit illetően is. Mindennek teológiai alapja az, hogy az Isten által adott hivatás (klésis, vocatio) mind az örökéletre, mind a földi hivatásra érvényes abban az értelemben, hogy az örökéletre szóló elhívásnak földi hivatásunk területén kell szüntelenül gyümölcsöt teremnie. A mindennapi munkában válik nyilvánvalóvá hitünk, szeretetünk és új életben járásunk. Ebben teljesebb ki a keresztyén munkaerkölcs és hivatástudat ma és minden időben.

Dr. Ottlyk Ernő

Az egyház az ipari társadalom változásai közepette

A *Th. Sz.* 1. számában írt cikkem 5. lapja bal oldalán egyik mondatom több baráti hangú, de kritikai megjegyzést vagy kérdést váltott ki: „Nemcsak a „keresztyén társadalom“, hanem az élelőbb szemlék számára már a parochiális berendezkedés is válságok útjára jutott (van erről fogalma és értesülése az itthoni Rip van Winkle-stílusú theológusoknak)?” Elképzelhető „egyház” és „egyházi élet” parochiális berendezkedés nélkül? — kérdezték ezzel a nyugati viszonyokra vonatkozó megjegyzéssel kapcsolatban. Fordítsuk meg a kérdést egy állításba: nemcsak elképzelhető, de van is „parochiális berendezkedés (parochia): lakozás a templom körül; eredeti jelentése a szellérséget jelentette a bibliai görögységben) egyházi élet és egyház nélkül”. Az őskeresztyénységnek nem volt parochiális berendezkedése, az egy nagy Krisztus-teste egyházon belül az *ekklésia*-nak sokféle megjelenését ismerte, el, egészen a házanévtől történő *ekklésia*-ig (Róm 16:5, 1 Kor 16:19, Kol 4:15). Ha valaki a mai „egyházfogalom” mértékével akarná mérni a bibliai idők egyházát (van-e parókiája és temploma, van-e esperese és egyházmegyéje vagy egyházkerülete és püspöke, van-e főegylete és KIE-je, van-e egyházi háztáji földje és gimnáziuma, nyugdíjintézete és idióta-otthona, sajtója és tömeg evangélizációja? — mert ha nincs...), könnyen arra a megállapításra juthat a formai különbségek alapján, hogy akkoriban talán nem is volt az egyház.

Nyugati egyházi emberek sokszor néznek kétkedve arra, amit mi itt egyháznak hiszünk. Az újszövetségi egyház tagjai viszont szintén kételkedve néznének arra, amit pl. Amerikában sokan egyháznak (piknik, bál, sorsjáték, bazár, stb.), vagy legalábbis egyházi életmegnyilvánulásnak neveznek. Mondhatom, akármennyire úgy látszik is, nem volt fölületes nagyjotmondás, amit írtam. Ezt szeretném megmutatni az alábbiakban.

A parochiális rendszert századokon át megszoktuk. Lényege az, hogy egy meghatározott pont: a templom és a parochia körül élő egyhitű emberek közössége az egyház legkisebb — bár azután ismét sokszor nagyon is összetett — egysége. Ha az őskeresztyénység mai formájában még nem ismerte, akkor honnan való? Nincsen szükségünk hosszú történelmi visszatekintésre. Fölismerhetjük mögötte

a középpont (templom, tanácsháza, piac) körül megtelepedett polgári község (város, falu, később városi kerület, falu része) szerkezetét. Sok közhelet el lehetne erről mondunk. Innen rajzolt ki a nép a mezőkre munkára, kétkezi, sok munkaerőt igénylő „fáradsággal és verejtékkel” végzett munkára. Ide tért vissza este. Templommal indult, templomba tért vissza. Vasárnaponként egészen a temploméig volt. A parókiára járt bölcsőtől a korpósig.

A társadalomnak ez a szerkezete megváltozott, a változással pedig megrendültek a parochiális rendszer eresztekéi is. A megrendülés oka egyetlen szóban kifejezve: az iparosodás, vagy legújabban a technizálódás (a technika uralma alá kerülés, illetve a technika eluralkodása az emberi társadalmon). Mélységesen téved az, aki a templomok megüresedését, a parochiális rendszer válságát csak abban az egyszerű formulában látja, hogy „az emberek hitetlenekké váltak”. Az egyház életében bekövetkezett változások alapvető társadalmi változásokkal függenek össze, melyeknek a föl nem ismerése az egyház részéről igen nagy mértékben hozzájárult az egyház válságának a kibontakozásához. (Lásd ehhez említett cikkem 1. lapja 2. oldalán a kihívások és válaszok kérdését). Mivel az egyház nem tudta hitben követni a társadalmi változásokat, a változások sodrásába került ember — esetünkben az egyre növekvő ipari munkásság — magárahagyottnak érezte magát, mint akivel igazán (vagyis egész életével) nem, csak a „lelkével” (azaz is csak úgy-ahogy és önző szempontokból) törődik a parókiában megtestesült és a parókián trónoló, gyakran igen jól élő lelkészben megszemélyesült „egyház”. A parochiális rendszer válságán ne azt értsük, hogy halálra van ítélve, hogy veszmadárként ríkoltozhatunk fölötte. Én sem azt teszem, hanem egyszerűen megmondom, hogy nyugaton is, keleten is (ott jobban már, mint itt) válságban van, mert nem tudott az egyház lépést tartani a társadalom fejlődésével.

A modern ipari társadalomra az a jellemző, hogy a város és a falu közössége helyére egyre jobban és egyre totálisabban az üzemi közössége lép. Ezért beszélnek róla úgy is, hogy „az üzemi társadalom”. A modern nyugati társadalom az iparosodásával egyre több föltételét érleli be a szocialista társa-

dalomnak: technikailag. Olyan kérdések támadnak, minden megoldott nyomában tíz új, amelyek szükségszerűleg visznek a szocialista társadalom felé. Aki a szocializmus felé vivő utat „csak véres forradalmak formájában tudja elképzelni, még nem értette meg ennek a fejlődésnek az irányát és jelentőségét.

Mi jellemző az üzemi társadalomra? Az üzemi életközösség egyre jobban elfoglalja a benne résztvevő életét. A gyár nem az a nyomorúság fészke már, mint volt a kapitalizmus hajnalától kezdve sokáig. A munkásosztály osztályharca az eliparosodó társadalomban annyi jogot harcolt már ki, hogy a munka egyre jobban válhat — nem mindenkiében válik — az egészséges ember élete értelmévé. Ebben a fejlődésben az üzem lassan *többé válik munkahelyné:* új életközösséggé. Azok, akik hétköznap együtt hordták a munka terhét, a hét egy vagy két szabadnapján (40 órás munkahét) is együtt akarnak maradni, együtt rándulnak ki, együtt táncolnak, együtt tanulnak; nem is szólva arról, hogy hétközben együtt étkeznek és a pihenési szakaszokat együtt töltik el. Az otthon nagyon sok esetben csak „szálloda” már. Ennek megfelelőleg a belőle kiszakadó ember családjá is válságba kerül, mert erősebb az üzemhez kötő szál, mint a családhoz kötő. Család nélkül egyre több ember van meg (nem a jogi értelemben vett családra gondolkod, hanem a bibliai értelemben vett patriarchális családra), üzem nélkül az emberek igen nagy többsége nem létezhet. Most ne arra gondoljunk, hogy „nálunk még nincs így”, hanem arra, hogy a világon ez a fejlődés iránya.

„Fejlődés iránya?” — hát lehet ezt „fejlődésnek” nevezni?! Nem sokra megyünk az erkölcsi fölháborodással és a világ gonoszna-ítélésével. Sokkal jobb lenne bűnbánattal arra gondolnunk, hogy milyen vétkeken tagadták meg a történelmi egyházak a szolidaritást a munkásosztállyal, milyen szegényletes módon maradtak el etikusai és gyakorlati teológusai a társadalom fejlődésétől, holott nekünk „látóknak”, előrelátó profétáknak kellett volna lennünk. A társadalomnak ezt a fejlődését semmiképpen sem mondhatjuk önmagában rossznak, egyszerűen tudomásul kell vennünk, hogy ebben az irányban haladunk és szerbe-számba kell vennünk azokat a veszélyeket, amelyek ezen az úton az emberiséget (ugyan ne gondoljunk csupán a nekünk kedves, mert kényelmes és jogokat biztosító régebbi rend és ebben a parochia veszélyeztetettségére) fenyegetik.

Ebben az új helyzetben az egyház első tennivalója a szeretetből és bűnbánatból fakadó *megértés*, mégpedig a szó legteljesebb értelmében vett megértés: a tudományos megértésen elkezdve az érzelmi megértésen át a közösségvállaló megértésig. Erre ráillik a másik szó is: *szeretet*. Szeretni kell az ipari társadalomban élő embert és társadalmát.

A második tennivalónk az a *teológiai eszmélés*, hogy a keresztyén hit és egyház nem függ a társadalmi rendszerek változásától abban az értelemben, hogy csak egyhez, ti. a polgári társadalomhoz tartozhatik hozzá, csak abban boldog és igazi. Tanuljunk meg, hogy az őskeresztyénség azért tudta ebben a világban megvetni a lábát, mert el tudott helyezkedni annak a kornak a társadalmában, amely a rabszolgatársadalom volt. Ha tehát a keresztyének főlzabadtul lelkiismerettel (a megváltott ember hitével) meg tudják érteni azt, ami a társadalomban körülöttük történik és a keresztyén

gyülekezet (mert ilyen nélkül azután valóban nincsen egyház) meg tudja találni a *társadalmi, gazdasági és politikai életegységnek megfelelő* („a városnak jólétére igyekvő”, Jer 29:7, azzal együtt házat építeni, kerteket plántálni, gyümölcsöt szedni tudó) *egyházi életformát is*, újból ajándékba kapja a *gyülekezetet*, — a régi egyházi „munkaágak” és formák nélkül is.

Az egyház szervezeti formáinak a Biblia szerint nincsen önálló jelentőségük, hanem *szolgáló jellegűek* annak a célnak az érdekében, hogy az evangélium minden emberhez eljusson és közösségbe hívja az embereket az Úr Jézus Krisztussal és egymással. A 19. század kapkodó és egyházmentő belmissziói teológiája agyon intézményesítette és agyonszervezte az egyházat. Ennek nyomában az a főköte, ami a 19. század közepén a tisztességes hajadonok általános viselete volt, a 20. század derekán sok keresztyén ember szemében az igazi egyházi szolgálatnak éppen olyan elengedhetetlen kellékévé lett (diakonissza főköte), mint az arany keresztes, magas mellény vagy pódrött bajusz. Addig van értelmük, amíg szolgálni lehet velük és szolgálatra alkalmasak a szervezeti formák és munkaágak.

A válság egyik fontos tényezője, hogy a paróchiális gyülekezet ideológiája a 19. század során megtelt eredetileg idegen gondolatokkal (individualizmus, demokratikus jogi szellem, profán közösségi gondolat stb.). Ezek nyomában csak úgy virágzott az egyesületesi és mozgalmási. Az atomizált közösség a különböző érdekeltőségű egyének közösségeinek jogi páncéllal összetartott puhatestű állatához hasonlítható, amelynek a társadalom változásai folytán lehullott a páncélja. Nem véletlen, hogy ez a fajta egyház államilag behajtott adókból virágzott, egyesületi módra szerzett pénzekből tartotta föl egyesületeit, mozgalmait, hatáiraival követte a politikai község határait és jóléte közben nem vette észre a változást az üzem, az iparosodás irányában. Az érdekelte csak, ami az egyénben, a házastársakban, a családban, a városi és állami segítők fórumain stb. lejátszódott. Ez az élet vált egyre inkább az egyházi élet és igehirdetés tematikájává.

Közben pedig az ipari társadalomban élő tömegek az üzembe épültek bele. Lehet, hogy az egyházba is, hogy a családba is, stb., de életüket túlnyomórészt az üzem határozta meg, az *egyre nagyobb üzem*. Ott étkezik és vásárnap templom helyett ezernyi ember közepette az üzeme futballcsapatáért „drukkol”. A parókiának egyre jesőkén az az ereje, hogy magához kösse az embereket. Akik hozzá vannak növe s vezetnek egyesületi, jogi és istentiszteleti életét, egyre kevésbé értik meg a társadalom átalakulását. Lehet, hogy örökölt jogi kapcsolatok, szokás és bizonyos társadalmi tényezők révén ez még nem jelent anyagi válságot is. Az állam pl. Nyugat-Németországban behajtja az egyházi adót, — még a jogi személyektől is. De egy keletnémet egyházi mondás szerint: az ottani papoknak van autójuk, nincs gyülekezetük, nekünk nincs autónk, de van gyülekezetünk. A bajra eszmélt lelkész ugyanis hét közben autón futkározik egyének megnyerésére, a gyülekezet pedig autón megy vásárnap — kirándulni az üzemmél vagy az üzemi közösségben megismert, kipróbált barátaival.

Ennek a válságnak a leküzdésére sok mindent megpróbáltak és próbálnak. Az egyházak és alsóbb fokozatú összefogó testületeik egyre többféle speciális lelkesítő szolgálatot állítanak be a régebben

is ismert börtön-, állomás-, ifjúsági stb. lelkészi állások mellett. Az evanstoni egyházi nagygyűlés óta szokásos e speciális lelkészi szolgálatok és a körülötte kialakult „közösségek” elnevezésére a „para-congregation”, „Paragemeinde” — „mellékgyülekezet” kifejezés használata. Megjelenik ezek mellett a „maggyülekezet” is, amelyet a gyülekezeti szolgálatokat felelősen végzők tanácsának lehetne legjobban neveznünk. A gyülekezet vagy paróchia pedig ott áll ezek a feszültségterében. Ha nem képes integráló erővel hatni rájuk, ezek önállósulnak, s kétféle „szervezet” áll a régi helyén, noha egyházjogilag csak az egyik számít gyülekezetnek. Ennek a helyzetnek további következménye a küzdelem: vagy beiktatódnak ezek a gyülekezetbe vagy feloszlanak vagy egyenjogú gyülekezetnek ismertetnek el.

A paróchia a lakás integráló erején épül. Ez van csökkenőben (üzem, fizetett szabadság, növekvő közösségi társadalmi élet stb. folytán). Új életegységek kristályosodnak. Az új életegységek új magatartási kódexet teremtenek. Gondoljunk csak az üzemek „iratlan törvényeire”, a közös szabadság vagy kirándulások kialakuló moráljára, stb. A gyülekezet számára a legkülönbözőbb formában főládódik az önfenntartás kérdése, köztük úgy is, hogy: régi formáit és munkamódszereit őrzi-e vagy áldássá válik az emberek számára. A veszély abban a tekintetben is nagy, hogy a világgal szemben értetlenül álló „egyház” még azok előtt is elzárja a kapukat, akik odatévednek maguktól vagy be akarnának menni.

A harmadik tennivaló ebben a helyzetben a *szolidaritás keresése és vállalása* ezzel az új emberrel és életformáival. Az egyház szolgálatainak és szolgálatainak *hitelképessé kell válnia*. Az evangélium hirdetése elválaszthatatlan a szolgák és a szolgálatok emberi-erkölcsi hitelreméltóságától. Mély értelmű van annak, amikor Pál testi munkától elnehezült kezével írja alá leveleit. Jó nyomon jártak a francia róm. k. „munkás-papok”, akik vállalták a gyári munkásság egész életformáját és csak a gyáron kívüli szabadidejükben végeztek munkatársaik között, azok lakónegyedében lelkészi munkát. (Mozgalmuk hivatalos betiltása pedig azt bizonyítja, hogy egyházuk legbensőbb struktúráját tekintve a középkori rendi társadalommal van összenőve.). Az egyház a munkásosztállyal való szolidaritás-vállalás nélkül nehezen fog boldogulni ezzel a *világhelyzettel*.

Nem vagyok gyakorlati teológus vagy gyakorló lelkész. Inkább problémákat vetettem föl, megoldásokat semmiképpen sem. Nyugati egyháztestvéreinket már sokkal jobban érinti ez a kérdés, mint bennünket. De nem kétséges, hogy milyen irányba haladunk, sem az, hogy az egyháznak nem a hitetlen világ a legnagyobb vagy éppen első kérdése, hanem az, hogy *tudja-e vállalni a szolgai formát és a szolgai életet*, Filippi 2 értelmében. Olvasó lelképásztor testvéreim próbálják gyülekezetük kérdéseit ebből a szempontból nézni és igyekezzenek előrelátni. A parochiális létformára, a hatalmi egyházra vagy mozgalmi munkára is áll az, ami így hangzik: „aki meg akarja tartani az ő életét, elveszti azt s aki elveszti az ő életét én érettem... megtalálja azt...”

Hadd szóljak még arról néhány szót, *hogyan keresik pl. a Németországi Evangélikus Egyházban az új utakat?* Amikor 1957 októberében részt vet-

tem a német Hitvalló Egyház lelkészeinek egy konferenciáján a nyugat-németországi Beienrodeban (az *Őszöv.* bibliai tanulmány tartásával szolgáltam), ott megismerkedtem több olyan lelkésszel, akik üttörői ezeknek a kérdéseknek. Közülök az egyik Horst *Symanowski* mainz-kasteli lelkész. Az 1955-ben tartott eszelkampji zsinat egyik határozata így hangzik:

„Föl kell vetni a kérdést, hogy az ipari súlypontokon szolgálatra alkalmas lelkészeknek nem kellene-e egy különleges elméleti és gyakorlati pótló kiképzést kapniok. Erre példászerűen kínálkozik az alkalom a *Symanowski* lp. által végzett és a zsinat előtt ismertetet mainz-kasteli (Rajnavudék) munkában”. Ez az iparvidéki lelkész addig buzdógkodott, amíg 1956 őszére megnyitotta az ilyen tanfolyamot. Ezen 7 tartományi egyházból 13 lelkész és segédlelkész vett részt. A szeminárium célkitűzése az volt, hogy az ipari társadalom kérdéseivel és életgyakorlatával megismerkedjenek és az egyház számára támadó kérdésekkel foglalkozzanak. Közismert tény nyugaton is, hogy a lelkészképzés legnagyobb úrt a gyakorlati élet kérdései és az etikai kérdések tekintetében hagy. Ezt az eszelkampji zsinat is megállapította. A szeminárium félévig tartott. Nem tűzte ki azt célul, hogy „szakértőket” neveljen az ipari környezetben folyó egyházi szolgálatra, csak azt, hogy hozzásegítse résztvevőit annak a helyzetnek a világos megítéléséhez, amelyben az egyház és a társadalom van, és egyben bátorságot öntsön belejük az egyházi munkák új útjainak a kereséséhez.

Ebből a célból a tanfolyam résztvevői együttlaktak egy otthonban (Gossnerhaus) 90 ipari tanulóval és ifjúmunkással. Ez a közösség kitűnő „szemléltető oktatásra” adott alkalmat. *Symanowski* szóbeli közlése alapján sok érdekeset hallottam az itt folyó életről. A direkt, rámenős „evangélizálásnak” ezek között az emberek között semmi lehetősége sem volt. Öntudatos munkások voltak, akik csak az élet aranyfedezete előtt hódolnak meg. Volt, aki már ezt nem tudta vállalni. A tanfolyam elején elméleti képzést kaptak, a derekán héthetes gyárimunkában vettek részt (az első tanfolyam résztvevői két kémiai, egy cement- és egy papírgyárban), a tanfolyam végén a szeminárium résztvevői Berlinben találkoztak a Német Demokratikus Köztársaságból való teológusokkal és marxistákkal. Ezen a találkozón a „társadalmi tulajdon” kérdéseit vitatták meg és megtekintették a N. D. K. számos néptulajdonban levő mezőgazdasági és ipari üzemet.

Az előadások négy csoportra oszlottak:

I. *Az egyház a modern világban.* — Bevezetés az egyházi szolgálatba az ipari világban; a Gossnerház tapasztalatai, 5 óra. — Az egyház és a munkásság, 5 óra. — A westfáliai egyház szociális hivatala munkája és a szociális szemináriumok, 5 óra. — Laikus munkák a gyülekezetekben, tapasztalatok és tanácsok, 5 óra. — A franciaországi „munkáspapok”, 8 óra. — A Taizé-beli Communauté, az „Ökumenikus Mária-testvériség”, a testvéri gazdasági közösségek ismertetése.

II. *Az egyházi szociális tanítások.* — Az evangélium magyarázata a modern világ számára, 15 óra. — A „munka” az Őszövetségben, 20 óra. — Az evangéliumi társadalmi etika, különösen a tulajdon és a társadalmi tulajdonba vétel kérdései, 9 óra. — A „diakonia” az Újszövetségben, Luthernál és a mai egyházi gyakorlatban, 5 óra. — A tulajdon kér-

dése a késői zsidóságban és Jézusnál, 5 óra. — A római kat. társadalmi etika alapjai, 5 óra.

III. Szociológia, nemzetgazdaságtan és szakszervezetek. — Üzemi szociológia, 5 óra. — Csoport és közösség, 3 óra. — A család a modern életben, 7 óra. — A kéziipartól a gépiparig, 5 óra. — A liberalizmus, 5 óra. — A kapitalizmus fejlődése, 5 óra. — A Refa-rendszer és munkahelyértékelés, 5 óra. — A szakszervezetek története, szervezete és programja, 15 óra.

IV. Marxizmus, keleti kérdések. — Az ifjú Marx és anthropológiája, 5 óra. — Marx analízise és jóslatai a kapitalista fejlődésről, 5 óra. — A marxizmus Oroszországban (Lenin, Sztálin), 5 óra. — A marxizmus a mai Oroszországban, Kínában, Jugoszláviában, 10 óra. — A marxizmus és a theologia, 8 óra. — A tulajdon marxista megvilágításban, 5 óra. — Nevelésügyi kérdések a N. D. K.-ban, 3 óra. — Ezek mellett az előadások mellett Nyugat-németország számos nagyipari központját és gyárát meglátogatták, beleértve azok pedagógiai intézményeit is, továbbá vitában-megbeszélésben vettek részt a német szakszervezeti szövetség oberurseli iskolájában és a mannheimi munkásjóléti szemináriumában.

*

A résztvevők tapasztalatai nagyon érdekesek és értékesek voltak, ami az elmélet és a gyakorlat eleven kapcsolatával magyarázható. A munkásélet kérdéseivel való elméleti foglalkozás megnyitotta a szemet a gyakorlati kérdések számára és a gyakorlati küzdelem a valóságos kérdésekkel elmélyítette az elméleti ismereteket. A schicht-rendszer, a csúsztatós munkahét, a termelés és fogyasztás kérdései, az egyén, a közösség, a „kollektíva” kérdései a valóság fényében álltak. Ime néhány megnyilatkozás:

„Ha igaz az, hogy az Ó- és az Újszövetség az embert mindig a közösséghez való kötöttségében nézi (1 Kor 12, Efez. stb.: Az egyház a Krisztus teste), nem vagyunk-e igazágtalanok az egyes emberrel szemben, ha döntéseket kérünk tőle, anélkül, hogy szociális, társadalmi kötöttségére tekintettel lennénk?” (W. Sch.—Lübeck).¹

„Jézus Krisztus testvére kedvéért válik egy üzem vagy egy gazdasági rend, vagy egy állam szerkezete a felelős keresztyén személyiség feladatainak területévé.” (K. M. — Hannover).

A szeminárium résztvevői előtt megkerülhetlenné vált a „konkrét” kérdésekről való igehirdetés theológiája: „Amit a munkás vár a theologustól, az először is és mindenek előtt az életben való valóságos segítség, feleletek az evangéliumból, amelyek a teljesen nem-szentimentális kemény, valóságos világ számára, amelyben él, feleletnek számíthatnak, valóságosak és nem vigasztalások, vagy utalások egy bensőség világára, vagy egy magasabb lényre, amely világ egyszerűen nem az ő világa s sohasem lehet azzá”. (W. F. — Hannover). De mily nehéz ezeket a feleleteket „az evangéliumból” megadni: „Jóllehet kiképeztek bennünket lelkészeten, ezekben a hetekben kevés segítséget tudunk nyújtani vagy mondani a munkásoknak, legalább is keveset abból, amit tanultunk. Ez nemcsak az idő rövidségén múlt, nemcsak azon a hiányos képen,

amelyet a munkások az idők folyamán az egyháztól kaptak, hanem azon, hogy nekünk hiányoztak a segítő feleleteink az emberek életének a szükség-helyzetei számára. Nagyon világosan észrevettük ezt, mivelhogy mi magunk is fölvtettük a munkások életkörülményeit”. (H. H. — Rheinland). Mindannyiójuk előtt különösen az lett világossá, hogy milyen hatása van az egyházi és minden közösségi életben való részvételre az ún. schicht-rendszernek és a csúsztatott munkahétnek. Szemléltetésül hét résztvevő szolgált, akik együtt egy családot alkottak. A héthetes munkahétről vezetett időtábla szerint két résztvevő három hélig egyáltalán nem is látta egymást, jóllehet szomszédos volt a szobájuk. Mind a hét egyszerre csak egyetlen vasárnapon volt szabad; kettőnek a hét közül a hét hét alatt csak két szabad vasárnap délelőttje volt, de mindig egy kettős schicht (péntek—szombat) után, amikor éjfél után tértek haza holtfáradtan. Különösen a schicht-rendszer súlyosságát érezték. Az egyik résztvevő, aki lelkesíti pályája előtt kőművesként dolgozott, megállapította, hogy „Ez a munkaritmus mindenekelőtt egy különleges tudatot teremt, amelynek fő jellemzője a tehetetlenség és reménytelenség érzése”. (H. M. — Westfália). Ki hirdetheti ezeknek az evangéliumot? „Okvetlenül szükséges, hogy megkerdezd a melletted állót, mi a véleménye az egyháztól. Magát kérdezheti meg az ember: mi a véleményed magadnak mint munkásnak, magadról mint lelképásztorról? Mit tartasz arról, ami neked, itt a gép mögött állónak, egyházként jelentkezik?”. (H. M. — Westfália).

Sok mindenféle könyvet, irodalmat is megbeszéltek magukkal a szerzőkkel. Azok is örültek, hogy theológusokkal beszélhetnek kérdéseikről. A társ-munkások is várakozással néztek rájuk. Szívesen fogadták munkatársakul őket. Előbb ugyan azt hitték, hogy valami „baleset” miatt kényszerültek otthagyni az egyházat, de amikor megtudták szándékukat, nagy nyíltsággal fordultak feléjük. A munkás élettől való szolidaritás-vállalásnak igen nagy ereje van. Ettől fogva azután nagyon szigorú mértéket is alkalmaztak velük szemben. Aki viszont ennek megfelelt, nagyon megbecsülték. Különösen azt becsülték meg bennük a munkások, hogy nem fogadták el az üzemeknek azt az ajánlatát, hogy csak a kedvező schichtekben dolgozzanak. Így ők is éppen úgy „el voltak adva”, mint a többiek, ugyanolyan kimerültek, ingerültek és idegesek voltak, mint társaik. A szolidaritás bizonyosságtétele megnyitotta szájukat és szívüket és olyan dolgokat is elmondtak nekik, amelyeket még társaiknak sem mondanak el, mert tudták, hogy a lelkésznel a gyónás titkosságával számolhatnak.

Azzal a kérdéssel természetesen sokat foglalkoztak, hogy miként lehet megközelíteni lelkileg a munkásembert? Együttéltek a Gossner-házban 90 dolgozóval. Ezekhez pénteken és szombaton kívülről is jöttek munkások. A beszélgetések formáját aligha lehetne „áhitatnak” vagy éppen „istentiszteletnek” nevezni. Nem lehet ezeket az embereket sablonokkal, kész feleletekkel elintézni. Amit mindezek a beszélgetések eredményeztek, sokszor alig lehet „egyházinak” vagy csak „keresztyének” nevezni. De tekintve a rövid időt, mégis valami új és nagyszerű.

A theologiai kérdések is a gyakorlat alapján támadtak csak igazán! Nagy kérdésként állt, hogy a hit által való megigazulás evangéliuma nem szorul-e háttérbe valami „szociális evangéliummal”

¹ Az itt közölt idézetek Symanowski-től valók: „Seminar für kirlichen Dienst in der Industrie”, Sonderdruck aus Die Mitarbeiter — Evang. Monatshefte zur Gesellschaftspolitik, 1957 (VI) 4 (Juli).

szemben? Ezt a kérdést nagyon behatóan tárgyalta a szeminárium, minthogy olyan posztulátum is elhangzott, hogy az üzemi életformában az evangélium tettekben való megbizonyítása fontosabb a prédikációnál. Megállapítódott, hogy fennáll a kísértés a humanizmus határainak az átlépésére. A gyakorlati tett a Krisztusról szóló bizonyágtevésével válik keresztyénné. A humanizmushoz hozzátartozik a szabadság. A szabadságot hitünk szerint Jézus Krisztusban kapjuk. A szociális függőség világában végső fokon akkor vagyunk igazán szabadok, ha egészen Tőle függünk. Ennek a társadalomnak a totális konkurenciájában csak annak van szabadsága, aki nem ideológiailag harcol érte, hanem Jézus Krisztustól kapja — szolgálatra. Csak ez őrzi meg szabadnak az ipari és technikai társadalom mechanizmusában. A régi formák elégtelenek, amikor a gazdasági mechanizmus teljhatalmúvá válik. Isten Igéje mindig új bor, amelyet nem lehet ó tömlőkben tartani. Így vedlődtől föl a régi parochiális-forma kérdése is. Kemény viták folytak e kérdések körül. Az is nagyon világossá vált, hogy az egyház és a keresztyén ember bizonyágtételének nem lehet „propaganda célkitűzése”. Az ilyen szándék kiérzik és erőtlenné teszi a bizonyágtételt. „Ismételten arra a megfontolásra kényszerültünk, hogy Jézus Krisztus föltámadásának az ereje mennyire másként határozhatná meg a világot, mennyire szinte testileg áthatná, ha pl. egyre több keresztyén ember — anélkül hogy a maga egyházszerkezete számára csinálna propagandát — *szolgálatokat végezne a világban, abban a hitben, hogy Isten hatalmas és szeretetben rendelkezik minden ember fölött*“ (K. M. — Hannover).

Az ipari társadalom kérdéseivel való foglalkozás nem támasztott — a nehézségek ellenére sem — csüggedést a résztvevőkben, sőt bátorságot ébresztett a valósághoz való közeledésre. Inkább abban a tekintetben volt aggodalom, hogy mennyi tér nyílik az egyházban a szerzett tapasztalatok értékesítésére.

*

Az elmondottak megértethetik az olvasóval, hogy a mi egyházunk életének nagyon sok kérdése nem azért kérdés, mert belekerültünk egy szocializmust építő társadalomba, hanem azért, mert a világ minden részében — az iparosodás mértékéhez képest — ugyanígy kérdései azok az egyházaknak. Talán segít megértetni azt is, miért figyelmeztetik az egyházak vezetői lelkészeiket és az egyházi tisztségviselőket 1945 óta a körülöttünk levő világ valóságként való vételére és új utak, munkamódok és a helyes viszonyulás kérdéseire. Hitelre és sikerre, eredményre és megmaradásra az számíthat, ami szolidaritást vállal a körülötte levő világgal. A vett példa egy kapitalista berendezésű országból való, ahol egy maroknyi kis hívő csoport — sokszor nagy erővel szembeállva — keresi a kapcsolatokat a születő

új világ embereivel és létformájával. Nálunk elgondolni is alig tudjuk, hogy a lelkészek fölkesztésében (a zsúfolt teológiai tantervről most ne is beszéljünk) valahol egy olyan „tanterv” helyet kapjon mint a főtebb ismertetett. Pedig mi szocialista társadalomban élünk. Vajon mit szólnának a lelkészek és a hívek, ha egyházi vezető emberek ilyen tárgyú nyári továbbképző tanfolyamokat is javasolnánk? És vajjon mit szól az egyház Ura azokhoz a lelképásztorokhoz, akik igákat raknak híveik vállára s maguk egy cernaszállyit nem könnyítenek híveiknek az életterhén (szándékosan nem írtam „lelki-terhet”)? Vajjon mikor értjük meg azt a „szabadságot”, amelyre Krisztus hívott el bennünket? Dante szavai jutnak eszembe (*Paradicsom*, XXIX. ének; *Bits fordításában*):

S mindezekhez több még az egek türelme,
mint aki a Szentírást meggyalázza,
mellőzve vagy értelmét elterelve

Nem gondolják meg, mennyi vérről ázva
hullt földre magva; s mily becse van annak,
ki magát hozzátartva megalázza.

Mindenkinek saját eszméi vannak:
azokra büszke, és azt prédikálják;
s hallgatni kell az Evangéliumnak.

Egyik azt mondja, hogy Krisztus halálát
gyászolni, a Hold állt a Nap elébe,
hogy ne engedje a Földre sugarát.

A másik, hogy magától jött az ég
e fogyatkozás; mert az ind, a hispán
a zsidóval egyszerre hullt sötétbe.

Florenben annyi Lapi és Bindi sincs tán,
ahány mesét szórnak évente szerte
szószékeikről, a nyáját butítván,

és a juhocskák csak leget legelve,
széllel táplálva, térnek aklaikba;
és vakságuk nem lesz mentségük erre.

Nem mondta Krisztus, társait tanítva:
„Menjete, s locsogjatok a világba!”
hanem kemény tant adott, mint a szikla,

és ajkuk mind azt zengte, prédikálta;
hitet gyujtani és harcolni harcát
az Evangélium volt a pajzsa dárda...

Megjegyzésem a *Th. Sz.* bevezető cikkében tehát nagyon komoly megfontolásokból és tapasztalatokból fakadt. A gyakorlati teológiai és etikai tudományszakban én ugyan laikus vagyok. De néha a ludak gágogása előbb ébreszthet a hivatásos zsoldosok vigyázásánál. Jó ha a szolgálai forma keresésére indulunk és megszívleljük Jeremiás „pásztori levelét” (Jer 29 egyébként a Biblia pásztori és lelkigondozói levelei között ez az időben első a — csupa társadalmi kérdéseket feszeget...).

Pákozdy László Márton

„Bármilyen idegenül hangzik is, az ó- és újtestamentumi bizonyágtétel semmit sem tud valamiféle általános emberszeretetről. Már csak azért sem, mert a szeretet cselekedet, az általános emberszeretet pedig csak idea vagy érzelem lehetne. A szeretet mint az engedelmisség cselekedete valahol térben és idő-

ben és nem mindig és mindenütt történik: ez a tény már magábanvéve is korlátozza tárgyát. A szeretet nem absztrakt, hanem konkrét szeretése egy szintén nem absztrakt, hanem konkrét valakinek. Csak ott történhet meg, ahol emberek közel vannak egymáshoz.”

Barth Dogmatik IV/2. 910. 1.

A nő természete, szerelme és munkája

1. A nő természete

A Biblia azt tanítja, hogy Isten az embert férfiúvá és asszonnyá teremtette. Mózes 1. könyve 1:27-ben ezt olvassuk: „Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfiúvá és asszonnyá teremté őket”. Vagyis kettőjüket egygyé teremtette: emberré. Az „ember” tehát a biblia megfogalmazása szerint a férfinak és a nőnek szent, titokzatos és harmonikus egysége. Tudatosítani kell magunkban azt, hogy a magyar gondolkodás és a magyar beszéd a férfiuralom jegyében és a nők megvetésének jegyében született meg. Sőt kimondhatjuk a tételt: az egész emberiség eddigi kultúrája nagyjából „férfikultúra” volt, ami azt jelenti, hogy a férfiuralomnak és a nők hátraszorításának kultúrája volt. Ez kifejezésre jut a beszédben is. A magyar nyelvben például az, hogy „ember”, jellegzetesen férfit jelent. Néhány nappal ezelőtt csendes kísérletet végeztem. Azt mondtam egy barátomnak: milyen rendes ember a feleséged. Erre ő azt felelte: nem ember az, hanem asszony! — A magyarban az asszony: nem ember. Régen így mondták: némben. Ebben benne van a női nem lenézése és hátraszorítása. Ugyanígy a gyerekeknél is érvényesül ez a megkülönböztetés. A „gyerek” szó elsősorban és főként fiút jelent. A leány „csak” leány, de nem gyerek. Ezek a példák is mutatják azt, hogy a férfigőgnek és a nők megvetésének jegyében születtek meg a fogalmak a magyar észjárásban. Amint mondtam, ez nem egyedülálló. Világszerte így van ez. Eddigi társadalmi berendezkedésünk a férfi uralmának jegyében született meg. Innen kell eljutnunk a bibliai gondolkodásra. (Meg kell jegyeznünk mindjárt, hogy a Bibliában is több helyütt fellelhető a férfi elsőségének és a nő értéktelenségének gondolata. Ez azonban meggyőződésünk szerint a kijelentés kortörténetileg meghatározott keretéhez tartozik, nem pedig a kijelentés tartalmához.) Isten férfiúvá és asszonnyá teremtette az embert, s ez azt jelenti, hogy együtt ember a kettő és egyik sem dicsekedhet a másikkal szemben azzal, hogy én nélküled is ember vagyok, bennem több „emberség” van, mint benned. Ezek a gőgös úrhatnáságok a bűntől vannak és, ha gyógyul az életünk, odagyógyul, hogy elfogadjuk Isten kijelentését: a férfi és a nő együtt ember. Egymást segítik emberségre. Szükségük van egymásra. Egymás nélkül egyik sem tud teljes emberségre eljutni.

Időzzünk el egy-két percre az idézett Ige másik gondolatánál is. Az ember „istenképűségéről” is beszél az Ige. „Isten képére teremté őket: férfiúvá és asszonnyá teremté őket”. Ha jól meggondoljuk ezt a kijelentést, egészen új világosságra jutunk abban a tekintetben, hogy mi az ember istenképűsége. Ebben az Igében ugyanis arról van szó, hogy a férfi és a nő együtt tükrözi az istenképűséget, tehát a férfi önmagában nem lehet egészen istenképű és a nő sem lehet az, hanem a férfi és a nő együtt hordozza az istenképűséget. Hogy értsük ezt? Az Ige két nagyon fontos dolgot mond Istenről. Egyik az, hogy Őneki rendkívül gazdag belső élete van. Felmérhetetlen gazdagság van az Istenben. Ha valahol a világban szépség, igazság, jóság, tisztaság, szentség, ítélet és kegyelem van, ez mind az Isten végtel-

len gazdagságából, mint egy mennyei forrásból ömlött ebbe a világba. A másik gondolat pedig az, hogy ez a csodálatos gazdagság belső harmóniában van együtt az Istenben. Ő benne nincsenek feszülő erők, hanem csak egymásba simuló, egymást erősítő isteni tulajdonságok vannak belső egységben. Az Ige ilyeneket mond: az Atya szereti a Fiút és mindent átad neki. A Fiú megdicsőíti az Atyát és engedelmeskedik az Atyának. Ezek az Igék az isteni élet belső harmóniájára utalnak. Az ember ezt a gazdag, de ugyanakkor csodálatosan harmonikus isteni életet a maga istenképűségében úgy tükrözi, hogy Ő is gazdag életet él, s ezt a gazdagságot Ő is harmóniában éli meg. A férfi élete is gazdag, a nő élete is gazdag. A férfi egészen más módon gazdag, mint a nő, a nő egészen más módon él gazdag életet, mint a férfi. De ennek a kétféle gazdagságnak találkoznia kell a szeretet kapcsolatában. Fel kell fokozódnia ennek a kétféle gazdagságnak az egymással vállalt közösségben és ahol ez történik, ott ragyog fel az ember istenképűsége. Tehát: *gazdagság harmóniában*, a szellemi értékek nagy bősége a szeretet harmonikus közösségében, ez az ember istenképűsége. A férfi és nő teljes, tiszta és magasrendű szerelmében, harmonikus életközösségében tükröződik a jelen világban mindenki számára látható módon az Isten élete.

E bevezető megjegyzések után forduljunk oda egész figyelmünkkel ahhoz a témához, amit így fogalmaztunk meg: a nő természete. Már az imént megállapítottuk azt, hogy a nő egészen más, mint a férfi. Most azt kell pontosabban is meghatároznunk, hogy miben más, hogyan más, mint a férfi. Vajon a nő másfésélege kizárólag a testi másfésélegéből következik, vagy pedig az az igazság, hogy testi jellegétől függetlenül is, lelkében és lelkületében is egészen más a nő, mint a férfi. Hogy lehetne megfogalmazni a jellegzetesebb nőies vonásokat, amelyek valami módon minden nőnek a lelke mélyen ott lappanganak, mint közös egység. Hogyan lehetne a nőiességet megfogalmazni? Olyan kérdések ezek, amelyekkel hosszú évekre óta foglalkozik már az emberiség. De meg kell mondani, hogy mind a mai napig nem tudott megnyugtató és végleges, biztos választ adni ezekre a kérdésekre. Sokat lehetne beszélni arról, hogy ennyi idő alatt miért nem jutottunk biztos eredményekre. Többek között azért, mert főként a költészet vagy a spekulatív filozófia szemüvegén át vizsgáltuk a nőt. Továbbá azért, mert elsősorban a férfi nemzetség vizsgálta, magából kiindulva vizsgálta. Önmagából vette a mértéket és így elfogultan vizsgálta a nőt. A lényeg mindenestre az, hogy a mai napig sincs megnyugtató módon tisztázva, hogy mi a nőies a nőben.

Még a középkorban történt, hogy egy nagytudományú férfiaktól összegyülekezett egyházi zsinat egészen komolyan vita tárgyává tette azt, hogy vajon ember-e a nő, egyáltalán vagy nem. A legforróbb viták a körül a kérdés körül voltak, hogy van-e lelke a nőnek vagy nincs és ha van, akkor vajon az ördög-e vagy az Istené, mint a férfiak... lelke. A történelem feljegyzett adatai szerint csekély szótöbbséggel úgy döntött a zsinat, hogy ember a nő is és a lelke Istené. Ezen a zsinati vitán mi most már csak derülni tudunk. De azt azért tudomásul kell vennünk, hogy a vita lényegében azóta is folyik és még ma sem dőlt el, csak kiszélesedett.

* (Részletek a „Nők iskolája” c. előadásorozatból)

Ma már nem a női lélek halhatatlanságáról vitáznak, hanem a nő egész mivoltán vitáznak. Szeretném most megjelölni azt a két fő iskolát, amely ebben a kérdésben egymással birkózik, hogy azután mondhassam el a magam keresztyén állásfoglalását ezekben a kérdésekben. Az egyik iskolát így lehet nevezni: biológiai iskola. Ez azt állítja, hogy a testi sajátságok teszik a nőt, azaz: minden magasabbrendű lelki jelenséget kielégítő módon megmagyaráz a nő sajátos testi mivolta, főként a szexualitása, sokkal inkább, mint a férfi esetében. Ez az iskola tehát a nő testi mivoltának elemzéséből húzza meg a szálakat a lelkiek területére. A lényeg e felfogás szerint az, hogy a nő jellegzetesen szexuális szerkezet, főként az anyaságra előkészítve és rendelve a természet által. Minden egyéb lelki tünő megnyilatkozás tulajdonképpen ott gyökerezik a szexualitásban, a nő sajátos nemi szerkezetében, nemi életre, anyaságra, utodok nevelésére irányuló természeti adottságaiban. — A másik, ezzel vitázó iskola a szociológiai iskola. Ez azt mondja: igen, a nőnek van sajátos nemi alkata, de hogy a nő az lett, aki, az nem a nemiségéből következik, hanem a társadalmi helyzetéből. Mivel a társadalmak jellegzetesen férfitársadalmak, bennük a nők elnyomottak, azért ők nem élhetik ki maradéktalanul és gátlástalanul a maguk emberségét, pedig alapjában véve ők éppen olyan emberek, mint a férfiak. A nők a történelem folyamán óriási küzdelmet vívtak azért, hogy a bilincseiket lerázzák, hátraszorított helyzetükből kitörjenek és ők is egyenértékű emberek legyenek. Ebből a hosszú küzdelemből magyarázza ez a szociológiai iskola a nők egész magasabbrendű lelki-szellemi életét. Mivel a nőnek nincs akkora testi ereje, mint a férfinek, különféle női praktikákkal próbál felzárkózni a férfiak mellé, hogy velük egyenlő helyet kapjon a társadalomban.

Mindkét iskolának van valami igazsága. De mindkét iskolának csak részigazsága van. Kétségtelen, hogy jelentős mértékben meghatározza a nő mivoltát szexualitása, de ugyanakkor kétségtelen az is, hogy az a konkrét társadalmi helyzet is döntő módon meghatározza egész viselkedését, amibe be van szorítva a nő. Mindkét iskolának van tehát bizonyos részigazsága, de mindkettőnek van egy súlyos és közös tévedése. Mindkettő úgy értelmezi az embert, mint valami mechanizmust, gépezetet, amelyet bizonyos erők egyszerűen taszítanak, lökdösnek. E felfogás szerint a nő nem tehet mást, mint hogy ezeknek az erőknek vonalában megy valamerre. Mechanikus életszemlélet van a két iskola életfelfogásának mélyén. Ez az, amit mi nem fogadhatunk el. Mi ugyanis a Biblia alapján állva az embert mérhetetlenül többnek tekintjük, mint olyan bonyolult gépezetnek, amelyet csupán belső biológiai erők vagy külső társadalmi erők vonzanak és taszítanak. Nem becsüljük le a biológiai és társadalmi tényezők kemény törvényszerűségei szerint jelentkező erejét, de ezeknek az erőknek a kellő méltánylása után kezdődik a sajátosan keresztyén vallomás. A keresztyén hit úgy értelmezi az embert, hogy van valami szuverénitása az embernek. Az ezernyi lökdöső, taszigáló és vonzó külső társadalmi és belső biológiai erő mögött az ember: *Én*. Királyi méltósága van az embernek. Az ember szellemi képességekkel ajándékozott meg, s ezeknek birtokában tud gondolkodni, mérlegelni, ítélni, dönteni. Az ember tehát — noha tényleg benne van a vonzó és taszító erők sodrában, — tud nemet is mondani. Felveheti a harcot a biológiai adottságok ellen

éppen úgy, mint a társadalmi adottságok ellen. Az ember megtalálhatja önmagát, szembefordulhat azokkal az erőkkel, amelyek lökdösik, taszigálják őt és kidolgozhatja közöttük, vagy ellenükre a tulajdon életét. Ez a bibliai felfogás az emberről. Nagy erők ütközőpontjában van, de még elesettségében is maradt valami az ember eredeti szuverén méltóságából: mérlegelhet és dönthet. Úgy kell tehát értelmeznünk a nőt a keresztyén felfogás szerint, hogy a nőnek éppen úgy, mint a férfinak van énje: van egy titokzatos belső szellemi csomópont, van egy dinamikai központ a nő lelkében. Ezt nevezzük úgy, hogy „én”. Ez úr a test és lélek felett — már amennyire az ember elesettségében úrrá lehet. Isten gondolata szerint mindenesetre úrrá lehet és úrrá kell hogy legyen. Ez az én határozza meg az ember életét. Az én számára *nyersanyag* mindaz, amit a biológiai, vagy a szociológiai körülmények nyújtanak neki. A „természetiek” nemcsak változatlan adottságot jelentenek számára, hanem sokkal inkább: feladatot. Így tehát a nő, ha öntudatosan éli az életét, nem engedi magát vakon sodorni biológiai vagy társadalmi adottságok által, hanem adott esetekben ezekkel szemben is állást foglal, ezeket lelkileg feldolgozza és ilyen módon értékes életet dolgoz ki magának. A nő számára például nagyon terhes biológiai adottsága a menstruáció és társadalmilag nagyon terhes adottság a nőfelesleg. Aki nem éli át öntudatosan azt, hogy igenis én nő vagyok és meg fogok birkózni ennek az életformának minden adottságával, az tehetetlenül kiszolgáltatja magát a külső-belső erők sodrásának és jajveszékkel, hogy Isten csapása rajta az, hogy nőnek született. Érdekes dolog, orvosok mondják, hogy az a nő, aki lelkileg feldolgozta magát, hogy ő pedig nőnek született, az egészen könnyen viseli el a menstruációt. A másik, aki állandóan jajveszékkel a maga nő sorsán, tízszeresen annyit kínlódik ugyanazzal. Látszik, hogy ennek a biológiai ténynek is milyen mély lelki háttere van és látszik, hogy e biológiai tény felett is lehet győzelemre jutni.

Ugyanígy a nőfelesleg miatt is lehet keserűen panaszkodni, de lehet ezt a problémát is lelkileg úgy feldolgozni, hogy én pedig olyan értékes életet fogok élni, hogy nem nyugtalanít az, milyen arányban élnek mellettem férfiak és nők a társadalomban. A nagy kérdés tehát ez: szolgálj vagyunk-e a tulajdon életünknek, vagy pedig urává akarunk lenni annak. A testünkben ható biológiai erők és a körülöttünk levő társadalmi erők vonzanak és taszítanak, csüggesztenek vagy lelkesítenek, de úrrá lehetünk az életünk felett úgy, hogy az összes adottságot feldolgozzuk lelkileg és ilyen módon győzelmes, értékes életre jutunk.

Szóljunk még néhány szót a nők testéről, testalkatáról és testi arányairól. A tudományos megfigyelések azt bizonyítják, hogy kollektíve is változásokon megy át a nő teste. És pedig az általános gondolkodás változtatja meg lényegesen a nők testét. Aszerint, hogy a társadalom közös gondolkodása mit vall a nőről, milyen munkakört utal ki neki, milyen szépségideált állít fel, jellegzetesen változik a nő egész testi konstrukciója, megjelenése. Például a századforduló táján a női ideál az anya volt, aki szül, gyermeket nevel. Ez a gondolat meghatározta a nő testi arányait: széles csípő, erős mellek, ahogyan az a szülő anyához való.

Azután jött egy újabb gondolat. Elhalványodott az anya-ideál és helyette jött egy új. Ez megint rányomta bélyegét a nő testére. Anatole France

mondja egyik gúnyos, de mélyértelmű írásában, hogy egy francia leány így imádkozott Szűz Mária szobra előtt: Szűz Anyám, aki szültél, anélkül, hogy vétketél volna, engedd meg, hogy én vétkezem anélkül, hogy szülnék." Ez volt az új gondolat és ez alakítólag hatott a nő testére. Nem az volt most már a fontos, hogy szüljön és gyermeket neveljen, hanem hogy játékszere, partnere, weekend-társa legyen a férfinak és az egész teste ezt a célt szolgálja. Ehhez a gondolathoz igazodott a nő teste.

Azután új lökést adott ennek a fejlődésnek az, hogy megjelent a „sportoló nő” és a „dolgozó nő”. Ezek újra meghatározták és megváltoztatták a nő testi arányait. Különbözően pedig e relatív jelentőségű változásokon túlmenően, azt állítják a szakemberek, hogy az idők múlásával a nő és a férfi testének külső aránybeli eltérései egyre inkább elmosódnak és a kétféle testi mivolt közeledni fog egymáshoz. Az emberiség fejlődése során alkatában a nő férfiasabb lett, a férfi pedig nőiesebb. Ma már látunk modern nőket, akik rövid hajjal, nadrágban, hátulról alig különböztethetők meg a férfiaktól. Ugyanakkor a férfi is fokozatosan veszít kemény, harcos mivoltából és nőiesül. Közösen közelednek a férfiak és a nők az „emberség”-hez.

Egyébként a nő testi mivoltában ezzel a szóval szokták leginkább jellemezni, hogy „gyenge”. Erről a jelzőről is váltunk meg néhány szót. Valóban a nő egész megjelenése inkább emlékeztet a gyermekre, mint a férfire, vagy mint a férfi emlékeztet a gyermekre. Valaki úgy mondotta, hogy a nő olyan ember, aki „még nem egészen kész”. A megerősödésben, az emberré erősödésben megállt valahol. És itt jönnek az adatok: az átlag nő körülbelül 20 centivel alacsonyabb, mint az átlag férfi, a csontja vékonyabb, gyengébb, izomzata lágyabb, a vére folyékonyabb, bőre bársonyosabb, puhább, mint a férfié stb. Ezek az adatok arra utalnak, hogy a nő olyan, mintha megállt volna az emberré válásban egy alacsonyabb fokon. Méltán mondják tehát, hogy a nő „a gyengébbik nem”. Viszont érdekes kompenzáció (kiegyenlítődés) történik a nők életében. Mintha a női lélek fellázadt volna a női test gyengesége ellen: lelki erőkkkel próbálja ellensúlyozni a test kisebb teljesítőképességét. Ez annyira sikerült, hogy végül is nyugodtan elmondhatjuk: noha a testi, anyagi mérések szerint a nő gyengébbik nem, végül is ha tárgyilagosan vizsgáljuk a teljesítményeket, kiderül, hogy lelki ellensúlyozásokkal, kiegyenlítésekkel, a nő igenis felzárkózott a férfi mellé. Hozzájárul még e problémához az, hogy amikor a férfi élettársat választ, általában nem a legizmosabb, legerősebb nők közül választ, hanem a szempontja kifejezetten a bájosság, a gyöngédség, a formák lágysága, kerekdedsége. Sokkal inkább érdekli a férfit a vonalak finomsága, mint az erős izomzat. Tehát a nők felé állandóan kontraszelekció történik, a férfi a gyengébbek közül választ. Annál inkább kell a női léleknek ezt a hátrányos helyzetet belső kompenzációval ellensúlyozni.

Ez sikerül is annyira, hogy végül a nő lesz a győztes fél a nemek életküzdelmében. Noha több fiú születik, mint leány, — meglepően szilárd világ-szerete az a születésarány, hogy 105 fiú születik 100 leányra — mégis jelentős nőfelesleg van a világon. A gyermekhalandóság ugyanis már a fiúk sorait ritkítja meg jobban és ehhez hozzájárul még az is, hogy a férfiak átlagos életkora több esztendővel rövidebb, mint a nőké. Tehát az emberi élet évjártainak vége felé egyre nagyobbmértvű nőfelesleg van. Ez azt mutatja, a „gyengébbik nem”

végül is jobban bírja a küzdelmet az élet viharai-ban. Gondoljunk például a betegségekre. Ezen a területen is a gyengébbik nem bizonyul erősebb-nek. Igaz, hogy a betegségeket a nők könnyebben megkapják, mint a férfiak, de a következmények náluk általában nem olyan súlyosak. Nem is beszélve arról, hogy a férfiak általában mennyit jajgatnak, ha betegek és a nők általában milyen türelmesen hordozzák a szenvedéseket. Tehát ez, hogy „gyengébbik nem”, fenntartásokkal elfogadható megállapítás. Tényleg: közvetlen testi mivoltában gyengébb a nő, de csodálatos rekompenzálás, ellensúlyozás alakult ki a nő lelki világában. Szellemi, lelki erőkkkel a nők végül is ellensúlyozzák testük gyengébb voltát.

Ezek után vessük fel a döntő kérdést: miben áll a nő nőiessége lelki téren. Mondottuk, hogy a nő lelkében is egészen más, mint a férfi. Ugyanabban a világban él, mint a férfi, ugyanazt látja, éli át és mégis egészen másként éli át a világot, mint a férfi. Azt kell most megfogalmaznunk, hogy miben áll az a sajátos másféleség, ami szerint a nő ugyanazt a világot másféle módon éli át, mint a férfi. Két vonatkozásban szeretném most bemutatni a női lélek sajátosságát, szembeállítva egy kissé a férfitermészettel. Egyik a lelki élet szerkezetére, másik a lelki erők irányulására vonatkozik.

Milyen a nő belső életszerkezete, lelki háztartása? Megpróbálok ezt röviden leírni és jellemezni. Az ember érintkezik a valósággal. Testi és szellemi érzékszerveivel érzékeli a testi és szellemi világ valóságait. Ennek az érintkezésnek a belső világban jelentkező eredményét érzetnek szoktuk nevezni. Ezek az érzetek a keletkezési helyüktől, az érintkezési ponttól elindulva az idegpályákon futnak beljebb-beljebb az élet centruma felé. Útközben először is bizonyos érzések támadnak a belső világban. Az érzékelés, vagy érzet még csak a valóság egyszerű megtapasztalása. Ez azonban többé-kevésbé mozgásba hozza az ember kedélyét is és így bizonyos érzések támadnak az emberben. Azután innen is — az érzések csomópontjából is — tovább fut a tapasztalás a belső feldolgozása során a centrum felé, a belső élet szellemi központja felé, ahol gondolatok, ítéletek és döntések lesznek belőle. Ez az ember lelki háztartásának legáltalánosabb sémája.

Ezen belül a nőt az jellemzi, hogy énjével, ezzel a szuverén királyi méltóságával és erőközpontjával — amely bizonyos korlátozott értelemben szabadon mozoghat a lelki háztartás keretei között! — általában a valóság közelében tanyázik, az érzékelések és érzések világában jár. Ezzel szemben a férfire az jellemző, hogy énjével beljebb tanyázik a szellemi élet centruma táján, a gondolatok, mérlegelek, megítélések központi területén. Természetesen a nő is gondolkodik és a férfi is érez, de az a jellemző különbség köztük, hogy a nő szívesebben időzik az érzelmek világában, a férfi pedig a gondolatok világában. Ez így magában ugyan elnagyolt megállapítás, mert ennél többről is szó van, de azért ebben is nagyon sok igazság van. A nő a valósághoz tapad, sokkal áthatóbban, mélyebben és reálisabban érzékeli a valóságot, mint a férfi. És ez a közvetlenebb és gazdagabb érzékelés benne sokkal erőteljesebb érzelmi megmozdulást támaszt, mint amilyen általában a férfiakban tapasztalható. A férfi egy kicsit elnagyolja a valósággal való kapcsolatot. Inkább az eszméinek, gondolatainak világában időzik az énjével.

Példával szeretném mindjárt szemléltetni az itt fejtegetett igazságot. Tél van, kint nagyon hideg van. Benn a szobában van egy jól befűtött kályha. A nő belép a szobába, érzékeli a jó meleget és felkiált: jaj, de finom meleg van! Érzékelt a „valóságot” (meleg van), azután mozgásba jött a kedélye (jaj, de finom, hogy meleg van). Itt le is tanyázik a nő. Az élmény nagyjából lezárul ezzel: finom meleg van. A férfi élménye egészen más. Ugyanabban a helyzetben a férfi belép. Ő is érzékeli a meleget. Ő is megállapítja, hogy ez jó, de ő ennél tovább megy, gondolkozásában is megforgatja a tapasztalást és azután kimondja az ítéletet: sajnos, kevés már a tüzelő. A férfi énje nem tud olyan maradéktalanul gyönyörködni a melegben. Az élet-élmény nála nem akad el az érzékelésnél és az érzésnél. Tovább megy az ítélet világába. Ilyen módon egy kicsit már el is szakad a kályha „valóságától” és gondolatában egy kicsit már a pincében jár. A nő viszont közelebb van a közvetlen valósághoz. Ezt a valóságot forróban, szenvedélyesebben éli át. A nő szinte azonosul az átélt valósággal, a férfi viszont inkább a gondolatok, eszmék világában él.

A második téma ennél is érdekesebb: a lelki erők irányulása. Ezen a téren is lényeges különbség van a férfi és a nő lelki háztartása között. A férfit a „valóság” egész gazdag skálája érdekli: motorke-rek-pár, tudomány, politika, művészet, szerelem, pénz stb. A nőt ezzel szemben a valóság nagy skáláján belül egy kisebb metszet érdekli, az, amit így mondunk: az élet. A nő az élet szerelmese. A férfi a mindenség szerelmese. A nő figyelme összesebb szorult, de ezt a belső kört azután annál intenzívebben éli át. A férfi jellegzetes kísértése: elvész a nagy mindenségben. A nő jellegzetes kísértése: beszűkül a perspektívája a körülötte élők kicsi körére. Isten „segítőtársul” (Móz 2:18.) adta a nőt a férfi mellé. E mostani vonatkozásban a nő „segítségére” a férfi felé ebben áll: emlékezteti őt arra, hogy az egész nagy valóságban mégis csak az élet a legfontosabb. A férfi szolgálata viszont a nő felé ez: kiszélesíti az életét a valóság szélesebb területeire is. Így segítik egymást a teljesebb „emberségre”. Gondoljunk arra a jellemző különbségre, hogy míg a kisfiú tornyot épít, fúr, farag, addig a leány babázik, babaruhát készít. Már ebben is kifejezésre juttatja mindkettő a maga másféleségét. A leány már kis korában koncentrálni az életre. Nem arról van szó, hogy már itt jelentkezik az anyaság ösztöne. Fordítva áll a dolog: mivel a nő az élet szerelmese, azért — ezen a nagy körön belül — tudja olyan csodálatos odaadással betölteni az anyaság szolgálatát is. Hogy ez mennyire így van, bizonyítja az is, hogy a magános nő sem tud „élet” nélkül megélni. Ha más nincs, legalább egy macska, vagy papagáj kell neki. A gyötrelmes hiányérzést a maga lehetőségei szerint próbálja betölteni. Nagy erő bennük az, hogy Élet, Élet, Élet kell körém, enélkül nincs értelme az én életemnek sem.

Hadd mondjak el ezen a ponton a magam családi életéből egy élményt. Tavaszi nagytakarítás volt nálunk és ennek során úgy döntöttem, hogy a szobából kidobok mindenféle gízt-gaszt. A gyerekeim (leányok!) ugyanis minden kirándulásról hoznak haza valami gízt-gaszt, bedugják egy cserépbe és az én szobámban helyezik el. Ezek a növények azután élnek is, meg nem is. Szépségről szó sem lehet. Amikor ezeket ki akartam dobni, komoly feszültség támadt a feleségem közt és köztem. Kölcsönösen megegyeztünk abban, hogy a növények nem szépek.

Az én ítéletem ez volt: nem szép, tehát kidobom. Az ő gondolata ez volt: nem szép ugyan, de él, tehát nem szabad kidobni. Ebben az egyszerű esetben is kiviláglott, hogy mennyire más a férfi lélek és mennyire más a női lélek. A nő számára nagy szenvedély: élni, életet oltalmazni, segíteni, élők között lenni. Tegyük még hozzá, hogy a nő számára nem a saját élete a nagy ügy. Az már beteges torzulás, ha a nő mindenképpen csak önmagát akarja kiélni. Az Isten rendje szerint a nő azért van, hogy az életet segítse, védje és szinte a maga életénél is inkább segítse és védje övéi életét.

Ide tartozik tulajdonképpen a nőnek az a jellegzetes tulajdonsága is, amit intuíciónak szoktunk nevezni. A nőt az élet érdekli, s ez az egész szellemi működését is meghatározza. A nő egészen másként gondolkodik, mint a férfi. A férfi logikusan gondolkodik. Olyan a gondolkodása, mint egy lánc: az ok és okozat szorosan összefüggő láncolatában haladnak előre a gondolatai. A nő viszont organikususan gondolkodik. Olyan a gondolkodása, mint egy koszorú. Egyszerre szeretné az egész valóságot megragadni. Az intuíciónban éppen ez a sajátos női gondolkodás jelentkezik. Egy vonást érzékelt és belőle egyszerre látja az egészet. A férfi lassan következtet, a nő egy kicsiből az egészet megérzi és megragadja. Jellegzetes példa Pilátus esete. Keresi, hogy mi az igazság. Jézus ügyét bogozza. És eközben — amint olvassuk — a felesége üzen neki, hogy ne bántsa ezt az igaz embert, mert álmában sokat gyöttrődött miatta. Pilátus, aki szemtől szembe van Jézussal, csak lépésről lépésre tudja megközelíteni az igazságot, a felesége viszont, aki távol van, egyetlen intuitív érzékeléssel, egy pillanat alatt felismeri a teljes tényállást és üzen a férjének: ez az ember ártatlan, ne bántsd.

A lényeg mindebből az, hogy a nő nagy elkötelezése és szolgálata az élet. A Szentírás bizonyosságtétele szerint Ádám Évának nevezte a feleségét. Ez a héber szó pedig azt jelenti, hogy „élet”. Ha jól belegondolunk ebbe, kell, hogy dicsőítsük Istent kijelentésének örök igazságáért. Mielőtt lélekelemzés és modern pszichológia lettek volna, sok ezer esztendővel ezelőtt Isten Ádámot át ezt a nevet adta az asszonynak, hogy Éva. És ez azt jelenti, hogy ÉLET. Ebben a névben, ebben a néhány betűben benne rejlik a nő létének legbelsőbb titka és örök küldetése: az élet szolgálata. Az jut el a maga nőiességének teljességére, aki az élet szolgálatára adja oda magát. Ha Pilátus ajkáról logikus és férfias kérdés volt az, hogy „micsoda az igazság”, a nő ajkáról az igazán nőies kérdés így hangzik: „Micsoda az élet?” Tanítsátok meg nekem, hogy micsoda az élet, mert én az életet akarom szolgálni. Jézus Krisztus odaáll a nő elé és ezt mondja: Én vagyok az élet. Amit én csináltam az élet volt. Lehajoltam a gyerekekhez, betegekhez, bűnösökhöz. Megbocsátottam a barátaimnak, akik gyávák és hűtelenek voltak, testvére lettem a testvérteleneknek, és barátja annak, akit senki nem szeretett. Nem magamért éltem, nem magammal törődtem. Mindig azt néztem, hol és hogyan lehet segíteni. Meggyűlöltek, kizsáztattak, keresztre szögeztek és mégis gazdag volt az életem. Tanuljátok meg tehát tőlem, hogy mi az élet. Sőt, ne csak tanuljátok meg tőlem, hanem fogadjátok is el tőlem az életet. Aki több életre, magasabbrendű életre akar eljutni, Jézus Krisztust keresse. Ottele fogadja el az igazi életet, a győzelmes, örök életet.

II. A nő szerelme

Ezt a nagyon fontos, szövevényes és súlyos kérdést természetesen egy rövid tanulmány keretében nem tudjuk kimeríteni, vagy részleteiben feldolgozni. Ez alkalommal meg kell elégednünk azzal, hogy először a szerelmi élet általános élettani és lélektani alapjairól mondunk el valamit, azután pedig rátérünk a konkrét kérdésre: a nő szerelmi életére.

Egész vizsgálódásunk kiinduló tétele az volt, hogy bár a nő ugyanazzal a valósággal találkozhat, mint a férfi, hiszen ugyanabban a világban él ő is, mégis ezt az azonos valóságot egészen másként érzékeli és éli át, mint a férfi. Ha ez a megállapítás az élet minden területére érvényes, fokozottan érvényes a szerelem világában. A szerelem valóságát is egészen másképpen éli át a nő, mint a férfi. Most főként ezt a sajátos női „másféleséget” kell majd felmutatnunk. Előbb azonban lássuk a szerelmi élet élettani és lélektani alapjait, hogy arra építhessük fel további megjegyzéseinket.

A lelki élet háztartásában, ebben a belső nagyüzemben, sokféle erő működik sokféle szerkezetben. Ezek közül az erők közül a leghatalmasabbak az ösztönerők és az ösztönerők között is — nyugodtan mondhatjuk — leghatalmasabb a szexuális ösztön. Legalábbis normális kultúrviszonyok mellett. Vannak az életnek rendkívüli alkalmi, amikor az önfenntartás ösztönei erősebbekké válnak a fajfenntartás ösztöneinél. Háborúban, hadifogságban, éhínség idején stb. átmenetileg elhallgat a szexuális ösztön és mindent elsőprő erővel lép fel az önfenntartó ösztön. De amikor ezek a rendkívüli állapotok elmúlnak és visszatér a normális élet, azonnal jelentkeznek a szexuális ösztönök, sőt szinte kárpótlást követelnek maguknak a nyomorúság idejében tartott böjtért. A helyzet tehát az, hogy normális kultúrkörülmények közt leghatalmasabb ösztön a szexuális ösztön.

Mik az ösztönök? Legrövidebben így fogalmazhatjuk meg: erőáramlások. Az ösztönök a tudat, a világos gondolkodás, az öntudat alatt mélyen hullámzó sötét, de hatalmas erejű erőáramlások. Ezek tehát nincsenek a tudat világosságában. Éppen ezért nincsenek a tudat ellenőrzése alatt sem.

A szexuális ösztön elsődleges célja a fajfenntartás. De éppen az emberi életben és ott is különösen azóta, mióta az emberi kultúra oly gazdagon bontakozott ki, a szexuális ösztön jelentősége messze túlerjed a fajfenntartáson. Több a szolgálata, nagyobb a jelentősége annál, mint hogy kizárólag utódok nemzését célozza. Ezért mindjárt ki kell mondanunk az igazságot, hogy sem a biológia, sem a lélektan szerint, de a keresztyénség elvi tanításai szerint sem helytálló az a tanítás, hogy csak akkor jogosult a nemi érintkezés, ha az kifejezetten utódok nemzését célozza. A keresztyénség körében felbukkantak ilyen „szentséget” célzó tanítások, azonban ezeket határozottan el kell utasítanunk. Ezek nem a bibliai gondolkodás körében születtek, hanem ezekben sokkal inkább pogány aszketikusan gondolatok és gyakorlatok szívódtak át a keresztyénségbe. A pogányos aszkézisben az az alapgondolat, hogy a test önmagában rossz, megvetendő, a lélek viszont önmagában tiszta és jó. A keresztyénség ezzel szemben azt vallja, hogy a test és a lélek egyaránt megromlott ugyan a bűnesetben, de eredetileg mindkettő egyaránt Isten ajándéka volt, lényegileg ma is az. A bűn nem a testben fészkel végső soron és ezért a bűn ellen nem

lehet eredményes harcot folytatni akkor, ha egész figyelmünket a testre koncentráljuk. A testet valóban meg kell fékezni és fegyelmezni, de a test megkínzástól remélni a bűn feletti győzelmet: pogány és téves gondolat! Az öncélú aszketizmus, vagy érdemekre vadászó testi önsanyargatás: biblián kívüli pogány gondolat. Az I. Mózes 2,24-ben így szól az Íge: „Annakokáért elhagyja a férfiú az ő atyját és az ő anyját és ragaszkodik feleségéhez és lesznek egy testté”. Ha jól beleéljük magunkat e vers gondolatába és hangulatába, mindjárt világosan kitűnik, hogy ebből semmiféle megvetést a szexuális életre nézve kiolvasni nem lehet. Nincs benne az, hogy a nemi közösség valami szükséges rossz az utódok érdekében és csak annyiban megengedett, amennyiben új élet nemzése a célja. Ilyen öncélú aszketikusan gondolatok jelentkeztek már az első keresztyének körében is, de az apostolok határozottan visszautasították ezeket, mint amelyek nem Jézus Krisztus kijelentéséből születtek (1. Tim. 4: 1—3., Zsid 13:4).

Ezekből a bibliai versekből világosan kitűnik, hogy a keresztyén ember nem foglalhat állást úgy, hogy gőgösen lenézi a szexualitást — ez a tévelygés egyik iránya, — nem foglalhat állást úgy sem, hogy fenntartás nélkül beleveti magát a bódult „pánszexualizmusba”, — ez a tévelygés másik iránya: a szexualitás bálványozó túlbecsülése. A kettő között van a keskeny út, a mi utunk: a szexuális ösztönnek, mint Istentől való ajándéknak a megbecsülése és a szexualitás erőinek az emberi személységbe való egészséges beleépítése. Ez az a feladat, amit Isten az ő gyermekeinek adott.

Továbbmenve az élettani alapok vizsgálatában, meg kell állapítanunk azt, hogy az ösztönök, ezek a mélyen hullámzó erőáramlások, kölcsönhatásban vannak a magasabbrendű lelki étellel. Ha a test szexuális gerjedelemben jut, az hatással van a lélekre is: a gondolkodásra, a vágyakra és az akarásra. Az a test, amelyik tűzbeborul, a lelket is tűzbe borítja. De fordítva is igaz ez. Ha a lélek kezd játszani szexuális gondolatokkal, ez a lélekben szított tűz a testet is tűzbe hozza. Tehát összefüggésben, kölcsönhatásban van egymással a szexuális ösztön és a legmagasabbrendű lelki-szellemi élet. Éppen ebből a kölcsönhatásból adódik a szexuális élet egész problematikája. Meg kell oldani egészségesen ezt az összefüggést, amelyik nagyon sokszor fájdalmas feszültség formájában jelentkezik. A szexuális ösztön ugyanis általában egy bizonyos önállóságot harcol ki magának és az egész magasabbrendű lelki életet: az ént terrorizálni akarja. Élesen szembefordul az egész személyiség elgondolásaival és a maga útjait akarja járni. Mindenkinél meg kell tehát harcolnia a harcot a szexuális ösztönerők erőszakos áramlása és a magasabbrendű lelki élet etikai jellegű elgondolásai között. Nehéz harc ez. Az orvosok és a lélektan tudósai szerint az ideg- és lelki betegségek túlnyomó nagy része ennek a harcnak valamilyen rossz megoldásából születik. Mint-hogy nem tudja az ember jól megoldani az ösztönerők harcát a magasabbrendű lelki étellel, ezért a lelki háztartás kénytelen valami álmegoldást találni, amibe elmenekül a további reménytelen harc elől. Például a nőknek a frigiditása tipikus álmegoldás, de ugyanígy az onánia, a homoszexualitás, vagy exhibicionizmus is. Igen sok variációja van ezeknek az álmegoldásoknak. Egyik sem oldja meg a problémát, mindegyik csak rövidzárlati menekülés az eredményes megoldás helyett.

A részletekbe most nem mehetünk bele, de a probléma lényegét meg kell még világítanunk közelebbről is. Miről van szó a szexuális problémában? Arról, hogy az átlagembernek — és most valóban az átlagosan egészségesnek, normálisnak nevezett emberre gondoljunk — lényegesen több szexuális töltése van, mint amennyinek kiélését megengedi a társadalom, vagy a saját erkölcsi ítélete. Gondoljuk végig ezt a megszővegezést. Az emberben tehát szexuális töltés van, nemi erő van, dörömbölő követelődzés van. A gyermekkorban halványan, játékos formában él ez, de egyszer csak, amikor a serdülés korába ér, tudatossá válik, félelmetes lendületet kap ez a belső erő és ráadásul az egész külső társadalmi millió panszexuális töltése szinte csak olaj a tűzre. S közben ugyanez a társadalmi millió, amely irodalmával, filmjeivel és szexuális tréfáival egyre csak csigázza a szexualitást, a másik oldalon hivatalos erkölcsi ítéleteivel és egyéb tehertételeivel lehetetlenné teszi azt, hogy a mozgásba jött nemi erők arányainak megfelelő mértékben élje az ember a szexuális életet. Ily módon aztán egyre nagyobb feszültségbe jut az ember. Az alapigazság itt az, hogy a normális ember nagyobb szexuális töltést hordoz magában, mint amennyinek kiélését megengedi számára a társadalom, vagy a saját erkölcsi ítélete. Sőt még bonyolultabb a helyzet. Mert így is mondhatjuk: nagyobb szexuális töltés van az emberben, mint amennyit a saját teste elbir. Ha valaki ezt mondaná: én lerázom magamról ennek a „farizeus” társadalomnak összes kicsinyes előítéleteit és gátlástalanul élem a szexuális életet, és ha ezt meg is valósítaná, előbb-utóbb tönkremenne testileg is bele, mert az az igazság, hogy a szexuális erő olyan nagymérvű, hogy maga a test sem tud lépést tartani vele. Ha az ember egészen ki akarja élni a szexuális potenciáját, akkor testileg belerokkan. Ha pedig gátat vet rá, elnyomja, elfojtja, akkor meg az idegrendszerében, lelki világában sebesül meg és ez megint kivétel a testére is, és testileg is kárt szenved. Így kell tehát mondanunk az igazságot: ha féktelenül kiéli az ember a szexualitását, akkor is baj lesz, ha visszafojtja, ebből is baj lesz. Ez a szexuális élet problémája.

Fel kell vetnünk a kérdést: semmiféle megoldás nincs? De igen, van megoldás! Most egyelőre még csak az élettan és lélektan nyelvzetén gondom a megoldást. Képpel szemléltetem ezt. Gondoljunk egy nagyüzemre és a tűzre. Lehet egy gyárban tüzet gyújtani úgy, hogy abból tűzvész lesz, egyre jobban elharapózik, a raktárakat felemésztí, lassan az egész gyár a tűz martalékává lesz. De lehet úgy is tüzet gyújtani, hogy a kazánok alatt, a kohókban gyújtjuk meg és szítjuk a tüzet. Ebben az esetben megindul és rendszeresen folyik a termelés az üzemen. A tűz a maga törvényes helyén ég és ott az egész gyár termelését segíti. Azt jelenti ez a kép, hogy ha a szexualitás tüzet szabadon engedi valaki, akkor az egyre többet felgyújt az életéből és végül egészen martalékká lesz ennek a tűznek. De ha megtalálja a módját annak, hogy ezt a tüzet befogja az egész üzem termelésének a szolgálatába, akkor gazdag élet bontakozik ki ennek az erőnek felhasználásával. Úgy mondják ezt szaknyelven, hogy lehet „szublimálni” (átminősíteni) a szexuális energiákat. Lehet átminősíteni és magasabbrendű szolgálatokra segítő erőként befogni. Példát mondok: egy fiatal leány szenvedélyesen szerelmes valakibe. A szerelem energiáival szinte egészen átöleli a fiút és csodálatosan lelkesült elragadtatásában éli

át a szerelmét. De egyszer csak irtózatossalódásban eszmél magára: a fiúnak más szerelme van. Előállott a kritikus helyzet. Ha ez a leány a benne lobogó tüzes erőt nem tudja átminősíteni és valamilyen magasabbrendű cél szolgálatába állítani, ez a belül lobogó tűz felemésztí az egész életét. Viszont, ha ez a leány például azt mondja, hogy halálosan csalódtam, nem kívánok többé az emberek közt, férfiak közt élni, elmegyek egy kórházba betegápolónak és az energiáimat a betegek gyógyítására fordítom, — ez esetben „szublimálás” történt. Az energiáit befogta a kohóba és most már nem a gyárat égeti a tűz, hanem a termelést segíti a gyárban. Az a leány, a maga céltalanná vált szeretet-energiáit átváltja a betegek iránti szeretetre és így hasznosan működik az üzem. Ebből a példából is kitűnik, hogy mi a megoldás a túlméretezett szexualitás problémája terén. A túltengő szexuális erőt az egész személyiség harmonikus építésébe kell befogni. Nem könnyű feladat ez, de lehetséges. Bizonyos intelligencia kell hozzá, elszánás, bölcsesség és erő.

Ezek után nézzük a tulajdonképpeni témánkat, a nő szerelmi életét. A kérdés itt az, hogy mindazt, amiről idáig szó volt, hogyan éli meg a nő? Az alapvető tételt így fogalmazom meg: a nő úgy akarja megélni a szexualitást, mint szerelmet. Különbséget kell tennünk erotika és szerelem között. Használjuk itt is ezt a ma elfogadott kifejezést: „alap” és „felépítmény”. Az alap az erotika, vagyis a közvetlen szexuális éreltelenségek és ezeknek csúcsa: a nemi közösség. Erre felépítményként jön az érzések kedves kivirágzása: a szerelem, mint magasabbrendű lelki megnyilatkozás. De ennek az úgynevezett „magasabbrendű” szerelemnek is az alapja: biológiai bázisa a szexuális közösség, a nemi élet. A tétel tehát az, hogy a nő az erotikát is úgy akarja megélni, mint szerelmet. Vagyis az alap a felépítménnyel együtt kell neki. Ez természetesnek tűnik, de azért jó ezt meggondolni és jó ezt szembeesíteni a férfi szerelmével. A férfi számára nem annyira fontos a felépítmény, mint a nő számára. Így lehet ezt mondani: a nő hajlamos arra hogy szerelmes legyen erotika nélkül is, a férfi viszont tud erotikus lenni szerelem nélkül is. Ez lényeges különbség a férfi és a nő szerelmi életében. Aki ezt nem ismeri, sokat fog csodálkozni és csalódní a férfi és nő másféle szerelmi életének jelenségei láttán. A nő számára rendkívül kínos az a gondolat, hogy a testét odaadja valakinek úgy, hogy közben nincs benne szerelem a férfi iránt. A férfi számára nem olyan elviselhetetlen gondolat az, hogy erotikus élményben részesül szerelem nélkül. Számára az erotika a primer módon értékes valóság. Ha fölé boltozódik a szerelem, még szebb a dolog, de ez számára nem olyan szükségyszerű, mint a nő számára.

Nézzük meg egy kicsit közelebbről is azt, hogy mi a szerelem. Mi az a „felépítmény”, ami a szexuális biológiai alapra lépül. Nem vagyok költő, nem akarok verset, ódát zengení a szerelemről. Gondolkodó ember vagyok és a logikának hűvösebb eszközeivel próbálom megmérni a dolgot. Állítom, hogy erre is szükség van. A modern ember nem a hangulatainak ködös hullámlásában, hanem öntudatos emberi felelősségvállalásban akarja az életét végigélni. Feltétlenül szüksége van tehát arra, hogy a szerelem problémáját is logikusan végiggondolja.

A szerelem ígélet és életáramlás. Egy valaki az emberi társadalomból egyszerre csak titokzatos módon kiemelkedik és jelentőssé válik számomra.

Valósággal az igézete alá kerülök és ennek következtében titokzatos életáramlás indul közöttük és közöttük. Ha kölcsönös a dolog, akkor egymásbafo-
nódó életáramlások indulnak. Addig, amíg szerel-
mes nem voltam, az energiáim önmagam körül
áradtak, magammal tördtem, magamra gondoltam.
Amikor igézet alá kerültem, egyszerre csak irányt
kaptak ezek az életáramok úgy, hogy én magam
háttérbe szorultam és odakoncentráltak ezek az
életáramok arra a másikra, akinek igézete alá ke-
rültem. Külsőképpen így lehet szemléltetni a dol-
got: a falba be van vezetve a villanydrót és a falon
ott van a konnektor. A drótban ott van lehetőség-
szerűen az elektromos áram. Ha egy lámpa csatla-
kozójával érintkezést teremtünk, akkor az ott lap-
pangó elektromos feszültség gyors áramlásba kerül,
kitüzesedik az izzószál az égőben és világosság tá-
mad. Így lappanganak bennünk is az energiák, és
amikor a szerelem élményeiben kapcsolatba kerül
egyik ember a másikkal, egyszerre csak különös
áramlás indul el a két élet között.

Biológiai hasonlaltal is szemléltetem ezt. A bő-
rünkön belül tulajdonképpen feszültség van. Ez-
onnan látszik, hogy ha hirtelen sebet kapunk olyan
helyen, ahol a bőr alatt sok véredény van, szökőár-
szerűen kezd ömleni a vér, mert belül feszültség
van. A lelki szerkezetünket is így kell elképzelni.
Feszültség alatt van a lelki szerkezetünk és ami-
kor valaki felé megnyílik az életünk, valósággal
árad kifelé a lélek energiája és áramlik ahhoz a má-
sik emberhez. Ismerjük a vérátömlesztést. A szere-
lem tulajdonképpen egy magasabbrendű vérátöm-
lesztés, „életátömlesztés“. Ha kölcsönös a szerelem,
akkor innét oda és onnét ide történik az élet át-
ömlesztése és ezáltal hatalmasan növekszik az élet-
élmény. Amikor kétoldalú a szerelem, akkor az
életnek ünnepi érzése támad fel az emberben, az
az érzés ébred fel benne, hogy fölibe emelkedett a
kicsinyesnek, a szegényesnek, az árva magános-
ságnak. Ünnepi hangulat tölti el az embert. Határ-
talanul meggazdagodott. Ő is árasztja ugyan az
energiát, de azt éli át, hogy sokkal több és gazda-
gabb az, amit kap.

Annál gyötrelmesebb ez az élmény, amikor egy-
oldalú a szerelem. Ilyenkor az ember csak veszíti,
veszteti az energiáit. Akinek megnyitották az
ütőerét és ömlik a vére, az mindig gyöngébb lesz.
Az egyoldalú szerelemre is az jellemző, hogy
egyirányú életáramlás történik. Ez valóságosan
„halálos“ lehet, a szó legszorosabb, fizikai érte-
lében is. Anyyira eltávozik, kiömlik minden
energia, el egészen a primitív biológiai energiá-
kig, hogy belepusztulhat az, aki kínlódik. Vissza-
terve most már az imént felállított alaptételre:
a nő nem akar erotikát szerelem nélkül, vagyis
nem akar testi közösséget enélkül az életáramlás
nélkül. A férfi hajlandó belemenni a pri-
mitív erotikába. Neki elég a testi közös-
ség, ez a magasabbrendű életáramlás az ő számára
nem annyira fontos feltétel, mint a nő számára.

Szokták úgy is mondani, hogy a szerelem a nő
számára nagyobb jelentőségű, mint a férfi számára.
Nézzünk szemébe ennek a kérdésnek. Mi az igazság
ebben?

A kérdést először is társadalmi oldalról kell meg-
vizsgálni, azután lélektani oldalról. A társadalmi
oldalról vizsgálódva, azt kell mondanunk, hogy a
nők számára valóban nagyobb jelentőségű a szere-
lem azért, mert eddig a férfiak beszorították őket
erre a területre, s az élet többi területein alig-alig
adtak nekik szabad teret. — Gondoljunk most

Amerikára, s ott is az indiánokra. Ismeretes előt-
tünk ez a kifejezés: indián rezerváció. Régebben
egész Amerika az indiánoké volt. De aztán jöttek
a hóditók, s egyre jobban kiszorították őket saját
világukból. Végül összezsúfolták őket bizonyos terü-
letekre és most ott élnek. Ezeket a területeket ne-
vezik ma indián rezervációknak. Lehet ezt mon-
dani: jaj, de érdekes ez a vidék, itt mindenütt indiá-
nok nyüzsögnek. Holott az az igazság, hogy övék
volna az egész földrész, de ide szorították be őket.
Ilyenféle volt eddig a nők helyzete is. Beszorították
őket a szerelem életterületére és azt mondták, ez az
ő igazi világuk. — Holott az a helyzet, hogy amint
kinyitják az ajtókat a nők számára, s a „rezervá-
cióból“ kiengedik őket az élet széles mezejére, mint
ahogy most nálunk is történik, a szerelmi proble-
matika feszültségi foka a nők között lényegesen
leszáll. Nagyon sok energia van, amit ezelőtt csak
a szerelem szűkös területein élhetett meg a nő, s
amit ma élete hivatásbeli vonalán szépen levezet-
het.

A dolog lélektani oldala pedig az, hogy a nő szá-
mára valóban rendkívüli jelentősége van a szere-
lemnek. Az előzőek alapján azonban ezt is egysze-
rűen meg lehet magyarázni. Volt már szó arról,
hogy a férfi figyelme az egész valóságot átöleli, a
nő figyelme viszont főként a valóság egy szűkebb
mezejére irányul, az élők világára. A férfi „főfog-
lalkozása“, jellegzetes munkája: a külső világban
való forgolódása és alkotó munkája. A nő legsajá-
tosabb területe viszont az élet: valakit gondozni,
segíteni, szeretni. Ebből következik az, hogy ami-
kor a szerelem élménye megszületik a férfiban,
ez az ő számára nem annyira egészen betöltő él-
mény, mert az ő figyelme továbbra is a munkán,
külső világon jár. Viszont a nő számára elemen-
táris erejű élmény a szerelem, mert ő amúgyis
az életet figyeli, keresi és szorgalmazza, s most végre
megtalálta azt a valakit, akit egész odaadásával
szolgálhat, szerethet. Tehát az az igazság, hogy a
szerelem magasabbrendű része valóban jobban ér-
deklő a nőt, mint a férfit.

A szerelmi életnek három hatalmas erőtenyezője
van: az erotika, a magasabbrendű szerelmi kap-
csolat és a gyermek. Nézzük meg most azt, hogy
ezek, milyen fontossági sorrendet alkotnak a nő,
illetve a férfi életében. Jellegzetesen más és más
ez a sorrend mindkét félnél. A nők világában így
alakul a rangsor: első helyen van a szerelem, te-
hát a magasabbrendű életközösség a másikkal,
azután jön a gyermek és csak végül az erotika.
A férfi számára viszont így alakul a rangsorolás:
első az erotika, második a nővel való szerelmi
kapcsolat és csak harmadik a gyermek. Ebből a
különbségből sűrűlódások támadnak a legideálisabb
szerelemben is. Így is mondhatjuk a különbsé-
get: mikor a nő szerelmes, még a munkájába is
magával viszi a szerelmét. Viszont a férfi, aki sze-
relmes, még a szerelmébe is beviszi a munkáját.
Ha a nő megölel egy férfit, akkor egész szívével,
lelkével ott van. Ha egy férfi megölel egy nőt, ő
bizony odaviszi a maga férfi munkáját, gondját,
örömét is az ölelésébe. Ez megint csak újabb sűrű-
lódási felület a férfi és a nő szerelmében. Ebben
mindkettőjüknek egymáshoz kell csiszolódniuk
szerelmi életükben.

Következő kérdés: Milyen férfit szeretnek a nők?
Most általában vetjük fel a kérdést, hiszen minden
nőnek lehetnek fantasztikusan egyéni igényei. Mi
most a jellegzetesen nőiest próbáljuk leírni. Milyen
férfi imponál általában a nőknek? Közelítsük meg

visszajáról a kérdést: milyen férfi ellenszenves a nő számára? Milyen férfival nem kíván együttélni? Az erőtlen, gyáva, lagymatag férfival. Ebből következik a pozitív tétel: az a férfi tetszik a nőknek, akiből erő sugárzik, akiben határozottság, keménység van. Mintegy harminc évvel ezelőtt énekeltek ezt az apacsótát: „Ha megversz is, imádlak én...” Ebben a különös nótában benne lappang az az igazság, hogy a nő el tudja viselni a kemény bánásmódot, ha az igazságot és az erőt a férfi oldalán érzi. Viszont, ha a férfi erőtlen, önállóan, befolyásolható ember, akkor lehet emellett okos, hűséges és családias, a nő fájdalmas hiányérzetet él át mellette és esetleg meglepetésszerűen elhagyja az ilyen férfit. A nő számára tehát az erő, a keménység vonzó. A férfi számára egészen más imponál: a kedvesség, lágyág, sokszor a szeszélyesség, kiszámíthatatlanság. Szinte kivétel a lélekbe is az, amit Isten beleteremtett a testbe. A férfi izmos, csontos, kemény, a nő teste kerekded, lágy. Az a férfi férfias, aki jellemében is határozott és kemény és az a nő nőies, akiben simulékonyság, gyengédség és szeretet van.

Még valamit a megértésről. A szerelmesek kölcsönösen igénylik egymástól, hogy „érts meg engem”. Ebben a dologban is egészen más a helyzet a férfinél és a nőnél. Mikor érti meg a nő a férfit? Akkor, hogyha a munkáját érti meg, a gondjait, az ambícióit, a hivatásbeli problémáit. Az a nő viselkedik bölcsen a férfival szemben, aki állandóan érdeklődik a férfinak a külső világban való élete iránt is, tehát az iránt, amiben igazán él a férfi. Az a nő érti meg a férfit, aki nem annyira a férfi személyével bibelődik, mint inkább a küldetésével foglalkozik, hivatásában akarja megérteni és segíteni őt. A nőre vonatkozóan egészen más a helyzet. Az a férfi érti meg igazán a nőt, aki annak személyét, belső életét, egész személyiségét érti meg. Itt általában a nőknek sok igazságos panaszuk van. Nem értik meg őket a férfiak. Sajnos, a férfi sohasem tudja annyira megérteni a nőt, mint ez őt. A nő intuitív képességekkel is megajándékozott ember. Sokszor nem is kell, hogy a férfi sokat beszéljen: csak ránéz a nő a férjére és már egészen érti. Viszont nem érti a nő, hogy a férfi miért nem tudja ugyanilyen gyorsan megérteni őt. Mivel ő annyira megérti a férfit, azt igényli, hogy a férfi is ugyanígy értse meg őt. A valóságos helyzet viszont az, hogy amikor a nő szó nélkül is megérti a férfit, a férfi sokszor még szóból sem érti meg a nőt. Ha egészen kiteszi a szívét, akkor sem érti meg őt a férfi. A férfiak keményebbek és szívtelenebbek. Bizony ez nagy mínusz, nagy hátrány a nők rovására. Ebből a hátrányos helyzetből szerencsés egyéni kiutak lehetségesek, de lélektanilag, személyiségük szerkezetét illetően a nő és a férfi számára ebből nincs teljes értékű megoldás. Bármennyit emlegetik is, hogy a szerelmi élet a nők számára a legtothonosabb életterület, az az igazság, hogy ezen a területen is szinte megoldhatatlan feszültségek és dilemmák kinozzák a nőket.

Példaként említek most egy problémát, ami a nők most folyó emancipációja során éleződött ki. A nő szexuálisan akkor gyakorol magasabbrendű vonzóerőt a férfira, ha várakozó, ha titokzatos, sejtelmes, ha őt kell meghódítani. Igen ám, de ha ő titokzatos, sejtelmes és várakozó, akkor egy „emancipáltabb” nő esetleg elúti a szeretett férfit. Ha pedig ezt látva kilép a mimóza magatartásból és egyenes, nyílt rohamot intéz a férfi ellen,

akkor meg éppen a szexuális vonzóerejét veszíti el és bár a férfi valószínűleg elfogadja a szerelmi ajánlatot, de alapjában utálatos lesz előtte a magát kínáló nő. Súlyos dilemma ez ma a nők számára. Ha nőiesen tartózkodók maradnak, esetleg nem veszik észre őket, ha nyíltan támadnak és kezdeményeznek, utálatossá lesznek a férfiak előtt. Ez a női sorsnak olyan megterhelése, amit magasabbrendű erővel lehet egészségesen feldolgozni.

Ezek után szeretném felvetni azt a nagy kérdést: vajon Istennek milyen üzenete van ebben az egész nehéz problémában a nő számára? Még annyit az egész helyzethez, — ez már az Isten felől való szemlélete a dolognak — hogy a jelenvaló világ, ez a mi európai kultúránk, de főként a nyugati civilizáció és kultúra úgy tekinthető és jellemezhető, hogy az emberek szexuális pánikban élnek. Ideges sietségben vannak: el ne késsünk a szerelemmel, mert mi lesz velünk, ha idejében nem élveztünk belőle eleget. Aki ért a történelemhez, az tudja, hogy a hanyatló társadalmak, az összeomlás előtt álló kultúrák jelensége volt mindenkor a szexuális pánik. Ennek a folyamatnak vége rendszerint az volt, hogy már nem is volt elég a férfinak a nővel való normális szerelme. Sajnos, a mi hagyományos és olykor „kereszténynek” nevezett „európai” kultúránk is efelé tart. Isten legyen irgalmas annak a világnak, amely a szerelem terén is ilyen aggasztó betegségi tüneteket mutat.

Mi tehát az Isten szava ahhoz a „modern” nőhöz, aki ebben a szexuális pánikban él? „Ne szabjátok magatokat e világhoz, hanem változzatok el a ti elméteknek megújulása által, hogy megvizsgáljátok, mi az Istennek jó, kedves és tökéletes akarata”. (Róma, 12:2.) A szexuális élet területén is ki kell harcolnia minden okos nőnek a szabadságot ebből a pánikból, amelyben körülötte élnek a többiek. Ez a pánik ugyanis nem vezet sem boldogságra, sem élettöbbletetre, csak betegségekre, lázas rohanásra, hisztériára. Az Isten első szava tehát ez: ne szabad magadat ahhoz a nyugtalan kapkodáshoz és ideges sietséghez, amelyben oly sok nő élete elvérzik. A másik üzenet ez: „akiket Isten lelke vezérel, azok Istennek fiai”. Mit jelent ez? Azt, hogy Isten vezesse a nőt szexuális életében is. Tehát: ne bízva rá magát vakon a szexuális ösztönerők áramlására, nem olyan parancs az, aminek mindenképpen engedelmeskedni kell. De a testi erotika követelődésén túl, ne bízva rá magát egyszerűen a saját szerelmes szívére sem. A szív, a szerelem, általában vak és egy kicsit mindig elvakít és bizony vakon járni nem a legtanácsosabb dolog ezen a világon. Igaz ugyan, hogy életünkben a legünnepebb korszak az, amikor szerelmesek vagyunk, de ez nem feltétlenül a legtisztább, a legmélyebb és a legbölcsőbb korszak is egyúttal. A szerelmi mámor fellobbanó magnéziumfénnye mögött gyakran megrendítő tragédiák árnyéka táncol. Ezért olyan fontos az, hogy a szerelmi életünkben is szóhoz jusson az okos emberi értelem és ezen túl az, ami a hívő keresztény ember meghálálhatatlan kiváltsága: szóhoz jusson Isten Szentlelkének vezetése. El kell hinnünk azt, hogy olyan mennyei édes Atyánk van, aki szeret minket. Ő nem irigyli tőlünk a szerelmet, a boldogságot, Ő azt akarja, hogy harmonikusan, tisztán és gazdagon éljük szerelmi életünket. Bízunk reá tehát magunkat az Ő tanácsára. Régen, a bibliai időkben, az édesapa odaadta a leányt a férfinak anélkül, hogy megkérdezte volna a leányt. Ma sok leány odaadja magát a férfinak anélkül, hogy megkérdezné akár a földi

atyját, akár a mennyei Atyját. Nem jobb út ez amannál.

Mit jelent konkrét módon az Isten vezetése? Kezdem az alapfokon. A szerelmi életünkből ne zárjuk ki a józan gondolkodást. Nem igaz az, hogy az az erős szerelem, amelyikben valaki elveszítette az eszét. A nők felé ezen a ponton valami különöser. fontos igazságot kell elmondani. Éppen a nőnek nem szabad elveszíteni a fejét a szerelemben. A férfiakat szokták ugyan az „értelmesebb” nemnek mondani az „érmesebb” női nemmel szemben (van is ebben valami igazság), de éppen a szerelmi életben nagyon kell ügyelni arra, hogy a nő ne veszítse el a fejét. Egy húszéves nő sokkal érettebb, értelmesebb, asszonyosabb és anyásabb, mint egy húszéves férfi. A szerelmes nő legyen egy kicsit mindig a nővére is a szerelmesének, nem egyszerűen csak a kiszolgálója, vagy játékszere. A nő határozza meg mindig okos felelősségtudattal azt, hogy meddig lehet elmenni a szerelmi életben. Ne zárjuk ki tehát a gondolkodást a szexuális életünkből. Ezt jelent alapfokon az, hogy az „Isten vezérel”.

Másodszor: Ne zárjuk ki a szerelmi életünkből az Ige világosságát sem. A Biblia hűséges tanulmányozásával, imádkozva kell készülni a szerelmi életre. Egyszer egy leány nagyon hosszasan kérdezősködött tőlem, hogy vajon az a fiú, akit mindketten ismertünk, alkalmas-e arra, hogy férjévé legyen? Egyszer csak ezt kérdeztem tőle: no, és maga megvizsgálta már magát, hogy alkalmas-e arra, hogy asszony és anya legyen? Megdöbönt. Most eszmélt rá, hogy mindig csak a másikat figyelte, mérlegelte, önmagával pedig még nem is vetett számot. Isten vezetése tehát azt is jelenti, hogy az Igéből egyre inkább megismerjük önmagunkat, képességeinket és hibáinkat. És talentomainkat hűségesen forgatva, tudatosan készülünk arra, hogy olyan lelki értékeket is vigyünk a szerelemben, amik igazán meggazdagítják majd mindkettőnk életét. Kérjük tehát Istent, hogy Ő irányítsa külső lépéseinket éppen úgy, mint szívünknek minden megmozdulását. Ha a szívünk Isten akarata ellenére gyulladt ki, kérjük, hogy csendesítse le. Ha a felelőtlen szerelem tisztátalan tüzével közeledik valaki felénk és így akar megszerezni magának, könyörögjünk Istenhez, hogy tegyen erőssé és győzelmessé mindenféle követelődző és ígéretgő beszéddel szemben. És végül: ha azt akarjuk, hogy Isten vezessen, ne zárjuk ki keresztényen testvéreinket a szerelmi problémáinkból. Isten olyan lelki testvérünk, aki Jézus Krisztust is ismeri és szereti, minket is ismer és őszintén szeret. Beszéljünk előtte nyíltan, s az ő figyelmeztető testvéri szavát vegyük nagyon komolyan. Milyen sok hívő ember élete szenvedett hajótörést azért, mert szerelmes szívének gerjedezését összevetette Isten vezetésével. Isten adta őt nekem — mondották ezek — és „csaladkozhatatlanok” voltak ebben. Isten „jeleket” és „Igéket” adott nekik. Mennyire szükséges lett volna ezeket okos keresztény testvérek ellenőrzése alá vonni!

Azt mondottuk a szerelemről, hogy az életáramlás. A legtöbb embernél az a baj, hogy megváltást remél a szerelemtől. Azt képzei, hogy ha ez az erotikus szerelmi életáramlás zavartalan lesz és teljességre jut, az maga az üdvösség lesz számára. Ezt azonban rosszul gondolja. A szerelem nem megváltás, csak árnyéka a megváltásnak, utal arra. Tükröz belőle valamit. Igaz, hogy a megváltásban is életáramlás történik, de ez a legmagasabbrendű, ami csak mennyen és földön létezik. A megváltás-

ban az életem Isten életének hatáskörébe kerül és valami csodálatos életáramlás kezdődik Isten között és én között. Ennek halovány tükröződése csupán az, amikor két ember között születik meg ez az életáramlás. El merem mondani azt a tételt, mint ennek a fejezetnek bekoronázását, hogy aki az isteni élet áramlásába belekerült a maga emberi életével, annak lesz majd igazán boldog a szerelemben átélt életáramlása. Aki Isten életébe beletagolódott úgy, hogy szeretetközösség van Jézus Krisztus és ő között, az tartósan és hűségesen boldog lesz abban a szeretetközösségben is, amelyben a férfi és a nő élete összeszővődik.

Istenben megtisztul, kivirágzik és teljességre jut az ember szerelmi élete. Ha valaki igazán megtalálta Istent, testi szerelem nélkül is teljességre jut Őbenne az élete. Ha valaki Isten nélkül él, a legforróbb szerelmi élet is előbb-utóbb meghidegszik benne. Ráeszmél arra, hogy a mámoros szerelmi élmények mögött boldogtalan és árva élet rejtőzik. Isten kezéből kell elvenni a szerelmet úgy, mint nagyon drága, finommivű, törekeny ajándékot, amivel gyöngéden, felelősen és okosan kell élni.

A nő munkája

A nők kimozdultak régi életformájukból, de még nem találták meg új életformájukat. Két világ közt járnak, sokszor bizony gyötrődnek is. Sok régi terhet még nem vettek le róluk, sok új terhet már rájuk terheltek. Kétségtelen, hogy nagy ajtók, tágas lehetőségek nyíltak számukra. Szinte kivétel nélkül minden hivatásban találhatók már nők. Csak azt nem mértük fel, hogy miközben a nők bemennek ezeken a kitárt ajtókon, kockáztatják a legértékesebbet, ami bennük van, a nőiességet. Régi védettségüket a családi hajlékban már elveszítették, viszont új jogaikat, egyenjogúságukat, szabadságukat még nem tudták úgy birtokba venni, hogy az megoldotta volna minden problémájukat. A közgondolkodás éppen úgy, mint a saját lelki gátlásaik még ezerféle szállal kötözik meg őket, ugyanakkor ezerféle hang kiáltja nekik: szabadok vagytok, éljétek a szabadságotokkal. Két világ közt hanyódnak a nők. Nem tudja senki, hogy ez a felemás helyzet meddig tart még számukra, de bizonyos, hogy ebben a mostani nemzedékben nőnek lenni nehéz terhet, életsorost jelent.

Ez vonatkozik a nők szerelmi életére éppen úgy, mint a munkájukra. Tegnap (ez alatt most az előző nemzedéket értjük) a nő még főként háziasszony volt. Holnap már szinte mindnyájan „dolgozó nők” lesznek. Ma pedig együtt van a kettő, a nő egyszerre háziasszony és dolgozó nő. Ez mutatja mai helyzetük nehézségét. Nézzük meg ezt a megállapítást közelebről is. Tegnap még a nő életének java része a családban telt el. A családban jelentős termelő munka folyt és éppen a nő igen fontos részt vállalt a családi termelésből. Kenyeret dagasztott és sütött, az ételeket elkészítette, főzött, mosott, de úgy, hogy még a szappant is maga főzte, szőtt és font, odahaza varrt. Amellett sokszor még egy kis konyhakertben is munkálkodott. Aprójóságot tartott, az ágyneműhöz a tollat saját kezűleg fosztotta és mindezt egy-egy népes 8—10—12 tagú család közepette csinálta. Tehát igen jelentős munkaköre volt.

Holnap, vagyis a közeli években, évtizedekben az lesz a helyzet, hogy a nő néhány fél óra alatt el fogja végezni otthoni munkáját. Gépekkel dolgozik, konzervekből főz és a férje is tudomásul veszi lassan-

ként, hogy neki is ki kell vennie a részét az otthoni munkákból. Talán nem lesz megalázó az önérzete számára, ha majd gépekkel végzi a mosogatást és a mosást. Holnap tehát már lényegesen könnyebb lesz a nő helyzete, mert a háztartása tele lesz gépekkel és a házi munkára ránevelődik a férfi is. De ez a holnap még nincs itt. Jelenleg a tegnap és a holnap között él az asszony úgy, hogy most még kevés a háztartási gép, drága a konzerv és a férfi még nem hajlandó segíteni. A mai asszony szinte több munkát végez, mint amennyit nagyanyja végzett, csak nem háládatos, nem mutatós munkát végez, nem is kap érte köszönetet. Nem annyira termelő munkát, mint inkább szervező munkát végez. Kalkulál, olcsó piacot keres, bevásárol, és a vásárolt árukat elkészíti. Ha történetesen a negyedik emeleten lakik, olyan munkateljesítményt kell végeznie, amíg felcipeli saját magát és az ennivalót otthonába, hogy ez egy évben bőven kitesz néhány Himalája-expedíciót, ha a teljesítményeket egymás fölé rakjuk. Háládatlan lett a házimunka és az esetek egyre nagyobb százalékában emellett még külső munkát is kell vállalnia. Ebből a rövid jellemzésből is érzékelhetjük, hogy milyen nehéz ma a nők helyzete a „tegnap” és a „holnap” között. A tegnap élete megbomlott, és így a nő „hagyományos” munkája is bizonytalanná lett. A holnapi munkarend már belenyúl a nők mai életébe: kiveszi a családból és viszi a gyárba, hivatalba. Ugyanakkor azonban otthon is helyt kell állnia és így lényegileg kint is dolgozik, de odahaza is kell dolgoznia.

Mint hogy lényegesen különbözik a helyzet akkor, ha csak otthon dolgozik a nő, és akkor ha otthonán kívül is rendszeres munkát végez, külön-külön vegyük szemügyre ezt a két csoportot.

A házimunka talán a legháládatlanabb munka a világon. Soha sincs készen véve a háziasszony. A gyermeke éhes, főz neki, megeteti. Két óra múlva azonban megint éhes a gyerek, mintha az imént semmit sem kapott volna. Előlről kell tehát kezdeni a főzést, etetést. A gyermeke maszatos, tehát megfürdeti. Két óra múlva, megint csak maszatos, újra kell fürdetni. Semmi nem látszik az előző munkákból. A lakást órákon át takarítja, aztán hazajön a család sáros lábbal és máris semmivé lett az egész fáradsága. Az otthoni munkának kevés a látszatja, éppen ezért a férfi nem igen szokta megköszönni, sőt inkább gyakran becsmerli az asszonyt: mit tudsz egész nap csinálni odahaza? Fizetésről szó sincs, csak bizonyos természetbeni juttatásokat kap az asszony: ehet abból amit főz, és ha beteg, akkor éppen nem teszik ki a lakásból, de az, hogy „heti szabadnap” vagy évenként néhány hetes szabadság, szinte elképzelhetetlen a háziasszony számára. Micsoda lázadás keletkezne, ha a háziasszonyok elkezdenék követelni a heti szabadnapot. Ha egy nap nyers koszt lenne és a háziasszony elmenne sétálni, kirándulni, szórakozni.

Hozzá kell tenni ezekhez még azt is, hogy nemcsak testileg kimerítő a hétnapos munkahét — hiszen vasárnap még gazdagabb ebédet kell főzni, mint hétköznap! —, hanem lelkiileg is rettenetesen megviseli az asszonyokat. Főként azért, mert nem kapnak őszi megbecsülést a munkájukért. Minden lélekben ott van a vágy, hogy érvényesüljön, méltánylást és elismerést kapjon. Minden lélekben van belső vágyakozás a méltánylás és dicséret felé. Az asszonyban is van. Elismerést viszont alig-alig kap. Rengeteget dolgozik, a férje pedig általában csak el-

számoltatja, de nem dicséri. „En csak keresem a sok pénzt, te meg elszórod!” Ilyen helyzetben el lehet gondolni azt, hogy az asszony számára milyen óriási lelki megterhelés ez a különben is fáradságos házi munka. A nő is embernek érzi magát, képességeket érez önmagában, de odahaza ezeket nem tudja felszínre hozni és kiállni. Az otthon dolgozó asszonyok, a háziasszonyok közül meglehetősen kevesen tudják ezt a problémát jól megoldani.

Kétféle álmegoldás is van. Egyik az, hogy elmenekül hazulról az asszony. Persze ezt rendszerint anyagiakkal magyarázza, s arra hivatkozik, hogy neki is kell pénzt keresnie. Olykor ez igaz, de vannak esetek, amikor tipikusan menekülés jellege van a dolognak. Találkoztam olyan esettel, hogy az asszony elmegy hivatalba és magahelyett cselédet állít a háztartásba. Az adatok azt bizonyítják, hogy többbe kerül neki a cseléd, mint amennyit ő keres, de ő mégis inkább ezt az utat választja, mert ilyen módon az értékadatát emeli az a tény, hogy ő „kint az életben” dolgozik és a többiekkel egyenrangú félként megállja a helyét. Eközben odahaza nem kell házi munkákkal vesződni.

Másik álmegoldás az, hogy az asszony valami különös dühödt martiriummal beleveti magát a háztartásba. Szinte félelmetesen ragyog ilyenkor a mészártörő és a mérleg, csupa rend és tisztaság minden, de akinek van érzéke a lelkiek iránt, az tudja, hogy ez nem egyszerű és őszinte munkaszeretet, hanem menekülés. Megtámadhatatlan erődítményt épít az ilyen asszony az otthonából és abban ő a parancsnok. Ő van felül! Olyan munkateljesítményekre hivatkozhat, amelyeket bizonyos esetekben fegyverként használhat fel a férfi elleni küzdelmében.

Rendszerint azért marad otthon az asszony, mert már gyermeke is van és azt kell nevelnie. De ha életének előzetesen kialakult problémáit nem tudta megoldani, a gyermeknevelés szép és felelős szolgálata sem lesz megoldás számára. Ilyen esetekben valósággal ráveti magát az asszony a gyermekére és éjjel nappal „neveli”. Beleéli magát abba az illúzióba, hogy ez a gyermek kárpótlás azért, amit általa el kellett temetnie. Különösen akkor alakulnak ki rossz lelki képletek, ha az anya egy szem fiút nevel, pláne ha ráadásul özvegy vagy elvált asszony az illető. Ezekből súlyos következmények szoktak származni. Emlékszem egy lekipásztor özvegyére. Amikor a férje meghalt, ott kellett hagyania azt a városi gyülekezetet, amelyben a nagytiszteletű asszony a „királynő” volt. Ebből a nagyszerű pozícióból minden átmenet nélkül kiesett és egyszerű özvegy lett. Maradt egy szem fia. Rávetette magát erre a fiára: ez lesz majd az, aki visszateszi fejére a koronát. Ez a fiú valósággal áldozata lett az „édesanyjai szeretetnek”. Arról szó sem lehetett, hogy megnősüljön. Bárkihez próbált közeledni, irtózatot erővel marta el az anyja úgy, hogy még ma sem tudott megnősülni ez az ember, pedig már elmúlt ötven éves. Az édesanyja szenvedélyesen ragaszkodik hozzá és „pótolhatatlan” szeretettel gondoskodik róla, ruhájáról, ételéről, mindenéről. Azt mondja az anyja ilyenkor: én szültelek, én neveltelek, becsülj meg engem. Ez helyes is, de a teljesség kedvéért még hozzá kellene tenni ehhez azt is, amit az ilyen asszonyok nem szoktak kimondani: mint hogy senki más nem hallgat már rám, legalább te légy az, aki hallgatsz reám és hódolsz előttem.

Tehát, ha belül nem oldódik meg az asszony egész élete és sorsa, nem megoldás számára az, ha odahaza marad és dolgozik. Ezt azért kell hangsúlyoz-

ni, mert ma már sok dolgozó nő ábrándozik arról, hogy „milyen egyszerű lenne, ha én otthon maradhatnék”. Tudomásul kell vennünk azt az alapvető igazságot, hogy ha egy emberi lélek belül beteg, akkor semmiféle külső helyzet, vagy „környezetváltozás” nem tudja őt meggyógyítani. Már pedig az Ige tanítása szerint mindnyájan betegek vagyunk. Mindnyájan megromlott lélekkel, terhes örökséggel jöttünk e világra, s kicsi gyermekkorunktól fogva állandóan kapjuk az újabb lelki sebeket és fertőzéseket. Ebből a belső helyzetből semmiféle „ideális” külső körülmény nem tud automatikusan kisegíteni minket. Belül kell megoldódnia végső soron minden problémának. Ha belül rendeződnek a dolgok, a nehéz külső körülményekkel is meg tud birkózni az ember.

Milyen különös: a külső körülmények képesek arra, hogy zavart támasszanak a lelkünkben, de a legideálisabb külső körülmények sem elegendők ahhoz, hogy a megbetegedett lelket meggyógyítsák. Rossz körülmények hatalmas lelki kríziseket tudnak kiváltani, de a legideálisabb külső körülmény sem tud önmagában semmiféle lelki görcsöt feloldani. A mi problémánkra alkalmazva ezt az igazságot, azt kell mondanunk, hogy ha egy asszony a maga „háziasszonyágát” meg nem harcolja belül, lelki módon, így mondom most a hit szavaival: ha Isten kezéből nem fogadta el megbízatásként a maga háziasszonyi mivoltát és annak nem mutatós háládatlan szolgálatait, egészen bizonyosan valamilyen lelki tévútra kerül és nem lesz áldás a háziasszonyi munkáján.

Nézzük most azokat a nőket, akik kint dolgoznak valahol az otthonukon kívül. Előrebocsáthatjuk: ezeknek sem könnyebb a sorsuk. Igaz, hogy szinte minden hivatás ajtata megnyílt a nők számára, de tudjuk, hogy gyakorlatilag mégsem lehet mindenki az, ami lenni szeretne. Sokféle akadályon kell áttörni, sokat kell tanulni, küzdeni, harcolni. Sokan elfáradnak, elakadnak útközben. De azért előbb-utóbb minden nő talál magának valamilyen külső munkát. Hogy hová helyezkednek el a nők, azt döntő módon meghatározza a gyermekségüktől fogva kidolgozott „élettervük”. Vannak nők, akik így fogalmazták meg élettervüket: ha már nő vagyok, igazi nő akarok lenni. Ezek egészen más pályákon helyezkednek el, mint azok, akik így határozták meg élettervüket: ér. pedig olyan leszek, mint a férfiak. A foglalkozás nem azonos az élettervvel, de ha valakinek kialakult életterve van, az nagyjából meghatározza a foglalkozását is. Aki elfogadta életsorsának azt, hogy ő nő, az rendszerint ilyenféle foglalkozásokban éli meg élettervét: védőnő, ápolónő, tanítónő, szociális gondozó vagy gyermekorvos akar lenni. A valóságos életben ezeknél is felvetődik az a kérdés, hogy én tulajdonképpen hivatástudatból, szeretetből csinálom-e azt, amit csinállok vagy pedig csak a megélhetésért, csak pénzért csinálom. A kettő azután bizonyos százalékarányban összeötvöződik a lélekben. Hivatástudatból is csinálja, de ugyanakkor fizetésért, előmenetelért, karrierért is. Az már nagy baj, amikor például egy ápolónő teljesen megfélemedezik szolgálatának hivatásbeli részéről és csak pénzért dolgozik. Vagy pláne, ha egy „fúria” típusú ápolónő lesz és a magadiszztikus élettervét a betegen éli ki. Sajnos, vannak erre is esetek.

Egészen másképp alakul a helyzet akkor, ha a nő életterve az, hogy „én pedig olyan leszek, mint a férfiak”. Hadd mondjak itt el valami kedveset a

saját családomból. Egyszer megkérdezte valaki egyik kisleányomat — akkor négy éves lehetett — mi szeretnél lenni? Azonnal rávágta a kisleány, hogy „nagyapapa”. Ebből a válaszból is megláttam, hogy milyen éles szemmel figyelik a gyermekek a felnőtteket és hogy milyen érdekesen alakul ki bennük az „életterv”. Megfigyelte ez a gyermek az anyját, apját, nagyanyját, nagyapját, a megfigyeléseit gondosan mérlegelte és megállapította, hogy legjobb dolga van a nagyapapának. Ő kímélheti önmagát, ő dolgoztathatja a többieket, ő parancsolhat, ő kritizálhatja az ebédet, másnak mindezt nem szabad. Legjobb dolog tehát a világon nagyapapának lenni. Elhatározta, hogy ha felnőtt, ő is nagyapapa lesz. Sok nőnek ilyenféle élmények sorozatából született az az életterve, hogy „én is olyan leszek, mint a férfiak”. Ez a terv konkretizálódik azután a hivatáskeresésben és a munkavállalásban is. Ki-ki a társadalmi helyzetének, tanultságának foka szerint akar valamelyik gyárban szakmunkás lenni, vagy mérnök, vagy orvos. Az orvosi szolgálatot általában férfias hivatásnak tekintik a nők és nagyon szívesen mennek erre a pályára. Itt nőieségüket is kiélhetik és ugyanakkor a férfi rangjára emelkedhetnek. A tanári pályán is meg lehet élni mindkét fajta élettervet. Akár orvos, akár tanár egy nő, gyakorlati viselkedésében eldől, hogy az életterve nőies volt-e vagy férfias. Ha például egy leány tanár akar lenni, és főként az lelkesíti őt, hogy kicsi gyerekek között lehet és őket segítheti, nevelheti, akkor nőies az életterve. Ha azonban az tetszik neki, hogy a tanár parancsolhat, fenyíthet, a tanártól reszketnek a gyermekek, akkor nyilván férfias az életterve.

Két súlyos probléma teszi nehezzé a külső munkákban elhelyezkedett nők életét. Egyik az, hogy noha dolgozó nők lettek, azért a legtöbbnek odahaza is kell dolgoznia. A gyári vagy hivatali munka elvégzése után kezdődik a házi munka. Ezek a nők a férfiaknál lényegesen többet dolgoznak. A férfi, ha a napi nyolc óráját ledolgozta, általában elmegy valahová szórakozni, kártyázni, újságot olvasni, politizálni. A nő viszont otthon marad és csinálja a házimunkát. Nem ritkaság az, hogy rendszeresen 15—16 órát dolgoznak naponta a dolgozó nők. Szombaton délután és sokszor egész vasárnap a hétközben elmaradt munkákat kell bepótolniuk. Tehát nem oldódott meg az élethelyzetük azzal, hogy dolgozó nők lettek.

A másik súlyos terhelés számukra az, hogy a munkahelyükön, a kijelölt munkájuk végzése közben kénytelenek bizonyos szerelmi harcokba is beállni, akár akarják, akár nem. A férfiak lényegileg élvezik azt, hogy nőekkel dolgozhatnak együtt, habár nem takarékoskodnak idevonatkozóan a gúnyos megjegyzésekkel. Az a helyzet, hogy ha a dolgozó nő szemrevaló, akkor szerelmi ajánlatokkal ostromolják, ha viszont csúnya, akkor meg minősíthetetlenül viselkednek vele szemben. Vérgisértegetik azt, aki nem felel meg a szexuális igényeinek. És ez bizony, mint külön lelki megterhelés ránehezedik a nő életére. Odahaza több a munka, a munkahelyen több az idegmunka, mert a külső munka végzése közben mindenféle szexuális támadásoknak is középpontjává lesznek.

Fel kellene mérni becsületesen a helyzetet: milyen félelmetes megrázkódtatást eredményezett a családi élet területén az a tény, hogy a nő, a feleség elhagyta otthonát és elment valahová dolgozni. Ilyen esetekben az a helyzet, hogy a férj gyakorlatilag kevesebb ideig van együtt a feleségével,

mint például a titkárnőjével, ha éppen vezető állásban van. Súlyosbíja a helyzetet még az is, hogy a titkárnő többnyire csinos, sohasem követel semmit, mindig udvarias és igézetes, a feleség viszont gyakran kér pénzt és sajnos, sokszor nem ügyel magára. Fáradtan, idegesen fogadja a férjét, s így az összehasonlítás egyre inkább a titkárnő javára dől el. Az ilyesmikből rengeteg családi krízis lesz. Azok az erők, amelyek tegnap még úgy, ahogy összetartották a családot, (kispolgári erkölcs, vallási nevelés, „a falu szája”) ma már elégtelenek a család összetartására. Ha valaki a tegnapiánál sokkal nagyobb családösszetartó erőt nem tud belevinni a házasságba, nagyot kockáztat, ha családot alapít. Egészen rendkívüli kohéziós erőkkel kell rendelkeznie annak, aki ma házasságot köt. Sajnos, vannak már olyan jelenségek is, hogy egyes fiatal leányok inkább tartanak szerelmi kapcsolatot egy családossal, akinek jó fizetése van, mintsem, hogy feleségül menjenek egy hozzájuk való becsületesebb munkásemberhez. Ezek a jelenségek mutatják, hogy micsoda szexuális krízist támasztott a nőknek a munkába állása. Nincsenek még eléggé felvértezve belső erkölcsi és szellemi erőkkel, amelyeknek birtokában győzelmesen el tudnák hordozni a szükségszerűen kialakult új helyzet, új feszültségeit.

Eddigi gondolatmenetünk eredményei ezek a felismerések: A nőnek is dolgoznia kell. Ugyanakkor azonban magában véve sem a házimunka nem megoldás, sem a kinti munka nem megoldás. A munkával kapcsolatos problémákat minden nőnek magának kell megharcolnia és pedig önmagában, szinte függetlenül attól, hogy külsőleg milyen helyzetben van. Erről szeretnék most még néhány fontos gondolatot elmondani.

Nem az a lényegi kérdés a munka tekintetében, hogy *mit* dolgozik a nő, hanem az, hogy *hogyan* és milyen lelkülettel végzi munkáját. Vajon átoknak, tehernek veszi-e, vagy pedig szolgálatnak és örömmel végzi. Némely „keresztények” azt tanítják, hogy a munka Isten átká az emberiségnek. Ezek szerint csak a bűneset óta van munka, mert csak a bűneset utáni átokban adta Isten a munka parancsát az emberiségnek. Ha nem lett volna bűneset, most nem kellene dolgoznunk. Ha valaki egyszerű gondolkodó értelemmel tanulmányozza az Igét, mindjárt rájön, hogy ez nem így van. Isten nem átoknak rendelte a munkát, ellenkezőleg: egyik legnagyobb kitüntetés az ember számára, hogy dolgozhat. Az Istenképességébe beletartozik ez is. A munkában Isten munkatársává lesz az ember. Jézus mondta: az én Atyám szüntelenül munkálkodik, én is munkálkodom. A Biblia első lapján, az ember teremtésének történetében azt olvassuk, hogy Isten ezt a parancsot adta az emberiségnek: „Szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá és uralkodjatok... az egész világon”. Mi más az „uralkodás”, mint az, hogy munkával birtokba veszem ezt a világot. De néhány sorral később kifejezetten is mondja az Ige: „és vette az Úr Isten az embert és helyezte őt az éden kertjébe, hogy művelje és őrizze azt”. Még a bűneset előtt adta Isten ezt a rendelkezést. Kétségtelen: a bűneset után is mondott valamit Isten a munkára nézve. „Atkozott legyen a föld temiatad, fáradságos munkával élj belőle életednek minden napjaiban... orcád veritékével egyed a te kenyeredet, mígben visszatérsz a földbe”. A bűneset következtében tehát fáradságos lett a munka. Isten ere-

ditileg is munkára rendelte az embert, a bűnesetben azonban ehhez az eredeti rendelkezéshez fenytítést kötött. Azóta a munkának van valami gyötrelmes jellege. A megváltásban azonban megszűnik a munkának ez a gyötrelmes jellege. De nem a munka szűnik meg. Az az igazság, hogy aki Isten kezéből veszi a feladatokat, aki megváltott léttel végzi munkáját, annak egészen más lesz a munkája, bárhol végezze is azt. Aki igazán Isten közelében élve dolgozik, annak öröme telik a munkában. Szinte azt merem mondani, hogy egy bizonyos játékos jelleget kap nála a munka. Még akkor is, hogy ha egyébként akár fizikailag, akár szellemileg nehéz az a munka. A nő számára tehát nem az a munka problémájának megoldása, hogy innen odamegy dolgozni, vagy onnan idejön, hanem az, hogy életútját, sorsát, Isten kezéből fogadja el és a megváltott lélek belső békességével végezze minden munkáját.

Aki megismerte Istent és vele együtt dolgozik, az ismeri a pihenést, a hat nap után a hetedik napot, a nyugalomnak napját. Aki nem ismeri Istent, csak a mamont a pénzt, az egészen belehajszolódik a munkába, nincs pihenője. A pihenés, a jól végzett munka utáni békesség és nyugalom is a megváltás egyik drága ajándéka.

Végezetül gondoljunk még az Úr Jézus Krisztusra, közelebről arra az éjszakára, „melyen elárultaték”. Az utolsó vacsoránál vannak a tanítványok. Még ott is azon versengenek, hogy kicsoda nagyobb közülük. Dicsőségre, nagyságra törekednek. Jézus látja ezt és felejthetetlen tanítást ad nekik arról, hogy hogyan kell élni ebben a világban. Körülkötí magát egy kendővel, letérdel mindegyik tanítványa előtt, megmossa a lábukat és ezt mondja: Így cselekedjétek ti is. A munkának megdicsőítése, a munkának megváltása ez. Arról van itt szó, hogy az a nagyobb, aki szeret, aki jobban szeret és aki többeket szeret. Az szeret jobban, aki kész szolgálni is azoknak, akiket szeret. Az emberi életnek a munka tekintetében az a megváltás, hogy Isten szeretetet ad a szívünkbe s e szeretetet által szolgálni akarunk az embereknek. Semmiféle munka nem méltatlan hozzánk, hiszen, ha szeretetből csináljuk, minden munka jó és felemelő. Nagyon jól tudom, hogy erre ezernyi gyakorlati ellenvetést lehetne tenni. Sok igazság lehet ezekben az ellenvetésekben. Tisztelettel kell megállanunk mindenkinek a sajátosan nehéz munkakörülményei előtt. De amit a munka megváltásáról mondtam, az mégis csak igaz. Azt lehet és kell is alkalmazni a legnehezebb munkakörülményekre is. Igenis lehet szeretni az embereket. Istenbe fogódzkodva lehet szeretni azt a munkatársat, vagy előljárót, aki önmagában esetleg nem valami szeretetreméltó. Lehet szeretni azt a beteg vagy öreg családtagot, akit a saját fizetésünkből kell eltartanunk. Sokféle lelki fertőzés rontja az életünket, de mégis azt mondom, lehet szeretni az embereket és lehet az őszinte emberszeretet szolgáltató lelkületével megközelíteni a munka problémáját. Emlékezzünk munkáink végzése közben is a mi Urunk Jézus Krisztusra. Ő megmosta a tanítványok lábát, pedig Ő igazán dicsőséges Úr volt. Fogadjuk be szívünkbe az Ő szeretetet és meglátjuk: egészen másként megy a munka odahaza, szereteteink körében, vagy akár idegenek között, kinn a külső munkahelyeken.

Farkas József

Gyermekeink erkölcsi problémái

Minden kornak megvannak a maga alkotásai, eredményei, sajátos jegyei és problémái, betegségei is. A középkort nem csupán a népvándorlás, új államok születése és kialakulása, sajátos irodalma, misztikumja jellemzi, hanem mind a vallásos, mind az orvosi hagyományokban emlékeztetések nagy kontinensekre kiterjedő pestisjárványai is. A múlt század végének iparosodása szintén nagy tömeget mozgatott meg az urbanizációval és ezeket is követték járványok. Amint azonban felismerték ezek okát, kulcsát, a higiénikus alapkövetelményeket, a járványok gyakorlatilag megszűntek, vagy olyan minimálisra csökkentek, hogy megnyílt a társadalmi továbbfejlődés útja.

Ma nem a járványok jelentik a nagy veszélyt. Egyes betegségek, mint például a fekete himlő, Európából úgyszólván „kipusztultak”. Ma az idegrendszer ártalmait, károsodásait a legáltalánosabbak. amelyek részben fiziológiai hatás következményei, részben pedig lelki eredetűek.

Ezek elterjedettsége olyan arányú, hogy a már közönséges idegességek nem is betegségekké válnak, hanem egyszerűen állapotnak vagy tulajdonságnak, vagy éppen csak szokásnak minősülnek. De ezeket leszámítva is rendkívül nagy a gyengeelméjűek, a különféle ideg- és elmebajok száma. Az USA-ban például a kórházi ágyak 54 százalékát ideg- és elmebetegek foglalják el. A statisztikai emelkedés oka természetesen csak részben kereshető a kor szellemi változásaiban, hanem nagyrészt köszönhető a fejlett közegészségügyi állapotoknak is. Hiszen évről évre mentenek meg sokan olyan embert az életnek ilyen viszonylagos károsodás árán, aki egyébként egészen bizonyosan meghalt volna. Ilyen okok folytán tűztek ki nemzetközi elmeegészségügyi világtalálkozást 1959-re, a geológiai világévhez hasonlóan. Szükség volt alarmozni az egész, elsősorban azonban a tudományos világ figyelmét e probléma alaposabb kutatására.

Ennek a feladatnak a megoldása mégsem a tudósok vagy orvosok kezében van. Sokkal inkább látjuk a politikusok, az írók és alkotók feladatánál. Mindazokénak, akik korunk szellemi áramlataira hatást gyakorolnak. Mégis, véleményem szerint általános megoldás nincs. Ezek a változások, amelyeknek függvényei ezek a betegségek is, olyan történelmi erők befolyása alatt állanak, amelyek nincsenek a hatalmunkban. Sőt mi is csak passzív átlélői vagyunk, kutatók, orvosok, papok, pedagógusok, politikusok egyaránt, még akkor is, ha valamilyen formában aktív részt is vállaltunk benne. Mint hívó ember, azt tartom, hogy egy ébredés meg tudná állítani az embert rohanásában, új atmoszférát teremthetne a gondolkodás, alkotás, a szív és a fejlődés számára. De az ébredés is Isten szuverén joga. Nem a mi kezünkbe van.

A társadalmi feltételek szüntelen javításáért munkálkodva, az egyes betegek számára természetesen csak egyéni megoldást kereshetünk. Nem lebecsülendők azok a hatások, amelyeket esetenként egyedekre gyakorolhatunk, végzetesnek induló életeteket téríthetünk a helyes útra.

A modern krízisek legnagyobb szenvedői a gyermekek. Bennük történnek a legnagyobb törések és torzulások. Őket viseli meg leginkább minden na-

gyobb változás. Az ő problémáikkal szeretnék itt foglalkozni.

A szülők általában törődnek gyermekeikkel, különösen nagy gondot és figyelmet szentelnek beteg gyermekeiknek. Mindent elkövetnek azért, hogy mielőbb meggyógyuljanak, de a *viselkedésben* beteg, úgynevezett „rossz” gyermekkel alig törődnek, elintézik egy-két pofonnal, rászólással, megelégednek az örökös figyelmeztetéssel, pedig az ilyen gyermek maga szenved a legtöbbet bajától és éppúgy türelemre, gyöngédségre szorul, mint egy torokgyulladásos vagy operált gyermek.

A felvilágosításnak már abban is nagy szerepe volna, hogy a szülők gyermeknevelésük válságában is elsősorban saját módszerükben, vagy még inkább magatartásukban, egyéniségükben keressék a hibát, semmint mindig ugyanazzal a sablonos megoldással, egy pofonnal intézzék el a kérdést.

Ha a jelenlegi gyermekproblémákat megfigyeljük, az idegállapot és az ezzel szorosan összefüggő lelki, jellemváltozások következő formáit találjuk:

1. Leggyakoribb az általános ideggyengeség. A modern élet technikai fejlődése a mindennapi élet ritmusát meggyorsította. Az élmények, hatások gyors pergése olyan új terhet, az ingerek olyan új állandó bombázását jelenti az idegrendszerre, amely a modern ember pszichológiai, sőt biológiai habitusát is megváltoztatja. Idegileg ingerlékenyebb e jelenlegi generáció. Ennek természetesen jó oldalai is vannak. Illetve éppen a jó oldala a döntő, ugyanis ez a nemzedék ugyanakkor *fogékonyabb* is. A kettő közt a különbség előjelbeli.

Ha azonban a kórosan ingerlékeny állapot sokáig áll fenn, akkor a testi fejlődésre is kihat, az satnya lesz és bizonyos jellembeli változások is végbemehetnek. Többnyire az ingerlékenység fokozódik és elszigeteli az egyént a közösségtől, erőtelen, letört, ambícióiban gyenge egyénné alakul, vagy pedig durva, erőszakos egyéniséggé.

A készség tehát már veleszületett. A károsodás még a csírájában érte a szervezetet. Nagyonbrészl azonban a közvetlen környezethatás eredménye.

A legtöbb szülő egyenlően akarja szeretni gyermekeit és ez becsülendő vonás. De ez a szülő nagyon leegyszerűsítve értelmezi és nem veszi észre, hogy gyermekei is különbözők és így nem egyenlő igényűek. Egyikkel nagy gyöngédséggel, a másikkal pedig keményebben kell bánni, hogy ugyanazt az eredményt érjük el és egyaránt értékes emberré nevelhessük őket. Maga az Írás is nagy bölcsességgel beszél arról, hogy a gabonát nyomtatják, az illatos köményt pedig pálcával verik. A gyengébbel a szülők sajnos nem mernek gyöngédebben bánni.

Más szülők pedig alkatilag egészséges gyermekeiket is beteggé teszik. Hazaviszik munkájukból idegességüket, vagy a munka hajrá tempóját, esetleges bosszúságaik kellemetlen hangulatát, indulataikat, sőt szenvedélyeiket. Nem tudnak ezekből kiakasztani, azokat legyőzni. Otthon is lázasan tevékenykednek, tesznek, vesznek, indulatoskodnak. Még étkezésnél is kapkodnak, sőt habzsolnak. Ideges gyermekek szüleitől meg szoktam kérdezni, hogyan reggeliznek. Sokszor meglepődnek ezen a kérdésen. Kiderül azonban, hogy — igen sokan — állva „kapják be” a reggelit. A gyermek, aki a mozgásritmusra rendkívül fogékony, a szülők moz-

gásában érzékeli ezt az idegességet és átveszi. A primitív ember és a gyermek a mozgáson keresztül veszi át a másik ember lelki tartalmait. Eleinte csak kifejezési mozgásformája lesz, később szokásáá rögzül, végül komoly idegességgé fajul el.

Meg kellene az embereket tanítanunk élni. Mert élni nem tudnak. Nem győzők hálát adni Istennek, hogy hívővé lehettem. Életem egy szakaszában túlfeszített napi 12, sőt több órás munkát is végeztem. Akkor az tartott jó szellemi állapotban, hogy az ige naponta fél—egy órára, hetente pedig egy egész napra teljesen kikapcsolt a munkámból. Ez idő alatt teljesen regenerálódtam, munkabírásomat visszanyertem. Mikor újra kezdtem, frissen, áttekintve problémáimat, tudtam uralkodni munkámon és nem mechanikusan dolgoztam, mint ahogy a fáradt ember teszi. Ki kell tudni a munka tempójából, lármájából kapcsolódni. Ez a vasárnap megszentelésének is a lélektani szerepe.

Az ideges gyermek sorsát ezzel a megállapítással még nem merítettük ki. Az idegesség olyan az idegbetegségek között, mint a belgyógyászatban a hurutos megbetegedés, amely bevezető szakasza valamely fertőző betegségnek. Az egyszerű idegesség is sok különféle idegbetegségnek, lelki deformitásnak lehet bevezető tünete. Máskor egyszerűen csak nervozus, morozus karakterré alakul. Sokszor azonban megindul egy belső küzdelem és ha sikerül legyőzni, a gyermek határozottabb egyéniséggé, jellemmé alakul, hiszen mindig ez az önmagunkkal való győzelmes küzdelem eredménye.

Ha nem sikerül a küzdelem, a belső kiegyensúlyozatlanság fokozódik és valamilyen pszihopatiás személyiséggé fejlődik az egyén.

Legáltalánosanban azonban az ideges gyermekek beleesnek az Inger bővületébe. Megszokják az ingerek által előidézett feszültségeket, izgalmakat és ezekben az izgalmban élnek meg magukat. Az élet apró, jelentéktelen izgalmai jelentik sok ember számára az élet tartalmát. Ha az apró izgalmak sorának valami módon vége szakad, az ilyen ember összeomlik, tartását veszti és még olcsóbb izgalmak felé fordulva keresi „az életet”. Olyan ez az ember, mint a szenvedélyes kártyajátékos, aki már magáért az irgalomért sem tud lemondani a játékról, még akkor sem, ha életébe kerül. Ez az éltető elem.

A francia Arts c. művészeti hetilap nagyszerű riportot közölt Michel Polac tollából a televíziós intoxikációról, a televízió-mérgezésről. A szerző megállapítja, hogy az USA 50 millió családjából 40 milliónak televíziója van és az a tíz millió, akinek nincs, olyan értelmiségi ember, aki ilyen módon tiltakozik a modern kor ez ideig legkevésbé művészetet nyújtó vívmánya ellen. Az író nem fejt ki, de mindenki érzi, hogy az amerikai, főleg reklám-célokat szolgáló, gyilkosságokat, erőszakot, gengszter-jeleneteket népszerűsítő alacsony színvonalú televízió át a barbarizmus egy neme, az „Inger bővülete” hat. Ezért ül naponta hat órán keresztül az átlag amerikai a TV készüléke előtt és ezért nem nézi, sőt megveti azt minden valamirevaló amerikai értelmiségi.

Ez az idegesség nem olyan betegségnek számít, ami orvosi kezelést igényelne. De ki meri erre mondani, hogy normális jelenség. Nekünk lelki gondozóknak ilyen „normális” jelenségekkel kell gondolkoznunk.

Az inger bővülete az embert ugyanakkor extrovertálttá teszi. Figyelmét önmagától el és kifelé, a külső világ változásai, ingerei felé fordítja. A mai pszihopatológiai problémák nagyjából az extro-

verzióból származnak. A múlt század még becsülte az introverziót, szükségesnek tartott bizonyos autizmust, befelé élest. Ezt intézményesen is elismerte és jóváhagyta a szerzetesrendek, remeték, székelyek különféle formáiban. Ennek megfelelően viszont a polgári társadalom embere hiperindividualista volt, amely talaj kedvezett a különféle külön személyiségek kialakulásának.

A mai ember sokkal egészségesebb extroverzióban él. Bár ennek is vannak túlzásai és szélsőségei, amelyre nekünk fel kell figyelniünk. Ennek a szélsőségesen extrovertált embernek halvány sejtelmé sincs például önmaga értékéről, amelyet így nyilván nem is tud előhozni és közölni a társadalommal. Nem tud a benne lefolyó történésekről, törvényszerűségekről, önmagáról való meglepő tudatlanságban él. Leleki válságai éppen ezért ebből adódnak, ezek miatt ütközik össze olykor önmagával, s válságait megoldani nem tudja. De végzetesen nem tudja ilyenkor megoldani!

Vissza kell vezetni az embert önmagához úgy, hogy azért szerves, élő kapcsolata megmaradjon a közösséggel. Állj-t kell kiáltani az ilyen embernek a rohanásában. Az Írás szava szerint rá kell bírni arra, hogy törődjön lelkével. Csak lelkén keresztül ismerheti meg az ember önmaga igazi értékeit. S olyan szükségünk van igazi emberi értékekre! Ennek hiányában nagyon szenved az emberiség. Isten közösségében, a bensőséges csendben hasznossá, áldássá lenne az ilyen ember. Újra felfedezné magát.

2. A másik nagy lelki sérülést a mai gyermek az érzelmek területén szenved el. Egyes pszichológiai irányzatok kezdik mindinkább az erkölcsi fogyatékoságot érzelmi fogyatékoságnak nevezni. Teljes joggal, mivel valóban a magasabbrendű, az etikai érzelmek hiánya áll fenn ezekben az esetekben.

Még az analitikusok nagy pszichológiai szenzációja volt a gyermeknek az anyjához való kötöttségéből származó patológiai problémák fölfedezése. Ilyen problémák természetesen jelenleg is vannak, de nem annyira általánosan, mint az a polgári kor szak sajátossága volt. Ma nem a túlzott és feloldhatatlan érzelmi kötöttségből származnak a bajok, hanem éppen fordítva. Túlkorán jutnak a gyermekek érzelmileg semleges környezetbe, vagy maradnak magukra. Bölcsődébe, óvodába kerülnek és mikor a szülők munkából hazajönnek, akkor vagy fáradtak, vagy ami gyakoribb, szórakozni mennek és a gyermek egyedül marad. Elmennek a szülők munka után szórakozni. Ebben első hallásra semmi különös nincsen, ez egészen természetes. Igen ám, de a gyermeket magára hagyják. Sokan ezek közül a szülők közül nem is tudják, mit kezdjenek gyermekeikkel. Elszoktak tőlük. Így a gyermek élete érzelmi inanitioba, éhezésbe jut. Ez testileg is súlyosan megviseli, lelkileg pedig elveszti az érzékét a finomabb, művészi és lelki érzelmekkel szemben.

Jellegetes példa egy értelmiségi házaspár gyermekének esete, aki otthonról kisebb-nagyobb értékeket kezdett lopni, mire a szülők természetesen kétségbe estek. A vizsgálat folyamán kiderült, hogy a szülők munka után kultúréletet élnek. Ideoda elmennek, rendszeresen, úgyszólván naponta és a világ legtermészetesebb dolgának tartják, hogy gyermeküket otthon hagyják. Egyedül, mindig csak egyedül. Majd talál magának alkalmat, amivel játszon és megelégedett lesz — gondolták. És talált. Az utcájukban a „srácok” egy csapata bevette őt is. Nem sok idő múlva rájött, hogy itt mindenkinek volt valamije, amivel dicsekedjék, csak éppen neki nem. A legnagyobbnak még biciklijé is volt.

De neki nem volt semmije, amivel „fölvághatott” volna, így lassacskán megpróbált otthonról egyet s mást szerezni, amivel — úgy gondolta — mégis lehet valami becsületet szerezni a többi srácok között.

Ekkor a kétségbeesett szülők rájöttek arra, hogy a gyermekeik folytatólagos felelősséget jelentenek. Szervesen bele kell kombinálni őket a család közös és mégis egységes életébe, az egész életvezetésbe. Ez a gyermek addig kimaradt ebből. Ezután azonban az apa hetenként elvitte magával egy-egy vidéki útjára, a vonatban bizalmasan elbeszélgettek. A fiút mintha kicserélték volna, olyan sugárzó boldog lett. S míg eddig a srácok kegyeiért mindenre képes volt, most már neki volt mivel „fölvágnia”: Apja barátságával.

Sok ilyen „gazdátlan” gyermek van a családon belül. Az embereket meglepte valami életélvezési pánik, — ez világszerte általános jelenség, főleg Nyugaton és ebben az ember egyre önzőbb, minek következtében elveszti érzelmi kapcsolatát a gyermekével. Bár a család egysége látszólag, formailag töretlen és rendezett marad, nem esik szét, mégis a gyermek magára marad az önmaguknak lázasan élő felnőttek között és ezért a gyermek máshol keres érzelmi elégtételt magának. És talál is, az utcán...

Az a szexuális pánik, amely előzőnli az emberiséget, nem szolgálja jól az érzelmi nevelést, sőt az élet elembertelenedéséhez vezet. Jelszava: Együnk, igyunk, holnap úgyszólván meghalunk. Az atomháború réme — akárhogy is vélekednek egyesek a háborúról — nyomasztóan telepszik elsősorban a nyugati emberiségre, nálunk különösen egyes értelmiségi és polgári rétegekre, kilátástalanná tesz számukra minden alkotást, építést, az egész életet, fölborítja a harmonikus élet rendjét, betegesen fokozza az élnivágyást, megöl minden önzetlenséget, szeretetet és lealjasítja az embert a legesztelenebb önzésig, amelyben nemcsak ő ég el, hanem gyermekei is áldozatul esnek.

Az érzelmek művelését a mai kor egyébként is elhanyagolja. A technikai fejlődés barbarizmusa fenyegeti a művészetet. Az igazi klasszikus műveltség helyére a technikai tudás tör, a praktikizmus! Amelynek egyetlen mértéke a gyakorlati eredmény, haszon. Ez vezet aztán egy olyan erkölcsi anyagias-sághoz, amely minden hitetlenség melegágya. Ez a modern pogányság gonoszabb és kegyetlenebb, mint az Isten nem ismerő, a maga természetes erkölcsihez szigorúan ragaszkodó pogány.

3. A legtöbb gyermekkori bűnözés gyökere a prepubertásban van. A 9—12 éves korban. A serdülés a maga válságával nem fenyegeti ennyire a gyermeket, de a serdülés előtti korban minden kiegyensúlyozottsága ellenére is erkölcsileg veszélyeztetettebb. Oka az érzelmek és a fantázia különös megváltozásában van, amelyek az erkölcs lélektani fundamentumai lesznek.

A serdülés előtt a fiú és a leány a gyermekkori teljes virágkorát éli. Mondhatnám, hogy a gyermekesség beteljesülése ez. Ha a költők a gyermekkorról énekelnek, erre a korra gondolnak. „Lovagolok fűzfásipót fűjva...” zengik Petőfi sorai. A fantázia egészen szokatlanul meglevenedik a mesevilág alakjaival. A kalandos mesék igazi világát éli át, de már nem olyan mesetudattal, mint a kisgyermek, aki mindent a maga valóságában él és hisz el, hanem nagyon is jó realitás-érzéssel. Nem a fantasztikus mesék érdeklik többé, hanem csak a megvalósítható és lehetséges történetek. Ezekben is a hősök magatartása érdekli. Ez a hősiesség jelleme,

erkölcsileg végtelenül kihangsúlyozott magatartás új, eddig ismeretlen tartalmat jelent a gyermek lelki világában. Törekvéseket mozgat meg, amelyek különösen a közösséghez való viszonyát szabályozzák, erkölcsi magatartását alakítják ki. Olyan a fogékonysága e korban a hősök iránt, hogy minden új hős fölfedezése számára felszólító erejű. Parancsot jelent: Kövesd! És utánozza is. Ez a második utánzás kora. (Az első 2—4 éves korban van); Soha nem felejttem el, mikor Budapest ostroma után az Erzsébet híd roncsain 10—12 éves fiúkat láttam ugrálni, — hónapok alatt géppisztoly módjára tartott botokkal harci jeleneteket játszottak. Neki ennyi maradt meg Budapest ostromából. Mikor már mindenki belefáradt a háborúnak még a gondolatába is, bennük ez a benyomás maradt meg. A harcoló katonák hősi magatartása, amelyet föltétlenül és azonnal „követtek” is.

De nem mindig megy ilyen messze a gyermek. Igazság érzete és általában az erkölcsi értékek iránti különös vonzalma közelebb, a családban keres hősöket. A fiúk többnyire az apában, a leányok az anyában, vagy a nagyobb testvérekben. Ha valóban bírnak ilyen értékekkel, akkor a gyermek igen nagy becsüléssel és tisztelettel néz föl rájuk. Ők lesznek a gyermek első hősei, eszményképei. Különösen az apát ruházzák föl képzeletük hősi motívumaival. Hogy is mondja Ady: „A proletárfiú” versében:

Az én apám harcos, nagy ember,
Értünk ad gőgöt és erőt,
De önmagát nem alázza
A pénz előtt.

Az én apám bús, szegény ember,
De ha nem nézné a fiát,
Megállítaná ezt a nagy földi
Komédiát.

Az én apám dolgozik és küzd,
Nála erősebb nincs talán,
Hatalmasabb a királynál is
Az én apám.

Igen a kis suttyó inasnak az apja nagyobb a királynál és a kispados boldog is ekkor, ha apjában megtalálhatja azt, amit tőle vár.

De ha csak félig-meddig felel meg az apa ennek a várákosnak, akkor a gyermek meglevenedik fantáziájára kiegészíteni kezd. Szóval kiszépi, kikerekíti, hősiessé teszi apját, amit aztán ő maga el is hisz. Hogy ilyen, meg olyan nagy ember az ő apja, ilyen meg olyan dolgokat csinált stb. Ennek a fantáziálásnak tehát semmi erkölcsstelen célja, haszna nincs, még nem hazugság. Csupán elviselhetetlen a gyermek számára az a tudat, hogy apja ne legyen olyan, amilyennek szeretné látni. Tehet arról a gyermek, hogy apja fogatkozásai olyan tisztítóak? Természetesen, ha ez az állapot rögzül, kóros hazudozássá fajulhat.

Ha pedig teljesen kiábrándító a szülők élete a gyermek igazságérzete számára, akkor teljesen el is fordul a szülőktől, a barátok, a könyvek, vagy a mozi felé. De akkor már teljesen kicsúszik a szülők nevelése alól. Ez a folyamat eleinte különösebb zökkenő nélkül történik, észrevétlenül marad, csak a nagyobb, durva kilengések figyelmeztetik már a szülőt, hogy itt bajok vannak. De az ilyesmi nem esik meg az olyan családban, ahol a szülők őszintén törekednek arra, hogy gyermekeiket megismerjék és komolyan vegyék.

A gyermekkor a maga kiterjedésével képes is arra, hogy eszményképeiből valamit megvalósítson. A választott hős teremti meg ugyanis a gyermek lelkében az erkölcsi világrendet. Ha az az erkölcsi világ, amelyet a hős hoz, valóságos erkölcsi értékeket hordoz, akkor a gyermek sorsa jó úton halad. Ha az apa helyett megtalálja hősét a pedagógusban, az úttörő-vezetőben, a lelkipásztorában vagy bárki másban, akkor a gyermek nem vesz el erkölcsileg. Ha hőse valóban értékes személyiség, mint ember is — és ez félreérthetetlenül nyilvánvaló —, a gyermek ezekhez az erkölcsi értékekhez is jól fog viszonyulni a későbbi élet folyamán. Mint látjuk, a nevelés nem beszédben áll, mégcsak nem is valami vulgárisan értelmezett példamutatásban, hanem az egyéniség, a jellem belső erejében. Ahogyan mi keresztyének mondjuk, a *belső* ember szilárdságában.

Beszéltem egyszer egy hamvas lelkületű leánnyal, megkérdeztem tőle, hogy a történelem melyik alakja volt reá nagy hatással. Azt válaszolta, hogy az *Egri Csillagokban* Czeczai Éva, Bornemissza Gergely menyasszonya, aki besurrant az egri várba, de ezt nem merte elárulni vőlegényének, nehogy őt a harcban megzavarja. Különösen az ragadta meg, hogy „meg tudta állni”, hogy ne találkozzanak. Leányismerősöm ezt a magatartást hőse magatartásán keresztül tette magáévá. Ez óvta meg éveken át ezt a leányt sok kellemetlen hatástól, s tette őt ilyen igazán és valóságosan hamvasná.

Vagy hadd éljek egy személyes példával. Legkedvesebb gyermekkori regényeim közé May Károly *Winnetou* című regénye tartozott. Mindnyájan emlékszünk még az indián regények hős alakjára, Old Shatterlandre, aki csak igen kivételes esetben használta fegyverét és inkább ököllel ütötte le ellenfelét. Becsülte az emberi életet — a kor szelleméhez és felfogásához mérten és vért nem akart ontani. A hősnek ez a vonása mélyen beleivódott a lelkembe. Gyermekkorom indián regényeiből ennyi maradt meg: Becsüld az emberi életet! És ezzel a regény el is végezte bennem hivatott feladatát. Egészen bizonyos, hogy ennek a gyermekkori hatásnak is szerepe volt abban, hogy orvos lettem. Az emberi életet korán megtanultam különösen becsülni.

A hős sorsa tehát nem csupán érdeklődését köti le a gyermeknek, hanem kialakulóban levő erkölcsi érzéseit és irányítja, szabályozza, vagy újabb ismeretlen törekvéseket támaszt benne, amelyeket azelőtt nem ismert.

A fiúknál ez a kor egészen veszélyesen hat abban az esetben, ha a családban nem találja meg választott hősét. Az említett nagy realitásérzeke miatt a közvetlenül látható élő hős ezerszerre jobban hat reá a mesék, mozivásznak hősénél. Meg vagyok győződve, hogy a nagy nevelők, mint például Makarenkó is, nem valamilyen különleges nevelési módszernek köszönhetőek eredményeiket, hanem az ő személyes kiválóságuknak, varázsuknak. Ha azonban otthon nem találja hősét a gyermek, akkor keresni fogja és meg is találja az *utcán* vagy az iskolában, gyermektársai között. S ha az a hős történetesen alacsony fokon áll, de ezt nagy bátorsággal és kiállással képviseli, vagy mondhatnám azt, bizonyos hősi vonásokkal, (mert a gazemberséget is lehet így képviselni), akkor a gyermek őt fogja követni. Az utca hősét, a „stramm” fiúkat, a „haverokat”. Először csak utánozza azok életstílusát, viselkedését. Groteszk, nyelge vonásai mesz-

sziról elárulják az utca hatását. Majd lassacskán átveszi a viselkedési formák egész lelkületét is. Bár tudatos bűnné ez csak akkor lesz, mikor ezt aényt felfedező szülők irgalmatlan szidalmi naponta teszik bűnné, nevelik belé a bűntudatot, s mivel lélektanilag nincs számára más kiút, végül vállalni kénytelen saját lényegében számára „hőseinek” egyetlen járható útját, a bűnözést. Egy lépés tehát és a gyermekcsoportokból banda lesz, mindenre képes csavargó társaság.

Dehát ki a hibás? Ezekben az esetekben kétség-telenül az apák. Az apa csak ritkán hős a mai gyermek szemében. Sokszor utált zsarnok (nekem megvallják a gyermekek!), olykor egészen semleges, csak olyan kellemetlen idegen, aki olykor hazajár és nem tudni, milyen címen és céllal értelmetlenül ad egy-két pofont a gyermekeknek és ezzel megzavarja annak belső világát. Nyilván nincs kö-zük egymáshoz. A mai gyermekkel nincsenek nevelési problémák, főleg az apáknak nincsenek, mert az apák nem nevelnek. A modern társadalom még nem fedezte föl az apát. A polgári társadalom fölfedezte az anyát, annak lélektani szerepét aláhúzta. Ez nem baj, egy lépés volt a nők egyenjogusítása felé. De lassacskán az anya megbecsülése a gyermek nevelésében az apa helyének kárára történt. Az apa a modern családban nem is létezik, abból kiközösítették, vagy önmagát kiközösítette ki. Hiányát annak idején nem vették észre, a férfi afféle hazajáró lélek lett, aki keresetével és a kötelezettségek többé-kevésbé vékony szálával tartozik csak a családhoz, de lelkével kívülre van.

A hivatalos jogi szemlélet ugyanúgy száműzte a férfit a családból, az anyának előjogokat biztosított a gyermektartási perekben, mivel honnan nem, talán az állatvilágból, azt állapították meg, hogy a nevelésre az anya hivatott. Az apa nem is számít. Ezzel fölmentették minden felelősség alól.

Ma az emberi élet bizonytalanságának érzése soha nem ismert mértékben fokozódott az ismétlődő háborúk és az atomháború réme miatt és így kezdi észrevenni, tudományosan is, társadalmilag is, hogy az apa szerepe a nevelésben rendkívül nagy. Itt volna az ideje, hogy széleskörű felvilágosítással és törvényekkel is rehabilitálják az apákat és „egyenjogusítsák” őket. Visszaállítva a család teljességét, az apák felelősségét fel kell ébreszteni.

A gyermek belső bizonytalanságában ugyanis belső támasz az apa. Az apa erélye, határozottsága az a szilárd talaj, amelyen nemcsak a félénk, hanem mindegyik gyermek biztonságban érzi magát, megkapaszkodhatik. Az apa jelenlétének, mellélésének tudata tartja egyensúlyban a gyermek lelkét. Tudok esetekről, mikor az elkerülhetetlen válóperben a bíróság a formális jogszabályok értelmében döntött és az anyának ítélete a leánygyermeket. A gyermek, aki alkatilag belső bizonytalanságokkal küzdött, szenzitív típushoz tartozott, az anya mellett súlyos depresszióba jutott, lelkileg, testileg leromlott és az elmezavar határán került vissza az apához. Nála kedélye lassan felszabadult, testileg is helyreállott, meggyógyult. *Nitschke* tübingeni gyermekgyógyász professzor szerint már a néhány hónapos csecsemő is érzékeli ezt a biztonságérzetet és ha elveszti, állapota olyan válságossá válhatik, hogy belepusztulhat. Erről megbízható tudományos adatokat is közölt. Nemcsak a szeretetre van szüksége tehát a gyermekeknek, hanem arra a biztonságra, amit nem feltétlenül, de természetesen főként az apa tud nyújtani. Mélyreható változást jelentene társadalmunkban, ha az

apák felelősségérzete fölébredne, elsősorban önmagukkal szemben, hogy igazán eszményképekké, valóságos hőseivé váljanak az erénynek és erkölcsnek, hogy gyermekeiknek ne az utcán kelljen keresniök „jobb” hősöket. Hogy ne részesítsék egész életre szóló csalódásban a gyermekeiket, mivel végzetesen rosszul vetik meg későbbi jellemfejlődésük alapját.

4) A családi élet belső struktúrájának valóságos egységet kell alkotnia. Ennek az egységnek az alapja a pszichológiai egyensúly, amely a benne élő egyéniségek ellentétes erői között kialakul. Mint ahogy a természeti világban ismeretes a biológiai egyensúly. Egyes rovarok, növények vagy állatok kipusztulása az egész flórát megváltoztatja, mivel mások aránytalanul elszaporodnak.

A legegyszerűbb problémát azok a természetes állapotok jelentik, amelyek nem a korunktól függenek, minden családi vagy legalábbis a legtöbb családi élet hibái, és inkább a tudatlanságból, önmagunk nem elégséges ismeretéből adódnak.

Ennek vizsgálatára hosszabb megfigyeléseket végeztek tíz éven át olyan fiatalok bűnözőknél, akiknek sem öröklött rossz tulajdonságaik nem voltak, sem a szociális miliő nem volt okolható jellemfejlődésükért, sőt kifejezetten jó családból származtak. Bűnözésük tehát kizárólag pszichológiai okokra vezethető vissza.

Kétféle vonatkozásban érdekesek:

Először: az alapos lelki vizsgálat kiderítette ezeknek a szüleiknél, hogy valamilyen formában ők sem állanak jól azokkal a bűnökkel, amelyek súlyos arányú bűnözésre vezették fiatalok gyermeküket. Lehet, hogy a szülők pl. nem lopnak a szó drasztikus értelmében, de szívesen visznek el az üzemből, *haszontalan*, u. n. „selejt” tárgyakat, amelyek már úgylis „fölbőslegések”. Vagy pedig nem küldenek vissza kölcsönkapott könyveket. Esetleg még ennyire sem mennek. A konvencionális formák tökéletesen leleplezni képesek azt hogy belül, csupán belül állanak lazán ezekkel a kérdésekkel. És ezt a kicsiny, alig észrevehető határozatlanságot, ezt az engedékenységet a lelkiismeretben — a gyermek megérzi. A kis bizonytalanság a felszínre kerül és a gyermeknek adott parancsok muzsikája hamis lesz. A gyermek igazságérzete igen jó fülű és a legkisebb disszónáns hangot is észreveszi. Az igazság az, hogy nevelni csak az tud helyesen, aki tisztázta az élethez való viszonyát elvi síkon. Akik becsületesen leszámoltak a bűnnel. A nevelés ennyire mély és jellembeli ügye a szülőnek.

A másik nagy felismerése ennek a kutatásnak az volt, hogy a gyermek nem a *mondott* neveléshez igazodik, hanem az őt nevelő *belső magatartása* irányítja.

Ez azt jelenti, hogy az lesz a gyermekből, amit várunk tőle, hogy legyen. Ha bizalommal vagyunk iránta, hogy becsületes lesz, akkor az lesz. Ha bizalmatlankodunk, ezzel a róla alkotott véleményünkkel aláássuk önbecsülését, jellemét és valóban rossz lesz. A gyermekhez való okos és ésszerű bizalom rendkívüli mértékben emeli a gyermek erkölcsi készségeit. Volt egy ifjú betegem, akitől megkérdeztem, hogy mit szeret édesapjánál legjobban. Azt válaszolta: „Soha be nem csapott, soha nem kételkedett abban, amit mondtam.” Ennek az ifjúnak az egész egyénisé-

gét, mint pillér a hidat, úgy tartotta az igazságszeretet, amelyet nem a szavak, parancsok, tiltások vagy verések, hanem apja magatartása öltött belé.

Az igazi erény, mint szilárd pillér tartja az egész egyéniséget, ha emellett vannak hibái is. Az Ige is mondja, hogy vannak jó cselekedetek, amelyek előttünk mennek, tartanak bennünket, más cselekedetek pedig — sajnos ilyenek is vannak — követnek, azaz lerontanak minden addigi eredményt.

Volt egy tizenegy éves kisfiú, akit már kibíratatlan viselkedése miatt hoztak el hozzám. Eszes, életrevaló és kedves kisfiú benyomását keltette, bár egyszerű viselkedésén is észrevehető volt bizonyos ideges kapkodás és dac is. Mivel azonban a gyermek szülőjétől elválaszthatatlan, anyját is figyeltem vizsgálat közben. Állandóan piszkálta a fiát. Nem figyelmeztette, hanem piszkálta. (Bár lehet, hogy ő azt hitte: neveli.) „Pista ne mozogj!... Ne menj oda!... Ne zavarj a doktor bácsit!... Minek nyulsz a játékokhoz!... „Hiába mondtam a mamának, hogy ez engem nem zavar, hiszen azért jöttek, hogy lássam; a játékok is azért vannak, hogy a vizsgálatra jövő gyermekek jól érezzék magukat. A mamának nem használt semmi.

Bár már készen voltam a diagnózissal, mégsem szólottam, mert módot kellett találnom arra, hogy meggyőző módon bizonyítsam be neki nevelése hibáját. S miközben a leleteket írtam figyeltem. A mama megállás nélkül mondta, hogy fia az iskola réme, a pedagógusok keresztje. „Van nekem még egy fiam”... mondta tovább. És itt a kis páciens — miközben a földön térdelve a cipőjét fűzte, felnézett és folytatta: „De az áldott jó gyermek, nem olyan, mint én...” S nagyokat bólintott. Erre én lecsaptam a mit sem sejtő mamára, mint derült égből a villám: Asszonyom, ön végzetesen elrontotta gyermeke nevelését. Megfigyelésem szerint ez a fiú alapján véve nem rossz gyermek, maguk rákaptak erre a fiúra és teljesen jogtalanul... „Kénytelen voltam így a legdrasztikusabb megoldásra, arra, hogy gyermeke előtt szidjam össze az anyát és így rehabilitáljam ezt a gyermeket. Máskülönben a gyermek számára nem lett volna visszaút. S ha ehhez még egyebek is járulnak, menthetetlenül a fiatalkori bűnözés útjára kerül. Minekutána a gyermek becsületét helyreállítottam anyja előtt és a saját szemében, amit annak ragyogásából észre is lehetett venni, kiküldtem őt és alaposan megbeszéltem az anyával a gyermeke problémáját. Kiderült, hogy bármilyen baj történik otthon, mindenért ő kap ki. S az anya beismerte, hogy ennek ellenére legjobban mégis „a rossz fiú” szereti legjobban a szüleit. Jobban, mint az a másik, az a „jó fiú”. Egy este sem megy úgy lefeküdni, hogy meg ne csókolná szüleit. Sőt a verések után is mindig bocsánatot kér, ha ő kap ki, míg a másik fiú duzzog. Éppúgy, mint a Tétkozló fiú példázatában a nagyobbik fiú. Mindez csak azt árulja el, hogy szív és érték van a gyermekben. Utána vele beszélgettem el. A felszabadult gyermek igazi közvetlenségével közeledett hozzám. Komolyan elbeszélgettünk.

Két hét múlva mama és fia ragyogó szemekkel jöttek vissza. Mikor beléptek a rendelő ajtaján, már láttam, hogy ezek többé nem ellenfe-

lek. Az az ostoba válaszfal, amely sok kicsi gyermek életét megmérgezi, leomlott közöttük. A mama elmondta multikori találkozásunk rendkívül érdekes folytatását. Leírom én is, hadd legyen okulás a szülőnek éppúgy mint a pedagógusnak. Otthon a családi béke helyreállt. Másnap, mikor Pista bement az iskolába és vele a mama is, elmesélte a pedagógus — nagyon becsületes pedagógus lehetett —, hogy előző nap, amikor Pista nálam volt, tehát nem volt az iskolában, igen nagy rendetlenség volt az osztályban, zaj, lármá, verekedés. Mikor belépett a tanítónő, azonnal ezt kiabálta: „Miféle rendetlenség ez! Már megint X. Pista az? Jöjjön ki és álljon azonnal sarokba!” „De tanítónéni, — kiáltották kórusban a gyerekek — hiszen nincs is itt az X. Pista! Elvitte a mamája orvosi vizsgálatra!” Mindezt őszintén elmondta a tanító néni a Pisti mamájának. És Pisti mamája elbeszélte a tanítónéninek, amiket tőlem hallott és ami nálam történt. Többé nem volt Pisti az osztály réme, hanem éppen olyan rendes jó tanuló lett, mint a többi. Mi ketten pedig igen jó barátok lettünk, úgy hogy legközelebb, amikor eljött hozzám beszélgetésre, saját maga által írt versével kedveskedett nekem.

Ezt a sajnos elég tipikus esetet a lélektani irodalom bűnbakválasztásnak nevezi. Pisti bűnbak volt otthon is és az iskolában is. Szegény Pisti annál többet kapott, minél jobban megfelelt a várakozásnak. T. i. tőle csak rosszat vártak. Az a közmondás, hogy „minden jó családban kell egy rossznak lenni”, ugyanebből az észlelésből született. Legyen az előbb leírt eset a maga meggyógyulásával felkiáltó jel előttünk. Apák, anyák vigyázzatok a gyermekeitek közti különbségtételre! Mert az előbb-utóbb bűnbakválasztásig fajul és akkor a bűnbakgyermek nem tehet mást, minthogy vállalja a keserves szerepet a család belső strukturájában. Ha most ehhez az előbbi tényezőket is hozzávesszük, az utca társaságát, a hős-keresést, akkor megnyílt az egyenes út a lezüllesztés felé.

Dehát, kérdezhetik, hogyan választok én bűnbakot gyermekeim között? Hiszen egyformán szeretem valamennyit. Pedig nem úgy van. Kevesen tudják magukat függetleníteni érzelmeiktől. Például így szólítjuk meg az egyiket: „Te egészen olyan vagy mint az a gonosz nagyapád”, vagy: „Még a beszéde is olyan, mint azé az utálatos Fruzsina nénié”. Az a szülő, aki nyíltan átadja magát érzelmeinek, a gonosz nagyapával vagy az utálatos Fruzsina néniel kapcsolatos élményeinek, az a szülő éretlen és méltatlan arra, hogy gyermekeit nevelje. A gyermek nem tehet arról, hogy „pontosan” Fruzsina nénihez hasonlít. Így született. Ezen nem lehet segíteni. És arról sem tehet, hogy az öcsikéje „szakasztott az anyja fajtája”, akit anyja kiemel, kényeztet az ő rovására.

Gyakran éleződnek ki a családi viszonyok úgy, hogy az apa familiája és az anyja familiája frontot képeznek. Az anya ilyenkor azt a titkos reményt táplálja magában, hogy a gyermek felnőve az ő frontját fogja erősíteni. Máskor azonban sokkal rejtettebben fekszik, sokkal nehezebben kihámozható az igazi ok. Tény azonban, hogy sok családban van kedvesebb és kevésbé kedves gyermek. Bármennyit is énekelnek a szü-

lői szeretet oszthatatlanságáról a költők. Én, az ideggyógyász, aki a családi életnek szemetesládája vagyok, kérem, higgyék el nekem, hogy igen foggyatékos az a szeretet, amivel nagy általánosságban gyermekeiket szeretik az emberek. Még kevesebben vannak, akik helyesen szeretik. És ezt a tíz-tizenkét éves korban a gyermek elrugaszkodással viszonzozza. Ne higgyék, hogy a gyermek „hálátlan”. Ez a magyarázat sok szülőtt megnyugtató, de sokszor hamisan nyugtat meg.

Számolnunk kell azzal, hogy az indulatok és szenvedélyek ma egyes rétegekben sokkal nagyobb végletek között mozognak, mint azelőtt. Nem csupán a családi viszály, hanem a világnézeti indulatok is sokszor a legveszélyesebb gyűlölet hullámaival borítják el a családi életet. Gondoljunk csak az 56-os disszidálási lázra! Hány szülő dobta el gyermekét magától, letéve a határon. Hányat ragadtak el magukkal anyák az apáktól és másokat apák az anyáktól. Micsoda szörnyű és gyógyíthatatlan ellentétek robbantak ki! Ma már e családok tagjait fizikailag és lelkileg is világrészek választják el egymástól. Csak sirva kiálthatjuk, „nincs, aki keresse, nincs aki ismerje az Istent”. Az esetleges ábrándosan remélt jobb falatért megkülönböztetett elhagyott gyermekek, elszakított testvérek. százai tesznek erről bizonyosságot.

5. De nemcsak a gyermekek, hanem az ifjúvá serdültek között is ott hat a kor betegsége, náluk a cinizmus formájában. Általános világjelenség, hogy mintha az emberiség kamaszkorát élné, felázadt minden tekintély ellen. Ebből sok forradalmi jó és új született. De van áldozata is ennek a lázadásnak: a cinikus ifjú. Semmi megbízható, szilárd támaszt nem érez az eszméket, alapot kereső ifjú a sok hazudozó és alakoskodó felnőtt világában. Hitelét veszítette számára az emberi szó és tett, és minden eddig ismert szent és tisztelt dolog. Ég és föld között lebeg és nem tudja, kinek higgyen.

Ezt a kóros bizonytalanságot, amely sokszor a megoldhatatlan feszültségegik fokozódik, még fokozza az élnivágyó szülők testiessége, durva, leplezetlen mohósága. Arra tanítják őt, hogy csak az az övé, amit ma megeszik, megiszik, amely virágot ma leszakította.

A szavak és tettek eme iszonyú inflációjában a szétbomlott családban nincs kire támaszkodnia. Apa vagy anyja nem barátja fiának, leányának. Idegenek egymáshoz. Ahogy Roger Martin du Gard mondja: Ha két embert látsz egymás mellett menni szótlanul, azok biztosan apa meg a fia. Ennyire idegen csak a két ennyire közeli ember lehet egymásnak. Ez a test diadala.

Minden részletelemzésnek a vége az, ami minden egyes problémában egyaránt jelentkezik, hogy a gyermek erkölcsé és így a sorsa a család belső kohéziós erejétől függ. Ha csak látszólagosan él közösségben a család, de voltaképpen mindenki a maga életét éli formális keretei között, akkor a széthulló közösség tagjaiban a leggyengébb, a gyermek a maga tudatlanságában valóban a legkisebb ellenállás irányába téved. És nem csodálatos, ha odatéved.

A leírt képek túlsötétnek látszanak, de ne felejtsük el, hogy a betegségről és nem az egészségről volt szó. Sok jó és egészséges életjelenség is van válságosnak látszó korunkban. Nekem az orvosnak azonban a betegséggel kell foglalkoznom. Föl kell

tárnom a sebeket, őszintén és kímélet nélkül. Minden álszánakozás veszedelmessé válhat, hiszen kicsiny sebek is elfakadhatnak, veszedelmes vérmérgezést idézve elő, az egész test halálát okozhatják.

Hogyan segíthetünk, mit tehetünk? Azokon kívül, hogy a részleteknél említést tettünk a megoldás lehetőségeiről? Korunkból ki nem léphetünk a világ uralkodó szellemisége minket is körülvesz. Benne kell maradni, belőle nem szabad kilépni semmiféle önkéntes elszigeteltségbe, hanem megújulva Isten Lelke által olyan erőkhöz kell jutni, amelyek győzelmessé tesznek démoni erők fölött, az indulatok, szenvedélyek és az embertelenség sodró erejű hatalma fölött. Ezt az erőt kell átadni, mint szilárd alapot a bizonytalanságban vergődőknek, kiegészíteni őket kríziseikből, a gyűlöletből feloldani, az elembertelenedő lelkek éjszakájában meggyújtani a szeretet fáklyáját.

Ha mi szülők szemléletünk válságát észrevennénk, megértenénk és elfogadnánk, hogy ami tizenhárom évvel ezelőtt történt Magyarországon, az történelmi szükségszerűség volt, megértenénk benne az ítéletet, amelyet Isten nem mi ellenünk, nem az ő népe ellen hozott, mellé állnánk annak a sok újnak és jónak, amelyet most különféle egyéni és nemzeti sérelmek miatt képtelenek vagyunk észrevenni. Ha beállunk mi is az építésbe, akkor az ellenállás, a szüntelen való belső lázadás nem kűszálja össze családi életünk harmóniáját. Nemcsak mi szabadulunk föl, hanem gyermekeinknek is szárnyat adunk, s nem tesszük ki annak a sok felesleges nagy feszültségnek és a korai meghasonlásnak, amelyek miatt annyit szenvednek. Sőt az épülő új világ hasznos tagjaivá leszünk.

Ki kell ábrándulni Nyugat-imádatunkból, aminek dekadens világa, minden gazdagsága mellett is romlott, önző és betegebb.

Föl kell hagyni szívünkben azzal, hogy örökké a rendszerrel pereljünk, ahelyett, hogy inkább magunkkal perelnénk. Akkor felszabadul a föld.

A beteg és szélsőséges lelki állapotok tehát gyógyíthatók. Ha a szülő hisz a családi élet szépségében, értékében, ha elhiszi, hogy egyedül az ő személyes hatása a döntő és elégséges arra, hogy gyermekei számára meleg puha fészket teremtsen, akkor ez hatalmas erkölcsi tőke lett gyermekei életében, az ő számára pedig értelmet, tartalmat ad. Sok életet vizsnyerhetünk így akkor az egészség, a lelki egészség számára. Ebben persze hinni kell...

Hinni abban is, hogy az a csekély idő is sokat számít, amit otthon tölt a szülő munka után. Nagyon sokat számít, hogy az ő személyes hatása alatt talál érzelmileg védelmet a gyermek és a napközben átélt élmények riasztó hatása alól abban oldódik fel. Az a napi egy óra, vagy csak fél óra, amit igazán bensőségesen együtt töltenek vele a szülei, döntő a gyermek életében. Küzdelmet is jelent, naponta megújuló küzdelmet: letenni a munka terhét, otthon egészen kikapcsolódni, megszabadulni és győzedelmeskedni a mindennapok indulatai fölött. Lemondást is jelent nem olyan gyakran elmenni a színházba, moziba, társaságba, mint jól esne, nem magunknak élni, hanem leülni a kis okos buksi gyermekek közé és megtárgyalni velük az ő problémáikat.

Hit, küzdelem, lemondás, minden idők minden erkölcsének alapkövei voltak. Ezekkel tehetjük szebbé, igazabbá a mi életünket és az egész társadalomét.

Dr. Tapolyai Mihály
ideggyógyász, gyermek-ideggyógyász

Az igehirdetés felfedezése

Az evangelizáció problémája és álproblémája az igehirdetés teljességének mérlegén

1. Az igehirdetés

Az igehirdetés (prédikáció) alkotórészeivel a homiletika, tartalmával a dogmatika és ethika foglalkozik. Tartalmiság szerint az igehirdetésben van tanító, intő, bűnbánatra hívó, feloldozó stb. elem. Aszerint, hogy az igehirdetésben melyik elem az uralkodó, beszélünk tanító, bűnbánati stb. igehirdetésről. Tárgyunk szempontjából tudomásul vesszük, de figyelmen kívül hagyjuk ezeket a megkülönböztetéseket és gondolatainkat az igehirdetésre irányítjuk, fegyelmezzük. Az igehirdetésben, — ahogy az Írásban és e tizenkilenc évszázad alatt megjelent és megjelenik — két „réteget” különböztetünk meg. A „réteget” méltán tettük idézőjelbe, mert nem arról van szó, hogy a két „réteget” egymás fölött és alatt, egymástól elválasztva fedezhető fel, hanem csak arról, hogy az igehirdetés homiletikai elemzése során két olyan momentumra bukkanunk, amely áthatja egymást,

vegyül is, mégis — a tisztázódás érdekében — megkülönböztetendő. A két momentumnak nevet is kell adnunk, hiszen a név a megkülönböztetés útja. Az egyiket kérügmának, a másikat prófétai üzenetnek nevezzük. Persze e nevek félre is érthetőek. Hiszen a prófétai üzenet is hozzátartozik az egyház kérügmájához és a kérügma is üzenet ám — éppen úgy, mint a matematikusnak az egyezményes jelekre — a teológusnak egy-egy névre, kifejezésre szüksége van, hogy aztán — félreértés nélkül — dolgozhasson vele. Állapodjunk meg abban, hogy minden idők igehirdetői (ősatyák, próféták, evangélisták) arra az alapra építettek, amelyet az általuk megismert kijelentés lényegeként ragadtak meg. Ez a kijelentés-lényeg a szoros értelemben vett kérügma. Amióta a kijelentés írásban kezdett lecsapódni, a következő korok igehirdetőjének (és egyben teológusának) azt a feladatot adta, hogy felismerje az írott kijelentés lényegét, aztán megfogalmazza, aztán továbbítsa. Így kellett megfogalmaznia Jeremiástól Jézusig minden kijelentés-közvetítő-

nek Mózes Öt Könyve lényegét, kérügmáját és így kell nekünk most már a teljes Szentírás kérügmáját megragadnunk. A kérügma megragadásánál tehát vissza kell vonatkoznunk valamire, ami a múlt (és így a jelen), ami megtörtént (és ekként *van* ma is), ami objektum, dokumentum (és ugyanakkor fundamentum).

Az igehirdetés másik rétege, a prófétai üzenet; az a Szó, amelyet Isten az egyszer (és a kánon lezárása óta egyszerismindenkorra) adott kijelentése alapján mond a jelen emberének. Amíg az írott ige nem alakult ki, a prófétai üzenet (röviden ezután: üzenet) a meglevő íráshoz csatolódott, azt növelte és a kijelentés része lett. Az írott ige kialakulása óta már nem beszélhetünk új kijelentésről, hanem „csak” arról, hogy Isten az Ő népének egy-egy adott helyzetben (és melyik nem az?!) a Teljes Írás olyan vonatkozásait fedi fel Lelke által, amelyet e nép engedelmessége, érzéketlen és érzéketlen volta miatt figyelmen kívül hagyott. Ezért a prófétai üzenet (a kánon kialakulása óta) nem más, mint a könnyen felismert és felismerhető kérügma mellett egy-egy bibliai mondanivaló *felfedezése*. Amíg a kérügma az ismertnek és tudottnak, a réginek és mégis élőnek a hitvalló „*regisztrálása*”, a prófétai üzenet a nem ismertnek, az elfelejtettnek vagy elhallgatottnak a *felfedezése*.

Az igehirdetés történészeire vár a feladat annak ismertetésére, hogy korok szerint mennyiségileg és minőségileg az igehirdetésben melyik réteg jutott túlsúlyba, hogyan hatották át egymást. Kétségtelen, hogy volt idő, amikor a kérügma mellett egészen „vékony” réteg volt az üzenet, mert a kérügma maga is felfedezés, új és prófétai „üzenet” volt (apostoli igehirdetés), máskor az üzeneten volt a súly és a kérügmára azért vonatkozott vissza az igehirdetés, hogy a prófétai üzenet, a jelen emberének szóló mai beszéd hitelességet nyerjen. Az is bizonyos, hogy az üzenet néha a kérügma „fogásában” volt, viszont ismerünk prédikációkat, amelyekben a prófétai üzenet annyira elnyeli a kérügmát, hogy az csak impliciten fedezhető fel benne. Mégis, az előbbre-jutás érdekében állapítjuk meg, hogy az igehirdetés: kérügma + prófétai üzenet. Abban is megállapodhatunk, hogy ha a két réteg közül valamelyik hiányzik, már nem a szó — bibliaian — szoros értelmében vett igehirdetéssel állunk szemben, — hanem valami mással, amiről később lesz szó. Ezért mondhatjuk, hogy a napjainkban szokásos „teljes igehirdetés” kifejezés pleonazmus; — ha igehirdetés, akkor teljes (kérügma + prófétai üzenet), ha meg nem teljes, akkor nem igehirdetés, hanem más valami.

Azt kell még meglátnunk, hogy az igehirdetés a keresztyén gyülekezetnek az a funkciója, amely által térhetnek, újulhatnak és szentelődhetnek meg a gyülekezet tagjai és mindazok, akik a gyülekezet alkalmain részt vesznek. Hibás, merőben szektás és semmiképpen se református az az (elterjedt) vélekedés, hogy az evangelizáció a térítés, az igehirdetés pedig az újítás, eligazítás, megszentelés alkalmá. Mindezekre (a megtérésre, a megújulásra, a megszentelésre és az eligazításra) nem adatott más, „csak” az igehirdetés. Az igehirdetés „bolondsága” által születhetik meg az ember Isten országának és ha valóban Isten országának ((nem pedig csupán a saját túlvilági boldogságának) születik meg, *épkézláb ember jött a világra*.

2. Csonkasági esetek: evangelizáció és történelmi utasítás.

Isten népének életében kezdettől fogva merültek fel olyan szükséghelyzetek, amikor nem lehetett szó az igehirdetésről. Ilyenkor Isten küldöttei részleges, csonka igehirdetésben közvetítették az Igét. A csonka igehirdetésnek két fajtája ismeretes: az evangelizáció és az ún. történelmi utasítások. Vegyük mindegyiket sorra!

Amikor hiányzik az igehirdetésből a prófétai üzenet (vagy csak utalás van rá), mert nincsen mód a kérügmán kívül egyébre, evangelizációról beszélünk. Az evangelizáció tehát csonka igehirdetés. Ehhez a csonka igehirdetéshez végtelen esetben folyamodik Krisztus egyháza; csak akkor és ott, amikor és ahol az igehirdetésre valamilyen oknál fogva nincs meg a lehetőség. Ezért az egészséges egyházi gondolkodás szerint az evangelizáció az egyházi szolgálat extrém eseteihez tartozik, az egyházi életnek a perifériájában foglal helyet (az egyházi élet centruma az igehirdetés). Nem szívesen „evangelizál” az egyház (akinek tetszik, érte félre!), hiszen küldetésének a szűkebb értelemben vett formáiban (Izrael- és pogánymisszió) is az igehirdetés a *normális* funkciója. Ám az életben nemcsak „normális” esetek és helyzetek vannak, nemcsak „alkalmas idők” fordulnak elő, hanem „alkalmatlanok” is, és ekkor is elő kell állni az Igével.

Milyen szükséghelyzetekre gondolok?

Azokra, amelyek a mai értelemben vett evangelizációt előhívták. Az ún. üdvhadsereg-helyzetekre. A kapitalista társadalom „fejlődése” nyomán mindinkább növekedett azoknak a száma, akiknek a lába alól kicsúszott a talaj, az anyagiakban jelentkező nyomorúságuk erkölcsi zülléssé mélyült és egyre súlyosabb problémát okoztak népüknek. Annnyira elestek, hogy már-már veszendőben volt az emberségük; kocsmatöltekké, bűnözővé, utcanövét lettek. Eltekintve most attól, hogy az engedelmes egyháznak *más lett volna a feladata*, megérthetjük és honorálhatjuk azt a nemes szándékot, amely Jézus Krisztus indulatából táplálkozott és amely meg akarta menteni a veszendőket. A mentőszertetnek ez az akciója — nagyon helyesen — abból a teológiai alappól indult ki, hogy ezekben a lecsúszott emberekben tulajdonképpen az egyetemes emberi nyomorúság jelentkezik, tehát az egyetemes emberhez szóló evangélium-lényegét kell közvetíteni nekik. Megmentésük érdekében fel kell adni az egyházi nyelvezetet és bele kell nyugodni abba, hogy a csonka igehirdetés módján nyertessenek meg a Krisztusnak. E cégéres nyomorúságban levő testvéreink mentése a vízbefúló mentéséhez hasonlítható: akárhogyan is, de meg kell őket menteni, — oda kell hatni a szentlélek által, hogy a diviniummal való találkozásuk útján megmentessék és megújítsák a humániumuk. Az üdvhadsereg példáját sokféle módon követték a protestáns egyházak; lassanként rájöttek, hogy nemcsak az erkölcsileg lecsúszottak, hanem általában az egyháztól elidegenedettek hívásának is alkalmas módja ez.

Szükséghelyzet az is, ha végveszélyben-levőknek kell Igét közvetíteni. Nincs mód és idő másra, csak a kérügmára. Arra, hogy *legalább* az örökélet számára mentessenek meg a veszélyben élők. Persze ez nem a Biblia és nem az Evangélium cél-maximuma, hanem csak az evangelizációé: — az evangelizáció cél-maximuma az igehirdetésnek csak

célminimuma. Vannak viszont helyzetek, amikor ezzel a minimummal is hálásan meg kell elégednünk.

Világossá kell tennünk, hogy az életnek csak a ritkább, gyéresebb esetei az ún. szükségshelyzetek, de a Krisztus egyházának ezekre az „alkalmatlan időkre” is késznek kell lennie a mentőszolgálatra, — arra, hogy egyeseket, mint „tűzből kikapott üszög”-öt ragadjon ki az elveszésből.

Amíg az evangelizáció azért csonka igehirdetés, mert hiányzik belőle a prófétai üzenet, addig az ún. történelmi utasítás azért csonka igehirdetés, mert hiányzik belőle (illetve csak utalásos nyomokban fedezhető fel) a kérésgma. Olyan történelmi szükségshelyzetben keletkezik, amikor a Jahve Ceba'ót (a Seregek Ura) népének gyors utasítást küld, hogy megmentse. Ebben a gyors utasításban felfedi azt a szituációt, amelyben az Isten-nép éppen akkor él és kérés nélkül megüzeni e népnek, mit kell tennie vagy mitől kell tartózkodnia. Ilyen csonka igehirdetés Ésaías próféciája, amikor közli Ezékiás királlyal, hogy nem szabad feladnia Jeruzsálemet, vagy Jeremiás próféciája, amikor kéri a királyt, hogy adja fel Jeruzsálemet. Vagyis: amíg a kérésgmának szilárd tartalma, határozott közlési „elvei” vannak, addig a történelmi utasításban nem elvek, hanem éppen isteni üzenetek érvényesülnek. Persze ezek a — sokszor elmentmondó — éppen üzenetek se elvtelenek, nem szeszély irányítják, tölti be őket, hanem az az isteni logika, amely előlünk igen sokszor el van rejtve.

Látjuk, hogy a másik csonka igehirdetés-fajtát, az ún. utasítást is egy bizonyos szükségshelyzet teszi létjogosulttá. Mert a nép már hallotta és megismerhette a kérésgmát, és mert a helyzet nem engedi meg a kérésgma körüli toporgást, hiszen Rab-saké Jeruzsálem falai alatt táboroz, — csonkán, de hitelesen és érvényesen hangzik fel az üzenet.

Mind az A, mind a B pontra nézve megegyezhetünk abban, hogy e két csonka igehirdetési fajta létjogosult a szükségshelyzetben, amelyben el kell végeznie egy bizonyos mentő-munkát. Az most már csak a kérdés, hogy ha e két csonka igehirdetési fajta létjogosult lehet elvileg, miért csomódhattak problémává?

3. Engedetlenségi esetek.

Mielőtt a hazai problémákhoz jutunk, egységre kell jutnunk abban, hogy mi lehet az oka, ha *kényszerhelyzet és szükségshelyzet nélkül* is a csonka igehirdetési fajtákhoz folyamodnak a prédikátorok.

A. Ha az igehirdetés helyébe a csonka igehirdetés, az evangelizáció követelése, igénye és követése lép, ez annak a jele, hogy a gyülekezet és a gyülekezetben részvevő nép ki akarja kerülni a prófétai üzenetet. S mivel a prófétai üzenet mindig egy adott helyzetben való magatartásra vonatkozik, kikérülése egy bizonyos politikai okra vezethető vissza. Még akkor is, ha nincs ez eléggé tudatosítva és pontosan megfogalmazva. Nem arról van szó, hogy az, aki szükségshelyzet nélkül „evangelizál”, olyannyira lelki ember, hogy nem ér fel hozzá az evilági politika, hanem arról, hogy pontosan meghatározható politikai motívumok mozgatják abban, hogy nem igehirdetést (kérésgma + üzenet) végez, hanem „evangelizál”. A szükségshelyzeten innen folyó evangelizáció *megokolatlanul* csonka igehirdetés, amelynek magasztos hang-

szerelése, individualista kegyessége súlyos engedetlenséget takar. Ez az engedetlenség mozgalom-má terebélyesedhet, igen-igen sok zavart támaszthat és eltekintve az egyesekben elvégzett „jódogoktól” (Isten mindenből hozhat ki jót), a közönség (a gyülekezet, az egyház és a nép) életében nem teremem jó gyümölcsöket.

B. Ha az igehirdetés (kérésgma + prófétai üzenet) helyébe *szükségshelyzet* nélkül az ún. történelmi utasítás mint csonka igehirdetési fajta kerül az igehirdető emberi pathológiájával találjuk szembe magunkat. Ez az ember meghasonlott azal, ami az egyház kérésgmája (vagy tán sose érte őt utól). Más pályára azért nem ment, mert nem érezte magát elégnek ahhoz. Egyházon kívül nem volna politikailag érdekes, tehetsége nem jogosítja fel a politikai érvényesülés reményére. Így, egyházon belül, van valami érdekessége, értéke és „haszna” annak, hogy politizál. Ezért ő minden rendszerben politizál, hiszen nincs más érdeklődése, mint evilági és nem célja, hogy politizálásával *szolgáljon*, hanem hogy magának húzzon hasznot. Egyházas nyelvezettel politizál és mélységesen lejárhatja az Igéből és a Lélektől való prófétai üzenetet. Történelmi utasítást közöl — megbízatás nélkül. És mindezzel azt a zavartságát takarja, hogy nem tud mit kezdeni a papságával és egyházon kívül nem tud érvényesülni politizálásával.

4. Engedetlenségi tények

Láttuk az előző fejezetben, hogy az engedetlenség esete forog fenn, ha az igehirdetés *helyére* a szükségshelyzet indoka nélkül a csonka igehirdetés, vagyis az evangelizáció, illetve az ún. történelmi utasítás kerül. Ezek az engedetlenségi esetek református egyházunk utolsó száz évében tényekben jelentkeztek. Az engedetlenségi tényeket is a kétféle „csonkaság” szerint csoportosítva vizsgáljuk.

A) Az evangelizáció.

A XIX. században tönkrement a református keresztény igehirdetés — mindenütt, de hazánkban különösen. A kérésgmát elavultnak tartotta és helyébe racionalista gondviselést, halhatatlansági dogmát állított, a próféataságot pedig a morállal cserélte fel. A világtól vette kölcsön az egyház az „eszméket” és amit Isten éppen az egyházakon keresztül akart a világnak üzeni, arra nézve az egyház süketnek bizonyult. Így az Izráel-kérdés kapcsán adott Izráel-üzenet helyére filantrópia, az elnyomottak felszabadításának és Isten egyetemes célzatú megoldásainak helyére a „nemzeti egység” gondolata került — belemártva egy romantikus és irreális, tárgyaltalan szabadságeszmébe.

A XX. század még felhasználható romokat se örökölt a XIX. század igehirdetésétől. De már megindult az igehirdetés visszaszerzésének folyamata. Az ún. belmisszió mozgalom ugyan nem ezt, hanem az egyéni kegyesség methodisztikus létrejöttét, feltámasztását tűzte ki célul, ám ezt a célt csak egy evangéliumi tartalommal telített igehirdetés által közelíthette meg. Így lett közvetve az igehirdetés visszaszerzésének mozgalmává és így szerezte vissza annak rendje és módja szerint először az *alapot*, a kérésgmát, — mivel az elsőbbség mindig a kérésgmáé (persze, ha nem a kiélezés és nem az állandó „gyártó” szembeállítás indula-

tával valljuk meg ezt). Sajnos, a kérügmá visszacszerzése nyomán (egészen a második világháborúig) csak szórványosan jelentkezett szándék az igehirdetés másik momentumának, a prófétai üzenetnek a megszerzésére. Ha el is hangzott „nemzetébresztő” megnyilatkozás, ez a hamis próféta-ság demagóg hangja volt és csak arra volt jó, hogy az esetleg felbukkanó igazi próféta-ságot cáfolja, elhallgattassa. Az álpróféta-ság se rendszeresen, hanem csak alkalmilag nyilatkozott meg: egy-egy olyan kritikus helyzetben, mikor általános igény volt arra, hogy a válságos kérdésben az egyház is megszólaljon. (Lásd a „főpapak” felsőházi beszédét a földreform, a bér-rendezés és az Izrael-kérdésben!) Így a XX. századi prédikáció (bár már teológiai értelemben igehirdetés volt és ezért hálát kell adnunk) csonka igehirdetesként indult és nem látszott rajta a vágy a kiegészülésre. Vajon miért?

Egyházi tömegeink — érdekeltségi és egyéb okból — ki akarták kerülni azokat a döntéseket, amiket Isten tett a XIX. és a XX. század embere elé. Írhatnám úgy is, hogy Isten — bizonyos kérdésekben — Magamagát tette döntésre a modern egyházi ember számára. És ezúttal is az történt, ami Jézus korában: amilyen mértékben mélyült az emberekben a visszautasítás az Isten-döntésre nézve, ugyanolyan mértékben mélyült és növekedett a hitbuzgóság. Sose volt Izráelben a hitbuzgóknak olyan tekintélye, mint éppen Izráel maximális süketsége, vaksága és engedetlensége idején. A XX. század elején hősi módon kellett útat törni a kérügma számára, a prófétai üzenet számára alig akadt úttörő (Jánosi Zoltán, Bereczky Albert), ezeket ellenségesen mellőzte, illetve (Jánosi esetében) hallgattatta el az egyházi közvélemény. Minél jobban szigorodott a helyzet, annál gyorsabban fedezte fel az engedetlenség embere, hogy Isten elől, a prófétai üzenet döntésre kényszerítő imperatívusza elől a legbiztonságosabban a kérügmához menekülhet. Így jelentett a kérügma, az Evangélium-lényeg fedezékét a *ma-beszéd*-del szemben. És így alakult ki az a helyzet, hogy az ún. lelki ébredések predikációinak kérügma-egyoldalúsága, az ún. evangelizáció lelkülete olyan egyetemessé lett mint igény, hogy az egyházi köztudatban a típus-igehirdetés, az eszményi igehirdetés az evangelizáció lett, vagyis az egyikfajta csonka igehirdetés. És egy különös jelzőt kapott a csonka igehirdetés; úgy hívták, hogy *tiszta* igehirdetés. Az egyházas tömeg nehezen szívelte el a *rámenős* evangélistát, de még ezt is inkább elszívelte, mint azt, aki — bár szelíden — a *teljes* igehirdetés jegyében szólt. (A „teljes”-t a „tisztá”-val szemben kell most használnunk). Igehirdetésünk egyházi és egyházas tömegeink nyomása alatt volt és van, ez a tömeg mindent meghallgat, ami a belső életre és a túlvilágra vonatkozik, de nem küldi a prófétát, hogy kérdezze meg Istent egy-egy adott kérdésében. Fél attól, amit a hű és hiteles próféta mond. Persze nem magyar specialitás, hanem világjelenség ez: menekülni az életformát és gondolkodást átteremtő akaró Szó elől a Biblia-lényeghez. Ezért a kérügma-kultus is világjelenség. Nálunk csupán erősebb politikai súlyt kapott, mint Nyugaton...

Szembetűnő lett ez a második világháború, a felszabadulás után. Az egyházi emberek azt valahogyan tudomásul vették, hogy a második világháború véget ért, de arról; hogy felszabadítás történt, hallani se akartak. Még tán sose fogták be a fülüket a — gyéren — felhangzó teljes igehir-

detés elől, az üzenet elől úgy, mint ekkor. Bereczky Albert proféciaja, amely szakadatlanul hangzott a háború kezdete óta és után, felháborodást váltott ki; legbuzgóbb hallgatói imaközösségekben kérték, hogy vezesse az Úr lelkipásztorukat vissza arra az útra, amely csak a kérügmát ismeri. Rajongtak a kérügmájáért és csak elhordozták az üzenetét (volt, aki el se hordozta, más templomba járt). Csekélységet a legjobb barátaim kértek, hogy „tisztítsam” meg igehirdésemet mindattól, ami nem kérügma. Közben az engedetlenség keverte a maga érvényesülésének útját és megtalálta a maga káderét. Római katolikus oldalról a hercegprimás személyében támadt nyers politikai hangvétellel hamispróféta. (Lásd 1946-ban megjelent cikkeimet e tárgyban a *Szabad Népből*, a *Tovább-ban*). Mindszenty József kendőzés nélkül adott hangot a tömegek NEM-jének Isten kérdésére (és voltak, akik azt hitték, hogy csak a kommunistákkal szemben képez ellenállást). A protestáns egyházak vezetői az előző rendszerben annyira lejáratták magukat, hogy (tömegeik nagy rossz-szalásától kísérve) hallgatniok kellett. Legfeljebb IGEN formájában kockáztathatták meg a NEM-jüket. Felfedezték eközben (ők, akik előzőleg igen „óvatosak” voltak az *ébredésiek irányában*), hogy milyen lehetőségek rejlenek az evangelizációban és éltek (mint egyházkormányzók) ezzel a lehetőséggel. Jött a nagy tömegérdeklődéstől kísért ún. ébredés, (miközben az igehirdetés, és főleg a prófétai üzenet iránt nőtt az ellenségeskedés és a közöny). Kapva kaptak az emberek a kérügmán. És ez a tömegigény kitermelte a vezéreket. A vezérek már pontosan tudták, mi a feladatuk és tudatosan harcoltak az igehirdetés, különösen a prófétai üzenet ellen! Jellemző, hogy — pedig a felszabadulás után elsőként hirdettem meg Magyarországon a Bp. Vass u. 2/c-be egy előadás-sorozatot („Deportálva Rómába”), — az evangelizációs kampány akkori vezére kijelentette a KIE-ház akkori vezetőségének, hogy soha többé nem vállal szolgálatot a Vass utcában, ha nem fújják le sorozatunkat. Miért? Mert meggyőződhetett róla, hogy e sorozatban a *teljesség* jegyében nemcsak a kérügma jut szerephez, hanem Isten történelmi utasítása is. A terrorisztikus — bár eredménytelen — fellépés is mutatja, mennyire politikai indítékok táplálták a „tisztá” igehirdetés követelését.

Az egyház szolgálai választás elé kerültek.

a) Ragaszkodnak ahhoz, hogy az igehirdetés hangzik fel gyülekezetükben, bármilyen formában (istentisztelet, bibliaóra, áhitat, lelkigondozás) történik is ez, és vállalják a vádat, hogy ellenségei az ébredésnek, mert politikailag igazodnak.

b) Ragaszkodnak ahhoz, hogy vasárnap délelőtt a teljes Ige hangozzék, de beletörődnek abba, hogy egyéb alkalmakon — bár nem indokolja semmi „szükséghelyzet” sem — a csonka igehirdetés, a csak kérügmát adó evangelizáció „történjék”. Ez azzal járt, hogy a vasárnap délelőtti istentisztelet a gyülekezet mellékes funkciója lett, látogatottsága meggyérült, ellenben az evangelizáció került a főhelyre, látogatottsága zsúfolt volt. Különös, hogy ennek társadalmi okaira alig gondoltak akkor.

c) Ragaszkodnak ahhoz, hogy vasárnap délelőtt is tele legyen a templom, ez is evangelizációs célt szolgáljon. Így aztán az egész gyülekezet életére a csonka igehirdetés lesz a jellemző, — annak minden konzekvenciáival.

Ahogy az idő haladt, azoknak a száma növekedett, akik a b) és a c) kategóriákba tartoztak, — hi-

szen (elég következetlenül) a Konvent missziói lélekészei is a csonka igehirdetés terjesztői voltak. Persze a közkeletű frázisok is elősegítették ezt. Az „előbb“ és a „később“ sorrendisége: előbb jöjjön a kérés, aztán az üzenet. Az evangelizáció a térítésért, az igehirdetés az „útmutatásért“ van. A frázisokat elfogadtuk és átengedtük nekik magunkat. Mi jött ki ebből?

Egyáltalán nem az, amit eredménytelenségnek lehet nevezni. A csőd nem ilyen láthatóan jelentkezett. A csőd az eredmények leple alatt tárogott, hogy aztán — adott időben — mindent elnyeljen. Amiképpen láttuk az 1. fejezetben, hogy az igehirdetés nyomán újjászületett emberek az épkézláb keresztyének, mert az a „mag“, amely a szívükben megfogant, minden életcsirával rendelkezett, azonképpen kell ráeszmélnünk, hogy az evangelizáció, a csonka igehirdetés „gyümölcsei“ is „csonkák“ lesznek. Ez az oka annak, hogy az engedelmes egyház csak végső esetben szánja rá magát az evangelizációs csak-kérésre. Olyankor, ha meg kell elégednünk a „csonka gyümölcse“ is. Ha egy utcalány az újjászületés által erkölcsi személyiséggé válik, boldogok lehetünk és ennyivel — egyelőre! — meg is elégedhetünk. De ha a keresztyén gyülekezet számára válik normává a csak-kérés csonkasága, hogy csonkákat fogadjon és szüljön, végzetes bajok jelentkeznek: megtelik a gyülekezet, az egyház a „csonka“ keresztyékekkel. Miért baj ez?

Azok, akiket nem a teljes Ige, hanem csak a kérés hozott világra, Isten választottai, akiket Ő az Ő teljes Szavával hív, ám a hívás a csonka igehirdetésben is eljut hozzájuk. Számukra az az igehirdetési fajta lesz kedves, amelyben „megszülettek“. Ha a továbbiak során is ebben nevelődnek, erősödik bennük a meggyőződés, hogy ez és ennyi az Úr Szava. Ha aztán az igehirdetéssel, benne a konkrét időre és helyzetre szóló prófétai üzenettel találkozunk, abban valami mellékezt, profánt, erőszakoltat éreznek, — különösen, ha ilyen tendenciájú „tanításban“ is részesülnek. És akkor előáll az a szörnyen groteszk helyzet, hogy Isten választotta hitbéli meggyőződés alapján lázadnak az Üzenet, az Üzenő és az Üzenet-közvetítő ellen. Az pedig nagy ítélet egy népen, ha éppen azok, akiknek a nép felé a kérésmatikus prófétai szolgálatot végezniük kellene, szállnak szembe a próféciával a — kérésért. Az is nagy ítélet a népen, ha Isten gyermekei alapján véve ugyanolyan (politikai) látástól és indulattól vezettetve vannak, forgolódnak, támasztanak igényeket az egyházban, mint amiben a természeti értelemben vett nép engedetlenségét vesztegel. Miközben pedánsan vigyázunk, hogy el ne világiasodjunk, nyakig benne vagyunk a világban, a világ indulatában: a világhoz szabjuk magunkat (és hitvallóként tetszelgünk). A csonka igehirdetésnek, az evangelizációnak a csonkái jelentik a felszabadulást követő ébredés csődjét. Növekedett az Üzenet ellen állók serege: ez a valóság. És e valóság nagy csőd.

E csőd 1956 őszén teljes meztelenségében mutatkozott meg, az eltakaró eredmények összeomlottak: az ébredés népe együttment hitbéli alapon azokkal, akik politikai alapon voltak az Üzenet ellenségei az egyházban. Nem is történt ez másképpen, mint ahogy 1956 után, 1957 elején se történhetett más, mint ami történt. Pedig ha valaha, 1957 első felében kellett volna az igehirdetéshez (kérés + prófétai üzenet) folyamodni és magasra emelni, amire nézve Isten döntést kíván

tőlünk: a szocializmus és a béke ügyét. Ám azok az emberek, akik egész hívő életük alatt a csak-kérés csonkaságában hittek, gondolkodtak, tettek — nem ismerhették fel a „kérés“-t és emberi sodrásba kerültek. Nem ismerhették fel, hogy azokban a hónapokban a csonka igehirdetéssel szórni tele az országot: a prófétai ma — beszéddel szemben árulás, mert hozzásegítés ahhoz, hogy az emberek ismét ne döntsenek azokban az Isten-kérdésekben, amelyekben a döntés e nép számára az élet és halál ügye.

Pedig hallatszott figyelmeztető szó! Az, aki valamikor az evangelizációs kampány vezére volt, engedetlenségnek nyilvánította a „mozgásokat“ és csendet tanácsolt, de ő is elvesztett lett azok előtt, akik e kritikus hónapokban bizonyították be, mennyire alkalmatlanok arra, hogy embereket bízzanak rájuk. Küldetésre hivatkoztak és az egybesereglesben mutatkozó (nagyraoszt pszichikai) eredményekre, — akkor, amikor bárki bármivel tömegsikerért ért volna el, ha úgy állítja be: ez az, amivel borsot törhetünk a népművezetőnek orra alá. Az evangelisták ugyan nem mondták ezt, de tudniuk kellett, — hogy abban az időben minden — rendet zavaró — mozgolódás ellen-mozgalomnak számít; éppen ettől kellett volna leginkább iszonyodni.

Így hát a belmissziós mozgalom folytatásaként fellépő evangelizációs mozgalom eljutott — az ún. eredményei ellenére is — a teljes csődjéhez és egy csődtömeget hagyott az egyházra. Amíg a belmissziós mozgalom a maga módján előrevitte az egyház életét, visszaszerezte a kérésmatikát és ezzel alapot teremtett a továbbiak számára, — utódja, az evangelizációs mozgalom nem hozta a „továbbiakat“, hanem szektás csonkaságot teremtett, idegenné tette Isten népe számára a prófétai üzenetet és ugyanakkor azzal az igénnyel lép fel, hogy magát, ezt a csődös magát folytassa... Pedig a folytatásra csak annak van létjogosultsága, ami Isten munkája volt kétség nélkül az ébredésben, és nem annak, amit az ember rontott el visszahúzó politikai indulatai és félelmei miatt.

Hogyan jutottunk el eddig?

Véleményem szerint személyi problémákon át. Nem lesz érdektelen, ha közelebbről megnézzük e problémákat.

a) Vannak, akiknek a Szentlélek megadta az evangelizálás kegyelmi ajándékát. (Meggjegyzem, hogy ez a karizma nem a „mit“-re vonatkozik, hiszen a „mit“ köztudomású, hanem a „hogyan“-ra). A maga feladatát nem ismerő egyház nem tudott ezekkel az atyafiakkal mit kezdeni, nem ismerte fel és nem ápolta azokat a „szükség“-szolgálatokat, amelyekért adta a Lélek a karizmát. Így az evangelisták szakosították és „maszkosították“ magukat.

b) Vannak, akik felelősséget éreztek népükért és egyházukért és valami életet szerettek volna benne látni, hát kísérleteztek minden biblikus lehetőséggel, az evangelizációval is.

c) Vannak, akik a saját gyülekezetükkel mitsem tudnak kezdeni, unják a pásztorizációt, ellenben szívesen prédikálnak. Szeretik a változatos- ságot és kiélik magukat abban, hogy „szerte“ járnak.

d) Vannak, akik megirigyelték azt a tekintélyt, néha rajongásig menő ragaszkodást, amely az evangalista személyét körülveszi és — ők is meg-

próbálkoztak. Tán egy jó vagy még jobb parókia reményében is.

e) Vannak, akik számára az evangelizálás az egyházi élet „csendjében“ egy kis kaland és amíg jobb nem akad, kitartanak emellett.

f) Vannak lelkipásztorok, akik a teljes Igéért való harcot rühellik, a pásztorállást nem szeretik, de abba se akarnak belenyugodni, hogy a gyülekezet létszáma fogy. Legkevésbé abba, hogy a bevétel csökken. Tudják, hogy az embereket nem vonzza az, ha Isten tényeit teszik eléjük döntésre, ellenben minden áldozatra készek, ha valaki a túlvilági életre nézve biztonságot kölcsönöz nekik, politikájukat igenli (ha némán is) és megszabadítja őket az ún. magánbűneik terhelésétől. Az ilyen lelkipásztor méltán panaszkodik, hogy nincs evangelizáció, az egyház pusztulását jósolja és körülnéz, hogy ha evangelistát nem is, de legalább olyan szónokot szerezzen, aki kiabálni szokott, — hátha evangelistát vélnek benne.

g) A személyi problémák a hallgatóságot se hagyják érintetlenül. A lelkipásztoroknak többet kellene foglalkozniuk pszichológiával és pszihopatólógival. Volt olyan esetem, amikor a gyülekezet egyik tagja kérve kért, hogy részletesebben beszéljek a bűnökről, miként egy általa megnevezett evangelista beszél, aki nem kíméli a hallgatóságot, keményen ostromozza: „Tessék elhinni, jól esik az az embernek!“ Ha ezt a végén nem is mondta volna, már beszéd közben meggyőződtem róla, hogy patológikus tünettel állok szemben és nem lepődnek meg, ha ez az atyafi otthon a feleségével a szó fizikai értelmében vett ostorral ostromoztatná magát... Nem kell félnünk hát a valóság ismeréséről és szabad azoknak a pszichikai, gazdasági, politikai okoknak a mélyére néznünk, amelyekből fonódik össze valamiféle igény felénk, amelyről azt véljük, hogy indokolt, lelki és helyes. Pedig ilyenkor nem az igény kielégítése, hanem a kiváltó okok leleplezése és gyógyítása a feladatunk. Bátran megkérdezhetjük: vajon akkor is olyan tömegek hallgatnák az ismert nyugati „evangelistákat“, ha prófétai üzenetet tolmácsolnának ezek?... A felelet benne van a kérdésben.

B) A történelmi utasítás (eligazítás).

Hálát kell adnunk azért a mai napig se eléggé méltányolt valóságért, hogy nálunk a prófétai üzenetet azok ismerték fel és közvetítették először, akik ugyanakkor a kérügma emberei voltak szívük és életük szerint. Így a mi egyházi megújulásunk élére olyanok kerülhettek, akik teljes hitellességgel és érvényességgel közvetíthették az üzenetet. Személyük kizárta a kérügma és a prófétai üzenet szembeállítását. Amde — jött a konstantini kísértés. Amikor látták egyesek, hogy az egyház életében az Isten tényeire szívből igent mondó „vonal“ győzött, megérezték, hogy e győzelemmel hatalom is jár és a hatalommal érvényesülési lehetőség. Aki érvényesülni kívánt, vagy féltette a pozícióját (nyugdíjazás!), de belső köze sose volt a kérügmahoz, átvette a prófétai üzenetet, amely csonkán és az ő szájából kontár politikálásként hallatszott. Ezzel a csonka igehirdetéssel olyanokat is el lehetett riasztani a hittől és az Isten-kívánta társadalmi döntésektől, akik egyébként szívesen követték volna egy teljes Igét hirdető pásztor példáját. Sajnos, az egyházkormányzat tűrte e garázdálkodást és elég későn ismerte

fel kártételeit. Pedig a prófétai üzenetnek nagyobb ellensége a lejáratus, mint a nyílt ellenszegülés. A lejáratus az ellenség malmára hajtották a vizet, — ezt is akarták. Az a vidéki lelkipásztor, aki prédikációjának egy tekintélyes részét a Szabad Népből olvasta fel, tudta mit tesz: nem engedelmesebbek lettek ettől az emberek, hanem olyanok, amilyenekké akarta tenni őket. Őt — sajnálták és az ominózus részeknél összenéztek. Nem is tudom, van-e az ilyen rontásra bűnbocsánat?! Vajon nem meríti-e ki a megátalkodottság kritériumát?!

Ime hát, világos: a csonka igehirdetésnek az a fajtája is, amelynek igazi és egyetlen tartalma a történelmi utasítás, — szükséghelyzet nélkül — átkozott engedetlenség, nincsen helye az egyházban.

5. A megoldás felé.

Ez a fejezet már rövid lehet, hiszen csak azt kell felszínre hoznia, ami a leirtakban benne van. Össze kell foglalni a teendőket! Ime:

a) Gondos theologiai elemzéssel (mert a rossz theologianak nem a theologiatlanság, hanem csakis a jó theologia az ellenszere) kell megállapítani azokat a különleges, extrém és nem is sűrűn előforduló „szükséghelyzeteket“, amelyekben indokolt a csonka igehirdetés valamelyik fajtájának a „bevetése“ és azokat kell megbízni az ilyen szolgálatokkal, akiknek ezekre *karizmájuk van*, de *ők maguk* a teljes Ige alapján állnak.

b) Következetesnek kell lenni abban, hogy az extrém-esetektől eltekintve nincs indoka és lehetősége másnak (se vasárnap délelőtt, se máskor; se prédikációban, se bibliaórán) mint csakis az igehirdetésnek. Az igehirdetés adatott a térítésre, a megszentelésre és az eligazításra. Vigyázzunk azonban a névre, — arra, hogy Ige-hirdetés. Aki szól, annak „mintegy Istenből“ kell szólnia a kérügmat és az üzenetet egyaránt. Ami az igehirdetésből *kilóg*, az lóláb, az ördög lába. Ahhoz, hogy egyházunk valóban megújuljon, ismét fel kell fedeznie az igehirdetést. Ennek pedig egyetlen útja van: a lelkipásztorok figyelme az igehirdetésre összpontosuljon. Nem értelmi figyelemről van csupán szó, hanem arról a belső „feszülés“-ről, amely az Isten Igéjét halálosan komolyan vevő emberre jellemző. Itt az ideje, hogy felhagyjunk már a bujkálással, az Élet Ura sokkal fellegesebb Király, semhogy sokáig belemenne a bujósdiába. Vállalunk kell, hogy mint megnyílt szemű emberek vezessük a vakokat, mert ha vak vezet világtalant, mind a ketten verembe esnek.

c) Mindazt, ami akár az evangelizációból, akár az eligazításból álproblémaként jelentkezik, el kell utasítanunk. Ellenben fel kell mérnünk, milyen szolgálatokat bízott ránk Isten küldetésünk szerint gyülekezeteink, népünk, az elidegenedettek, a pogányok és Izrael házának elszéledt juhai felé és vállalnunk kell a velük kapcsolatos *valóságos* problémákat, szolgálatokat: de mindig, mindenütt, mindenhol az igehirdetés (ha úgy tetszik: a teljes igehirdetés) „bolondsága“ által. Ugyanakkor segíteni kell azokon az atyafiakon, akik így vagy úgy a csonkaság jegyében szolgáltak, hogy ők is teljességre jussanak. Ha el akarnak jutni, el is jutnak, — ha nem akarnak. lelkük rajta. Egyházunk újulása az igehirdetés méltóságának, helyének felfedezése. Aki most más irányban keresgél, magát leplezi le. Az igehirdetés az evangelizáció

helyén: az „egész“ a „csonka“ helyén. Nyoma sincs benne semmiféle visszavonulásnak. Legfeljebb lemondás azokról, akiknek csakis azért kell a kérügma, mert megvetik Isten MA-BESZÉDÉT. Visszavonulás helyett (nemes értelemben vett) növekedést jelent, ha az egyház a TELJESSÉG alá helyezi magát. Az igehirdetés (kérügma + üzenet) az egyetlen olyan út, amely Isten mentő és újjáteremtő szeretetéhez a *szoros kapun át* vezet az embereket.

A „Pál uccai fiúk“ módján ma az egyházi élet naplójába *így* kell írni ezt, hogy IGEHIRDETÉS, a másikat meg *így* kell írni, — végig kisbetűkkel, — hogy evangelizáció vagy eligazítás. Mert több az, amiben mind a kettő *engedelmesen* benne van, mint az, amiben csak az egyik van bent — engedetlenül.

6. Időszerű tanulságok.

I. Kérügma prófétai üzenet nélkül — a szükségalkalmakat kivéve — politikai tett. Akkor is politikai tett, ha nem ilyenként jelentkezik. A test a testnek szolgál rejtett utakon és módokon.

II. Az ún. prófétai üzenet kérügma nélkül — a szükségalkalmakat kivéve — politikai tett. Ennek a politikai létrendben (állam, társadalom) van létjogosultsága, az egyházban idegen hang és gondolat, a test a testnek szolgál nyílt utakon és módokon. Az I. és II. politikai tett csak felületesen és látszólag különböztethető meg azzal, hogy az egyik (I) reakciós, a másik (II) „akciós“. Mind a kettő az ellenforradalom szolgája. Az egyik *helyesli*, a másik *kiváltja* a reakciót.

III. A kérügma és a prófétai üzenet együttese az igehirdetés. Az igehirdetés az egyház sajátos és szellemi szolgálata, amely áldás kíván lenni az egyes embernek, a gyülekezetnek, az egyetemes egyháznak, a nemzetnek és a politikai létrendeknek. Nincs olyan lét- és életterület, amelyet be ne ölelne (amelyhez Isten ne szólhatna) és olyan se, amely az igehirdetést kisajátíthatná magának. Nem a csonka, hanem csakis a teljes Ige teljes hirdetésére szól az ígélet, hogy Isten általa teremti újjá a világot.

IV. Az igehirdetésben a kérügma és a prófétai üzenet együttese nem formailag és nem merev szabályok szerint, hanem tartalmilag és organikusán jelentkezik. Lehet, hogy a kérügma az igehirdetés első fele vagy kétharmada és *így* nő ki belőle a prófétai üzenet. Az is előfordulhat, hogy az ige-

hirdetés a prófétai üzenettel kezdődik, jórészt ez tölti ki és a kérügmánál köt ki. Olyannyira nem függelékei egymásnak és nem magasztványok, hanem kölcsönösen áthatják egymást, hogy a kérügma is *így* árad a gyülekezetre, mint *mai beszéd* és a prófétai üzenet is mint *ósi hang* rázza meg az embereket. Esetleg egyetlen mondatban fel lehet fedezni mind a kettőt. Nem a beosztásra, a sorrendiségre és az arányra esik a súly, hanem arra, hogy valóban *legyen* az igehirdetésben *kérügma és üzenet*.

V. Mivel (a szükségalkalmaktól eltekintve) elutasítjuk a kérügmát a prófétai üzenet nélkül és az üzenetet kérügma nélkül egész egyházi keresésünk új irányt vesz. Ahelyett, hogy a csonka igehirdetési fajtákat siratnók, mert általuk *általilag* tömegeket lehet megnyerni, az evangelizáció és a történelmi utasítás könnyű, betétes tartalmának és hogyanjának az álproblematikájától az igehirdetés súlyos problematikájához fordulunk. Az igehirdetés problematikája igénybe veszi minden figyelésünket és erőnket, állandó Jákób-birkózást jelent, de Jákób-áldással is jár.

VI. E tanulságok a magam és igehirdető testvéreim számára *csak azért időszerűek*, mert (bár legalább 1961 éve kellene tudnunk) folyton osztályisméltésre bukunk belőlük: itt az ideje, hogy végre és végérvényesen megtanuljuk őket. Különben minden mozdulatunk megbontja a református egyház hitét és egységét. Az se az időszerűség fő kritériuma, hogy most szocializmusban élünk. Már legalább 50 éve *így* kellene gondolkodnunk és akkor könnyebb volna az Isten egyetemes megoldás-szándékát célzó szocializmus útja hazánkban. De ha nem élünk szocializmusban, akkor is ekként kellene irányulnunk, mert nem a szocializmus, hanem Isten kívánja ezt tőlünk. Mint ahogy azoknak az egyházaknak is *így* kell látniok szolgálatukat, amelyek nem szocializmusban élnek. És ha nem *így* látják, engedetlenek.

Vajha észbe vennők már legalább mi, hogy mennyire minden benne van a teljes Ige teljes hirdetésben (ébresztés, újítás, mentés és útmutatás); vajha szakítani tudnánk az immár hagyományos engedetlenségünkkel; vajha Isten országa boldog, alkalmaknak örvendő harcosai lehetnének a szocializmusban, — talán ezzel is segíthetnénk a többi egyháznak az úttalálásában. Nemcsak talán, hanem bizonyosan. Van eset, hogy az osztályisméltó, bukott diák annyira helyre jön, hogy ő taníthatja társait. Imádkozzunk, hogy *így* legyen.

Élías József

Augustinus — a tanítvány és barát szemében

Az úgynevezett egyházatyák közül legrésztesebben Augustinus életét ismerjük. Ez elsősorban magának Augustinusnak köszönhető, aki igen nagyszámú munkáiban — főleg a Confessionesben — sok olyan adatot közöl a maga életére vonatkozólag, amelyből viszonylag részletesen megismerhető sorsának alakulása, szellemi és lelki fejlődése. Köszönhető továbbá annak, hogy Augustinus műveit szinte az egész középkor folyamán

igen nagy becsben tartották s *így* nem estek áldozataul a könyvégetés fanatizmusának. Végül, de nem utolsósorban, köszönhető *Possidius* egykori calamai püspöknek, Augustinus ifjabb kortársának, tanítványának, barátjának és munkatársának, aki Augustinus-életrajzában örök emléket állít mesterének. És ezzel valójában önmagának is. Az 1954. évi Augustinus-jubileum alkalmából egyházi lapjainkban nem történt róla megemlékezés:

Augustinus nagysága eltakarta életének krónikáját. Úgy érzem azonban, hogy Possidius Augustinus-életrajza megérdemli figyelmünket. Alúliott a *Migne*-féle szövegkiadás (Patrológia, series Latina, XXXII. 34–66) alapján elkészítette Possidius „Vita... Augustini“-jének nyers fordítását, melynél figyelembe vette A. Harnack értekezését és németnyelvű fordítását (Abh. d. Pr. Ak. d. Wiss. Phil. — hist. Kl., B., 1930, I.), továbbá K. Romeis németnyelvű fordítását (1930). Az alábbiakban a „Vita“ alapján Augustinusnak olyan jellemvonásait és életének olyan eseményeit veszi az olvasó, amelyekből ma is tanulhatunk, és amelyekről feltételezhető, hogy olvasóink szélesebb körében nem ismeretesek.

1. Possidius élete.

Possidius földije Augustinusnak, mert észak-afrikai, közelebről valószínűleg szintén numidiai származású volt. Születésének helye és időpontja ismeretlen. A „Vita“-ból arra lehet következtetni, hogy Augustinusnál 15–17 évvel fiatalabb volt. Több ízben nevezi őt „tanítójának“. Az már bizonyosra vehető, hogy kb. egy évtizeddel túlélte mesterét, tehát 440 körül halhatott meg. Mintegy húsz éves lehetett, amikor Hippo Regiusban Augustinus közvetlen környezetébe került: tagja lett annak a kolostornak („monasterium“), amelyet Augustinus (még presbiter korában) 391-ben alapított. Itt 6–7 évig Augustinus legszűkebb tanítványi, majd lassan baráti köréhez tartozott. A hippoi monasteriumból 397–98-ban Calama városka „püspöki“ székhébe került. (Megjegyzendő, hogy ez a tisztség akkor inkább a lelkipásztori tisztségnek felelt meg, a mi mai fogalmaink szerint.) Maga írja a „Vita“-ban, hogy egyike volt annak a mintegy tíz lelkésznek, akiket egyes környékbeli gyülekezetek a már híressé vált hippoi kolostorból lelkipásztornak meghívtak és megválasztottak. Sem lelki szempontból, sem — a szó szoros értelmében — fizikai szempontból nem volt könnyű parochia a calamai. A gyülekezet és lelkipásztora két oldalról is erős nyomásnak volt kitéve. Egrésztt a jelentős számú, de passzívabb viselkedésű pogányság, másrészt a még jelentősebb számú, de igen aktív, sőt időnként agresszív donatisták (a pietizmus ókori előfutárai) erős szellemi hatása és több ízben tettleges beavatkozásai közepette élt. Possidius igen tevékenyen résztvett a különböző egyházi gyűlések és tanácskozások sokszor szenvedélyes vitáiban, mindig aktívan támogatva Augustinust és irányzatát, amelynek helyessége felől — ebben nem kételkedhetünk — őszintén meg volt győződve. Augustinus ebben az időben már — szellemi hatását tekintve — Észak-Afrika elismert és nagy tekintélyű egyházi vezető embere az „egyetemes“ („katholikus“) hitet vallók előtt. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy Possidius ott és akkor nem látta meg Augustinus irányzatának hibáit. De a „mindent megérteni“ ebben az esetben sem jelentheti azt, hogy „mindent megbocsátani“. Possidius nem volt annyira művelt szellem és erős egyéniség, hogy mesterével és barátjával szemben — éppen Augustinus érdekében is — kritikai álláspontot tudott volna elfoglalni a szükséges esetekben. Három területen is osztozott mesterének hibáiban. Olyan hibákban, amelyek a későbbi századok folyamán egyre tragikusabb következményekkel jártak. Az első ilyen hiba: a hitkényszer alkalmazá-

sának teológiai és erkölcsi jogosultságáról szóló augustinusi tétel, a „compelle intrare“. A második: az „igazság“ védelmére és terjesztésére a világi hatalom jogsegélyt szabad és kell igénybe venni. („Igazság“ alatt természetesen a mindenkori „katholikus“ hitigazságokat és egyházi érdekeket kell érteni.) Harmadszor: annak figyelmen kívül hagyása, hogy a népi tömegek vallásos jellegű megmozdulásaiban, törekvéseiben mindig volt a történelem folyamán több-kevesebb társadalmi elem. Így a donatisták sem pusztán hitigazságaik szabad terjesztéséért küzdöttek, hanem egyidejűleg a *legszegényebb néprétegek helyzetének megjavításáért is*. A donatisták agrárforradalmi megmozdulásainak hiteles története mai napig síncs megírva. Ez több okból is érthető. Hadd hívjam fel azonban erre az igen szép és tanulságos témára idősebb és ifjabb teológusaink figyelmét. Possidius, mint talpraesett gyakorlati ember, két ízben is járt hivatalos küldetésben (408 és 410) Rómában, hogy a császári kormányzatnál „védelmet“ (!) kérjen a pogányok és donatisták ellen a „katholikus“ egyház részére. E két útjának része lehet abban, hogy Honorius császár 410-ben megújította az „egyház ellenségei“ ellen korábban kibocsátott törvényeket. (A katolikus vallás ekkor már egyedüli államvallás volt, mindenesetre még csak *de jure*.)

Az Észak-Afrikába betörő vandálok és segédcapataik 429-ben Calamát (Hippo Regiustól délnyugatra, Cirta közelében) is elfoglalták. A vandál-invázió egyre növekvő sikerei felvetették a kérdést: elmeneküljenek-e a lelkészek, vagy gyülekezetükben maradjanak? Augustinus a nyájuk mellett való maradásra buzdította a lelkipásztortokat. Possidius azonban a viszonylag jól megerősített Hippoba menekült és a tizennégy hónapos ostromot ott élte át. Mihelyt lehetett, visszament parochiájába és hozzáfogott a gyülekezet hitbeli, erkölcsi és anyagi újjáépítésének nehéz munkájához. Közben magára vonta Geiserich vandál fővezér haragját, aki inkább politikai taktikából, mint vallási meggyőződésből az arianizmus „híve“ volt („divide et impera“) és a „katholikusokat“ többekévéb elnyomta. Geiserich 437-ben megfosztotta Possidius állásától és száműzetésre ítélte. Possidius a legnagyobb valószínűség szerint Itáliába menekült, ahol — az akkori átlagos emberi életkorhoz képest — késő öregségben halt meg.

2. Viszonya Augustinushoz.

Augustinushoz fűződő viszonyáról ezt írja Possidius, munkája utolsó fejezetében: „Imádkoztatok velem és értem, hogy én ennek a férfiúnak — *akivel Isten ajándékából mintegy negyven esztendeig meghitt, szívet megújító barátságban, a véleménykülönbség minden keserősége nélkül éltem* — ebben az életben nyomába lépjek és példáját kövessem, a másik világban pedig vele együtt részem legyen a mindenható Isten ígéreteiben, mind örökkön örök boldogságban. Ámen.“

Barátságuk nem volt egyoldalú. Possidius nem dicsekvésből, nem a saját személye jelentőségének emelése érdekében emlegeti. Jóviszonyuk kölcsönössége Augustinus leveleiből irodalmilag is kimutatható. Augustinus a Memorius püspökhöz írt levelében „alter ego“-jának nevezi Possidius, akitől — mint írja — a tudományok terén ugyan nem sokat kaphatott, de aki őt „az Úr kenyerével

táplálta” („Dominico pane nutritus“). A 6—7 évi kolostori közös élet bőséges lehetőséget nyújtott Possidiusnak, hogy Augustinust valóban „lakva” imerje meg. A reggeli áhitatok, a közös imádkozások, a közös étkezések, a hivatali és pástori beszélgetések, az istentiszteletek, a könyvtári studiumok, a szegények gondozása, a nyilvános teológiai viták, a számadások ellenőrzései, a bírói székben való ítélkezések (ebben az időben a püspökök kisebb polgári (!) ügyekben már bírói joghatósággal voltak felruházva) és számos más alkalom módot nyújtott Possidiusnak, hogy Augustinus egyéniségét saját tapasztalatai alapján megismerje. Mindenesetre érdekesnek, találónak és így Possidius tárgyilagosságát bizonyítónak tűnik az a kép, amelyet Augustinus egyéniségéről a „Vita“-ban megrajzol. Mai szakkifejezéssel „introvertált típusnak” jellemzi Augustinust, aki a kontemplatív életet szerette, aki tehát nem volt vérbeli harcos, aktív, vezérkedő egyéniség. Így ír erről: „... egész hajlama arra vitte őt (t. i. Augustinust), hogy Isten dolgairól szóljon, akár prédikációban. akár meghitt, baráti körben.” (19. feje.) A negyven évi szoros összeköttetés is szó szerint értendő. Calama közel volt Hippához és Possidius calamai lelkipásztorsága idején gyakran meglátogatta Augustinust, elkísérte őt hivatalos útjaira, együtt küzdött vele a „tévtanítás” és az „egyházszakadás” ellen.

3. „Vita... Augustini” című munkája.

Possidius munkájáról valóban el lehet mondani, hogy „sine ira et studio” készült. Nincs meg benne az ókori és főleg a középkori életrajzírók legnagyobb részének az a hibája, hogy hősiüket erősen idealizálják, életét fantasztikus csodákkal szövik át és ezzel szavuk hitelét gyengítik, írásuk emberközeltségét rontják. Possidius ment maradt mindentől. Művében nincs a szolgálalkúságnak, hízelkedésnek semmi nyoma. Nem csinál Augustinusból „csodálényt”, még csak középkori értelemben vett „szentet” sem. (Érdekes, hogy Augustinuszal kapcsolatban alig fejlődött ki ereklye-kultusz.) Az igazi Augustinust igyekszik megmutatni: erényeivel és kisebb hibáival együtt, mint Isten kegyelmet talált eszközét, munkatársát.

A „Vita“-t 431—439 között fejezte be. Terminus ad quem: a 439. év, amikor Karthagót elpusztítják a vandálok. Ez az időpont magából az életrajzból következtethető. A 28. fejezetben ugyanis ezt írja: „A nagyszámú egyházközségből csak három maradt meg: a karthágói, a hippoi és a cirtai. Isten kegyelmes karja megóvta őket a pusztulástól. Az említett városok... most még állanak.” E sorokat Possidius Hippo 14 hónapos ostroma alatt írta, mert a következő mondat már így hangzik: „Augustinus halála után Hippót lakosai időközben végleg feladták és a várost az ellenség hamuvá változtatta.” Az 1—27. fejezet tehát még Hippóban készülhetett, a 28—31. fejezeteket pedig Hippo eleste után, de még Karthago eleste előtt illeszthette munkájához.

Műfaját tekintve: a „Vita” egyike a legsikerültebb, keresztényen talajon keletkezett életrajzoknak. Possidius maga is utal arra, hogy „az anyaszentegyház kegyes férfiainak példáját követi, akik... a Szentlélek indítására... azoknak, akik szívvel-lélekkel vágyakoznak fénylő példák után, a szemük elé rajzolták” az egyház nagy alakjait. „Ezért akarok én is, a szent titkok sáfárai közül

a legkisebbik, hasonló művet célul kitűzni” — folytatja Possidius. Ezek a „kegyes férfiak” (Pontius diakónus, Sulpicius Severus, Paulinus diakónus) viszont a nagy Suetonius „Vitaе Caesarum“-ját tekintették példaképüknek. Ez a hatás Possidius munkáján is meglátszik. Megtartja a Suetonius-féle négyes felosztást: a főhős élete, tettei, szokásai, halála. Abban is követi Suetoniuszt, hogy bizalmas értesüléseket, intimításokat, sok apró megfigyelést és jellemzést közöl. Ez sok tekintetben ma is frissé teszi a „Vita“-t.

Latin stílusa megfelel annak a pietásnak, mértéktartásnak, igazságszeretetnek, amely az egész munka alaptónusát megadja. Érzelmektől, frázisoktól, szuperlatívuszoktól és minden papi kenetességtől mentes egyszerű, komoly stílusban ír. Nem éri el azonban Augustinus, vagy Suetonius kitűnő latinságát. Nyelvezete jóval könnyebb, mint pl. Tertullianus helyenként idegesítő tömörsége. Összetett mondatait azonban csak felbontva lehet világosan magyarrá fordítani.

4. Possidius jelentősége.

Hálásak lehetünk Possidiusnak a „Vita” megírásáért. De teológiai, irodalomtörténeti és bibliai szövegtörténeti szempontból sokkal jelentősebb az a munka, amelyet Augustinus összes könyveinek, írásainak összegyűjtése, korrigálása, katalogizálása, megőrzése és másolatok útján való terjesztése érdekében végzett. A 31. fejezetben így ír: „Végrendeletem nem csinált Isten szegénye (ti. Augustinus). Nem is volt semmije, ami felől rendelkezhetett volna. Ismételten meghagyta, hogy az egyházközség könyvtárát és minden könyvet gondosan meg kell őrizni az eljövendő nemzedékek számára.” Possidius hűségesen és szakszerűen végrehajtotta mesterének testamentumát. Munkája végén, az ún. „Indiculus librorum, tractatum et epistolarum”...-ban közli Augustinus összes hiteles műveinek bibliografiáját. Ebben — egyebek között — ezt írja: Augustinus „a lelkek tanítására ezerharminc könyvet, értekezést, levelet írt, azokon felül, amiket itt nem lehet számításba venni, mert ő maga nem közölte számukat.”

Possidius „Vita“-ja és „könyvtárosi” munkája nélkül jóval kevesebbet tudnánk Augustinus életéről, személyiségéről, koráról, az akkori egyház-szervezetről és igazgatásról, a teológiai és egyházpolitikai harcokról, a lelkipásztorok és a hívek kegyességéről, az ott „érvényes”-nek tartott (és „érvénytelen”-nek tartott) igehirdetésről, a miszióiról, az egyház és az állam viszonyáról, az általuk használt Biblia szövegéről, stb. Hűséges sáfarkodása nélkül a „Doctor gratiae” hatása lényegesen kisebb lett volna az utókorra, így pl. a reformátorok kegyelem-tanára is.

5. Augustinus — a tanítvány és barát szemében.

A nagy személyiségeknél rendszerint azt szoktuk keresni, hogy mi az a központi élmény, amely életüket szinte determinálja? Possidius Augustinusra nézve így felel: mestere és barátja „Isten által elválasztott és megfelelő időben a mecstartóba emelt püspök, aki egész életével az Urat akarta dicsőíteni és köszönetet akart mondani meg szabadulásáért és (Isten) minden egyéb jótételemyéért.” Mai teológiai nyelven ezt így mondhat-

juk: Augustinus keresztyéniségének *alapotívuma a hálaérzet*, amely az üdvösségre való elválasztottságának és bűnei megbocsáttatásának bizonyosságából eredt, *célja pedig a „soli Deo gloria“*, amelyet egy Isten iránti leróhatatlan tartozásérzet színez.

Augustinus igen magas világi műveltséggel rendelkezett — a kor mértéke szerint —, mielőtt keresztyén lett, mégis szükségét érezte az állandó tanulásnak, szellemi fejlődésnek, különösen a teológiai tudományok területén. „Nappal és éjjel az Úr törvénye felett elmélkedett“ — írja róla Possidius.

A szorgalom mellett a szerénység is jellemvonásai közé tartozott, mint előtte is, utána is minden valóban kiváló embernek. Erre vonatkozólag idézzük Possidius egy mondatát, amely ma is nagyon megszívlelendő volna protestáns egyházaikban. Augustinusnak „az volt a felfogása — írja Possidius —, hogy mint laikus, csak azoktól az egyházközségektől tartja magát távol, amelyeknek nem volt lelkipásztoruk, amint ezt maga elmondta nekünk.“ Nem vonzotta tehát a stallum és nem csinált magának reklámot, hogy ide vagy oda megválasszák.

Augustinus komolyan törekedett arra, hogy a maga életét a Biblia tanításai, az első keresztyén gyülekezetek közösségi életének mintája szerint rendezze be. Az említett „monasterium“ belső rendjéről ezt olvassuk Possidiusnál: „Mint a keresztyén ösgyülekezetben, úgy ebben a kolostori közösségben sem volt senkinek semmiféle magántulajdona. Minden közös volt mindnyájuk számára és a közösből minden egyes tag megkapta a neki szükségeset.“

A Biblia tanulmányozása mellett, Augustinus másik kedves foglalatossága volt az igehirdetés. Szeretett prédikálni. „Nyilvánosan és szűkebb körben, otthon és a templomban adta elő az üdvösség Igéjét... Nem fáradt el, hogy újból és újból prédikáljon, a hívők nagy csodálkozására és örömére. Ezek azután elvitték Augustinus szavát a legmesszibb vidékekre is.“ (Hogy állunk mi ezek tekintetében?) A prédikációt Augustinus nem tekintette emberi teljesítménynek — pedig kitűnő rhétor volt! —, hanem így vélekedett: „Isten kezében vagyunk mi és a mi szavaink“, amikor prédikálunk.

Szemleli eredményeire nem volt féltékeny, sőt arra igyekezett és másokat is arra buzdított, hogy írásait minél szélesebb körben tegyék ismertté. Erről így tudósít Possidius: „Augustinus irodalmi hagyatéka nagyon nagy. Írásai olyan számosak, hogy aligha tudja őket bárki is — bármilyen szorgalmas — mind átolvasni és tartalmilag elsajátítani. Aki a könyvekről másolatokat akar készíteni, forduljon a hippoi könyvtárhoz, ahol a legjobb szövegek vannak. Vagy máshol is utánuk kutathat. Amit talál, lemásolhatja és megtarthatja. Mindenkinek, aki ezt kéri, irigység nélkül engedjék meg.“

Augustinus tisztas jómódban élt, de minden fényűzést tudatosan került. Ide vonatkozólag Possidiusról a következőket tudjuk meg: „Ruhái, sarui, fekvőhelye is igen egyszerűek voltak. Minden a rangjához illett: nem túl finom, de nem is túl silány. Asztala nagyon egyszerű volt. Váltakozva voltak rajta hüvelyesek és zöldfőzelékek, néha hús is, ha vendégek vagy betegeskedők is részt vettek az étkezésben. Augustinus ügyelt arra, hogy az asztalánál mindig legyen bor. (Megjegyzendő, hogy

maga Augustinus absztinens antialkoholista volt, de — úgy látszik — jó házigazda is. S. J.) Az apostol egyik szava szerint (I. Tim. 4:4) meg volt győződve arról és ki is mondta, hogy minden, amit Isten teremtett: jó; és semmi el nem vetendő, amit hálaadással élveznek. Mert megszenteltetik Isten Igéje és az imádság által. Az étkezésben csak a kanalak voltak ezüstből. A többi edények, amelyekben az ételeket felszolgálták, agyagból, fából, vagy márványból készültek. Nem kifejezetten a szegénység, vagy a szükség kényszerítette e korlátozásra, hanem Augustinus szerette ezt így. Minden esetben gyakorolta a vendégbarátságot. Az asztalnál figyelme inkább a felolvasásra és az eszméltető beszélgetésekre irányult, mint az evésre és ivásra. Az asztallapra egy verset faragtattott, hogy az emberszólás pestishez hasonló szokását kizárja:

*Az, ki barátjának szóval keseríti meg életét,
Méltatlan arra, hogy velem étkezzék.*

Minden vendégnek kerülnie kellett a könnyelmű és a mások becsületébe vágó beszédek. Így kívánta és erre intett Augustinus. Meghitt barátai közül néhányan, köztük püspök-társai is, egyik napon megfélemeztek erről a feliratról és a beszélgetés során vétettek ellene. Augustinus akkor igen bosszús lett és szemrehányásokat tett nekik. Ezt mondta: Vagy ki kell e sorokat kapartatnom az asztalból, vagy én fogok még az étkezés közepén az asztaltól felállni és a szobámba menni. Én és még néhány másik testvére tanúi voltunk ennek az esetnek” — írja Possidius.

Augustinus és a hippoi gyülekezet kiterjedt helyi szeretetszolgálatot végzett. Erről az alábbiakat olvashatjuk a „Vita“-ban: „Soha nem feledkezett meg szegény-testvéreiről. Osztozott velük az egyházi birtok bevételeiben és a hívek adományai-ban, amelyekből ő és övéi éltek. Ha az egyházköz-ségnek elfogyott a pénze, közölte a hívekkel, hogy nincs már mit szétosztani a szegényeknek. *Igen, még egyházi szent edényeket is szétötretett és beolvasztatott a szegények... javára.* Erről tulajdonképpen nem is akartam semmit sem szólni, ha nem láttam volna, hogy ez némelyek testies fel-fogásának ellenére volt. Már a boldog emlékezetű Ambrosius (milanoi püspök, Augustinus „lelki atyja“ és lelkipásztori ideálja. S. J.) azt tanította, hogy *a szükségben aggályoskodás nélkül szabad így eljárni.*“ (!)

Az egyház földi javainak kérdésében a bibliai realizmus talaján állt: tudta, hogy az egyháznak, mint földi szervezetnek szüksége van lelki szolgálatának elvégzéséhez anyagi javakra is. De távol állt tőle minden egyházi kapzsiság, a Mammon — sokszor kegyes látszatok mögé bujtatott — imádata. Abban az időben már gyakran hagytak (önkéntesen és — sajnos, egyre gyakrabban — „önkéntesen“, azaz lelki presszió hatására) ingatlanvagyon és pénzvagyont az egyházakra. „Augustinus — írja Possidius — soha nem akart házat, telket, vagy földbirtokot vásárlás útján megszerezni. Ha azonban valaki ilyen szabad elhatározásból ajándékozott, vagy hagyatékolt az egyházközségnek, azt nem utasította vissza. Ennek oka nem az volt, mintha ezeket szegényei (!) javára nem tudta volna felhasználni, hanem azt tartotta igazságosnak és méltányosnak, hogy az elhunytak gyermekei vagy rokonai birtokukba vegyék azt, amit ezek halálukkor nem akartak rá-

juk hagyni. Hagyatéki ingóságokat Augustinus a maga részére nem fogadott el. Így Augustinus semmi módon nem függött egyházközségének vagyonaától és javaitól.”(!)

Augustinus erkölcsisége askétikus vonásokat is mutat. Erről a következők olvashatók Possidius művében: „Környezetében és társaságában állandóan egyházi személyek voltak. Megosztották vele ugyanazt a lakást, ugyanazt az asztalt. A táplálkozás és ruházódás kiadásait közös kasszából fedezték. Ha valaki illetlenül viselkedett, a szabályt áthágta és a jó hang ellen vétett, azt Augustinus megrovásban részesítette. Amíg elviselhető volt (ti. a hangnem), Augustinus hallgatott. Nőknek nem volt szabad háza belsejébe lépni. Egy nő sem lakott ott soha, még vérszerinti nőtestvére sem, aki — mint özvegy — Istennek szolgált és hosszú ideig — haláláig — Isten szolgálóleányainak egyik kolostorában főnöknő volt. Ugyanez áll nagybátyjának és fitestvéreinek leányairól is, akik hasonlóképpen Istennek szolgáltak. Látogatásakor Augustinus az apostol által felállított szabályhoz (Jak. 1:27) tartotta magát, hogy csak árvákhoz és szenvedésektől meglátogatott özvegyekhez menjen.”

Augustinus a gyakorlati lelkészképzés és a pásztori beszélgetések mestere is volt. Példaként egyet idézünk Possidiustól: „Gyakran kötötte lelkére Augustinus alárendeltjeinek: *Isten embere egyáltalán ne közvetítsen házasságokat... és ne fogadjon el meghívást semmiféle lakomára.* Az első figyelmeztetés megőv attól, hogy a házasfelek — amikor vitába keverednek egymással — átkozzák azt, aki őket összehozta... Az utóbbi intelem a hashős rossz hírtől akarja az egyházi embert megóvni.” (E helyből mellesleg az is igazolást nyer, hogy ebben az időben az egyházi esküvő még sem „kötelező”, sem „szentség” nem volt.)

Augustinus őszintén sajnálta azokat a néptömegeket, amelyek a korabeli folytonos háborúskodások miatt rengeteg szenvedésen mentek át. (E téren talán csak az „eretnekek” szenvedéseit nem vette eléggé a szívére.) Bár alapjában véve pacifista hajlandóságú volt, különösen amióta a vandálok pusztításairól pontos híreket kapott, mégsem tudta kuszálni magát kora hadi-theológiájának hatása alól, sőt maga is hozzájárult elvi megalapozásához. Hippo ostroma alatt Augustinus betegen fektet. A naponta hozzá érkező hírek hatását így írja le Possidius: „... mindezeket az eseményeket keserűen siratta. Gyakran mondtuk: Igaz vagy te, óh Uram, és igaz a te ítéleted. 118. (!) zs. 137. v. Augustinus ezt a borzalmas és vad pusztítást... egészen más szemmel nézte, mint a többi ember. Szellemének pillantása magasabbra és mélyebbre hatolt. Hiszen az Írás mondja: Minél mélyebb a tudás, annál nagyobb a szenvedés, Eccl. 1:18 (!) és: A megértő szív olyan, mint a rágcsáló féreg a tagokban.” Mai napig is utat mutathat számunkra

Augustinusnak ez a — Possidius szerint — gyakran emlegetett mondása: „Nem nagy ember az, aki magától értetődőnek tartja, ha fák és kövek hullanak és emberek halnak meg.” (Mit mondott volna az olyan lövedékekről, mint az atomrakéta, vagy a hidrogénbomba?!).

Augustinus keresztyén módon tudott meghalni is. És ez sem kis művészet. Így emlékszik meg Augustinus utolsó napjairól és perceiről Possidius: „Isten által ajándékozott hosszú élete elfogyatkozott az egyház javáért és boldogulásáért való gondoskodásban. Közel negyven esztendei lelképásztorkodás rendeltetett számára a püspöki székben. Bizalmas beszélgetésekben ismételtén kijelentette Augustinus: Valóban buzgó keresztyéneknek — a lelképásztorokat sem véve ki — nem szabad igazi és becsületes bűnbánat nélkül távozni az életből. És itt figyelmen kívül kell hagyni azt, hogy meg vannak keresztelve. (Ez igen jelentős evangéliumi gondolat, mert az akkori általános egyházi felfogás szerint a megkeresztelés pusztán ténye „ipso facto” büntőlő erővel bírt, tehát „feleslegessé” tette az „extra” bűnbánatot. S. J.) Ő maga e szerint az alapelv szerint járt el utolsó betegsége alatt, mely a halálba vitte őt. Leírta ugyanis magának Dávid néhány bűnbánati zsoltárát és a leírt íveket ágyával szemközt a falra erősítették. Folytonosan ezeket nézte betegsége napjaiban. Imádkozva olvasta őket és közben bőven hullottak könnyei. Hogy így teljesen zavartalanul és gondolatait összpontosítva maradhasson, azt a bizalmas utasítást adta nekünk, mintegy tíz nappal elköltözése előtt, hogy senki se lépjen be hozzá szobájába, kivéve azt az órát, amikor az orvosok vizitre jönnek, vagy amikor az ennivalót hozzák be. Az egész ezután következő időt Augustinus imádkozásra fordította. Utolsó betegsége kezdetéig nem hagyta abba Isten Igéjének hirdetését. Még élete estjén is vidám szívvel és erőteljesen prédikált. Megmaradt szellemének tisztasága is és a bölcsességgel teljes tanácsadás ajándéka. Egészséges és ép volt testének minden tagja tekintetében. Jól látott és hallott, egészen addig az óráig, amikor jelenlétünkben és imádságainktól kísérve... szép korban megtért atyáihoz.”

Possidius volt talán az első Augustinus tisztelőinek és megbecsülőinek mai napig élő hosszú sorában. Megsejtette mesterének irodalmi „halhatatlanságát” is, amikor ezt írja Augustinus irodalmi és szellemi hagyatékáról: „Bennük Augustinus a híveknek mindig újból elevenen áll lelkük elé.”

Nemcsak a mesterre, de jórészt a tanítványra, Possidiusra is áll a művében idézett distichon:

„Tudni kívánod, vándor, él-e a látnok a sírban?
Élek mindenkor, hol szavam olvassák!”

Sebestyén János

„Az ember a maga teremtettségében, tehát miközben mint ember létezhet, arra rendeltetett, hogy Isten szövetségestársa legyen. Ez a rendeltetése jellemzi létét a másik emberrel való találkozásban is. Az ember ama rendeltetésének, hogy az Isten szövetségestársa legyen, az felel meg, hogy *embersége*, létének különös módja természetétől fogva az *embertársi* vi-

szony. Miközben Isten az embert magához hívja, miközben arra szólítja fel, hogy Neki szolgáljon, ugyanakkor a másikat is teszi: megszólítja arra a rendeltetésére nézve is, hogy Neki szövetségestársa legyen. Tehát arra a rendjénvaló válaszára hívja fel, hogy emberré legyen. És ez konkrétan azt jelenti, hogy odafordítja embertársa felé!

Barth Dogmatik III/4. 127. 1.

D. Dr. Vető Lajos: A stockholmi lefegyverzési és nemzetközi együttműködési kongresszus — theologus szemmel

I. Külső keretek.

Ezt a kongresszust egy patronáló bizottság hívta össze, melyben neves tudósok, írók, s egyéb tekintélyek között egyházi emberek is szerepelnek. A Békevilágtanács nyilvánvalóan döntő szerepet játszott a kongresszus összehívásában, megszervezésében és lefolytatásában, de az egész kongresszus folyamán tapasztalni lehetett, hogy nem egyivású, egy világnézetű, vagy egy politikai álláspontot képviselő emberek gyülekezetéről volt szó, hanem éppen az volt a cél, hogy a legkülönbözőbb felfogást valló, de békeszerető emberek legyenek együtt az emberiség történelmének ebben a kritikus fázisában, amikor egyre inkább az elé a kérdés elé kerülünk, hogy vajon lesz-e atomháború, vagy sem.

A kongresszust nagy érdeklődés előzte meg és vette körül. Ez az érdeklődés pozitív és negatív természetű volt. Pozitíve érdeklődtek iránta azok, akik tisztában vannak azzal, hogy nem képzelhető el a háború és béke kérdésének tisztázása, közelebbről a világháború elkerülése kommunisták nélkül. A negatív érdeklődés abból állott, hogy a reakció óriási sajtó-kampányt folytatott a kongresszus ellen a kapitalista világban. Ez több héten át történt, résztvett benne a kommunista sajtó kivételével a svéd sajtó egésze is. Hasonló kampány folyhatott le egyházi körökben is. Ennek eredményeképpen az északi evangélikus államokból mindössze két lelkész vett részt a kongresszuson, egy norvég és egy svéd. A norvég, *Ragnar Forbeck* mindvégig ott is maradt a kongresszuson, s elnöki tisztelet is töltött be. A svéd lelkész azonban az első nap végén a megnyitás után püspöke „halaszthatatlanul fontos teendők” miatt vidéki szolgálatra küldte ki. Ez a svéd lelkész többet nem is jelent meg a kongresszuson. Az egész svéd közvélemény igen tartózkodóan viselkedett a kongresszus iránt. Fokozta mindezt az a körülmény, hogy a kelet-európai és balti államokból disszidált elemek tüntetést próbáltak szervezni a kongresszus ellen. Ebben oroszlanrészt vállaltak magyar disszidens „vezérek”, mint Fábrián Béla, Király Béla, Kovács Imre stb. A kongresszus lefolyása alatt is rölapokkal és sajtóúszítással próbálták zavarni a kongresszus munkáját. Főleg Nagy Imre és társai ügyét igyekeztek erre kihasználni. Nagy Imre körül külön-

ben is az egész kapitalista sajtó óriási sajtóhadjáratot folytatott. Stockholmban a Kongresszus idejére ütemezett tüntetést is szerveztek, de az csúfos kudarchoz fulladt. Noha körülbelül 8.000 magyar disszidens él Svédországban és sokezerre tehető a többi kelet-európai és balti államokból elszármazott emigráns, többheti sajtókampány eredményeképpen mindössze valami 70 ember jött össze a tüntetésre, amelyből ilyenformán semmi nem lett. Magán a kongresszuson mindössze két felszólalás tette szóvá a plenáris ülésen a Nagy Imre ügyet, de magánbeszélgetésekben, és egyes bizottsági üléseken szóba került.

Meglehetősen elterelte a figyelmet a Nagy Imre ügyről és általában az ügynevezett magyar-kérdésről a közép-keleti események viharos sorozata. Az iraki forradalom és az amerikai csapatok libanoni partraszállása a legerősebben izgalomba hozta a nyugati közvéleményt, a kongresszus tagjait is. *Malaviya* hindu küldött éppen ezért nagy tetszést aratott az együttműködési bizottság ülésén elhangzott felszólalásával, amikor kifejtette, hogy a Nagy Imre kérdés Magyarország belügye s nem veszélyezteti a világbékét, ellenben például az algéri háború, vagy a libanoni agresszió, miután veszélyezteti a világbékét, a kongresszus figyelmének a körébe tartozik. A kongresszuson sok arab vett részt, s ezek rendkívül szenvedélyesen irányították a kongresszus figyelmét a libanoni és iraki eseményekre, valamint az algéri háborúra. Végül is az ügynevezett magyar-ügy egészen háttérbe szorult.

A kongresszus első napjai igen izgalmas világpolitikai légkörben folytak le. Kérdéses volt, hogy a világ minden tájáról érkezett delegátusok simán hazautazhatnak-e. Ezért a kongresszus másfél nappal korábban fejeződött be, mint ahogyan eredetileg tervezték. A kongresszus vezetősége azonban biztosította, hogy minden felszólalásra jelentkező elmondhassa beszédét, azért éjszakai ülés is volt, amely hajnali háromig tartott. Szükségesnek látszott a kongresszus tagjainak mielőbbi hazautazása azért is, hogy otthon a saját hazájukban lépjenek a béke érdekében akcióba.

Jellemző a kongresszus nemzetköziségére, hogy a felszólalásokat a plenáris gyűléseken a következő nyelveken tolmácsolták párhuzamosan: arab, kínai, angol, finn, francia, német, japán, orosz, spanyol és svéd.

A plenáris gyűlésekkel váltakozva dolgoztak a bizottságok. Számszerint öt bizottság volt: 1. Lcszerelési bizottság, 2. A politikai együttműködés bizottsága, 3. Kulturális bizottság, 4. A békeerők

* Ebben a cikkemben a stockholmi békekongresszusnak kizárólag a vallási vonatkozásairól és teológiai problematikájáról számolok be. Az egész konferenciáról tájékoztatást nyújt a világi sajtó.

együttműködésének bizottsága, 5. Gazdasági bizottság. Magam a békeerők együttműködésének bizottságában vettem részt, ahol fel is szólaltam. Ebben a bizottságban körülbelül háromszázan vettünk részt.

Megvolt a lehetősége annak, hogy egy délután foglalkozási ágak szerint jöjjenek össze a kongresszus tagjai. A vallásos érdeklődésű kongresszusi tagok két ízben tartottak külön összejövetelt, mindkét esetben igen nagy érdeklődés mellett. Egyházi, teológiai szempontból ezek az összejövetelek különösen érdekesek és tanulságosak voltak. A plenáris ülésen elhangzott vallási és egyházi vonatkozású előadásokon kívül főleg a külön megtartott egyházi, illetve vallási találkozókra a tapasztalataira támaszkodva ismertetem az alábbiakban a kongresszus vallási vonatkozásait.

II. Egyházi és vallási alapú megnyilatkozások a stockholmi kongresszuson.

A stockholmi békekongresszus összehívóinak az volt a céljuk, hogy politikai és világnézeti különbségek figyelembevételével méltán gyűjtsék össze és szólaltassák meg a béke nemzetközi erőit. Innen érthető, hogy ezen a kongresszuson az eddigi békegyűlésekhez képest *feltűnően sok volt a vallási és egyházi megnyilatkozás.* Meg kellett állapítanom, hogy az ilyen megnyilatkozások felé különösen nagy figyelemmel fordultak a kongresszus tagjai. Egy kis idő múlva nyilvánvalóvá lett, hogy milyen vallási és világnézeti csoportok vannak jelen, s az is, hogy egyes világnézeti irányzatok különösképpen is igyekeznek szóhoz jutni és tanaikat terjeszteni. A kommunisták szinte szerényen a háttérben maradtak ahhoz képest, ahogyan például a gandhista indiaiak síkraszálltak a saját, elveik érvényesítéséért. *Nehru* asszony, a miniszterelnök unokahúga nemcsak a plenáris ülésen mondott hosszú beszédet, hanem az összes bizottságokat felkereste és mindenütt igyekezett híveket szerezni az erőszaknélküliség világnézetének és politikájának. A bizottsági és papi összejöveteleken a buddhista szerzetesek is igen feltűnően juttatták kifejezésre politikai állásfoglalásuk hitbéli, vallási alapjait is. Természetesen nem hiányoztak a keresztyén állásfoglalások sem

Az alábbiakban ismertetem a fontosabb vallási, illetve egyházi alapon történt megnyilatkozásokat.

Magyar részről a kongresszus plenáris ülésén

Grósz József római katolikus érsek üzenete hangzott el, *Mag Béla* címzetes apát felolvasásában. Ez az üzenet teológiai szempontból is érdekes. *Grósz József* rámutat arra, hogy a magyar római katolikus papság a békemozgalmat az evangélium szellemének és XII. Pius pápa utasításainak megfelelően támogatja. XII. Pius pápa ezévi húsvéti üzenetében is a keresztyénség legfontosabb feladatáknak jelölte meg az igazságos béke helyreállítására irányuló közreműködést. A katolikus egyház felfogása szerint — mondja — a háború semmilyen körülmények között sem jelenthet erényt. Míután a háború önmagában is, eltekintve a velejáró minden más rossztól, kegyetlen dolog, a háborút nem lehet Isten számlájára írni, hanem csak az emberére. És ha ez így van, akkor a háborút nem tekinthetjük elkerülhetetlen végzetnek. A háború emberi dolog, távol tartásához emberi erőfeszítésekre és emberi eszközökre van szükség.

Üzenete végén is találunk egyházi vonatkozást.

Szerinte minden háború csupán fájdalmas seb a világ rendjén. Augustinusra hivatkozik, aki a következőkre figyelmeztet: „Dicsőségesebb feladat a háborút tárgyalások útján tenni lehetetlenné, és ugyancsak dicsőségesebb dolog a békét békés tárgyalásokkal biztosítani és fenntartani, mint háborús vállalkozásokkal“. Ideje — folytatta *Grósz József* — hogy 1500 évvel Augustinus után odáig jussunk, hogy ami ezideig csupán a bölcsek felismerése volt, most sok-sok millió ember törekvéseivel összhangban az élet valóságává legyen. Üzenete a következő mondattal fejeződik be: „Adja Isten hogy mindazok legyőzhetetlen többségként egyesüljenek, akiknek szívében és szemében nem az a láng a legragyogóbb, amelynek kardokat kovácsolnak, hanem az a másik láng, amelynek a kardokat a kultúra ekevasává és eszközeivé alakítják át.“

Niemöller Márton egyházelnök

is írásbeli üzenettel köszöntötte a békevilágkongresszust tekintettel arra, hogy korábbi ígéretének megfelelően júliusban előadássorozatot kellett tartania az Amerikai Egyesült Államokban. A béke megőrzése szerinte olyan feladat, hogy tőle az emberiség jövőjéig földi egzisztenciája függ. Szüntelenül nyugtalanítja az a kérdés, hogy *nem fog-e sokkal több kockán, mint csupán a biológiai veszély, amely önmagában véve is ijesztő.* Hogyan remélhetjük, hogy az embereket és a népeket a törvény védelme alatt együttélésre bírjuk, hogyan tudjuk megszilárdítani és fenntartani az ember méltóságát és szabadságát, ha továbbra is megengedjük e világ hatalmasainak, hogy a dzsungel törvényét büntetlenül, ellenőrzés nélkül és akadálytalanul gyakorolhassák? *Minden kockán forog és ezért minden erőt latba kell vetni, mindent meg kell tenni, hogy ezen a válságon urrá lehessünk,* — írta Niemöller.

Collins L. John kanonok, a londoni Szent Pál székesegyház papja a nukleáris lefegyverzés érdekében folytatott küzdelem elnöke Angliában, a világkongresszust köszöntő sorában kifejtette, hogy a *nukleáris fegyverek gyártása és felhalmozása gonosz és esztelen dolog —, semmiképpen sem egyeztethető össze a keresztyén evangéliummal.* Üzenete végén kifejezi azt a reményét, hogy kommunisták és nem-kommunisták, keresztyének és nem-keresztyének, pacifisták és nem-pacifisták egyet fognak érteni: minden tőlük telhetőt meg kell tenni, hogy a világot megszabadítsuk a nukleáris fegyverek mérges fenyegetésétől.

Endicott G. James

kanadai protestáns lelkész beszédében közvetlen teológiai vonatkozásokat nem lehet találni, annál élesebben mutat rá azokra az *erkölcsi* visszáságokra, amelyek a fegyverkezéssel járnak együtt. Egyre növekszik az elszegényedés a fegyverkezés következtében, ugyanakkor fokozódnak az emberi igények a világ minden táján. A szakadék egyre nagyobb a föld feletti területeinek életszínvonala és az elmaradt területek életszínvonala között. De az utóbbi helyeken is fokozódik az igény arra, hogy olyan dolgokkal is rendelkezzenek az emberek, amelyek nem jutnak el hozzájuk, de amelyeknek létezéséről tudnak. Ezt a *különbséget az elmaradott népek nem fogják sokáig tűrni.* A fokozódó igények forradalma egyre hevesebbé válik, s mindnyájan

katasztrófa felé rohanunk, ha az egész világ, mint egységes egész nem fog össze, hogy kielégítse az erősödő követeléseket a pénz javarészét, amelyet most fegyverkezésre fordítanak, produktív célokra használva fel. Amíg egyfelől földünknek óriási területei kulturális és gazdasági tekintetben elmaradtak s nélkülözik az élet korszerű javait, másfelől a fejlett országokban komoly nehézségeket támaszt a túltermelés. A fegyverkezés ezt a problémát nem tudja megoldani. Ma már az Egyesült Államokban külön állami jutalmat kapnak azok, akik nem termelnek. Nemrég egy amerikai szenátor a következő hozzáintézett levelet olvasta fel a szenátusban:

„Igen tisztelt Szenátor Úr!

Bordeaux barátom, aki Pinea County-ban lakik, ebben az évben a kormánytól több mint ezerdolláros csekket kapott, fizetségül azért, hogy 50 sertést nem nevelt fel. Ezért a következő évben sertés fel nem neveléssel fogok foglalkozni, és nagyon szeretném tudni, hogy az Ön nézete szerint milyennek kell lennie az olyan farmlak, ahol nem nevelnek sertéseket, és melyik az a legjobb sertésfajta, amelyet nem kell felnevelni. Ennek során a legsúlyosabb feladat az lesz, hogy leltárt állítsunk össze azokról a sertésekről, amelyeket nem nevelünk fel. Az a tervem, hogy eleinte kicsiben kezdem, és mindössze négyezer sertésre szorítkozom, ami azt jelenti, hogy körülbelül 80.000 dollárhoz jutok. Viszont azok a sertések, amelyeket nem fogok felnevelni, körülbelül 100.000 bushel tengerit nem fognak elfogyasztani.

Tudomásom van arról, hogy Ön kártalanítja azokat a farmereket, akik nem termelnek tengerit. Fizetni fog-e Ön nekem azért, hogy én nem fogom megtermelni azt a 100.000 bushel tengerit, amit nem etetek fel azokkal a sertésekkel, amelyeket nem nevelék fel?

U. i. Szabadezen kívül 10 vagy 12 sertést felnevelnem — annyit, amennyire szükségem van, hogy legyen saját használatomra néhány oldal szalonnám?”

Az idézett levélben jellemzett visszásságra hivatkozva, Endicott szerint eljött az ideje annak, hogy a kormányokat és parlamenteket meggyőzzük annak a szükségességéről, hogy a legjobb üzlet, ha nem gyártanak fegyvereket. Ettől erkölcsi javulást, jobb szociális viszonyokat, és gyermekeink számára jobb jövődőt lehet remélnünk.

Iwand Hans Joachim

nyugatnémetországi, bonni teológiai professzor úgy szólalt fel a plenáris ülésen, mint az evangélikus keresztyén egyház egyik tagja. Elmondotta, hogy a nyugatnémet hadsereg atomfegyverekkel való felszerelése elleni harcuk sajnos nem sikerült, de hazájának nagy része pártkülönbségre való tekintet nélkül boldog lenne, ha a megosztott Németországban és Európa közepén mégis csak elkerülnék az atomfegyverkezést. A németek látják azt is, hogy az általános leszerelés tekintetében is nagyon sokat jeletene, ha éppen a megosztott Németországban lennének jelei a lefegyverzésnek. Egyébként nálunk egyre tudatosodik a fenyegető veszély. Persze az atomerő felfedezése olyan jelenség, mely korábban nem volt és nem is lehetett probléma, úgyhogy erkölcsi, társadalmi és politikai fogalmaink nincsenek még erre a problémára beállítva. A régen elhasznált képzetek, amelyek ma még a művelt embereknél is ott élnek, sajnos nem tűn-

nek el hamar. De mégis látnunk kell, hogy úgy kezdenek olvadni, mint a hó tavasszal. Ha néha úgy is tűnik fel, mintha újra visszatérne a jégkorszak, bátor szívvel kell arra gondolnunk, hogy az ilyen hidegbetörésekkel szemben áll a természet törvénye. A természet törvénye pedig reményünk szerint tavaszt ígér. Ez a reménység munkánk legfontosabb eleme. Az imperializmus és a kolonializmus egy régi, letűnő korszak maradványa. Meg kell találnunk a megfelelő átmeneti módszereket, hogy megszabaduljunk tőlük anélkül, hogy az összeomló romok maguk alá temessenek bennünket. Büszke arra, hogy a teológusok nálunk jó munkát végeznek. Többnyire csak a magas tudományos, társadalmi és sajnós egyházi intézmények vezető-emberei maradnak makacsok és belátásnélküliek, de egy napon a jég ezeken az úgynevezett csúcsokon is olvadni fog. A tavasz mindig a völgyben kezdődik. Ő nem politikus, mégis három dolog egyre világosabbá válik előtte.

1. Az emberiséget érintő események belső és külső összefüggését többé nem lehet figyelmen kívül hagyni. Assunk el minden hamis optimizmust, mintha lehetnének még lokálisan körülhatárolt háborúk, és mintha a népek együttes felemelkedését fel lehetne tartóztatni.

2. Van objektíve megalapozott optimizmus is. A világbéke lehetséges és csak mint világbéke lehetséges. Hruscsov javaslatát az azonnali csúcstalálkozóra vonatkozólag ilyen értelemben pozitíve értékeli. Kétszer megkíséreltük, hogy az európai válságot háborúval oldjuk meg. Ez most az első eset, amikor a válságot a világbéke értelmében meg lehet szüntetni.

3. Nyilvánvaló párhuzam van a Közel-Kelet és Közép-Európa között. A népek szívében ez a két legérzékenyebb hely. Aki az emberiség jövőben hisz, mindent meg fog tenni a feszültség enyhítésére és mindenek előtt a másik oldalon lévő partnernek a kezét nyújtja minden javaslattal kapcsolatban, mely a békét szolgálja. Idetartozik a Rapacki-terv is.

Iwand azzal fejezte be, hogy az atomerő felfedezése következtében a saját kezünkre van bízva az emberi élet. Itt Stockholmban most szimbolikusan kinyújtjuk egymás felé kezeinket és szilárdan megragadjuk, hogy együtt tehesünk lépéseket előre. Várral bemocskolt kezek nem fogják tudni megragadni az eljövendő boldog korszakot.

Goring kanadai lelkész

a plenáris ülésen elmondott beszédében szintén hangsúlyozta, hogy mint keresztyén ember szólal fel és a kanadai keresztyének egyik csoportjának a megbízásából van jelen a békekongresszuson. Ezek a kanadai keresztyének, mint Krisztus követői megkísérlik, hogy békesség-szerzők legyenek, és Uruknek, a békesség fejedelmének szolgálnak. Kanadában az ő csoportjukban vannak pacifisták is, akik az erőszak minden módját elutasítják, de vannak olyanok is, akik nem pacifisták. Ő maga is, a felszólaló azon a véleményen van, hogy miután ebben a mi világunkban akadnak emberek, akik képesek erőszakot alkalmazni embertársaik megsemmisítésére, a keresztyének számára adódhatnak idők, amikor az erőszakkal szemben erőszakot kell alkalmazniuk, ha két rossz közül ez a kisebbik rossz. Az atomfegyverek feltűnésével a háború kérdése új fázisba lépett. Nincs nagyobb rossz az atomháborúnál és az atomháborúra nincs

igazolási lehetőség. Mint Krisztus követője az atomháborúról csak annyit mondhat, hogy teljes egészében elutasítja. Ő az atomháború ellensége és mindent igyekszik elkövetni annak megakadályozása érdekében, hogy Isten világára ilyen megpróbáltatás szakadjon. Azzal a reménységgel jött el a kongresszusra, hogy a béke érdekében itt is történhet valami. Amit elmond, kanadai keresztyén testvéreinek a gondolatait is tükrözi. Egyre több egyháztanács foglal állást a béke mellett. Némelyek már nukleáris fegyverekkel való kísérletek beszüntetését is követelték. Egyháza, a kanadai anglikán egyház, egyik tanácsa idevonatkozólag határozatot is fogadott el, amelyet szószerint idéz. A kanadai egyesült egyház moderátora markáns nyilatkozatot tett az atomháború kérdésében. Rajta kívül is sok olyan keresztyén vezetőember van, aki szerint a keresztyén ember az atomháborút semmiképpen sem támogathatja. A keresztyének törekvése Kanadában a béke és a lefegyverzés irányában egyre növekszik. Persze miután Kanadában egy évszázad óta nem volt háború, még sok náluk a könnyelmű gondtalanság. Egyesek azt hiszik, hogy az atomfegyverek olyan pusztító erejűek, hogy ezért nem fogja merni senki Őket használni.

Beszédének további részében arra a téves kanadai nézetre mutatott rá, hogy ami ma a világpolitikában történik, az az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió küzdelme a világhatalomért. Ezek a kanadaiak azért nem támogatják még erőteljesebben a Békevilágtanácsot, mert elhiszik, hogy a Békevilágtanács „a kommunisták uralma” alatt áll. Minden békevilágszervezetnek késznek kell lennie arra, hogy elítélje mindazt, ami fokozza a háborús veszélyt. A leszerelésnek lépésről-lépésre kell történnie. A gyors és totális lefegyverzésre nem lát nagy lehetőséget. Ennek oka a kölcsönös bizalmatlanság, amit csak felügyelettel és ellenőrzéssel lehet eloszlítani. Hiszi, hogy a kanadai nép a békét kívánja. Hiszi, hogy a világ a békét kívánja. Hiszi, hogy Isten azoknak az oldalán áll és azoknak az imádságaira fog válaszolni, akik a békét akarják. Nagy baj, hogy vannak olyan őrtütek, akik inkább választanák a megsemmisülés tüzeiben sírjukat, sem hogy különleges privilégiumaikat feladják. Az bizonyos, hogy az emberiség kezében van olyan erő, amely alkalmas a civilizáció, sőt az élet elpusztítására, mégse hiszi, hogy ez be fog következni. Mindaddig, amíg lesznek jóakarató emberek a földön, akik a békéért harcolnak, meggyőződése szerint nemcsak a háború elkerülése, hanem a lefegyverzés is lehetséges.

Forbeck Ragnar norvég evangélikus lelkész

a plenáris ülésen elmondott felszólalásában azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy miért olyan passzív békemozgalmunkkal szemben a nyugati keresztyén egyházak és keresztyének többsége és mit lehetne tenni, hogy ezeket a nagy erőket is megnyerjük az együttműködésre. Forbeck szerint főleg azzal érvelnek keresztyén körökben a békemozgalom ellen, hogy az az atheista kommunizmussal van kapcsolatban. Szerinte a kommunizmus, mint társadalmi és gazdasági rend, s mint a szocializmus továbbépítése helyes, és a legmélyebb lényege szentint keresztyén alapokkal bír. A kommunizmus és az atheizmus természetellenes és nem organikus összekapcsolása rendkívül árt mind a békemunkának, mind a nemzetek jövőjé-

nek. Ma még ő az egyetlen norvég lelkész, aki békemozgalmunkat aktíve támogatja. A nagy vesztélyben, amely az emberiséget fenyegeti, szükséges minden békeszerető ember összefogása, tekintet nélkül arra, hogy milyen a politikai, vagy világnézeti felfogása. Éppen azzal munkáljuk a békét, ha mint különböző világnézeti és politikai alapokon álló emberek tudunk összefogni azért, hogy a földet megmentsük a pusztulástól. Nagy benyomást gyakorolt rá éppen az, hogy olyan sok mindenféle nemzetből és fajból és politikai rendszerből jöttek össze békeszerető emberek a stockholmi kongresszusra. Felszólalását a következő mondattal fejezte be: „Békemunkánkban a mi Urunk Jézus Krisztusnak, a Békesség Fejedelmének nevében haladunk előre mi, a világbékemozgalom keresztyénei, abban a meggyőződésben, hogy *útunk Krisztusnak az útja is*”.

Nyikoláj metropolita

az orosz orthodox egyház nevében szólalt fel a kongresszus plenáris ülésén, s hatalmas beszédében főleg a keresztyénekhez fordult. A békeharc-hoz szorinte sziklaszilárd hitre van szükség. Az orosz orthodox keresztyének milliói hisznek az *emberi észben*, s hiszik, hogy az más embernél és más országokban is így van. A nemzetközi politika alapja és cselekvésünk fő célja az legyen, hogy szomszédainkat házunkban, mint jó vendéget és nem mint hódítót fogadjuk, ne követ, hanem sóval és kenyérrel fogadjuk. Ennek akadályai az *emberi akaratban* vannak. A legnagyobb veszélyt ma a háború és béke kérdésében az atomfegyverek, s a velük való kísérletek jelentik. Ezek a fegyverek keresztyén népek, jobban mondván keresztyén népek kormányainak a kezében vannak. Mindannyian tudjuk, hogy az atomhatalmak türehetetlen versengése mivel végződhetik. Mindenek előtt a keresztyének vannak abban a helyzetben, hogy befolyásukkal az erő politikáját a béke politikájává változtassák, tehát éppen tőlük függ, vajon lesz-e háború, vagy sem. Ezért szavát főleg a keresztyénekhez intézi. Mind akar hitbéli és az életben tapasztalható meg hasonlóságokról beszélni, erre nézve elegendő panaszt emel ellenünk az a szerencsétlenség, amelyet más emberekkel együtt átélünk. Ilyen szerencsétlenség volt a közelmúltban az első és második világháború. Mindkettőt keresztyén hatalmak indították meg. Most pedig egy harmadik háború veszélye nyomja lelkiismeretünket, egy olyan háborúé, mely az egész emberiséget az élet és halál kérdése elé állítja.

Mi is történik ma a világban? Az emberekben satnyul a szeretet és a testvériség érzése. A nukleáris robbantások következményeiben látjuk azoknak a „szenvédéseknek kezdetét”, amiről az evangélium profétál. Mégis távolról sem ismerjük fel mindannyian felelősségünk egész súlyát a világban lévő meg hasonlóságért, egész népek nyomorúságáért és elnyomásáért, minden igazságtalansáért és erőszakért, az emberiség további történelméért.

Nem keresztyének voltak-e azok, akik az atomfegyvereket alkalmazni kezdték?

És nincs-e okunk arra, hogy sírjunk azoknak a tette felett, akiknek az utasítására ezek a fegyverek egyetlen pillanatban pusztítottak el tízezreket Hirosimában és Nagaszakiban? És még most is vannak a keresztyén népek között emberek, akik

képesek lennének atomháborúba kezdeni, vagyis képesek lennének az emberiség megsemmisülésének a kockázatát magukra vállalni.

Nyikoláj rámutatott arra, hogy a *keresztyéneknek prófétai szolgálatot kell végezniök azzal a szörnű szándékkal szemben, amely úgy látszik a keresztyén államok politikájának sajnos az alapelve lehet.* Feltette a kérdést, hogy keresztyén tekintélyek hogyan viselkednek az atomháború lehetőségével kapcsolatban? Megemlítette azoknak a nyugatnémetországi katolikus professzoroknak a nyilatkozatát, akik az erkölcsant tanítják és ugyanakkor az atomfegyvereket próbálják igazolni. Megemlítette azt is, hogy az Amerikai Egyesült Államokban az egyesült presbiteriánus egyház vonakodik a kormányhoz felhívást intézni a nukleáris kísérletek haladéktalan beszüntetésére. Az ilyen esetek és a hozzájuk hasonló fokozzák a keresztyének felelősségét a világfeszültségért. Nyugaton egyes keresztyének megfélemedtek arról a tanításról, melyet Krisztus adott Jakabnak és Jánosnak Samária városánál, mikor ezek az égből tüzet akartak a városra zúdítani, mivel a samáriaiak az Urat megtagadták. Krisztus ezt megtiltotta nekik és azt mondotta: „Ti nem tudjátok, minémű lélek lakozik bennetek, mert az Embernek Fia azért jött, hogy megmentse és nem hogy megölje az emberek lelkét” (Lukács 9, 55–56). Nincs jogunk nekünk, keresztyéneknek, arra, hogy elfeledjük, amit Krisztus végrendeletként hagyott meg nekünk, hogy ti. békében éljünk, s hogy Isten fiainak azokat nevezzék, akik a földön békét szereznek. *Vajon csakugyan odáig jutottunk mi keresztyének, hogy többé nem értjük az evangéliumot?*

Mindez megerősíti keresztyén felelősségünket amiatt a rossz miatt, amely a világban uralkodik és mindnyájunkat mindenekelőtt egységre kötelez. De a gonoszt csak úgy tudjuk gyöngíteni és legyőzni, ha felhagyunk az erő és a megfélemlítés politikájával.

Majd Nyikoláj szenvedélyes hangon hívta fel valamennyi ország keresztyén egyházait, hogy *a híveket aktív ellenállásra szólítsák fel a háború gondolatával szemben.* Felhívta az összes egyházakat, hogy *erősítsék a béke-igehirdetéseket, egyesítsék híveiket a sajtó segítségével, gyűlések és beszédek révén a nukleáris fegyverek elleni küzdelemre.*

Szükségesnek tartja Nyikoláj a Kelet és Nyugat keresztyéneinek kölcsönös kapcsolatát. Szükségesnek tartja a közeledés érdekében konferenciák rendezését dogmatikai, történeti, nemzetközi és életfontosságú kérdések megtárgyalása céljából. Szükségesnek tartja, hogy valamennyi keresztyén számára kongresszus hívattassék össze. A nehézségeket a keresztyén vértanúk legyőzhetetlen lelkiületével kell leküzdeni.

Felszólalása végén Nyikoláj a nem-keresztyén vallású hívő emberekhez fordult, mert *nincs valóság a földön, amely az atomfegyverek használatát igazolhatná, s mely nem tekintené vallásos követelménynek, hogy a nemzetközi problémákat békésen, háború nélkül kell megoldani.*

NEHRU RAMESHWARI ASSZONY,

Nehru miniszterelnök unokahúga is felszólalt a plenáris ülésen. Már említettük, hogy az ő agitációja jelentős mozzanata volt a stockholmi kong-

resszusnak, s látszott, hogy egyes nyugati keresztyén emberekre és csoportokra is hatást gyakorol. Beszéde elején Nehru asszony az aktuális politikai problémákkal foglalkozott. A közeli eseményeket az ENSZ alapokmánya nyilvánvaló megsértésének minősítette, s kifejtette, hogy az indiaiak rokonszenve teljes egészében Irak és Libanon népeit, s magukat velük szolidárisnak jelentik ki. Hangsúlyozta, hogy a két mögöttünk lévő világháború tapasztalatai teljesen bebizonyították, micsoda értelmetlen dolog a problémák megoldására háborút használni fel eszközül. Majd rátért az ENSZ-re, amely ebből a belátásból származott, de nem váltotta be a hozzáfűzött összes váradalmakat. Az ENSZ helyzetét nagymértékben gyöngíti szerinte, hogy az emberiség együtödrését magában foglaló Kínai Népköztársaságot nem vették fel a tagok sorába. Mégis az ENSZ már nem egyszer megmentette a világot lehetséges háborúktól. Persze jelenlegi összetételében az ENSZ inkább a *status quo* fenntartásán fáradozik, mintsem hogy a világban lévő feszültségek valódi okainak az eltávolítása érdekelné. A kis népek szabadságigényeit habozva ismeri el, és ha valamelyik hatalmas nemzet érdekeit érintik, az ENSZ erőtilen határozatainak a végrehajtására. Így van ez pl. a dél-afrikai faji diszkriminációval kapcsolatban is. A bandungi konferencia nagyjelentőségű esemény volt a távolkeleti országok antiimperialista összefogásában.

A világhelyzet esetelese után rámutatott arra, hogy a legjobb indulatú kormányok is csak bizonyos határig képesek a békét védeni és előmozdítani. Nem képesek azonban az emberek között megvalósítani azt a *szellemi forradalmat*, ami pedig lényeges az igazi földi békesség létrejöttéhez. Ezt a szellemi forradalmat csak maguk az egyes emberek hajthatják végre. Jó előjelnek tekinti, hogy ezen a téren is történt már egymás. A Békevilág tanács és más hasonló nemzetközi szervezetek kifinomálták az egész világon az embereknek azt a csoportját, amely bátran felemeli szavát minden igazságtalanság ellen és az igazságért száll síkra. Kiváló teljesítményt mutat ezen a téren a japán atom- és hidrogénbomba elleni tanács, de az afrikai és ázsiai szolidaritás-mozgalom is, melyet 1955-ben Delhiben alapítottak. Lelkesen üdvözi az atommentes övezet gondolatát, de felveti a kérdést, hogy miért csak Európában lehetne ilyen, s miért ne lehetne ilyen övezet India, sőt egész Ázsia is.

Mindezek az ember ébredésének jelei. *De mai problémáink gyökeréig kell hatolni.* Az emberiség évszázadok során megkísérelte, hogy problémáit az erőszak eszközeivel oldja meg. Most rájön ennek a módszernek az elégtelenségére. A kis- és nagyháborúk a további háborúk útját egyengetik. Ez a felismerés győzte meg őket arról, hogy a háborúkat teljesen ki kell küszöbölni és a vitás kérdéseket békés tárgyalásokkal kell megoldani. Mégis távol vagyunk attól, hogy minden problémánkat békésen oldhatnánk meg. Ennek egyik okát abban látja, hogy miközben békére törekszünk, továbbra is szívünkben hordozzuk az erőszak gondolatát. Ez teszi szavunkat hatástalanná.

Ezért mélyebben le kell hatolni a szívünkbe. Mindenekelőtt szükségesnek tartja, hogy az erőszak nem-alkalmazásának a hitét ápoljuk és egész magatartásunkat ennek megfelelően átalakítsuk. Szükség van arra, hogy gondolkodásmódunkat,

életmódunkat, de különösen másokkal való együttélésünket megváltoztassuk. Gondolatban, szóban és cselekedetben az erőszak alkalmazását félre kell tennünk. Céljaink elérésének minden eszköze a nyilvános élet minden területén nélkülözze az erőszakot.

Az erőszaknélküliség példájaként elmondja, hogy India hogyan harcolta ki függetlenségét a hatalmas Brit Birodalomtól. Egyetlen csepp vér kiöntése nélkül lett szabaddá India. *Mahatma Gandhi* vezetése alatt a lelki erők kifejlesztése és felhasználása révén, békés tárgyalások és kölcsönös megállapodások útján. Ennek következtében biztosították maguknak a nagy brit nép barátságát. Ma pedig készséges tagja India a brit államközösségnek.

A japánok is megkísérelték az erőszak nélküli módszer felhasználását, amikor öngyilkos-csoportot szerveztek a Karácsony-szigeti atombombakísérletek ellen. Ehhez egy bátor angol is csatlakozott. Később néhány amerikai quaker kísérelte meg, hogy az amerikai kísérleti veszélyzónát megközelítse. Az Egyesült Államok déli államaiban a négerék hasonló elv alapján püspökeik vezetésével vették fel a harcot a faji megkülönböztetés ellen. Nehru asszonynak az a felfogása, hogy az erőszak alkalmazásának az útja olykor nagyon hosszú lehet, de eredményre vezet. Kifejtette azt is, hogy az erőszak nem-alkalmazása nem a gyöngék fegyvere. Nagyobb bátorság és erő kell hozzá, mint az erőszakhoz. Csak az igazán erős ember tudja nélkülözni az erőszakot. Indiában a legharciasabb törzsek állták meg a legjobban a helyüket az erőszak-nélküli harcban. El kell jönnie annak a napnak, amikor minden erőszakot erőszak-nélküliséggel lehet helyettesíteni. Ehhez azonban talán több nemzedék ilyen irányú nevelése segíti el az emberiséget.

Azután elmondta Nehru asszony, hogy náluk sikere van annak a mozgalomnak, amelyik egy nagy szentjüknek (*Acharya Vinoba Bhave*) vezetése alatt folyik, aki az emberi szív megváltoztatása útján vállalkozott az erőszak-nélküli társadalom létesítésére, amelyben nincs kizsákmányolás. Egészen szerényen úgy kezdte, hogy önkéntes föld és pénzadományokat kért a földbirtokosoktól és a gazdagoktól a szegények számára, nem mint alamizsnát, hanem mint nekik kijáró részt, amit a gazdagok és a hatalmasok elraboltak tőlük. Ilyenformán csaknem kétmillió hold művelhető földre tett szert, amit a szegény parasztok között osztott föl. Ez a mozgalom most már a második stádiumhoz jutott. Vinobának egész falvakat és egész területeket ajándékoznak, hogy a közösség rendelkezésére bocsássa. Most azért szállt síkra, hogy eltöröljék az összes magántulajdont a művelhető földek vonalán. Egész falvak lettek a falu összes lakosságának tulajdonává, ők maguk kormányozzák őket, mintha egy család lennének.

Most abban az irányban próbálkoznak, hogy béke-brigádok létesítsenek, melynek az lenne a feladata, hogy akár az életük kockázatásával is, útját állják minden erőszaknak.

A létért való küzdelem elvének alkalmazását az emberi társadalomban Nehru asszony sajátos indiai vallásfilozófiája helytelennek tartja. Ha megváltoztatjuk gondolkozásunkat, szerinte az ilyen küzdelemre nem lesz szükség. Ebben a világban van elég mindenből mindenki számára, ha nem is mindenkinek a kapzsisága számára. Az

ember Isten képeire teremtett és csak akkor van ereje arra, hogy a világot megváltoztassa, hogyha önmagát felfedezi. Az ember a természetet tudományos felfedezéseivel győzte le. Megtanultuk, hogyan kell a tenger hullámain utazni és az ég magaslatain repülni. Szolgáltatunkba állítottuk a fényt, a levegőt és a vizet. Többé nem uraink, mint korábban voltak. Inkább hű szolgálaink, kívánságunknak megfelelően. Ugyanígy változtathatjuk meg az emberi természetet is, „ha egyáltalán van olyasmi, hogy emberi természet.” Csúpn az szükséges, hogy „a szellemi megismerés egészen új módja állíttassék ennek a szándékunknak a szolgálatába.” Ehhez gazdasági, társadalmi és kulturális területen sok előmunkálatra van szükség. Konferenciánkon is úgy látszik új tájékozódásra van szükség. Végül Nehru asszony kiállításba helyezte, hogy kifejtsd elvei alapján gyakorlati javaslatokkal fog szolgálni az egyes problémákkal kapcsolatban.

Hogy mennyire hatnak a gandhista indiai tanítások Európában is, annak beszédes bizonyossága volt a stockholmi kongresszuson

Iversen Félix

finn delegátus felszólalása a plenáris ülésen. Ez a finn önmagát olyan embernek tekinti, akinek véleményei „évtizedekkel előzik meg korát,” eszményképe pedig *Mahatma Gandhi* és *Schweitzer Albert*. Felszólalásában, támogatta Nehru asszonynak az erőszak nem-alkalmazásáról szóló felfogását. Amikor Gandhi éhségstrájkba fogott népe érdekében, az egész világ visszafojtott lélegzettel figyelte. Manapság egyetlen személy éhségstrájkja Iversen szerint sem fordítaná meg a világ folyását, de nohyha ezt a gondolatot milliók tennék a magukévá, talán nem lenne eredménytelen. Például, ha a 9.235 nukleáris fizikus, doktor és egyéb magasan kvalifikált tudós, akik a Nobel-díjas *Pauling Linus*-sal élükön az ENSZ főtitkárának ez év januárjában a hidrogén-bomba kísérletek megszüntetését követelő felhívást nyújtották át, ehhez a felhívásukhoz hozzáfűzték volna hogyha bizonyos idő múlva semmi nem történik a három atomfegyverekkel rendelkező nagyhatalom részéről, akkor egy bizonyos napon éhségstrájkba fognak. Képzeljük el továbbá, hogy ennek a lépésnek a hírére az egész világon új nevek jelentkezzenek a három kormányznál és az ENSZ főtitkáránál, orvosok és tudósok nevei, egyúttal férfiak és nők, szülők, fiatalok, dolgozók a nagy gyárakból millió számra, akiknek a munkája nélkül a mindennapi élet normálisan nem folyhatik. Iversen elképzelése az, hogy „az ilyen lépés még nagyobb eredményre vezetne, mint az, hogy az egyik atom-nagyhatalom, a Szovjetunió beszüntette atomrobbantási kísérleteit.”

Az éhség-strájk fegyverek nélküli harci eszköz, — mondotta. A fegyver erőszak nélküli típusa. Minden ember, férfi és nő egyaránt használhatja. Csak eddig ritkán használták és még nem fejlesztették ki. Persze ehhez az a hősiesség és határozottság szükséges, amelyet Gandhi tanúsított, amikor így a saját életét tette kockára éhségstrájkjaival.

Iversen még idézte *Dibelius* német püspököt, aki régebben kijelentette, hogy nincs többé igazságos háború. Majd ezen az alapon is a nem-erőszakos

akciók mellett tört lándzsát a béke érdekében, a háború ellen.

A plenáris üléseken elhangzott többi beszéd-
ben, amelyek önmagukban igen érdekesek és
értékesek voltak, egyházi, vagy vallási vonatko-
zás nem volt. A bizottsági gyűlések egyikében, az
ügynevezett kooperációs bizottságban, ahol a béke-
erők együttműködésének a lehetőségei kerültek
megvitatásra, sok vallásos és keresztyén megnyi-
latkozás hangzott el. Ugyanúgy a már említett

két külön papi összejövetelem

is, amelyen laikus vallásos emberek is szép szá-
mal vettek részt. Ezek az összejöveteleken ele-
inte arról volt szó, hogy a kongresszus vallásos
résztvevői adjanak ki együttes nyilatkozatot a
keresztyén kongresszusi tagok pedig egy külön
nyilatkozatban forduljanak a keresztyén egyház-
nak és hívek felé. Általános kívánságra először
az első nyilatkozat-tervezet került megvitatásra.
A francia római katolikus haladó munkásmoz-
galom képviselői, olasz katolikusok, egy kelet-
németországi evangélikus lelkész, és jómagam
is rámutattunk arra, hogy teológiai nehézségei
vannak egy ilyen közös nyilatkozat megszerkesz-
tésének. Ezek a nehézségek még világosabbakká
váltak, amikor egy buddhista szerzetes szólalt fel.
A buddhista szerzetes nem látott semmi bajt ab-
ban, hogy feltalálták az atombombát és hogy
halmozzák a nukleáris fegyvereket, ellenben an-
nál súlyosabb problémának tekintette, hogy ezek
a fegyverek milyen embereknek, jóknak, vagy
rosszaknak vannak-e a kezében. Azt mondta ez
a buddhista, hogy a jó embernek lehet akár-
mennyi atombombája, s hogy ez nem baj. Ezért
az atomháborús veszély elleni küzdelemben a
főfeladatnak azt látja, hogy az embereket meg-
javítsuk. Rögtön támadásba is ment át a nyu-
gati keresztyének ellen, s panaszkodott, hogy a
buddhistákat akadályozzák missziói munkájuk
végzésében. Az volt a benyomásom, hogy ez a
buddhista úgy képzei el a világbéke biztosítását,
hogy legyen mindenki buddhistává.

A muzulmánok is szóhoz jutottak, s a többi arab-
hoz hasonlóan a legélesebben kikelték a nem-erő-
szak alkalmazásának az elvei ellen. A különféle
vallású kínaiakkal együtt ezek a muzulmán-arabok
a legélesebben állást foglaltak a libanoni amerikai
agresszió és a kolonializmus ellen és szükségesnek
tartották, hogy az erőszakra még nagyobb erővel
válaszoljanak. Egy angol keresztyén helyteleni-
tette, hogy az amerikai, vagy angol agressziót
megbélyegezzék, s arra a bibliai helyre hivatkozott,
hogy az dobja az első követ az amerikai és angol
agresszióra, akinek a népe történelme során még
sohasem folyamodott az agresszió alkalmazásához.
Érdekes volt az is, hogy a laikus vallásos elemek
inkább erkölcsi vonatkozású nyilatkozat mellett
voltak, a különféle papok pedig inkább dogmatikai
alapokra akarták helyezni a nyilatkozatot. Több
órás vita után, amilyen — gondolom — a vallások
történetében még aligha zajlott le, végül is meg-
kellett jőzanul állapítani, hogy a különböző vallá-
sok számára nehéz olyan közös alapot találni,
amelyből kiindulva lehetne közösen állást foglalni
a háború és a béke, a lefegyverzés és a nemzetközi
együttműködés kérdéseiben. Általános helyeslésre
talált tehát az a javaslat, hogy a kongresszus val-
lásos, hívő résztvevői nem adnak ki külön nyilatko-

zatot, hanem mint békeszerető emberek a kong-
resszus általános határozatait teszik magukévá,
ha azokat megfelelőknek tartják. Teológiailag he-
lyesnek látszott, hogy a keresztyén felekezetek
képviselőire is ugyanezt a szabályt alkalmazzuk
és ne adjunk ki külön nyilatkozatot. De abban is
egyetértettünk, hogy a stockholmi kongresszus
általános emberi érvényű határozatait minden val-
lás és minden keresztyén felekezet a maga hit-
elvi alapjainak megfelelően fogja képviselni és az
élet valóságába belevinni.

Azok a kongresszusi tagok, akik a prágai keresz-
tyén békekongferencián részt vettek, a stockholmi
kongresszus hívó és vallásos embereinek az össze-
jövetelein különösen megerősödtek abban a koráb-
bi felfogásukban, hogy az atomkorszakba jutott
keresztyén emberiségnek halaszthatatlan feladata
egy olyan világszínre összehívása, amely kellő és
alapos előkészítés után kizárólag annak szenteli
munkáját, hogy a jelen kor egészen új problé-
máira keressen feleletet az örök isteni kinyilat-
koztatás alapján. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a
kongresszus egyes keresztyén résztvevőinek beszé-
dében meglehetősen hiányos volt a sui generis ke-
resztyén megalapozottság. Ahelyett azonban, hogy
általánosítással hibát követnénk el, a fent részle-
tesen ismertetett, s főleg egyházi, teológiai és val-
lási vonatkozású részleteket kiemelő megnyilatko-
zásokat megpróbáljuk részletesen szemügyre venni
és elemezni.

A stockholmi békekongresszusnak a legkevésbé
sem volt az a célja hogy teológiailag tisztázza
azokat a feladatokat, amelyek a jelenlegi világ-
helyzetből adódnak számunkra, keresztyének szá-
mára. Az előzőleg részletesen ismertetett vallási
és egyházi jellegű felszólalások elmondói maguk
sem gondoltak arra, hogy feltárják és részletezzék
azt a teológiai alapot amelyen állanak. Ha eljut-
nak hozzájuk ezek a sorok, bizonyára csodálkozni
fognak azon, hogy mi felszólalásaik teológiai
alapjait fürkésszük. Magunk sem gondoljuk, hogy
az idézett felszólalások elmondói ne tudnának töb-
bet mondani arról a teológiai alapról, amelynek
birtokában hozzászólásukat megtartották. Mégis jó,
ha ezzel a kérdéssel behatóan foglalkozunk, és
szükséges is, hiszen, mint mondtuk, a külön
papi összejöveteleken egyre erősebben jelentkezett
az a kívánság, hogy tisztázzuk a közös alapot,
amelynek alapján különböző vallások és külön-
böző keresztyén felekezetek képviselői és hívei
egységesen tudnak hozzászólni korunk legégetőbb,
valóban egzisztenciális kérdéséhez, a lefegyverzés
és a nemzetközi együttműködés kérdéseire, álta-
lánosságban az atomkorszak kérdéseire.

Említettük, hogy kétszeri beható eszmecsere
után úgy éreztük, hogy nem találunk olyan közös
vallási, vagy hitbeli alapot, amelynek megfelelően
egységesen szólhatnánk hozzá, mint különböző
vallások és felekezetek képviselői és hívei korunk
aktuális kérdéseire. Meg kell azonban jegyez-
nünk, hogy ugyanakkor éreztük, hogy valamilyen
közös alap mégis létezik. A nem-vallásos kon-
gresszusi tagok mindenesetre természetesen talál-
ták, hogy a papok, tekintet nélkül arra, hogy a
keresztyénséget, a buddhizmust, vagy a mohame-
danizmust képviselik, egy összetartozó csoportot
alkotnak. Ezen túlmenően egy másik még széle-
sebb körű különbségtétel történt vallási szem-
pontból a kongresszus tagjai között. Ezt úgy fo-
galmazták meg, hogy a kongresszusnak vannak

hívő és nem-hívő tagjai. Hívő alatt értették mindazokat, akik valamiféle valláshoz tartozónak tekintik magukat. Nem-hívőknek pedig azokat tekintették, akik nem vallásosak, közelebbről atheisták. Persze atheista-kommunisták ezzel szemben hangsúlyozták, hogy nekik is van hitük, sőt ők nagyon is hisznek elveik igazságában és végső győzelmében. Úgyhogy végeredményben a különbségtétel arra szorítkozott, hogy vannak a kongresszusnak vallásos és nem-vallásos tagjai. De még ezeket is egységbe kapcsolja a béke szeretete, az emberiség sorsáért és jövőjéért érzett felelősség, a határozott állásfoglalás az emberiség vitás kérdéseinek háborúkkal, különösen atomháborúval való megoldásának a gondolata ellen. Valaki ezt a közös alapot úgy próbálta megfogalmazni, hogy az általános és természetes *humanizmus* kapcsol össze mindnyájunkat a békeszerető emberek egységében. Ezen az alapon látta értelmét Niemöller is, Collins is, Nyikoláj is, Forbeck is, de a többi vallásos felszólaló is annak, hogy különböző világnézetű emberek legyenek együtt Stockholmban és tárgyalják meg a legaktuálisabb teendőket a háború elkerülése és a béke megszilárdítása érdekében. Kintúnt azonban a vallásos kongresszusi tagok összefüvetelein, hogy magát a humanizmust nem foglalhatja le magának egyik vallás se, általában nem foglalhatja le mint speciális érték-többletet a vallásos emberek csoportja se. A nem-vallásos emberek is a humanizmus alapján állanak, — mint ismételtelen kifejezésre juttatták.

Theológiai szempontból a stockholmi békekongresszusnak egyik legfontosabb és legértékesebb kérdés-felvetését éppen a humanizmus ilyen jelentkezésében láthatjuk. Nyilvánvaló, hogy miután a földi béke éppen a *különböző* felfogású emberek békés együttélését jelentheti csupán, keresztyén békemunkánk theológiai tisztázásánál a humanizmus problémájával kikerülhetetlenül és behatóan kell foglalkoznunk.

A humanizmus összefoglaló és összefogó elve azonban rögtön felveti előttünk a *homo*-nak, az embernek a kérdését. Kicsoda és micsoda az ember, ez az a kérdés, amelybe így beleütközünk. Niemöller más veszélyt is lát a nukleáris fegyverek használatában, mint csupán biológiai veszélyt. Az ember méltóságát és szabadságát teszi kockára az atomfegyverrel való kísérletezés, annak halmozása s az esetleges atomháború. Hogy a kongresszus vallásos és nem-vallásos tagjai egyaránt állást foglaltak a hátrányos faji megkülönböztetés, a faji diszkrimináció ellen, vagy ahogyan Nehru asszony is szólt az embernek Isten képére teremtettségéről, továbbá, ahogyan Iwand professzor rámutatott arra, hogy a földkerekség összes emberének a sorsa összefügg egymással, s ahogyan a háború a föld minden emberének az életére kihat, ugyanúgy az emberiség felemelkedése is csak egységesen, mint egységes egészé történhetik, mind-ezek a theológiai antropológia szempontjából is jelentős és helyes megállapításoknak tekinthetők. Komoly theológiai problémát jelent itt az, hogy általában a kongresszus vallásos tagjai is képesnek tartják az embert a jóra, egyenesen akkora jóságra, hogy a háborús veszélyt le tudja küzdeni, s a világbékét meg tudja valósítani. *Nyikoláj* felszólalásában döntő helyen hivatkozott arra, hogy a pravoszlávok hisznek az emberi észben, az emberek belátásában, az egész földkerekségen élő emberekében is, és ezért van és lehet reményesgünk a háború kiküszöbölésére és a világbéke

megteremtésére. Nehru asszony és a buddhisták is lehetségesnek tartják az emberek megjavítását olyan mértékben, hogy képesek lesznek az atom-bomba birtokában is békében élni egymással. Persze ők a mai embert megjavításra szorulónak tekintik. Ezt azonban türelmes nevelőmunkával, a szív megváltoztatásával, szerintük hosszabb-rövidebb idő alatt el lehet érni. Iwand is ilyenféleképpen bíz, amikor arról beszél, hogy mai erkölcsi és egyéb világnézeti fogalmaink nagyrészt a múltból származnak és ezért elavultak, helyettük tehát a kinyilatkoztatás alapján újakat kell keresnünk és alkotnunk.

A protestáns theológus számára ez a kérdés azonban nem egyszerű. Az ember egyetemes és teljes megromlottágáról szóló keresztyén tanítás sokkal súlyosabbnak látja az atombombával rendelkező emberiség helyzetét, mint általában a kongresszuson felszólalt vallásos emberek. *Endicott* személyes beszélgetés során elmondotta, hogy Amerikában vannak olyan protestáns theológusok, akik azt tartják, hogy miután az emberiség bűn alatt van és az ember teljesen megromlott, elképzelhetetlen, hogy ha már az atom- és hidrogénbomba birtokába jutott, azt előbb-utóbb a romlás és pusztítás szolgálatába ne állítsa azt. Ezért például a nálunk is ismert észak-amerikai lelkész, *Kenneth Leslie*, kilátástalannak és hiábavalónak tart minden erőfeszítést, amely az atomháború kiküszöbölését célozza.

Tudjuk, hogy ezzel a problémával, mely az ember egyetemes megromlottágáról szóló keresztyén tanból következik, a magyar protestáns egyházi békemozgalom nem egyszer foglalkozott, s *mi a világ Istentől teremtettségében és megváltottságában látjuk a theológia alapját a jó reménnyel küzdő békeharcnak, benne az egyházak békemunkájának is*. Az első és második hitágazat tehát alapot ad theológailag is a békéért folytatott munkára, de a harmadik hitágazat is előtérbe kerül újabban, főleg a világ végére vonatkozó keresztyén tanítással kapcsolatban. Az atomkorszak eljöttében ugyanis főleg szektás emberek a világ végének a közeli bekövetkezését látják. Erre nézve az az egészséges theológiai álláspont, hogy a világ végét Isten maga hozza majd el, s az elsősorban nem pusztulást, hanem új ég és új föld létrejöttét fogja jelenteni, mindez kizárólag Isten munkája, tehát az ember nem rendezheti meg „*a saját rezsijében*“ a világ végét. *Ilyenformán a keresztyének jó reménységgel végezhetnek békemunkát az atomkorszakban is*. Ezek a kérdések azonban nem kerültek elő a stockholmi békekongresszuson, s tulajdonképpen ma még inkább csak keveseknek a szeme és hite nyílt meg erre a látásra, főleg a prágai keresztyén békekongresszió. Nyilvánvaló azonban, hogy az általános emberi bűnösség dogmatikai elvét és a békemunkát tüzetesebben kell szemügyre venni, s világos tanítást kell adniok ezen a téren is a keresztyén egyházaknak.

Az ember bűnös romlottsága mindenestre akadály a béke fenntartásának és elmélyítésének. *Collins* szerint vannak olyanok a kapitalista világban, akik inkább az atombombák tüzeiben pusztulnak el, mintsem hogy előjogaikról lemondjanak. Komikumában is szörnyű erkölcsi romlottságba nyújt bepillantást *Endicott* példája az amerikai túltermeléssel kapcsolatban. A kapitalista gazdasági rend olyan erkölcstelen mélységei tárulnak fel előttünk, amelyek előtt nem hunyhat szemet a keresztyénség, s amellyel a leghatározottab-

ban kellene foglalkoznia például az Egyházak Világtanácsának is. Csak az a kérdés, hogy a nyugati keresztyénség nem arra törekszik-e, hogy a túltermelésig fokozódó előjogait a világ többi népeinek rovására fenntartsa? Nem azért zárkózik-e el a nyugati keresztyénség a Békevilágtanácsától, s mindazoktól, akik a világbékemozgalmamban részt vesznek, mert erkölcsstelen, embertelen, és jogtalan előjogait félti, s nem akar belenyugodni abba a gondolatba, hogy a gazdaságilag elmaradott és elnyomott népeknek is joguk van a föld javainak igazságos birtoklására?! Ezzel a kérdéssel a keresztyénségnek behatóan kellene foglalkoznia teológiai erkölcsstani alapon. A keresztyén missziók munkáját, és a színesbőrű népek között általában íghírdetésünk szavahihetőségét szinte teljesen lerontja az a kép, amely ezen a területen az emberiség nagy többsége előtt ma már nyilvánvaló.

A stockholmi békekongresszuson is világossá lett az, amit már a prágai keresztyén békekongresszión megállapíthattunk, hogy a múltból örökölt társadalmi és erkölcsi kategóriáink nincsenek az atomkorszakra szabva, azok nagyrészt elavultak, s Isten ígéje alapján új elveket és magatartást kell kialakítanunk. A kérdés csak az, hogy milyenek legyenek ezek az új elvek. A gandhizmus aktuális jelentkezése az erőszak nem-alkalmazásának elvével előtérbe állította a keresztyének gondolkodásában a Hegyi Beszéd erkölcsstánát. Látszott Stockhomban, hogy keresztyén hívő emberek is tudnak csatlakozni a gandhizmus felfogásához és módszereihez (Iversen). A külön papi megbeszéléseken ennek azonban hatalmas és határozott ellenzéke jelentkezett nemcsak az araboknál, hanem a kínai „Három-önmozgalom” képviselőinél is. A megbeszélés anélkül végződött, hogy közös nevezőre jutottak volna. További teológiai munka feladata lesz, hogy a békemozgalmat, s annak keresztyén módszereit a Hegyi Beszéd erkölcsstana szempontjából is átgondoljuk.

A keresztyén felszólalók a stockholmi békekongresszuson általában megelégedtek azzal, hogy főleg beszédük elején bejelentették keresztyén mivoltukat. Előfordult az is, hogy kihangsúlyozták, miszerint a Krisztusban vetett hittel, vagy Krisztus követésével együtt jár a béke szeretet és a békéért való fáradozás. Nem egyszer azonban hiányzott a beszéd további részében a speciális keresztyén indokolás a kongresszus célkitűzéseinek a helyeslését illetően. Ugyanezt tapasztaljuk nem egyszer itthoni békemunkánkban is. Felvetjük a kérdést, vajon elegendő-e ez?

Kicsendül főleg a buddhistáknál az a mutatis mutandis nálunk is nem egyszer felbukkanó elgondolás, hogy ha mindenki buddhista, illetve keresztyén lesz, akkor nincs veszélyben a béke, akkor az atombombával sem lehet baj. A békemozgalmamban való hatékony közreműködésünknek hovatovább égető problémája lesz az is, hogy vajon el tudjuk-e képzelni a világ békés együttélését abban az esetben is, ha nem mindenki van a mi hitünkön, sőt hogy az emberiség többsége hitünket nem is ismeri, vagy vallásilag tudatosan hitetlen álláspontot képvisel.

Miután az evangélium lényegét sokan a megbocsátás és a bűnbocsánat üzenetében látjuk, problémává lesz számunkra az, hogy miképpen nézzük azokat a társadalmi, gazdasági, politikai igazságtalanságokat, a kolonializmust, s a kizsákmányolás egyéb formáit, amelyek szinte elsősorban okoz-

nak háborús feszültségeket és veszélyeket. Ugyan igazat adhatunk-e például annak a keresztyén angol gentlemannek, aki szerint „az vessze az első követ az angol—amerikai közel-keleti agresszióra, akinek az országa történelem során még soha nem követett el hasonló agressziót”? Itt gondolnunk kell arra, hogy Isten ígéje nemcsak evangélium, hanem törvény is. Niemöller például attól félti az emberiséget, hogy hovatovább a dzsungel törvénye lesz urrá rajta, vagyis a létért való kegyetlen küzdelem.

A legfigyelemreméltóbbak azok a vallásos megnyilatkozások a stockholmi kongresszuson, amelyek a szívnek, az embernek, gondolkodásunknak, neveltetésünknek, magatartásunknak a gyökeres megváltoztatását követelik éppen a világbéke érdekében. Azt mondhatnánk, hogy az atomkorszakkal együttjáró egzisztenciális veszedelem az emberiség felé történelmünk során a leghatalmasabb megtérésre hívó szózáttá, felhívássá válik. Az embernek egész másnak kell lennie, mint amilyen eddig volt, ha egyáltalán meg akar maradni. Ez most nemcsak egyes emberekre vonatkozó és rendszerint meg nem indokolt vallási követelmény, hanem helyzetünkben folyó kényszerű igazság. „Ha meg nem tértek, mindnyájan elvesztek”, — újra meg újra ez a bibliai íge jut az eszünkbe, amikor napjaink egyetemes emberi problematikájának nézünk a szemébe. Ezt mi teológusok szívesen halljuk és mondjuk is, de mint láttuk, ez a *metanoia* nem problémamentes márcsak azért sem, mivel konkrétan a gandhista indiaiak képviselik a legnagyobb dinamikával. Milyen legyen az a „más” ember? Erre a kérdésre más-más feleletet adnak a különböző világvallások, nem is szólván a szocializmusról. Az atomkorszakkal jelentkező egzisztenciális veszedelem sürgetve kényszeríti az emberiséget arra, hogy erre a kérdésre általános érvényű emberi választ keressen és találjon.

A stockholmi kongresszusra a prágai keresztyén békekongresszión Berlinben tartott legszűkebb munkaközösségi gyűléséről érkeztem meg. Amikor *Hromádka*, *Vogel*, *Schmauch* és *Poszpisil* professzorokkal tudatosítottuk azt a viszhangot, amelyet prágai konferenciánk ébresztett a keresztyén közvéleményben, meg kellett állapítanunk, hogy a *siker sokkal nagyobb, mint a legvérmesebb reményesség is várható volt*. A keresztyén közvélemény szinte kiált egy olyan keresztyén találkozó után, amely alapos előkészítés után munkáját kizárólag az atomkorszakból eredő problémáink megoldására koncentrálná. Még inkább ez volt az érzésünk a stockholmi békekongresszuson. *Egy ilyen keresztyén világszínat szükségességét Nyikoláj metropolita is hangsúlyozta a stockholmi békevilágszínkongresszuson elmondott beszédében*. Nemcsak hogy reményünk van egy ilyen nagy találkozó létrejöttére, hanem azt hovatovább *elődázhatatlannak és kikerülhetetlennek tartjuk*. Az is nyilvánvaló, hogy az ilyen világszínat előkészítése és megrendezése időt és munkát igényel. Alig valószínű, hogy egy-két éven belül összehívására gondolnunk lehetne. Kérdés, hogy addig is mi a teendő, hogyan és milyen teológiai tisztánlátással végezzük annyira sürgető és szükséges békemunkánkat.

Az nem lehet vitás, mint ahogy a stockholmi kongresszus vallásos összefüggéseiben sem volt vitás, hogy a keresztyén „erőknek” teljes latbavetésével kell küzdenünk a háború megakadályozásán és a béke elérésén. Közelebről nálunk, magyar protestánsoknál az elmúlt tíz esztendő folyamán

sokkal világosabban és határozottabban kirajzolódtak a békemunka feladatai, mint a nyugati keresztyéneknél. Ezt világosan érezhettük a stockholmi békekongresszuson, s korábban a prágai keresztyén békekongresszión is. Kétségtelen hogy az ellenforradalom óta erősödött idehaza egyházaink békemunkája. Meg vagyunk arról győződve, hogy Isten ígéjében még olyan hatalmas rejtett erők vannak békemunkánk végzéséhez, mint az atommagban. *Ezeket az erőket azonban még jobban fel kell szabadítanunk.* Különösen nagy feladat vár reánk ezen a téren is a kapitalista világban élő keresztyén egyházak és hívek irányában.

A stockholmi békevilágkongresszusra a Magyar

Ökumenikus Tanácsnak azzal a megbízásával mentem el, hogy ott képviseljem az összes magyarországi protestáns egyházat. Most e cikknek formájában feldolgozom és a napfényre került teológiai problémákkal együtt beszámolómat mindenek előtt egyházaink teológusainak a rendelkezésére bocsátom. Bízom abban, hogy Isten enged a megtérésre, lehetőséget ad arra, hogy mint keresztyének a béke nagy ügyéért még nagyobb odaadással, még tudatosabban, még nagyobb hittel és még több imádsággal munkálkodhassunk, engedelmeskedve Neki, aki az életnek és a békének az Istene, s Aki Jézus Krisztusban az élet evangéliumát ajándékozta a világnak.

Dr. Vető Lajos

Szabó László: Beszámoló az Európai Baptista Szövetség konferenciájáról

Előre kell bocsátanom, hogy amikor ezt a beszámolót a Th. Sz. felkérésére írom, még csak egy napot töltöttem itthon, és így egyfelől még az út fáradalmait sem pihentem ki, másfelől pedig még nem érlelődhetett meg bennem minden gondolat, amit ezen a — méreteiben is hatalmas — konferencián lelkembe zártam. Ma még inkább csak az összbenyomásokról tudok írni, s nem a részletekről.

Meg kell még azt is mondanom, hogy bár nem szándékozom színes riportot írni, hanem csak egy rövid, tárgyilagos beszámolót, mégis, engedve a belső kényszernek, írnom kell a konferencia lefolyásáról is, és talán ez lesz a kerete beszámolómlényegi részének.

A konferencia július 26—31. napjain volt Berlin egyik nagy épületében, a Deutschland-halle-ban. Ennek a hatalmas épületnek a nagytermében 16 000 ülőhely van. A nyilvános istentiszteleteken kb. 15 000 ember hallgatta az igehirdetéseket, mondta el ki-ki a maga nyelvén a Mi Atyánk-ot és énekelte a szebbnél szebb, Istent dicsérő énekeket.

Az európai baptista egyházakat huszonkét országból több száz kiküldött képviselte. A hivatalos küldötteken kívül igen sok vendég jelent meg a konferencián a világ minden tájáról, még Afrikából is. Egy fiatal kameruni néger házaspár, színes nemzeti viseletben, igen nagy népszerűségnek örvendett és a bemutatkozásnál hatalmas tapsot kapott.

Ezen a konferencián élményszerűen tapasztaltuk meg, hogy mit jelent ez: *egyek a Jézus Krisztusban.*

Azt, hogy konferenciánkat éppen Berlinben tartottuk meg, mindvégig szimbólumnak tekintettük. Ugyanis ennek a hatalmas városnak megosztottsága olyan, mint egy nyitott seb a német nép lelkén. Ahárrszor keletberlini lakásunkról a konferencia színhelyére utaztunk, és vonatunk áthaladt a Friedrichstrassei állomáson, keletnémet testvéreink mindig szomorúan jegyezték meg: itt a határ. Éppen ezért ebben a megosztott városban még inkább szükségét éreztük annak, hogy imádkozzunk a hívők egységéért és a világ békességéért. Lélekemelő volt itt tizenötezer hívővel együtt énekelni azt az éneket: *in Christus ist nicht Ost noch West.*

A konferencia témája ez volt: „Krisztus a mi reménységünk, Európa a mi felelőségünk.” Textusa: II. Korinthus 9:8.

Az igehirdetések és felszólalások ezt a témát domborították ki. Szinte hallottuk és újból átéljük

azt, amit az Úr Jézus tanítványainak mondott: „...Vesztek erőt, minekutána a Szent Lélek eljö reátok; és lesztek nekem tanúim úgy Jeruzsálemben, és az egész Júdeában, és Samariában, és a földnek végső határáig.” Csel. 1:8. Az egyik előadó szellemesen megjegyezte, ne gondoljuk azt, hogy a földnek végső határa olyan messze van, hogy a mi felelőségünk már el sem ér odáig. Vigyázzunk, nehogy úgy járjunk, mint az a fiatal ember, aki öngyilkos lett és ezt a tettét azzal indokolta: „Túl nagy nekem ez a világ, nem tudok mit kezdeni vele.” A mi számunkra a földnek végső határa ott van, ahol élünk és dolgozunk, a gyárban, a mezőn, a hivatalban, az iskolában, a gyülekezetben. Ez pedig azt jelenti, hogy felelősek vagyunk mindnyájan Európáért és az egész világért. Felelősek vagyunk az emberiség jövőjéért és a világ békességéért.

A konferenciát megelőző napon az Európai Baptista Szövetség Végrehajtó Bizottsága ülésezett. Ezen a szűkebb körű megbeszélésen részt vettem és fel is szólaltam. Többek között felhívtam a vezetőség figyelmét arra a roppant világfeszültségre, amelyben ezt a konferenciát összehívták. Azt mondtam, hogy ez a feszültség a mi felelőségünket rendkívüli módon fokozza. Indítványoztam, hogy amikor külön hálát kell adnunk Istenünknek, hogy a nagyon súlyos helyzet ellenére összejöhetünk, ugyanakkor tegyünk meg mindent a feszültség csökkentése, sőt megszüntetése és az emberiség békességének biztosítása érdekében. A felszólalást és a javaslatot az elnökség nagy megértéssel fogadta.

A megnyitó istentiszteleten, július 26-án, szombat este 7 órakor dr. Th. F. Adams, a Baptista Világszövetség északamerikai elnöke hirdette az ígét. Hangsúlyozta, hogy Európa határain belül és azon kívül össze kell fognia az egész emberiségnek színre, fajra, felekezetre és világnézetre való különbség nélkül a béke érdekében.

Utána Fr. Ebert berlini főpolgármester üdvözölte a megjelenteket és a demokratikus Berlin nevében kívánt eredményes munkát a konferenciának.

Majd a közismert és közszeretettben álló dr. Martin Niemöller egyházelnök szólalt fel és a németországi evangélikus egyház köszöntését tolmácsolta.

Vasárnap délelőtt Nagy-Berlin 27 baptista gyü-

lekezetében vendég igehirdetők szolgáltak. Mi, a keleteurópai országok küldöttei Kelet-Berlin tempomaiban prédikáltunk.

Délután 4 órai kezdettel ismét a Deutschland-halle nagytermében közös istentiszteleten vettünk részt. Itt kerül sor a *Karev*-nek, a szovjetunióbeli baptisták főtítkárának az igehirdetésére. Közbevetőleg megemlítem, hogy a szovjetunióbeli baptisták küldöttségét, amelyet *J. Zsidkov* elnök vezetett, igen nagy figyelem és szeretet vette körül. Ennek nagyon komoly oka volt. Ugyanis Európa legnagyobb baptista egyháza nem Angliában, a baptizmus klasszikus hazájában van, ahol a mai szervezetében élő baptizmus történelme 1610-ig nyúlik vissza, hanem a Szovjetunióban, pedig itt a baptista egyház alig 100 esztendő múltára tekintethet csak vissza.

Karev a Filippi levél 4:19 verse alapján hirdette az igét. Beszélt Isten végtelen gazdagságáról, amely legfőképpen az Ő szeretetében mutatkozott meg irántunk Jézus Krisztus által. Kiemelte, hogy a keresztyénség csak akkor tölti be a világban az igazi hivatását, ha életének és szolgálatának középpontjában Jézus Krisztus áll. Csak így valósulhat meg — mondotta — az, amit *Onken*, az európai baptizmus atyja mondott: „Jeder Baptist ein Missionar.”

A baptizmusnak arra kell törekednie — folytatta —, hogy az első apostoli gyülekezetek életét valósítsa meg s így lesz konkréttá a témánk: „Krisztus a mi reménységünk, Európa a mi felelősségünk.” Ez a felelősség ránk nehezedik az egész világ békeességéért is. Nem kell hozzá nagy fantázia — folytatta beszédét *Karev* —, hiszen még nem vagyunk nagyon messze a második világháborútól, így könnyen el tudjuk képzelni, mi történe most, ha ebben a pillanatban rádióon bejelentené, hogy kitört a harmadik világháború. Milyen rémület lenne úrrá rajtunk, hogyan futnánk haza, és milyen szörnyű vízióknak támadna összedűlt városokról, haldokló emberek százezreiről és millióiról, és minden szépnek és jónak a pusztulásáról. Az a tény, hogy Londonban a Spurgeon Tabernákulum, Berlinben a Bethel-Haus a legutóbbi háborúban romhalmazzá vált, minden baptista előtt örökre intő jel legyen! — fejezte be beszédét *Karev*.

A konferenciái tárgyalások során számoltak be az egyes országok küldöttei egyházaik helyzetéről és munkájáról. Igen kiemelkedő volt *Zsitkov* beszámolója. Ebből megtudtuk, hogy a XX. században az evangélium legnagyobb diadalát a Szovjetunióban aratta. Emellett eltörlőd minden más keresztyén ébredés.

A magyar delegáció beszámolóját is megtisztelő figyelemmel fogadták. Elmondtuk, hogy kormányunk biztosította számunkra is a lelkiismereti és vallásszabadságot. Mi pedig az Ige tanítása szerint engedelmeskedünk a felettes hatóságoknak, nem kényszerítésből, hanem jó lelkiismerettel. Külön megemlítettem, mint érdekességet, hogy mielőtt Berlinbe utaztam volna, kezembe került egy könyv, amit 1908-ban adtak ki, az Európai Baptista Föderáció első konferenciájáról. Ebben az emlékkönyvben meglepetéssel láttam, hogy az egyik konferenciái napnak a témája ez volt: „BAPTIZMUS UND WELTFRIEDE”. Ha ötven évvel ezelőtt elődeink fontosnak tartották, hogy egy egész napon át ezzel a témával foglalkozzanak, mennyivel fontosabb ez most, amikor két világháború szörnyűsége van mögöttünk és a harmadik világháború réme fenyege-

tőleg áll előttünk. Felhívtam az egész konferenciát, a nyugati testvéreket külön is, hogy tegyünk meg mindent a béke megvédése érdekében.

Nagy József országos alelnökünket is felkérték egy előadásra. Beszédének a címe: „*Felelősségünk az egész világért*”. Ebben az előadásban többek között a következőket mondta:

„Első pillanatra úgy tűnik, mintha önhittség lenne néhány ezer baptista küldött európai találkozóján az egész világért való felelősségről beszélni, és ezt a világ-felelősséget vállalni. Mégis azt kell mondanunk, hogy ma, amikor annyira egymásba kapcsolódnak az egész világ problémái, és minden jónal gondolkodó ember a kibontakozás útját keresi, nekünk is első vonalba kell állítanunk az egész világgért való felelősségünk szent szolgálatát.

Mi, evangéliumi nép, az evangéliumból kiindulva keressük a megoldás útját. Ha az előttünk álló feladat területét nézzük, az Úr Jézus misszióparancsára kell gondolnunk, amelyben ez a három kifejezés található: „minden népet”, „széles e világ” és „a földnek végső határáig”. (Máté 28:19; Márk 16:15; Csel. 1:8.) Ha ezeket a kifejezéseket komolyan vesszük, emberfeletti feladat előtt állunk, még a mai modern közlekedési viszonyok és technikai felszerelések mellett is.

Ha a feladat tartalmát vizsgáljuk, amelyet a felelősség szó fejez ki, még súlyosabbnak látjuk a problémát, s talán úgy tűnik, hogy hiábavaló erőfeszítés vagy legalábbis naív ábrándozás minden olyan törekvés, hogy az egész világért felelősséget vállaljunk.

Talán nem lesz felesleges, ha a felelősség fogalmi és tartalmi ismertetőjegyeit kissé megvilágítjuk. A felelősség elsősorban azt jelenti, hogy számadással tartozunk cselekedeteinkért és azok következményeiért, vagyis világosan tudnunk kell, hogy mit teszünk és miért tesszük. Ha az emberi közösség érdekében teendő cselekedeteinket a számadás mérlegére tesszük, talán megrettenhetünk attól, hogy a mai feszült világhelyzetben milyen súlyosan esnek latba cselekedeteink. Óvatos mérlegeléssel még arra is gondolhatunk, hogy talán jobb, ha semmit sem teszünk, mert akkor nem leszünk felelősek. Itt azonban *Moody*-t kell idéznem, aki azt mondta: „Akkor követed el életed legnagyobb hibáját, amikor attól való félelmedben, hogy valami hibát csinálsz, nem teszel semmit.”

Isten adjon kegyelmet nekünk, hogy becsületesen állhassunk a legszebb és legnagyobb felelősség kecmény posztján és töltsük be hivatásunkat a békeség igéjének hirdetésében és a békéltetés szolgálatának teljesítésében!” — mondotta Nagy József.

A konferencia elnökségét és a delegátusok egy részét július 30-án, szerdán délután fogadták a Német Demokratikus Köztársaság képviselői: *Gerald Göttling*, a parlament alelnöke, a CDU főtitkára, *Max Hartwig*, az Egyházügyi Hivatal államtitkárának helyettese, *Walter Brendeniek*, a Német Béketanács titkára.

Gerald Göttling beszédében méltatta a DDR baptistáinak az állammal való jó viszonyát, majd változta a CDU és a békemozgalom jó munkáját. Külön kiemelte, mint pozitívumot, azt a tényt, hogy a baptista nemzetközi kapcsolatok a Kelet és Nyugat közötti félreértések eloszlatását, a feszültségek oldódását és a békének megszilárdítását szolgálják.

Max Hartwig megvilágította a jelenlevők előtt a DDR egyházpolitikájának alapelveit. Ez a hit és lelkiismeret szabadságán, az egyház és az állam

szétválasztásán és a vallásfelekezetek egyenlőségén alapul.

Karev főtitkár beszámolójában elmondta, hogy részt vett a stockholmi békekonferencián, majd felszólította az összes jelenlevőket, hogy követeljék a reális leszerelést, az atomfegyverek gyártásának megszüntetését és a legmagasabb szintű tárgyalások megkezdését.

A rendkívül szívélyes fogadás után autóbusszokkal Treptowba mentünk, ahol monumentális emlékművek őrzik azoknak a szovjet hősöknek emlékét, akik életüket áldozták a német nép felszabadításáért.

Július 31-én, csütörtökön este tartottuk meg konferenciánk záró istentiszteletét. Ennek a végén az Európai Baptista Föderáció titkára, dr. Cook határozati javaslatot terjesztett elő, amelyben felelőségünket emelte ki Európának és az egész világnak a békességéért. A határozati javaslatot az egész gyülekezet, mintegy 15 000 ember, egyhangú lelkesedéssel fogadta el.

Isten áldása nyugodjék meg a konferencia határozatain, hogy gazdag gyümölcstermést hozzanak az egész emberiség javára és az Ő szent nevének a dicsőségére.

Szabó László.

„Az Isten és ember közötti történetnek az a tartalma, hogy Isten emberré lett, az embert magához vonta, kitüntette azzal, hogy javára felebarátjává lett, hogy így legyen ama samaritánus, aki mint igaz felebarát, irgalmasságot cselekszik vele. Mit mond nekünk ez a történet? Azt, hogy „*eredj el és cselekedj te is akképpen!*” A keresztyén etika megismétli azt az emberségesre való felhívást. A keresztyén etika szerint minden embernek igénye lehet arra, hogy észrevegyék, hogy törődjenek vele. A keresztyén etika nem lehet semleges,

nem érdekelheti valamiféle semleges, közömbös dolog, hanem éppen a személyes emberi problémák. A keresztyén etika számára az ember sohasem lehet valami cél érdekében való eszköz, hanem mindig maga a cél, a végcél. Számára a legnyomorúságosabb ember, mert ember, fontosabb mint a legdicsőségesebb dolog. Miért? Mert az ember olyan nagyszerű és jó? Nem! De azért, mert Isten az embert azzal tisztelte meg és tüntette ki, hogy maga is emberré let!”

(Barth Károly)

MEGJELENIK

az

EGYHÁZTÖRTÉNET

új évfolyamának első száma szeptemberben. Felelős szerkesztője dr. Esze Tamás gyűjteményi főigazgató, dr. Bucsay Mihály és dr. Tóth Endre teológiai akadémiai tanárok közreműködésével.

A folyóirat a magyar református egyház, s ezen túl az egész magyar protestantizmus múltjának kutatását és megismerését tűzte ki célul.

Az EGYHÁZTÖRTÉNET évente négy füzet (összesen 24 ív) terjedelemben fog megjelenni. Előfizetési díja egyéni előfizetőknek évi 80 forint, egyházközségeknek és intézményeknek évi 100 forint.

A szerkesztőség címe: Budapest, IX., Kálvin tér 8. I. 10/c. A kiadóhivatal címe: Budapest, XIV., Abonyi utca 21. Konventi Sajtóosztály. Megrendelhető a Konventi Sajtóosztály 209.803–XIV. számú csekk számláján az összeg rendeltetésének megjelölésével.

Maurice Cavalié: A franciaországi reformáció öröksége

(Heritages de la reforme en France.)

A jövő évben ünnepeljük a franciaországi reformáció négyszázadik évfordulóját, mert reformátor ősünk 1559-ben tartották az első nemzeti zsinatukat.

Jóllehet Párizsban, sőt majdnem egész Franciaországban már ez időpont előtt is elterjedt a reformáció. Már 1555-ben megalakult Párizsban egy kis közösség, ahol — figyelemre méltó tény — a tagok ugyanolyan joggal vettek részt a gyülekezet irányításában, mint lelképásztoruk; ezzel tehát egy demokratikus szervezetű egyház jelenik meg, ahol a klerikusok és a laikusok közötti különbség eltűnik. Megválasztották az első presbitériumot is, amelyet akkor konsistoriumnak neveztek. Így született meg a presbiteriánus egyházforma, amely később zsinat-presbiteri egyházalkotmánnyá alakult. A francia református egyházat máig is eszerint kormányozzák. Hangsúlyozni kell, hogy ez a tény több, mint csak a szaktudósokat és néhány hívőt érdeklő apró történelmi részlet, mert itt a népek történetének is egy fontos korszakváltozását találjuk, méríődök ez az 1789-es nagy francia forradalomhoz vezető úton. Ebben a korban a római katolikus egyházat éppúgy, mint az államokat a szuverén uralkodók „isteni jog” alapján kormányozták.

A lutheri reformáció hú maradt az „egy király, egy törvény, egy hit” alapelvehez. A kálvini reformációban jelenik meg, majd fejlődik tovább az az eredeti és kétségtelenül bibliai gondolat, hogy az egyház népét az egyház kormányzásába beavassák. Ez az eszme azután bő gyümölcsöket termelt az élet minden területén, főleg a politikában. Azt azonban már sokszor elfelejtjük, hogy a francia egyházaknak milyen árat kellett fizetniük három és fél évszázad alatt, hogy meghódítsák a lelkiismeret szabadságával együtt ezt a demokratikus szabadságot is. Ez a hosszú és véres harc csupán ötven évvel ezelőtt ért véget, 1905-ben, az egyházat az államtól elválasztó törvény megszavazásával. De hogy idáig eljussunk, mennyi szenvedésen kellett keresztülmenni! Ebben az országban, amelynek 1660-ban egyharmad része protestáns volt, a 16—18. században asszonyokat és gyermekeket raboltak el, hogy megtagadtassák velük hitüket. A hitű férfiakat királyi gályákra, az igehirdetőket bitófára hurcolták, nem is beszélve azoknak az ezreiről, akik hitükhöz ragaszkodva külföldön kerestek menedéket, elhagyván minden javaikat és szeretteiket. Egyházukhoz, hitükhöz hűségesek tudtak maradni életük árán is. Ez a hűség és ez a nagy lelki erő a lelkiismeretszabadság ügyét is szolgálta, nemcsak egyéni, hanem közösségi értelemben is.

Az 1905-ös év fordulópontot jelent: a protestánsok nagy örömmel üdvözlék az egyház és állam szétválasztását. Az első modern állam, a szadeleji Franciaország, amelyik kimondta ezt a nagy alapelvet, sok szellemi és erkölcsi győzelmet köszönhetett annak a protestantizmusnak, amelyet kegyetlenül fojtogatott a megelőző korok klerikális

kormányainak politikája. Manapság különösképpen láthatjuk, hogy milyen szomorú kalandokhoz vezet a klerikalizmus és az ún. „keresztény demokráta” politikusok tevékenysége. A francia protestánsok is sokat szenvedtek emiatt, miként spanyol és olasz hittestvéreink máig is sokat szenvednek. Milyen nagyszerű harc volt az, midőn 1905-ben Combe miniszter Rómával való nyílt harcban sikraszállt a szeparációért. A protestánsok mindig az első sorban harcoltak és nem túlzás azt állítani, hogy a protestánsok voltak azok, akik kiharcolván saját szabadságukat, hasonlóképpen segítettek szabadságot adni az egész országnak is.

A Dreyfus-ügy, mely a múlt század végén megmozgatta egész Franciaországot, jól megmutatta, hogy a protestánsoknak a szabadság melletti állásfoglalása mennyire elválaszthatatlanul kapcsolódik az igazság fogalmához, amely nélkül a szabadság csak üres szó.

A reformáció iránti hálánk azonban nem állhat meg itt. Aki szabadságot mond, az szükségképpen oktatást is mond. A francia reformációt is, éppúgy, mint a reformációt általában, a népoktatás érdekében tett hatalmas erőfeszítés jellemzi. Abban a korban mindenütt iskolák és akadémiák keletkeztek. Ez minden további nélkül érthető: az új hit egyetlen forrása csak a Szentírás olvasása és megértése lehet. Szükséges volt, hogy a nép tudjon élni az immár saját nyelvén terjesztett Bibliával. Ha az ember arra gondol, hogy az írott Ige mennyire hordozója lett az emberi kultúrának, értetővé lesz, hogy milyen nagyszerű aratást hozott ez a tanítás, ez az erőfeszítés. A példa kedvéért emlékeztetni kell arra, hogy Kálvin Intitutióját, „a XVI. század legnagyobb könyvét”, a francia nyelv és a francia gondolat e monumentális alkotását, néhány év alatt egy tucatnyi kiadásban jelentették meg. Jellemző Charles Péguy, a századfordulón élt francia katolikus író, megállapítása, aki egyik művében azt mondja: „a zsidó kétezer év óta, a protestáns négyszáz éve, a katolikus csak a nagypapa óta tud olvasni”.

A XIX. század végére a francia protestantizmus rendkívüli módon megfogyatkozva került ki az évszázados élet-halál harcából. Azonban majdnem kétezer iskolát tartott fenn! Így szervezte meg a közoktatást. És a protestánsok minden további nélkül átadták ezeket az iskolákat az állami nevelésnek. Némelyek sajnálják is ezt; ami engem illet, meg vagyok arról győződve, hogy helyes lépés volt, mégha egy vallásellenes értelmiség vette is kezébe és végzi több évtized óta a nevelést ezekben az iskolákban. Ha Róma ugyanezt a politikát folytatta volna, hazánk szellemi légkörét nem mérgezné a magánoktatás fájdalmas és bonyolult problémája. (Franciaországban kevés az iskola, ezért az állam engedélyezi magániskolák fenntartását is. A katolikus egyház ezen keresztül igyekszik visszacsémpészni a felekezeti oktatást; minél több ilyen katolikus jellegű magániskolát nyitnak, amelyeknek azután később államsegélyt igyekszik biztosítani. Ford.)

A tengerentúli missziói területeken a politikai helyzet egészen más. Azonban itt egészen a mai napig kiterjedt protestáns iskolarendszer működik. Az is érthető, hogy azok a missziók, amelyek az oktatási rendszer kiépítését megkezdték, manapság

* Maurice Cavalié, a dél-franciaországi Saint Germain de Calberte nevű hegyi falucska református lelképásztora, aki évek óta testvéri szeretettel figyeli egyházunk életét, küldte ezt a cikket a Th. Sz. számára.

fokozatosan átadják a bennszülötteknek ezeket a munkákat. A Párisi Evangéliumi Misszió, a francia-nyelvű protestantizmus missziói szervezete, több mint 100 000 tanulót számlál elemi iskoláiban, és kétezer bennszülött tanítót és tanítónőt foglalkoztat. Vannak iskolák, amelyeknek csak négy fala van, mert szegények, és az oktatás mégis folyik. Közismert tény, hogy a madagaszkári értelmiség legjobbjai nagy többségükben protestánsok és protestáns iskolákban szereztek műveltségüket.

Befejezésül arról szeretnék szólni, hogyan alakította ki ez a kálvinista protestantizmus a modern politikai gondolat rohamcsapatát Franciaországban éppúgy, mint a gyarmatokon. A gyarmatokon a demokratikus vezetőréteg gyakran protestáns. Franciaországban a protestánsok elvesznek a nemzet nagy tömegében. 800 000 protestáns alig ötvened része az összlakosságnak. Ezért nehéz megítélni hatásukat. Szerencsére van egy sajtóságon protestáns vidék, ez az, amit protestáns dél-nek neveznek, vagy másképpen Gard, Lozère, Hérault és Ardèche megyék. A „Christianisme Sociale” című lap egyik munkatársa, S. R. Schramm írt erről a problémáról egy rendkívül érdekes tanulmányt, amelyből kiderül, hogy Gard megye protestánsainak a többsége a kommunistákra szavaz, és ugyan-ez a helyzet a Florac-i kerületben, Lozère megyében. Az bizonyos, hogy nem minden protestáns szavaz a kommunistákra, de mégis szavazataik nagyon

ritkán esnek a jobboldalra, legfeljebb a szocialista pártra, amely legalábbis szocialistának és baloldali pártnak tartja magát, ha nem is az.

E protestantizmus ragaszkodása a nagy forradalmi ügyszöveg megmutatkozik még gyermekeik elnevezésében is. Kétségtelen, a bibliai keresztnévek nagyon gyakoriak itt, például a próféták nevei, de olyan neveket is találunk, amelyek az 1789-es nagy forradalom hagyományait akarják továbbvinni: Mirabeau, Kléber, Danton.

Tévedés lenne azonban protestantizmusunkat csupán egy demokratikus mozgalommal azonosítani. Eredete és fejlődése lényegében bibliai. A reformáció mindenekelőtt a Biblia kijelentéséhez való visszatérést jelenti, amely a Jézus Krisztusról való ismeret egyetlen forrása. A mi Istenünk, „Aki úgy szerette ezt a világot”, elsősorban a felebarát szeretetének köteleességét adja feladatul szolgálóinak. Ki tudná megmondani, hova vezet e szeretet ereje, és hol vannak ennek a határai?

Négy évszázaddal ezelőtt népünk kezébe került a Biblia, amely már annyi elmaradottságnak, annyi elavultságnak vetett véget ebben a világban. Ez a régi és mindig új Biblia az egyetlen forrása a francia reformátori egyházak tanításainak is, amelyek a szabadság és a békeesség harcosai. Ha egyházunk hű marad ehhez, akkor bizonyára részt vehet a holnap építésében is.

Fordította: Tóth Károly.

Maurice Cavalié.

Jacques Delpech: Vallásszabadság Spanyolországban

The Reformed and Presbyterian World,
1957 (24.) —

Franco generális 1947-ben a következőket mondotta egy csoport amerikai újságírónak: „Spanyolországban a katolikus egyházétől eltérő más hitvallások is teljes szabadságot élveznek és ezt a Spanyol Chartának az az articulusa biztosítja, mely a lelkiismereti szabadsággal foglalkozik“. Ez a megállapítás lehet, hogy elméletileg igaz, a gyakorlatban azonban nagyon messze van az igazságtól. A meghatározásaiban teljesen kétértelmű articulus, melyre hivatkozás történt, a gyakorlatban olyan magyarázatot nyert, hogy általa a nem-katolikusok vallásszabadsága a végsőkig elszorvadt. Az említett meghatározások a következőképpen hangzanak:

A Spanyol Charta 6. articulusa. (1945. júl. 17.)

„A katolikus vallás követése és gyakorlása, mivel az állam vallása, hivatalos támogatást élvez. Senkit sem lehet zaklatni hitéért, sem vallásának privát gyakorlásáért. Szabadtéri szertartások, vagy körmenetek, felvonulások csak a katolikus egyház számára engedhetők meg.”

Vagyis ennek az articulushoz első megállapítása a katolikus egyház privilegizált helyzetével foglalkozik, mely az 1953. évi concordatum meghatározása szerint: „A spanyol nép egyedüli vallása“. A nem katolikusok, különösen az evangéliumi hitűek, ahogyan a protestánsokat nevezik előszeretettel, nem élveznek többet, mint egészen szűkre szabott türelmet. A kormány által időről-időre közreadott direktívák felvázolják ennek a türelmek határvonalait különböző területeken.

I. Istentisztelet.

E türelem legpozitívabb aspektusa a protestánsok gyülekezési joga, bizonyos meghatározott helyeken, istentiszteletek gyakorlására. Ezt az engedélyt a polgári hatóság adja ki, és a legtöbb istentiszteleti helyet, — amelyeket Franco győzelme után bezártak — a Charta kihirdetése után újra megnyitottak. Igaz, hogy ezek közül néhánynak a szükséges hivatalos engedélyt sohasem adták meg, másokat pedig azóta zártak be, teljesen önkényesen. Ahol nincs hivatalosan engedélyezett istentiszteleti hely, ott a gyülekezés is tilos. Ha pedig mindennek ellenére a protestánsok összegyülekeznek valakinek az otthonában, titkos istentiszteletre, akkor szembe kell nézniük a legsúlyosabb büntetés kockázatával, a börtönbüntetéssel is. Számos ilyen esetet lehetne felsorolni. A teljes képhez tartozik az is, hogy kápolnákat támadtak meg, fosztottak ki, és gyújtottak fel igen sok esetben. Az ilyen rombolás végrehajtói rendszerint fanatikus hívők voltak, akik azonban szűklátókörű papok bűjtogatása és bátorítása nyomán követték el tetteiket. Ilyen esetekben a rendőrség rendszerint nem sietett közbelépni.

II. Lelkészképzés.

Az istentiszteletek vezetéséhez lelkészekre van szükség. A legutóbbi évekig fennállt egy Theológiai Szeminárium Madridban, de azt 1956 januárjában, betű szerint véve bezárták, anélkül, hogy

bármiféle elfogadható okát adták volna. Noha a pecsétet azóta eltávolították, a Szeminárium újra megnyitásának hivatalos engedélyezését még mindig nem adták ki, úgyhogy a lelkészképzés az egyház legkomolyabb problémájává lett.

III. Vallásos irodalom.

A spanyol kormány a világi cenzúrától teljesen függetlenül bevezetett egy egyházi cenzúrát is, a római katolikus egyház érdekében, minden olyan kiadvánnyal szemben, mely vallási kérdésekkel foglalkozik. Vagyis Spanyolországban teljesen lehetetlen bármilyen evangéliumi szellemű vallásos művet kiadni, *ideértve magát a Bibliát is*. Ugyancsak a lehetetlenséggel határos evangéliumi irodalmat, vagy Bibliákat bejutatni az országba, mert a cenzúra a határon keresztül érkező kiadványokat is megvizsgálja. Egy legújabb kiadott rendelkezés, mely 1957. aug. 8-án jelent meg a Hivatalos Lapban, kimondja, hogy minden könyv és nyomtatvány, amely a határon túlról származik, amint megérkezik Spanyolországba, beküldendő az állandó Felügyelő-Testülethez.

IV. Publikáció.

A kormány által, a 6. articulus magyarázatoként kiadott első nyilatkozatok egyike a következő tény hangsúlyozza: „Minden tevékenység, melynek célja valamelyik nemkatolikus vallás érdekében történő publikáció, vagy áttérítés, szigorúan tilos”. Ez vonatkozik pl. — bármilyen legyen is az alkalmazott módszer — iskolák felállítására, charitatív jellegű alapítványok és üdülőtelepek létesítésére is. Ezek ugyanis elkerülhetetlenül olyan nyilvánosságot kívánnak, amely nincs megengedve.

De tiltva van az iskolák és kórházak létesítése mellett — pedig mindkettőben nagy a hiány — a sajtó, a rádió és nyomtatványok használata is, bármiféle olyan események meghirdetésére, amely nem-katolikus. Egy alkalommal, amikor ez egyik nagy spanyol városban evangélizáció folyt és egy héten át minden imaház zsúfolásig megtelt, a nem protestáns hallgatóságot kizárólag szóbeli hívás útján toborozták össze. Ez úgy volt elérhető, hogy különböző gyülekezetek minden egyes tagja elvállalta, miszerint ismerősei közül legalább eggyel beszélni fog ezekről az összejövetelekről és egyet el is hoz azokra. Jóllehet az ilyen publikáció is, ha csupán személyesen és élőszóval történik is, tiltva van, amennyiben a beszélgetés nyilvános helyen történik.

Mindaz, amit eddig elmondtunk a protestáns gyülekezetek életével foglalkozott. De, ha valaki beletekint a spanyol protestánsok magánéletébe is, azt találja, hogy gyakran olyan helyzetbe kerülnek, amikor teljesen jogfosztottakká válnak.

A) Polgárjogok.

Születésétől kezdve haláláig a protestáns ember olyan nehézségekkel kénytelen szembenézni, melyek az ő másvallású volta miatt állanak elő. Amikor pl. egy fiatal anya a kórházban megszülte gyermekét, harcolnia kell és meg kell védenie, hogy ne katolikusá kereszteljék; aminek a következménye igen gyakran az, hogy az édesanyját túlkorán hazaküldik, mert nem akarta elfogadni ezt a keresztiséget.

Házasság esetében, amikor mind a két fél bizonyítani tudja, hogy protestánsoknak születtek, nincs nehézség. De ha közülük egyiket — vagy mindkettőt — mint csecsemőt katolikus templomban keresztelték meg, ha azóta már protestáns lett is, a probléma mégis rendkívül nehézé válik. Számtalan decretum, a concordatum articulusai, az apostoli nunciátus hivatalos álláspontja jelzik az egyre fokozódó nehézségeket, amelyek aztán sok fájdalmas lelkiismereti problémát hoznak létre. Hosszú idő óta annak a ténynek, hogy valakit a katolikus templomban kereszteltek meg, eltörölhetetlen jelleget tulajdonítottak, amely kizárta a házasság bármilyen más formáját, mint a kanonikus formát. Jelenleg is az a helyzet, hogy ha valaki polgári házasságra akar jogot nyerni, be kell bizonyítania, miszerint elhagyta a katolikus hitet. De az még ma sincs tisztázva, hogy milyen bizonyítékokat fogadnak el. Egy olyan igazolvány pl., amely megállapítja, hogy valaki egy protestáns gyülekezetnek úrvacsorával élő tagja, nem mindig felel meg, mint elegendő bizonyíték. Továbbmenve, ha a bíró el is fogadta a dokumentumokat, mint elegendő bizonyítékot, köteles a maga részéről informálni a kerület püspökét, akinek egy hónapig jogában áll az esetet kifogás tárgyává tenni.

Csak ezután és feltéve, hogy a püspök nem avatkozott be, házasodhatik össze a két fél. Ezek után mondanom sem kell, hogy Spanyolországban lehetetlen elgondolni olyan vegyesházasságot, amelyet nem katolikus templomban kötöttek. Még a Polgárjogi Kodex is, mely pedig sokkal kevésbé követelődő, mint a magyarázó decretumok, — megkívánja az egyházi házasságot azok részéről, „akik a katolikus vallást követik”.

Temetés esetében — és ez különösen így van kisvárosokban — fanatikus papok, vagy előljárók támasztják a nehézségeket. Így pl. nem engedik meg a családnak, hogy a díszkisérethez csatlakozzanak a temetőben, vagy megakadályozzák őket abban, hogy gyászszertartást végezzenek a temetőn kívül.

B) Vallásoktatás.

Mindkét törvény, a világi is és az is, amelyik a concordatumból ered, kimondja a következőket: „Minden nevelőintézetben, bármilyen rendben, vagy fokozaton, akár az államhoz tartozik, akár nem, a tanítás csakis a katolikus dogma és morál alapelveivel összhangban végezhető”. A püspököknek jogukban áll felügyeletet gyakorolni mindezekben az intézetekben: ők ellenőrzik a használatban levő könyveket és syllabusokat. Kötelező vallásoktatás (katolikus) folyik az iskolai élet minden fokozatában. Elvileg, „a nemkatolikusok gyermekei kimaradhatnak ebből az instrukcióból, szüleiik kérésére”. Gyakorlatilag mégis megkövetelik tőlük, hogy résztvegyenek ezeken a kurzusokon, mert csaknem minden vizsgán is kötelezőleg megkívánnak bizonyos fokú vallási ismeretet. Vagyis protestáns gyermekek nevelődnek olyan intézetekben, melyek át vannak itatva katolikus légkörrel, az alapfokú iskola reggeli köszöntésétől kezdve: Ave Maria Purissima... a mindennapi imádságokon át a kötelező dogmaoktatásig, melyet a főiskolákon is bevezettek. Csak a nagyvárosokban található idegen iskolák mentesek ezektől a törvényektől: de ezekben a tandíj rendszerint igen magas.

C) Katonai szolgálat.

Olyan országban, ahol az államvallás a római katolicizmus, a hadsereg tagjait, alkalomadtán vallásos szertartásokon való részvételre is felhívják. Érthető, hogy ilyenkor fájdalmas konfliktusok támadhatnak fiatal katonákban, akik protestánsok lettek és akik olyan parancsot kaptak, mely ellenkezik lelkiismeretükkel. Közülük számosat laktanyafogságra ítélték, mert vonakodtak misére menni, vagy az Oltáriszentség előtt tisztelegni.

D) Állami közzolgálat és munkalehetőségek.

A fenti okokból következőleg bizonyos (állami) közzolgálatok zárva vannak a protestánsok előtt. A hadsereg tisztjei, a tanítói kar tagjai, továbbá a betegápoló nővérek, mind olyan kötelezettségeket hordoznak, amelyek kizárják, hogy a protestánsok ezeknek az állásoknak az elnyerésére gondolhassanak. Gyakran megtörténik a magánéletben is, hogy kizárják őket a munkalehetőségekből annak a nyomásnak következtében, melyet a klérus gyakorol a munkaadókra.

E) Mindennapi élet.

Mindettől függetlenül a protestánsok mindenkor és mindenhol elnyomottaknak érzik magukat, nem csupán a kicsinyes bosszantások és nehézségek támasztása miatt, hanem azt a nyomást és ellenségeskedést tekintve is, melyek álcázott üldözést alakítanak ki. A spanyol hatóságok élénken tiltakoznak az üldözési szó használatá ellen a protestánsokkal kapcsolatban. Igaz, hogy nem vezeti őket az a szándék, hogy meggyújtás a máglyát. De az sem kevésbé igaz, hogy aki pár napot eltölt egy spanyolországi protestáns házában, olyan atmoszférát ismer meg, amely súlyosan nehezedik az emberekre, a despotizmustól való félelem, a feljelentéstől való rettegés és az állandó lelkiismereti harcok miatt, melyben azok a spanyolok kénytelenek élni, akik hűek szeretnének maradni hitükhöz.

Milyen törvényes jogorvoslás áll rendelkezé-

sükre? Meg kell látnunk azt, hogy a 6. articulus biztosítéka ellenére, miszerint: „Senkit se lehet zaklatni hitéért“, a spanyol protestánsok állandóan fájdalmas megpróbáltatásoknak vannak kitéve, amelyek megbéklyózzák szabadságukat. Nincs mód a kormánynál való közbenjárásra a helyzet megváltoztatása érdekében? Tény az, hogy a protestáns egyházak hivatalos képviselői számos tiltakozást nyújtottak be az államfőhöz, amelyben tárgyilagosan előterjesztették hittestvéreik helyzetét. De először is, mivel a protestáns egyházaknak nincs törvényes alapjuk, ezek a tiltakozások tisztán személyes jellegűek és ez elveszi jelentőségüket. Továbbmenőleg érdemes megjegyezni, hogy ez a minden törvényes alapot nélkülöző állapot megfosztja a protestáns egyházat az önvédelem jogától a törvénytörések előtt, amikor támadás indul az ellen a minimális mértékű türelem ellen, amelyet már korábban megadtak nekik. Többé már az sincs megengedve részükre, hogy épületek birtokában legyenek, ami további komplikációt jelent.

Másrésről viszont, ha a kormány meggondolás tárgyává tenné is mindezeket és kívánna is valami változást végrehajtani a spanyol protestánsok helyzetében, ez nagyon nehéz feladat lenne számára. Ennek oka pedig az, hogy a katolikus hierarchia véleménye szerint a protestánsok máris túlsok privilégiumot élveznek. Itt van pl. egy idézet, amit bárki elolvashat a *Razon y Fe.*-ben, mely a jezsuita atyák kiadványa: „Hazánkban az elenyészően csekély számú protestánság a katolikusokkal összehasonlítva alárendelt helyzetben van. De ez az alárendeltség nem az igazságtalan törvényhozásból, vagy a kormány önkényeskedéséből ered: hanem sokkal inkább a katolikus tanok követeléséből származik, midőn egy teljes egészében katolikus nemzetről van szó“.

Összegezve: ameddig a kormány a konkordátumon keresztül Rómához van kötve, ameddig a Spanyol Charta az ország fundamentális törvénye marad, azaz, ameddig a jelen rezsim hatalmon lesz, nagyon kicsi a remény arra, hogy a lelkiismereti szabadság valamiféle előrehaladást tehet Spanyolországban.

Fordította: *Pintér István*

„Az egyház próféta; szolgálata azt jeleníti meg, ami Isten felől nézve történik, de azt is nyilvánvalóvá teszi, aminek onnan nézve még történnie kell és ami történni fog... Ez a szolgálat Jézus Krisztus halálát és feltámadását minden dolgok kezdetének, visszajövetelét minden dolgok végének tekinti és így jelenlétét, uralmát, életét és munkáját mint a világ Megváltójának jelenlétét, stb. érti... A gyülekezet innen kiindulva néha igazságtalanságnak nevezi azt, amit mindenki felettébb igazságosnak tart és ugyancsak innét kiindulva magasabbrendű igazságosságot ismer fel ott, ahol mindenki a panaszkodást látja szükségesnek valami ügyvélt notórius igazságtalanság miatt. Ebből kiindulva néha olyan dolgokat kell mondania, amelyek a legmélyebben nyugtalanítják a „megnyugodott“ embereket, máskor pedig ugyancsak innen kiindulva a nyugtalanoknak azt kell mondania, hogy egészen nyugodtak lehetnek. Most az eljövendő

nagy nyomorúságot kell felmutatnia és előre megmondania, máskor az általános sötétenlátásban hangosan és vidáman a reménységről kell beszélnie. Egyszer az egyik oldal érdekében a másik ellen a legélesebben kell fellépnie, máskor pedig éppen olyan határozottan egy harmadik álláspontot kell elfoglalnia. Néha az egészséges emberi értelem útját kell járnia (annak az értékes igazságnak a jegyében, hogy kétszer kettő négy és nem öt) és ismét máskor a vak hit rideg merészségét kell a bölcsesség útjaként ajánlania. Ebből kifolyóan néha talán csodálkozást kiváltva konzervatív módon kell beszélnie és máskor ismét ebből kifolyóan nagyon forradalmi módon kell állást foglalnia. Mindezt a maga idejében; abban az időben ugyanis, amely neki, miközben az örökkévalóság szempontjából tájékozódik, a helyes időnek látszik.“

(Barth Dogmatik III/4. 584, 985, 586. 1.)

A vallás és egyház néhány új filmben

Az esztendő néhány filmjéhez fűzők megjegyzéseket. Nem úgy, mint ha valami különleges keresztyén vallásos szempontok szerint válogatnák közöttük. Ha az egyház tagjai és a teológia művelői Isten parancsának megfelelően benne élnek az embervilágban és nem hitetik el saját magukkal, hogy az emberek fölé emelkedtek, akkor az élet jelenségei és az emberi alkotások éppoly hatással lehetnek rájuk és hasonló tanulságokkal szolgálhatnak, mint bárki másnak.

Amikor az elmúlt tíz hónap százegynehány filmje közül mégis kiemelek néhányat, azért éppen ezeket, mert bennük, bár különféle formában, közvetlenül szó esik az egyháztól.

Zsiska a nép élén

A csehszlovák filmgyártás hatalmas huszita-trilógiájának ez a második része. A népi Csehszlovákia történelmének jeles időszakaként tartja számon a kort, amelyben Husz János tüzes prédikálására lobbot vetett a vallási és hazafias forradalom. A tisztelet megilletődött pátoszával monumentális emléket állítanak ennek a kétszeresen is szent hagyománynak, az *Alois Jirásek* regényein alapuló háromrészes, tablószerű filmben.

A tavaly látott középső rész fő alakja Zsiska, a félszemű huszita hadvezér és Zselivszky prédikátor. Őt igit-végig átlelkésítette Husz tanítása és kérelmelhetetlen igazság-hirdetővé tette. Meggyőződése következetességre készítette: bátran sikra szállt a hit és az egyház tisztaságáért és így egyben a szociális igazság és a nemzeti függetlenség harcosa lett.

A nép elfogadta ezt a prédikációt, lelkesedett Zselivszkyért és őt Zsiskával együtt vezérévé emelte. Bennük éppen azt érezték, ami a szembenállókban hiányzott: az ember szeretetét, az önzetlen küzdelmet az igazságért — a nép s nem a hatalmasok igazságáért. A szembenállók is „vallásosak” voltak: az állhatatlan Vencel király, Zsigmond, a szőszegő császár és a pápa — egyik a vallás védelmének örvén hatalmi mámorban tobzódva, a másik alig leplezve világhatalmi éhségét némi kegyes látszattal.

A husziták a hit, a keresztyénség, Isten ígéje komolyan vételétől szűkségképpen eljutottak a nép, az elnyomottak szeretetéhez, az igazságért vívott áldozatos küzdelemhez. Keresztyén utat jártak. Tanulság és példakép ők minden kor minden keresztyéne számára — aki csak komolyan keresztyén akar lenni.

Játék az ördöggel

Már a díszletei is a mese hangulatát idézik ennek a népies, játékos történetnek, amelynek hőse egy kislány Hány Jánosra vagy János vitézre emlékeztet. Ő a bölcs, akinek minden sikerül, aki legyőzi még az ördögöt is, rettenhetetlen hős, az igazság szolgálatában.

Szerepel ebben a csehszlovák filmben valódi ördög is, kis szarvacskával, de meglehetősen emberi tulajdonságokkal. Feltűnik egy angyal is, szolid naivsággal és mellette Skolastikus remete, a szentéletű férfiú. Az angyal táplálja őt, de a mennyei kiutalás szűkre szabja a falatot és Skolastikus atyát szentsége sem akadályozhatja meg abban, hogy efelett kritikát gyakoroljon.

Végtelenül érdekes a filmnek az a része, amikor segíteni kell a bajba jutottakon, akiket az ördög csalt törbe. Az angyal lázasan szervez, de a remete nem áll kötélnek. Átkot szór a ledér fehérszemélyekre, akik a világiasságban odáig süllyedtek, hogy férjhez akarnak menni. Az angyal ugyan értesíti őt arról, hogy Isten kegyelméből ezek is üdvözülhetnek, de a remete ilyen áron nem kér az örökkévalóságból. Büntetését nem hajlandó feladni.

Mindez persze a népmese naív, gyermekes, szinte jelképekig leegyszerűsített meseszövegében, kifejezései és felfogásával hangzik és történik. Figyelő szemmel, nyílt szívvel annál könnyebb megelni mind ebben a bibliai igazságot. Meglehet, kevésbé könnyen megy, hogy ki-ki magára ismerjen.

De ez sem nem a bibliai igazság, sem nem a történet, sem nem a népmesei forma hibája.

Te és annyi más bajtársad

Két pap is szerepel ebben a kiváló német dokumentumfilmben, mindkettő lutheránus. Az egyiknek Paul

Schneidernek, csak a fényképét látjuk, meg elárult celláját a buchenwaldi náci haláltáborban. A nép és az igazság mellé állt, mert erre kötelezte a hit és a szeretet, és a maga módján küzdött az ellenállásban. Kivégezték, de meg nem ölhették: neve fennmarad, a cella falára írták, tovább él, tanítják az iskolákban és szeretet övezi. Őrá is illik: „Unokáink leborulnak S áldó imádság mellett Mondják el szent neveinket...”

A másik eleven. A nyugatnémet hadsereg tábori istentiszteletén prédikál. Mellén arany kereszttel ágál, vallásos érveket sorakoztat. Igazolja a felfegyverzés, a háború politikáját. Nevét nem tudjuk, hangja elvész.

Ez a két rövid jelenet nem gerince a filmnek, csak epizódja. A derekas mondanivaló, hogy eredeti dokumentumok feltárják a germán militarizmus által a világra szabadtott két katasztrofális háború üzleti és politikai hátterét és hogy ebből némi párhuzam által nyilvánvalóvá legyen: Nyugat-Németország ma is ugyanezt az utat járja. A két pap egyike a milliomosok és ágyúgyárosok oldalára áll, fölük kapja a szellemi tápot, amivel háttérbe szorítja a keresztyén igazságot, fölük kapja a kényelmes jólét és megbecsülés talmi perspektíváját, ami feledteti vele, hogy Isten ígéje helyett a félrevezetés és a szándékolt homály igéit szórja a nép közé. Az ő kapcsolata a néppel csak annyi, hogy azok mundenyba kényszerítve haptáikban állnak a szőszéke alatt.

A másik elfordult az embertelen hatalmasságtól, tiszta szemmel figyelte az életet és az igazságot, amely Isten és ember oldaláról egyaránt a nép mellé és a nép közé állította. Onnét nem a szónoki emelvény, hanem a kivégző hely emelte ki, mint ahogyan így történt azzal is, akinek ő követőjévé szegődött. Komolyan vette ezt a szót: „Nincsen senkiben nagyobb szeretet annál, mint ha valaki életét adja barátaiért”.

Melyikük neve lesz benne az élet könyvében? Aki hitét élete árán is bizonyítani tudta, mert volt benne szeretet. A népek szívükbe zárják az ő nevét és fenntartják az idők végzetéig, a másikét elvetik.

Ő maga vetette el.

Szenvedése tetőpontján kezébe ragadja a feszületet, hogy férjére sújtson vele. De keze erőtlenül lehangyollik.

A gazdag kulák „jót tett“ az asszonnyal. Feleségül vette, noha szegény lány s gyermeke is van. Kinek kellett volna másnak? Ki törődne azzal, hogy az esküvő előtt egy kisdőlő fa verte agyon a szeretett férfit?

A férj kegyes ember. Fogadott fiát a betegágyból is kirántja, hogy a feszület elé vessen és térdenállva megimádkoztassa. Vallásos érvekkel fedezi, hogy a pajtában szerelmeskedik a szolgálóval s hogy a munkában, a szerelemben, az anyaságban és mindenben megalázott és meggyalázott asszonyt most szemforgatva lopással vádolja — de a pénz, amit hiányol, az ő lajzisebében pihen. A feszület elé hívja és ott kéri számon.

Ekkor ragadja ütésre az asszony a feszületet. A szem azt látja, hogy ő akar vele férjére sújtani. Pedig azzal a feszülettel a férfi taszította porba az asszonyt.

(Glazarova csehszlovák írónő Advent című regényéből készült a film.)

Értük éltem

Egy asszony imádság közben, a Szűzmária szobor előtt fellázad. Nem csoda: égbekiáltó az igazságtalanság, ami vele történt.

A háború alatt, mint ápolónő, megmentett két apró zsidó gyermeket: szüleiket a veszőhelyre vitték. Franciáknak hazudva őket hazavitte s tíz évig szeretetben, közösségben nevelte őket, míg csak egy francia asszony nem követelte a két gyermeket, mint a koncentrációs táborban meghalt húga gyermekeit.

Az asszony harcol értük. Megszökteti őket újra: zárdába viszi. De az apáca szenttelen nyugalommal vizsgálja: mondjon le a gyermekekről és az igazságról, hiszen ha felnő-

nek, megnősülnek s ő így is, úgy is magára marad. A templomban, az Istenanya szobra alatt — aki csakúgy lemondott saját gyermekéről — ez az érvelés elevenedik s erősödik meg benne, míg végül is lecsilapulva lázongásában — sokan így mondanák — „megvizsgáldott a hitben s megnyugodva távozott“.

Eközben nyilvánvaló igazságtalanság történt. Mi az oka? Nemcsak a nyugatnémet bíróság — az asszony is, aki a valóságot hamis önáltatással elfedezi. De erre senki sem figyelmezteti. Pedig az egész film vallásos légkörben fogant. A faji kérdésre s a többire is a vallás feleletét keresi és mondogatja. De az igazságról megfeledeznek.

Közben fátylat igyekszik borítani a háborús felelősségre, minden látszat ellenére is ködbe burkolja a faji kérdés egyetlen helyes megoldását, tunya közömbösségre, fásult nemtörődömségre, vallásos érvekkel behunyt szemekre búzdít. S a gyermekét áldozó Istenanya néma szimbolmával a blaszfémia határát súrolja.

Alkotói ezt a nyugatnémet filmet vallásos légkörnek szánták. A film minden érve ebből a légkörből fakad. Mivé lesz, hová jut az egyház, a vallás ott, ahol ilyen gondolatok születnek szerintük vallásos meggyőződésből? Elveszti minden erejét, meghazudtolja a hitét.

Akinek meg kell halnia

Megrázó erejű, felejthetetlen ez a közös francia—görög film. Lelkek vetkőznek s mutatkoznak meg benne, egyesek tisztulnak, mások mocskoska lepleződik le.

Kiről szóljunk? Manoliosz pástorról, akinek a misztériumjátékban Krisztus szerepe jut? A többiekéről, akikről a pápa fennhangon hirdeti: „Mostantól kezdve senki ne nézze testi valótokat, hanem Krisztust, Pétert, Jánost, Judást és Mária Magdolnát lássa bennetek“? Arról, hogyan formálja ez a kapott szerep őket s hogyan készíti az egyiket ádáz gyilkosságra, a másikat a meg-

gyötört nép mellé állásra, a harmadikat szóra bírja s a nagy igazság kimondására érdemesíti?

Vagy beszéljünk a két pópáról, az egyikről, aki a vagyont és a hatalmat hajhássza, s önkéntelenül is magára veszi Kajafás szerepét? Aki önmagát hazudtolja meg, mert Manoliosz pástorra ő mondja ki abban a pillanatban, amikor az az igazság és a nép oldalára áll: „A javakat Isten osztja el — te pedig lázadó vagy, hamis próféta, te vagy az antikrisztus“? Róla beszéljünk, aki elárulja honfitársait, hazudik, hogy elrabolja tőlük a nép rokonszenvét, s az éhhalált ígérő szikre zavarja őket? Vagy beszéljünk a másik papról, aki szívéhez szorítva a bibliát, vezeti övét és harcol értük, előbb csak szóval, lángoló lelkesedéssel, majd amikor a hitetlen közöny és az embertelen aljasság keményebb küzdelemre kényszeríti, fegyverrel is?

A film nagy igazsága, középponti mondata így hangzik: „Ha Krisztus eljönne a földre, újra csak megfeszítenék“ s a pástort hozzáfűzi, a papra mutatva: „Maga ütné kezébe az első szöveget“.

A másik igazság nem öltözik szavakba a filmben, a képek, az események érlelik bennünk: a népért, az egyszerű emberekért harcolni, küzdeni kell, minden erővel és minden fegyverrel. Ez a harc közös, ezek az emberek szolidárisak.

Megrendítő ez a film és felejthetetlen. Hatása alól nem lehet szabadulni. Vagy talán mégis? Egyik egyházi lapunk cikkírója annak idején megnyugodva állapította meg, hogy nincsen nagy baj, mert az egyik pap mégis csak az igazságot szolgálta s különben is van bűnbocsánat — amellet fejcsoválva méltatlankodott azok felett, akik a papok és a gazdagok kapcsolatáról szólnak a film kapcsán.

A megtisztulásnak, az előrehaladásnak csak egy útja van: bátran szembenézni a hibákkal és a bűnökkel, amelyekben részesek vagyunk, felismerni őket és leszámolni velük, belekapaszkodva az igazság erejébe.

Zay László

„A gyülekezett Istennek a világ iránt való szerepét mint törvényt és evangéliumot ismeri és vallja meg. A kettőt nem lehet egymástól elválasztani, de nem is lehet azonosnak tekinteni. Nincs törvény-prédikáció evangélium nélkül és nincs evangéliumhirdetés törvény nélkül. Semmi esetre sem áll a helyzet tehát úgy, hogy a törvény a világra nézve, az evangélium pedig a gyülekezetekre nézve érvényes. Inkább az a helyzet, hogy a törvény és evangélium egyforma módon érvényes a világra és a gyülekezetekre nézve.” (Bonhoeffer, Dietrich: Ethik, 279. l.)

„Szeresd a te Uradat Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és minden erőddel.” Ezt mondja nekünk az Isten és ember között lefolyt történet. És a keresztyén etika megismétli

ezt a teljességre való felhívást. A keresztyén etika semmiféle értelemben sem lehet dualisztikus. Nem engedhet semmiféle szakadást és szétválasztást, e világra való tekintést a túlvilágra való tekintés nélkül, és a túlvilágra való olyan tekintést, amelynek fénye bele ne sugározna ebbe a világba. Nem engedhet olyan beszédet az imádságról, amely ne a munkához vezetne és olyan munkát, amely ne az imádságra épülne fel. A keresztyén etika nem ismer lelket test nélkül és testet lélek nélkül, magánügyet a közügyek iránt való felelősség nélkül és közügyek iránt való felelősséget a magánéletben való megnyugvás nélkül. A keresztyén etikában az emberről van szó, aki egészen elveszett és egészen megmentetett és akit Isten éppen ezért, mint egész embert igénybevett.”

(Barth Károly)

Otto Eissfeldt: Die Genesis der Genesis

Vom Werdegang des ersten Buches der Bibel. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1958. 86 lap.

Eißfeldt Ottó ma Németország vezető őszövésttudósa. Munkássága elismeréseképpen kapta a Magyarországi Református Egyház Budapesti Theológiai Akadémiájától az akadémia 100 éves jubileuma alkalmából a theológiai tiszteletbeli doktorátust. Ezért a doktorátusért „köszönete szerény jeléül”, a budapesti theológiai akadémiának ajánlja munkáját. A szerző a múlt évben ünnepelte 70. születése napját. Kezeken fél évszázad theológiai munkássága áll mögötte. Nem csodálhatjuk, hogy a neves amerikai kiadóvállalat, az Abingdon Press kiadásában megjelenő *Interpreter's Dictionary of the Bible* (Az Írásmagyarázó Bibliai Szótára) munkatársai közé hívták ezt a Német Demokratikus Köztársaságban élő tudóst. A könyv tulajdonképpen ennek a bibliai szótárnak egy címszava.

Az 1. fejezetben a *Genesis nevével, fölöstásával és Mózesztől való származtatásával* foglalkozik (2—3. lap).

A 2. fejezetben a *Genesis kompozícióját* tárgyalja (4—41. lap). (a) *Az irodalmi analízis* során ismereti (I) a töredék-elméletet, a kiegészítési-elméletet és a forrás- (dokumentum)-elméletet. (II) *Megtárgyalja a háromforrás-elméletet és (III) a négyforrás-elméletet.* Leírja (IV) az „L”-forrás („Laienquelle”-laikusforrás) vagy elbeszélő fonal, (V) a „P”-elbeszélő fonal és (VI) a „J” és „E” elbeszélő fonal jellemző vonásait, összetételét és anyagát. Az elemzéshez a négy elbeszélő fonal egybevető (synoptikus) áttekintését csatolja táblázatban, amely a bibliai helyeket és az idézett szakaszok címét tartalmazza (16—27. lap). Ezt követően (b) *a négy elbeszélő fonal keletkezési idejének a kérdéseit* fejtegeti (28/27—32. lap). Megállapítja (I) a *terminus a quo*-t mind a négy forrás számára: az anyag alig enged biztos döntést, de a 10. századnál korábbra aligha lehet visszamenni (26—28. lap). Sorban foglalkozik (II) az *L*-elbeszélő fonal életkorával (28 kk), amelyet a legrégebbnek tart és Dávid vagy

Salamon korából származtat; (III) a *J és E* (Jahwista és Elohista)-elbeszélő fonállal s úgy találja, hogy *E* fiatalabbnak vehető, mint *J*, és a 8. század prófétai eseményei előtt keletkezett mindkettő, 800., illetve 750. körül időszámításunk előtt. A *IV*. elbeszélő fonal keletkezését, a *P*-forrásét (Papi író) az exilium utáni időbe teszi, a 6. vagy 5. századba, de rámutat arra is, hogy ez a fonal sok — a *J és E* forrásnál régebbi anyagot tartalmaz.

Ami most már (c) *a négy elbeszélő fonal hazáját illeti, (I)* megállapítja, hogy ennek a meghatározása milyen nehézségbe ütközik és sokkal óvatosabban nyilatkozik a *J és E* fonal hazájáról, mint ahhoz általában szokva vagyunk. (II) *Lehetőnek tartja, hogy E* északi-izraeli, *J* déli-judeai eredetű az *L* fonállal együtt, viszont (III) *P* hazáját vagy a babiloni exiliumban időző s innen repatriált és otthon is közösséget tartó vagy a ki nem vándorolt judai maradék zsidóságban keresi.

Megtárgyalja (d) *a régebbi és fiatalabb fonalak függőségének és ellentéteinek, egybeszerkesztésüknek, a redakciónak a kérdéseit.* (I) Az újabb elbeszélő fonalak előállásának az okait nem lehet bizonyosan megállapítani. Redakciók egész soráról van szó, nem egy redaktorról. Már világosabbak (II) *a régi és újabb elbeszélő fonalak egybeszerzésének a mértékadó okai:* a változott viszonyok új szempontból láttatták Izrael régi történetét, a múltat átértékelték, de az átértékelés alatt régi, sőt ősrégi anyag maradt alig érintetten.

A 3. fejezetben *az elbeszélő fonalak előzetes történetét* tárgyalja. (a) Ismerteti az elbeszélő fonalakban található *részletek, anyag terjedelmét és jellegét,* majd pedig (b) a *Genesisben található irodalmi műfajok (Gattung) ismertetését* adja (41—56. lap). Ezek a műfajok a következők: I. Listák, II. Dalok és mondások, III. Kozmologiai és anthropológiai tartalmú mythologiai anyag, IV. Idegen országok jellegzetességeihez kapcsolódó mondák, V. Kanaáni helyi mondák, amelyek részben aitiológiai jellegűek, VI. kultusz-mondák, VII. Törzstörténeti és néptörténeti följegyzések és ezeknek továbbfejlesztése részletes

mondakörökké (Sagen—Erzählungen), VIII. Mesék és mondák. Ez a fejezet minden tömörsége ellenére is érdekes, átfogó betekintést tud nyújtani régi, izraelelőtti vonatkozásokba.

Még érdekesebb a 4. fejezet, amely a *történetiség* kérdéseivel foglalkozik, mégpedig a következő (56—64) rendben, inkább csak a kérdések jellegét tüntetve föl, mint azok részletes tárgyalását adva: (a) *történetileg ki nem elégtő vagy kérdéses anyag, (b) a profán történetírás szempontjából megbízható adatok.* Ebben az utóbbi fejezetben megérezzük, hogy — a klasszikus négyforrás-elmélet megtartása mellett is — mennyi módosulás történt a részletkérdésekben a 25—30 évvel ezelőtti elintézettnék hitt problémákban. Alalach, Mari, Nuzi, Bogházköi, Ugarit (Ras-šamra) és más lelőhelyek kincsei beleszóltak a sokszor csak irodalmi szempontokból folytatott kutatásba. Számunkra különösen érdekesek innen (c) *a vallástörténetileg megbízható adatok a patriarchák korára* nézve.

Külön fejezetben (5) foglalkozik az irodalmi anyag *vallásos és erkölcsi tartalmával:* az ég és föld teremtésével kezdődő elbeszélés valójában arról az Istenről szól, aki Abrahámot kiválasztotta, hogy benne megáldassanak a föld minden nemzetségei (12:3) és aki minden emberi gonoszságon át vég felé viszi terveit (50:20). Alakjai meg nem szépített valóságos emberek és éppen ezért igen komoly nevelői hatásuk is van.

A 6. fejezetben *összefoglalja* eredményeit és ismerteti a *Genesis régi fordításait* (67—70). A 7. fejezet válogatott, *legújabb irodalmat* tartalmaz a *Genesis* kérdéseire (kommentárok és egyéb irodalom), közben külön csoportosítja Gen 1—11, 12—26, 27—36, 37—50 és a fordítások irodalmát (ez utóbbi csak két utalás). A könyv részletes bibliai helymutatóval zárul (82—86. lap).

Megszoktuk, hogy az őszövétségi irodalomtörténetben a Biblia első könyveiről *összefogó* tárgyalást kapjunk Pentateuch- vagy Hexateuch-probléma cím alatt. A könyvecske igazolja azt a gondolatot, hogy a *Genesis* — bármennyire

egybekapcsolódnak is kérdései a rákövetkező könyvekkel — a Pt többi könyvei között sajátos egység és nagyság, amely mellé egyik könyv sem állítható a többi közül. Eißfeldt ezeket a kérdéseket *Einleitung*-ja két kiadásában (1934 és 1956) sokkal részletesebben tárgyalja, mégis megvan ennek a kis könyvnek is a létjogosultsága. Mintája annak, hogyan kell elkészíteni egy nem szaktudósok által is használt tudományos lexikon címszavát.

Eißfeldt munkásságának minden jellemző sajátossága — a célnak megfelelő módon — fölcillan e könyvében is. Mérföldetlen tárgyi tudása, az újabb irányzatokkal kapcsolatban óvatos, higgadt magatartása, a részletekben is nagyon tartózkodó ítélete iskolát mutat fiatalabbak számára. Az újabb skandináv—angol iskola vagy a Németországban is erősen képviselt tradíció-történeti iskola megállapításával nem vitatkozik: egészében fönn-

tartja a klasszikus — Wellhausen-Smend nyomán járó négyforrás elméletet —, de már terminológiáján is látszik, hogy nyitva van minden fölvetett kérdés számára, még ha nem osztja is mindenben a fölvetők álláspontját.

A Budapesti Református Teológiai Akadémia és a magyar protestáns teológia megtiszteltetésnek veheti, hogy az öszösvetségi tudományok nagymestere ezt a könyvét nekünk ajánlotta.

Pákozdy László Márton

Oscar Cullmann: Die Christologie des neuen Testaments,

2. átnézett kiadás. J. G. B. Hohr (Paul Siebeck) Tübingen 1958, VIII. + 352 lap.

Cullmann professzor múlt évben megjelent és most 2. kiadást megért könyvét az Edinburghi Egyetemnek ajánlja a tiszteletbeli doktorátus (Doctor of Divinity) adományozásáért, hála jeleül.

Már az előszó sejteti, hogy a könyv a maga sajátos mondanivalóján túl, főképpen Bultmann: *Theologie des N. T.-s* c. művével és általában a bultmanni irányzattal áll polaritásban. Módszerének vallja a filológiai-történeti egzegizist, engedelmes készséggel fogadja el az igéből még azt is, ami kedvenc elgondolásainak ellentmond, mindenekelett azonban attól óvja magát, hogy „a szövegnek egy-egy állítását csak azért nevezem el (az ige) másodrendű öltözetének, mert azok számomra, elgondolásaim alapján elfogadhatatlanok”. (VI. lap.)

Bevezetésében vizsgálja az őskeresztységben jelentkező krisztológiai problémát. Az ősgyülekezetek teológiája majdnem kizárólag krisztológia. *Ez a krisztológia soha nem beszél úgy Krisztus személyéről, hogy ugyanakkor művéről ne szólna.* Mivel Krisztus műve Isten üdvterve vonalán helyezkedik el, ezért: „Nincs üdv történet krisztológia nélkül. Nincs krisztológia az időben kibontakozó üdv történet nélkül. A krisztológia nem (isteni és emberi) természetekről, hanem egy „történésről” szóló tan”. (9. l.)

A könyv Krisztus neveivel titulusaival kapcsolatban adja az U. T. krisztológiáját. Magukat az egyes neveket is történeti fejlődésükben vizsgálja zsidó vagy hellenista előzményeiktől ősegyházi használatukig.

Az első részben Jézus földi művével kapcsolatos neveit vizsgálja.

A végidők „prófétá”-ját már a zsidóság is várta, mely szerint egyike a régi prófétáknak fog viszatérni, pl. Illés vagy Mózes. Keresztelő Jánost halála után tanítványai „a” prófétának tartották, aki közvetlenül Jahve előfutára, messiásra tehát nincs szükség. A Jn. ev. néhány helyén már polemizál ezzel az irányzattal. Az U. T. szerint is János próféta, de a

Messias előfutára. A nép Jézust is prófétának tartotta, — de Jézus és a tanítványok soha nem mondták ezt, bár *Jézus nem is utasította el ezt a nevet, sőt jelentős eszkatológikus elemét, a „visszatérést” lényeges alkotórészként felvette tanításába.*

A zsidókeresztény irányzat egyoldalúan a prófeta fogalmán tájékozódott a krisztológiában. A Pseudoklementinák (Ál-kelemini iratok) az egész üdv történetet igaz és hamis próféták láncolatában szemléltetik, melyben az általuk hamis prófétának tartott ker. Jánossal szemben áll Jézus, az igaz prófeta. A zsidókeresztységnek ez az egyoldalú krisztológiája is oka lehetett eme irányzat elerőtlenedésének, majd megsemmisülésének. Eme irányzat folytatását megtalálta az Izlám-ban, melynek kulcsfogalma „a prófeta”.

A hivatalos zsidó tanítás nem tudott a Messias helyettes szenvedéséről. Az ősegyház teológiájában is volt a hallatlanul új, hogy az „Ebed Jahve” személyét összekapcsolta a Messias személyével, s mind a kétőt Jézus történeti alakjával. Ez az összekapcsolás nem csupán az ősgyülekezet műve, hanem Jézusig vezethető vissza. Keresztéségekor az Ézs 42:1 szavai hangzóttak a mennyből („pais” jelent szolgát is meg fiút is.) Így vált tudatossá Jézus előtt, hogy neki a mások büneiért kell meghalnia. Ezért kapcsolódik az evangéliumokban a szenvedés és a keresztésge olyan szorosan egymáshoz. A Csel, könyvének legősibb és Péter beszédeihhez kapcsolódó krisztológiai magyarázata a „pais” névhez fűződik: 3:13,26, 4:25,30. Pál — akinek inkább a megdicsőült Krisztusról volt személyes tapasztalata — a Kyrios nevet használja. Ezért szorul vissza később a „pais tou theou” név, s csak régi liturgikus szövegekben olvashatjuk, pl. a Didachében. Pedig ez a név lényegesebb elemeket mutat fel Kr. művéből, mint a megelőző „prófeta” név. Cullmann szerint inkább be-

szélhetünk Jézus pais-öntudatáról, mint messiási öntudatáról (81. lap). Szerintünk ez a szétválasztás erőltetett, hiszen Jézus közvetlenül keresztésge után beszélt felkenetéséről. (Lk. 4:18.) A messiási öntudat pedig a felkenetés tudatából nőhetett ki. Egyébként is ezt a krisztológiailag jelentős szakaszt (Lk. 4:16 s köv.) teljesen mellőzi Cullmann könyvében.

Már a zsidóság várt egy ideális „főpapot” (Melkisédek spekulációk). A qumráni szövegek és a „12 patriarcha testamentuma” irat két messiásról tud, egyik papi, a másik királyi messiás, ahol a papi a királynak fölé van rendelve. Jézusnál, az U. T.-ban a főpap és a messiás személye azonosítva van. Jézus, bár kritikai magatartással fordult a templommal és a kultusszal szembe, mégis két szava, a 110 zsolthárhoz kapcsolódva (Mk 12:35, 14:62) azt sejteti, hogy az igazi papság betöltésének gondolata nem volt idegen tőle. Az őskeresztységben a Zsid. levél és a vele rokon Jn. ev. tartalmaz idevonatkozó részleteket. A Zsid. lev. Jézus főpapi művével kapcsolatban annak két, időleg és tartalmilag különböző részéről beszél. Egyik rész: önmaga odaáldozása, ami *egyszersmindenkorra* (ephapax) történt, a másik: jelenlegi folyamatos főpapi közbenjárása. Az első *kollektív* főpapi közbenjárás, a második a *folyamatos*, az *egyesekért* történő közbenjárás. „Ismét láthatjuk, hogy Jézus főpapi tisztének két aspektusa, az egyszeri és a folyamatos, a legszorosabban egymáshoz van kötve. Jézus Krisztus tegnap és ma ... ugyanaz”. (102. lap.)

A könyv második része Jézus *előjövendő* művével kapcsolatos krisztológiai neveket tárgyalja.

A felkenetés az Ó. T.-ban a király személyéhez kapcsolódik. A messiási reményesség is először földi, dávidita királyra vonatkozott, később nyert eszkatológikus tartalmat, majd a görög uralom alatt nyert erősebb nacionalista színezetet. Jézus idejében a politikai messiás vá-

radalma az uralkodó. Jézus a „Messiás” nevet nem utasította el kifejezetten, de elutasította az ahhoz kapcsolódó politikai értelmezés, sőt számára ez az értelmezés különösképpen „a” kísértés volt! „Csak olyan dolog kísérti az embert, amelyhez valamilyen módon mégis vonzódást érez.” (124. l.) Ez kísértett a tanítványi körben is, ezért olyan kemény Jézus válasza: „Távozz tőlem Sátán!” Egy ponton kapcsolódik Jézus a zsidó messiásfogalomhoz. Azaz a messiás a zsidó nép küldetésének betöltője, csak a „hogyan”-ban tért el Jézus ettől. Ennek ellenére mégis mint politikai messiást, mint a „zsidók királyát” feszítették meg.

A „felkent” név először mint jelző volt használatos, majd a hellenista talajon élő gyülekezetekben vált tulajdonnévvé a „Christos”.

Szinte paralell ezzel a névvel a „Dávid fia” név. Jézus ezt sem utasítja el, de a testi leszármazást mégsem teszi alapvető feltétellé. Valószínű egyébként, hogy Jézus családjában élt a Dávidtól való származás tradíciója. Viszont a két evangélium családfája az ősgyülekezet alkotása. A tradíció régi voltát a Róm. 1:3 is mutatja.

Ezekkel szemben Jézus szívesen nevezte magát „Emberfiá”-nak. A zsidóságban két formában jelentkezik az emberfia gondolat. Egyrészt mint az idők végén megjelenő mennyi lény (Dán. kve.), másrészt mint egy ideális mennyi ember, aki azonos az első emberrel (rabbinista Ádám-spekulációk). Ebbe a képbe nehéz elhelyezni a bűneselet, ezért az Énók kve. nem is említi azt. Jézusra szerinte inkább az első hatott. Szerintünk az „Emberfia” névnek sokkal szorosabb kapcsolata van az őstörténetekkel, mint eddig véltük. Az Énók kve. hatását az a tény is bizonyítja, hogy Jézus egyszer sem említi Ádámot és a bűneselet! Jézus — folytatja tovább Cullmann — összekapcsolta az „Ebed Jahve”-vel (az ebed jelent fiút is) az Emberfia zsidó fogalmát. Az evangéliumok mindig Jézus szájába adva használják ezt a nevet, míg ők maguk a Christos nevet használják. Pál szerint Krisztus második Ádám, nem azonos az elsővel. Küldetésük azonban azonos: *Isten képévé kell lenniük*. Ebben volt hűtlen az első, de hű a második. *Nem tekintette zsákmánynak az isteni „morphé”-t* (Fil. 2:5-11), mint az első. Az emberfia fogalom még a palesztinai hellenisták között lehetett használatos. (Csel. 7:56.) A Jn. ev., mely szintén ebben a körben keletkezhetett, szintén jelentős helyein használja. Így megy tovább — Cullmann szerint — ennek a névnek vonala: esoterikus zsidóság — Jézus — hellenisták — Jn. ev. Később a zsidókereszténység, majd Iráneus használja ezt a nevet.

A későbbi dogmatikában háttérbe szorult az „Emberfia” bibliai tartalma, szükség lenne olyan dogma-

tikai krisztológiára, mely kellően érvényre juttatná a fentiek alapján azt, hogy Kr. már a testlételel előtt, mint Isten képmása, lényege szerint isteni ember volt. Így feleslegessé válna a két természet körüli sok későbbi vita.

A harmadik rész Jézus jelenlegi művével kapcsolatos nevekhez fűzi a tárgyalandókat.

A legrégebbi őskeresztény hitvallás a „Kyrios Jesus” volt. A kyrios névnel általános jelentése: parancsoló, úr, birtokos. Mind a héber adonáj névvel, mind a LXX-ban az ennek megfelelő kyrios névvel megfigyelhetünk bizonyos fejlődést az általános jelentéstől Isten személyét jelentő abszolút értelméig. W. Bousset állítása, melyet Bultmann fenntartás nélkül átvett, nem állhat meg, mely szerint nem Palesztinában, hanem a hellenizmus területein nevezték Krisztust Kyriosnak. Sőt a hellenizmus területén azértonosodhatott meg, mert palesztinai gyökerei vannak. Erre mutat a „maranatha” eucharisztikus imádság, melyet görög szövegekben is arámul találunk. A „mari” az adonáj-nak, ill. a kyriosnak arám megfelelője.

Pál — átvéve a régi hitvallási formulákat — beszél a Kyrios Christos megvallásáról, Rm 10:9, Fil. 2:9, 1 Kor. 12:3. Ennek a névnek a hellenizmus talaján új gazdagodást hozott a császárkultusszal való találkozása. *Ezzel a névvel a keresztények Kr. jelenlegi uraságát vallották meg a világ fölött*. Szilárd a kapcsolata ennek a névnek az Ó. T.-mal is. Egyetlen ó-ti szakaszt sem idéz annyiszor az U. T., mint a 110. zsolnárt, ahol az Atya jobbára való ülésről és ellenségei fölötti uralmáról van szó. Majd szól C. professor Kr. jelenlegi és eljövendő uralmának idői és térbeli feszültségéről, melyek már ismertek előttünk *Christus und die Zeit c. művéből*. (Ismertetése Pákozdy L. M.-tól: *Idő és történelem az őskeresztényen teológiában. Ref. Gyülekezet*, 1949. I. évf. 1-4. szám.) „A közbeeső időben — tehát a feltámadás és a paruzia között — nincs krisztológiai szünet.” (240. lap.) *Az ősgyülekezet által vallott Kyrios Christos jellemzi az üdvörténeti jelent.* Az U. T. az ó-ti helyek idézésekor a LXX-ban használatos kyrios nevet egyszerűen Krisztusra alkalmazza. Az U. T. a kyrios névből kiindulva nézi Kr. praeezisztenciáját, innen vonta le azt a következőket is, hogy akkor a teremtés is Ó általa történt

A kyrios név általános használata miatt a „Sofer” név csak később lett használatos. A pásztori levelekben fordul elő. A hellenizmusban ez a kyrios név egyik variánsa. Ez a név is, minden hellenisztikus kapcsolata ellenére, inkább az Ó. T.-ra vezethető vissza. A Jézus név nem jelent mást, mint „Sótér” Mt 1:21. A sótér fogalom feljesebb teológiai kifejlődése a

későbbi időben történt, akkor kapcsolták össze más Jézus-nevekkel. Erre mutat az Ichthys formula.

A negyedik rész Jézus praeezisztenciájára vonatkozó neveivel foglalkozik.

A hellenizmusban a „Logos” fogalom általánosan elterjedt volt. Ez nyilván habott a keresztény gondolkodásra, mégis amikor az U. T. alkalmazza, annak hellén jelentését teljesen alárendeli Isten Jézus Krisztusban adott egyetlen kijelentésének, *így a logos fogalmat teljesen újformálja*. Zsidó eleményei is vannak ennek a névnek, mégpedig két ágon, egyik a *debar Jahve*, másik a késői zsidó bölcsesség fogalom, melynek már hypostasisa is van, de mégis távol áll tőle a történelmi keretek közötti testlételel. Míg a „kyrios” eredete az őskeresztény istenisztélemben van, addig a „logos” fogalom teológiai reflexió gyümölcse. A jánosi iratokon kívül paralelljei a levelekben azok a helyek, ahol Kr. praeezisztenciájáról, teremtéskor történt közbenjárásáról van szó. A teremtés és Jézus élete tehát azonos nevezőre hozható az „ige” vagy „kijelentés” megjelölésben. Összefogva: az ut-i logos-krisztológiát a következő elemek alkotják: elsősorban az a felismerés, hogy Jézus élete Isten minden kijelentésének centruma, Ó maga a Kijelentés. Továbbá a teológiai elmélkedés a kijelentés kezdetéről kapcsolatban a „szó”, „ige” által való teremtés ó-ti elbeszéléseivel. Másodsorban egyidejű hellenista logos-spekulációk felhasználása nem szinkretista, hanem egy valóságos keresztény univerzalizmus értelmében. (275. lap.)

Az „Istenfia” névvel kapcsolatban ismét nem helyálló Bultmann megállapítása, hogy ez nem az ősgyülekezet használatában, hanem ugyancsak a hellenizmusba gyökerezik. Cullmann az Ó. T.-ban keres kapcsolópontokat. Az Ó. T.-ban Isten fiaként nevezte magát *a nép Ex 4:22 k., Hos 11:1 stb.* Ennek alapján a királyt is kapta ezt a nevet. Hogy a Messiást is annak nevezték volna, erre nincs bizonyíték, mégis a Messiás és a király képének összefonódása erre a tényre mutat; lásd a 22. zsolnárt messianisztikus magyarázatát. A szinoptikus helyek vizsgálata éppen azt mutatja, hogy azok egyáltalán nem hellenista tartalmúak, *Jézus a megkísértésnél elutasítja a hellenisztikus „Isten fia” „csodatévő” azonositást, nála a fiúsággal kapcsolatban mindenütt az engedelmisségen van a hangsúly*. Keresztelésénél szoros kapcsolat van az „Ebed Jahve” és „fiú” fogalma között. *Jézusnál — éppen az engedelmisség alapján — volt bizonyos tartózkodás ezzel a névvel kapcsolatban is. „Jézus az Isten fia” hitvallás egyike a legrégebbieknél, Keresztelési formula volt és ebben lehet némi utalás arra, hogy Jézus keresztelése alkalmával ne-*

vezetett Fiú-nak. Míg Jánosnál a logos az őскеzdetig vezet vissza, addig Pálnál a Fiú az eskaton végső pontjáig vezet: „a Fiú is alávette-tik...” 1 Kor 15:28. Itt a kulcsa az U. T. krisztológiájának. Ha a Fiúról beszélünk, annak értelme általában csak Isten kijelentő művére és nem Isten létére van tekintettel. De éppen ezért és ebben a cselekvésben egy az Atya a Fiúval való-ságosan”. (300. lap) Mk. középpont-ba állítja az Isten Fia nevet; Mt. és Lk. már tovább megy és őket a „hogyan” érdekli, ezért foglalkoztatja őket a szűztől való születés tradíciója. Jn. ismét középpontba állítja ezt a nevet, de nem érdekli a „hogyan”, hangsúlyozza az engedel-mességet és az Atyával való teljes egységet a kijelentés művében. A Zsid. levél a Főpap gondolata mellett még a Fiú nevet is hangsúlyozza, de őt sem érdekli a „hogyan” „apa nélkül, anya nélkül való” ol-vassuk (7:3).

Az eddigi nevek már implicite ma-gukbafoglalták, hogy Jézus „Isten”. Ez csendül fel a Jn. ev. kezdelekor (1:1) és a végén Tamás hivatkozásában: „Én Uram és én Istenem” (20:28). Ugyanígy a Zsid. levél is hangsú-lyozza Jézus Istenségét (C. szerint a Jn. ev. az 1 Jn. levél és a Zsid. le-vél egyaránt palesztinai hellenista zsidó eredetű keresztyén körökben keresendő). „Az Atya és a Fiú kö-zötti különbségtétel nem a teremtés és a megváltás közötti megkülön-böztetést jelenti, hanem azt, amikor Óróla elyben, eltekintve kijelentő művéről beszélünk, másrészt amikor Óróla az U. T. szerinti csak mint a magát kijelentőről beszélünk”. (319).

Befejezésének címe: „Az Újtesta-mentum krisztológiájának távlatai”. Az ősegyház e könyv által is köve-tett sorrendben ismerte fel Krisztus személyiségét és művében az üdvtör-téneli vonatkozásokat. Három for-rásból táplálkozott ez a Krisztológia: 1. A nagypentekkel és húsvétal zá-rult Jézus élete, 2. Krisztus jelenlé-

nek islenliszteleteiken vett megta-pasztalása, 3. és e felismerésből el-végzett teológia megfontolás a prae-egzisztencia felé. Ezek alakították az ősegyház krisztológiáját. Ezt a krisz-tológikus üdvtörténetet jellemzi, hogy középpontja a testtételel ideje, s így még a formálisan hellén elemek is elveszítik pogány szellemi tartal-mukat. A krisztológia boitránya ma is, mint akkor, a testtételel mlatti boitránkozás. A nevek köré csopor-tosuló tartalomnak ez a mozaiksze-rűsége bizonyítja legjobban, hogy nem mítosszal van dolgunk, mely félreérthető lehetne, hogy a kérüg-mát megtaláljuk (ezt kísérli meg Bul t m a n n).

A könyv tárgyalásmódját is ez te-szi indokolttá, s bár gyengéjéül le-hetne felhozni mozaikszerűségét, de éppen ezzel tükrözi az ősgyülekezet krisztológiájának kialakulását és öz-szefüggéseit.

Könnyen olvasható könyv. Lelki-pásztoroknak tanulmányozásra aján-lom.

Stabó Andor

Johannes Schneider: Gemeinde und Welt im neuen Testament

A gyülekezet és a világ, a minden-kori teológiai eszmélkedés legfonto-sabb kérdései újra és újra választ várnak minden egyes nemzedéktől aszerint a konkrét helyzet szerint, amelyben él. Schneider professzor munkájának érdeme, hogy a problé-ma újtestamentumi megalapozását adja és ezzel támpontot nyújt arra, hogy a kérdést a bibliai tanítás fé-nyében, a gyülekezet tényleges hely-zetéből kiindulva válaszolhassuk meg. A gyülekezet és a világ viszony-ról természetesen csak úgy tudunk beszélni, ha először nagy vo-násokban felvázoljuk, hogy mit ért az Újtestamentum a világ és mit a gyülekezet fogalma alatt? Ezért fog-lalkozik a könyv első fejezete a gyü-lekezet és a világ bibliai fogalmával külön-külön.

I. Az Újtestamentumnak világgal kapcsolatos tanítását négy csoportra lehet osztani.

1. A világ Isten teremtett világa. Isten az egész világ teremtője, fun-damentuma (Apcsel. 17:24.), hatal-mas szavával hozta azt létre (Zsid. 11:3). A világ teremtése christocent-rikus a bűneset és a váltság miatt. Ezért mondhatja az Újtestamentum, hogy minden Krisztus által és reá nézve teremtett. A világ jó és tiszta volt a teremtéskor és az em-ber Isten képét hordta magán. A vi-lág teremtése Isten első kijelentése önmagáról.

2. A világ Istentől elhajolt világ. Minden nagy emberi teljesítmény el-lenére is a bűnben elpártolt Isten-től. A szekularizációs folyamat ott kezdődött el, midőn az ember az örökkévaló Isten dicsőségét a mú-

landó emberek és a teremtett világ hiábavalóságával cserélte fel (Róm. 1:23). „Ennek a folyamatnak legvég-ső foka a világszemléletek kialakulá-sának terén a nihilizmus és az exis-tencializmus, mely teljes mértékben destruktív (9. old.). Ezért mondja az Újtestamentum, hogy „az egész világ a gonoszságban vesztegel” (I. Ján. 5:19). Az emberek a bűn szolgáiként élnek (Róm. 6:16), cseleke-deteiket és tevékenységüket a vilá-gi kívánságok határozzák meg (Tit. 2:12).

3. Az Isten irgalmából élő világ. A bűnös, Istennel szembenálló világ ugyanakkor Isten kijelentett szava, az Ő Igéje és Isten megváltó csele-kede alatt áll. Ahogy Isten haragja és ítélete ránehezedik, éppúgy Isten kegyelméből is él. Ezért van a világ-történelemben üdvtörténet. Az üdvtörténet először a választott néphez, Izraelhez volt kötve, Krisztus meg-jelenése után pedig valamennyi népre kiterjedt az érvényessége. A Krisztus-esemény, az emberrélel, a kereszthalál és a feltámadás, az üdv történet központi eseményei. A világ-történelem fordulópontja Krisztus, mert Isten a világot Őbenne Őnma-gával megbékéltette, és „reánk bíz-ta a békéltetésnek Igéjét” (II, Kor. 5:19). Istennek a világra irányuló üdvvégzése a Kol. 1:19–20. szerint az egész emberiségen túlnövő, a vi-lágmindenséget átfogó, kozmikus je-lentőségű isteni végzés.

4. A megújult világ. A Biblia ígé-rete szerint amikor „elmúlik ennek

a világnak ábrázataja”, megjelenik „az új ég és új föld”. Ennek az új égnak és új földnek az előhírnöke a gyülekezet. A gyülekezet tehát sajátos viszonyban áll a világgal. A gyülekezet lényege szerint egyrészt elfordulás a világtól, másrészt oda-fordulás a világhoz.

II. Éppígy négy pontba foglalhat-juk össze a gyülekezet lényegét is az Újtestamentum tanítása szerint.

1. A gyülekezet Isten eklézsiája. A gyülekezet a megváltott, Krisztus drága vérén megvásárolt Isten-népe, amely a bűnök bocsánata által az üdvösség és a kegyelem állapotában él. Kiválasztott, Isten által elhívott és megszentelt hívőkből áll, akik arra törekednek, hogy Isten akara-tát cselekedjék.

2. A gyülekezet Isten új terem-tésének a kezdete. Azért mondható ez, mert a gyülekezet Krisztusban van. A gyülekezet tagjai Krisztussal meghaltak és vele együtt támadtak fel az új életre. A gyülekezet léte tehát az élő és megdicsőült Krisztus életében van. A gyülekezet jánosí iratokban feltalálható szemlélete kü-lönösen is a világ és a gyülekezet összefüggésében vizsgálja ezt a kér-dést.

3. A gyülekezet a megdicsőült Krisztus uralma alatt él. Krisztus úgy ül az Atya jobbán, mint Ki-rály. (Kol 3:1, Zsid. 1:3). A gyüle-kezet a szent nép, mely az Ő ural-mi igényének aláveti magát és kész a szolgálatra és engedelmségre. A

gyülekezet engedelmsége Krisztus iránt örömteljes engedelmség, mivel Krisztus szereti a gyülekezetet. Krisztus uralmának az a célja, hogy a gyülekezet „szent és szeplőtelen legyen” (Ef. 5:27). Krisztus uralma tehát a gyülekezet tökéletességére irányul. A Krisztusnak engedelmeskedő gyülekezet várja az Ő Ura visszajövetelét, amikor teljes hatalmában és dicsőségében nyilvánvalóvá lesz az egész világ előtt.

4. A gyülekezet a világban élő gyülekezet. A gyülekezet egész léte paradoxális. A „már” és a „még nem” jele alatt él; a világból kihívtak és mégis a világba elküldöttek közössége. Ennek a világnak a rendjében él, bár leglényegesebb egzisztenciája az új eon rendjéhez tartozik. A végidők gyülekezete, de még nem az eschatologikus beteljesülés közössége. Jézus tanítványai a világba küldöttek, ahogy Jézust is a világba küldötte az Atya (Ján. 17:18). Jézus sem azért imádkozik a főpapi imádságban, (Ján. 17:17), hogy Isten a tanítványokat a világból vegye ki, hanem, hogy őrizze meg őket a gonosztól. Az Úr gyülekezete a föld sava (Mt. 5:13) és a világ világossága.

III. A gyülekezet és a földi életrendek kérdésével foglalkozik; hogyan illeszkedik bele a gyülekezet a világ rendjébe?

A gyülekezet éppen eschatológiai meghatározottsága által az eljövendő eonhoz tartozik. Új teremtés és ugyanakkor a régi teremtettség szerves része is. Ezért vetett alá a jelenlegi eon rendjeinek is. Ebből következik, hogy a jelenlegi világnak és a jövőbeli világnak a feszültségében él. Az egyház kettőssége s életének feszültsége a Krisztus-test létéből is fakad. Miként Cullmann mondja, „egyrészt maga a Krisztus teste, másrészt pedig része annak a teremtettségnek, amelynek feje a Krisztus.” (Königherrschaft Christi, 30. old.)

Ez elsősorban a gyülekezetnek az államhoz való viszonya kérdését veti fel. Az Újtestamentumban nincsenek államjogi elméletek, nincs államtan. Az államot, úgy, ahogy van, elfogadják; másrészt viszont ismeretes a prófétai könyvek és az evangéliumok számos tanítása a szociális igazságra való törekvés kötelezettségéről. Az a látszólagos közömbösség, amellyel némelykor az Újtestamentum az államot nézi, kétségtelenül a Jézust és az őskeresztyéniséget legerősebben foglalkoztató eschatológiai várakozással függ össze. Teljességgel hamis úton járunk, ha azt gondolnánk magunkban, hogy a végidőnek ez a forró keresztényen várása egyenlő a jelenlegi világ értékel iránti közömbösséggel. Ennek éppen az ellenkezője

az igaz. A keresztény ember eschatológiai váradalma hatalmas ösztönző erő e világban való tevékenykedésre.

A sokat vitatott bibliai hely: „adjátok meg a császárnak, ami a császáré és Istennek, ami az Istené” (Mk. 12:17) minden vitán felül arra tanít, hogy Jézus elismerte az államhatalmat, annak jogos igényeit jóváhagyta és tanítványait is az állam iránti engedelmségre buzdította (Mt. 17:24—27).

Pál a Róm. 13-ban a keresztény ember álláspontját az állam irányában az alapvető tételek szerint kidolgozta. Mindenkinnek az a kötelessége, hogy a felsőbbségnek alávesse magát. Aki ellenkezik vele, Isten akaratának szegül ellen. Pál az isteni igazságszolgáltatás végrehajtó szervét látja az államban, amelynek a keresztény ember nem félelemből, hanem lelkiismerete miatt, szabad felelősségből engedelmeskedik (Róm. 13:5). Ezért mondja azt, hogy a vámozt és az adót az államnak meg kell fizetni, ami abban a korban az állam iránti hűség sokkalta biztosabb jele volt, mint manapság. Pál azt tanítja, hogy az állam tisztviselője Isten szolgálja (Róm. 13:6).

Azonban Krisztus uralma nemcsak a gyülekezet felett, hanem a világ felett is érvényes. A Regnum Christi már valóság még akkor is, ha ezt sokan nem látják, vagy nem ismerik el. A fentebb már említett feszültség a jelen és a jövő között, amelynek ütközéspontján él a gyülekezet, itt is érezhető. Az Újtestamentum tanítása szerinti két nagy világidő — a régi eon és az új eon — a Krisztus regnumában találkozik, amely magában foglalja a jelenlegi eon utolsó idejét és a jövő eon kezdetét is. (Cullmann.)

Abból a tényből, hogy Krisztus már az Atya jobbán ül, következik, hogy a kereszténynek a földi állam iránti hűségük kára nélkül Isten országát polgárai. Mivel a keresztény ember a mennyi polgárjog birtokosa is (Fil. 3:20), két állam polgára egyidőben: a földi és a mennyi. Ebből adódik kettős elkötelezettsége: az állam iránt és Krisztus iránt.

A házasság problémája. Jézus a házasság felbonthatatlanságát tanította, mivel férj és feleség a házasságban nem két, hanem egy test (Mk. 10:8). Azonban itt is érvényes az eschatológiai szempont. A házasság ennek a világnak a rendje, „mert a feltámadáskor sem nem házasodnak, sem férjhez nem mennek, hanem olyanok lesznek, mint az Isten angyalai a mennyben” (Mt. 22:30).

Az Isten országához való teljes ragaszkodás elvezethet odáig is, hogy a házasságról és a családról

lemondjon valaki. Jézus azonban azt sohasem említette, hogy a házasságnélküli állapot magasabb értékű, mint a házasság.

Pál egy lépéssel tovább megy és igent mond a házasságra. A keresztény házasság felbontása számára is éppoly lehetetlen, mint Jézus számára. Azonban személyes véleménye szerint többet ér házasság nélkül élni, (I. Kor. 7:7). De tüstént megjegyzi, hogy mindenkinek külön karizmája van. Itt is ugyanaz a szempont érvényesül, mint az államból szóló tanban, az eschatológiai várakozás miatt háttérbe szorul a földi életrendekkel való foglalkozás, ezek kevesebb hangsúlyt kapnak. (I. Kor. 7:26—28.)

Ha a jánosi iratokat nézzük, több helyen a házasság nélküli élet dicséretét találjuk (Jel. 14:4). Új problémát vet fel az, hogy a gyülekezet és Krisztus viszonyának érzékelésére a Szentírás nagyon szívesen használja a házasság képét. Ez az a nagy titok, amelyre Pál apostol az Efézus 5:32-ben utal, ahol a gyülekezetre és Krisztusra vonatkoztatja a nő és férfi viszonyát a házasságban.

Engedelmség a családban. Pál apostol tanítása szerint a földi életrendeket az alá- és fölérendelés viszonya határozza meg; csak így van értelme az államnak és a családnak is. A házasságban a nő a férfinak alárendeltetett (I. Kor. 11:3, I. Pét. 3:1. stb.). Ebből azonban semmiképpen sem következik a nő lebecsülése. Az „Úrban“, azaz a krisztusi életrendben „sem férfiú nincs asszony nélkül, sem asszony nincs férfiú nélkül” (I. Kor. 11:11.). Mivel a házastársak az Úrban egyek, összetartozó egészet képeznek a Krisztusban egymásnak rendeltettek. Pál megkülönbözteti a teremtési rendet és a megváltási rendet; a krisztusi rendet. A teremtési rendben az asszony a férfinak alárendeltetett, a krisztusi rendben egymás mellé rendeltettek.

Ha a nő a teremtés rendje szerint a férfi hatalma alá is vetett, ez nem jelenti, hogy a férfi a házasságban önkényes, vagy erőszakos hatalommal bír házastársa felett. A feleség iránti hatalma azáltal korlátozódik, hogy a férfi is alárendeltetett, mégpedig Krisztusnak. Ezért mondja Pál az I. Kor. 11:3-ban: „akarom pedig, hogy tudjátok, hogy minden férfiúnak feje a Krisztus”. Az Efézusi levélben (5:24) ismét a gyülekezet és Krisztus viszonya a férj és feleség kapcsolatához van hasonlítva. Mivel pedig Krisztus a gyülekezetet szereti és magát a gyülekezetért feláldozta, ebből következik, hogy a férfi sem léphet fel erősebbként a keresztény-házasságban.

IV. Az utolsó fejezet a gyülekezet és a keresztyén ember magatartásáról szól a világban.

a) A *szabadság fogalma*. Az evangélium törvénytől mentes szabadsága a lelkiismeret szabadságát jelenti. Pál a Galata 5:13-ban mondja: „Szabadságra hivatottok atyámfiai, csak hogy a szabadság ürügy ne legyen a testnek, sőt szeretettel szolgáljatok egymásnak”. A keresztyén ember teljesen szabadon, szuverénként él a világban. Nincsen többé azoknak a hatalmasságoknak alávetve, amelyeknek korábban ki volt szolgáltatva. A Krisztusba vetett hit által szabad emberré lett.

A lelkiismereti döntés szabadságából következik, hogy a keresztyén ember számára nincs egységes, előre érvényes életszabály. Mivel a törvény az evangélium miatt elvesztette szigorúságát, a kényszer nem létezik többé abban az értelemben, hogy szolgálai módon meg lenne kötve. Egy minden esetet előre magában foglaló életszabály-gyűjtemény a keresztyén ember számára lehetetlen. A lelkiismereti döntés a hit mértékétől és az ismeret mélységétől függ. Vannak erősek és vannak gyengék a hitben. Ezt a kérdést Pál behatóan tárgyalja a Rom. 14-ben és az I. Kor. 10-ben. Senkinek sincs joga, hogy a másik ember lelkiismereti döntése felett ítéletet mondjon. Hogy Pál apostol az egyes ember lelkiismereti döntését mennyire tiszteli, kifejezésre jut ez a következő mondatokban: „Te kicsoda vagy, hogy kárhoztatod a más szolgáját? Az ő tulajdon Urának áll, vagy esik... Ki-ki a maga értelme felől legyen meggyőződve” (Róm. 14:5–6).

b) Azonban ez csak az egyik oldal. A keresztyén ember szabadsága nem korlátlan szabadság, vagy szabadság. A keresztyén szabadság a Krisztushoz kötöttség szabadsága. „Minden szabad néktek,” — keresztyéneknek — „de nem minden használnál”, azaz „nem minden épít” (I. Kor. 10:23). A szabadság korlátlan kiélése nem igazi szabadság, mert az ösztönök, szenvedélyek és kívánságok szolgásgához vezet. Csak ahol Krisztus a szabadságunknak Ura, ott vagyunk igazán szabadok.

c) Pál többször utal arra, hogy ő Isten kegyelméből a megszentelődés útján jár. Ezért arra kéri a gyülekezeteket, hogy az ő követői legyenek (Fil. 3:17), és őt vegyék példának (I. Kor. 4:16), miként ő is a Krisztus példáját követi. A keresztyén ember életének normája az, hogy az embereket nem akadályozhatja meg a hitrejutásban. Mert az nagyon gyakran megtörténik, hogy valakit az Ige belsőleg megragad, de a magukat keresztyénnek nevező emberek élete eltaszítja őt a hitől. Esetleg élő hitre jut és csatlakozik a gyülekezethez, de mélységesen kiábrándul, amidőn látja, hogy a gyülekezet tagjainál a szó és a tett, a kegyes szólások és az etikai magatartás nem egyeznek meg.

d) A keresztyén ember soha sincs egyedül. Jóllehet lelkiismereti döntéseit Isten iránti felelősségben hozza, itt az a kérdés merül fel, hogy ezt a döntést minden esetben meg tudja-e valósítani? A keresztyén ember, mivel a Krisztus szolgálja, ezért a legerősebb kötelek fűzik a gyülekezethez. A gyülekezetben azonban olyan emberek él-

nek, akik a hit és az ismeret különböző fokán állnak. A keresztyén ember a testvérek közösségében él és Pál apostol tanítása szerint a gyülekezet legfőbb gondolata, hogy szeretetben épüljön, egysége ne szenvedjen kárt és a testvérek lelkiismerete ne terheltesse meg.

Hogyan valósulhat ez meg? Két lehetőség van: vagy nem vagyok tekintettel lelkiismereti döntéseimben a gyengébb hitű testvéreimre, és ekkor a szeretet parancsát szegem meg, vagy feláldozom személyes lelkiismereti döntéseimet. Az áldozatot nem a hitben gyöngének, hanem a hitben erősnek kell meghoznia. A közösséghez való tartozásom tehát szabadságomat korlátozza. Cselekedeteim központjában Krisztus és a gyülekezet áll. A gyülekezett nagyobb és fontosabb, mint az egyén és annak szabadsága. Ebből a tételtől kiindulva kell megoldani a keresztyén ember valamennyi személyes életkérdését.

Foglaljuk össze még egyszer Schneider professzor könyvének lényegét:

A gyülekezet a világból kihívottak és a világba küldöttek közössége, amelynek minden cselekedetét az eschatológiai feszültség határozza meg. A gyülekezet nem a törvény, hanem a kegyelem alatt él, ezért minden keresztyén ember szabad a lelkiismereti döntéseiben. A keresztyén szabadság azonban csak a Krisztushoz való kötöttségben és a Szentlélek vezetése által lehetséges. Az áldozatkész szeretet a legfőbb élettörvény és valamennyi cselekedet etikai normája.

Tóth Károly

Áprily Lajos: Ábel füstje

A költő 70. születésnapjára jelent meg régebbi és újabb verseinek a gyűjteménye. Régóta vártunk erre a kötetre, hiszen kb. 15 év óta nem jelentek meg versei. Ez alatt az idő alatt is gyönyörködhettünk ugyan nagyszerű műfordításaiban. (Ezeknek nagy részét az „Orosz Remekfrók” sorozat szerkesztőbizottsági tagjaként alkotta: Turgenyev regényei, Tolsztoj Leó meséi, Nyekraszov „nagy poémája”: Ki él boldogan Oroszországban? Több kiadást ért a Puskin; Jevgenyin Anyegin c. verses regényének a fordítása.) De amennyire örültünk kiváló műfordításainak, annyira nélkülöztük tökéletes formájú, a szépség és igazság nászából született, havasi tisztaságú verseit.

Sokat mondó már a kötet címe is:

Ábel füstje. A nagy református költők — Adyval az élen — szerették a bibliai szimbolumokat. Ez a cím is nemcsak a kötetre, hanem az író személyére és életművére is jellemző. Tudjuk az őstörténetből, hogy Ábel a csendes, a szelíd, a békés, az áldozattá vált testvér — Kain mellett. Ábelnek még a neve is azt jelenti: Lehelet. Vajon, nem Ábelre emlékeztet-e az Áprily Lajos vallo-mása is:

Völgyben, vadonban, rónaságon
a békesség bolyong velem.
Csak egy öröm van a világon
s ez az öröm fegyvertelen.

(*Fegyvertelen vadász dala*)

A kaini világban hogyan érezné meg a költő, hogy ő egészen más.

A „vérbűzös” világban hogyan ke-seregne el: „Almodni szült anyám” (*Éberség*); vagy más megfogalmazásban: „En gyűlöletre nem születtem” (*Antigone*). Úgy érzi, hogy szíve „alvó erdők piros kis őze” (*Hallali*). Van-e hát hely itt a számára, amikor az Ábel füstje fellegként messze száll tőlünk, míg a Kain füstje — a címadó epigramma szerint — „mint szenny és korom ott feketül a bús világromon”?

Meg kell azonban mondanunk, hogy mindez nem impotens pacifizmus, hanem szelídségben is harsogó vádirat „az emberirtó, farkastorkú rém”: a háború ellen, ahogyan az Ábel vére is *kiáltott*. Mint ahogyan minden pufogó frázisnál biztosabban a béke hívévé avat bennünket a *Silencium* c. vers torok-

fogyasztó, szívszorító emlékezése: „őreg diákok bái éjszakáján” régi diáktársát, a „vérestitkú harcterek” által elnyelt domine Joó Józsefet keresi a költő. Nemhiába nevelkedett — saját bevallása szerint — Reviczky édes mérgén és Vajda János tömör melabúján, szomorú és zord realitásként állítja is élénk a háborút, az elmúlást, a könnyet.

A közel 50 év gazdag termésében mindenki megtalálja azt a kedves ajándékot, amely éppen neki szól.

A *stílusztűk* gyönyörködni fognak a nagyszerű formákban, a muzsikáló verssorokban, a csengő rímekben, a fáradhatatlanul lejtő jambusokban. Idézni fogják híres költői önvallo-mását:

Forma van a versem
egyszerű sorában:
Ötvös volt az ősem
Brassó városában.
(*Egy pohár bor*)

S tényleg, akad-e mainapság párja csipkefinom veretű lírájának (*Kolozsvári éjjel*)? Vagy mindennapos jelen-ég-e az a művészet, amellyel édes magyar nyelvünket kezeli, pl. a *Március* c. versében:

Selymít a barka
már kitakarta,
sárga virágját bontja a som.
Fut, fut az áram
a déli sugárban
s hőkken a hó a hideg havason.

A *klasszikus ókor szerelmesei*, akik egyébként panaszkodnak a latin és görög műveltségnek rohanó korunkban való háttérbe szorulásáról, itt örvendzhetnek azon, hogy az Olymposzt újra benépesítik a régi istenek, Zeusz poharát újra töltögeti Ganymedes, az 1945 véres évszámát Klio vési fel s a beég költő éjszakai Persephoné jár fel az alvilágból: mákvirágcsokrot gyűjt a kertjében, „hogy elfeledjék múltjukat a lelkek lenni a fénytelen világban”. Nem is szólva arról, hogy a két egyfelvonásos (*Idahegyi pásztorok* és *Oedipus Korintusban*) csak klasszikus műveltséggel élvezhető.

A *természetrájonok* az Áprily Lajos kalaurolásával még szebbnek, tisztábbnak és lenyűgözőbbnek fogják találni a természetet. Hogyne, hiszen ő — egyik méltatója szerint — úgy összeforrott a természettel, mint egy Pán. Bármerre megyünk vele, elragadó szépségű tájakon járunk. Míg Petőfi az Alföld szépségére esküszik, addig Áprilyval a havasok, erdők, hegyi patakok büvöletébe kerülünk. Szinte misztikus benne a szülőföld: Erdély iránti szeretetét (*A láthatatlan írás, Beszélgetés a földdel*). Verseiben háttérbe szorult az önnön technikai civilizációja által géppé vált ember és a Paradicsomra emlékeztető szépségű és békéjű tájakon járunk. „A somvirágos oldal arannyal integet.” „Esző-gyöngyös, finom, fehér kőköröcsin s tudófü” virágozik, „Vércseppeket hullajt a kecskerágó.” Havasi fenyvesek vagy bar-

kás fűzligetek integetnek felénk. És az évszakok minden változását átélhetjük vele (*Téli reggel, A februári hó dalol, Március, Május reggel, Nyár, Szeptemberi fák, Októberi séta, November, Szilveszter* stb.). Ime, mutatóul egy nyárvégi tájkép:

Fény hull, álomba szédítő,
szünyog-balet ring-leng a hőben.
És a ragadozó Idő
áll, mint az ölyv a levegőben.
(*Fegyverszünet*)

Kedves ismerősei azután az állatvilágból a *madarak*. A napsugaras szívű *Assiszi Ferencről* jegyzi fel a legenda, hogy a madaraknak is prédikált. Azok körülvették, figyelmezen hallgatták, erdőkön-mezőn kísérték. Ilyen modern szentként — akinek egyébként hiányzik költészetéből az erotikum és a gyűlölet! — jár-kél a költő a természet ölen, s baglyok, zöld farkályok, fekete rigók, szajkók, cinkék, gyurgyalagok és a többiek mind jó ismerősei.

Kedves téma volna annak előtárása is, hogy ez a szemérmes férfszív micsoda melegséggel, édesbús emlékezéssel beszél *édesanyjáról*. (*Két út, A kertbe ment, Aranykapu, Kalács, Keddi kalács, Anyám hangja, Betegszoba, Málnázó öregasszony* stb.). Mutatóul hadd álljon itt a front alatt írt epigramma: Sírod körül harc volt, hadnép rohant, vad ütközetben reszketett a hant. Féltél, anyám? és gondoltál-e rám? Te nem féltél, csak féltettél, anyám. (*Féltél, anyám?*)

Csoda-e, ha édesbús nosztalgia van a szívében a gyermekkor régi-régi éveit után is? Ez az érzés a legvonzóbb a bűbajos hangulatú és témájú *Álom a vár alatt* c. versben kap hangot:

Ott túl a rengeteg homályon
egy szép országot ismerek,
partján habverte sziklaszálon
botot cifráz egy kisgyerek.

Ku!atom kéz-árnyalta szemmel
s a szemem köddel lesz tele —
fölötte átcsapott a tenger,
tajtékos évek tengere.

Az *irodalmár* is megtalálja a kötetben a maga irodalomtörténeti vonatkozású „csemegét”. A *Bessenyei* c. vers olvasása nyomán szeretnők: bárcsak minden magyar költőről zenélne egy ilyen Áprily-szonett. „A halott Ady emlékének” áldoz a *Paroklos alszik* c. vers, míg a *Zarándok* „Körösi Csoma Sándor emlékének” szól. A *Tavaszi házsongárdi temetőben* egyúttal egyháztörténelmi vonatkozású is.

Mindezekben a szempontokon túl azonban bennünket az érdekel legjobban: *Hogyan tükröződik Áprily Lajos költészetében az ő református keresztény hite? Már a hangszere-lésén meglátszik a kálvinista erő, egyszerűség, átlátszóság. „Zordon puritán” ő (Új tavasz), aki azt vallja: „Az én dicsőm a teljes dísztelen-*

ség” (*Dísztelenül*). Költészetét át-meg átszövik a bibliai vonatkozások. A vadludat így szólítja meg: „te, Mózes-lelkekkel rokon”. A felhőt égi oszlopnak nézi, „mely után revült arccal megindult Izrael”. S ahogyan Ady is beszámol versei homlokán bibliai olvasmányairól, úgy Áprily is megmondja *Az én poétám* c. epigrammájában: „ma te vagy költőm, komor zsidó, dörgő igéjű, zord Ézsaiás”. A hasonlatok egész sorával és nagy plaszticitással ábrázolja a lélek sorsát modern korunkban. Ime a megrázó képek közül az utolsó:

És néha sír szűkülve, mint az eb,
akit gonosz gazdája künt rekesztett,
lázal kaparja a pánthoz kaput,
borzongatott szőrére hull a hó
s ordasszogat szimmant az éjszaká-ban —
ó, lélek, néha hallak mostanában!
(*Valaki sír*)

Ami vallásos költészetét illeti, hiányzik nála az a húr, amely Ballassi Bálintnál és Adynál — Makkai Sándor ezt a két magyar költőt ismeri csak el igazi vallásos költőnek! — a legerősebb zengésű volt: a töredelemé és a bűnvalomásé. Az *Epigramma* életgyónása is az általános alany mögé próbál rejtkezni:

Nyűgösek voltunk. Aki szeretett,
nem élt mellettünk könnyű életet.
Kövünkre is ilyen írás való:
idege rossz volt, de a lelke jó.

Azt mondhatjuk, hogy vallásos költészetének két tárgya van: az Isten gondviselésébe vetett hit és a halál problémája.

A kálvinista gondviselést — sokszor joggal! — az a vád éri, hogy a pogány végzettséggel azonosul. Áprilynál is megszólal a „Sic Fata volunt”-motívum (*Így akarja a sors*). Egy fokkal tisztábban tükröződik a gondviselést a *Jehova* c. epigrammában. De itt még mindig ótetamentumi korlátok érvényesülnek:

A régi vagy: átok s halál Ura,
ínségből súlyos ostort fonsz nekem.
De megmenetted három gyermekem,
s nincs más szavam, csak egy:

Halleluja!

Ez a gondviselést is akkor az igazi, ha a Krisztus keresztje adja az alapját és a koronáját. Ha a Kereszt nemcsak külső dísz, hanem az idő és az örökkévalóság minden kérdésére adott magyarázat. Ez esetben nem csupán külső látványként, hanem benső eseményként tudjuk elmondani:

Köszönöm, hogy új fény ragyog
a főtéri aranykeresztben.

(*Köszönet a napsugárnak*)

A másik fő téma a *halál* kérdése. A költő úgy érzi, hogy a halál, a bánat fekete kutyája”, állandóan kerülgeti. Megirigyeli, hogy a *hegylakók* milyen természetességgel fogadják a halált. Ő viszont inkább a görög Hádész felől szemléli többször, mintsem a keresztényen húsvét felől (*Az öregség árnyékában*). Máskor

pedig mintha csak az utódokra való továbbélés reménye volna meg a költőben:

Mi nem leszünk s ragyogni fog a rét,
harangszó száll és pillangók

lobognak.
Megcsókolom az unokám szemét,
így üzenek a drága szép napoknak.
(Üzenet!)

A halál a témája annak a 40 versnek is, amelyet kisunokája emlékére írt. *Annának hívták* — a címe ennek a „lírai rekviem”-nek. A vizsgálatlan emlékezés során a költő előtti megképzik a Jairus leányának újtestamentumi jelenete is:

Tali'ha —: hajnalt hirdető madár,
Jairuséknak hajnalt hirdetőt:
holt szívbe hullt a keltező sugár
s halál lányából élet lánya lett.

...Mikor a rommá torzított remek
árván feküdt a gyermek-klinikán,
jaj, mért nem szólaltál felette meg:
Kumi tali'ha! Kelj fel, kicsi lány!

Bizony, riasztó rém a halál, amikor kirabol és elnyel. Igaza van Apriily Lajosnak, amikor riadt szívvel és szomorúan dalol róla. Az Ige is ellenségnek és a bűn zsoldjának nevezi. Maga az Úr is keserű pohárként üríti ki. De éppen az Ő érdemeért, engesztelő áldozatáért, dicsőséges feltámadásáért bizakodó szívvel mehetünk a sötét völgybe. Azzal a készséggel, amellyel a költő egyik versében *A csavargó a halálra gondol*:

Ha menni kell, vállamról rongy-
ruhámat
egy rándítással elhullathatom,
saruiam szíja sem marad velem.

Uram, utálni nem tudom világot,
de indulhatok, amikor kívánod,
igéd szerint: egészen meztelen.

Erdély-ország nagy „Csavargója” sikerek és megaláztatások, nagy ünneplések és nagy magányosságok, elhallgatott és világgá énekelte dalokkal elérkezett a 70. mérföldköhöz. Gyorsan háta mögé tűntek a látványosságok, hiszen hol Rapsonné asszony táltosaival, hol Rasmussen északjáró hajóján, hol madárszárnyon utazott. Talán már a karthauzi-szegfűs cintermek intenek felé. Könyvét olvasva mégis az az ünnepi jókívánságunk, hogy köztünk tartózkodása még soká tarisson, a nagy indulásig még sok szépséggel ajándékozzon meg bennünket és sokszor megérezhesse testvéri szeretetünket!

Szénási Sándor

Ring Lardner: Owen Muir kalandjai

Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1957. 376 lap.

Első gondolatra úgy vélnénk, hogy az amerikai könyv egyetlen fő alakja Owen Muir, a jó ember. Owen becsületes szándékú, igazságkereső, a meggyőzetésre mindig kész fiatal ember, az ő nevét olvassuk a címben, az ő élete eseményeit kísérjük iskolai diákelnökké választásától kezdve tolsztojanizmusból fakadó pacifista magatartásáért viselt börtönén, hős frontkatonaságán, szerelmén és házasságán, üzlettemberi bukásolásán, rövid politikai szereplésén, felekezeti problémáin és végül hosszadalmas hitbéli tévővázásán át a kolostorba vonulásig — lényegében a teljes csőd előli megfutásáig. Figyelmesebb szemlélettel észreveszünk eközben, hogy Muir mellett még két fő szereplő elevenedik meg a regény oldalain. Az egyik a jellegzetes amerikai életforma és gondolkodás — amely azonban nemcsak az Egyesült Államokban létezik —, a másik pedig a katolicizmus — amely úgyszintén nemcsak a római egyháznak és tagjainak lehet a jellemzője.

A katolicizmusnak és az amerikanizmusnak ez a külön-külön említése senkit ne vezessen félre ate-kintetben, hogy a kettő között van-e rokonság, vagy kapcsolat. A regény elején Owen még inkább csak az amerikai életforma csapdájába kerül, azt kerülgeti és az formálja életét, de amikor melléje csatlakozik a felekezeti és egyházi-politikai hatás, azonnal észreveszük, mint olvad a kettő egybe, milyen szorosak és nyilvánvalók még titkos kapcsolataik is. Sejthető ez mindjárt kezdetben, amikor még csak Owen apja, Willis Muir képviseli mind a kettőt. Owen ezidőben „elő”sta és újra átélte a vallásosság iránti elnyomott hajlamait. Ezek — különösen a minden-

tudó Isten eszméje — iskoláskor előtti, kezdeti rajongásának korszakában erősen éltek benne, nyolcéves korában pedig, amikor kezébe került a „Krisztus története fiatal olvasók számára” című mű, csak fokozódtak. Az a döbbenetes látvány, mely egy alkalommal szülei hálószobájában elébe tárult, megrendítette hitét és elűzte formális vallásosságát: apja az ágya mellett térdelt, imába merülten. Owen — mielőtt még felfedezték volna jelenlétét — elmene-kült, és a jelentős presszió ellenére, anélkül, hogy okát adta volna, többé nem ment sem templomba, sem vasárnapi iskolába. Különlegesen érzékeny természete nem viselhetett el egy olyan istenséget, amely Willis Muirt is vallási közönségébe fogadja; arra azonban képtelen volt, hogy elhatározásának értelmesen megfogalmazott okát és célját megjelölje. Későbbi életének minden fontos elhatározása mögött az értelem állt, nem pedig az értelem; ez döntött, parancsolt, kényszerített.

Eleinte, amíg Owen fejlődésére csak az amerikanizmus kívánt hatással lenni, ennek a jellembeli egyoldalúságnak a lehetőségét nem is használták fel tudatosan. Amikor a börtön-munkatáborban egyik fasiszta érzelmű társának felbújtására a többiek verekedést provokálnak egyetlen néger társukkal, hogy azt „sterilizálják”, Owen nagy mértékben felindul, felhagy korábbi „passzív” magatartásával és nemcsak a helyszínen kel öklével — tehát erőszakkal — a néger védelmére, de végül is ennek hatására érlelődik meg elhatározása, hogy önként jelentkezik a frontra, hogy így aktívan segítse a fasiszta fajmegkülönböztető erőszak tombolásának megfékezését. Ezt a jelentős

fordulatot Owen életében a véletlen idézi elő, a hatással, amit az esemény gyakorol rá, nincs lényeges kapcsolatban az a meggyőző vita-sorozat, amit a börtön politikai nevelője az előző hetekben folytat vele.

Éppígy a véletlen segíti elő, majd hiúsítja meg a fronton Owen egyetlen hőstettét, amelynek az az eredménye, hogy hazakerül. Owent apja ekkor az üzleti életbe irányítja. Owen „továbbra is mélyen vallásos volt, egyháztól függetlenül. Nemes szelleme nem bírta elviselni a világ ocsmányságát, az ima vigasza és a halhatatlanság ígérete nélkül. Abban már nem hitt, hogy Jézus tanításait szó szerint követni lehet, de abban igen, hogy Isten fia és kép-mása egy jeruzsálemi dombocsán megváltotta az emberiséget. A keresztényiség szervezett változatai közül azonban egyik sem hatott reá olyan meggyőzően, hogy megnyerje hódolatát”. Tolsztoj filozófiájától ezidőben — jórészt a Szovjetunió háborús eredményeinek hatására — némileg a szocializmussal való rokonszenv felé hajlott, de úgy gondolta, hogy „az ideális állam az volna...”, amely magába olvasztaná azokat az alkotó elemeket, amelyek Amerikát s Oroszországot a világ két leghatalmasabb országává tették.”

Miután apjától megfelelő kezdő tőkét kapott, üzleti vállalkozásba kezdett és ennek a véletlennek köszönhetően April Wykoff-hoz fűződő szerelmét, majd házasságát. Az üzleti vállalkozást magát ismét egy véletlen segítette kibontakozáshoz. Felkereste Owent Mr. Blankenship, volt börtönbeli nevelő-propagandistája, hogy egy szenzációs találmányt kínáljon fel neki. Érdemes egy pil-

lanatig megállnunk e jellegzetesen amerikai gyártmányánál. A Trulit, „a legjelentősebb találmány a tűz felfedezése óta“ voltaképpen nem egyéb, mint egy olyan öngyújtó szerkezet, amely nem lángot lobbant, hanem felkattantásokor egy gyufaszál ugrik elő belőle s azt a már bevált „klasszikus“ módon meg lehet gyújtani a szerkezet recés oldalán. Owennek olykor szolid lelkiismeret-furdalásai voltak amiatt, hogy ilyen abszolút felesleges dolgokat sóz rá őrjási reklámmal az emberekre méregdrágán, de aggályait az apja, a propagandafőnöke, a felesége és talán saját maga is túlzottaknak tartotta.

Sem Owen, sem April nem találta különösnek azt, hogy munkanapjuk munkátlanul telik, mert Owen csakhamar a szép nő hatása alá került. April pedig nemcsak hiúságból, de gondos számításból is, szívesen fogadta Owen udvarlását. Sem vallásos neveltetése, sem pedig egy kommunistaként szereplő férfivel való együttélése nem gátolja meg abban, hogy Owent először lakására hívja és ott oly örömmel ajándékozza meg, amelyek Owent először indították arra, hogy szerelmi önátadása közben, feleségül is kérje a nőt. Lardner nem árulja el, hogy April döntésében mekkora része volt a jó megjelenésű Owen iránti tényleges szerelmének és mekkora Owen vagyonának.

A házasság elé azonban akadály gördül és ez az utolsó véletlen, amely Owen életét jellemeli gyengeségének tudatos felhasználása nélkül befolyásolja. Ez az akadály Mrs. Wykoff mély vallásos meggyőződése, hogy az egyedül igaz hit a katolikus és ebből fakadó igénye, hogy esetleges jövődök unokái — habár April eddig is megőrizte őt az unokákkal való megajándékozástól — „az egyedül igaz hitben“ nevelődjenek. Mrs. Wykoff tehát — részben April segítségével — tudatos hadjáratot indít Owen megtéréséért és ezzel Owen belekerül a katolikus egyház szűnni nem akaró vonzásába, hatókörébe.

April a józan átlag-katolikus képviseli. Sajátmagáról megállapítja, hogy katolikus ugyan, de nem jó katolikus. Olykor anyjával szemben is állást foglal annak vallásos túlzásai miatt, de vallásos kötelességeit mégsem mulasztja el. Ezért nem fogadja el Owen javaslatát, hogy a kérdést, bízva az ő hajlamoságában, odázzák el. Mrs. Wykoff tökéletesen tisztában van vele, hogy akciója feltétlenül eredményes lesz, Owen „túlságosan jó és őszinte fiú ahhoz, hogy ne lássa az igazságot, ha egyszer hajlik felé“ — mondja. Ezen a ponton kezdődik meg azonban ennek a tulajdonságnak tudatos felhasználása az Owen megtéréséért és megtartásáért indított misztions-agitációs hadjáratban.

Owen körül mind szorosabbra szorul a lelki hurok. Előbb Duchesne atya, majd Monsignor Frasso, a filmsztár-prelátus veszi lelki kezelésbe és Owen ettől kezdve olyan,

mint a csapdába szorult madár, verdes ugyan, de már nyilvánvaló, hogy fogoly.

Eleinte még birtokában van józan nézeteinek. „Véleményem szerint, ha az egyház kezében akarja tartani a gyermekek nevelését, ezzel saját gyöngeségét vallja be. Az a gondolat, hogy a gyermekek valamely valláshoz tartozzanak csak azért, mert beleszülettek, ostobaság. Krisztus a döntést az egyén kezébe teszi, a katolikusok viszont oly kevéssé bíznak saját hitelveikben, hogy félnek szabad választást engedni vallásuk és más vallások között. Vajon nem szolgálna-e nagyobb dicsőségére az egyháznak az, ha követőinek kilencvenkilenc százaléka nem azért volna katolikus, mert szülei is azok, hanem mert megnyerte őket magának?“ (Jellemzőként említsük meg April választát is: „Nagyon jól tudod, hogy mi történnék ez esetben. Néhány nemzedék múlva az egyház gyakorlatilag kihalna.“) A későbbiekben látni fogjuk, hogy az amerikai katolikus egyház erőszakosságát nemcsak az önbizalomnak ez a hiánya okozza, hanem egy bizonyos politikai megmondolás is.

Az egyház hittérítői ugyanis igen alaposan alkalmazzák azokat az évszázadok alatt kikristályosodott lélektani módszereket, amelyek biztosítják hogy a jóindulatú „lélek“, aki hatókörükbe került, feltétlenül hozzájuk csapódik és maximálisan kihasználható legyen. Az egyik ilyen kitűnő propagandafogásuk, hogy a vitákon nem engedik szóhoz jutni. Kérdéseit és ellenérveit figyelembeveszik és megválaszolják ugyan, de úgy, hogy a tényleges válasz nem a kérdésre hangzik, hanem csak mellette, a kérdés mintegy ürügy volt arra, hogy egy újabb propagandafogás mágneses vonzását felerősítse.

Érdekes ezzel kapcsolatban egy párhuzamot felállítani. Owen üzlet-emberi munkájában megismerkedik a propaganda teoretikájával. Mr. Blankenship azt mondja: „Figyelje csak meg, hogyan kerülöm el annak meghatározását, hogy mi is tulajdonképpen a gyártmányunk és miként kell használni.“ Ezután a „meg nem határozott összehasonlítás“ technikáját fejtegeti, tehát azt, hogy „összehasonlítottunk, anélkül, hogy »mint«-et használnánk utána, ezért úgy hívtuk: kényelmes összehasonlítás. Láthatja a hirdetéseket: tisztább, könnyebben eladható, táplálóbb, többet adunk pénzéért, kevésbé ingerlő stb... Egyetlen épeszű ember sem mondja meg, hogy mi az, aminél kevésbé ingerlő“. Apja pedig arra tanítja meg, hogy az üzletben legfontosabb a propaganda, amelylyel szinte lélegzethez sem engedik jutni a vevőt. Ezt a technikát alkalmazza Duchesne atya és Monsignor Frasso is. Minduntalan hangoztatják, hogy meggyőződését nem kell feladnia, de hozzáfűzik, hogy ebből a hibás és bűnös meggyőződésből el kell jutnia az igaz meggyőződésre. Egyáltalában nem törődnek az értelemmel. „Nyilvánvaló, hogy hitünk-

nek nemesebb alapot akart adni az Úr a tiszta értelemnél: a misztikus alapot. Meg akarta nekünk adni azt, hogy sejtjük az istenit... Merem állítani: a történelem során egyetlen vallás sem tanított olyan dogmát, amelyet nehezebben tudna felfogni az emberi értelem (ti. a szentháromság dogmáját, a szerk.). Csak a szeretet istene boldogíthat és gazdagíthat minket ilyen misztériummal. Ez földi előkészület arra a szent látományra, amikor a boldogok szemtől-szembe látják majd Istent; érdemeik szerint jobban vagy kevésbé“. Monsignor Frasso gyakran használja ezt a kitétel: „világosan bizonyítja“, anélkül, hogy a bizonyítás érveit egyetlen alkalommal is felsorolná. Legdöntőbb érve így hangzik: „A dogma helyességét csalhatatlanul bizonyítja az, hogy dogma lett belőle.“ Es Owen ellenvetésére: „Őn tulajdonképpen azt mondja, hogy amit az egyház állít, azért igaz, mert az igaz egyház állítja“ — helyeslőleg válaszol: „Pontosan“. Talán nem szükséges bizonygatnom, hogy ezek a módszerek mennyire megfelelnek annak a propaganda-szabálynak, hogy sosem szabad elárulni, mi is tulajdonképpen a propagált dolog, miként kell használni, és miközben hangoztatjuk, hogy „jobb, tisztább, táplálóbb“, sosem szabad megmondani, hogy minél.

A nagy erők bevetésével folytatott térítési akció eredményessé lett, Owen katolizált. Sőt, teljes erejével belemerült a katolicizmus szépségeinek habzsolásába. Menyaszszoja, majd felesége, April egyre kevésbé örül „megtérésének“, amely mind furesább és furesább magatartásra készítette. Végül is emiatt kezdődött meg elhidegülésük. Csak röviden utalok erre. April később gyermeket szeretett volna, áldott állapotba is került, ez azonban napvilágra hozta rejtett betegségét, egy súlyos, szívet tönkretévő reumatikus bántalmat, amely miatt az orvosok egyöntetűen abortuszt ajánlanak. Owen „hitelvi okból“ ellenzi a művi beavatkozást, még ha ez felesége életébe kerül is. Áhitattal elparentálja hön szeretett feleségét és terveket sző az esetre, ha születendő gyermeke árván marad. Ezután egy hitű katolikus orvos véleményét kéri ki. Ezt a választ kapja: „Az ilyen eseteket nem szoktam elvállalni. Mit mondhatok egy férjnek, aki szereti a feleségét és azt akarja, hogy éljen, és egészséges legyen. Valahányszor olyan esettel állok szemben, amelyben a könyvek terápiás abortuszt írnak elő, a beteget átadom a protestáns kollégáknak, mint ahogy egy katolikus bíró köteles eljárni valóperes ügy esetében.“ Futólag említsem csak azt az esetet is, amikor Owen súlyosan összevert kollégáját elsősegély-nyújtásra viszi. „Megállt az első rendőrnél, s megkérdezte, hogy merre van a legközelebbi katolikus kórház“. A sebesült felhaborodására pedig így válaszol: „Csupán lelki vigasztalását tartottam szem előtt, arra az eset-

re, ha állapota súlyosabb volna, mint amilyenek látszik“.

Az amerikai katolikus egyház nemcsak Owen anyagi támogatására számít de bevonja őt politikai munkájába is. Hamarosan vezető szerepet kap egy háborús veteránszervezetben, hogy ezáltal jámborságát bizonyítsa. Gyűlésről-gyűlésre hurcolják „mint az erősök erényére ráébredt buzgó pacifista példaképét“. Az egyház meggyőzi róla, hogy a kommunizmus ellen alkalmazni kell az erősök elnyomás eszközeit és ennek igazolására a keresztyén önvédelem történelmi példára hivatkoznak a keresztesek tömegszállításaitól az hugenották precíz megtizedeléséig. Eleinte még zavarja, hogy mindenütt talál olyanokra, akik „el sem tudják képzelni, miként lehet a nemzeteket békés eszközökkel Isten és Róma pártjára állítani“. Ezután megváltoztatják: „A Kommunizmus és a Terjedő Szocializmus Ellení Katolikus Akció Tanácsa“ tagjává. Itt találkozik korábbi fasiszta börtöntársával, ekkor már az „amerikanizmus“ egyik leg-
hűbb harcosával. Vallásos érvekkel ráveszik arra, hogy munkatársak legyenek és együtt menjenek el „pártatlan megfigyelőként“ Paul Roberson egy hangversenyére, amelyen a felfedő veteránok tüntetést terveznek. (A valóságban is megtörtént eset!) Pártatlanságukat nemcsak egy kommunista megjegyzése leplezi le:

„Hogyan lehet valaki egyáltalán pártatlan olyanokkal szemben, akik kereszteseket égetnek és meg akarnak ölni másokat a bőrük színe vagy a politikai meggyőződésük miatt?“ —, hanem a „korábbi“ fasiszta Mulvaney is, aki „pártatlan megfigyelőként“ revolvért és gumibotot visz magával, de akit tévedésből Roberson hívének néznek és Owennal együtt „„piszkos zsidó“ak“, „négerbarát vörös fattyúnak“ és eddig még nem hallott út fordulattal „fehér néger“-nek titulálják“. Mulvaney azt követeli, hogy mondják meg a terrorlegényeknek az igazságot — vagyis, azt hogy ők korántsem pártatlanok, hanem velük egy követ fúiók.

Owen dícséretére legyen mondva, ettől az élménytől csömört kap, amely csak fokozódik akkor, amikor kiderül, hogy feleségének korábbi szeretője nem volt valódi kommunista, hanem az FBI beugrató ügynöke, aki még attól sem riad vissza, hogy saját anyját feljelentse. Ez az élmény Owen feleségét, Aprilt bizonyos mértékig közelíti a béke munkához és a szocialista gondolathoz, maga Owen azonban elhatározza, hogy kolostorba vonul. Ezt a döntését bizonyára az is elősegíti, hogy üzletileg csődbe kerül.

Owen csődje nemcsak gazdasági jellegű. Széthull családja is, anyja belehal a csalódásba, felesége így nyilatkozik: „A veled való együtt-

elés alaposan lelohasztotta a tételes vallások iránti lelkesedésemet“. Mi az oka annak, hogy egy alapjában véve igazságszerető, jóindulatú és őszinte fiatalember élete csődbe torlik?

Kétségkívül oka ennek az amerikai katolikus egyház politizálása és erőszakos, a szeretetnek fittyet hányó magatartása. Ez az út nem is vezethet máshová, csak csődbe. Ez az csőd előbb az egyének életében jelentkezik, közülük is a legpáhább lelkiületük életében, de a fejlődés iránya vitathatatlan. De oka ennek az is, hogy a dolog megítélésében Owenből hiányzik egy lényeges ítéző elem: a szilárd világnézet.

A könyvet elolvasni és tanulságai-
ból okulni mindannyiunknak nagyon hasznos, mert az amerikanizmus elmélete ott kísért mindazokban, akik bármilyen indokkal is — akár aktívan, akár passzívan — fékezni akarják a szocialista fejlődést, a katolicizmus pedig mindazokban a protestáns hívőkben, akik egyoldalúvá és elfogulttá válnak vallásuk tekintetében. Ez a kísértés rabul ejti mindazokat, akik nem bíznak az evangélium igazságának erejében, hanem bármiféle erőszakos missziót is helyeselnek. Vajon a mi protestáns egyházainkban tudunk-e tanulni e mély szatíra igazságaiból?

Zay László

A Bratszkij Vesztnyik 1958 1. és 2. száma

A Szovjetunióban élő Evangéliumi Keresztyén Baptisták Szövetségének negyedévenként megjelenő theológiai folyóirata. 1958. első és második szám.

Mielőtt az egyes számok tartalmának áttekintő ismertetésére rátérnénk, a jobb tájékozódás érdekében érdemes megjegyezni, hogy a lapnak milyen rovatai vannak. Mivel a Bratszkij Vesztnyik a hivatalos, a theológiai tudományos és a gyakorlati egyházi lap szerepét is betölti, első részében közli a hivatalos egyházi közleményeket, felhívásokat. Azután következnek az éppen aktuális egyházi ünnepkörrel kapcsolatos írások. Karácsonykor Krisztus születésének bibliai története, húsvétkor kereszthalál, feltámadás, stb. A továbbiakban találunk egy-egy rovatot a nehezebb fajsúlyú theológiai értekezések számára, majd az egyháztörténelmi rész következik. A lap végén felváltva a gyülekezetek életéről szóló jelentések, vagy az igehirdetőnek szánt prédikáció-vázlatok jelennek meg.

Az első számban Karev, az evangéliumi-keresztyén baptisták Összövetségi Tanácsának főtájkára a karácsonyi esemény leírását adja az evangéliumok tudósítását feldolgozva „Öt karácsonyi kép“ címen. Az első „Józsefet és Máriát“, a második „a gyermek Jézust a betlehem-i jászolban“ mutatja be. A harmadik

címe: „A gyermek Jézus Simeon karján“, majd „A keleti bölcsök“ és „A Szent Család menekülése“ következik. Ezek a nagyon szemléletes módon megírt bibliai történetek elsősorban bibliaismeretre akarnak nevelni. Karev főtájkár érdekfeszítő formában foglalja össze a karácsonyi ünnepkör eseményeit és minden sorából látszik, hogy nemcsak az igehirdetők, hanem ugyanakkor az egyszerű gyülekezeti tagok számára is ír.

Az orosz evangéliumi baptista mozgalom fennállásának 90. évfordulójáról szól a következő cikk. Ismeretes, hogy a 19. század közepére, a jobbágyosság megszüntetésének időpontjára esik az evangéliumi mozgalmak megindulása Oroszországban. Három fő központból indult el ez a mozgalom; Ukrajnában a német eredetű stundizmus már előkészítette a talajt és főleg az egykori Elizabetgrad, a mostani Kirovgrad környékán kapott erőre. Kaukázuson túl az evangéliumi mozgalom az ukránjai mozgalomtól függetlenül keletkezett elsősorban Tiflisz központtal. Északon Szentpétervár, a mai Leningrad jelölhető harmadik forrásnak. Ezekről a helyekről foko-

zatosan áttérjéd azután Moszkvába is. A szovjetunióbeli baptisták vezetősége és gyülekezetei főleg e három városban, de az egész Szovjetunió területén élő valamennyi gyülekezetben is megünnevelték ezt a jubileumot. A lap részletes beszámolókat közöl az ünnepségekről.

Abból az alkalomból, hogy az elmúlt év végén újra megjelent az orosz baptisták bibliájának revidált kiadása, a lap röviden ismerteteti az orosz biblia történetét. Emondia, hogy a cári időkben a bibliakiadás elsősorban a pravoszláv egyház kiváltsága volt. A protestánsok, így a baptisták is, hosszú időn át hiába kértek engedélyt a protestáns kánon szerinti biblia kiadására, azaz az apokrif könyvek nélküli biblia megjelentetésére. Az ilyen orosz bibliát először a Brit és Külföldi Bibliatársulat adta ki 1882-ben, mely a Nagy Októberi Forradalomig még két kiadást ért meg: a második kiadás 1907-ben, a harmadik 1918-ban jelent meg, — ugyanennek a társulatnak a kiadásában. A Nagy Októberi Forradalom után, amikor valamennyi egyház egyenjogú lett és megtörtént az egyház és állam szétválasztása, az orosz baptisták is el-

nyerték a bibliakiadás jogát. 1926-ban Leningrádban, 1927-ben pedig Kievből is adták az apokrif iratok nélküli Szentírást. A forradalom óta az elmúlt évben adták ki harmadszor az orosz baptisták immár a legmodernebb szöveggel a Bibliát. Megjegyzni a cikkíró, hogy az orosz baptisták kiadásában megjelent biblia előnye a Stockholmban, Varsóban, majd New Yorkban kiadott orosznyelvű bibliákkal szemben az, hogy a baptisták most már az új orosz helyesírás szerint nyomtatták ki bibliájukat.

A theologiai értekezések rovatában hosszú, áttekinthető és részletes tanulmányt olvashatunk az istenfiúság problémájáról. A bevezető rész a megszentelődés útja és a bűnbocsánat összetartozását tárgyalja a tékozló fiú bibliai történetéhez kapcsolódva. A fiúváltel azt jelenti, hogy nagyobbak leszünk a mennyei seregek tagjainál, az angyaloknál is (Zsid. 1:5), amikor Mennyei Atyánk gyermekeiként magához emel bennünket. A fiúvágadattás jogot ad arra, hogy Isten gyermekeinek hívattassunk, és a gyermekek az atyai gondoskodás tárgyai. A gyakorlati részben a tanulságok levonásánál azt olvashatjuk, hogy a gyermekek az Atya iránti engedelmségre taníthatnak és engedik, hogy Ő vezesse őket. (Róma 8:14). Másrészt Isten gyermekei a szerető mennyei Atya királyságának örökösei (Róma 8:17), aki azt akarja, hogy gyermekei mindenben kövessék a szeretet útján. A tanulmány mondanivalója abban a tételben éri el tetőpontját, amikor megállapítja, hogy Isten gyermekei arra hivatottak el, hogy békeségszerzők legyenek.

Az egyháztörténeti rovatban Spurgeonról olvasunk érdekes tanulmányt. A tartalmi ismertetés helyett hasznosabb arra figyelni, hogy az orosz egyháztörténetés hova helyezi mondanivalójának súlypontját. Előszörban a hívő család jelentőségét, befolyását emeli ki, a személyiség kialakulásában „az igazi istenfélő család rányomja bélyegét minden tagjára. Spurgeon családjában 300 év leforgása alatt számos hívő előfordult. A család befolyása környezetére és az utódokra felmérhetetlenül nagy és jelenleg is minden hívő családban megtaláljuk a hívő elődök áldott életének nyomait.” Cikkének második fontos központja Spurgeon megtérése. Műveiből közölt idézetek révén magával Spurgeonnal mondatja el megtéréének történetét.

„Tetszett Istennek, hogy egész korán rádöbbenés bűneim tudatára. Így éltém azután remény, vigas és öröm nélkül, szívem levert, kedvetlen állapotban volt. Hat hónapig szüntelen imádkoztam, de imádságaimra nem kaptam választ. Mindenre kész voltam, kivéve, hogy Istentől elfogadjam a bűnök bocsánatát. Végül is egy téli vasárnapon olyan hővihar keletkezett, hogy útközben be kellett térnem abba a házba, ahová számomra tilos lett volna bemenni:

ez a methodisták imaháza volt. Róluk már sokat hallottam, többek között azt is, hogy oly hangosan énekelnek, hogy attól megfájdul az ember feje. De mégis beléptem ebbe a házba, ahol hamarosan elkezdődött az istentisztelet. A szöszékre egy nagyon öreg ember állt fel, kinyitotta a bibliáját és elkezdte olvasni: „Térjetelek énhozzám, hogy megtartassatok földnek minden háttárai” — (Ézsaiás 45:22). Azután remém emelte szemét, mintha ismerte volna lelki gyötrelmeimet és ezt mondta: „Fiatalember, te boldogtalan vagy”. Igen, boldogtalan voltam. „Nem találod meg a boldogságot, amíg nem emeled szemeid Krisztusra.” Nem emlékszem, hogy a prédikátor mondott-e többet, annyira rabjává tett ez az egyetlen gondolat. Ekkor kezdtem el Krisztusra nézni és attól kezdve szüntelen Őreát néztem. Elhatároztam, hogy sohasem mondok egyetlen igehirdetést sem anélkül, hogy ne forduljak felhívással a bűnös szívekhez. Úgy gondolom, hogy az az igehirdető, aki anélkül beszél szöszéken, hogy a bűnös szívekhez fordulna ezzel a felhívással, nem tanult még meg Igét hirdetni.»

Elmondja ezután Spurgeon élete történetét és hosszan foglalkozik azazal, hogy milyen theologiai vizsgálódások vezették el a baptisták köré, különösen a keresztség problémájával kapcsolatban, míg végül a felnőtt-keresztség mellett döntött. Ő maga is és még egyszer megkeresztelkedett, majd véglegesen prédikátor lett.

Ennek a tanulmánynak a jellegzetessége az, hogy inkább közvetlenül akar hatni, mintsem elvont, száraz egyháztörténeti adatokat közölni. Az igehirdető Spurgeon személyét igyekszik megjeleníteni az olvasó előtt és azt akarja, hogy személye ez egyháztörténeti ismertetésen át is prédikáljon.

Az első szám további részében még három rovatot találunk, az egyik két hűséges baptista prédikátor emlékiratáról szól, azután olvashatjuk a gyülekezetek életéről szóló jelentéseket. Utána néhány igehirdetési vázlat következik még „Gondolatok igehirdetők számára” címmel. E két utóbbi rovatból nézzünk meg közelebbről egy-egy cikk részletet.

A gyülekezeti jelentés először Vorosilovskájára falu 84 hívőt számláló baptista közösségről szól, akiknek egy bányász a prédikátora. Egy másik gyülekezet éppen imaházat épít, mert a meglévő kicsi és anyagi gondjait beszél el.

Érdekes mondatokat lehet olvasni Gavrilovka falu baptista gyülekezetéről, ahol kétszáz a tagok száma. „A gyülekezet állapota jó, a prédikátor üzemi munkás, de buzgó gyülekezeti munkája révén a keresztyén közösség élete is virágzó. Az istentiszteleten a gyülekezeti tagok igen nagy számban vesznek részt.” Megtudjuk ezekből a jelentésekből, hogy több baptista gyülekezetnek van egy presbiteri felügyelője, akit idősebb presbiternek „sztersij

presviter”-nek neveznek. Ő rendszeresen látogatja körzetének gyülekezeteit, ahol lelki és gyakorlati egyházi kérdéseket is meg tárgyal a helyi gyülekezetek tanácsaival. „Mí módon kell forgolódní az Isten házában”, az I. Tim. 3:15 alapján erről a kérdéstről tartottak megbeszélést az egyik gyülekezetben. Itt elmondja a jelentés, hogy a közös tanulmányozás során felismerték, hogy Pál ezeket a szavakat az igehirdető és a presbiter Timotheushoz írta. Ez azt jelenti, hogy az igehirdetőnek és a presbiternek kell tudnia elsősorban, milyen viselkedés a legjobb az Isten házában, mert űk a mértékadók, a többiek is hozzájuk igazodnak. Tévedések és hibák tehát kétszeresen számítanak. Meggyőződtek arról is, hogy az egyházi vitás kérdések eldöntésénél a hívőknek mértékleteseknek kell lenniük a szavakban, mivel a bőbeszédűség nem fokozza az értelmet és nem tesz jót a keresztyéneknek (I. Tim. 5:13). „A közös vitában ugyan mindenki elmondhatja véleményét, de amikor a döntést már meghoztuk, mégha a mi véleményünk miatt nem is egyhangúan, alkalmazkodnunk kell a többség döntéséhez, elfelejtve saját véleményünket és nem mutatván semmi ellenkezést”, — mondja a jelentés.

Ami pedig a prédikációvázlatokat illeti, jellegzetességük, hogy a téma választás, a textus, nem elvont dogmatikai tételek fejtegetésének szándékával történik, hanem elsősorban a hívő embernek Istenhez való viszonyából adódó kérdéseire igyekszik választ adni. Az első vázlat címe: „Miért nincs válasz imádságunkra?” az Énekek Éneke 5:6 alapján. A második prédikáció címe így hangzik: „Miért vagyunk mindnyájan lelki gyermekek?” textus: I Péter 2:5. A lelki növekedésről, a hit mértékéről, a szerető mennyei Atyáról és Krisztus követéséről szóló prédikációk következnek ezután. Legjellegzetesebb talán a „Mit jelent Krisztus tanítványainak lenni?”, a Máté 4:18—22 és Lukács 5:27—28 alapján készült prédikációvázlat. Nézzük ennek a leglényegesebb gondolatait.

A bevezetésben arról beszél, hogy Krisztus idejében másféle iskolarendszer volt, mint napjainkban. Miben áll ez a különbség? Abban, hogy Krisztus korában a tanítványok mindent elhagytak, hogy mestertüket követhessék. Egyik helyről a másikra hűségesen követték, mindig vele akartak lenni. Így volt ez az ószövetségi időkben is a profétai iskolákban; a proféták tanítványai a legszorosabb kapcsolatot tartották fenn mesterükkel.

Manapság viszont azt kérdezzük, hogy az apostolok, akik Krisztus iskolájába hívtak el, miért hagytak el mindent, követve az Urat. Péter és András is elhagyták halálukat és követték őt! Jakab és János apjukat hagyták ott Krisztusért! Lévi vámszedő mindent elhagyott, hogy Krisztust követhesse.

Miután Krisztus elment földünk-

ről, tanítványai a helyükön maradtak. A halászok továbbra is kivetik hálóikat fogásra; a szabók tovább varrnak, a gyermekek szülei mellett maradnak, férj nem hagyja el feleségét, feleség férjét... És mégis Krisztus minden tanítványa most is elhagy mindent, hogy Őt követhesse! Mit jelent elhagyni mindent? Ez azt jelenti, hogy belsőleg elfordulunk mindentől, ami akadály lehet Krisztus lelki követése útján.

Emlékezzünk, mit mondott Krisztus annak a férfinak, aki előbb el akarta temetni atyját, azután követni Őt: „A halottak temessék el halottaikat, te pedig kövess engem.” Ez azt jelenti, hogy meg akarta várni atyja halálát... Krisztus miatt késznek kell lennünk belsőleg elfordulni a számunkra legszeretettebb embertől is.

A gazdag ifjúnak Krisztus ezt mondta: „Eredj el, add el minden vagyonodat és add a szegényeknek... és jer kövess engem.” (Márk 10:21). Krisztus miatt késznek kell lennünk belsőleg elfordulni legdrágább javainktól. Amikor Krisztus annak az embernek, aki láthatólag nagyon hozzá volt kötve az élet kényelmeihez, a madarakról szolt, amelyeknek fészük van, a rókákról beszélt, amelyeknek barlangjuk van, de neki nincs hova fejét lehajtani... ezzel azt akarta mondani, hogy minden tanítványnak el kell tudni fordulni, ha ez szükséges, az élet minden kényelmétől. Krisztus tanítványnak lenni ma is azt jelenti: ott lenni, ahol ő van.

Isten ígéből tudjuk, hol szeretett lenni Krisztus. és mi ott látjuk tanítványait is vele. Ezt olvassuk: „Kora reggel pedig, még szürkületkor fölkelvén kiméne és elméne egy pusztára helyre és ott imádkozék. Simon pedig és a vele lévőek utána sietének.” (Márk 1:35—36). Mi elmegyünk-e utána csendes helyekre, hogy ott imádkozzunk, hogy Isten Igéjét olvassuk, hogy vele közösségünk legyen? Krisztus szeretett el látogatni a reményvesztett emberek házába, és nekünk ide is követnünk kellene őt. Krisztus kereste a közösséget az emberekkel, hogy megmutassa nekik az élet útját.

Krisztus tanítványának lenni azt jelenti: mindig lábainál ülni. Bárhol is legyünk — otthon, az utcán, a munkahelyen — mindenhol letelepedhetünk Krisztus lábához. Mindig láthatjuk Őt magunk előtt. Mindig hallhatjuk hangját. Gondjainkról mindig beszélhetünk neki. Tőle bátorítást és tanácsot mindig kaphatunk. Fontos, hogy sohasem hagyjuk el ezt a csodálatos helyet!

Krisztus tanítványának lenni azt jelenti: megosztani életsorsát. „Megvetett és utált volt az emberek előtt. Megvetett! Milyen is volt az ő sorsa a földön? Pedig ő nem szolgált rá erre a megvetésre és mégis sokan megvetették. Vajjon mi osztozunk-e vele az emberektől kapott e megvetésben? Ki vet meg téged? Menj haza ma ezzel az örömmel és orgaszd szívedben ezt a gondolatot: Ő

megvetett és utált volt, a mi vétkeink miatt!”

Amint látjuk, a személyes, evangélikációs csengésű hangja a legjellegzetesebb ennek az ígéhirdetési vázlatnak. A friss és üde keresztyén élet lehellete árad belőle.

*

A második szám tartalmát nagy részben az határozza meg, hogy hús-vétkor jelent meg. A hivatalos részben közli a baptisták Összövetségi Tanácsának felhívását „Húsvéti Béke-hír” címmel. „Amikor a feltámadott Krisztus megjelent tanítványai között, ezekkel a szavakkal köszöntötte őket: Békesség néktek! Hangozzanak el a húsvéti ünnepekre újra a feltámadottak ezek az örömtől hozó szavai. Hirdessék a földön minden egyes embernek, mennyire elkerülhetetlen a békesség az emberek és egész nemzetek áldásos tevékenysége számára. A feltámadott Jézusnak ez a két szava: Békesség néktek! keltse fel a békesség vágyát az egész emberiségben! Értsen meg minden ember, hogy ha az új háború kitörne, emberi holttestek magas hegyeit és kibeszélhetetlen nyomort hagyna maga után,” — mondja többek között a felhívás.

Közvetlenül ezután közli a lap a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának nyilatkozatát az atom- és hidrogénfegyverekkel folytatott kísérletek egyoldalú beszüntetéséről.

A teológiai részben közölt értekezés témáját is a húsvéti ünnep határozza meg: „Kajafás főpap prófétái szavai Krisztusról” címmel. Majd a húsvéti ünnepkör bibliai eseményei következnek ugyanolyan formában, ahogyan azt az első számnál a karácsonyi eseményekkel kapcsolatban már láttuk. Az egyháztörténeti rovat Wiclif Jánosról, a reformáció előfutáráról írt cikket hoz.

A második szám legérdekesebb része azonban a gyülekezetek életéről szóló jelentés. Többek között olvashatunk egy jelentést az Ész Szocialista Köztársaság területén élő baptista gyülekezetek életéről. A baptista kerület „szársij presbiterje” a következőket írja: „Az észti testvériség munkája az elmúlt évben is teljes nyugalomban folyt, mivel az Úr megóvott bennünket a lelki zavaroktól és mindenfajta rendellenességtől, lehetőséget adott arra, hogy kielégítsük gyülekezeteink vallásos igényeit. Nem kérkedhetünk nagy sikerekkel, de nincs okunk panaszkodni sem nagy veszteségek miatt. A gyülekezetek tagjainak száma a háború utáni években fokozatosan csökkent ugyan, de most ebben a tekintetben is visszaállt a régi helyzet, sőt enyhe növekedés tapasztalható. 1957-ben 247 ember kereszteselkedett meg, és ha leszámítjuk a kilépőket, a szaporulat 93 ember. A gyülekezetek száma 88. Számos olyan gyülekezetünk van, ahol a tagok száma elérte az ezer lelket, a legkisebb gyülekezetnek száz tagja van. Legnagyobb a tallini gyülekezet 1800 taggal. A gyülekezetek áldozatkészsége évről

évre nő. Ez annál is örövendesebb, mert soha senkit nem kényszerítünk áldozathozatalra; ez mindig a jóakarat és a szeretet szerint történik, amiért nem tudunk elég hálások lenni az Úrnak. 64 gyülekezetnek van saját imaháza, a többi 24 bérelt helyiséget használ. 1959-ben fogja ünnepelni testvériségünk fennállásának 75 éves jubileumát. A tervek szerint erre az időre valamennyi imaházunkat újjáépítjük. Az Úr iránti hálával elmondhatjuk, hogy gyülekezeteink többségének van lelképásztora, 25 gyülekezetben a lelkész nem végez más munkát, a többiek szabad idejüket használják fel lelkész feladataik elvégzésére. A tapasztalat azt mutatja, hogy a teljes idejű lelkészek munkája eredményesebb, ezért a gyülekezetek arra törekednek, hogy, ha nem is teljesen, de javarészből fizetni tudják lelkészeik fizetését. Némely helyen a lelkészek és a gyülekezeti tagok között a viszony nem a legkívánatosabb volt, de hálát kell adnunk Istennek, hogy egyetlen lelkész sem kellett megfeddenni vagy elbocsátani. Lelkészeink képzését és továbbképzését teológiai kurzusok szervezésével oldjuk meg. Vannak négy éves és két éves tanfolyamok. Jelenleg negyven testvér folytat teológiai tanulmányokat, akik közül tizenöt már gyülekezetben is dolgozik, tizenhárman diakónusként vagy prédikátorként szolgálnak, míg heten még nem álltak szolgálatba. Bár az alkalmazás általában csak a második év után kezdődik meg, de némely esetben ettől a szabálytól el kell tekinteni. Az előadásokat a lelkésznevelő bizottság tagjai tartják, amely előtt azután vizsgát is tesznek a hallgatók. Ezek az előadó testvérek — mind képzett teológusok — ígéhirdetési szolgálataik mellett látják el ezt a munkájukat, és ezért nagy erőfeszítéseket kell tenniük. Hisszük, hogy leendő lelkésztestvéreink jó bibliaismeretét és tág teológiai látókört kapnak ezeken a kurzusokon. A lelkésznevelésnek külön pénztára van. Erre a célra évenként külön adakoznak a gyülekezetek. Ez a többlet azonban nem befolyásolja a hívők általános áldozatkészségét. Nagyon örülünk az orosz nyelvű Biblia újra kiadásának is, valamint a Lelki Énekek gyűjteménye megjelenésének. A mi észti nyelvű énekeskönyvünk is készen áll a nyomtatásra. Reménységünk szerint a jövő évben meg is jelenik” — fejeződik be az Ész Köztársaságban élő baptisták gyülekezeteinek életéről szóló jelentés.

Láthatjuk tehát, hogy a Szovjetunióban élő baptisták lapja az egyházi élet széles skálájával ismerteti meg az olvasót. A teológiai tudományosság, az ígéhirdetési gyakorlat és a gyülekezeti élet jól tükröződik a lapban, amelyet nagy haszonnal lehet forgatni, annnyal is inkább, mert az orosz baptisták csendes, de minden bizonnyal áldott szolgálatairól egyházi sajtóinkban eddig elég kevés tájékoztatás jelent meg.

Tóth Károly

James J. McCord: The Servant Lord

A Református Világszövetség negyedévenként megjelenő folyóirata, a *The Reformed and Presbyterian World* legújabb száma [1958 (2) 64–73] a fenti címmel egy cikket közöl James I. McCord tollából. James I. McCord a Texas államban levő Austini Presbiteriánus Theológiai Szeminárium dékánja és egyben a Református Világszövetség Észak-Amerikai Területének és annak theológiai bizottságának az elnöke. Jelenleg az egy évre terjedő szabadságát tölti Európában és eközben a Világszövetség genfi központja munkatársainak nyújt segítséget. Ő egyben a Református Világszövetség 18. nagygyűlésének tartalmával és formájával foglalkozó bizottság elnöke is. A nagygyűlésre 1959 augusztusában kerül sor a braziliai Campinasban és annak főtémája a „Szolga-téma”, azaz az Úr Jézus Krisztus diakóniája. Cikke képet ad arról, hogy ezt a számunkra annyira jelentős theológiai gondolatot hogyan látják máshol a közeledő nagygyűlés jegyében.

James I. McCord szerint a fő-téma megfogalmazása előtt az alapvető kérdés az, hogy mit mond a Lélek ma az egyháznak és különösen mit mond a református egyházak családja által? A feleletnél egyrészt el kell kerülni a hagyomány abszolútizálásának a vermet. Mi tehát nem mehetünk vissza a 16. századi reformációhoz azért, hogy onnan kész feleleteket kapjunk Zwinglitől, Kálvintól és Knoxtól a jelen „kihívásaira”, feladataira. Ez esetben saját múltunkról tennénk bizonyosságot és nem az egyház élő Fejéről. A másik csapda, amitől óvakodnunk kell, ott rejlik, hogy egy olyan széleskörű témát választunk, amelyik minden tanbeli árnyalatot magába foglal és ezért a más theológiai hangsúly jegyében hangzó bírálat számára sebezhetetlen. A további előzetes memento az, hogy a nagygyűlésre Braziliában kerül sor. Noha már Coligny admirális és Kálvin is küldött telepeseket Rio de Janeiro kikötőjébe, mégis azt kell mondani, hogy az evangéliumi keresztyénységnek ebben az országban mintegy egy évszázados története van és jelenleg az ország több mint 60 millió lakosából 2 millió körül van a számuk. Mit mond a Lélek ebben a helyzetben, egy gyors társadalmi átalakuláson átmenő országban?

A téma választása semmiképpen nem jelenti azt, hogy a Református Világszövetség abban a parat-

lan helyzetben van, hogy a Szent Lélek nevében szóljon, hanem valástétel arról, hogy keresi a Lélek szavát. Különös dolognak tűnhet éppen ennek a témának a választása — mondja McCord —, mert a „szolga” szó annyira leértékelődött és annyira gyűlöletes mellékértelme van olyan népek számára, amelyek elkésve csak most emelkednek ki a gyarmatosítás szolgaságából. A szolga szó is azon szavak közé tartozik, amelyeket előbb meg kell gyógyítani, hogy emberek gyógyítására lehessen felhasználni. A szó meggyógyításának útja pedig az, hogy azt az értelmét fogadjuk el, amelyet Jézus Krisztus élete, halála és feltámadása határoz meg.

Az ÚS-zban Jézus egyszerre Úr, aki szolgál és a szolga, aki Úr. A modern újszövetségi tudományosság messzemenően egyetért abban, hogy Jézus Krisztus megértése szempontjából különösen Deuteróésaiás szolgálóénekeinek van döntő jelentőségük. Jézus Krisztus, mint Isten szövetségének a beteljesítője egy személyben volt az egész emberiség, Izráel, a Maradék, aki helyükre állva elvégezte azt, amit ők nem tudtak megtenni. Az ÚS Jézus-értelmezésének négy aspektusa még világosabbá teszi Jézus és a szövetség viszonyát. Ő Dávid és Ábrahám fia: szilárdan betagozódik Izráel kultúrájába és intézményeibe. De Isten Fia is: egyúttal radikális diszkontinuitásban van mindazzal, amit Izráel alkotott; mint Isten tette, ő maga a történelemben cselekvő Isten. Harmadszor: Krisztusban Isten azonosítja magát az emberi természettel — szükségben, elvetetésben és kétségbeesésben. Itt van a nyitja a „szolga” szó értelmezésének. Az emberrel levő Isten nem betűjejtvény vagy pantomim, hanem az örökkévalóság eseménye az örökkévalóság számára. Krisztus azonosítja magát az embersorssal az emberi történelem egy meghatározott szakaszán; válaszul Isten is azonosítja őt szenvedő szolgálójával — ez válik nyilvánvalóvá a keresztelekor. A lábmosás eseményében Jézus felfedi Isten nagyságát és dicsőségét (v. ö. Jn. 13:1, 3). E jelképes cselekedetet pedig Jézus életének ezt követő eseményei pecsételik meg. A negyedik aspektus végül azzal kapcsolatos, hogy ettől fogva milyen érdekeltisége van Istennek az emberi természetben. Jézus Krisztusban új emberiség születik, mert Ő, mint képviselő, mint testületi személyiség hordozza el az átkot és izleli meg a halált. Ez az új emberiség az, amit szerte

a világban — főként a fiatalok — keresnek. A mai emberiség nagy reményére az új teremtés a válasz, míg a Krisztus közbenjárói-főpapi tisztéről szóló tanítás állandó vizsgálatát jelent.

A nagygyűlés négy altémája a fő-téma fényében közelíthető meg. Az első altéma: a *theologia szolgálatá*. A nagygyűlés feladata, hogy a theológiát a maga helyén, az Ige és ezért az egyház szolgálatában lássa. Ezen a ponton válik eleve a theológiai képzés kérdése is. A második melléktema, az *egyház szolgálatá* nem azt jelenti, hogy a nagygyűlést az egész ekklesiológia érdekli. A jelenlegi helyzet az, hogy a szekták sokkal rugalmasabbak és könnyebben tudnak idegen helyen is meghonosodni, míg a református egyházak egzotikus külsejűnek hatnak és képtelenek a viszonyokhoz való alkalmazkodásra. Az a kérdés: mire rendeli Krisztus az Ő egyházát és hogyan végezheti el az a maga *leiturgia*-ját és *diakonia*-ját, — mert a szolgálat, a *diakonia* nem másodlagos alkotó-eleme az evangéliumnak, hanem annak kellős közepe. A harmadik melléktema: a *keresztyén ember szolgálatá*. A keresztyén ember mind az egyháznak, mind az államnak tagja és ezért részt vesz mindkettő szolgálatában. E területen is személyes elkötelezésre és felelősségre hivatott, ezért a vita ezen a ponton Krisztus missziója és a mi engedelmisségre való elhivatásunk körül fog folyni. „Vajon nem lehetséges-e az — kérde McCord —, hogy a modern ember sok kétségbeesésének az ellenszere csak akkor jön elő, amikor az ember elfordítja figyelmét saját ügyeiről és ez iránt kezd tudakozódni: mi az, amit Isten cselekszik és mi az én helyem ebben a kozmikus vállalkozásban?” A negyedik melléktema az *állam szolgálatá*. Ennek megfogalmazása nem fogja meglepni azokat, akik ismerik Kálvin államtanát. E téma más szavakkal így hangzana: *Krisztus urasága és a történelem célja*. A regnum Christi keretén belül mind az egyháznak, mind az államnak megvan a maga elvégzendő tevékenysége és jogos szolgálat. Ez azonban nem kötelez el arra, hogy valljuk a „két birodalom”-ról szóló tanítást.

Jelenleg tanulmányi csoportokat szerveznek szerte a reformátusok családjában a főtémából és a melléktemából adódó kérdések további vizsgálatára. A tanulmányi csoportok munkájának eredménye a braziliai nagygyűlés megbeszéléseinek az alapját fogja alkotni.

Pákozdy Miklós

Abból az alkalmából, hogy a legutóbbi időben néhány új dogmatikai mű látott napvilágot, Gabriel Widmer, a Lausanneban megjelenő *Revue de Théologie et de Philosophie* protestáns folyóirat szerkesztő bizottságának tagja cikket írt a folyóiratban (1958, 1. sz. 14–29. o.) a református dogmatikai gondolkodás fejlődésének fő irányvonalairól. A cikkíró eljárása az, hogy a nemrégiben megjelent könyveket összefüggésükbe helyezi, röviden ismerteti és jelzi a jövő felé vezető szálakat.

Németországban két név uralja ma a teológiát — állapítja meg kiindulásként Gabriel Widmer: Barth és Bultmann. Azok a teológusok, akik mintegy ötven felé járnak, valamiképpen e két személyiség hatása alatt állnak, noha sem Barth, sem Bultmann nem akart iskolát alapítani. E „klikkszellemmel” szemben azonban egy ellenállás rajzolódik ki bátortalanul, amely megengedi, hogy a következő általános megállapításokat lehessen tenni.

A fiatalabb teológus-nemzedék sajátos, de alapvető jelentőségű problémákat vet fel: a Szentírás és a hagyomány szerepe a dogmatikai munkásságban; az igehirdetés és a kijelentés tanbeli feldolgozásának kapcsolata; a történetileg megalapozott igazság és a dogmatikailag kifejtett igazság viszonya.

Barth munkássága ugyan üdvös időszerűséget kölcsönözött néhány lényeges írásszerű és hagyományos teológiai elvnek, de egyúttal még élesebbé tette azokat a problémákat, amelyek már több mint egy századdal ezelőtt felvetődtek. Az exegetikai és bibliai teológiai munkásság egyre pontosabban tárja fel az ősi egyház képét. A patrisztika és a középkori teológia tanulmányozása pedig egyre inkább az egyház teológiai tevékenységének folyamatosságát és egységét igazolja. Mi tehát a teendő? Az egyház történetének valamelyik kiváltságos pillanatát kell-e restaurálni, vagy pedig új nyelvet, dogmatikát, és gyakorlatot kell-e alkotni, mely a mi korunk szükségleteihez alkalmazkodik és számol az evangélium ősi, folyamatos és alkotó jellemvonásaival? Jean Bosc: *L'office royal de Jésus-Christ* (Jézus Krisztus papi tiszte. Genf. Labor et Fides 1957.) c. könyvében az előbbi, Fritz Buri: *Dogmatik als Selbstverständnis des christlichen Glaubens* (Bern-Tübingen. P. Haupt-Katzmann Verlag 1956.) c. könyvében inkább a másik irányba indul el.

Továbbá: ha Barth meggyőzőtt bennünket a sola scriptura és a sola gratia elv értékéről, hogyan tekintünk a teológia nyelvének a problémájára, amely mind az igehirdetés, mind a tanbeli feldolgozásának a szintjén egyaránt jelentkezik? A reformáció formális és materiális elve

ugyanis nem sok helyet hagy a filozófiának.

Végül: sem a római katolicizmus, sem a modern protestantizmus rem tudta elkerülni Lessing kérdését: milyen viszonyt lehet megállapítani a történetileg igazolt, de éppen ezért bizonytalan és az értelemről származó általános és szükségszerű igazságok között? Egyrészt a kijelentés történeti: a próféták és az apostolok bizonyágtétele tanúskodik róla; másrészt a dogmák révén egyetemes és történeten túli jelentőséget ölt fel. Két módszerrel kell tehát tanulmányozni: a történeti és a dogmatico-deduktív módszerrel. A kijelentés azonban nem tárgy: alany és indítók is egyúttal — ez teszi bonyolulttá azt a problémát, mely a 19. sz.-ban kísértette a teológiát.

Az újabb kutatások eredményeként a teológia újra kezdi felőlni globális jellegét; ma már a teológus nem tudja szétválasztani a rendszeres és gyakorlati teológiát. A teológia ezáltal találja meg újra gyakorlati jelentőségét. A hermeneutika már nem egyfajta pozitívista történeteszmélet zsoldosa, melyet például Bultmann „formatörténeti iskolája” képvisel. A dogmatika nem szövevény össze egyfajta deduktív metafizikával, amire Barth krisztológiája a példa. Ma már nem a történeti — bizonytalan és az általános érvényű igazság viszonya kérdéses, hanem az, hogy mennyiben tudomány a teológia; hogy mennyiben foglal magában a hit tudást?

E módszertani megállapítások a teológust hármassá veszélytől szabaddítják meg; a historicizmustól, a racionalizmustól és az egzisztencializmustól. A historicizmus csak azokat a dogmákat tartotta meg, amelyeket történetileg lehetett megalapozni; a racionalizmus elvetette azokat, amelyek nem voltak elhelyezhetők eleve kész koncepciójában; Kierkegaard pedig megfosztotta lényegétől azt az időbeli távolságot, amely bennünket elválaszt az apostoloktól és a prófétáktól és az irracionális és a szubjektívizmus nehézségei közé jutott.

E három veszély elkerülhető — mondja Gabriel Widmer —, de a historicizmus, a racionalizmus és az egzisztencializmus által felvetett problémák még az olyan teológus számára is ryílt kérdések maradnak, aki őrizkedik attól, hogy valamilyen teológiai iskolához csatlakozzék. S azt teszi még hozzá, hogy azok a teológusok, akiket tanulmányozott és akiket ismertetni akar, nem veszik még észre, hogy a fenti hármasságtól való kijutásban a teológiai kritika mellett a történeti és a filozófiai kritikának fontos szerepe van.

A fentiek után a jelenlegi teológiát olyan folyamatos kísérletnek jellemzi, amely az egymáshoz való viszony alapján, működési rendben

akarja elhelyezni az egyes teológiai tudományágak eredményeit. E kísérlet egyelőre figyelmen kívül hagyja a filozófiai kritika (nyelvi, az egyes diszciplínák kategóriái és sémái összefüggésének) és az egzisztenciális leírások (a mással való találkozás jellemzésének) a tanulságait. Véleménye szerint az evangélium üzenetének a hirdetése kettős tanulmányt kíván: az intellectus fidei tanulmányozását és az auditus fidei-ét. A hit azonban egy: a fides qua creditur és a fides qua creditur elválaszthatatlanul összeszövődik.

Ez a rendszeremő vállalkozás csak vázlatosan van meg abban a néhány újabb megjelent műben, amelyet megvizsgált. Valamennyi azt engedni szeretni azonban, hogy a dogmatikai kutatás új fordulópontján vagyunk. E művek felméri az előző munkálatokat és irányt mutatnak a fejlődés elkövetkezendő szakaszai felé.

Ezek után Gabriel Widmer sorra veszi az egyes új dogmatikai műveket. Hermann Diehm: *Theologie als kirchliche Wissenschaft* (München Chr. Kaiser Verlag 1955.) c. könyvében azt állapítja meg, hogy a teológia, mint az egyház igehirdetésének függvénye abban a mértékben mutatkozik tudománynak, amennyiben nem szolgál egy filozófiai rendszerrel sem. Feladata az, hogy bírálja a kérügmá olyan magyarázatait, amelyek filozófiai értelmezést igényelnek, mint például Bultmann hermeneutikája s továbbá az, hogy megadja az alapjait annak az ekkleziológának, amelyik tiszteli a kijelentést és a kijelentést mezelevenítő Szentleket. Enciklopédikus műve második kötetében: *Dogmatik, Ihr Weg zwischen Historismus und Existenzialismus* (u. o.) egy érdekes kérdést vet fel: az objektív fogalmazással nem ártunk-e a dogmák egzisztenciális jelentőségének és viszont az, hogy különféle exegetikai magyarázatokrak vetjük alá őket, nem jelenti-e azt, hogy a relativizmusnak szolgáltatjuk ki a dogmákat? Barth nem hajlandó elválasztani az egzisztenciális döntést a kijelentés tanbeli és történeti megismerésétől. Az ő szemében Bultmann a kierkegaardi dialektika foglya. Barth azonban maga is hangsúlyozza, hogy minden döntés és az egzisztencia minden keresztény értelmezése előtt van egy adottság: az Ige. Ha az Igét egy egzisztenciális filozófiai rendszer segítségével magyarázzuk, akkor Barth szerint összekeverjük a Szentírást és az apostolok kora utáni igehirdetést, a kijelentést és az egyház idejét. Az ilyen hermeneutika összekeveri a kérügmát és a dogmát is, mert Kierkegaard nyomán hamis egyidejűséget állapít meg Jézus Krisztus és az egyház ideje között. Ily módon félreértjük a történet jelentőségét, amellyel Kálvin ragyogó intelligenciával számol exegetikai módszerében.

Bultmann a történetiség (Geschichtlichkeit) általános fogalmából indul ki, mely a létezés alkotó kerete. Az egyház prédikációja által megszólítva, a mai hívő ember, mint Jézus és az apostolok kortársa létezésének új értelmét nyeri el. A bibliai üzenet továbbadása és közlése reaktualizációk sorozatában megy végbe, mely egyáltalán nem hasonlít a tudományos ismeretek továbbadásának fejlődésszerű folyamatára. A kérügma reaktualizációinak a tartalmát úgy állapíthatjuk meg, hogy a biblia és a hagyomány adottságait a történeti kritika alá vetjük, mely egyedül képes arra, hogy lehántsa róluk mithikus járulékait. Barth és Bultmann munkái nyomán meg kell vizsgálni a kérügma és a vele kapcsolatos történeti események viszonyát, meg kell vitatni Bultmann disztinkcióját a történetileg igazolt tény (pl. a keresztrefeszítés) és a dogmatikai jelentőségű lezármaztatott tény (pl. a feltámadás) között. Diehm szerint minden ilyen különbségtéves előtti a Szentírást a régi hagyomány magyarázatai által kell megvilágítani: a kijelentett Ige elválaszthatatlan az egyház igehirdetésében való beteljesedésétől. Az írás szerint Krisztus maga hirdeti magát Messiasnak és Idvezítőnek, innen ismerhető fel az ő történetisége történelmileg. Az egyház egész élete e kijelentés nélkül érthetetlen marad, s ezáltal sikerül megőrizni az írás egységét anélkül, hogy az írás többféle értelme felismerésének a lehetőségét kizárnánk.

Diehm e ponton két problémát vet fel: a tisztán spekulatív teológia veszélyeinek elkerülése végett el kell-e ismerni a rendszeres teológia létjogosultságát a bibliai teológia mellett? Bultmann hallgatólagosan igennel válaszol erre a kérdésre. Ez esetben azonban nem kell-e különbséget tenni a dogma és dogmák között?

Majd a történet-kritikai és a pneumatiko-dogmatikai exegézis elmentéinek feloldása érdekében egy új kutatóterületre hívja fel a figyelmet. Ez új disciplinának az alapelve a születőben lévő régi reformátori teológia formális elve: *scriptura sui ipsius interpres*. Ezzel már megszűnt kerültünk Bultmanntól, noha kár, hogy Diem a *sola gratia* elvet nem hangsúlyozza, mert így kiéleződik az a probléma, hogy az írás ugyan saját magyarázatának a normája, de a transzcendenciára (Jézus Krisztusra) utaló hermeneutikát hogyan lehet összebékíteni a történeti módszerrel? Itt az ideje tehát annak, hogy az eddignél nagyobb gondal elemezzük a történetiség (Geschichtlichkeit) különböző módzatait és a történelem (Historie) kutatásának alkotó elemeit. E fogalmak egyébként nagy zavart is okozhatnak s éppen ez H. Diehm érdeme, hogy valami világosságot hozott a bibliáról, a hagyományról és a dogmáról folyó igen időszerű vitába.

Jacques de Senarclens: *Héritiers de la Réformation* (első kötet: *Le point de départ de la foi*, Genf, Labor et Fides 1956.) c. művében a dogmatika háromféle orientációját hangsúlyozza: a római katolicizmus, az újprotestantizmus és a reformációhoz hű protestantizmus orientációját. Gazdag történeti anyag felhasználásával mutatja ki, hogy az előbbieket az anthropocentrikus humanizmus álcázott formái, noha Gabriel Widmer szerint a tomizmust nem értette meg elég mélyen.

Barth Károly: *Die Menschlichkeit Gottes* (Zollikon, Zürich, Evangelischer Verlag 1956) c. művében újra kifejti az 1920 körül Harnackkal szemben támasztott tételeit. Ez írásában is hű marad első szándékához: a christológia minden bibliához és reformációhoz hű teológia alapköve. Jézus Krisztus emberségét istensége felől kell értelmezni; s a Közbenjáró két természetét nem elvontan, hanem gyakorlatilag vizsgálja. Kálvinnal együtt hangsúlyozza, hogy az ember igazi méltóságát az Istenember Krisztus kegyelme által abban a mértékben nyeri el, amennyire részt vesz Krisztus uralmában.

A nemrégiben elhunyt Pierre Maury: *Le Prédestination* c. művében (Genf, Labor et Fides, 1957.) elvet minden filozófiát és csak a bibliához ragaszkodik, mely Widmer szerint azt tanítaná, hogy az inkarnáció véget vet Izráel kiválasztásának, az egyház kiválasztásának előmozdítása érdekében.* A kiválasztott és megítélt Jézus Krisztus az üdv szerzője és Isten igazsága és szeretete elválaszthatatlan egységének a kifejezője. Helyesebb inkább kiválasztásról beszélni, mint eleve elrendelésről. Az így értelmezett kiválasztás az egyház igehirdetésének és missziójának a létjoga.

Jean Bosc már említett művében Jézus Krisztus királyi tisztevel foglalkozik, melyet nem lehet papi és profétai tisztétől függetlenül értelmezni. Jézus Krisztus királyi tiszteére épül a konkrét és nem spekulatív ekkleziológia és etika. Ha Krisztus személye és munkája olyan egységet alkot mint az Ó- és Újszövetség, akkor Ő az Engesztelő, aki a világban az egyház által cselekszik. A hit e cselekvést a megfeszítésben, feltámadásban, a mennybemenetelben és a visszajövetelben ismeri fel, amelyek történeti események a mithológiától exegézis tagadó álláspontja ellenére. Mint az egyház és a világ Ura, Krisztus közvetlenül gyakorolja uralmát; nem adja át az

* Barth ennek éppen az ellenkezőjét tanítja a Biblia alapján: „Izráel népe Krisztus születése előtti és utáni egész történetével és a pünkösöd után láthatóan megjelent keresztényen egyház két formában és két aspektus alatt, (K. D. II:§. 34. II.) de elválaszthatatlanul az egy gyülekezet, amely Jézus Krisztus földi-történeti létformája, amely az egész világ előtt tanúsítja Őt, amely az egész világot felszólítja az Őbenne való hitre!” (Kirchliche Dogmatik IV. 1. 746-749.)

egyháznak, amely felhatalmazná az egyházat arra, hogy megdicsóítse magát. A Jézus Krisztus királyi tiszte iránt engedelmes egyháznak az a dolga, hogy hirdesse az Igét, szolgáltassa ki a sákramentumokat, és gondoskodjék arról, hogy a fegyelem tiszteletben álljon. A világban pedig Krisztus tovább folytatja harcát, végrehajtva Isten tanácsvégzését, arra a napra nézve, amikor mindent egybeszerkeszt önmagában.

A fenti református ihletésű christológiai tanulmányok a szoteriológiába torkollanak; egyúttal pedig a Diehm által kiemelt elv alkalmazását jelentik. Valamennyien feltételezik a pneumatológiát, amelynek fő kérdéseit Gabriel Widmer a már említett Fritz Buri könyvével kapcsolatban érinti.

Fritz Buri szerint a teológusnak az a feladata, hogy hozzáférhetővé tegye azt, ami még érvényes a kérügmában és elhagyja az elavultat. Számára a dogmatika a megismerés egy kísérlete, amely arra törekszik, hogy meghatározza a keresztényen hit sajátosságát a filozófiai és a tudományos igazság láttán. A dogmatika a hit tevékenysége, nem objektív, mint ahogy az orthodoxia értelmezte, nem szubjektív, mint ahogy a lelkiismeret teológusai vélték. Az az alkalmas jelenti az ember számára, hogy megismerje, felülmúlja önmagát, miután döntött Krisztus mellett. A dogmatikával kapcsolatos kulcsszó: az önértelmezés (Selbstverständnis). A pseudotudományos teológiák (deduktív skolaszтика, tapasztalati teológia) és a kijelentés teológiája „alábecsülik a *glauben* egzisztenciális jelentőségét, mely a szellemtudományok jellemzője” és az ember személyét. A hit sajátossága abban áll, hogy felülmúlja az objektíválás által megállapított valamennyi határt. A történeti kijelentés egy kiváltságos pillanat: az örökkévalóság behatol a történetiségbe, hogy felfedje az ember hiteles helyzetét. A Szent Lélek garantálja a transzcendencia hitvalóságát. Az objektíválási hajlam azonban felülkerekedik a hiten és hitvallások fogalmazására ösztönzi. Ugyanígy a mítosz és a babona naturalizálja a hitet, megfosztja hitelességétől és realista vagy jogi típusú teológiákba zárja be. A tudományos ismeret kiragadja a hitet a mithologizáló ábrándból, de amikor a tudomány abszolutizálja magát, maga is míthoszokat teremti. Sem a kijelentés, sem a hit, sem a dogmák nem rólheleik tudásunkat. Tártyilagosságuk egzisztenciális és nem taneli. F. Buri tartózkodik attól, hogy olyan szentháromságot dolgozzon ki, amely számol a hagyomány, a biblia vagy a tapasztalat tanításával. A bibliai bizonyágtételben az objektív fogalmi jelek mögött jelképek rejlenek. Az Atya, a Fiú, a Szent Lélek szerinte a transzcendencia szimbólumai. (A transzcen-

dencia = önmagunk felülmúlása.) Jézus a valódi egzisztencia kijelentője, ami fejlődést jelent a protestáns modernizmushoz mérten, de nem egyéb új-liberalizmusnál.

F. Buri gondolataival kapcsolatban néhány kérdés elkerülhetetlen marad: mivé lesz a rendszerben Isten Jézus Krisztusban adott ingyen kegyelme? az egzisztenciális filozófia nem válik-e maga is ismeretforrássá a kijelentés mellett, melynek csak annyi feladata marad, hogy olyan megrendülést idézzon elő, mely kiváltja az önértelmezés folyamatát? mivé lesz ebben az egzisztenciális keretben a történeti kijelentés, a megüresített kérügma? E kérdések jelentik azt a várakozást, amivel dogmatikája többi kötetét várni lehet.

Ezek után Gabriel Widmer felveti a kérdést: mivel lehet lezárni e gyors kritikaj vizsgáldást?

A megszokott orthodox-liberális felosztás már elavult. Az új-orthodox és új-liberális osztályozás kényelmes, de tele van kétértelműséggel. Senarclens és Buri egyaránt visszautasít mindennemű theologia naturalist és spekulációt, mindketten

elismerik Isten szuverenitását, egyaránt elvetik a katolicizmus és a protestáns modernizmus theológiáját, de mindketten merőben ellentétes eredményre jutnak. A theológiai iskoláknak van még hatásuk, de a problémák felvetésének a módja és a megoldásuk feltételeinek a meghatározása köti le egyre jobban a theológusok figyelmét.

A dogmatika nem lehet csupán a bibliai theológia eredményeinek az összegezője, a vallásos tapasztalatokat több-kevesebb alapossággal leíró tudomány, a dogmák történeti változásainak a tükrözője. Olyan diszciplínává kezd válni, amely szinoptikus szemlélettel felöleli a theológia különböző területeit, rendezi és értékeli azokat, azoknak a normáknak a segítségével, amelyekért felelősséget hordoz az egyház szemében.

E tanulmányok egy tényt tükröznek: az exegézis hitelesen napvilágra hozza Jézus Krisztus személyét és művét, ahogy azt az első tanúk és az ősi egyház értelmezték, a történeti módszer segítségével. Ma már nem lehet építeni a történeti Jézus és a hit Krisztusa közötti megkülön-

böztetésre. Sokkal inkább az után kell tudakozódní, hogy a történet nem nyer-e a theológus számára theológiai jelentőséget?

E kérdésben a nézetek ellentmondóak. Diehm, Senarclens, Bosc és Maury számára a kijelentett, objektív és változhatatlan létébe helyezett kincs alkotja az egyház történetének és a theológiának az alapját, amelyhez mindig újra oda kell fordulni és a pillanatnyi szükség szerint kell magyarázni. F. Buri számára nincs ilyen alapréteg. Tulajdonképpen azt is meg lehetne kérdezni, hogy számára van-e egyáltalán egyháztörténet, mert Krisztus nála csupán az önértelmezés előmozdítójaként szerepel.

Ilyen alapvető eltérések mellett nem lehetséges a szintézis. Az eltérések indítókainak, az alapvető döntések feltárására van szükség. A fentiekben két theológiai orientáció van előttünk, melyeknek közös a törekvésük: az üdvüzenetet akarják hirdetni ebben a világban. A kezdeti diagnózis azonban helytállóan látszik: a dogmatikai kutatómunka egy fordulóponthoz érkezett el.

Pákozdy Miklós

Etikai problémáink

„Atomszámunk” után most olyan számmal jelentkezünk, amely több cikkben társadalmunk eleven erkölcsi kérdéseivel foglalkozik, elsősorban a munka keresztyén etikai problémáival, továbbá a család, a nő és a gyermek sajátos gondjaival. Ez a szerkesztési sorrend — az atomkérdés után a közösségi élet, a munka kérdései — nem véletlen. Akármilyen súlyos fenyegetést jelent is az atomveszély, akármilyen komolyan vesszük is a nyugati atomhatalmak közelkeleti agresszióját, a háborús pánik távol áll tőlünk. Erős a bizodalomunk, hogy a béke egyre növekvő erői meg tudják és meg is fogják akadályozni, el fogják szigetelni a háborús érdekeltségek mesterkedéseit. A béke emberei azal is óvják és őrzik a béke szent ügyét, hogy riadalom nélkül, nyugodtan végzik tovább építő munkájukat, komolyan és megfontoltan megoldják az előttük álló feladatokat. A magyar keresztyénség békeszolgálatához hozzátartozik az is, hogy segít — egyházhoz illő módon, tehát teológiai alapon segít — a társadalmunkat foglalkoztató etikai terhek hordozásában, a nehézségek megkönnyebbítésében, a gondok oszlatásában.

Több olvasónk helyeselte, sőt igen jönnek minősítette, hogy eddigi számaink egy-egy témát dolgoztak fel és sokoldalú megvilágításban tarták a teológiai nyilvánosság elé. Mások viszont felvetették, komolyan és megfontoltan megoldják az előttük álló feladatokat. A magyar keresztyénség békeszolgálatához hozzátartozik az is, hogy segít — egyházhoz illő módon, tehát teológiai alapon segít — a társadalmunkat foglalkoztató etikai terhek hordozásában, a nehézségek megkönnyebbítésében, a gondok oszlatásában.

Több olvasónk helyeselte, sőt igen jönnek minősítette, hogy eddigi számaink egy-egy témát dolgoztak fel és sokoldalú megvilágításban tarták a teológiai nyilvánosság elé. Mások viszont felvetették, komolyan és megfontoltan megoldják az előttük álló feladatokat. A magyar keresztyénség békeszolgálatához hozzátartozik az is, hogy segít — egyházhoz illő módon, tehát teológiai alapon segít — a társadalmunkat foglalkoztató etikai terhek hordozásában, a nehézségek megkönnyebbítésében, a gondok oszlatásában.

Több olvasónk helyeselte, sőt igen jönnek minősítette, hogy eddigi számaink egy-egy témát dolgoztak fel és sokoldalú megvilágításban tarták a teológiai nyilvánosság elé. Mások viszont felvetették, komolyan és megfontoltan megoldják az előttük álló feladatokat. A magyar keresztyénség békeszolgálatához hozzátartozik az is, hogy segít — egyházhoz illő módon, tehát teológiai alapon segít — a társadalmunkat foglalkoztató etikai terhek hordozásában, a nehézségek megkönnyebbítésében, a gondok oszlatásában.

zódésünk, hogy a keresztyén etika csak szilárd bibliai-teológiai talajon mozoghat bátorságosan. Az is nyilvánvaló, hogy a szocialista rendszert távolról sem azonosítjuk ugyan az Isten-országa eljövételével, — ugyanakkor itt, ezen a földön, a viszonylagosság és a mulandóság világában meg kell látnunk a szocializmusban azt az új, magasabb rendű társadalmi rendszert, amely megvalósítja a munka és a munkás méltóságát, megszünteti az embernek a tulajdon munkájától való „elidegenedését”. ezáltal valóban az embert teszi a legfőbb értékévé. A szocializmus alapjában véve jótémény a volt kizsákmányoló osztályok tagjai számára is, hiszen — akarva nem akarva — ők is megszabadulnak attól a kollektív és személyes büntől, a kizsákmányolástól, amely a szó szoros értelmében őket is *embertelenekké* alacsonyította le. Nagy távlatok és nagy lehetőségek nyílnak itt meg az igehirdető és lelkigondozó szolgálat előtt! Bárcsak tudnánk engedelmesen olvasni, tiszta szívvel mélyre hatolva megvitatni ezeket a tanulmányokat, hogy segítségükkel is megszabaduljunk olyan vélekedéseinktől, amelyek nem gyökereznek az Igében, hanem csak a nálunk már letűnt, nyugaton még uralkodó — társadalmi viszonyokban. Tanulmányainkból kiderül, hogy a keresztyén etika legmesszebbre tekintő nyugati művelői is eljutottak már a monopoliумok uralma alá jutott tőkés rendszer olyan kritikájához, amely egyértelműleg a szocializmus irányába mutat, nem egyszer el is érkezik hozzá. A mi számunkra pedik, akiknek a számára már nem elméleti kérdés, hanem a társadalmi élet valóságos talaja a szocializmus, életkérdéssé lett a kapitalizmus erkölcsétől való mielőbbi megszabadulás. Rajtunk áll, hogy személyes keresztyén életünkben is, egyházi életünkben is, mielőbb elvégezzük az elodázhatatlanná vált tisztázást a szocialista társadalomhoz, elsősorban a szocialista munkához való viszonyunk kérdéseiben. Ehhez kíván segítséget adni lapunk mostani számának több cikke.

Számos olvasónk kérte, hogy szemleirovatunk mennél gazdagabb legyen. Világszemlénkben ezúttal a leghitelesebb magyar szemtanúk számolnak be a stockholmi béke-világkonferenciáról, valamint az európai baptista konferenciáról. *Vető* Lajos püspök a stockholmi konferencia egyházi résztvevőinek felhívásaival kapcsolatban számos fontos teológiai kérdést vet fel. Egy francia és egy spanyol szerző hazája protestantizmusáról közöl jelentős adatokat.

A szerkesztőség — sok olvasónk kívánságával összhangban — tervbe vette, hogy a kulturális életnek az egyház szempontjából figyelemre méltó eseményeiről is hírt adunk. Ezúttal néhány új filmalkotásnak az egyházzal foglalkozó vagy az egyházat érintő vonatkozásairól adunk szemlét. Könyvszemlénk teológiai művek ismertetése mellett olyan nem-egyházi jellegű könyvekről is közöl kritikai beszámolókat, melyek az egyházzal vagy egyházi személyekkel foglalkoznak, vagy egyébként — például Áprily Lajos verseskötete — a hit problémáit vetik fel a művészet kifejező eszközeivel. Azt reméljük, hogy olvasónk egyetértően velünk abban a meggyőződésünkben, hogy szemle rovatainknak ilyen irányú kiszélesítése hozzátartozik a Theológiai Szemle egyházi feladataihoz.

Theological Review

Founded 1925 — New Series Vol. I. — August—September, Nos. 4—5.
A Monthly published by the Ecumenical Council of Churches in Hungary

EDITORIAL BOARD

The Very Rev. Tibor Bartha, Th. D. Bishop of Debrecen, Prof. Joseph Bodonhelyi, Th. D., Ph. D., Prof. Stephen Czeglédy Dr. theol., Chief Curator Prof. Thomas Esze Ph. D., Prof. Emerich Kádár, Ll. D. (Editor), Dean Prof. Gyula Nagy, Th. D., Ph. D., Prof. Earnest Ottlyk, Ph. D., Th. D., Ll. D. Prof. Ladislav Martin Pákozdy, Th. D. (Chief-Editor), Prof. Nicolas Pálffy, Th. D. (Associated Editor), Prof. Andrew Tóth, Th. D., Prof. Sigismund Varga, Ph. D.

CONTENTS

Prof. Dr. Sigismund J. Varga: *Work as Christian Bearing Witness*. — Rev. Emeric Jánossy: *Christian Ethical Questions of Work at the Time of Social Change of Regime*. — Prof. Dr. Earnest Ottlyk: *Attitude to Work and Christian Sense of Vocation*. — Prof. Dr. Ladislav Martin Pákozdy: *The Church at the Height of the Changes of the Industrial Society*. — Rt. Rev. Joseph Farkas: *Women's nature, love, and work*. — D. M. Michael Tapolyai: *Moral Problems of Our Children*. — Rev. Joseph Éliás: *The Discovery of Preaching the Word*.

WORLD REVIEW

D. Dr. Louis Vető: *The Stockholm Congress of Disarmament and International Cooperation — in the Eye of a Theologian*. — Mr. Ladislav Szabó: *Report on the Conference of the Baptist Alliance in Europe*. — Rev. Maurice Cavalié: *The Inheritance of the Reformation in France*. — Mr. Jacques Delpech: *The Liberty of Religion in Spain*.

HOME REVIEW

Rev. Ladislav Zay: *Religion and Church on the Screens*.

REVIEW OF BOOKS AND PERIODICALS

Otto Eissfeldt: *Die Genesis der Genesis* (Prof. Dr. Ladislav Martin Pákozdy). — Oscar Cullmann: *Die Christologie des neuen Testaments* (Rev. Andor Szabó). — Ring Lardner: *Owen Muir's Adventures* (Rev. Ladislav Zay). — The issues 1—2, 1958 of *Bratskij Westnik* (Rev. Charles Tóth). — James J. McCord: *The Servant Lord* (Rev. Nicolas Pákozdy). —

Editorial Office: IX. Kálvin tér 8. II. udvar I. em. 6.

Circulation Department: XIV. Abonyi u. 21.

Theologische Rundschau

Gegründet 1925 — Neue Folge Jg. I. — August—September, No. 4—5.
Monatschrift des Ökumenischen Rates der Kirchen in Ungarn

REDAKTIONSAUSSCHUSS:

Bischof Dr. Tibor Bartha, Prof. Dr. Joseph Bodonhelyi, Prof. Dr. Stephan Czeglédy, Oberkurator Prof. Dr. Thomas Esze, Prof. em. Dr. Emerich Kádár (verantwortlicher Schriftleiter), Dekan Prof. Dr. Gyula Nagy, Prof. Dr. Earnest Ottlyk, Prof. Dr. Ladislav Martin Pákozdy (Hauptschriftleiter), Prof. Dr. Nikolaus Pálffy (Schriftleiter), Dekan Prof. Dr. Andreas Tóth, Prof. Dr. Sigismund J. Varga.

INHALT

Prof. Dr. Sigismund J. Varga: *Die Arbeit als christliches Zeugnis*. — Pfarrer Emerich Jánossy: *Die Fragen der Arbeit in der christlichen Ethik zur Zeit der Veränderung der Gesellschaftssysteme*. — Prof. Dr. Earnest Ottlyk: *Arbeitsethik und christliches Sendungsbewusstsein*. — Prof. Dr. Ladislav Martin Pákozdy: *Die Kirche inmitten der Wandlungen der Industriegesellschaft*. — Stellvert. Bischof Joseph Farkas: *Natur, Liebe und Arbeit der Frau*. — Dr. med. Michael Tapolyai: *Sittliche Probleme unserer Kinder*. — Pfarrer Joseph Éliás: *Die Entdeckung der Wortverkündigung*.

WELTRUNDSCHAU

Bischof D. Dr. Ludwig Vető: *Die Stockholmer Konferenz über Abrüstung und internationale Zusammenarbeit — mit dem Augen eines Theologen gesehen*. — Präsident Ladislav Szabó: *Bericht über die Konferenz des Europäischen Baptistenbundes (Berlin)*. — Pfarrer Maurice Cavalié: *Das Erbe der französischen Reformation*. — Jacques Delpech: *Die Freiheit der Religion*

HEIMATRUNDSCHAU

Pfarrer Ladislav Zay: *Die Religion und die Kirche in einigen neuen Filmen*.

BÜCHER- UND ZEITSCHRIFTENRUNDSCHAU

Otto Eissfeldt: *Die Genesis der Genesis* (Prof. Dr. L. M. Pákozdy). — Oscar Cullmann: *Die Christologie des neuen Testaments* (Pfarrer Andor Szabó). — Johannes Schneider: *Gemeinde und Welt im neuen Testament* (Pfarrer Karl Tóth). — Ring Lardner: *Die Abenteuer des Owen Muir* (Ladislav Zay). — *Bratskij Westnik*, 1958, No. 1—2. (Karl Tóth). — James J. McCord: *The Servant Lord* (Pfarrer Nikolaus Pákozdy). — Gabriel Widmer: *Orientations actuelles de la dogmatique réformée* (Pfarrer Nikolaus Pákozdy).

Redaktion: IX. Kálvin tér 8. II. udvar I. em. 6.

Administration: XIV. Abonyi u. 21.

THEOLOGIAI SZEMLE

TARTALOM

DR. KÁDÁR IMRE:

Negyven év után

ARANYOS ZOLTÁN:

A prófétai szolgálat formai és tartalmi változásai az Ószövetségben

KOVÁCH ATTILA:

Az újszövetségi próféta-ság kérdéséről

H. J. IWANDI:

A keresztyénség az atomkorszakba lépés idején

BÉKEFI BENŐ:

Az egyház békeszolgálat — szeretetszolgálat

P. L. M.

Találkozásom egy híres evangélizátorral

DR. TÓTH KÁLMÁN:

Az Ószövetség időszámítási rendszerei

VILÁGSZEMLE

DR. VARGA ZSIGMOND:

Mit tehetünk mi keresztyének a békéért....

DR. PÁKOZDY LÁSZLÓ MARTON:

Az egységes Európa katolikus tervek szerint

TÓTH KÁROLY:

A francia protestáns egyházak hozzászólása „A háború megelőzése az atomkorszakban“ című témához

TÓTH KÁROLY:

A kínai keresztyén misszió és a társadalmi mozgalmak

HAZAI SZEMLE

FARKAS JÓZSEF:

A kettős jubileum mérlege

DR. KÁDÁR IMRE:

Ökumenikus problémáink a prágai Keresztyén Békekonferencia debreceni értekezlete előtt

P. L. M.

Iwand professzor látogatása hazánkban

(A tartalom folytatása a borítólap belső oldalán)

ÚJ FOLYAM

1958

6-7

SZÁM

ALAPÍTVÁ 1925-BEN

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIUMI PROTESTANTIZMUS HAVI FOLYÓIRATA

1958. OKTÓBER—NOVEMBER

A Theológiai Szemle szerkesztő bizottsága:

Dr. Bartha Tibor, dr. Bodonhelyi József, dr. Czeglédy István, dr. Esze Tamás, dr. Kádár Imre (felelős szerkesztő), dr. Nagy Gyula, dr. Ottlyk Ernő, dr. Pákozdy László (főszerkesztő), dr. Pálffy Miklós (társszerkesztő), dr. Tóth Endre, dr. Varga Zsigmond J.

Felelős kiadó: Muraközy Gyula.

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, XIV. Abonyi u. 21. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.

Előfizetési díj egész évre — 12 számra — 140.— forint; az 1958. évben (május—december) megjelenő nyolc számra 90.— forint, amely két előzetes részletben is fizethető.

Egyes szám (átlag 48 oldal + 4 borítólap) ára 12,— forint. — Kettős szám ára 24,— forint.

11967/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős: Bolgár Imre.

Tartalom folytatása:

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

E. Schweizer: Jézus Krisztus élete gyülekezetében és annak szolgálataiban
(Jánossy Imre)

E. Pidoux: L'Afrique à l'age ingrat (Dr. Nagy Sándor Béla)

Szabó Magda: Freskó (Zay László)

A prófétai szolgálatról (k. i.)

Köszönet olvasóinknak

Köszönjük olvasóinknak, hogy rendre teljesítették eddigi szerkesztői kéréseinket. Köszönjük elsősorban, hogy lapunk zártáig több mint ezer előfizetés érkezett be kiadóhivatalunkba. A hátralékos előfizetők túlnyomó része levélben kérte, hogy decemberig adjunk haladékat az előfizetési díj beküldésére. Ezt a kérést minden indokolt esetben teljesítettük. Elmondhatjuk, hogy a protestáns lelkészi kar zöme immár előfizetőink sorába tartozik. Örömmel emeljük ki négy római katolikus püspöki hivatal előfizetését, mint az ökumenikus érdeklődés biztató jelét.

Nagyon köszönjük azt is, hogy váratlanul sok levelet, és mi több, kéziratot kaptunk lelkipásztor testvéreinktől. A köszönet szavát éppen ezért bocsánatkéréssel kell megto!danunk: nem tudtunk még válaszolni sok kedves, fontos levélre, és nem tudtunk még elolvasni és lektorálni sok kéziratot. Meg kell val!lanunk, hogy nem készültünk fel erre az örvendetesen meglepő méretű érdeklődésre: mindhárom szerkesztőnk — theologiai tanári főfoglalkozása mellett — „mellékesen” vállalkozott a szerkesztői munkára, és a nyár végén mindegyikünknek hivatalos külföldi útja is akadt, miközben a szerkesztőség postája hirtelen, igen jelentős mértékben felduzzadt.

Ezt persze nem panaszképpen mondjuk, hanem dicsekszünk vele: ímé, ilyen eleven theologiai érdeklődés él a magyar keresztyénségben! Ímé, ilyen rövid idő alatt gyökeret tud verni egy nagyterjedelmű, és talán elég igényes theologiai folyóirat! És nemcsak olvasónk, hanem írónk is akad bőségesen! A szerkesztőség pironkodva vallja be, hogy nem számított ennyi készsleges munkatársra. Türelmet kell tehát kérnünk és lankadatlan buzgóságot! Változatlanul kérjük: közöljék velünk olvasóink, hogy miről szeretnének írni tanulmányt, vagy rövidebb cikket?! Legjobb, ha előzetesen levelet tudunk váltani a dolgozat tárgyáról, terjedelméről és a beküldés határidejéről.

Addig is tehát, amíg minden levélre külön válaszolhatunk: még egyszer hálás szívvel köszönjük a sok lelkes biztatást és készsleges közreműködést, elsősorban pedig a sok segítő imádságot.

Negyven év után*

— Az 1918/19-es forradalmak és a magyar egyházak —

1958 október 31-én népünk az „Őszirózsás forradalomra” emlékezik, arra a napra, melyen a Dunai-medence világháborúba hajszolt népei között a magyarság is felkelt elnyomói ellen. Az októberi magyar forradalom, egy esztendővel a Nagy Orosz Októberi Forradalom után, nemcsak a gyilkos világháború ellen, de Európa egyik legkorhadtabb és legvéresebb uralmi rendszere, az Osztrák—Magyar Monarchia félféudális-félgyar-mati rendje ellen is mozgósította az áttört front-ról hazaözönlő katonákat, a tömegsztrájkokban megedzett munkásokat, a nincstelen parasztokat, a hazafias érzelmű polgári rétegeket is.

Negyven év távlatából világosan felismerhetjük már, hogy az 1918-as Októberi Forradalom — Dózsa, Rákóczi, Kossuth népének szabadságharca — kései folytatása volt az 1849-ben vérbefojtott polgári demokratikus forradalomnak *olyan időben, amikor már megértek a szocialista forradalom feltételei is.* E polgári demokratikus forradalomnak is a munkásosztály volt a vezető ereje; 1919. március 21-én a Tanácsköztársaság kikiáltása csak külső formájában is kifejezte az adott történelmi helyzetet: elénkezett az ideje annak, hogy a nemzet sorsának irányítását, a magyar állam vezetését a munkásosztály vegye át, kéz a kézben a dolgozó parasztsággal és azzal az értelmiséggel, amely kész a nép hű szolgálatára.

A világreakció hazai és nemzetközi ellenforradalmi erői nem nézték tétlenül, hogy a fiatal Szovjetunió példája nyomán, vele egy értelemben és egy akaratban a kis Magyarország is a szocializmus útjára lépett. Ezek az erők gyűlölettel, elleneségen álltak szemben már az Októberi Forradalom haladó törekvéseivel is; a tanács hatalom ellen pedig sietve intervenciós hadjáratot indítottak és összeesküvésekre, felkelésekre, ellenforradalmi szabotázsakciókra, kémkedésre, hazaárulásra bűjtogatták az úri rend híveit. A zsenge népi forradalmat sikerült is leverni; huszonöt esztendő ellenforradalmi éjszaka következett a forradalom alig kilenc hónapos napvilágára. A Horthy-korszak a nagybirtokos—nagyfőkés rendszer legvéresebb, legreakciósabb képviselőinek bosszúhadjárata volt a „jármát megunt rabszolgánép” ellen, amely háromnegyed esztendőn át gazdaként merészelt rendelkezni az urak országában. Ez az ellenforradalmi rendszer nyílt fasizmus volt már hatalomra jutásától kezdve is; hiába próbálta palástolni ezt a jellegét a látszat-parlamentariz-

mus fügefalevelével. Az olasz fasizmussal való szövetsége, Hitler politikájához való feltétlen csatlakozása, a szomszéd népek elleni tajtékozó gyűlölete, gátlástalan szovjetellenessége, dühödött antiszemizmusa, a második világháború kirobbantására irányuló elvakult külpolitikája, a nyilas rémuralomba torkolló embertelensége, egyetlen forrásból táplálkozott: mindenáron fenn akarta tartani a földesúri-polgári rendszer uralmát, ki akarta irtani a munkáshatalomnak az emlékét is, az irtalmát is.

A népi forradalom azonban a Tanácsköztársaság fegyveres leverésével nem szűnt meg, csak föld alá szorult és búvópatakként élt tovább az ellenforradalmi korszak felszíne alatt. A magyar nép szívéből többé nem lehetett kitörölni annak a kilenc hónapnak az emlékét, amely megnyitotta számára az utat a szabadság, a függetlenség, a társadalmi és gazdasági felemelkedés, a kulturált, emberhez méltó élet: a szocializmus felé. A felszabadulás pillanatában ismét ugyanazokra a forradalmi erőkre bízta sorsát a nemzet, amelyek most negyven éve átvették az országvesztő úri rend ijesztő csődtömegét. A történelmi fejlődés szükségzerű műve volt, — számunkra, evangéliumi keresztyének számára pedig egyben a történelem Urának mély hálára indító kegyelmi végzése is —, hogy a polgári-fasiszta diktatúrát a proletárdiktatúra váltotta fel, a kizsákmányoló osztályok áldemokráciáját a munkás-paraszt hatalom népi demokráciája, amely sokat szenvedett népünket elindította a közösségi életforma, a jólét, a művelődés útján.

A negyven esztendő forradalmi jubileum bennünket, hívő teológusokat arra is kötelez, hogy tőlünk telhető tárgyilagossággal megvizsgáljuk a magyar keresztyénség, az egyházak szerepét a forradalom és az ellenforradalom élet-halál harcában. Mai feladatainkat akkor tudjuk hűségesen, Jézus Krisztus tanítványaihoz illő bátorsággal és alázatossággal elvégezni, ha tegnapi döntéseinkben is felmérjük a jót és a rosszat, a helyest és a helytelenet. Így remélhetjük azt, hogy tegnapi tévedéseink gyökeréig hatolva, mai döntéseinket már valóban az evangélium szabadságában tudjuk meghozni, meg nem kötötten többé a múlt hibái szolgátságának igájától (v. ö. Gal 5:1). Az igaz Isten előtt, aki „bűnt és ünneplést együtt nem szenvedhet el” (Jer 1:13), így lehet kedves a mi részvételünk népünk ünnepi megemlékezésében.

* A berlini Union Verlag kiadásában az 1918 novemberi német forradalom emlékére megjelent tanulmánykötetből.

A magyarországi egyházaknak az 1918/19-es forradalom irányában elfoglalt magatartását egy kö-

zös vonás jellemzi: *mind a katolikus, mind a protestáns egyházakban felszínre került a mély elmentét egyfelől az uralkodó osztályokhoz tartozó vagy hozzájuk húzó klérikus és világi vezetők, másfelől az egyházak népi tömegei meg a velük tartó szegénypapok között. A püspököket, „nagy-papokat”, főgondnokokat, illetve felügyelőket általában a forradalmakkal szembenálló oldalon találjuk, — az egyszerű hívők, számos lelkipásztor, feltűnően sok egyházi pedagógus, köztük teológiai és gimnáziumi tanárok és néptanítók sokasága ellenben a forradalom mellé szegődik és érte üldöztetést, sőt mártíromságot is szenved. A történelmi tények azt mutatják, hogy az 1918. október 31-én kirobbant polgári demokratikus, majd az 1919. március 21-én végrehajtott szocialista forradalom frontja megosztotta az egyházakat, mégpedig nem felekezetek szerint, hanem — a több-kevesebb tudatossággal felismert osztályérdek és — a több-kevesebb hitbeli felismerésből sarjadt — politikai meggyőződés szerint.*

A protestáns egyházak vezetői ezúttal először kerültek közös frontra a katolikus hierarchiával — azzal a magyar néppel szemben, amely a négy-száz éves Habsburg jármot lerázva most saját kezébe akarta venni sorsát. A korábbi századok magyar szabadságharcaiban a protestáns egyházak általában a felkelő nép mellé állottak, amely — a prédikatori rend támogatásával — a *gyarmatosító Habsburg-uralommal szemben az ország függetlenségéért, az ellenreformációs üldözéssel szemben a vallásszabadságért, a földesúri rablással szemben a szegény nép jogaiért* harcolt.

A XVII—XVIII. században lefolyt, Bocskai, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György, II. Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő függetlenségi harcokban, de még az 1848/49-es szabadságharcban is a protestantizmus általában a nemzeti ügy, az igazságos ügy oldalán állott, míg a katolikus egyház vezetői — szemben a katolikus tömegekkel és az alsó papság jelentős részével — általában az osztrák uralkodó réteg magyarelles és népellenes törekvéseit támogatták. Maga a Vatikán még a törököt is kész volt segíteni a magyar nép függetlenségi törekvéseivel szemben; az „apostoli” Habsburg-ház és az osztrák főurak pedig nyíltan törekedtek Magyarország kifosztására, elszegényítésére, rekatholizálására és elnémetesítésére. A katolikus főpapság, mint a holtkezi mammuth-birtokok tulajdonosa és egyben a legmagasabb közjogi méltóságok kiváltságos élvezője, érdekelt volt a Habsburg-monarchia fenntartásában, hiszen az — a többi egyházakkal szemben — gyakorlatilag az elsőosztályú államvállás fölényes helyzetét biztosította számára még a XIX. század liberális korszakában, a felekezeti egyenlőség formális törvénybe iktatása után is. (Ez a helyzet nem változott a protestáns Horthy—Bethlen-féle időkben sem; lényegében a felszabadulásig fennmaradt.)

Az első világháborút megelőző években a hűbériség számos csökevényét őrző, az osztrák és a magyar urak kettős elnyomása alatt nyögő Magyarországon már végsőkig kiéleződött a társadalmi és politikai válság. Az extenzíven művelt nagybirtokok természetlaga rendkívül alacsony volt; a nincstelen agrárproletárok száma az 1870. évi hárommillióról 1910-ben már négy-ötven-száz-ezerre emelkedett. Évi átlagkeresetük 139 forint 10 krajcár volt, mélyen a létminimum alatt járt. Az évről évre megisméltető aratósztrájkokat csendőr sortűzekkel törték le. A mezőgazdaságból élő

lakosság fele törpebirtokos volt, nekik a művelhető területnek mindössze hat százaléka jutott. Egyházi lap panasolja, hogy négy-ötven millió főnyi törpebirtokos családnak annyi földből kell megélnie, mint tizenkétezer katolikus papnak¹. Roppant méretű kivándorlás indult meg, több mint másfél millió nincstelen mezőgazdasági munkás hajózott át Amerikába. Az ország egyes vidékein általánossá lett az egyke.

Súlyos körülmények között élt az ipari munkás-ság is és fokozott elnyomás terhei alatt roskadoztak a lakosság 52 százalékát kitevő nemzetiségek. Az uralkodó osztályok hallani sem akartak az általános választójogról; a munkásságnak egyetlen képviselője sem volt a parlamentben, a nemzeti-ségi tömegeket is csak néhány — nagyrészt erőszakkal és vesztegetéssel megválasztott — kormánypárti politikus „képviselte”.

Forradalmi tüntetések és sztrájkok, radikális értelmiségi csoportosulások, Ady Endre prófétai lángolású költészete, országos méretű választójogi mozgalmak jelezték, hogy az elkeseredés folyamata gátszakításra készül. Az egyházak vezetői egyáltalán nem értették meg az idők e jeleit. Mind a katolikus, mind a protestáns vezetők a nagybirtokos osztály jellegzetes képviselői voltak, legtöbbjük éppen azért került magas egyházi tisztségbe, mert miniszteri vagy éppen miniszterelnöki (báró Bánffy Dezső, gróf Tisza István; később gróf Bethlen István) befolyásukat jónak látták még egyházi tekintéllyel is öregbíteni. De nemcsak a legmagasabb, hanem a közepes egyházi tisztségeket, sőt a városi és falusi presbitériumokat is teljesen lefoglalták a maguk számára a földesúri-polgári rend képviselői. Szegény embert, lett-légyen akármilyen mélyhitű is, hasztalan keresnénk e korszak egyházi tisztségviselői között. Ha a lelkesi elem „alacsony” származású tagjai közül kiemelkedett egy-egy tehetséges ember, érvényesülésének ára osztályának elárulása volt. *Így azután az egyházak teljesen adósok maradtak a prófétai szolgálattal, nem hívták fel a nemzeti figyelmét a fenyegető háborús veszélyre, nem szőlítették fel a hatalom birtokosait sem mélyreható szociális és politikai reformokra, — eltűrték, sőt üdvözölték a támadó háború kirobbantását és azt mindvégig lelkesen támogatták.* A magyar uralkodó osztályok ettől a háborútól balkáni terjeszkedést vártak, egyben általa akarták „lecsapolni” a forradalmi munkás-ság és parasztság, nemkülönben az egyenjogúságra vagy nemzeti önrendelkezésre törő nemzeti-ségek „sűrűsödő vérét”.

Az egyházak maguk is kiszolgálták a demagóg háborús politikát, segítettek a néptömegek félrevezetésében. A főpapok felekezeti különbség nélkül dicsőítették „a vér esőjét, melynek tűzbe kell borítania a világot” (Prohászka Ottokár római katolikus püspök), „a halál dicső csókját, mely a hősi halottakat kiválasztotta” (Ravasz László akkor református püspökhelyettes). Az evangélikusok szerint is „mi győzni fogunk, mert győznünk kell, bennünket a pokol kapui sem dönthetnek meg, a mi diadalmas hadseregeinknek senki sem tud ellenállni.” Ravasz László magasztalja „Vilmos császár hitét”, szemben az antant teológusaival, akik nem tudják „harcaikat Isten harcának, ügyüket Isten becsületügyének” tekinteni. A há-

¹ *Lelkészegetyület*, Debrecen 1909. X. 30. Idézi Kádár Imre: *Egyház az idők viharában*, Budapest, 1957. 18. l.

borús propagandát Ravasz már ekkor „a legszilajabb antiszemitizmussal” kapcsolja össze: a zsidóságot kollektíven megvádolja a háború szabotálásával.

A háború második szakaszában, a veszített csaták, a fokozódó inség és elkeseredés hatása alatt az egyházi sajtó egyik-másik nemhivatalos orgánumban bíráló hang is megszólal a háborús optimizmus hirdetésével szemben, sőt „a kereszténység csődjéről” is szó esik: *semmit sem tudott tenni a háború megakadályozása érdekében.* Ezek azonban magános, elszigetelt hangok csupán. Az egyház vezetői és a lelkipásztorok általában a „végső győzelmet” prédikálják, melyet okvetlen meg kell adnia a „magyarok Istenének”. A háború vége felé — nyugati kapcsolataik felhasználásával — a magyar egyházak is belekapcsolódnak az erőtlenség, vérszegény békekísérletekbe, közvetítésre kérik a semleges országok egyházait, de hallani sem akarnak arról, hogy a háborúért való felelősség kérdését közösen megvizsgálják. Még most is azt állítják, hogy „Krisztushoz mi maradtunk közelebb”. A központi hatalmak összeomlása, kétféle ember elvesztése, az ország kétharmadának elszakadása lett a vezetők — köztük az egyházi méltóságok — vakságának következménye. Nem tudták felismerni, hogy a történelmi Magyarország nem az imperialista háború, hanem csak a nagybirtok-rendszer felszámolása, radikális földreform, a nemzetiségi autonómiák megvalósítása, a munkásosztály jogainak, elsősorban az általános választójognak elismerése mentheti meg. Ők az erőszak és jogfosztás fokozásával, majd pedig a támadó háború tömeggyilkos módszerével próbálták fenntartani az úri Magyarország életét — és elveszítették azt.

Az oroszországi forradalmi események híreit sem tudták az egyházi vezetők egyházhoz illő módon: bűnbánattal fogadni. Már az 1905-ös nagy parasztfelkelés eseményeinek hallatára megütközéssel beszéltek arról, hogy „a bajba jutott evangélikus lelkészeket maguk a hívek sem védelmezték, hanem csupán itt-ott a földesurak keltek védelmükre. Méltán csodálkozva kérdezhetjük, — írták —, hogy miként birt a szociáldemokrácia ily hamar és ily romboló munkát véghez vinni az evangélikus lett és észti nép között és miként volt azzal szemben oly tehetetlen egyházunk?” Az 1917-es orosz forradalom a magyar egyházi vezetőket elsősorban abba az illúzióba ringatta, hogy a keleti front megkönnyebbülése mégis csak győzelemhez segíti a központi hatalmakat; nincs tehát nagyobb baj, még mindig nem kell gyökeres engedményeket tenni a forrongó munkásság és az elszakadni készülő nemzetiségek javára. Bár egyes tábori lelkészek azt írták, hogy a katonákra erős hatással van az orosz fronton a forradalom szelleme, az egyházak vezető köreit ez sem nyugtalanította túlságosan. A tábori lelkészek arról is beszámoltak, hogy a frontkatonák panaszkodnak az otthoni papokra: nem törődnek a nép nyomorúságával, a családfő nélkül szűkölködő családok ezer bajával.

Az egyházi vezetők a forradalom megelőzése érdekében különböző akciókba kezdenek. A katolikusok elérkezettnek látják az időt egyházuk széleskörű autonómiájának kiépítésére, miután tartanak attól, hogy előbb-utóbb, sor kerülhet az egy-

* Evangélikus Órálló, 1906. 37. Idézi Ottlyk Ernő: Az evangélikus egyház és a magyar közélet (Kézirat).

ház és az állam szétválasztására. Az evangélikusok azt a naiv tervezetést támogatják, hogy a földbirtokosok „Isten nevében, tehát ajándékként ajánljanak fel földet a frontról majd hazatérő katonáknak, akik közül sok lesz megfertőzve a bolsevizmus eszméitől.”** Abban mindhárom történelmi egyház vezetői egyetértettek, hogy okvetlenül meg kell menteni a Habsburg-királyságot. Az Osztrák—Magyar Monarchia rokkant épülete már recseg-ropog a francia és olasz fronton elszennvedett vereségek, az általánossá vált szökések, az egymást követő sztrájkok és tömegtüntetések csapásai alatt, de az egyházi vezetőknek még mindig az a fő gondjuk, hogy tömegbefolyásukat a véreskező Habsburgok ingadozó trónjának megszilárdítására használják fel. Pásztorlevelekben, nyilatkozatokban figyelmeztetik a forrongó népet a dinasztia iránti hűség „vallásos” kötelességére. Jellemző, hogy az utolsó Habsburg-király felé ömlengő lojalitásban a protestáns püspökök és világi vezetők is versengenek a katolikus hierarchiával, melynek érdekei évszázadokon át valóban összenőttek a Habsburgokkal. A protestáns vezetők is — okvetlenül a forradalom küszöbén — még bevetik a serpenyőbe egyházaik tekintélyét „a helytelen irányban tévelygő szocializmus” megfékezése és ezzel összefüggésben „a nemzetnek királyával kötött egysége érdekében, melynek fenntartását minden igaz és becsületes magyar embernek állani kell.”* A református egyetemes konvent elnöksége is olyan rajongó vallomást tesz a bukás szélén álló IV. Károly mellett, hogy annak „mámoreban született áradozását” a protestáns sajtó is megütközéssel fogadja.**

Ami az egyszerű papságot illeti, közülük sokan igyekeztek tanulni a Nagy Októberi Szocialista Forradalom eseményeiből. A nem-hivatalos egyházi lapokban több tárgyilagos ismertetés olvasható arról, hogy a szovjetkormány megszüntette az ortodox egyház kiváltságait a többi egyházzal szemben, biztosította a lelkiismeret és a vallás szabadságát, elválasztotta az iskolát az egyháztól, megszüntette a hitoktatási kényszert, felosztotta az egyházi birtokokat. Egyes egyházi lapok lelkesen üdvözlik a szovjetkormány békeszózatát, „a békeség szelid galambját, amely végre kiröp-pent és most már — jól esik hinnünk — berepüli majd az egész világot”. Akad lelkész, aki az egyház szemére veti, hogy áldását adta a fegyverekre, míg a szocialisták „megzörgetnek minden ajtót nemes, tüzes békevágyukban”. Nyomtatásban is fennmaradtak prédikációk, melyek azt panaszolják, hogy „a szegény népnek kötelessége meghalni a hazáért, de nincs joga és módja megélni a hazában”. Méltatják „a modern szocializmus elvitathatatlan érdemét, hogy a helyes megoldást az összes termelési eszközök osztatlan és közös testvéri, birtoklásában és az összes gazdasági javak közös, társas testvéri termelésében megtalálta.” A reformáció korabeli prédikátorok bátorságával „a dolgozó nép fegyházának” nevezte egy igehirdető — Jánosi Zoltán — az úri Magyarország és a radikális földreform követelését, prédikálva kimondotta: „Egyetlen kivándorló földmunkásért odaadom az egész főuri osztályt.”* (Már itt meg-

** Harangszó 1918. 90. Idézi Ottlyk Ernő i. m.

* Báró Solymosy egyetemes felügyelő beszéde. Evangélikus Órálló 1918. 281. Idézi Ottlyk Ernő i. m.

** Kádár Imre i. m. 38. 1.

* Kádár Imre i. m. 51.

jegyezzük, hogy az ilyen megnyilatkozásokat az ellenforradalom győzelme után felkutatták és súlyosan megtorolták az egyházak főúri vezetői.)

Történelmi tény, hogy a magyar polgári forradalom kormánya 1918. október 31-én fegyveres küzdelem nélkül vette át a hatalmat, miután a világháború kirobbantásáért és elvesztéséért felelős uralkodó osztály képviselői önként takarodót fújtak. IV. Károly király gróf Károlyi Mihály elnökletével szociáldemokratákból, függetlenségi 48-asokból és polgári radikálisokból álló kormányt nevezett ki, pár nap múlva aztán ezt a kormányt — a népharag fenyegetésének engedve — felmentette a neki tett eskü alól, maga pedig lemondott a trónról. A hatalmat a Nemzeti Tanács vette át, melynek kezébe — a főhercegek, főrendek után — az összes felekezetek püspökei is letették a hűségüket, ugyanakkor pedig megkezdték az ellenforradalom és a restauráció előkészítését.

Az egyházi vezetők megkockáztattak olyan nyilatkozatokat, amelyekben elvileg helyeselték a demokratikus reformokat és több-kevesebb fenntartással támogatásukról biztosították a polgári forradalomnak a veszttel háború hagyatékával bajlódó kormányát. A kulisszák mögött azonban a főpapok a maguk részéről is tetézték a kormány nehézségeit, mely amúgysem tudott megbirkózni a győztes nyugati demokráciák egyre fokozódó területi követeléseivel, a nemzetiségek elszakadási igényeivel, a frontokról hazazúduló katonák problémáival, a kormányzó pártok súlyos belső ellentéteivel. *Erélyes beadványokban tiltakoznak az egyházak az olyan egyházpolitikai reformok ellen, amilyeneket a nyugati polgári államok már régesrégén bevezettek.* A kormány tehetetlenségén felbátorodva, a katolikus és a protestáns vezetők közösen támogatták a klerikális programmal fellépő keresztény-szocialista párt szervezkedését is, amely az evangélikus egyháztól kapott gyűléseikhez a Deák téren helyiséget. Ezt a pártot igyekeztek felhasználni a munkásosztály egységének megbontására, később pedig nyílt ellenforradalmi akciók szervezésére. Alapítói a hercegprímás mellett a klerikális politika szélsőjobboldali vezetői voltak. Ugyanebben az evangélikus helyiségben alakult meg az *Országos Lelkészi Szövetség* elnevezésű felekezeti reakciós papi szervezet is. Ennek vezetőségében katolikus, református, evangélikus nagypapok foglaltak helyett és „tárgyalásaikból minden hitvitázó kérdést kizárva” igyekeztek a közvéleményt mozgósítani az egyház és az állam szétválasztása ellen, a felekezeti iskolarendszer és a kötelező iskolai hitoktatás fenntartása mellett. (A katolikus és a protestáns egyházi vezetők összefogását a polgári demokratikus, majd a szocialista kibontakozás ellen megismétlik 1948-ban az iskolák államosításakor, majd 1956 őszén az ellenforradalom idején, amikor a Mindszenti—Ravasz—Ordass vezette koalíció egykeftőre ismét közös platformra helyezkedik.)

A katolikus klérus — a protestáns vezetőkkel létrehozott akcióegység mellett — 1918. novemberében nagy lendülettel megindította az ún. *egyházközségi autonómia* létrehozását. „Az apostoli munka eredményeként rövid néhány héten belül az egyházközség asztalán feküdt az összeírt hívek névsora, legfontosabb személyi adatai. Most már tudta a lelkipásztor, hogy kik a hívei. Főként azokat, akikre még a kommunizmus alatt is számíthat... Közvetvezetők és utcamegbízottak könnyítették meg a lelkipásztor és hívek közti közeledést.

Ezek a szervek voltak a pap szeméi, fülei, szája, lába, kezei. Röpcédulák, majd egyházközségi tudósítók mélyítették el apostoli szellemű munkatársaink működését...” — írja később visszaemlékezéseiben a szombathelyi perjel. Csernoch hercegprímás azzal az indokolással rendeli el a hívek plébániánkénti megszervezését, hogy „őket a veszedelmekre, teendőkre jobban kioktassuk”.

A népellenes egyházi vezetőkkel ellentétben a papság haladó rétegei a népi tömegek mellé álltak. Megkezdték külön szervezeteik létrehozását is, bár a püspökök, meg a változatlanul hatalmon maradt főúri egyházvezetők „szocialista receptre készült forradalmi ténynek” minősítették a papi tanácsok alakítását és fegyelmi eljárással fenyegették a résztvevőket.

A katolikus alsópapság budapesti gyűlésén forradalmi hangú felszólalások kifogásolták, hogy a püspökök „tévútra vezették az egyházat”, „feudális szolgálkák tették a papokat”. Sürgős intézkedéseket követeltek súlyos helyzetük megjavítására. Egy másuttán alakultak meg *Országos Református Tanács* és az *Evangélikus Papi Tanács*, majd *Országos Evangélikus Tanács* elnevezésű szervezetek. Ezek *öszintén támogatni kívánták a háborús összeomlás romjain épülő demokratikus rendszert, ugyanakkor régóta esedékes, belső reformokat javasoltak az egyházi élet megújítására.* Ráműtattak, hogy az egyházak az utolsó évtizedek során mély belső válságba jutottak, hitben megerőtlenedtek, szervezetükben elvilágiasodtak, vezetésükben a megítélt félfeudális rendszerhez alkalmazkodtak, a dolgozó néptől elidegenedtek. A politikai életben végbemenő forradalmi változás az ilyen egyházakat el fogja sodorni: ez a feltű aggodalom jut kifejezésre a papi tanácsok törekvéseiben, melyeket a püspöki-főúri befolyás alatt álló egyházi közvélemény általában csak kevéssé támogatott. (Három évtized múlva a népi demokrácia feltételei között vált időszerűvé és került ismét napirendre e papi tanácsok számos helyes célkitűzése.)

A polgári demokratikus kormánynak sem ereje sem ideje nem volt a programjába vett egyházpolitikai reformok megvalósítására. Mindössze odáig ment el, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot kettéválasztotta. A demokratikus rendszerrel rokonszenvező lelkészeket most arra hívják fel nagyon is politizáló előljáróik, hogy ők „ne politizáljanak”. Felfüggesztik azt a segédlelkészt, aki a polgári radikális párt oldalán agitált, ugyanakkor az Ébredő Magyarok elnevezésű, katolikus irányítás alatt működő ellenforradalmi szervezetet megvédik a szociáldemokrata Vörös Gárdával szemben.* Jellemző, hogy a Nemzeti Tanácsban vezető szerepet játszó római katolikus papról is utólag, az ellenforradalmi korszakban kiderítették, hogy a klérus beépített embere volt, a polgári demokratikus rendszer bomlasztására.

*

Mindössze 141 napig tartott Magyarországon az évszázadokkal elkésett polgári köztársaság, amelynek haladó polgári erői alig rendelkeztek politikai tapasztalatokkal és maguk is úgy látták, hogy nem képesek megoldani a történelmi helyzet páratlanul nehéz problémáit. Az országban a munkásosztály volt az egyetlen komoly, szervezett erő, mely

* Ottlyk Ernő i. m. 41. 1.

a kormányzás felelősségét vállalhatta. Mikor a kérelmelhetetlen győztes antant újabb magyar területek átadását követelte, a polgári-szociáldemokrata koalíció sem elfogadni, sem elutasítani nem merete az ultimátumot. A kormány átadta a hatalmat a szociáldemokraták és a kommunisták egyesüléséből alakult Magyarországi Szocialista Pártnak. *Kardcsapás nélkül, vérontás nélkül jött létre a Magyar Tanácsköztársaság*, miután a rendkívüli súlyos nemzetközi helyzetben az ország létének, fennmaradásának megmentésére semmiféle más megoldás nem mutatkozott. A levitézlett, kompromitált uralkodó osztályok képviselői részben külföldre szöktek, részben meglapultak, — *egyébként az egész ország mentőangyalként üdvözölte a Tanácsköztársaságot*. Általános volt a remény, hogy egyfelől az egyre jobban erősödő fiatal Szovjetunióra, másfelől a nyugati országokban, elsősorban Németországban fellángoló forradalmi erőkre támaszkodva a szocialista Magyarország levegőhöz jut és egyesíteni tudja a nemzet minden belső erjét elvisekelhető békeszerződés kivívására, a megmaradt gazdasági és kulturális értékek megmentésére.

Elsősorban ennek a reménynek tulajdonítható, hogy — a változatlanul helyükön maradt — egyházi vezetők is *nyomban üdvözölték a forradalmi kormányzótanácsot, sőt felajánlották támogatásukat is az új rendnek*. Az egyházi lapok vezércikkei kiemelték, hogy a munkásosztály vértelenül tudta végrehajtani a nagy fordulatot, „lefogva a felkorbácsolt néplélek dühöngő kráteréből előtörő szenvedélyeket”. Sürgősen szükségesnek minősítették a kommunisták felvilágosítását arról, hogy „a világ legnagyobb proletárjai a magyarhoni protestáns lelkészek voltak”.* Az egyik teológiai fakultás tanári kara határozatot hozott, melyben „mint a Názáreti által küldetett, az emberiség által várt Isten-országa eljövételét” üdvözölte a proletárdiktatúra államát.** Más rokonszenvező megnyilatkozások is történtek, melyekben teológiailag ugyancsak elvetették a sulykot lelkes egyházi emberek.

A protestáns vezetők most bizonygatni kezdik, hogy egyházaik igazgatása „eddig is a tanácsrendszeren, a nép akaratan és önrendelkezési jogán” alapult. Hangsúlyozzák, hogy „ez igen megkönnyíti alkalmazkodásunkat az új társadalmi rendhez”.* A tanácskormányhoz intézett beadványaikban az egyházak vezetői elsősorban a kötelező egyházi adózás fenntartását, az egyházi vagyon meghagyását, az államszegélyek további folyósítását igénylik. Körleveleikben a lelkészeketől bizalmat és engedelmességet kérnek az új felsőbbség iránt és erélyes megtorlást helyeznek kilátásba a tanács hatalom rendjét zavaró minden izgatással szemben.

A tanácskormány egyházpolitikája nem is adott okot komoly panaszra. Elvként kimondotta a lelkiismereti- és vallásszabadság biztosítását és az egyház és az állam szétválasztását. Az iskolarendszert államosította, a hitoktatást az egyházak feladatkörébe utalta. Meghagyta az egyházak autonómiáját, megengedte, hogy gyűjtés, önmegadóztatás, adományok által szabadon gondoskodjanak önfenntartásukról. Minden istentiszteleti vagy gyülekezeti célt szolgáló ingatlant meghagyott az egyházak birtokában. A szociális biztosítást és az állami

* id. Ottlyk Ernő i. m. 49. 50.

** Kádár Imre i. m. 41. 43.

nyugdíjrendszert a lelkészekre is kiterjesztette, anyagilag is hozzájárult a családok lelkész gyermekeinek neveltetéséhez. Az egyházak államszegélyét azonban — a szükséges átmeneti időszak biztosítása nélkül — beszüntette a tanácskormány, ami nem bizonyult helyes intézkedésnek.

A vallásszabadság gyakorlati megóvását a tanácskormány komoly feladatának tekintette. Az első napokban túlbúgó vagy talán célzatosan bajkeverő helyi szervek néhol betiltották az istentiszteletek tartását, másutt a megriadt papok vonakodtak a szolgálattól. A forradalmi kormány erélyesen beavatkozott, a helyi hatóságokhoz küldött utasításában és a templomokban is felolvasott nyilatkozatában ismertette a Tanácsköztársaságnak a vallásszabadság, az istentiszteletek és vallási szertartások szabadsága, a vallásos célokat szolgáló épületek kérdésében vallott álláspontját. Egy fiatal vöröskatonát fél évi fogházra ítelt a katonai törvényszék, mert a budai várban tartott úrnapi körmenet résztvevőit viselkedésével megbotránkozta.

Az egyházak vezetői — a proletárdiktatúra bukása után az ellenforradalmi kormány által kért jelentéseikben — *kénytelenek voltak beismerni, hogy a tanácskormány intézkedései következtében semmiféle komoly kár nem érte az egyházakat*. A hercegprímás legfeljebb olyan károkról tudott beszámolni, hogy a Szent Imre kollégiumba „proletárszancokat telepítettek”, a szombathelyi püspökvár egyik üresen álló melléképületét „telerakták jóformán az utcáról felszedett aggokkal”. A veszprémi püspök jelentése szerint pedig a kommunizmus által az egyháznak okozott legnagyobb kár „a föld népének megméltelyezése volt”.*

A Tanácsköztársaság hősie honvédő háborúja alatt még jobban kiéleződött a különbség a klérus vezetőinek meg az egyház népének, közte a szegényebb lelkipásztoroknak és felekezeti tanerőknek a magatartása között.

A püspökök — felekezeti különbség nélkül — a Tanácsköztársaság megbuktatására törekedtek, tekintet nélkül arra, hogy a szocialista kormány az antant támadó haderejével szemben védelmi harcra mozgósította a nemzetet. Csernoch hercegprímás a tanács hatalom bukása után tartott püspök-kari értekezleten elmondotta, hogy ő „az üldözés szomorú ideje alatt állandóan informálta az Apostoli Szentszéket; kérte, hogy Magyarországon, mint missziói területen *helyeztessék a katolikus egyház valamely nagyhatalom védelme alá*”. A jegyzőkönyv további részéből kiderül az is, hogy a hercegprímás *sürgette az antant erélyesebb beavatkozását, a forradalom leverését***.

Az egyházi vezetők a Budapesten tartózkodó antant misszió, elsősorban a Vatikánnal szoros kapcsolatban álló *Romanelli* ezredes segítségével hatatosan küzreműködtek az ellenforradalom előkészítésében.

Nyílt ellenforradalmi szervezkedést természetesen csak az ellenség által megszállt területen folytattak. A francia csapatok által megszállott Szegezen az Antiboldsevista-Comité (ABC) létrehozásá-

* VKM. 211 765/1919; 4138/1919; 201 354/1919.

** Orsz. Levéltár anyaga. Idézi *Csonka Rózsa*:

A klerikális reakció az ellenforradalom győzelméért Budapest, 1952. 13. 1.

ban nagy szerepet játszott Zadravetz István ferencrendi házfőnök, aki francia segédlettel, ellenforradalmi különítményével elfoglalta a lefegyvertett vörös gárda kaszárnyáját. A páter által összeállított listák alapján többszáz kommunistát és más haladó embert fogdostak össze és kínoztak meg borzalmasan 1919. május 7-én. Ezzel a „fegyverténnyel” indult meg Horthy különítményeinek megszervezése, külföldi bankok pénzén, francia fegyverekkel, a klérus képviselőinek áldásával. Mindegyik vérengző különítménynek több papja is volt, aki bosszúállásra uszította a nagyrészt deklasszált elemekből, volt csendőrökből toborzott fehér terrorista különítményeket „Isten és a vallás ellenségeivel szemben”.

A protestáns Tiszántúlon ugyancsak dicstelen szerepre vállalkozott *Balthazar* Dezső református püspök, a konvent elnöke és elnöktársa gróf *Degenfeld Schomburg József* főgondnok. Április 25-én kihallgatáson jelentek meg az inváziós román hadsereg legfőbb hadura, a román király előtt. Hálájukat fejezték ki a Magyarországra reátört Románia uralkodójának és kérték, hogy csak folytassa előnyomulását az ország szíve, Budapest felé. A király meg is ígérte nekik, hogy „hathatós és erélyes kúrát fog szolgáltatni a bolsevizmus betegsége ellen”. *Balthazar* püspöknek ez a hazaáruló és ellenforradalmár magatartása annál súlyosabban minősül, mivel ő hét évvel korábban éppen a haladó, demokratikus érületű református papság ellenzéki küzdelmeinek eredményeként került a püspöki székre.

Az egyházi vezetőkkel szöges ellentétben, a közpapok általában rokonszenvvel fogadták a Tanácsköztársaság intézkedéseit és támogatták a honvédő háborút. A tanácskormány felhívására 565 pap és szerzetes jelentkezett főiskolai, néptanítói és mezőgazdasági oktató munkára. Sok szerzetes ajánlotta fel munkáját a Tanácsköztársaságnak. Egyszerű papok többször kértek védelmet a kormánytól püspökük igazságtalanságaival szemben. Számos lelkész, teológiai és gimnáziumi tanár, sokszáz felekezeti iskola tanítója vállalt szerepet a városi és falusi direktóriumokban, a különböző népbiztosságokon. Sokan segítettek a Vörös Hadsereg megszervezésében, lelkesítő beszédeket mondtak a Tanácsköztársaság ünnepségein és cikkeket írtak az országos és helyi lapokban.

Ami a felekezeti iskolák tanszemélyzetét illeti, az egyik püspök jellemző nyilatkozata szerint „az egyház elleni támadások súlyát a végzetesség főképp emelte a hűtlenségnek az a hihetetlen mértéke, amellyel tanszemélyzetünk nagy általánossága szétépte az egyházi, sőt vallásos érzés szent kötelékeit”.* A kultuszminisztériumnak a tanácsköztársaság bukása után közreadott jelentése szerint „a tanszemélyzet között akadt a kommunizmusnak a legtöbb intelligens követője”, úgyhogy 3000 tanítót, többszáz tanárt függesztettek fel állásától.

*

A Magyar Tanácsköztársaság 133 napos egyetlen küzdelem után végül is összeomlott. Csodálatos gyorsasággal újjászervezett hadserege ugyan nagy átmeneti sikereket ért el a felvidéki területek

felszabadításában, de nem kaphatott fegyveres támogatást sem az intervenciós hadsereg gyűrűjében harcoló szovjet csapatoktól, sem a nyugati forradalmi munkásságtól. A rendkívül kedvezőtlen nemzetközi helyzet mellett a belső árulás és a politikai hibák is sietteték a bukást. Rövid fennállása alatt a munkáshatalom mégis olyan tisztességet szerzett, hogy emlékére a 25 esztendő ellenforradalmi korszak kommunistaellenes írtóhadjárata és rágalmi sem tudták kitörölni az elnyomott magyar nép szívéből.

A Horthy-féle ellenforradalom kizárólagos belpolitikai programja az antikommunizmus volt, külpolitikai programja a revansháború előkészítése. Ezeket a célokat szolgálta az a kegyetlen bosszúhadjárat is, melyet a világi és egyházi hatalmasságok nyomban az ellenforradalom győzelme után megindítottak a nép ügyéhez csatlakozott „kompromittált” papok és pedagógusok ellen.

Horthy vérengző különítményeit arra bűzdította Zadravetz páter, akit a pápa csakhamar tábori püspökké nevezett ki, hogy zászlójukat „ne a türelem jelszavával hordozzák, hanem a magyar lázongás mindent perzselő erejével”. A különítmények papjai valóban közvetlenül részt vállaltak a fehér terroristák vérengzéseiben.* Rövid idő alatt ötezer embert nyilkoltak le válogatott kínzásokkal, több mint hetvenezer ember került börtönbe és internáló táborba. Sokfelé rendeztek véres antiszemita pogromokat. Százezer ember menekült külföldre a rémuralom elől.

A terroristák vadállati kegyetlenséggel vetették magukat azokra az egyházi személyekre, akik a Tanácsköztársaság idején jó szolgálatokat tettek a munkáshatalomnak. A Héjjas-különítmény — amely *Bónis* Arkangyal és *Hertelendy* László páterek lelki irányítása alatt állott — Marcaliban elevenen megnyúzta *Simon* József katolikus káplánt, mert rokonszenvezett a proletárdiktatúrával és kiállt a nép ügye mellett.* *Dr. Buday* Lászlót, a kecskeméti református jogakadémia tudós professzorát, aki a periratok szerint is „egy valóban keresztyén lelkületű, mindenkivel jót akaró, becsületos, nagy tanulású és istenfélő ember volt”, börtöncellájából elhurcolták és halálra kínozták Horthy tisztjei. Bűne az volt, hogy állást vállalt a külügyi népbiztosságon és tagja volt a városi direktóriumnak. Gyilkosai ellen még csak nyomozás sem indult. Mártírhalála után ítélte állásvesztésre az egyházi fegyelmi bíróság.

Százsámra indítottak egyházi eljárást papok, tanárok és tanítók ellen. A bírói székben Magyarország legnagyobb jövedelmű oligarchái ültek, a vádlottak padján szegény lelkipásztorok és pedagógusok. Tömegesen ítéltek állásvesztésre embereket azért, mert az úri rend és a szegény nép harcában a néppel tartottak. Azok a honáruló püspökök és főurak, akik élet-halál harcban álló, megtámadott hazájuk elfoglalására biztatták az ellenséget, most az egyházi bíróság elnöki tisztjében éhhalálra ítélték a honvédő háború „bűnöseit”. Mikor az egyházi bíróság kegyetlen ítéletét már a kultuszminisztérium — Horthy kultuszminisztériuma! — is megsokallotta és egyes esetekben enyhítette, az egyházi főhatóság tiltakozást jelentett be, azzal az indokolással, hogy szerinte „a törvény szándékával merőben ellentétben áll az egyházi bíróság ál-

* Kádár Imre i. m. 45. 1.

* Csonka Rózsa i. m. 16. 1.

tal kommunista magatartás miatt hivatalból elmozdításra ítélt tanító ügyének újratárgyalatása és enyhébb büntetése”.^{*} Ezeknek a fegyelmi tárgyalásoknak az iratai engedik a legmélyebb bepillantást abba a mély erkölcsi és szellemi szakadékba, amelybe az úri renddel összenőtt egyházi vezetők a haladás és a reakció történelmi küzdelmében belezuhanhantak.

Az ellenforradalom diadalát az egyházak istentiszteletekkel, díszgyűlésekkel, bankettekkel ünnepelték, Horthy budapesti bevonulása alkalmával meghúzták a harangokat, hálaadó miséket tartottak az összes templomokban. Katolikus és protestáns püspökök vensengve magasztalták a véres tengerészt. „Éljen, áldott, ki az Úr keresztyével és az ősök zászlajával jössz kormányozni... óh, te vagy most a Vágyódások Férfiája a magyarnak, mint volt Dániel Izraelnek”, — áradoznak a jezsuiták. „Tegedet, vezér, Kormányzó, ki elhivattál és elválasztattál, hogy Mózesé légy a pogányok örökébe került magyar Kánaánban, öltöztessen fel az Úr az igazság mellvasába, járj az Isten dicsőségének szolgálata útján bátorsággal és áldozattal” — ömlenek a reformátusok. Elkezdődik egy két és fél évtizedes korszak, melyben a szószékek központi üzenete a „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország” jelszóban kifejezett blaszfémia. Az egyházak szinte kizárólag „a területi integritás helyreállítását” vallják legfőbb feladatuknak. Ravasz László református püspök még a felszabadulás után, 1946-ban is erősítgeti, hogy „ez volt a négy országba szórt magyarság utolsó nagy összefoglaló gondolata; nem ezért kell szegyeelnünk magunkat, hanem azért, hogy a béketárgyalások előkészítésekor ezt a gondolatot érthetetlenül megtagadtuk és elvetettük magunktól”.^{**}

Az egyházak vezetői az ellenforradalom sötét évtizedeiben mindenben kiszolgálták, igazolták és támogatották azokat az uralkodó osztályokat, melyek terjeszkedési vágyaik kielégítésére az első világháborút kirobbantották, majd annak elvesztése után a kegyetlen trianoni békeszerződést aláírták, de annak ódiáját megpróbálták a pár hónapos forradalmi korszak nyakába varrni. Az egyházak nem tudták elismerni, hogy az ország jelentős területeinek elvesztése Isten ítélete volt az úri rend évszázados munkás-, paraszt- és nemzetiségellenes politikája fölött. Vak gyűlölettel fordultak szembe azzal a forradalommal, amely „a hárommillió koldus”, a tüdővész, az egyke, az analfabétizmus úri Magyarországot a világ leghaladóbb erőinek szövetségében a dolgozó nép művelt és szabad államává akarta változtatni. Azok az egyházi vezetők, akik mindig szívesen ötvözték hazafias szólamokkal az evangélium üzenetét, most nyíltan szembefordultak a nemzeti felszabadító háborúval, mikor azt a felfegyverzett forradalmi nép vívta az antant és a szomszéd országok úri osztályainak támadó csapatával szemben. A forradalmi hadsereg leverése után azonban áradozva üdvözölték Horthy „nemzeti” hadseregét, mely az olasz és német fasiszta rohamcsapatok előkepe és mintája volt. Huszonöt éven át a magyar szószékek ezrein is szakadatlanul harsogott a háborús propaganda, amely végül Hitler oldalán belesodorta az országot a szovjetel-

lenes — és nyugati demokrácia-ellenes — támadó háborúba, mérhetetlen gyászt és pusztulást zúdítva a magyar népre. Ennek a háborúnak az elvesztése azután megpecsételte annak az úri rendnek az ítéletét, amely féktelen önzésében egy emberöltő alatt kétszer kergette a magyar népmilliókat a nemzet-halál szélére.

A Szovjetunió katonai győzelme a nyilas vezetés alá került magyar hadsereg felett 1945-ben nemcsak Hitler járószalagjáról oldotta el népünket, de felszabadította az úri osztályok országvesztő rendszere alól is. Az egyházakban is felszabadultak azok az evangéliumi erők, melyeket addig megkötözött és elnyomott a félfeudális, nacionalista, az evangélium üzenetét eltorzító urhatnám egyházvezetés. A magyar egyházak világszerte megcsodált lelki megújódáson mentek át, mely a különböző fokozatú egyházkormányzati testületeket is sok helyen és sok részben megújította.

Az 1956 őszi ellenforradalom sodrában az úri világgal összenőtt, a letűnt rendszert olthatatlanul visszakívánó, a népet mindig is lenéző régi vezetők ismét kibújtak fedezékeikből és ideig-óráig visszaállították elvesztett hatalmukat. Az ellenforradalom veresége után azonban kénytelenek voltak csakhamar visszahúzódní jól kiépített tartalék-állásaikba. Az ellenforradalommal rokonszenvező, annak kirobbantását minden eszközzel elősegítő nyugati hatalmi érdekeltségek ezzel a visszavonulással kapcsolatban dühödten szórták rágalmaikat a magyar egyházak haladó vezetőire s a forradalmi munkás-paraszt kormány egyházpolitikájára, és kifejezték teljes egyetértésüket az ellenforradalom által törvényellenesen, erőszakkal reaktivált egyházi vezetőkkel.

Az egyházak haladó erői azonban, ha szenvedtek is súlyos, főleg személyi veszteségeket ebben a küzdelemben, azóta újra megszilárdították az egyházak helyét a társadalmi forradalom szárnyain felemelkedő, dolgozó nép oldalán. A béke világmozgalomban épp úgy, mint a magyarországi békeharc legkülönbözőbb őrhelyein is ott dolgoznak a magyar egyházak képviselői és jó munkájukért gyakran kapnak elismerést. Az egyházak és a szocialista állam viszonya — az 1948—49-es egyezmények alapjain és a felmerülő vitás kérdések praktikus megoldásán túl — jelenleg azt a szilárd elvi platformot készíti, amely a hitűkhöz szilárdan ragaszkodó, ugyanakkor a szocialista társadalom felépítését, mint társadalmi programot őszintén helyeslő hívő tömegeket tartósan megszabadítja a lelkiismereti konfliktusoktól. Sok öröndetes jel vall arra, hogy ez a törekvés — az ellenforradalom megpróbáltatásai után — mind az egyházak vezetői, mind a forradalmi munkás-paraszt kormány részéről egyre fokozódó erővel folytatódik.

A magyar nép most készül az 1918—19-es nemzeti népi forradalom negyvenéves fordulójának megünneplésére. Egyre világosabbá válik, hogy ez a forradalom, amely a Tanácsköztársaság megvalósításával elsőnek követte a fiatal Szovjetuniót a szocializmus útján, minden gyermekbetegsége és fogyatkozása ellenére is helyesen ismerte fel a magyar nép történelmi helyét és feladatát. Ez a forradalom azokat a dolgozó osztályokat állította az ország élére, melyeket addig a főúri-nagypolgári rend a legteljesebben kismimizett minden jussából. Ki-

^{*} Kádár Imre i. m. 55.

^{**} Kádár Imre i. m. 153. 1.

derült, hogy ezek a „hazátlan bitangok” voltak a legjobb magyar hazafiak, életüket is odaadták, ha a nép hazájának megvédése kívánta tőlük. Ugyanakkor az úri rend most is — mint a történelem folyamán annyiszor — kész volt az ellenséggel cimborálni, a hazát prédául odavetni, ha a gyűlölt néphatalom megsemmisítéséről volt szó. Az 1918—19-es magyar forradalomban azok az évszázados vágyak és törekvések váltak valóra, melyekről a magyarság legjobbjai, költői, tudósai, politikusai mindig álmodtak. Ezt a forradalmi folyamatot a huszonöt éves ellenforradalmi korszak félbeszakíthatta, véres kegyetlenséggel föld alá szoríthatta, de amint a nemzetközi helyzet — a fasiszta tömb katonai ve-

resége — ezt a nyomást megszüntette, a magyar nép újra ott folytatta, ahol 1919. nyarán abba kellett hagynia. A Tanácsköztársaság a nemzeti lét alapvető kérdéseit helyesen ragadta meg és helyesen fogott megoldásukhoz a rendelkezésére álló rövid négy és fél hónap alatt.

Alapjában véve helyesen ismerte fel egyházpolitikai feladatát is: a vallásszabadság biztosítását, ugyanakkor az egyház és az állam elválasztását. Ezért támogatták az egyházak népi tömegei és a velük sorsközösséget vállaló papok is számosan, akiknek emlékét a szocialista Magyarországon élő egyházak most hálásan iktatják dicsőséges haladó hagyományaik közé.

Dr. Kádár Imre

A prófétai szolgálat formai és tartalmi változása i az Ószövetségben

I.

1. Az ókori keleti próféta. A próféta és a prófétai személy vallástörténetileg és fenomenológiailag nézve nem különösen izráeli jelenség.¹ A többi ókori keleti népeknél is föllelhető.² A próféta szent személy, akinek különös képessége és adottsága van arra, hogy az istenséggel közvetlenebb és jobb kapcsolatban legyen, mint a népközösség többi tagjai. Működése a jövővel van kapcsolatban. Ezt általában úgy értik, hogy kifürkészi és megjelenti a jövőt. Valóban van egy ilyen vonás is a próféta munkájában, azonban ennél fontosabb az, hogy mint erős, hatalommal bíró ember alakítja a jövőt. Működésének lényege szómágia, varázslás. Igyekszik az istenség akaratát alterálni és a jövőt a népközösség java szerint erőteljes szavával (ige, igéz, igézet) alakítani. A többi prófétai funkció (csodák stb.) azután ehhez az alapvetőhöz járul hozzá. A próféta működésének módja a különböző vallásokban és vallási fokokon többféle lehet, de általában ekstatikus. Működése különös és szokatlannal formák közt való végrehajtásán túl egész viselkedésében, magatartásában és ruházódásában is különbözhet a többi közönséges embertől. Midőn tehát a próféta a jövőre vonatkozó szavait mondja, ezáltal a jövőt formálja: az események alakulására

jó vagy rossz irányban hat (Bálám szerepe: Num 22—24).³ A jövőt azonban titokzatos szimbólikus cselekményekkel ki is ábrázolják és ezáltal is alakítják (Jer 13, 19, 28). A prófétai képesség egészen anyagiás értelmezése szerint az erő annál hatékonyabb, minél nagyobb tömegben érvényesül. Ezért egy-egy nehéz helyzetben a próféták tömegesen lépnek fel (1 Kir 18, 22:6kk, 2 Krón 18:5kk). Miközben tehát a népközösség emberi érdekeinek munkálása céljából vetik latba erejüket, az ókori keleti népek vallásában a próféta és a próféta mindenek előtt eszköz az ember kezében. Ezért fontos, hogy mindig jót (jó, sálóm) mondjanak (1. Kir 22.).

Az ókori keleti próféta sok vonása föllelhető az izráeli vallás prófétáinak a működésében is. Egyfelől a közös talajon termett prófétai működés formái, külső keretei hatnak és messzemenően közös vonásokat mutatnak. Másfelől azonban tartalmi szennyeződések is találunk, melyek a merőben más tartalmú izráeli próféta tisztaságát veszélyeztetik, olykor elhomályosítják. Ezzel a kánon szerint legitim prófétai vallás kemény harcban áll és ezt az egyedül igaz Istentől és szövetségétől való elhajlásnak minősíti.

2. Az izráeli próféta tartalma. Az izráeli próféta tartalma merőben különbözik az ókori keleti prófétaétól. Itt a theokráciának, az Isten királyi uralma megvalósulásának eszköze, a szövetség charismatikus organuma.⁴ Az ószövetségi próféta elsődleges meghatározója a szövetség ténye és az ebből adódó, erre épülő eschatológia. Isten a szövetségben vállalta, hogy Izráel Istene lesz és vezetői népét az élet, az üdvösség útján. Ezt a vezetést a prófétákat eszközként fölhasználva valósítja meg: az ő akaratát hirdetik (Ex 19:5kk, Dt 18:18). Ezért mindenek előtt Isten támasztja és küldi a

¹ Irodalom. Häusermann, *Wortempfang und Symbol in der alttestamentlichen Prophetie*, 1932. Wolf, *Die Begründungen der prophetischen Heils- und Unheilssprüche* [1934 (52) 1—22 ZAW]. Würthwein, *Der Ursprung der prophetischen Gerichtsrede* [ZThK 1952 (49) 1—10]. Fascher, *Prophetes* 1927. Sellin, *Der alttestamentliche Prophetismus* 1912. Hölscher, *Die Profeten* 1914. Rowley, *The Servant of the Lord* 1952. Quell, *Wahre und falsche Propheten* 1952. Matthes, *The False Prophets of Israel* 1884. Weber, *Grundriss der Bibelkunde* 1953. Eissfeldt, *Einleitung in das Alte Testaments*² 1956. Eichrodt, *Theologie des Alten Testaments*⁵ 1957. RGG² 1930 (IV) *Propheten*.

E művekben további irodalom található.

² RGG² IV *Propheten* I. II/A.

³ Pákozdy, *Theologische Redaktionsarbeit in der Bileam-Perikope* (Num 22—24) (Sonderabdruck Von Ugarit nach Qumran 1958).

⁴ Eichrodt, *Theologie des Alten Testaments*⁵ 1957 Teil I. Gott und Volk § 8.

prófétákat, akik az ő szolgálói (Ézs 20:3, Jer 25:4, 26:5). Isten, Lelke által a maga szavát, kijelentését adja a próféta ajkára (Hós 12:10, Jer 1:9, 15:19, 23:28, Num 12:6, 1. Sám 10:6.10, 1. Kir 16:12, 17:16, 2. Kir 3:12, 9:35, 14:25, 17:23, Dt 18:18, 2. Sám 23:2, 2. Krón 15:1, 24:20). A prófétai szó tartalma Isten érvényes akaratának, az adott helyzetben eligazító üzenetének a szövetség követelményeinek megfelelő hirdetése (2. Kir 3:11, Jer 27, 29, Ám 3:2). Mindebben minden emberi megkötöttségtől szabad: egyedül Istentől függ.

A szövetségből adódik az eschatológia (= *aharit jamim*). Isten az ígéretek Istene (Ex 3:12kk). A szövetség végső célja ama nap, az Úr napja, amelyen teljességre jut Isten és népe között a zavartalan szövetségi viszony: Isten királyi uralma békeséggel árasztja el népe egész életét. Ez az idő szersmind a szövetségi *hűség* (hasad) számonkérésének alkalma is (2. Sám 7, És 2:2, Ám 5:18.20).

A múlt (szövetségekötés ténye) és jövő (szövetségi ígéretek beteljesedése) két pólusa között feszül Izrael népének élete, jelene. A jövő felé menetelve, a jelenben hangzik a prófétai szó és ezt az utat világítja meg a kijelentés fénye (Jer 25:9, 27, 29), miközben *fölfedi az összefüggést Isten és az események között* (Ám 3:6/b).

Az ószövetségi próféta és prófétaság tehát a szövetség jegyében eszköz a szövetség királya kezében.

II.

Történetileg három nagyobb korszakot különböztethetünk meg az ószövetségi próféciában.⁵ Az első, Izrael őskorába nyúlik vissza és még a honfoglalás után is tart egy ideig; nagyjából a bírák korával zárul le. Ez a *látók* kora. A második, már Sámuel idejében tart. Mintegy két és fél évszázad után, az író próféták korában zárul le. Ez az úgynevezett *nebiizmus* ideje. A harmadik, megközelítőleg az úgynevezett *író próféták* idejét öleli fel. Ez a *klasszikus prófétaság* kora. A prófétaság Izraelben, története folyamán, formailag és tartalmilag állandó átmenetben van és egyre változik.⁶ Ez főként formájára áll, de a szövetség történetének a prófétaság tartalmára, az *üzenetre* nézve is alakító hatása van.

3. A *látók*. A prófétaság első szakaszának képviselői külsőre, formailag alig különböznek a pogány ókori kelet hasonló jelenségeitől. Nevük,⁷ látó: *rô'âh*, *hözâh* (arab: *kâhin*). Jellemző rájuk, hogy többet látnak, mint más közönséges halandó: nemcsak a jövőt, hanem általában azt, ami mások elől el van rejtve. Isten emberének is hívják őket

⁵ Eissfeldt, *Einleitung in das Alte Testament*² 1956 § 10.

⁶ RGG² (IV) *Propheten* II/B.

⁷ *rô'âh* = nézni, látni. Isten arcát: Ex 24:10, Gen 32:31, Ex 33:20, Bir 13:22, És 6:2. Istent: Jób 19:26. Álmod: Gen 41:32. Látomást: Hós 13:7. Kijelentést kapni: És 30:10, Jer 1:11, Ám 7:8, 9:11, Zak 1:8. *hözâh* = (a *rô'âh* arámos színezetű, költői (arab *na'zim* = astrológus) megfelelője, gyakran párhuzamosan használják) nézni, látni. És 26:11, 33:17.20, 48:6, 67:8, Zsolt 46:9, 58:9.11. Istent: Ex 24:11, Isten arcát: Zsolt 11:7, 17:15. Prófétai víziókat: Num 24:4, És 1:1, 2:1, 13:1, Ez 12:27, 12:16, Ám 1:1, Mik 1:1 Hab 1:1. *rô'ôh*, *hözâh*: És 20:10, 1 Krón 9:22, 26:28, 29:29, 21:9, 25:5, 2 Krón 19:2, 29:30, 2 Sám 24:11, 2 Kir 17:13, És 29:10, Ám 7:2.12, Mik: 3:7.

(1 Sám 9:10). Ennek az adottságnak kicsi és nagy (Sámuel), férfi és nő egyformán részese lehet (Debora). Munkájukat különös módon és külsőségek között végzik (álom, ekstasis, teljes öntudat, fél öntudat, vö. Bálám: Num 23:4). Az Ószövetség tud arról, hogy hasonló jelenségek vannak a pogányok között is és a maguk helyén elismeri ezeket, pl. számol a filiszteusok hasonló képességeivel (1 Sám 6:2kk), sőt az edomita Bálámot Jahwâh inspiráltjának tartja.⁸

A közös termőtalaj és a sok külső, fonnai egyezés ellenére, az izraeli és az ókori keleti látók között kezdettől fogva megvan a nagy különbség: ugyanazok a formák is más célok szolgálatában állanak. Az ekstasisnak a látók munkájában Izraelen belül nincs különösebb szerepe. Görögös, előjelekből való jóslást nem üznek,⁹ narkotikumot, stimuláló szert nem használnak. 1 Sám 9:9 szerint Izraelnek azokat az alakjait, akik által Sámuelig Isten akaratát közölte és kijelentését adta, ide kell sorolnunk akkor is, ha az Írás nem is mondja kifejezetten róluk, hogy látók, de szerepük, funkciójuk az, hogy Isten időszerű eligazítását hirdessék.¹⁰ A későbbi kor világosan értékelte ezeknek az embereknek a szerepét, mert az akkori szóhasználatnak megfelelően *nâbi'*-nak is nevezik őket. Viszont látóknak nevezik még olykor később is a prófétákat, vagy együtt használják a két elnevezést.¹¹ Ezek ténykedése igen széles skálán mozgott a nép körében. De minden vonatkozásban döntő az, hogy Isten éppen érvényes üzenetét hirdetik és ennek igyekeznek érvényt szerezni. Mózes pl. az egész egyiptomi szabadulás történetében Isten akaratát és útmutatását képviseli a nép között, sokszor a leghevesebb ellenkezések által kísértetve (Ex 32, Num 12, 13, 16). Debora, aki bíró is, fontos szerepet játszik a politikai életben (vezért jelöl ki Bir. 4:6). A bírák fontos feladata a szövetségi jogrend szellemében a *nép életének rendezése*.¹² Sámuel, aki szintén bíró, de áldozó szerepi is tölt be, nagy hatással lehetett a fiatal nebiizmusra. Jelentőségét félreismerhetlenné teszi az a tény, hogy fontos szerepe van a király személye kiválasztásában (1 Sám 8 kk). Gád 2 Sám 24:11 szerint a földi királlyal szemben Jahwâh egyedül érvényes theokráciájának jogáért száll síkra, amikor Dávid az engedetlen népszámlálást végrehajtatja.

Amikor a látók szeme előtt a titkokról fellebben a fátyol és ezekről Izraelnek beszélnek, nem véletlen dolog, hanem az Isten és népe közötti régebbi viszony megerősítése és folytatása. Kijelentéseiket az Egyiptomból szabadító Istenre vezetik vissza, akit a nép Mózes által megismert. A látókon át most ez az Isten szól és folytatja azt a viszonyt, amelyet a szövetségekötésben alapozott meg. A király akaratát adja tudtul népének. Ha Isten kegyelmének ez a megnyilvánulása hiányzik,

⁸ Eichrodt, 195—6. 1.

⁹ Eichrodt, 199. 1.

¹⁰ Ábrahám, Mózes, Mirjám, Aron, Debora, Sámuel és ide számítható még Gád: Gen 20:7, Dt 34:10, Ex 15:20, Bir 4:4, 1 sám 9:9, 2 Sám 24:11.

¹¹ Ászáf 2 Kir 29:30, Jehu 2 Kir 19:2, Hanani 2 Krón 16:7.10, párhuzamosan: 2 Kir 17:13, 2 Sám 24:11, v. ö. Eissfeldt, *Einleitung*² § 10.

¹² A *šáfát* gyök jelentése: rendezni a jogi község ügyeit v. ö. Köhler, *Die hebräische Rechtsgemeinde*, Zürich 1931 (Universität Zürich, Festrede z. Stiftungsfeier), 9 kk. lap.

annak oka nem Isten, hanem a nép hűtlensége (1 Sám 3:1, 28:6).¹³

Izraelben a prófétai tiszt hordozói tehát legelőször a nézők. Többben közülük kifejezetten csak ezt a funkciót töltik be a nép életében. De hozzájuk számítandók mindazok, akik Sámuel koráig Isten uralmának a nép körében hirdetői, akaratának és időszerű parancsának a szövetség rendjében tolmácsolói voltak s a népet Isten akaratára szerinti állapotban, a szövetségi hűség és engedelmeség útjára vezették.

4. A *nebiizmus*. A prófétaság korábbi korszakának a szóhasználatban a másodiktól való megkülönböztetéséről világosan és határozottan tudósít 1 Sám 9:9: „...akit most prófétának neveznek, régen *nézőnek* hívták”. A *nábi'* hírnököt, beszélőt jelent.¹⁴

Az előző korszakhoz viszonyítva a legszembeötlőbb különbség az, hogy a *nábi'*-k működésében igen nagy szerepet játszik a *csoportos ekstasis* (1 Sám 10:5kk, 1 Kir 18:29, 22:10kk). E jelenség nem egyedüli Izraelben. Az ókori keleten jóval Izrael előtt hasonló jelenségekről hallunk.¹⁵ A *nábi'*-k csoportosan járnak (vándor prófétákként is működnek), zenélnék és táncolnak; egyre gyorsuló ritmikus mozgásuk és a zene izgató hatása alatt ekstasisba kerülnek s az ilyenkor halatott hangjukat isteni eredetű prófécianak tekintik (1 Sám 10:5—10, 19:20, 1 Kir 17—18, 2 Kir 2—5). Az ókori keleti s a bibliai valláson kívüli *nábi'*-k meg is sebzik magukat (1 Kir 18:28). Az ekstasisról azt tartották, hogy ez az állapot alkalmas az istenség kijelentésének elfogadására, sőt magának az istenségnek a munkája. Szent személynék tartották, félve tisztelték, de kissé le is nézték őket. Vannak vallások, amelyekben félreismerhetetlen az a tendencia, hogy a pszichikai rendellenességeket az istenség által munkált kívánatos tünetnek, de mindenképpen szellemi (jó vagy rossz), felső eredetű állapotnak tekintsék.¹⁶ Egyes lelkek ajándékaiból, adományyaiból éltek és még a határokon át is szabadon jártak-keltek.

Minden hasonlósága ellenére is, a bibliai *nebiizmus* lényegesen különbözik a pogány ókori kelet hasonló jelenségétől. Mindenek előtt jelentős különbség az, hogy az ekstasis előidézésében kábító és stimuláló szert nem használnak és nem végeznek öncsonkítást, mint pl. a kánaániták (1 Kir 18:28: Baál prófétái, vagy később az elfajult izraeli próféták is, És 20:7, Mik 2:11). Jellemző még rájuk, hogy „ezek a próféta csapatok a Jahve-imádás helyein: Rámában 1 Sám 19:8, Néjóthban 1 Sám 19:19, Béthelben 1 Sám 10:5, 1 Kir 13:11kk, 2 Kir 2:3, Jerikóban 2 Kir 2:5, 15, Gilgálban 2

Kir 4:38, Silóban 1 Kir 11:29, 14:2 együtt laktak (vö. az előbbi helyeket és még 2 Kir 6:12), néha jelentékeny számból állottak (1 Kir 18:4, 22:6, 2 Kir 2:7) és egy-egy tekintélyesebb próféta, az ún. atya volt a fejük (1 Sám 10:12, 19:29, 1 Kir 13:11, 2 Kir 2:3.5.12.15, 4:38, 6:1), ilyen atyaként szerepelt Sámuel, Illés és Elizeus is, amiért is a hagyomány a prófétai társaságok megszervezését Sámuelre vezeti vissza.¹⁷

Ekstasisuk döntő forrása, Isten Lelke, a *ruah* inspirálja őket (1 Sám 10:6.10, 19:23, 1 Kir 18:22, 22:21.24, 2 Kir 2:9.16). Első renden *charismatikus* jelenséggel van tehát dolgunk a céhszerű csoportosulás ellenére is.¹⁸ Jóllehet ezt látszik cáfolni az is, hogy a kultusszal szoros kapcsolatban vannak és az ekstasis előidézésében nekik maguknak is szerepük van. Nevezetesen, ami az ekstasis emberi oldalát illeti, eredete minden bizonnyal a *szent, kultuszi táncban és az ezt kísérő dalban és zenében van* (2 Sám 6:5.14).¹⁹ Az önkívület nem öncél, hanem alkalmassá tesz a Jahwáh nevében való eligazítások közlésére. Nemcsak a tudat feloldása, hanem magasabb erővel való megajándékoztatás, alkalmas állapot a hírnöki szolgálatra, amellyel Isten bizza meg a *nábi'*-t, ezért *Isten embere* (1 Sám 9:10). Ez azonban azt is jelenti, hogy nem egy szűk individuumot foglalkoztató jelenség, nemcsak egoista istenélmény, amint Duhm gondolja,²⁰ hanem a *nép Istenének legmagasabbrendű szolgálata*, amely által a *nábi'* az, akinél Isten szava van. Isten ígését megkérdezni annyi, mint a prófétát megkérdezni (1 Sám 9:9, 1 Kir 17:24, 22:7, 2 Krón 18:6. Hós 12:11). Az ekstasis nem misztikus színezetű és célú. A misztika csendet keres és nem vallási harcot, már csak azért sem, mert szerinte elképzelhető a különböző istenfel-fogások egyesítése. Ebben az ekstasisban az Isten-nel való kapcsolat más, mint a misztikában. A *nábi'* nem nyomul be az isteni szférába, mindvégig Isten *alárendelt eszköze* marad. Isten ragadja meg a *ruah* által. Az ekstasisban kapott ajándékokkal a próféta nem rendelkezik szabadon, az erők nem állnak minden további nélkül rendelkezésére. Van eset, amikor képtelen választ adni (1 Sám 28:6.15, Jer 42:4.7). Isten és a *nábi'* közötti viszonyt, amely a *ruah* hatására keletkezik, igen jól érzékeltetik a különböző kifejezések, amelyeket a *ruah* munkájával kapcsolatban az Írás használ: ezek mind a *ruah uralmi jellegét* hangsúlyozzák.²¹

¹³ Kállay—Hamar, *Bibliai Lexikon* Próféta 2/b.

¹⁴ Eichrodt, 211. l. „Wohl dienen äussere Mittel der Vorbereitung auf diesen Zustand, aber sie sind für das religiöse Empfinden nicht die eigentliche Ursache der Begeisterung, sondern versetzen den Menschen nur in die rechte Disposition zum Empfang des Geistes, dieser selbst wirkt durchaus selbstherrlich und kann über besondere Gottesmänner auch völlig unerwartet kommen.”

¹⁵ Úgy gondolták régebben, hogy ez a jelenség az izraeli vallástól teljesen idegen kánaáni elem. De a kultuszi táncban adva van a lehetőség és feltétele minden vallásban és e kísérő jelenség a vallásos élet primer megnyilvánulása, amelynek jelentősége teljesen attól függ, mely konkrét vallási formában jön elő.

¹⁶ Duhm, *Propheten* 82. l. „Die Wonne eines gesteigerten Lebens im göttlichen Dunstkreis.”

¹⁷ pá'am = lökni, Bir 13:25, cá'ach = benyomulni, erősen hatni, 1 Sám 10:6 lábês = megszállni, Bir 6:34. hájáh'ál Bir 11:29.

¹³ Eichrodt, 197—8. l.

¹⁴ Gesenius, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*¹⁷ 1921. sub voce *nābī' arab nābu'ūt* = halk zaj, *naba'a* = valamit közölni, *nābā'ūn* = hír, akk: *nābū* — kiáltani, hirdetni, nevezni. Héber nif: prófétai megszállottság által megragadtatni: 1 Sám 10:11, 19:20, prófétai megszállottban beszélni: 1 Kir 22:12., hitp: prófétálni: 1 Sám 10, 5k, 10:13, 19:20. *örjōngeni*: 1 Sám 18:10. *nābī'*: próféta: Dt 13:2, 1 Kir 22:7, v. ö. Köhler—Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti libros* 1953 s. v.

¹⁵ Wenamon egyiptomi ember a Kr. e. 2. évezredből való feljegyzés szerint Szíriában találkozott ilyen *nabi'*-kkal. Az *ivvöltő dervisek* Keleten ma is ismeretesek.

¹⁶ RGG² (IV) Propheten II/A.

A fentiek alapján nem csodálkozunk, ha a kései próféták a nebiizmust Izraelben nem idegen testként, hanem *Isten kegyelmes munkájaként* értékelik (Ám 2:11, Hós 12:13). Később, amikor a céhprófétákkal vitáznak, nem a jellegzetes nábi-vonások és az ekstasis az ok; ezt sohasem minősítik kánaáni elfajzásnak, mint pl. az áldozati kultuszt. A későbbi nagy, magános próféták egynek tudják magukat a nábi-kkal a kánaáni vallás elleni harcban és Isten akarata hirdetésében.

A nábi-k sokoldalú működése igen nagy jelentőségű volt a nép életében. Mindenek előtt Isten kegyelmes és segítő jelenlétének bizonyosságai (1 Kir 17k, 2 Kir 2—5). Mindjárt a kezdeti időben fontos szerepet tölthettek be, élükön Sámuellel a nép felrázásában és megtartásában a filiszteus elnyomás idején (1 Sám 7).²² A csoportos jelleg, amely a prófétaság régebbi formájából hiányzott, igen alkalmas volt, hogy nagyobb nyomatékot adjon Isten parancsának a nép szemében s hogy a nehéz időkben új vallásos egységgé kovácsolják a népet. Ez sok küzdelem árán történt. *Isten képviseletében örködnék a szövetségi hűség (hűsöd) fölött.* Ennek jegyében harcol már Sámuel a kánaáni kultusz fertőzése ellen (1 Sám 7:3, 1 Kir 13:18). Azonban nemcsak külső vallási fertőzések ellen kellett harcolni, hanem minden olyan belső fejlődés és képződmény ellen, amely az eredeti Jahwáh vallást, a szövetség hiteles formáját megromtatta. Így harcol pl. Sámuel a *királyság intézménye ellen*, amely Jahwáh theokráciáját, a szövetséggondolat alapelemét kérdőjelezi meg (1 Sám 8). Harcol minden olyan törekvés ellen, amely a *nép életének bármely vonatkozása, erkölcsi normái Jahwáh alá való rendelését kérdésessé teszi s a maradéktalan engedelmességet hátráltatja* (1 Sám 15). Tiltakozik a királyság intézményének Istentől és vele szemben történő önállósodása ellen (2 Sám 11k, 1 Kir 11:11.29, 2 Kir 21, 1 Krón 21). Sőt az önuralomra törő királyság hatalmi eszközeit is szétötri. A királyság intézményével veszélyessé válik különösen a *hatalmi törekvés, a jogi és szociális igazságtalanság, ami a szövetségi jogrend megromlása és a próféták kritikájának tárgya.*

A királyság mellett, a durva vallási szennyeződéscen kívül *a kultusz és vallás pogány értelmezése ellen* is tiltakoznak. A szövetség megszegésének minősül minden olyan törekvés, amely a nép egész életét ki akarja vonni Isten rendje alól s az Istenhez való viszony terét a szűk, áldozati kultuszra, ünnepekre stb. akarja korlátozni. Valamint az ellen, hogy a vallást besorolják a királyság hatalmi eszközei közé és *Jahwáh tiszteletét nacionalizálják, dogmiasítják és monopolizálják* (1 Kir 22). Hatékony eszköz Isten kezében, hogy kijelentésének alapjellégét a *megváltozott körülmények között a letelepedett és politikailag nagykorúvá vált népnek újra érvényre juttassa és a népet minden más hatalmával szembeállítsa.*²³

Egy idő után azonban a nábi-k maguk is a királyság hivatalnok seregébe tartoznak és az Úr

akarata a király érdeke helyettesítette (1 Kir 22). Elvész a charismatikus tartalom és mesterséggé válik a munkájuk, azt hiszik, úrrá válhatnak Isten kijelentésén, maguknak tulajdonítják a Lélek birtoklását és elpogányosodnak (Jer 23:21—30). *Isten igéje és az emberi kívánság között* maguk sem tudnak és akarnak már különbséget tenni. A klasszikus próféták e pontokon már határozott kritikát gyakorolnak. Nem tagadják, hogy a nábi-k próféták, csak visszaélnék a rájuk bízott ajándékkal (Jer 23). Az *udvari próféták* anyagilag függő helyzetben vannak (1 Kir 22). A nacionalista és imperialista érdekek vezette állami felsőbbségnek nyilvános szereplésen rendelkezésre bocsátják magukat. Hatalmas, erővel telített, ható szót kívánnak tőlük (2 Krón 18, Jer 23:17). Nagy a veszély, hogy az imperialista törekvéseket *Jahwáh szent háborújának* kiáltás ki (1 Kir 20:13.22.28.35kk). Képtelen az új körülmények között élni, a *szociális kérdések és az imperialista probléma előtt a nebiizmus tanácstalanul állt.* Egyfelől függvényévé vált azoknak, akik ellen e kérdésekben állást kellett volna foglalnia (Mik 3). Másfelől nem tudott különbséget tenni a Jahwáh-hoz való hűség és a nép hatalmi törekvései között. Isten királyi uralmának a reménye helyett a nacionalis terjeszkedés és felemelkedés gondolata virul. Mindez a gyakorlatban szükségessé tette, hogy a nebiizmus *feltűnő megjelenési formáira még nagyobb hangsúly* essék, mint eddig. Alárendelte magát a papi ellenőrzésnek, kiszolgált a királyi akaratot; csak az ekstasis maradt meg még, ami megkülönböztette, ezért az egyre hevesebb lett (1 Kir 22:10kk). Alig két és fél évszázaddal Sámuel után az engedelmesség vonalát a prófétaság új korszaka viszi tovább az Ótestamentumban a klasszikus próféták személyében.

5. A *klasszikus prófétaság.* A szóhasználat nem mutat olyan éles fordulatot, amely a korszak változását sejtetné. Mindössze Ám 7:14 enged talán arra következtetni, hogy a prófétaság történetében fordulat állt be. A nebiizmus azonban nem máról holnapra szűnik meg s a klasszikus prófétasággal sem alkot lezárt frontot. Sőt sok ponton éppen a tiszta nebiizmussal kapcsolata vannak a klasszikus próféciónak. E kapcsolódási pontokon folytatja a tiszta nebiizmus harcát a Jahwáh tisztelet kizárólagosságáért, az idegen befolyások ellen, valamint az ellen, hogy *az isten-hílet a nemzeti élet és a királyi hatalom megnyilvánulásainak éppen szükséges metafizikai magyarázatává tegyék.* Ezen kívül éles kritikával illeti a királyságnak és kultusznak minden olyan törekvését, amely az Istentől való függetlenítés gondolatát hordja magában és a szövetség rendjét megbontja. Ámos (7:14) tiltakozása a már elfajult nebiizmussal tagadja meg a közösséget. Ez a tünet nem általános. Némelyek nem tiltakoznak a nábi' név ellen (És 8:3, Hós 9:7). Talán a prófétacéhnek is tagjai voltak.²⁴ Külső fellépésük, ruházatuk gyakran emlékeztet a nábi' alakjára (És 20:2). Feltűnő szimbolikus cselekedetekkel hívják fel magukra a figyelmet (És 20:2, Ám 5:1, Ez 4:5, Jer 19:10k, 13, 28).

A nagy különbség az előző korszakhoz viszonyítva az, hogy a közösségi vagy *csoportos ekstasis teljesen eltűnik.* Már a nábi'-k között is voltak,

²² Pákozdy, *Bevezető tanulmány* Ecsedy, *Ésaiás* kommentárjához, 1946. 8. 1.

²³ Eichrodt, 217. 1. „...die gewaltige Dynamik der Gruppenextase in Israel doch letztlich der Herrschaft in der Geschichte offenbar gewordenen Gottes diene”.

²⁴ v. ö. Eichrodt. 226. l. 92. jegyzetét.

akiket inkább jellemzett, hogy nem tartoztak a csoportos ekstatikusok közé (Illés, Elizeus; jóllehet a velük való kapcsolatuk tagadhatatlan, hiszen atyák). Most azonban ha volt is valamilyen kapcsolatuk a prófétai céhvel, önálló és független prófétai egyéniségekkel és személyiségekkel van dolgunk, akiket *sem a kultuszba való betagoaltságuk, sem az udvari próféta voltak nem köt.* Az ekstatikus mozzanat nem szűnik meg teljesen, de egyre inkább háttérbe szorul.²⁵ Vannak víziók, hallomások, de ezekről beszámolnak és nem közvetlenül ezekben funkcionálnak a nép előtt (Ám 7:1, 8:1, És 6:1kk, 5:9, 22:14, 40:3.6, Jer 1:11kk, 4:19kk, 23:9, 24:1kk, Ez 1, 3:15, 4:8, 6:11, 8:1kk, 21:19). Az inspiráció tehát nem alkalomszerű és alkalomról-alkalomra megismétlődő ekstasis, hanem mintegy az elhivatásban kap a próféta Istentől egyszer s mindenkorra szóló prófétai megbízást (És 1:1, 6:9, Jer 1:5kk stb.). E hivatástudat azután igen erős a prófétáknál (Mik 3:8). Ez azonban nem zárja ki azt, hogy egyes adott esetekkel kapcsolatban ne kapjanak külön is kijelentést (Jer 42:4.7). A prófétai működés tulajdonképpeni eszköze az *elmondott és egyre inkább a leírt szó lesz* (Jer 36:1.27, 45:1).

A klasszikus próféta képviselőinek munkássága is felöleli a nép egész életét, minden vetületével együtt. Azonban határozott különbség a megelőző szakaszokhoz viszonyítva az, hogy sokkal átfogóbb módon vesznek részt a nép életében. Nem a népen belül csak egyeseket, hanem az egész népet *existenciális* érintő kérdések főként, amikben hallatják szavukat. Munkásságukat messzemenően meghatározza *Izráelnek az a történelmi helyzete*, amely általában mindegyikük működési idejében jellemző, jóllehet időileg széles skálán helyezkednek el, hogy ti. Izráel a szövetségtörés útján messze előre haladt és az eredeti Jahwáh vallás igen erősen elhomályosodott a századok folyamán. A nép hosszú időn át e romlott állapotban az *ítélet és a bűnbánatban elnyert kegyelem kettős lehetősége* alatt él. Isten követői, a próféták minden igyekezetükkel azon vannak, hogy a népet a szövetségi hűség útjára tereljék és ezért működésükben a mindent átfogó magasabb szempont az, hogy a nép élete minden viszonyában vonja le a *szövetségekötés és kiválasztottság konzekvenciáit* (Jer 11, Ám 3:2). A megromlott szövetségi viszonyok által meghatározva beszélnek azután a kultuszról, nem egyszer éles nyilatkozatok formájában (És 28:7kk, Jer 7:9, Ez 1:10.15, Hós 6:6, Ám 4:4). Isten személyes viszonyt akar népével. Ezért tiltakoznak e viszony minden dologiasítása ellen és ezért esik olyan erős hangsúly a vallásos élet etikai részére is. Követelik a *szociális és jogi igazságosságot*, rámutatnak ezeknek a kultusszal való elválaszthatatlan összefüggésére. Ha Isten félelmét ember és ember viszonyában megvetik és csak a kultuszban keresik Istent, ezzel őt személytelen mágikus erőforrássá teszik, amelylyel üzleti rutinnal lehet bánni, akkor az ember személyes egzisztenciájával kivonja magát Isten uralmi igénye alól (Jer 7, Ám 5:21, Mik 6:8).²⁶

²⁵ Weber, *Grundriss der Bibelkunde* 49. 1.

²⁶ Pákozdy, *Jeremiás templomi beszéde* Ref. Egyház 1953, 15—16, 26.

A *politikai kérdések*²⁷ (Jer 27) tárgyalásától éppen nem riadnak vissza: ezeket *Isten kijelentése fényében* értelmezik és a legrészletesebb időszzerű *eligazításokat adják* (Jer 27, 29). *Éles nyilatkozatokat* használnak Izráel népe ellen (Hós 1:4—10). Azt azonban soha sem vitatják, hogy Izráel Isten választott népe és a szövetségekötés, Isten kijelentése ténye által különös helyet foglal el a népek között, hogy Isten jelek és csodák által valóságosan közte van népének. Sőt éppen erre hivatkoznak, mikor *Izráel méltóságáról és felelősségéről* beszélnek (És 2:1, Jer 2:2, 3:4.19, Ám 2:10, 9:7, Hós 2:17, 9:10, 11:1, 13:4, Mik 6:4). Azért hibáztatják a népet, hogy kevésbé számol azzal, hogy *Isten valóságosan beleavatkozik sorsába*. Ez állapotoknak megfelelően az eschatológia egyfelől Isten ítéletes eljövételéről beszél, de tud a megtérő maradék üdvéről, amely *új szövetségben* lesz Urával az eljövendő Isten-királyságban (Ám 5:18.20, Jer 31:31, És 36:26k, 55:3, 65:17kk, Mik 5:2). A klasszikus próféta alapvető jellemvonása, hogy a szövetség konzekvenciáit levonva, a nép Istenhez való viszonyát és életét a szövetség rendjében újonnan akarja értelmezni, rendbe szedni és így akar Isten kizárólagos uralmának népe életében érvényt szerezni.

E munkája végzése közben igen heves és kemény ellentétei, összeütközései támadnak a *hamis prófétákkal*. Ezekben válik nyilvánvalóvá, hogy Isten ítélete nyomán veszni kell mindennek, ami csak emberi Izráel kultuszában, nemzeti vallásában és népi életében. Istent nem lehet emberi célok szolgálatába állítani, hanem ő akar királyi uralmat gyakorolni népe felett.

III.

Az ószövetségi próféta sajátos belső alakulása a szövetségtörténet vetülete. Ez igen természetes, hiszen a próféta a szövetség charismatikus orgánuma, tehát a szövetségi viszony legcsekélyebb változásaira is érzékeny műszerként kellett jelt adnia. A fentiekben a próféta három nagy korszakban választható jelenséglaváival foglalkozunk, főként történelmi szempontból. Most az ószövetségi próféta tartalmának elhangzása közben való vizsgálata van hátra. Annak szemügyre vétele, *hogyan orgánuma a próféta a szövetségnek?* Itt értjük meg az ószövetségi próféciát, mint az ókori keleti próféta teljesen különböző, különlegesen izráeli tartalmú szövetségi szövet. Ez a szövetségtörténelmi teológiai vizsgálódás teszi érthetővé az ószövetségi próféta sok egészen sajátos és alapvető vonását és árasztja el világossággal a próféta végső kettős kifejtését, azt a nagy küzdelmet, amelyet a klasszikus próféta a hamis prófétákkal vívtak.

²⁷ A próféták beszélnek a pogányok ellen is próféciát. Egyfelől tudnak arról, hogy Isten egyszer mindenek megítél, másfelől tudnak adott esetekben a pogányok bűnei megítéléséről is. De azt is tudják, hogy Isten célja végső fokon nem Izráel, hanem az egész emberiség. Ez a próféta vonal teljesenedik be Krisztusban, akiben végül is ezért botránkozik meg a kultuszi nacionalista kegyességi irány. Az esetleges pogányok elleni próféta ellenben soha sem hatalmasodik egyoldalú gyűlölködéssé és a népre nehezedő isteni ítélet idején nem igyekeznek benne a bűnbánat alól kibúvót keresni. Az államhatalom elleni próféta igazi tere az Ószövetségben az *Isten népe* állama.

6. A szövetségtörténet kezdetei. A szövetségtörténet elején a szövetségi viszonyra az jellemző, hogy Isten szövetségi hűségéből vezeti népét ígéretei beteljesedése útján. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy az önálló népi egzisztencia, a megígért föld felé vezet. E korszakban a szövetség rendje és épsége ezt kívánta. Ebbe kellett beleépülnie a népnek is. A prófécia tartalmára és szerepére vonatkoztatva ez azzal jár, hogy Isten szövetségi ígéretei alapján a prófétai szó erősíti, támogatja, buzdítja a népet: jót, sikert, győzelmet jósol. Az eschatológia tipikusan jó váradalmakról beszél.²⁸ Világosan mutatja, hogy az izraelita eschatológikus váradalom gyökerében jó van, az, hogy jóval a fogság előtt már Ámós vitába száll a nép bűnei miatt ezzel a jó váradalommal (Ám 5:18.20, vö. 2 Sám 7 és És 2:2).

Ennek az ígéretnek és reménységnek a jegyében hangzik a prófétai szó Izráelben az egyiptomi szabadulás, kivonulás és a pusztai vándorlás idején (Ex 3:12, 14:14, 15:7—21). Ennek jegyében mutatkozik meg Isten legmesszebbmenő segítsége a Bálám történetében, ahol még a nem izraelita próféta is Isten kegyelme eszköze a nép életében, mert jót, áldást kell jósolnia Izráelnek (Num 22kk).

A honfoglalás szintén hasonló jellegű események között megy végbe (Num 14:6, Jós 7). A letelepedett nép első időszakában, a bírák korában ugyanezt tapasztalja Izráel: győz, Isten a pogány kánaániak bűnei megítélésében használja eszközként s egyszersmind valóra váltja ígéretét: átadja Izráelnek az ígéret földjét (Bir 4—7, 1 Sám 7).

Ezekben az időkben tehát látszatra semmiben sem különbözik a prófétaság izraeli tartalma és szerepe az ókori keletiétől. A szövetség épsége ebben az időben így kívánta. Azonban már a kezdet kezdetén világosan látható a merőben jót váró eschatológia mellett is, hogy az eschatológiai ígéretek tartalma nem feltétlenül és nem minden körülmények között jó, hanem csak szövetségi hűség esetén (Ex 19:5kk, Dt 28:1—5kk).

A nép életének eme korai szakaszából az világos még, Num 12 alapján, hogy nem idegen Izráeltől már ekkor sem az ún. érvényes prófécia gondolata, amelyben szinte megdöbbentő kizárólagossággal és engedelmisségi igényekkel lép fel Isten szava.

Mikor a későbbi klasszikus prófécia Izráel történetének, benne a szövetség történetének ezt a szakaszát vizsgálja, így értékeli a prófétai szolgálatot: „És próféta által hozta fel az Úr Izraelt Egyiptomból és próféta által tartotta meg” (Hós 12:13).

7. A szövetség krízise. Nem túlzás azt mondani, hogy Izráel története, a szövetség története szakadatlanul megújuló krízisek története. Már az

²⁸ Az eschatológiát különösen a wellhauseni iskola vitatta. Azt hangsúlyozták, hogy Izráel kezdetétől idegen, fogság utáni, a nyomorúságok hatására kialakult képződmény. Gunkel és Gressmann érdeme, hogy ebben a vonatkozásban fordulat állott be. Ma már világos, hogy az izraeli eschatológia sajátosan izraeli, ősi vallásos elem. Gyökere a szövetségben van (Gen 12:7, 14:4 kk): a szövetség egy málák és c'ám közötti szövetség, amely akkor jut teljességre, ha a király elérkezik népéhez, valóra válik, amit máris állandóan ígér (Ex 3:12—20: veled leszek, leszek aki leszek stb.). Erről beszél már a földi Izráel és ígérete is). V. ö. Pákozdy. Hozzászólás Ex 3:14 értelmezéséhez és fordításához, Ref. Egyház, 1953. 14. 8.

Egyiptomból Kánaánig tartó út is jelezte, hogy a nép c'edáqáh-ja nem feltétlenül ép, mert nem minden esetben tanúsít hásád-et a szövetségben, nem veszi mindig szíve szerint kedvesen az Úr töráh-ját, időszerű parancsát, utasítását, döntését, hanem olykor keményen szembe helyezkedik ezzel és Isten ellen lázad (Ex 32, Num 11, 14, 16). Itt a szövetségekötés feltételei szerint (Ex 19:5, Dt 28) Isten ki is mondja elmarasztaló ítéletét a hűtlen nép felett.

A letelepedés, Isten ígéretei megvalósulása után Izráelen lett volna a sor, hogy megvalósítsa a hozzá fűzött reményeket és megteremje a szövetség engedelmes gyümölcseit. Ehelyett azonban a környező pogány népekkel való keveredés és belső fejlődése is azt eredményezte, hogy egyre inkább szennyeződött olyan bűnökkel, amelyek Isten ítéletét hívták ki. Így a pogány, főleg kánaáni kultusszal fertőzi magát lépten-nyomon a parázna nép (Ez 22:3k, 1 Kir 11, 12:5kk, 18, 2 Kir 16, 17, 3:27, 21).

A legnagyobb szövetségi hűtlenségként Izráel szakít az Isten theokratikus uralmával, amely eddig kegyelmesen vezette és királyt kíván (1 Sám 8:5). Később mindjobban látszik a királyság intézményének alapjaiban és természetében rejlő engedetlensége (2 Sám 11:24).

Megjelennek és elhatalmasodnak a nép életében azok a szociális (Ám 5:12, 4:8kk, Mik 3, 6:11kk) és jogi bűnök (Ez 22:26k, Ám 5:11.15), amelyek a szövetségi viszony megszegésének minősülnek és így hűtlenségnek. A kultusz tiszta értelme is elfajul, hogy Isten az, aki az áldozatot adja (Lev 17:11) és etikai következmények nélkül pogány üzlettel válik Izráel kezében az engedelmes, teljes átadás jele helyett. Ezért találunk olyan éles nyilatkozatokat a kultusz ellen, amelyek szinte azt sejtetik, mintha a klasszikus próféták teljesen el akarták volna vetni a kultuszt és áldozatot (Ám 5:21kk, Jer 7, Mik 6:1—8).

A szövetségi viszony válságának jele és következményeként eleinte szórványosan megjelenik az ítéletet hirdető prófécia (2 Sám 12, 1 Kir 13, 18, 22), később pedig egyre erősödik az ítéletet hirdető vészprófécia hangja (Jer 6:19kk, 8:11, 13:15kk, 15). A prófétai szó éles fordulataiban úgy látszik, hogy ez a folyamat Izráel teljes elvetetésével fog végződni (Hós 1:9, Jer 8:13).

A prófécian keresztül Isten világosan és félreérthetetlenül megmondja a népnek, hogy a vész tőle jön (Ám 3:6/b). S a népnek meg kell hallani azt a kemény üzenetet, hogy még a pogányoknak való kiszolgáltatottságot is Isten adja. Mindez az ő jogos ítélete, amellyel hűtlen népén a szövetségi hűséget kéri számon (2 Kir 17, Jer 2, 11, 25:9.11, 34:13, Ez 23:22, Hós 1:9, 9:7, Mik 2:3 stb.). Így kell megtanulni a népnek a politikai erőviszonyokat a népek életében Isten kijelentése fényénél érteni (Jer 27).

Mindez magával hozza természetesen az eschatológia tartalmának módosulását. A kezdetben csupa jót ígérő eschatológikus „ama nap”, a jóm Jahwäh nem világság és öröm többé az engedetlenné lett, hűtlen nép számára, hanem sötétség és rettenetes ítélet. Mindebben azonban nem Isten bizonyul hűtlennek ígéreteihez és szövetségéhez, hanem a nép az oka ennek a változásnak (Ám 5:18.20, Ez 7:12, 13:5, 30:2k, És 2:11, 13:6, 9:13, 61:2, 63:4, Jóel 2:11, 3:14, Sof 1:7, 14:18, 2:2). Vagyis az eschatológiai ígéret feltételes vol-

tának Isten a szövetségi viszony állapotaihoz képest. érvényt szerez.

Ezzel párhuzamosan azonban — és nem a fogsági elnyomást megszüpítve, hanem Isten kegyelméből táplálkozva — meghirdetik a próféták a megoldás útját, vagyis Isten végül is ítéletében sem hűtlen szövetségéhez, nem semmisíti meg a népet, hanem a megtérítésében utat készít a szövetségi viszony rendezéséhez. Itt ismét felvillan az eredeti, Isten ígéreteire épülő, legitim üdvváradalom (Jer 31:31, 26:4kk, Ez 36:26kk, Jer 16:14kk, Ez 7:3, 10:21, És 40kk). A megoldás abban van, hogy az új szövetségben, amelyet Isten kegyelme tesz lehetővé (Jer 31:31) a nép szíve szerinti engedelmességgel hű Urához (Ez 36:26) és a szövetség etikai konzekvenciáit is levonja (Jer 7:5kk, Mik 5:8).

A fentiek világosan mutatják, hogy a válságba jutott, kritikussá vált szövetségi viszonyokhoz képest az ószövetségi prófécia az ókori keleti próféciahoz viszonyítva, amellyel megtévesztően azonos vonásokat mutatott, száznál is több fokos fordulatot tett. Az ószövetségi prófécianak ez az állapota, amelyben a legsajátosabb izráeli tartalom táru fel előttünk, miközben jó helyett a föltételes eschatológia érvényesülése szerint vész és ítéletet hirdet, a pogány ókori keleti próféciahoz viszonyítva *contradictio in adiecto*. Ez az a pont, ahol az ószövetségi prófétaság nemcsak teljesen elkülönül az ókori keletitől, hanem belső hasadást is szenved. Itt válik ketté a prófétaság útja és kezdődik, majd igen élesen folyik le a *legitim prófétaság és hamis prófétaság harca*.

8. A meghasadt prófétaság belső harca. E harc onnan adódik, hogy a szövetséghez hű prófétákat nem fogadják el. A nép igazán soha nem szokja meg az ún. vészprófeciát. Azt várná, hogy mindig jót mondjanak neki és emberi vágyait, nemzeti törekvéseit támasszák alá, a meglevő ítéletes állapotot igazolja és szolgálja ki a prófécia. Ebben a félresiklásban az alapvető baj az, hogy a szövetséget és a kiválasztottságot végtelen helytelenül értelmezik. Nem számolnak a kettős eschatológia lehetőségével és valóságával. Nem veszik komolyan, hogy az Isten ígéreteinek megvalósulása függ a szövetségi hűségtől és engedelmességtől. Ezért a nép mindvégig felháborodik, hogy akadnak próféták, akik a választott és szent nép ellen, esetleg a pogány ellenség mellett prófétálnak. Ezért hivatkozik értetlenül az Úr templomára, mint népe között való lakozásának zálogára (Jer 7), ami minden rossztól kötelességszerűen megvédi őket. Szinte megemészthetetlen problémát okoz, hogy az Úrtól jöhet veszedelem a szent városra (Ám 3:6/b). A kérdés nagyon érdekes módon ott válik teljesen abszurdá, hogy míg a nép a szövetségre és választottságára hivatkozva elutasítja az ítéletet, az Istentől rendelt prófétai szó, felelősségét és elkötelező voltát hangsúlyozva, éppen a kiválasztottság helyes értelmében, ugyanerre a szövetségre hivatkozva hirdet ítéletet (Ám 3:2, Jer 37).

A nép között elterjedt és az igaz hit és szövetségű gondolkodás szerint hamis dogmatikai feltételek és emberi vágyak karöltve igyekeznek az Isten szavát a próféták ajkán elhallgattatni (Ám 7:13,16, Mik 2:6, Ám 2:12).

Másfelől azonban vannak, akik hajlandók a nép vágyai és kívánságai, a szövetség szempontjából teljesen helytelen elgondolásai alá teológiai alapot rakni (Jer 23:17,32). Ezek a nép száj-

íze szerint jót jósolnak az ítéletes időben is. Hazugsággal igyekeznek megnyugtanni a népet, hogy a szövetségi viszony Isten és népe között rendben van és a külső viszonyok is rövidesen rendeződnek: a pogányokra ítélet fog szakadni (Ez 13:10, Jer 6:14, 8:11, 28:11, Mik 3:5, És 48:22, 1 Kir 22). Pedig ez nem így van. Az öncsalás másik területe a fogság és pogány elnyomás kérdése. A hamis prófécia itt rövid időről beszél (Jer 28:11). Az Isten érvényes beszéde világosan megmondja, hogy ennek az illúzióknak semmi alapja nincs (Jer 29). Hasonló határozottsággal ad a pillanatnyi nehéz helyzetben *időszerű lelkipogondozói tanácsokat és eligazítást* a népnek (Jer 27, 29) Jeremiás próféta.

Igy feszül egymásnak Izráelen belül a meghasonlott prófétaság két irányzata. A klasszikus prófétaság határozott és kemény kritikával illeti azokat, akik hajlandók a népet hazugsággal megnyugtanni (Jer (23:9,15, 27:9k). Mindenekelőtt hamisaknak (Jer 5:1, 23:15) és hazugoknak nevezi őket és üzenetüket (Ez 9:15, Jer 14:14, 28:15, 29:8kk, Ez 22:28, Jer 23:32, 25).

A legelmarasztalóbb és legkeményebb, legkíméletlenebb minősítést Isten maga mondja ki felőlük: *nem ő küldte őket* (Jer 2:8, 28:15, 23:21). *Emberi akarat és szívük²⁹ vágya* az, amit mondanak és nem Isten ígéje, érvényes szava (Jer 23:25k, Ez 13:3). Erkölcsei minőségükre jellemző, hogy az alapvető emberi érdek-gyökérből kisarjad az ő egyéni érdekük is és az is szerepet játszik mondanivalójuk tartalma kialakításában (Ez 13:19, Mik 3:5,11).

Munkájuk Isten minősítése szerint a *népnek semmit sem használ* (Jer 6:14, 8:11, 23:32). *A hitben süket és vak nép azonban szívesebben veszi a kegyetlenül kegyes csalást, mert a vágyai hamis prófétáit kedveli*, Isten hűségese követői pedig népszerűtlenekek. Hazaárulónak tartják őket, akik az ellenséges pogány nagyhatalommal összejátszanak. Ezért szenvedniök is kell. Súlyos árat fizetnek, mert nem jót jövendölnek és nem hamisítják meg Isten ígéjét a népszerűség kedvéért (Jer 37k, 19k, 1 Kir 22).

Pedig a *hazafiság kérdése* korántsem olyan egyszerű, amint azt a próféták ellenfelei vélik. A klasszikus prófétaság képviselői szeretik igazán a népet, csak nem sovínizta módon és szempontok szerint, hanem Isten mértéke szerint, szövetségi hűségben. Jóllehet igazuk van, igazságtalanul szenvednek és gyötrődnek. Üzenetük hirdetésében egyáltalán *nem magabiztosak*. Sokszor meghasonlanak maguk is Isten akaratával; vívódnak és hatalmas belső válságokon esnek át (Jer 4:10, 20:7kk, 14kk). *Az igehirdetést azonban még a lelkiismeretükhöz sem szabhatják*, mert az egyetlen abszolút mérték az a kényszerítő parancs, amellyel Isten — szemben a hamis prófétákkal — őket megbízta (Ez 2:5, 3:11, 20:27, Ám 3:8, Jer 20, 9).

Éppen a hű próféták vívódása mutatja, hogy a hamis és igazi prófécia *különbsége nem formai* (álom, ekstasis, külsőségek). Az Írás szerint van egy kritérium, ami az igazi, Istentől eredő prófécia mellett szól, az, hogy beteljesedik (Num 18:22, Jer 28:9, 1 Kir 22:28). Azonban még ez sem ab-

²⁹ A *léb* nem érzelmi jelentést hangsúlyoz, hanem főleg akaratit és értelmét: összefoglalva az ember belső világát, azt az irányt, amelybe az ember egész tevékenységével mozdul, vagy mozdulni kíván (vágy). Ezt az emberi törekvést hirdetik a hamis próféták Isten szavaként.

szolút mérték, nem végső kritérium: „Mikor teköztted jövendőmondó, vagy álomlátó támad és jelt vagy csodat ád néked, ha bekövetkezik is a jel vagy csoda, amelyről szólott vala néked, mondván: Kövessünk idegen isteneket, akiket te nem ismeresz és tiszteljük azokat, ne hallgass efféle jövendőmondónak beszédeire, vagy az efféle álomlátóra, mert az Úr, a ti Istenetek kísért titeket, hogy megtudja, ha szeretitek-é az Urat, a ti Isteneteket teljes szívetekből és teljes lelketekből? Az Urat, a ti Isteneteket kövessétek és őt féljétek és az ő parancsolatait tartásotok meg és az ő szavára hallgassatok, őt tiszteljétek és őhöz ragaszkodjatok” (Dt 13:1kk). Végső fokon tehát kézzelfogható és az értelem számára minden esetben elérhető bizonyíték ebben az esetben nincs. Mint Isten népe minden alapkérdése, ez is a hit kérdése. Egyetlen tartalmi kritérium van, az Úrhoz, a szövetség Istenéhez való ragaszkodás: az ő gondolatai és nem a mi gondolataink szerint (Ez 36:26k).

9. *Összefoglalás.* Az Ószövetség alapján tehát a próféta Isten charismatikus ajándéka, a szövetség szerve. Különböző formái lehetnek, de tartalma, lényege mindig egy: Isten és népe között a szövetségi viszony ápolása és rendben tartása.

A próféta szó vonja le és alkalmazza a szövetségkötés konzekvenciáit. Tartalma csak Istennek a kijelentésben adott ígéretei alapján állhat és ebből meríthet. Az ígéret megvalósulásával kapcsolatos mondanivalójában a szövetség feltételei érvényesülnek. Végső célja és feladata: Isten királyi uralmának képviselője népe között. A próféta szó érvényességét az biztosítja, hogy az Úrtól ered és az Úr üzenetét hirdeti.

Az ószövetségi prófécia, az Újszövetség szerint, midőn az eschatologikus ígéretekről beszél, Krisztusra mutat. Krisztus maga is az ószövetségi próféta vonalának folytatója. A szövetségben próféta szerepet tölt be. Személye és élete, de szenvedése és halála is, mely az Ószövetség próféta sorsának betöltése, mind az ószövetségi próféciát teszik legitimé.

Az egyházban, Isten újszövetségi népe körében az igazi prófécia, Isten királyi uralmának képviselője, a szövetségi viszony ápolása a fentiek szerint ma is történik; elfogadása vagy elutasítása végső fokon ma is hit kérdése: saját szíve vágya után megy-e az egyház népe, vagy a szövetségi viszony állapotának megfelelően, az adott helyzetben levonja a szövetség konzekvenciáit?

Aranyos Zoltán

Az újszövetségi próféta kérdéséről

Ha az újszövetségi bibliai teológia méltán nagyrabecsült ún. *fogalom-kutatási módszerével*¹ kezdünk az újszövetségi próféta kérdésének vizsgálatához, vagyis megvizsgáljuk a *profetia* és szócsaládja tagjainak (*profeteyó, profetés, profétis, profétikos, psejdo profetés* stb.) előfordulási helyeit a szavak tartalma és színeződése szempontjából, akkor a fogalmi rétegződés mellett világossá válik az a *négy fő terület* is, amelyen az Újszövetség a próféta kérdését elsősorban érinti. Ezek közül kettő a *kijelentéstörténetileg is újszövetségi próféta* fogalmát foglalja magába (Jézus próféta kérdésének kérdése s a keresztyén egyházban belüli próféta), kettő pedig csak *irodalmi szempontból nevezhető újszövetséginak*, amennyiben az Újszövetség bizonyágtételét, ill. mondanivalóját öleli fel az ószövetségi prófécia és a hamis próféta kérdésében. Ennek a cikknek a tárgya a *szorosabb értelemben vett újszövetségi próféta*; természetesen azonban, hogy vizsgálat alá kell vennie az *ószövetségi próféciát és a hamis próféta* érintő *újszövetségi helyeket* is; enélkül nem derülne ki az újszövetségi próféta gyökere és sajátosan egyedülálló volta. Sőt a *vizsgálódást még szélesebb körre kell kiterjeszteni.* Az újszövetségi

tudományoknak volt egy olyan korszaka, amikor a keresztyén egyház első időszakának csaknem minden jelenségét elsősorban a környező szinkretizmusból és hellénizmusból kiindulva próbálták megérteni. Ma már azonban egyre világosabbá válik és egyre általánosabb lesz az a meggyőződés, hogy az első keresztyén egyház teológiája, jelensége világa, szóhasználata, minden életmegnyilvánulása döntően az Ószövetségben gyökerezik s emellett — néhány kivételtől eltekintve — csupán a közvetítő intertestamentális kor hatásáról lehet beszélni komolyabban. Az így vázolt vitában² is döntésre van szükség a próféta tekintetében, mert ez elősegíti a helyes szempontok megtalálását. — Ezekután természetesen, hogy az alábbi fejtegetések csak a vizsgálódás első lépéseit jelentik, illetőleg az újszövetségi próféta igen bonyolult és sokrétű témaköréből.

I.

Az újszövetségi próféta nem az Izraelen és a keresztyénségen kívül eső eksztatikus-misztikus jelenségvilághoz, hanem az Ószövetséghez kapcsolódik. Ezt már az Újszövetségnek az ószövetségi próféciáról szóló bizonyágtétele is mutatja, de még bizonyosabbá teszi a szóhasználat, a keresztyénségen és az Izraelen kívül eső jelenségeket

¹ Ennek a módszernek talán a *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (1933-tól, G. Kittel kiadásában, a továbbiakban: ThWzNT) a legkiválóbb eredménye. Sajnos, a cikkem írása idején a *profetia*-val foglalkozó rész még nem jelent meg, ill. nem volt hozzáférhető. A fogalmi rétegződés megismerésére kiindulásul a *Griechisch-Deutsches Wörterbuch, zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*⁴ (von W. Bauer, 1952) idevágó részeinek (1315—1318. l.) az átnézését ajánlom.

² V. ö. E. Stauffer, *Die Theologie des Neuen Testament*^{4/5} 6. l. (Megjelent magyarul tanulmányi vezérfonalként a Debreceni Református Teológiai Akadémia Jegyzetkészítő Irodájának sokszorosításában, Kocsis Elemér fordításában, *Az Újszövetség teológiája* címen. Az idevágó rész a magyar fordításban: 4. l.)

érintő bibliai helyek sora, végül az a mód, ahogyan az újszövetségi egyház a prófécia, a prófétai jelenségek tisztasága fölött örökdi.

Az Újszövetség az ószövetségi prófétákat a legnagyobb megbecsülésben részesíti. Szavaikban maga az Úr szól („*hypo kyriou dia tou profétou*” Mt 1:22). Később ez úgy is fogalmazódik, hogy a prófétákban a Krisztus Lelke volt („*profétai ... en autois pneuma Christou...*” 1 Pt 1:11) és a Lélek indítására szóltak, nem pedig a saját megoldásaikat írták le („*pasa profeteia grafés idias epilyseós ou ginetai ... alla hypo pneymatos hagiou feromenoi elalésan...*” 2 Pt 1:20–21). Innen származik a prófétáknak az a nagy tekintélye, amely alkalmat adott arra, hogy szavaikat, írásaikat az Újszövetség bizonyítékul, a misszió és az Izráellel való polémia eszközeként használja. Különösen Máté mutat ez irányban erős tendenciát: Jézus életének szinte minden fontosabb eseményét a próféták jóvendölése beteljesedésének tekintti, sőt sokszor az idézett próféta nevét is megemlíti (Mt. 1:22, 2:5.15.17, 4:14, 8:17, 12:17, 21:4, 26:56 stb.). De nemcsak Máté tesz így, hanem a többi újszövetségi irat is hasonló módon hivatkozik a prófétákra. János néha még az engedtlenséget is prófétai idézetekkel okolja meg (Jn 12:38, 13:18, 15:25, 17:12, 19:24, 28:36). Pál már nem fordít olyan nagy figyelmet a próféta-személyiségekre, mint az evangéliumok, a próféták nevét nem említi meg, viszont erősen hangsúlyozza, hogy Isten az evangéliumot előre bejelentette a próféták által („... *dia tón profétón autou en grafais hagiáis...*” Róm 1:2, 3:21). A Cselekedetek Könyvében az evangéliumok módszere folytatódik: Jézus szenvedését, feltámadását a próféták előre megjövendölték (Csel 3:18, 3:22.24, 2:25.30. kk. Dávid, mint próféta!). Ugyancsak a Cselekedetek Könyve ad ízelítőt abból is, hogy az első keresztyén egyház, történetének döntő tényét, a pünkösdi csodát hogyan kötötte hozzá a próféta jóvendöléséhez (Csel 2:16) és élete berendezésében, a missziói igehirdetésben, az Izráellel való polémiában milyen gyakran használta állításai bizonyítására, kérdései megvilágítására a próféták írásait (7:42, 7:48, 10:43, 15:15 vö. még: Csel 13:27, *6:27 és 2 Pt 3:2). Mindennek kifejező összefoglalását adja 2 Pt 1:10 („*profétai ... hoi peri tés eis hymas charitos profeteysantes...*” vö. Csel 7:5, 10:43 és Mt 13:17). — A próféták szenvedéseit és megölését vádloán emlegeti az egész Újszövetség. Mártir sorsuk Jézus, a tamítványok és az egész gyülekezet elődeivé teszi őket (Mt 23:37, Luk 13:3, Csel 7:52, 1 Thess 2:15), annak vállalása pedig példaképpé (Mt 5:12, 23:37, Luk 6:23, 13:3, Zsid 11:32, Jak 5:10). Isten ügyének képviselőjében. Isten szavának hirdetésében egyenesen vezet tőlük az út Krisztusig (Zsid 1:1), sőt a gyülekezetig (Jak 5:10). A Jelenések Könyvének eschatológiai jóvendöléseiben a *próféták Istene* jelenti ki döntéseit s a nekik adott örömhír fog beteljesedni (Jel 22:6, 10:7).³

Feltűnő, hogy az Újszövetség mennyire nem veszi át a prófétaság területén a hellénizmus és a vallási szinkretizmus kifejezéseit, annál inkább felhasználja azonban az Ószövetség nyelvi eszközeit, amely elsősorban a Septuaginta közvetítésével hat. Az Újszövetségben nemigen találunk olyan helyet, ahol a legitim prófétalást a görög orákulum-nyelv kifejezéseivel jelölnék. A *mainomai* és

³ Az így rajzolt kép nem teljes, de alapjában véve elgigazít.

mania, ismert orákulum kifejezés ugyan előfordul nehol (Jn 10:20, Csel 12:15, 26:27), de ezeken a helyeken az értelme már a „bolond” és „bolondságokat beszél” jelentés felé tolódik el. Egy helyen (1 Kor 14:23) jelent csupán önkívületben való beszédet, de ott is a glosszoliára vonatkozik és nem a prófétalásra. Az e téren kulcsszónak számító *ekstasis* általában a szokottnál nagyobb csodálkozást vagy rémületet fejezi ki az Újszövetségben (pl. Mk 5:42, Lk 5:26), csak két esetben az elragadtatást (Péter: Csel 10:9 k. és 11:5, ugyanígy Pál: Csel 22:17), de itt sem pogány hatásról van szó, mert imádság előzi meg. A Jelenések Könyvének szerzője ugyan *en pneymati* szemlél csodálatos dolgokat (pl. Jel 1:10), de sehol sem találunk utalást arra, hogy a prófétalás közben az emberi *nous*-nak ki kellene kapcsolódnia s a próféta mint *katechomenos* vagy *entheos* beszélne. Az Újszövetségben nincsen szó bonyolult és misztikus lélektani folyamatról: a Lélek az embert „megragadja”, „betölti” vagy „rászáll”.

Lehetne folytatni a példák sorát, de fontosabb még annak a megfigyelése, hogy az Újszövetségben nem találunk olyan helyet, ahol kívülálló jelenséget a legitim prófétaság jellemzésére használt kifejezésekkel illetnének (egy kivétel van csupán, 1T 1:12, de itt is ironikus éllel s valószínűleg egy költőre vonatkoztatva). Nem próféta a „hasbeszélő” szolgálóleány (Csel 16:16 kk.), hanem „*manteymené, echousa pneuma pythóna*”. A benne munkálkodó lélek alá van rendelve a Krisztus ügyében járó apostolnak. Jellemző, hogy a keresztyének később is biztosak az efféle leütközött győzelemben („*kai pythóntes manteyomai, all' hyf' hémón hós daimones ekrizoumenoi fygadeyntai*” Clem. Hom. IX. 16). Simon, a gnosztikus-szinkretisztikus rendszerek tipikus képviselője, sem prófétal, hanem *magejón* működik (Csel 8:9 kk.). Történetének leglényegesebb mondanivalója az, hogy a keresztyénséget nem lehet összekeverni az efféle, rajta kívüleső jelenségekkel és a velük járó lelkülettel. Az apostolok nem vállalják Simonnal a közösséget és ez pontosan beleillik az első keresztyén gyülekezeteknek a prófétalás tisztaságáért folytatott kemény harcába. Ennek eszköze a *diakrisis tón pneymatón* kegyelmi ajándéka is, amely a pneumatikus vagy az azokhoz hasonló jelenségekben munkálkodó *isteni pneuma* és a *sátáni megszállottság* közötti különbségtételre ad lehetőséget (1 Kor 12:10). Emellett szinte minden újszövetségi iratban megtalálható az ún. *hamis prófétáktól* való óvás, akik közül nem egy éppen azért *hamis* próféta, mert a keresztyénséget idegen, szinkretisztikus elemekkel vegyíti (vö. pl. az 1. Ján-ban érintett hamis próféták kérdésével).

Mindebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy az újszövetségi egyházon belüli prófétaság megértéséhez elsősorban nem a környező világ nyújtotta vallástörténeti analógiák kutatásán át vezet az út (az ezekhez való hasonulás az újszövetségi prófétaság kisértésének a lényege), hanem a döntő feladat ezen a téren az, hogy meg kell találni az ószövetségi és újszövetségi prófétaság között a történeti és tartalmi kapcsolódást.

⁴ Későbbi neve, a „Simon mágus” nem egészen korrekt, a görög *magos* a keleti udvarok csillagjósainak és varázslóinak a megjelölése, a *magyein* ige általánosanabb értelmű: a tömegek vallásos és babonás hiszékenységére építő theurgikus mesterkedést jelöli.

Jézus születése idején az ószövetségi prófétaság bizonyos fokú és bizonyos értelemben vett „feléledésével” kell számolnunk. Ennek a legnagyobb és egyben utolsó képviselője Keresztelő János, aki több is mint próféta. Az új szövetségen belül első és mindennek a normáját jelentő próféta Jézus, de ő nem „egyszerű” próféta csupán, hanem maga a Krisztus. Népe körében prófétákat támasztott, akik „tovább viszik” az ószövetségi prófécia fonalát. Közben azonban nagy változás történt: az Ószövetség prófétái még csak „előre jelentették” Krisztus eljövetelét, az Újszövetség prófétáinak szavát pedig az határozza meg, hogy az eljött Krisztus követésében járnak. Mindkettő normája azonban egyaránt a megígért és megjelent Krisztusban kapott kijelentés.

Ha a Lukács szerinti ún. „Vorgeschichte” mentén végighaladunk, a prófétai alakok egész sorával találkozunk (vö. Lk 1:67 kk.: Zakariás, 1:42 kk.: Erzsébet, 2:21 kk.: Simeon és Anna). Ezekre úgy kell tekintenünk, mint az ószövetségi prófétaság „megelevenedésének” jeleire. Ebben a vonatkozásban a csúcst a Keresztelő jelenti. Az evangéliumok róla szóló bizonyágtétele látszólag ellentmondásokat hordoz magában. Sok helyen világosan látszik, hogy próféta (vö. Lk 1:76, 1:14.17: prófétai jellegű küldetés, Lk 3:2: prófétákra használt kifejezés, Mk 11:32, Mt 11:26, Lk 20:7: a nép is prófétának tartja, Mt 3:4: életmódja is prófétai jellegű, az egész igehirdetése az ószövetségi prófétákéhoz hasonló stb.), akadunk azonban olyan bibliai történetekre, mondásokra is, amelyek prófétavoltát látszólag kérdésessé teszik. A János evangéliuma általában csak „ho baptistés”-nek nevezi s éppen ebben az evangéliumban tagadja meg ő maga is, hogy a próféta volna (1:19 kk. „ho profetes”). A Maté evangéliuma is elénk hoz egy elgondolkodtató jézusi mondást: „pantes hoi profétai kai ho nomos eprofeteysen” ti. „heős Ióannou” Mt 11:13. Ez az utóbbi hely azt az igen fontos kérdést is felveti, hogy vajon János még az ószövetséghez tartozott-e, vagy már az újhoz. Sorba véve a kérdéses helyeket, az első esetben az adja a megoldás kulcsát, hogy ott a kérdés nem általában Jánosnak a prófétavoltára vonatkozik, hanem arra, hogy János-é az az eschatológiai alak, akit az intertestamentális papi tradíció „a Próféta” címmel illetett s a János evangéliuma a továbbiakban Jézussal azonosított.⁵ Mt 11:13-ban már maga az is kérdéses, hogy a heős hogyan értelmezendő: „Jánossal bezárólag” vagy János előtt már lezárult az Ószövetség („hoi profétai kai ho nomos”). Akárhogyan is áll azonban a helyzet, Luk 7:18kk. (par Mt 8:7) egészen pontosan kijelöli János helyét s innen kiindulva minden vele kapcsolatos kérdés választ nyer: János „próféta is, meg nem is. Az ószövetségi prófétákkal egyezik abban, hogy ő is rámutat az Eljövendőre s ez az eljövendő nem ő maga, valaki más. De nem egyezik velük abban, hogy amazok távoli jövőre mutattak előre, János pedig arra a jövőre mutat rá, amely éppen ebben a pillanatban válik jelenné. A Messiás útkészítője, előfutára ő, aki nélkül nincs út Krisztushoz. Maga ugyan nem az Eljövendő s ezt nagyon jól tudja. De már az érkezése is beteljesedés, mert azok a próféták, akik a Messiásra

előre mutattak, rá is előre mutattak”⁶ (vö. Mal 3:1). Ezért János „perissoteros profétou”, bár nyilván maga is profétés, aki az Új- és Ószövetség határán prófétál, de még lényegében az Ószövetséghez tartozik.

Jézus prófétaságának a kérdése a synoptikus evangéliumokban többször polemikus színeződésű. Ellenfelei s a kívülállók kétségbevonják próféta voltát (Lk 7:39, Mt 26:68, ld. még Mk 3:22 kk.). A vele rokonszenvező tömeg, csodáinak láttán prófétának vallja (Mt 16:14, Mt 21:11.46, Lk 7:16, stb.). Ez, ha tekintetbe vesszük az ellenfelek álláspontját, igen jelentős dolog, mégsem jelenti azonban küldetésének teljes felismerését. A tanítványoknak már arról is tudniuk kell, hogy ő a Krisztus (Mk 8:27 kk., Mt 16:14 kk.), aki tehát messiási igényével szemben csupán prófétának vallja őt, végzetesen és engedetlenül eltévedt. Ezen a ponton a Krisztus személyéhez fűződő nacionalista váradalmak jelentik a legnagyobb kísértést, hatásukra még a tanítványi kör sem tudja vállalni a „szenvető Messiást”, halála után az ő szemükben is „csak próféta” Jézus (Lk 24:19, vö. még pl. Mt 16:21 kk.).

Jánosnál másképpen áll a kérdés. Itt a próféta elnevezés használatában nem játszik az izraelita-nacionalista váradalom döntő szerepet. Jézus „a Próféta” s ez azt jelenti, hogy ő a Krisztus. A tömeg mondja, de valódi jánosi formula: „houtos estin aléthos ho profetés ho erchomenos eis ton kosmon” (Ján 6:14, vö. 7:40). Természetesen a negyedik evangéliumban is találunk néhány „synoptikus ízű” helyet, ahol szembekerül Jézus messiási igénye és a népnek az a vélekedése, hogy ő próféta (pl. 7:40 kk.). Viszont a zsidó vezetők élesen különbséget tesznek az ő és a Mózes tanítványai között s ez csak úgy magyarázható, hogy ők maguk Mózeset tartják az igazi prófétának, „a Prófétának”, Jézus tanítványai pedig mesterüket. Jézus azzal érvel velük szemben, hogy ő a Mózes által megígért próféta (9:28, 3:30, 54:45, vö. még Csel 3:22, 7:37). Ezek után csak annak a kérdésnek a közelebbi megvizsgálása marad hátra, hogy maga Jézus hogyan nyilatkozik. Fellépése után nem sokkal Kapernaumban prédikál, elvállalja a próféta jövendölését, amely egészen a prófétákra jellemző kijelentéssel kezdődik: „Pneuma kyriou ep’eme...” (Lk 4:16 kk. és par). Ugyanitt felvillan az a később sokszor előkerülő mozzanat, hogy Jézus vállalja az engedetlen Izráelben és Izráeltől már megszokott próféta sorsot (vö. Mt 23:29 kk., Lk 13:34 stb.). Néhol egyenesen besorolja magát a próféták közé (Lk 13:34, Mt 10:41, Lk 4:24), máshol a próféták történeteiből vett analógiákkal magyarázza a maga helyzetét (Lk 4:25 kk.). Világos, hogy Jézus az ótestamentumi próféták vonalát folytatja, ő maga is „próféta”, de „a Próféta”, aki Istennek az akaratát egészen egyedülálló, megismételhetetlen és minősített módon jelenti ki (Mt 11:27, Jn 17:6.14, 8:26, 19:49 stb.). Tisztéhez hozzátartozik a jövendő feltárása, megvilágítása is (pl. Mt 24—25 rész, különösen 24:25).

Jézus szavaiból az tűnik ki, hogy a tanítványait az ószövetségi próféták utódainak tekinti. Ők éppen úgy a próféták sorsának örökösei, mint mesterük (Mt 5:12 kk.). Mt 23:34 szerint Jézus „pró-

⁵ Stauffer, i. m. 92. l. (a fordításban: 72. l., 2. bekezdés).

⁶ Varga Zsigmond, Lukács evangéliuma. — Tanulmányi anyag theol. akadémiai hallgatók számára, 1956-tól, 141. l. Ld. még a perikopa teljes magyarázatát u. o. 132—143. l.

fétákat, írástudókat és bölceket" küld Izraelbe s ezzel ő maga adja meg a legitím újszövetségi próféataság lehetőségét.

Mind ezt figyelembe véve, világossá válik az a fonál, amely az ószövetségi próféataságtól az újszövetségi vezet, vagyis a keresztyénségben belül a próféataság történeti gyökere. Ezek után megokoltak látszik, hogy midőn az alábbiakban a keresztyén egyházon belüli próféataság és annak főleg a tartalmi kérdései kerülnek vizsgálat alá, a megértés alapját messzemenően az ószövetségi próféataság adja.

III.

Az első keresztyén gyülekezeteken belül előforduló próféataság vizsgálatához szinte csak kizárólag az Újszövetség nyújt alapot. A vizsgálódás során legcélszerűbb előbb elvégezni az analitikus munkát (a helyek exegézise) s innen eljutni a szintézishez (bibliai teológiai összefoglalás): így van a legkevesebb lehetősége a máshonnan megokolatlanul vett analógiákba ill. az előzetes feltevésekbe való eltévedésnek, vagyis az újszövetségi próféataság félreértésének.

(1) *A Cselekedetek Könyvének bizonyágtétele. — Csel 2:16 kk.* Péter beszéde a Lélek kitöltését, ószövetségi ígéretre támaszkodva, egészen szorosan összeköti a próféatalás nagymértékben való jelentkezésével. Itt az utolsó idők világa, amelyik a Lélek kitöltésével kezdetét vette, a próféaták világa. — Az első keresztyén gyülekezet életének kezdetére utal vissza Csel 19:6. A misszió során alakuló keresztyén gyülekezetekben is az történik, ami akkor és ott: a Lélek kitöltetik és a gyülekezet tagjai próféatálni kezdenek. — A Cselekedetek Könyvében név szerint megemlített próféatákkal is találkozunk. Közülük az egyik legrészletesebben bemutatott alak *Agabus* (Csel 11:27 kk. és 21:10 kk.). A próféatái szolgálatot szemmel láthatóan tisztségszerűen végzi. Jeruzsálemből való, de próféta társaival Antiochiába megy, majd Caesareában találjuk. A Lélek a jövőndőt tárja fel általa egészen kézzelfogható módon a gyülekezet számára. Antiochiában egy közeli, nagy éhínségről beszél. Csodálatos ajándéka nem szenzációkeresésre való, hanem segíti a gyülekezetet az engedelmes felkészülésben, a diakónia előrelátó gyakorlására készíti és ezzel munkálja az antiochiai és jeruzsálemi gyülekezet szeretetteljes kapcsolatát. Szolgálat a Isten kegyelmes gondviselésének az eszköze. Caesareában Pál jeruzsálemi elfogatását jövőndöli meg. (Erről már a tirusi gyülekezetben is esett szó 21:7, a prófécia itt egy olyan dolgot erősít meg, amely a gyülekezet előtt már ismert.) Jövőndöle arra való, hogy döntés elé állítsa Pált és a gyülekezetet. (Lényegében ugyanígy tárták fel a jövőndöt az ószövetségi próféaták, pl. Jeremiás is.⁷) A döntés megszületik: Pál és a gyülekezet vállalja az Úr akaratát (13. és 14. v.). *Agabus* eszköze itt az ószövetségi próféatákra annyira emlékeztető „próféatái jel” (vö. pl. Jer 13:1 kk, 19:1 kk, Ez 4:1 kk.). Nem csoda, hogy az első idők egyháza az ószövetségi próféaták működéséhez ennyire hasonló jelenségeket *proféteianak*, *proféteyein*-nek, hordozóikat pedig *profétes*-nek nevezte. *Agabus*sal kapcsolatban *ekstasis*-ről nem esik szó és semmi jel sem mutat ebbe az irányba. — *Agabus* caesareai működésének van

még egy igen figyelemre méltó vonása: olyan helyre megy és olyan helyen próféatál, ahol Csel 21:8 szerint négy másik próféta is van, *Filep négy próféatáló leánya*. A Lélek szabadon „gazdálkodik”: akkor és az által a próféta által ad kijelentést, amikor és aki által jónak látja, szabadon választja ki, hogy egy bizonyos ügyben ki által adja a döntő szót.

Ugyancsak név szerint említi meg a Cselekedetek Könyve néhány antiochiai próféatát is (Csel 13:1 kk.). A „*próféatái kai didaskaloi*” megjelölés után öt név áll: *Barnabas, Symeón, Loukios, Manaen és Saulos*. Talán közel járunk az igazsághoz, ha a kifejezést ún. *hendiadyoin* megjelölésnek tekintjük,⁸ vagyis arra gondolunk, hogy mind az öten egyszerre voltak próféaták és tanítók. Ezek valamilyen istentiszteleti szolgálatban (*leitourgia* vö. Did 15:1) voltak együtt s kaptak próféatái kijelentést. A kijelentés tartalma egy előzetes isteni döntés gyakorlati érvényesítésére való felhívás. Az egyház missziói munkájában jelent ez fontos fordulatot: a komolyabb pogánymisszió megindulását. Egyben azonban személyi, helyesebben szolgálati vonatkozásban való döntést is jelent: *Barnabás* és *Saul* ekkor kapja azt a megbízatását, amelyik a további, hatalmas jelentőségű missziói munkájukat meghatározza. Az antiochiai próféatákról az az ember benyomása, hogy eredetileg jobban beépültek az antiochiai, tehát egy meghatározott gyülekezet napról napra való életébe, mint pl. *Agabus*. Ha így van, akkor most megváltozik a helyzet: kettő eltávozik közülük és vándorútra kel. Munkájukban egyelőre nem a gyülekezetekben végzett próféatái szolgálat lesz a döntő, hanem a pogányok közti missziói igehirdetés.

Még két próféatát említi meg a Cselekedetek Könyve név szerint: *Ioudas*-t és *Silas*-t (Csel 15:32). Őket a jeruzsálemi atyafiak küldték Antiochiába a pogányokból lett keresztyéneknek szóló rendelkezések átadására. Mi volt az a szolgálat, amit *Ioudas* és *Silas* Antiochiában mint próféta végzett? „*Dia logou pollou parakalésan tous adelphous kai epestérixan*,” A *parakalein* ige és származékai az Újszövetségben kértést, intést és vigasztalást fejezhetnek ki. A második és harmadik jelentést általában nem nagyon lehet elkülöníteni, de nincs is rá szükség: a vigasztalás és az intés a keresztyén igehirdetésben mindenütt szorosan összetartozik (vö. az üdvösségről szóló indikativuszokat és a belőlük fakadó imperativuszokat pl. Filippi 2:13, Róm 6:12 kk. stb.). A *parakalein* szolgálat a tehát a lelki gondozás-szerű igehirdetés végzése, a lelki gondozói meggyőzés lehetett, amely a gyülekezet elé tárta az evangélium vigasztalását, majd a figyelmet a jelen feladatai felé fordította.⁹ Nem tudjuk pontosan, hogy volt-e az *episterizein* ige-nek valami egészen speciális keresztyén tartalma, annyi azonban bizonyos, hogy a hitben való megállásra, a nehézségekben hűségre biztat, aki ezt a szolgálatot végzi. Pál és *Barnabás* is így „erősítették” a tanítványok lelkét, feltárva előttük, hogy „*dia pollon thlipseón dei hémas eisélthein eis tén basileian tou theou*”.

Csel 2:16 kk.-ről és a Csel 19:6 kk.-ről mondtak

⁸ Így *Varga Zsigmond*, *Az Apostolok Cselekedeteiről írott könyv magyarázata*. — Előadások a Debreceni Református Teológiai Akadémián. 1954/55. I. félév, 5. l.

⁹ Ld. bővebben *Schmitz*, ThWzNT, *parakaleo* címszó alatt. V. 790—798. l.

⁷ V. ö. Jer 26:1 kk.

felhatalmaznak bennünket arra, hogy a Csel néhány másik olyan helyén is prófétai jelenségekre gondoljunk, ahol ez kifejezetten nincsen említve. Természetesen ezek a helyek a szintézis szempontjából csak másodsorban jöhetnek számításba. (Ilyen pl. Csel 8:29, 10:19, 16:16.) Lukács prófétafogalma annyira széleskörű, hogy valószínűleg mindent prófétai jelenségnek foghatunk fel, aminek a lényege az, hogy a tanítványok a természeti ember számára elrejtett dologba tekintenek bele és azt felfedik.¹⁰

(2) Az 1. Korinthusi levél bizonyágtétele. — A prófétaság kérdését az Újszövetségben az 1. Korinthusi levél tárgyalja a legkimerítőbben. Szinte egyetlen hely ez, ahol a prófétaság gyülekezeti jelenségének a kifejezett elemzésével találkozunk. A 12.13.14. fejezetben a prófétaság kérdése annyira uralkodik, hogy itt már célszerűnek látszik, az összefüggéseket szemmel tartva, perikópáról perikópára haladni a vizsgálódásban.

— Isten Lelke és a hitvallás 1:1—3. Felveti a kérdést: „peri de tón pneumatikón”, „ami a lelki embereket illeti” (pneumatikón: plur. masc. gen.) vagy „ami a lelki ajándékokat illeti” (pneumatikón: neutr. plur. gen.).¹¹ Lényegében mindegy, hogy melyik megoldás mellett döntünk: mindjárt az első mondatból látszik, hogy a következőkben a Lélekről, annak ajándékairól és az ajándékok helyes „használatáról” lesz szó. Erről azért kell az apostolnak beszélni, mert a gyülekezet életében visszakísérhet a pogány múlt és annak ellenállhatatlanul magával sodró (talán az *ekstasis*-ra is történik itt célzás) lelkülete. A kétféle jelenségvilágot a hitvallás segítségével lehet megkülönböztetni egymástól.

— Egység a sokféleségben 12:4—11. Pál kifejezetten felveti a *charismák* kérdését. Ezek között van a *profeteia* is. (*Charisma*: ajándék, adomány; a keresztyénségen belül erősen színezi a vele közös tőből származó *charis*: kegyelem; további jelentése tehát: a kegyelem ajándéka, kegyelmi ajándék.¹²) Perikópánk a *charismákat* a Lélek működéséhez kapcsolja és részben különbségüket, részben egységüket hangsúlyozza. Kilenc *charismát* sorol fel a következő csoportosításban: 1—2, 3—5, 6—7, 8—9, tehát a prófétáláshoz a *diakrisis pneumatón*, a prófétálásban jelentkező lelkek közti különbségtétel ajándéka csatlakozik. Ez arra eszméltet, hogy a prófétákban nemcsak Istennek a Lelke, hanem sátáni ihletésű lélek is munkálkodhat.

— A test és tagjai 12:12—26. Az egyház egységét állítja az olvasók elé. Az egyház Krisztus teste és egész életműködését ez szabja meg. A (különböző *charismát* nyert) tagok egymásra vannak utalva s egymást kell szolgálniok.

— A lelki ajándékok rendje a gyülekezetben 12:27—31/a. Felsorolja a *charismákat*. Az első három esetben személyesen fogalmaz („*etheto ho theos en té ekklesia . . . apostolous, . . . profétas, . . . didaskalous . . .*”), a továbbiakban tárgyi módon, vagyis nem a megajándékozottakat, hanem az ajándékokat jelöli meg. Nehéz eldönteni, melyik stádiumát tükrözi ez a felsorolás (kezdetben erő-

sen összerosódtak a határok, később azokat neveztek apostoloknak, akik vándorolva a misszió munkáját végezték, a próféták a gyülekezeti igehirdetéssel, a tanítók pedig az írásmagyarázattal szolgáltak, és a „rendszeres egyházi tan”, a hagyomány megőrzői és továbbadói voltak).¹³ Mindenesetre Lietzmann a felsorolás megtöréséből arra következtet, hogy az első három *charisma* hordozói már tisztségszerűen végezték szolgálatukat.¹⁴ Valószínűnek látszik azonban az is, hogy ekkor még túl szigorú elkülönítésről nem lehet szó, hiszen pl. az apostolok körének az értelmezése ebben az időben még igen szűk lehetett (Pál harca apostolvoltának elismeréséért, 9. fejezet) s maguk az apostolok, így Pál is, szinte minden *charismában* részesedtek (vö. pl. 1 Kor 14:18, Gal 2:1, Csel 13:1). A perikópánkban előforduló két felsorolás egymáshoz való viszonyát nem szükséges túlságosan kiélezni: talán az ünnepélyes hangnem ad rá okot. Megfigyelhető azonban, hogy a prófétákat mind a kettő a második helyen említi, míg a *glosszologia* az utolsó helyre kerül.

— A „szeretet himnusza” 12:31/b—13:13. E fejezet témája a „*kath' hyperbolén hodos*”, az „*agapé*”, amely nem külön *charisma*, hanem minden *charisma* gyakorlásának a tartalmi hitelesítője.¹⁵ A 13. fejezet elején Pál néhány *charismát* sorol fel és ezeken mutatja be, hogy hiábavaló dolog a *charismákat* szeretet nélkül gyakorolni. Szól a *profeteia*-ról is: „*kai ean echó profeteian kai eidó ta mystéria panta kai pasan tén gnósin . . .*”. Itt az a kérdés vetődik fel, hogy a mondat második, *kai*-jal bevezetett fele nem egy újabb *charismát* jelöl-e (pl. a *gnósis*-t). A kérdés felvetése nem megalaplan, de ha megfigyeljük, hogy Pál minden egyes újabb *charismára* egy *kai ean*-nal ill. *kan*-nal tér rá, akkor világos, hogy a mondat második fele is a *profeteia*-ra vonatkozik. Ezek szerint a prófétasághoz hozzátartozik bizonyos *mystéria* és *gnóseis* ismerete is. A *mysterion* jelentése ezen a helyen: Isten világot megelőző, elrejtett döntése, amely elsősorban Krisztusra, váltságára, de egyéb üdv-történetileg meghatározott tényekre is vonatkozik (Róm 11:25, Ef 5:32). A próféta kegyelmi ajándékához tartozik ezeknek a felismerése és továbbadása. Ez a felismerés azonban nemcsak a prófétáknak adatik meg, hanem pl. az apostoloknak is (3:3—6), sőt a *glosszoliában* is valami ilyesmi történik (14:2).¹⁶ Ami pedig a *gnósis*-t illeti, az Újszövetség nem a hellénisztikus *gnósis* szemlélethez hasonlóan gondolkozik, hanem az Ószövetség gondolkozásmódjának az örököse. Az Újszövetségben a *gnósis* elsősorban nem elméleti tudást jelent, hanem építő jellegű ismeretet, az „ismerttel” való közösségvállalást, amely valamilyen cselekedetre, egyfajta életfolytatásra indít. A *gnoseis* alatt itt is Isten tetteinek és akaratának az ismeretét kell értenünk, amelyekkel a próféta belsőleg tár fel a gyülekezet előtt.¹⁷ — A 13:8.9 is érinti

¹³ Varga Zsigmond, *Az 1. Korinthusbeliekhez írt levél magyarázata*, ad loc.

¹⁴ Lietzmann, *i. m.* 63. l.

¹⁵ Így Varga Zsigmond, *i. m.* ad loc.

¹⁶ Borkmann, ThWzNT a *mysterion* címszó alatt, VI. 823—831. l.

¹⁷ Büchsel, ThWzNT a *gnosis* címszó alatt, I. 707:20 kk. Az újszövetségi alapját képező, ószövetségi szemléletet kiválóan összefoglalja H. W. Wolff, *Wissen um Gott bei Hosea als Urform von Theologie* (Evang. Theol. 12. Jg. 533 kk. 1.).

¹⁰ Ld. bővebben ThWzNT, VI. 406. l.

¹¹ H. Lietzmann, *An die Korinther I., II.* (Handbuch zum N. T., 1931) 60. l.

¹² Ld. bővebben Varga Zsigmond, *Az 1. Korinthusbeliekhez írt levél magyarázata*. — Tanulmányi anyag a theol. hallgatók számára, (sokszorosított jegyzet). Ad loc.

a próféta-ság kérdését:¹⁸ mint a charismák általában, úgy a próféta-ság is csak ebben a világkor-szakban érvényes, csak most van rá szükség. Mind-az, amit a proféta „*ek merous*”, töredékesen fel-tár, akkor ismert lesz: Istent és terveit, tetteit „*prosópon pros prosópon*” ismerjük majd. A sze-retet azonban akkor is megmarad, ezért nagyobb, mint a charismák ill. ezért lehet a charismákat csak szeretetben gyakorolni.

— A glosszológia és a próféta-ság összehasonlítása 14:1—25. A 13. fejezet tanulságait Pál az 1. vers-ben vonja le. A gyülekezet tagjainak minden ere-jükkel, minden lehetséges eszköz felhasználásával kell a szeretetre törekedniök, így kell „hajszo-liok” a szeretetet („*dióketé*”!). Ez egyben azt is jelenti, hogy vágyakozniuk és törekedniük kell a charismákra, amelyekkel az egyik tag a másikkal szeretetben szolgálhat. Ezek között is a „*profé-teia*”-t teszi az első helyre az apostol s ezt azzal okolja meg, hogy a prófécia a gyülekezetet építő, a gyülekezet hasznára váló beszéd. A glosszológiá-nál is azért nagyobb, mert annak a lényegéhez tar-tozik, hogy nem a gyülekezet, hanem Isten felé fordul és így a hallgatókat közvetlenül nem építi. — A glosszológiára jellemző vonásokat perikópánk alapján így állíthatjuk össze: Istenhez szóló beszéd (2. v.), nem a gyülekezet, hanem a charismatikus épül általa (4. v.). A glosszológiából a gyülekezet csak egy esetben épül: ha valaki megmagyarázza, hogy miről folyt benne a szó (5. v.). A glosszológia, a maga artikulálatlan voltában, az embereknek nem érthető, ezért idegen és nem képes útbáiga-zítást adni (7—12. v.). A glosszológia gyakorlása idején a charismatikus értelme kikapcsolódik, ez az oka annak, hogy a gyülekezet nem épül: mi emberek csak úgy tudunk egymással beszélni, ha értelem szól értelemhez. A tanulság az, hogy a glosszológia, ha magyarázatlan marad, csak az egyéni kegyesség alkalmaira való, a gyülekezeti istentiszteleten pedig az értelmes beszédre van szükség (13—14. v.). A glosszológia a gyülekezetbe betévedt „hitetlen” számára az ítélet jele, mert nem képes megérteni, hogy ott mi történik és így Isten Lelke munkájáról, a glosszológiáról azt gondolja, hogy „örjögés”.

A prófétálás jellemző vonásai (szinte egyedül csak a kettő közös Ihletőjét kivéve) gyökeresen mások. A proféta az emberek felé fordul: aki prófétál „*antropois lalei oikodomén kai paraklésin kai paramythian ... ekklésian oikodomei*”. A *paraklésis*-ről már fentebb esett szó.¹⁹ A *paramythia* vele rokon fogalom: egyaránt jelenthet intést és vigasztalást. Ismét azt mondhatjuk, hogy e két je-lentés egysége az evangéliumban gyökerezik, his-zen az evangélium egyszerre ajándék és feladat. Ennek alapján Stählin ezen a helyen a *paramythia*-t „*ermutigende Zuspruch*”-nak fordítja.²⁰ Az *oikodomé*-val és az *oikodomein*-nel kapcsolat-ban Michel-t idézem: „*oikodomein* erscheint sodann bei Paulus als wichtige Aufgabe des Geis-tes Gottes in der Gemeinde, oikodomeisthai ist gerade zu ein Terminus für den heilgeschichtlichen

Wachstums- und Förderungsprozess der Ge-meinde”²¹ Ugyancsak ő írja: „Durch das prophe-tische Wort wird die Gemeinde in ihrem Glaubens-leben erbaut, dh. innerlich gefördert und gekräf-tigt...”²² Tehát a prófécia a gyülekezet belső megerősödését és a hitben való előrehaladását szolgálja, a glosszológia is ugyanezt teszi, csak hogy — amennyiben hiányzik a magyarázat — csupán a charismatikus életében. Ezért Pál örülne, ha a gyülekezet minden tagja képes lenne a glosszola-liára, de még nagyobb lenne az öröme, ha minden tag prófétálna. A *profeteia* az építés szempontjából a legelső charisma, a glosszológia pedig az utolsó. Ezért a gyülekezet sem értékelheti a feltűnőbb és csodálatosabb glosszológiát többre, mint a „hétköz-napi”, de annál hasznosabb prófeciát (1—5. v.). A továbbiakban (6—21. v.) Pál a gyülekezet ilyen-fajta gondolatait magának a gyülekezetnek a kí-vánságaival ill. szükségletével cáfolja. Ha az apos-tol köztük csak nyelveken szólna, semmi hasznuk sem volna jelenlétéből. A gyülekezet csak akkor nyer áldást, ha az apostol értelmes és érthető be-széddel szolgál, vagyis ha általa *apokalypsis*, *gnósis*, *profeteia* és *didaché* szólal meg közöttük.

Nehéz kérdés, hogy az itteni felsorolás tagjai külön charismát jelölnek-e, vagy esetleg mind a *profeteia*-ra vonatkoznak. Az utóbbinak meg lenne a lehetősége: az egész perikópában csupán a pró-feciáról és a glosszológiáról van szó. Az *apokalypsis* és a *gnósis* máshol is szorosan össze vannak kötve a prófeciával: az *apokalypsis* („die Manifestation des Transcendenten innerhalb der Immanenz”²³) a prófétálás alapja, a *gnósis* pedig a prófécia tar-talmának az egyik része (13:2). Nehezebb a hely-zet a *didaché* esetében: ez az egész Újszövetségben valami szilárd, formába öntött tanítást jelent²⁴ és éppen ebben különbözik a kevésbé szilárd, konkrét prófeciától. Éppen ezért talán merész dolog lenne az egész felsorolást minden további nélkül a *profeteia*-ra vonatkoztatni. Annyi azonban bizo-nyos, hogy mind a négy kifejezés értelmes és ért-hető beszédet jelent a glosszológiával szemben. A prófétálás közben az értelem nem marad „gyü-mölcstelen”, hanem a prófétai szó „teljes emberi felelősségünk latbavetésével mondott beszéd. Mi-kor ezt a szolgálatot végezzük, lemérjük magunk-ban a kimondott szó útját a másik emberig, a többi ember szívéig. Ehhez kell igazítanunk beszé-dünk módját.”²⁵

Végül még egy szempontból hasonlítja össze Pál a prófeciát és a glosszológiát: hogy milyen a két charisma hatása a gyülekezetbe „betévedt” nem keresztyén kívülállóra („*apistos*”) és a gyü-lekezetnek a glosszológiába be nem avatott tagjára („*idiótés*” ld. 16. v.). A hívő számára a prófécia Isten kegyelmének a jele, mivel Istennek a gyüle-kezethez való fordulásának bizonyítéka.²⁶ De a hitetlen számára is beszédese a prófécia: felkészíti Isten kegyelmének az elfogadására; a glosszológia, mivel az emberi ész számára érthetetlen, ezt nem tudja elvégezni. A hitetlen a prófeciát hallva „*elenchetai... anakrinetai... , ta krypta tés kar-*

¹⁸ Ezekben a versekben, ha az előzményeket figyelembe vesszük, helyesebb a *profeteia*-t „prófétai szó”-nak, a *profetein*-t egyszerűen csak „prófétálás”-nak fordítani a rev. Károlyi és az Újszövetség próbakia-dása leszűkíti a fogalmat, mikor „jövendömondás”-t fordít.

¹⁹ Ld. Csel 15:32 magyarázatát.

²⁰ ThWzNT a *paramythia* címszó alatt, V. 819:15.

²¹ ThWzNT az *oikodomein* címszó alatt, V. 144:19 kk.

²² ThWzNT az *oikodomein* címszó alatt, V. 819:15.

²³ Oepke, ThWzNT az *apokalypsis* címszó alatt, III. 595:51.

²⁴ Ld. Rengstorff, ThWzNT a *didache* címszó alatt II. 166—167.

²⁵ Varga Zsigmond, *i. m.* ad loc.

²⁶ Így Varga Zsigmond, *i. m.* ad loc.

*dias autou fanera ginetai, kai houtos peson epi prosopon proskynesei to theo, pangellon hoti ontos ho theos en hymin estin...*²⁷ Sorba véve a lényeges kifejezéseket, az *elenchetai*-jal kapcsolatban Büchsel-t idézem: „Im Aktiv fast immer mit dem Acc der Person und demgemäß auch in Passiv von Personen gebraucht bedeutet es: jem seine Sünde vorhalten und ihn zur Umkehr auffordern”.²⁸ Az *anakinetai* ugyancsak Büchsel véleménye szerint, itt az *elenchetai* paralelje, emellett azonban sajátos színeződésről is beszélhetünk, mert, amint maga Büchsel fogalmazza, az *anakinetai* gyakran áll „von der gerichtlichen Untersuchung, besonders der Voruntersuchung, die dem eigentlichen Prozesse vorausgeht”.²⁹ Tehát a próféta feltárja a bűnt, Isten végső ítélete előtt képviseli az Úr ítéletét és bűnbánatra hív. Mindebben a próféta nem marad csupán a felszínen: az isteni titkok (*mysteria*) vizsgálatához szokott szem behatol az ember titkaiba („*ta krypta tes kardias*”) is, abba, amit a bűnös ember Isten, a többiek s talán még önmaga előtt is rejteget, feltárja az ember belső, titkos világát, nemcsak a bűnök külső formáját, hanem a belső gyökerét is. Az ilyen prófétai „lelkigondozás” elől nem lehet kitérni, itt csak egyet tehet az ember: megalázkodhatik Isten előtt és dicsóíthati őt. Így hangzik fel az újszövetségi próféciában is az ószövetségi próféta megrázó erejű szava: „Te vagy az az ember!” (2 Sám 12:7).

— Az *istentisztelet jó rendje* 14:26—40. Ebben a perikopában Pál az *istentiszteletre* nézve vonja le az eddigiek tanulságait. Hogyan folyják az *istentisztelet* alkalmain a glosszolia és a prófétálás — ez a kérdése. A kiindulópont az, hogy az *istentiszteleten* „*hekastos psalmos echei, didachén echei, apokalypsin echei, glossan echei, hermeneian echei panta pros oikodomén ginesthó*”. A felsorolásból hiányzik a *proféteia* kifejezett említése, de a továbbiakból kiderül, hogy az *apokalypsis* képviseli (vö. 3. v.). A két utolsó kifejezés világosan a glosszoliára vonatkozik. Kérdés, hogy a *psalmos*-t és a *didaché*-t önálló elemnek kell-e tekinteni, vagy ezek is esetleg összefüggésben vannak a két vitatott „alapponttal”, a glosszoliával és a próféciával. Bár a *psalmos*-t össze lehetne kapcsolni a glosszoliával valamilyen módon (vö. 15. v.), az sem lehetetlen, hogy a *didaché* itt a *proféteia* jellemzésére használt szó, mégis mindez egy kissé erőltetettnek hatna. Nem az a célja ugyanis Pálnak, hogy a glosszoliát és a próféciát jellemezze, ezt már előbb megtette, hanem az *istentisztelet* elemeit sorolja fel. Legfeljebb annyit mondhatunk tehát, hogy a *didaché* prófétai típusú eleme az *istentiszteletnek* (értelmes, gyülekezethez szóló beszéd), a *psalmos* pedig a glosszoliához hasonló (Isten felé fordul és a formája glosszolia is lehet, vö. 26. v.). — A felsorolás után az apostol a glosszolia gyülekezeti alkalmazását szabályozza, majd rátér a prófétálás kérdésének rendezésére. A 29—33. versből az a kép alakul ki az emberben, hogy a gyülekezetben ezen a téren valami rendtelenség lehetett. Talán egyfajta, főleg a glosszoliából

kiinduló „ekstatikus anarchia” hatalmasodott el, minek következtében a próféták egymást zavarták a beszédben.³⁰ Ezzel tulajdonképpen a prófétálás elvesztette eredeti hivatását: nem volt képes többé az értelmes bizonyágtevés szolgálatát végezni. Pál ezért arra figyelmeztet, hogy ne tartsa senki a maga ajándékát kizárólagosnak, nincs szükség arra, hogy a prófétai szó mérték nélkül hangozzék (csak „*dyo é treis*”), a döntő az, hogy ki kap erre felülről parancsot és a parancshoz mondanivalót (*apokalypsis*). A próféták nem beszélhetnek „gátolás nélkül” összevissza mindent, mert a mondanivalójuk a gyülekezet vizsgálatának van alávetve (a *diakrisis tón pneymatón* gyakorlása). Ha a Lélek ad indítást, akkor minden rendben fog történni, mert „*ou... estin akatastasias ho theos alla eirénés*”. Örvendetes dolog, ha minél több prófétát szólít meg a Lélek, ha valóban Ő teszi ezt, de tisztában kell lenni azzal, hogy ez csak rendben folyhatik. A próféták megszólalása vagy hallgatása nem „hiúsági kérdés”, nem versengés tárgya, hanem a Lélek fegyelme alatt áll. Pál szavaiból kiderül, hogy az igazi próféták fegyelmezik önmagukat a Lélek szabta rend érdekében, tehát a prófétálás kegyelmi ajándéka nem kapcsolja ki az emberi akaratot. Világos az is, hogy a prófétai szolgálat nem mechanikusan gyakorolható, hanem a Lélek esetről esetre való indítása kell hozzá. (Persze ez nem tévesztendő össze a próféta belső világának a nagyon is szubjektív, emberi indításával). Viszont megfigyelhető, hogy a Lélek választott személyeken szokta adni a prófétai szót, ezeket nevezi az apostol *profétés*-nek. A próféták tehát, bár esetről esetre szóló indításra beszélnek, helyzetük mégis (charismatikus ajándékuknál fogva) tisztségszerű a gyülekezetben, a charisma és tisztség itt még egységben van. A prófétálás célja, „*hina pantes manthanósin kai pantes parakalóntai*”. Ebben a mondatban csak a *manthanein* mozzanata jelent az eddigiekhez képest újat. Az itteni használat megértéséhez Rengstorf Mt 24:32-től jut el: „Die Aufforderung Jesu an die Jünger: *apo de tes sykés mathete tén parabolén* geht davon aus, dass unter der Anleitung Jesu alltägliche Dinge für Jünger zum Ausdruck ewiger Gesetze Gottes werden, wie sie eben in den Worten der Propheten immer wieder ausgesprochen und proklamiert sind. Diese prophetische Schau der Dinge wird unter der Leitung des Geistes..., in zum Besitz der Gemeinde. Es beleuchtet die zuchtvolle Art der urochristlichen Prophetie, wenn Paulus ihr Ziel 1 Kor 14:31 dahin bestimmt: *hina pantes manthanósin...* Auch die Prophetie dient der klaren Verkündigung des Willens Gottes, nicht etwa der Befriedigung der Neugier. Die Gemeinde bedarf ihren dann, wenn sie oder eines ihrer Glieder in bestimmten Lage eine Weise braucht und sie diese in der Schrift nicht findet.”³¹ 1 Kor 14:37—40 *jelenti a mondanivaló összefoglalását*, itt fejezi ki az apostol azt a meggyőződését, hogy aki igazi próféta, felismeri szavában Isten parancsát.

— Ezzel le is zárul az 1. Korinthusi levélnek az a része, amely egészen alaposan foglalkozik a prófétaság kérdésével. *Még egy helyet találunk levelünkben, amely értékesebb felvilágosítást ad*

²⁷ A *panton* és a *pantes* ezekben a versekben az ideális helyzetre utal.

²⁸ ThWzNT az *elenchomai* címszó alatt, II. 471: 19 k.

²⁹ ThWzNT az *anakinomai* címszó alatt, III. 945: 12 k.

³⁰ Ld. Varga Zsigmond, *i. m.* ad loc.

³¹ ThWzNT a *manthaneo* címszó alatt, IV. 411:29 kk.

az újszövetségi próféta-ságról, annak is inkább a formai oldaláról: 1 Kor 11:5—6. Ez azzal a tanulsággal szolgál, hogy asszonynak is adatott a próféteia kegyelmi ajándéka,³² továbbá az újszövetségi próféta-knak mincse arra szükségük, hogy charizmájukat ruházkodásban, hajviseletben, tehát külsőségekben is kifejezésre juttassák, hanem az ilyen kérdésekben a környező világ legpuritánabb és legtisztességesebb szokásaihoz alkalmazkodtak.³³

(3) A többi újszövetségi levél bizonyágtétele. Túlságosan messzire vezetne s az eddigiekhez képest nem sok újat mondana, ha az 1. Korinthusi levél után most már a többi újszövetségi levél kérdésünket érintő minden helyét szintén végigvizsgálánk. Néhányat azonban meg kell említeni: azokat, amelyek valamilyen új szempont felvetését ígérik, vagy az eddig érintett kérdésekben még világosabban igazítanak el.

— Róm 12:6 szerint a próféteia-nak „kata tén analogian pisteós” kell folynia. Kittel szerint az analogian pisteós a metron pisteós (3. v.) paralelje s így nem a „regula fidei des objektiven christlichen Glaubensinhalte oder der Glaubenslehre” kerül itt szóba, hanem azt akarja az apostol mondani, hogy a próféciát csak hívő ember, az is csak a neki adott hit mértéke szerint gyakorolhatja.³⁴ O. Michel is hasonlóképpen vélekedik.³⁵ Úgy foglalhatnánk össze tehát ennek a versnek a tanulságait, hogy a próféta „nem hozhat ki többet magából”, mint amennyit a Lélek neki ajándékozott.

— 1 Tim 1:18 és 4:14 arról tudósít, hogy a Timotheus szolgálatba állítása próféta-i ajándékot nyert ember szavai alapján történt. Ez Isten döntésének a kinyilvánítása lehetett, amely talán a jövődő felvázolásával is párosult.

— Ef 2:20 azt jelenti, hogy a gyülekezet az apostolok és az (újszövetségi) próféta-k igehirdetése nyomán halad előre a hitben.³⁶

— Ef 3:1 kk-ben arról tesz bizonyágot a szerző, hogy Isten kijelentette a próféta-knak és az apostoloknak a „Krisztus titkát” (mysterion), vagyis azt, hogy az evangélium a pogányoknak is szól. Ez a „titok” maga is az evangélium része s felismerése az evangélium teljesebb ismeretét jelenti.

(4). A Jelenések Könyve. A Jelenések Könyvét az Újszövetség egyetlen próféta-i könyveként szokták emlegetni. A könyv szerzője szerint is, próféteia-t tartalmaz (1:3, 22:6.7). A komolyabb vizsgálódás azonban hamarosan olyan jelekre bukkan, amelyek arra mutatnak, hogy itt valami másról van dolgunk, mint az eddig tárgyalt részekben. Szokatlan, hogy a szerző víziószerűen és nem is a gyülekezet körében nyer kijelentést. Újszerű az a mód, ahogyan a próféta a kijelentést tovább adja: az irodalmi út. Ha a prófécia tartalmát nézzük, akkor a gyülekezetekhez írt levelek jellege minden tekintetben megfelel az eddigieknek (a

gyülekezet építése határozott tartalmú, célú igehirdetéssel), a könyv bevezetése is ebbe az irányba mutat (1:3), de a 3. fejezet után következő szakasz egészen szokatlanul csak az (eschatológiai) jövődőről beszél, szemre mintegy a „menetrendjét” adja a végső idők eseményeinek. Éppen ez az utóbbi tény igazít el bennünket: a Jelenések Könyve nem közvetlenül az ószövetségi „nagy próféta-k” szóbeli munkásságának az örököse, hanem kifejezőmódjában és tárgyában az intertestamentális apokaliptika írásos termékeihez csatlakozik.³⁷ Természetesen ez sem legitim, sem kánonikus értékéből nem von le semmit, csupán annyit jelent, hogy megállapításai és tanulságai a gyülekezeti, a szűkebb értelemben vett próféta-ság fenomenológiai kutatásában csak bizonyos fenntartásokkal és elhatárolásokkal érvényesíthetők, vagyis nem lehet azokat az apostoli levelekből és a Cselekedetek Könyvéből nyert adatokkal úgy összelegyíteni, mintha minden tekintetben azonos jelenségről lenne szó itt és ott. Mindezt éppen a leglényegesebb eltéréseknél kell elsősorban figyelembe venni: nem szabad a Jelenések Könyvéből arra következtetnünk, hogy az újszövetségi próféta-k nagyjából víziószerűen nyertek kijelentést, hogy a kijelentésük tartalma elsősorban a végső események rendje volt és hogy kijelentéseiket elsősorban nem a gyülekezet közös alkalmain kapták. A fenti elhatárolást világosan látnunk kell.

(5) A nem legitim, ill. a hamis próféta-ságról szóló helyek tanulságai. Messzire vezetne, ha most a címben megjelölt helyek részletes vizsgálata következne, de ez nem is célja és feladata ennek a dolgozatnak. Bennünket nem a hamis és helytelen próféta-ság érdekel, mint olyan, hanem annak ellentéte. Ezért a következőkben csak a témánk szempontjából gyümölcsöző megfigyelésekről, adatokról lesz szó.

Jézus maga is beszélt tanítványainak arról, hogy majd hamis próféta-k támadnak. Az igaz és a hamis próféta-k közti különbségtétel alapja a „gyümölcs”, az életfolytatás (Mt 7:15). Az utolsó idők jellemző jelensége nemcsak az igaz próféta-k, hanem a hamis próféta-k fellépése is (Mt 24:11, 1 Ján 4:1). A hamis próféta-k vagy a zsidók közül kerültek ki (Csel 13:6), vagy magából a gyülekezetből váltak ki a hellén gnózis hatására (1 Ján 2:19); általában mindig valamilyen, a keresztyén-séggel közeli kapcsolatban álló vallási jelenségről van szó. Lényegükhöz tartozik a hazugság, az antikrisztusi lélek (Mt 7:15, 1 Ján 4:1 kk.). Éppen ebben lesz a legkiválóbb közülük az az eschatológiai alak, akiről a Jelenések Könyve beszél (Jel 13:11 kk.). A hamis próféta-nak nevezett zsidó Barjézus (Csel 13:6), a vallásos szemfényvesztés, a theurgia tipikus képviselője. Ez nagy veszélyt jelentett a misszióra s általában az egyház ügyére.³⁸ Általában mindig az ilyenfajta veszélyek miatt kerül említésre a hamis próféta-ság és innen kiindulva érthetjük meg azt a féltő, de ugyanakkor alapos és kemény kritikát, amellyel az első

³² A 14:34 kk. nem a nők próféta-i szolgáltatás tiltja, hanem az istentiszteletet zavaró „kérdezősködést”.

³³ Ld. Varga Zsigmond, i. m. ad loc.

³⁴ ThWzNT I. 350:21 kk.

³⁵ O. Michel, *Der Brief an die Römer*¹¹ 267. 1.

³⁶ M. Dibelius, *An die Kolosser, Epheser, an Filemon*³ (Handbuch zum N. T., átdolgozta: H. Greeven) 71. 1.

³⁷ Stauffer, i. m. 4—5. 1. (a magyar fordításban: 2—3. 1.) és E. Fascher, *Profetes* (1927), 186. 1.

³⁸ Varga Zsigmond, *Az Apostolok Cselekedeteiről írott könyv magyarázata*. — Előadások a Debreceni Református Theológiai Akadémián. 1954/55. I. félév, 1—23. 1.

idők egyháza a prófétai jelenségeket vizsgálat alá vette.

(6) Összefoglalás.

Amiképp Izraelben, úgy az újszövetségi gyülekezetben is felhangzott a prófétai szó.

A prófétálás a Lélek által nyert kegyelmi ajándék és mint ilyen Isten kegyelmének jele a gyülekezet számára. A prófétai szó alapja a Lélek kijelentése. Ebben a Lélek teljesen szabad, szabadon dönti el, hogy kinek, mikor, milyen tartalmú kijelentést ad.

A prófétai kijelentés elnyerésének és továbbadásának a helye mindenek felett a gyülekezet és annak istentisztelete. A prófétai ajándék a gyülekezet építésére való charisma.

A prófétai ajándék hordozói a gyülekezetben a próféták. Helyzetük, charismájuk alapján, a gyülekezetben egyre inkább tisztségszerű. Vannak próféták, akik egy, vannak, akik több gyülekezetben munkálkodnak. Próféta nő is lehetett. A prófétálás charismáját sokszor nemcsak a kifejezett próféták, hanem mások, pl. az apostolok is elnyerték.

A prófétai szó Isten titkos döntéseit tárja fel a gyülekezet számára. Megvilágítja a gyülekezet életének, a hétköznapiak látszó eseményeknek a rejtett összefüggéseit. Sokszor a jövődőt is feltárja, hogy a gyülekezet felkészülhessen rá. Mind- ezzel a prófétai igehirdetés az egyház épülését szolgálja. Egészen konkrét utasításokat ad szolgálati, személyi, missziói stb. kérdésekben, szinte azt mondhatnánk: megszabja az egyház életét és útját. Döntés elé állítja a gyülekezetet az engedelmesség kérdésében, megmutatja a bűnöket és bűnbánatra hív. A prófétai szó hirdeti a gyülekezetnek az evangélium vigasztalását, közvetíti annak fegyelmező, tettekre sarkalló erejét, biztat a hitben való hűségre, megerősít abban és munkálja a gyülekezet hitben való előrehaladását, erősödését, tanácsolja a gyülekezet tagjait. Összefoglalva: a próféta a charismatikus, lelkigondozás-szerű igehirdetés szolgálatát végzi.

A prófétai szó emberek felé forduló értelmes, felelős, konkrét beszéd. A kijelentés elnyerése és továbbadása közben sem az értelem, sem az akarat nem kapcsolódik ki. Az elnyerés eszköze lehet vízió is, továbbadása pedig megmagyarázott prófétai jel által és irodalmi úton is történhetik.

A Lélek által munkált prófétálás egyik legjellemzőbb vonása a rend tiszteletben tartása. A próféták nem versenghetnek egymással és megszólalásukat nem szabhatják a saját belső világukhoz, csak a Lélek kijelentéséhez. Az igazi prófétálás fegyelmezetten folyik, nem szenzációkeltésre való, kerüli a külsőségeket, a feltűnést. Az igazi próféta tudja, hogy mások is elnyerhetik a Lélek kijelentését. Nem is akar többet mondani annál, ami neki adatott, szolgálatát a neki adott hit mértéke szerint végzi.

A gyülekezeti prófétálás a sátáni lélek által veszélyeztetett terület. Ezért a gyülekezet a Lélek segítségével megvizsgálja a prófeciát. A döntő ismertetőjel és mérték az egész életet átfogó, szó-
am és tettekben elmondott hitvallás.

Az Újszövetségen belül arról is gondoskodott a Lélek, hogy a végső idők eseményei is feltáru-
nak a gyülekezet előtt. Ez is az újszövetségi pró-
fétaság kereteibe tartozik, de egészen szokatlan,
szinte egyedülálló módon történik. Ennek az apo-
kaliptikus prófétaságnak az irodalmi termése a
Jelenések Könyve.

A prófeciára ebben a világkorszakban van szük-
sége a gyülekezetnek, ezért annak elmúltával a
prófétaság korszaka is lezárul.

IV.

A prófétaság további útját az egyházban, a kez-
deti korszakot tekintve, elsősorban a *Didaché* és
Hermas tárja fel. A *Didaché* nagy tiszteletben
tartja a prófétákat: az apostolokkal együtt em-
líti őket (11:3), nem kerülnek *diakrisis* alá, mert
ez a Lélek elleni bűn volna (11:7). Az ismertető-
jel újra csak az életfolytatás, de itt már erős asz-
kézis a kívánalom (11:8, 11:10, 11:9.11.). Felbuk-
kan annak a veszélye is, hogy a prófétaságot szem-
élyileg és tárgyilag helytelenül, önző módon
használják fel. A *Didaché* egy olyan átmeneti kor-
szakot tükröz, amelyben a vándor próféták he-
lyébe egyre inkább a megszilárduló gyülekezeti
tisztségek viselői lépnek.³⁹ — *Herm* 11. fejezete
egyfajta hamis prófétákról beszél, akiknek a mű-
ködése a pogány orákulum-prófétákéhoz hasonló.
Az igazi próféta ismertetőjelét ő is az életfolyta-
tásban keresi. Az igazi próféta nem használja ki
önző módon a gyülekezet segítő-készségét (12) és
a gyülekezeti összefüggéseken prófétál.⁴⁰

— Mindez érzékelteti azt a sok visszaélést, ve-
szélyt, amely már az apostoli kor után egyre in-
kább a prófétaság háttérbe szorulását és az egyéb
tisztségek érvényesülését eredményezte. A negye-
dik század *montanizmusáig* kell várnunk, míg újra
egy szélesebbkörű prófétai mozgalom támad, de
ennek már nem sok köze van az újszövetségi pró-
fétasághoz, mert rajongó, ekstatikus visszaélések-
kel párosult. A prófétaság, mint legitim tisztség
végül is eltűnt az egyház életéből.⁴¹

Vajon ezzel megszűnt a prófétai szolgálat, a
prófétai charisma is? — Nem! A prófétaság ha-
tára a „szemtől-szembe” látás ideje. Az egyháznak
továbbra is szüksége van a prófétai szóra, a cha-
rismatikus lelkigondozásra, vigasztalásra, intésre,
eligazításra. Isten adja is ezt, ha nem adná, ez azt
jelentené, hogy többé nem kegyelmes ahhoz az
egyházhoz, amelyiknek a számára a prófécia a ke-
gyelem jele. A prófétaság megszűnt mint hivatal,
de él mint charisma, mint szolgálat. Nélküle az
egyház élete minden területén csődbe jutna.
Hangzik ma is a prófétai szó, csak nyitott fül kell
a meghallására...

Kovács Attila

³⁹ Fascher, i. m. 186. l.

⁴⁰ Hastings, *Dictionary of the Apostolic Church* (1919) II. 280. l. (*The History of Prophecy in the Sub-
Apostolic Age* címszó alatt) és Fascher, i. m. 187. l.

⁴¹ Ld. a 40.

A keresztyénség az atomkorszakba lépés idején

— A Budapesti Evangélikus Theológiai Akadémián
1958. IX. 26-án tartott előadás —

Néhány szót szeretnék előjáróban elmondani magamról. Még soha sem voltam Magyarországon, bár már régebben megvolt bennem az a kívánság, hogy az Önök országát meglátogassam. A hitleri időkben nem mehettem külföldre. Königsbergben voltam docens. Azonban nagyon hamar eltávolítottak és el kellett onnan mennem, mégpedig azzal a lelkészképző szemináriummal együtt, amelyet ott megalakítottam. Westfaliában kötöttem ki. Nagyon izgalmas és nehéz idő volt ez a teológiai munka számára is. Két éven át a „föld alatt” kellett dolgoznunk és újra meg újra át kellett helyeznünk tevékenységünk területeit, mert a Gestapo állandóan a nyomunkban volt. A lengyel határ közelében az erdőben, azután az Odera melletti Frankfurt közelében egy ház pincéjében, később Potsdam mellett, majd Dortmundban egy ház padlásán, végül három különböző faluban folytattuk munkánkat. *Wilm* egyházi elnök volt abban az időben a vezető lelkész. Voltunk *Hahn* professzornál és *Leo* docensnél, ennél a zsidó származású, igen kiváló embernél. Kelet-Poroszországban sokan börtönbe kerültek, akik a Hitvalló Egyház tagjai voltak. Diákjaimmal együtt fogságba kerültünk, ahonnan együtt is szabadultunk. A börtönben énekeket énekeltünk, és az egész börtön együtt énekelt velünk. Diákjaimmal együtt lenni mindig boldogító volt számomra. De azután egyedül fogtak el és egyedül, a hallgatóim nélkül voltam bezárva. Amikor kiszabadultam, hamarosan elkezdődött a háború. Én segédlelkész voltam egy dortmundi gyülekezetben. Ugyanis mint lelkészt nem alkalmaztak, mert „az állam ellensége” voltam. Viszont a gyülekezeti segédlelkész ellenőrzés nélkül végezhetette szolgálatát. Ebből is látni, hogy milyen jó, ha az ember segédlelkész. Hogy részleteket is tudjanak, elmondom még, hogy ezen a szolgálati helyemen négyezer lélek volt ránk bízva a gyülekezetben, Dortmund központjában. A háború után száz (!) ember lakott a romok között — a négyezerből. Nagyon sokan meghaltak és elmenekültek. A pincékben kereszteltem és temettem. A háború végén megfogadtuk azt, hogy ha ezt a háborút túléljük, minden erőnket megfeszítjük egész hátralévő életünkben, hogy ilyesmi többé ne történjék. Éppen ezért — és ezt válaszolom *Pálffy* dékán úr kedves köszöntő szavaira — nem akarok *csak* professzor maradni, hogy ez még egyszer semmiképpen ne történjék meg. Láttuk a háború legrosszabb következményeit. Láttuk a foglyokat és láttuk őket meghalni. Láttuk az elhurcoltakat. Láttuk, amint az orosz foglyok nálunk nagy tömegekben meghaltak. Minden reggel 20—25 mezítelen, lesoványodott holttest érkezett a temetőbe, ahol elégették őket. Az orosz foglyoknak nem volt szabad német légó-pincébe bemenniük. Az orosz asszonyok ráhajoltak gyermekeikre és úgy védték őket a légitámadások idején. A foglyoknak úgy kellett lemenniük a bányákba, hogy reggel egy darab kenyéret sem kaptak. Átéltük a

zsidók elhurcolását is. Átéltük azt is, hogy még keresztyén embereknél is milyen nehéz volt számukra rejtkehelyet találni. Mi úgy éreztük akkor, hogy többé nem vagyunk igazi németek. Szégyelltük magunkat, hogy németek vagyunk.

Szeretnénk, hogy egy igazi Németország születne végre, amely szabad volna ezektől a bűnöktől. Ezért küzdünk. Ezért harcolunk a békéért is és a barátságért a szomszéd népekkel. Mi sem érthetünk egyet azzal a felhívással, hogy a kommunizmus ellen atomfegyverekkel kell harcolni. Az ilyen gondolkozásmód csak annak folytatása, amit az ún. Harmadik Birodalomban szenvedtünk át. Ennyit — rövid bevezetésül — a magam személyéről.

1945 után gyakran megkérdezték, hogy vajon a Hitvalló Egyháznak vége van-e már? Sokan azt mondták: Vége van, betöltötte szerepét. Sokan mások azt mondták: Mi vagyunk a Hitvalló Egyház, mi egyháztagok vagyunk. Ismét mások azt gondolták, hogy a Hitvalló Egyház győzött. De ez csak külső látszat volt, mert ezt a győzelmet a szovjet csapatok bevonulásának köszönhetjük. A Hitvalló Egyház sohase győzött. A legnagyobb veszedelem éppen az a gondolat volt, hogy mi győztünk és mai életünk sok árnyoldala éppen a Hitvalló Egyház küzdelme eredményeinek ebből a hamis értelmezéséből származik. Az „ecclesia militans”-ból egyszerre „ecclesia triumphans” lett és a keresztest felcseréltük a glóriával. Azt hiszem, hogy ez a fogalmazás egy „lutheri” fakultás előtt minden további nélkül érthető. Az 1945 utáni évek nemezszer nehezebbek voltak az 1945 előttieknél. Az egyház igazi harcának helyére a hidegháború lépett és mindenki azt mondta nekünk: „Ezt velünk együtt kell csinálnotok, mert ez az egyház harcának a folytatása.” Mi azonban azt feleltük: „Ez a hidegháború nem a mi gyermekünk; ez csak egy az egyházba becsempészett fattyú, egy kakukfióka.” Mi jól körülnézegettük ezt a gyermeket és úgy voltunk vele, mint *Izsák Jákóbbal*, amikor körültapogatta az *Ézsau* ruhájába felöltözött, kezéin és nyakán kecskebőrt viselő *Jákóbot*: „A szó *Jákó*b szava, de a kezek *Ézsau* kezei.” *Izsák* nem ismerte fel a félrevezetést, de mi különbséget tudtunk tenni. Az ilyen idők nagyon nehezek, a lelki döntéseknek az idejé ezek. És hányan hallgatnak, amikor mások beszélnek.

Most azonban egy új téma kristályosodik ki és ez kapcsolatos az atomfegyverekkel. És a jelek szerint ez lesz új, igazi témává a keresztyének számára. Ismeretes, hogy annak idején az a téma, amelyen az egyházi harc fellobbant, az úgynevezett „árjaparagrafus” volt. Nagyon sok keresztyén ember azt mondta abban az időben, hogy ennek az ügynek semmi köze sincs a *Jézus Krisztus*ba való hithez. Sok teológiai professzornak is az volt a véleménye, hogy az árja paragrafusnak nincs kapcsolata a dogmával. *Barth Károly* akkor et

mondotta: „Az antiszemitizmus ma a Szentlélek elleni bűn.” (Így is lehetne fordítani: A Szentlélek elleni bűn mai formája az antiszemitizmus.) Sok gyülekezeti eleinte nem értette meg ennek a tételnek igazságát. Amikor azonban az Izrael népe elleni bűnök egyre súlyosabbak lettek, megnyitották a szemek. Meggyőződésem szerint hasonló folyamat fog bekövetkezni az atomfegyverekkel kapcsolatosan is. Sok teológus azt mondja nálunk, hogy: „Az atomkérdésnek semmi köze a teológiához; ezt a problémát a szakértőknek kell átengedni.” De kik ezek a szakértők? A politikusok és a katonatisztek. És amikor az igazi szakértők: az atomszakértők, a legelső fizikusok is azt mondták, hogy az atomfegyvereket feltétlenül el kell tiltani és el kell pusztítani, akkor egyes teológusok még mindig azt mondták, hogy semmi közünk az ügyhöz, mert az a szakértők, már tudniillik a politikusok és a katonatisztek ügye. Így például *Künneth* erlangeni professzor és sok egyházi vezető ember is erre az álláspontra helyezkedik. Azt mondja, hogy az atomkérdés erkölcsi kérdés és a hittel nincs kapcsolatban. Szerintem azonban minden valószínűség szerint éppen ezen a kérdésen dől el, hogy van-e még igazi kereszténység?

Amikor mi nem ismertük fel, hogy Izrael népének és az egyháznak közös a gyökere, megszűntünk igazi egyház lenni. Bár kereszteltünk, tetettünk, eskettünk, úrvacsorát osztottunk, prédikáltunk, imádkoztunk, harangoztunk, — mégsem voltunk keresztényen egyház és keresztény emberek. Így van ez ma is. Ma is ugyanezeket csináljuk. De amiképpen a zsidókérdéssel kapcsolatban elvágtuk az egyház virágjának gyökereit és nem sok hiányzott, hogy a virágok teljesen elhervadianak, ugyanez a helyzet következik be, ha mi együttműködünk az atomfegyverkezés híveivel. Teológiailag itt nem arról a szövetségről van szó, amelyet Isten az Ő választott népével, Izraellel kötött, nem a kegyelmi szövetségről van szó, amelybe mi kegyelem által beleplántáltattunk, hanem arról a szövetségről, amelyet Isten a teremtésben kötött az emberrel. Az atomfegyver merénylet az emberi élet ellen és ezért ebben a harcban együtt vagyunk minden nem hívővel. Úgy gondolom, hogy a Római levél egyik Igéjét másképpen kellene fordítanunk, valahol így „Ő nemcsak a kereszténynek Istene, Ő a pogányoknak az Istene is.”

Amikor határozott és egyértelmű nemet mondtunk az atomfegyverkezésre, ezért az életért szálunk sikkra, amelyet Isten ajándékozott ennek a világnak s amely komoly veszélyben van. Ez a motívum több mint az élet iránti tisztelet: ez annak a tudása, hogy Isten az életet szereti, Isten az életet akarja, és ha mi támadást intézünk maga ellen az élet ellen — márpedig ez történelmé az atomfegyverek használatával —, akkor az *abszolút rossz* eszközei vagyunk. Akkor állhatnak még a templomaik, zúghatnak a harangok, reprezentálhatnak a püspökök, beszélhetnek az újságjaink keresztény korszakról, — ez mind semmi, az egyház nincs már. Az atomhalál nemcsak az életet, hanem magát az embert fenyegeti, mégpedig az igazi embert. Ki tudja, miféle gigászok vagy torz lények maradnának meg az atomáris pusztulás után? Lehet, hogy az ember élettani szubsztanciájában teljesen megváltoznék. Lehet,

hogy az ember, mint „típus”, az ember nevű „típus”, aki Jézus Krisztusban jelent meg mi közöttünk — kialszik, megszűnik létezni.

Meg kell tanulnunk, hogy az ember test és lélek egysége. A teológiai vitákban gyakran halljuk: Lehet, hogy az atomháborúban az ember teste elpusztul (úgyis el kell pusztulnia), de fő, hogy a lelke megmeneküljön. Ezt mi nem mondjuk. Asmussen és mások azzal vádolnak minket, hogy mi „az ember fizikai egzisztenciáját túlértékeljük”. Valaki azt mondta a zsinatunkon: Az atombombával az embernek csak a fizikai egzisztenciája semmisül meg, de a lelke megmarad. Ugyanezt válaszolta Canterbury érseke is *Toynbee*-nek. Ez a válasz talán a görög dualizmus válasza, lehet egy eltorzított platonizmus válasza, de semmiképpen sem keresztényen válasz, hanem merő pogányság. Ez a vita mégsem felesleges. Ezzel a vitával sokkal közelebb jutunk az Ótestamentum teológiájához és távolabb kerülünk a görög dualizmustól. A Biblia szerint az ember test, lélek és szellem egysége. Arról a veszélyről van szó, hogy az ember, *mint ember* szűnik meg létezni.

Mindezt ma még kevesen látják világosan, kevesen tudják, hogy milyen csodálatosan jó az ember és szép az élet a teremtése szerint. Nemcsak a kegyes ember, nemcsak a keresztény, nemcsak az okos, hanem az Istentől eltávolodott ember is, a még képzetlen ember is. Nem szabad kettéhasítanunk az emberiséget, mert mindnyájan egyek vagyunk a teremtésben és Jézus Krisztusban. Ő az ember ösképe, archetypusa. És ezért hisszük, hogy egy új fázis mutatkozott napjainkban a kereszténység feladata tekintetében. Lehet, hogy Istennek még egyszer egy hitvalló kereszténységre van szüksége, és hív minket, hogy lépünk elő egy ilyen bizonyágtétellel az Ő teremtéséért és az emberért. Ezért az emberért és ezért a világért. Lehet, hogy ebben a harcban ez alkalommal nem maradunk egyedül. A Harmadik Birodalomban még nagyon elszigetelték voltunk. Sokan megértettek, sokan szerettek minket, végül mégis egyedül maradtunk. És még egyet: *teológiailag* nem értettek minket, csak politikailag vették komolyan az egyházi harcot. Ma azonban másként van. Azt hiszem: ma sokkal több kapcsolatunk (Kontakt) van a többi egyházakkal, amelyek meghallják a mi hangunkat és együtt mennek velünk az úton. A prágai konferencián láttuk, hogy a Kelet egyházaiból sok jó munkatársunk és testvérünk van, akik elhatárolták, hogy nem hagynak egyedül bennünket. Ez nagy vigasztalás és nagy ígélet számunkra. És ezért olyan szép ma Keleten látogatni. Mert ott sokszor jobban értenek minket, mint a nyugati egyházak.

Mit mondjak tárgyyszerűen ehhez a kérdéshez? *Ernst Wolff* teológiai professzor nyolc nap múlva tart nagy előadást erről a kérdéstről. Tudniuk kell, hogy súlyos nézeteltérés és nagy szakadás van ma nálunk a teológiai fakultások és az egyházi emberek között e kérdésben. Szeretném, ha Önök is ismernék mindazt, amit erről a problémáról pro és contra írtak és mondtak. Azt hiszem, hogy Önök között is akadnának, akik azt mondanák: „Ezt nem fogjuk csinálni.” Mások azt mondanák: „Ezt csinálni kell.” Ha így volna, akkor kezdene el ez a probléma igazán izzani Önök között. És

kell is, hogy izzó legyen ez a probléma, mert más-ként az emberek nem jutnak el igazi meggyőző-désre. A mi nyugati államainkban nem akarják ezt a meggyőződésre-jutást. Még Svájcban is meg-tiltották, hogy egy ilyen kongresszus az ország te-rületén tanácskozzék. Ezért jön *Barth Károly* Frankfurba előadást tartani. Hollandiában, Fran-ciaországban a pro és a contra nagyjából egy-forma. Nagyon élesek, de nagyon józanok az an-golok. Mindez azt jelenti, hogy *ébredünk*. Rá-ébredünk egy igazi keresztyén problémára. Re-méljük, hogy ez az ügy nem marad pusztán né-met ügy, hanem a keresztyénség ügye lesz, leg-alábbis Európában.

Hogyan értünk el az atomkorszakhoz? Talán két emberöltővel kell vizsamenünk. 1890 körül azt gondolták a fizikusok, hogy a fizika minden problémája lényegében meg van oldva. *Helm-holtz*ot tekintették annak, aki a fizika és a me-chanika fejlődésének rendszerét lezárta. Akkor egy professzor új, addig ismeretlen sugarakat fe-dezett fel, amelyek szilárd testeken is áthatoltak, ellentétben a fénysugarakkal, elektromossággal és a hővel. Ez a professzor feljegyezte megfigyelé-seit és elküldte néhány kollégájának. 1896-ban járunk: a professzor *Röntgen* volt. Egyik barátja fejszóvalva mondta: „*Röntgen* teljesen normális-nak látszott; úgy látszik, meghibbant.” Így jelent-kezett első ízben egy új kezdet, egy új kiindulás a fizikában. Nem sokkal később *Curie* asszony és férje felfedezte a rádium bomlását. A fejlődés ez-után nagyon gyorsan haladt tovább és néhány év múlva már jelentkezett az a lehetőség, hogy van-nak olyan atomok, amelyek más atomokká vál-tozhatnak át. Az első világháború vége körül *Rutherford* késve érkezett egy értekezletre, ame-lyet az angol hadügyminisztériumban tartottak. Emiatt nagyon haragudtak rá. Védekezésében vagy magyarázatában ezt mondta: „Amit most felfedeztem, sokkal fontosabb, mint az egész há-ború. Megtaláltam az atomok átalakulásának módját.” Ismét eltelt néhány év, amely alatt az atomfizika nagyon felvirágzott. Ez a néhány év lett az új világekorszak alapjává. Később — 1945-ben — Göttingába kerülve meglátogattam *Hahn* professzort. Róla tudnunk kell azt, hogy ő találta meg azt a formulát, amely leírja az atommag bomlásának törvényszerűségeit. Ezt a formulát — jól figyeljünk! — 1939 tavaszán publikálta. 1945-ös találkozásunkkor ezt mondta: „Ha tud-tam volna, hogy mi lesz belőle (mire használták fel), nem publikáltam volna.” Ebből adódik szá-munkra egy döntő kérdés: Tudhatja-e egy tudós, hogy mi lesz az ő kutatásainak eredményeiből?

Ott tartunk tehát, ahol a természettudósok any-nyira megijedtek felfedezéseik következményeitől, hogy egy egészen új állásfoglalás alakult ki kö-zöttük. A liberálisizmus korszaka végére ért. Ma már nem lehet mindent megvalósítani és meg-tenni, ami tudományosan (elvileg és gyakorlati-lag) megvalósítható. Ez döntő dolog. Mert eddig az volt az általános vélemény, hogy ami tudomá-nyosan lehetséges, az egyben humánus, haladó dolog. Most világoossá lesz, hogy *van határ*, amit nem szabad átlépni, ha a tudomány feltételét: az emberi életet nem akarjuk veszélyeztetni. És most a természettudósok hozzánk fordulnak és megkér-dezik a teológusoktól: *Hol fut ez a határvonal?*

Lehet-e ezt erőszakkal megvonni? Például az ál-lam beavatkozása, vagy az egyház szava útján? Vagy pedig ezt a határt maga a tudomány szabja meg? Isten nélkül megláthatjuk-e ezt a határ-vonalat? Azonban miféle Isten van? Nem üres szó ez csupán? A mi számunkra — mondják a természettudósok — Isten csak üres szó. Ezért kérdeznék. Tudunk-e válaszolni? Szeretném tudni, hogy mit válaszolnának Önök? Mit mondanának Önök, ha a gyülekezetben beszélnek és egy orvos vagy mérnök hívuk megkérdezné Önöktől: Hol van hát a tudomány határa? Nem vehetnénk elő a Heidelbergi Kátét vagy az Ágostai Hitvallást és nem mondhatnánk egyszerűen ezt, hogy tessék elolvasni, itt van a felelet. Új felismerésre kell őket vezetni. Itt most a teológiának kell olyan feleletet adnia az egész tudomány alapvető prob-lémájára, aminőt régen a filozófia adott. Nem csoda, hogy a filozófia ma csődöt mondott ebben a kérdésben. *Jaspers* heidelbergi filozófus nagy művet írt erről a kérdéstről, de nincs benne az igazi felelet. Könyvének vége egy hitvallás az em-beri értelemről. Ez azonban nem hitvallás vagy legfeljebb csak nyugati értelemben vett hitvallás. Ez az egész könyv leggyengébb pontja.

Itt egy olyan igazi kérdés lép elénk, amely igazi feleletet vár. Tudunk-e válaszolni a kérdésre? Csak akkor tudunk felelni, ha Istenről olyan vallástételt tudunk tenni, ami új szabadságot ad és új határt (korlátot) mutat a tudományon belül. Mert ami ennek a fizikának, technikának eredményeként előttünk áll, az nem más, mint a konkrét isten-nélküliség. Úgy látszik a helyzet, mintha nem volna ott többé az élet Bírāja, és mi azt tehet-nénk, amit csak akarunk. Mintha — kegyes frá-zisaink ellenére — a pokolban élnénk és arra kí-váncoznánk, hogy az emberiség másik felét elpusz-títsuk, mintha azt akarnánk, hogy a föld két részre szakadjon. Mintha nem akarnánk, hogy Isten fel-hozza napját mind a jókra, mind a gonoszokra, és esőt adjon mind az igazakra, mind a hamisakra.

Ezek miatt az okok miatt került nálunk ma egy-máshoz nagyon közel a természettudomány és a teológia. Ez egészen új helyzet, ha a legutóbbi év-tizedekre tekintünk vissza. A szellemtudományok ma sokkal távolabb vannak tőlünk, mint a termé-szettudományok. A jogászok, irodalomtörténé-szek, esztéták, stb. ma nagyon messze állnak tőlünk. *De a természettudományokba egy olyan új kérdés tört be, amelyet valószínűleg nem lehet a teológia nélkül megoldani. Az azonban biztos, hogy nem azzal a teológiával lehet megoldani, ami eddig a mi teológiánk volt, éppúgy, mint ahogy a reformáció korának kérdéseit nem lehetett megol-dani a skolasztikával.*

Az első tehát, amit mondani szeretnék Önök-nek az, hogy az atomkorszak kezdete egy új be-szélgetést indít meg a teológia és a természettudomány között. A végső pont ebben a beszélge-tésben maga az Isten. Nem valami „sacrificium intellectus”-t (az értelem keresztfeszítését, megáldozását) kell megtennünk, hanem újra meg kell értenünk, hogy a föld és minden, ami azon lakik, az Úré és Ő minket munkatársaiul hívott el. Azt is meg kell értenünk, hogy olyan korszak-ba léptünk, amelyben „együttlformálók” vagyunk, együttesen felelősek vagyunk az életért. Nemcsak azért vagyunk felelősek, hogy a másik ember

megtérjen. Nemcsak a társadalomért vagyunk felelősek. Régen meghaladott korszakok azok a számunkra, amikor ezek voltak a főkérdések. Feladatunk ma sokkal messzebbre nyúlik: az ember — Istennek a felelős munkatársa magáért az életért. Az ember felelős az ember-voltáért. Ezt a mi gyülekezeteink nehezen értik meg. Valószínűleg Önök között sem más a helyzet. Ez a maradiság a mi lustaságunk következménye. Mi egyszerűen alkalmazkodunk ahhoz a régi stílushoz és gondolkodáshoz, ami a gyülekezetekben van. És a gyülekezetek is azt gondolják: Ezek, ilyenek az igazi lelkesek. Ez azonban tiltott dolog számunkra! Nem szabad tovább aludnunk! Nem szabad többé a régi formulákkal elálatnunk a keresztyénséget amíg aztán egy napon az emberiség elleni legnagyobb gonosztett egyszer valósággá lesz. Isten éber keresztyénséget akar. Isten krisztusiságot (Christentum) és nem keresztyénséget (Christenheit) akar. Nem alvó és visszafelé forduló keresztyénséget akar; nem olyant, amelyik fülére húzza a hálósapkát és azt mondja: „Ezek a kérdések nem szerepelnek a dogmatikában.” Nem azon fordul meg a dolog, hogy ezek a kérdések előfordulnak-e a dogmatikában. Ha nem fordulnak is elő, ezek a kérdések *vannak*, és bele kell kerülniök a dogmatikába. Ez az a nagy feladat, amely elé odállítja a teológiát a természettudomány: vajon sikerül-e Istent mint igaz Istent úgy megbizonyítania, hogy Isten nyilvánvalóvá lesz az emberiség számára? De milyen borzalmas az előttünk álló fenyegetés, éppen olyan nagyszerű az az eredmény, amely reánk vár, ha ennek a feladatnak megfelelünk. Amilyen Isten-nélkülinek (isten-telennek) látszik az a világ, amelyet egy atomfegyverkezés magával hozna, olyan Istennel teljesnek látszik az élet, ha sikerül a küzdelmünk. Azt hiszem, hogy ez a döntés nem az én hitemtől függ. A mi hitünk mindig egyedül Jézus Krisztuson függ. De ha hitünk ezzel a kérdéssel kapcsolatban nem bizonyul élőnek, akkor ez a hit halott. Említettem, hogy a zsidókérdésben a hitünk nem bizonyította magát élőnek. Meg kellett látnunk, hogy hitünk nacionalista „hit”, „vérbe és talajba” (Blut und Boden) vetett „hit” volt, de nem a Jézus Krisztusba vetett hit. Lehet hogy hitünk az atomkérdésben sem bizonyul élőnek és megmuatkozik, hogy hitünk embertelen, nem földi, nem békeszerető „hit”. Lehet, hogy e kérdésben az egyház számára csak magáról az egyházzal van szó, de nem Istennel, aki az élet Ura és aki a hívek tanúságtételében mint a világ Teremtője és fenntartója akarja magát megbizonyítani Jézus Krisztusban.

Egy másik mozzanatot is meg akarok még említeni, hogy lássák a helyzetet, amelyben vagyunk. Így fogalmazom: az atombombának van bizonyos nemezise. Az atombomba nemezise végeredményben a zsidókérdés „elintézésében” gyökerezik. A legtöbb szakember, aki az atombomba létrehozásában nagy eredményt ért el, Göttingenben együtt tanult. Edgar Jungk Heller als tausend Sonnen című könyvében leírja, hogy a fiatal tudósok az élet varázsától és a tudomány szépségétől elbűvölve éltek és dolgoztak együtt. Így Oppenheimer, Weizsäcker, Heisenberg, Planck, a kvantummechanika felfedezője. Ott volt a dán Nils Bohr, Teller Ede, a magyar tudós ott került szoros barátságba Weizsäckerrel. És akkor következett el a borzal-

mas gaztett és szerencsétlenség: a zsidók kiirtása a németek közül. A kiváló tudósok közül a zsidó származásúak elmenekültek külföldre. Nils Bohr is elmenekült; őt egy angol repülőgép vitte Amerikába, biztonságba. A külföldre menekült tudósok a németeknél minden tudományos és műszaki eredményt lehetségesnek tartottak. Teller azt mondta, hogy a németek meg fogják csinálni az atombombát, mert vannak kitűnő kutatók, akik Hitlerért dolgoznak. Így került sor Einstein ismeretes levelére, amelyben javasolta Roosevelt elnöknek, hogy állítsák elő az atombombát. Nem félelmetes ez az összefüggés? Nem Einstein levelére gondolok. Németországban ma gyakran azt gondolják, hogy a zsidókérdés „elintézett dolog”: a halottakat nem lehet elevenné tenni, az élőket kárpótolni fogjuk, egyébként hallgatunk az egészségtől és nem vesszük észre, hogy az atombomba annak a szörnyű dolognak a folytatása, amit akkor tettünk! Úgy lebeg felettünk, mint az olyan bűnbánat hamuja, amelyet nem hajtottunk végre.

Lehet, hogy némelyek ezt az összekapcsolást konstruálnak mondják. Megtehetik. Én azonban szilárdan meg vagyok győződve, hogy egy ember sem szánta volna rá magát egy ilyen pusztító eszköz megkonstruálására, a tudomány szörnyszülöttjének létrehozására, ha a zsidóirtás szörnysége nem következett volna be. Képzelmek el, mi lett volna, ha ezt a felfedezést egy Hitler-nélküli 1939-ben teszik, a kutatók egymás iránti barátságának virágzásában? Gondolják, hogy bármelyik tudós is gondolt volna arra, hogy ebből a felfedezésből ilyen szörnységet alkossanak? A németek antiszemitizmusa és a háború volt az a két összetevő, amelyeken keresztül a tudomány útja tévútra került. Természettudósaink persze ezt akkor nem is álmodták. Amikor a német tudósok Angliában a fogolytáborban voltak és a BBC bejelentette, hogy Hiroshimára atombombát dobtak le, azt mondták, hogy ez — blöff. Amikor az angol ezredes is odament hozzájuk és megerősítette a hírt, csak akkor hitték el. És ezen az éjjelen őrséget kellett tartani Hahn professzor szobájában, mert ő nem akarta ezt a napot túlélni. Ez a Hahn professzor később az elsők között volt, akik állandóan harcoltak az atomfegyverkezés ellen. És meg van rendülve, hogy az egyházban az ő szavára egyáltalán nem figyelnek. Hahn professzor Niemöller dahlemeri gyülekezetéből való. Az emberek értetlenségét bibliai szóval porosis-nak, megkeményedésnek nevezzük. És tulajdonképpen a keresztyén körök keményedtek így meg. A „keresztyén” nevet is viseli az a párt, amelyik egyhangulag az atomfegyverzés mellett döntött. Erről nem akarok többet itt mondani. De egy bizonyos: az, hogy a keresztyén név semmit sem garantál. Jézus Krisztus mondja a Máté evangéliumában: Nem aszerint ítéltetünk meg, hogy „Uram, Uram”-ot mondunk-e, hanem hogy mennyei Atyánk akarata szerint cselekszünk-e. Ha felismerjük, hogy milyen szörnyű mindaz, amit Izrael népe ellen elkövettünk, akkor azt is felismerjük, hogy az atombomba ezért a bűnünkért reánk szakadt ítélet és könyörögnék azért, hogy ez az ítélet vétessék el tőlünk.

Kettős nemezis kapcsolódik az atombombához. A háború végén az amerikaiak nem tudtak szabadulni attól, ami a kezükhöz tapadt. Mit gondol-

nak: mit adnának az államférfiak azért, ha nem volna, ami most hozzájuk tapadjon?! Az amerikaiak az atombombát Németországnak szánták. Valószínűleg a Ruhrvidékre kaptuk volna, ha a háború nem fejeződik be előbb. De befejeződött. Ami Európának volt szánva, azt Ázsián próbálták ki. Egy keresztyén lelkész imádságaitól kísérvé szálltak föl a repülőgépek a Japánnak szánt atombombával. Gollwitzer abban a könyvében, amelyet az atomfegyverkezésről ír, nyilvánosságra hozta ezt az imádságot. Ha elolvassuk, villámcsapásszerűen megvilágosodik előttünk az, hogy hova kerül az az egyház, amelyik elfeledkezik a maga hivatásáról és egy olyan nacionalista istene van, akivel az ellenséget megsemmisíteni akarja. Valószínű, hogy Ázsia az atombombát soha nem felejtí el nekünk, keresztyén és fehér embernek. Lehet, hogy az atombomba a fő oka az európaiak által végzett keresztyén misszió végének Ázsiában. Nem a keresztyénség missziójáról szólok, ez egészen más dolog. Megfigyelhetjük, hogy most egy egészen új hasadás mutatkozik köztük és Ázsia között. Mi nagyon hatalmasnak gondoljuk magunkat azzal, hogy az atombomba a kezünkben van. Pedig az atombomba valójában megkötöz bennünket, és nem hisznek nekünk Ázsiában, ha atombombával a kezünkben demokratizmusról és humanizmusról beszélünk. Az atombomba valójában a hatalom (Macht) tehetetlenségét (Ohnmachta) mutatja meg. Ha nem volna, bizonyosan okosabb politikát csinálnánk.

Még két pontot szeretnék kifejteni. Az atombombát némelyek azzal az indokolással akarják bevetni, hogy az emberiség napjainkban kettészakadt. A felvilágosodás kezdetén az a nagy szerencsénk volt, hogy többé-kevésbé egységes volt az emberiség. Az emberiség egysége minden felvilágosult filozófia orientálódási pontja volt és ezzel együtt a mi klasszikus költészetünké is. Gondoljanak például Hume-ra, Kantra, Fichte-re. Abban az időben az emberről nagyjából egységesen gondoltak és az emberiséget alapvetően egységesnek tekintették. Ma az emberiséget alapvetően kettészakadtnak, megosztottnak gondolják. Az emberiség két részre oszlik — mondják —: a kommunistákra, akik nem is emberek, és a nyugatiakra. Persze nem mindenki gondolkodik így, de a sajtóban gyakran olvashatjuk ezt a felosztást. Thielicke hamburgi professzortól néhány héttel ezelőtt jelent meg egy füzet, amelyben azt mondja, hogy az atomfegyverek gonoszak, nem lehet őket igazolni, csak annyiban igazolhatók, ha nem alkalmazzuk őket: a kommunizmus azonban rosszabb, mert a kommunizmus az úgynevezett Noé-féle szövetség elleni támadás. Ha a kommunizmus győz — folytatja Thielicke —, akkor nem lesz többé gyermeki engedelmség a szülők iránt, nem lesz kölcsönös hűség a férfi és nő között, nem lesz alárendelés és engedelmség és ezzel a Noé féle szövetség egyszersmindenkora tönkretétel. Thielicke szerint minden nemzetközi jog is a Noé féle szövetségben alapul (Mellékesen megjegyzem, hogy ez az egész tétele hamis.). Thielicke azt mondja még, hogy ha az atomfegyvert kiadjuk a kezünkből és így a világ a kommunizmus hatalma alá kerül, akkor eláruljuk a Noé féle szövetséget, ami pedig helytelen. Azt is fejtegeti, hogy van egy antinomisztikus része a világnak, amelyben az anomija uralkodik és van egy másik része, ahol érvényesül Isten kegyelmi

szövetsége. Az előbbi Keleten, az utóbbi Nyugaton található.

Látják: ez a másik kérdés, amelyet nekünk tisztán kell látnunk. Szabad-e elfogadnunk a kettéosztást és főleg ezt a kettéosztást? Hát nem egy az emberiség Jézus Krisztusban? Hát nem akkor kapna csak helyes értelmet a megosztottságot gyógyítani akaró törekvések, ha szilárdan valljuk az alapvető egységet Jézus Krisztusban? Ha az emberisegen belül meglevő ellentéteket abszolútnak értjük, akkor fel van adva az az egység, amelyet az egyháznak vallania és élnie kell. Stockholmban, a békekongresszuson nagyszámú laikus hallgatóság előtt igyekeztem ezt a gondolatot megvilágosítani. Azon gondolkodtam, hogy olyan hallgatóság előtt, amelyben Kornejcsuk, Lukács György, Anna Seghers, számos indiai és kínai — keresztyén ember, többnyire tudósok voltak jelen, hogyan kell elmondanom, amit mi az emberiség egységéről gondolunk. Egy képpel próbáltam ezt megvilágítani. Ha Isten ma azt mondaná: Én belátom, hogy nem tudtok együtt élni, kölcsönösen megsemmisítették egymást, rosszul csináltam a teremést. Most jobban fogom megcsinálni. Egy világot csinállok a keresztyének számára, ott együtt élhetnek a keresztyének, nagyon szép világ lesz. És csinállok egy másik világot a nem keresztyének számára, az is nagyon szép lesz. Mit tennék én ebben az esetben — tettem fel a kérdést. Azt válaszolnám: Istenem, inkább a Te világotad szeretném, nem az én világotam, szeretnék Seghers-el, Lukács György-gyel, Kornejcsukkal és a többiekkel egy világban élni. Ekkor mindenki megértett engem.

Ez a világ a farizeizmusnak, az ítélkezésnek a világa. Hinnem kell abban, hogy ez másként is lehet. Hinnem kell abban, hogy a mai keresztyénség segíthet megőrizni a világ egységét. Nemcsak az egyház egységét munkálhatja, nem valami olyan ökumenicitást, amelyben valamennyien egy véleményen vagyunk, hanem az ökumenicitást olyanokkal is, akik mások, mint mi vagyunk. Ezen a bázison az emberiség különbözősége relatívvá lesz, exploziós ereje megszűnik, sőt a különbözőség termékeny lesz és egyszer megéljük azt a csodát, hogy megértjük egymást. Jól tudom, hogy ez nem könnyű dolog. De sokkal drágább lenne nekünk, hogyha a keresztyénség ennél az egységnél szilárdan megmaradna, mégpedig feltétel nélkül. Nem úgy, hogy azt mondjuk: igen, megmaradunk a zsidókkal, mohamedánokkal, hindukkal, szóval a vallásos emberekkel egy egységben, de nem a vallás nélküliekkel. Újra át kell élnünk, hogy Isten csodája minden ember: a vallásos és a nem vallásos világnézetű is. Ezzel a konkrét emberiséggel békült meg Isten Jézus Krisztusban. Isten megsemmisítette azokat a véleményeket, amelyeket az emberek magukról kiformáltak és azt, amit Ő gondolt el felőlünk, Fiában állította elénk. Azt mondotta, hogy Ő mindenki számára itt van, Őbenne mindenki feltámad, Őbenne mindenki megengeszteltetett, Őbenne ti valamennyien az én gyermekeim vagytok.

És még valamit: a szabadság mozzanatáról. Ezt már egészen rövidre foghatom. Ezt a szabadságot először is egészen szekuláris értelemben értem. Van-e igazi tudományos szabadság akkor, ha az atomtudományt titkos tudománnyá teszik és így úzik? Az emberiség számára döntő, hogy ezen a kutatáson belül minden eredményt nyilvános-

ságra hozzanak. Valószínűleg napjaink egyik legnagyobb eseménye, hogy az orosz és az amerikai atomtudósok Genfben egymás előtt feltárták tudományos eredményeiket. A nagy tudósok a tudomány szabadságáért harcolnak ezen a döntő ponton és eddig nagyon jó eredményeket értek el ebben a harcban.

Megemlítem még a jog kérdését is. Lehet-e még egyáltalában nemzetközi jogról beszélni, amikor egyes vidékek felett olyan kísérleteket végeznek — az emberek tiltakozása ellenére is — amelyek a lakosságot megmérgezik? Vajjon nem érthető-e, hogy az ilyen esetek megismétlődésével a népek azt gondolják, hogy nincs is már nemzetközi jog, amikor az a tej, amelyet gyermekeikkel megítatnak, rádióaktív fertőzöttségű és az a veszély fenyegeti őket, hogy leukémiát kapnak. De facto valóban nincs nemzetközi jog akkor, ha ezeket az atomfegyver kísérleteket meg nem szüntetik. Az emberek minden kísérlete hiábavaló, hogy szociális helyzetükön javítsanak, ha az emberi élet az államhatárokon túlról veszélybe kerül.

Végül a magam szabadságáról néhány szót. Nem a keresztyén szabadságunkat értem, hanem az erkölcsi szabadságunkat. Ameddig ezeket a megkötöttségeket elfogadjuk, addig nem lehetünk szabadok. Aki azt mondja, hogy ő a kommu-

nizmustól való félelem miatt nem szabad, az nem szabad a hitében és azt a szabadságot, amelyet védeni akar, éppen azzal a rendszerrel veszíti el, amellyel védeni akarja. Legvégül: keresztyén szabadságunkról. Képzelmek el, hogy a keresztyén egyházak olyanok, mint egyetlen vár. Ennek a várnak a bejárata atomfegyverrel van ellátva. A vár kapujához odalép egy keresztyén igehirdető és az Evangélium szavával meghívja a kívülállót, hogy lépjenek be. A közeledő emberek megkérdezik, hogy mit akarnak azzal a furcsa bombával. Az igehirdető erre azt válaszolja: azért van szükségünk az atombombára, mert nem tudjuk, hogy ti kik vagytok. Ezt annak illusztrálására mondtam el, hogy például egy ázsiai pogány így lát ma bennünket. Az Evangélium szabadsága szégyenné lett, mert nem teszünk fel mindent az Evangéliumra, hanem a világi hatalommal — esetleg még az atombombával is — akarjuk az Evangéliumot biztosítani. Nagyon sokat beszélnek nálunk az úgynevezett „Két birodalom“ tanáról. A két birodalom tana azonban gyakorlatilag ezt jelenti: ha az Evangélium útját szabadabbá akarjátok tenni a világban, akkor az atombombát oda kell küldeni, ahová való, a pokolba. Mert egyedül az Evangéliumban lesz az emberiség evangéliumivá és a szeretetben nincsen félelem.

Dr. Hans Joachim Iwand

Az egyház békeszolgálat — szeretetszolgálat

A mai emberi nemzedék minden szintjének életkérdése a béke és háború. Száz- és százmillió egyszerű ember mindennapi beszélgetésének ez a témája. A legkülönbözőbb életkörülmények között, a legkülönbözőbb felfogásban és munkában élő emberek vitatják ezt a kérdést. A művészet bármely területén akár művész, a tudomány akár melyik ágának akármelyik részletén fáradó tudós nem tudja kivonni magát e kérdés tárgyalása alól. Ilyen emberi milióban az egyház, az egyházak is egyre sűrűbben hallatják szavukat ebben az ügyben. De a kérdéshez való egyházi hozzányúlást gyakran még mindig valami félelem és bizonytalankodás jellemzi és feltűnően jelentkezik az a kísértés, hogy kezelésének a módjára nagyobb hangsúly esik, mint tiszta megfelelésére.

Az egyház és még inkább az egyházi tudomány, a teológia állásfoglalásának módja felől folyik a vita. Például, hogy ez dogmatikai vagy etikai kérdés-e? Hitelvi problémáról van-e szó, vagy pedig az egyház gyakorlati szolgálati kérdéséről? A kérdés tárgyalásának nyilván megvannak a dogmatikai és etikai vonatkozásai. Ha a teológus az egyház számára foglalkozik ezzel a kérdéssel, nyilván szükséges annak hitelvi, de ugyanakkor gyakorlati és szolgálati szempontból való vizsgálata. Az egyház és a teológia nem viszi előbbre a kérdés tiszta megfelelését, ha megpróbálja azt az iskolás teológiai kategóriák valamelyikébe besorolni, vagy még inkább odautalni.

Honnét kapta a kérdést az egyház és a teológus? Ha jól figyelt volna az egyház és benne a keresztyén tanítás, akkor a kérdést Istentől kapta volna közvetlenül. Az engedelmes hallgatásban és

szólásban élő egyház éppen abban töltheti be próféta szolgálatát, hogy valamilyen mértékig az események elébe szól, elébe annak, ami történik. Bűnbánattal és szégyenkezéssel kell bevallanunk és elismernünk, hogy az egyház ebben a kérdésben nem tudott prófétaként nyilatkozni, mert nem elébe beszélt a történéseknek, hanem sokkal inkább a lemaradottság ítéletében és szégyenében vagyunk.

A ma egyháza és teológusa a béke és háború kérdését a nemzetközi társadalomtól kapta. A mai emberi nemzetségnek olyan életbevágó kérdése ez, hogy az egyház egyszerűen nem maradhat néma ebben a vonatkozásban sem. Ha megkésve is, de még nem egészen elkésve, szükséges, hogy az egyház teológiailag vizsgálja, vitassa, sőt meg is felelje ezt a kérdést. Ez számára feladat. Sőt, abban a történelmi helyzetben, amelyben ma él és küldetett az egyház, létfeladata.

Az egyháznak minden feladatához, de különösen azokhoz, amelyek az ő számára hangsúlyozottan létfeladatok, a megértést és a feleletet a hit és engedelmesség, — a hit, reménység és szeretet egységes szempontjai és feltételei alatt kell keresnie és megtalálnia.

Ha az egyház a béke és háború kérdését a nemzetközi társadalom felől feladott leckében realizálja önmaga számára, akkor ezt a feladatot nem kezelheti csupán elméleti kérdésként. Sőt még nem is elsőrendűen magatartásbeli kérdés ez, hanem az egyház naponkénti istentiszteletéhez, küldetés-betöltéséhez és szolgálatához tartozik hozzá. Nem élhet és nem szolgálhat másképpen az egyház az emberek között, az emberek javára, csak

ha ezzel a kérdéssel teljes nyíltsággal és őszinteséggel néz szembe. Az egyház ma olyan minden népet és nemzetet egyaránt érintő események között él, amelyeket a béke és háború erőinek egymás ellen folytatott nagyon sokrétű, szinte a teljes életet mozgósító harca határoz meg.

Ha az egyház és a teológia megnyilatkozásait szemügyre vesszük a béke és háború kérdésében, akkor nyilvánvaló lesz, hogy ebben a kérdésben az elvi állásfoglalás könnyű és természetes. Elvileg az egyház a békéről csupán szép igazságokat tud mondani. Elvileg az egyház történelmi páthosszal tud a háborúnak ellene szólni. Azonban ma nem a béke dicséretének vagy a háború patetikus elítélésének nyugalmi időszakában élünk. Itt most ádáz harc folyik, ütköznek a béke és háború erői. Az egyháznak ebben az ütközésben gyakorlati és aktuális állást kell elfoglalnia. Ha az egyház és a teológia állásfoglalását ebből a szempontból nézzük, akkor zavart, elbizonytalanodást látunk és a kérdés gyakori megkerülését. Ez mutatkozik — csak példa gyanánt említem — a Németországi Evangéliumi Egyház legutóbbi zsinati állásfoglalásában, de legyünk magunk felé is őszinték, a mi egyes teológiai állásfoglalásainkban is.

Általánosan elfogadott szempont és tétel, hogy az egyháznak és a teológiának minden kérdést *hitből és a hit alapján* szükséges vizsgálnia és megfelelnie. Ez igaz, mert „*ami hitből nincs, bűn az*”. (Róma 14:23.) A keresztyén vizsgálódás szabálya az apostol szerint a hit szabálya: „*A nékem adott kegyelem által mondom mindenkinek közöttetek, hogy feljebb ne bölcselkedjék, mint ahogy kell bölcselkedni, hanem józanon bölcselkedjék, amint Isten adta kinek-kinek a hit mértékét... Minthogy azért külön-külön ajándékainak vannak a nekünk adott kegyelem szerint, akár írasmagyarázás, a hitnek szabálya szerint teljesítsük; akár szolgálat a szolgálatban, akár tanító a tanításban, akár intő az intésben...*” (Róma 12:3, 6, 7, 8). A keresztyén hit Isten kijelentésére, az abból megismerhető isteni akaratra, cselekvésre, isteni dolgokra irányul. Mivel az egyház és a teológia igazi mondanivalóját Isten kijelentése adja, a béke és háború kérdésben is nyilván hitből kell e kérdéssel foglalkoznia.

Hitből, ez azt jelenti, hogy az Isten kegyelméből, a bűnbocsánat figyelembevételével, Jézus Krisztus életművére, a megváltásra és Isten Jézus Krisztusban igenné és ámenné lett valamennyi ígéretére való tekintettel. Mikor az egyház és a teológia a béke és háború kérdésével viaskodik, nyilvánvaló, hogy ezek alatt a szempontok és feltevések alatt található csak hiteles és megáldott feleletet, bizonyágtételt, hirdetni valót. *Hitből*, ez azt is jelenti, hogy abba a szempontba és cselekedetbe, amely hitből van, belehat, sőt benne gyümölcsozik a Jézus Krisztusba való oltatás és javai-ban való részesedés személyes eseménye, alázata és ereje. Amije van és lehet az egyháznak életére és szolgálatára nézve, az csak hitből és a hit alapján lehetséges. Ha a béke és háború erőinek harcáról az egyház egyházián nemcsak beszél, hanem részt is vesz benne, akkor ez csak úgy lesz igazán egyházi jellegű, ha hitből és a hit alapján cselekszi.

Mindezek után még azt is meg kell mondanunk, hogy az egyháznak és teológiának a béke és a háború küzdelmében való részvétele bár elengedhetetlenül *hitből szükséges*, hogy legyen, de *nem*

elegendő, ha csak hitből van. Mert ha csak hitből van, nem öleli fel azt a teljességet, amelyet szolgálata betöltésében felölelhet. A hit önmagában eltévelyedhet. *Ami csak hitből van, nem biztos, hogy igaz és helyes, sőt biztos, hogy nem teljes*. Maga a kijelentés a hitet a jó lelkiismeret, a reménység és a szeretet korrekciója alá helyezi. Csak az a hit teljesítheti be mindazt, ami hit által történhet, amelyik hit e hármassal korrekció alatt működik.

Pál írja Timotheusnak: „*Megtartván a hitet és jó lelkiismeretet, melyet némelyek elvetvén, a hit dolgában hajótörést szenvedtek; kik közül való Himéneus és Alexander, kiket átadtam a Sátánnak, hogy megtanulják, hogy ne káromkodjanak*. (I. Tim. 1:19—20.) Pál Timotheushoz írt második levelében megemlíti „...*a hitre nézve nem becsületes emberek*”-et. (II. Tim. 3:8.) Az ember romlottsága következtében a hittel is tud rosszat csinálni, rosszul bánni. Ezért *szükséges a hitnek jó lelkiismerettel párosulnia*. A béke és háború kérdésében való egyházi és teológiai állásfoglalás éppen a gyakorlati tennivalókat érintő részében rejti magában azt a lehetőséget, hogy a hitből kezdődő elvi nyilatkozat politikai befolyásoltság alatt tévelygésbe csapjon vagy zsákutcába kanyarodjon át. A béke és háború kérdése nemzetközi politikai kérdés. Ha a hit nem kapja meg a jó lelkiismeret korrekcióját, a hitben végig való megállás becsületességét, nem lesz a mondani-valója és cselekedete teljes, sőt hit dolgában elvezethet a hajótörésig. A béke és háború kérdésében volt egy ilyen hajótörést szenvedett, hírhedt egyházi megnyilatkozás, melynek a tanulságát, sajnos, nem eléggé vontuk le. Az Egyházak Világtanácsa központi bizottságának a koreai háború kérdésében tett torontói nyilatkozatára gondolok.

A hit Isten ajándéka, de mint esemény emberi élmény. A hitben, mint a hívés egyéni és gyülekezeti gyakorlásában szükségszerűen benne van az emberi részvétel. Ha a hitben ez az emberi részvétel nagyobb hangsúlyt nyer, a rajongás, a miszticizmus és az elzárkózottság tévelygésébe jut, mint ahogy az egyház történelme folyamán annyiszor megtörtént. A II. világháború után ennek sok tünete mutatkozik az egyház egész történetén. Elég itt utalni a beteges pietizmus különféle felburjánzására, a liturgizmus különböző megjelenéseit számbavenni és a többféle képpen jelentkező sakramentalizmusra gondolni, vagy a szekták feléledésére figyelni. *Ezért szorul rá a hit mindig a reménység korrekciójára*. A hitnek mindig tudnia kell önmagáról az ígét: „*A hit pedig a reménylett dolgok valósága és a nem látott dolgokról való meggyőződés*.” (Zsid. 11:1.) Nem véletlen, hanem szükségszerű éppen Péter erőteljes felhívása, a váltságról mondott tanítása közben Krisztusról szólván: „...*megjelent pedig az idők végén ti érettetek, akik ő általa hisztek Istenben, aki feltámasztotta őt a halálból és dicsőséget adott neki; hogy a ti hitetek reménység is legyen Istenben*. (I. Pét. 1:20—21.) A keresztyén reménység a hívés hangsúlyát Istenre teszi, hogy újra és újra a legyen benne egyedül fontos és döntő, amit Isten mondott és cselekedett Jézus Krisztusban. A keresztyén reménység a halálból életre jutás bizonyossága, a kárhoztatásból a megtartatásba való érkezés távlati látása. A keresztyén reménység a hit mindennapi harcához azt az ígéretes bizonyosságot adja, hogy a keresztyén élet, — de a világ

élete is, — nem végső katasztrófába fut, hanem azután feltámadás, dicsőség, beérkezés vár rá. Az egyháznak és teológiának a béke és háború kérdésében való állásfoglalását ez a reménység is szükségszerűen meghatározza.

Mikor az egyház és teológia a béke és háború dolgában a hitből való szót és cselekedetet keresi és munkálja, akkor éppen az engedelmisség okából a szeretet új parancsát is alkalmaznia szükséges. Nem szabad megfeledkezni arról, sőt engedelmesen követni kell az ígét: „...Krisztus Jézusban sem a körülmetélkedés nem ér semmit, sem a körülmetélkedetlenség, hanem a szeretet által munkálkodó hit.” (Gal. 5:6.) Ha a hit a meditációból, a szemlélődésből és az egyszerű tudomásulvételéből a hit munkájára lelkesül, parancsra van szüksége, amely akcióját megszabja. Ez a parancs pedig a hit számára nem lehet más, csak a nagy parancsolat, és az új parancsolat, az Isten és ember együttes szeretete. A hit csak a szeretet irányában lehet engedelmes. Amint a hit nem a szeretet irányában cselekszik, feltétlenül cselekedetbeli tévelygésbe jut. Ahányszor az egyház inkvizíciót hajtott végre, a hit cselekvéséből mindig kihagyta a szeretet parancsát. Ahányszor az egyház hitben megelégedett a szeretetről, mindig valami lelki imperializmusra, uralkodásra tévedt. A szeretet adja meg a hit feladatait. Mikor a béke és háború kérdésében szólal fel és cselekszik az egyház, szükséges, hogy világosan felismerje elhatározásaiban a szeretet feladatait. Intsen, tanítson itt bennünket az ige: „Arról ismertük meg a szeretetet, hogy Ő az ő életét adta értünk. Mi is kötelesek vagyunk odaadni életünket atyánkfiaért. Akinek pedig van miből élnie e világon és elnézi, hogy az ő atyjafia szükségben van és elzárja attól az ő szívét, miképpen marad meg abban az Isten szeretete? Fiacskáim, ne szóval szeressünk, se nyelvvvel, hanem cselekedettel és valósággal.” (I. János 3:16—18.)

Ha az egyház és annak szolgálatát tanító teológia feladatait a kijelentés rendjében keresi, akkor engedelmisségének az a tanúbizonysága, ha a szeretet feladatait ismeri fel. A hit és a reménység feladata mindig adva van, Isten kijelentésében, Jézus Krisztus személyében, a megváltásban, az ígéretekben. Az Isten nagy parancsolata és a Jézus Krisztus új parancsolata iránti engedelmisség azonban mindig aktuális feladatok megoldását jelenti. A szeretet akkor találja meg feladatát, ha felismeri azokat az emberi szükségeket, amelyeken való segítségre az Istentől tanult, kapott és a Jézus Krisztusban megmutatott szeretet alapján elköteleztetett. A feladatát kereső szeretet azonban csak akkor üti meg igazán a Krisztus mértékét, ha nemcsak azon fárad, hogy a bekövetkezett emberi szükségben segítsen, hanem előre cselekszik olyan dolgokat, amelyek a szükség fellépését korlátozzák. Az egyház, mint valamennyi keresztyén közössége szeretetfeladatait valamennyi emberre nézve tartozik keresni.

Ma az emberiség szüksége három területen jelentkezik igazán. Az első: a bűn és következményei embert rontó jelenléte. A másik: száz- és százezer ember életkörülményei embertelenek. A harmadik pedig az, hogy az egész emberi nemet a háborús örület atomhalállal fenyegeti. A szeretet által munkálkodó hitnek, a szeretet vonalán engedelmes hitnek és reménységnek ezekkel az

emberi szükségekkel kell foglalkoznia. Az Istent dicsőítő egyház szeretetben való fáradozása az egész emberi nemzetségnek tartozik segítséget nyújtani a bűn, az éhség és a halál szükségében.

Nemcsak az bűn, amit az ember, minden ember személyesen elkövet, hanem az is bűn, amit emberek ellene követnek el. Az egyház missziója mindig szeretetlenségbe tévedt, ha a bűnösön csak úgy akart segíteni, mint ahogyan a Jób barátai akartak. Vagyis mikor csak a műbe vett, szegény ember bűneit támadja, de nincs szava azok ellen a bűnök és bűnösök ellen, amelyek és akik szenvedést, elnyomást, félelmet, kétséget okoznak a műbe vett embernek. Az egyháznak a megtérő felé kétségtelenül hirdetni kell a bűnbocsánat evangéliumát, de ehhez hozzátartozik Krisztusnak a farizeusok felett kimondott ítélet-jajainak meghirdetése is.

Az éhség: emberek embertelen sorsa, helyzete és állapota az egyház számára nemcsak konkrét eseteiben teljesíthető diakóniai feladat. Ha egészen komolyan veszi az ilyen diakóniai feladatok vizsgálatát, akkor szembe kerül azzal a ténnyel, hogy szociális olajcseppekkel, a wicherni belmissziós szeretetszolgálati tevékenységekkel nem tett meg mindent, ami feladatul ebben a problémában előtte áll. Száz- és százezer embertelen sorsa, helyzete nem szeretetsomagok, alkalmi ebédosztások, kislétszámú szeretetintézmények fenntartása, szűkkörű diakóniai tevékenység elé állítja csupán az egyházat, mert itt nemcsak az a kérdés, hogy pillanatnyilag néhányan éhségüket enyhítsék, hanem a főkérdés az emberi sorson való segítés. Ez pedig például a szabadság, az egyenjogúság, a termelés, a munka és az ahhoz való viszony, a tőke birtoklásának és a jövedelem felhasználásának, a technika fejlesztésének a kérdései elé állít. Az egyház diakóniája mindig szeretet nélkül válóvá lett, sőt bántóvá, ahányszor lecsúszott egyháztársadalmi tevékenységé, sőt az egyházban levő gazdagok, vagy módosok alamizsnáskodásává zsugorodott. (Pl. a második világháború után az egyházi világszervek segélyezési terveinek a megvalósítása elterelte az egyházak teológiai felelősségét az emberi szükség alapkérdéseinek vizsgálatától. Ugyancsak ilyesmi történt az 1956-os ellenforradalom alatt és után nyújtott külföldi egyházi segélyakciók következtében.)

A halál az egyházat nemcsak temetési prédikációk és gyászolókat vigasztaló szolgálat elé állítja. Isten a halál és élet döntése elé állítja az egyházat a jól ismert felhívással: „Bizonyosságul hívom ellenetek ma a mennyet és a földet, hogy az életet és a halált adtam előtökbe, az áldást és az átkot: válaszd azért az életet, hogy élhess mind te, mind a te magod; Hogy szeressed az Urat, a te Istedet, és hogy hallgass az ő szavára és ragaszkodjál hozzá; mert ő a te életednek hosszúsága, hogy lakozzál azon a földön, amely felől megesküdött az Úr a te atyáidnak, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákábnak, hogy nekik adja azt.” (V. Mózes 30: 19—20.) Az egyháznak nem lehet csak egyszerűen tudomásul vennie a halált, hanem harcolnia kell a halál ellen. A beteget gyógyítani szükséges, a tüzet oltani kell, a járványt le kell küzdeni, az árvizet meg kell fékezni, a halálos veszélyben levő elől meg kell próbálni elhárítani a halálos veszélyt.

Ha az egyház és a teológia a béke és háború bonyolult problémáját és adáz harcát a szeretet felől közelíti meg, akkor a részletfeladatokat is fel kell ismernie. Így szembe kell néznie azzal a feladattal, ami a háború bűnei és a háborús bűnösök ellen indítja akcióba, továbbá azokkal a feladatokkal, amelyek az embertelen helyzetek és állapotok előidézése és fenntartása megszüntetését célozzák. Így foglalkoznia kell az elnyomás, a kiszákmányolás, a gyarmati és félgymati népek, a színes népek egyenjogúsága, szabadságharca kérdéseivel. Kikerülhetetlen az atomkorszak veszélyeivel, az atomhalál lehetőségével, a rádióaktív fertőzés veszélyével való foglalkozás. Ezeket még tovább lehet részletezni.

Az egyház és a teológia nem juthat más megállapításra, csak arra, hogy az emberiség, a mai emberi nemzetség szeretetben felfogott kérdései és szükségai háborúval meg nem oldhatók, bár harcos feladatok. Csakhogy ennek a harcnak az eszközei nem a gyilkos fegyverek, nem a tömegpusztítás, nem az atomhalál, hanem a technikai fejlesztés, a békés egymás mellett élés szabad és érdekfeszítő versenye, a több, jobb, olcsóbb termelés, a termelékenység szakadatlan emelésének megvalósítása.

Ha az egyház és a teológia a szeretet hangsúlyozásában, s mi több, engedelmisségében foglalkozik a béke és háború mai kérdéseivel, akkor lelepleződik a konkrét békeharctól való húzódozás, az abban részt venni nem akarás belső indítéka. Mi idézte elő tulajdonképpen a hidegháborút, az újra és újra kieleződő háborús veszélyt, az örült fegyverkezési versenyt és a nukleáris fegyverek veszélyes felhalmozását? Az a világtörténelmi tény, hogy a második világháborút a faszizmus fő erőit megtörő szocialista Szovjetunió nyerte meg és a háború győzelmes befejezése a szocializmus világrendszerre szélesedését, a szocializmusnak világhatalomként való jelentkezését eredményezte. A második világháború után már nem egy elzárkózott, titokzatos „vörös mumus” a Szovjetunió, hanem egy hatalmas tábor vezető ereje. E táborhoz tartoznak a népi demokratikus államok, a földkerekség legnagyobb országa: a Kínai Népköztársaság is. Ez a kibontakozott új világhatalom egyre több felszabadító erőt sugároz az emberségüket és szabadságukat kereső ázsiai és afrikai népek élete felé. Ez az a tény, amit a monopóliumok hatalmasai nem akarnak elismerni, ami ellen harcba indítottak minden lehető erőt, a befolyásuk alá vont egyházi erőket is. Belekapcsolódnak a most folyó gyakorlati békeharcba, elkerülhetlenné teszi a Szovjetunió, a népi demokráciák, a Kínai Népköztársaság, a békeövezet, a gyarmati és függő országok, valamint a különböző társadalmi rendszerekben élő nemzetek békés együttélése kérdéseivel való szembetalálkozást. Ahol az egyház és a teológia a békeharc ilyen aktuális kérdéseiben nem tud vagy nem akar állást foglalni, ott a béke ügyében való állásfoglalása lesz bizonytalan, mert kihagyja belőle a szeretetet.

Az egyház mai békeszolgálatát sok helyen az a komoly veszély fenyegeti, hogy vagy a háború erői ellen se harcoló pacifizmussá válik, vagy pedig a reális tennivalók megkerülése következtében szeretet nélkül valóvá lesz. Mind a kettő elegyháziatlanítja az egyház szolgálatát. Mert az egyháznak, ha engedelmisségben él, be kell töltenie

az igét: „Annakokáért vegyétek föl az Istennek minden fegyverét, hogy ellentállhassatok ama gonosz napon és mindeneket elvégezvén megállhassatok. Álljatok hát elő, körülövezvén derekatokat igazlelkűséggel és felöltözvén az igazságnak mellvasába, és felsaruzván lábaitokat a békesség evangéliumának készségével; Mindezekhez felvevén a hitnek pajzsát, amellyel ama gonosznak minden tüzes nyilát megolthatjátok; Az idvességnek sisakját is felvegyétek és a Léleknek kardját, amely az Istennek beszéde.” (Ef. 6:13—17.) Az egyház békeszolgálatát nem eredményezheti a hit harcának helytelen, engedetlen feladását, mert az egyháznak parancs az ige: „Harcold meg a hitnek szép harcát...” (I. Tim. 6:12.) „Ha pedig küzd is valaki, nem koronáztatik meg, ha nem szabályszerűen küzd.” (II. Tim. 2:5.) Ha az egyház és a teológia a béke harcából kihagyja a szeretetet, nem keresvén meg a szeretet feladatait, akkor mi más lesz a békenyilatkozata, a béke mellett való hitbeli döntése, mint zengő érc vagy pengő cimbalom, amiből senkinek semmi haszna sincs. (Lásd: I. Kor. 13:1—3.)

Az egyház és teológia aktuális békeszolgálatát, ha a jó lelkiismerettel párosult hit, ha az élő reménység lett hit, ha a szeretet által munkálkodó hit alapján történik, nem lehet más, mint a legszélesebb körű, az egész mai és holnap emberi nemzedék érdekét és szükségét szem előtt tartó szeretetszolgálat, legmagasztosabb diakónia.

Ha az egyház és a teológia békeszolgálatát ilyen szeretetszolgálatként, a hitnek a szeretet feladataiban tanúsított engedelmisségével tölti be, akkor állást kell foglalnia a béke és háború erői között most folyó harcban, hogy hova áll, mert ebben a harcban az egyház nem döntőbíró, vagy a küzdőterület szélén futkározó pályabíró, vagy e szörnyű halállal való játék „sípoló játékvezetője”, hanem a küzdőfelek valamelyike oldalára odaállt erő. Ebben a szeretetszolgálatként történő békeharcban az egyháznak állást kell foglalnia, hogy a békét akaró száz- és százmilliók, a népek és azok békeharca vezető munkásosztály mellé áll-e, vagy az atomhalállal kísérletező monopóliumok mellé. Az egyháznak és a teológiának szeretetszolgálatként végzett békeharcbában világos szót kell szólnia, egyre több, félreérthetetlen cselekedetet kell felmutatnia, hogy a szabadságukért, függetlenségükért küzdő gyarmati és félgymati népek mellett áll-e nyitott szívvel, teljes szeretettel, vagy pedig a régi gyarmatosítást fenntartani akarók s az új gyarmatosító módszerek ravaszkodásaiban mesterkedők támogatója-e? Az egyháznak és a teológiának szeretetszolgálatként végzett békeharcbában becsületes nyíltsággal és isteni őszinteséggel kell megválaszolni, hogy miért akar részt venni a konkrét békemozgalom akcióiban, vagy miért tartózkodik a béke-világmozgalomban való részvételtől? Minden olyan teológizálás a békéről, amely ezeket a kérdéseket ma megkerüli, az egyház szolgálatának a csonkítását jelenti.

Ha az egyház és a teológia prófétai felelősséggel megy bele a béke és háború mai erői, mai küzdelme kérdéseinek vizsgálásába és megfeleltetésébe, akkor a béke erői győzelmének reményegek közben arról sem hallgathat, hogy egy harmadik világháború hidrogénbombái nem kerülnek el a templomokat, az imádkozó gyülekezeteket, az evangéliumot prédikáló papokat, a magas egyházi testületeket sem. Ha számbavesszük az egyes egy-

házak, egyházi vezetők részéről legutóbb elhangzott békenyilatkozatokat, nem egyszer bizonytalanságot, ellentmondásokat és bűnös megejtéseket is találunk. Ezért nem tekinthető még viszonylagosan se befejezettnek a béke és háború teológiai vizsgálata.

Ezek a gondolatok egyházunk és az egyházak, teológusaink és a teológusok legutóbbi másfél esztendeje alatt a békéről és háborúról elmondott tanításai nyomán érlelődtek bennem. Népünk békemozgalmában és békeharcában aktívan részt veszek és meg kellett küzdenem azért, hogy a béke-beszélgetések, béke kis- és nagygyűlések nyil-

vánossága előtt elmondott tanításaim és állásfoglalásaim megegyezzenek egyházi békeszolgálatommal és teológiai állásfoglalásommal. Egyházi békeszolgálatomat, a béke és háború kérdésével való teológiai foglalkozásomat se tudom Isten és emberek előtt való becsületességgel és jó lelkiismerettel másképp látni és elképzelni, csak úgy, hogy helyeslem a szocialista tábor, benne Népköz-társaságunk békés külpolitikáját, helyeslem a Szovjetuniónak a béke érdekében tett erőfeszítéseit, egyetértek a Béke-Világtanács felhívásaival, erőfeszítéseivel és programjával. Minderre az Isten- és emberszeretet feladatkeresése és parancsteljesítésre igyekvése közben jutottam el.

Békefi Benő

Találkozásom egy híres evangélizátorral

(A szabad vagy mozgalmi tömegevangélizáció kérdése)

Az evangélizáció ügyéről nálunk nehéz elvileg és gyanúsítás nélkül írni. Vannak, akik a szó kiejtésére is összeráncolják homlokukat; rossz tapasztalataik voltak azzal, amit ezen a néven ismernek. Vannak, akik a kritika leghalkabb rezdülését is hitetlenségnek nyilvánítják. Vannak, akik annyira odakötötték magukat a hagyományos tömegevangélizációs és mozgalmi módszerekhez, hogy el sem tudják képzelni az evangéliumnak más útját-módját a régien kívül. Vannak, akik halani sem akarnak arról, hogy az evangélizációnak nemcsak formái és stílus-kérdései, nemcsak jogi kérdései vannak, („Szabad-e amerikai stílusú tömeggyűléseket rendezni a Tattersalban, rezesbáddal, bűnbánati padokkal és ezt követőleg külön „közösségi” szervezkedéssel?”), de tartalmi kérdései is vannak. Az egyház számára ez a kérdés elsősorban mindig tartalmi. *Hogyan vigyék eredményesen az üdvösséget adó és az egész életet átformáló örömhírt a mai emberhez?* Az evangélizáció akkor eredményes, ha nyomában az emberek úgy találják meg az „életet” Jézus Krisztusban, hogy valóban az egész életük, a földi életük is, megoldásra talál: belenőnek a Krisztus testébe és annak szolgálataiba, továbbá áldássá válnak az emberi társadalom számára. Az igazi evangéliumhirdetés mindig túlhat az egyéni üdvösség kérdésein, nem véletlenül, mert az „evangélium” jelzője az újszövetségi kijelentésben „az Isten királyi uralkodásának az evangéliuma” (Mt 4:23, 9:35, 24:14). Semmiképpen sem támadhat nyomában üdv — egoizmus, kegyes egocentrizmus és individualizmus.

Ennek a munkának a formái az egyház története során változtak. A pünkösti rend kívüli „tömegevangélizáció” (Csel 2) nem vált úgy kizárólagos normává, hogy az ethiopiai emberrel történt eredményes beszélgetést (Csel 8:26 kk) nem nevezhetnénk „evangélizációnak”, mert csak két ember között folyt le. Az őskeresztyénség idején hol egy piacon, hol egy zsinagógában, hol egy hájókülvében, hol egy útibátáron szólalt meg az evangélium. A reformáció korában gót katedrális-

sok szószerűen, egyetemi disputákon, faluvégi székfőn, fejedelmi udvarok asztalainál, piaci ponyvákön árult nyomtatványokon szólalt meg a döntésre hívó üzenet. A methodisták az ún. tömegevangélizáció módszereit dolgozták ki, amely mindenben megfelel hitelveiknek is. Ez minden jó és — ezt sem hallgathatjuk el — rossz tüneteivel Amerikában fejlődött ki legjobban. A formákon túl azonban mégiscsak a lényeg a fontos: az emberekhez úgy jusson el az evangélium, hogy hitre jussanak, és úgy jussanak hitre Jézus Krisztusban, hogy életük a kettős-egy parancsolat háttartalanságában (Mt 22:37—40) megtalálja a teljes megoldását is: a határait, a feladatait az egyházban és a többi ember között. Természetesen, az egyházak tanításukhoz képest különböznek e határok és feladatok értelmezésében. Ez adja az evangélizációknak — akármennyire kerülnék is — az elkerülhetetlenül felekezeti jellegét. Az őskeresztyénség egészen határozottan tudta, hogy kinek gyűjt szövetséges népet, hová gyűjti és milyen rendbe, életközösségbe állítja be a megtérőket. Az igazi evangélizáció mindig valamilyen egyházban végződik. Ezért a református, az evangélikus és más egyházaknak nem egészen mindegy, hogy milyen evangélizáció folyik. Hisszük azt, hogy bizonyos föltételekkel lehetséges egészen ökumenikus jellegű evangélizáció is; ha a reformáció alapigazságait nem tévesztik szem elől. De elfogadhatatlan református evangélizációnak az a beszéd, amely a hit által való megigazulás helyére a „gratia infusa” közelségében mozgó perfekcionizmust ajánlhatja.

Ezért helyezzük mi mindig a formai kérdések elé a tartalmi kérdést. A tartalom uralkodjék, a forma szolgáljon. Változó körülmények nem változtathatnak a lényeges tartalomra, ha csak abban az értelemben nem, hogy Jézus ígérete szerint elmélyül a mondanivaló (Ján. 14:26, 16:12 k); de változtathatnak a formákon, amint a formák útjában állanak a tartalomnak, vagy pedig a tartalom hitelét, értelmét, a szolgálat célját beárnyékolják, gyanúba hozzák, a célt bármi módon

zavarják. Számunkra nem formai, hanem *tartalmi* kérdés, hogy az evangélizáció nem egyesületi, mozgalmi, közösségi vagy éppen még ettől is elütő „szabad vállalkozás“, hanem az egyház vállalkozása: az egyház engedelmissége a missziói parancs iránt, s szükségképpen az egyház — nem az egyesület, mozgalom, közösség, vállalkozás — növekedéséhez járul hozzá. (A „növekedést“ ne jogi, hanem újszövetségi értelemben vegyük...) Az evangélizáció munkája veszély-zónában halad, ha valamiképpen elkülönül az egyház életétől és küldetésétől. A missziói parancs (Mt 28:19) nem egyénekhez (természetesen: személyekhez is), hanem „népekhez“ küldi az egyházat, vagyis az embereket mint személyeket valóságos közösségükben szólítja meg, a személyekben közös kérdéseiket és bűneiket is. Az evangélizáció soha figyelmen kívül nem hagyhatja, sem a bűnök (a bűn) korporatív jellegét, sem a megváltás korporatív jellegét („Krisztus teste“ = „egyház“!).

Az evangélizáció története az Istentől áldott, nagy munkások mellett ismer nagyon kritikus személyeket is. Így van ez az egyház minden más szolgálatával és lelki ajándékával is; *nincs semmi okunk föltenni, hogy kivétel legyen a bűn alól minden, ami evangélizációnak nevezte magát az egyház történetében.* Amerika nagyon tarka vallási életében nem egy olyan szabad evangélizátor bukkant már föl, akiről kiderült, hogy remek pénzforrás számára az evangélizáció. És máshol is, nemcsak ott. Sok olyan félrecsúszott és a maga gyülekezetében helyt állni nem tudó lelkész akadt már, akinek az utolsó megoldás a szabad evangélizatori életforma volt. Egy neves amerikai író *Elmer Gantry* c. magyarul is megjelent regényében — ha sok tekintetben nagyon eltúlzott vonásokkal is — maradandó irodalmi szobrot állított egy ilyen szerhámos szabad evangélistának.

Az is nagy veszedelmévé válhat az evangélizációnak, ha a világtól különül el helytelen módon és elkülöníti azokat, akiket megnyer a maga számára. A reformáció kora evangélizációjának az volt a nagy igazságpeccsétje, hogy nyomában új életforma is támadt. A puritánizmus evangélizációja nyomában társadalmi sebek is föltárultak és gyógyultak. A múlt század nagy amerikai ébredési hullámai is megérintettek nagy egykorú társadalmi kérdéseket. Akkor jó egy korszakban az evangélizáció, ha az a Krisztus, akit hirdet, feleletet ad mind a személyes, mind a közösségi nagy kérdésekre.

Már amerikai utam előtt éveken át nagy érdeklődéssel figyeltem minden cikket, amely a mai Amerika legnagyobb evangélistájával, *Billy Graham*-mel foglalkozott. Talán még senki sem mozgattott meg akkora tömegeket az evangélizáció hagyományos tömeghatásra törő eszközeivel és formáival, mint *B. G.* Mondanom sem kell, hogy személye a legváltozatosabb megítélésben részesül. A cikkeken és tanulmányokon kívül sok olyan emberrel beszéltem, aki sokszor hallgatta és még jobban meg tudta figyelni munkásságát, mint én. Mindenesetre, nagyon örültem annak, hogy élő szóban is, televízió is hallhattam híres new-yorki kampányának ige hirdetéseiből, sőt New Havenben személyesen is találkozhattam és néhány mondatot válthattam vele. Mielőtt azonban személyes benyomásaimról szólnék, beszámolok azokról a kritikai hangokról, amelyek működését kísérik. — *B. G.* korunk legismertebb, leghatásosabb tö-

megevangélizátora, akit az újkor legnagyobb evangélizátorai közé sorolnak. Az elmúlt évtizedben bejárta szinte az egész világot. Amerre járt, nagy tömegeket vonzott. E nagy megmozdulások mögött kitűnő segítőgárda is áll. Bejegyzett cégének mintegy 200 állandó alkalmazottja van és pénzügyeit egy külön bank intézi. Holland és svájci református lapok sok szempontból bíralták módszereit, a valóságnak olykor meg nem felelő hírverését, a pénzügyeit, de senki sem vonja kétségbe egyéni jószándékát és eredményeit. Tartalmilag sokfelé kifogásolták beszédeiben azt, hogy egyfelől kerül bizonyos égető politikai és társadalmi kérdéseket — mert érintésük kellemetlen lenne azoknak a köröknek a számára, amelyek pénzügyileg támogatják *B. G.* kampányait —, másfelől mégis mindig van beszédeiben politikai betét is... (Az Egyesült Államok Kongresszusában elhangzott már egy indítvány, hogy az állam fizesse *B. G.* világméretű útjait; lásd *Schweizer. evang. Pressedienst*, 1954. szept. 15. Nr. 37, 48. lap).

A nyugati félteke legjelentősebb rendszeres teológusa, a nagy Reinhold Niebuhr, az „amerikai Barth“ — akit sem baloldalinak, sem az evangélizáció ellenségének nem mondhat senki — nem egyszer nyilatkozott *Graham* módszereiről és eszközeiről, de megnyilatkozásai tartalmáról is. Személyileg szintén őszinte tisztelője *Graham*-nek s elismeri azokat a jó eredményeket is, amelyek munkája nyomán támadnak. A *The Christian Century* 1956. (73) évf. 640—643 lapján „Literalism, Individualism and Billy Graham“ c. cikkében veszedelmesnek látja azt a pietizmust, amely perfekcionista illúziókkal párosul és nem tud a reformáció üzenetéről a megváltott ember teljes életére nézve. *Graham* pietista moralizmusa túlságosan leegyszerűsíti a világ nagy kérdéseit. Vitába száll „a hét halálos bűnnel“, de a nagy társadalmi kérdésekre szinte „mágikus panacea“-ként ajánlja „a Jézus Krisztus vére“ formulát, anélkül azonban, hogy látná vagy mutatni tudná, hogy ezek a kérdések a közösségnek átadott életű emberek értelmes szolgálatai által oldódnak meg. Ezekben a szolgálatokban a hívő és a nem hívő embereknek közösségben kell állniok a közösség és a civilizáció érdekében. Szerinte az evangélizáció abban a veszélyben van, hogy ezt a tényt figyelmen kívül hagyja. Az individualista beállítottság elhomályosítja az igazság szolgálatát a közösség rendjében és túl éles különbséget von emberi mértékkel a „megtért“ és a „meg nem tért“ között. Pedig lehet hogy „ez az utóbbi nem írt ugyan alá egy megtérési lapot (decision card), de nagyobb kegyelemmel fogadhatta el a faji egyenlőséget, mint a megtért“ (642. lap). Így folytatja: „A keresztyén evangélizációt... összhangba kell hoznunk társadalmi elkötelezettségeink egész szélességével és bonyolultságával, amint azt a keresztyén hit minden klasszikus formája igényelte, egyben pedig összhangba kell hozni a reformáció fölismeréseivel, vagy még helyesebben szólva: a megváltott ember erényeinek a kétséges értékéről szóló bibliai tanítással. Ez alkalmassá tehet bennünket arra, hogy munkatársaivá legyünk tisztességes nem-hívőknek (decent secularists) civilizációnk közös feladataiban“ (u. o.). Úgy ítéli, hogy *Graham* szimplifikálja az evangéliumot. Véleménye szerint: „Az egyszerű parochus lelkész, aki igyekszik az isteni kegyelem közvetítője lenni, és az egyház rendszeres szolgálatai sokkal több esély-

lyel bírnak ebben és az evangélium egész dimenziójának a nyújtásában, mint a professzionista evangélista, akármilyen megáldott legyen is.“ (u. o.).

Egy másik cikkében, amelynek címe „Proposal to Billy Graham“ (*The Cristian Century*, 73:921—922), magyarul: „Javaslat Billy Grahamnek“, tartalmilag veszi kritika alá B. G. egész tevékenységét. Ezt is azzal a bírálattal kezdi, hogy a Graham-típusú evangélizáció nem törődik napjaink nagy morális kérdéseivel. Cikkét Warner, *The Anti-Slavery Impulse* c. és a múlt században Finney nevével összefüggő nagy ébredésről irt könyve ösztönzésére írta. Akkor az ébredés döntő módon fölvetette mondanivalói közé a rabszolgatartás kérdését: a megtérő embernek döntenie kellett annak a kornak legnagyobb társadalmi kérdésében, a rabszolgaság kérdésében is. Ez az evangélizáció hatással volt a rabszolgaszabadító mozgalomra, amely később polgárháborúba és a rabszolgaság eltörléséhez vezetett. Niebuhr rámutat arra, hogy száz évvel a néger rabszolgaság eltörlése után sem igazán szabadok az amerikai néger; sőt egy új válság van kibontakozóban. Egyes vidékeken a régi rabtartók unokái szembeszegülnek a legfelsőbb bíróság döntéseivel is. (Tudjuk, hogy azóta még katonaság kivезényléséhez is kellett folyamodni egyes helyeken). Lelkipásztorokat üldöztek el gyülekezetükből, mert a törvény tiszteletére és a felebarát szeretetére intettek a néger esetében is. B. G. délvidéki származású s bár nem osztja a déliek merev álláspontját a négerkérdésben, igehirdetéséből mégis károsan hiányzik az evangélista tűzével való appellálás a faji határokat is átlépő szeretetre; nem hirdeti, hogy a Jézus előtt álló és bocsánatot nyerő megtérő lélek vegye föl a bűnei listájára a faji előítéletet is. A megtérés ettől a bűntől is megszabadít. B. G. igehirdetésében nincsen ott a „megtérés gyümölcsei“ között az a követelés, hogy a megtért ember a néger szomszédnak is adja meg az embernek járó megbecsülést és jogokat. Niebuhr idézi egy zsidó barátja szavait is, akit nagyon kiábrándított B. G. richmondi (Virginia) evangélizációs tevékenysége, mert nem tesz semmit a fajok közötti szakadékok áthidalására, sőt elmélyíti azt.

Niebuhr rámutat arra a számtalan kritikai hangra, amely szerint B. G. túl egyszerűen és túl perfekcionista módon értelmezi a keresztyén életet. De ő még ennél is súlyosabbnak tartja azt a tartalmi hiányosságot, hogy B. G. nem vesz tudomást a faji kérdés valóban egyszerű bibliai megoldásáról. Erre idézi 1 Ján 4:20-at: „Ha valaki azt mondja, hogy: Szeretem az Istent, de gyűlöli a maga atyjafiát: hazug az...“ Ha ez így ennyire világos, akkor — mondja Niebuhr — az a kérdés támad, hogy miért nem tudja egy olyan kétségtelenül tiszteletre méltó ember, mint B. G. a bűnbánatra hívó evangélizációjába beleilleszteni a faji megkülönböztetés bűnneknevezését? Lehet, hogy a felelet az evangélizáció gyöngegségének a szívébe vezet el, különösen a pietista típusú evangélizáló keresztyénségébe. A keresztyén hitnek ez a formája — mondja Niebuhr — a dolgok agyonegyszerűsítésén alapszik azzal a céllal, hogy az evangélizációval megdolgozott ember lelki világában „válságot“ hozzon létre s ez a válság a keresztyén hit elfogadását, a megtérést eredményezze. Rámutat arra, hogy nemcsak egyéni bűnök vannak, hanem olyanok is, amelyek

bele vannak ágyazva társadalmunk közösségi életébe is. Ha ilyenekre is rámutat az evangéliumhirdetés, akkor el kell hagynia az individualizmus és az érzelmiség befelőlfordult világát, ahol az ébresztő evangélista elő szokta idézni a „válságot“, s be kell lépnie a gondolkodás józan világába is. „Ha azonban a »bűnösnek« meg kell győztetnie, hogy van kollektív bűne is, szükséges nemcsak az érzelmeire, hanem az értelmére is appellálni, s ez azt jelenti, hogy szükséges elemezni ésszerűen a szociális helyzetet, annak megfelelően, ahogy a szeretet parancsolatát sérti“ (922. lap, a faji elkülönítésre gondol, de általában helyeset mond). Még súlyosabb, amikor megállapítja róla, hogy éppen az országnak abban a részében hallgat mélységesen erről a kérdéstről, ahol a legkiáltóbb ez a bűn s ahol évenként „ébredéseket“ élnek át, sok „megváltottal“, akiket azzal biztatnak, hogy az „átadottság“ után az igazi „tökéletesség“ állapotába kerülnek. Rámutat arra, hogy kézzelfogható állásfoglalások nélkül nincs hite az evangéliumnak. Helyteleníti azt az elterjedt fölfogást, hogy Graham csak evangélizálja be az embereket a templomokba, ott majd a lelkészek vegyék őket kezükbe és lássák el egyéb keresztyén tanításokkal.

Így teszi azt a javaslatot Grahamnek, hogy lássa be a hagyományos evangélizációs perfekcionizmusnak a gyengeségét és alkalmatlanságát az atomkorszakban. A hagyományos evangélizációs „technika“ szükségszerűleg hozza magával a leegyszerűsítést az egyéni erkölcsi válság és a megtérés érdekében. Ezért nincs más út, mint ennek a technikának a megváltoztatása és a tartalmi elmélyülés. Ha B. G. tudna szakítani tradicionális és kétesértékű technikájával, akkor „megszűnnék egy vallásos hagyomány frontjának szinte utolsó képviselőjének lenni és a nemzet erkölcsi és szellemi életében vitális erővé válnék.“ (922).

Természetesen vannak, akik védelmükbe veszik Graham-ot. Hiszen az a pusztá tény, hogy csak New Yorkban 1957-ben tavasztól-őszig esténként 10—17.000 ember hallgatta evangélizációit és az egyházaknak módjában állt az összehívottak között a lelki halászatra, azokat is nagyban kiengecsztelte, akik formai vagy tartalmi szempontból kritikailag nézték működését. E. J. Carnell, a Fuller Theological Seminary elnöke, ugyancsak a *The Christian Century* hasábjain 1956:1197—1199 „A Proposal to Reinhold Niebuhr“ válaszul Niebuhrnak, mentegetvén pártfogoltját éppen a négerkérdésben is: „Az a tragédia, hogy a szeretet törvényének a megvalósítását célzó vágyunk nem tud párosulni a szükséges bölcsességgel és erénnyel. Ha telek-zóna törvényeket hozunk, akkor igazságtalanságot követünk el a négerrel szemben. De ha megengedjük, hogy a néger telket vegyen egy jómódú villanegyedben (fashionable suburb), akkor igazságtalanságot követünk el befektetett anyagi érdekekkel szemben...“ (1198. lap, az idézethez nem kell kommentár: az emberrel szemben jöti áll a mérleg serpenyőjében a „befektetett anyagi érdekesség“, mert a telek ára azonnal leesik, ha a vidékre néger költözik). Az ilyen hiányosságot és bátortalanságot azzal mentegeti, hogy mindannyian hiányosak és bátortalanok vagyunk.

Még jobban elgondolkodthat bennünket az a cikk, amelyet H. E. Fey, a *Ch. C.* szerkesztője irt „Whose Billy Graham?“ címmel (1956:135—1352). „Kinek a Billy Graham-je?“ teszi föl a kérdést

annak a könyvnek az ismertetése során, amelyet Stanley High írt Graham életéről (*Billy Graham, The Personal Story of the Man, His Message and His Mission*. McGraw-Hill). Abban a meggyőződésben készült a könyv, hogy B. Gr. Pál apostol, Wesley, Moody és Spurgeon autentikus nyomdokaiban jár, és azzal a kérdéssel zárul, hogy: Ha nem a revival, akkor mi menthet meg bennünket? és: Ha nem Billy Graham, akkor ki mutathat nekünk utat? Fey rámutat arra, hogy B. Gr. életének sok pontja komoly megfontolást kíván. Így például egy közép-nyugatamerikai hirdetési igyennökséghez való viszonya. A *Walter F. Bennett Advertising Agency* nagy hitelek nyújtott neki rádió és sajtó terjeszkedéséhez. Viszont 1950-ben készült rádió-szerződésük B. Gr.-et nemzetszerte ismert figurává tette. A *Billy Graham Evangelistic Association* bejegyzett cég finanszírozása 1955-ben 2,000.000 dollárba került. Ez tekintélyes összeg egy hirdetési vállalat számára, de föl lehet tenni — írja a nagytekintélyű keresztyén folyóirat főszerkesztője —, hogy eredményez bizonyos magán-profitot is („return a certain amount of private profit”), mint mondják, „csak 2 és 3/4%-ot”. B. Gr. „fizetése” 15.000 dollár. Egyetlen mellékkeresete könyveiből van, ezt félretesz egy számlán gyermekei neveltetésére — mondja életrajzírója. Fey viszont rámutat arra, hogy kiadói körökben nagyon tekintélyesnek tartják ezt a jövedelmet, hála a hirdetési ügynökség buzgalmanak. Fey-t nem maga az a tény izgatja, hogy egy evangélista meggazdagodik a jövedelméből (jól lehet, mint mondja, *Billy Sunday* óta mindig a pénzügyi zavarosságok voltak az evangélikációs vállalkozásoknak a legnagyobb botránkozókövei), hanem inkább az, hogy a keresztyén evangélium hitele szenved csorbát azzal a szoros kapcsolattal, ami a hírverési iparág rutinjával itt kötött. Megmondja azt is, hogy kevés hozzáértő ember hiszi el, hogy valóban B. Gr. írja azokat a cikkeket, amelyek neve alatt szélteben-hosszában az országban megjelennek. „Vajon nem követelmény az egyszerű és közönséges tisztesség a tömeg-evangélikációban?” De még komolyabb kérdést is tesz föl: Lehet-e egy ember, akit olyan környezet vesz körül hólabdaszerűleg mint B. Gr.-et, még érzékeny a Szentlélek indításaira a mai időkben? B. Gr.-et úgy körülveszi a környezete, „hogy akár személyesen, akár levélben nehezebb hozzájutni, mint Eisenhower elnökhöz” (1351. lap). Billy Graham gazdája — féltik. Mit féltenek vajon? Igen szövevényes organizáció veszi körül ezt a nagyon vonzó és nagyhatású prédikátort. „De lehet-e egy ember, aki élő középpontja egy különböző kapcsolatok nagyszzerűen megszervezett rendszerének, amely e vonzó prédikáló vállalkozás köré épült — olyan állásfoglalásra képes, amely belevághatna a népszerűségébe? Meri-e hirdetni Billy Graham a teljes evangéliumot és ezzel kihívni a hírverési iparág materializmusát, szövevényességét és hamis mértékeit maga ellen? Ha pedig ezt nem teszi, vajon nem a mammonnak szolgál-e, betérítve azt a vallásosság köpönyegével?” (uo.). Fey megállapítja azt is, hogy „Amerika legnagyobb élő theológusának a javaslatát” — főntebb említettük —, arra nézve, hogy B. Gr. vegye be az igazság ügyét is: a faji megkülönböztetés ellen való küzdelmet is, ébredési mondanivalói közé, nem méltatta semmi válaszra. Ez után írt ugyanis B. G. egy cikket a *Life* c. folyóiratba a keresztyénség és

a faji kérdés viszonyáról. Úgy látszik, a diszkriminációt elítéli, de nem a szegregációt (elkülönítést); a négereknek pedig a türelem erényének a gyakorlását ajánlja az igazságosság kívánsága helyett... (1352. lap). Végül megállapítja róla, hogy vállalkozása institucionalizálódott. Kísértés kísértésre gyűlik körülötte s ezek közül a hirdetési iparággal való csak illusztrációul szolgál („...his relation to the advertising profession is a single illustration...”). Mindezt nem ellenséges érzésekkel írja. Imádkozik B. Gr.-ért és reméli, hogy észrefogja venni, mi van körülötte és megfogja kísérelni a hírverési iparral való kapcsolatát megmérni a Jézus és Pál mérlegén.

Sokfélét olvastam arról is, hogy milyen politikai és társadalmi kapcsolatai vannak az Egyesült Államok vezető politikai és pénzügyi köreiből. Tömegevangélikáció igen nagy pénzbe kerülnek. Egyetlen televízió-közvetítéses evangélikációja a Madison Avenue-ről — úgy hallottam, nem tudom helyes-e az adatom — 60.000 dollárba került. Összejövelelein és beküldés útján a hírek szerint igen nagy az adakozás. Ezek kezelésére nézve nem tudtam pontos fölvilágosításokat kapni. A bejegyzett cég kezeli. A vallásosság azonban ma ott szerepel a politikai erőtenvezők között: politikusok és pénzemberek hajlandók áldozni vallásos mozgalmakra, ha annak hasznát látják (lásd *Buchmannt*, az ún. „oxfordi mozgalomnak” az alapítóját, aki azóta a „morális fölfegyverkezés” világnézeti programjával házal). Közelebbi tárgyalásában nem bocsátkozom azoknak az adatoknak, amelyeket a *Református Egyház* 1958. (10) 213 k. lapján találunk. Az a benyomásom, hogy ennek az evangélikációnak a „tisztá” evangéliuma mégsem annyira tiszta — a politikától.

Közvetlen benyomásom róla nem zavartalanul jó, de nem is határozottan rossz. Magas, nyúlánk, nagyon elegáns, kellemes arcú, jól forgolódó ember. Semmi nincs benne az evangélisták olykor keresett póriasságából, pongyolaságából (ami nálunk sokfelé, a műveletlenséggel együtt, az igazhit mértéke). Kétségtelen az is, hogy ebben a hallgatóságot nem tudott gyűjteni maga köré mint ő. Evangélikációs estéin százak és százak jelentették be megtérésüket. De azokban az ige-hirdetésekből, amelyeket hallottam tőle, szinte nem is említette a *kegyelmet*, annál többet az *emberi akarást*. Egyik evangélikációja textusa Csel. 11:26/b volt, beszéde gondolatmenete pedig ez: Keresztyén vagy? Azt hiszed, hogy az vagy? Nem vagy az. De lehetsz. Hogyan? Akard és lehetsz. A tételeken belül ezt a tételt variálta — igen elevenen, meggyőzően, ügyesen, szemléletesen, jó illusztrációkkal — s mindig oda lyukadt ki, hogy: akard és lehetsz. Igazságtalanság lenne annak alapján végső ítéletet mondani, amit eddig hallottam vagy olvastam tőle és róla. De ennek ellenére sem hallgathatom el, ami a hallottak alapján nyilvánvalóan elűt attól, amit, mi a mi egyházunk számára jó evangélikációnak tarthatunk. Túl a formai kérdéseken: mindenekelőtt tartalmi tekintetben éreztem, hogy ez nem az az evangélikáció, amire nekünk szükségünk van. Hiányos, kevés — és a hiányok helyére „más evangélium” nyomulhat...

Érdeklődtem a hatása iránt is. Amerikában mindent fölmérnek, megszámlálnak, statisztikába vesznek. A megtérteket is. Ezekkel a számokkal

pro és contra igen nehéz érvelni. Ki tudja, valóban megtért-e, aki föltartja a kezét? És csak annyi lenne a Szentlélek munkája, ami a nyilvános döntésekben jelentkezik? Biztosan több. De minthogy a számok is szerepet játszanak az evangélikáció formája fölött folytatott vitákban és propagandában, erről is néhány szót. A *The Christian Century* egyik számában B. Gr. San Franciscóban tartott kompányáról írt cikket S. E. Wirt berkeley-i presbiteriánus lelkész („Billy Graham in San Francisco“, 1955. (72) 47—48). A cikkben nagyon dicséri az evangélistát, de ezen a ponton, az eredmény fölmérése kérdésében, megmutatkozik a bizonytalansága. Hivatkozik a *Ch. C.* egy korábbi számára is, amely a Detroitban lefolyt kampány után egy évvel tartott adatfölvétellel foglalkozik. Ott egy évvel az evangélikáció után azt kellett megállapítani, hogy „*nagyon kevés helyi gyülekezet erősödött meg lelkileg a kampány által*“ (1954. december 1. sz.) Ugyancsak rámutatott egy kísértésre, a „*név-mágia*“ hatására. A vallás ma népszerű Amerikában s ha már megtér valaki, akkor Billy Grahamnál tér meg. Ez jól hangzik és társadalmilag előnyös is lehet. „... ha valaki meg akar térni, miért nem egy Cadillacban? És végül is Billy Graham egy Cadillac az evangélisták között. Megfigyeltem, hogy sokan, akik nagyon meg voltak hatva magától Grahamtól, előre jöttek, s akkor már nem voltak úgy megérintve az önkéntes segítőktől“. Magam több amerikai lelkésztől kaptam olyan közvetlen tapasztalaton alapuló információt, hogy a *megtérésre jelentkezettek és a tömegevangélikáció részvevők jó része rendes templomlátogató egyháztag*. A beadott cédulájuk ugyanis végül visszakérül a gyülekezeti lelkipásztorhoz. A *közönség tekintélyes része is estéről estére ugyanaz*. Az erős lelkiráhatásokkal felidézett gyermek-megtérésekről átélődik már néhány nap múlva nem tudnak beszámolni: *mit éreztek, miért tették...* (48. lap). Ez természetes is: felnöttek ruháit vették magukra.

Befejezésül szeretnék az evangélikáció formai kérdéséről is szólni. *B. Gr.* minden személynél sikere ellenére is az a *Niebuhr* véleménye, hogy ez a fajta tömegevangélikáció idejét *multa tradizionáliszmus* már (*Ch. C.* 1956:922). És még sokan mások vannak legalábbis azon a véleményen, hogy a tömegevangélikáció *távolról sem egyetlen és kiárálagos formája az evangélikálásnak és hogy a*

rendes gyülekezeti élet alkalmait nem szabad vele szemben lebecsülni. Ismét olyan valakit szeretnék még megszólaltatni, aki személy szerint igen nagyra becsüli Graham-et és vállalkozását: *Berggrav* norvég püspököt (a londoni Graham-kampányról úgy nyilatkozott, hogy „*ennek a századnak legnagyobb vallásos eredménye*“; lásd *Schweizer. evang. Pressedienst*, 1954. július 7, Nr 27, 6. lap). *Berggrav* Evanston után gondosan tanulmányozta az ottani evangélikációs módszereket s a norvég „*Egyház és kultúra*“ című lapban beszámolt az egyházi munkák új módszereiről, amelyeket Amerikában figyelt meg, s amelyek a norvég egyházban alkalmazhatók (ott sem alkalmazható minden, Szerk.). Néhány hónap múlva már így ír: „*Be kell látnunk — hangsúlyozta —, hogy a ,régi', ébresztési módszerek eljártszották szerepüket. Az új módszerek az otthonban való meglátogatáson és az emberekkel való személyes kapcsolaton alapoznak*“. Példának egy nagyon gondosan folytatott ilyen methodista egyházi kampányt említett, amelyben 700 000 látogatás nyomán 100.000 új és tartós egyháztagságot könyvelhettek el. Ez sokkal nagyobb eredmény, mint amennyit az egész Billy Graham-kampány mutatott. (*Ev. Pressedienst*, 1954. nov. 3. Nr. 44, 5-6. lap)! Ez a szakértők egyre általánosabb véleménye. *Az evangéliumnak akkor hisznek a hitetlenek, ha a hirdető életének az aranyfödőzetét is ismerik*. Ezt nem látják jól az evangélikátor esetében (sokszor jobb, ha nem látják). *De ha olyan valakinek az életében, aki velük egy munkahelyen, közös feladatok között életre vivő erőnek mutatkozik az evangélium, ott tartós érdeklődés és igazi megtérés maradhat a „bizonyosság” nyomában*. Az eliparosodott, elüzemesedett és az egyháztól elidegenedett nyugati társadalomban, amely tömegélményeket is a sportpályán keres és talál inkább, csak a legszemélyesebb — talán nagyon csöndes és talán nagyon megpróbálható módon — kapcsolatok révén lehet elvinni az evangéliumot a másik emberhez. A megnyert lélek igazi lelki otthona pedig a gyülekezet rendje, nem más lesz.

Ime, világszerte hasonlóak az evangélikáció kérdései. És hasonlóak a tanulságok is. Igazi hordozója valamelyik egyház. Formája változik a szükséghez és lehetőségekhez képest és nincsen abszolút értékű formája. *Tartalma mindig felel a kor nagy kérdéseire is, megfelel az egyház küldetésének*.

Dr. Pákozdy László Márton

Az Ószövetség időszámítási rendszerei

Az ószövetségi kijelentés történeti jellegéből szinte természetesen következik, hogy benne bőven találunk történeti számadatokat. Nemcsak a történelmi Izráelnek, elsősorban a királyság korának az adatai vannak dátumszerűen rögzítve, hanem a történelem előtti korokéi is. Naptárszerű keretben mondja el a szentíró az özönvíz lefolyását, sőt visszatekint az özönvíz előtti korba is, egészen a teremtségig, amikor közli Ádámnak és utódainak az életkorát.

Ebből azonban máris következik, hogy az Ó-

szövetség kronológiai adatai nem egyforma történeti értékűek. A valódi értékű évszámok mellett találunk szimbolikus és korszakokat jelölő kerekesszámokat is. Másutt, pl. a királyság korának a dátumainál, sok tévedés vagy szemmel láthatóan szándékos változtatás található, ami komoly gondot okoz a Biblia figyelmes olvasójának vagy kutatójának.

Az ószövetségi kor dátumai három nagyobb korszakhoz kapcsolódnak s mindhárom csoportnak megvannak a kronológiai problémái. Az első a tör-

ténelem előtti múltba nyúlik vissza s ennek gerince a Gen. 5. r. és a 11:10. skv. két nagy leszármazási táblája az özönvíz előtti és utáni ősatyákról. E táblázatok szigorú séma szerint készültek, feltűnő azonban, hogy a héber Masszoréta-szöveg (textus masoreticus, ezután rövidítve: TM.) adatai eltérnek a Septuaginta (rövidítve: LXX) és a Samaritánus Pentateuchos fordítás (rövidítve: Sam.) számaitól. Az ebben feladott probléma jellemzésére elég az egyik legújabb kommentár szavait idézni: „Nagyon valószínű, hogy 1 Móz. 5. r. évszámai valamilyen titokzatos összefüggésben állanak a bibliai üdvtörténet egyéb dátumaival (a szent sátor elkészülése? templom-építés?), kielégítő megoldást azonban, amely egy feltételezett rendszer theologiai értelmére rávezetne bennünket, eddig még nem sikerült találni. Hogy a Sém nemzetségtáblázata (11:10. skv.) egy rendszerbe tartozik az 5. r. táblázatával, az föltételezhető. Ha e két táblázat adatait összegezzük s hozzávesszük még a 21:5, 25:26, 47:9 és a 2 Móz. 12:40-ben levőket, úgy az Egyiptomból való kivonulás a tereméstől számított 2666. évre esik; ez az időszak kétharmada egy négyezer éves világekorszaknak. Itt azonban vizsgálat alá kell venni a kanonikus TM-től feltűnően eltérő LXX-t és Sam-t is.”¹

A második korszak egy félig-történeti időszak: a pátriarchák vándorlása, az egyiptomi tartózkodás és a bírák kora, a királyság első évtizedeivel bezárólag. Ezen a területen csak kisebb részlet-problémák adódnak. Közöttük legnehezebb 1 Kir. 6:1 adatát — miszerint az exodustól a templom építéséig, azaz Salamon uralkodásának 4. eszendejéig 480 év telt el — összeegyeztetni a bírák korának ezt a keretet nyilvánvalóan szétfeszítő számadataival.

A harmadik szakasz már valóságos történeti korszak: a királyság kora, a Királyok (és Krónikák) könyvének dátumaival. Ezek a dátumok első pillantásra egészen reálisnak látszanak, mint amelyek egykorú annaleseken alapulnak, sőt Izrael és Juda királyainak az uralkodási éveit szinkron együttállásban vannak megadva. Közelebről nézve azonban kiderül, hogy az adatok nagy része helyt nem álló s bizonyos, hogy a Királyok (és Krónikák) könyvének a számadatai nagyméretű korrigáláson mentek keresztül.

Hogy a felvetődő kronológiai problémák megoldását megkísérelhessük és hogy megértsük, hogyan kerülhetett sor ilyen átkorrigálásokra, egy pillantást kell vetnünk először az ószövetségi-ókeleti történet szemléletre.

Az ókori Keletre jellemző a történelemnek bizonyos ciklikus-periodikus szemlélete, korszakokban való gondolkodás. A modern történet szemlélet az idő folyását egy egyenes vonalon képzelel el, amely jön a múlt felől és halad a jövő felé; hozzátartozik ehhez az idő végtelenségének a gondolata. Az ókori keleti gondolkodás viszont az idő folyását mintegy körvonalon szemléli, amely idő múltával visszatér kiindulópontjához, amikor is egy korszak lezárul és kezdődik egy másik, új kor. (A héber *ólám* szó jelentése is tulajdonképpen: korszak, világ-éra.) Bizonyos, hogy az embert elsősorban a természetben látható periodicitás tanította erre a szemléletre: a nappal-éjszaka, az évszakok, a holdfázisok stb. váltakozása. A történelem periodikus szemléletében azonban érvényesül egy er-

kölcsi tényező is. A történelem folyásában ugyanis bizonyos dekadencia látható: aranykortól halad vaskor felé, amellyel szemben vigasztalásul szolgál az a meggyőződés, hogy a jelen világkor elmúltával ismét visszatér az aranykor, megújul az emberiség élete. Az eschatológikus gondolkodás is ezen a periodikus szemléleten alapszik s míg a Biblián kívüli népek mítoszokban fejezték ki erre vonatkozó meggyőződésüket, addig az Ósz. beszél új teremtésről, új égről és földről, új exodusról, új szövetségről, új Jeruzsálemről, amelyeknek megvalósulása új világekorszakot hoz magával. A körvonal visszatér kiindulópontjához, új körpálya indul — bár magasabb szinten. Mert az új teremtéssel, exodussal stb. kezdődő új korszakban Isten jóra fordítja és formálja azt, amit az ember a régiben elrontott s e jobb korszak számára aztán a régi teremtés, exodus, szövetség csak típusa lesz az újnak és jobbnak.² Hogy ez a szemlélet szorosan összefügg az általunk is vallott messiási gondolattal és megváltás-hittel, azt mondanunk sem kell.

A történelemnek ez a periodikus szemlélete tehát zárt korszakok egymásutánját látja az idő múlásában. A nagy világekörökön belül is szívesen fedez fel a múltra nézve kisebb, lehetőleg szabályosan váltakozó periódusokat. Itt jön azután a szerepük a már említett szimbolikus értékű és kerek számoknak, amelyek már formájukkal is érzékeltetik a történelem folyásának a szakaszos jellegét. Szimbolikus értékű szám pl. a 365 év (Énók életideje, Gen. 5:23.), egy „kozmosz esztendő”: benne az évek száma azonos az év napjainak a számával. A kerek számok közül leggyakoribb a 40 év, amely az Ósz-ben egy emberöltőnek, nemzedékváltásnak felel meg, továbbá ennek a többszöröse: 400, 480, 4000. — Már most megfontolt az, hogy a bibliai kronológia szerkesztője kerek számokra írt át más, nem pontosan ekkora, csak hozzá közelálló eredeti számadatokat. Tette pedig a történelemhamisítás gondolata nélkül, hiszen szemléletében az egész, a korszak a lényeges, amelynek a keretében van értelmük a kisebb részleteknek is. Egyszerű példát idézve: a babiloni fogság idejét a Biblia 70 évnek mondja kerek számmal, jóllehet nem pontosan ennyi volt. (Kr. e. 587—515. Megjegyzendő, hogy „fogság” alatt értették azt az időt, amíg a templom romokban állott.) Így jöttek létre olyan dátum-korrekciók, amelyenkről beszéltünk s amelyeket bizonyos nagyobb periódusokba való betagolás kedvéért alkalmazott a szerkesztő. E periódusokat próbáljuk meghatározni a következőkben.

Mindenekelőtt soroljuk fel azokat a bibliai helyeket, amelyekben az ószövetségi kronológia alapvető számadatait találjuk:

Gen. 5. r. Ádám-tól Sém születéséig eltelt 1556 év.³ Nőé ekkor 500 éves.

7:6. Nőé 600 éves korában volt az özönvíz.

11:10. Sém első fia, Arpaksad 2 évvel az özönvíz után született.

11:10—16. Arpaksad születésétől Ábrahám születéséig eltelt 290 év.³

² Az egész periodikus-eschatológiai szemléletnek, a történelem típus szerinti megújulásának a legszebb képeit Deuteroésaiás próféciáiban találjuk.

³ Az eredményt úgy kapjuk, hogy az ősatyák életidejéből az első gyermekük születéséig eltelt évek számát összegezzük.

¹ G. von Rad *Das erste Buch Mose*,³ Göttingen 1953 (*Das Alte Testament Deutsch*) 54. lap.

12:40. Ábrahám 75 éves korában vándorolt Kánaánba.

21:5. Ábrahám 100 éves volt Izsák születésekor.

25:26. Izsák 60 éves volt (Ézsau és) Jákob születésekor.

47:9. Jákob 130 éves korában költözött Egyiptomba.

Ex. 12:40. Az egyiptomi tartózkodás ideje 430 év.⁴

1 Kir. 6:1. Az exodustól a salamoni templom építéséig eltelt 480 esztendő. Ez Salamon uralkodásának 4. éve.

Királyok könyve. Salamon templomának elkezdésétől a babiloni fogságig Juda királyainak uralkodási ideje összegezve: 411 év.⁵

2. Krón. 36:22. A babiloni fogság ideje 70 év.

Esdr. 6:15. Az új templom elkészült Dárius perzsa király uralkodásának 6. évére = Kr. e. 515.

1 Makk. 13:41–42. Makkabeus Simon uralkodásának kezdete a szeleukida időszámítás 170. évére esik = Kr. e. 142.

Ezeknek az adatoknak egy része magában véve is nyilvánvalóan kerekszám. Másoknak az összevonása révén kapunk hasonlókat. Pl. a sémita családfa szétágazásától (Gen. 11:10) Ábrahámnak Kánaánba vándorlásáig adódik 365 esztendő: egy kozmikus év. A pátriarcha-kor Kánaánban 215 évet tesz ki, ami éppen fele az egyiptomi tartózkodás 430 évének.⁶ Az exodustól Salamon templomáig eltelt 480 esztendőnek megfelel az első és második templom építése közé eső 480+1 év (Az 1 pótév szerepét a maga helyén, a királyság korának a számadatainál látni fogjuk). Rejtélyesnek látszik csupán a teremtéstől az özönvízig terjedő időszak, amelynek a számai egészen szabálytalanok, összegezésük sem ad semmiféle kerekszámot. Sem a közismert Berossus-féle babiloni őskirályok listájával való egybevetés,⁷ sem a különféle számkombinációk⁸ nem vezetnek eredményre.

⁴ Gen. 15:13. és nyomában Csel. 7:6 az egyiptomi tartózkodást még kerekesebb számmal 400 esztendőnek veszi. Helyesebben tartjuk a 430-at. éppen az előtte levő 215 számmal való összefüggése miatt.

⁵ Ez az összeg az ú. n. előre keltezett évek leszámításával adódik. Az egyes királyok uralkodási idejébe ugyanis a kronológus egész év gyanánt beleszámította a trónralépés csonka évét is (ezért előre keltezés), de az utolsó évet is. így tehát egy-egy trónváltozás éve kétszeresen számítana, a régi királynál is, az újnál is. Ezért kell minden király uralkodási idejéből levonni egy évet.

⁶ A LXX Ex. 12:40-ben a pátriarcha-kort és az egyiptomi tartózkodást együttvéve mondja 430 (215 + 215) évnek. A LXX szövege azonban e helyen, a fogalmazásból is láthatóan, romlott.

⁷ A Berossus-féle listánál egymás után következő királyok uralkodási ideje összegezhető s ad periodikus-szimbólikus eredményt. A bibliai személyek életkorával azonban ilyen módon nincs mit kezdeni, mert ők egymás mellett éltek, s az első gyermek születése után eltelt idő mellékes az idő tovahaiadása szempontjából. — A Berossus-listát különben magyarul lásd Varga Zs.: *Vallásos világnézet és történeti kutatás*, Kolozsvár, 1911. 109. lap.

⁸ Ilyen találgatás pl. az, amely a 30. és 31. számok (a hónap napjainak száma) négyzetével hozza kapcsolatba az életkorokat. V. ö. E. Schrader; *Die Keilinschriften und das Alte Testament*,³ Berlin, 1903. 541. lap. — Egy másik az 1000. és 2000. évekhez „közel” fedez fel fontos eseményeket, aminő Énók felvitele és a nemzetek feltételezett szétválása (Peleg). V. ö. A. Jeremias, *Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients*, Leipzig, 1916, 114. lap.

Holott ha valahol, úgy épp ennél a szakasznál volna kézenfekvő, ha jelképes vagy kerekszámokkal találkozoznánk. Végül is föl kell tételoznünk, hogy az özönvíz előtti időszak magában véve nem alkot számszerűen zárt periódust, hanem csak alkotóeleme egy riagyobb összefüggésnek.

E nagy összefüggésnek a keresésénél eddig a legfigyelemreméltóbb eredmény az a — tanulmányunk elején közölt idézetben is említett — felismerés volt, hogy a teremtéstől az exodusig 2666 esztendő telt el (nem számítva itt a Gen. 11:10-ben szereplő 2 pótévet) s ez éppen kétharmada egy 4000 éves világciklusnak. Ezen a ponton azonban a kutatás megállt s a harmadik harmadot, Izrael nemzeti létének az időszakát, nyitott korszaknak hagyta. Holott az ismertett periodikus történet szemléletből az következik, hogy a kronológia-szerkesztő zárt korszakokkal dolgozott, amelyeknek nemcsak a kezdő-, hanem a végpontjuk (héber szóval: *ré'sit* és *'aharit*) is adva volt. Egy 4000 éves időciklus feltételezésének csak úgy van értelme, ha annak a végpontja — mely egyben egy új korszaknak is a kiindulópontja — ismeretes.

Próbáljuk tehát megkeresni, hová vezet a kiegészítő 1334 év, hol van a vég- és célpontja a feltételezett 4000 éves ciklusnak. Ez a harmadik harmad a következő számokból tevődik össze: Az exodustól Salamon templomáig van 480 év, innen a második templomig szintén 480 (+ 1) év. Hiányzik még 373 év. Már most tudjuk, hogy a második templom felszentelése Kr. e. 515-ben volt, ha ehhez a 373 évet hozzászámítjuk, akkor a Kr. e. 142. évet kapjuk. *Ez az év pedig Makkabeus Simon uralkodásának a kezdete*, amikor a zsidók ügye a szíriai elnyomással szemben végre diadalra jutott s Demetrius szír király szerződészerű békét kötött Simonnal. 1 Makk. 14:8. skv. úgy ír erről az időről, mint a próféták által megjövendölt békés aranykor bekövetkezéséről. Maga a békekötés éve pedig a kiindulópontja lett egy új időszámításnak, amelyet *g'e'ullat jisra'el*-nek, Izrael megváltása korszakának neveztek. Meggyőződésünk szerint az *Öszövetség mai számadatai ebbe a 4000 éves világekorszakba illeszkednek bele, amely a teremtéstől Makkabeus Simon koráig terjed*. Sőt továbbmenve: a Biblia régebbi számadatai éppen erre nézve tett bizonyos változtatásokat a kronológia összeállítója. Hogy pedig ez az összeállító a makkabeusi korban, közvetlenül 142 után végezte munkáját, az az eddigiak alapján kétségtelen.

Mielőtt továbbmennénk, az eredeti(bb) számadatok keresésére, összegezzük e makkabeusi számítású világekorszak adatait:

A teremtéstől az özönvízig eltelt	1656 év
Az özönvíztől Ábrahám vándorlásáig	365 év
Az Egyiptomba költözésig	215 év
Egyiptomi tartózkodás	430 év
Az exodustól Salamon templomáig	480 év
A második templomig	481 év
Kr. e. 515—142	373 év
Osszesen:	4000 év

A régebbi számadatok nyomozásánál vegyük először szemügyre az első kétharmadot, a teremtéstől az exodusig terjedő időt. Köztudomású, hogy

az e korszakra vonatkozó dátumok mind a Pentateuchos P (Papi irat) rétegében található. Viszont a P, amely meggyőződésünk szerint a babiloni fogság idején, vagy közvetlen utána készült, még nem vehetett számításba olyan 4000 éves időciklust, amelynek végpontja csak századokkal később volt bekövetkezendő. Két feltételezést kockáztatunk meg tehát itt: (1) a P időszámítási rendszere más periódust és azon belül más számadatokat használt, amely utóbbiakat aztán a makabeusi szerkesztő megkorrigált. (2) Ebben lehet megtalálni a magyarázatát a TM és fordításai között levő eltéréseknek is a számadatok tekintetében. — Könnyebb áttekintés kedvéért foglaljuk táblázatba a Gen. 5. r. és 11:10. skv. adatait (1., 2. tábla).

Nézzük először a könnyebben áttekinthető 2. táblázatot. Láthatjuk, hogy a folyamatos időszámítás alapjául szolgáló 1. számoszlopnál a LXX és Sam. megegyezik, a TM. pedig abban tér el tőlük, hogy Arpaksádtól Szerugig mindenütt 100 évvel, Náhórnál pedig 50 évvel kevesebbre veszi az első gyermek születéséig terjedő életkort. A TM. így 650 évvel rövidebb időszakot ad, mint fordításai. Feltételezésünk szerint a LXX adja az eredeti számadatokat, a TM-nél csökkentő tendencia érvényesült. — Ugyanez figyelhető meg az 1. táblánál, ahol Jered, Metuselah és Lámek kivételével a TM-ben az 1. oszlop számadatai szintén 100-zal kisebbek, mint az eredetinek tartott LXX-ban levők.

Ehhez az 1. táblához még kell néhány magyarázó megjegyzést fűznünk. A csökkentés a TM-nél általában úgy történt, hogy az 1. oszlopnál levont 100 évet a korrigáló hozzáadta a 2. oszlopban levő számhoz, így a teljes életkor változatlan maradt. — A Sam. a csökkentést még következetesebben végigvezette, mint a Msz., ti. Jered, Metuselah és Lámek esetében is. Így nála az özönvíz dátumául 1307 adódott, mivel azonban az eredeti számadatok szerint az említett három személy életkora ezt a dátumot túlhaladta volna, meg kellett változtatni az életkorokra vonatkozó számokat is. — Hasonló eset van egy helyütt az LXX-ban is. A legtöbb LXX kézirat Metuselah adatainál téves változtatást ad: 20 év az 1. oszlopból át van téve a 2.-ba, így azonban Metuselah 14 évvel túlélte volna az özönvizet. A helyes adatokat a LXX A kódex szövege adja, amely itt megegyezik a TM-szal. Ebből következik, hogy a LXX özönvíz dátuma eredetileg 2262 volt. — Végül van egy szembetűnő eltérés a TM. és a LXX között éspedig Lámeknél, ahol valószínűleg a LXX adata volt az eredeti s a TM. javította át az 1. és 2. oszlopot, hogy teljes életkornak a varázslatos 777 évet kapja.

Feltűnő még a Gen. 11:10-ben az a megjegyzés, hogy Sém 2 évvel az özönvíz után volt 100 éves, hiszen 5:32-ből és 7:12-ből következik, hogy éppen az özönvíz idején kellett Sémnek 100 esztendőnek lennie. A 2 év itt kétségkívül soronkívül beillesztett többlet s azért volt rá szükség, hogy egy kerek számadat kijöjjön az összegezés során.

Mert az eredeti (a táblázatok utolsó oszlopában található) P számadatok összegezésénél ismét egy meglepő kerek számot kapunk, amely semmi esetre sem lehet véletlen, hanem tudatos szerkesztés és számítás eredménye. Íme:

A teremtéstől az özönvízig eltelt	2262 év
Toldás Gen. 11:10-ben	2 év
Ábrahám vándorlásáig (940 + 75)	1015 év
Az Egyiptomba költözésig	215 év
Egyiptomi tartózkodás	430 év
Az exodustól Salamon templomáig	480 év

Összesen: 4404 év

Mivel azonban a templomépítésre Salamon uralkodásának 4. évében került sor, ennek leszámításával egy 4400 éves időszakot kapunk a teremtéstől Salamon királyságáig. Ez azonban még nem az utolsó lépés, mert a királyok korának a tárgyalásánál látni fogjuk, hogy a P szerkesztés szerint Salamon trónralépésétől a babiloni fogságig kerek 400 esztendő telt el. Végeredményben tehát a P szerinti világ-éra egy $12 \times 400 = 4800$ esztendő periódus, mely a teremtéstől a babiloni fogságig terjed. Ez volt a másik nagy ószöv.-i időszámítási rendszer.

Az exodustól Salamon templomáig terjedő időszaknál meg kell állanunk egy pillanatra. 1 Kir. 6:1 szerint ugyanis ez az idő 480 évet tett ki, ez a szám azonban túl kicsinynek látszik, ha a részletadatokkal összehasonlítjuk. Csak magában a Bírák könyvében az egyes bírák alatti „nyugalmi idő” kitesz összesen 299 évet, a közük eső idegen elnyomás összegezése pedig 111 évet, ez együtt 410 év. Ehhez még hozzá kellene venni a vándorlás 40 és a honfoglalás 7 esztendejét, továbbá Eli 40 éves bíróságát, Dávid 40 éves királyságát, végül Sámuel és Saul korát, mely utóbbiakat a Szentírás szám szerint nem rögzíti. Az eredmény az, hogy a részletadatok összege jó 100 esztendővel meghaladja a megadott 480 évet. — Amikor a bírák korát reális (világ)történeti viszonylatban tárgyaljuk, akkor úgy tekintünk erre a korra, mint amelynek eseményei nem folyamatos egymásutánban, hanem koronként földrajzi és történeti egymásmellettségben játszódtak le. Ez a végösszegnek jelentős lecsökkenését eredményezi. Nem látszik azonban semmi jele annak, hogy 1 Kir. 6:1 írója (a P kronológus) is ilyen egymásmellettség értelmében fogta volna fel a Bírák könyvének — egyébként a P-nél régebb — dátumait. Inkább valószínű az, hogy figyelmen kívül hagyta az idegen elnyomás adatait s csak a bírák uralkodási éveit összegezte. Így a részletadatok a 480 évnyi összegnek eléggé megfelelnek.

A legnehezebb problémákat kétségkívül a kettős királyság korának az évszámainál találjuk. A bibliai kronológia szerkesztői a judai királyság adatait tartották szem előtt a történelmi fonál előrehaladása tekintetében; a közölt évszámok helyességének az elbírálásánál azonban figyelemmel kell lennünk az északi országra vonatkozó számadatokra is. Már most vannak bizonyos szilárd pontok, amelyek támpontul szolgálhatnak számításainkhoz. Az egyik mindjárt az ország kettészakadása, amikor egy időpontban kezdődik a külön izraeli és judai királyság története. Másik a jezreéli vérengzés, amikor Jéhú nemcsak a samáriai királyi családot irtotta ki, hanem meölette Ahazjá judai királyt is, a trónváltozás tehát egyszerre következett mind a két országban. Harmadiknak kívánkoznék ide az északi ország pusztulása, — ha pontosan tudnánk rögzíteni a judai királyság akkori helyzetét. Mindenesetre az ország kettészakadásától számítva három nagyobb korszakot különböztethetünk meg a királyság történetében: (1) A kettészakadástól Jezreelig, (2) Jezreeltől Sa-

mária bukásáig (Júdára nézve Ezékiásig), (3) Júda további története a babiloni fogságig.

A királyok uralkodásának a keltezése a pontosság látszata ellenére tele van hibákkal, ellentmondásokkal, amelyek elárulják, hogy az eredeti annales-szerű adatok egy vagy több átjavításon mentek keresztül. Csak néhány példát említünk a mondottak szemléltetésére és igazolására. Így a számadatok sokszor önmagukban is ellentmondást rejtenek. Pl. 2 Kir. 18:2 szerint Ezékiás 25 éves volt, mikor apja halála után trónralépett, 16:2 szerint viszont apja, Ahaz 36 éves korban halt meg. E szerint Ahaz 11 éves lett volna, mikor fia, Ezékiás megszületett, ami nehezen képzelhető el. — Nem felelnek meg egymásnak Izrael és Júda királyainak a párhuzamosan haladó uralkodási dátumai sem. Pl. az említett második korszaknál, a Jezreeltől Samária bukásáig terjedő periódusnál Izrael királyaira 135 év esik, Júda királyaira ugyanakkor 159 év — az előre keltezett évek leszámításával (lásd 5. jegyzet). Hogy pedig maguk a szinkrón összehasonlításra szolgáló adatok mennyire nem egyeznek egymással, azt rögtön látjuk, mihelyt egy pillantást vetünk a 3—4. táblázatra. — Végül a bibliai számadatok nem egyszer összeegyeztethetetlenek a világtörténelemből ismert dátumokkal. Pl. az asszír feliratokból tudjuk, hogy Menahem izraeli (és Uzzijjá júdai) király Kr. e. 738-ban adót szolgáltatott III. Tiglapilezernek. Viszont 732-ben volt az ún. szír (aram)—efrajimi háborúnak véget vető asszír hadjárat, amikor Pekah izraeli király is meghalt. E két dátum között mindössze 6 esztendő van, holott a bibliai kronológus a Menahemet követő Pekahjá és Pekah királynak legalább 20 évnnyi uralkodási időt tulajdonít.

A problémák megoldásához táblázatba foglaltuk Izrael és Júda királyainak uralkodási adatait (3—4. tábla). A táblázatok I. oszlopáról leolvasható a királyok uralkodási éveinek száma, a II-ről a trónralépésük éve a testvérorország királyának az uralkodási idejéhez viszonyítva, végül a III. oszlop adja a királyság korának évszám-szerű tova-haladását, egyszerűség kedvéért nem világtörténeti évszámokkal, hanem csak egy ponttól kiinduló egyszerű folyó számokkal. — A vízszintes sorok közül az első közli a Biblia mai — makka-beuskori javítású — számadatait. A második sor ezek helyesbítését a szinkrón adatok lehető összhangba hozatala alapján, feltevésszerűen ez fel- lenne meg a P kronológiai szerkesztésnek. A 4. táblán még további javításra is szükség van, ez a harmadik sorban áll s ez vezetne el az eredeti évszámokhoz.

Nem célunk itt a királyság korának világtörténeti dátumok szerint történt meghatározása, mégis a javítások révén kapott számadatok helyességét le kell mérnünk e világtörténeti dátumokon is. Ezért közöljük a királyok neve mellett a történeti évszámokat, amelyekhez illenie kell a javítás végeredményének, tehát a harmadik sor adatainak. Ez utóbbi szempont-ra való tekintettel közöljük még azokat a Biblián kívüli forrásokból ismert dátumokat, melyek a számítás és ellenőrzés pilléreiként tekinthetők.⁹

Jéhu adófizetése III. Salmanassarnak: Kr. e. 842
részvételével): Kr. e. 854

9. E dátumoknál követjük M. Noth, *Geschichte Israels*, Göttingen 1950 és K. Galling, *Textbuch zur Geschichte Israels*, Tübingen 1950 adatait.

A karkari csata (Aháb izraeli király Menahem adófizetése (2 Kir. 15:19): Kr. e. 738
A szír—efrajimi háború (2. Kir. 16:5. Kr. e. 733
skv.):
Sargon meghódítja Samáriát (2. Kir. 17:5—6.): Kr. e. 722
Sanherib hadjárata Juda ellen (2. Kir. 18—19.r.): Kr. e. 701
A megiddói csata, Jósias halála (2. Kir. 23:29.): Kr. e. 609
Nabukadnecar első judai hadjárata: Kr. e. 598
Juda eleste, a babiloni fogság kezdete: Kr. e. 587

A kettős királyság első korszakánál (3. tábla) viszonylag nem sok nehézség adódik. A kiindulópont egybeesik Salamon utolsó uralkodási évével, ezért jelöltük 0-val, egyebütt is leszámítottuk az előre keltezett kezdő éveket. A legelső uralkodóknál egyenetlenség van az időtartamnál. Mivel a további szinkrón-adatok helyesnek látszanak, azért Jeroboám uralkodását 1 évvel rövidebbnek, Roboámét 1 évvel hosszabbnak kell vennünk, hogy a továbbhaladásnál a folytonosság meglegyen. Ezenkívül csak az utolsó két-két király adatainál van zavar. Először is figyelembe kell vennünk Júdában Jósafát királynál 2 Kir. 8:16 megjegyzését, miszerint még az ő életében régenként uralkodni kezdett mellette a trónörökös Jórám. Az utóbbinak a 8 uralkodási éve tehát részben párhuzamos a Jósafatéval. Izraelnél viszont hiba van az Ahazjá és Jórám uralkodásának a kezdetét rögzítő és Jósafáttal összehasonlító adatoknál. Ha ezeket helyeseknek fogadnánk el, akkor Aháb uralkodása 2 évvel megrövidülne, amit azonban a párhuzamos világtörténeti dátum (854!) nem enged meg. Így Ahazjá és Jórám uralkodásánál a szinkrón-adatot kell korrigálni. Ugyancsak a világtörténeti dátumokra való tekintettel 1 évvel rövidebbre kell venni az izraeli Jórám uralkodását, nemkülönben a júdai Jórám és Ahazjá neve mellett szereplő szinkrón-számot. Ez utóbbit annyival is jogosabban megtehetjük, mert ennél a bibliai adatok sem egyértelműek: 2 Kir. 8:25 szerint Ahazjá az izraeli Jórám 12. évében kezdett uralkodni, 9:29 szerint viszont csak a 11. évében. E bizonytalanságot a számadatok közlésében feltehetően a júdai Josafát—Jórám együtturalkodás okozta.

A második korszak (4. tábla) s különösen annak második fele ennél sokkal súlyosabb problémákkal van tele. A vízszintes első sorok áttekintése rögtön megmutatja, mennyire tarthatatlan a Királyok könyveinek mostani adatközlése, s egyben azt is, hogy az adatok megkorrigálása milyen széjjelhúzó szándékkal történt: az eredetileg alig 120 éves periódus Júdában 156-ra nőtt. — Az első javítási feladat itt a tágitó tendencia révén bekövetkezett folytonossági hiányok megszüntetése az egyes királyok uralkodása között. E javítás eredménye a táblázatban a második sor adata-anyaga. — Az élen levő Jéhu és Ataljá uralkodási idejénél ugyanolyan változtatásra van szükség, mint a 3. tábla első királyainál. A rájuk következő Jóahaz, illetve júdai Jóás idejét 2—2 évvel csökkenteni kell, különben torlódás állana elő a tova haladó évszámoknál. Az igazi nehézségek azonban Uzzijjánál kezdődnek. Uralkodását 52 évre tenni lehetetlen, a szándékos korrigálást mutatja a II. Jeroboám és utódai között keletkezett évszám-hézag is. A számok közti folyamatosság helyreállításával mindössze 38 év esik Uzzijára. Ennek megfelelően kiigazítandók Izrael királyai-

nál az Uzzijához kapcsolt szinkrón-adatok is. A másik probléma Uzzijánál az, hogy — amint az 2 Kir. 15:5-ből kitűnik — betegsége miatt még életében uralkodni kezdett mellette fia, Jótám. E révén hasonló helyzet áll elő ahhoz, mint amit a 3. táblán Josáfát—Jórám esetében láttunk: a két uralkodási időtartam egymásba csúszik. Ezt azonban a P-kronológus — véletlenül vagy szándékosan — nem vette figyelembe. S mert P-nek is szüksége volt toldott évekre, azért Jótám és Ahaz, illetve Pekah évei tetemesen megnyúltak. Így e korszak végén a szinkronizálás tekintetében is egészen zavaros kép áll előttünk, amelyet csak a világtörténeti dátumok segítségével hívásával lehet feloldani. A szír—efrájimi háború időpontja (Kr. e. 733) révén rögzíteni lehet, hogy Izráelben Pekah mindössze 5 (előre keltezett) évig uralkodhatott, Júdában pedig Jótám uralkodásának nagyobb része az apja melletti kormányzásban telt el. Önála különben a szinkrón-adat (Pekah 2. éve) a külön uralkodás kezdetének felel meg. Ahaz idejét Ezékiásra való tekintettel kell megrövidíteni. Mindezek a javítások a vízszintes 3. sorban olvashatók. — A világtörténeti dátumok még egy helyesbítést kívánnak: Pekah halálától Samária el-estéig (732—722) 11 előre keltezett év van, Hóseás királynak azonban az Ósz. csak 9 uralkodási évet tulajdonít. A kettő csak úgy egyeztethető össze, ha Samária több éves ostromát Hóseás uralkodási idejétől külön számítjuk.

Ezékiás királlyal a júdai királyság utolsó szakasza kezdődik. Nála a következő kronológiai probléma merül fel: 2 Kir. 18:13 szerint uralkodása 14. évében volt Sanherib nagy hadjárata Júda ellen. Az asszír krónikák szerint ez Kr. e. 701-re esik, Ezékiásnak tehát 714-ben kellett volna trónját elfoglalnia. Viszont az Ósz. több ízben hangsúlyozza, hogy Samária ostromakor, az északi ország összeomlása idején már király volt Ezékiás. A világtörténelmi dátumra való tekintettel ez utóbbi bibliai hagyományt a tudósok nagy többsége elveti s Ezékiás uralkodását 714-től keltezi.¹⁰ — Mivel azonban korrigálni a bibliai adatokon mindenképpen kell s mivel nem látjuk be, hogy miért ne lehetne igaz az a hagyomány, hogy Ezékiás már király volt Samária bukásakor, legegyszerűbbnek tartjuk, ha 2 Kir. 18:13-ban Ezékiás 14. éve helyett 24. évét olvasunk. Emiatt ugyan a júdai királyság szóbanlevő utolsó korszakát néhány évvel hosszabbnak kell vennünk (133 év helyett 137), ez azonban éppen nem lehetetlen feltevés. A világtörténeti dátumokkal való összehasonlítás pl. amúgyis megkívánja, hogy Jóahaz és Jójákin uralkodását 1—1 teljes évnél számítsuk, jóllehet alig egy negyed-évre terjed királyságuk.

Összegezzük a királyság e három korszakának az adatait. Az évszámok vizsgálatánál három kü-

lönöző szerkesztés mutatható ki. Az első és eredeti a *Deuteronomista történetirótól* való, aki a Királyok könyveinek az első összeállítója volt. Ez az eredeti annalesek adatait közölte, valószínűleg minden mesterséges, korszakot kombináló szándék nélkül. — Második volt a *Papi szerkesztés*, amely a Pentateuchos évszámait is konstruálta s a királyság korának dátumainál főleg a tárgyalt II. korszaknál (4. tábla) eszközölt változtatásokat az eredeti adatokon. Az utóbbiak célja a 4800 éves ciklusba való betagolás volt, közelebből az, hogy Salamon trónralépésétől a babiloni fogságig kerek 400 esztendő jöjjön ki.¹¹ — A harmadik szerkesztés a *makkabeus korból* való, amely változtatásaival létrehozta a Biblia mai számadatait.

Végül áttekintésnek foglaljuk össze a királyság korára nézve kapott eredményeket:

A makkabeusi számítás 481 évéhez, pontosabban a fölöslegesnek látszó külön 1 évhez kell még egy szót fűznünk. Az uralkodási évek összegezésénél ezt a számot kapjuk, ezen nem lehet változtatni, de talán nem is véletlen, hogy az összeg eggyel többre jön ki, mint a kerek 480. A négyezer éves világkor kétharmada volt ugyanis 2666 esztendő, a harmadik harmad volna 1333. Összegezésükhöz tehát kell még egy pótév, hogy a 4000 kerek szám kijöjjön. Ezt a pótévet toldotta be erre a helyre a kronológia-szerkesztő, mint ahogyan pl. a P is a neki szükséges 2 pótévet betoldotta Gen. 11:10-nél.

Fejtegetéseinket azért is kezdtük az ószövetségi-ókeleti történetiszemlélet ismertetésével, hogy ennyi szerkesztés, javítás, alakítás láttán végül is valami negatív érzés ne alakuljon ki bennünk. Volt idő ugyanis, amikor a bibliai történetírást tudatlansággal vagy hamisítással vádolták, holott csak arról van szó, hogy a szerkesztők nagyobb összefüggésekben nézték az emberiségnek vagy Izrael népének az életét. A kerek és harmonikus egészet keresték és szemléltették az Isten gondviselő uralma alatt álló történelemben. — Két ponton is ad nevezetes útmutatást ez a történetiszemlélet, amely az életet, a történelmet, az idő folyását a bizonyos cél felé haladás jegyében látja. Megérzékelteti velünk, hogy mit jelentett egykor az idők teljességének a gondolata, a messiási korszaknak a várása — még ha Isten minden számkombinációtól függetlenül váltotta is valóra azt. Azután pedig megtanít arra, hogy mi is végesnek tekintsük a világ életét, amely egyszer majd helyet ad egy másiknak, a Krisztus visszajövetelével beköszöntő új teremtésnek. Mert — hogy „stilszerűek” maradjunk — mi is egy olyanforma világkorszakban élünk, amilyenekről az előzőekben volt szó: a Krisztus két eljövetele közötti periódusban. — Az adatoknál nyert részleteredmények mellett ez a felismerés kutatásunknak a pozitív tanul-sága.

Dr. Tóth Kálmán

10. Csak M. Noth meri megkockáztatni, hogy Ezékiás uralkodását Kr. e. 725—697-re keltezze, *Die Welt des Alten Testaments*,³ Berlin, 1957, Zeittafel.

11. A P szerkesztésnél két eset lehetséges. Vagy az eredeti adatokat tartotta meg, s akkor az I. korszakra 88, a III-ra pedig 134 évet számított, vagy pedig a makkabeusi korrekcióval egyezően 89, illetve 133 évet.

FÜGGELÉK

1. tábla. Gen 5 r.

Név	TM		LXX		Sam.		Eredeti
	1	2	1	2	1	2	1
Ádám	130	800	230	700	130	800	230
Sét	105	807	205	707	105	807	205
Enos	90	815	190	715	90	815	190
Kénán	70	840	170	740	70	840	170
Mahalalél	65	830	165	730	65	830	165
Jered	162	800	162	800	62	785	162
Énók	65	300	165	200	65	300	165
Metuselah	187	782	167*	802	67	653	187
Lámek	182	595	188	565	53	600	188
Nóé	500	450	500	450	500	450	500
Özönvízig + 100	100		100		100		100
Az özönvíz dátuma	1656		2242*		1307		2262

Mindkét táblán az 1. oszlop számai jelentik az illető személy életkorát első gyermeke születésekor, a 2. oszlopéi a további életéveket. Az idő folyamatos előrehaladását az 1. oszlop számainak az összegezése adja.

* Magyaroztatát lásd a szövegben.

3. tábla. A kettős királyság. I. korszak.

Izrael királyai	I.	II.	III.	Juda királyai	I.	II.	III.
Jeroboám 931—911	22 21	— —	0—21 0—20	Roboám 931—914	17 18	— —	0—16 0—17
Nádáb 911—910	2 2	Asza 2 Asza 2	20—21 20—21	Abijjá 914—912	3 3	Jerob 18 Jerob 18	17—19 17—19
Baasa 910—887	24 24	Asza 3 Asza 3	21—44 21—44	Asza 912—872	41 41	Jerob 20 Jerob 20	19—59 19—59
Éla 887—886	2 2	Asza 26 Asza 26	44—45 44—45				
Zimri 886	7 nap 7 nap	Asza 27 Asza 27	45 45				
Omri 886—875	12 12	Asza 27 Asza 27	45—56 45—56	Jósáfát 872—848	25 25	Aháb 4 Aháb 4	59—83 59—83
Aháb 875—854	22 22	Asza 38 Asza 38	56—77 56—77	(Jórám régens)	(3)		(81—83)
Ahazja 854—853	2 2	Jósáf 17 Jósáf 19	75—76 77—78	Jórám 850—848—843	8 3+5	Jórám 5 Jórám 4	80—87 81—83—88
Jórám 853—843	12 11	Jósáf 18 Jósáf 20	76—87 78—88	Ahazja 843	1 1	Jórám 12 Jórám 11	87 88

2. tábla. Gen 11:10 skv.

Név	TM		LXX		Sam.		Eredeti
	1	2	1	2	1	2	1
(Sém)*	(100)	500	(100)	500	(100)	500	(100)
Arpaksad	35	403	135	430	135	303	135
(Kénán)**			(130)	(330)			
Selah	30	403	130	330	130	303	130
Héber	34	430	134	370	134	270	134
Peleg	30	209	130	209	130	109	130
Reu	32	207	132	2. 7	132	107	132
Szerug	30	200	130	200	130	100	130
Náhór	39	119	79	129	79	69	79
Terah	70	135	70	135	70	75	70
Arpaksadtól Ábrahám születéséig	290		(1070)		940		940

* Sém 100 éves volt első fiának születésekor, e 100 év azonban már az első táblán, az özönvíznél szerepel, itt tehát külön nem összegezendő.

** A LXX-ban Kénán betoldott név, talán a tízes létszámra való kiegészítés kedvéért. A név Ádám családfájából, a számadatok pedig a közvetlenül következő Selahtól vannak kölcsönözve.

4. tábla. A kettős királyság. II. korszak.

Izráel királyai	I.	II.	III.	Júda királyai	I.	II.	III.
Jéhu 843—815	28 29 29	— — —	0—27 0—28 0—28	Atalja 843—837	6 7 7	— — —	0—5 0—6 0—6
Jóaház 815—801	17 15 15	Jóás 23 Jóás 23 Jóás 23	28—44 28—42 28—42	Jóás 837—800	40 38 38	Jéhu 7 Jéhu 7 Jéhu 7	6—45 6—43 6—43
Jóás 801—786	16 16 16	Jóás 37 Jóás 37 Jóás 37	42—57 42—57 42—57	Amacjá 800—772	29 29 29	Jóás 2 Jóás 2 Jóás 2	43—71 44—71 43—71
II. Jeroboám 786—746	41 41 41	Amajca 15 Amajca 15 Amajca 15	57—97 57—97 57—97	Uzzijjá 772—735	52 38 38	Jerob 27 Jerob 15 Jerob 15	83—134 71—108 71—108
Zakarjá-Sallum 746	7 hó 7 hó 7 hó	Uzz. 38—39 Uzzijja 27 Uzzijja 27	120—21 97 97	(Jótám régens)	(14)		(95—108)
Menahem 746—737	10 10 10	Uzz. 39 Uzz. 27 Uzz. 27	121—130 97—106 97—106	Jótám 748—735—733	16 16 14+2	Pekah 2 Pekah 2 Pekah 2	135—150 108—123 108—110
Pekahja 737—736	2 2 2	Uzz. 50 Uzz. 36 Uzz. 36	132—133 106—107 106—107				
Pekah 736—732	20 20 5	Uzz. 52 Uzz. 37 Uzz. 37	134—153 107—126 107—111	Aház 733—724	16 16 10	Pekah 17 Pekah 17 Pekah 4	150—165 123—138 110—119
Hóseás 732—724	9 9 9	Aház 12 Aház 4 Aház 2	161—169 126—134 111—119	Ezékiás 724		Hóseás 3 ? Hóseás 9	163— ? 119—
Samária ostroma 724—722	3	Ezék. 1—3	119—121				

Mit tehetünk mi keresztyének a békéért?

— Beszámoló a nyugat-németországi Bückeburgban tartott egyházi békekonferenciáról —

Bückeburgban (Minden mellett, a nyugat-német-országi Schaumburg-Lippe tartományban, egy régi kis református tartományi egyház középpontjában) a második világháború óta épített Freundschaftsheim-ban augusztus 1—6. napjain keleti és nyugati egyházi emberek részvételével egyházi békekonferencia volt. A konferencia a nemrégiben elhunyt amerikai békeharcos Kirby Page kívánságának megfelelően jött létre, akinek az volt a terve, hogy amerikai és szovjetunióbeli keresztyének között jöjjön létre béketalálkozó s ezen Keletről és Nyugatról más egyházak képviselői is minél számosabban vegyenek részt. D. Ernst Wilm a weszfáliai egyház elnöke, aki nemrégiben a Szovjetunióban is járt s ott magas egyházi kitüntetést kapott, felkarolta ezt a tervet és Beckmann elnökkel, a nemrég elhunyt Held rajnai egyházelnök utódával együtt megszervezte a konferenciát. A konferencián a Szovjetunióból Andrej Rasztorgujev, moszkvai orthodox főesperes, Gustav Tursigai és Jan Kiviit tallinni evangélikus érsek, Amerikából A. J. Muste, a Megbékélés Szövetségének (Versöhnungsbund) volt titkára, Henry J. Cadbury, ny. theol. professor, Herbert Hadley, a „Barátok Társasága” kvékerek) világbizottságának titkára, Milton Meyer, amerikai quaker publicista; Nyugat-Németországból D. Ernst Wilm weszfáliai, Martin Niemöller hessennassauai egyházelnök, D. Heinrich Grüber berlini prépost, D. Heinz Kloppenburg dortmundi egyházi főtanácsos, lelkész, a Versöhnungsbund német ágazatának elnöke, dr. Hans Iwand bonni teológiai professor, Dr. Wolfgang Schweitzer, a betheli lelkésznevelő szeminárium professzora, Wilhelm Mensching, ny. lelkész, a Freundschaftsheim vezetője; Franciaországból Jean Goss egykori munkás-lelkész (prêtre ouvrier), a Versöhnungsbund titkára, Hollandiából Dr. Hannes de Graaf utrecht-i teológiai professor, Kanadából Clarence Baumann teológus, az ún. Puidoux-konferencia titkára; Újzélándból Leslie Hayman lelkész volt jelen, Magyarországból e sorok írója.

Az első nap az érkezéssel és az előkészületekkel telt el, augusztus 2-án került sor a konferencia megnyitására és a kölcsönös üdvözlésekre. Ugyanezen a napon hangzott el az első előadás A. J. Muste-től, ezen a címen: *A mai Amerika és a világ békéje.*

A. J. Muste

először röviden ismertette az Amerikai Egyesült Államokat mint népet és kultúrközösséget. Az

amerikai nép — mondotta — nem tett meg olyan hosszú utat a történelemben, mint az európaiak. Viszonylag fiatal nép s története függetlenségéért való harcával kezdődik. Alkotmánya a nép akaratából sarjadt s két olyan alapelvből ágazik ki, amelyek egymással feszültségben vannak: az egyik a felvilágosodáson alapuló erős technikai irányultság, amely az ember fejlődésébe vetett optimista hittel és a személyes szabadság nagybecsülésével kapcsolódik össze; a másik a kálvini reformációtól való erőteljes függés, amely azzal az igen határozott igénnyel jár, hogy az állam és a nép életében is minden Isten akarata szerint történjék: ezért az amerikai nép minden háborúját is bizonyos értelemben keresztes háborúnak tekinti. Ez a két alapelv érezeteti hatását más népekkel való érintkezésükben is: így születik meg egyfelől az ún. elszigetelési és be nem avatkozási politika (Washington második beszéde); másfelől ebből adódik az a tény, hogy az amerikaiak mindig nagy misszionáriusok voltak. Az amerikaiakban az a naiv hit élt, hogy a demokrácia amerikai fogalma egyetemes érvényű elv és hogy az amerikai életforma más országokba való átplántálásával azokban az országokban egy kicsit Isten országát valósítják meg. Azt hitték az amerikaiak, hogy egy szép napon majd az egész világ átveszi az USA életformáját: csak most kezdik észrevenni, hogy amit ők nagy naivul minden nép számára a legfőbb jónak tartottak, azt egy sereg nép egyáltalában nem óhajtja a maga számára és fejszóvalva, értetlenül látják, hogy egy sereg nemzet egyáltalában nem kíván a demokrácia amerikai típusú és szervezésű formájában élni. — A második világháború során következett be az, hogy Amerika kilódult az elszigeteltség állapotából és világhatalommá lett. Normális körülmények között — mint ilyenkor a történelemben szokott lenni — most annak kellett volna következnie, hogy egy darabig Amerika hegemoniát fejt ki a világ népei fölött. Itt azonban az történt, hogy az USA szemben találta magát egy másik nagyhatalommal, amely hozzá hasonlóan egyetemes programmal lépett fel s ugyanolyan lendülettel volt telve, mit ő. Így került oda az amerikai életformában a fentebb említett tulajdonságok mellé egy állandó szorongás és idegesség érzése: Amerika szüntelenül remeg attól, hogy ennek a másik nagyhatalomnak a létezésével idegen világba került s olyan problémákkal áll szemben, amelyekre nincs felkészülve. A nép tudatában van erejének, de nem tudja jól kihasználni s állandó szorongásban tartja az, hogy olyan történelmi helyzetben él, amely eddigelé még soha-

sem volt a világtörténetben. Ez a dilemma, ez a kettősség jellemzi az amerikai nép és állam mai vezetőit is (Eisenhower, Dulles).

Beszéde második felében az amerikai pacifizmussal foglalkozott *M u s t e*. Az elszigeteltség idején az amerikai nép és a keresztyének békeszerepene még nem okozott problémákat. Csak az első világháborúval vetődött fel az a kérdés: mit kell tennie a keresztyén embernek a háború kitörése esetén. Az ún. történelmi béke-egyházak (testvéregyház, mennoniták, quekerek) alig hallattak magukról. Ezért aztán az első világháború rettenetes megrázkódtatást jelentett. Az egyházak majdnem kivétel nélkül odaálltak a háború mellé, mert azt mondták, hogy a demokráciáért és minden háború felszámolásáért folyik a harc. Akik pedig lelkiismereti meggyőződésből tiltakoztak a katonai szolgálat ellen, azokat embertelen kényszermunkára osztották be s részben meg is kínozták. Csak a háború végeztével változtatott *W i l s o n* elnök ezen a helyzeten.

Az egyházak csak az első világháború után gyógyultak ki a háborúval kapcsolatos naiv idealizmusukból: ekkor helyezkedett számos egyház a tétlen háború-ellenesség álláspontjára. Ezek voltak a presbiteriánusok, methodisták, kongregacionisták, episzkopalisok és baptisták. Egy-két lutheránus egyház kivételével valamennyi egyház arra az álláspontra helyezkedett, hogy a katonának behívott ifjú nem követheti feltétlenül a behívást, hanem először meg kell vizsgálnia, hogy mi ebben a kérdésben valóban Isten akarata. A nagy ökumenikus konferenciák is foglalkoztak a kérdéssel s az oxfordi konferencia három magatartást tartott lehetségesnek: (a) engedelmessé válni a felső hatalmasságnak s a háborúban katonaként is teljesíteni kötelességét; (b) csak igazságos háborúban részt venni; (c) egyáltalában semmiféle háborúban nem venni részt. A pacifista álláspontot az egyházak Amerikában ma is fenntartják s három oldalról közelítik meg a kérdést: (a) a személyes felelősség oldaláról, (b) abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a szeretet Isten akaratának definitív kifejeződése a keresztyén és a feltámadásban, (c) fokozódó mértékben beszélnek arról, hogy az egyház és az állam funkciója nem azonos, mert az egyház Krisztus teste s így éppen mint egyház nem vehet részt semmiféle háborúban. Az a funkciója, hogy szeressen — akár barátról, akár ellenségről legyen szó.

Az 1936-os év óta erőteljes áramlat indul meg Amerikában a pacifizmus ellen. Ez a hitlerizmus uralomra jutásával függ össze: az ifjabb generációnak nincsenek személyes tapasztalatai a háborúról, ezért kiadja azt a jelszót, hogy a nemzeti-socializmus bestiáját háborúval kell leteríteni. Az egyházban az ún. neo-orthodoxok képviselik ezt az álláspontot s ez az álláspont jellemző *R e i n h o l d N i e b u h r* professzorra. Főérvük ez: a szeretet parancsa nem alkalmazható az osztályok és nemzetek közötti vonatkozások kérdésére. Isten országának megvalósítása túlesik az emberi történelem határán. Mindez nem azt jelenti, hogy az egyházakban megszűnt a pacifizmus: a Megbékélés Szövetsége tagjainak száma emelkedett ez időben. De már nem volt döntő a pacifista magatartás. Egy különbség mégis van az első és a második világháború előtti keresztyén magatartás között: a második világháború előtt az egyház úgy gondolkodik, hogy a háború akkor is megalázó, ha szükséges, és aki kénytelen a háborúra mint megoldásra gondolni, annak is kötelessége mindent megtenni, hogy ez az út elkerülhető legyen.

Teljesen új állomás köszönt be a pacifizmus fejlődésében a *nukleáris fegyverek* révén. Az atomháború valóságával szemben a nem-pacifisták ugyan továbbra is azt hangsúlyozzák, hogy a háború a rossz legyőzése érdekében jogosult, igazolható, ha utána készek vagyunk az igazi megbékélésre. A pacifisták álláspontja viszont most már egészen határozott: a modern háború a keresztyén ember számára többé semmiképpen el nem fogadható lehetőség. A legsajátosabb vonása az új fejlődésnek az, hogy ledől a korlát és megszűnik a határ a pacifisták és a nem-pacifisták között a keresztyének körében egyre inkább, mert egyre világosabban látják, *hogya az emberiség két egymással szemben álló tábora kölcsönösen kiirtja egymást, akkor semmiféle megbékélésre nem kerülhet sor többé.*

Ugyanezen a napon, augusztus 2-án délután tartotta meg beszámolóját

Ernst Wilm

weszfáliai egyház-elnök a következő témáról: *A németországi Evangéliumi Egyház és szolgálata a békéért.* Előadása első felében a német nép és a németországi evangéliumi egyház kettéhasadtságáról szólt. Elítélte a bonni kormány külpolitikáját, amely a keresztyén előjel alatt álló NATO fennmaradására van alapozva, ezért erősen elzárkózik a keleti országokkal való érintkezés elől. Mindent keresztyén égisz alatt igyekszik tenni úgy, hogy a keleti „pogányságot” emlegeti szüntelenül és úgy a keresztyéneknek nagy csoportjai csatlakoznak ehhez az elgondoláshoz. Van azonban a keresztyéneknek egy másik nagy csoportja, amely látja az itt rejlő veszélyt: benne volt a második világháborúban s jól emlékszik azokra a borzalmakra, amelyeket a német nép követett el a keleti országokkal szemben. Egyrészt nem hisz annak a nyugati propagandának, hogy a Szovjetunióknak nincs más célja, csak Európa le-rohanása, másrészt tudja, hogy ezekben az országokban élő keresztyén egyházak vannak, amelyeket mélyen áthat a béke iránt való őszinte vágy. Ezért két feladatot lát maga előtt: a) Mindent megtenni Németország újrafelfegyverzése ellen; b) minden adódó lehetőséget kihasználni a keleti országokban levő egyházakkal való kapcsolat felvételére, megszilárdítására és továbbfejlesztésére. Eleinte nagyon sok ellenségeskedés és gyanúsítgatás között végezték ezt a szolgálatot, ma azonban egyre inkább megvan az eredménye annak, hogy nem lettek hűtlenek ehhez az álláspontjukhoz. — Az NDK-ban sokan némi keserűséggel fogadták ezeknek az egyházi embereknek a Szovjetunióba tett utazását, mert úgy vélték, hogy ezzel az NSZK-beli egyházak őket mintegy megerősítik és félreterezik. Ma azonban egyre többen látják, hogy ez a magatartás jó gyümölcsöket terem a két Németországban élő kereszténység, valamint a NDK-beli egyház és állam viszonyát illetően is.

Beszéde második felében *Wilm* elnök arról beszélt, hogy a mai német helyzetet végsőkönként az atomháború lehetőségének felvetődése élezte ki. Itt a keresztyén nézetek különbözők. Az Egyházi Testvéri Közösségek szerint az atomháborúban való részvétel, sőt a semlegesség is a hitvallás három cikkelyének egyszerre történő megtagadása és elárulása. Mások szerint az atomfegyver minőségileg nem másfajta fegyver, mint az előző, konvencionális fegyverek; atomháborút ugyan nem akarnak, de a felfegyverzést éppen a háború meg-

előzése érdekében tartják szükségesnek. Ismét mások azt mondják: az atomfegyverkezés a háború szélére sodorja az emberiséget. Wilmék csoportja szerint minden fegyvert azért csinálnak, hogy alkalmazzák, tehát Németországnak felfegyverzetlennek kell maradnia. A háború nem megoldása többé a problémáknak. A katolikus egyház az NSZK-ban erőteljesen támogatja Adenauer politikáját, az Evangéliumi Egyház zsinata azonban viszonylag komoly eredményt ért el: az atomháborúra nemet mondott; a fegyverkezésre nézve nem tudott egységes álláspontot kialakítani, itt még további feladatok vannak. De ezen a zsinaton először hangzott el határozott pacifista szó s ez alól még Dibelius sem tudta kivonni magát, sőt Gerstenmaier is elismerte a principiális pacifizmusnak, mint keresztyén álláspontnak a jogosultságát.

Iwand professzor arra hívta fel a konferencia figyelmét, hogy a római katolicizmuson belül erős viták vannak ma is: vannak, akik örülnek Adenauer választási győzelmének s hálaadó istentiszteletet tartanak mindazért, ami történt; vannak, akik azt hangoztatják, hogy a római katolikus egyház álláspontját félreértették (Hirschmann professzor), s a *Frankfurter Hefte* c. katolikus sorozat közölte Vogel professzor prágai hatvan tételét.

Turs és Kiiivit érsekek adtak ezután kifejezést örömlüknek azért, hogy a közelmúltban a kapcsolatok olyan intenzívekké válhattak Kelet és Nyugat egyházai között s Muste lelkész hangsúlyozza a találkozás fontosságát: Amerikára ugyanaz áll, amit Wilm elnök az NSZK-ra nézve mondott s a keleti országokról és egyházakról alkotott hamis nyugati kép csak akkor változhatik meg, ha minél többször hallják Nyugaton megszólalni a keleti egyházak képviselőit.

Jean Goss titkár ad ezután egy rövid beszámolót a *franciaországi helyzetről*. A francia ember — mondotta — nincsen ugyan annyira a kormányához kötve, mint a német; de azért az emberekben itt is megvulta a hajlandóság arra, hogy az igazságos háborúra igent mondjanak s így bizonyos körülmények között készek legyenek a háborúra. Ezt a helyzetet három tényező változtatta meg igen behatóan: a) a szocializmus problémájával való találkozás s a munkáspapok fellépése; b) az atombomba kérdésének felvetődése; c) a gyarmati kérdés előtérbe nyomulása az algériai háborúval. A római katolikus egyház ráébredt arra, hogy a klérus ezekben az égető kérdésekben nem tudott helyes álláspontot kialakítani, mert túlságosan messze, elszakadtan élt a laikus tömegektől. Ezért erőteljes felhívások hangzottak el a laikus tömegek részéről a francia klérushoz, de Rómához is. Az algériai háború kérdésében tudott először helyes keresztyén szót kimondani az egyház, amikor a *Pax Christi* Mozgalom egyetemes imanapot szervezett a háború mielőbbi befejezéséért s egy jobb megoldásért. Igen fontos a francia katolicizmus számára az, hogy érintkezésbe léphessen a keleti országokban élő katolikusokkal s hogy a kapcsolatok minél szorosabbak lehessenek közöttük.

Iwand professzor arra mutat rá, hogy Európa utolsó félszázadát egy nagyszabású átalakulási folyamat jellemzi: a 19. század képzetvilágából és fogalmi köréből kell kilépnie az európai gon-

dolkozásnak. Itt az evangéliumi egyházak Ökuménéjére várnak a legnagyobb feladatok. Amerika maga ugyan nem jelent egyet a 19. századdal, de sajátosan annak az erőt idézi fel és szítja Európában, főképpen hármat: a fundamentalizmust, a kapitalizmust és a militarizmust. Ezeknek az erőknek még van léte, de már nincs érvényük; az új dolgoknak pedig még nincs kialakult formájuk. Az egyházon belül éppen ezért egységre van szükség s az egyeseknek kell most mindent elkövetniök, hogy kapcsolatokat hozhassanak létre a keresztyénség közös testében.

Rasztorgujev atya 40 éves papi szolgálata visszatekintve megállapítja, hogy mindig a keresztyén egység munkálását tartotta legfőbb feladatának, de hosszú időn át mindebből vajmi keveset sikerült megvalósítani. Annál nagyobb örömmel tud most arról beszámolni, hogy milyen óriási előrehaladást jelentettek az utóbbi évek s ezért örül annak, hogy egészen váratlanul meghívást kapott erre a konferenciára s itt is lehet rajta.

Ugyanaznap este Andrej Rasztorgujev atya a *szovjetunióbeli orthodox egyház helyzetéről* számol be néhány szóban. 1722-ben Nagy Péter cár megszüntette az orosz orthodox egyház önállóságát, maga nevezte ki a püspököket s a zsinat tagjait. Ennek élére egy főprokurátort állított, aki gyakran nem is volt tagja az egyháznak. Ezután kétszáz éven át az egyház az állam eszköze volt minden forradalmi megmozdulással szemben s voltak papok, akik sokkal inkább a cároknak szolgáltak, mint Krisztusnak. Akik ez ellen az állapot ellen tiltakoztak, azok elvesztették hivatalukat. Ennek ellenére sokan kitartottak hitük mellett a kísértések alatt is, mint pl. a mai pátriárka, Alexij is. Az októberi forradalom a lelkiismereti szabadság alapján rendezte az egyház helyzetét: Összorosoz Zsinatot hívtak egybe s pátriárkát választottak. Az egyház teljesen önálló a belső ügyeiben, templomaiért nem fizet bért s mindenki szabadon gyakorolhatja vallását, csak azt nem engedi meg az állam, hogy valaki vallássosságának leple alatt ellenforradalmi politikát űzzön. A minisztertanács mellett működik egy Egyházügyi Tanács s minden kerületben van egy egyházügyi előadó. A lelkészképzés akadémiákon és szemináriumokon folyik. Önálló gyülekezet alapításához 20 ember szükséges, azután nyilvántartásba veszik, papot neveznek ki az élére s kapnak vagy építhetnek templomot. A gyülekezetek vezető szervei a pap, a gondnok és egy pénztáros: egyházi adó vagy kormánytámogatás nincs, az egyház a hívők önkéntes felajánlásából él. Stóla van s ez az alapja a lekipásztor illetményeinek is. Minden gyülekezet fizet egyházkerületi járulékot.

Az orthodox egyház a nép egyháza, egy vele örömeiben és bajaiban. A háború alatt és után komolyan kivette a részét a szeretetszolgálatból s számos lekipásztor kapott ezért kitüntetést az államtól. Erőteljes az egyháznak a békeszolgálatban való részvétele, amely hitbeli, bibliai alapon történik. Az egyház minden konkrét háborús veszéllyel kapcsolatban békefelhívásokat adott ki a világ keresztyéneihez. A kormány ugyan ateistákból áll, de rendkívül méltányos az egyház ügyeiben. Ez nem is lehet másképpen: hiszen a kormányt a nép választotta, a nép pedig jelentős részében az orthodox egyházhoz tartozik,

Augusztus 3-án, vasárnap délelőtt a konferencia tagjai Espelkamp-ban egy menekült-településen tettek látogatást. Este

Hans J. Iwan d professzor

tartja meg beszámolóját a *prágai egyházi békekonferenciáról*, amelyen személyesen részt vett.

A prágai konferencia — mondotta — keleti és nyugati keresztyének találkozásának nagy alkalma volt. A mai európai embernek — sajnos — megrövidül a történelmi emlékezőképessége. ezért nem tudja kellően értékelni azt a csodát, hogy ez a találkozás nekünk megadatott. A nyugati keresztyének próbáltak ugyan tájékozódni már régebben is az orosz orthodox egyház helyzetéről, az irodalomból is igyekeztek maguknak képet alkotni már úgy 30 éve is a Szovjetunióról, de amikor ő a két egyházelnökkel, Wilm-mel és Heiddel a Szovjetunióban járt a legutóbbi alkalommal, lényegében üres folt volt a tudatukban a Szovjetunió és sok tekintetben a keleti országok és egyházaik helyén. Nyugaton azt sem hitték el, hogy ők a Szovjetunióban „papír nélkül”, minden ellenőrzés nélkül, teljesen szabadon szólhatnak majd. Pedig Leningrádban, Moszkvában, Zagorszkban ez történt. Ez azt jelenti, hogy valami megváltozott Kelet és Nyugat között s ez a találkozás döntő jelentőségű volt minden olyan találkozásra nézve, amely a jövőben keleti és nyugati egyházak között történni fog.

Az az élet, amelyet a szovjetunióbeli orthodox egyházban találtak, részint nagyon idegen, hiszen több mint ezer éve elszakadt a nyugati kultúrától, sőt harcban kellett ezzel állnia. Részint azonban nagyon is közeli, mert bár a keresztyénségnek egy másik formáját találták ott, közös a Jézus Krisztusról való bizonyágtétel. Ezt érezték meg Odesszában, amikor a szerzetesek énekét hallották: nem értették meg a szöveget, de megértették a Jézus Krisztusról való bizonyágtételt benne. Vagy ezt érezték akkor is, amikor a hajlott korú pátriárka átölelte s először a történelemben testvérenek szólította az evangéliumi keresztyéneket. Ez Jézus Krisztus tette, az ő csodája, ha sokan nem is akarják megérteni.

Van ezenkívül még egy közös témánk az orosz néppel, amely könnyűvé teszi a megértést: ez a német nép bűne. Erről beszélt Wilm elnök Leningrádban az első este. Látni kellett volna: hogyan hajtott fejet s hogyan sírt az egész gyülekezet, amikor megértette, hogy követ jött az ellenséges táborból s ezt mondta: „Bocsássatok meg nekünk s mi is megbocsátunk nektek!” Zagorszkban pedig azt beszélte el Wilm elnök, hogy a dachau koncentrációs táborban egy alkalommal 90 szovjet tisztet ítéltek halálra, illetve készültek kivégezni. A foglyok valamennyien sztrájkot akartak kezdeni s vállalták a szolidaritást ezekkel a szovjet emberekkel. Akkor ezek felszólították őket, hogy ne sztrájkoljanak, mert akkor az egész tábor lakóit lemészárolják. Inkább a halálba ment ez a kilencven szovjet ember, azért, hogy a németeknek ne kelljen meghalniuk vagy az életüket veszélyeztetniük. Tehát a német bűn összekapcsolja ezt a két népet s ez a bűn egyelőre arra vár, hogy szeretetté változhassék. Andrej Rasztorgujev atya ma köztünk ül s ez azt jelenti, hogy itt most valami olyan dolog történik, amit politikusok lehetetlennek tartottak. Át mertünk

törni valahol. Ha ez nem így volna, nem is volnánk a föld sava és a világ világossága, nem volna értelme annak, hogy egyáltalában létezzünk. Az jut eszébe, amit Angliában tapasztalt az első alkalommal, amikor a háború után ott járt. Egy asszony, aki a háborúban súlyos bombasérülést szenvedett, s nagyon elesett állapotban volt testileg és lelkileg egyaránt, ezt mondta: „Az egyetlen eszköz a kétségbeesés ellen az, hogy szeretet-csomagokat küldök Németországba.” Utána tette, alig várja, hogy a keletiekkel is ugyanezt tehesse. A német népek ugyanígy kell most gondolkoznia a keleten lévő népek irányában. Nincs joguk ítélkezni rajtuk. Elszomorító az, ahogyan ma a német újságok írnak a Szovjetunióról, Csehszlovákiáról, Magyarországról: mintha a németek mindig mindent jól csináltak volna. Sajnos, nemcsak az újságokkal áll így a dolog, hanem prédikációkban is hallhatunk egészen hasonló dolgokat. Legutóbb a münsteri dómban valaki azt mondotta: a göttingai tizenhét Sátán eszköze, mert neki szolgáltatja ki a keresztyénséget, amikor az atombomba ellen tiltakozik. Nota bene: a Szovjetuniót értette a Sátán! Vagy emlékeztet Hannah Arendt asszonnyal való vitájára, aki Heidelbergben szóról szóra ezt mondta neki: „Istenben nem hiszek, de hogy azok odaát ördögök, azt tudom!” Ha a szeretetért szállunk síkra, akkor az ilyen beszédek a szeretet erejével kell megtörnünk, így kell legyőznünk a Sátán stratégiáit. A helyzet nehéz, mert újra és újra jönnek zivatarok, amelyek reménytelennek mutatják a küzdelmet (a koreai háború, a magyar események stb.). De Pál szavaira kell gondolnunk: „Üldöztetünk, de el nem hagyattatunk!” Mert vannak biztató jelek is. Keleten vannak nem-német lutheránus egyházak, amelyekről tíz éve semmit sem hallottunk, így a lett és az eszt evangélikusság s most ezekkel ismét kapcsolatba kerülünk: megtudjuk, hogy nehéz küzdelmek között sokszor, de élnek ott ezek az egyházak. Hasonlóan vagyunk a cseh egyházzal is. Cseh ösztöndíjasok voltak, az idén először, Nyugat-németországban s örömmel látták, hogy a megértésnek semmi akadálya, nincs az az ideges feszültség a két nép keresztyénei között, mint a két világháború közötti időszakban volt. Prágában 220 lelkész előtt előadást tartott a Hitvalló Egyházzal. Nagyon őszinte testvéri légkörben folyt a beszélgetés s amikor kérdéseket kapott, elmondta a véleményét, de azt is hozzátette, hogy *Asmussen* vagy *Thielicke* egészen mást mondana ugyanerről a dologról. Prágában beszélhetek németül. Meglátogatta a szlovákiai lutheránus egyházat is, ahol minden tekintetben szocialista viszonyok vannak, de egy templomszentelési ünnepségen együtt volt az evangélikusokkal a katolikus lelkész is s ugyanannál az asztalnál ült a városka polgármestere is: előzetesen valamennyien együtt voltak a templomban is.

Ezeknek a keresztyén csoportoknak az orosz orthodox egyház és a baptisták képviselőivel való összefogása volt a prágai konferencia. Igen nagy hatást váltott ki *Vogel* professzor 60 tétele. Az a találkozás, amely azután Varsóban ennek folytatásaként történt, nagyobb szabású volt, de sokkal kevésbé teológiai meghatározottságú. Prágában az vált világossá, hogy a keleti és a nyugati egyházaknak szükségük van egymásra. A németeknek le kell tenniük minden fölényeskedésről a

szláv térségben s másutt keleten élő egyházak iránt, a szabad és egyenrangú partnert kell ben-nük meglátniok. A keletiek nem akarnak elszakadni tőlünk, — mondotta, — s ez a fontos számunkra. Minden másról, a szocializmusról is nyugodtan beszélhetünk azután. Prága arra volt nagyon ígéretes kezdet, hogy a hitleri korszak után hátramaradt káosz az igazság és a szeretet szellemében lesz végre rendezhető. Itt nem szabad késlekednünk, mert az az ember, aki elsősorban végzi ezt a szolgálatot: *Hromádka* professzor már nem fiatal ember. Neki kell minden erőnkkel segítenünk, mert amit ő kezdeményez, az sikerül. Népeinek legjobb fia s a német nép javát akarja. („Er ist der Beste seines Volks und will das Beste unserer Volks“.)

Néhány szót még a német népről szolt *Iwand* professzor. A keresztyének — mondotta — nem nemzetközi vándormadarak. Nem úgy élünk egymás mellett, mint egy sereg individuum, hanem mint népek. Ezért a köröttük élő népeknek is segíteniük kell abban, hogy Németország helyzete megváltozzék. A mostani megosztott helyzetet sohasem tudja elfogadni: nem mehet az, hogy a nép egyik fele szocializmust építsen, ugyanakkor a nép másik fele kapitalizmusban éljen. Ha a német nép ma nem teljesíti feladatát, ez egész Európát veszélybe sodorhatja. Nyugat-Németország nem elégedhetik meg a „Wirtschaftswunder“-rel, amelyből Európa egyetlen más népének sincs semmi haszna. Arra sem rendezkedhetik be, hogy atomfegyverekkel védi meg magát. A béke és a békére való kilátás közelebb van, mint gondoljuk, ha van hitünk.

Augusztus 4-én délelőtt a kvékerekről tartott beszámoló

Herbert Hadley titkár

A quekerek közössége, az ún. „Barátok Társasága“ nem hitvalláshoz kötött vallásos testület, hanem szabad közösség, amelynek tagjai megbeszéléseken maguk alakítják ki álláspontjukat. Ez a feladata éppen a Committee for Consultation-nak, amelynek *Hadley* a titkára. Vannak közös alapelveik, így pl. az emberről vallott felfogásuk, amely sokak szerint optimista; szerinte azonban ezt a felfogást igazolja az, hogy számos kezdeményezést (rabszolgaság elleni küzdelem, faji üldözés elleni harc) teljesen egyedül indítottak meg, későbbben pedig tömegek csatlakoztak hozzájuk. Fő feladatuknak a háborús és természeti csapások által sújtottak segítségét tartják, az előbbibe beleértve a politikai harcok sérültjeit is: ezt a szolgálatot úgy végzik, hogy közben sohasem foglalnak politikailag állást egyik oldal irányában sem (spanyol és kínai polgárháború). Ide tartozik a Kelet-Nyugat kérdés is. Épen a politikai állásfoglalás kerülésével tudtak számos esetben bizalmi alapot teremteni.

Maga a mozgalom túlnyomó részben amerikai, de vannak kapcsolatai Kelettel is: így amerikai quekerek 1951-ben, majd 1954-ben jártak a Szovjetunióban és sikerült kapcsolatokat teremteniök Kínával is. A keleti államokban a segítőakciókat népgazdasági okokból érthetően megszüntették, de a bizalom nem ingott meg irántuk. Az ENSZ mellett is dolgozik egy kis queker csoport, főképpen diplomatakkal keres kapcsolatokat, Svájcban is sokszor voltak gyűléseik, Svédországban pedig a lengyel viszonyokról tárgyaltak, de ezeket a

tárgyalásokat az utóbbi 3 évben nem tudták megtartani. Az ősszel talán egy kínai delegáció mehet Angliába s ezek Kanadán át mennek haza, közben amerikaiakkal is tárgyalnak majd.

Gyűléseiket mindig szabadon tartják, jegyzőkönyvet nem vesznek fel, a megbeszélések testvéri-baráti légkörben és szellemben folynak. Is-tentiszeteleteket is tartanak, de ezeken sem kötelező a részvétel. Új módszereket is keresnek, így pl. jelenleg az angol quekerek azon gondolkodnak: hogyan lehetne angol középiskolákban bevezettetni az orosz nyelv tanítását. Általában mindig tájékozódunk új szolgálatok irányában is.

Cadbury professzor különösen hangsúlyozza a politikai pártatlanság fontosságát és bibliai alapjait; majd *Turs* érsek és *Rasztorgujev* protojerej megindult hangon mondanak köszönetet a quekerek részéről a Baltikumban a nagy éhínség és a Szovjetunióban az első világháború után megtapasztalt testvéri segítségért. *Cadbury* professzor folytatólag azt jegyzi meg, hogy a mai háborús propaganda egyik legkedveltebb érve az: a háborúra éppen a béke biztosítása érdekében van szükség s ilyenfajta állásfoglalásra az emberi psziché mindig könnyen mozgósítható. Ez a mi korunk tulajdonképpeni dilemmája. Végül *Hadley* titkár hangoztatja, hogy nem a számbeli többség a fontos: a quekerek csupa kis csoportot egyesítenek. Az a fontos, hogy mit cselekszünk.

A következő beszámoló ugyanennek a napnak a délutánján hangzott el:

Gustav Turs rigai érsek

adott rövid tájékoztatást a lettországi evangélikus egyházzól. A második világháborúban Lettország súlyos károkat szenvedett: mintegy 1 200 000 lutheránusból mindössze a fele maradt meg, 40 templom pusztult el. Ma 280 templom és gyülekezet van, de csak 120 lelképásztor, ezek 15 esperességre vannak beosztva. Hangsúlyozta: a lett evangéliumi egyház tökéletesen tisztában van azzal, hogy mit jelentene egy újabb világháború, ezért minden erejével támogatja a békéért folytatott harcot.

Cadbury professzor őszinte háláját fejezi ki *Turs* érsek beszámolójáért, de fontosnak tartja, hogy az anyagi-fizikai károk mellett ne hagyjuk háttérbe szorolni a szellemi-lelki kártételt. Ugyanilyen mértékben tartja fontosnak azt is, hogy össze ne keverjük vagy tévesszük a keresztyén ember békevágját a hidegháborúval, vagy annak eszközüvé ne tegyük.

A nap hátralevő részében a magyarországi egyházak, különösképpen a református egyház helyzetéről tart rövid beszámolót

Varga Zsigmond professzor.

A történelmi és számszerű adatok rövid ismeretése után rátért annak a válságnak az elemzésére, amelyet az 1956-os ellenforradalmi események idéztek elő a magyarországi evangéliumi egyházakban. Két irányban kereste ennek a válságnak az okait: a) a társadalmi változáshoz való viszony megoldatlanságában; b) az egyház utolsó évtizede alatt kapott felismerései megtagadásában.

Először jellemezte azt a helyzetet, amelyben a magyarországi evangéliumi egyházak a felszaba-

dulás előtti időben éltek. Utalt az akkori társadalmi rendnek arra a vonására, hogy az polgári rendnek is rossz volt s az egyházak a legmesszebbmenő mértékben összefonódtak ezzel a rendszerrel. Ennek a népnek talán a legtöbb oka van a bűnbánatra a háborúban való részvétel és a zsidókérdésben vallott kudarca miatt. Ezt a bűnbánatot hirdette meg *Bereczky* Albert mindjárt a fordulat után s ezt értették meg egyre többen az egyházban. Prófétaí üzenetet kapott az egyház, ezt az üzenetet az egyház kapta, s az egyes egyének fokozatosan értették meg. Sajnos, akik nem értették meg s nem fogadták el, azok nem mertek nyíltan kiállani kritikájukkal, így nem kerülhetett sor egészséges vitára. Ezért nem tudtuk megállani a próbát 1956 októberében. A keresztyén magatartás helyett felülkerekedett a kultúrharcos magatartás és ez a tartalmi csőd — a megítélt múlt visszakívánása — áruló módon jelentkezett abban a formában is, ahogyan végül az egész egyházi mozgolódás személyi harcokká fajult és ahogyan ezeket a személyi változásokat a hatalomra törő egyházi csoportok intézték: testvérietlen, egyháziatlan, sőt embertelen módszerekkel.

A beszámoló második felében *Varga* professzor arra mutatott rá, hogy az elmúlt tíz esztendő az előző időszakokkal szemben teológiai tekintetben rendkívül gazdag időszak volt, különösen a bibliai teológia megújulásában, még akkor is, ha a technikai lehetőségek a háború után lényegesen kisebbek voltak, mint azelőtt. Az októberi események során felszínre került egyházi csoport ezt a teológiai fejlődést megtagadta s ebben segítségére sietett az Egyházak Világtanácsa is. Ugyanazokat az egyházi embereket, akiket még Galyatetőn nem győztek eléggé dicsérni az ökumenikus tanulmányi munka eredményessége miatt, most az Egyházak Világtanácsa genfi központjának segítségével igyekeztek lemondani és eltávolítani. — Bossey-ben az elmúlt év nyarán azt a kérdést kapta: elég határozottan bizonyosságot tesznek-e a magyar evangéliumi keresztyének a kommunisták elől arról, hogy keresztyének, Krisztuséi. Akkor azt felelte: mindenki előtt nyilvánvaló ez a tény, s minket igazán semmi más nem köt meg, csak időnként az, amit a nyugati keresztyének mondanak vagy tesznek, mert itthon minden bizonyágtételünk hitelét problémáztatással teheti az, hogy mi ezekkel az egyházakkal kapcsolatban vagyunk s úgy tűnhetik fel, hogy semmi más nem beszél belőlünk, csak a nyugatiak fölényes antikommunizmusa. Befejezésül arra utal, hogy minden az egyházfogalmunk helyességén fordul meg most. Nyugaton kialakult egy polgári, erősen ideológiai terheltségű egyházfogalom. Ha ez sokáig így tart, ezzel szemben kialakul majd egy hasonlóan helytelen keleti egyházfogalom s akkor mindenki a maga egyházfogalmához méri s így elveti a másikat. Csak egy megoldás van: a bibliai egyházfogalomhoz mérni s így megtisztítani egyházfogalmunkat.

Grüber prépost nem akar belebocsátkozni az Ökumené kritikájába, de már régebben mondta egyszer, hogy ott inkább az ENSZ lelke van jelen, mint az Acta 2. Lelke. A Hitvalló Egyház harcai során egyébként a német evangéliumi keresztyének is kaptak egy tisztultabb egyházfogalmat, de ezt azután elejtették. A maga részéről éppen abban különbözik *Dibelius*tól, hogy *Dibelius* a rend-

szert akarja kiküszöbölni, ő az embereket szeretné megjavítani. Ez iránt a kommunistáknak nagy érzékük van. Neki egyszer ezt mondták: „Mi tudjuk, hogy mi az egyház, s ha valóban egyház, akkor senki sem pusztíthatja el!” Az egyházak együttműködésére van szükség s ehhez meg kell szabadulnunk ettől az alapelvtől: „Cuius dollar, eius confessio!”

Muste lelkész egyetért *Varga* professzorral abban, hogy a nyugati keresztyének polgári-kapitalista megkötözöttségben élnek. Vigyázniok kell a keleti egyházaknak, hogy ne kerüljenek hasonló veszélybe. A *Varga* által adott helyzetképet rendkívül figyelemreméltónak tartja, de egy vonatkozásban nem tud egyetérteni vele. Beszél *Varga* arról, hogy az államok vagy Isten ítélete, vagy Isten türelme alatt élnek. Ő úgy gondolja: minden állam mindkettő alatt él egyszerre. *Varga* kijelenti, hogy távolról sem akarja feloldani vagy megszüntetni az ítélet és kegyelem feszültségét. Itt ítéleten Isten végleges elvető döntését értette (*katakrima*, szemben a *krima*-val) úgy, ahogyan ezt a Hitvalló egyház megértette akkor, amikor a hitlerizmus ellen harcba indult.

A következő napon, augusztus 5-én, kedden délelőtt a Nemzetközi Megbékélés Szövetsége (Internationaler Versöhnungsbund) európai bizottságának elnöke,

Hannes de Graaf utrechti professzor

ismerteti a Szövetség munkájának alapelveit. Ez a szövetség nem hivatalos egyházi szervezet s ez éppen ezért fontos, mert a hivatalos egyházi szervezeteket sokszor megkötöi az, hogy túlságosan sok érdeket kell képviselniök. Ez a szövetség sohasem ismerte el az ún. vasfüggőnyt, számára Európa Kelet és Nyugat együtt. Így akarja mozgósítani mindenütt Európában az egyházak tipikus béke-erőit. A keresztyén ember számára a béke nem csupán politikai kategória s nem is csak elerendő cél, hanem Krisztusban valóság is, amelyből élmünk kell: az egyház élete a békétől van meghatározva. A keresztyén ember és az egyház nem állhat útjában annak, ha a béke ki akar terjedni az emberek világára, politikai térre is. Sőt, éppen a politikai feszültségektől jellemzett világhelyzetben hinnie kell abban, hogy Isten Lelke képessé tesz bennünket arra, hogy kísérletezzünk a béke erőinek ezzel a kiterjesztésével. Mit ért ezen? *Ez a konferencia Kelet-Nyugat kapcsolatát szolgálja*. Ezek a kapcsolatok valamiképpen megvannak az Egyházak Világtanácsában is, ezért hálásaknak is kell lennünk, de ez a szerv túlságosan sokat törődik a sajtóval, a nemzetközi politikai közvéleménnyel, nem tud eléggé szabad lenni ebben a dologban. Ezért van szükség olyan emberekre, akik ilyenfajta félelmek nélkül teljesen szabadon szolgálják a béke ügyét az egyházban. Itt van pl. a csúcs-találkozó kérdése: sokat beszélnek róla egyházi körökben is, de senki nem veszi komolyan, ha nincsen egy olyan hordozó felület (Tragefläche), amely biztosítja a bizalmi alapot Kelet és Nyugat közt. Ennek a megteremtéséért tud sokat tenni a Megbékélés Szövetsége, amikor kimondja azt, amit a politikusok nem mondhatnak ki, az egyházak sem mindig, de kimondhatnak egyes keresztyén emberek, akik nem ismerik ezeket az akadályokat.

Kloppenburg tanácsos igen fontosnak tartja azt, hogy a katonai szolgálat megtagadása ma elvi lehetőségnek számít az egyházakban. Ha az egyház békeszolgálatát nem is annyira természetes a nyugati országokban, mint Keleten, akkor is komolyan figyelembe kell vennünk azt, hogy vannak a nyugati egyházakban olyan keresztyének, akik semmilyen körülmények között nem vennék részt háborúban s nem hisznek „igazságos háborúban“.

Grüber prépost a szélsőségek ellen óv, mert akkor nem „vasfüggöny“ választja el Európa két részét, hanem egy folyton mélyülő és szélesedő szakadék. Ez a kor nemcsak a technikai fejlődés, hanem a koncentrációs táborok kora is. Az atomerő háborús felhasználása nemcsak fölöslegessé, hanem lehetetlenné is teszi Istent az ember számára: az atomenergia szétrombolja a teremtést. Igazságos háborúról semmilyen körülmények között nem lehet többé beszélni. A mai Európa nem a keresztes alatt él, hanem Bábelt építi s az igehirdetőknek ma prófétáknak kell lenniök.

Varga professzor két kérdést tesz fel: a) A független egyházi személyek vagy csoportok sem végezhetik szolgálatukat másképpen, csak mint egyház: egyházi meghatározottsággal és az egyház térségében. b) A világgal kapcsolatosan nálunk sokkal inkább a pesszimizmus s a belőle adódó passzivitás és felelőtlenység a veszély. Egyébként azzal is számolnunk kell, hogy egy hitelét vesztett egyháznak sokszor hosszú ideig hallgatnia kell, ha egyszer még hitelesen akar megszólalni.

Jean Goss arra utal, hogy a kis csoportokban való munka szükségessége adva van. Egyébként a Szövetség tagjai nem keresnek ugyan politikai pozíciókat, de nem akarnak elszakadni népüktől: együtt akarnak vele élni.

Muste helyesnek tartja *Varga* problémafelvetését, abban tudja a választ megfogalmazni, hogy a prófétai személyiségeknek sokszor egyedülálló volt a helyzetük, de nem szakadhattak el a néptől, az egyháztól, mert akkor gyümölcstelenekké váltak. Abban is hangsúlyozottan egyetért *Vargával*, hogy az állam gyakran Isten ítéletének hordozója az egyházzal szemben. Ezért kell az egyháznak és az államnak szüntelenül figyelnie egymásra, mert van választóvonal a kettő közt, de nem ott, ahol a pietista individualizmus látja. Ezért valóban lehet olykor a hallgatás a parancs az egyház számára, csak arra kell vigyázni, hogy ez valóban az evangéliumban megalapozott hallgatás legyen.

Grüber prépost óv attól a veszélytől, hogy a régi viszonyokat mechanikusan vigyük át a mai történelmi helyzetre. Ilyesmiből adódik az, hogy Kelet és Nyugat viszonylatában még mindig pogányság és keresztyénség ellentétében gondolkozunk, holott ma a nyugati egyház is diaszpora-egyház. Az ősegyház helyzete is más volt, mert az egyház imádkozott a felsőségért, de Róma nem törődött Jánossal vagy Jakabbal. A történelem kerekét nem lehet visszaforgatni.

Kloppenburg tanácsos ezután a következő pontokban foglalja össze az eddigi megbeszélés eredményeit:

1. A keresztyén ember az egyházban és az államban úgy él benne, mint e két valóság felelős tagja.

2. Az egyházat és az államot meg kell különböztetni, de nem szabad szétválasztani.

3. Keresztyén felelősségünk magában foglalja a nem-keresztyén testvérek iránt való felelősségünket is, mert ezektől nem határolhatjuk el magunkat. Ez a felelősség jelenthet bírálatot vagy buzdítást, az állammal szemben is.

4. Az egyházak mai állapotukban sok vonatkozásban hamis megkötöttségekben élnek. Nem mindig készek arra, hogy Isten eszközei legyenek. Az egyház prófétai feladata tekintetében fontos az, hogy egyének és csoportok szavát is meghallgassuk. Ezeknek azonban tudniuk kell azt, hogy az egyház talaján és az egyház térségében végezzük szolgálatunkat.

Ezt a megfogalmazást a konferencia a maga egészében elfogadja, majd még eszmecsere indul meg a kommunisták és keresztyének kölcsönös viszonyáról, megértésének szükségességéről s annak hangsúlyozásáról, hogy Kelet és Nyugat, de keresztyének és nem-keresztyének viszonyában is a kölcsönös segítség és megértés a döntően fontos követelmény.

Kloppenburg tanácsos áttekinti a békéért való szolgálat különféle adva levő ágazatait: a) a stockholmi munka egy keresztyén alcsoporttal, b) a prágai konferencia, c) *Niemöllerék* munkássága, d) a Testvéri Közösségek munkássága, e) a kisebb csoportok, a Megbékélés Szövetsége, a háborús munkaszolgálat ellenségeinek Internacionáléja, quekerek, a Puidouxkonferencia teológiai munkája. — Felteszi azt a kérdést: nem kellene-e ezeket valamiképpen összefogni.

Niemöller elnök szerint az egységesítéssel nem nyernénk semmit, a fontos az volna, hogy az egyházak a maguk egyetemességében lépnének fel a békéért. *Grüber* prépost szerint az volna még fontos, hogy az „egymás mellett“ viszonyából egy erőteljes „egymásért“ való kapcsolat, „egymással“ való együttműködés alakuljon ki. *Mensching* lelkész a lelkiismeretes egyéni munka és erőbevetés fontosságát hangoztatja. *Niemöller* a veszély sürgető voltára utalva azt tartja a legfontosabbnak, hogy a magunk álláspontját néhány átütő erejű bizonyítékban foglaljuk össze, mert e téren nyomorultul állunk: „Engem egyetlen pacifista újság sem tett volna pacifistává!“ mondta. *Muste* maga is döntőnek tartja a *Niemöller* hangoztatta koncentrálódást. Így juthatunk valóban nagy tömegekig el: hiszen Amerikában is olyan publicitást kap a pacifizmus mostanában, ami azelőtt elképzelhetetlen volt. Fontos persze az, hogy az egyes országok ne kívülről várjanak valamit, hanem a saját polgáraik vegyék kezükbe ezt a kérdést. Azt tartaná jónak, ha a mostanihoz hasonló találkozások jönnének újra létre, még pedig egyre gyakrabban és szélesedő körben. *Grüber* prépost hozzáfűzi ehhez annak a szükségességét, hogy közismert, kulcs helyzetben levő személyiségeket is megszólítsunk és megszólaltassunk. *Kiivít* érsek ismételtén a nemzetközi találkozások fontosságára irányítja a konferencia figyelmét. Sok papírravetett nyilatkozatnál fontosabb pl. a keletiek számára, ha egy amerikai gyűlésen vehetnek részt s egy becsületes amerikai keresztyén szól hozzájuk.

Augusztus 5-én este mintegy száz főből álló meghívott társaság előtt *Kiivít* érsek szólt az észtországi lutheránus egyház helyzetéről s a békével kapcsolatos szolgálatáról. Utána

Martin Niemöller egyházelnök

tartott előadást az atomháború felvetette problémákról. Annak a ténynek az említésével kezdte beszédét Niemöller elnök, hogy a Bundeswehrt ma atomfegyverekkel szerelik fel s erre a döntő érv az, hogy nem engedhetjük katonáinkat a legkorszerűbb fegyverek nélkül szembekerülni modern fegyverekkel. Az egyház sokáig magáévá tette ezt a gondolatmenetet. Védelemről beszélünk, de ez hazugság. A tartalma ez: ugyanazt tesz meg veled, amit te tettél velem. Ezt azelőtt megtorlásnak nevezték. Hozzászoktunk a fegyverrel való védekezéshez, de közben a technika olyan fejlettségre jutott, hogy ma már a fegyver sem fegyver. Nem egyszerűen arról van szó, hogy kitarthatom a fegyveremet s az ellenfél vagy visszalep vagy belerohan, hanem arról, hogy 800—1000 évre előre megmérgezzük, nyomorékká tesszük az emberiséget. Háborúról sem beszélhetünk. Régen a háború azt jelentette, hogy aki alulmarad, az leül tárgyalni a másikkal egy jobb rend kialakítása érdekében. De ma egyáltalában nem is marad meg senki egy atomháború után. Gondoljunk arra, hogy minden atombomba egymillió emberéletet kíván s ez békében történik. A béke sem béke többé, hanem permanens tömeggyilkosság.

Védelem — fegyver — háború — béke: amikor ezek a szavak a Bundestag-ban előfordulnak, minden mondat hazugság, ha nem is mindig tudatos hazugság, ha nem beszélnek ugyanakkor egyszerűen az atombombákkal való kísérletezésnek is az eltiltásáról. Az is hazugság, hogy amelyik országnak van atombombája, az ezzel „elrettenti” a többi. Egyébként megvallja, hogy nyugodtabban alszik azóta, amióta tudja, hogy a Szovjetunióknak is van atombombája. Arra gondolunk itt, hogy tizenkét kobaltburkolatú hidrogénbombával minden élet kiirtható a földön s ma a kéréslet a két nagyhatalomnál megcáfolhatatlan hírek szerint három és félszer ekkora. Kit rettentünk el azzal, hogy ennek nagyobb része esetleg Amerika kezében van, mondjuk az egész emberiség kiirtásához szükséges mennyiségnek a két és félszerese? Teljesen mindegy, hogy 10 vagy 80 hidrogén-bomba van-e. S most a Bundeswehr is akar előállítani egy néhány atombombácskát.

Ez az adott helyzet. A háború most majd kis taktikai atomfegyverekkel kezdődik, 42 000 halottal, a la Hiroshima. Azután jönnek majd a nagy atombombák. De talán ezek közül egyikre sem lesz már szükség, mert maguk a kísérletek kiirtanak bennünket. Nem tudjuk. A megtorlás aránya ugyanaz, mint Kain és Lámeké esetében: először hétszeres, majd hetvenhétszeres. Ehhez képest a „szemet szemért, fogat fogért” valóban szelid törvény...

Mi köze mindennek Istenhez és az emberhez? Az emberi lét alaptörvénye az, hogy nem élhetünk jog nélkül. De mi lesz most a jogból? Akik a kísérletek következtében meghalnak, azok először a kísérleti területek közelében élő emberek lesznek. De azután a kísérletek halálos hatása jelentkezik bárhol a világon. És nem kényszeríthetjük az amerikaiakat arra, hogy amikor ezt a gyalázatos mocskot a levegőbe röptik, akkor csak azok fejére hulljon vissza s azokat ölje meg, akiknek a hozzájárulásával, beleegyezésével lőtték ki az atombombát.

Aki az utcán össze-vissza lövöldöz, azt becsukják a tébolydába, ezt pedig szabad csinálni? Ez

anarchizmus és nihilizmus. Egy egyházi ember azt mondta: mindegy, hogy egy embert ölünk meg vagy ezret. Ez az ember nem látta a hullahegyeket a koncentrációs táborokban, amelyek az amerikaiak bevonulásakor az éhínség miatt voltak ott felhalmozva. Hol van itt az emberiség? Rosszabbul bánnak az emberrel, mint a kísérletező tudós a tengeri malacokkal. Az emberiség háromszor millió tengeri malac csupán s az átöröklés révén nyolcszáz év múlva élő embereket ma mérgezzük meg. A koncentrációs táborban egy kezdő orvos operálni tanult s az eredmény nyolc halott lett. Ez az ember jelentéktelen kis bűnös azokhoz képest, akik az atombombával manipulálnak. Hamburgban egy keresztyén Bundestag-képviselő azt mondta: nem tesz semmit, az emberiség így is szaporodik. A koncentrációs táborban az ember valóban csak egy szám volt. De így csak egy sertésenyésző beszélhet, nem az ember. Ha így beszél nem is ember többé. — Vagy mi történik az istenhittel? Elmehetünk-e a mellett, hogy Isten egyszer felelősségre von bennünket azért az emberért, amelyet a maga képére és hasonlóságára teremtett? Aki ezt meg tudja tenni, az ateista. De ez is helytelen kifejezés: az ateisták nem tesznek ilyet, nem így gondolkoznak az emberről. Így állunk tehát ma a joggal, az emberiséggel és az istenhittel.

Keresztyén szóval mindez bűn, jogi kifejezéssel: bűncselekmény. Mindez nem egyeztethető össze a keresztyénséggel. Másfél éve megindult a tiltakozás ez ellen (Vogel és a hat dékán akciójára utal) s ez azóta sem állt meg. Vannak sokan, akik nem értik meg, de egyre többen vannak, akik megértik és csatlakoznak is hozzá. A helyes kérdés ma ez: Úr Jézus Krisztus, mit akarsz, hogy cselekedjünk s mit akarsz, hogy ne tegyünk. Amit ő nem enged, azt nem tehetjük, mert ez lelki öngyilkosság. A Testvéri Közösségek kimondták, hogy nincs keresztyén semlegesség ebben a kérdésben: aki hallgat, az a Hitvallás három cikkelyét egyszerre tagadja meg. A zsinat nem merte kimondani, hogy ez rossz; bár azt sem mondta, hogy jó. A kérdés kérdés maradt, de tudnunk kell, hogy az emberiség belepusztul, ha nem adunk választ erre a kérdésre. A régi fegyverek még fegyverek voltak s nem voltak önmagukban és feltétel nélkül rosszak. A határ a bombaszőnyegnél volt: ez már nem volt fegyver. Az atombombánál pedig nincsen alternatíva: ez olyan eszköz, amely önmagában véve rossz. Csak bűn, csak gyilkosság. Az atombomba maga a bűn: nem szabad hozzányulni, mert aki hozzányul, az már ezzel büntetést követelt el. Milyen lelkiállapotban lehetnek azok az emberek, akiknek az atombomba a kezében van? Más megőrülne ettől a tényről. De imádkozunk azért, hogy meg ne őrüljenek, mert ez az emberiség halálát jelenti. Eisenhower egyszer azt mondotta: Itt csak az imádság segít. Ezt mondta az az ember, aki egyszer már hozzá nyult ehhez az ördögi eszközhöz. Igen, imádság kell ide, de nem az Eisenhoweré. Mi imádkozunk s tegyünk meg mindent, hogy ez a borzalom soha be ne következhesse.

Augusztus 6-án, a konferencia utolsó napján határozatokat hozott a konferencia. Levelet intéztek Nyikoláj metropolitához, ebben segítségét kérték hasonló találkozások létrehozásához. Majd úgy döntött a konferencia, hogy sorjában minél több országban kell hasonló konferenciát tartani,

legközelebb azonban még *Rasztorgujev* atya szempontfelvetése értelmében Nyugat-Németország területén maradnak s januárban Arnoldsheinban, Frankfurt am Main mellett gyűlnek össze Isten segítségével. A konferencia az Úr imádságának közös elimádkozásával végződött. Utána a keleti résztvevők néhány napon át Bielefeldben, Dort-

mundban és Düsseldorfban tettek látogatást, meglátogatták az egyházi vezetőket, megtekintették a batheli és kaiserswerthi szeretetszolgálati telepeket, beszélgetéseket folytattak a tartományi egyházak vezetőségeivel, sajtókonferenciákon vettek részt és nyilatkozatokat adtak az egyes lapok tudósítóinak a keleti egyházak helyzetéről.

Varga Zsigmond J.

Az egységes Európa katolikus tervek szerint

A *Gesamtdutsche Rundschau* nyugatnémet folyóirat 1958. aug. 29-i és a *Stimme der Gemeinde*-nek, a nyugatnémet Hitvalló Egyház folyóiratának 1958. szept. 15-i száma alapján tudósítjuk az alábbiakat.

A Német Szövetségi Köztársaság keletkezésének idején mondotta *Niemöller*, hogy ezt az államot a Vatikánban nemzették és Washingtonban születtek. Akik éberben figyelik azokat az erőfeszítéseket, amelyek Európa nyugati államaiból szeretnék előbb megalkotni az egységes Európát („Kiseurópa”), hogy azután onnan, mint kiindulási bázisból hódítsák meg Európa többi részét, tudják, hogy e tervekben mennyire benne van a római egyház és hogy milyen nagy reményéseket fűz a tervek megvalósulásához: az egész négy-száz éves reformáció fölgöngyölését, megsemmisítését és a betörést az orthodox világba. Amíg ezek a törekvések kizárólag csak a hit célkitűzései és nem óhajtanak más eszközök igénybe venni, mint a meggyőzést, semmit ellene vetnünk nem lehet. Minden hit misszionál. *De a római egyház lényegéből folyik, hogy a hitét — ha teheti — fegyverrel és erőszakkal is terjeszti* (Keresztes háborúk, inquisitio, ellenreformáció, rekatholizáció, a spanyolországi és columbiai helyzet napjainkban). Németország szörnyű — mert az egész emberiséget a háború veszedelmével fenyegető — tartós kettészakítottsága e terveknek lényeges része. Nyugat- és Dél-Németország lakosságának jelentős része ugyanis római hitű. A protestantizmus ősi fészkei viszont Közép-Németországban vannak. Nyugat-Németország állami életének minden jelentős kulcspozícióját már megszerezte a római egyház. Az állam egész hivatalos gondolkodása a római katolikus teológia (természetjog) szellemét leheli. Külpolitikája a Vatikánra figyel. Ha valóban megtörténik az, amire sokan spekulálnak, hogy t. i. a két német állam atomfegyverrel fordul egymásnak s területükön játszódik le az eljövendő harmadik világháború (reméljük, nem fog eljönni!) első és talán utolsó összecsapása: *legelsőnek a protestáns Közép-Németországot fogják megsemmisíteni atomfegyvereikkel*. Ez az ellenreformációs

vatikáni politika számára „fizikai-lag” megteremtené a reformáció „megoldásának” alapjait. A többit elvégzi „az új Európa rendje...”

Spanyol, portugál, észak- és dél-amerikai római kath. körök kezdeményezésére az európai kontinens minden római kath. szervezetét egységbe akarják összevonni, amelynek az az immár nyíltan bevallott célja, hogy feleslegessé tegyen minden olyan egyéb szervezetet, amely valamilyen módon Európa egységítését tűzte ki célul. Ennek a római kath. szervezetnek a neve: *Centro Europeo de Documentation e Information*, rövidítve *CEDI*, magyarul: *Európai Dokumentációs és Információs Központ*. A hollandiai római katolikusok lapja, a *Tijds* megmondja, hogy a szervezet székhelyét és központját azért választották *Spanyolországot* [!!!], mert ez az ország már régóta „a nyugati kultúra sok áramlatának és mozgalmának katalizátora”.

A szervezet elnökévé — Habsburg Ottót választották! Ennek szimbolikus jelentősége van, mert a *CEDI* „a dicsőséges Habsburg Ház köré sereglik, amely mindig hordozója volt a keresztyén egység principiumán alapuló európai gondolatnak”. A *CEDI* ugyan a spanyol külügyminisztérium védelme alatt áll, de ez nem jelenti azt, hogy tisztán spanyol ügy; mert minden európai római katolikus otthonának szánták.

Don José Ignacio Escobar, Valdeiglesias márkija, a *CEDI* titkára, a holland római kath. lapnak adott interjújában szószertint ezeket mondta: „Akciónk egy politikamentes, tiszta keresztyén ideológiából adódik. Mi a marxisták, athelsták és szabadkőművesek internacionáléi ellen küzdünk. Célunk a régi kontinens keresztyén demokrata erőinek az összefogása, amelyben a nemzetek az egységes Európa celláiként szabad egyesülés után korlátolt autonómiát fognak majd kapni. Az Egyesült Európa a keresztyénység vallási, szociális és erkölcsi alapelvein fog nyugodni. Ez az út V. Károly császár [éppen ebben az évben, szeptember 21-én volt halálának 400 éves évfordulója. Szerk.] habsburgi császárságának és spanyol imperiumának a helyreállításán át vezet. A *CEDI* és Habsburg

Ottó célkitűzése *egy új ellenreformáció a hitetlenség és a materializmus ellen* [„hitetlenség” = protestantizmus, „materializmus” = szocializmus és kommunizmus. Szerk.], mert csak a keresztyén megváltói és megengesztelő szellem reneszánsza által — amelynek a népek között levő kapcsolatokat vezetnie kell — lehetséges hidat verni ama szakadékok fölött, amelyek az európai nemzetek között tátonganak. A *CEDI* évi kongresszusait az *Escorial-ban* [!], II. Fülöp felejtethetetlen alkotásában fogják tartani [Ez a II. Fülöp próbálta pl. Németalföldön is kiirtani a reformációt; gondoljunk Alba herceg rémuralmára! Szerk.]. Az ülések helye az „Iglesia viega”, az a kis templom a hatalmas palotában, ahol V. Károly tetemei nyugodtak, amíg mauzóleuma el nem készült az *Escorial* bazilikája alatt. Itt áll most Habsburg Ottó elnöki széke ígéretes szimbólumként [!], a hagyomány jelentőségeltjes jeleként [!], amely drága a spanyoloknak. Legmélyebb meggyőződésünkkel tudjuk, hogy az a keresztyén inspiráció, amely „a katolikus királyokat” lelkesítette, azt az egyetlen utat [!!!] nyitja meg, amelyen a mai világ a hitetlenség és a pusztulás chaoszából megmenthető. Így fellegvár az *Escorial* a materializmus romboló erőivel szemben.”

Ezután az idézet után hadd mutassunk rá még arra, hogy a nyugatnémetországi ún. *Abendländische Akademie* nevű római kath. vezetés alatt álló propagandaszervezetnek legkiemelkedőbb tagja *Brentano* Henrik nyugatnémet külügyminiszter s hogy ez a szervezet is tagja a *CEDI*-nek. A hitvalló német evangéliumi keresztyének lapja, a *Stimme der Gemeinde* csak egyetlen megjegyzést fűz ezekhez az adatokhoz: „Álmélkodásunkat kell kifejeznünk afölött, hogy úgy látszik, a római katolikus egyházon kívül nincsen keresztyénység”.

Nekünk nincs szükségünk arra, hogy olvasóinkat részletesen emlékeztessük: milyen sorsa van Spanyolországban az evangéliumi keresztyéneknek. A legegyszerűbb emberi jogokból is ki vannak zárva, mint például a törvényes házasságkötés joga, a temető használatának joga; gyermekeik kötelesek római

kath. hittanra járn; templomaikat hol itt, hol ott zárják be vagy égetik föl, személyes életük sincsen biztonságban (Hadd utaljunk a Th. Sz. korábbi cikkeire, így pl. „Az evangéliumi keresztyénség vallásszabadsága Spanyolországban”, 1948. évf. 44—53. lap, Jacques *Delpuch*, „Vallásszabadság Spanyolországban” 1958. évf. 220—222. lap; ugyancsak lásd még „Egyházpolitikai események a szentévbén”, *Ref. Egyház*, 1950 (2) 3—10. lap, febr. 15-i szám). A nagy összekülvés az evangéliumi keresztyénség megsemmisítésére folyamatosan van; úgy gondolják, hogy a szocializmussal együtt erre is sor fog kerülni. Sajnos, vannak a protestantizmusnak — éppen a protestantizmus összeházában is — olyan vak vezetői, akik ezt nem látják, akik elhagyják

magukat csalogatni még Rómába is, hogy azután mások látogatásukat így értelmezhessek: íme — a protestantizmus behódolóban van. Sajnos, vannak olyan protestáns vezető emberek Európában, akik elsősorban gazdasági és társadalmi helyzetükből és nem hitükből gondolkoznak; ezért fönttartás nélkül fölcaptak az antiszocializmus harcosává, ráadták magukat a politikai katolicizmus jároszalagjára s nem veszik észre — hová vezet ez az út. Nem a vallásszabadság korlátozására (amitől most félnek, s amit a népi demokratikus államoknak fölrónak), hanem a protestantizmus társadalmi és politikai megsemmisítéséhez.

Ezért van óriási jelentősége annak a küzdelemnek, amelyet Németországban az egyházi vezetők és tö-

megek vakságával szemben a Hitvalló Egyház kipróbált harcosai márnapság folytatnak. Nem túlzunk, szavaink súlyának teljes tudatában írjuk: a reformáció sorsa fordul meg — emberileg szólva — ennek a küzdelemnek a kimenetelén. *Niemöller*, *Heinemann*, *Iwand*, *Vogel* és a többiek harca az atomfegyverkezés, az evangélium elideológizálása, az egyház politikai gleichschaltolása (a NATO mellé), a társadalmi haladás meggátlása ellen és a koexisztencia mellett, az orthodox egyházzal való közösség kereséséért, az Egyház ébredéséért — most az egész protestantizmusért és az emberiség jobb jövőjéért folytatott harc. A sötétség erői sorakoznak. Az evangélium hívei miért alusznak?

(P. L. M.)

A francia protestáns egyházak hozzászólása „A háború megelőzése az atomkorszakban” című témához

Az Egyházak Világtanácsa evanstoni nagygyűlésének egyik határozata értelmében a Francia Protestáns Egyházsövetség ökumenikus tanulmányi bizottsága is elkészítette és a „Christianisme Social” hasábjain (1958. augusztus—október 8—10. szám) közzétette „A keresztyének és a háború megelőzése az atomkorszakban” című teológiai tanulmányát, kérve „a gyülekezeteket, az egyházi testületeket és a hívőket ennek további tanulmányozására és a vele kapcsolatos bírálataik, megjegyzéseik megtételére.” A dolgozat négy főrészen tárgyalja ezt az égetően korszerű teológiai problémát.

I. *Teológiai alapvetés.* Ezen belül két gondolatot érint közelebbről. Elsősorban az ember bűnös, elesett állapotát. A keresztyén kijelentés tárja fel leghűségesebben az emberi lélekben rejlő konfliktus okait. A hazugság hatalma nemcsak az embereknek azt a képességét jelöli, amellyel felebarátját tudja rászedni, hanem az önmagát áltató, önféltrevezető képességét is. Az ember így „jó lelkiismerettel” követ el olyan cselekedeteket, amelyekkel felebarátjánál méltatlankodva visszautasít. Ez a bűn hatalmának rideg valósága. Azután alapvetően bűnös emberi hajlandóság a másikat tenni felelőssé azért is, ami az életet elviselhetetlenné teszi. Tehát az emberi szív tisztátalanságából fakad minden emberi erőszakosság és minden civódás.

Az evangélium azonban arról is beszél, hogy a bűn hatalma már megtört. Az evangélium bennünket állandóan emlékeztet Jézus Krisztus szabadító tetteire és bűnbánattartásunk szakadatlan és halaszthatatlan kötelességére. A bűnbánat készlet bennünket arra, hogy megtaláljuk az engedelmesség útját korunk nagy kérdéseiben és, hogy meghatározzuk a keresztyéneknek saját hazájuk és

minden ember iránt köteles felelősségét.

Az is nagy felismerése ennek a dolgozatnak, hogy a keresztyén egyházaknak a háborúval kapcsolatos magatartását nagy mértékben befolyásolja az államról alkotott elképzelésük is. Annyi kétségtelenül megállapítható, hogy az állam a keresztyén egyház számára nemcsak egy egyszerű adottság, amely teológiailag közömbös. Az államok, nemzetek közötti ellentétek komoly problémát kell, hogy jelentsenek azoknak, akik hisznek Jézus Krisztus uraságában, az Isten országa ígéreteiben és a megbékélés isteni ajándékában. Vigyáznunk kell azonban, hogy ezeket a kérdéseket ne próbáljuk egy túlságosan is leegyszerűsített keresztyén frazeológiával magyarázni. Nem arról van itt szó, hogy a keresztyén ember értelmezni akarja ezt a világot, ahol a bűn következményei és Isten tette kibogozhatatlanul összebonyolódott, hanem sokkal inkább arról, hogy Isten akaratának megfelelően éljünk felebarátainkkal. Az állam hatalmi funkciójával kapcsolatban azonban két teológiai megjegyzést tesz: a) Csak a feltámadott Jézus hatalma szent. Minden emberi hatalom, bárki gyakorolja is, gyökerében profán, elvilágiasodott, b) Az állam létének legfőbb célja az emberi történelem folyamatosságának biztosítása. Ez a feladat nagy becsben áll a keresztyének szemében, mivel ez teszi lehetővé az evangélium hirdetését. Isten a keresztyénektől azt követeli, hogy valóságlátással ismerjék fel: mire van szüksége ennek az államnak, amivel hatékonyabbá válik világi küldetésük, azután ezt a segítséget néki adják meg.

II. *Az etikai probléma.* A második részben a háború által felvetett etikai problémákat tárgyalja. „A ke-

resztyén ember rendkívül kényes erkölcsi helyzetben van. A szeretet és az igazság parancsa a legsúlyosabb konfliktusokhoz vezethet”, — állapítja meg a tanulmány. A háború esetében a szeretet és a politikai rend követelményei közötti ellentét rendkívüli erővel nyilatkozik meg. Ekkor az állam polgáraitól a gyilkosságot, vagy az abban való részvételt kívánja meg, mely a legkevésbé sem összeegyeztethető a szeretet parancsával. Viszont vannak esetek, amikor az állam nem mondhat le a védekezésről, mert ezzel valóságos öngyilkosságot követne el, amely megfosztaná a társadalmat a továbbélés minden lehetőségétől. Ilyen esetekben a vak pacifista olyan cselekedetek részese lenne, amely számtalan emberéletbe kerül. Ebben az esetben éppúgy bűnt követ el, mint az általa bűnösnek mondott, fegyverrel harcoló katona. A pacifista tehát, midőn egyik isteni parancsnak enged, megszegi a másikat.

E szörnyű dilemmából a keresztyéni gondolkodás úgy akart szabadulni, hogy különbséget tett az „igazságos” háború között, amelyben lelkiismeretfurdalás nélkül részt vehet, és az igazságtalan háború között, amelyben a részvételt meg kell tagadnia. E két fogalom elvilágiasodott formája ma is tovább él a közvéleményben: gondoljunk azokra a szervezetekre, amelyeket a nemzetközi jogrend védelmében hoztak létre! A legfőbb baj azonban ott van, hogy nem lehet kialakítani az ún. háborús kazuisztikát. Sőt, ha a háború „igazságos” voltát tesszük meg etikai kritériummá, veszélyesen közelhoztuk egymáshoz az „igazságos” és a „szent” háború fogalmát. Viszont mindenki tudja, hogy nem voltak brutálisabb katonák a keresztes lovagoknál.

Hogyan lehet ebből a szörnyű di-

lemmából megszabadulni? Csak egyetlen megoldás van: a háború fenyegető kilátása arra kényszeríti a keresztyéneket, hogy vegyék komolyan állampolgári kötelességeiket és legyenek annak tudatában, hogy amit ma tesznek, az előkészíti vagy elhárítja a *holnapi* feszültségeket, ahonnan a fegyveres konfliktusok is adódnak.

III. A jelenlegi világhelyzet. Az előbbi két fejezetben szándékosan nem kérdőjeleztük meg az államról, a háborúról alkotott hagyományos keresztyén fogalmakat. „Viszont azazal a ténnyel is szembe kell nézni, hogy a világon néhány év óta végbement tudományos, technikai, politikai és társadalmi változások az egyház számára kihívást jelentenek és nem engedik meg, hogy csak olyan formulákat ismételjen, amelyeket Augusztinus és Luther korában dolgoztak ki. A tegnap még korrektek ígéhirdetés ma már az evangéliumi elárulása lehet, ha nem számol azokkal a mélyreható változásokkal, amelyeket korunk hozott az állam és a háború fogalmi tekintetében.”

Mi jellemzi a jelenlegi világhelyzetet? a) A háború jellege gyökerében változott meg. A pusztító eszközök hatásának kvantitatív változásai egy kvalitatív új helyzetet hoztak létre. Lehetségessé vált az emberiség egészének fizikai létében való megsemmisítése. Ez az új, történelmünk horizontján megjelenő fenyegető lehetőség kérdésessé teszi „az igazságos háború” hagyományos és modern tételeit. A háborút eddig úgy tekintették, mint büntető expedíciót, amely egy közösség érdekeit szolgálta, kultúráját, jogrendjét, értékeit biztosította, amíg nem lett totálissá. De a ma fenyegető háború átlépte azt a határt, amelyen túl már a közösség védelmezésének ez az értelme elvesz. Az a jogi kötetlenség, amely a háborút az állam büntető funkciójához kötötte, elszakadt. A tanulmány itt kitér arra a felismerésre is, hogy a tömegpusztító fegyverek korában nincs megkülönböztetési lehetőség a harcosok és a polgári lakosság között. Végül a jelenlegi atomegyensúly, amelyen békének nyugszik, nem jelent a világnak valóságos biztonságot. Egy számításbeli tévedés, egyetlen ember egyetlen gyenge pillanata felboríthatja ezt a törékeny egyensúlyt.

b) Midőn az „igazságos háború” kritériumai így semmivé válnak, a „korlátozott háborúkat” úgy állítják elének, mint rendőri akciót. Az ilyen műveletek csak akkor jogosultak a fenti névre, ha tiszteletben tartják azt a szabályt, mely megtiltja a rendőrségnek, hogy bűnös eszközöket használjon a jog és az igazság érdekében. Ha ugyanis az ellenfelet úgy állítják be, mint bűnözőt, akkor a háborúnak, mint rendőri akciónak a tétele, azt a gondolatot veti fel, hogy jogos dolog a bűnözőt minden eszközzel ártalmatlanná tenni.

c) A nemzet megszűnik az alapvető politikai adottság lenni. A legfontosabb politikai kérdések világméretű kérdésekké válnak.

Az egész emberiséget megsemmisítő fenyegető totális háború veszélye, a korlátozott háború kiterjesztésének kísértése, a nemzeti állam gyengülése a világméretű szervezetek javára: ezek a jelenlegi nemzetközi helyzet jellegzetességei. Mindezzel szemben az egyházaknak új eszmélkedésre van szükségük.

És milyen az egyházak helyzete? Tragikusan bizonytalankodnak az *üzenetben*, megosztódtak a háború és béke problémájában. Egyházaink túlságosan gyakran foglyai a szokásoknak, világi előítéleteknek. „Szükséges, hogy Isten által a nemzeti közösségekbe vagy a különböző ideológiák légkörébe helyezett keresztyének rádöbbenhessenek arra a segítségre, amelyet kölcsönösen nyújthatnak egymásnak és meg kell látniok Krisztus testének ökumenikus dimenzióit. Egy olyan korban, midőn mindenek világraszóló kihátása van, e Krisztus-test megnyilvánítja egységét, az egyetemes egyház közösségében minden egyes tagját hozzásegíti ahhoz a felfedezéshez, hogy milyen eszközök menthetik meg az emberiséget”, — mondja a tanulmány.

IV. Az egyházak feladata. Az egyházak és egyházi szervezetek nem a politikai életben való közvetlen részvétel útján „akadályozzák meg a háborút”. Elsősorban az egyháztagok érzik egyénileg elkötelezettnek magukat erre a feladatra, mint felelős polgárok. Mikközben az egyházak őket ebben a törekvésükben támogatják, kötelességüknek csak egyik részét teljesítik. A jelenlegi bonyolult és feszült világhelyzetben állandóan segítséget kell nyújtaniok híveiknek, ez az ún. „politikai lelki-gondozás”, mely számol az evangélium követelményeivel és a nemzetközi valósággal is. Ez a nehéz „lelki-gondozás”, melynek kialakítása ökumenikus együttműködést igényel a következő formákat öltetheti:

a) Az egyháznak megrestülés nélkül hirdetni kell, hogy Krisztus halálában, feltámadásában a békéltetés nagy eseménye megtörtént, melyről az Ő tanítványainak szüntelenül bizonyosságot kell tenni. Ez nyilvánvalóan nem szünteti meg a politikai feszültségeket, azonban ez a békességre hívás jele.

b) Az egyháznak testületileg is nyilatkoznia kell a béke ügyéről. E nyilatkozatoknak csak akkor van értelme, ha a keresztyéneket figyelmeztetik az evangélium követelményeire és így megkönnyítik döntéseiket.

c) A „politikai ígéhirdetés” kialakítása a legsürgősebb feladat, ha az egyházak a háború megakadályozásához hozzá akarnak járulni. Az egyházaknak e tekintetben egymás segítésére volna szükségük, mely nagymértékben tisztázhatná, mit kellene tennie ma az emberiségnek a ve-

szély elhárítása érdekében. Ez természetesen nem vezetne teljes egyvetérségre, mert e kérdésekben a keresztyének között nagy az eszmei zűrzavar. De elősegíthetné, hogy a „politikai ígéhirdetés” visszanyerje aktualitását.

d) Az egyházak tájékozódjanak a háború és a béke kérdéseiben. Ennek érdekében javasolják az ökumenikus jellegű békeszervezetet, mely öszejöveteleket, konferenciákat rendezne s így nagymértékben elősegíthetné a keresztyén egyházak békemunkáját és állásfoglalásaik kialakítását.

Befejezésül a dolgozat utal arra, hogy „el kellene kerülni az ökumenikus ortodoxia kialakulását a nemzetközi kérdésekben”. Ezzel az Egyházak Világtanácsa sokszor merrev és evvoldalú állásfoglalásaira utal. Két megoldást javasol. A fentebb már említett szervezet minden irányban nyitott mozgalom lehetne, melynek irányzatát a világ különböző részein élő egyházak képviselői szabadon megvitatathatnák. A szervezet szorosan együttműködhatna a különböző keresztyén béke-mozgalmakkal. Ez a szervezet fontos szerepet játszhatna több szempontból is: megmozgathatná az eddig közömbös egyházi tömegeket, az ígéhirdetés időszerezéséhez nagymértékben hozzájárulhatna; csökkentené sok keresztyén embernek azt a lemondó érzését, hogy az egyházak képtelenek világosan állást foglalni a háború kérdésében stb. Ennek megfelelően, befejezésül azt a reményét fejezi ki a tanulmány, hogy az Egyházak Világtanácsa legközelebbi nagygyűlése támogatni fogja ennek a keresztyén világbéke-mozgalomnak a megszervezését.

*

A tanulmány komoly értéke, hogy teológiai megalapozást keres, mely sok nyugati, e kérdéssel foglalkozó tanulmányból hiányzik; ezt úgy teszi meg, hogy mindig a hívó embert tartja szem előtt. Ezzel kapcsolatos a másik érdeme is: az egyszerű egyháztagokra akarja eljuttatni oda, hogy a békességért munkálkodjanak. Két elemet vet be ebbe a teológiai vitába. A politikai lelki-gondozás és a politikai ígéhirdetés fogalmait. Ezeket azt érti, hogy az egyháznak két sajátos fóruma van a békesség ügyének munkálására. A személyes ígéhirdetés: a lelki-gondozás, melynek során a legégetőbb kérdésekről is szólni kell; és a szószéki ígéhirdetés, mely szintén nem nélkülözheti az aktualitást. Újszerű benne az is, hogy a keresztyén ember és az állam viszonyának problémáját bekapcsolja a megoldandó kérdések közé. Végül nagyon konkrét: az egyházközi béke-mozgalom megindításának gondolatával közel kerül a prágai keresztyén konferencia mondani-valójához és a tervezett keresztyén világbéke-konferencia célkitűzéseihez is.

Tóth Károly

A kínai keresztyén misszió és a társadalmi mozgalmak

A kínai keresztyénség mai helyzetét, törekvéseit olvasóink K. H. Ting püspök magyarországi előadásából, a Kínai Népköztársaságban járt egyházi küldöttség beszámolójából, továbbá a Hármasszoros Önellósági Mozgalomnak legutóbb magyarul is megjelent közleményéből jól ismerik. Kevésbé ismert a Kínában folytatott külmiszió története és összefüggése a misszionáló egyházakat körülvevő világ határmai törekvéseivel. Az alábbi ismertetés erről számol be az újabb nyugati irodalom alapján is.

A Krisztus evangéliumát hirdető első keresztyén misszionáriusok kínai földön a nesztoriánus keresztyének voltak. A nesztoriánus egyház a keresztyénség története első évszázadaiban a Római Birodalom határain kívül élő keleti egyház: Mezopotámia és Perzsia területén. Missziói tevékenysége évszázadokon át kiterjedt Ázsia nagy részére. Kínába 635-ben érkeztek és a fennmaradt tudósítások, adatok szerint kedvező fogadtatásra találtak a császári ház részéről. Keresztyén bizonyágtételük azonban elvesztette sajátosságos evangéliumi jellegét; sok tekintetben összekeveredett a buddhizmussal, majd tevékenységük fokozatosan meg is szűnt.

Az első európai misszionáriusok a kolduló szerzetesek voltak, főleg a ferencesek és olyan korszakban tevékenykedtek Kínában, amikor az a mongolok uralma alatt élt. Assisi Ferenc egyik közvetlen tanítványa, Jean Carpin, majd egy Rubsuck nevű szerzetes eljutott Közép-Ázsián keresztül egészen Mongóliáig, 1229-ben pedig Jean de Montcornox Pekingben telepedett le. Missziójuk azonban — úgy látszik — csak a mongolok között ért el sikereket és más nem-kínai népek között. Amikor a kínaiak lerázták a mongol hódítók igáját (1368), a ferencesek által alapított egyházak is eltűntek.

A XVI. században a Kínába való utazás könnyebbé és rendszeresebbé vált az új tengeri utak felfedezése következtében. A katolikus egyház ekkor újra megpróbálkozott a kínai misszióval; ezúttal sikerült is megvetnie lábát. Természetesen a jezsuiták voltak az előharcosok. Xaveri Ferenc, India és Japán misszionáriusa 1552-ben elérte Kínát is, de itt hirtelen megbetegedett és meghalt. 1601-ben egy másik híres jezsuitának, Mattieu Riccinnek sikerült behatolnia egészen Pekingig. Ricci és kísérete megnyerte a császárnak és udvarának tetszését, mert az akkori európai tudományok, főleg az asztrológia tanításának ürügyén felhívták magukra a császári ház figyelmét. Így azután prédikálhattak Pekingben és környékén és tevékenységük bizonyos eredményekhez is vezetett. A jelenlegi kínai katolikus egyház az ő prédikálásukra megtértekhez vezeti vissza eredetét.

A császári ház kegye azonban csakhamar megszűnt, miután a római pápa hatalmi törekvéseket kezdett táplálni a kínai egyházzal szemben is. Gyorsan megmutatkozott, hogy lehetetlen összeegyeztetni a kínai császár önkényét a római pápa egyre követelődőbb kívánságaival.

Az 1724-ben kiadott császári rendelet megtiltotta a misszionáriusoknak, hogy Kínában tartózkodjanak, a kínaiaknak pedig, hogy a keresztyén vallást kövessék. Az ezt követő 120 esztendő alatt a kínai császárok erőszakkal szereztek érvényt ennek a rendelkezésnek, amely sokszor a leg súlyosabb helyzeteket idézte elő. Ennek ellenére néhány katolikus misszionáriusnak sikerült titokban Kína területén maradnia, sőt újabb misszionáriusokat is csempésztek Kínába. A katolikus egyház tehát fennmaradt az 1842-es türelmi rendelkezés kiadásáig.

Megjelenik a protestáns misszió

E rövid bevezetés után szóljunk a protestáns missziók megjelenéséről. A XIX. században Kína és Európa viszonya teljesen megváltozott. E korszakot megelőzően az európai politikai hatalmaknak még nem volt elég erejük arra, hogy Távol-Keletet egészen uralmuk alá hajtsák. A kapitalizmus teljes kibontakozása, a modern ipar és gazdagság biztosította Európának az afrikai és ázsiai területek feletti anyagi és gazdasági fölényét. Kialakultak a modern gyarmatosítás feltételei; az európai tőkének olcsó nyersanyagára és munkaerőre volt szüksége és miután ezt Kínában bőségesen megtalálhatta, elsőrendű érdeke volt oda behatolni és nem is mulasztotta el hatalmát és felsőbbbségét éreztetni.

Missziói szempontból ezt a századot a protestáns missziók kivirágzása jellemzi. Ez érthető is, hiszen a század nagyhatalma, Anglia, messzenőn protestáns ország; a század végére pedig az Egyesült Államok gazdasági fölénye is kibontakozott. E két ország ontotta a misszionáriusokat gyarmati hódításai nyomába, keresztyéni egyházaik anyagilag is képesek voltak a hatalmas missziói társaságok megteremtésére és azok fejlesztésére.

Mindez a protestáns misszióknak csak egyik szempontja — hozzá kell tenni — nagyon fontos szempontja, mely a jelenlegi missziói helyzet helyes felméréséhez elhanyagolhatatlan, bár szívesen bújtatják, sőt ma is bújtanák más, szintén meglévő, fontos szempontok mögé.

Természetesen a XIX. századi missziói mozgalmak kivirágzásánál nagyon fontos szerep jutott a Wesley által kezdeményezett keresztyén ébredésnek, amely a XIX. század végére főleg az angolszász országokban hozta meg első gyümölcsét. A keresztyén tevékenység számos intéz-

ménye jött így létre, közöttük a misszió hamarosan az első helyre került. Az angolszász kapitalizmus rohamosan növekvő gazdagsága — nem utolsósorban éppen a gyarmatok hihetetlen kizsákmányolásának a következménye — óriási anyagi bázist teremtett a missziói munka számára.

Érthető tehát, hogy Anglia volt az első európai hatalom, amely döntő csapást mért a fehér ember hatalmi törekvései előtt mereven elzárkózó Kínai Birodalomra. Az angol vállalkozók és nagykereskedők mindenképpen munkaerőt, készleteik számára pedig piacot akartak szerezni az akkor 400 millió kínai között és ezért a legkeményebben követelték kormányaiktól, hogy erőszakos eszközökkel törjék meg Kína ellenállását.

Annyi bizonyos, hogy az angol egyházak missziói akkor már régóta dolgoztak Kína területén, amikor az Angol Birodalom látható, sőt durva módon politikai támadást indított Kína ellen. Nagy-Britannia 1839-ben kezdett csupán fegyveres ellenségeskedést s ekkor már 32 éve — 1807 óta — (ez az első protestáns misszionárius megérkezésének, Robert Morrison missziói tevékenységének kezdő időpontja) az angol misszió tevékenykedett a Mennyei Birodalomban. Sőt már 1798-ban az angol Moseley arról álmodozott, hogy a Bibliát lefordíttatja kínai nyelvre. Abban az időben a kínaiul tudó európaiak véleménye az volt, hogy ez lehetetlen vállalkozás. Bár akkor már készen volt a Biblia egy részének kínai nyelvű fordítása, amelyet katolikus teológusok készítettek el.¹

1807-ben küldte el az angol missziói társaság Morrisont azzal a feladattal, hogy tanulja meg a kínai nyelvet és készítse el a kínai nyelvű Bibliát. Ekkor még érvényben voltak a kínai császárok keresztyénséget eltiltó rendelkezései, sőt minden kínainak halálbüntetés terhe mellett tilos volt idegeneket kínai nyelvre tanítani. Ennek ellenére Morrisonnak sikerült alaposan megtanulnia kínaiul és megszerkesztett egy kínai — angol szótárt is. Lefordította és kinyomtatatta a teljes Bibliát kínaiul. Teljesítette tehát megbízatását.

Jellemző a fehér ember kibontakozóban levő gőgjére Morrisonnak az a levele, amelyet egyik angliai barátjához írt. Barátja az iránt érdek-

¹ Részletesen beszél ezekről az eseményekről Pilippe de Vargas: L'histoire du Christianisme en Chine (Cahiers de Foi et Vie: Le Monde non Chrétien, 1931. Cahier deuxième, 76—93.).

lődött nála, hogy a kínaiak tudatlansága milyen mértékű. Morrison ezt válaszolta: „Sok kínai nagyon választékos és nagyon művelt, nem hogy alacsonyabbrendűek nálunk, hanem sokkal magasabbrendűek.” Morrisonnak és társainak minden erőfeszítése ellenére is ott-tartózkodásának 25 éve alatt mindössze tíz kínait sikerült megtérítenie. Megérkezésének századik évfordulójára azonban már 154 000 tagjuk volt a kínai protestáns egyházaknak. A kínai protestáns misszió legfőbb gátja a fehér ember felsőbbrendűségi érzése volt, melyről így vall egy missziói módszerekről írt könyv: „Engedtünk, hogy a faji és vallási gőg irányítsa magatartásunkat azok iránt, akiket megszokásból szegény pogányoknak neveztünk. Úgy közelítettünk hozzájuk, mint felsőbbrendű lények, akiket a szeretet vezet, hogy megosszunk gazdagságunkat halálraítt és szenvedő lelkekkel. Ezt az érvet használtuk itthon, hogy morgorva és szánakozó adományokat kaphassunk hitünk terjesztésére. Külföldön pedig úgy léptünk fel, mint a felsőbbrendű vallás misszionáriusai. Nem tanultuk meg az a leckét, hogy nem „igaz voltunkért” bízott ránk az evangélium, hanem azért, mert eszközök lehetünk Isten kezében, az egyszerűt Fiú által szerzett egyetemes üdvösségnek az egész világon történő hirdetésében.”²

A nankingi „szerződés” és az ópiumháború

A kínai protestáns egyházak történetének második szakasza 1842-ben kezdődött. Ekkor kötötték a híres nankingi szerződést, amelyben Anglia kikényszerítette akarátát: Kína megnyílt a nyugati világ előtt. Jóllehet ez a szerződés csak részt nyitott a kínai falon, de a döntő csatát mégis megnyerte Anglia. Kína a szerződésben kötelezettséget vállalt, hogy hat tengeri kikötőjébe beengedi az európai hajókat. Kanton, Amoi, Fucseo, Ningpo és Sanghai voltak ezek a kikötők. A hatodikait, a hon-kongit az angolok építették a kínaiak által Angliának teljesen átengedett szigeten.

Az angol hajók ágyúit nyitották meg ezeket a kapukat és nem a kínai kezek. A nankingi szerződés az első azoknak az „egyezményeknek” a sorában, amelyeket a kínaiak joggal neveznek egyenlőtlen szerződéseknek, azaz olyanoknak, amelyeket a kínaiakra politikai és gazdasági erőtlenségük miatt kényszerítettek a nyugati hatalmak. Ezeket a megalázó szerződéseket valamilyen kínai hazafi gyűlölte, ez a gyűlölet természetesen kiterjedt mindazokra, akik azokból hasznot húztak. Viszont a missziók is alaposan kihasználták a megalázó és kikényszerített szerződések adta lehetősé-

geket. A kínai misszió „magától értetődően” a gyarmatosító hatalmak mellé állt. „A keresztyén egyházzal általában úgy tartják, hogy azonos volt ezzel a politikával. Nemcsak része Nyugat általános támadásának Kína ellen, hanem úgy is tekintik, mint amely önmagában, a misszionáriusok személyében kifejezi a felsőbbrendűségnek és az uralomnak a gondolatát, amelyet a kínaiak különösképpen ellenszenvesnek tartanak. A missziók módszerei idegenek, irányításuk túlnyomó részben idegen kezekben van. Ha súlyos igazságtalanságot követtek el Kína ellen más nemzetek, a keresztyén misszionáriusok nem álltak ki tiltakozni. Gyakran azzal érveltek a missziói mozgalmak, hogy sikereik a misszionáriusokat küldő országok gazdasági érdekeit is előmozdítják. Világos tehát, hogy Kína számára az egyház és az állam csupán két szempontja ugyanannak az agresszív erőnek” — mondja egy missziói történetíró.³

A tény szomorú, de ezzel nem szűnik meg lény lenni. Súlyosbítja ezt még az angol gyarmatosítás által hozott valamennyi „jó”. A Kínára rákényszerített külföldi kereskedők hadjárata; a gyalázatos ópiumkereskedés, amely erkölcsi fertőzöttséget hozott Kínába, ez a szörnyű mérég! — és a keresztyén misszionáriusok ezzel együtt érkeztek. A helyzetet súlyosbítják az ilyen és ehhez hasonló képmutató megállapítások: „A missziók azért fokozták tevékenységüket az ópiummal elárasztott Kínában, mert kötelességüknek érezték, hogy »ellenmérget« (így!) nyújtsanak a kínaiak számára.”⁴

A megalázó szerződéseknek érvényét szerezni akaró császári rendeleteket a helyi hatóságok hazafias érzésből sokszor nem tartották be és minden erejükkel igyekeztek akadályozni az idegenek „új tanítást” hirdető prédikációit. Súlyosbította a helyzetet, hogy számos gőgös fehér misszionárius hazafias érzésükben mélyen megsértette a kínaiakat.

Az első kínai keresztyén gyülekezetek tagjai a legszegényebb és a legmostohább sorsú emberek voltak. Parasztok, kézművesek, kiskereskedők alkották az első gyülekezeteket. Általában az elmaradott társadalmi osztályok képviselték kulturális szempontból is s ezért számukra sokat jelentett a keresztyén egyházzal való érintkezés: megtanulták írni, olvasni, az emberi méltóság csírája kibontakozott bennük. A keresztyén hitnek szép példái is voltak a kínai egyházak életében. Jellemző azonban — és az egész keresztyén missziói helyzetet jól mutatja — az első kínai keresztyének mártíruma: a kínai hatóságok azzal vádolták őket, és legtöbbször nem alaptalanul, hogy „az idegen ördögök barátjai”. Nem egyszer fel-

lázították ellenük környezetüket, sokszor egyes falvak egész lakosságát, amely azután dühödten le is gyilkolta őket. Ilyen eseménysorozatok főleg 1861-ben történtek, az angolokkal vívott második háború után, amelynek során Kanton környékén, ahol a fent említett eset is megtörtént — a nép rengeteget szenvedett az angolok kegyetlenkedése miatt.

Az ópiumháború 1842-ben a már említett ségyenletes szerződéssel befejeződött ugyan, de ezt egy újabb háború követte, amely 1857—1860-ig tartott. Ebben a háborúban már Franciaország is részt vett, kifejezetten azzal az indoklással, hogy „a kínai római katolikus missziót védelmezi”. E háborút, amely az európaiak győzelmével fejeződött be, olyan megalázó szerződések követték, amelyek a keresztyén missziók kiváltságait hatalmas mértékben kiterjesztették. Az így megszerzett új „jogok” nagyrésze természetesen kereskedelmi és politikai vonatkozású volt, de ezek mellett komoly szerepet játszottak a misszióknak biztosított „jogok” is. Ezek révén fokozatosan kiterjesztették „hasonló kikényszerített szerződésekben” a missziók tevékenységének szabadságát az egész Kína területén. „Mindig újabb evangélizációs szabadságjogokat csatoltak Kína minden egyes újabb megalázásához.”⁵

E második háborút követő időszak legjellegzetesebb misszionáriusa Hudson Taylor volt, aki megalapította a kínai belmissziót is és hihetetlen agresszivitással tevékenykedett.⁶

Meg kell mondani, hogy voltak olyan misszionáriusok is, akiknek a tevékenysége eltért Hudson Taylorétól. Ezek minél előbb gyülekezeteket igyekeztek szervezni a megtértekből; iskolákat alapítottak és a gyermekeknek az oktatás legelemibb formáját megadták. Sok tekintetben a misszionáriusok voltak az elsők, akik a modern tudományt és kultúrát kezdték Kínában tanítani. Ez a tény valamilyenre enyhíti ugyan, de nem menti a keresztyén misszióknak az imperialista és gyarmatosító törekvésekkel való azonosulását és egyidőben történt megjelenését. Mindaz, amit a missziók szociális téren hoztak Kínába: kórházak, szeretetintézmények, iskolák nem tudta megszüntetni a kínai néptömegek mélyeséges gyanúját mindazzal szemben, ami keresztyén. „A keresztyén missziók és az általuk alapított egyházak mindenhol előfeltételezik Nyugat kapitalista kultúráját és olyan erőkkel léptek szövetségre, amelyek barátok voltak a kapitalizmussal vagy egyenesen az imperialista Nyugat eszközeivé lettek. Tárnyilagosan szólva a misszió és az egyház alapjában véve reakciós erők voltak és a

³ Henry T. Hodgkin: The Church in China at the cross-roads (International Review of Missions, 1925. 548—549. old.).

⁴ Le Monde non Chrétien, Cahiers de Foi et Vie 1932. 2. szám, 81. oldal.

⁵ Le Monde non Chrétien, Cahiers de Foi et Vie, 1932. 2. szám, 82. o.

⁶ Életrajzából mindez kiderül. Barnaud et Rouffiac: Hudson Taylor 3. kötet. Lausanne.

² Roland Allen: Missionary Methods: St. Paul's or Ours (World Dominion Press, 1930) 185—186. lap.

nép legigazibb érdekeivel szembe- szállva, a nyugati hatalmak nyomá- ban jelentek meg, ha nem egyene- sen azoknak tevékeny ügynökei vol- tak.⁷

„Az idegen ördögök”

1895-ben Kína újra kénytelen volt háborút viselni, ez alkalommal Ja- pánal. Ez a támadás megmutatta, hogy a fejlettebb nyugati civilizá- ciót alkalmazó Japán erősebb, mint Kína, amiből ez utóbbi azt a tanul- ságot vonta le, hogy a modern mód- szereket neki is fokozottabban al- kalmaznia kell az élet minden terü- letén. Ennek a felismerésnek termé- szetes következményeként elárastot- ták a missziói iskolákat az addig na- gyon is tartózkodó kínaiak. Kedve- zett ennek az áramlatnak az a tény is, hogy Japán nem „keresztény” ország volt és ez alkalommal a tá- madó elleni gyűlölet nem vezetett automatikusan a fehér ember gyű- löléséhez.

Azonban az európai hatalmak nem késtek e gyűlöletet újra feléleszteni. Abban a hitben, hogy a Japán által legyőzött ország nem tud ellenállni az amúgy is fölényesen erős euró- pai hatalmaknak: Németország és a cári Oroszország rohanták meg a Kínai Birodalmat. Különösen Né- metország eljárása járt szomorú kö- vetkezményekkel a keresztényekre nézve. Támadásának ürügyül két német misszionárius meggyilkolását választotta, hangoztatva a „gyilkos kínaiak elleni bosszúhadjárat” jel- szavait. Kínában hosszú időn kereszt- ül szólásmondás volt, hogy „a ke- reszténység rossz dolog Kína számá- ra, aminek a bizonyítéka az, hogy a két német misszionárius halála ve- zetett országunk feldarabolásához 1898-ban”.

Az európai nagyhatalmak Kína el- leni galád támadása 1898-ban meg- szüntette a kereszténység iránt ki- alakulóban levő kedvező légkör me- gerősödését. A nyugati hatalmak el- járása Kínában véres következmé- nyekhez vezetett. A megalázott és nemzeti érzéseikben oly sokszor megsértett kínaiak fanatikusan üldözték, sok esetben tömegestől le- gyilkolták a Kínában élő idegeneket, sőt a kínai keresztényeket is, akiket „az idegen ördögök tanítványainak” tartottak. Ezt az egész eseménysoro- zatot nevezik boxerlázadásnak. Jog- gal említi meg a keresztény missziók egyik nagy nyugati teológusa, hogy „az idegen ördög” kifejezés egy meg- foghatatlan averziós érzés jelölése. Pearl Buck: „Keleti Szél és Nyugati Szél” című művében jól jellemzi ezt az érzést. „Az első asszony” című el- beszélésben pedig megrendítő vilá- gossággal tárja fel azt a kérelhetet- len ellenséges érzést, amelyet az ide- genek uralma és kizsákmányolása

ébresztett fel a keleti ember szívé- ben.⁸

A boxerlázadás azonban nem ve- zetett eredményre a hatalmasabb európaiakkal szemben, viszont az a szomorú eredménye lett, hogy ez alatt az idő alatt 2000 protestáns és 30 000 katolikus keresztényen lelte ha- lálát; csaknem valamennyi kínai ke- resztény és számos misszionárius.

Az európai nagyhatalmak kegyet- lenül megtorolták ezt a vérengzést — újabb bizonyítékául annak, hogy a kereszténység Kína ellensége. De lemondtak Kína eredetileg tervezett feldarabolásáról. Mindezek ellenére a kereszténység kezdett újra erőre kapni, és ez a kedvező időszak mint- egy húsz esztendeig tartott. Ebben a periódusban számos kínai diák ta- nult nyugati egyetemeken, akik ott felismerték hazájuk hitetlen el- maradottságát, a nyugati hatalmak önző kizsákmányolását és ezt látva mindenek előtt jó hazafiakká lettek. Kína legértelmesebb embereinek a közös kérdésévé ez lett: hogyan le- het Kínából szabad és erős országot csinálni? Közülük számosan úgy gondolták, hogy Nyugat hatalmának titka a keresztényen vallás. Nagy mo- hósággal vetették rá magukat tehát a kereszténység tanulmányozására. Tömegestől hallgatták John Mott és Sherwood Eddy előadásait. Erre az időre esik a kínai keresztényen gyüle- kezetek rohamos növekedése is. Szá- mos új gyülekezet alakul és a pro- testáns keresztények száma, amely 1890-ben 37 000 volt, 1922-re 400 000 főre emelkedett. Ez a szám csak a felnőtt egyháztagokat jelöli.

A kereszténység általános növeke- dése része volt annak a szellemi és lelki forradalomnak, amely 1921-ben azután tényleges forradalomhoz ve- zetett. Ekkor szüntették meg a csá- szárságot és kikiáltották a Kínai Köztársaságot. A haladó kínai veze- tők között számos keresztény volt. Szun-Jat Szen, a nagy kínai hazafi is az egyik protestáns felekezethez tartozott.

A keresztényen misszió döntő órája

Ekkor jött el „a keresztényen mis- zió döntő órája” Kínában. A kér- dés az volt, hogy le tudnak-e a fe- hér egyházak mondani vezető szere- pükről és át tudják-e adni a veze- tést a misszió terén is a kínaiaknak? Vagy tovább is görcsösen ragaszkod- nak hatalmi állásaikhoz, mint azt a gyarmati érdekeket képviselő poli- tikusok teszik. Sajnos, a missziók egy része nem volt képes a helyes döntésre. Ezzel újra bebizonyította azt, hogy milyen szorosan összefonó- dott keresztényien politikai érde- kekkel. Igaz, hogy számos misszio- nárius figyelmeztetett a veszélyre, de ezek a figyelmeztetések többnyire

eredménytelenek maradtak. A már idézett H. Kraemer például így írt: „A missziót ténylegesen úgy tekin- tik Keleten, mint a nyugati tevé- kenység egy fajtáját. Joggal, vagy anélkül, minden nyugati tevékeny- ség mögött imperialista sugalmazást látnak. Ez a politikai elfogultság be- hatolt Kelet és Nyugat minden vi- szonyába s ez jelenti a keresztények- nek mondott népek szupremációjá- val együtt a misszió egyik legsúlyo- sabb kérdését.”⁹

Azonban amit nem tettek meg ön- szántukból, azt meg kellett tenniük kényszerűségből, nagy veszteséget okozva az egész keresztényen egyház- nak.

Az újabb eseménysorozat kiinduló- pontja a párizsi békekonferencia lett 1919-ben. Ez Japánnak adta az egykori német fennhatóság alá tar- tozó kínai területeket. Kínában nagyméretű hazafias mozgalom in- dult, úgy hogy a kínai kormány nem is írta alá a versailles-i szerződést. Innen lehet számítani a kínai nacio- nalista mozgalmak megjelenését, amelyeknek célja az volt, hogy bi- zonyítsák: a kínaiak semmiképp sem akarnak idegen hatalmak alattvalói lenni.¹⁰

A kínai keresztényen vezetői eb- ben az időben elérkezettnek látták az időt arra, hogy döntő lépést te- gyenek a kínai egyházak önállósá- gának elérése felé. 1919 decemberé- ben országos keresztényen mozgalom indítottak és összehívták a kínai protestáns egyházak nemzeti kong- reszusát. Ezen a kongresszuson azonban a vezetőszeretet még a fehér, az angol—amerikai misszionáriusok vitték. Majd 1922-ben ült össze a san- háji kongresszus, amely kizárólag a kínai egyházak küldötteinek gyűlése volt. Meg kell itt jegyezni, hogy nagy számmal jelentek itt meg mis- zionáriusok is, de már a kínai egy- házak képviselőinek és nem a mis- zioi társaságok küldöttjeinek a mi- nőségében.

A kongresszus fő témája így hang- zott: „A kínai egyház”. Azaz a kí- nai protestáns tevékenységet nem úgy tekintették már, mint az euró- paiak és amerikaiak feladatát, ha- nem mint a kínai keresztényen sa- ját dolgát, amelyet maguk irányíta- nak, maguk biztosítanak anyagilag és maguk végzik az evangéizáció munkáját. Íme, itt van a hármás ön- mozgalom eredete! Ezen a kongres- szuson választották meg a nemzeti keresztényen tanácsot, amely az egy- házak által választott képviselők- ből állt. Kimondták, hogy a tagok többsé- ge kínai lesz. Ez a tanács nem akart a különböző egyházak csúcs- szerve lenni, csupán a problémák közös megoldását tűzte ki céljául. Tevékenysége által hamarosan te- kintélyt is szerzett.

⁷ David M. Paton: Christian Missions and the Judgment of God. 1953. London. 37. oldal.

⁸ Ezt a helyzetet írja le H. Kraemer: „Imperialism and Nationality” című cikké- ben Le Monde non Chrétien, Cahiers et Fol et Vie, 1936. április, 5. oldal.

⁹ H. Kraemer i. m. 8. oldal.

¹⁰ Erről a szellemi forradalomról be- szél C. P. Fitzgerald Revolution in China (Cresset Press, 1962) című műve.

A sanghái kongresszus tehát nem jelentette a misszionáriusok kitessékelését. Ellenkezőleg, további segítségüket kérte, ugyanakkor nem volt a különböző protestáns egyházak egyesülése sem, csupán testvéri kapcsolataik szorosabbra fűzése.

1922-ben hirtelen változás következett a kínai protestánsok életében: megalakult a protestáns egyházak szövetsége. Nem sokkal a sanghái kongresszus előtt a Keresztény Diák Világszövetség Pekingben tartotta világkonferenciáját Mott János elnökeletével. Mindezeket a szervezeteiket végeredményben még külföldről irányították s ezért kihívták a kínai hazafiak gyanúját. Újabb keresztényellenes áramlat indult, amelynek gerincét a haladó nemzeti erők adták. A kínai kereszténység nem tudta megtalálni a kapcsolatot az utóbbiakkal, mivel még túlságosan erősen kapcsolódott az idegen hatalmi érdekekhez. Érdekes itt megjegyezni, hogy a kínai kereszténynek önállóságra való törekvése kifejezésre jutott ugyan, ezt azonban teljesen megvalósítani nem tudták és így kihívták maguk ellen a teljes függetlenséget kívánó erők gyűlöletét.

Ezek az erők három különböző tényezőtől tevődtek össze. Elsőként lehet említeni azt az értelmiségi réteget, amely meglátta a keresztény-

ség mögött a még jelen levő idegen érdekeket és ennek ellensúlyozására az ősi kínai vallások tanítását és megújulását követelte. Az európai s amerikai egyetemeken tanult kínaiak látták a kereszténynek nevezett társadalom gyakorlati istentelenségét és azt a tényt, hogy ez a társadalom sok esetben már teljesen szekularizálódott, amit úgy magyaráztak, hogy a kereszténység Nyugaton is „túlhaladott” állapot. Az értelmiségi rétegeknek a kereszténységgel való szembenállása azonban inkább értelmi síkon történt.

A második tényező a hazafias elem. Egyenes folytatása ez az idegenektől való félelemnek, amely a régi Kínát mindig is jellemezte. Végül a leghatalmasabb erővé a társadalmi elnyomás elleni küzdelem lett, amelyet leghatározottabban és legeredményesebben a húszas-harmincas években már megerősödött kínai kommunista párt vezetett. Ezt a bonyolult társadalmi helyzetet jól jellemzik a már szintén idézett D. M. Paton szavai. „Társadalmi célok forradalmi célok voltak, a földesurak által kézbe tartott kínai földön. Világos volt, hogy e célkitűzések csak akkor valósulhatnak meg, ha a földesurak hatalmát megszüntetik vagy erősen korlátozzák; viszont a földesurak alkották azt az osztályt, amelynek Chang Kai-sek tá-

bornok kormánya támaszkodott”.

A kínai kereszténység helyzetét csak súlyosbította az a tény, hogy a földesúri hatalomra támaszkodó, idegen érdekek szolgálatában álló Csang Kai-sek 1930-ban maga is megkeresztelkedett.

A 30-as évektől kezdve mind erőteljesebben kibontakozott az a társadalmi forradalom Kínában, amely a második világháború után, 1949-ben elvezetett a kínai nép teljes felszabadulásához. Ezzel együtt a kínai egyházak életének is egy új, feszültségekkel teljes szakasza kezdődött el, amelyben világossá vált az az elmondottak alapján érthető törekvésük, hogy a missziót és az egyházi életet a nyugati politikai érdekektől felszabadítsák. Midőn e döntő eseményekhez érve lezárjuk a kínai protestáns egyházak életéről szóló ismertetésünket, meg kell még két dolgot jegyezni. Először: az elmondottakból nagyon érthető a kínai keresztényeknek az az állítása, hogy a kereszténység és a misszió milyen erősen összefonódott az elnyomó politikai hatalmi törekvésekkel. Másodszor: az is érthető, hogy miért jelentett teljes felszabadulást a kínai nép és benne a kínai testvéregyház számára is az Új Kína társadalmi és politikai rendje. Ezek érzékeltetése volt e rövid összefoglalás célja.

Tóth Károly

HAZAI SZEMLE

A kettős jubileum mérlege

„Az a meggyőződésem, hogy a szó teljes értelmében totális háborúvesztés Isten ítélete volt rajtunk” — mondotta Berezky Albert püspöki székkfogaló beszédében 1948-ban. Ebben a „totális” vereségben Isten nemcsak addigi állami, társadalmi és gazdasági rendszerünk felett mondotta ki megsemmisítő ítéletét, hanem egyházi életünk egész addigi rendje felett is. 1945 után többé nem lehetett a dolgokat úgy csinálni, ahogyan azelőtt csináltuk. Egyházunkra nézve ez közelebből azt jelentette, hogy többé nem szabad úgy imádkozni, úgy prédikálni, úgy theologizálni és az egyházat úgy kormányozni, ahogyan az előző években tettük. Ha nehéz volt a népünk felett kimondott ítélet alatt megalázkodnunk, tisztesen nehezebb volt az egyházunkat megítélő Igét meghallani és bűnbánattal elfogadni. Több mint három esztendő telt el egyházunkban azzal, hogy a régi birkózott az ujjal. „Trianon” több mint húsz éven át hálás és bő-

séges anyagot szolgáltatott a másokat vádoló, magunkat sirató prédikációkhoz. Most, 1945 után, megjelent a régi bűn és nyomorúság új változata. Megkísértette egyházunkat az, hogy a totális összeomlás üszkös-kormos gerendáit vigyük fel a szőszékre s azokat mutogassuk népünknek ezzel a busongással: látjátok, már megint győzött a bűn az igazság felett. Megint elbuktunk abban a „nemes harcban”, amit Isten ügyéért vívtunk. De bizatok, várjatok és reméljétek: hamarosan elkövetkezik a „magyar feltámadás” boldog ideje. Hanániás és Jeremiás nagy szellemi párbaja folyt akkor egyházunkban (v. ö. Jer. 28!). A régi téma új változatban így jelent meg közöttünk: „Rövid lesz az”. Csak két évig tart az egész s utána mindenestől visszaáll a régi rend. — „Hosszú lesz az.” Új korszak kezdődött népünk életében. Bűnbánattal és háláadással kell elfogadni Isten kezéből az új kezdés lehetőségeit és élni kell azokkal engedelmesen.

1948 őszére érett be az új látások első nagy győzelme. Személyi vonatkozásban ez abban jelentkezett, hogy Berezky Albertet a Duna melléki egyházkerület gyülekezeteinek jelentős többsége püspökké választotta. Tárnyi vonatkozásban pedig abban pecsételődött meg és lett egyetemes elkötelezés az anyaszentegyházban kibontakozott új látás, hogy az új magyar állammal „Egyezmény”-t kötöttünk s benne megszövegeztük azt a döntésünket, hogy segítő, építő módon kívánunk részt venni a szocialista világrendszer kereteibe beletagoló új magyar élet felvirágoztatásában.

Berezky Albert püspök szolgáltatának kezdete és az Egyezmény megkötése tehát ugyanannak az eseménynek két oldalát jelzi: döntő fordulat történt egyházunk gondolkodásában, szolgálatában és kormányzásában, röviden: egész életében. Természetesen ezzel nem szűnt meg a további küzdelmek. Négyeszmeköz, lelkesgyűléseken, konfe-

renciákon, a sajtó hasábjain, a teológiák katedráin, közgyűléseken és a konventi, valamint a zsinati üléseken szakadatlanul folytak továbbra is a kemény tusák. Emberi és keresztyéni életünk gyarlóságából követekezzen, ezekben a küzdelmekben olykor nemkívánatos személyi elemek, tisztátalan indulatok, alaposan végig nem gondolt intézkedések, vagyis hibák és bűnök is bőséges helyet kaptak. Éppen az 1956. év őszén egyházunkban kirobbant szomorú események mutatták meg kíméletlenül éles fényben azt, hogy mi minden lappang még a szívek mélyén elintézetlenül, rendszertelenül és Isten iránt engedetlenül.

De mindezek a belső feszültségek, szellemi küzdelmek és a bennük megjelenő emberi és tisztátalan indulatok együttvéve sem tudták megállítani egyházunkat a jó úton való előre haladásában. A gyorsan tovatűnő évek során most elérkeztünk oda, hogy már lehet jubilálni is: lehet úgy megállni egy-egy határkőnél, hogy ott örvendezve emlékezzünk vissza a közösen megtett útra.

Ilyen jubileumi ünnepekknek voltunk részesei az elmúlt hetekben. Presbiteri gyűléseken, lelkeszkonferenciákon, egyházmegyei közgyűléseken, egyházkerületi értekezleteken, a konventi elnökségi tanács ülésén, valamint a teológiákon és a sajtó hasábjain is háláadó imádságok, ünnepi megemlékezések és szívből jövő köszöntések szóltak meg. Bereczky Albert tízéves szolgálatát és az Egyezmény aláírásának tizedik évfordulóját egyszerre ünnepelte az egész magyar református egyház. A belkörü és részleges ünnepekknek országos arányú összefoglalása és méltó megkoronázása volt a Budapest—Kálvin téri templomban 1958. október 7-én tartott templomi ünnepély, amelyen nemcsak a magyarországi református egyház egészének képviselője és az állami kormányzat ünnepi képviselője, de valamennyi testvéregyház, a római katolikusok és az izraeliták testvéri és baráti küldöttsége is részt vett.

Most nem foglalkozhatunk a jubileumi ünnepekkkel elhangzott gondolatok részletes teológiai elemzésével. Rövid idő alatt rendkívül gazdag termés gyűlt össze s ennek alapos feldolgozása még hosszú hónapokat fog igénybe venni. Jelenleg csak arra szorítkozhatunk, hogy szerény mérlegelést végzünk s ennek során előszámláljuk azokat a felismeréseket, melyek a legnagyobb fényvel és erővel emelkedtek ki az ünnepekkkel előáradt gondolatö-zönből.

1. Bereczky Albert női szolgálatának tízéves határkővénél az ünnepi köszöntésekben gyakran előkerült az „igehirdetés” és az „igehirdető” fogalma. Legtöbbször úgy köszöntötték őt, mint aki minden szolgálatában mindvégig megmaradt igehirdetőnek. Ha a köszöntések világából átlépünk a teológiai tudományok világába, ott erről a je-

lenségről így kell beszélnünk: az elmúlt tíz esztendő alatt tanúi lehetünk az Isten Igéje diadalmas hatalmának. Bereczky Albert titka az volt, hogy ő meghallotta a most érvényes üzenetet, az aktuális Igét. Igehirdetésének „síkere” nem a szubjektív elemekben rejti — bár ő ezeknek sincs híjjával: alázatos meghajlás Isten előtt, melegen együttérző szív a gyülekezet felé, a gondolkodás és a beszéd egyszerűsége, világossága, ízes magyarsága, feleltethetetlen szemléletessége, stb. stb. Hanem mindennekfelett az objektív elemekben: hit által, sok imádság árán világosan megértette, hogy mi az, ami végképp elmúlt és mi az, ami most érvényesen elkezdődött. Mi az, ami ítélet alá került és mi az, amit továbbra is hűségesen csinálni, folytatni kell. A megítélt egyház nagy csődtömegében mik azok az időleges és így az egyház lényegéhez nem tartozó leltári tételek, amiket könnyhullatás nélkül ki kell eresztetni a kezünkől egy új történelmi helyzetben és mik azok az igazán Istentől reánk bízott drága kincsek, amikért az életünket is oda kellene adnunk, ha el akarnánk venni tőlünk. Sokszor figyelmeztette az egyház népét: állandóan fenyeget minket az a veszély, hogy hamis fronton vesszük fel a harcot — ilyen volt például 1947—48-ban a „keresztyén front” szervezésének kísérlete, — s hangsúlyozta, hogy az ilyen fronton mindig csak veszíteni lehet.

Mindebben az volt az egyháztörténelmi jelentőségű nagy esemény, hogy Isten újra élő Igét adott a magyarországi református egyháznak. Bereczky Albert világosan megértette ezt az Igét. Sok győtrelem és könnyhullatás közt elkezdte hirdetni s az Ige az ősi ígéret szerint nem tért vissza Istenhez üresen. Először kicsiny, azután egyre népesebb tábor gyülekezett össze Bereczky Albert körül, vagy helyesebben szólva: a felismert és elfogadott Ige világossága körül.

Bereczky Albert igehirdetői szolgálatában egyetemes keresztyén igazság testesült meg: az anyaszentegyház megújulása mindig csak az Ige felől, az úrra megelevenedett Ige felől, a történelmi helyzet problémáiba belevilágító, élő Ige felől, az engedelmes igehirdetés felől remélhető.

2. Az a tény, hogy Bereczky Albert üdvözlésére a Kálvin téri templomba az egész magyarországi református egyház ünnepi küldöttségei kivül összegyülekeztek az evangélikus, baptista, methodista, görögkeleti, a római katolikus egyház követői is, ugyancsak valami nagyon fontos felismerésre segíthet el minket. Ezt most röviden így fogalmazom meg: a keresztyén egységhez vivő út nem a dogmatika hűvösebb térségein át vezet, hanem a közösen felismert és meglátott szolgálatok sokszínű és étellel teli területén át. Nemcsak a

római katolikus egyház, de például az evangélikus egyház sem fogja a jelek szerint közelesen elfogadni a református egyház hitvallásait és dogmatikai tételeit. Mi sem fogjuk átvenni az ő hitvallásaikat és dogmatikai tanait. De ettől függetlenül, az elmúlt küzdelmes évtized alatt kialakult közöttünk egy olyan belső egység, amelynek életritmusában nem a *tételekre* néztünk, hanem a *valóságra* és nem az egyházi *megfogalmazásokban* láttuk a lényegét, hanem az egyházi *szolgálatokban*. Amikor igazán Istenre néztünk és igazán az volt a belső elszánásunk, hogy segíteni akarunk ennek a történelem egyik legválságosabb szakaszába érkezett magyar népnek, akkor sajtáságos módon ugyanazt a parancsot kaptuk Istentől református módon, mint amit mások evangélikus, baptista, vagy római katolikus módon kaptak. Ennek a tíz esztendő tapasztalatnak a birtokában bátran merjük az egész világkeresztyénség felé mondani: ha engedelmesebb szívvel figyelnek mindváján Istenre és ha a nagy szakadék szélére sodródott emberiségre az irgalmas szamaritánus lelkiületével néznénk — nem pedig a példázatban szereplő nap és lévita lelkiületével! — sokkal közelebb kerülünk egymáshoz.

Az egyes emberek és az egész emberiség életéért végzett közös keresztyén szolgálatok valóságosabb egységet teremtenek a keresztyének között a kölcsönösen tiszteletben tartott dogmatikai különbségek mellett is, mint amilyen egységben azok vannak, akiknek dogmatikai felfogásuk egyezik ugyan, de akiket a szívümi indulat és a konkrét történelmi érdekeltőségük kétfelé húz.

Ki kell tehát mondanunk a nagy tanulságot: az egész emberiség életéért és békéjéért való közös keresztyén szolgálatokban van ma az igazán reális ökumenikus hatóerő.

3. Népi demokratikus államrendszerünk, a forradalmi munkáspártus kormány is méltó módon képviseltette magát a Kálvin téri templomi ünnepélyen. Ebben az a tény jutott kifejezésre, hogy szocializmust építő államunk keresi a békességes, jó kapcsolatokat az egyházakkal és nagyon megbecsüli azokat az egyházi munkásokat, akik a maguk oldaláról ugyanerőre törekednek az állam irányában. Tíz év távlatából világosan látjuk már: jó volt, hogy megkötöttük az Egyezményt. Ennek értelmében az állam nemcsak engedi az egyházak szabad működését, de jelentős anyagi áldozatot is vállal folyamatosan — most már messze túl az Egyezményben meghatározott anyagi kereten, évről évre nyújtott rendkívüli államsegély formájában is teszi ezt! — hogy anyagi gondok miatt ne keljen egyházi szolgálatokat korlátozni, vagy egyenesen megszüntetni ebben az országban. Ezért az állam csak azt kívánja, hogy az egyház vegyen

részt szocializmust építő népünknek azokban a jó törekvéseiben, amelyeket hitelveinek megtagadása nélkül jó lelkiismerettel a magáévá tud tenni, és segítse azokat a maga egyházi eszközeivel előbbre.

Ennél a „minimumnál“ sokkal többre kötelez minket keresztényen hitünk. A világmindenség Urának, a világot kormányzó Úristennek keze munkáját kutatjuk és tudakoljuk a történelemben. Hitünk által vezetett vizsgálódásainkban úgy látjuk, hogy Isten ma az emberiséget a szocializmus felé terelgeti. Ebben a történelmi helyzetben az egyházaknak az a feladatuk, hogy annak a világméretű átalakulásnak a krízisét, amit a népeknek a szocializmus életformájára való áttérése jelent, a maguk könyörgéseivel, tanításaival, békéltetést végző szolgálataival a lehetőség szerint enyhítsék. Zsinati tanácsunk már tíz évvel ezelőtt megállapította, hogy egy ilyen arányú átalakulás nem képzelhető el szenvedések, könny és vér nélkül. De az egyház is sokat tehet azért, hogy több vagy kevesebb legyen a könny és a vér ebben az átalakulásban. Ha tanító szavával jól pástorolja a reábizott keresztényen tömegeket és az átmenet lázában égő embereknek tud helyes testvéri tanácsot adni, akkor kevesebb lesz a szenvedés. Ha azonban az egyház hozzákötí magát a régi és elmúlásra ítélt világhoz, akkor a híveit is ellenállásra buzdítja s noha a történelem menetét ilyen módon sem tudja megállítani, de híveinek problémáit, belső küzdelmeit és esetleg külső szenvedéseit is jelentősen meg tudja növelni. Amikor mi az Egyezményt aláírtuk, ilyen tág perspektívában néztük egyházunk és új magyar államunk viszonyát és ilyen hitből jövő megfontolások alapján döntöttünk úgy, hogy nemcsak aláírjuk ezt az okmányt, de ennek szellemében — a Berezky Albert által sokszor emlegetett „egyezményes lelkülettel“ — fogjuk végezni a továbbiakban minden szolgálatunkat.

Az Egyezmény jelentősége messze túlterjed a Magyar Népköztársaság határain. Ez az első történelmi jelentőségű dokumentum arról, hogy igenis lehetséges mindkét részre nézve konstruktív, békességes „koegzisztencia“ a szocializmust építő és marxista-materialista ideológiát valló állam, valamint az evangélium szerint reformált anyaszentegyház között, amely Jézus Krisztust a világ Urának vallja és igyekszik hűsé-

gesen hirdetni a bűnbocsánat evangéliuma mellett a feltámadás és az örök élet Igéjét is.

A nagy kísérlet tehát sikerült itt Magyarországon. Az útkeresés bizonytalankodásának késleltető elemeivel és a menetközben elkövetett hibáktól is megterhelve ugyan, de folyamatosan mégis csak kialakult a marxista állam és a keresztény egyház békességes együttélése s biztató jelek vannak arra nézve, hogy az itt is, ott is előfordult rossz jelenségekből mindkét részről jókat gyümölcsöző következtetéseket vontak le. Az együttműködés tehát a jövőben még eredményesebb lehet, mint amilyen volt az első tíz évben. Ebből a magyar példából tehát világsszerte bátorítást vehetnek azok a keresztények, akik most még — egyházuk iránti szeretetükből — aggodva néznek a szocializmus térhódítása felé. A mi bizonyágtételünk ez: az az Isten, aki az egész emberiséget a szocializmus felé terelgeti, elégséges helyet és fontos szolgálatot biztosított anyaszentegyháza számára, ebben a világban is. „Uralkodni“ ugyan nem engedi Isten az egyházat ebben az új világban, de amikor szolgálni tanítja a keresztényeket a népek körében, akkor hitünk szerint nem visszaszorítja egyházát alsóbb régiókba, hanem inkább előre segíti igazi küldetésének betöltésére.

Befejezésül meg kell még emlékeznünk arról a kedves, derűs, de olykor szinte csipősen szellemes rögtönzésről is, amelyel a Kálvin téri templomi ünnepély végén Berezky Albert úgy köszöntö meg a személyéhez intézett üdvözléseket, hogy egyúttal, el is hárította azokat magától. Azzal kezdte, hogy ha valaha nagy áldozatot hozott, hát most tette ezt azzal, hogy ezt az ünnepélyt végighallgatta. Arra célt, hogy az elhangzott beszédek többet foglalkoztak személyével és érdemeivel, mint amennyire ez református emberek körében megengedhető. Majd arra hivatkozott, hogy nem is egészen két évvel ezelőtt, nem is olyan messze ettől a templomtól, mennyire más hangok hallatszottak személyével kapcsolatosan. Arra kérte az ünnepelő gyülekezetet, hogy soha többé ne bánjon úgy a vezetőivel, ahogyan két évvel ezelőtt övele tették némelyek, de ne is ünnepelje úgy a vezetőit, ahogyan most őt ünnepelték.

Ennél a pontnál arra kell gondolnunk, hogy újfajta egyházi életünkben tulajdonképpen ez volt az első

„ünnepelés“. Nem csoda, ha ez a dolog még nem megy egészen jól. Úgy látszik, hogy amint el kell felejtünk azt is, hogy nemrég miként ünnepeltük a vezetőket — nem református módon! —, ugyanúgy külön meg kell még tanulnunk majd azt, hogy a református ember hogyan köszöni meg előljáróinak hűségese fáradozását. A mi ünnepelésünk soha sem lehet embertisztelet, hanem mindig csak az istentiszteleten belül elhangzó köszönet a hűséges szolgálatokért. Berezky Albert is erre tanított minket a jubileumi ünnepség végén. Mi szívesen vesszük ezt a tanítást, de neki meg el kell szenvednie, hogy a hálás visszaemlékezésben felmelegedett szív valamivel többet foglalkozott az ő személyével, mint amennyit a szigorú dogmatikai tanítás idevonatkozólag megenged.

Felszólalásának további részében az állam és az egyház közti viszony néhány fontos kérdését fejtegette Berezky Albert. Ezek közül ki kell emelnünk azt a záró gondolatot, amelyben állami vezetőink januári és áprilisi parlamenti beszédeire utalva, egyházunk részéről is kívánatosnak minősítette az állam és az egyház viszonyának szilárd elvi alapokra való helyezését, a pozitív együttműködést. Valóban minden feltétel megvan ahhoz, hogy ez az elvi tisztázás mielőbb megszülessen. Isten Igéjét ma jobban értjük, mint ezelőtt tíz vagy húsz évvel. Népünket, hazánkat is kezdjük jobban szeretni, mint ahogyan eddig tettük, mert az álmódosítások világából végre megérkeztünk a valósághoz: az itt élő és dolgozó tízmillió magyar emberhez. Kedvező lehetőségeink vannak tehát ahhoz, hogy az időszerű elvi tisztázást megvalósítsuk. Emellett a mögöttünk levő tíz esztendő gyakorlata is bőséges példátartat szolgáltattak annak szemléltetésére, hogy hogyan kell és hogyan nem kell az egyház és az állam viszonyát rendezni.

Mérlegkésztésünket ezzel zárhatjuk: nem volt hiábavaló ez a rövid megállás és hálás visszatekintés a tizedik esztendő határkövénel. Isten örök hűségének a mi éveinkben való konkrét megtapasztalása bátorságot ad további szolgálatainkhoz és küzdelmeinkhez. Útunkat most még világosabban látjuk, előljáróinkat még inkább szeretjük és belső egységünkben is hatalmasan megerősödünk. Ezekkel az áldásokkal meg gazdagodva most annál nagyobb lendülettel indulhatunk célegyenest előre.

Farkas József

„Az, hogy a valóságos embert ismerjük és nem vetjük meg, egyedül Isten emberré létele által lehetséges. A valóságos ember élhet Isten színe előtt és mi engedhetjük, hogy a valóságos ember mellettünk az Isten színe előtt éljen, anélkül, hogy megvetnénk vagy isteníténénk. Nem mintha az ember önmagában való érték lenne, hanem egyedül azért, mert Isten szerette és ma-

gáévá tette a valóságos embert. Az Isten ember iránt való szeretetének az indoka nem az emberben van, hanem egyedül az Istenben. Annak az alapja, hogy mi mint valóságos emberek élhetünk és a mellettünk élő valóságos embert szerethetjük, újra csak egyedül az Isten emberré-lételében, Istennek az ember iránt való indokolatlan szeretetében van.“ Bonhoeffer, Dietrich.)

Ökumenikus problémáink a prágai Keresztyén Békekonferencia debreceni értekezlete előtt

Lapunk zártakor egy hét választ el bennünket a prágai Keresztyén Békekonferencia (Theol. Szemle 1958. évf. 118-129 old.) Debrecenbe összehívott munkabizottsági ülésétől. Jó alkalom arra, hogy számbavegyük időszerű ökumenikus kérdéseinket; egyben megvizsgáljuk a prágai kezdeményezés eddigi visszhangját és foglalkozunk azokkal a közelebbi és távolabbi feladatokkal, amelyek ez a mozgalom maga elé tűzött.

1. A mozgalmat az a szorongató szükség hívta életre, hogy a keresztyénység foglaljon végre egyetemesen, világosan, mindenki számára egyértelműen állást az atomkérdésben. Ezt az egész — az az egyházon belül és az egyházon kívül élő — emberiség jogal várja és sürgeti. A magyar protestantizmus meggyőződése szerint is az atomkérdésben Isten maga szólította döntésre a mi nemzedékünket: „Lám, elődbe adtam néked az életet és a jót; a halált és a gonoszt” (5 Móz 30:15). Hálát kell adnunk azért az „életért és jóért”, amely az atomerő békés célokra való felhasználásában az egész emberiség számára kínálkozik; kárhoztatnunk kell azt a „halált és gonoszt”, amely az atomfegyverek gyártásában, a kísérleti robbantásokban, az atomháború előkészítésében a mai és a jövőendő nemzedékek egészségét, sőt fennmaradását fenyegeti és vakmerően lázad Isten teremtő és megváltó műve ellen.

A prágai konferencia nyíltan, határozottan, félreérthetetlenül beszélt, úgy ahogyan erről a kérdéstről keresztyén egyházaknak, keresztyén embereknek beszélniük illik. A keresztyénységnek valóban nem szabad az atomfegyverek kérdésben köntörfalaznia. Az ige szerint nem jöhet ki ugyanabból a szájból áldás és átok, nem csörgedeztethet ugyanaz a forrás édeset és keserűt (Jak 3:10. 11). A prágai előadások, Vogel professzor hatvan tétele és a konferencián elfogadott üzenetek arra vallanak, hogy a résztvevők szem előtt tartották Jézus Krisztus figyelmeztetését: „Legyen a ti beszédek: Igen, igen; nem, nem;; ami pedig ezeken felül van, a gonosztól van” (Máté 5:37). A tiszta, egyenes, becsületen beszéd máris az utóbbi évek egyik legjelentősebb ökumenikus eseményévé tette a prágai kezdeményezést.

2. Az atomfegyverkezés kérdésében elhangzott egyházi megnyilatkozások túlnyomó többsége eddig is elítélte az atomháborús előkészületeket, de többnyire hagyott valami hátsó ajtót a közömbösség, a semlegesség vagy egyenesen az atombomba szerelmesei számára is. Az Északindiai Egyesült Egyház hivatalos lapjának a prágai konferencia anyagát ismertető részletes tanulmánya (*The United Church Review*, Kalkutta, 1958. július) mindenképp azt emeli ki, hogy „a prágai beszédek és határozatok elejétől végig nem politikai, hanem kifejezetten keresztyén teológiai motiváció hatja át” és hogy ezzel „a békeszerető népeknek az egész világon hangzó békefelhívásaihoz az egyház is odaadja a saját szavát”. (Jellemző, hogy még ez a lelkes tanulmány is hozzáteszi: „A másik cél megfogalmazása, hogy t. i. az egyházakat és gyülekezeteket még jobban ráébresszék az atomfegyverek veszélyére, egybeesik a kommunista politikai szöve-

mokkal”. (Vajon gyengíti ez az „egybeesés” az atomfegyverek veszélyét?)

Ismeretes, hogy a Német Evangéliumi Egyház áprilisi zsinata a nyugatnémet Testvéri Közösségek felhívására sem volt hajlandó kimondani azt, hogy az atomfegyverkezés kérdésében az egyház a *status confessionis* döntése elé került. A zsinat olyan kétértelmű határozatot hozott, amelyet a bonni atomháborús körök a saját győzelmüként könyvelhettek el. A Testvéri Közösségek október elején Frankfurt am Mainban tartott konferenciája további lépést tett előre: a résztvevők aláírásukkal kötelezték magukat arra, hogy az atomfegyverkezéssel összefüggő minden közreműködést megtagadjanak és hiveiket is ugyanilyen magatartásra szólítják fel.

Ismeretes, hogy a konferenciához küldött üdvözlő levelében Barth Károly is azonosította magát a Testvériközösségeknek a német zsinathoz intézett tiz tételével és további „elszánt, határozott, megalkuvást nem ismerő” akcióra biztatta őket az atomfegyverkezés ellen. Niemoeller Márton a konferencia záró istentiszteletén azt hirdette, hogy ebben az ügyben a hallgatás is Krisztus elárulását jelenti.

A frankfurti határozatok az alapvető kérdésben jelentős egyezést mutatnak a prágai konferencia állásfoglalásaival, amelynek eredményeit a Testvériközösségek számos tagja tette magáévá.

Más keresztyén megnyilatkozásokban is található olyan pozitív elemek, amelyek arra vallanak, hogy nem utópia az egységes keresztyén közvélemény kialakítása az atomkérdésben. A prágai konferencia minden jel szerint helyesen ismerte fel azt a közös feladatot, amely a háború és béke kérdésében most a világkeresztyéniségre vár.

3. Sajnálatos, hogy az egyházi világszervezetek, köztük az Egyházak Világtanácsa nem fogadták el a prágai konferenciára szóló meghívást. Nyugaton általában igyekeztek ezt a kezdeményezést valamiféle „ellenökumené” alakításának szándékával megvádolni és elszigetelni. Ez az igyekezet megzavarhat ugyan egyeseket, de nem kétséges, hogy az a szent ügy, amely a mozgalmat elindította, végül is győzni fog. A Keresztyén Békekonferencia alkalmas arra, hogy a béke megmentéséért folyó küzdelemben összefogja mindazokat a keresztyén egyházakat, egyházi csoportokat, gyülekezeteket, szervezeteket, egyéneket, akik valóban szeretik Istent és szeretik felebarátaikat. A világ minden táján működnek keresztyén békebarátok. Vannak akik eljutottak a Béke Világmozgalomhoz; vannak, akik csak külön keresztyén munkaközösségekben tudnak a békéért harcolni. Az észak-amerikai és angliai ún. békeegyházak, a világ legkülönbözőbb térségeiben munkálkodó közösségek (Versöhnungsbund, Peace Council, Reconciliation, Brüdergemeinschaft stb.) őszintén sóvárogják a békét és azt is tudják, hogy csak a béke erőinek összefogása állhatja útját az atomháború katasztrófájának. *Meg kell keresni azt a legszélesebb alapot, amelyen minden békeszerető keresztyén ember testvéri jobbát nyújthatja egymásnak, hogy segítsenek a világot fenyegető veszedelem megfékezésében és megmentésük az egyház hitelét.*

4. Az Egyházak Világtanácsa távolmaradása a

prágai konferenciától annál feltűnőbb, mert a konferencián a Világtanács számos tagegyháza, elismert nemzeti Ökumenikus Tanácsok is résztvettek. A Világtanács legutóbbi, nyborgi központi bizottsági ülése sem ment messzebb az atomfegyverek eltiltásának követelésében, mint a tavalyi new-haveni határozat. Minthogy azóta az atomháború veszélye még fokozódott, a múlt évi határozat már nem felel meg a mai helyzet parancsolta követelményeknek.

Hátrafelé tett lépésnek kell minősítenünk azt a tanulmányt, amelyet éppen nem a new-haveni határozat szellemében dolgozott ki egy — kizárólag nyugati tagokból álló, Martin Neimöller megállapítása szerint az amerikai politikai irányt képviselő bizottság. A Központi Bizottság kijelentette ugyan, hogy ez a tanulmány nem tekinthető az ő hivatalos állásfoglalásának, de tanulmányi anyagként mégis kiadta azt a tagegyházaknak. Aki ismeri Henry A. Kissingernek, „az atomkorszak külpolitikájának kidolgozásával és végrehajtásával foglalkozó tanulmányi csoport” megbízásából írt, az Egyesült Államok atompolitikáját híven tükröző könyvét (Nuclear Weapons and Foreign Policy. New York, Council of Foreign Relations, 1957.), annak számára az Egyházak Világtanácsa által közrebocsátott tanulmány alig mond újat. Kissinger szerint „az általános háború kirobbantásával járó kockázat túlságosan nagy ahhoz, hogy igazolható legyen, ezért a totális háború nem fontos eszköze többé a politikának”. Minthogy a totális háború veszélye „túlságosan kockázatos ár” a Szovjetunió „fékentangásáért”, ezért „olyan stratégiát kell kidolgozni, amely fenntartja a korlátozott atomháború lehetőségét; a korlátozott háborúra való felkészülést nem alternatívának, hanem szükségességnek kell tekinteni”. Megállapodást kell kötniök a vezető hatalmaknak, hogy „a háborúkat előre meghatározott térségben, korlátozott méretű” atomfegyverekkel, lehetőleg „tisztá” (csak milliókat legyilkoló, de állítólag sugárzási fertőzést kevésbé okozó) hidrogénbombákkal vívják.

A Világtanács tanulmányi bizottsága által készített tanulmány, némi — fügefalevélnék is piciny — teológiai burkolatban ugyanezt a cinikus tervet kínálgatja. Azt mondja, hogy „a kereszténynek sohasem adhatják hozzájárulásukat az atomfegyverek használatához *totális* háborúban” és hangoztatja, hogy az atombombákat „*csak mint elrettentő eszközt és radikálisan korlátozott formában*” szabad felhasználni. Ez a koncepció még fogalmazásban is alig tér el az Egyesült Államok külpolitikáját az atomfegyverkezés kérdésében meghatározó, a H. A. Kissinger könyvében kihívó nyíltsággal meghatározott politikától. Ugyan melyik józan ember hiszi el, hogy az atomháborút, ha egyszer megindul, lokalizálni lehet? Melyik becsületes tudós hiszi el a „tisztá” hidrogénbomba meséjét? Végül ki hiszi el, hogy a Szovjetunió valaha is hajlandó lenne olyan „megállapodásra”, amely — a saját területétől akármilyen messze élő népek — céltudatos kikapcsolását jelentené az ilyen „korlátozott” helyi háborúkban? Csodálkozunk kell azon, hogy az Egyházak Világtanácsa — ha elhatárolta is magát a tanulmánytól — mégis kiadta azt a tagegyházaknak, ahelyett, hogy elítélte és visszautasította volna.

A tanulmányi bizottság atomszakértője, Carl Friedrich von Weizsäcker bonni professzor, aki

nemrég maga is aláírta a 18 nyugatnémet atomfizikus híres göttingeni nyilatkozatát, a napokban nyilatkozatot adott a sajtónak. Kijelentette, hogy változatlanul kitart az atomtudósok tiltakozó manifesztuma mellett, szembe fordult a bonni kormány atomfegyverkezési politikájával és hangoztatta, hogy a tudósok és a népek kötelessége megakadályozni az atombomba gyártás folytatását. Komoly figyelmet érdemel az Egyházak Világtanácsa sajtószolgálatának az a jelentése is, amely szerint legutóbb a kvékerek világtanácsa (Friends World Committee) Bad Pyrmontban tartott kongresszusán élénken tárgyalták az Egyházak Világtanácsához való csatlakozásuk kérdését. Egyes delegátusok azonban kétségüket fejezték ki, hogy a kvérek olyan csoporthoz csatlakozzanak, „amely elmulasztotta az egyértelmű állásfoglalást a háborúval szemben”. (Ökumenischer Pressedienst 1958. okt. 17.)

Mind ezek az állásfoglalások, amelyekhez hasonló hangok a világ minden részéből, keletről és nyugatról, a legkülönbözőbb keresztyén felekezetek és csoportok részéről szinte naponta érkeznek; bizakodással tölthetik el a még aggodalmaskodó lelkeket is. A Világtanácsnak nem volt oka megbánnia, hogy 1951 végén az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez fordult a koreai fegyverszünet érdekében. Nincs oka megbánnia evanstoni és new-haveni határozatait sem, amelyekben helyesen jelölte meg az egyházak útját a világbéke megőrzéséért folyó küzdelemben. Minden hívő keresztyén — néhány elvakult vagy érdekelt ember kivételével — ennek a jó kezdetnek a folytatását várja az Egyházak Világtanácsától: olyan erőteljes lépéseket, amelyek tevőlegesen hozzájárulhatnak az atomháború veszedelemének megfékezéséhez.

A prágai kezdeményezés is azért számíthat a világkeresztyénség legszélesebb köreinek támogatására, mert kitűzött célja: az atomháború elhárítása megegyezik a világ minden részében élő keresztyének leghőbb akaratával.

4. A magyarországi egyházakban két év óta erősödik az a felismerés, hogy az egyházi világszervezetekkel való kapcsolataik nyíltszívű, buzgóságos, lelkesen odaadó ápolása közben bizonyos mértékig *elhanyagolták az egyházak egymáshoz fűződő közvetlen kapcsolatait*. Pedig nyilvánvaló, hogy a döntő, folyamatos ökumenikus feladat a Krisztus teste tagjainak: az egyházaknak az együttműködése. A világszervezet irodájával való kapcsolat ezt semmiképpen nem pótolhatja, hiszen az iroda célja csak az lehet, hogy az egyházak egymás közti együttműködését támogassa; segítsen abban, hogy az egyes egyházak között fűződő ökumenikus szálak ne bonyolódjának össze.

Ebben az értelemben és az eddigi áldásos tapasztalatok alapján kell továbbra is és fokozott mértékben ápolni a testvéri kapcsolatokat mind a Keleten, mind a Nyugaton élő egyházakkal, akár tagjai az Egyházak Világtanácsának, akár nem. Nagy öröm számunkra, hogy a prágai Keresztyén Békekonferencia résztvevőinek sorában olyan egyházakkal is együttműködhetünk, amelyek mindeddig nem tudták magukat elhatárolni az Egyházak Világtanácsában való részvételtől.

5. A magyar egyházaknak komoly problémájuk az 1959. január elejére Dániába összehívott összeurópai konferencia. Az európai egyházak

ilyen találkozója a mai megoszlott, életveszélyes feszültségben élő világban hasznára lehet az egyházak közös szolgálatának, amelyeket az a veszély fenyeget, hogy maguk is a feszültség elemeivé válnak. De hasznára válhat az összeurópai konferencia az Egyházak Világtanácsának is: hozzásegítheti ahhoz, hogy egyensúlyát az egyre túlnyomóbbá váló észak-amerikai nyomással szemben újra megtalálja. Ugyanekkor ez az összeurópai találkozó a népek megbékülésének nagy ügyét is előbbre viheti.

Ezek a nagy célok természetesen csak akkor érhetők el, ha a találkozó a Liselundban meghatározott alapokon jön létre: minden európai egyház számára elfogadható feltételek között. Ha a találkozó előkészítésének tárgyi és személyi feltételei biztosítják a konferencia valóban ökumenikus megrendezését, akkor sok jó származhat belőle.

Ebben a tekintetben aggodalommal olvastuk a háromtagú előkészítő bizottság egyik tagjának, Hans Lilje nyugatnémet püspöknek „Moszkva—Róma—Wittenberg“ című cikkét (*Sonntagsblatt*, Hamburg, 1958. aug. 24.), az Orosz Orthodox Egyház küldötteinek augusztusi utrechti eszmecserejéről az Egyházak Világtanácsa képviselőivel. Lilje — nem tudni, milyen célzattal — „lát-ható politikai különbségeket” emleget; szerinte „a Moszkvai Patriarchátus képviselői sürgették az atomfegyverekről való eszmecserét, az Egyházak Világtanácsa képviselői pedig a vallásszabadságról szóló megbeszéléseket”. Mi meglepődéssel állapíthattuk meg, hogy a találkozó, amelynek megvalósulását mi évek óta reméltük és munkáltuk — a világ minden részében őszinte örömet keltett. Lilje szerint azonban „az utrechti találkozó széles körökben csodálkozást, idegenkedést és bizalmatlanságot váltott ki”. Ebben „nem kis mértékben” azokat az általa „moszkvai zarándokoknak” nevezett nyugatnémet egyházi férfiakat hibáztatja, akik ellen az a kifogása, hogy „a Német Szövetségi Köztársaság külpolitikájával nem értenek egyet, ennek következtében Moszkva irányában bizonyos nyíltságot vittek magukkal”, és emiatt a szovjetunióbeli viszonyokról szóló nyilatkozataik „túlnyomóan pozitívek voltak” (a cikk kétségkívül Niemöllerre, Iwandra, Gollwitzerre céloz, akik már többször jártak a Szovjetunióban.)

Lilje ugyanakkor nem titkolt nosztalgiával ír a berlini katolikus napokról, ahol „az egység és a testvéri magatartás vágya” szerinte oly közvetlenül tört elő és „ezt különösen Berlinben lehet felismerni, ahol a Kelet és Nyugat közti ellentét szemmel láthatóbb, mint bárhol a világon”. Ezzel kapcsolatban tér rá Lilje az összeurópai találkozóra, melyen — írja — „a keleti tömbből az orthodox egyház is részt akar venni, csak a római egyház fog hiányozni...” Arra a következtetésre jut, hogy „az orthodox egyháznak a

keresztyén Nyugathoz való tartozása oldaláról nézve új súlyt nyer a Rómához való viszonyunk kérdése”.

Lilje püspöknek ez a koncepciója komoly tisztázására szorul az összeurópai konferenciával kapcsolatban.

6. Ami a prágai Keresztyén Békekonferencia munkabizottságának debreceni tanácskozásait illeti, bizonyára általános figyelmet érdemel az a terv, hogy augusztus 4-ét, a *hiroszimai szörnyű merénylet évfordulóját tegyék világszerte keresztyén bünbánati nappá*; legyen ez 1 nap az atombomba kísérletek végleges betiltásáért, a fegyverkezési verseny megállításáért, minden tömegpusztító fegyver kiküszöböléséért, a komoly le szerelésért folyó küzdelem napja a keresztyének számára. A jövő nemzedékek azokat fogják igazolni, Isten azokat a hívőket fogja megáldani, akik ebben a küzdelemben bátran, fenntartás nélkül vesznek részt minden békeszerető ember oldalán

A debreceni megbeszélések tárgysorozatán szerepel a *hidegháború problémája* is. Szomorú tény, hogy a fegyverkezési érdekeltségek hidegháborúja nem kímélte meg az egyházak területét sem, sőt fokozott mértékben igyekszik az egyházakat a háborús célok szolgálatában propagandaközül felhasználni. Ez a törekvés a maga nemtelen eszközeivel, a rágalom, a hazugság, a bujtogatás, a vesztegetés fegyvereivel rombolja az egyházak, az egyházi szervezetek hitelét; aláaknázza egységüket és a legtöbb kárt azoknak a lelkeiben teszi, akik az ilyen eszközök használatára vetemednek. Keleten és Nyugaton bizonyára minden jóindulatú keresztyén ember szívesen csatlakozik az egyházi hidegháború megszüntetésére irányuló küzdelemhez.

Debrecenben tovább folytatják az *atomkérdésben összehívandó egyházi világtalálkozó lehetőségeinek megbeszélését* is, amelyből a Keresztyén Békekonferencia terve megszületett. Egy ilyen találkozó, ha a legszélesebb alapon és kellő előkészítés után létrejöhet, Isten nevében hiteles és kötelező szót mondhatna ki az emberiség mai élet-halál kérdésében. Kívánatosnak tartanánk annak a kérdésnek tanulmányozását; hogy nem lehetne-e egy ilyen találkozó előkészületeit meggyorsítani? Sok jel vall arra, hogy az Úr sürget, az idő rövidre van szabva. Ma már nem az a fő kérdés, minden egyház és minden szervezet részt vesz-e egy ilyen világtalálkozón. Az élet megmaradásáért és az egyház becsületéért folyó közös szolgálatban azt tartjuk elsőrendű kérdésnek, hogy mindenkire eljusson a hívó szó: „Hallják, vagy nem hallják...”

Adjon Isten a háború és béke kérdésében a Keresztyén Békekonferenciának olyan üzenetet, amely minden keresztyént döntés elé állít: Isten mellett, vagy Isten ellen!? Dr. Kádár Imre

„Krisztus nem egy elv, amelyhez igazodnia kellene az egész világnak. Krisztus nem egy olyanféle rendszer hirdetője, amely itt és most, — és minden időben jó. Krisztus nem absztrakt etikát tanít, amit — bármibe is kerül — keresztül kell vinni. Krisztus igazában nem tanító, nem törvényadó volt, hanem ember, valóságos ember, mint mi. Ezért nem is az az akarata, hogy mi a mi korunkban egy bizonyos tannak a képviselői legyünk, hanem emberek, valóságos emberek az Isten színe előtt. Krisztus nem a „jó”-ról szóló valamiféle teóriát szeretett, mint az etikus, hanem a

valóságos embert. Nem valamiféle „általános érvényű” dologban” volt érdekelt, mint a filozófus, hanem abban, ami a konkrét, valóságos emberen segít. Nem az volt a gondja, hogy egy cselekedet általános érvényű törvényadás principiuma lehet-e, hanem, hogy cselekedetem hozzásegíti-e most a felebarátomat ahhoz, hogy emberré legyen az Isten színe előtt. Hiszen nem arról van szó, hogy Isten ideává, elvvé, programmá, általános érvényességgé, törvénné, hanem, hogy Isten emberré lett.”

(Bonhoeffer Dietrich.)

Iwand professzor látogatása hazánkban

Iwand János Joachim professzor, a bonni egyetem hittudományi kara rendszeres teológiai tanára, szeptember 9. és 28. között hazánkban tartózkodott. Kíséretében volt leánya, dr. Iwand Anna Monika, a heidelbergi egyetemi klinikák orvosnője, és Arndt Yvonne egyetemi hallgatónő, Iwand titkárnője. Először Balatonfüreden pihentek. Különös véletlen folytán ugyanabban az előkelő szállodában üdült Ordass Lajos volt evang. püspök is, akivel többször hosszasan beszélgetni tudtak és saját tapasztalatukból győződhetek meg arról, hogy O. L. nincsen — börtönben. (Külföldön ez a rémhír járja.) Egy hetes pihenés után Debrecenbe utaztak, ahol szintén egy hetet töltöttek. Itt megismerhették a Kollégium és az egyház különböző intézményeit. Iwand bevallása szerint magyarországi tartózkodása során legmélyebb benyomásait Debrecenben kapta. Magyarország és a magyar protestantizmus az ő ismert térképén „fehér folt” volt: most ez a térkép megtelt élettel, ismerettel, barátsággal és szeretettel. Meggyőződhetett arról, hogy itt ósrégi protestáns kultúra és egyházi élet van, amelynek nincs oka alacsonyabbrendűségi érzésekre mindazzal szemben, ami ma Nyugaton van. Megcsodálta különösen a Nagykönyvtár régi értékeit és a Theol. Akadémia modern könyvanyagát. Hosszú beszélgetésekre nyílt alkalmak a kerület püspökével és a professzorokkal. Meglátogatta a Hortobágyot, a nádudvari „Vörös Csillag” termelőszövetkezetet stb. Mint gazdálkodáshoz is értő ember, komolyan tudta értékelni a tsz. elérte eredményeket.

De Iwand nemcsak kapott Debrecenben, hanem nagyon meg is ajándékozott bennünket. Dunántúli előadásai és beszélgetései után Debrecenben is tartott két előadást a Theológiai Akadémián és ígét hirdetett az Árpád téri templomban. Első előadása a német teológia mai principium-kérdésével foglalkozott. A hitvalló egyház nagy ügyét ismertette. 1933-ban arról volt szó, hogy van-e az Isten egyetlen kijelentése — a Jézus Krisztus — mellett még más érvényes kijelentés is, akár a természetben, akár a történelemben? Akkor a német keresztyénség egy jó része és a hivatalos egyház tekintélyes vezetői rétege azt hitte, hogy Hitler Adolfban szól Isten a német néphez. Ebből indult el a Hitvalló Egyház harca. A harc végén, a német nép katasztrófája fölött, a Hitvalló Egyháznak lett igaza. De a háború után elég hamar újra olyan erők kezébe került a németországi evangélikumi egyház vezetése, akik nem tanultak a múltból. Második előadásának a tárgya ez volt: Az egyház az atomkorszakba lépés idején. Feledhetetlenek maradnak fejtegetései arról, hogy ma a természettudományok és a teológia sokkal közelebb vannak egymáshoz, mint bármikor, vagy bármelyik szellemtudományhoz képest. Mindkettőt legmélyebben összeköti az emberért való felelősség. Sajnos, az uralkodó egyházi és teológiai körök még a régi teológiai és etikai kategóriákban gondolkodnak és teljesen képtelenek az atomkorszak jelentőségét és a keresztyén egyház szerepének a súlyosságát fölismerni. A hozzászólások egész sorára felelt meg. Nagyon érdekes volt egy kérdéskör, amelynek a közös nevezőjét így fogalmazhatjuk meg: „Mi az oka annak, hogy az a Hitvalló

Egyház, amely 1933 után olyan határozottan szállt szembe a nemzetiszocializmussal, 1945 után nem oly határozott a kommunizmussal szemben, sőt egész sor gyakorlati kérdésben nem a NATO-politikusok oldalára állt?” A kérdésekre abban adta meg a lényeges feleletet, hogy mindez a Hitvalló Egyház teológiai alapdöntéséből következik. Ma természetesen már nem a „faj” az a bálvány, ami a kijelentés, a Jézus Krisztus urasága helyére kizárólagossággal tör, hanem annak a tévútnak a helyén a „keresztyén nyugat”, az „életszínvonal”, de különösképpen a római k. és pogány eredetű „természetjog” tölt be hasonló funkciót. Különbösen is: az emberiség égető nagy kérdéseiben — mint amilyen az atomkérdés vagy a gyarmatosítás megszüntetésének a kérdése —, a keresztyén hitnek egyedül a kijelentéstől függően, esetleg így magukat nem keresztyénnek tartó embercsoportokkal együtt is lehet s kell döntenie. Isten nemcsak a keresztyének Istene. — Mindezzel szinte még csak ízelítőt sem adtunk Iwand előadásából, amelyeket reménységünk szerinti közölni fogunk.

A debreceni Árpád téri Egyházban és a budapesti Kálvin téri Templomban elmondott ígéhirdetése sokáig feledhetetlen marad számunkra.

A budapesti református és evangélikus teológiai akadémia hallgatói és tanárai számára szintén előadást tartott az Evangélikus Theológiai Akadémián. Mindkét pesti akadémia professzoraival is el tudott beszélgetni. Budapesti előadását e szám más helyén közöljük.

Iwand professzor látogatást tett Horváth Jánosnál, az Egyházügyi Hivatal elnökénél is, aki viszont vacsorán látta vendégül Iwand professzort és kíséretét. Azt mondanunk sem kell, hogy egyházunk vezetőembereivel találkozott. Öröme szolgál, hogy püspökeinkkel jobban megismerkedhetett, mert eddig csak Bereczky Alberttel volt mélyebb ismeretsége. Bereczky Albertet lakásán látogatta meg. Bartha Tibor püspök vacsorát adott tiszteletére.

A három hét után derült ki, hogy még mennyi mindennel meg kellett volna ismerkednie. De így is elmondhatjuk, hogy látogatása ritka alkalom volt számára is, számunkra is. Iwand megértő és hű barátunkként távozott. Mi is egészen szívünkbe zártuk. Tudjuk, hogy keresztyén és nyugati ember létére sem nem marxista, sem nem szocialista, s hogy talált kritikára való dolgokat is közöttünk, de a jóindulat és az emberszeretet, amely irántunk: egyházunk és népünk iránt eltölti, éppen e különbségek révén teszi értékessé barátságát. Tudjuk azt is, hogy hazájába térve fokozott erővel fog harcolni az emberiség megbékéléiséért. Nem fogja azt mondani, amit egy neves honfitársa („Az Istenben nem hiszek, de azt tudom, hogy a vasfüggöny mögött nem emberek, hanem ördögök laknak”); hanem bizonyosságot tesz arról, hogy itt békére vágyakozó emberek élnek, s él az egyház is. Hiszen már közöttünk is elmondta, ígéhirdetés közben, hogy a nyugati egyházainak szükségük van ránk s mindarra, amit a mi egyházunk kincsként megtalált és szolgai formában, emberi gyengeségben hordoz. Hálásan gondolunk erre a vendégjárásra, és hisszük, hogy gyümölcsei lesznek mindkét oldalon.

(P. L. M.)

Jézus Krisztus élete gyülekezetében és annak szolgálataiban

Eduard Schweizer: *Das Leben des Herrn in seiner Gemeinde und in ihren Diensten*, Zwingli-Verlag, Zürich, 1946.

Eduard Schweizer könyvének tanítása mindig aktuális a keresztyén gyülekezet számára. Sokat tanulhatunk belőle abból a szempontból is, ahogy Schweizer a gyülekezeti élet kérdéseinek teológiai alapjait feltárja, különösen pedig abból, ahogy ennek alapján a gyakorlati problémákat megoldás felé segíti.

A könyv fejtegetéseinek olvasása közben úgy érezzük, — sokszor van ez így nyugati teológiai művek olvasása közben —, hogy azok a kérdések, amelyek az ottani egyházi élet számára elsősorban a studiozás, a teológiai tudomány kérdései, a mi egyházunkban a mindennapi egyházi élet, a gyakorlat felvetődő és megoldott, vagy megoldásra váró kérdései. Ebben a vonatkozásban hálással kell vennünk nyugati teológus testvéreink segítségét, amikor problémáinkkal kapcsolatban a teológus tárgyilagosságával világos tanítást adnak, mert ez megóvhat bennünket a gyakorlati élet szükségéből fakadó esetleges egyoldalúságtól. — Másfelől azonban tudatában kell lennünk annak, hogy az egyház életében a teológia is, mint minden más, csak segítőszolgálat lehet. Az egyedül igazán fontos dolog magának az egyháznak a gyülekezetekben folyó élete és bizonyosságtevő szolgálata, — könyvünk címével kifejezve: „Jézus Krisztus élete gyülekezetében és annak szolgálataiban!”

Schweizer — könyvének elején — azzal a megállapítással kezdi fejtegetéseit, hogy az „ecclesiologia” nem választható el a „christologia”-tól. A legtöbb tévedés abból származik, amikor az egyház élete problémáinak a tárgyalásánál valamiféle egyházfogalomból, vagy az egyházban a „rend” fogalmából indulnak ki. A Szentírás más utat mutat erre. „Az újtestamentumi gyülekezet életét és ezért rendjét sem fogjuk soha megérteni, ha nem értjük meg azt az örvendező bizonyosságot, amelyben ez a gyülekezet meg volt győződve feltámadott, jelenvaló Urának valóságáról.” — „Az újtestamentumi gyülekezetnek a megfeszített és feltámadott Úrban való hi-

téből érthető csak meg az, hogy ez a gyülekezet milyen alázatosan ismeri Urára való ráutaltságát, összes korlátait, az ige hallgatásának a szükségességét, szolgálatát, — és mégis milyen bizonyosan tudja Urával való egységét, ebben hatalmát, missziói megbízatását.” (15.16. 1.)

Mindkettő: az alázatosság és bizonyosság jellemző sajátossága a keresztyén gyülekezet életének.

Ebből következik egyrészt, hogy a gyülekezet a kereszt feltétele alatt élő gyülekezet. Mindig újra tanulnia kell, hogy elhiggye a megigazítás valóságát. Szükséges, hogy erre figyelmeztessék, a figyelmét felhívják. Nem élhet azoknak a szolgálata nélkül, akik mindig újra felkészítik a hit útjára, megóvják az eltévelyedéstől és ezen az úton továbbvezetik. Másrészt pedig az következik, hogy a gyülekezet éppen úgy, vagy még inkább a feltámadás feltétele alatt élő gyülekezet. Szabad hinnie, hogy mint vándorló, tévelygő, elbukó, a célt, még el nem ért gyülekezet, mégis az Isten által szentnek, igaznak, dicsőségesnek látott gyülekezet. Ezért abban a teljhatalomban él, amit Urának jelenléte kölcsönöz neki. Hallgatja az ígét és hirdeti azt, választ és megvizsgál, kormányoz és cselekszik ebben a teljhatalomban. — „Ahol ez a kettő együtt megvan, ott él Krisztus igaz gyülekezete” — mondja Schweizer.

Az Újtestamentum szóhasználata is azt igazolja, hogy a gyülekezetet és annak szolgálatát nem önmagában, hanem mindig Urától kell megértenünk. A „leiturgia” szó lenne az, amely mind az őtestamentumi, mind pedig a görög vallásos és profán szóhasználat felől nézve szinte predestináltan alkalmas lenne arra, hogy a gyülekezetben a „hivatal (AMT)” fogalmát kifejezze és ez a szó ebben az összefüggésben szinte teljesen hiányzik az Újtestamentumban. Ez a tény tükröződik a Zsidókhoz írott levélben, amely kifejezésre is juttatja azt, hogy az Ótestamentumban a szó teljes értelmében volt hivatalos papság, amely kiengesztelő módon ott állott Isten

és a gyülekezet között. Az Újtestamentumban már csak egy Valaki van, akinek ezt a papságot tulajdonítani kell, mert Ő azt egyszersmindkorra betöltötte: a Krisztus. „Liturgia”, hivatal, — a szó teljes értelmében — a Krisztus gyülekezetében nincs többé. Csak egy hivatalbetöltőt ismer a gyülekezet: Urát. Egy másik szót használ a gyülekezet ebből a szempontból: a „diakonia”, szolgálat, szolgálattétel kifejezést. Újtestamentumi értelemben helyesen tehát a Krisztus hivataláról és a gyülekezeti tagok szolgálatáról lehet beszélni.

Ez után a bevezetés után Schweizer — könyve első fejezetében — a gyülekezet szolgálatának a lényegére vonatkozó tanítását fejti ki a következő három alaptétel szerint: 1. Jézus Krisztus, a gyülekezet Ura, az érette Megfeszített. 2. Jézus Krisztus, a gyülekezet Ura, az érette Feltámadott. 3. Jézus Krisztus, a gyülekezet Ura, az érette Megfeszített és Feltámadott.

Az első tétel a gyülekezet szolgálatának a lényegét tekintve azt jelenti, hogy „ha a gyülekezet a Megfeszítettben hisz és ha tudja, hogy a kereszt nemcsak egy múlt időbeli történeti tény, hanem naponta újra a gyülekezet felett van, akkor azt is tudja, hogy a gyülekezet a maga cselekedeteivel sohasem teheti magát naggyá, mintha elfelejthetné, hogy a gyülekezet és cselekedetei csak azért a Megfeszítettért igazak. Akkor minden cselekedete valóban az lesz, aminek újtestamentumi megjelölése mondja: szolgálat.” (23. 1.) Ez a szolgálat pedig kegyelem és mint kegyelem magának az Úrnak a munkája.

A második tétel azt jelenti a gyülekezet szolgálatának a lényegére nézve, hogy „ha a gyülekezet a Feltámadottban hisz és tudja, hogy az élő Úr benne jelenvaló, akkor azt is tudja, hogy ez az Úr nem játszik vele, hogy az eddig elmondottak semmi módon nem oldják fel az ember létét és felelősségét. Éppen amikor megállapítottuk, hogy az újtestamentumi gyülekezet minden cseleke-

dete csak szolgálat, és mint szolgálat kegyelem és mint kegyelem magának az Úrnak a munkája lehet csak, azt is megállapítottuk: az a csoda történik meg, hogy ez az Úr nem cselekszik gyülekezete nélkül, nem akarja mellőzni gyülekezetét azért, hogy egyszerűen mindent maga csináljon. És az Újtestamentum nem hagy semmi kétséget afelől, hogy ez a mondat nem valami látszatot takar, mintha Isten akaratlan bábukat használna. A szolgálatban az Úr mindenhatóságának érintetlenül hagyása mellett az ember is benne van a maga egész döntésével.” (38. l.) Az embernek ez a döntése vallástétel, válasz az őt megszólító Isten szavára. Ebben a vallástételben az ember felelőssége jut kifejezésre. A gyülekezetben minden szolgálat ezért az Úrról való vallástételért van.

A harmadik tétel azt jelenti a gyülekezetben folyó szolgálat lényegét illetően, hogy a gyülekezet Jézus Krisztus különös, másodlagos létformája, a gyülekezet minden szolgálata tehát magának a gyülekezet Úrnak a szolgálata. „A gyülekezetben egyáltalán nincs ilyen vagy olyan szolgálat — írja Schweizer — csak az Úrnak egy szolgálata van a maga különböző tagjaiban, amelyek közül egy sincs önmagáért, minde- nek csak a másikkal való közösségben lehet valami... A gyülekezet szolgáló tagja tudja, hogy minden szolgálatában sohasem valami önmagáért való dologról van szó, hogy minden cselekedete az Úr cselekedetének a formája és kiabrázolója lehet csak, — ebben van az újtestamenti szolgálat alázatossága. Ugyan- úgy tudja azonban, hogy minden szolgálatban, lehet az emberi mérték szerint magas- vagy alacsonyrendű, imponáló vagy szerény, mindig az Úr akar jelenvalóvá lenni, — ez a felülmúlhatatlan dicsősége minden újtestamenti szolgálatnak.” (53. l.)

A gyülekezet tehát sem nem *egyesület*, sem nem *intézmény*. Elismeréssel adózik Schweizer R. S o h m n a k, aki egy olyan korban, amikor általános felfogás volt az, hogy a gyülekezet egyesület és intézmény, ezt a felfogást meggingatta. Vitába száll azonban H a r n a c k felfogásával, amely szerint Harnack megkülönböztetést tesz a gyülekezetben charismatikus és nem charismatikus szolgálatok között. Ezzel kapcsolatban különösen figyelemre méltó a következő megállapítása: „Amikor a gyülekezetben elkezdik megkülönböztetni a charismatikus és nem charismatikus szolgálatokat, kezdetét veszi a tévelygés. Elfelejtkeznek arról, hogy a gyülekezetben minden szolgálat csak magának az Úrnak szolgálata lehet. Az egyszerű gyülekezeti tagnak a szolgálatát téves és kegyetlen módon leértékelik, a különösen megáldott emberek szolgálatát pedig ugyancsak téves és kegyetlen módon túlértékelik.” (59. l.)

Schweizer — könyve második fejezetében — az „újtestamenti szolgálat rendjét” tárgyalja. Ezzel kapcsolatban alapszempontként azt állapítja meg, hogy az újtestamenti szolgálat *rendezett* szolgálat, mégpedig a Szentírás tanítása és tekintélye alapján és nem valami emberi bölcsesség, józan ész, praktikus szempontok alapján rendezett szolgálat. — „Ha az Újtestamentum evangéliumi módon hirdeti, hogy a gyülekezet Ura a keresztre vivő utat járta meg érette, akkor a gyülekezet nem élhet demokratikus rendben, mint valamiféle „egyesület”, amelyben önmagát a maga tekintélyével kormányozza... És ha az Újtestamentum evangéliumi módon hirdeti, hogy a gyülekezet Ura feltámadott érette, akkor a gyülekezet nem élhet diktatórikus rendben, mint jogfosztott »tárgy«, amely pórázon van tartva, ügyeiben való valószínűség részvétel nélkül.” (64. l.)

Hát akkor kicsoda a gyülekezet ige-szerinti életrendje?

Schweizer az erre a kérdésre adandó választ is a szolgálat lényegénél már használt három alaptétel alapján fejti ki.

1. Jézus Krisztus, a gyülekezet Ura, az érette Megfeszített. Azt jelenti ez a gyülekezet életrendjére nézve, hogy a gyülekezetben nem tökéletes angyalok, hanem útonlevő, tökéletlen, bűnös emberek vannak. Ebből következik a szolgálatok sokfélesége. A gyülekezet élő Urának kibeszélhetetlen gazdagsága a gyülekezetben emiatt a szolgálatok sokféleségére bomlik szét. Ezért ezek a szolgálatok korlátozott, az Úr által korlátozott szolgálatok. Éppen a specifikusan újszövetségi apostolságban és az azt követő igehirdetői szolgálatban mutatkozik meg, hogy a gyülekezet mindig rá van utalva arra a szolgálatra, amelyben Ura szól hozzá és szolgál néki.

2. Jézus Krisztus, a gyülekezet Ura, az érette Feltámadott. Ez a sokféle szolgálat közepette a gyülekezet egységének az alapja, amely elsősorban a gyülekezet kormányzásában jut kifejezésre.

Ebben a vonatkozásban lényeges dolog az, hogy az Újtestamentumból a gyülekezet kormányzására nézve sem „zsinati”, sem pedig „püspöki” rendszert nem lehet kiolvasni. Itt Schweizer azt a megállapítást teszi, hogy „lehet szó az egyház püspöki vagy zsinati felépítéséről is, ha egy püspökileg tagolt gyülekezetben vezető tisztségre csak azt választják el, akiben a gyülekezet felismeri Isten ajándékát, továbbá ha a vezető tisztségben levő a bizonyágtétel erejével és nem a törvény tekintélyével vezet s tudja, hogy Istennek megvan a szabadsága ahhoz, hogy mások által is szóljon. Másfelől viszont: ha egy zsinatilag tagolt egyházban tudatában vannak annak, hogy sohasem szabad a többségi véleményt átérőszakolni, hanem

közösen kell hallgatni az Úr utasítására.” (82. l.)

A gyülekezet egysége azt jelenti ebben a vonatkozásban, hogy a gyülekezet hordozója a szolgálatnak és hogy a gyülekezeté a választás, a megvizsgálás és fegyelmezés joga.

3. Jézus Krisztus, a gyülekezet Ura, az érette Megfeszített és feltámadott.

Ez a tétel ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy Jézus Krisztus úgy a gyülekezet Ura, hogy igéjében megszólítja a gyülekezetet és benne él abban. Amikor tehát a gyülekezet szolgálattevőket választ, felismeri és elismeri a kegyelmi ajándékokat. Az így alakuló szolgálatok rendje és egyben a gyülekezet életrendje szeretetből való rend.

„Ahol a gyülekezet mindkettő: a maga figyelmező-hallgató alárendelését a benne folyó szolgálatoknak és a szolgálatok szeretetből fakadó alárendelését a gyülekezet egységének (és ezek egyszerűen a gyülekezetért Megfeszítettnek és Feltámadottnak való alárendelést jelentik) komolyan veszi, ott nem okoz meglepetést, hogy a gyülekezetnek olyan szolgálattevők adatnak, akik az Úr nevében kell, hogy fellépjenek, de ott éppoly kevésbé okoz az is meglepetést, hogy e szolgálattevők számára a gyülekezet az, ami megválasztja, megvizsgálja őket és mindig újra arra kényszeríti őket, hogy ne „magukat éljék ki” eksztatikusan, hanem szolgáló módon tagolódjanak be a gyülekezetbe. Ez csak ott vezethet ellentétre, ahol a gyülekezet nem hallgat készségesen Urára, hanem önmaga jótetszése szerint akar dönteni dolgaiban, vagy ahol az egyes szolgálattevők olyan hivatali hatalmat követelnek maguknak, ami nem az igének a hatalma. Nem csodálkozásra indító tehát, hanem a dolog lényegéből következik, hogy a gyülekezetben élő Úrnak a tekintélye a gyülekezetben folyó különleges szolgálatokban munkálkodó Úrnak a tekintélyéből táplálkozik. De éppúgy a dolog lényegéből következik, hogy szolgálattevőit az egész gyülekezet választja, mindig újra megpróbálja, erősíti és helyreigazítja a gyülekezet egészében élő Úr tekintélyével. Mind a kettőnek az alapja az, hogy a szolgálatok is — mint a gyülekezet — az Úr iránt való ugyanannak a hitvallásnak a kötelezettsége alatt állanak és erre egymást mindig újra kölcsönösen emlékeztetni tartoznak. Jó rendről a gyülekezetben csak ott beszélhetünk, ha mindkettő: az egész gyülekezetben élő Úr kormányzása és a gyülekezet az egyes szolgálatokon át beszéli Úr fegyelmezése és helyreigazítása érvényesül.” (106. l.)

Könyve harmadik részében Schweizer a gyülekezetben folyó szolgálat lényegével és rendjével kapcsolatos eddigi megállapítások következményeit tárgyalja.

Beszél itt a szolgálatok gyakorlati sokféleségéről és rendjéről, a jog problémájáról stb. Legfontosabb gyakorlati mondanivalója azonban a két lehetséges tévúttal kapcsolatos. Mindkét tévút alapja az, hogy feledésbe megy a Megfeszítettnek és Feltámadottnak, mint a gyülekezet élő Urának, az egysége.

Az egyik tévút inkább protestáns talajon kísért (Sohm, Harnack) és ennek az a lényege, hogy valamilyen hangsúlytalanná válik, hogy a gyülekezet Úra az érette Megfeszített. Az tehát, hogy a gyülekezet megigazitott bűnösökből áll. A szolgálatok ilyen félreértésének a következménye az, hogy nem kap hangsúlyt a gyülekezet életének a *rendje*, hanem valamiféle kötetlen entuziasmus érvényesül benne.

A másik tévút a római katolikus tévút. Ennek alapja az, hogy feledésbe megy a gyülekezetért Feltámadottnak, mint a gyülekezet Urá-

nak ismerete és ebből folyóan az az ismeret is, hogy a gyülekezet *megigazitott bűnösök gyülekezete*. Ennek következménye az, hogy a gyülekezet az élő Úrra való figyelés helyett valamiképpen emberileg biztosított hivatal, hierarchikus tagolt organizáció, jogilag szabályozott hatalom által vezetetti magát. A Szentlélek világosságát és hatalmát a félreértett apostolica successió által pótolja.

Befejezésül arról szól Schweizer, hogy a gyülekezet élete, életének és benne folyó szolgálatoknak a jó rendje, mint a gyülekezet élő Urának az ajándéka, imádság tárgya. Idézzük a könyv befejező mondatait: „Az a gyülekezet, amely Urának keresztjét komolyan veszi, nem fog a józantalan rajongás veszélyébe esni. Nem fogja élete rendjének szükséges szabályait kevésre becsülni. És emellett mindig fogja tudni, hogy életének azt az alakját, amit a

Szentírás bizonyágtételéből felismert, nem maga kényszerítheti ki magának, hanem csak kikönyörögheti. De az a gyülekezet, amely komolyan veszi Urának feltámadását, nem fog a rezignált megelégedettség állapotába sem jutni. Cselekedni fogja azt, amit tud, mindent Urától várva, hogy a Krisztus mindig inkább kiábrázolást nyerjen benne. Tudja, hogy Úra élő módon és kegyelmesen ott lesz a legtökéletlenebb alakban is, mert „bűneiért adott halálra”, de azt is tudja, hogy Úra meg akarja hallgatni imádságait és egészen konkrét módon osztogatni akarja kegyelmi ajándékait, mert „megigazulásáért támasztott fel”. (Róma 4:25.)

Eduard Schweizer könyvét szeretettel ajánljuk lelkipásztor atyánkfiai figyelmébe tanulmányozásra!

Jánossy Imre

L'Afrique à l'age ingrat

Delachaux et Niestlé S. A. Neuchatel—Paris. 1956. 80 172. l.

Ez a könyv három svájci egyházi ember Afrika országaiban tett öt havi tanulmányútjának részletes beszámolója. Az ilyen úti beszámolók mindig érdekesekek szoktak lenni, különösen akkor, ha olyan exotikus tájakon történik az utazás, mint a „fekete kontinens”. E könyv érdekességét még az is fokozza, hogy a mai Afrikát a mai európai ember szemével nézve állítja eléünk és különös figyelemmel van Afrika népének jelenlegi társadalmi, politikai és egyházi viszonyaira. Nagyon szép természeti leírásokat olvashatunk a könyv lapjain. Sokszor úgy érezzük, hogy ott ülünk a szerzővel együtt a repülőgép utazófülkéjében és látjuk magunk alatt több ezer méter magasságból a Szahara homoksvivatagját, vagy Dél-Afrika hatalmas, országrészekre kiterjedő erdőségeit... De a könyv figyelmes olvasása után kiderül, hogy a szerzőt utazása során nem annyira a természet érdekli, mint inkább maga az *afrikai ember*.

Az afrikai ember helyzetét vizsgálva, feltétlenül találkozunk kell a faji kérdés problémáival. A szerzőnek a faji dogmával szemben megvan a maga becsületes ítéllete, amit ebben a rövid mondatban fejez ki: „Hiszek az emberi nem egységében!” A faji kérdés mellett a gyarmatosítás problémáival is találkozunk kell Afrikában, mert hiszen Afrika az kontinens, ahol még ma is a legtöbb gyarmati terület található. A szerző őszintén bevallja, hogy ebben a kérdésben is elfogultnak érzi magát, mert „mint jó svájci ember, ellene van minden fajta gyarmatosításnak” (73. lap), ámbar — különö-

sen a francia gyarmati területeken — „szívesen elismeri — úgy mond — a közigazgatási emberek jóindulatát és nemes törekvéseit”.

Afrika, ez a hatalmas világrész, ma állandó mozgásban, szüntelen változások között van. Szerző megjegyzi, hogy nem lehet másképpen írni Afriáról, mint mozaikszerű vázlatokban. Eppen ezért könyvismertetésünknek is csak az lehet az egyetlen helyes módszere, ha az értékelés mellett bemutatja apró mozaikdarabokban az úti beszámoló legérdekesebb részeit. A könyv különben két fő részre oszlik: az első részben az afrikai emberekkel való találkozásokat, beszélgetéseket jeleníti meg a szerző; a második részben pedig a tanulmányút legjellegzetesebb tanulságait csoportosítja különböző szempontok szerint.

...A Szahara sivatagja fölött átrepülve, először is Kamerun északi részén, a Tsad-tó közelében Fort-Lamy repülőterén érnek földet utazóink. Kíváncsian néznek széjjel, hogy meglássák Afrika képviselőjét, az első fekete embert. Meg is találják egy csomaghordó fiú személyében, akinek gyermeki tekintetét már megkeményítette az ifjúság növekvő ereje. Szerzőnk utazása során az egész Afrikát ilyen gyermeki tekintetű, de növekvő erejű, serdülőkorú ifjúknak látja.

A kameruni tájakon a hőmérséklet 40—45° árnyékban. Egész természetesen látszik, hogy itt a meztelen emberek országában járnak utazóink. Szerzőnk azonban azt is megállapítja, hogy a „kirdi” népnél a meztelenség a nyúltság és az őszinte-

ség jele. Úgy tartják, hogy aki betakarja testét, az rejteget valamit, aiki pedig rejteget, az gyanús. Azt is megállapíthatták utazóink, hogy a meztelen emberek szemérmesek. Tiszta életet követelnek ifjaiktól egészen a házasságig. A házasságot pedig nagyon komolyan veszik. A házasságtörést egészen a fehér ember uralmáig nagyon szigorúan büntették. A kirdi különben harcos és kemény emberek. A háború, a harc valóságos nemzeti sport számukra. Egyik háború szüli a másikat. A kirdi vendettának nem annyira becsületbeli indítóoka, mint inkább vallásos magyarázata van. Szerintük egy halott lelke csak úgy nyugszik meg, ha egy másik ember meghal érette bosszúból. Kamerun hegyvidékein és az erdőségek eldugott tájain minden törzs a maga saját nyelvét beszéli. Utazóinknak misszionáriusok voltak a tolmácsai, akik általában ismeretesek a nyelvtudásukról, de ezeknél a törzseknel még azoknak a misszionáriusoknak is külön tolmácsra volt szükségük, akik már évtizedek óta Afrikában éltek. Kamerun lakosságának egy része: hódító szándékkal északról ide vándorolt muzulmán törzsek ivadéka. Ezeknél még feltehető a régi feudális rendszer és házi rab-szolgaság maradványa ma is. A francia közigazgatás képtelen ellenőrizni, hogy mi történik azokban a magas védőfállal körülrárt sárházakban, amelyekben a muzulmán családok laknak.

Nagyon érdekes volt utazóink látogatása Douala városkában, ahol résztvettek egy protestáns istentisz-

teleten. Egy templom van, de tulajdonképpen két protestáns gyülekezet: egy a bennszülöttekből és egy a fehér emberekből. Szerző hangsúlyozza, hogy az elkülönülés itt csak nyelvi okokból történik, egyébként szabadon résztvehetnek egymás istentiszteleti alkalmain. A bennszülött egyháznak teljes önkormányzata van és mintegy 3000 úrvacsorázó egyháztag tartozik ehhez a gyülekezethez. Nagyon kedvelik az éneklést. Mintegy 300 tagból álló vegyeskar szokta ékesíteni az istentiszteleteket szolgálatával. Naponként órákoshozzat próbálnak. Az énekkarban szigorú fegyelmet tartanak. A késést büntetik, a próbákról való elmaradás pedig szinte elképzelhetetlen. Az énekkarnak egy bennszülött lelkipásztor a vezetője, aki több mint 700 vallásos ének szerzője. Több önálló bennszülött egyházat szervezett már a környéken énekkari missziójával, amit ma is lelkes buzgalommal folytat.

Az egész afrikai utazás legértékesebb mozzanatának tekinthető a világhíres orvos-misszionáriusnál, Dr. Schweitzer Albertnél tett látogatás Lambarenében. Schweitzer Albert egész élete és munkássága bizonygátétel azok mellett az eszmék mellett, amiket a világbeke érdekében tett legutóbbi nyilatkozataiban az egész emberiség előtt meghirdetett. Schweitzer doktor végigvezette vendégeit az általa alapított és vezetett missziói egészségügyi intézmények egész során. Utazóink megtudták a beszélgetés során, hogy Schweitzer Albert Nobel-díjának teljes összegét arra fordította, hogy új tetőzettel lássa el kórházának épületeit. Valami csodálatos szeretet az, amellyel ápolja, gyógyítja ez a nagy ember kedves feketéit. Gyógyítás közben is igyekszik alkalmazkodni a bennszülöttek szokásaihoz, környezetéhez, eddigi életmódjához. Pl. a betegek legnagyobb része a kórházban is saját családtagjainak gondozásában, étellezésében részesül. Néha egész kis különítmény van ott a családból a beteggel, de Schweitzer doktor azt mondja, hogy meg kell hagyni a feketéket az ő szokásaikban, mert így lesznek igazán boldogok még a betegség idején is. Meghökkenve hallgatták utazóink Schweitzer Albert elbeszélését arról, hogy mi volt valamikor az ő kórházának helyén: egy afrikai néger törzsfőnök háza, aki híres volt vérszomjas kegyetlenségéről. Azt beszélték róla, hogy mindennap halálra kínoztatott egy asszonyt csak azért, hogy megtudja: miképpen lehet valakinek minél több szenvedést okozni. Ma ezen a helyen a személyválogatás nélküli emberszeretet nevében mindenféle emberi szenvedés enyhítésén fáradoznak Schweitzer Albert és hűséges munkatársai. Lambarené közelében meglátogattak utazóink egy öreg bennszülött lelkipásztort is, aki csodálatosképpen pontosan annyi idős, mint Schweitzer doktor. Ő látta itt Schweitzer doktor munkájának kezdeteit és tanúja annak a csodá-

latos fejlődésnek, amit a „Nagy Doktor” egész életműve felmutat. Ez a bennszülött lelkipásztor maga is több gyülekezetet alapított bizonygátételével. Lakása körül csupa nyíló virág mindenfelé... Utazóink előtt így nyilatkozott: „Nagyon szeretem a virágokat. Úgy gondolom, hogy ahol ember lakik, ott mindennél virágoknak kellene nyílni.” (70. lap.) Búcsúzóul még ennyit mondott vendégeinek: „Odafenn majd biztosan találkozunk! Biztosan! Biztosan! Biztosan!” (71. lap).

Schweitzer doktor munkahelyéről, Lambarené tájairól utazóink tovább repültek Dél-Afrika felé. Itt olyan volt az első benyomásuk, mint ha más plánétára érkeztek volna. A föld olyan ezen a tájon a maga természeti szépségeivel, mint egy Édenkert. De amilyen vonzó és kedves a természeti világ, éppen olyan kínoskeserves az emberi kapcsolatok zürzavarának megtapasztalása. A dél-afrikai „Édenkertben” — mondja a szerző — nem szerelmes párokkal találkozunk, hanem a családi viszálykodások nyomorúságaival (81. lap). Természetesen nem egyének, vagy házastársak viszályairól van szó, hanem fajok és pártok torzalkodásáról. Mi ennek a magyarázata? A Dél-afrikai Unióban törvény tiltja a különböző fajok együttlakását. A színes bőrűek csak a számukra kijelölt külön lakónegyedekben lakhatnak. Ezek a lakónegyedek természetesen vagy a városok periferikus körzeteiben vannak, vagy pedig minél távolabb a városoktól. Ahol a városok fejlődése kövekeztében a színesek lakónegyedei nagyon közel kerülnek a belvárosokhoz, a fehér emberek lakónegyedeihez, onnan sürgősen kitelepítik őket. Így az óslakosságot mindig újabb és újabb kitelepítések fenyegetik. Példaképpen megemlíti a szerző, hogy a színes bőrűek egyik lakónegyede, „Vlakfontein” 23 kilométernyire van Pretoriától, tehát attól a várostól, amelynek hatókörébe tartozik. Ez annyit jelent, hogy egy néger munkásnak naponta két órát kell utaznia lakásától a munkahelyére és vissza. Van olyan 18 000 lakosú néger lakótelep, amelynek egyáltalán nincsenek üzletei. Egy másik, 12 000 lakosú néger lakótelepnek nincsen postahivatala immár 15 év óta stb. Így nem csodálkozhatunk azon, ha utazóink megállapítják, hogy a dél-afrikai bennszülött lakónegyedek a puskaporos hordókhöz hasonlatosak: elég volna a legkisebb incidens, hogy felgyúljon a lázadás tüze.

A Dél-afrikai Unió világgazdasági jelentőségét eléggé érzékelteti az az egyetlen adat, amely szerint Földünk egész aranytermelésének 45 százalékát az Unió bányái adják. Ezzel szemben milyen a helyzete a dél-afrikai bányamunkásnak? Legfeljebb 12—18 havi munkavállalási szerződést köthetnek, ami gyakorlatilag annyit jelent, hogy egy éven-

másfél éven belül cserélik a bányamunkásokat. Ezzel azt akarják elérni, nehogy egy proletarizált színes tömeg „fehér” területen telepedjék le és ott politikai erővé legyen. Az igaz, hogy a bányák közelében a bányászok szükségletéről jól gondoskodnak. „Kifogástalan, egészséges (ámbar kaszárnyaszerű) lakásuk, jó táplálkozásuk, ingyenes gyógykezelésük van. Semmi hiánya nem lehet a fekete bányásznak — jegyzi meg a könyv írója —, ha csak az nem, hogy mégsem érezheti magát embernek.” (88. lap.)

A Dél-afrikai Uniónak mintegy 13 millió lakosa van. A lakosság megoszlása pedig arányszám szerint kb. ez: minden 7 fehér emberre esik 21 néger, 3 félvér és 1 indus. A fehér és fekete bőrű emberek viszonyára vonatkozólag a szerző a dél-afrikai állami információs szolgálat kiadványából nagyon érdekes adatokat közöl. A termőföld tulajdonosai között huszonhatszáz (!) több a fehér ember, mint a bennszülött. A bányatulajdonosok között egyetlen bennszülött sincsen, pedig Dél-Afrikában a föld belseje sokkal nagyobb értéket ad, mint a felszíni termése. A mezőgazdaság 1954-ben több mint 312 millió fontot jövedelmezett. Ebből bennszülött földtulajdonosokra mindössze 23 millió font jutott. A bányák a tulajdonosoknak 286 millió fontot jövedelmeztek. Ebből a bennszülötteknek semmi sem jutott. A kb. 314 000 néger bányamunkás ugyanebben az évben 20 millió fontot keresett munkájával, a mintegy 48 000 európai származású bányamunkást pedig 44 millió font volt. Ezek a számok minden kommentár nélkül önmagukért beszélnek!

A szerző megjegyzi, hogy a Dél-afrikai Unió területén néger nem vezethet mozdonyt, de a Belga-Kongó területén igen. Néger munkás véggezheti a gépkocsi mosását, de szakszerű javítását nem, még ha ért is hozzá. A néger dada gondolja, fürdeti, sétáltatja, neveli egészen iskolás gyermekkorig a fehér családok fiait, lányait, de ha egy fehér ember a nyílt utcán kezét fog egy négerrel, kookáztatja, hogy a járókelők inzultálni fogják. A fehér misszionárius beülteti autójába a néger lelkipásztort, de a terített asztalhoz már nem ül le vele együtt.

Dél-Afrikában nemcsak a kereszténység történelmi egyházai hódították meg a bennszülöttek széles rétegeit, hanem a szekták is, amelyeknek „egkülönbözőbb formái virulnak a negerek között.

A fehér és fekete bőrű lakosság viszonyának alakulását az is befolyásolja, hogy a feketék általában szaporábbak, mint a fehérek és a higiénia elterjedése következtében ma már a halandóság is erősen csökkent közöttük. „Így a fekete munkások tömege — írja a könyv — már lélekszámuknál fogva is ve-

szedelmes riválisa lett a fehér embernek." A dél-afrikai fehér emberekről a szerző azt állítja, hogy „részint érzelmi, részint vallásos okokból határozott jóakarattal, sőt cselekvő jószándékkal vannak a bennszülöttek iránt, de csak egy bizonyos határig: amennyiben azok megmaradnak a számukra kijelölt keretek között. A függetlenségre való törekvés legkisebb jelére azonnal működésbe lép — még pedig váratlan heveséggel — a fehér ember védekező ösztöne, amellyel a saját jólétét és anyagi előnyeit igyekeznek biztosítani". Szinte bámulatos az a vaktság, amellyel a dél-afrikai fehér emberek bezárkóznak a saját külön világukba, az óceán hullámai és a rengeteg őserdők közé beékelve, valóban, mintha más plánétán élne. Pedig lassan mindenkinek meg kell értenie, hogy a mi Földünk nagyon is összeszűkült és a világ minden ügye mindnyájunk ügyévé lett.

A Délafrikai Unióban szerzett tapasztalatokat szerző egy önvallomással zárja le, amelynek lényegét így lehet összefoglalni: „Mindent megírtam, hogy megértsen a faji elkülönítés híveinek szempontjait. Hiszen természetes baráti érzések fűznek az Unió fehér embereihez, akik azoknak a leszármazottai (Hollandia, Anglia, Franciaország protestánsai), akikhez mindig közel érzem magamat... Többen próbáltak meggyőzni, de akármilyen megértéssel fogadtam érveiket, megérteni még nem jelent annyit, mint elfogadni!" (113. lap.)

A Délafrikai Unióban szerzett tapasztalatok részletes leírása után szerző egészen röviden számol be a Zambézi tó látogatásáról. Ez a terület angol védnökség alatt áll és akkora, mint Franciaország. Gyilkos klímája miatt kevés fehér ember vállalkozik itt az állandó letelepedésre. Színesen és érdekesen írja le szerző a *Mwanawina* királynál tett látogatásukat.

...Nem lehet öt hónap alatt egy egész hatalmas világrészt bejárni és áttanulmányozni. Utazóink sem járták be egész Afrikát, hiszen nem voltak pl. Abesszíniában, Egyiptomban, Algériában, Marokkóban. Mégis azt lehet mondani, hogy beszámolójuknak sok lényeges pontja jellemző az egész Afrikára.

A könyv második főrészében a tanulmányokat foglalja össze a szerző. Hogy milyen gondolatok lakoztak benne, amikor az utazás befejezése után már bizonyos távlatból szemlélte az úti élményeket, erre nézve nagy vonásokban közlöm a legjellemzőbb részeket. Először is: kínos érzések, nyugtalansággal keverve... Őszintén bevallja: Mi fehér emberek elvesztettük a feketék bizalmát és megbecsülését. Gyanakodnak reánk, elítélnék minket, sokan gyűlölnék. Rejtve, vagy nyíltan, az ellenséges magatartás mindinkább általánossá válik. Ez az ellenséges érzé-

let sokszor még olyanok felé is megtapasztalható, akik „egyébként ártatlanok és jószándékuak, mint pl. a misszionáriusok". Jellemző a misszionáriusok helyzetére, hogy a bennszülöttek néhol úgy tekintenek reájuk, mint az ópiumkereskedőkre, akik a népek öntudatát akarják elaltatni. Ugyanakkor a fehér emberek azzal gyanúsítják a keresztyéniséget, különösen pedig a protestantizmust, hogy képviselői ébresztgetik az afrikai népek nacionalizmusát. Nagy elismeréssel emlegeti szerző az afrikai missziói iskolák nevelői munkájának eredményeit. Szerinte a missziói iskolák nevelői az igazi civilizáció nagykövetői Afrikában. Ezekért a négernek bizonyosan megbocsátják a többi (!), amit a fehér emberek ellenük elkövettek. Megemlíti, hogy Kamerun fővárosában meglátogatott egy olyan iskolát, ahol a fehér és fekete bőrű tanulók ugyanabban a padban ülnek egymás mellett minden megkülönböztetés nélkül. Dél-Afrikában ez botrányos eset számba menne! A keresztyén misszió nagy eredményének látja, hogy akik Afrikában a bennszülöttek közül keresztyénekké lettek, azok valóban cselekvő keresztyének!

Vajon láttak-e valamit utazóink Afrika népeinek őseredetű kultúrájából? A beszámoló keveset mond erről, de mégis említi többek között a titokzatos Timbuktuiban nyert tapasztalatokat. Azt is elmondja szerzőnk, hogy pl. Zambézi tó felfedezésének és az elefántcsontszobrászatnak olyan remekait látták, amelyek bátran felvehetik a versenyt bármilyen hasonló típusú európai műalkotással. Az afrikai kultúra tehát ma is él és virágzik a maga sajátos módján. De egy nép kultúrája mindig más népek kultúrájával összehasonlítva értékelhető. Felületes szemlélő talán elmaradottnak mondhatja az afrikai népeket a kultúra területén, de az bizonyos, hogy ha az afrikai népek érintkezésbe kerülnek más világrészek kultúrájával, óriási léptekkel haladnak előre és behozzák a késedelmet.

Vannak persze elszomorító jelenségek is. Ilyen pl. a nők helyzete az afrikai népeknél. Szerzőnk tapasztalata szerint az afrikai nő nagy általánosságban: tenyészállat, szoptató dajka, vagy mezőgazdasági gép a férje szolgálatában. Ha férjhez megy, pár év alatt elveszti fiatalágát, de még ekkor is sokáig csodálatos munkateljesítményekre képes. Az afrikai emberek életkorának megítélésénél nagyon sokszor csodálódik az európai ember. Egy 50 éves férfit nagyon gyakran 30–40 évesnek mondhatunk, a nőknél azonban éppen megfordítva szokott történni a családás.

Szomorú tapasztalata volt a szerzőnek az is, hogy milyen az afrikai fehér emberek magatartása a bennszülöttek iránt. Itt különösen fájdalmas volt a francia gyarmatosí-

tókról nyert tapasztalat. „A francia ember elvben általában liberális és emberies gondolkodású, de gyakorlatban a gyarmatokon megvetően, sőt gorombán és brutálisan bánik a bennszülöttekkel." Ezért a francia közigazgatási apparátus minden „egyébként jószándékú" törekvése meghiúsul, mint amikor a kosár ezernyi résén át elfolyik a beletöltött víz. Nagyon jellemző a franciák és a bennszülöttek különböző gondolkodására a szerző egyik hasonlata. Szerinte ugyanis a franciák „szellemi házasság" formájában gondolják Kamerunt a Francia Unióhoz csatolni: „Házasodjunk össze s akkor a legteljesebb szabadságot biztosítjuk nekünk!" — mondogatják a bennszülötteknek. Erre viszont a bennszülöttek így válaszolnak: „Adjatok nekünk szabadságot s akkor majd hajlandók leszünk titeket szeretni!"

Utazóink több beszélgetést folytattak olyan művelt bennszülöttekkel, akik nyugati egyetemeken folytatták tanulmányaikat. Valamennyi beszélgetés során ugyanazt a tapasztalatot szerezték: ezek az emberek, akik kétségtelenül népük legjobbjai, hálásak a kultúra és civilizáció áldásaiért, de népük számára az egyéni és kollektív szabadságot igénylik.

A beszámoló végső tanulsága az, hogy a fehér embereknek sok mindent jóvá kell tenniük Afrikában, amit az elmúlt időkben elrontottak. Azt is meg kell érteni azoknak, akik Afrika jövőjéért felelősséget hordoznak, hogy Afrikában a faji problémák külszíne alatt mélyreható osztályproblémák is feszülnek, amik egyben nemzedékek problémái is. Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy Afrikában ma a fehér és fekete bőrű emberek viszonyában ugyanazok az előítéletek és visszasságok találhatók, mint Európában a munkás és munkaadó között az 1848-as forradalmi időszakban, vagy az atyák és gyermekek között a serdülőkor válságos állapotában. Afrika népe — a szerző látása szerint — most van a serdülőkor állapotában. Erre utal a könyv címe is. Tapasztalatból tudjuk, hogy nevelőknek, szülőknek milyen sok finom megérezésre, tapintatra és lélektani ismeretre van szükségük, hogy eredményesen foglalkozhassanak az ún. kamaszokba került fiatalokkal. Egyetlen durva hibával mindent elronthatnak. Ezért nagy a felelősségük. Ugyanilyen, de arányaiban még sokkal nagyobb felelősséget hordoznak azok a fehér emberek, akik Afrika országaiban bármilyen címen munkálkodnak. A fehér embereknek azt is komolyan meg kell érteniük, hogy aminő a gyermek világa nem a felnőtt világának kicsinyített mása, éppen így az afrikai világ nem a mi világunk kezdetleges alakja. Végezetül ide iktatjuk a szerző komoly figyelmeztetését: „...A nége-

rek többé nem gyermekek! Nem tudtuk őket felnőt看 embereké nevelni, de sikerült őket ellenségeinké tenni... Az ifjú Afrikának felnőt看 emberré neveléséhez több értelem, több szeretet és több böl-

csesség volna szükséges, — ami pedig hiányzik belőlünk!” (136. lap.)

A könyv sok eszméltető és elgondolkoztató anyagot ad mindazoknak, akiket foglalkoztat a mai világhelyzet, a népek egymáshoz való viszo-

nyának alakulása, a béke és háború kérdése. Az egész magyar olvasóközönség számára nyereség lenne a könyvnek magyar fordításban való megjelenése.

Dr. Nagy Sándor Béla

Szabó Magda: Freskó

Magvető könyvkiadó, Budapest, 1958. 196 lap.

Az ember legbensejében küzdelem folyik. Régi és új, tunyaság és törekvés, rossz és jó, de néha egyszerűen csak jó és még jobb csatázzik bennünk s e küzdelemben nemcsak jellemünk kovácsolódik, hanem sorunk is. A küzdelem összetevői részben bennünk magunkban gyökeresnek, mint öröklött és megszokott tulajdonságaink vagy jellemvonásaink, részben pedig — kisebb részben, mint gondolnánk — a környezetünkben, külső tényezőkben, eseményekben.

Ez a rendkívül bonyolult, titokzatos és egészében talán soha meg nem fejthető folyamat az irodalom legjavának állandó témája. Szabó Magda „Freskó”-ja is a lélek rejtelmében végbemenő változásokat, fejlődést és hanyatlást kutatja, sajátos és egyéni módon, egy család tagjainak külön-külön és közös életében. Figyelő szeme elé gyűjtölcensét helyezett, cselekményét tizenhárom órára sűrítette, de ebben a harangszótól harangszóig terjedő egyetlen napban sok éves és évtizedes múltak sugarai futnak és találkoznak össze. Az alkalom, amelyet önkényesen választott: a közel három évtizede elme-háborodott anya temetése gyűjti egy helyre a szűkebb és tágabb család tagjait.

Az író igen nagy gonddal és aprólékos szerkesztéssel hatol mind mélyebbre az események és sorsok kibogozásában, megrekedt, zsákutcába jutott, vagy akár jövővel kecsegtető életet Ariadne-fonalának visszafelé gombolyításában — ám futólag említsük meg azt is, hogy amilyen alapos nagyításban vizsgálja a múltat, oly kevéssé nyit ablakot alakjainak jövője felé. Művének szerkezete figyelemreméltó: a családtagokat beszélteti és gondolataikat rögzíti, a jelen és a múlt eseményei általuk tárnak fel előttünk, periodikusan hatolva egyre mélyebbre s világitva meg maguktól az eseményekből és okaikból mind többet és többet. A különféle jellemű, gondolkodású és világnézetű családtagok egyazon eseményt többféle egyéni szempontból tekintik és ítéli meg, — ekközben azonban nemcsak azokról valának, amiről, vagy akiről éppen beszélnek vagy gondolkoznak, hanem — és főképp — saját magukról. Ennek a közvetett ábrázolási módszernek nagy érdeme rejtett finomsága, értékes csipkére emlékeztető

aprólékos művészi szövevénye, hátránya azonban, hogy a regény középponti alakjának — akihez viszonyítva mérj le a többiek jellemét — negatív és közvetett megrajzolása élénkebb, természetesebb és gazdagabb is, mint pozitív kidomborítása.

Szabó Magda művészi módszere a kritikai realizmusra emlékeztet, s ezt annak ellenére megőrizte, hogy írói szemlélete és meggyőződése kétségkívül ösztönösen szocialista. A kritikai realizmusnak a szocialista realizmussal való elegyedése érezhető többek között művének abban a már említett tulajdonságában, hogy alig van kitekintése a jövő felé, abban is, hogy voltaképpen nincs „pozitív hőse” s hogy szavain olykor lehetőszerű rezignáltság fátyla terül szét.

A jelen és a múlt aprólékos és kritikus boncolgatásában Szabó Magda nemcsak kitűnő stílusról, magas művészi szerkesztő képességről tanúskodik, hanem gazdag életismeretről és mély lélektani tapasztalatról is. Regény-szövéseinek talán egyetlen hibája az, hogy írásából seholsem világlik ki a család, és a belőle kiszakadt, elüldözött és megtagadott Annuska szakításának és a vele szemben ettől kezdve állandósult gyűlöletnek a kiváltó oka. Ez pedig annál fontosabb lenne, mert — mint mondtam — Annuska, a vadóc művész, a fenegyermek, aki körül a családi gyász alkalmával is legmagasabbra izzanak a szenvedélyek, ez az Annuska a regény középponti alakja, rajta és miatta fordulnak a dolgok, ő áll az események centrumában és kétségkívül ő a család egyetlen, igazán a jövő felé haladó tagja.

Az alakokat egyébként Szabó Magda nagy önmérséklettel és tárgyilagosan formálja meg. Szereplői nem „fekete-fehér”, szélsőséges emberek és jellemek, mindegyiknek vannak jó és rossz tulajdonságai. Téves cselekedeteik is értelmet és megokolást kapnak saját életükből vagy jellemükből. Ez a tárgyilagosság az író nagy érdeme éppen úgy, mint egyes alakok jellemzésében tanúsított odaadó szeretete. Ez különösképpen Annuskára, és öreg barátjára, a családi ház egykori mindenésére, a népművész Anzura vonatkozik, akinek arcéle kiemelkedően művészi faragású.

Nem céloz azonban, hogy ezekben a sorokban elmélyedjek Szabó Magda kitűnő könyvének művészi elemzésébe, hiszen e mostani gondolatsorra elsősorban az adott alkalom, hogy a család, amelyben a Freskó alakjai megelevenednek, egy református papi család.

Szabó Magda e regényében nem vall arról, hogy ő maga miképpen vélekedik a vallásról. Kétségtelenül alapos ismerője egy tipikus papi háznak és egy parókia sajátos életének. Tárgyilagos és reális képet ad, az embereket, gondolataikat és magatartásukat olyanok rajzolja, amilyen az valójában, nem ment fel és nem ítél el — de a cselekvések és gondolatok, amelyeket ekközben szinte szenttelenül feltár, önmagukban, az író szavainak hozzátétele nélkül is ítéletet mondanak.

A családban két pap él és két lelki világot szimbolizál. A kommentátornak egyébként is nagy a kísérte, hogy a Freskó alakjait olyan típusokként értelmezze, akik ma élő, fejlődő, esetleg válságba kerülő örök emberi gondolatokat és sorsokat szimbolizálnak. Annuska vadóc szeretete, megkötöttséget nem ismerő művészi életformája, jósága és igazságossága mintegy a jövő még formátlan, még fejlődő forradalmi emberét jelképezi, Anzsu a nép szerény, bölcs, igaz érzelmektől telített és vezetett fiát, Kati és Rozi néni az új bűvölet korlátoltságában megrekedt és hibás ítélőképességű „cselekedt”. Árpád, az Árva a magányosságban hibás jelleművé fejlődött cínikus akarnokot — és így tovább. Dr. div. Máthé István nyugdíjas tarbai lelkipásztor így képviseli nemcsak az öreg papságot, de egyszerűen azt az egyházi felfogást és irányzatot is, amely a Horthy-korszakban uralkodott és amely hatóerejét azóta sem veszítette el egészen.

Az öreg pap azért került nyugdíjba, mert botránnyal dagasztott vélemények, a békepapnak egy prédikációja miatt és mert mindig is ellene volt a békemozgalomnak, a szocialista fejlődésnek. A felszabaduláskor remegett, félt, papi talárba öltözött, krétával keresztet rajzolt a kapura és a német katonákat kereső orosz harcosokat magasra emelt úrvacsorai kehellyel fogadta. Van ebben az emberben valami naív romantika: maga sem tudja, mit, miért cselekszik, de rabjává lett gon-

dolatainak, szokásainak, dogmáknak, gyakran fellengzős, egészen üresen puffogó frázisoknak. Kora fiatalságától elszakadt a való élet-től, valami vallásos szappanbuborékon belül él, az embereket és eseményeket egy romantikus-religiózus szívdérványhártján keresztül figyeli és a szeme rossz a valóság meglátására. A teológia doktora ugyan, püspökké lett volna, ha a felesége meg nem tébolyul, de híjával van minden élet- és emberismeretnek. Mindenkit másnak vél, mint amilyen és a mércéje egészen személyes: menyire szolgálják szeszélyeit és menyire alkalmazkodnak őhozza. Kitkit a saját magához való viszonyulásában ítél meg és nem önmagában. Unottan haszonleső és képmutató unokaöccsét tartja egyedül becsületes embernek, nagyon szerető lányát pedig gyűlöli, bántalmazza és eltűzői hazulról.

Ábrándvilágban él. Felesége halálakor megkönnyebbülve latolgatja, hogy nem lehetne-e újra tarbai pap, sőt püspök is, hiszen a jelenlegi püspök májbajos és öreg barátai nem kompromittálták magukat a békemozgalomban. A múltat színészeti a századforduló zárdában nevelt szüzeinek naivságával és romantikusan élvezi, mit tett volna, ha püspök lett volna. „Hosszútűrő Isten, de lassúak a malmaid! Ha püspök lett volna, holtáig ellenáll.

Énekelne a börtönben, mint a gályarabok. „Térj magadhoz, drága Sion...”. Motyog magában, a parókia kapuja elválasztja az élettől és nem összeköti, csak a kurátor öleli meg olykor és ő boldogan hallgatja: „Más idők voltak régen, nagytiszteletű uram!” Illúzió, minden illúzió. És igazi papi munka — nincs.

A regény másik papi alakja sem „pozitív hős”, pedig meggyőződéses békepap. „Első nagy prédikációja után harminckilenc olyan levelet kapott, amelyben részint csirkefogónak titulálták, részben közölték vele, mi lesz a sorsa, ha egyszer fordul a kocka”. Meggyőződésének megvallásától ez sem riasztja vissza. A városi tanács tagja és ott a kulturális ügyeket intézi, egyházi munkáját felsőbbsege egy tekintélyes budapesti parókia felajánlásával honorálja, ta-

nácsbeli munkája, békeszolgálata és embersége pedig megbecsültté teszi az emberek között, akik maguk közül valónak érzik és a gépkocsivezető „Kún elvtársnak” szólítja.

És mégsem pozitív hős. Ez az ember, aki a béke és a kollektív munka tekintetében eljutott korunk erkölcsének legmagasabb, egyedül becsületes fokára, egyéni és családi életében mégsem tudott elérni a meggyőződéses szocialisták humanitásának magasságáig. A demokrácia e funkcionáriusa családjában zsarnok, odahaza durva és erőszakos. Magabazárkózott és a gyermeke is fél tőle. Sem apósával, sem feleségével soha bensőséges emberi közösségre nem jutott. A béke mellé szörnyű háborús emlékek, félelem és aggodás, tehát merő érzelmi okok állítják és hiányzik a tudatos elvi alap, a meggyőződéses, testet-lelket újjáformáló megújulás.

Miért? Kún László — és vele minden haladó pap — életén is végigvonul valamiféle törés. Ő is papi elzártágban nőtt fel. Teológiát tanult — az étellel nem ismerkedett. Bár jobban ismeri az életet és az embereket, mint az aposa, mélyebben is elemzi, de a szeme mégsem lát egészen világosan és kevésbé ismeri az életet, mint azok az emberek, akiknek az talán véres valóság volt mindig és nem tanulmány. Erejét, testét, lelkét lobbanékony indulatok feszítik. Joggal mondja róla mostoha-sógora: „Milyen szerencse, hogy a veres bolond... mélyesen vallásos férfiú, mert a hitbéli meggyőződés fékentartja iszonyatos szenvedélyeit!” — Csakhogy — biztosan szerencse ez? Lelkének kohójában izzó érzelmek, szenvedélyek forronganak — elfojtva. Mi lesz, ha felszakad a kohó fala?

Érdekes, hogy őt is rabságban tartja egy illúzió. A háború döntő napján, a frontátvonuláskor egyetlen órára — félelemből — övé lett menyasszonyának húga, Annuska. Kún László azóta ennek a furcsa, egyetlen, sosem volt, hamvába holt szerelmi élménynek az illúziójában él. Megnősült, de azóta még kevésbé tudja, miért vette el a hallgatag, testileg-lelkileg hideg, látszólag minden érzelmet nélkülöző és a papi ház ódon levegőjét lehellő Jankát.

Valamiféle konvenció, hagyomány, ha nem is tudatos, de megszokott papi magatartás vezette és részben még vezető is Kún Lászlót. Az élet kapuja ő előtte is zárva maradt. Máthé István meg sem indult az élet útján, örökre bezárta magát illúziójának színes ábránd-gömbjébe. *Kún László úton van.* Többre és előbbre jutott — nem a szó materiális értelmében, de akár abban is —, mint az aposa, de *még nem érkezett meg.*

Annuska sem érkezett meg, mégis, míg a többiekben érzelmek, megkötöttségek, ábrándképek zűrzavara uralkodik, ő kiegyensúlyozott: *ő az egyetlen, akinek világos jövője van.* Művész. Őszinte családi közösség várja. Biztonságos nyugalommal halad előre életútján és még arra is van ereje, hogy szeretetet adjon azoknak, akik nem érdemlik. Az élete nem problémátlan, de ő az egyetlen a családban, aki tudja, *hová vezet az út, hová akar megérkezni — és ezért bizonyosan meg is fog érkezni.*

És még valaki. A villanásra feltűnő barátónő, Éva, kinek apja indította el Annuskát a művészi pályán és aki még most is, apja szörnyű, gázkamrában lett halála után is, támogatja, titokban segíti a családot, noha közülük nem mindenki érdemli. „Kommunista vagyok — gondolta Éva. — Azért vagyok az, hogy értelmesebb világot hagyhassak a fiámmra... Milyen jót akarunk, s mennyi hiba van még mindig...”

A legbensőbb küzdelem, a szív és lélek tusája igazabb önmagáért, Annuskában már majdnem eldőlt. Évában a döntés is megérlelődött. Ő is tudja, hogy „mennyi hiba van még mindig”, de nem ez a fontos: érzi, építi az új világot, „az értelmesebb világot”, amely születőben van. „Jót akar”. S mit akarnak a többiek?

Tudjuk-e, mit akarunk? Jót akarunk-e és amik vagyunk, azért vagyunk-e, hogy értelmesebb világot hagyhassunk fiainkra?

Ezért küzd bennünk és velünk Szabó Magda könyve is. Ezért kell kezdenünk magunkban fáradhatatlanul. Erre a kérdésre kell felelnünk nap mint nap, becsületes lelkiismerettel Isten, önmagunk és az emberek előtt.

Zay László

„Csak ritkán állott még egy-egy nemzedék olyan érdektelenül minden theoretikus és programszerű etikával szemben, mint a mi nemzedékünk. Valamiféle etikai rendszer iránt való akadémikus kérdés minden kérdés közül a legfeleltesebbnek látszik. Ennek nem a kor etikai közömbössége az oka, hanem éppen ellenkezőleg az, hogy az emberiség életében még nem fordult elő olyan szorongató tömegek konkrét etikai kérdések valóságának, mint most.”

„Nem azt kell (az etikában) megmondani, ami egyszer s mindenkorra jó, hanem azt, ahogy közöttünk, ma és itt kiábrázolódhatik Krisztus.”

„Ecce homo — Íme az ember! Benne történt meg a világ megbékélése az Istennel. Nem erőszak, hanem

megbékélés által győzetett le a világ. Nem ideálok, programok, nem lelkiismeret, kötelesség, felelősség, erény, hanem egyedül az Isten tökéletes szeretete volt hatalmas erre. Másfelől viszont nem valami általános szeretetidea, hanem Istennek a Jézus Krisztusban valóban megélt szeretete.”

„Az etika az a merész vállalkozás, hogy nem absztrakt, sem nem kazuisztikus, nem programszerű, sem nem tisztára eszmélkedő módon Jézus Krisztusnak a mi világunkban való kiábrázolásáról beszéljünk. Ebben konkrét ítéleteket és döntéseket kell mernünk kimondani. Ezt a döntést és cselekvést nem lehet egyszerűen ráhagyni az egyének személyes lelkiismeretére, hanem itt konkrét parancsokról és utasításokról van szó, amelyek engedelmisséget követelnek.”

(Bonhoeffer, Dietrich.)

A prófétai szolgálatról

Kevés kérdésről folyt annyi vita az utóbbi években lelkipásztoraink között, mint az egyház, az egyházkormányzat. a hívó ember prófétai szolgálatáról. Nem ritkán a szenvedélyes követelés hangján is hiányolták egyesek ezt a szolgálatot — másoktól, általában a világi többséggel szemben. Ebben az igényben többnyire a prófétai szolgálatnak nem éppen bibliai-theológiai értelmezése jutott kifejezésre. hanem inkább egy bizonyos politikai kötöttség szerette volna érvényesíteni a maga ellenkezését a történelmi átalakulás egyes fejleményeivel szemben, az egyház felelősségére.

Mostani számunkban két fiatal teológus dolgozatát közöljük a prófétai szolgálat ószövetségi és újszövetségi gyakorlatáról és értelméről. Ezt a két dolgozatot egy harmadik tanulmány követi majd, *Prófétai szolgálat és lelkigondozás az Újszövetségben* címmel. Azt reméljük, hogy tanulmányosorozatunk hozzá fog járulni a prófétai szolgálat teológiai problémáinak tisztázásához és hozzásegíti olvasóinkat a kérdés tiszta, biblikus látásához.

Az egyház kétségkívül akkor tudja a jelenben helyesen végezni prófétai szolgálatát, ha a múltat, a múltban végzett szolgálatát helyesen értékeli. Ezért tartottuk időszerűnek, hogy a magyar polgári demokratikus forradalom negyvenedik évfordulója alkalmából megemlékezzünk az egyház — mind a protestáns, mind a római katolikus egyházak — akkori szerepéről. Népünk életének mai korszaka nem választható el az 1918/19-es forradalom eseményeitől. A huszonöt éves ellenforradalmi korszak csak félbeszakította, illegalitásba kényszerítette azt a népi forradalmat, melynek törekvései évszázadok óta érlelődtek és 1918/19-ben már teljesen megérték. Aki a márt érteni akarja, annak felül kell vizsgálnia az „öszirózsás” forradalomról és a tanácsköztársaságról alkotott nézeteit. Az egyháznak, az egyház emberének ezt a felülvizsgálatot úgy kell végeznie, hogy a saját akkori felfogását, magatartását, döntéseit, elsősorban igehirdetését mérlegre teszi. Ezt akarja elősegíteni „Negyven év után” című cikkünk, és ebben az értelemben kívánunk a következő hónapokban is tanulmányokkal szolgálni a négy évtized előtt végbement nagy történelmi események különböző — elsősorban egyházi — vonatkozásairól.

„A kettős jubileum mérlege” című cikkünk a református egyház és az új magyar állam között létrejött egyezmény tizedik évfordulóján rendezett ünnepekkel és Bereczky Albert püspöki szolgálatának méltatásával foglalkozik. A két eseményt nemcsak a naptár fűzi össze, hanem komoly belső összefüggések is. Bereczky Albertnek a második világháború alatt az antifasiszta frontban végzett önfeláldozó munkája és a felszabadulás után az egyezmény megkötéséig végzett országos méretű tanító szolgálata vezette el a református egyházat arra az állomásra, ahol jó lélekkel tudta megítélni korábbi tévedéseit és tudott az Egyezmény megkötése által ígert mondanivaló forradalmi megújulásban élő nép új útjára. Az egyház minden igaz barátság összekötötte lélekben ezt a kettős jubileumot: Bereczky Albert evangélista szolgálatát nem lehet elválasztani az egyház és a szocializmus útjára lépett magyar állam egyezményét előkészítő és munkáló egyházkormányzó szolgálatától.

Egyházaink közeleti felelősségének öntudatosodá-

sára vall az az esemény is, hogy ezekben a napokban állást foglaltak a nemzeti és az egyetemes emberi sors időszerű kérdéseiben. Ezt igen magas szinten és komoly teológiai vizsgálódás alapján tették. A református egyház országos zsinatának tanácsa, az evangélikus egyetemes presbitérium, nemkülönben a Szabadegyházak Tanácsa — akár csak a római katolikus püspöki kar — egyértelmű üzeneteket intéztek a gyülekezetekhez: a most folyó országgyűlési és tanácsi választások során támogassák jó lelkiismerettel, szeretettel és bizalommal a Hazafias Népfrent jelöltjeit. Ha az egyházak a hatalomért vetélkedő pártok egymás ellen folytatott választási harcában foglaltak volna így állást, akkor eljárásukat aggályosnak kellett volna minősítenünk. Most azonban lényegileg két kérdésről dönt az ország: helyesli-e hazai vonatkozásban a szocializmus építésének folytatását és nemzetközi vonatkozásban az emberiség békéjének megmentésére irányuló erőfeszítések folytatását. Ebben kell minden egyes állampolgárnak döntenie, és az egyházak nem hagyhatták magukra híveiket ebben a döntésben. Meggyőződésünk szerint a vezető egyházi testületek prófétai szolgálatban jártak el, amikor a gyülekezetekhez intézett üzeneteiket — mindenütt gondos előkészítő munka után — kialakították és nyilvánosságra hozták.

Az egyház, mint a Krisztus testének tagja, nem él önmagának és nem él önmagában. Helyzetét a Krisztus teste többi tagjainak, a többi hazai és külföldi egyháznak a viszonyulásában is mindig újra meg kell vizsgálnia, nehogy helytelen döntése vagy káros mulasztása által „az egész testnek” (1 Kor 12) kárt okozzon. A református és az evangélikus egyházak magas kormányzati testületei ezekben a napokban az egyetemes egyházhoz fűződő kapcsolataikkal is foglalkoznak. Ezeknek a kapcsolataimknak időszerű kérdéseivel foglalkozik „Ökumenikus problémáink a prágai Keresztyn Békekonferencia debreceni értekezlete előtt” című cikkünk. Csak egyetérthetünk a református zsinati tanácsnak azzal a megállapításával, hogy a „Keresztyn Békekonferencia” az utóbbi évek egyik legjelentősebb ökumenikus eseménye. A debreceni konferencia előadásaival és határozataival legközelebb — decemberi, szintén 72 oldalasra tervezett számunkban — foglalkozunk.

Mostani számunk is közöl fontos adalékokat az egyházaknak a háború — elsősorban az atomháború — ellen folyó harcával. *Ivand* professzornak különösen hálásak lehetünk azért, hogy „A keresztyénség az atomkorszakba lépés idején” című nagyfontosságú előadását elsőnek a Theológiai Szemle közölheti; ez az írás bizonyára bejárja majd a keresztyén világsajtót. Fontos elvi cikk veti fel azt a kérdést is, hogy „Az egyház békeszolgálat --- szeretetszolgálat”, nem pedig — legalább is elsősorban nem — hitvallási kérdések felett folytatott vitakérdés. Egy-egy beszámoló foglalkozik a német és a francia keresztyének tanácskozásaival és állásfoglalásaival: mit is tehetünk mi a békéért?

Olvasóink bizonyosan örömmel olvassák majd az „Ószövetségi időszámítás rendszerei” című becses tanulmányt, továbbá a Billy Grahammal való személyes találkozásról szóló izgalmas beszámolót, nemkülönben szemleirovatink változatos cikkeit.

k. i.

Theological Review

Founded 1925 — New Series Vol. I. — October—November 1958, Nos. 6—7.
A Monthly published by the Ecumenical Council of Churches in Hungary

EDITORIAL BOARD.

The Very Rev. Tibor Bartha, Th. D. Bishop of Debrecen, Prof. Joseph Bodonhelyi, Th. D., Ph. D., Prof. Stephen Czeglédy Dr. theol., Chief Curator Prof. Thomas Esze Ph. D., Prof. Emerich Kádár, Ll. D. (Editor), Dean Prof. Gyula Nagy, Th. D., Ph. D., Prof. Earnest Ottlyk, Ph. D., Th. D., Ll. D. Prof. Ladislás Martin Pákozdy, Th. D., (Chief-Editor), Prof. Nicolas Pálffy, Th. D. (Associated Editor), Prof. Andrew Tóth, Th. D., Prof. Sigismund Varga, Ph. D.

CONTENTS

P. Dr. Emerich Kádár: *40 Years afterwards.* — Zoltán Aranyos (Assistant Pastor at Debrecen): *Changes in Form and Tenor of the Prophetic Service in the Old Testament.* — Attila Kovách Assistant Pastor at Debrecen: *The Question of Propheticalness in the New Testament.* — Prof. H. J. Iwand (Bonn, Theol. Faculty, Germany): *Christianity at the Time of Entering the Atomic Age.* — Prof. Benjamin Békefi (Budapest, Theol. Academy): *The Church's Peace Service — Deaconry.* — Prof. Dr. Ladislás Martin Pákozdy: *Meeting a Famous Evangelist.* — Prof. Dr. Coloman Tóth (Budapest, Theol. Academy): *Various Systems of Computing time in the Old Testament.*

WORLD REVIEW

Prof. Dr. Sigismund Varga (Dean of the Theol. Acad. at Debrecen): *What can we Christians do for Peace?* — L. M. P.: *United Europe in Catholic Plans.* — Rev. Charles Tóth: *The French Protestant Churches on: Preventing War in the Atomic Age.* — Rev. Charles Tóth: *Christian Missions and Social Movements in China.*

HOME REVIEW

Rev. Joseph Farkas (Ministerial Chief Notary): *What Turns the Scale of the Double Jubilee.* — Prof. Emerich Kádár: *Our Ecumenical Problems at the time of the session of the Prague Christian Peace Conference at Debrecen.* — L. M. P.: *Professor Inwand's Visit to Hungary.*

REVIEW OF BOOKS AND PERIODICALS

E. Schweitzer: *Jesus Christ's Life in His Congregation and in its Services* (Emerich Jánossy). — E. Pidoux: *L'Afrique a l'age ingrat* (Alexander Béla Nagy). — Magdalen Szabó: *Fresco* (Ladislás Zay).

Editorial Office and Circulation Departement: Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Theologische Rundschau

Gegründet 1925 — Neue Folge Jg. 1. Oktober—November 1958, No. 6—7.
Monatschrift des Ökumenischen Rates der Kirchen in Ungarn

REDAKTIONSAUSSCHUSS:

Bischof Dr. Tibor Bartha, Prof. Dr. Joseph Bodonhelyi, Prof. Dr. Stephan Czeglédy, Oberkurator Prof. Thomas Esze, Prof. Dr. Emerich Kádár (verantwortlicher Schriftleiter), Dekan Prof. Dr. Gyula Nagy, Prof. Dr. Ernst Ottlyk, Prof. Dr. Ladislás Martin Pákozdy (Hauptschriftleiter), Prof. Dr. Nikolaus Pálffy (Schriftleiter), Prof. Dr. Andreas Tóth, Prof. Dr. Sigismund J. Varga.

INHALT

Prof. Dr. Emerich Kádár: *Nach 40 Jahren.* — Vikar Zoltán Aranyos: *Die förmlichen und inhaltlichen Wandlungen des prophetischen Dienstes im Alten Testament.* — Vikar Attila Kovách: *Zur Frage des neutestamentlichen Prophetismus.* — Prof. H. J. Iwand (Bonn): *Das Christentum beim Eintritt ins Atomzeitalter.* — Prof. Benó Békefi: *Der Friedensdienst der Kirche ist — Diakonie.* — Prof. Dr. Ladislás Márton Pákozdy: *Meine Begegnung mit einem berühmten Evangelisator.* — Prof. Dr. Kálmán Tóth: *Die System der Zeitrechnung im Alten Testament.*

WELTRUNDSCHAU

Dekan Dr. Sigismund Varga: *Was können wir als Christen für den Frieden tun?* — P. L. M.: *Das einheitliche Europa nach katholischen Plänen.* — Pfarrer Karl Tóth: *Der Beitrag der französischen protestantischen Kirchen zum Thema: „Die Verhütung des Krieges im Atomzeitalter.“* — Pfarrer Karl Tóth: *Die christliche Mission in China und die Gesellschaftsbewegungen.*

HEIMATRUNDSCHAU

Pfarrer Joseph Farkas: *Bilanz des zweifachen Jubiläums.* — Prof. Dr. Emerich Kádár: *Unsere ökumenischen Problemen zur Zeit der Tagung der Prager Christlichen Friedenskonferenz, in Debrecen.* — P. L. M.: *Der Besuch von Professor Iwand in unserer Heimat.*

BÜCHER UND ZEITSCHRIFTENRUNDSCHAU

E. Schweizer: *Das Leben des Herrn in Ihrer Gemeinde und in ihren Diensten.* (Pfarrer Emerich Jánossy) — E. Pidoux: *L'Afrique à l'age ingrat* (Pfarrer Dr. Béla Sándor Nagy). — Magda Szabó: *Fresko* (Ladislás Zay).

Redaktion und Administration: Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

THEOLOGIAI SZEMLE

TARTALOM

DR. PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON:
A hidegháború mint theologiai-ethikai kérdés

ACHS KÁROLY:
Idő és örökkévalóság

I. MADARÁSZ LAJOS:
Az egyezmény szellemében

DR. RÓZSAI TIVADAR:
Keresztységünk a szocializmusban

ZAY LÁSZLÓ:
„Ki hitt a mi tanításunknak?”

DR. FEKETE LAJOS:
Mit mond az absztrakt művészet az emberről?

SZENDREY LÁSZLÓ:
Egy kis filológia

VILÁGSZEMLE

DR. KADÁR IMRE:
„Kínában ma is Isten igéjét hirdetik“

DR. PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON:
Misszió és világpolitika a mai római egyházban

PÁKOZDY MIKLÓS:
Németország Evangéliumi Egyháza és az úrvacsora kérdése

GROÓ GYULA:
Niebuhr önkritikája

DR. MÁTHÉ ELEK:
Naplójegyzetek és regény a varsói gettó lakóinak életéről és pusztulásáról

HAZAI SZEMLE

DR. KADÁR IMRE:
Beszámoló a Keresztyén Békekonzferencia debreceni munkájáról

TÓTH KÁROLY:
A francia református egyház hivatalos látogatása hazánkban

DR. BUCSAY MIHÁLY:
Megemlékezés Zoványi Jenőről

BOTTYÁN JÁNOS:
„Károlyi Gáspár válogatott munkái“

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Dr. H. Berkhof: Christus de zin der geschiedenis (Czeglédy, István)

Kurt Hutten: Die Glaubenswelt des Sektierers (Gaudy László)

(A Tartalom folytatása a borítólapon belső oldalán.)

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIUMI PROTESTANTIZMUS HAVI FOLYÓIRATA

1958. DECEMBER

A Theológiai Szemle szerkesztő bizottsága:

Dr. Bartha Tibor, dr. Bodonhelyi József, dr. Czeglédy István, dr. Esze Tamás, dr. Kádár Imre (felelős szerkesztő), dr. Nagy Gyula, dr. Ottlyk Ernő, dr. Pákozdy László (főszerkesztő), dr. Pálffy Miklós (társszerkesztő), dr. Tóth Endre, dr. Varga Zsigmond J.

Felelős kiadó: Muraközy Gyula.

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, XIV. Abonyi u. 21. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.

Előfizetési díj egész évre — 12 számra — 140.— forint; az 1958. évben (május—december) megjelenő nyolc számra 90.— forint.

Egyes szám (átlag 48 oldal + 4 borítólap) ára 12,— forint. — Kettős szám ára 24,— forint.

13056 2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős: Bolgár Imre

Tartalom folytatása:

Fritz Führ: Kirche am Anfang einer neuen Zeit (N. G.)

Egyháztörténet (Dr. Ottlyk Ernő)

SenarcLens, Jacques de: Héritiers de la Réformation

(Dr. Nagy Sándor Béla)

Les possibilités de l'amour impossible (Pákozdy Miklós)

Molnár Ferenc: Útitárs a száműzetésben (Szénási Sándor)

„A mai szekularizált világban“ (k. i.)

Köszönet és kérés

Ezzel a számmal lezárul „a poraiból megelevenedett” Theológiai Szemle 1958-as évfolyama. Hálát adunk a mi megtartó Istenünknek, hogy ezt a megelevenedést lehetővé tette és más jelek mellett ezzel is megmutatta: nem bűneink szerint akar velünk elbánni. Két évvel ezelőtt legmerészebb álmainkban sem gondoltunk arra, hogy a magyar evangéliumi keresztyénségnek nemsokára lesz egy nagyterjedelmű, közös theológiai folyóirata is a meglévő felekezeti lapok mellett. A napokban nálunk járt francia atyafiak nem kis álmélkodással forgatták e lapok között a Theológiai Szemlét, dicsérték kiállítását, szerkesztését és őszintén megmondották: az egyházak erejéből náluk csak egy szerény hivatalos értesítőre futja, minden egyéb kiadvány sorsa magánvállalkozók számításától függ.

Az egyház Urának köszönjük tehát „az új folyam” záró számának elkészülésekor, hogy ezt a folyóiratot adta. Köszönjük a magyar nép államának, hogy közismerten szűkös papírviszonyaink között is nyolc hónap alatt — a borítólapokkal együtt — 396 nagy oldalon jelenhettünk meg, egy-egy számra tehát átlagosan 49 és fél oldal jóminőségű, „regénynyomó” papírost kaphattunk. Köszönjük a nyomda dolgozóinak a lelkiismeretes, gondos, ízléses munkát.

És köszönjük olvasóink bizalmát, szeretetét, az imádságokban és az előfizetések pontos beküldésében egyaránt kifejezésre jutó együttérzését. Azt, hogy a maguk ügyévé tették a Theológiai Szemle ügyét. „Belső ökumenénk” különböző hitvallásaink felett mindinkább érvényesülő testvéri egységünk új jele és munkálója ez a folyóirat is, az egyetemes imahét, a Magyar Bibliatanács, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa mellett. Ápoljuk, gondozzuk, szeressük, segítsük, bíráljuk, hogy hibáitól és fogyatkozásaitól meg tudjon szabadulni és egyre jobban tudja szolgálni közös egy Urunk dicsőségét, az egyház javát, a szolgáltsak építő munkáját.

Kérjük olvasóinkat, hogy felszólítás bevárása nélkül küldjék be jövő évi előfizetésüket. Irjanak cikket, ismertetést, bírálatot, levelet.

Aldott karácsonyt, boldog újévet — lectoribus salu em!

A hidegháború mint theologiai-ethikai kérdés

A „Keresztyén Békekonferencia” állandó bizottságának debreceni munkaülése alkalmával a III. sz. albizottság a hidegháború theologiai-ethikai kérdéseivel foglalkozott. Az ökumenikus és egyházi konferenciák szinte semmi figyelemre sem méltatták eddig a hidegháború kérdését, jóllehet magával a háborúval, az atomháborúval és a kísérleti atomrobbantásokkal gyakran foglalkoztak és nem egyszer komoly, értékes határozatokat is hoztak. A határozatok hiányosságai, a határozatok későbbi „hidegre tétele” azonban — mint például a new-haveni kitűnő végzés gyakorlati elszigetelése a nyborgi központi bizottsági ülésen — mind szorosan összefüggenek a hidegháborúval. Hromádka professzor több ökumenikus talál-

kozón fölhívta a figyelmet a hidegháború etikai kérdéseire, mindeddig azonban kiadósan sehol és senki nem foglalkozott vele. A *Keresztyén Békekonferencia* állandó bizottsága megragadta ezt a kérdéskört is; egy albizottságot küldött ki az alapvető munkálatok elvégzésére, hogy a kérdés az 1959 márciusában tartandó II. *Keresztyén Békekonferencián* kellő theologiai földolgozásban kerülhessen a K. B. asztalára. Ennek az albizottságnak a tárgyalásaihoz az alapíratot Dr. Pákozdy László Márton debreceni theologiai professzor készítette. Az alábbiakban az alapírat konferenciái átjavított formáját tárja kibővítve, magyarázatokkal a *Th. Sz.* olvasói elé, követvén a határozat 24 pontját.¹

I.

A hidegháború lényege — háború

(1) A hidegháborút nem veszik eléggé komolyan, holott az a „meleg” háborúval igen szoros, *lényegi összefüggésben* áll, mivelhogy az ún. „meleg” háborúk rendszerint „hideg” háborúval kezdődnek, a „hideg” háborúk pedig rendszerint „meleg” háborúba torkollanak. A hidegháború mérgezi meg a népek között a jóviszonyt és teremti meg azt a veszedelmes helyzetet, amelyben már rendkívül nehéz a békés megértés. Ha ilyen szoros kapcsolat van a hidegháború és a háború között, akkor mindazt, amit keresztyén embereként hitvallásszerűleg a háborúról mondhatunk, alkalmazhatjuk általában a hidegháborúra is.

(2) Ezt az első tételt még élesebben is meg kell fogalmaznunk. Mivel a hidegháború *lehetséges kezdete* a háborúnak, *sokkal súlyosabb ítélet alatt* állhat, mint egy már folyamatban levő háború és az ennek során egyes katonai személyek vagy vezetőségek által elkövetett erőszakosságok. Azoknak az erkölcsi felelőssége, akik egy hidegháborút kitervelnek és azt folytatják, de azoké is, akik közreműködnek benne és eltűrik a folytatását, Isten és emberek előtt *iszonyatos felelősség* (Máté 5:21—26). Ha valami, akkor a hidegháború igazán ott áll a Hegyi Beszéd ítéletes mértéke alatt. (Hadd emlékeztessék arra a máshol részletesebben kifejtett tételre, hogy a Hegyi Beszéd nem valami eszményi-érzelmi ethika foglalata, hanem benne Jézus a tanítványai számára nagyon is kézzelfogható helyzetükre nézve adott föl-tétlen eligazítást, lásd *Th. Sz.* 1958 (ÚF 1) 62—68. lap.)

(3) A hidegháború lényege részint (a) *azonos* a tulajdonképpeni háborúval. A háború a klaszszikus meghatározás szerint nem más, mint a

magunk akarátának a másik félre történő rákényszerítése a fegyverek erejével. Az akarat jogossága (*bellum justum*) ebben a meghatározásban nem fontos. Akinek a számára fontos, beleértheti a meghatározásba, de ezen a lényegen nem változtat vele. Ugyancsak figyelmen kívül marad a ma már általánosan elítélt „irtó háborúk” (*genocidium*) kérdésének a bevonása is, mert azt sohasem tekintették theologíailag „*bellum justum*”-nak, legalább is a legújabb időkig nem. A mai keresztyénségnek jutott ki az a dicsőség, hogy miközben az általuk pogánynak mondott világ államférfiai vallási és világnézeti különbségre tekintet nélkül szeretnék elkerülni az atomháborút, meg sem próbálva azt etikailag mentesíteni (egyedül azzal okolják meg, hogy védekezni akarnak a másik fél atomfegyverkezésével szemben), addig akadnak keresztyén teológusok, akik — a theologiai szofisztika és moralizáló rabulisztika minden fogásával — etikai védelmet igyekeznek szerkeszteni az atomfegyverrel végzendő tömegirtás számára (A smussen, Künneth stb.). A hagyományos háborúban azért akarta ráerőszakolni az akarátát az egyik fél a másikra, hogy ezzel a két fél viszonyában *új kiindulást* teremtsen meg. (Ebben lehetett némi etikai jogosultsága. Az atomháború viszont a másik félt válogatás nélkül tömegesen semmisíti meg és ezzel kizárja ezt a lehetőséget.) A hidegháború a maga

¹ Az irat megjelent sokszorosítva 100 példányban a *Keresztyén Békekonferencia* tagjai számára *Erwägungen über den „kalten Krieg” als theologisches Problem* címmel (Ständige Kommission der Prager Christlichen Friedenskonferenz, Debrecen) Ungarn, 31. Okt. — 2. Nov. 1958. — 3. Subkommission. Studienmaterial, angenommen durch die Plenarsitzung. 1—6 lap nagy 8°.

eszközeivel szintén *kényszeríteni* akarja az ellenfelet arra, hogy *az megadja magát*. A hidegháború is *kényszermegegyezésre* törekszik. Az egyenlőség alapján álló *koexisztencia és tárgyalás* gondolatának már a föladása is hidegháború és a háború lehetséges kezdete. Ezért bűnös dolog a koexisztenciáról lekiicsinylőleg beszélni. A legrosszabb együttlét is jobb, mint a legjobb háború, amely korunkban szükségszerűen — *atomháború*.

(4) A hidegháború másrészt (b) különbözik a tulajdonképpeni háborútól. Eszközei ugyanis még nem a közvetlenül pusztító hadiszerszámok (bár a „korlátozott helyi” összecsapásokra úgy kell tekintenünk, mint a világháborút megelőző hidegháború módszerére), hanem mindenekelőtt a *propaganda*. Ez a propaganda az idők folyamán az emberek tudatos félrevezetésének olyan eszközévé vált, olyan pszichikai hatalommá, amely lényege szerint megrabolja az embereket józan ítélőképességüktől és a háború folytatására éretté teszi őket. Ez a különbség azonban nem teszi ártatlanabbá a hidegháborút a tulajdonképpeni háborúnál, nem jelenti azt, hogy könnyebb elbírálás alá esnek a keresztyén etika mérlegén. Sőt!

(5) Napjaink hidegháborúja tekintetében sohasem szabad megfeledkezünk arról, hogy ez a hidegháború többé már nem egy hagyományos értelemben vett háborúnak a hidegháborúja, lehetséges bevezetése, hanem — az *atomháború hidegháborúja*. Eppen ezért érvényes vele szemben mindaz, amit teológiai fölismeréseink alapján az atomháborúról Isten igéjéből mondhatunk. Ezeket a teológiai fölismeréseket elsősorban azoknak a testvéreinknek köszönhetjük, akik egy negyedszázaddal ezelőtt a „Hitvalló Egyház” lelki közösségében szembeszálltak annak az időnek a „pozitív keresztyénységével” (a nemzetiszocialista párt 24 pontjában ott volt a „pozitív keresztyénység” igenlése, ezért az egyházak titkon vagy nyíltan örültek a mozgalom sikerének, a hatalom átvételének, és voltak olyanok is, akik a végsőkig kitarítottak mellette). Csak éppen megemlítem a németországi evangéliumi keresztyének Testvéri Tanácsainak a nyilatkozatait, Heinrich Vogel berlini professzor 60 tételét (lásd *Th. Sz. 1958* (ÚF 1) 123 k), Gollwitzer bonni (jelenleg már berlini) professzor írásait, a prágai Keresztyén Békekonferencia nyilatkozatait, a Frankfurti Konferenciát, Niemöller egyházelnök megnyilatkozásait, végül, de nem utolsónak az Egyházak Világtanácsa New Havenben tartott központi bizottsági ülésének jó elvi határozatait, amelyeknek, sajnos, a taggyűlések eddig nem szereztek kellő mértékben érvényt.

II

A hidegháború módszere

(6) *A hidegháború minden eszköze egyformán a háborúkezdés pillanata felé terel.* Akkor is arrafelé terel, ha harcosainak alapján véve nem kimondott céljuk a háború, mert abban reménykednek, hogy a *félelemkeltéssel* is elérik céljukat. A hidegháborúban a *félelemkeltés válságos helyzeteket* idéz elő. A háborús felek a *válságos helyzetek létrehozásával* akarják rákényszeríteni akaratukat a másik félre. Ez azonban végzetes és bűnös eljárás. A két nagy világhá-

borúhoz vezető út is válságokkal volt kikövezve. Az azóta eltelt idő is számtalan példát mutat arra, hogy a hidegháború hadvezérei, akik olyan országokban élnek, amelyek nem büntetik a háborús uszítást, veszedelmes válságok fölidézésével akarják akaratukat rákényszeríteni az ellenfélre.

Megjegyzés. „A két világháborúhoz vezető út is válságokkal volt kikövezve” mondat megvilágítására emlékeztetünk a következőkre: a) 1914 előtt a következő „helyi” és mégis mindig „nemzetközi” válságok robbantak ki: a marokkói krízis 1905—6, a boszniai krízis 1908—9, az agadiri krízis 1911, a tripoliszi krízis 1911—12, a balkáni krízis 1912—13, az osztrák-magyar—szerb krízis 1913—14. Így érkezünk az *első világháborúhoz*. Ismeretes, hogy ennek az előkészítésében és során mekkora szerepe volt a hidegháborús propagandának. b) A hitleri Németország is krízist krízisre váltott ki, mindig remélve azt, hogy félelmet gerjesztő föllépése és ellenfeleinek a háborútól való húzódozása következtében elkerülheti a nyílt háborút addig, amíg arra teljesen föl nem készült, s vagy így vagy úgy rákényszerítheti akaratát a szomszédaira, sőt az egész világra. Így éltük át a válságok egész sorát — akkor is „mindig a szakadék szélén”, mint most — a Rajna vidéki remilitarizációtól kezdve, Münchenen át egészen a lengyel krízisig, amely a *második világháború* kitöréséhez vezetett. c) Hasonló, nem kevésbé fenyegető válságok sorát kellett átélünk 1945. szorosabban a *japán városokra ledobott atombombák* robbanása óta, amelyeket nem annyira az utolsó napjait élő második világháború befejezésének, mint inkább az új hidegháború propaganda-kezdetének kell tekintenünk. Az a szemrehányás, hogy a *fegyverkezési versenyt* a Szovjetunió idézte föl, nem jogosult. Eppen ellenkezőleg, ez a szemrehányás nagyon is beszédes példája a hidegháború módszerének, annak, hogy miképpen lehet a tömegek józan ítélését aláásni. Amikor az első atombombát ledobták, a háború befejezés előtt állt. Azért dobták le, hogy megfélemlítsék a Szovjetuniót, amely Hitler leverésében a legnagyobb ember- és anyagáldozatot vállalta magára — a szövetséges társai érdekében is. Az atombombával azt bizonyították akkor, hogy az USA abszolút katonai fölényben van a Szovjetunióval szemben. Így tehát az USA-n állt a kötelezettség, hogy elfogadható javaslatokat tegyen a szövetséges társával leendő békés koexisztenciára. A Szovjetunió számára nem maradt más út, mint tömeggel ellensúlyozni a minőséget, amíg meg nem találja maga is az atomfegyver titkát. Megtalálta. A közbeeső időben kellett volna az akkor erősebb félnek megtennie a döntő lépéseket a lefegyverzés irányába. Ezt nem tette meg az angolszász világ, sőt megkezdte a hidegháborút a Szovjetunió ellen. Még 1949 után is sokszor meglett volna a lehetőség a javaslatokra a békés koexisztencia megvalósításához. De a Szovjetunió legdöntőbb kezdeményezéseit is elutasították (Németország egyesítése, a megszálló csapatok visszavonása a saját határok mögé, az atomkísérletek egyoldalú beszüntetése stb.). Elhelyett a *világok krízisről krízisre hajszolták*. Az Egyesült Nemzeteket egyoldalú eszközzé tették. Rendőri akciónak neveztek olyan tényeket, amelyek mindent elpusztító háborúk voltak (Korea). A második világháború után béke helyett válságot éltünk válság után: a koreai krízis 1950, az indo-

kinai krízis (csúcspontja) 1953—54, az egyiptomi és a magyar krízis 1956 (ezt is csak ebben a világpolitikai összefüggésben értelmezhetjük helyesen), a szíriai krízis 1957, a közel- és távol-keleti krízis 1958. Mindezek a válságok valamennyien külön-külön is a világhatalmak nyílt összecsapásával fenyegettek, a harmadik világháborúval, nem lehet elégszer mondani, hogy: „az atomháborúval”!

Senki sem mondhatja meg, hogy a legközelebbi „helyi” és mégis elháríthatatlanul „nemzetközi” válság miként fog végződni. A helyzet józan megítélői nem reménykednek abban, hogy bármelyik félnek is sikerülne olyan meglepetés-szerű csapást mérnie az ellenfélre, amellyel megátolhatja a megtorló visszavágást. Az ellenfélre mért csapás egyben máris a saját „légtér” és élettér olyan fokú megmérgezését jelentené, hogy a győzelem is egyenlő lenne a halállal. Az atomháborúban mindkét fél csak elpusztulhat.

(7) A hidegháborúnak minden eszköze egyformán veszedelmes, mert manapság mindegyik az atomháborút idézheti föl. Vegyük sorra a legfontosabbakat:

(8) a) A fegyverkezés és a fegyveres erővel való fenyegetés. Mindkettő félelmet szül. A háborúk legmélyebb lélektani oka a félelem a másik féltől. A fegyverek halmozásában tehetetlenségi nyomatékként benne rejlik a fegyverek felhasználása. Ahol az egyik állam a másik oldalán fegyverkezést lát, félni kezd és maga is fegyverkezésbe fog. A félelem örödi *circulus vitiosus*-a hatalmába ejti a szomszédokat és a háború kitörését készíti elő. A félelem a legnagyobb háborús tényező (ez a kérdés maga is külön megérdemelné a legkomolyabb lélektani és teológiai tanulmányozást).

(9) b) A hidegháború stratégiai fegyvere az ideológiai és világnézeti feszültségek teremtése. Ezzel a fegyverrel meg lehet teremteni azt a föltételt, hogy az emberek akarva-nemakarva bele-törődjenek a háború elkerülhetetlenségének a gondolatába, hogy „inkább a halált” válasszák, mint az együttlétet a másik féllel, amelytől ideológiai, társadalmi, faji stb. tekintetben különböznek. Az ideológiai feszültségek alkalmasak arra, hogy az emberek figyelmét eltereljék a feszültségek tulajdonképpeni okairól (amelyenek például a fölszabadosulásra törekvő gyarmati népek, elnyomott nemzetek és kisebbségek, pária sorsra kárhoztatott „más fajok” kérdése; vagy a fajok és az emberi társadalom másféle megoszlásai között támasztott gyűlölet stb.). Az ideológiai és világnézeti feszültségben a népek és világrészek — saját érdekeikkel ellentétben — vakon egymás ellen tudnak vonulni, miközben nem sejtik, hogy valójában kik és milyen, előttük eltitkolt célok érdekében vezetik őket halálba.

(10) c) A hidegháború tulajdonképpeni legjellemzőbb eszköze a propaganda, ez a hidegháború taktikai fegyverneme, amellyel a mindennapos csatákat vívják meg.

Ennek a pontnak a tárgyalása meglehetősen sok megbeszélést igényelt a bizottságban. Az általam előterjesztett szövegnek az volt a kitűzött célja, hogy azokhoz az egyházi (főleg nyugati) emberekhez szóljon, akik részesek a hidegháborúban és azt teológiaiilag kiszolgálják, lehet hogy egyikük-másikuk csak teológiai tudatlanság következtében. Ezeknek a teológusoknak az az egyik alapvető hibájuk, hogy nem különböztetik meg egy-

mástól az Egyház tulajdonképpeni tennivalóját, az Isten igéje üzenetének a továbbadását: az igehirdetést a társadalom megnyilatkozási és harci módjától: a propagandától. Az Isten igéje számára nincs ugyan olyan kérdése az emberi életnek, amiről ne lenne mondanivalója, de az egyházi szót éppen az különbözteti meg a profán világi szótól, hogy — mégha történetesen ugyan azt mondja is ki végső eredményében, mint a nem-egyház — az Egyház Isten üzenetét szolja és minden más szempontra tekintet nélkül szolja. (Ehhez a kérdéshez föltétlenül figyelembe kell venni a 14., 15., 17., 18., 19., 20. pontban mondottakat is: nem valami „tiszta” Evangélium hirdetésére gondoltam, amely az ügyvélt tisztaságával leplezi politikai beállítottságát.) Az alapirat javasolt szövege tehát teológus hallgatósággal számolt és teológiai fogalmi megkülönböztetésekkel élt: megkülönböztette az igehirdetést minden lehetséges másfajta szekuláris emberi társadalmi meggyőző beszédétől: a propagandától. A jegyzetben között eredeti szövegből? ez kitetszik. Ebből a szempontból megokolt a keresztyén teológus idegenkedése minden propagandával szemben mind az Egyház, mind az emberi élet nagy kérdéseinek a területén. Az alábbiakban szöveg szerint magyarrá fordítva idézzük a bizottság határozata folytán módosított szöveget:

² »A propaganda a hidegháború tulajdonképpeni fegyvere — ez a taktikai fegyver a hidegháború mindennapos csatáiban. A keresztyén teológia a propagandára — még a legnemesebb célkitűzések érdekében folytatott propagandára is — komoly skepticismus-szel néz. Mi a modern propaganda lényege, bárhol folytassák is, akár a pártpolitikában, akár a nemzetközi politikában, akár a vallásos életben, akár a kereskedelemben stb.? Még ha a legszellemibb és legvallásosabb harciesszköket használja is, mivel máshoz is fordul, mint az igazságérzékhez, máshoz mint „az igazságból való létezéshez” (Ján 18:37), ezáltal ítélet alá kerül. A propaganda az ember, a csoportok, a nemzetek, a fajok stb. önzéséhez fordul; az érdekhez, a szenvedélyekhez, a szép és a keserű emlékekhez, az ösztönhöz, az érzelemhez, az ösztön-élethez, az emberek legalacsonyabb érzéseire és a legmagasabb szellemi és lelki szféráikhoz: a világnézetükhöz, a hitükhöz is. Az ilyen propaganda tartalma „önmagában” még nem szücsképpen hazugság; lehet jó dolgok szolgálatában is folytatni. De minthogy lényege szerint az ember belső életében meghatározott eszmetársításokat és gondolatmeneteket rögzít meg (vö. a Pavlov-féle „föltételes reflexek”-kel), amelyek bizonyos ingerekre öntevékenyen működésbe lépnek, ezáltal az emberekből és a tömegekből erkölcsi szabadságuktól és ítélőképességüktől megfosztott lényeket teremt: azt cselekszik, amit szabad erkölcsi személyiségeként vagy csoportokként különben nem tennének meg. A reflexeknek ez az automatikus, ösztönös, előre kiszámíthatóan biztos lefolyására célzó volta jelenti a propagandának — a nemes célkitűzések szolgálatában álló propagandának is — az állandó összeütközését az igazsággal, úgy, amint azt mi, keresztyén teológusok mi voltunkban Attól tanultuk meg értelmezni, Aki magát Az Igazság-ként jelentette ki (János 14:6, 1:14, 5:33, 8:32 stb.). Beszédünket és cselekedetünket nekünk csak az igazság szolgálataként lehet és szabad értelmeznünk; sohasem lehetnek propaganda, ez a szolgálat mindig küzdelem a propaganda ellen.”

Az itt támadható félreértések miatt a (10) pontban közölt megjegyzés előtt még egy másik jegyzet is állt, amelyet alább közlök. A bizottság többsége megértette szándékomat: a propaganda teológiai fogalmát tettem bírálat tárgyává. Viszont többségében úgy gondolkodott, hogy a konferenciának ezt a hidegháborúról szóló iratát mások is olvassák, mint teológusok; olyanok is, akik a propagandának nem

„A hazug propaganda a hidegháború tulajdonképpen fegyvere: ez a hidegháborúban a mindennapos csaták taktikai fegyvere. A keresztyén teológia az ilyen propagandát komoly kétkedéssel szemléli. Ez a propaganda az emberek, a csoportok, a nemzetek, a fajok stb. egoizmusához fordul, az érdekhez, a szenvedélyekhez, a szép vagy keserű emlékekhez, az ösztönhöz, az érzellemhez, az ösztönlethez, az emberek legalacsonyabb érzéseikhez és legmagasabb szellemi és lelki szükségleteikhez: a világnézetükhöz, a hitükhöz is. Az ilyen hazug propaganda tartalma „önmagában” még nem szükségképpen hazugság; és lehet jó dolgok szolgálatában is folytatni. De mint-hogy lényege szerint az ember belső életében meghatározott eszmetársításokat és gondolatmeneteket rögzít meg (v. ö. a Pavlov-féle „föltételes reflex”-ekkel), amelyek bizonyos ingerekre öntevékenyen működni kezdenek, az emberből és a tömegekből erkölcsi szabadságuktól és ítélőképességüktől megfosztott lényeket teremt: azt cselekszik, amit szabad erkölcsi személyiségek vagy csoportokként különben nem tennének. A reflexeknek ez az automatikus, ösztönös, előre kiszámíthatóan biztos lefolyására célzó volta jelenti a propagandának állandó összeütközését az igazsággal. Keresztyén teológusi mivoltunkban Atól tanultuk meg az igazságot értelmezni, Aki Az Igazság-ként jelentette ki magát (János 14:6, 1:14, 5:33, 8:32 stb.). Beszédünket és cselekedetünket csak az igazság szolgálataképpen szabad és kell értelmeznünk; sohasem lehet egyik sem propaganda.”

„Megjegyzés. Mély bűnbánattal kell megvalla-

teológiai, hanem mindennapos filozófiai és politikai fogalmát használják, s a maguk szekuláris etikája alapján a propagandát megengedhetőnek tartják a jó célok érdekében. Én a *theologusok* által, *egyházi* szervek által végzett propaganda *teológiai* ítéletét óhajtottam kimondani; a többség viszont úgy gondolta, hogy tekintettel kell lennünk a békéért való küzdelemben azokra is, akik nem a keresztyén teológia fogalmaival élnek, más a szótárunk és az etikájuk; nem volna jó, ha nyilatkozatunk félreértésekre adhatna alkalmat, vagy éppen megbántana másokat, akik jót akarnak. Ennek a véleménynek az érvényesülése folytán törölte a bizottság a folytatólag következett szakaszt, az „1. Megjegyzést” is:

„1. Megjegyzés. — *Félreértések és félremagyarázások elkerülése* végett e fogalom meghatározáshoz még a következőket szeretnénk mondani: Ennek a fogalom meghatározásnak az értelmében nem minden számít „propagandának”, ami így nevezi magát. Szekuláris kijelentések is állhatnak az igazság szolgálatában, mint ahogyan vallásosan meghatározott beszédek és cselekedetek is lehetnek — mégha keresztyének viszik is végbe — pusztán „propaganda”. A *propaganda veszélye*, mint mondtuk, abban van, hogy az emberből automatát csinál és ítélőképességétől, felelősségétől megfosztja. A propagandától vezetett emberek végül is az őket veszélyeztető legvilágosabb tényeket sem látják meg. Ezért alkalmas annyira a propaganda a hidegháború folytatásának eszközüel, és ezért kell minden békemunkának mindig is nagyobb nehézségekkel megküzdenie, mint a háborús uszításnak. Ennek a kérdésnek a mélységei csak egy hívő teológia által és bizonyágtételszerű nyilatkozatokban tárhatók föl. Ezért van az egyházaknak és a *theologusoknak* oly szörnyű felelőssége a hidegháború problémája körül.”

E változtatás következtében még több apró simításra volt szükség a bizottsági tárgyalás alapjául szolgáló szövegen.

nunk, hogy az *egyházak* éppen napjainkban nagyon gyakran nyúlnak a propaganda fegyveréhez, amikor az önfenntartásuk, az — egyébként nemes — érdekeik védelmére nem látnak mármás, többet ígérő lehetőséget. Ugyanezt állapíthatjuk meg a *nemzetközi egyházi szervezetekről* is. Az egyház számára nincsen más menekvés, mint az Isten élő igéjének a hirdetése. Ebből az igéből és ennek az igének a hirdetése közben tapasztalhatja meg mindig, hogy Isten meg akarja-e tartani, úgy amint van, vagy pedig próbatételekkel át akarja gyúrni (Jer 18:1 köv), vagy a mártíromságát kívánja. Az ő Egyházának sohasem szabad megengednie azt, hogy beszédét vagy cselekedetét a félelem határozza meg (Máté 10:28, Lukács 5:10, 12:32, János 14:27, Csel 19:8, Róma 8:15. 1 János 4:18, Zsid 13:6, Jel 1:17, 2:10). Az atheizmushoz és a kommunizmushoz való viszonyát sem szabad sohasem a félelemnek megszabnia, hanem Isten szeretetének kell azt meghatároznia (János 3:16, 1 Tim 2:4, 1 Pét 2:12 kk, 1 János 2:2 stb.). Minden keresztyén ember, aki a kommunizmusról beszél vagy ír, mindenekelőtt azoknak a jó célkitűzéseknek a megértését köteles megszerezni, amelyek azt mozgatják. Az Egyház a kommunistáknak és a kommunizmusnak is tartozik az igazságossággal. Különben a maga szavahihetőségét rombolja le a marxista ember szemében. Az egyházaknak minden körülmények között a *megengesztelődés Evangéliumát* kell hirdetniük (megengesztelődés Isten és ember, ezért az ember és ember között is): a propagandában — a legnemesebben és legnemesebb ügyekért folytatottban is — az egyházak az igazságért való szolgálatukat adják föl.”

(11) A hidegháború propagandájának a szolgálatában áll minden szó vagy tett, amely valamilyen *azt az igazságot eltakarja*, amelynek birtokában az emberek és a népek a jót, a békét és nem a háborút választanák.

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy egy óriási propagandaszerkezet dolgozik azon, hogy népeink békevágyát elfedje, igazi szándékaikat meghamisítsa és építési terveiket félremagyarázza. Ugyanakkor viszont homályba burkolják, kicsinynek tüntetik föl a valóságos háborús célokat, az atomfegyverkezésnek és robbantási kísérleteknek az egész emberiség életét fenyegető veszedelmét.

(12) A hidegháború propagandájának a szolgálatában áll minden hazugság és minden jelző, amely valamiképp valamilyen *hazugságra* vagy *részletigazságra* épül föl. Megkísérlik olyan veszélyeknek a falra festését, amelyekkel el tudják takarni a *valóságos veszedelmeket*.

Megjegyzés. — Ilyen propaganda-hazugságok ezek a jelszavak: „Inkább haljak meg, semmint egy szocialista államban éljek!” — „A keresztyéniséget kiirtják egy szocialista államban, vagy legalább is ott magától el kell sorvadnia.” — „A négerek egy alacsonyabb értékű emberfajta.” — „Az atheista nem ember!” — „A kapitalista nem ember!” stb. A szocialista államokban élő egyházak igazán bizonyosságot tehetnek arról, hogy létükben és lényegükben nem úgy fenyegeti őket veszély, ahogyan azt a keresztesháború ideológiájának a szolgálatában nyugaton ábrázolni szokták. Az itt élő egyházaknak a problémáit csak a bűnbánat felől és az Isten élő igéje iránt való engedelmség alapján lehet megérteni. Ezek az egyházak szocialista környezetükben is a lelki

megújulás jeleit tudják adni. A tulajdonképpeni ellentét ugyanis nem a keresztyénség és a szocialista társadalmi rend között van, hanem a szocializmus és a kapitalizmus között. Az egyházak nehézségei javarészt abból származnak, hogy sok tagjuk és vezetőemberük még abban a hitben él — és ehhez szabja magatartását is —, hogy az Egyház csak a kapitalista rendben lehet boldog Egyház (ez ugyan annak a tételnek az akaratlan igazolása, hogy az egyház — a vallás — a kapitalista gazdasági rend vetülete, fölépítménye és azzal együtt múlik el). — Az is „propaganda” — az előbbinek a tükörképe —, ha a keresztyénséget mindenestől a szocializmus ellenségének vagy a haladás gátlójának mondják, mert ez az állítás azon a részletigazságon alapszik, hogy — sajnos — vannak maradi és társadalomellenes „keresztyének” és keresztyén csoportosulások, amelyek a maguk részéről azonosítják a keresztyénséget és a kapitalista rendet. Aki a keresztyénséget és a kapitalizmus, illetve kolonializmus ügyét azonosítja, az a keresztyénségből egy hamis vallást alkot, amely az Egyházra nézve sokkal veszedelmesebb, mint az atheizmus. Isten a pogányokat mint reménység nélkül valókat és atheoi-okat (!) szerette meg (Efezus 2:12); de a Mammon bálványimádói ítéllete alatt állanak (Máté 6:24, Luk 16:13). A keresztesháborús ideológia megítéltetett a Kereszten (vö. János 18:11, Jel 13:10b).

(13) Különösen súlyosnak kell látnunk azt a tényt, hogy a hidegháború szítói és a forró háború tervezői az egyházakat és a nemzetközi egyházi szervezeteket is a hidegháború és az általa földézendő tulajdonképpeni háború szolgálatába akarják állítani. Sajnos, nemcsak akarják, hanem ez sikerül is nekik, mégpedig világméretekben. Ez a tény az egyháztörténet legszomorúbb eseményei közé tartozik. Isten az egyházakra a megbékéltetés szolgálatát bízta, az engesztelődés evangéliumának a hirdetését. Azt is megmondta kijelentésében egészen világosan, hogy az egyházaknak csak milyen „fegyverzettől” szabad a maguk számára jót várnunk (Efezus 6, Jelenések 13:10). Mégis azt kell látnunk, hogy neves teológusok fáradoznak abban, hogy megakadályozzák az atombomba, a kísérleti robbantások megtiltását, hogy a már eddig hozott jó döntéseket (lásd az Egyházak Világtanácsa New Havenben hozott központi bizottsági határozatait) magtalanítsák vagy éppen egészében félretéessék. Még szomorúbb az, hogy vannak teológusok, akik „a szeretet tényeként” tudnának értelmezni egy, a jövő atomháborújában ledobott atombombát — természetesen csak akkor, ha azt a NATO gépei dobnák le és keleten pusztítana el milliókat, beleértve a keresztyéneket, a gyermekeket is.

Még sajnálatosabb, hogy egyházi szervezetek és sajtószervek is kiszolgálják a hidegháborút. A maguk részéről mindent megtesznek abban az irányban, hogy a hidegháború és a tényleges háború legfontosabb föltételét, az ideológiai és világnézeti feszültséget megteremtsék és fokozzák, miközben egy jottányi igazát sem ismerik el annak a másik félnek, amellyel szemben állnak. A népi demokratikus országokból kapott egyházi híreket, rendszerint névtelen cikkeket, szemenszedett hazugságokkal töldik meg. A népi demokratikus országokban élő egyházak ve-

zetőit, ha nem váltak készséges eszközeivé a NATO-egyházpolitikának, keresztyén és emberi becsületükben megtámadják, gyanúsítják, rágalmaszák. Még emlékezhetünk arra, hogy csúnya indiszkréció folytán hozták nyilvánosságra egy rágalmakkal félrevezetett Barth Károly levelét, de nem hozták nyilvánosságra sem Bereczky Albert válaszát, sem Barth Károly újabb levelét, amelyben jó reménységének ad kifejezést a magyar egyházi helyzettel kapcsolatban, megdicséri a bibliarevizio munkálatait stb. Még emlékezünk a torontói határozatot, a biévres-i levelet követő rágalomhadjáratra is. Püspökeinket kikiáltották politikai ügynököknek. Bezzeg sohasem vetették egy nyugati püspöknek sem a szemére, hogyha NATO-politikát csinált. Csak példaképpen említtem meg az általunk is igen tisztelt néhai Bell anglikán püspök igen kiterjedt politikai tevékenységét. Soha a mi egyházi embereink olyan mértékben nem avatkoztak politikai dolgokba, vagy más országok belpolitikájába, mint például Bell püspök is. Az Egyházak Világtanácsa folyóiratában maga írta meg egy cikkben, hogyan utazott a brit *Ministry of Information* (tehát egy állami minisztérium, mégpedig az információügyi minisztérium!) megbízásából Svédországba, hogyan került ott érintkezésbe azokkal a körökkel, amelyek Hitler ellen a sikertelen bombamerényletet tervezték, hogyan közvetített közöttük és az angol kormány között stb. Ennek az akciónak egyébként, Bell cikke szerint, mintegy 20 000 kivégzés lett a következménye. (*The Background of the Hitler Plot*, megjelenet: *Christendom — An E-umenical Review*, Vol. XI. Number 1, p. 65—72! — Lehet, hogy egykor majd dicsekedni szándékoznak azzal, amit 1956 nyarán és őszén tettek. A *Reformáció* c. egyházforradalmi lap 1956-ban már megkezdte a dicsekedést.) — Az Ordass püspöksége ügyében pl. már az első pillanattól (1956) fogva állandóan terjesztették azt a hírt, hogy félretették, letartóztatták stb., amikor Ordass a magyar kormány egyházügyi hivatalának képviselőivel még jó egyetértésben együttműködött és a magyar kormány részéről minden lehetőséget megkapott ahhoz, hogy a nem éppen szabályszerűleg elfoglalt püspökséggel megbirkózzék. — Hónapokon át írták, sőt ma is írják Péter Jánosról, aki a Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnöke lett, hogy a püspökségről történt lemondása után ő lett az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke. Amikor azután mégis közlik egy-egy vezetőemberünknek olyan nyilatkozatát, amelyről még ők sem mondhatnak mást, mint azt, hogy tiszta evangéliumi beszéd, akkor meg úgy kommentálják a nyilatkozatot, hogy bizonyosan az állam sugallja a hitvallásnak megfelelő mondanivalókat, mert ezzel is meg akarja téveszteni a világot. — Az atombomba és az atomkísérletek mindennél nagyobb veszedelmét az ideológiai feszültség keltésével akarják feledtetni és ezért fölmutatnak vagy föl-fújnak minden olyan korlátozást, amire a népi demokratikus államok az egyházi élet területén politikai okokból kényszerültek, jól tudva azt, hogy éppen hazug híradásaikkal ezeket a kormányokat az egyházzal, az egyházi nemzetközi kapcsolatokkal, és az egyházi világszövetségekkel szemben még gyanakvóbbakká tesszik, vagyis hitestvéreiknek sem segítenek, hanem helyzetüket csak nehezítik. De ez is — hidegháborús cél! És

hogy mi kárt szenved emiatt a „keresztyén” szó becsülete a nem-keresztyén világban, azzal semmit sem törődnek. Ez az egyházi propaganda lényege a hidegháborúban.

(14) Mindezek alapján nem túlzás, ha azt mondjuk: szorongatóan elérkezett az ideje annak, hogy az egyházak újból ráeszméljenek a megengesztelődés evangéliumának a szolgálatára. Ezzel együtt jár az is, hogy egyházzvédelmi propaganda helyett Isten teljes igéjét (2 Tim 3:16 k) hirdessék, hogy tökéletes (feddhetetlen) legyen az Isten embere, minden jócselekedetre fölkészített. (Az egyházak és teológusok békemunkájának nem lehet más alapja, mint a megengesztelődés Evangéliuma. Módszerét nem szabhatja meg más, mint az ige: „... semmit sem cselekedhetünk az igazság ellen, hanem csak az igazságért” (2 Kor 13:8). Ez az igazság szabadokká tesz bennünket, hogy belépünk minden olyan emberi közösségbe, ahol a jót cselekszik Isten mértéke szerint is, és fölhatalmaz bennünket a velük való együttműködésre. Sajnos, vannak, akik a „béke” szót kifejezni is félnék. Vannak, akik félnék nyíltan jónak mondani a jót — bár magukban megálapítják, hogy „jó” —, mert szocialisták cselekszik azt a jót, és félnék rossznak mondani a rosszat, mert nyugaton és keresztyének cselekszik azt. Az Isten azonban nem azoknak oldalán áll, akik azt mondják, hogy „Uram, Uram!” Az utolsó ítéletben olyanokat fog magától eltaszítani, akik azt hitték, hogy az ő dolgait cselekszik és olyanokat fog magához hívni, akik nem tudták, hogy Krisztussal cselekszenek (Máté 25:41 köv.).

(15) A teljes ige hirdetése mindenekelőtt *bűnbánatra hívás*. A bűnbánatra hívással egyidejűleg azonban el kell utasítani azt a veszedelmes *teológiai* propagandát, hogy nem az Egyháznak kell először bűnbánatot tartania, hanem a „világnak” és hogy lehet és szabad bűnbánatra hívni annak az egyidejű megmondása nélkül, hogy *mit kell tenni és hogyan kell a jót tenni* egy történetileg meghatározott helyzetben (Lukács 3:10). Ha manapság valaki nem mondja meg az Egyház népének és az Egyházon kívül álló embernek, hogy micsoda az egyéni és közösségi bűn, micsoda az emberiség ellen való vétkezés — ami ezért az emberek Atyja ellen való bűn is —, és mégis azt hiszi, hogy folytathat így evangélizációt vagy istentiszteletet, az alapján véve vallásos szélhámosságot úz és követ ad az élet kenyerére helyett. Aki azt hiszi, hogy apolitikus evangéliumot hirdethet, az máris politikai állásfoglalásban döntött, és ezt csak leplezi a látszólag politikátlan, „tiszta” hirdetéssel. Ez a legrosszabb, mert farizeusi módszere a hidegháborúnak. Vakokat vezet, mert nem nyitja föl a szemeket a kor nagy bűnei meglátására és elkerülésére. „Bűn” az iszákosság, a káromkodás, az elméleti istentagadás, — de mekkora bűn az a készülődés, amely milliókat tud elpusztítani válogatás nélkül egyetlen szempillantás alatt! Csak az az evangélizáció átütő erejű az Isten királyi uralma szempontjából, amely egy korszak alapvető bűnével vagy bűneivel is számol. Jézus Krisztus a maga evangéliumhirdetésével nem hagyott kétséget abban a tekintetben hallgatóságában, hogy elutasítja a hamis vallásipolitikai messiásvárásukat, a szentháborút az istentelenek ellen stb. Nem engedett az ő ügyéért fegyvert fogni (lásd e kérdés részletes tárgyalását a Th. Sz. 1958 [UF 1] 62—87 lapjain).

III.

Mit tehetnek és mit kell tenniük az egyházaknak a hidegháború ellen?

(16) Ismétlésnek látszik ugyan, de első helyen kell megemlítenem: hirdetni kell Isten megengesztelődését az emberrel a Jézus Krisztusban és Isten fölhívását az emberekhez, a népekhez és fajokhoz stb. a megengesztelődésre egymás között. Hitünk szerint ez a kettő mélységesen összefügg egymással. Amiképpen azonban hisszük, hogy egy a megengesztelődés végső gyökere, azonképpen tudjuk azt is, hogy a megengesztelődés körébe beletartozik a társadalmi, faji és egyéb igazságtalanságok eltávolítására való őszinte törekvés is.

(17) Eppen ezért a megengesztelődés üzenetének a hirdetését az emberek *mai helyzetére alkalmazva* kell végezni. Nincsen csak „lelki” megengesztelődés, amely nyugodtan elsétálhatna személyes, társadalmi és politikai ellentétek vagy igazságtalanságok fölött. Aki az egyházakra, a prédikátorokra vagy papokra ebben a tekintetben „abstinenciát” akar kényszeríteni, az az Evangélium erejét és az Istenből való mindennapi életet akarja megghiúsítani, az megrontja az Evangélium hitelreméltóságát a nem-keresztyén emberek szemében. Nem minden ember akar menekülni a világból, egyre többen vannak, akik a világban a helyüket meg akarják találni és jó lelkiismerettel akarnak a közösség tagjai lenni. Szabad-e ezeket elszakítani a Jézus Krisztustól a mai élettel nem törődő, kérdéseire feleletet adni nem tudó prédikálással?

(18) Az egyházaknak nem szabad abbahagyniuk azt a szolgálatot, hogy az embereknek elmondják, *mi a háború*, mit jelentene az *atomháború*, hol fenyeget éppen, *mi a hidegháború*, kik azok, akik szítják, mit jelent már a kísérletezés is az atombombával az isteni ige ítéletében: testvérgyilkosságot!

(19) Az egyházaknak *le kell leplezniük minden olyan propagandát, amelyet hazugvoltában átlátak*. Nemcsak az ún. „atheistát” (amit némely nyugati egyházi ember a keleten élő mai Egyház egyetlen és kizárólagos feladatának tekint, bár ugyanakkor maga mit sem tesz, hogy a tulajdon kormányának a képmutató, vallási frázisokba öltöztetett *gyakorlati ateizmusát és hitelenségét* leplelje; sőt — támogatja azt), hanem mindenekelőtt a keresztyén és vallásos propagandát. Ez a propaganda az Isten, a keresztyén kultúra, az emberi jogok stb. emlegetésével szolgál ki sokszor nagyon kézzelfogható gyakorlati ateizmust. Hányszor leckéztetik — a hidegháborús propaganda-szerkezet szolgálatában — a népi demokratikus államokban élő egyházakat, kárörömmel vagy szemfogatva nézve kisebb-nagyobb nehézségeiket, de nem veszik észre, vagy nem akarják észrevenni, azokat az égbekiáltó bűnöket, amelyeket a maguk társadalmában kézzel foghatnának (Máté 7:3).

(20) Az egyházaknak *támogatniuk kell minden pozitív javaslatot a béke érdekében*, tekintet nélkül arra, hogy melyik oldalról jöjjön is a javaslat. Róma 13 és egyéb bibliai szakaszok ebben a tekintetben is kiértékelendők, mert a felsőség — az ún. „pogány” felsőség is — a béke, a rend, a jólét szolgálatára és nem tömegpusztításra kapta a „fegyvert”. Az államhatalomnak

való engedelmesség, az érte való imádság legmélyebb oka éppen a *békés élet* (vö. pl. 1 Tim 2:1 kk). Ami kijárt az őskeresztyénség idején a Római Birodalomnak, az kijár a mai birodalmaknak is, mégha nem tartoznak is a NATO kötelékébe.

(21) Az egyházaknak mindent meg kell tenniük, hogy az *egyházi világszervezetek lelkiismeretét fölrázzák*, mert ezeket egyre jobban fenyegeti az a veszély, hogy eredeti célkitűzésüktől elhajolnak, öncéllá válnak vagy éppen idegen célok szolgálatába kerülnek. Arra kell őket serkenteniük, hogy fölismerjék feladataikat és szolgálatukat a béke érdekében, és azt sokkal jobban vállalják, mint eddig tették.

(22) Az egyházaknak mindent meg kell tenniük, hogy az *egyházi és teológiai békemunka* lehetőleg az *una sancta ecclesia* óhajtott és hitben már előrevett egységében történjék. Arra is nagyon törekednie kell, hogy az egyházi békemunka kerülje az üres szölamokat és kézzelfogható mondanivalóban az *egy közönséges Egyház nyelvén beszéljen*. Ezt a nyelvet értik meg legjobban az egyházakon belül is, kívül is. Az opportunisták elmondott nyilatkozatokon átlát a világ és magában az Egyházban is romlást okoznak.

(23) Az egyházaknak forró imádságban kell könyörögniük a *félelemnélküliség lelkéért* (Róma 8:15), hogy a gyűlöletnek és vérontásnak ebben a világában ne féljenek. Sajnos, hányszor adjuk félelmünkkel, aggodalmaskodásainkkal, emberi eszközökhöz való menekvésünkkel annak bizonyosságát, hogy hitünk gyenge és nem hisszük azt, hogy bizalomra van jogunk, mert Ő meggyőzte e világot (János 16:33).

(24) A *Keresztyén Békekonferencia* debreceni állandó bizottsági ülése a hidegháborúval foglalkozó bizottság javaslata alapján szakbizottságot küldött ki neves theologusokból, fölhatalmazva őket arra, hogy magukat fizikus-, orvos-, nemzetközi jogász-szakértőkkel egészítsék ki és a *Keresztyén Békekonferencia* legközelebbi II. teljes ülése elé gondos alapiratot készítsenek a hidegháború tárgyában.

Ha egyebet nem tett volna az állandó bizottság ülése, akkor is jelentős lépést tett volna: a *hidegháború teológiai problematikájának első összeállítási kísérletével*. A hidegháború azért veszélyes, mert bármikor, váratlanul átsapathat forró háborúba. Ez ma az atomháború, vagyis az emberiség pusztulása lenne. Eddig a nagy keresztyén világszervezetek meg sem kísérelték ennek a kérdésnek a teológiai megragadását, sőt az erre irányuló javaslatokat figyelmen kívül hagyták. Sajnos, arra is sok jel mutat, hogy az Egyházak Világtanácsának a központi bizottsága által hozott jelentős new-haveni határozatait is igen nagy erővel igyekeznek semlegesíteni, megkerülni, visszacsinálni. Az emberiségért felelős teológusnak szembe kell néznie a háború politikán túli gyökereivel is. Teológiai békemunkánk szempontjából a világ egyik részén sem kerülhetünk meg a hidegháború kérdéseit. A *Keresztyén Békekonferencia* hálásan fogad minden világos bibliai alapon nyugvó kiegészítést a fönt közölt tételekhez.

Pákozdy László Márton

Idő és örökkévalóság

A probléma felvetése

Egyháztagjaink, de talán lekipásztoraink zöme előtt is az idő és örökkévalóság kérdése általában tisztázatlannak mondható. Annyit megállapíthatunk, hogy egyházunk köztudatában a kettő mint egymást kizáró, vagy egymással szembenálló valóság él. Ez a köz-theológia egészen leegyszerűsítve így fogalmazható meg: ami örökkévalóság, az nem idő, ami pedig idő, az nem örökkévalóság. A kettőnek a szembeállítása egészen polárisan abban a teológiában történik, amely a Szentírásnak ún. pneumatikus magyarázatát gyakorolja.

A lényeges vonása ennek abban van, hogy a kijelentést történetfölöttinek tekinti, az „odafelvalókkal” való törődésen kizárólagosan egy transzcendentális valósággal való foglalkozást ért. Eltér a minden időinek és történetinek, mert a teológia szerint az örök, az időtlen igazságok, a történetfölötti igazságok teszik az ígéhirdetést tisztává, valóban ígéhirdetéssé. Viszont az időiség, a történetiség az örök Ige relativizálását jelentené, más szóval az Ige igétlenítését.

Ez a teológia mindennek előtt az ún. ébredési mozgalmak jellegzetessége. Azonban mégsem lehet kizárólag ezekre az irányzatokra korlátozni, mert bizonyos formában benne él az egyházi köztudatban, sőt nyomai föllelhetők az ún. történeti theo-

lógia egyik-másik képviselőjénél is. Gondoljunk pl. az ilyen tételekre: mi mint egyház az evangélium alapján állunk, de úgy, hogy ugyanakkor egészen benne élünk a mában, tudomásul véve a ránk nézve fennálló hic et nunc-ot. Első pillanatra ez a tétel teológiailag teljesen korrektnek és kifogástalannak tűnik. Viszont végiggondolva a tételt, meg kell állapítanunk, hogy ez így nem tiszta. Ami sántít benne, az az ellentétes köztöszó, a „de”. Az evangélium alapján való állás, tehát a Jézus Krisztusban való hit és ezzel egyidőben a mában való élés valóban ellentétet fejez ki? Vajjon a hit ellenére fogadjuk el és vállaljuk azt az idői és történeti valóságot, amit a „ma” jelent. vagy: éppen mivel hiszünk, mivel az evangélium alapján állunk, tehát nem is tehetünk másként, mint hogy benne élünk a mában, vállalva abban a magunk részét?!

Kétségtelen az is, hogy ez a transzcendentálista tájékozódást művelő „pneumatikus teológia” nem pusztán nálunk jelentkezett. Mi ezt bizonyos mértékben örökségképpen kaptuk a nyugati teológia ún. történetietlen korszakától. Mi motiválta ezt a teológiát? Legfőképpen az, hogy a XX. század kritikusa eseményei elfújták az alaptalan optimizmust és fölmutatták azt a válságot, amelyben a világ, a népek és a tömegek vannak. A történelemnek ezekkel a nem várt és mezdöbbségekkel szemben az a teológia nem tudott megbirkózni

és azokat képtelen volt értelmezni. Ezért a történetietlenségbe, az „időfölöttiségbe” menekült.

Ez a jelenség, illetve ez a menekülés a mi viszonylatainkban is pontosan lemérhető. A második világháborúban és az utána következő idők válságaiban ez a világtól, történettől elszakadó, tekinthet az időfölöttire függesztő igehirdetés a mi egyházunkban is előretört. Így történhetett az meg — amit Bereczky Albert többször említett — hogy 1944-ben, az antiszemitizmus legszennesebb kiáradása idején az egyik előkelő budapesti templomban dogmatikailag kifogástalannak tűnő prédikáció hangzott el a Szentháromságról. Ez a fajta igehirdetés, a Jézus és az ember belső, lelki világába visszakozó, tehát időtlenített igehirdetés nem volt ritka a felszabadulást követő esztendőkből sem. Az 1956-os ellenforradalom után ismét tapasztalható az ún. örök igazságok nagyarányú újraéledése. Az „örök igazságoké”, amelyek felette vannak időnek, eseménynek, emberi sorsoknak, amelyek nem is bántanak, de nem is lelkesítenek, amelyekért „nem török be az ember fejét”. Mindéből nyilvánvalóan kitűnik a történetietlen, „pneumatikus teológia” ítélete, ti. az, hogy *motiválójá nem Isten kijelentése, hanem épen maga a történet.*

A görög filozófia

Meg kell látnunk, hogy teológiai gondolkodásunkat mennyire átjárta a görög filozófiai örökség. Elég ha pl. a test és lélek dualisztikus felfogására gondolunk. Nem különb a helyzet az idő és örökkévalóság problémájánál sem. Így az időfelettlenség teológiai spekulációjának a szellemi öröksége is az idealista görög filozófiában keresendő. Ennek a filozófiának a legkiemelkedőbb képviselője, Platon, azt tanítja, hogy az idő az ideák világa öröklétének érzéki mása. Az idő szerint, csak a levésre alkalmazható, de nem alkalmazható az eszmék világára — ahová az emberi lélek legnemesebb része, a gondolkodó lélek földi tisztulásának elvégezte után ismét visszatér. Ha a behelyettesítés módszerével élve a filozófiai fogalmak helyett „keresztény terminusokat” használunk, pl. az eszmék világa helyett Isten országát, a levés helyett a testben való életét — máris készen kapjuk a „legtisztább”, politikamentes, „keresztény” bizonyítást. Platon szemében a világ — nem csillagászati, hanem metafizikai értelemben — állandó körmozgást végez. Ugyanígy vélekednek a stoikusok is, akik a világ periodikus változásairól tanítanak. Ha mindezek alapján most felállítjuk ezt a tételt: az ember feladata megszabadulni ebből a körmozgásból, áttörni ezt a halálos circulus vitiosus, ismét ráismerhetünk az egyik „legkeresztényibb” bizonyítgatételre.

Gondolom, ezek a példák is aláhúzzák azt az előbbi állítást, hogy a görög elvont, fogalmi metafizika milyen döntő módon határozza meg a keresztény teológiai gondolkodást. Az egyház ahelyett, hogy küzdött volna ez ellen, éppen az ellenkező utat választotta: az egyeztetést. Az alexandriai Philon pl. megállapítja, hogy az ókori filozófia tanai lényegükben benne foglaltatnak az Ószövetségben. A Protestáns Szemle 1927. évfolyamában „Újszövetség és görög filozófia” c. cikkében Rácz Lajos többek között ezeket írja: „Sokrates... pörében és halálában is sok vonatkozik Krisztusra: ő is szakít a régi ha-

gyományokkal, ő se hajlandó életét hirdette eszméihez való hűtlenséggel megváltani, halála őt is felmagasztosította...” A különbség: „Sokrates nagy jellem, nagy erkölcsstanító, aki a helyes erkölcsi cselekvés útját megmutatta, Jézus nagy próféta, nagy vallásalapító, aki az Istenhez vezető utat megmutatta. Továbbá: „A hallhatatlanságról és a lélek örök rendeltetéséről szóló tanítása Platont a keresztényiség előfutárává emeli.” (I. m. 66. l.)

Az eklekticizmusra való törekvés mindig az egyház erőtlenségének a jele. Az egyház úgy akar magának létjogosultságot — sokszor ennél többet is — biztosítani, hogy kimutassa az evangélium és az általánosan érvényes ideológia azonosságát. A keresztény teológiának és a görög filozófiának ebből az összeházasításából nem a görög filozófia „megtérése” született meg, hanem a keresztényiségnek filozófiai ideológiává: idealizmussá való minősülése és minősítése. Az egyház teológiai megújulása nem képzelhető el anélkül a tiltakozás és elhatárolás nélkül, amelyet Isten igéje végez minden emberi spekulációval szemben: „Mi a Krisztust prédikáljuk, mint megfeszítettet (korántsem mint ideát), zsidóknak ugyan botránkozást, görögöknek pedig bolondságot.” (1 Kor 1:23.)

Fogalmi tisztázás

Hogyan beszél a Szentírás az időről és az örökkévalóságról? Mindenekelőtt az ige nem tesz olyan megkülönböztetést, mintha az örökkévalóság az időnek ellentéte volna, valami nemidő, vagy időtlenség. A Jel 10:6-ban olvasható kitétel: „...idő többé nem leszen”, csak egészen elhibáztott exegézissel magyarázható valami időtlenségnek. Ez a hely ugyanis teljesen a Zsid. 10:37 analógiáira értendő: „Még egy kevés idő és aki eljövendő eljő és nem késik.” Ennek az aionnak letelik az ideje, mint ahogyan a mi életünk is eljut olyan pontig, ahol nem lesz már időnk. Ezért is hangzik a figyelmeztetés: amíg időnk van, cselekedjünk jót mindenekkel. (Gal. 6:10) Vagyis: egyik esetben sem arról van szó, hogy az idő szűnik meg, hanem a mostani aion, illetve a mi életünk.

A Biblia tanításától távol áll az a spekuláció is, mintha az örökkévalóság olvasvalami volna, ami az időn túl, vagy az idő fölött van. Nem értünk egyet Barth nézetével, aki szerint az örökkévalóság az időt „minden oldalról körülzárja.” (Dogm. II/1. 698. l.) A Bibliának nincs külön terminológiája az időre és az örökkévalóságra. Ez nem szókincs, azaz nyelvi kérdés, hanem ennél sokkal több: nincs szükség különböző kifejezésekre, mert az idő és az örökkévalóság egymással szoros összefüggésben lévő valóságok. Az USZ az időre és az örökkévalóságra egyaránt az *aion* használja. Az *aion*, éppúgy, mint változatai: *aion mellon*, *aion erchomenon*, *eisz tousz aionasz stb.* időtartamot jelent. Határozott, vagy meghatározatlan időtartamot, de időtartamot. Ugyanez áll az OSZ-i *olam-ra*, az *olam hazze* és az *olam habba* fogalmakra.

Az aionon belül az USZ beszél kisebb meghatározott időegységekről, a *kairosz*-ról. Az OSZ-ben ennek megfelel az *ét*. Minden történelmi lehetőségnek és feladatnak megvan a maga ideje,

kairosza. A kairosz vissza nem térő, meg nem ismétlődő alkalom. Ezért kell azt „áron is megvenni”. (Kol. 4:5) A fel nem ismert és meg nem ragadott kairosz ítéletté lesz. (Luk. 19:44) Az aion az egymással összefüggő kairosz-okból tevődik össze.

Az aion touton, a mostani idő és az aion melon, az elkövetkezendő idő különbsége és ellentéte nem az idő és időtlenség ellentéte. A közöttük levő különbség más természetű. Egyrészt abban mutatkozik meg, ami bennük végbemegy: a mostani idő bűnös, a mostani időben érvényesül a bűn következménye, a fájdalom, a szenvedés, a halál. A megváltás maradéktalan gyakorlati megvalósulása ez időben még nem történik meg (Róm 8:20—23). Az eljövendő aionban viszont a mindenség újjáteremtése már megtörténik és Isten lesz minden mindenkben, (1 Kor. 15:22—28) s bekövetkezik az, amit „szem nem látott, fül nem hallott és emberek szíve meg se gondolt” (1 Kor 2:9).

A mostani és az eljövendő aion közötti különbség másrészt abban mutatkozik, hogy a mostani: kezdetében és végében, tehát két pontban meghatározott idő, míg a másik csak egy pontban: kezdetében, vagy végében, aszerint, hogy előre tekintünk-e a paruziára, vagy visszafelé a teremtésre.

Ebből az is kitűnik, hogy a Biblia a teremtés előtti, valamint a paruzia utáni, tehát a csak egy pontban meghatározott időt és az említett két határpont közötti időt egy és ugyanazon idői vonalon látja. Szó sincs olyanról, mintha a teremtés valami kitérő volna, ahonnan egy mellékvágány indul, amely azután, a paruziakor ismét beletorkollik a fővonalba. Ami a teremtés és a paruzia között történik, vagyis ennek a világnak az ideje, semmiképpen sem holmi vicinális ügy, amely elhanyagolható volna a „nagy” ügy, az „egyetlen” ügy, az „örökkévalóság” ügye mellett, mert annál, hogy „ügy szerette Isten a világot...”, nagyobb ügyet nem lehet elgondolni.

Az időnek ez a vonala továbbá nem körbefutó, nem körmozgást végző, hanem egyenesen tovahaladó. A kezdet és a vég nem esik egybe, nem egy kör kerületének kiinduló és egyben befejező pontja. Ez, amint láttuk, a görög filozófiai felfogása. Az apostol viszont így beszél: „Most közelebb van hozzánk az időesség, mint mikor hívökké lettünk.” (Róm. 13:11) A világ tehát halad előre a célja felé. Az embernek éppen ezért nem az a feladata, hogy valamiféle körmozgást, ami nincs, áttörjön, hanem hogy ezt az idői vonalat, nevezük most így: *üdv történeti* (a hangsúly a szó második felén!) vonalat, ami viszont van, hitben fölismerje és egész egzisztenciájával ráálljon.

Az idő koefficiens

Már az eddigiekből is látható, hogy az idő Isten cselekvésének megértésében el nem hanyagolható tényező. Minden olyan teológia, amely ezt a tényezőt figyelmen kívül hagyja, doketizmus, miszticizmus, vagy egyéb spekulatív elképzelésekhez vezet. Ugyanis Isten minden kijelentő cselekedete történeti, szigorúan idői meghatározottságú és jellegű. Istennek ezeket a kijelentő cselekedeteit mi bibliai történeteknek is hívjuk. Ezek a bibliai történetek nem különálló

események, hanem egy összefüggő történetet adnak. Ennek az összefüggő történetnek az egyik eseménye a teremtés, tehát a világnak, mint történeti folyamatnak, *ebben* a történetben való részvétele. Kijelentés és történet ezért mindig szorosan összetartozik, mivel minden kijelentés történet.

Vannak, akik itt vétót emelnek, mert úgy látják, hogy a kijelentésnek ez a megértése Isten örökkévaló voltának valamilyen megszüikítését és — ami ugyanazt teszi — föladását, sőt egyenesen tagadását jelenti. Valóban, ez megbotránkozató, hogy Isten egy időileg meghatározott történeti folyamatban jelenti ki magát. Ez a megbotránkozás nem is új keletű, már Izrael is gyakorolta, mikor káromlásnak minősítette, hogy Jézus ember létére Istenné teszi magát. (Ján. 10:33) Ez a botránkozás annak a természeti teológiának a botránkozása, amely Isten lényét és lényének attribútumait metafizikai tartalommal tölti meg. Az Isten örökkévalósága pedig nem metafizikai vagy spekulatív fogalom. Az örökkévalóság a kijelentés szerint Istennek az a lehetősége és kizárólag Istennek az a lehetősége, amellyel a maga akaratát és tanácsát, ítéletét és kegyelmét állandóan, időről időre megvalósítja. Kizárólag magában Istenben levő lehetőségről van itt szó és nem valami kívülről adott lehetőségről. Amikor a Biblia Isten lényét akarja leírni, ezért teszi ezt mindig idői terminológiával. Gondoljunk az Ex. 3:14-re; *echje áser echje*, vagy az ilyen meghatározásokra: *aki van, aki vala és aki eljövendő*. (Jel. 1:4) Az időtlenség spekulációja Istennek éppen ezt a lehetőségét tagadja és teszi őt pusztá fogalommá, vagy metafizikai principiummá, egyszóval nem-Istenné.

Az időnek, mivel az az Isten hatalmában levő lehetőség, maga az élő Isten az ura. Az időnek azt a végtelen vonalát csak ő látja be, mivel ez az ő saját vonala. Ő rendelkezik a kairoszok felől. Még a Fiúnak sem adatott meg tudni, vagy siettetni a napot, amelyet „az Atya a maga hatalmába helyezett” (Mk. 13:32, Csel. 1:7). Ő határozza meg az időket, szabhatja azt rövidre, vagy akár meg is hosszabbíthatja. (Dán. 2:21, 1 Kor. 7:29, 2 Pét 3:9). Mindezt pedig úgy cselekszi, hogy az idők egymást követő folyamatában érvényesül az egész mindenségről elvégzett tanácsának rendje, ökonómiája. (Ef. 1:9).

Az idő koefficiens figyelmen kívül hagyása a kosmos megértését is lehetetlenné teszi. A világ teremtése, megváltása, valamint a paruzia azon az idői, történeti vonalon van, amelyről azt mondtuk, hogy az Isten saját vonala. Része annak a történetnek, amelyet bibliai történetnek neveztünk. A világot ezért tekinti a Szentírás mindeneke előtt idői-történeti folyamatnak. (Az aion a világot is jelenti.) Nem a tér, az ideát és odaát, az e világ és a túlvilág kategóriájában beszél róla, hanem az egykor-most-majdan idői kategóriájában, a mostani aion és az eljövendő aion feszültségében. *A világ élete és története megértésének útja az egyházban nem valami abszolút és absztrakt filozófiai, mondjuk így: történetfilozófiai szempontban, mint mérőszínórban adatott, hanem az idő hitbeli felismerésében.* Más szóval a világ történetének időről időre való megértéséhez a mérték maga is történet: Isten az idő vonalán adott kijelentésének a története és nem valami észme. *Még történetelőtti észme*

sem. A világ történetének ez a megértése a próféta-ság, az igazi igehirdetés és misszió, vagy ha úgy tetszik, evangelizáció.

A Krisztus esemény

A bibliai kijelentés történeti jellegéről a legdöntőbben a Krisztus esemény tanúskodik. Erről az eseményről az Írás úgy beszél, mint az idő teljességéről (Gal. 4:4). Az a teológia, amely az időt és örökkévalóságot mint egymást kizáró fogalmakat értette meg, ezt az eseményt úgy szerette leírni, mint amelyben „az örökkévalóság betört az időbe”, vagy „legyőzte az időt” stb. Theológus múltunkból ezt a nézetet mi magunk is áthoztuk. Ezzel szemben az apostoli kor egyháza úgy tekinti ezt az eseményt, mint az idő és üdvtörténet vonalának centrális eseményét. Ebben az eseményben értette meg visszafelé az egész mindenség kezdetét és eredetét: „Mindennek Ő általa és Őrá nézve teremtettek” (Kol. 1:16). A jövő felé nézve pedig ugyancsak ebből az eseményből táplálkozott az eszkatológikus bizonyosság: „Ez a Jézus akképpen jő el, amiképpen láttátok őt felmenni a mennybe” (Csel. 1:11). Az őskeresztyén egyház tehát ebből az eseményből kiindulva értette meg a kezdetet és a véget, mint amelyek az inkarnációval egyazon idői-történeti vonalhoz tartoznak. A helyes beszéd a Krisztus történetéről ezért ez: Őbenne az idő teljessége érkezett el, más szóval: az inkarnáció történelmi eseményében az idői-történeti vonal érte el a maga centrumát.

A Krisztus eseménynek ezt az idői-történeti voltát nem lehet ma az egyházban eléggé hangsúlyozni. Egész teológiai gondolkodásunk ezen a ponton fordul meg és ezzel együtt az egyház küldetéséről vallott felfogásunk is. A bibliai tanúságtételből semmi sem alkudható le: azt a Jézust, aki a történelem egy bizonyos pontján — mikor Augustus volt a császár — Betlehemben megszületett, akit Pontius Pilátus, Judea helytartója keresztfán kivégeztetett, — ezt a Jézust bizonyította Isten a feltámadásban Úrnak és Krisztusnak. Ennek a Jézusnak az egész élete, minden cselekedete időileg pontosan meghatározott. Maga Jézus tudja ezt a legjobban, ezért életének legdöntőbb eseményére csak akkor kerül sor, mikor annak órája eljön (Ján. 12:23). Ő, akiben „az istenség teljessége lakozott testileg” (Kol. 2:9), ennyire ügyelt a kairosz-ra.

Meg kell mondanunk: mi Jézust vagy az ő történeti mivoltában ismerjük meg, mivel így jelentetett ki nekünk, vagy nem ismerjük igazán. Vagy úgy ismerjük őt, ahogyan a próféta beszélt róla, aki „felnőtt, mint vesszőszál a száraz földből” (Ésa 53:2), akinek anyját József el akarja bocsátani, aki szembe mert fordulni Izráel hamis messianizmusával, akit gonosztevőként, gonosztevőkkel végeznek ki — vagy idealizált Krisztus-képünk van. A Krisztus eseménynek a történeti meghatározottságból való kiszakítása, személyének elspiritualizálása, „éltető eszmévé” finomítása ugyanis — bármennyire megfelel a természeti teológia igényeinek — nem magát Krisztust jelenti, hanem egy róla alkotott idealizált Krisztus-képet, amely mint kép is hamis. A doketizmus az egyház állandó kísértése és veszedelme. Amikor a Krisztus esemény *efhappaz*

volta mellé egyvonalra felnő, vagy egyenesen föléje nő az eseménynek az ember részéről történő megismétlődő átélése — már a doketizmus területén vagyunk. És ezen a területen mozog minden „egyidejűség” spekuláció is.

A minden időitől „megtisztított”, történetfölöttivé spiritualizál Krisztus-hit végzetes gyakorlatot és gyümölcsöket teremhet az egyház életében. Az egyház történetének legutóbbi időszakából két példát be is mutatok.

Az egyik példa: az egyházban helyet kaphatott az antiszemitizmus. Jó volna, ha erről valóban mint múltból lehetne csak beszélni. Végiggondoltuk már ezt a két fogalmat egymás mellett: antiszemita keresztényiség, antiszemita egyház? Képtelenség ez a kettő együtt. Mert értjük meg, Jézust nem lehet az ő zsidó voltától függetlenül szeretni, egyszerűen azért, mert zsidó volt, szükségszerűen származott Izráelből (Ján. 4:22). Az Izráel-kérdés nem humánus-kérdés, hanem Krisztus-kérdés. Hiszen Isten és az ember közötti szövetség fogalma, ennek a szövetségnek a története Izráelhez van kötve. Aki Izráelt elveti, az ezt a szövetséget veti el és azt, akiben Istennek minden ígérete igenné és ámenné lett. Mert nem vetette el Isten az ő népét (Róm. 11:2). Jó itt komolyan megszívlelni *Barth* megállapítását: „Az antiszemitizmus az istentelenségnek az a formája, amellyel szemben az, amit közönségesen ateizmusnak neveznek, egészen jámbor valami” (Kis Dogmatika 64. l.).

Jézus Krisztus elspiritualizálása, történeti valóságának az időfölötti örökkévalóságba való transzponálása még egy másik kihatásában is előttünk van. Egy olyan korszakjelentő évszámra gondolok itt, mint 1848. Ebben az esztendőben jelenik meg a *Kommunistá Kialtvány*. De ugyancsak ebben az esztendőben indul meg a Wichern nevéhez fűződő német pietista belmissziós mozgalom. Egy időben, szinte földrajzilag is egy helyen indul meg tehát a kizsákmányoló kapitalista rend helyett egy új társadalmi rendet követelő forradalmi mozgalom és a racionalizmusban megmerevedett egyháznak a belmissziós mozgalom által munkált megújulása. Szükségtelen itt a részletezés, ismeretes az eredmény, a tömör marxi definíció: a vallás ópium. De ebben a történeti távlatban nézve a problémát, becsületesen meg kell felelnünk a kérdésre: a történeti valóságtól megfosztott, csak szellemivé tett megváltás és Megváltó, valamint az ennek megfelelő igehirdetés, amely szinte kizárólag az emberi *lélekről* akart csak tudni, mint az ember halhatatlanságra teremtett részéről és erről a világról semmit, — mindez a hitrejutást, az egyház megújulását szolgálta-e elsősorban, vagy a szekularizálódást? A feleletadást az teszi logikailag könnyűvé, hogy tényekkel van dolgunk és nem föltételezésekkel.

Ezek a példák is mutatják, hogy a Krisztus esemény csak a maga idői-történeti mivoltában, vagyis a róla adott kijelentésnek megfelelően érthető meg. Az ettől való minden elvonatkoztatás, a spiritualizálás és idealizálás megerősítő, sőt meghamisítja a róla való bizonyágtételt és ezzel együtt az egyház küldetését teszi kétségessé. *A Krisztus esemény az egyház centrális kérdése, mert ez az a pont, ahol az egyház megvallja a maga hitét Istenről, a világról és ezzel együtt önmagáról.*

Üdvtörténet és világtörténet

Az üdvtörténet és világtörténet problémájának a legegyszerűbb megfogalmazása az, hogy az első Isten szövetségi hűségének, az ő igazságának és kegyelmének története, míg a másik egy bűn, vagy a bűn története. Az első az örökkévalóság, a másik az idői szférájába tartozik. Azonban nem ilyen egyszerű a kérdés. Mert ha csak ennyi volna, innen mindössze egy lépés van az igéből vett következtetésig: mi szövetsége van igazságnak és hamisságnak (2 Kor. 6:14)? Innen még egy lépés és eljutunk a dualista szemlélethez. Ez a dualista szemlélet az egyház életében meg is található. Ilyen tételei vannak: mi, a hívő közösség a Szentlélek templomai vagyunk, a világ pedig a Sátán zsinagógája. Minket nem érdekel a test és semmi ami a testhez, a testi élethez tartozik, hanem csak a lélek. A társadalom kérdései, a polgári élet nem tartoznak Isten országa szolgálatába, hanem csak a „bizonyágtétel“.

A Szentírás semmiféle dualizmusról nem tanít és ezért nem is jogosít fel rá. Nem úgy van az üdvtörténet és a világtörténet, mint egymástól különálló valóságok, hogy tehát van külön üdvtörténet és külön világtörténet, azaz külön szent és külön profán történet. Ezek nem külön valóságok, hanem egymástól elválaszthatatlan, szoros összefüggésben levő valóságok. Ha most ennek a kettőnek az egymáshoz való viszonyát nézzük, azt látjuk, hogy a világtörténet egy jelenség az üdvtörténeten belül és nem megfordítva. Ezt úgy mondtuk korábban, hogy a világ története része az un. bibliai történetnek. Elég, ha az evangéliumi apokalipszisekre gondolunk (Mt. 24. Mk. 13, Luk. 21), amelyekből a világ krízisekkel teljes történetének az üdvtörténeti beágyazottsága világosan kitűnik.

Ez azt jelenti, hogy a kijelentés felől nézve a kérdést, nem beszélhetünk profán történetről. „Minden ő általa lett, ami lett“ (Ján. 1:3). A világ életének, mint történeti folyamatnak megérzése a hit számára csak a Krisztus eseményben lehetséges. Még akkor is, ha világ történetét, mint a bűn történetét nézzük. Mert ez esetben is Ő általa és Őreá nézve vannak mindenképp. A bűn realitása kétségtelen tény, de nem ez a primér. Az elsődleges, a mindenekfölött való itt is Isten. Ha Isten nincs, bűn sincs, mert Isten elleni lázadás sem lehetséges. De azok után is, hogy a bűn lett és van, nem a bűn a primér, nem a bűn határozza meg a világ életét végső fokon, hanem a Krisztus eseményben kivívott győzelem. A világ története ezért mindenestől fogva üdvtörténeti meghatározottságú.

Az üdvtörténet és világtörténet különbözőségéről is szólnunk kell. Ez a különbség különösen két dologban szemlélhető. Az egyiket már röviden említettük is: a világtörténet egy jelenség az üdvtörténeten belül és nem fordítva. Az üdvtörténet a nagyobb valóság. Az üdvtörténet volt már a teremtés előtt, még mielőtt a világ története elkezdődött volna (Ef. 1:4) és tart a paruzia után is, amikor új aion kezdődik.

A másik alapvető különbség a történet irányában mutatkozik. Istennek az idő vonalán kibontakozó végzése éppen a bűn miatt nem valósul meg akadálymentesen. A világ életében Isten akaratával ellentétes irányú tendencia is található. Egy olyan tendencia, amely az Isten által

munkált idői-történeti vonal ellen törekszik. Persze, az egyház is a világban van. Ezt azért kell megjegyeznünk, mert ez az ellentétes tendencia nem kizárólagosan az ún. „világ“ szűkebb körében, mert van olyan helyzet is, amelyben Nabukadnezár az Isten szolgája és Izráel a pártos ház.

Az üdvtörténet és világtörténetnek ez az összefüggése, az a tény, hogy Isten kijelentése, a világ megtartását és üdvösségét munkáló akarata mindig ez időiség és történetiség eseményeiben megy végbe, azt jelenti, hogy amit mi hitnek, megtérésnek, Jézus Krisztus elfogadásának nevezünk, az mindig és döntő módon egy konkrét történeti szituáció elfogadását és vállalását is jelenti. Jézus Krisztus nem emel ki a mából valami időfeletti örökkévalóságba, hanem éppen belehelyez a mába, amelynek Ő az Ura. Mózes idejében Ábrahám, Jákob és Izsák Istenében hinni annyit jelentett, mint vállalni az exodus roppant nagy és nehéz történeti feladatát. Jeremiás korában a hit abban mutatkozott volna meg, hogy Jeruzsálem leteszi a fegyvert és megadja magát a káldeusoknak. De nem más a helyzet az USz-ben sem. A megtérésben feladott lecke Izráel számára nem az, hogy csak úgy általában higgyen Istenben. Mert Izráelben volt buzgósság Isten iránt (Róm. 10:2). A nagy lecke az volt, hogy Izráel úgy ismerje fel Jézus Krisztusban a Messiást, hogy felismerje benne a maga korának kairozját. Ennek a kairoznak a parancsoló szükségyszerűsége Izráel számára: megbékélni az ő ellenségével (amin Izráel akkor elsősorban a rómaiakat értette) „még az úton“, tehát amíg idő van. Ezt a felszólítást Jézus részéről egy megtérésre való felhívás követi, amelynek a tartalma nyilvánvalóan ennek a történeti feladatnak a felismerése és elvállalása (Luk. 12:56, 13:5). Ha Izráel ezt nem vállalja, ha meg nem tér, ugyanúgy elvész, mint a Pilátus által megölt galileiak, vagy mint az a tizenhét, akire rászakadt a torony Siloámban. Ennek az egészen profánnak tűnő politikai döntésnek a meghozatala Izráel részéről egyben a maga kairozának nagy üdvtörténeti eseményét is jelentette volna, ahogyan azt jelentette a maga idejében az exodus páratlan történeti vállalkozása.

A Krisztusban való hit tehát elválaszthatatlan attól az eseménytől, hogy benne az egyház felismeri az időt, a konkrét történeti szituációt a maga feladataival. Végeredményben nem másról van itt szó, mint a Krisztus esemény helyes megértéséről. Ahol a hitnek, a Krisztus esemény elfogadásának ez a történeti meghatározottsága hiányzik és helyébe az időfölöttiségnek valami misztikus élménye lép, ott sokkal inkább beszélhetünk valami üdvtanról, mint magáról az üdvösségről. Hogy az ilyen „üdvtan“ mit eredményezhet, erre csak egy közismert példát említsünk. Mindnyájunk előtt ismeretessé vált az a keresztyénségre nagyon szomorú és ítéletes, szálloigévé lett kínai mondás: mikor a misszionáriusok megtérítettek egy kínait, akkor Kína elveszít egyet az ő gyermekei közül. Az ún. pogánymiszsió csődjét, vagyis ítéletét itt kell keresni: ezt a misszióit végző egyházak a missziói területeken, akarva vagy akaratlanul, nem ismerték fel a konkrét történeti helyzetet és feladatot. A maguk kairozját. Ugyanez érvényes az egyház egész küldetésére, missziójára is, nemcsak annak egyik

szektorára: amíg az egyház az ő Urába vetett hitében nem ismeri fel az időt, amelyben él, képtelen be ma egy olyan egyház a maga küldetését, amely pl. az atomháborút megengedhetőnek, sőt egyenesen a szeretet eszközének minősíti?

Az üdv- és világtörténetnek ezt az összefüggését látva, tarthatatlanná lesz minden olyan vélekedés, amely a hitet kettészakítja és olyan különbséget tesz, hogy más az egyháznak a Jézus Krisztusban szerzett üdvösségről való hite, és más az, amikor az egyház az éppen jelenlevő történeti helyzet hitbéli felismerésére jut el. A hitet az üdvösség hitére és a történeti situációról valott felismerésre, nevezzük így: politikai hitre szétszakító szemlélet állította egyházunkról 1956-

ban, hogy teológiája az igétől eltávolodott. Pedig az egyházban nem lehet két hit, hanem csak egy. Mert egy a hit (Ef, 4:5). Mindaz, ami egyházunkban az új helyzet hitbéli megértésére történt, nem jelentett az igétől való eltávolodást, vagy egyenesen elszakadást, hanem éppen ellenkezőleg: az ige egyedül lehetséges és ezért valószínű megragadását és megértését jelentette. Egyházunk 1945-től nem *eljárta* az örökkévalóságot, hanem arról tett bizonyosságot, hogy *megértette* azt. Mert nem térhetünk ki az elől a teológiai fáradozás elől, amelynek eredményeként világosan áll előttünk: az *egyház a jól megértett örökkévalóságról mindig azzal tesz bizonyosságot, hogy érti a más.*

Achs Károly

Az egyezmény szellemében

Minden ember hordoz magában valamilyen lelkeséget. Ami aztán kinek-kinek birtoka, jellemzője, azt a szellemet árasztja szeme tekintetében, arca vonásaiban, szava muzsikájában, keze cselekedeteiben, egész élete minden munkájában. Nagy általánosságban az ember szellemisége: *vagy tiszta, emelő, előrelendítő vagy pedig lehúzó, szétdobáló, fékező.* Isten az Ő anyaszentegyházának azért adja Szentlelkét, hogy általa az Ő népe olyan szellem birtokosa lehessen, amelyik által a körülötte levő világban a *tisztaság, szentség, józanság, szeretet* és az *előrelendítő erő* csendes szolgálatát végezhesse. Sajnos azonban az anyaszentegyház tagjai — pásztorok és nyáj — Istennek ezt az ajándékát nem egyforma hálás készséggel fogadjuk és nem egyforma hűséggel élünk vele. *Egy* gazdánk van, *egy* nyájhoz tartozunk és mégis más-más intenzitással tesszük láthatóvá életünkben a Szentlélek Isten munkáját. Ebben sokszor olyan nagy eltérés van, hogy szinte az az érzésünk, mintha mi az egy nyájba keresztelt, egy nyájhoz tartozó tagok nem is egy Főhöz tartoznánk és nem is egy Lélekkel itattattunk volna meg.

Ezért történhetik meg az is, hogy egyéni, családi vagy tágabb közösségi életünk kérdéseire sem tudunk egyforma lelkeséggel viszonyulni. Ez halhatatlanul megnehezíti egyesek személyes életét, és a velük kapcsolatba kerülők dolgát is. Ezért a ma református lelkipásztorának, valamint a református gyülekezetek tagjainak nem lehet más imádsága: „Uram, add nekünk személyválogatás nélkül az erőnek, józanságnak, szeretetnek *egymértékű* Szentlelkét“!

Csak a Szentlélek *egyenlő* mértékének birtokában tudunk őszintén, becsületesen *együtt* gondolkodni olyan kérdésben is, mint az az egyezmény amelyet anyaszentegyházunk felelős vezetői, gyülekezetünk megbízásából, tíz éve kötöttek államunk felelős vezetőivel. Ez a tízéves egyezmény *betű.* Olyan betű, amelyik ugyanazon szövegében fékezheti és buzdíthatja az életet. És ez nem az egyezményen múlik, hanem azon a lelkeségen, ahogyan azt azok kezükbe vesszük, akiknek adatott. És most itt ne a „partnerre“ gondoljunk, hanem söpörjünk a magunk háza előtt. Van mit. Vegyük tudomásul, hogy az egyezménynek olyan a szelleme, amelyen szellemet mi árasztunk feléje.

Ugyanaz az egyezmény egészen más szellemet áraszt afelé, aki fogcsikorgatva, a rend és fegyelem súlya alatt „szenvedi“ azt, — vagy hasznossági szempontból igenel feléje nyiltan, — vagy látva a szédületes építő munkát, kalapot emelve engednéki, — vagy a történelmet igazító Isten keze alatt fogadja el ítélet gyanánt, — vagy pedig az ítélő és irgalmas mennyei Atya kezéből veszi el, mint a számunkra elkészített szolgálat boldog lehetőségét. Azért kell *ma* nekünk *itt* együtt, *holnap* *otthon* gyülekezeteinkkel és egész magyar református egyházunkkal könyörögni, hogy *egy* Lélekkel itattassunk meg és *egy* Lélekkel tudjuk kezünkbe venni az egyezményt, mint magyar református egyházunk mai és holnapi életének jó szellemű okmányát. Ezt megtakarítania senkinek sem lehet anélkül, hogy kárát ne vallaná olyan vonatkozásban is, amire talán e pillanatban még nem is gondol.

Ez az egyezmény *szellemében* arról tesz a Lélek által bizonyosságot, hogy *kicsoda Jézus Krisztus!* Nem olyan kicsiny, mint amilyennek mi hittük 1945 tavaszán, hanem valóság Igénk kijelentése, miszerint: „az Atya szereti a Fiút és az Ő kezébe adott *mindent.*“ (János 3:35). Kyrios Christos! Kyrios a keresztyén ember életében, meg az állam életében is, tehát a teljes emberi élet Ura. Ez a hitbizonyosság biztonságot ad életünknek és megszünteti azt a kettősséget, ami arra vezetett, hogy „opportunizmusból vagy gyávaságból döntöttünk kicsi és nagy kérdésekben.“ Így „minden döntésünk a belső elrendezettséget tükrözi.“ Meggyőződés, hogy Krisztus Lelke által az egyezményt a Kyrios Christos munkájának vallhatjuk!

Ez az egyezmény *szellemében* meghatározza a Lélek által *sajátos egyházi szolgálatunk lényegét* is. Persze, hogy Isten Igéje és Szentlelke által kapjuk elsőrenden mindazt, amit nekünk hinnünk és cselekednünk kell. De azt is örömmel vallhatjuk, hogy a Lélek vigyázott egyházunk vezetőire: semmi olyant nem vállaltak, ami az Ige és a Lélek igazságával szembenálló volna, hanem az egész egyezményt azt kívánja, hogy a pásztorok és gyülekezetek legyenek „só és világosság“. Milyen bölcs volt kormányzatunk és milyen bölcs ma is, amikor *kifejezi*, hogy nem is kívánja materialista ideológi-

giával való egyetértésünket. Ez a mértéktartó életbölcesség árad az egyezmény egész szelleméből.

Ez az egyezmény szellemében kifejezi a Lélek által, hogy azt az uralkodó államrend a szolgálatra rendelt egyházzal kötötte. Látszat szerint a megkötés pillanatában sok mindent veszítettünk. Veszítettünk vagyont, közjogi méltóságot, helyzeti befolyást, de mindez olyan kétes érték volt, ami az egyházat éppen egyházi mivoltában rontotta, erőtlennitette és tette szinte már nem-egyházzá. Az egyezmény valami olyasmire segített bennünket hozzá, amit Krisztus, szolgálata teljessége érdekében, önként vállalt, amikor „nem tekintette zsákmánynak azt, hogy Ő az Istennel egyenlő, hanem önmagát megerősítette, szolgáló formát vévén fel, emberekhez hasonlóvá lévén és mikor olyan állapotban találtatott, mint ember, megalázta magát, engedelmes lévén haláláig...” (Fil. 2:5–8). Valami efélere oktat az egyezmény szelleme, hogy bennünk is legyen olyan indulat, amilyen Krisztusban volt. Vagyis: *nem zsákmány az, hogy én Krisztus gyermeke vagyok, — nem keresztyénség az, ha önmagammal — még ha „szent teológiámmal” — vagyok is tele, — nem szolgálat az, ha uralkodni akarok elevenek és holtak felett, — nem vagyok ember az emberek között, ha nem tudok velük örülni és velük szenvedni személyválogatás nélkül, — nem hit az, amelyiknek nincs annyi ereje, hogy megalázza birtokosát, — nem üdvbizonyosság az, amelyik hisz, de nem „enged a Fiúnak” hiszen Igénk világosan folytatja, hogy az ilyen nem lát életet, hanem az Isten haragja marad azon.* Persze az egyezménynek ezt a szellemét elvállalni hihetetlenül nehéz, szinte lehetetlen. Még akkor is nehéz, de Isten irgalmából keservesen lehetséges, ha az „erőnek, józanságnak és szeretetnek Lelke” a miénk. Az így érvényes egyezményben Urunk az Ő Lelke által ilyen szellemű életre akar rábeszélni bennünket, tanítványait és rajtunk keresztül hiveinket.

Ez az egyezmény szellemében a magyar református lelkipásztortól magyar hazája őszinte szeretetét is megkívánja. Igaza van Bartha Tibor püspök atyánkfiaának, amikor hangsúlyozza, hogy „az igazi hazaszeretet a hazában élő emberek szeretete. Persze, hogy szeretjük azt a földet, amely a hazánk... az emberekért, akiknek életet adott és életet ad, az atyáinkért és unokáinkért. Persze, hogy szeretjük hazánk múltját, hiszen apáink küzdelmével teljes és szeretjük jövőjét, hiszen fiaink és unokáink jövője.” Természetesen a hazaszeretet, a mi fajtánk szeretete sem jogosít fel a más nemzet fiaival szemben a lenézés, semmibe vétel bűnére. Sőt az igazi hazaszeretet tudja megérteni, hogy mit jelent más nemzet fiai számára a saját hazájuk. Nem is szólva arról, hogy hazánkat akkor becsüljük meg a szomszédos vagy távolabbi népek, ha tudják, érzik, hogy mi is szeretjük, megbecsüljük őket. Erre a „tág-szívú” szeretetre is sarkal egyezményünk szelleme.

Tehát: egyezményünk szelleméből eredően is tartozunk élő krisztusi hittel, engedelmes szolgálat lelkével, népünk személyválogatás nélküli szeretetével, más népek testvéri megbecsülésével a Szentlélek naponkénti vezetése mellett gondolkodni, érezni, szólni, élni és munkálkodni.

Ha ez a készség elevenen él bennünk, akkor az egyezmény szellemében megtaláljuk a mai magyar államban is szolgálatunk helyét és lehetőségét. És ezek nemhogy szűkülőnének, hanem mindig job-

ban és jobban tágulnak: hitünk és engedelmisségünk mértéke szerint.

Egyezményünk szellemében mindenekelőtt való kötelességünk az *igehirdetés* hűséges, életteljes végzése. Ezen azt kell értenünk, hogy most is *legfontosabb szolgálatunkra* becsületesen kell készülnünk. Készülés alatt nem csak imádságos, exegetikai, teológiai, stilisztikai, formai munkát értek, hanem ismernünk kell „híveink problémáit, életkörülményeit, örömeit, nehézségeit, a ki nem mondott, de nagyon izgatató kérdéseket, ellentmondásokat, amelyeket magukban hordanak” és ezekre is kell adnunk megoldást, útmutatást. Ha ez nem történik meg, akkor tovább ürülnek templomaink és méltán. Ezt a készülést végezhetjük magánosan, de végezhetjük szolgatársainkkal együtt is.

Kötelességünk a gyülekezet tagjainak *lelkigondozása, pásztorolása*. Mindenekelőtt a presbiterekkel kell komolyan foglalkoznunk akár presbitéri órákon, akár lélektől-lélekig, hogy sok lelki rövidzárlatot oldhassunk fel bennük. Hiszen nemegyszer a mi kétfenekű mondatainknak köszönhetik, hogy az igehirdetés nem feloldást hozott számukra, hanem további görcsöt. A barátság lelkével kell megbeszelnünk velük és a gyülekezet minden tagjával a mindennapok feladta kérdéseket.

Kötelességünk *közösségünk vezetőivel* megtalálni kapcsolatunkat. Ne csak akkor keressük fel őket, amikor valami kényszerű van, hanem érdeklődünk munkájuk felől és tegyük nyilvánvalóvá az egész városban, faluban, hogy tisztelettel, megbecsüléssel kísérjük munkájukat. Nagyon jól járható út az, amit egyik gyülekezeti lelkipásztorunk egyházlátogatáskor tett épen: a presbitéri gyűlés végén megbeszélte, hogy másnap ki hová vigyen követ az útépitéshez és ő maga is résztvett a köfejtő munkában.

Kötelességünk *községünk társadalmi munkájában* is résztvenni. Akár az iskola szülői munkaközösségeire gondoljak, amelyekben lelkésznek sokféle nagyon eredményes, megbecsült munkát végeznek. De lelkipásztorok számára kedves szolgálat a *békebizottságokban* való részvétel, meg a *Hazafias Népfront* munkájának külső vagy belső támogatása. Ha azután valami épül, pl. nálunk iskola építés folyik, amelybe bevonják a község lakosságát is, ebben is személyes adakozásunkkal, gyülekezeti támogatással vagy testi munkával szorgoskodjunk. Mindig ott és abban, ami éppen kínálkozik. Persze itt is döntő, hogy csendes és *úratos* lélekkel történjék szolgálatunk.

Kötelességünk *egyetemes egyházunk egységének munkálása* is. Ne azt nézzük egymásban, ami elválaszt, hanem amiben már a Lélek által egységre jutottunk és azt építsük tovább. Ragadjunk meg minden alkalmat, ahol együtt tanulhatunk és szeretetben egymáshoz közelebb juthatunk. Vegyük örömmel egyházunknak *ökumenikus* igyekezetét akár helyi, más vallású gyülekezetek irányában, — akár nemzetközi viszonylatban is. Más nemzetek fiai megbecsülik fáradozásainkat, csak mi ne becsülnénk? Örömmel olvashattuk pl. Dieter Frielinghaus megnyilatkozását, vagy milyen boldogan hallottam a hála szavait szlovákiai, csehországi és németországi atyafiak ajkán, amikor közöttük járhattunk. Vagy gondoljunk a Szovjetunióban vagy Kínában járt testvéreink szolgálatára, amelyek Krisztus egy egyházának épülésére

voltak közöttünk és közöttük is. Az októberi *Ökumenischer Pressedienst* arról is számot ad, hogy az USA-ban néhány ígihirdető közös predikációs könyvét adták ki, közöttük szerepel *Bereczky Albert* is. Ezzel a keresztyén egységet kívánják munkálni.

Egyházunk az ökumenikus munkában szép kezdeményezés részesévé vált, amikor nyitott szívvel vett részt a prágai *Keresztyén Békekonferencián*, majd annak állandó bizottságának tanácskozása számára Debrecenben adhatott helyet. Megindult szívvel olvastuk felhívását, hogy: *augusztus 6-án, reggel 8 órakor*, minden keresztyén templomban szólaljanak meg a harangok abban az időpontban, amikor Hirosimában háromszázezer japán felebarátunk pusztulása nyomán léptük át az atomkor szak küszöbét. Nagyon mély felelősségtől áthatva óv a felhívás mindeneket az atomháború borzalmaitól, sőt a káros kísérletek folytatásától is.

A másik életet tanítást a jelenlegi *hidegháború megszüntetése* érdekében küldték szét. E kérdésben nemrég olvastam a *Népszabadság* hasábjain nagyszerű londoni jelentést mostanában megjelent *Bernal* professzor „*Világháború nélkül*” című művéről. Beszámol arról, hogy az atomtudósok ma csaknem teljesen a tömegpusztító fegyverek gyártásán dolgoznak. Javaslatot tesz, hogyan lehetne és kellene ezt azonnal átváltoztatni az emberek jólétét szolgáló munkává. Ő ismerve a világ jelenlegi termelő kapacitását, kiszámította, hogy ha mindezt a munkát az életszínvonal emelésére fordítanánk, akkor a világ minden országában legalább olyan életszínvonal lenne, mint a régi ipari államokban. Ez még akkor is lehetséges, ha számításba vesszük a jelenlegi kettősított világ realitását. Ha azonban a hidegháborút tovább folytatjuk, akkor évszázadok kellenének ahhoz, hogy a világ gazdaságilag elmaradt részein is bekövetkezzék a gyógyító változás. De nem állnak rendelkezésünkre évszázadok, hiszen a következő száz év alatt a világ lakosainak száma megnégyszereződik és ha nem összpontosítjuk minden energiánkat a történelem során eddig sohasem tapasztalt méretekben a termelés, a kereskedelem és az alkalmazott tudományok fejlesztésére, akkor az emberiség legnagyobb részét szegénységre és nélkülözésre ítéljük. Nem elég tehát megakadályoznunk a háború kitörését, hanem meg kell nyernünk a békét is a hidegháborús kalmárokkal szemben. Ha ez nem sikerül, általános elszegényedés és pangás következik.

Bölcs lépést tett a Keresztyén Békekonferencia, midőn bizottságot küldött ki a hidegháború problémáinak tanulmányozására. Helyes lenne, ha a bizottság megismerné *Bernal* professzor könyvét is, amely megdöbbentő adatokkal szolgál. *Tízmillióra* teszi pl. azoknak a számát, akik közvetve vagy közvetlenül estek áldozatul a háborúnak és *százmillióra* teszi azoknak a számát, akikik nélkülözések miatt haltak meg. A világ katonai kiadása 1950 óta 99 milliárd dollárt tesz ki. Ez sokkal több annál, ami szükséges lenne az összes gazdaságilag

elmaradt ázsiai, afrikai és latin-amerikai országok gyors iparosítására. Minden adat, minden jel sürget, hogy mindnyájan összefogjunk és harcoljunk a „háború örültsége és a szegénység bünténye ellen”.

Benke Valéria művelődési miniszterünk méltatta a Keresztyén Békekonferencia munkáját. „Ha ragadozó jár körül, — mondotta — a pászornak kötelessége védeni a rábizottakat és harcolni a ragadozó ellen: ebben megegyezünk minden becsületes emberrel, aki felelősséget érez embertársai sorsa iránt, bármi is a meggyőződése a lelki élet dolgairól... Nagyon örülünk annak, ha azt tapasztaljuk, hogy az emberiség legjobbjai közül mind többen állnak csatasorba a békét fenyegető sötét erők ellen...” Zárjuk le ezt a gondolatsort *Heinrich Vogel* berlini professzor szavaival, aki nemrég járt Hirosimában: „A keresztyénység kötelessége leghatározottabban nemet mondani arra a kérdésre, hogy vajon szabad-e tömegpusztítás tárgyává tenni azt az embert, akit Isten annyira szeretett. Mivel az emberre igent mondunk, a háborúra, a tömegpusztító fegyverek alkalmazására nemet kell mondanunk.” Ennek a „nem”-nek hangos megvallása egyezményünk szelleméből is fakad.

Ökumenikus szolgálatunk mellett vegyük örömmel egyetemes egyházunknak minden igyekezetét, amivel *saját népünk* életének belső békességét, boldogulását kívánja munkálni. Egyezményünkéből is az a szellem árad, amit nemrég egy kis angol-szövegű írás foglalt össze találóan. Valamelyik *szovjet iskolában* a tanító beszélget a gyermekekkel mindarról, amit a nép nagy erőfeszítéssel elért eddig és amit ezután is el kíván érni a következő öt esztendő alatt. Az egyik gyermek ezt hallva, kijelentette, hogy ő most legjobban szeretne lefeküdni és olyan nagyot aludni, hogy öt év múlva kelne csak fél és akkor láthatná örömmel mindazt, amit öt év alatt építettek. A másik fiú azonnal ellene mondott: „Az nem érdekes: aludni öt évig. Én végig kívánom nézni, amit a mi népünk öt év alatt épít.” Ekkor megszólalt a harmadik: „Én pedig mindennek a felépítésében magam is, a saját kezeimmel kívánok résztvenni.” Urunk erre a harmadik lelkületre indította mindenkor tanítványait és nekünk is a Lélek által, meg az egyezmény szellemében is így kell résztvenni államunk minden jó munkájában, imádságunk és saját két kezünk és szolgálatai által!

Az a vallomás is, amelyet november 16-án mindnyájan, családunk felnőtt tagjaival együtt és gyülekezetünk szavazó polgáraival együtt megtehetünk, szintén az egyezmény szellemében történt, azt fejezte ki, hogy *hálásak vagyunk* mindazért a jó ajándékért, amit eddig kaptunk és *készek vagyunk* tevékenyen résztvenni a jövő építésében abban a bizonyos hitben: államunk és egyházunk *mindenkor, mindenben, a tárgyalások útján* megtalálja azt a lehetőséget, amely sétválaszthatatlanul egész magyar népünk testi, lelki építését szolgálja.

I. Madarász Lajos

Keresztyénségünk a szocializmusban

1. A kérdés felvetése.

Mielőtt témánk részletes kifejtéséhez kezdenénk, gondolkozzunk a téma felvethető variánsai felett. Mit mondanánk, ha erről kellene beszélnünk: Keresztyénség vagy szocializmus? Egyházunk és a nyugati keresztyénség néhány képviselője közötti párbeszédben ugyanis erről van szó. Kérdésessé teszik, hogy lehetséges-e a szocializmusban keresztyénség és ha igen, keresztyénségnek lehet-e mondani a keleten élő egyházak szolgálatát? Van aki előtt a kérdés csak vagylagosan lehetséges: vagy keresztyénség vagy szocializmus. Volt idő, amikor mi is így gondoltuk a dolgokat. A másik lehetőség ez lenne: Keresztyénség és szocializmus. Ebben a formában érezzük az éles ellentét feloldását és valami „tisztá” tanításra és elmélkedésre való törekvés igényét, egy akadémián „pártatlan”, vagyis minden kötelezettség nélkül történő elmélkedés, az etikai konzekvenciáig nem menő „semleges” állásfoglalás érvényesülését.

Témánk azonban így szól: Keresztyénségünk a szocializmusban. Ezzel a fogalmazással pedig elhatároljuk magunkat minden további kiterőtől, ugyanakkor pedig meghatározzuk teológiai gondolkodásunk egzisztenciális helyét mind térben, mind időben. Volt ugyanis idő, mikor így gondolkodtunk, mert így is kellett: Keresztyénségünk a szocializmus előtt. Emlékezzünk csak, mennyi félelmet, kétséget és nyugtalanságot ébresztett bennünk az a lehetőség, hogy egyszer valóban találkozzunk elkerülhetetlenül egyházi minőségünkben is a szocializmussal. Említenünk kell még azt a gondolkodásmódot is, amely így spekulál: Keresztyénségünk a szocializmus után. Nem ismeretlen előttünk ebből a szempontból a hamis utópiákkal önmagát és másokat mérgező, romboló „adventizmus”. És végül említjük, hogy van egy ilyesféle viszonyulás is a kérdéshez: Keresztyénségünk a szocializmus fölött. Mintha nekünk, csak azért mert keresztyének vagyunk, semmi közünk sem lenne mindahhoz, ami ma, a világ átalakulása és korszakváltása idején, körülöttünk, de bennünk is történik. Mintha az egyháznak, vagy annak egy részének az lehetne a feladata, hogy egy mindentől elvonatkoztatott steril, szellemi légüres teret teremtsen.

Mindezeket a számbavehető, sőt számbaveendő formulákat azért említjük, mert sokféle és sokféleképpen zavarják az egyházi közgondolkodást és vele együtt az egyház szolgálatát is. Azért említjük azt, ami *nem*, hogy jobban megértsük azt, ami *igen*, azt amiről szó van: keresztyénségünk a szocializmusban.

2. Helyzetünk

Valami módon, előbb vagy utóbb, szembe kell kerülnünk a problémával. Számomra a legélesebben az alábbi eset kapcsán jelentkezett. 1953 április 4.-e — nagypéntekre esett. Istentisztelet után, a templom szomszédságában volt a felszabadulási ünnepély. Templomból kijövet, az ünnepélyre tartva valaki megjegyezte: a tiszteletes úrnak oda *kell* mennie. Ez a *kell* gondolkodóba ejtett, mert megéreztem a megjegyzés hangsúlyát. Ünnep után beszéltem a megjegyzéstevővel erről a *kell*-ről, azzal

a hangsúllyal és abban a tartalomban, ahogyan én értem. Szóba került az a letagadhatatlan változás, ami községünkben 1945 óta, a szocializmus építése óta történt. Felmértük a mult és jelen közötti különbségeket. A régi iskolásgyermekek kantusát, meg a mai mackóruhákat. Az ő idejében szokásos sovány „tízóraikat”, meg az ő unokája bőséges uzsonnáját. Az egykori írástudatlanságot, ami miatt egyesek nem tudják használni az új énekeskönyvet, meg a mai héttantermes iskolát. A cselédlakások krétával elkerített lakóhelyiségét, ahol a szoba egyik felében lakodalmat tartott a cselédember, a szoba másik felében egy másik ember tudóbajával kínlódott. A régebben tavaszunként összeomló sárfalú házakat és a mai modern építkezési módot. Az egykori nagy kérdést, hogy ki vegye fel következő vasárnap az egyetlen társadalomképes nadrágot, meg a mai rádiót stb. stb. Végül megjegyeztem: nekem valóban el *kellett* mennem arra az ünnepélyre, de nem hatósági parancsra, hanem lelkiismeretből fakadó kényszer alatt, mert ezek a *tények* parancsolnak a *kell* erejével. — Ha mi a tények parancsoló erejét elhallgatjuk, ez a mi gyávaságunk a szocializmusban; ha ezeket a tényeket letagadjuk, vagy becsmételjük, ez a mi hazugságunk a szocializmusban, ha pedig ezeket a tudomásulvételt parancsoló tényeket meglátjuk és meglátatjuk, az a mi keresztyénségünk a szocializmusban. Keresztyénségünk; és több, mint becsületességünk, vagy tárgyilagosságunk, mert — eltekintve a tényektől, de odatekintve a minket magatartásunkban meghatározó Bibliára — eschatológiai hitünknek és reménységünknek szociális kritériumai vannak: Ennem adtatok! Innom adtatok! Felruháztatok! Befogadtatok! A szocializmus tényei a keresztyén embert odafordítják a Szentírásban említett szociális tartalmú tények meghallására és fordítva is, a Szentírás jó meghallása megvilágítja a keresztyén ember előtt a szocializmus tényeit.

3. Állásfoglalásunk lehetőségei.

Az elmondottak után is fenntartjuk annak szükségességét, hogy megvizsgáljuk a szocializmussal kapcsolatos állásfoglalásunkban érvényesíthető lehetőségeket.

1. Lehetséges egy *nemleges* viszonyulás. Mielőtt ennek az álláspontnak érdekében valamit gondolnánk vagy mondanánk, kétfelől is van meggondolni valónk. Az egyik: *hitünk* igazsága. Hitünk szerint Isten a történelem Úra. Isten gondviselői kegyelme érvényesül az emberi történelemben, a világtörténet folyamatában nemzedékről nemzedékre, vagy ami ugyanazt jelenti: korszakról korszakra. Nem esetlegesség vagy ismeretlen kielemezhetetlen szükségszerűség az, amit mi ókornak, középkornak, újkornak vagy legújabb kornak nevezünk. De hasonlóképpen nem szükségszerűségében ismeretlen tényezők azok, amik ezeket a korszakokat mint rabszolgatartó társadalmat, feudalizmust, kapitalizmust, szocializmust tartalmilag és történelmileg meghatározzák. Az utolsó idők felé történő események váltakoznak, de a változást az adja, Aki a változások között is változhatatlan valóság, „Akinél nincs változás, vagy változásnak

árnyéka" (Jak. 1: 17). Az örökkévaló, élő Isten műve az, amit mi a történelmi korok változásai-ban észlelünk úgy, hogy *örökkévalóságra* emlékeztet a *történelmi korok egymásutánja*, *élő* voltának bizonyága pedig az, amit mi a történelmi korokban mint *változásokat*, az élet jeleit figyelünk meg. — Ha pedig a történelmi korok változásaiban az *emberi* oldalt figyeljük, akkor — egy felszólalásból véve a gondolatot — az a megjegyzésünk, hogy amint pl. a kőkorszakból a bronzkorszakba való átmenet nem vita és emberi döntések eredményeként ment végbe és amint a bronzkorból a vaskorszakba való átmenet sem igényelte az emberiség elvi hozzájárulását, úgy a kapitalizmusból a szocializmusba történő átmenet is független attól, hogy akarjuk-e vagy esetleg tiltakozunk ellene. Független pedig éppen azért, mert hitünk szerint az élet eseménye a gondviselő Isten kegyelmének műve, amit tudomásul kell vennünk.

2. Lehetséges egy közömbös, *semleges* magatartás is a szocializmus kérdésében. Ha ez az álláspont egyházi módon próbálná magát igazolni, például legfeljebb az egyház ókorából, az oszlopszentekek és remeték szemlélődő és élettagadó világnézetéből meríthetné, vagy a középkori szigorú rendek reguláit tarthatná szemé előtt követendő példának. A *semleges* magatartást azonban sem a Szentírás, sem a reformáció nem igazolja. A prófétai és apostoli kerygma éppen úgy, mint a reformátorok teológiája és igehirdetése az érdekelt-ség szenvedélyével, vagyis a teljes szív, teljes lélek, teljes elme és minden erő telítettségével fordul a *via salutis*, közelebbről a megszenteltetés kérdései felé, felőli a maga korának minden komoly, az emberiséget érdeklő etikai problémáját. (A szegények, kizsákmányoltak ügye, a fényűzés kérdése, a háború és béke, az emberi társadalmi rendek, az állam problémája stb.) Számunkra nem a remeteség vagy szerzetesi morál a jó egyházi örökség, hanem a bibliai bizonyosság és a Reformáció öröksége. Ami ezen kívül, sőt ezzel szemben történik az egyházban, az egy másik kegyességi vonal, az individualista, szektás elkülönülés vonala, a bibliai farizeus teológiája: „Hálát adok Uram, hogy nem vagyok olyan...” (Luk. 18:11); legjobb esetben olyan kegyességi irány, amely az egyén üdvösségének kérdéséig (finis intermedius) eljut, vagy amit bizonyos polemikus-apologetikus történelmi helyzet tesz érthetővé és megindokolttá (Wie kriege ich einen gnädigen Gott?), amely azonban teológiai gondolkodásunknak az Igében kitűzött célját, (finis ultimus), az Isten dicsőségének szolgálatát nem éri el, mert nem is érti.

3. És végül lehet *igenlő* álláspontunk a szocializmus kérdésében. Mielőtt ebben az irányban tovább mennénk, szükséges megvizsgálnunk, milyen indulatból származó igenlésekkel találkozunk. Van egy olyanfajta készség, amelynek mélyén az *opportünizmus* a mozgató erő. Ez az igenlés, helyeslés végső fokon a társadalmi, vagy anyagi karrierizmust igyekszik leplezve érvényesíteni. Nem dicsekedhetünk azzal, hogy egyházi életünk teljességgel mentes volna az ilyen értelmű „lojalitástól.” Van egy olyanfajta igenlés is, amely elfogult *rajongásból* származik. Ezzel szemben idézzük figyelmeztetésül Kálvint: non considerasti, quanti ponderis sit peccatum! Az emberi történelem során minden időszerűen sorakerülő emberi erőfeszítés, az ember műve, te-

hát, a bűnös ember műve, (homo sum = peccator sum) és ezért eleve nem lehet azonosítani az eljövendő istenországával. Ha pedig ezt a tényt, bár természetesen nem ebben a fogalmazásban, de hasonló tartalommal vallják a szocializmust építő tényezők is és ezért szükségszerűen állandóan javítanak, korrekciót alkalmaznak a munkamenet tempóján és módszerein (például XX. pártkongresszus), mennyivel inkább kell tudnunk ezt nekünk teológusoknak, az egyháznak, amikor az igent kimondjuk. Párhuzamot látunk a szocializmus által értelmezett kritika és az ítélet, valamint az önkritika és a bűnbánat fogalmai között. Bár tisztában vagyunk azzal, hogy a fogalmakat ebben az esetben sem szabad felcserelnünk, vagy összezavarnunk, de említjük azért, hogy eleve kizárjuk a keresztényen votumból a rajongás általánosító tévedéseit. Ha mi a szocializmusra igent mondunk, az csak az Igéből vett meggyőződésünk alapján történhet, vagyis teológiai indokolású lehet, tehát nem privátvélemény, hanem az egyház elkötelező hangja lehet. Kérdésünk az, hogy van-e ilyen keresztény igenlés és mit jelent ez tartalmilag, mint keresztényen bizonysgtétel a szocializmus kérdésében?

4. Teológiai alapvetés

A) Elvi szempontok.

Fil. 2:6—8, 11. — A Biblia, Jézus Krisztus ön-maga-megüresítéséről, a maga-megalázásáról és ennek következményeként uraságáról beszél. Az összefüggést így értjük: a *tapeinosis* és *kenosis* a *küriotes oka*, a *küriotes*, a *tapeinosis* és *kenosis* következménye. Vagyis: Jézus Krisztus úgy Úr és azért Úr, mert önmagát merüresítette, önmagát megalázta, egyszóval mert szolgáló formát vett fel. Jézus Krisztus úr-volta a szolgáló forma alázatában történik. Miközben megüresítette és megaláza magát, azonközben és ezzel egyszerre gyakorolta úr-voltát. Ez a megállapítás érvényes a testtelétel csodájára, a karácsony titkára, de érvényes a megigazítás és válságszerzés művére, a nagypéntek és húsvét titkára is. Mind a kettőben Jézus Krisztus, az Úr cselekszik önmaga által, önmagával, mind a két eseményben isteni természete rendelkezik emberi természetével. Amint Jézus Krisztus, a Szentháromság második személye egy az ő személyében, úgy isteni és emberi természete, Úr-léte és szolgáló-formája is egy őbenne. De ugyanúgy értjük ezt a karácsony és húsvét közötti időre is, egész emberi élettörténetére. Ami az alfa és omega, a születés és feltámadás között történt Vele és Általa, ugyanúgy a szolgáló formában gyakorolt uraságról beszél. Ez pedig azt jelenti, hogy Jézus Krisztus urasága formai szempontból az ön-maga-megüresítése és ön-maga-megalázása szolgáló formájában történt, tartalmi szempontból pedig az Ő prófétai, királyi és főpapi tisztének felvétele és betöltése által. *Ahogyan* a prófétai, királyi és főpapi tiszt felvétele és betöltése történt, az a *szolgáló* forma, *amit* pedig a prófétai, királyi és főpapi tiszt betöltése jelent, az Jézus Krisztus *urasága*. Jézus Krisztus úgy Úr a szolgáló formában, hogy a tanítványok lábmosásáig alázódik meg, de éppen ebben az alázatban ismeri fel benne az Urat Péter, előbb tiltakozva: „Uram! Te mosod meg az én lábaimat?” (Ján. 13:6). aztán kérlelve:

„Uram! Necsak lábaimat, hanem kezeimet és fejemet is!“ (Ján. 13:9).

És Jézus Krisztus szolgáló-uraságából eredő minden tevékenységét az Atyaisten dicsőségére cselekszi. Ezért könyörög a Gecsemánéban így: „Mindazáltal ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint Te“ (Mát. 26:39). És azért adja át a gúnyolókat végső intézkedésre az Atyának: „Atyám, bocsásd meg nekik...“ (Luk. 23:34) és azért adja át magát a váltságszolgálat utolsó földi pillanatában az Atyának: „... a Te kezeidbe teszem le az én lelkemet“ (Luk. 23:46).

Az Ige megállapítása, hogy „Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére“, éppen a szolgálai forma és az ebben való cselekvő aktivitás által azt is jelenti, hogy Jézus Krisztus *nem önmagáért* van és cselekszik, hanem az *emberért* van és cselekszik. Jézus Krisztusban az ember, a szolgálai Isten dicsőségére van, vagyis az Atya akaratának végrehajtása érdekében, de ugyanakkor fordítva is: *Jézus Krisztusban, az Ó Úr-volta, isteni természete az emberért van*. És most ezt az utóbbi tételünket hangsúlyozzuk: Jézus Krisztusban Isten az emberért van a testléletben, a kereszthalálban és a feltámadásban. Isten az emberért van, amikor a testlélet által és a kereszthalál eseményében isteni természetét elrejtve emberi természetét kijelenti és Isten az emberért van a feltámadásban, amikor az emberi természete elrejtésében isteni természete elrejtését, Úr-voltát kijelenti. Jézus Krisztusban Isten az emberért van — és nem önmagáért mert, „Öbenne nem volt bűn“ (1. Ján. 3:5, 1. Pét. 2:22 és Luk. 23:4).

Amikor pedig azt mondjuk, hogy Jézus Krisztusban Isten az emberért van — és nem önmagáért — mert Ő így Úr és mert Ő így van az Atya Isten dicsőségére, akkor az emberen *nem* valami minősített embert értünk, hanem az embert, azt az embert, akinek megigazításáért lett Isten az emberért. Azt az embert értjük, aki az egyházban és a világban él. Az egyházban úgy, hogy közben a világban is, a világban úgy, hogy nem feltétlenül az egyházban is. Jézus Krisztusban ugyanis a szolgálai forma nem abban minősített, hogy egyházi vagy világi szolgálai forma, hanem kizárólag abban, hogy *emberi-szolgálai* forma. És Jézus Krisztus nem az egyház vagy a világ, hanem különlegesen az Atyaisten dicsőségére vette fel a szolgálai formát, Jézus Krisztus emberi természete az egyházban és a világban élő ember földi létformája, mert Jézus Krisztus az egyháznak és a világnak egyszerre Ura, sőt az egyházban és a világban egyszerre, éppen egyetemes emberi természete által Isten dicsőségére cselekszik. Az egyházban úgy cselekszik Isten dicsőségére, hogy közben az egyházban élő emberek tudnak az Ő voltáról, mert az Ige alapján hisznek Benne. A világban pedig úgy cselekszik, hogy a világban élő emberek, akik nem hisznek Benne, nem is tudnak az Ő uraságáról, mert az Ige nem szólítja meg őket. De a differenciáltság nem Jézus Krisztusban, nem az Ő uraságában van, hanem csak az emberek között. Ez azonban az Ő egyszemélyben gyakorolt kettős uraságán semmit sem változtat, már csak azért sem, mert az emberek között kétségtelenül fennálló differenciáltság végső fokon nem is ebben a világban, hanem az eljövendőben lesz nyilvánvalóvá és annak megítélése nem a mi

feladatunk (Lásd a magvetőről szóló példázatot Mt. 13:24—30 különösen 30. v.).

Eddigi megállapításainkat konkretizáljuk a továbbiakban a krisztológia másik tételén, a testléleten: „Az Ige testté lett“ (Ján. 1:14). A Szentírás tanítása szerint ez azt jelenti, hogy Jézus Krisztusban Isten Fia, a Logos, isteni természetéhez felvette az emberi természetet (assumptio carnis), vele való életközösségre emelte. Ez a történelmi egyszeri életközösség Isten és ember között, az Isten és ember közötti *kegyelmi-azonosság*, (gratia unionis). *Kegyelemből* való azonosságról szólunk, mert az ember *fel-vételéről*, elfogadásáról van szó, de *azonosságról* beszélhetünk, mert Jézus Krisztus egyszeri-történelmi személyében Ő az, aki bűnt soha nem ismert, aki a születés és fogantatás csodája által alkalmas lehetett arra, hogy a Logos hordozója legyen. Viszont Jézus Krisztus emberi természete által az ember, vagyis minden ember, *kegyelemből való hasonlóságban* is van Vele, mert emberi természetében a mi emberi természetünket is felvette, elfogadta, magához emelte, vagyis adoptálta (gratia adoptionis). Újra *Kegyelemről* beszélünk, sőt most még inkább, mert újra az emberről, sőt most igazán az emberről van szó, de csak *hasonlóságra* emelő kegyelemről, mert most a *bűnös* embert kiválasztó felemelése történik a Jézus Krisztussal való életközösségre. Innen értve mondjuk, hogy Jézus Krisztus a világ Ura, amikor világon az egyházat és a nem-egyházat, vagyis az egyházban élő és az egyházban nem élő embert értjük. (A teológiai kozmológia éppen Jézus Krisztusban mindig teológiai anthropológia.) És innen értve mondjuk, hogy Jézus Krisztus urasága Isten dicsőségére úgy történik, hogy a Vele való kegyelmi hasonlóságba felemelve és a Vele való kegyelmi szövetségre kiválasztva, a világban, de a világ által is történik. (A világban ebben az esetben az egyházon belül és kívül élő emberiséget értjük). Jézus Krisztus cselekedete a világban, a világ cselekedete Jézus Krisztusban. „Amennyiben megcselekedtetek eggyel az én legkisebb atyámfiak közül, énvelem cselekedtetek meg“ (Mt. 25:40) — mondja a király a jobbkeze felől állóknak. Nyilvánvaló, hogy akik Jézus Krisztussal cselekedtek, azoknak cselekedetében Jézus Krisztus volt a cselekvő. Jézus Krisztus cselekedetét felismerhetjük a világban, ahol az ő cselekedete a világnak Vele való kegyelmi hasonlóságra történt felemelése által történik.

Figyelmeztetnünk kell, hogy Jézus Krisztus cselekedete és a világender cselekedete sem identitásban, sem kontinuitásban minczen! Eleve el kell reteszelnünk minden rést a teológia naturalis bármily formában történő beszívárgása elől. Nem arról van szó, mintha az ember és a világ cselekedete önmagában azonos lenne Jézus Krisztus cselekedetével (valami maradék istenképűség folytán) és nem arról van szó, mintha a világ és benne az ember cselekedete önmagában meghosszabítása, folytatása lenne a Jézus Krisztus cselekedetének (creatio continua) a történelemben, hanem arról van szó, hogy ami a világban a Jézus Krisztusban való hit és engedelmisség által történik, tehát a Vele való kegyelmi hasonlóságban, ott Jézus Krisztus Lelke munkálkodik, ott — tudva vagy tudatlanul — érvényes a negatív csengésű Ige pozitív mondanivalója: „nálam nélkül semmit sem cselekedhettek“ (Ján. 15:5b) és: „... amiképen én

cselekedtem veletek, ti is akképpen cselekedjétek" (Ján. 13:15). Viszont, hogy a Jézus Krisztussal való kegyelmi hasonlóságba emelt ember cselekedete mennyire nem az egyház automatikus (ex opere operato) képessége, mutatja az, hogy a tanítványok önmagukban képtelenek Krisztus cselekedetét végrehajtani. „Ekkor a tanítványok... mondanak neki: Mi miért nem tudtuk azt (ördögöt) kiűzni?" (Mt. 17:19). Ugyanakkor valaki, aki nem tartozott a tanítványok közösségébe — feltehetően szándékosan és tudatosan kerülte Jézus társaságát — kiűzte az ördögöket. „Mester, látánk valakit, aki a te neveddel ördögöket űz, aki nem követ minket (Lukácsnál: téged nem követ, 9:49) és eltiltók őt, mivelhogy nem követ minket. Jézus pedig mondta: Ne tiltsátok el őt... (Mt. 9:38). Nem arról van szó, hogy a világ önmagában, valami Istent felismertető második kijelentés helyére állhatna, és nem is arról, hogy az emberi természet önmagában hordoz valami olyan képességet, ami az Isten szerint való, Jézus Krisztusban történő cselekedetre alkalmassá tenné, hanem arról, hogy semmi nem történik a világban Isten akaratán kívül, és ami a világban, mint megítélt rossz történik, az sem az Ő tudatán és beleegyezésén kívül történik (voluntas efficiens, v. permittens). Vagyis, ami a világban és a világ által történik, az a Jézus Krisztussal való kegyelmi hasonlóság folytán, az Ő Lelkének erejével történik. Jézus Krisztus, az élő Ige, Isten cselekvő személye az egyházban is és a világban is. Az egyházban, mint Isten megigazító kegyelme, a világban, mint Isten gondviselő kegyelme, de mind a kettőben Jézus Krisztus által. Hiszen a gondviselés sem az Atyától és Fiútól, a teremtéstől és megigazítástól független valami „harmadik“ világfenntartó tényező, hanem Istennek a Jézus Krisztusban való olyan cselekedete, amely a teremtés és bűneset után is érvényes. Jézus Krisztus a teremtésnek és a gondviselésnek is „eszköze“, szempontja.

Jézus Krisztusnak adatott minden hatalom mennyen és földön (Mt. 28:18), ezért mondja Pilátusnak, a világi hatalmasságnak: „Semmi hatalmad nem volna rajtam, ha felülről nem adatott volna néked" (Ján. 19:11a). Jézus Krisztus így Őr a világban és a világ hatalma által is. Értelemszerűen tanít erre az ószövetségi történelem, amikor arról ad számot, hogy Isten, Izrael Ura, megszünteti ugyan Izrael évszázados teokratikus berendezkedését, a nemzeti királyságot, de nem ejti ki a maga hatalmas köréből, hanem Izrael a fogságban való élet nyomorúságai közepette is, és fogságból való szabadítása által is megmarad Isten hatalmában. Nabukodonozortól Ciruson át Dáriusig — és aztán is — Isten a szent történetet a profán történetbe ágyazza, a választott nép fölé pogány hatalmasságokat rendel, de a pogány hatalmasság Izrael története során Istennek a Jézus Krisztusban való gondviselésében szolgál, Izrael javára. Az ószövetségi egyház és az állam itt is élesen szétválók és megkülönböztetendő, mint ahogy megkülönböztethető Istennek az egyházban és az államhatalom által való rendelkezése is, de végeredményben mind a kettőben ugyanaz az isteni hatalom munkálkodik. Nabukodonozor, Isten igazságos ítéletét hajtja végre, mikor a bűnt bünteti. Cirus, Isten kegyelmének eszköze, mikor Izraelt szabadon bocsátja, és Dárius Isten gondviselését cselekszi, mi-

kor a templomépítés és a várfalak felépítésével új békekorszakot nyit Isten népe számára. És közben Isten egyazon kegyelmének két iránya olyan közel kerül egymáshoz, hogy Ézsaiás így írhat Cirusról, a profán történelem képviselőjéről: „Ki Cirusnak ezt mondja: Pásztorom ki véghez viszi minden akaratomat...“ (És. 44:28). „Így szól az Őr felkentjéhez (Krisztus—Messiás), Cirushoz, kinek jobbkezét megfogám...“ (És. 45:1). Jézus Krisztus, a Pásztor és Felkent Őr, a világban, a világ felett és a világ által. Az idézett igében szinte elmosódnak a határok Izrael szolgálata és a perzsa király szolgálata között, az egy és közös Őrnak való engedelmisségben.

Jézus Krisztus Őr az Atya Isten dicsőségére. Ez, amint mondtuk, körülírása annak, hogy Isten az emberért van. Most pedig, továbbmenve, részletezzük: Isten az ember igazságáért, az ember szabadságáért és az ember békességéért van. Mert Jézus Krisztus prófétai szolgálatában az igazságot hirdette, az ingyen kegyelemből történő megváltás igazságát, mert Jézus Krisztus főpapi áldozata az embernek bűntől, kárhozattól való megszabadításáért történt és mert Jézus Krisztus királyi tisztében, mint békekirály, Igéje és Szentlelke által az embert, Istennel való megbékélésben kormányozza. „Én azért születtem és azért jöttem e világra, hogy bizonyosságot tegyek az igazságról" (Ján. 18:37). „Azért, ha a Fiú megszabadít titeket, valósággal szabadok lesztek" (Ján. 8:36). „Békességet hagyok néktek, az én békességemet adom néktek". (Ján. 14:27). Jézus Krisztus az ember igazságának, szabadságának és békességének művét hiánytalanul elvégezte. Jézus Krisztus, az ember igazságát, szabadságát és békességét, amit az ember maradék nélkül elveszített a bűneset által hiánytalanul helyreállítja, mert megújította a kegyelemből való szövetségi viszonyt Isten és az ember között. A Jézus Krisztusban helyreállított szövetségi viszony pedig, vagyis az a tény, hogy Jézus Krisztusban Isten az emberért van, mélységében azt jelenti, hogy ez a Jézus Krisztus szolgálata által történt, szélességében azt jelenti, hogy ez az egész teremtett világra nézve történt, távlati céljában pedig azt jelenti, hogy a teljesség helyreállítása érdekében történt, a profán és szent, az egyház és világ egybeszerkesztésének igényével történt.

B) Következmények.

Isten, a Jézus Krisztusban gyakorolt gondviselő kegyelmével irányítja a világ mai történelmét is. Mit kell és mit lehet meglátnunk Isten gondviselő kegyelméből a történelem mai eseményeiben, a szocializmus építésének mai korszakában. Azt, hogy *tetszett Istennek bölcsességében és szeretetében, a Jézus Krisztus prófétái, főpapi és királyi viszte által értünk, az emberért való munkáját, az Ő igazságát, szabadságát és békességét, a politikai, gazdasági és társadalmi erőfeszítések képében, a világban láthatóvá tenni, mert Jézus Krisztus az Őr az egyházban és a világban. A szocialista rend fő szempontjai: az igazságosabb társadalmi rend, a kizsákmányolás alól felszabadított gazdasági élet és az emberiség békés együttélése. Nem szükséges nekünk és ezen a helyen bizonyítani, hogy a szocializmus célki-*

tűzése és harca az elnyomott, gyarmati és félgyarmati sorban élő népek egyenjogúsításának igazságáért, a gazdasági kiskorúságban tartottak anyagi felszabadításáért és a világbéke megteremtéséért és biztosításáért folyik. Azt kell meg látnunk, hogy a Jézus Krisztus prófétái, főpapi és királyi szolgálatának eredménye, a tökéletes igazság, szabadság és békesség követelésében gyümölcsozók, hogy az igazságosabb társadalmi rend, felszabadított gazdasági termelés és elosztás és a békés együttélésért vívott küzdelem képe és jele annak, hogy Isten ezekben a dolgokban van az emberért a világtörténelem mai eseményei között. Ha pedig Isten gondviselő kegyelmének művét, az ember iránti szeretetét ezekben a jelekben mutatja meg, akkor ebből számunkra, az egyházra, az a gyakorlati elkötelezés járul mint szükségesség és mint lehetőség, hogy az idealista filozófia által devalváló és elszínteledezt bibliai-theológiai fogalmainkat mind a tanításban, mind az igehirdetésben, a Szentírás és a reformáció szellemében újra reálisá és konkrétá tegyük. Az egyház nagy etikai kérdése: „Mit cselekedjünk atyámfiai” (Csel. 2:37), választ nyer az egyház mai etikai felismerésének megszólaltatása által. Természetesen, nem mi, mint egyház vagyunk azok, akik az igazságosabb társadalmi rend politikai feltételeit megteremtjük; nem mi, mint egyház vagyunk azok, akik intézkedünk a gazdasági élet új feltételeinek, a javak szétosztásának tárgyában, és nem mi, mint egyház vagyunk azok, akik a nemzetközi politika világbékére irányuló erőfeszítésének ügyében élénjárunk. De mi, mint egyház vagyunk azok, akik ezekben a dolgokban felismerve az evangélium — Isten az emberért Jézus Krisztusban — üzenetét, a magunk eszközeivel, módszereivel felhívjuk a gyülekezet figyelmét az evangélium üzenetére és a gyülekezet hitét, az evangélium üzenetének hirdetése által tartalmilag gazdagítjuk.

Még két dolog van, amire ebben az összefüggésben rá kell mutatnunk:

1. a szocializmus által munkált társadalmi igazságosságra való törekvés, gazdasági felszabadításra való igénytartás és a békés együttélésre irányuló erőfeszítés, a mai társadalom *szolgai formája* által történik, amely szolgai életformán a *proletariátust* értjük. Jézus Krisztus az ember, a maga korának proletár társadalmi rétegéhez tartozott. Úgy is mondhatjuk, hogy a proletár-ember formáját öltötte magára. Bár ennek a megállapításnak nem kívánunk különösebb hangsúlyt adni, mégis többre gondolunk, mint tisztán stiláris fordulatra. Formai szempontból nézve, úgy volt proletár-ember, hogy: „Nem vala nekik helyük a vendégfogadó háznál” (Luk. 2:7), hogy a názareti ácsmester házában nevelkedett, hogy lakóhelye a szegényebb és megvetettebb Galilea volt, hogy: „az ember fiának nincs fejté hová lehajtania” (Mt. 8:20), hogy „Mária... helyezteté őt a jászolba” (Mt. 2:7) stb. Tartalmi szempontból pedig gondolunk Jézus Krisztusnak Keresztelő János közvetítésével, az esszenusok szektájával való kapcsolatára. Az ún. Holt-tengeri iratok felfedték, hogy Keresztelő János kapcsolatban állt a Júdea pusztájában élő és tanító esszenusok vallásos közösségével, egy, a maga korában proletár társadalmi közösséggel. Itt gondolunk Keresztelő János külső megjelenésére és életmódjára is, de

még inkább, a Jordán pusztájában elhangzott prédikációjára. Ebben a megtérésre intő beszédben (Luk. 3:8—14) a sokaság kérdésére azt válaszolja, hogy „akinek két köntöse van, egyiket adja annak, akinek nincs, és akinek van eledele, hasonlóképp cselekedjék”, vagyis a metanoia-megtérés feltételül és gyakorlati feladatául a *társadalmi igazságot* is hirdeti. A vámszedőknek azt parancsolja, hogy „semmi többet ne követeljenek, mint ami előtökbe van adva”, — a történelmi szituáció ismeretében mondhatjuk, a *kizsákmányolás, a gazdasági visszaélések* bűnéből követel megtérést, és végül a katonáknak szól az a parancsa, hogy „senkit se háborítsatok, se ne patvarkodjatok”, ami azt jelenti, hogy *őrizzék meg a békességet*. Ez a Jézus Krisztus előtti — és korabeli esszenus — proletariátus követelménye lehetett aminek a pusztai próféta hangot adott, ezekben a feltételekben szabva meg az esszenus szociálreformerek gondolatait. Természetes, hogy a Keresztelő János által hirdetett igazság, szabadság és békesség nem az, amit az utána jövő Messiás megvalósított, megteremtett, de előhírnöke annak, hiszen Keresztelő János prófétája Jézus Krisztusnak. Ő Isten igényét hirdeti meg, de aki utána jön, mert előtte volt, az fogja megvalósítani azáltal, hogy magára veszi a világ bűneit (Ján. 1:29).

2. A másik megjegyzésünk az, hogy per analógiám, beszélhetünk arról a hasonlóságról (nem azonosságról), ami Jézus Krisztusnak a világ egészéért való megváltó munkája és a szocializmusnak az egész viágra történő igénytartása között van. Ez az analógia pedig arra hívja fel a figyelmünket, hogy jóllehet, a társadalmi kibontakozás és az eschatológia egészen más dolog, de az eschatológiai reménység arra az ígéretre támaszkodik, amely szerint az eljövendő és megvalósuló istenországa nem egyház lesz, hanem a templom nélküli város (Jel. 21:22), a mennyei politeuma. Nem az *Ekklesia tu theu*, hanem a *basileia tu theu*, a végső és tökéletes Igazság, Szabadság és Békesség megvalósulása által. A Szentlélek kiteljesedésének eschatológiai korszakában nyilvánvalóvá lesz, hogy Isten valóban az egész világot (egyházon belüli és egyházon kívüli) szerette Jézus Krisztusban, mert az egész teremtett világ részesül majd az Isten dicsőségének mennyei szolgálatában (Jel. 5:13). Ezért kell látnunk az örökkevalóság szempontja alatt is a gondviselő kegyelem mai jeleit, hiszen a keresztyén reménység az egész teremtettség beteljesedését várja. Ha pedig az Ige bizonyága szerint ez így van, akkor kérdezzük: szabad-e az egyháznak felismernie azokat a jeleket, amelyeket Isten ma ad az egyháznak éppen a szocializmus történelmi kategóriái által, a teljességében földi vonatkozású igazságosság, szabadság és békesség szempontjai alatt? Éppen ma! Vagy fordítva tegyük fel a kérdést: szabad-e érdektelenül elmennünk ezek mellett a jelek mellett (esetleg tudatosan szembefordulni velük), éppen ma, nekünk, akik az Igéből azt a parancsot nyertük, hogy: „Ma, ha az Ó szavát halljátok, meg ne keményítsétek a ti szíveiteket” (Zsid. 4:7). Nem esünk bele semmiféle szektás rajongásba és nem lessük az idők jeleit a végső dolgok bekövetkezésének biztos tudatában, azt is tudjuk, hogy ezek a jelek és a mögöt-

tük érvényesülő emberi-etikai fáradozás az emberi természet és a történelmi körülmények folytán magán hordja a jóban fáradozó emberi viszonylagosságot (hominum confusione, sed Dei providentia), de minden relativitás mellett és ellenére is, szabad és kell hinnünk, hogy ezekben a jelekben Istennek a Jézus Krisztusban érvényes és munkálkodó kegyelméért vagyunk hálásak. Meg kell látnunk, hogy az a Legfőbb Jó, amely Jézus Krisztusnak az Isten dicsőségére való uraságában, mint tökéletes Igazság, Szabadság és Békesség már megtörtént, ma a szocializmus által, mint földi igazságosságra, szabadságra és békessegre való törekvés történik, hiszen — hitünk szerint — abból a forrásból táplálkozik és ered, és afele a torkolat felé mutat.

5. Fenntartások.

Az egyháznak lennie kell teológiai munkásságának. Ez az egyházi tevékenység az igehirdetés tisztaságának megőrzéséért történik. A mi kérdésünkben is. Arra kell vigyáznunk, hogy amit az Igéből felismertünk, azt kimondjuk, másfelől pedig csak annyit és azt mondjuk ki, amit az Igéből ismertünk fel. Ebben a kérdésben is. Ez pedig azt is jelenti, hogy az egyház teológiai szolgálata mindig fenntartásokkal dolgozik. Nem jó teológus az, akinek nincsenek fenntartásai, mert nem örködik az egyház bizonyágtételének bibliai tisztasága felett. Ebből a fenntartásból következik az, hogy pl. amikor Jézus Krisztus munkájáról szólunk, akkor az igazságot, azonosságot és tökéletes valóságot említjük, amikor pedig az emberi dolgokról szólunk, akkor hasonlóságról, jelekről és analógiáról kell beszélnünk. Az óvatosság helyénvaló és szükséges, mert a tiszta tanítást külső és belső kísértések veszik körül. A belső kísértésekről, mint speciális teológia-dogmatörténeti kérdésekről most nem szólnunk. Annál inkább kell említenünk, kérdésünkben a külső kísértés lehetőségét.

Jézus Krisztus műve és az ember műve témánkban (kereszténységünk a szocializmusban) megfordíthatatlan hibaeli-logikai sorrendben következik egymás után. A sorrend megfordíthatatlan adottság. Ezt így fogalmazzuk: Az Ige testté lett, — de a test nem Ige. A Kijelentés az időben történt, — de az idő nem lett kijelentéssé. Isten a történelemben, az ember Jézus Krisztus által jött ebbe a világba, — de a világ története egyetlen ember által sem jelenti és semmiféle emberi alkotásban vagy rendben sem valósítja meg Isten Országát. Vagyis, nem kijelentés a szocialista ember műve sem és nem Isten országa a szocializmus társadalmi rendje sem. A szocializmus építésének története nem egy újabb Szentírás és ennek eseménye nem Ige, nem textus és nem téma igehirdetésünk számára. Amíg ezt a viszonyt és sorrendet teológiai munkánkkal így látjuk és így biztosítjuk, amíg a feltétlenül szükséges szétválasztása az együvé nem tartozó dolgoknak így biztosítva van, addig beszélhetünk arról, hogy mint egyház és mint nem-egyház munkatársai vagyunk Istennek a szocializmus építésében. Mihelyt abban a sorrend megfordul, és a jó viszony felbomlik, vagyis mihelyt arról lenne szó, hogy a szocializmusban isteni kijelentést lássunk,

a szocializmus építésében Szentírás, Igét ismerjünk fel, vagyis hirdessük a szocialista embernek Istent megillető dicsőségét és Jézus Krisztusban felismert uraságát, mihelyt a szocializmus megváltás-igénnyel lépne fel, akkor teológiai szolgálatunk jelző-berendezése a fenntartások status confessionis helyzetére figyelmeztetne: „Istennek kell inkább engedelmessé válni, hogy nem az embereknek!” (Csel. 5:29.) Jogosult és kötelező minden fenntartás érvényesítése akkor, ha a világ az egyház szentélyébe kísérelne meg behatolni, ha valami cezaropapista igénnyel az igehirdetés tartalmát kívánná befolyásolni és meghatározni, ha az *eritis sicut Deus* (Gen. 3:5) álvangéliumát hirdettetné az egyházzal, ha a *ius in sacris* szabadságát nem tartaná tiszteletben és nem biztosítaná annak szabadságát. De amíg ezek a kísértések nem forognak fenn, — és az egyháznak feltétlenül kötelessége, hogy a maga részéről a legmesszebbmenőkig elmenjen, hogy elkerülje azt a szituációt, aminek következtében valami ilyen helyzet előállhat — addig a fenntartások öncélú hangoztatása és gyakorlata — nyiltabb, vagy burkoltabb formában — az egyház rossz lelkiismeretéről tesz bizonyosságot, félelemről beszél és előbb-utóbb az egyház kishitűségéből eredő megengedhetetlen egyházmentéssé lesz.

De nézzük meg, hogy mi a konkrét helyzet? Mi az, ami jelenlegi egyházi helyzetünket ilyen vonatkozásban meghatározhatja? Egy elvi és egy gyakorlati tényre mutassunk rá. 1. Kádár János elvi jellegű megállapítására gondoljunk, aki — értelemszerűen idézve — azt mondta, hogy mi, egyház és papok és hívők higgyünk, mert különben nem lennénk egyház és papok és hívők. Ezenkívül pedig fogadjuk el a szocializmust építő Magyar Népköztársaságot hazánknak. A szükséges szétválasztás világos formában és hálára kötelező módon, megnyugtatóan megtörtént (mások által és más alkalomból is). Ha mi ebben a szétválasztásban taktikát és politikai manőverezést látnánk, akkor éppen, mint egyház nem tudnánk, hogy mit jelent a nyiltszívűség és kötelező bizalom, ami nélkül egész egyházi magatartásunk nagyon kérdésessé és viszontbizalomra méltatlanná válnék a kívülállók előtt, pedig éppen az egyház feadata, hogy „... jó bizonyosága is legyen a kívülvalóktól” (I. Tim. 3:7). Másfelől azt sem tudnánk, hogy mit mondott Jézus Krisztus az egyház Ura és Feje, amikor így szólt: „Ne aggodalmaskodjatok a holnap felől, mert a holnap majd aggodalmaskodik a maga dolgai felől” (Mt. 6:34).

2. De gondoljunk arra is, hogy ha egyházunk két évvel ezelőtti és azt követő állapotát nézzük, szétzilált, sok vonatkozásban demoralizált és ruinalt lelki állapotában, könnyen el tudjuk képzelni, hogy egy rosszindulatú, vagy bizalmát elveszített államhatalom mit tehetett volna ezzel az egyházi szervezettel? És mérjük fel ezzel szemben azt a segítséget, amit az államhatalom a romok eltakarításában, az újraépítésben végzett és mint legfontosabbat, jegyezzük meg, hogy a fentebb idézett nyilatkozat ezek után hangzott el! Sapienti s...

6. Széttétekintés és visszapillantás.

Szinte közhellyé vált a világ kettészakadásáról, az érdekek polarizálódásáról beszélni, pedig nem szabad, hogy közhellyé legyen éppen az ellentétek-

ben feszülő, súlyosan fenyegető veszélyek miatt. Sejtjük, hogy egy kibukkanó háború milyen azonnali és a sugárzásveszély miatt milyen távolabbi katasztrófát zúdítana az emberiségre. Egy közismert kifejezéssel élve, ez a *vasfüggöny-probléma*. Emlékeztetek arra a szituációra, amit a Helyzetünk c. fejezet alatt említettem, amiben számomra a Keresztyénségünk a szocializmusban problémája akkor olyan élesen jelentkezett. Ebből eredően tegyük fel általánosan a kérdést: mit jelent az, ha a templomból — nagypénteken! — kilépő gyülekezet, vagy annak egy része, ha csak kis százaléka is, úgy lép ki az ajtón, hogy ugyanakkor egy számára idegen, elfogadhatatlan, nem kívánatos és meg nem értett világba lép bele? Egy olyan világba, amit nem érez magáénak, amivel nem tud közösséget vállalni? Először is azt jelenti, hogy nem értette meg éppen a nagypénteki evangéliumot (és nemcsak a nagypéntekit), hogy Isten úgy szerette a világot, hogy az Ő Fiát adta érte — váltságául. Másodszor pedig azt jelenti, hogy a *gyülekezetben is van vasfüggöny-probléma*. Hogy ez hová vezethet azt jól tudjuk, mert emlékezünk. Fenntartható-e a gyülekezetben a lelki polarizálódás egyház és világ között? Nem jelent-e azonnali elkötelezést az egyház és szolgálata számára, hogy igehirdetésében, lelkipásztori szolgálata által és teológiai munkássága révén mindent megtegyen, minden erejét latbavesse a „vasfüggöny“ felrántása érdekében? Hogy minden számára megjelölt módon gyógyítsa a gyülekezetben azt a tudathasadást, amelynek helyi jellegéből — osztódással és fertőzéssel szaporodva — a világméretű szizofrenia is táplálkozik és elősködik? Nem kell-e a helyi kicsi tüzeket úgy lokalizálnia az egyháznak, hogy közben a világégés meggátolásának tudatában cselekszik? Olyan kérdések ezek, amelyek önmagukban jelentenek *igenlő* választ. Keresztvénységünk a szocializmusban, az egyház küldetésének

ilyenirányú megértését és aktivizálódását is jelenti. És nem is valami mellékfoglalkozásként, hiszen Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére, az egyháznak és világnak is Ura és az igazságnak, szabadságának és békességének Ura.

Témánkkal való foglalkozásunk végeredményben és örvendetes módon jó reménységgel erősít egyházunk jövőjét és szolgálatát illetően, mert van Istentől olyan hinnivalónk és tennivalónk, ami az örök Igéből aktuálisan érvényes. De most, befejezésül, az élet alakításába bekérve és bevonva, támogatva és közszolgálatra bekapcsolódva? Enyhén szólunk, ha azt mondjuk, remény és kilátás nélkül! Az ebből a tényből eredő tanulságot is lehet és le kell vonnunk a magunk számára. Isten megfordította a szituációt: a szocializmus kisebbségéből többséget, a keresztyénség, az egyház befolyásából, hatalmából kisebbséget teremtett. Izrael és az egyház konkrét történeti engedetlensége, bűne volt, valahányszor számbeli fölénye hatalmi pozíciója révén nem szolgált, hanem uralgó nép és egyház akart lenni. Isten kegyelmes ítéletében újra kijelölte az egyház helyét: „ti vagytok a földnek savai... ti vagytok a világ világossága“ (Mt. 5:13, 14.). Ebben a *helyére-állításban valóban helyreállította* az egyházat. Ítélt, de kegyelmesen ítélt felettünk. Megítélt, hogy a jóra alkalmasabbak legvünk, de kegyelmesen ítélt, hiszen Jézus Krisztusban ítélt, aki az egyház Ura és azt ígérte, hogy velünk lesz minden napon, a világ végeztéig.

Dr. Rózsai Tivadar

„Ki hitt a mi tanításunknak?”

Ecclesiam semper reformari debet — ezt az igazságot már annyira megszoktuk, hogy alig érezzük: a *semper* ma is érvényes. Az emberi természet olyan cselekményt igényel, amelynek kezdete, folyamata és befejezése van, a *per saecula saeculorum*, az örökké folyamatos, amelynek sem kezdete, sem vége nincs, megfoghatatlan a számára: hihet benne, de cselekvésében nem olvadhat belé. *Semper reformari* — az évszázadok folyamán ez a mondat *át-tetsző igazsággá* lett, amely minden időt átli és éppen ezért természetes a léte: soha, senki nem vizsgálja meg, hogy ő maga, a *ma* is benne van-e valóban ebben a *semper*-ben. Holott ez az egyház számára hitének, szolgálatának és életének *alapvető* kérdése.

Csak hogy az egyház azért szereti a hangsúlyt inkább a *semper*-re vetni, hogy mellette elhalkuljon a *reformari* igénye. Ez a kettő a szék-ványos emberi gondolkodás számára valóban nehezen összeférhető: hiszen

a *reformari* — *cselekvést* tétel ez fel, még pedig nagyon is konkrétat, időben és tényekben körülhatárolható. A *reformari* igénye nem kevesebb, mint hogy valaminek végét kell szakítani s valamit el kell kezdeni (vagy ha tetszik: újakezdeni). A *semper* ezzel szemben az örök állandót jelenti, hiszen ami örökkévaló, az nem lehet az időnek egyik pillanatában ilyen, a másikban pedig változott, hanem tegnap, ma és mindenkor teljesen egyforma.

Úgy tűnik, az egyház sajátossága, hogy a *reformari*-val szemben a *semper* álláspontjára helyezkedjék. Lényeges hitbéli jellemzője, hogy hisz az örökkévalóságban a változhatatlanban és évszázadok gondos teológiai munkásságával finom szövedéskü, részletekbe menő dogmatikai tanrendszert dolgozott ki, amelyben életének minden részletére alkalmazta az örökkévalóság elvét, beidegve ve saját maga legfőbb sajátosságaképpen a tegnap, ma és örökké ugyanaz elvét. Ennek alapját és in-

gerlő segítőjét nemcsak a bibliai tanításokban lelta meg, de az egyháztörténetben is, amelyet — már éppen ennek az elvnek hatására — úgy kezdett vizsgálni, mint az idő folyamán áradó folyamatosan változhatatlanul végighúzódo valóságot.

Félreértene gondolatmenetemet, aki azzal vádolna, a keresztvén hit tanításában kételkedem, amelyek Isten, vagy az egyház örökkévalóságáról szólnak. Nem erről van most szó, hanem arról az *emberi valóság*ról, amely bölcsője, hordozója, cseréredénye mindezen hitbéli valóságoknak. A *semper reformari* igazsága éppen a ezért szükséges mert ez a kettő nem ugyanaz: az emberi természet észében sohasem foghat fel és nem zárhat magában olvasmit, ami emberségével (ha úgy tetszik: gvarlóságával) ellentétes, tehát nem értheti, nem foghatja, valósíthatja meg az időtlen sem A-örök és az élő *állandó feszültség* jelent az ember, tehát az egyház számára is. mozgást, villódzást — és éppen ezért

azt a folyamatos kötelezettséget, hogy *semper reformari debet*, azaz gondolkodásunkat és cselekvésünket mindig újra és újra hozzá kell mérni és igazítani az eredetihez, a normához.

Nem újdonság, hogy ettől legjobban éppen a vallásos ember óckodik. Emlékezzünk rá: Jézusnak nem éppen a hívő zsidósággal kellett szellemi harcát megvívnia? Tanításából, hatásából sokkal többet értettek, méltányoltak és fogadtak meg a többiek, a kívülállók, a „samanitánusok”, mint az „övéi”, akikről a bibliában János evangéliuma is azt a sajtós jelzőt hangoztatja, hogy „nem fogadták be”. Az egyháztörténet pedig ugyancsak gazdag példatára annak, hogy milyen folyamatok küzdelmet kellett vívnia az egyháznak saját maga ellen azért, hogy egyházzá lehessen. Valahányszor ez a küzdelem alább hagyott, valahányszor terjeszkedő célú háborúskodások és viták tolakodtak a helyére, meggyengült az egyház önvallomása és hatóereje is: ilyenkor a *semper reformari* szükségessége mindig megsűrösödött és mindig hozzá kellett fordulni: *nosza!* Az egyháztörténelemnek legerőteljesebb ilyen korszaka éppen a reformációé, amelyet dr. Pálffy Miklós ismert cikkében (Theológiai Szemle, 1958. 1. szám, 42. lap) *egyházkritikának* nevez és ezzel rámutat középponti küzdelmének jellegére.

Kétségbevonhatatlan, hogy a reformáció — nem véletlenül — abban az időben következett be, amikor a történelem többféle szempontból is fordulópontjára érkezett. A könyvnyomtatás a szellemi élet határait bontotta meg s fokozta az igényeket. Az emberiség magáraébredése a társadalmi és műveltségi tényezőket oly mértékben változtatta meg, hogy a korábbi formák többé nem voltak kielégítőek. Róma megrekedt maradisága és mohó hatalomvágya a forrongó, készülő új világ számára sem vallási, sem társadalmi, sem politikai szempontból nem volt már kielégítő, kulturális szempontból sem, noha még leginkább ebbe merül bele oly módon, hogy valamiképp topogva előre is haladt. A *Semper* tehát egészen elcsendesedett és a halló fülek ekkor így értették: *nunc*.

Egyházkritikára volt szükség ekkor, hogy az egyház el ne veszítse erejét, hatását, lehetőségét. A római egyház akkoriban tehetetlenné vált: *létezett ugyan, de tartalom nélkül*. A reformáció legfőbb feladata pedig az volt, hogy az új világra ráébredve önmagát megvizsgálja és felkeresse önmagában azt, ami *igazság*, hogy arra támaszkodjék mindazzal szemben, ami csak *valóság*: tehát a mélyben szunnyadó és valóban örök, azaz időtálló tényeket ragadja meg azok történelmi, korszakos és ezért akkor már idejétmúlt alkalmazásával szemben s hogy végül megtalálja örökkévaló igazságainak a mára alkalmazott, a mában hatékony és eleven

kifejeződési, elgondolási és megcselekvési formáit.

Az egyház ma nem kisebb történelmi fordulópont idejét éli. Elég, ha vázlatosan utalok rá: ugyancsak rövidlátó az, aki ezeket sem veszi észre (más kérdés persze, hogy önmaga és mások előtt bevallja-e, amit lát). A társadalom forradalmi és minden eddiget felülmúló változásában a legszélesebb néprétegek döntő előretörése és hatalomátvétele, a kislétszámú osztályok uralmának letérése a nincstelen tömegek felett s a javak és termelési eszközök köztulajdonba vétele, a kizsákmányolás megszűnése: a politika, a társadalmi élet páratlan mértékű megváltozását hozta meg (a világ egyik részében és hordja méhében mindenütt). Ez a változás kellően még a kortársak által sem értékelhető és érzékelhető. A kultúra és a szellemi élet korlátai minden eddigit felülmúlóan apróra zsgorodtak össze, a könyvnyomtatás jelentőségét is felülmúlja a rádió, a film és a televízió szellemiséget formáló ereje és hatása. Azonfelül a szemlélet is lényegesen és döntően megváltozott: míg alig ötven esztendővel ezelőtt a távolságok lényegében nem nőttek sokkal nagyobbra, mint mondjuk a reformáció vagy akár Jézus korában (hiszen az első dőcögő vasút még nem vitte sokkal messzebbre az embert, mint a postakocsi vagy az „apostolok papripája”), addig egy fél évszázad alatt az egész emberiség s benne minden egyes számára is a *napi járóföld* határa kitolódott nemcsak az egész földgolyóra (amelyet a modern technikával nem 80 nap, de még 80 óránál is sokkal kevesebb idő alatt be lehet járni), hanem kapu nyílt a földön túlra, a világmindenség felé is. Igaz, ma az ember még mindig „földhözragadt”, de a füle már hall a föld légbundáján túlról is és talán csak hónapok kérdése, hogy a szeme is lásson, a szputnyikkal elröppenő televízió segítségével.

Nem vitás, hogy ezek a tények nemcsak az élet valóságát, a történelmi adatokat változtatták meg, de döntő változást hoztak létre az emberek szemléletében és gondolkodásmódjában is. Az a parasztember, aki hazánkban két évtizeddel ezelőtt csak az időjárással és az adóval volt foglaltos, a politika pedig számára a panaszkodást és a kiszolgáltatottságot jelentette, ugyanaz az ember ma érdeklődik az ENSZ és a tajvani helyzet iránt, tudja, mi a TU—104, hajnalban megnézi a homályos égbolton végigsuhanó szputnyikot, részt vesz a közügyekben és hallatja hangját még akkor is — sőt leginkább éppen akkor —, ha bizonyos dolgokkal — jogosan-e vagy anélkül, mindegy — elégedetlen. Úságot olvas, rádiót hallgat, moziba jár és — ez a döntő! — mindezekben a dolgokban *kialakul egyéni véleménye*, amit másokkal is megbeszél, fokozatosan beletanul, hogy saját véleményét *indokolni tudja*, s ha kell, megvédje. Számára többé *nincs olyan tekin-*

tély, amelynek pusztja megszólalása is perdöntő az igazság tekintetében s amelyet fenntartás nélkül követne: mindent *mérlegre tesz* s csak azt fogadja el sajátjául, amiről *meggyőződött*, vagyis amiről *meggyőződtek*.

Az egyház ezzel szemben évszázados, sőt örökkévaló tekintélye alapján kijelentő módban közöl vele dolgokat, amelyeknek hitét a maga eszközeivel ráparancsolja és amelyekben sem kételkedést, sem vonakodást nem tűr. Hogyan alakult ki ez a helyzet?

Nem tartom szükségessé az egyház missziós munkáját ilyen szempontból végigkísérni az egyháztörténet folyamán: az itt következő gondolatmenetet bárki alkalmazhatja korábbi időkre is. A reformáció az egyház belső, közös ténykedése volt: a papok, az igehirdetők *vitavezetőkké* lettek és a gyülekezetekkel *együtt keresték az utat*, formálták az egyházat, *önmagukat*. Ez az egyház a *kialakuló polgárság egyháza*, amely többé nem tette életét sem a sors, sem bármiféle úr kezébe, hanem céhekben vagy azokon kívül, eszével és kezével *maga kezdte formálni*. A polgárosulást azonban évszázadok folytán felváltotta a kapitalizmus (amely napjainkra már immerialista korszakába „fejlődött”). A kapitalizmus többé nem vette közömbösen tudomásul, hogy a nép, az emberiség különféle szellemi és gazdasági fokú és erejű rétegekből áll, hanem ezeknek, mint osztályoknak határait érinthetetlennek és áthághatatlanak hirdette meg és ezeket a határokat fenn is igekezett tartani, erőszakkal és ideológiailag egvaránt. Ebben az időszakban a közügy fogalma megváltozott és élettelen csontvázá szűkült, a megbeszélés és meggyőzés ismeretlen fogalmakká lettek. Az egyházban ennek megfelelő szellemi áramlatként létrejöttek a tekintélyre alapozódó, kérlelhetetlen irányzatok, a *pietizmus* és az *orthodoxia*, amelyeknek magartatása és igénye a „*Maul halten und weiter dienen*.” Ezek hitbéli szempontból kizárólagosságra törekedtek, szinte minden vezérlő tételüket kimondva vagy értelemszerűen ellátták a „*quicunque vult salvus esse*” mondatkával. Az ellenzéki áramlatok a kedvezőtlen társadalmi helyzet folytán képtelenek voltak velük szemben lényeges erőre kapni, vagy ha volt is erejük, helyes irányba kibontakozni (például a liberalizmus). Az egyéni ellenzéki gondolatok pedig a magukramaradottság tengerébe fúltak.

Ezzel egyidőben természetesen megkezdődött és folyt az egyház és az ún. világ, azaz az emberiség összekötő útjainak elzárása, a meglévő kapcsolatok megszüntetése. Ez nem azt jelentette, hogy szervezetiesen vagy hangsúlyban, mondanivalóban vagy magartásban különült volna el az egyház (bár olykor így is), hiszen ezidőben szinte felolvadt a kor társadalmi és politikai áramlataiban, hanem *lényegét tekintve*. Az

ún. világban napjainkra kialakult az imperialistává dagadt kapitalizmussal szemben a napi demokrácia a munkás-paraszti hatalom, a szocializmus világa — de az egyház még nem találta meg a kornak és főleg a jövőnek megfelelő új utat. Szellemiségét egyre jobban elszakította az igazságtól és visszavonult a maga különféle képpen felépített fellegvárba. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez párhuzamosan folyt az egyházat körülvevő világ ideológiai alakulásával. A kapitalizmus egyre kevesebbek rendszerévé vált. Léte érdekében egyre homályosabb, félrevezetőbb és valódi nézeteitől többé-kevésbé eltérő eszmei álláspontokat alakított. Eluralkodott rajta a kommunizmustól, a szocializmustól való vak félelem. Ellensúlyozásul egyre nagyobb hangsúlyt vetett vallásos szólamok hangoztatására, mert így ítélte meg, hogy ezekben található meg a legfőbb eszmei támogatást. Persze a „szeretet” és különböző erkölcsi szólamok hangoztatása épp úgy nem akadályozta meg a rideg embertelenség cselekedetét, mint például a Gondviselésre hivatkozás az önelégült náci vezért a világtörténelem eddigi legnagyobb tömeggyilkosságában. Az egyház számára ez a kettősség úgy adódott, hogy egyfelől függetlennek és pártatlannak hirdette magát, másfelől azonban odamenekült a fennálló rendszer védőszárnya alá, „tartózkodott a politizálástól” és tetőtől talpig belemerült a politika rendszerint elködösített támogatásába.

A tekintélyre alapozódás a dolog természeténél fogva együtt járt a góggal. Megkezdődött a mell veregetése: *lássátok, nézzétek, mi nem vagyunk olyanok, mint...* Érdekes tapasztalatokat szereztem ezzel kapcsolatban évekkal ezelőtt. Egy vasárnap a perikopa prédikációs alapjéről Rm 12,6—16 ot jelölte ki. Végighallgattam egy lelkész igehirdetését, aki az ott elhangzó intelmekkel kapcsolatban beszédének középpontjára azt a gondolatot tette, hogy *minderre csak a keresztyén ember képes.* Másnap szóba került közöttünk a textus és a prédikáció: azt mondtam, hogy a szakasz ilyen felolvasása segíti a képmutatást és a megnyugvást: „én keresztyén vagyok. sőt jó keresztyén, nincs nagy baj, mert *eo ipso így is élek*”. Úgy gondoltam, az igehirdetésnek arra kellett volna a hangsúlyt vetnie, hogy ezekben a jócselekedetekben — nem hívő emberek gyakran messze a keresztyének előtt járnak, s ennek alapján megbánásra önvizsgálatra (= önkritikára) és megváltásra kell magunkat inteniük. A lelkész azonban elutasított. Sajnos, azóta is lépten-nyomon hasonló egyházi beszédekbe lehet ütközni, az egyházi lapokban is gyakran jelennek meg ilyen értelmű cikkek. Egy a közös vonásuk: mindegyik arra az alap gondolatra épül, hogy a *keresztyének automatikusan mások, jobbak, mint a többi emberek és kö-*

vetkezőleg a dolgokat is jobban tudják csinálni, mint azok. Így hangzik mindig az az egyházi vélemény, hogy *brátság, szeretet, megértés, jószág és efféle erények csak keresztyének között lehetőségek.* Bőke csak akkor lesz, ha az egész világ keresztyénné válik stb.

A mellveregetésnek ez a képmutatató, farizeusi magatartása a másik oldalon oda vezetett, hogy az emberek bizalma megrendült. Ugyanis, az említett lelkész hiába prédikálta azt, hogy a Rm 12-ben foglalt magas erkölcsi tulajdonságok és cselekedetek kizárólag a keresztyének életében fordulnak elő. Hallgatóságában nyilván nem egyedül voltam, akik példákat sorolhattunk volna eléje szép számmal, amikor más felekezeti, vagy éppen nem keresztyén gondolkodású emberek megvalósították, s fordítva: amikor magukat keresztyéneknek mondták nem valósították meg a felsoroltakat. Az ilyesmi persze általában is csökkenti a szavahihetőséget: akit egyszer rajtakaptak a nagyképszerűsége, hívő gögön s a belőle fakadó képmutatáson, annak a szavait máskor is óvatosan és kételkedve fogadják — még ha történetesen akkor igazat mond is.

Itt említem meg azt is, hogy a prédikátorok jó része hitvallásos alapját teremtette meg annak, hogy bírálhatatlan legyen. Ez az alap az ágostoni hitvallás tétele, amely szerint a szentségek érvénye nem függ a kiszolgáltató lelkész kegyességétől.* Persze, a védekezésben nem ez lett a hangsúlyos, hanem az, hogy a gyülekezetnek nincs joga bírálni a lelkészt és esetleg válogatni közöttük, ha többen vannak. Néhány héttel ezelőtt az egyik egyházi lapban cikk is jelent meg erről a témáról. Egy egyháztag — írja a cikkíró — csak ritkán jár templomba, olyankor, amikor egyetlen kedves embert, akinek a színvonalával és stílusával meg van elégedve”, hallgathatja. „Az ige csak aranvtánvról jó neki” — folytatja a kis cikk. — „Vagy talán nem is az ige fontos számára. De hadd kérdezzem meg: ki lakott már jól tányérral?”

Nem kételkedem a cikkíró jószándékában, hogy azok ellen kívánt szólni, akik figyelmen kívül hagyják a tartalom kérdését és merőben csak azért kedvelik vagy utasítják el a prédikátort, hogy behízelgő-e a hangja, szuggesztív-e a tekintete, gesztusa vagy mozdulatlansága, vagyis meglegszenek azzal, ha szépen mondja: „Mesopotámia” — habár semmi értelme sincs. Csakhogy hadd kérdezzem meg én is: ki szereti akár a legjobb falatot méltatlan körülmények között? S hadd kérdezzem meg még inkább: a cikkíró és a többiek mind, akik jólesően nyug-

* 8. cikkely. Az új fordítás a latin szöveg alapján „gonoszok”-at ír. Véleményem szerint ez erős. A szándékot a német szöveg jobban kifejezi: „obschon die Priester, dadurch sie gereicht werden, nicht fromm sind...”

szanak meg abban, hogy az egyháztagoknak nem szabad „személyválogatóknak” jenniük, gondolnuk-e önvizsgálatra és önkritikára?

Fűvekkel ezelőtt egy vallásos ember azt fejtette előttem, miért nem szereti az egyik lelkész igehirdetését hallgatni. Azt mondta, fizikai fájdalmat okoz neki érzélgős felszínes, szószátyár beszédmodora, édeskés és szenvedő hanghordozása. Én is meghallgattam az említett lelkészt. Úgy tapasztaltam, hogy kritikusának igaza volt és hozzávettem: az igénytelen külső tartalmatlan belsőt rejtett. Prédikációja nemcsak külső formájában volt gyatra, de nem is mondott az égvilágon semmit. A gyengebblelkűek viszont könnyes szemmel hallgatták s a világ végére is követték volna, mert — így mondták: — *olyan szépen beszélt.*

Térjünk azonban vissza a hitvallásra. Milyen helyzetben és miért keletkezett az a tanítás? Akkoriban a reformátorok prédikálása nyomán egyre jobban terjedt az igazság. A gyülekezetekben szóbeszéd tárgya lett a biblia és a bibliai hit. A beszélgetésekben, vitákban, nem egyszer szenvedélyes eszmecserekből tisztult az egyháztagok látása. Kezükbe vették, forgatták a bibliát — amelyet nyilván éppen ezért zárt el előlük oly gondosan a római egyház —, hozzámérték az egyház tanítását és a papok prédikációit. Egyben pedig azt követelték hogy a bibliához híven prédikáljanak nekik.

A lelképásztorok azonban helyzetüknél fogva sokkal kevésbé voltak fogékonvak az „új” hit iránt, mint az egyháztagok. Az utóbbiak boldogan lélegzettek fel és szívesen habzólták a szabadabb levegőt. Örömmel dobták le magukról a különféle babonás megkötöttségeket, értették az egyszerű és világos hittételeket. A papok viszont nehezen búcsúztak évszázados beidegretségeiktől, a hatalomtól, feltétlen tekintélyüktől, vagyontól, közeleti tisztségeiktől és egyáltalában nem örültek annak, hogy a templomok ajtaja-ablaka felnyílt, hívős-tömjénes levegőjük helyére beszökött a friss levegő és a napsütés, néma csendjüket felverte az élet zaja. Mit lehetett tenni? Nyitva állt a szeptásodás útja, hogy elkeressék a papokat, és képzettség (szakmai, tehát teológiai képzettségről van szó!) nélküli „lakusok” álljanak a helyükre és ezért veszedelmessé válják a rajongás lehetősége. A rend és a nyugalom érdekében egyezséget kellett kötni: a gyülekezetek életét fenn kellett tartani. Megengedték, lehetővé tették tehát, hogy a maradi, elfogult, kegyességük tekintetében konzervatív papok tovább dolgozzanak a hozzájuk képest már előbbre jutott, haladottabb gyülekezetekben. A reformátorok azonban egy kézzel a tétel mellé állították meggyőződésüket arról, hogy a papság egyetemes *állandó zsinatolást kezdeményeztek az egyház dolgotról*, nehogy egyetlen pap is megelégedhessék, ellustuljon és kintartson maradi nézetei mellett.

A hitvallás határozata tehát a *gyülekezetek érdekében* született — alkalmazása azonban az idők folyamán egyre inkább eltolódott és a *lelkipásztorok érdekében* levő lett. Ma már ott tartunk, hogy az egyház magatartását etekintetben így lehetne jellemezni: „mi mondjuk a magunkét, aki érti, jól teszi, aki nem érti, magára vessen.” Vajon ez nem azonos-e az „eszi, nem eszi, nem kap mást” filozófiájával? Vajon nem hihetetlen logikai szakadékok tángone a „mi mondjuk a magunkét” és az „aki nem érti, magára vessen” között?

A lelkipásztorok nagyrésze ma már arra az álláspontra jutott, amit Luther küssé fogságban és sokkal alázatosabban magalkazott meg, de mai torzításában így alakult: „Wir haben einen anderen Geist” — sőt: „wir haben den einzigen rechten Geist”. Ez a vélekedés bizonyult a *semper reformari* legjobb ellenszerének. Ha ugyanis a csalhatatlanság és tökéletesség álarcját felvéve sikerül ezeket az egyháztagokkal elhítenni, akkor az ilyen gondolkodáson nemcsak a poklok kapui nem vehetnek diadalt, de a szerény köntösben jelentkező igazság sem. Gyakran gondoltam arra: miképpen fognak majd az ilyen gondolkodásúak elszámolni cselekedeteikkel, beszédeikkel, szavaikkal, amelyek között oly gyakran idézik, hogy a hiábavaló beszédekről számot kell adni? Viszont, ha sikerül elhítenniök az emberekkel, hogy egyedül náluk van az igazság, akkor bárki más jelentkezzék bármilyen nagy igazsággal, ki lehet taszítani. A reformáció kora ebből a szempontból kedvező volt. Az *egyházkritika* természetesen *egyházon belüli kritika* volt. Ha a reformátorokat ördögnek mondták is, vagy kiközösítették, csak az egyházon belül maradtak. Leginkább pedig az emberek gondolkodásában volt ez így — tanításuk és igazság-megismerésük tehát csak az egyház egy újabb megtestesülést eredményezte. Azokat azonban, akik ma az egyházat önvizsgálatra akarják bírni, az a vád éri, hogy nem az egyház hangját hallatják (holott egyedül ez lenne az egyházi hang!) és így valamely „szellemi kiközösítés” veszélye fenyegeti őket. Sajnos, nem meglepő, hogy azok, akik hidakat rombolnak ember és ember között, köteleket szaggatnak, vizsályt szítanak, ugyanakkor misztikus ködfátyol mögé rejtik,

hogy akár az emberiség elpusztítását is elfogadhatónak tartják. Már ennyire hűtlenek lettek a bibliához, amit rojtossá nyúve gondosan a belső zsebükben hordanak és prédikáláskor szüntelenül benne tartják a fél szemüket. Nem meglepő, hogy éppen ezek mutogatnak ujjal a *reformari* szükségét kiáltókra és azt mondják róluk, a hídépítőkről, hogy szakadárok és hűtlenek.

Természetesen egyre nehezebb dolog az embereket félrevezetni. Sok beszédre van szükség, amíg a fehérre szürkét lehet mondani. A képmutatás és kétszínűség legkitűnőbb eszköze a félhomály, a zavar, a misztikum. Ebbe a kategóriába tartozik az egyházi zsargon is, a Kanzeltan. Az egyház ma már végképpen egészen más nyelven beszél, mint az emberek. Azt lehet mondani, hogy idegennyelvű szöveg recitálásakor és sötétben, messziről is meg lehet különböztetni a papos embert a „közönségestől” — merőben hanghordozása alapján. Az egyház szak kifejezéseiben gondosan ragaszkodik ezenfelül azokhoz a műszavakhoz, amelyek évszázadokkal ezelőtt — legkésőbb a reformáció korában — voltak használatosak. Cseppet sem zavartatja magát, ha egyes kifejezések már kimentek a divatból vagy éppen megváltozott az értelmük: ez a teológusok számára csak a misztikum örvendetes fokozását jelenti. Ez is a „Mesopotámia” egy formája.

Evelkel ezelőtt, amikor az új bibliafordítás szükségességét már mindenfelé felismerték, több ígérdeztőt megkérdeztem: nem tartaná-e helyesebbnek és eredményesebbnek, ha a bibliai idézeteket nem a közközön forgó, ma már elavult szövegű bibliából olvasná fel, hanem valamelyik már akkor is meglevő egyéni fordításból, kiválasztva a legérthetőbbet — addig is, amíg a mai nyelvű, érthető új, autorizált fordítás elkészül. Megdöbbenésemre a felelet szinte egyöntetűen elutasító volt: *a megkérdezettek zöme ragaszkodott a hagyományos szöveghez, még akkor is, ha a gyülekezet alig ért belőle.*

El nem fogadtott érvésem kiindulópontja az volt, hogy a protestáns egyházak az ige egyházainak nevezik és vallják magukat. Ha ez így van, akkor az egyházban a legfőbb hatalom és zsinórmérték maga az ige. Az egyetemes papság elve is azt teszi szükségessé, hogy *maguk a hívők értsék a bibliát*: annak tehát

úgy kell megszólalnia, hogy megérthessék. Ha pedig — például — a szenvedéstörténet időpontjait a régi római órákban olvassák fel a szószéken, végeredményben senki sem tudja, hogy hány órákor halt meg Jézus. Az a magatartás — érveltem akkor —, hogy a bibliai szöveg csak hangozzék, ahogy írva van, akár értik, akár nem, a hangsúlyt a biblia szaváról a prédikátorra tolja, a *prédikátort az ige fölé emeli*. Ez bizalmatlanság és lekicsinylés a hívekkel szemben. Most még azt is hozzátűszem: *lényegében miben különbözik ez a magatartás attól, hogy a katolikus egyház egykor letáncolta a bibliát, ma pedig csak óvatos magyarázatokkal együtt hajlandó a hívők kezébe adni?*

Nemrégiben idéztem e lap hasábjain *Ring Lardner*t, aki *Owen Muir* kalandjai című művében, hőse szájába adva a szavakat, ezt mondja: „Véleményem szerint, ha az egyház kezébe akarja tartani a gyermekek nevelését (a reverzalísról van szó, Z. L.) ezzel saját gyöngeségét vállalja be... Krisztus a döntést az égen kezébe teszi, a katolikusok viszont oly kevésbé bíznak saját hitelveikben, hogy félnek szabad választást engedni vallásuk és más vallások között. Vajon nem szolgálna-e nagyobb dicsőségre az egyháznak az, ha követőinek kilencven százaléka nem azért volna katolikus, mert szülei is azok, hanem mert megnyerte őket magának?” Ezek a szavak talán nemcsak a reverzalístra és gyermeknevelésre, és nemcsak a katolikusokra érvényesek. Sőt. Ha a protestáns egyházak valóban az ige egyházai akarnak lenni, miért helyeznek oly kevés súlyt éppen az ígére? Ha valóban úgy van, amint mondják, hogy felismerték az igazi evangéliumi hitet, miért nem bíznak meg benne, hogy a hívők megmaradnak mellette lelki terror és misztikum nélkül is? S miért nem érvényesítik a *reformari* gyakorlatát, gondosan és alaposan?

A reformáció az egyház önkritikája. Önkritika, a hibák és tévedések gondos mérlegelése és döntő levétközése nélkül pedig nincs előrehaladás. *Az önkritika erő és biztonság, a reformari elől való menekülés pedig a gyengeség beismerése.*

Vajon melyik magatartás lenne egyházhhoz illőbb és biblikusabb?

Zay László

Mit mond az absztrakt művészet az emberről?

Minden mű a művészi látásnak, a világgal való érintkezésnek egy bizonyos személyes formájából születik meg, s ezt, mint a műnek egységet adó kifejezési módot, stílusnak nevezzük. Van egyéni és korstílus. Amaz, egy művész sajátos élményformáját, látási módját jelöli, emez pedig egy kor művészeinek az a közös formája, mely

alkotásaik azonos szellemiségének a jele. Történelmileg megállapíthatjuk, hogy az egységes világnézetű körök jellege külső jegyekben, az úgynevezett életformában is megnyilvánul, legteljesebben természetesen a tiszta formák világában, a művészetben. A művészet mindig mély és őszinte vallomás egy korszak emberének hitéről.

vágyairól, világnézetéről. A különböző korok változó stílusformái között tehát mindig ki lehet érezni a kor lelkiségét, szellemét, de a művet csak az a néző tudja élvezni igazán, aki úgy tudja nézni, abból a lelkiségből, mely azt létrehozta. Ezért volt idegen például a rokokó ledér világnézetű embere számára a gótika transzcendens elvagyakozása és misztikája. Minden kor szellemének megvan a sajátos stílusa. Csak a szellemtelen, mechanizált korok embere öltözik álstílusokba, mikor jelmezként, bármely stílusban képes „alkotni”, persze belső tartalom nélkül, mert ürességből csak üresség származhat. Korunk önismereténél nélkülözhetetlen tényezője a modern művészet vallomása a mai emberről. A múlt század végének impresszionizmusa után, mely megelégedett a látható valóság felszínének, a „látvány”-nak a megrögzítésével, a XX. században az emberi szellem az „igazi” valóságot akarta megismerni, s a valóság lényegének, szerkezetének, benső ritmusának a keresése volt a művészet célja. A francia gótika finom misztikáját újította fel Puvis de Chavannes halk, kékes rózsaszínű tónusokkal, egyszerű és monumentális formában. Maurice Denis pedig, szinte asszizifereci egyszerűséggel festi meg az ember, Isten, s a természet harmóniáját. A tér és forma, a szín és tartalom merőben új kapcsolatából születnek meg Van Gogh jelenései, északon Eduard Munch ködös művészete, mindkettő alapmagatartása a misztika. A század elején még tovább jutnak a reális formáktól való elszakadás útján. Ekkor jelentkezik Németországban az úgynevezett egzisztenciális filozófia, mely a fogalmakat, csak mint átlátszó fátylat használja, hogy rajtuk átsugározék az Én mélyén rejlő lényeg fénye. Ez a gondolkozásmód, mely a formát csak kényszerű eszköznek tekinti az irracionális tartalom kifejezésére, behatolt a művészi gondolkodás mélyére is az expresszionizmusban. Ez a művészi irányzat a tartalom és forma összhangjának klasszikus elméletével éppolyan mereven szembefordul, mint a naturalizmus kicsinyes természetmásolásával, midőn a dolgok lényegét akarta kifejezni, ami az expresszionisták fanatikus meggyőződése szerint az ember saját lényegével azonos. Az expresszionizmusban kifejeződik a modern emberi lélek nyugtalansága, az a törekvése, hogy alapjaiban változtassa meg életét és társadalmi viszonyait, a civilizáció felszínességével meg nem elégedve, a valódi kultúra mély gyökereihez akar visszahátrálni. Az expresszionizmus azonban nem lett egységes korstílust formáló erő a művészetben, mindössze abban egyek a különböző irányzatai, hogy valamit újat akarnak, mást, mint ami eddig volt, elszakadva az átörökölt hagyományoktól. A sokféle irányzatát szinte lehetetlen egységes képbe foglalni, e tény is mutatja, milyen nagymértékben áll itt a szubjektív az előtérben.

A különböző formai megoldások, elképzelések zűrzavarában érdekesen visszatérő jegy az, amit bizonyos értelemben vallásinak lehet nevezni. Bizonyos, hogy ez nem véletlen, mert a religiozuma a lélek legmélyebb, ősi rétegéhez tartozik, amely mindig kifejezést kíván. Ezzel a legszorosabb kapcsolatban van a múlt nagy vallásos stílusainak, például a gótikának az újrafelfedezése, s kiterjesztik érdeklődési területüket a még eddig fel nem tárt, ősi: egyiptomi, indiai művészetekre. Igen sok új vallásos képet alkottak, úgyhogy szinte a vallásos művészet megújulásáról lehetne beszélni, mely szinte folytatása lenne a natura-

lizmus és hisztorizmus által megszakított nazaréus festészeti irányynak. Ezt azonban igazán mégsem mondhatjuk el az expresszionista vallási tárgyú képekről, mivel ezek kapcsolata a vallással inkább csak esetleges, alkalmi, nem mélyen gyökerezően tartós, hanem hangulati; nem szálltak le a hit mélységeibe. Észak örök misztikus világszemlélete tör újra elő egy kételkedő korszakban, de mivel hiányzott a hit, s az élet és a művészet közötti összhang, ez a művészet érthetetlen formák káoszába fulladt. Csak egy-két művésznek sikerült, akár az északi expresszionisták között, akár a konstrukció hatalmát hirdető olasz és francia kubisták közül valami magasabb, szellemtől áthatott formát találni. Belling „Rytmus”-a, vagy Archipenko női aktjai közt néhány valóban tud érzékeltetni valamit a dolgok mélyén rejlő lényegből, az „örök ritmusból”.

Az expresszionizmusnak van egy nappali és egy éjjeli ábrázata. Az éjszakai, a negatív oldalán rá kell mutatni a végsőig vitt subjektivizmus okozta káoszra, melyből teljesen hiányzik az egységes életérzés és eszmei közösség, annyira, hogy ennek már semmi köze sincs az értelemez, s így értékellen. Jellemzi a formanyelv erőszakolt, kifécamodott önreklámozása, melynek célja az idegeket a végsőig feszíteni szenzáció hajszolásával, s az eredmény igen gyakran nem lesz más, csak blöff. Az alkotóerő teljes hiánya, a rajztudás kikapcsolása után minden programadás és hangoskodás mellett sem képesek meggyőzni arról, hogy itt művészetrel állunk szemben, s lehetetlen elúzni a gondolatot, hogy itt patológikus jelenségekről van szó, melyek annak a kultúrkörnyezetnek a betegségét jelzik, amelynek a keretében történtek. A fő baja az expresszionizmusnak (szürrealizmus, absztrakt művészet), hogy a kép fogalma náluk elveszítette értelmét. Elveik szerint a művész alkotása tárgyának legmélyebb lényegét akarja ábrázolni, megszabadulva mindattól, ami mellékes, vagy az észlelést zavarja. Többet akarnak adni, mint a realista művészet, azt ami a dolgok mögött van, a „lényeget”, melyet a dolog ideájának, vagy életének neveznek. Olyasmint akarnak kifejezni, ami a gondolkodás számára hozzáférhetetlen. A lét sötét mélységeibe akarnak elmerülni, a tudatlan, az ösztönös, a vad felé. Ezáltal felbomlik a művészet egyensúlya, a kifejezés vágya úgy ránehezedett az ábrázolási, a formális feltételekre, hogy egységük megszűnt, s lehetlenné vált az egységes, művészi szempontok érvényesítése. Nem törődnek a szépséggel, elvetik a formák és színek harmóniáját, egyedül a benső mondanivaló a fontos nekik. Olyan vágyakat akarnak kifejezni, melyek idegenek a köznap ember előtt, s amelyek a természeti formák legmélyebb kiaknázásával sem szólalhatnak meg. Az expresszionista művész lelke zavaros és bonyolult, fél a világosságtól, mert ez számára a visszatérést jelentené a régi, áttetsző vizekre, holott ő állandóan a kifürkészhetetlen mélységek fölött akar hajózni. Lelkileg többnyire egyensúlyukat veszített emberek, kiknek a kívül álló lényekről való benyomásuk öntudatlan kényszerképzetek hatása alatt formálódik, akik nem tudnak, csak zavarosan, számunkra értelmetlenül ábrázolni. Egyetlen művészeti irány sem teszi a szemlélt, a komoly értékelőt úgy próbára, mint az expresszionizmus, melyet nemcsak mint új stílust, benső szemlélet eredményét kell tekintenünk, hanem úgy is, mint zavaros lelkivilág megnyilvánulását, valójában, mint lehetetlen akarást. Pozitív oldala

az expresszionizmusnak, hogy a művészi alkotás érdeklődését a lélek mélységei felé irányítja, mellyel már mitsem törődött az impresszionizmus és az esztéticizmus, midőn vallja, hogy a művészetben a tartalom is a lényeghez tartozik, s azt nem lehet mellékesnek tekinteni. A századeleji absztrakt-, expresszionista irányzatoknak kétségkívül megvan a fejlődéstörténeti jelentőségük, eredményeik felszívódtak a mai művészet élő anyagába.

Hogy állunk napjaink művészetével? Mennyiben él és hat benne az absztrakt expresszionista célkitűzés? Jó, hogy ha elgondolkozunk az 1958. évi velencei biennálé tanulságain, melyet nyugodtan nevezhetünk az absztrakt művészet sereg-szemléjének. Egyre jobban domináló szerepe van e kétévénként megnyíló vilákiállításokon a legszélsőségesebb absztrakt irányoknak. Az idei biennáléra 36 nemzet művészei küldték el alkotásait, köztük a Szovjetunió, Magyarország, Románia, Csehszlovákia, Lengyelország és Jugoszlávia. A kiállított művek nagyrésze absztrakt jellegű volt, az előző kiállításon túltengő szürrealista művekkel szemben. A festészetben az expresszionizmus két fő válfaja a szürrealizmus és az absztrakció közti határvonalat meglehetősen bizonyossággal meg lehet vonni. A szürrealista képnek álom-atmoszférája van, világa a tudat alatti pszichológia világa, soha nem látott formák, sejtszövet-metszetek stb. vannak a képen, az álom bizonytalan, laza oldottságában, míg az absztrakt képeken inkább geometrikus formák akarják közvetíteni a belső élményt. Főként fiatal művészek állítottak ki. A beszámoló nyomán az az érzésünk, hogy az absztrakt irányzat uralkodik a legtöbb ország művészi életén. Csak a Szovjetunió művészei képviseltek határozottan más irányzatot, a szocialista realizmust, és még néhány baráti országból akadtak realisták, de például a lengyel és a jugoszláv kiállítási anyagon is erősen érezhető az absztrakt hajlandóság. Még az absztrakt irányokért lelkesedő kritika sem találta azonban értékesnek a biennálé anyagát, hiányolták a „mélységet”, melyet a harsogó színekombinációk nem tudtak feledtetni. Számunkra különösen figyelemre méltó egy negatívum a kiállításon. Külön nyomatékkal kérte a kiállítás rendezője a nemzeteket, hogy szakrális jellegű műalkotásokat is küldjenek. Igen nagy díjakat tűztek ki jutalmazásukra. Az eredmény mégis siralmas volt, mert a legtöbb nemzet egyáltalán nem küldött vallásos tárgyú képet, csak a németek töltötték meg egy reprezentatív termet, s ők nyerték a legtöbb díjat. Köztük Schmidt-Rottluff 1919-ben készült fametszetével: „Az emmausi út”-tal. Fel-tűnő volt az igen jelentős vallásos művészzel rendelkező franciák távolmaradása. Itt csak egy-két kisebb méretű képpel szerepeltek. A vallásos festészet nagydíját, másfélmillió lírát Alfred Manessier kapta „Töviskorona” című művéért. E vallási képek a kritika általános véleménye szerint nem mély hitelményt sugároznak, inkább csak a régi formák modern változatai. Természetesen komoly értékű vallásos képet nem elég csak a művésztől várni. A művésznek szüksége van őszinte, mélyhitű vallási közösségre, mely inspirálja alkotásra, ha pedig nem sikerül a művészi alkotás, akkor az igazán őszinte művész úgy tesz ilyenkor, mint Van Gogh, aki többször szét-tépte Krisztus-képeit, mert úgy érezte, egyikben sem tudta kifejezni benső vizióját. Egy ilyen vallomás, egy ilyen lemondás nagyobb dolog, mint sok mai absztrakt festő formális megoldása. A

hit ereje, s a lélek küzdelme a Krisztus-bírást lehet az egyetlen lehetséges forrása a modern vallásos művészetnek.

Az absztrakt művészet legfőbb, sőt egyetlen általános érvényű stílus- és jellegmeghatározó vonása egy negatívum, a valósággal való közvetlen kapcsolatok megtagadása és kiküszöbölése az alkotásból. Az igazi absztrakt művész még jelek képleteivel sem utal a valóságra. Színeket láthatunk az absztrakt képen, melyek érzelmeket, kifejezhetetlen vágyakat jeleznek, amelyek szeszélyes, játékos arabeszkek módjára imbolyognak, s álomszerűen fantasztikus képzettársítások hordozói. A mű szerintük az őszalóság, a lényeg kifejezése akar lenni. A „természet által a Teremtő arcára borított fátyol fellebbezése”.

De kérdezzük, egyáltalán megvalósítható-e ez a célkitűzés? Kikapcsolhatjuk-e a művészetből a valóság formáit teljesen? S ha a teljes elvontság igényével komponált szerkezetek szövedékén át nem dereng a valóság színhangulatainak ereje, nem lesz-e sivár, sőt értelmetlen a jelentéstelen képi vizió? Zenévé feloldódhat-e a színnel, formával operáló képzőművészet? Hiszen a régi idők mesefantáziának „szürreális”, illetve természet fölötti szörnyeit is meglevő valóságos részletekből tudta csak összerakni a képzetet. Oroszlánfejű, saskarmú, s még sok más nem természetesen összeálló, de természetes, reális részletekből alkotta meg őket a szertelen fantázia. A fantázia csak abból alkothat, amije van. (Élményeiből, emlékeiből, stb.) Önmagából, „önmaga tárgyaltan rezenéseiből”-ből hogy alkothat értelmes jelentésű művészi valóságot? Az absztrakt művészetet a teljes szabadság vágya vezeti. Itt mutatkozik talán legjobban, hogy mennyire zsákutcába kerültek az absztrakt törekvések. Freud felfogása szerint a tudat alatti nem az álmok és képek határtalan óceánja — az a mikrokóosz —, melyből a művész a maga mikrokozmoszát megalkotja, hanem inkább egy ropant nagy laboratóriumnak a pincéje, teleszűfolva a legkülönbözőbb tárgyakkal, amelyben Freud úgy véli, rendet teremt, de úgy, hogy itt a fantázia mindig csak féligkész árut talál. Freud a tudat alattit nem szabadította fel, sőt funkcióját és strukturáját úgy magyarázta meg, hogy teljességgel elvetette a szabadság ideáját, s oda bevitte az oksági törvény mechanizmusát. A pszichoanalízis fő feladatának tekinti, hogy a tudat alattit egyetlen érthető, áttekinthető mechanizmusként magyarázza meg. Az egyetlen, amit a festőtől, költőtől az absztrakt szürrealista teória kíván, a szigorú tartózkodás, minden fáradozásról lemondás, hogy a legkevésbé akarjon tudatosan résztvenni az alkotásban. Engedje, hogy a tudat-alattiból felemelkedő képek és szavak összeálljanak sajátos törvényszerűségek szerint, a látvány kész, csak szem kell, vagy inkább fényképezőlencse, mely felvegye, megörökítse. A fő tévedése e teóriának, hogy azt teszi fel, hogy a tudat alattiban tárolt képek, szavak stb. valami szűzi eredeti, soha nem látott s át nem élt vágyak, illúziók gyűjteménye, valójában pedig legnagyobb részében átvétel, hallott, olvasott, látott élmények lesüllyedése a tudat alattiba, reminiszscencia. A művészi alkotás legfőbb principiuma: pozitív zártság, s nem bizonytalan végelesség. Még Picasso is, aki pedig erősen absztrakt hajlandóságú, azt mondta: „nem lehet a természettel ellenkezni. Erősebb az a legerősebb emberről. Nagy érdekünk, hogy jóban legyünk vele.”

A valóság megtagadása negatív magatartás,

mely mögött csak kétféle emberi érzés húzódhat meg. Vagy a fáradt, végtelenbe oldódás vágya, vagy pedig valami dinamikus romboló düh. De a megsemmisülés vágya lehet-e termékeny faktora a művészetnek? A bomlás pátozsa segíti-e az életben küszködő lelket? A rend az életizű, ütemes rend megteremtése legalább egy kép keretén belül mégis pozitívabb feladat. A valóság közelében úgy is ott remeg mindig valami abból, ami megfoghatatlan. S ezt a valóságot így a titokra utalásában kiabrázolni nem a legnagyobb művészet-e? „Nem az ősdagóság szertelensége, hanem az organikus rend megteremtésének igénye válthatja meg a művészetet, a szertelenkedő, kísérletezések lázbetegségéből. S az organikus rendből nem lehet kirekeszteni a természetet. A művészet organikus életrendet teremt, zárt, öntörvényű világot. A művész, ki a valósággal való kapcsolatáról lemondott, önmagáról is lemondott. A művészet végzetserény embere szabású és e végzete feloldhatatlan. Nem lehet termékeny „emberen túli” csendje. A valóságnak a látszatot is magában foglaló teljességéről lemondó, problémázó absztrakt művészet nem más, mint menekülés az élet kérdései elől, valami misztikus ösködbe.” (Szegi Pál) Csalódott, fáradt ember az absztrakt művész, aki úgy érzi, hogy mivel az emberszabású képzelet teremtőhatalmából kiabrándult, mert az nem váltotta meg a világot, menekülnie kell ösködők, csillagképek és szövet-tani labirintusok formabüvélete felé. Az igit

művészet örök reménység. Ez adja meg erkölcsét, szociális értelmét, becsületét. A művészet nem világtalan, és nem embertelen, nem süket öskáosz, hanem mindig rend, mérték, törvény, ritmus, harmónia. Lehet-e egy képet „egy szenvedély, egy fájdalom sejtmetzetének” tekinteni? Az az irányzat, mely a valóságtól elszakadást és egy sajátos egyéni világba zárkózást hirdeti, művészet- és közösségellenes, mert a művészet a társadalom életének szellemi vetülete, s mindenki számára hozzáférhetőnek kell lennie. Ezért tehát olyan formanyelven szabad csak beszélni, ami az átlagember számára is legalább megközelíthető. De ne felejtjük el a kérdés másik oldalát se. A tömegek viszont ne nézzék a művészetet kiszolgálónak, szórakoztató bohócnak, hanem annak, ami valójában az: „tudósítónak”, ki az élet mélységeit, magasságait megjárja, s élményeit szublimált formában elénk tárja. Az absztrakt művészet egy fáradt és felbomló társadalom mállási és bomlási terméke. Erőtlen, éteri, végső kizengése annak a művészi forradalomnak, mely a századeleji futurizmus törekvéseiben vad, dinamikus, lázadó undonként jelentkezett. Egy kifáradt társadalom perverz, önmaga felé mutatót grimaszja. Az atomkorszak, a világ vége rémülete árad belőle, s nem a jövő. A jövő művésze mindig ismeretlen tétel. A művészetnek csak jelene van és múltja: örök jelene. A jövő a maga idején szervesen hozzá fog kapcsolódni az örök jelenhez.

Dr. Fekete Lajos

Egy kis fiológia

A Theológiai Szemle 1958. évi 4—5. számának 201. oldalán olvastam a következő mondatot: „... akik a teljes Igéért való harcot rühellik.”

A „rühellik” szónak az értelmével nem vagyok teljesen tisztában és azonnal írtam a mondat írójának, kérve őt: írja meg, hogy milyen értelemben használta azt.

Addig is azonban, míg a szerző levele megérkezett, ismerőseim közt tudakozódtam a szó értelmezése felől.

Megkérdezett ismerőseim nagyrészt borsodiak, de nem mind borsodi származásúak. Iskoláznai pedig az ország legkülönbözőbb vidékein iskoláztak.

Válaszaikat abban a sorrendben, ahogy hozzám érkeztek, alább közlöm:

Cz. Z. lelkész: — rühellem? Nincs kedvemre, kicsit utálok is. Például tegnap a sertésólat kellett takarítanom s kissé rühelltem a munkát.

A. I. lelkész: — rühellem? Nem bírom, utálok, ki nem állhatom.

I. F. lelkész: — rühellem? Soha nem hallottam ezt a szót.

V. P. lelkész: — rühellem? Durva, erősen populáris kifejezés arra, amit az ember megbánt, amit szégyell, amit nem lát jónak. Jobb társaságban nem használják.

Dr. G. L. orvos: — rühellem? Nehézményezem, rossz néven veszem tőle. Őt kárhoztatom, hibáztatom miatta. Például: rühellem, hogy ki-erőszakolta a felszólalásomat.

Dr. G. L.-né: — rühellem? szégyellem.

Sz. L.-né, lelkésznő: — rühellem? Bosszant, hogy kihasznál, bánt, hogy mindig velem sütteti meg a tortáját.

D. I. lelkész: — rühellem? Tetszik nekem! de van valami negatív tartalma is.

D. I.-né: — rühellem? Nekem ez nem jó, nekem ez kellemetlen, nekem ez ártalmas.

D. P. diák: — rühellem? Ki nem állhatom, ellenszenves nekem, rühellem Imrét!

T. K. gazda: — rühellem? Szégyellem az asszony előtt, ha berúgok, vagy olyat csinállok, ami nem helyes, nem szép.

K. I. mérnök: — rühellem? Szégyenlem a rühöt, amit kaptam. Szégyenlem, amibe belekeveredtem.

H. T. tanár: — Nem ismerem ezt a szót.

Dr. U. K. professzor: — rühellem? Rühellem, hogy nem vettem észre az utalvány szelvényére írt szöveget.

Balassa: Magyar szótára szerint: — rühell, amit nem szívesen tesz, nem tetszik neki.

Bárczy: Magyar Szófejtő szótára szerint a „rühell” szó a XIX. század második felétől ismeretes. Értelmezését illetőleg Szinyei: Magyar Tájszótárára utal.

Szinyei: Magyar Tájszótár. Budapest, 1893. 328. oldal szerint a sümegvidéki nyelvjárásban a „rühell” — restell értelemben használatos.

(Nógrády J. A sümegvidéki nyelvjárás 24. o.) „Rühellette nagyon, hogy így esett.” Sopron és Vas megye határán Tolnai Vilmos. „Rühelli a dolgot.” Somogy megye. Szőke—Dencs: Nyr. III. 231. „No, eszt már rühellem.” Somogy megye. Szöllős—Györök. Király Pál. „Rühellöm ezt a dolgot.” Csurgó vidéke. Király Pál. „Rühellyi a dolgot.” Palócság. Nyr. XXI. 360. „Rühelli a dolgot.” Érsekújvár, Nyr. VII. 41.

Végezetül megérkezett a hivatkozott mondat írójának válasza és eszerint: rühell? Meg akar szabadulni valamitől, ami pedig kötelessége volna. A kutya a testén levő rühalkát igyekszik levakarni, hogy megszabaduljon tőle, mert izgatja, bántja, kellemetlen neki.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy nyelvünkben ez az alig százévesnek mondható fiatal szó, még nem egyértelmű, nem általánosan elfogadott értelmű. Mintha a vizsgált mondat szerzője is e kétféle értelmű magyarázatot, értelmezést adna.

A köznyelvben pedig, akik ismerik, több és különböző árnyalású értelemben ismerik és használják.

Többen nem tartják finomnak, irodalmi, tudományos művekben használhatónak ezt a szót.

Kétségtelen, hogy tanító jellegű művekben az ilyen nem tisztázott értelmű szavak használata a megértés rovására megy.

Szendrey László

„Kínában ma is Isten igéjét hirdetik“

Az észak-amerikai protestánsok egyik legtekintélyesebb folyóirata, a *Christian Century* legutóbbi cikket közölte K. H. Ting kínai anglikán püspök, a nankingi teológiai szeminárium elnökének tollából. Ez a tény is mutatja, hogy a nyugati egyházak széles körei általában fontosnak tartják a kínai keresztyénekkel való kapcsolatot. (Más kérdés, hogy ez a kívánság nem mindig fakad tiszta forrásból. Maga a *Christian Century* is nemrég furcsa indoklással kifogásolta, hogy az USA kormánya nem lép diplomáciai viszonyba a Kínai Népköztársasággal, hiszen ott sok Észak-Amerikában végzett lelképásztor él és ezek a lap szerint kitűnő képviselői lehetnének hazájukban — az Egyesült Államok politikájának.) A kínai keresztyénekhez való tiszta viszonyulás súlyos kérdése az ökumenikus kapcsolatoknak és egyik legfájóbb elintézetlen kérdése az Egyházak Világtanácsának.

A magyarországi protestáns egyházak „a kínai kérdésben” már nyolc év óta állanak vitában az Egyházak Világtanácsával. Ismeretes, hogy *Bereczky Albert* a Korea elleni agressziót igazolni próbáló torontói határozattal szemben 1950. augusztus 9-én *Nyílt levelet* intézett a Világtanács főtitkárához. Emlékeztette őt arra, hogy Kínában a keresztyén missziók munkájával évtizedek óta együttthaladt a gyarmatosítás; kifogásolta, hogy a Világtanács nem hívja fel „a népeket gyarmatosító Nyugatot — ahol Tízparancsolatról és Hegyi Beszédről beszélnek — bűnbánatra és megálázkodásra”, sőt üdvözli az Észak-Korea elleni „rendőri akciót”.

Miután „egy évvel Torontó után Biévrésben sem szólt meg e magas testület bűnbánata”, a magyar egyházak 1951. március 8.-án újra megkérdezték a Világtanácsot: „Vajon lehetséges-e fenntartani azt a hazugságot, hogy valóban létező 450 milliós (azóta kiderült, hogy 650 milliós. *A szerk.*) birodalmat levegőnek néznek, s helyette egy nem létező kormányt figuráltak?” A Központi Bizottság 1951. augusztus 7-én, Rolleban tartott ülésén *Bereczky Albert* megbélyegezte azt az eljárást, hogy ott vita nélkül elfogadták *Csao* professzornak, a Világtanács kínai elnökének lemondását: magát a Világtanács politikáját keményen bíráló lemondó levelet nem is olvasták fel, egyszerűen azt állították, hogy *Csao* „súlyos nyomás alatt írta meg lemondását”. Ezzel szemben *Bereczky Albert* kifejtette, hogy „*Csao keresztyén, de kínai keresztyén, aki együtt él népével*”. Emlékeztette a Világtanácsot, hogy az „nem azonos az *Una Sancta*-val, a hozzá való hűség nem próbaköve a keresztyén hitnek”. Megállapította, hogy „az Egyházak Világtanácsa nem értette meg azt az egészen újat, ami most a világtörténelemben — és különösen Keleten — végbemegy.”

A református egyház zsinata 1952. október 30.-án üzenetet intézett a Világtanácshoz: „Komoly szót

várunk a Világtanács részéről az Egyesült Nemzetek felé arról, hogy Ázsia ügyeinek rendezése elképzeltetlen Kína nélkül... *El kell ismerni a Kínai Népköztársaságot, ami nélkül sem Ázsia, sem a világ békéje nem biztosítható.*” Az üzenet fejleménye volt, hogy a Világtanács Központi Bizottsága — mint azt *Bell* püspök elnöknek és *Visser't Hooft* főtitkárnak Lucknowból 1953. január 8.-án küldött levele egyházunkkal közölte — „meghívta *Péter János* püspököt, hogy fejtse ki a levél pontos tartalmát és segítse a Bizottságot annak megértésében... A Központi Bizottságban tartott megbeszélések eredményeképpen a bizottság elfogadta az ENSz közgyűléshez intézett levelet. (A koreai fegyverszünet megkötésének ajánlásáról van szó. *A szerk.*) Kifejezésre kívánjuk juttatni nagyon meleg elismerésünket azért a hozzájárulásért, amelyet *Péter* püspök nyújtott számunkra Lucknowban tartott gyűléseinken...” — írta a Világtanács elnöksége.

A magyar egyházak továbbra is hathatósan igyekeztek segíteni abban, hogy a kínai egyházak és a Világtanács között — a Világtanács hibájából — megszakadt kapcsolatok helyreálljanak, az igazságosság és a szeretet alapjain. Mikor a Világtanács meghívta a kínai protestánsokat a Központi Bizottság 1955-ös magyarországi ülésére, ők döntés előtt a magyar egyházak véleményét kérték ki. „Érdekelte őket — mondotta *Péter János*, mikor 1955 áprilisában Kínában tett utazásáról a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának ülésén beszámolt —, hogy az Egyházak Világtanácsa valóban az a hely-e az egyházak számára a mai világhelyzetben, ahol az egyházak a közösséget Jézus Krisztussal és egymással hitben jól tudják gyakorolni, mégpedig úgy, hogy e közösséggyakorlás által be tudják tölteni szolgálatukat, melyre Jézus Krisztus szeretete a mai világhelyzetben a népek együttélése területén kötelezi őket.”

A megfontolás eredménye az volt, hogy a kínai keresztyének *K. H. Ting* püspököt megfigyelői minőségben elküldték a Központi Bizottság galyatetői ülésére. Az egyetemes konvent székházában tartott előadásában *K. H. Ting* püspök elmondta, hogy miben helyeslik az Egyházak Világtanácsa gyakorlati tevékenységét és miben nem tudnak vele egyetérteni. Kifejezte a kínai egyházak igaz háláját *Péter János* ottani szolgálataiért és hangsúlyozta: „a magyar egyházak jelentősen hozzájárultak a kínai egyházak és az Egyházak Világtanácsa közti kapcsolatok újrafelvételéhez és tisztázásához” (Az Út IX. évf. 34. sz. 3. old.). A Központi Bizottság galyatetői ülésén a nyugati küldöttek is feszült figyelemmel hallgatták *Ting* püspök beszámolóját a kínai egyházak életéről; *R. B. Manikám* indiai evangélikus püspök, a Vi-

lágatanács ázsiai titkára helyszíni tapasztalatai alapján mindenben megerősítette a kínai küldöttek — a Világatanács propagandájával a leglényesebb kérdésekben ellentétes — közléseit. Ting püspök ugyanis arról számolt be, hogy a kínai népköztársaságban a keresztyén egyházak Istentől rendelt minden szolgálatukat betölthetik. A Világatanács munkájában pedig különbséget tett a jó és rossz döntések között. A Központi Bizottság végül is háláját fejezte ki azért, hogy a kínai egyházak megfigyelőt küldtek a Világatanács ülésére és azt a kívánságát is kifejezésre juttatta, hogy képviselőit elküldhesse a Kínai Népköztársaságban élő egyházak meglátogatására.

Erre a látogatásra azonban nem kerülhetett sor. A galyatetői ülés után rövidesen elkövetkezett az a „nagy nap”, amelyet a Világatanács oly kitörő lelkesedéssel üdvözölt: a magyarországi egyházi lázadás, az ellenforradalom szárnyai alatt. A Világatanács irodája gátlástalanul dicsőítette e lázadás vezetőit; jogot formált arra, hogy őket „a magyar gyülekezetek bizalma letéteményesének” minősítse. Elfoglaltságában nemcsak a magyar egyházak törvényes vezetőit támadta — vagy támadta is, akik a törvényes vezetőket védelmükbe vették és a Világatanácsot józanságra intették.

Így indult megújuló pergőtűz *Hromadka* professzor ellen és így mart bele ismét a kínai egyházakba is a Világatanács. A kínai protestánsok lapja, a *Tien Feng* elemezte a Világatanácsnak a magyarországi ellenforradalommal kapcsolatos magatartását. („Az imperializmus a vallás kihasználója”, 1957. dec. 23. Magyarul megjelent a Református Egyház 1958. május 1.-i számában.) Ez a pontos, tárgyilagos elemzés sem tudta arra indítani a Világatanács politikáját megszabó embereket, hogy belássák elkövetett hibáikat és mulasztásaikat. Nagyon rossz néven vették, hogy a Hungarian Church Press, a magyar egyházak könyvmatos lapja, leköszölte a *Tien Feng* cikkét. És megbízták E. A. Payne-t, a Központi Bizottság alelnökét, hogy az *Ecumenical Review* hasábjain „intézze el” summásan, egy kalap alatt a magyar és a kínai egyházak ellenvetéseit. (Lásd *Theol. Szemle* 1958. 109—117. old.) Az Egyházak Világatanácsa vezetői, minthogy nem képesek megítélni magukat a magyar egyházakkal szemben 1956. őszén elkövetett hibáikért, (valóban áll erre, hogy „több mint bűn: hiba”), azóta is hibát hibára halmoznak ebben a kérdésben. Számukra ugyanis a szocialista államokban élő egyházak és egyházi emberek még mindig csak akkor „hitelesek”, akkor „bírnak a gyülekezetek bizalmát”, ha támogatják, vagy legalább elnézik a Világatanács egyes vezetőinek helytelen, az egyházak jó együttműködésének és az emberiség békéjének ártó állásfoglalásait is. A Világatanács vezető embereinek ez a magatartása, amely a pápai csalhatatlanság igényével is vetekedik, nagyon megnehezíti a velük való kapcsolatokat. A Magyarországi Református Egyház zsinati tanácsa így jellemzi a mostani helyzetet: „A Világatanács a jelek szerint annyira összeszövődött a nyugati hatalmi törekvésekkel, hogy egyre egyoldalúbb szervezetté válik és egyre kevésbé tudja betölteni azt a hivatását, hogy valóban a világ egyházainak tanácskozó fóruma legyen” (Ref. Egyház 1958. 516. old.)

Mind Ezeket előljáróban el kellett mondani, mielőtt K. H. Tingnek a *Christian Century*-ban közzölt cikkét ismertetjük. Ting nem vitatkozik az

Egyházak Világatanácsával, hanem pozitív leírását adja a kínai evangéliumi egyházak gondolkodásának a szocialista társadalmi környezetben. Ez a leírás minden vitánál hatásosabban igazolja az Egyházak Világatanácsa vezető emberei a kínai — a magyar, a csehszlovákiai stb. — keresztyénség megítélésében nem a valóság, hanem a saját „illúziók és tévedéseik” ingatag talaján járnak.*

Ting abból indul ki, hogy a keresztyénséget Kínában „idealizmusnak” minősítik. Pedig a keresztyén gondolkodást nem lehet sem idealistának, sem materialistának tekinteni, amint a kommunisztákat sem lehet egyetemlegesen „sztalinistáknak vagy nem sztalinistának” nevezni. A keresztyénség egyáltalán nem ideológia, hanem egészen más síkon mozog. „Habár a szervezetét, a gondolkodásmódját, szertartásait és külső felépítését mélyen befolyásolta a történelem, maga az egyház mégsem a történelem gyümölcse, az evangélium nem ideológia. Az evangélium Isten szabad kijelentéséből fakad. Ez az evangélium Krisztus maga, aki által mindennek teremtettek.”

Ezután „a vallás ópium a népek” kérdésével foglalkozik Ting. Elmondja, hogy ezt a kifejezést először nem Marx Károly, hanem Kingsley anglikán lelkész és költő használta, mikor 1840 táján korának szociális igazságtalanságai ellen fordult és támadta azokat, akik a hittel, mint altatószerrel visszaélnék. Krisztus sem akart tudni a kábítószerről. „Ha elfogadta volna a kábítószert, a Kereszt hét igéje elmondatlan maradt volna és homályban maradt volna a Kereszt értelme”. Ting idézi Husz János szavát is: „Ki merészeli állítani, hogy azt az embert, aki így beszélt, valami szerrel elkábították?”

Majd azzal a kérdéssel foglalkozik Ting püspök, hogy Isten miért nem tette kétségtelenné számunkra a maga létezését. Istennek az egész világot felülhaladó nagyságában adja meg a választ erre a kérdésre. „Amit az ember meg tud határozni, az nem Isten. Már canterbury Anselmus így tanított: Isten az, aki minden képzeletet felülmúl. Ha Isten léte olyan világos volna, mint a szószék létezése, hol maradna tér a hit számára? A hit magasabban jár, mint a tudományos bizonyítás. Egyedül a hit hívja fel az embert a világban nagy vívmányokra és nagy áldozatokra. Igen: a vallás: kutatás, közösség, szeretet, »örvény örvényt hív elő« (Zsolt 42:8). A természettudomány és a természet megfigyelése arra hív fel bennünket, hogy ismerjünk el egy ismeretlen Mindenhatót a világ-egyetem felett. De hogy tovább jussunk, szükségünk van az isteni kijelentésekre. Ha Isten nem az ő kijelentése által ismerjük meg, akkor a természetből alig marad egyéb, mint puszta tér és titok. De ha a Kijelentést elfogadjuk és így térünk vissza a természethez, minden megújul.”

Foglalkozik Ting az *atheizmusnak a bűnre vonatkozó tanításával*. Az atheista gondolkodás csak is a rossz társadalmi rendszerből fakadó szociális bajokra tekint. Pedig magában az emberben is lehetnek ilyen bajok forrásai. „A keresztyén gondolkodást természetesen értékesen korrigálja annak a hangsúlyozása, hogy az ember a környezet által befolyásolható. Meg kell állapítani, hogy a kommunizmus alatt a személyes erkölcs színvonala

A *Christian Century* e száma még nem érkezett meg; Ting püspök cikkét a *Stimme der Gemeinde* (Darmstadt, 1958. X. 15. sz.) alapján ismertetjük.

emelkedett. Az a tény, hogy az embernek jó környezetben — szocialista társadalomba — kell kerülnie ahhoz, hogy magasabb szinten tudjon cselekedni, éppen a bűn terhét bizonyítja, amely nem engedi az embert úrrá lenni a környezetén. Nagyszüleink olyan reumában szenvednek, hogy télen át alig tudnak mozogni. Aztán kitavasodik és ekkor nagyobb mozgási lehetőségük támad. Vajon azt jelenti ez, hogy meggyógyultak? Nem, sőt éppen aláhúzza testi gyengeségüket. Éppen így a bűn is egyetemes jelenség, tekintet nélkül a társadalmi rendszerekre” — írja Ting.

Azzal a kérdéssel foglalkozik azután, hogy „a világ kezdete óta miért nem akartak az emberek Istenben hinni? Az egyik okot abban a tényben jelöli meg, hogy az Istenben való hitnek következményei vannak és ezeket a bűnös ember nem akarja vállalni. Ádámra emlékeztet, aki elrejtőzik Isten elől és Péterre, aki így szól: „Uram, eredj el intézőm”. Bármennyire ópiummá lehetett is a vallás — fejtegeti —, fontolóra kell venni, hogy az Istenben való hit elutasítása is gyakran lett ópiummá. „Történelmünk kezdete óta mennyi ember kábította el magát Isten elutasításával, hogy megmaradhasson a bűnben, elháríthassa a felelőséget és elfojtsa lelkiismeretének szemrehányásait!”

Az Istenben való hit elutasításának második okát Ting püspök abban látja, hogy az ipari korszak kezdete óta a keresztyénség elmulasztotta hitvallásának követését. Szerinte ezért fordultak szembe a vallással Marx Károly és követői. Az egyház állandóan a nép ellenségeinek oldalára állott és ezzel elvesztette képességét arra, hogy az igaz Istenről tegyen bizonyosságot. Ting bűnbánatra és önvizgálatra hívja az egyházat, nehogy magatartása folytán elveszítse a reá bízott üzenetet.

A cikk végül gyakorlati útmutatásokkal szolgál mindazoknak, akik egyházi munkában állanak. „Nem szabad nyugtalanzkodnunk — írja. El kell ismernünk az atheizmus és az agnoszticizmus minden árnyalatának létjogát. Meg kell szöknünk a velük való együttélést, meg kell tanulnunk, hogy kísértéseiknek ellenálljunk, ugyanakkor okuljunk az ő valláskritikájukból. Meg kell tanulnunk továbbá azt is, miképpen hirdethetjük az evangéliumot az ilyen elméletek befolyása alatt álló embernek... Tudjuk, hogy *sem a hideg, sem a meleg háború nem fog egyetlen ateistát sem theistává változtatni*. A nyugati egyházak sok könyvet adtak ki a keresztyénségről és kommunizmusról, de ezek *nem sokat érnek, mert szerzőikre nagyon is hatott kormányuk szovjetellenes, kommunistaellenes befolyása*. Ezért nem a szeretet apostoli szelleme, hanem „az idősebb fivér” öngazsága szól belőlük. Csak ha az egyház megtalálja a helyes eligazodás útját és valóban egyházzá lesz, akkor tudja általa az evangélium a maga tulajdon igazságának szabadító erejét érvényesíteni és az embereket bűnbánatra, megtérésre és Krisztusnak mint Úrnak megvallására indítani.”

F. P. Jones, az amerikai methodista egyház volt

misszionáriusa Kínában, aki a cikket angolra fordította, Ting püspök tanulmányával kapcsolatban megjegyzi: „Joggal következtetjük, hogy *határozottan rosszul vannak tájékoztatva azok a pesszimisták, akik a mai Kína keresztyén egyházaiban csak csődöt és hitehagyottságot akarnak látni. Kínában ma is Isten igéjét hirdetik.*”

Az ADN newyorki távirata szerint az észak-amerikai egyházaknak Clevelandban tartott konferenciáján Dulles külügyminiszter most is elmondotta szokásos kirohanásait a Szovjetunió, a Kínai Népköztársaság és a „nemzetközi kommunizmus” ellen. A konferencia többsége azonban fagyosan fogadta Dulles szövegét, amelyeket már az Egyházak Világtanácsa 1948. évi amsterdami alakuló gyűlésén is előadott és azóta unalomig ismételtet. A konferencia résztvevői nem értettek egyet Dulles háborús uszításával, követelték a Kínai Népköztársaság elismerését és az ENSZ-be való felvételét. Állást foglaltak a különböző társadalmi rendszerekben élő népek békés együtt élése mellett is.

Az amerikai egyházakhoz intézett üzenetében megállapította a konferencia, hogy az USA kormánynak kínai politikája „kárára van a nemzetközi közösségnek és tudatlanságban tartja az USA népet a Kínában végbemenő változások felől”. A lezserelési tervek komoly végrehajtása nem képzelhető el a Kínai Népköztársaság közreműködése nélkül. A konferencia résztvevői bíralták a „*korlátozott helyi háborúk doktrínáját*”, amely az USA külpolitikájának hivatalosan bevallott célkitűzése és amelyet legutóbb az Egyházak Világtanácsa tanulmányi bizottsága által kidolgozott, a tagországoknak megküldött tervezetbe is felvettek. Az amerikai egyházak konferenciája ezzel szemben kijelentette, hogy a háború *minden formáját* meg kell akadályozni. Bíralták az agresszív tömbök szervezésének politikáját is és állást foglaltak a fegyverkezés általános csökkentése mellett. (New York Times 1958. nov. 21.)

Az amerikai egyházak tehát, mint a konferencia állásfoglalásai is bizonyítják, a kínai kérdésben sokkal közelebb jutottak az igazságos, békeszerető megoldáshoz, mint Dulles külügyminiszter és mint az Egyházak Világtanácsa vezetői körei. Pedig ideje volna már, hogy Genfben is revízió alá vegyék a Kínai Népköztársasággal és a kínai egyházakkal szemben követett politikát. A kínai keresztyéneknek a Világtanács tévedéseivel foglalkozó bírálatait nem lehet többé elintézni a régi üres szólammal: „a kínaiak súlyos nyomás alatt vannak”. Ideje volna, hogy végre elismerjék: nekik is van tanulni valójuk a kínai keresztyénektől. Amíg a Világtanács jelenlegi vezetői bedugják a fülüket a szocialista országokban élő egyházak hű bizonyágtétele előtt és a nyugati politika irányában „konformista” hangok hullámhosszára állítják csak be a készüléküket, addig a Világtanács állásfoglalásait mindig is az egyoldalúság súlyos veszélye fogja fenyegetni. Addig a Világtanács nem lesz alkalmas eszköz arra, hogy döntéseiben a Nyugat és Kelet egyházaira egyaránt érvényes evangélium szelleme érvényesülhessen.

Dr. Kádár Imre

Misszió és világpolitika a mai római egyházban

Egyházi lapjainkból eléggé ismeretesek a protestáns egyházak külmissziói munkájának válságos kérdései. E kérdések lényege abban fogható össze, hogy a külmissziói munka oly sokszor és oly szorosam összeforrt a nagyhatalmak gyarmatpolitikájával és a gyarmatosított népek kizsákmányolásával, hogy a napjainkban nemzeti és gazdasági, politikai és kulturális önállóságra törekvő vagy fölszabadult afro-ázsiai népek nem tudnak különbséget tenni igazi missziói munka és a gyarmatosítás között. A keresztyén missziói munkák világszerte nagy válságon mennek át és ez alól a válság alól nem kivétel a római egyház missziói munkája sem. E cikk célja azoknak az intézkedéseknek a megvilágítása, amelyek ezen a téren a válság leküzdésére történtek. Az intézkedéseket csak akkor értjük meg, ha számításba vesszük a római katolikus egyháztant és a római katolikus tant az egyház, az isten országa és a világ viszonyáról. E tan szerint Krisztus igaz egyháza egyedül a római püspök fősege, a Szent Péter utóda alatt élő egyház. Ez az egyház fölülte áll minden világi hatalomnak. Elég a VII. *Gergely* és a VIII. *Bonifácus* nyilatkozataira emlékeztetnünk. A római katolikus dogma az egyház és az isten országa között is olyan szoros kapcsolatot tanít, hogy abból szükségszerűleg következik a pápák igénye a világ politikai és hatalmi dolgaiba való beleszólásra. X *Pius* ezért a legélesebben elítélte az egyház és az állam szétválasztásának gondolatát (a *Vehementer nos* c. enciklikában, 1906). Nincsen ezért a római egyháznak egyetlen olyan ügye sem, amely vastag vagy hajszálerekkel, de lényegesen össze ne lenne kötve e világ hatalmi politikájával, a hatalomért való küzdelemmel. Szeretném előrebocsátani, hogy mindezekről a dolgokról nem egy elmúlt korszak stílusában szeretnék szólni, mintha ezen a földön most is még a politikai hatalomért rivalizáló egyházként élnénk, hanem ökumenikus felelősségünk teljes tudatában, a keresztyén szeretettől vezettetve és tárgyilagosan. Bizonyosan úgy lesz, hogy akik belülről szemlélik a római katolikus egyház tanait és életét, másképp látják ugyanezeket a dolgokat, de ki kell érezniök e sorokból az Una Sancta iránt érzett felelősségünket — úgy ahogy azt mi érezzük, a mi evangéliumi egyházunkból.

I.

XII. *Pius* halála hetekre szólna a pápaság felé fordította az egész világ figyelmét. A nyugati sajtó eddig még soha nem tapasztalt mértékben foglalkozott a Vatikán életének legapróbb mozzanataival, a pápa személyével, a pápaválasztás kérdéseivel. Nem kétséges, hogy ebben a sajtójelenségben nemcsak annak volt része, hogy az elhunyt egyházfejedelem kimagasló személyiség volt a pápák között, hanem annak is, hogy a nyugati életnek a politikai katolicizmus általt történt infiltrációja milyen mértéket ért már el. Az eddig protestáns jellegűnek ismert német földön állandóan hasábok, sőt lapok foglalkoztak a római egyház aktuális nagy kérdésével. *Niemöllerék* egyházi lapja, a *Stimme der Gemeinde* — miután maga is tiszteletet ad az elhunyt pápa nagyságának — méltatlankodik olyan jelenségek miatt, hogy a nyugatnémet állam hivatalos gyászra szólított fel, elrendelte, hogy a nyilvános középülete-

ken három napig (s egy hét múlva még egy napig) félárbocon álljanak a lobogók: „Azzal, hogy a lobogókat az összes nyilvános épületeken, a túlnyomórészt evangélikus tanulókat felölelő iskolákon is félárbóca eresztették, azt a látszatot keltezték, hogy az Evangéliumi Egyháznak a Katolikus Egyházhoz való viszonyában oly sok minden megváltozott, hogy az evangélikusok egy pápa halálán ugyanazt a gyászt érzik, mint a katolikusok, sőt mi több, ezt a látszólagos közös gyászt annak a jeleként lehetne értékelni, mintha az evangélikusok máris útban lennének Róma felé és már nincsenek túl messze attól, hogy visszatérnek a római egyház ölébe. Ezt a benyomást még azzal is erősítették, hogy a napilapok megengedték maguknak azt, hogy evangélikus olvasóiknak is naponta hasábos tudósításokat tálaljanak oda a pápa hogylétéről, haláláról és temetéséről, a rádió és képrádió pedig sok adásban hasonlóképp járt el. Talán máris egy teljesen katolikus uralom alatt álló országban élünk a szövetséges köztársaságban? Már katolikusabbá váltunk talán a franciáknál és az olaszoknál? Vagy élnek még közöttünk annyian öntudatos protestánsok, hogy velük és értük kimondhatjuk hangosan: ezt nem akarjuk és ez így nem lehet tovább”. (1958. Jg. 10, Heft 21, 1. November, Sp. 787/88.)

Különösen visszataszítók voltak azok a hírek, amelyek a pápa halála körül kötött izléstelen üzenetekről számoltak be. XII. *Pius* hosszú betegsége és haláltusa után hunyta le szemeit. Halálával már jóideje számoltak. A sajtóirodák feszülten várták a hírt. Az *Italia* és az *Ansa* távirati iroda versengésének a folyományaképpen a halál megtörténte előtt kiadták a halálhírt. Erre megindultak a különkiadások rotációsgépei. A Vatikán rádiója cáfolta a hírt, s hogy elejét vegye a továbbiaknak, programjába fölvette — a pápa haldoklását is: a haldoklás színhelyével szomszédos szobából egy jezsuita páter állandóan tudósította a hallgatókat. Röviddel a pápa halála előtt misét közvetítettek innen, a pápa castel-gandolfói magánkápolnájából. Az egészen római katolikus beállítottságú *Rheinischer Merkur* szerint a nyitott ajtón át „az imádságok közé eső szünetekben a rádióhallgatók hallhatták a haldokló elkínzott lélekzetvételét. Minden egészséges érzés tiltakozik az ilyen publicitás ellen.” (*Neue Zeit*, 1958 Jg. 14, Nr. 255, 1. November, S. 2.)

Világbotrányra fajult a pápa legbelsőbb orvosának az üzleti manipulációja a pápa halála körül. Prof. *Galeazzi-Lisi* óriási honoráriumokat, milliókat vágott zsebre azokért a bizalmas közlésekért, melyeket a pápa halálos vergődése során gyűjtött és színes fölvételekkel támasztott alá. Az egyikben a pápa szájából szénsavas csővezeték lóg ki (ezért egy párizsi folyóirattól 8 millió frankot kapott!). Egy, az agónia egészen részletes leírását tartalmazó cikkéért 5 millió lírát kapott stb. A római orvosi kamara eljárást indított ellene. Amikor valaki szemére vetette izléstelenségét és az orvosi etika ellen való vétékét, cinikusan azt felelte, hogy: „Ugyan mit akarnak, hiszen a páciens már halott!” — írja a hamburgi *Welt*.

Eltűnt a pápa naplója. Negyven éven át körülbelül 50 kötetnyi naplót írt. Az újságok találgatják, hová lett ez a páratlanul érdekes kortörténeti dokumentum. Az *Unita* — amely a *Vie*

Nuove-nak egy jelentésére hivatkozik — azt írja, hogy ezt a naplót a pápa halála előtt néhány órával vatikáni körök tüntették el. A bíborosok kollégiuma hiába fáradozott az előkerítésén. Más hírek szerint a napló a pápa háztartásának német vezetőnöje, egy apáca révén tűnt el, aki tovább adta egy eddig még ismeretlen személynek. Vatikáni személyek nyilatkozata szerint — írja a *Neue Zeit* (1959, Nr. 248, Okt. 24, S. 2) — jelenleg vagy a pápa egy rokonának, vagy a bonni állam követsége egy tagjának a kezében lehet a napló. Az első esetben a család részére óriási üzletet jelentene, a második esetben pedig igen erős eszközt a pápaválasztó konklávé befolyásolására a külföldi bíborosok egy bizonyos csoportja kezében.

Ilyen események miatt már az új pápa választása előtt hírek terjedtek el arról, hogy a vatikáni ügyvezetést egészen át kellene rendezni, mert például az eddigi pápa három unokatestvérének, *Paçelli Carlo*, *Giulio* és *Marcantonio* hercegeknek túlságosan nagy befolyása volt az ügyek intézésére. Az olasz és francia katolikusok szeretnék a túlságosan megnövekedett német és amerikai befolyást visszaszorítani. A lap levelezője azt írta, hogy mindenekelőtt a német jezsuiták erős befolyásának a visszaszorítására gondolnak és *Bea*, *Henrich* és *Lieber S. J.* atyák távozását kívánják. *Bea* volt XII. *Pius* gyónatója.

Az az egyházi személy is súlyos pénzeket kapott, aki a pápa halála pillanatában zsebkezdő-intéssel adott jelt az egyik újság emberének: megindulhattak a nyomásra készen álló rotációsgépek... verve volt a konkurrencia...

Természetes, hogy a nagyhatalmak külügyminiszterei is mind megjelentek Rómában a temetéssel kapcsolatban és beható tárgyalásokat folytattak egymással a pápaválasztás befolyásolása érdekében. *Fanfani* olasz külügyminiszter elhalasztotta kairói útját. Az olasz külügyminisztérium folyóirata, az *Esteri* ellene fordult annak a gondolatnak, hogy „egy lekipásztor lépjen a katolikus egyház csúcsára, aki figyelmét csak arra koncentrálja, hogy a hívők között a vallásos szellemet élesztgesse” (*Neue Zeit*, 1958. Nr. 47, 23. Okt. S. 2). A hivatalos olasz kormánylap „egy olasz és politikusi pápát” követelt, aki támogatja a kommunizmussal szemben álló „ellenállási frontot” (uo.). A lapok jelentették is, hogy *Fanfani* külügyminiszter megbízta a vatikáni olasz nagykövetet ilyen értelmű lépések megtételével a Szentszéknél. *Fanfani*, *Dulles*, *Brentano*, *Couve de Murville* külügyminiszterek Rómában megtanácskozták a nekik megfelelő jelölést.

II.

A római katolikus külmiszió ügye igen szorosán össze van fonódva a Vatikán nemzetközi politikájával, valamint a nagyhatalmak világpolitikájával és gyarmatpolitikájával. Egészen érthető, hogy a nagyhatalmak mindent megtesznek és megtesznek a római politika befolyásolására, de az is, hogy vannak római—vatikáni körök, amelyek szemben állnak azzal a törekvéssel, hogy a Szentszék világi hatalmak eszközévé váljék. Az ő eszményük az, hogy a világi hatalmak váljanak a vatikáni világpolitika eszközévé, a római katolikus hit terjesztésének öntudatos vagy öntudatlan szerszámaivá, hatalmi hordozóivá.

A külmisziói ügyosztály a Vatikán legfontosabb ügyosztálya. Azt szokták Rómában mondani, hogy három pápa van: a „*fehér pápa*”, akit pápának neveznek; a „*vörös pápa*”, aki a külmisziói ügyek kollégiumának bíboros prefektusa s különleges vörös ornátusa van; s végül a „*fekete pápa*”, aki a jezsuita rend generálisa. A Vatikán belső és külső ügyeit régi idők óta úgynevezett bíborosi kongregációk intézik, amelyeket legjobban az államok minisztériumaikhoz hasonlíthatunk. A Pius-pápák korszakában ezek a kongregációk messzemenő reformokon mentek át, s manapság a vatikáni „minisztériumokat” a világ egyik leg-tökéletesebben működő állami és egyházi gépezetének szokták tekinteni.

A tágabb értelemben vett pápai Kúria a pápa egész közvetlen környezete, háztartása, a „famiglia”, a Vatikán palotáinak, kertjeinek, múzeumainak, intézeteinek stb. az intézősége és ügyvivő hatóságai. A szűkebb értelemben vett legfelsőbb hatóságok közül első a *bíborosok kollégiuma*, a pápa szenátusa. Ezeket a pápák nevezik ki teljesen szabadon, de föl is menthetik őket (például IX. *Pius* fölmentette *D'Andrea* turini érseket, mert rokonszenvezett Itália egységével, vagy *Billot* kuriális bíborost, mert rokonszenvezett az *Action Française*-zel; 1931). A bíborosok többsége ősidőktől fogva egészen XII. *Piusig* olasz volt; ezek 1523 óta nem választottak más pápát, csak olaszt. A mostani pápaválasztás egyik izgató kérdése volt: nem választják-e meg a bíborosok *Spellman* kardinálist, *Chicago* érsekét pápának. A bíborosi helyek száma 70, jelenleg 55 bíboros van, ezek a pápa gazdája s ebből csak 17 ül olasz fejen, észak- és délamerikai bíboros pedig 15 van, európai egyébként még 15, ázsiai 4.* Úgy látszik azonban, hogy idejekorán összefogtak a *Spellman* ellenfelei, mert ő maga a konklávé előtt más személynek a megválasztása érdekében fáradozott. A választás meglehetősen sok szavazással járt s belőle egy olasz került ki győztesen: a 76 éves *Angelo Giuseppe Roncalli*, *Venice* patriaráchája. Életkorából arra lehet következtetni, hogy átmeneti megoldásnak tekintik — az újabb erőpróbaig. A XXIII. *János* nevet választotta. Ez azért meglepő, mert XXIII. *János* nevű pápája már volt a római egyháznak, aki 1410—1415-ig pápáskodott Rómában, a különböző ellenpápák, a pápaság avignoni fogsága idején (*Heussi, Komp. d. Kirchengeschichte*, § 94 n-q). Ő volt az, akivel *Zsigmond* császár a *Husz Jánost* elégető konstanci zsinatot összehívatta. Ez a zsinat később magát *Jánost* is letétette, annak az elvnek az alapján (a *Haec sancta synodus* c. dekrétum, 1415 ápr. 6), hogy az egyetemes zsinat fölötte áll a pápáknak (episcopalismus, conciliarismus). Ez a letett pápa eredetileg *Cossa* Boldizsár tengerirabló és kalandor volt, akinek sikerült megválasztatnia magát pápává. Az olasz bíborosok és püspökök többségét a zsinaton úgy győzte le *Zsigmond*, hogy nemzetenként szavaztatta le a zsinat tagjait (olaszok, németek, franciák, angolok, spanyolok). — Egy ilyen listakiigazítás után — némelyek szerint — el lehetünk készülve arra, hogy majd egy új VI. *Sándor* pápa fogja törölni a pápák listájáról, csendben, a hirhedt első VI. *Sándor* pápát...

Jelenleg tizenkét bíborosi kongregáció van:

(1) A *Szent Officium* 1542-ben keletkezett inkuizíciós főhatóságként. Ma a pápa elnöksége

* A cikk megírása óta ez a számarány megváltozott.

alatt a hit- és erkölcstan legfőbb őre. A bíboros titkár vezeti ügyeit, tagja még 6 bíboros, akiknek mind Rómában kell lakniuk és címük a „generális inquisitor”. A bíboros titkár igen befolyásos ember, szintúgy két asszesszora. Ezenkívül kiterjedt tanácsadói szervezete van. Eljárása a legtitkosabb. Esküjének a szövege sem ismeretes. A *secretum S. Officii* a legtitkosabb titok a földön. 1908-ig tárgyalásairól sem vezettek jegyzőkönyvet. Székhelye máig is a fogházszerűen sötét, zordon Inquisitio-palota a Via del S. Ufficio 5 szám alatt. Minden hétfőn és szerdán üléseznek a generális inquisitorok. A bíboros titkár állandóan és közvetlenül tájékoztatja a pápát.

(2) A *konzisztoriális kongregáció* a püspöki kormányzás legfőbb szerve. Itt készítik elő a püspöki és bíborosi kinevezéseket, tartják nyilván a püspökségre alkalmas személyeket, intézik az új püspökségek és érsekségek létrehozását. Főfeladatuk a püspöki jelentéseket, beszerzik a személyi információkat részint az egyházi főhatóságokon, részint a nunciuszokon, részint pedig titkos szolgálati úton. Ez az utóbbi — mint például X. *Pius idején* — szinte egy mellékkormányi tevékenységre adhat hatalmat és alkalmat.

(3) A *szakramentumi kongregáció* X. *Pius* alkotása; nem a szentségek tanával vagy liturgiai formáival foglalkozik, hanem helyes kiszolgáltatásával. A házassági ügyek révén igen foglalkoztatott bizottság, itt intézik az egyház által megengedhető válások bonyolult ügyeit, a fölszentelések kérdését stb.

(4) A *konzisztoriális kongregáció* 1564-ben alakult a tridenti zsinat határozatainak a végrehajtása érdekében, a klérus és a nép reformálására. A világi papság és a laikusok legfőbb felügyelete. Alá van rendelve a *Studio*, amelyben lelkészeket képeznek ki az egyházkormányzás titkaira.

(5) A *rendi kongregáció* a vallásos rendek és egyesületek beláthatatlan seregére ügyel föl. Új rendek alapítása, régiek felosztása, a rendek közötti viszályok elintézése stb. a dolga. Megszabja a szerzetesrendek „rendjét” is. 23 bíboros tagjából 17 római lakos. Kiterjedt szervezete van.

(6) A *propaganda kongregációja* 1622-ben alakult. A „propaganda”: a keresztyén hit terjesztése. Az elnevezésben benne cseng a „*coge intrare*” („kényszerítsd...”) római értelmezése. Manapság ugyan általában már nem használ külső kényszert a római egyház a hite terjesztésében, de a spanyolországi és columbiai keresztyének sorsa mutatja, hogy mit tenne, ha tehetné, máshol is. Igen hatalmas testület. Az alája rendelt missziói területeken más kongregációk jogkörét is gyakorolja, olyan jogköröket is, amelyeket egyébként a pápa szokott gyakorolni, sőt a kegyesség kérdéseiben is emelhet olyan óvásokat, amelyeket más nem engedhetne meg magának a pápával szemben. Így például XI. *Pius* idejében a propaganda-prefektus ellenvetéseket tett a Jézus-szívetiszteletnek Kínában való bevezetése ellen, azzal érvelvén, hogy ez a gondolat az egész távoli keleten, kivált Japánban lehetetlen, mert ott a szív a butaság székhelye, viszont a „szív” jelentésével ott a „vese” rendelkezik. A propaganda-prefektus — minthogy az egész világon ő nevezi ki a missziói területek vezetőit, püspökeit, apostoli vikáriusait stb., s ő érintkezik az ottani politikai hatóságokkal — igen nagy hatalom és politikai erőtevéző a pápai udvarban. Nem mindegy a gyarmati nagyhatalmaknak sem, hogy ki tölti be ezt

a bíborosi tisztet. A misszió ügyeinek Rómába való centralizálása, intézetek egész sorának létesítése az utolsó két emberöltőben, ezt a kongregációt a legjelentősebbé tette a többiek között (v. ö. XV. *Benedek Maximum illud c.* enciklikáját, 1919. november 30.). *Nemcsak a keresztyén és nem keresztyén világ között folyó döntő küzdelemmel van ez a hivatal megbízva, hanem a protestantizmus megsemmisítése is a feladata.* Ez a kongregáció az egyetlen, amely az ügyeket illetékek nélkül intézi. A bíboros prefektus mellett 19 bíboros tagja van, közülök 11 lakik Rómában; ehhez nagyon kiterjedt szervezet járul, külön gazdasági szervvel.

(7) A *ritusok kongregációja* 1588-ban alakult és három szekciója van: 1. a boldoggá- és szentté nyilvánítások, relikviák bizottsága, 2. a latin ritusok bizottsága, 3. a történeti bizottság. — Főügyel az egyházi latinságra is, a liturgiai könyvek kiadására, az egyházi muzsikára, a szentélyekre. Legalább 25 bíboros tartozik hozzá.

(8) A *ceremoniák kongregációja* 1588 óta a pápai udvar szertartásainak és formáinak a legfőbb őre, amely mindent megszab, egészen addig, hogy hány bojt és milyen szállal fityeghet a bíborosok kalapjáról. Innen küldik például magasrangú várandós anyáknak a szentelt pelenkákat, korábban a katolikus hadvezéreknek innen adományozták a díszkardot és a csákót. Itt intézkednek az audienciák dolgában stb. Elmöke mindig a bíborosok dékánja, mert ő van legrégebbi idő óta a vatikáni szokások ismeretében.

(9) A *rendkívüli ügyek kongregációja* 1783-ban létesült és a bíboros államtitkárral áll kapcsolatban, vagyis a Kúria külügyi hivatalával. Ez dolgozza föl az egyházzpolitikai kérdéseket. Minden ügy, aminek valamely államhoz köze van, ide kerül. Az államtitkár tiszte oly fontos, hogy állandóan a pápa közelében van és a fölötte levő emeleten van a lakása. Az államtitkárságnak három osztálya van: egy rendes, amely kurirrok és rejtjeles táviratok révén a nunciatúrákkal és általában az államokkal érintkezik; egy rendkívüli: a tulajdonképpeni rendkívüli egyházi ügyek osztálya, amely 13 római lakos bíborosból áll, megfelelő személyzettel és hivatalokkal: ez készíti elő a *konkordátumokat*, tárgyalja meg az államokkal a püspöki székek betöltését; a második rendkívüli osztály a brévék kancelláriuma, a hivatali hatóság, amelyen minden kimenő iratnak formát kell kapnia s ahonnan az államtitkár engedelmével egy sor sem mehet ki. Ez az egyik legnagyobb befolyású diplomáciai műhely a világon, ahol az elvekben a legszigorúbban, a gyakorlatban és az eszközökben a legrugalmasabban és gátlások nélkül vezetnek a pápai világpolitikát. A Vatikán olyan államokkal is tart fönt diplomáciai kapcsolatot, amelyekben nincs vagy alig van számottevő katolikus egyház. Az államok is fontosnak tartják vatikáni követségeiket, mert a legfontosabb világpolitikai információkat kellő vizsgáztatások ellenében Rómában tudják megszerezni.

(10) A *szemináriumok és egyetemek kongregációja*, az 1588-ban alapított *Congregatio studiorum* a római egyház tanulmányi ügyeinek a legfőbb irányítója. A teológiai tanulmány minimum 2 éves filozófiai és 4 éves teológiai szakaszból áll, alapja elengedhetetlenül Aquinói Tamás tudománya. A különböző római rendi és nemzeti kollégiumokban 7—8 évig tart a jelöltek kiképzése. Nem kevesebb mint 34 bíboros tagja van

ennek a kongregációnak, amelynek kiterjedt apparátus áll a szolgálatára.

(11) *A keleti egyház kongregációja* XV. Benedek alapítása (1917. május 1!); közvetlen oka az volt, hogy X. Pius alatt a kapcsolatok a keleti keresztyénséggel a 0-pontra jutottak el (v. ö. Pálffy M. könyvismertetését, *Th. Sz.* 1958 (UF 1) 51 k. lap). XV. Benedek kiemelte a keleti egyház ügyeit a Propaganda Kongregációja ügyköréből és egy külön kongregációt bízott meg vele. Mindez már a folyamatban levő oroszországi történelmi változásokra tekintettel történt. XII. Pius uralkodása idején az unió-kérdés egészen a Kelet—Nyugat-ellentét jele alá került. A keleti egyház elutasította az uniók törekvéseit és fájdalommal gondolt azokra az „uniókra”, amelyeket az utolsó 400 év során Róma erővel-egyverrel és sok csalárdsággal el tudott érni a keleti egyház kárára. Történelmileg érthető, hogy ezek az erőszakos uniók azonnal föl is bomlottak, amint elveszítették a politikai támogatást és segítséget kaptak a visszatéréshez. 1947 júliusában, a moszkvai pátriárchátus 400 éves jubileuma alkalmával tartott orthodox egyházközi konferencia nemcsak a protestáns racionalizmus elítélésére talált éles szavakat, hanem különös erővel fordult „a Vatikán hatalomszomja és gőgje” ellen. 1946—49 között ezek az erővel létrehozott uniók egyházak visszatértek az orthodox egyházba, mintegy 6—8 millió lélek (1945 óta viszont Róma legnagyobb diplomáciai nyeresége az a mintegy 1300 protestáns templom volt, amelyet a kiköltöztetett németek kezéről Lengyelországban a Lengyel Népköztársaságtól el tudott aludni). Ennek a kongregációnak is a pápa az elnöke és egy bíboros titkár vezeti. 18 bíboros tagjából 11 tartózkodik állandóan Rómában. A kongregációnak teljhatalma van a keleti egyház ügyeiben. A bíboros titkár minden hónap 1. és 2. szombatján és 4. szerdáján jelentést tesz a pápának. 1925-ben külön bizottságot állítottak föl az oroszországi ügyek számára. Ez 1930-ban önállósult. 1934-ben a rendkívüli ügyek kongregációjához került és illetékessége az oroszországi oroszokra korlátozódott. A Keleti Tanulmányok Intézete (1917) is ennek a kongregációnak a hatáskörébe tartozik. A kongregáció minden héten ülésezik a Vatikánban.

(12) *A vatikáni egyházi műhelyek kongregációja*. (t. k. a Szent Péter bazilika előjárósága, számviteli, technikai, múzeumi és egyéb ügyekkel foglalkozik).

Ezek mellett még egész sor állandó bizottság is működik. Ilyen a *Bibliai tudományok előmozdításának az Intézete*, a Bibliai kommisszió, a különböző törvényszékek egész sora, műemlékvédelmi bizottságok, kánonjogi bizottság.

A pápai törvényszékek: a Poenitentiaria, az apostoli Signatura, a Rota, a pápai Kancellária; az apostoli Kamara: a pápai vagyonkezelőség. A pápai Camerlengo-bíboros tiszte a vakaturák idején fontos: ő hívja össze és vezeti a konklávé. Az anyagi ügyeket egyébként a Szentszék javainak az adminisztrációja intézi. X. Pius herculesi reformja volt az, hogy a különböző hivatalok bevételét az augias zezugokból e központi kasszába tudta irányítani. A Lateráni-szerződéssel a pápaság 1870 óta tőkésített óriási összegekhez jutott és ez a hívek százmillióinak adományával, egyházi javak jövedelmével, államok nyílt vagy titkos hozzájárulásával együtt beláthatatlan

anyagi eszközök urává teszi a Vatikánt. Nincs hely itt arra, hogy a Vatikán pénzgazdálkodásával külön foglalkozzunk („Szent Lélek Bank” stb.).

III

Talán hosszúra nyúlt ez a kettős bevezetés a címünkben föltett kérdésre adandó felelet előtt. De mindenestre megkönnyíti a továbbiak megértését.

A nemzetközi politikába beágyazott római katolikus külmisszió területén különböző erők küzdöttek egymással már régóta. A r. k. világmisszió első vezetője, Sauli bíboros, a XVII. században szerette volna a mérhetetlen hatalmú missziói egyházszervezeteket teljesebben a Vatikán kormányzata alá hozni. Olyan eszközökhöz folyamodott, amelyre — úgy látszik — ma ismét hajlani kívánnak: a *nemzeti eredetű és a gyarmatosító államokkal szorosán összefonódott missziói egyházszervezetekkel szemben a bennszülötteknek ígért messzemenő autonómiát a római renden belül*. Utasítást adott a Propaganda Fide misszionáriusainak arra, hogy igyekezzenek *bennszülött klérust „plántálni”*. A pápa felosztotta a gyarmatosító spanyolok és portugálok között a földtekét (1493); a Propaganda Fide pedig a misszionáriusokat az európaiasítás helyett a christianizálásra utasította (1659). A misszionáriusoknak a *helyi műveltségi viszonyokhoz való alkalmazkodása* azonban egyre inkább a szinkretizmus veszélyével fenyegetett. Különösen látzott ez Kínában, ahol ezen a réven a jezsuiták igen nagy befolyásra tettek szert. Fedett fővel miséztek, Isten helyett „az Ég Ura” kifejezést használták, megtúrték az ősök és Kon Fu-ce tiszteletét, sőt — még az ágyúkat is ők öntötték (Pater Schall, Kölnből). A rendi irigység bevádolta a jezsuitákat, hogy veszélyeztetik az egyház latin szellemét, rómaiságát, tiszta tanítását. XIV. Benedek 1742-ben megtiltott minden engedményt a nemzeti és vallási szokások terén.

Ennek a következményeképpen alábbhagyott a misszionáriusok munkájának a sikere és lassan-lassan arra szorultak, hogy a *gyarmatosítás erőivel lépjenek érdekszövetségre*. Sokszor — és ugyanazt mondhatjuk protestáns kollégáikról is — fenntartás nélküli volt ez a szövetség. Pannikar indiai történész és diplomata így ír erről a kérdéstről a maga nemzete szempontjából: „A második világháború végéig a missziói munka eltorzult az agresszív uralmi igényekkel való összeköttetése következtében... A missziói házak nevelői munkája távol volt attól, hogy a keresztyénség ügyének használjon. Csak ahhoz járult hozzá, hogy az egész missziói tevékenységet a *nyugati agresszió egy részének tekintsék*”. Az ópiumháború idején, amely nemcsak az ópium, hanem a misszió előtt is újból megnyitotta az utat Kínába, a katolikus misszionáriusok hasonló kísértésnek voltak kitéve, mint a mai katolikus klerikusok a hidegháború korszakában. Abban az időben, és még sokáig, francia papok álltak a távolkeleti katolikus külmisszió élén. Egyik missziós püspökről maradt fönt ez a mondás: *legszébb dicséretének tekinti azt a szemrehányást, hogy inkább francia, mint misszionárius (A u g o u a r d)*. A francia klérus hatalma elért a Propaganda Fide centrumáig. III. Napóleon hadihajói védelmezték a misszionáriusokat a Távol-

Keleten, Rómában pedig az ő gránátosai akarták útját állni az olasz egységmozgalomnak a Vatikán falai alatt. A francia császárság bukása után is rajta tartották kezüket a franciák a katolikus külmisszió, s befogták a misszionáriusokat a gyarmatosítás szolgálatába. Amikor a 80-as évek táján a vatikáni diplomácia próbálkozott ebből a barátságból kiszabadulni, föl akarva venni Kínával a közvetlen diplomáciai kapcsolatot, a francia kormány hivatalosan tiltakozott ellene Rómában, mert — úgymond — a távol-keleti keresztyén misszió védelme az ő feladata. A Kuria engedett és még 1892-ben is pápai enciklika dicsérte meg Franciaországot, hogy a katolikus hitet a gyarmatokon együtt terjesztette a francia dicsőséggel. Csak az első világháború után, amely a Távol-Keleten teljesen megrendítette a fehér ember becsületét, szabadította meg magát a Vatikán a franciák védnökségétől. XV. Benedek arra intette 1919 végén a kínai misszionáriusokat, hogy tartózkodjanak a politikától, mert a misszionáriusoknak más hatalmak politikai érdekeit kiszolgálni: igazi pestist (*pestis vera*) jelent.

Ez a fordulat a római katolikus misszió ügyében nem kis mértékben egy aszkétai jellemű római klerikusnak az érdem, Pietro Biondi érseké. Sokat utazott Keleten apostoli delegátusként és látta a való helyzetet: az imperializmus bukásának előrevetett árnyékait éles szeme mindenütt észrevette. Pedig egyéb tekintetben ahhoz az ultrakonzervatív római klerikus-törzshöz tartozott, amely évszázadok óta megszállva tartja a Vatikán legfontosabb hivatalait és védelmezi körömszakadtáig a nem-vatikáni vagy nem-italiai konkurrensokkal szemben. Biondi szerzett újra egyre nagyobb érvényt a bennszülött klerus élvének: föl kell szabadítani a római katolikus egyházat egy külföldi szekta gheffó-élete alól, a kolonializmussal való szövetségéből.

Biondi 1921-ben mint titkár bekerült a Propaganda Fide hatalmas barokk-palotájába, s 12 év múlva bíboros prefektus lett. Ő lett annak a feladatnak a bizományosa, hogy szabadítsa ki az egyházat a kolonializmus kötelékeiből. XV. Benedek említette 1919-es enciklikáját hét év múlva követte XI. Pius hasonló szellemű rendelkezése: Az egyháznak be kell rendezkednie arra a lehetőségre, hogy a bennszülöttek egy napon a gyarmatosító hatalmakat és velük együtt az európai misszionáriusokat is el fogják űzni „Micsoda szerencsétlenség lenne” — mondta XI. Pius — „ha akkorára a bennszülött papok hárlózata nem takarná be fátyolként az egész földet.” Ilyen utasítások következtében a római egyház a napjainkban folyó gyarmati válságra sokkal jobban fölkészült mint a protestáns, különösen az angolszász misszionáriusok. Bár a kínai katolikus misszió állapota és a Vatikán kínai politikája azt mutatja, hogy nem eléggé és nem elég jól.

A római egyház világos fejű klerikusai tehát fölmérték azt a veszélyt, amelybe az egyház és a misszió a gyarmatosítással kötött szövetség révén került. A spanyol és a portugál gyarmatosítással összefonódott misszió óta számtalanszor megtörtént, hogy a misszionáriusok inkább voltak saját államuk, kultúrájuk, civilizációjuk kiküldöttei és érdekképviselői, mint a krisztusi értelemben vett küldetés hordozói. Keservesen meg kellett érte fizetnie minden egyháznak.

Természetesen nemcsak így lehet gondolkozni a misszió ügyéről. Nem így gondolkoznak pl. azok

a kormányok, amelyek hosszú időközön át nyertek ezen a szövetségen, s most is szeretnék az egyházat — minden egyházat, a római is — világpolitikai törekvéseik szolgálatába állítani. Elgondolhatjuk, micsoda diplomáciai és egyházpolitikai mérkőzések színhelye ezekben az időkben a Vatikán és a Propaganda Fide, melynek a „vörös pápája” a római egyház második leghatalmasabb klerikusa.

Biondi határozott utasításokat adott ki az ázsiai és afrikai népek nemzeti érzéseinek a kímélésére. A különböző misszionáló rendek központjait lassanként Rómába gyűjtötték össze. Igyekeztek mindenfelé növelni és önállósítani a bennszülött klerust. Színes püspököket, érsekeket, sőt bíborosokat neveztek ki. Ezek az intézkedések — mint mondottuk — már nem jöttek kellő időben. Az utolsó időkben egyre szaporodtak azok az ellencsapások a római egyház arcán is, amelyekkel a színes népek fizetnek „az európaiaknak”. Egyiptom államosítani készül a missziói iskolákat és máris kényszerítette őket arra, hogy a katolikus iskolákban a Koránt is vegyék föl a tantervbe. Szudán államosította a katolikus missziói iskolákat. Indiában szélsőséges hinduista elemek kilépésre kényszerítik a hindukat az egyházból. Ceylonban harcias buddhisták a misszió teljes eltűnését követelik. Hasonló a helyzet Burmában is. Kína katolikus egyháza és a Vatikán között a schisma veszélye fenyeget. A misszióval tradicionálisan foglalkozó rendek tagjainak száma csökken. A bennszülött papság körében nehézségekbe ütközik a cölibátus megtartása, az aszkézis gondolata. XII. Pius is folytatta a római egyháznak és misszióknak a gyarmatosítással való összefüggéséből történő óvatos kiszabadítását, illetve a római egyház lassú internacionalizálását. 1946-ra a bíboros kollégiumban megszűnt az olasz bíborosok többsége, ami addig elképzelhetetlen volt. 1953-ban újabb nem-olasz bíboros sor lépett be a kollégiumba, közöttük ázsiaiak, színesek is.

Ebben az irányban azonban újabb megfontolkodtató lépések történtek. A 15 amerikai (USA, Kanada, Közép- és Dél-Amerika) bíboros mellett egyre több amerikai klerikus áradt a Kuria legmagasabb kormányzó és intéző szerveibe. Egyre több nunciatúrába kerültek amerikai prelátusok. A legfelsőbb vatikáni törvényszék élére amerikai került. Olyan neves szerzetesrendeknek a vezetését, mint pl. a franciskánusokét és augustinusokét amerikaiak vették kézbe. Hat amerikai bekerült még a római egyház legfontosabb politikai centráléjába is, a vatikáni bíboros-államtitkárságra.

Így került szembe a misszió internacionalizálását támogató Biondi az amerikai conquistádorokkal. Biondi és számos olasz egyházi vezetőember nemcsak az olasz hagyományos túlsúlyt féltik az amerikaiaktól, hanem őszintén — magát az egyházukat is. Attól félnek, teljes joggal, hogy nyomukban az egyház és a misszió nem internacionalizálódik majd, hanem amerikanizálódni fog. Persze — másfelől vannak olyan erők is a Vatikánban, akik ettől nem félnek, hanem a katolicizmus még most hüvelyben rejtőző fegyverét látják az amerikai államban. Mindegyik fél arra gondol, hogy nyerni fog a másikkal való szövetségen. Az egyháznak s a Vatikánban sokan vannak, akik hajlandók teljes erővel kiszolgálni a hidegháborút, a zabolátlan antiszocializmust és antikommunizmust, akik örülnek Európá ketté-

szakitottságának, mert ez Németországot és a reformáció hazáját is kettészakítja. Gyorsan és ügyesen kiépítik döntő hadállásaikat és örömmel ábrándoznak arról, hogy egy háborús összecsapás idején az első napokban az amerikai és német hadsereg „taktikai” atomgyújí el fogják pusztítani Németországnak éppen a legősibb és legtisztább evangélikus vidékeit. Az Amerikától meghódított Európában pedig majd Spanyolországból és Olaszországból, Franciaországon és Nyugat-Németországon át fölvonul V. Károly császár manapság újra emlegetett és kolportált „katolikus birodalma”, — ha Európa füstölgő romjain is: de egy katolikus Európában...! A reformáció szomorú epizódja — így álmodják számosan a római egyházban és a Vatikánban — nemsokára lezárul. Mások viszont félnek ettől a szövetségtől, amely a legtragikusabb lehet a római egyház valamennyi eddigi politikai hatalmi vállalkozásai és szövetségei közül, tragikusabb még annál is, amely a pogány törököt segítette Európa szívébe és hazánkba is. Az amerikai politika pedig arra számít, hogy a fegyverek útját előkészítő ideológiai harcban a Vatikán lesz a legnagyobb erőtenyező. Miért ne kapja jutalmul Európát a római egyház, ha segít ebben a tusakodásban a kapitalizmusnak és a gyarmatosítás rendszerének?

Akik közben arra gondolnak, hogy „Amerika protestáns ország” s hogy ilyesmire nem lenne képes, nem ismerik a valódi helyzetet. Amerika az utolsó emberöltőben megszünt protestáns ország lenni. Együttvéve ugyan több a protestáns az USA-ban, de a legnagyobb egyház a római katolikus, — négyszer akkora, mint a legnagyobb protestáns egyház. Az utolsó 40 év alatt az USA minden lényeges posztjára római katolikus ember került és ellenőrzésük alatt tartják az egész amerikai életet, a Pentagontól kezdve a külügyminisztériumon át a bevándorlási ügyekig, a filmről az egészségügyön át a sajtóig. Aki ez ellen a hódítás ellen föl meri emelni a szavát, biztosan számíthat olyan ellentámadásra, társadalmi bojkottra, amelyet aligha áll ki. Ez a társadalmi csendes hódítás biológailag történt inkább, mint missziói úton: a katolikus bevándorlók óriási többsége és egyben szaporasága révén (a gazdag amerikai protestáns polgár egykézük a vagyona miatt). Az amerikai Actio Catholica szerve, a National Catholic Welfare Conference (NCWC) olyan hatalommá lett, hogy a 20-as években XV. Benedek a szervezet eltiltásának a gondolatával foglalkozott. Vezetője hosszú időn át Strich csikágói kardinális volt. Sikeres munkája bevégeztével, a második világháború után, ő lett a pápai nuncius — Németországban. Ő irányította hosszú időn át, az ellenreformáció és rekatolizáció földalatti állászképzéseit, sőt a német politikát, a német állami és politikai élet minden fontos pozíciójának a meghódítását. Adenauer és Brentano külügyminiszter hívó katolikusok és föltétlen engedelmességek a pápának. Ehhez sajnos, a német evangéliumi keresztyénség egyes vezetői sajnálatos naivitással politikai segítséget adtak, nagypolgári és kispolgári tömegei pedig gazdasági érdekeiktől vezetettve megtagadták hitük érdekeit és a nyugatnémet CDU-ban szolgálják ki Európa rekatolizálásának a politikáját, amely egyben az atomháború halálos veszedelmével való játék is. A mesterségesen létesített

(amerikai) „gazdasági csoda” az az aranyfüggöny, amely mögött ez az egyházi politika folyik. Ezért vannak gyanúban és bizonyos korlátok között a kelet-európai egyházak is, minden „egyház”.

XII. Pius nem volt ellensége az amerikaiak térfoglalásának, úgy látszik nem féltette tőle a pápa hatalmát és érdekeit. Ezért Biondi és XII. Pius között az utóbbi évek során elég feszült viszony volt. A közelmúltban kellett átadni igen jelentős közel-keleti missziói munkaterületet — amerikai szerzetesek irányítása alá. Nehéz kívülállóknak elgondolni, hogy ez intézkedés mögött nincsen politika is, és hogy ezek az elég amerikaiasan is élő misszionáriusok Libanonban, Szíriában és másfelé megfedekezzenek arról, hogy az USA állampolgárai és nem törődnének semmit a politikával. Biondi — legnagyobb aggodalmára — néhány évvel ezelőtt éppen ezt az amerikai Strich kardinálist kapta meg — minden szabadkozása ellenére is — proprefektusának, vagyis a Propaganda Fide kongregáció helyettes vezetőjének. Az agg bíboros igyekezett tisztázni helyettesével a kérdést, hogy továbbra is ő akar a „vörös pápa” maradni és kezében óhajtja tartani a külmisszió ügyét. De amikor bemutatta a pápának mint „kedves segítségét”, Strich nyílt mondatokban megfelelt neki, hogy kitüntető hivatalát nem a személyének szólnak tekintni, hanem az amerikai katolikus egyháznak, amely „egyre fokozódó érdeklődést mutat a külmisszió ügyei iránt”. Ki tudja, milyen küzdelmek folytak volna le az agg bíboros és dinamikus amerikai segítőtársa között, ha az amerikai bíboros halálos agyvérzés nem éri.

Utóda ázsiai lett, Grigorij Pjotr Agagianian, az örmény unionált egyház patriarchája Libanonban. Ő a katolikus egyház legjelentősebb szovjet-szakértője. Komolyan számoltak pápává választásával is. Ő is feladatának tekintti a kolonializmus politikájától való elkülönülést. Kinevezése után néhány nappal a francia jezsuita rendtől már elválasztották a Közel-Kelet rendi provinciáját és egy arab páternek, Abdullah Dager atyának a vezetése alá helyezték. Az örmény proprefektus december havára Manillába hívta össze a Távols-Kelet első püspöki konferenciáját, amelytől azt várják, hogy a Biondi — Agagianian szellemben fog komoly határozatokat hozni.

Láthatjuk: hogy milyen cikakokban folynak a római katolikus világmisszió ügyei, mennyi küzdelem folyik elvi és gyakorlati kérdéseiben, hány színté elszakíthatatlannak tűnő szál fűzi össze a Vatikán világpolitikáját a nagyhatalmak világpolitikájával, hogyan próbálja egyik a másikat fölhasználni, hol szövetségben, hol azzal a hátsó gondolattal, hogy neki lesz nagyobb haszna az együttműködésből. A legrégibb missziói gondolat-hoz való visszatérés azonban nem könnyű a római egyház számára. Agagianian kinevezése jó irányba mutatott. Vajon meghallják-e kellő időben a Vatikán uralkodó körei, amit az osztrák katolikus professzor, Heer mondott a kínai és más missziókkal kapcsolatban, de ami érvényes a római egyházra másfelé is, különösen a népi demokráciákban: „Ha a katolikusokat Kínában igazán meg akarják szabadítani börtöneikből és munkatáboraikból, akkor legelőször is belső ghettojuktól kell megszabadítani őket: ők ma egy szekta, amelyet kívülről vezetnek és félrevezetnek. Így érzik ezt nemcsak a kínai kom-

munisták, hanem sok más nem-keresztényen ázsiai ember is." Rámutat arra is, hogy a római egyháznak abba kell hagynia azt, hogy híveit Ázsiában és Afrikában a pusztulásnak adja prédául, azért is, mert „a katolicizmus, mint zárt blokk, iskoláival, hivatalaival, nagy szervezeteivel Ázsia és Afrika ébredező népei közepette nem tartható meg". Majd így folytatja: „A katolikusok ott mint zárt idegen test hosszabb távlatra nézve a halál-nak vannak odaszánva és el fognak tűnni, mint Afrikának, Augustinusnak az egyházai, amelyek elpusztultak az izlamban, hacsak nem tudnak elhatározóan új utakra térni." Mi lenne ez az új út? — kérdezzük. A feleletet nem nehéz rá megadni. Mindenesetre választani kell a színes népek érdekeivel, minden nép érdekeivel egyformán számoló béke és univerzalizmus, meg a fehér ember, a gyarmatosító kapitalista rendszer egyháza között. Ez a választás lassan akar megtörténni a lassúságból „egyházpolitika" születik, az egyházpolitikából pedig *vatikáni világpolitika*, melyben az egyház legbensőbb lelki hivatása jut a legnagyobb veszélybe. Ez ma a római katolikus misszió és egyházvezetés nagy dilemmája: Univerzalizmus vagy NATO-politikával egybekapcsolt világhatalmi politika!

III

Innen nézve érthetjük, hogy miért volt olyan nagy érdeklődés a pápaválasztás iránt. Egy Agagianian vagy egy Spellman győzelme rögtön programot jelentett volna. Francois Mauriac már évekket ezelőtt óvta egyházát az amerikanizálódástól: „Képzeld el, mi lenne, ha egyszer Spellman kardinális bízna meg a katolikus kereszténység lelki és világi vezetésével! Az Egyház számára ez lenne a kezdete legfeketébb történelmének Szép Fülöp napjai óta" (Szép Fülöp francia király volt az, aki VIII. Bonifáciust elfogatta, letette és egy francia érseket nevezett ki pápának, akinek Avignonban kellett laknia). Amerika befolyása a Vatikánra óriási — főleg politikai szempontból —, mert a római katolikus misszió költségeinek 90 százalékát Észak-Amerikából (!) fizetik be a pápai missziói pénztárba, mégpedig az NCWC útján...

Még nem tudni, hogy a 76 éves XXIII. (vagy XXIV. ?) János pápa milyen lesz. A pápák választott neve rendszerint programadás is szokott lenni. Ebből a szempontból nem sokat mond a János név. Félévezred óta nem volt János-pápa. Lehet, hogy egy új avignoni-babiloni fogság ellen akart vele jelképesen tiltakozni. Azt mondják, lényegében XII. Pius irányát fogja követni. Piusra pedig három dolog volt jellemző. 1. A *konkordátumok pápája volt*. 2. A *Mária-dogmák pápája volt*. 3. A *római egyház világpolitikai hatalmának megszilárdítója és igen politikai pápa volt*. E három vonása mellett eltörpülnek a számunkra rokonszenvesebb olyan intézkedései, mint a liturgiai reformok vagy a bibliai tudományok pártfogolása. Mind a három mélyen érint bennünket, evangéliumi keresztényeket. Pius Mária-dogmaival (amelyeket nem ő talált ki, csak ő nyilvánított „ex cathedra Petri" az igaz hit sine qua non-jává) döntő lépéseket tett abban az irányban, hogy a római egyház *christianus egyházból mariánus vallássá* változzék. Mi ezt csak mélyen fájlalni tudjuk, hogy a *világot átfogó keresztényen egységtörekvések idején dogmatikailag*

egyre mélyítette a szakadékok a római és az evangéliumi kereszténység között.* Éles nyilatkozatokban és utasításokban tiltotta az egységmozgalmak nem-római típusaiban való részvételt. Halála előtt néhány héttel Lourdesben nemzetközi máriológiai konferencia volt sok száz teologus és klerikus részvételével. Tisserant bíboros adta át a pápa üzenetét. Áldást és sikert kívánt ahhoz a teológusi fáradozáshoz, amely *Mária társmege-váltósága* dogmáját akarja tisztázni. A pápai üzenet — *parancs*: útban volt, legalább is Pius szándékában, az új római dogma, amely *Máriát az üdvözítés művében Jézus egyenlő társává teszi meg*... Ilyen körülmények között Luther és a reformátorok hamvai talán megfordulnak sírjukban ama német egyházi vezetők magatartása miatt, akik „keresztény egységfrontról" beszélnek a szocializmussal szemben és azt hiszik, hogy czele a marianus katolicizmussal akkor is békésen egy gyékényen fognak még árulni, amikor nem 49:51 százalék lesz az arányszámuk Nyugat-Németországban az evangélikusok javára, hanem mondjuk 60:40 — a rómaiak javára. És ez az idő mincs messze, ha így haladnak ott a dolgok.

Az új pápa trónralépése előtt több külföldi római katolikus folyóirat fölvetette azt a kérdést: miért is nem látogat meg a pápa más országokat? Mily sokat jelentene a híveknek, ha királyoknál nagyobb tiszteességgel fogadnák, ünnepelelnék. Az új pápa sokáig volt franciaországi nuncius, éppen de Gaulle első kormánya idején is. Máris kijelentette, hogy Lourdest meg szándékozik látogatni. Ezzel emberöltők óta először menne pápa külföldre. Ha így történnék, ez azt jelentené, hogy a Mária-dogmák sora tovább folytatódik, a pápa világi hatalmának és politikai befolyásának további növelésére törekszik és éppen a francia fasizmussal keres szorosabb kapcsolatot. (Roncalli egyébként birtokosa Adenauerék legnagyobb politikai érdemrendjének is; ugyanannak, amelyet az Egyházak Világtanácsa

* A Hitvalló Egyház lapja, a *Stimme der Gemeinde*, így ír erről a kérdésről (1958 Jg 10 Heft 21, 1. November, 787—788): XII. Pius közel 20 pontifikális esztendeje után messzebb vagyunk Rómától, mint valaha is. A reformáció napjai óta nem változott meg felfogásunk a római egyház pápai intézményéről. A pápaság számunkra ma is éppúgy minden eretnokség fogalmi foglalatja, mint 400 évvel ezelőtt. Ebben a meggyőződésünkben, ha erre még egyáltalán szükség volt, Mária testi mennybemenetele tanának XII. Pius idején történt dogmává nyilvánítása óta, 1956. évi karácsonyi üzenete óta, az evangélikusoknak a katolikusok kormányozta országokban — mint Spanyolország és Kolumbia — folyó üldözése óta, csak megerősödünk. Megvan a részvétünk Eugenio Pacelli halálán csakúgy, mint minden ember halálán. De tiltakozunk az ellen, hogy a kormány részéről már abban a kérdésben is rendelkezzenek, hogy mikor és mennyi ideig kell együtt gyászolni a pápát. Nem vagyunk katolikus állam, és megtagadjuk, hogy katolikus uralom alatt álló állammá váljunk. Ezért helyeselnénk azt, ha — miután Eugenio Pacellinek végre már megadják a nyugalmat — az evangéliumi országos egyházak és a Németországi Evangéliumi Egyház Tanácsa hivatalosan tiltakoznék a lelkiismeret és megsértése és megadóztatása ellen, ami a szövetségi és országos kormányok, a rádió, sajtó és filmhíradók útján történik és az ellen a hamis ténybeállítás ellen, mintha mi máris mindannyian katolikusok lennénk. XII. Pius nem a kereszténység atyja volt — bármily jelentős ember volt is —, hanem csak a római katolikus egyház pápája."

és a Lutheránus Világszövetség vezető emberei közül többen elnyertek...) De hagyjuk abba a teljesen találgató jóvendőléseket. A mi végső és alapvető magatartásunk a római katolikus egyházzal és a pápasággal szemben az *imádság*: adjon Isten nekik *több világosságot* az újszövetségi üzenet meglátására és elfogadására, nekünk pedig *több missziói bátorságot*, hogy azt tegyük, amit a reformáció tett: hirdessük meg közöttünk is a római egyház számára az üdvözítő Evangéliumot. Ez igazán „evangélizáció” lenne! De persze — ennek még most akadálya a reakciós politikai érdekszövetség, a „keresztényen egységfront”. Mintha bizony Luthert vagy Kálvint a „török veszedelem” eltántoríthatta volna attól, hogy a római hitűeknek ne hirdessék az Evangéliumot és ne tartsák annak a pápát és a pápaságot, aminek a Biblia alapján akkor tartaniok kellett. Abban viszont az igazi keresztény egységnek mélyen rejtett, de valóságos jelét kell látnunk, hogy a római egyház egyes missziói vezetői, csakúgy mint pl. mi magyar evangéliumi keresztények is, világosan látják: az egyház nem élhet ellenséges viszonyban, gheftóban, a környezetével szemben és nem lehet a tulajdon népe ellenségeinek politikai kiszolgálója. Minél jobban

meglátják ezt a magyarországi római katolikusok és evangéliumi keresztények, egymáshoz is annál közelebb kerülhetnek, mint keresztények és mint hazánk polgárai egyaránt.

Azzal szeretném ezt a madártávlati szemlét befejezni, hogy még egyszer hangsúlyozom: Jézus Krisztusban egyik vagyunk római katolikus testvéreinkkel abban az Una Sanctában, amely valóban Jézus Krisztus teste, és hitben, a Szent Lélek zálog-ajándékaként, már most birtokolható. Hiszünk, hogy a Szentlélek ebben az egyházban is munkálkodik (gondoljunk csak arra, ami itt egy emberöltő alatt a bibliai tudományok területén történt!). Ebben az egyházban is vannak Krisztusnak átadott életű hívők, mint ahogy a mi egyháztagjaink közül sem mindenki Krisztus-hívő. Mind az evangéliumi, mind a római egyház tagjainak egyformán szól az apostoli parancs: mutasd meg a te hitedet a te cselekedeteidből. Hazánk építése, az emberiség közös nagy ügyeinek a szolgálata nem szenvedhet csorbát az egyháztan vagy a mariológia kérdéseiben eltérő hitünk miatt. Isten Lelke pedig úgy fúj az egyházkerítések fölött, mint a tavaszi szél a falusi porták kerítései fölött.

Dr. Pákozdy László Márton

Németország evangéliumi egyháza és az úrvacsora kérdése

Az *Ökumenischer Pressedienst* 1958. október 31-i (40. számában) megjelent egy dokumentációs anyag, mely a Németország Evangéliumi Egyházában végzett teológiai munkáról számol be. E munka tárgya az úrvacsora kérdése volt. Mint ismeretes, a reformáció óta az úrvacsora kérdése jelentette a protestáns testvéregházaknak a legnagyobb nehézséget. Különösen érezhető volt ez a német protestáns egyházakban; ez a jelentősége az úrvacsora kérdésében végzett tanulmányi munkának.

Az alábbiakban közöljük az *Ökumenischer Pressedienst* említett számában megjelent dokumentációs anyagot:

„A német teológusok pozitív nyilatkozatát bocsátanak ki az úrvacsora kérdésében elért megyezésekről”

Az itt közölt dokumentum egy kísérletet jelent a hitvallás tekintetében sokrétű németországi evangéliumi egyházakban arra nézve, hogy az úrvacsora teológiai jelentőségét illetően pozitív tanbeli megegyezést érjenek el.

1947 és 1957 között evangélikus, református és egyesült egyházakhoz tartozó teológusok megvitatatták az úrvacsora kérdését. Németország Evangéliumi Egyházától nyertek erre megbízatást. Eredményeiket tételek formájában tették közzé a bizottságuk 1957. november 1-én és 2-án tartott utolsó ülésein. 1958. július 25-én Németország Evangéliumi Egyházának Tanácsa és konferenciája elfogadta a jelentést, melyet a bizottság 3 tagja terjesztett be. Németország Evangéliumi Egyházának Tanácsa úgy döntött, hogy a tételeket megküldi az egyházak vezetőinek, a teológiai fakultásoknak, lelkesítő intézeteknek és eljuttatja az egyházi közvéleményhez. A tételek szövege az alábbi:

Mit értünk mi, min: az egy apostoli egyház tagjai az úrvacsoráról szóló bibliai bizonyágtétel döntő tartalmán?

I. tétel.

(1) Az általunk kiszolgáltatót úrvacsora az éretünk halálra adott és feltámadott Jézus Krisztus rendelésére és parancsára épül;

(2) Az úrvacsorában a megdicsőült Őr az övét az Ő asztalához hívja és már most részleteti őket Isten országa eljövendő közösségében.

II. tétel.

(1) A úrvacsorában maga Jézus Krisztus cselekszik az alatt, amit az egyház tesz, mint igéje által Szent Lélekben jelenlevő Őr;

(2) Az úrvacsora az igehirdetéssel, a keresztiséggel és a bűnbocsánat különleges ígéretével azokhoz az eszközökhöz tartozik, amelyekkel Krisztus a szabadító evangélium ajándékait nekünk tulajdonítja.

III. tétel.

(1) Az úrvacsora a Jézus nevében egybegyűlt gyülekezet istentiszteleti cselekménye;

(2) Az úrvacsorában az étkezés elválaszthatatlanul egybe van kötve Jézus váltságsszerző halálának hirdetésével, mely emberi száj által történik;

(3) A kenyér és a bor vételét imádság, hálaadás és magasztalás kíséri, elhangzanak az úrvacsora szerzetési Igéi és a gyülekezet kenyeret és bort kap enni és inni;

(4) Az úrvacsorában Krisztus halálára emlékezünk, Aki által Isten egyszer és mindenkorra megbékélt a világgal; az úrvacsorában valljuk meg a feltámadott Őr jelenlétét köztünk és ebben várjuk, mint akiket dicsőségre és teljességre hívott el, örömmel az Ő visszajövetelét.

IV. tétel.

Azok az Igék, amelyeket a mi Urunk Jézus mond el, azt mondják meg nekünk, hogy maga Krisztus a kenyér és a kehely odanyújtása közben mit ad ebben a vacsorában mindazoknak, akik odajárulnak: Ő a megfeszített és feltámadott Úr megengedi, hogy mi magunkhoz vegyük Őt az Ő mindannyiunkért halálra adott testében és mindannyiunkért kiomlott vérében ígéretes Igéje által kenyérrel és borral és ezzel a Szent Lélek erejével uralmának győzelmébe visz át, hogy nekünk az Ő ígéretében vetett hitben bűnbocsánatunk, életünk és üdvösségünk legyen.

V. tétel.

Ezért az, ami az úrvacsorában történik nincs érdeme szerint jellemezve,

a) ha azt tanítják, hogy a kenyér és a bor az Úr szereztetési Igéi által természetfeletti szubsztanciává változik át és így a kenyér és a bor már nem kenyér és bor többé;

b) ha azt tanítják, hogy az úrvacsorában az üdv-történet megismétlése megy végbe;

c) ha azt tanítják, hogy az úrvacsorában természeti vagy természetfeletti anyag kerül szétosztásra;

d) ha azt tanítják, hogy a testi és a lelki evés parallelizmusáról van szó, mely két egymástól elválasztott folyamat;

e) ha azt tanítják, hogy a testi evés önmagában üdvözít, vagy, hogy a Jézus testében és vérében való részesezés pusztán lelki folyamat.

VI. tétel.

(1) Jézus Krisztus, Aki megmentett minket a haragvó Isten halált hozó ítéletétől, egyuttal az új teremtés kezdete és feje;

(2) Óáltala mi, akik testét és vérének vesszük, egyek vagyunk az Ő testében, ami az Egyház és részesei leszünk a megígért új szövetségnek, amelyet Isten Jézus vére által kötött;

(3) Az úrvacsora az atyafiak közösségébe visz bennünket és ezzel bizonyosságot tesz nekünk arról, hogy Krisztusban lerontatott az, ami bennünket ebben a világekorszakban szolgátságban tart és elválaszt és hogy az Úr a kegyelmet nyert bűnösök körében új emberiség teremtését kezdi el.

VII. tétel.

(1) Az úrvacsora Krisztus keresztjének útjára állít minket. Krisztus keresztje a valóságra vezet el minket ebben a világban. Ahol mi gyengék vagyunk, ott erős az Isten kegyelme. Ha meghalunk, Vele együtt élünk. A kísértés és a szenvedés még elrejti győzelmét. Az Úr azért táplál minket vacsorája által, hogy megerősítsen bennünket abban a harcban, amelybe az övéit küldi és hogy felvértezzen bennünket minden rajongással és minden restséggel szemben, hogy se az eljövendőnek hamis álmokban elhamarkodottan elébe ne vágjunk, se a harcot elcsüggedten fel ne adiuk

(2) Testvérek vagyunk abban a közösségben,

amelyet Ő az úrvacsorában adományoz. Ez a közösség egyedül abban a szeretetben él, amellyel Ő előbb szeretett minket. Ahogyan Ő fogadott el minket, — az igaz a hamisakat, a szabad a szolgákat, a docsóséges a nyomorultakat, — így kell nekünk is megcsztani mindazt, amink van és amivel rendelkezünk, mindazokkal, akiknek szükségük van ránk.

VIII. tétel

(1) A hit azt fogadja el, ami megígértetett és erre az ígéretre épít, nem pedig az egyéni érdemre.

(2) Isten Igéje óv bennünket az úri szent vacsora iránti mindennemű tiszteletlenségtől és az azzal való mindennemű visszaéléstől, hogy vétket ne kövessünk el ennek az ajándéknak a nagysága ellen és Isten ítéletét magunkra ne vonjuk.

(3) Mivel az Úr gazdag irgalmasságban, gyülekezetének minden tagját hívja a vacsorához és mindazoknak ígéri a bűnöknek bocsánatát, akik sóvárogva várják Isten igazságát.

A Bielefeldben (Nyugat-Németország) megjelenő *Evangelische Welt* 1958. augusztus 16-i száma (12. évf. 16. sz.) közli ennek a nyolc tételből álló nyilatkozatnak a bevezetését is. Ez a bevezetés kimondja, hogy a nyolc tétel nem lép fel a tanbeli teljesség igényével. Nem akarja azt állítani, hogy az úrvacsora-tant teljes mértékben kifejti. A nyilatkozat szerzői mégis azon a meggyőződésen vannak, hogy egy kompromisszum érdekében semmit sem hagytak ki abból, ami az úri szent vacsora lényegének, ajándékának és vételének megértéséhez elengedhetetlen. A tételeket elkészítő teológiai bizottság azon a véleményen van, hogy az eddigi munka eredménye az úrvacsorai és az egyházak közötti közösség kérdéseit illetően további teológiai munkára szorul. A bizottság nézete szerint a munka eddigi módja bevált és várható, hogy a további lépések ezen a megkezdett úton nem lesznek meddőek.

Az alábbi személyiségek nyilatkoztatták ki azt, hogy egyetértenek a nyolc tétellel, valamint a praeambulummal: D. Bizer, D. Bornkamm, D. Brunner, D. Delekat, D. Gollwitzer, D. Iwand, D. Jeremias, D. Käsemann, D. Kreck, D. Kuhn, D. v. Loewenich, D. Meyer, D. Michel, D. Niesel, D. Schlink, D. Schweizer, D. Vogel, D. Weber, D. Wolf.

A Németországi Egyesült Evangéliumi Evangélikus Egyház megbízásából kiadott kéthetenként Berlinben megjelenő *Evangelisch-Lutherische Kirchenzeitung* 1958. szeptember 15-i (12. évf. 18. sz.) számában Péter Brunner hosszabb tanulmányt írt erről a tárgyról: *Die dogmatische und kirchliche Bedeutung des Ertrages des Abendmahlsgesprächs* (Az úrvacsorai párbeszéd eredményének dogmatikai és egyházi jelentősége) címmel. Tanulmányában részletesen elemzi a nyolc tétel úrvacsoratanát, érinti a tíz esztendei munka történetét és foglalkozik az úrvacsorai tételek egyházi jelentőségével. Tanulmánya befejezésében ezt állapítja meg a nyolc tételről, mely a teológiai bizottság tagjainak oly sokat mondó: „A nyolc tétel egyházi jelentősége tehát végeredményben a jövő kérdése. A németországi egyház története fog rá választ adni. Vakmerőség lenne már ma jóslatorkba bocsátkozni. A nyolc tétel egyházi jelentősége talán valójában abban rejlik, hogy a nyolc tétel Németország Evangéliumi Egyháza tagegyházai között való úrvacsorai egyezmény alapjának bizonyul.”

Pákozdy Miklós

Niebuhr önkritikája

Reinhold Niebuhr, a neves amerikai teológiai professzor a „*Christianity and Crisis*” ez évi negyedik számában meggondolkoztató cikket írt arról a helyzetről, amelybe az amerikaiak lelkivilága jutott, a Szputnyikok felbocsátása után. Cikkje feltűnteti a belső válságot és figyelemreméltó önkritikai hangot üt meg. Ezt szemléltetik a cikk alábbi részletei.

„Az orosz sikerek feltárták hibáinkat, amiket talán nem követünk volna el, ha nem lettünk volna kevélyek és önelégültek. E hibák a következők:

1. Oroszország nem „istenháta mögötti” ország többé. Megfeledeztünk arról, hogy Japánnak alig félévszázadra volt szüksége ahhoz, hogy agrárállamból fejlett ipari állammá váljék. Azt véltük, hogy az a technikai kultúra, aminek a kibontakozására Nyugaton évszázadokra volt szükség, nem fejleszthető ki sokkal rövidebb idő alatt. Oroszország e tekintetben még gyorsabb volt, mint Japán s ezt olyasvalami okozta, ami feltárja második tévedésünket.

2. Azt véltük, hogy az orosz nevelésből hiányzik a demokrácia, vagy legalábbis a szabad lehetőség a demokráciához. Pedig rá kellett volna jönnünk, hogy Oroszország ifjúsága szenvedélyesen törekszik a műveltség elsajátítására és hogy a kommunista ösztöndíj-rendszer a nép legtehetségesebb fiait és leányait választja ki a haladó tudományos képzés számára sokkal inkább, mint a mi szabad nevelési rendszerünk. Mi mindenkinek megadjuk a jogot arra, hogy magasabb műveltséget szerezzen, ha pénztárcája és ügyessége lehetővé teszi számára, hogy a studium egyre növekvő költségeivel megbirkózzék. Ez a mi demokráciánk a gyakorlatban. Az orosz rendszer megfelel a mi Jefferson-féle rend-

szerünknek: azoknak arisztokráciáját termeli ki, akik kiválóak.

A magasabb műveltség sok amerikai számára nem más, mint a magasabb életszínvonal jele. Így aztán az egyetemeket elárasztják a tehetségtelen diákok, akik még hozzálusták is és ezek akadályozzák a rátermetteket is az előrehaladásban. Ha nem vesszük a közoktatás kérdésését legalább olyan komolyan, mint autók egyre fényvűzőbb kiállítását és nem építünk ki nagyvonalú ösztöndíj-rendszert, összekapcsolva ezt az egyetemi felvételek feltételeinek megszigorításával... akkor az oroszok valószínűleg hosszú ideig fölényben lesznek velünk szemben.

3. Abban is tévedtünk, amikor azt hittük, hogy a diktatúrában nem virolhat fel a tudomány. A természet-tudományok végeredményben apolitikusak, és mindig és mindenütt így volt.

A legnagyobbat abban tévedtük, amikor önelégültségünkben a szabadságok különféle fajtáját egyenlőnek tekintettük: a tudomány, a lelkiismeret, a vallás, a vállalkozás szabadságát, és azt, hogy minden esztendőben egy új autót vehetünk. Ez a sokféle válogatás nélkül való szabadság és a felfokozott ipari termelés kultúránkat elpuhulttá és közönységessé tette, úgyhogy az élvezeteket összezeseréltük a boldogsággal és a boldogságot a kényelemmel.

Valóban oly elnézőkké váltunk önmagunkkal szemben, hogy fel kell vetni a kérdést, vajon helyzetünk az oroszokkal kapcsolatban nem az ókori történelmi helyzet-e: a „barbarok” bátran és fegyelmezetten az orrára koppintanak egy olyan civilizációnak, amely éppen technikai sikerei következtében elpuhult és önelégült életformát vett fel. Az egyháznak meg kell vallania, hogy nem tett kellő nyomtatékossgággal bizony-

ságot arról az ígéről, amely szerint: „Nem a vagyonnal való bővülkedésben van az embernek” az ő élete.” Éppen olyan erőtelenné lettünk és valószínűleg még mélyebbre süllyedtünk, mint a bizánciak abban az időben, amikor a mohamedánok elfoglalták Konstantinápolyt. A hasonlatok mindig saántítanak, de azért lehet belőlük tanulni.

E hasonlat ebben az esetben is félrevezető. Bizánc és az izlám harcok élet-halálra ment. Ma a háború általános pusztulást jelentene. Ezért nem szabad, hogy háborúra kerüljön a sor. Csak koegzisztenciáról lehet szó, a békés vetékedés síkján. E vetékedésben arról van szó, hogy kihez csatlakoznak majd Ázsia és Afrika népei. E vetékedésben azonban máris nagy hátrányban vagyunk. Sokat magasztalt életszínvonalunk az ázsiaiak és afrikaiak szemében különöc és visszaszatizító. Sokra tartott demokráciánk a színes népek számára elérhetetlen luxusnak tűnik.”

(Idézve a „Zeitwende”
1958. 6. számából, 403—404.
oldalon.)

Ezek az idézetek önmagukban is sokat mondanak, különösen akkor, ha ismerjük Niebuhr professzornak egyéb idevonatkozó s a szocializmus iránt barátságosnak igazán nem mondható nézeteit. A valóságra való ráeszmélés mindig üdvös. Persze, ez még nem a teljes valóság. Ahhoz még sokat kell eszmélődnie a nyugati keresztyénségnek, hogy a valósággal kapcsolatban egyéb felismerésekre is eljusson. Máris kívánatos és hasznos volna azonban, ha az eddig felismertekből is sürgősen levonnák a gyakorlati konzekvenciákat. Mert minden felismerés annyit ér, amennyi belőle az életben átmegey, mint magatartás és cselekedet.

Groó Gyula

Naplójegyzetek és regény a varsói gettó lakóinak életéről és pusztulásáról

Az események még túlságosan közel vannak hozzánk ahhoz, hogy az emberiség együttes kollektív értékelése fel tudja mérni igazi horderejét annak, ami történt. De azért már most is kezd mind világosabbá lenni, hogy annak a *hat millió zsidó embernek a pusztulása* — pontos statisztikai adatokat erre vonatkozóan a dolog természeténél fogva soha nem lehet meg tudni —, akik tizenkét év alatt, pontosan 1933. január 30-tól, Hitler hatalomra-jutásának a napjától, 1945. május 8-ig, teljes összeomlásáig, vértanú halált szenvedtek, évszázadunknak semmi máshoz nem hasonlítható rettenetes eseménye volt.

Ezen a felelősségen nem váltóztat az, hogy a teológus szemszögéből nézve a hatmillió zsidó ember halála egyúttal a vértanúság, a *martyrium* folytatása és újra való fellángolása volt a szó tör-

ténelmi és még inkább teológiai értelemben. Mint ilyen, a bűnök megváltásának szolgálatában az ártatlanul elszenvedett gyötrelmek és halál nagy teológiai előképeinek, az esaiási Jahve Szenvedő Szolgájának a képét idézi fel. A keresztyén teológia kezdettől fogva úgy tekintett az esaiási profécia alakjára, hogy az előképként, *prototypus*-ként a keresztfán megváltó halált szenvedő Messiásra, Jézus Krisztusra mutatott. Valóban az esaiási kép, a „bárány, mely a mézszárszékre vitetik”, még külsőségeiben is döbbenetesen hasonlít ahhoz a vágóhídra küldött, élő jószág szállítására szánt vasúti kocsikba zárt száz- és százezernyi zsidó emberhez, akiket vonatszámra hurcoltak nap-nap után 1941-től kezdve a Lengyel Főkegyházmányszág területén felállított haláltáborokba, Auschwitzba, Treblinkiba, Chelmnóba, hogy erre

a célra épített gázkamrákban megölik, krematóriumokban elégessék.

Tudtommal eddig határozott alakban senki nem juttatta kifejezésre azt a gondolatot, hogy milyen nagy hasonlóság, sőt azonosság van abban, ahogyan a vadállatok elé hajszolt keresztyén vértanúk ontották vérüket a római arénákban és ahogyan a végképp lealjasult SS-pribékek ostorokkal és vérebeikkel kergették a halálfélelem gyötrelmében sikoltozó zsidó férfiakat, nőket és gyermekeket Auschwitz és Treblinka gázkamráiba.

Igen, a hatmillió zsidó ember pusztulása az ártatlanul szenvedés, a vértanúság szörnyű időszaka volt a keresztyénség kétezer éves történetében és ha a zsidóság különállása a keresztyén közösségtől üdvtörténeti okokból fenn is marad és ez a különállást erősebbé és permanensebbé is teszi a zsidó nemzeti állam megalkulása Palesztinában, a hitleri zsidóüldözések gyakorlatilag is teljesen új fejezetet nyitottak a zsidóság és keresztyénség egymáshoz való viszonyában.

*

A tizenkét éven át tartott hitleri zsidóüldözés történetének egyik legmegrázóbb fejezete mintegy félmillió zsidó pusztulása a varsói gettóban. A Lengyel Főkormányzóság, Lengyelország német megszállás alá került része 1939 őszétől 1945 közepéig, amikor a Szovjet Hadsereg a Nagy Honvédó Háború győzelmei során erről a területről is kiűzte Hitler csapatait, a zsidóság legnagyobb temetőjévé lett. 1939 őszétől kezdve előbb Ausztriából, Németországból és Csehszlovákiából, majd a német megszállás alá kerülő többi európai országból tömegesen deportálták a zsidókat a lengyel városokba, Lodzba, Lublinba, Radomba, Varsóba vagy a deportált zsidók részére felállított külön gyűjtő táborokba. Ebből a több milliónyi zsidóból öt év múltán, 1944 végéig alig néhány ezren maradtak életben.

Varsónak eredetileg is jelentős számú, több száz ezer főnyi zsidó lakossága volt. Ez a szám a háborús évek alatt körülbelül félmillióra duzzadt. A beköltöztetett és más országokból Lengyelországba deportált zsidókat Varsó zsidó negyedében, a későbbi gettóban tömegszállításokon helyezték el. Maguknak a varsói zsidóknak az összeköltöztetése ugyanolyan elv és gyakorlat szerint történt, mint Budapesten 1944 nyarán, amikor a főváros zsidó lakosságát német parancsra az úgynevezett csillagos házakba költöztették.

A lengyelországi zsidóüldözéseknek nagy lengyel, újhéber és jiddish irodalma van. Most azonban „Naplójegyzetek a varsói gettóból” címmel megjelent angolul is ennek az irodalomnak legfontosabb dokumentumgyűjteménye, amely részleteket közöl a varsói gettó levéltárosának, Emmanuel Ringelblumnak a naplójából. A New Yorkban megjelent könyv annak a kötetnek a fordítása, amelyet első ízben jiddis nyelven a Varsói Zsidó Történelmi Bizottság adott ki 1952-ben. A kötetet Jacob Sloan, amerikai író fordította és látta el magyarázó jegyzetekkel.

Emmanuel Ringelblum harminckilenc éves volt, mikor a háború kitört, 1939 koraosznán. Az egyik varsói gimnázium történelemtanára volt, házasember, volt egy hét éves fia is. Kora fiatalságától kezdve a zsidó közösségért élt és dolgozott. Mint a lengyelországi zsidóság küzdelmes múltjának kutatója, saját szűkebb vallási közösségén kívül is elismerésben volt része, bár a fiatal varsói gimnáziumi tanár korántsem tartozott az elméleti, csak a könyvek és régi oklevelek közt búvárkodó tudósok fajtájához.

Népe szociális és kulturális felemelkedése érdekében dolgozott és fáradozott szüntelen. A harmincas

évek derekán titkári munkát vállalt a zsidóság nemzetközi jóléti szervezeténél, a *Joint Distribution Committee*-nél és mint ilyen, vett részt 1939 augusztusában a Cionista Világkongresszus genfi ülésén. Mikor Genfben a németországi mozgósítás híre megérkezett, pánik keletkezett a kongresszus lengyel delegátusai körében. Néhányan elhatározták, hogy Palesztinába mennek, máskor Párizsba vagy Londonba utaztak, hogy onnan Amerikába vándoroljanak tovább. Ringelblum és még néhány társa a hazájukba való visszatérés mellett döntött. Hosszú, viszontagságos utazás után meg is érkeztek Varsóba, alig néhány nappal a lengyel főváros ostromának a megkezdése előtt.

Varsó három hétig tartó ostroma alatt Ringelblum a *Joint* vezetőjeként igyekezett élelmiszer-csomagok kiosztásával, ingyenes étkezőhelyek felállításával enyhíteni a lakosság nélkülözéseit, fajra és vallási különbségre való tekintet nélkül. Mikor a város német megszállás alá került és Lengyelország meghódítása befejeződött, Ringelblum egy évig még tovább folytathatta a *Joint* segítő munkáját, s levéltárosa lett a németek által 1939. október 4-én felállított Zsidó Tanácsnak, a *Judenrat*-nak is.

Az 1939. év hátralevő részében szervezte meg titokban a Varsóban élő zsidóság életéről készített feljegyzések és okmányok összegyűjtését. *Oneg Sabbath* — Szabbath Megünnpelői — címmel titkos társaságot alakított ezeknek az iratoknak az összegyűjtésére, rendezésére és megőrzésére. Tudták, hogy ez igen veszélyes vállalkozás és életükbe kerül, ha tevékenységükről a német megszállók tudomást szereznek. A napló-feljegyzéseket és az összegyűjtött okmányokat Ringelblum őrizte és sikerült azokkal együtt elvinnie, mikor társai néhány nappal az ellenállási harc megkezdése előtt, 1943 áprilisában kiszöktették a gettóból és illegálisban rejtegették Varsóban.

Ringelblum most közreadott naplójegyzetei 1940 januárjától 1942 decemberéig tartanak, az 1943. április 19-én, a zsidók széder-estjét követő napon megkezdődött és május 16-ig tartott felkelésről készült feljegyzések hiányoznak a kötetből. Ringelblum vezető szerepet játszott a felkelés előkészítésében, fegyvereknek, lőszernek és robbantó anyagoknak a gettóba való becsempészésében, pincékben, rombadólt épületekben kiépített bunkerok felszerelésében és a mintegy hétszáz harcost magában foglaló ellenállási csoport, a *Zydowska Organizacja Bojowa* — Z. O. B.: Zsidó Harcosok Szervezete — megszervezésében. Jacob Sloan-nak a kötet elé írt bevezető tanulmányából megtudjuk azt is, hogy Ringelblumnak a felkelés leverése és a gettó földig való lerombolása után volt még ideje és alkalmja, hogy a harcok kevés számú életbenmaradtjától összeszedett értesüléseket alapján megírja a négy hétig tartó harc történetét, de arról Sloan nem szól, hogy ez a kézirat fennmaradt-e vagy sem. Az sem tűnik ki világosan a bevezető tanulmányból, hogy amikor két ízben, előbb 1946 szeptemberében, majd 1950-ben sikerült kiásmi a gettó romjai közül a Ringelblum által jól lezárt fémedényekben elrejtett feljegyzéseket és okmányokat, köztük voltak-e a felkelés történetét tartalmazó feljegyzések. Mikor 1943. április 19-én a zsidók ellenállási harca megkezdődött és ellenük Strop vezérőrnagy parancsnoksága alatt egy egész SS-hadosztályt rendeltek Varsóba, hogy — amint katonai szakkifejezéssel mondták — „Grossaktion” alakjában végezzenek a felkelőkkel, a gettóban a korábbi félmillióból már csak mintegy negyvenezeren voltak életben. Ezeknek nagyobb részét a harcok közben deportálták Treblinkába, sok ezren pedig a harcok közben pusztultak el. Mikor az SS-csapatoknak is súlyos veszteségeket okozó harcok befejeződtek, a németek a gettó területén még megmaradt, legnagyobb részét kiégett lakóházakat és középületeket robbantásokkal és légi bombázással a föld színével tették egyenlővé, majd ugyanitt mintegy kétezer ember részére, akiket részben a zsidók, részben a zsidók oldalán harcoló lengyelek közül ejtettek foglyul, kényszermunka tá-

* Notes From The Warsaw Ghetto. The Journal of Emmanuel Ringelblum. Edited and translated by Jacob Sloan.

bort állítottak fel. Másokat, köztük Ringelblumot is, aki feleségével és kisfiával együtt szintén a németek fogságába esett, a poniatovi koncentrációs táborba hurcolták. A zsidók földalatti szervezeteinek sikerült Ringelblumot családjával együtt megszökettetni és titkos rejtékhelyen Varsóban helyezték el őket. Ringelblum életének hátralevő néhány hónapját a gettóból kimentett iratok rendezésével és a földalatti zsidó harcos szervezet, a Ż. O. B. történetének a megírásával töltötte. Közben 1944 januárjában újabb alkalom nyílt volna menekülésére. A Londonban száműzetésben élő lengyel kormány az ország területén működő zsidó földalatti szervezet tizenkilenc tagjának Lengyelország területéről való kiszökttetését és előbb semleges területre, majd a szövetségesekhez való eljuttatását határozta el. Mígkor a terv végrehajtására sor került, kitűnt, hogy a tizenkilenc közül már csak hárman voltak életben, közöttük Ringelblum is, de mindhárman úgy döntöttek, hogy lengyel földön maradnak, mert mint a londoni lengyel kormányhoz eljuttatott levelükben írták, „kötelességünk teljesítése lengyel hazánkhoz és zsidó népünkhez köt bennünket”. Rejtékhelyüket 1944. március 7-én fedezték fel a Gestapo emberei, akik Ringelblumot, feleségét és fiát a helyszínen agyonlőtték.

Varsóban a gettó felállítását és lezárását csak 1940 novemberében következett be, több mint egy évvel Lengyelország katonai meghódítása és leigázása után. A varsói zsidók hatalmas összegek árán érték el a rettegett időpont elhalasztását, de végül valamennyiüknek a külső világtól elzárt foglyokká kellett lenniük, kényszermunkával saját kezükkel épített, majd nem négy méter magas körfalon belül. Még a gettó lezárása után is egy ideig reménykedtek, hogy a hitleri Németország katonai veresége meghozza számukra a szabadulás napját. Ehelyett megérkeztek az SS kivégző osztagok és a gettó szélén levő vasúti rakodó állomáson, ahogyan a németek elnevezték, az Umschlagplatz-on megkezdődött a gettó lakosainak rendszeres deportálása. Hetenként átlagosan 30–40 ezer személyt szállítottak el, naponként visszatérő, marhavagonokból összeállított szerelvényeken. Ekkor nyilvánvalóvá lett, hogy Varsó félmillió zsidójára a vértanúság, a *martyrium* vár.

Ezt a kifejezést a naplójegyzetekben Ringelblum is ismételten használja, a római arénákban halálba induló gladiátorok által használt kifejezéssel, a *morituri-val* együtt.

1942. október 15-ről keltezett feljegyzésében keserűen kiált fel: „Miért nem kezdtük meg az ellenállást nyomban, mikor a még megmaradt 300 000 zsidó Varsóban való deportálását megkezdték? Miért hagytuk — és itt Esaiás szavait idézi —, hogy mint vágóhidra küldött juhokat hurcoljanak el?” A németek sátáni kegyetlenségéhez tartozott, hogy az Umschlagplatz-ra küldött zsidókat, a deportációs napok több ezer főnyi kvótáját, a gettó zsidó rendőrségének kellett összeszednie. Ringelblum ismételten panaszkodik, hogy ezek a zsidó rendőrök saját népükhöz sok esetben még a németeknél is kegyetlenebbek voltak, bár kénytelen mentetgetni őket: a németek azokat a zsidó rendőröket, akik a számukra előírt számú deportálandót nem tudták az Umschlagplatz-on előállítani, azzal fenyegették, hogy az ő családtagjaikat deportálják.

A németek vadállati kegyetlensége nem ismert határt és a történetek akkor is ószövetségi emlékeket idéznek Ringelblumban, amikor leírja, hogy a deportálások nem is titkolt célja elsősorban a kisgyermek és aggok kiirtása volt, mert ezeknek a munkáját nem lehetett felhasználni a német háborús gépezet szolgálatában. A deportálások kezdetén, 1942 júniusából keltezett feljegyzésében ezeket írja: „Jelentések érkeznek hozzánk a zsidó gyermekek és aggok rend zeres kiirtásáról. Biala Podluskából, hatvan vagomban zsúfolva tíz év alatti gyermekeket és hatvan éven felüli öregeket hurcoltak el. Szó sincs semmiféle táborról, egyszerűen megsemmisítik a nekik túl fiatal gyermekeket és túl öregeket. Olyan zsi-

dókra nincs szükségük, akik a németeknek hasznos kényszermunkát nem tudnak végezni és ezért elsősorban az ilyeneket irtják ki. A zsidóság történelmében a farao kivételével, aki újszülött zsidó csecsemőket dobott a Nílusba, ilyesmire soha nem volt példa. Ellenkezőleg, a múltban bármi történt is a felnőttekkel, a gyermekeket életben hagyták, hogy később keresztényen hitre térítsék őket. Az emberiség valamilyen szikrája nem aludt ki még a legbarbárabb időkben sem és a gyermekeket életben hagyták. De a hitleri szörnyeteg egészen más és felfalja azokat az ártatlan gyermekeket is, akik szívüknél a legdrágábbak és akik iránt a legnagyobb a részvét.”

A zsidó gyermekek sorsával foglalkozik Ringelblum egy másik, 1942. december 14-i keltezésű feljegyzése is. Elmondja, hogy lengyel kolostorok felajánlották több száz zsidógyermek megmentését. A lengyel római katolikus papságnak ez az ajánlata heves vitákra vezetett a varsói gettóban. Sokan nem voltak különösebben meggyőzve a klérus részéről érkezett ajánlattól már csak azért sem, mert a gyermekek átvételekor egy évre előre kifizetve, havi 600 zlotyi tartásdíjat kértek. Sokan lélekhalászatról is féltek, mások pedig arra mutattak rá, hogy a lengyel katolikus papság eddigi vajmi keveset tett a zsidók megmentésére a szörnyű deportációk megkezdése óta: mióta azonban ezek az események világszerte fokozódó felháborodást idéztek elő, több száz zsidó gyermek megmentését bizonyítékul lehet majd a jövőben felhasználni, hogy a lengyel papság mégsem nézte ölbe tett kezekkel zsidó felebarátainak sorsát.

A naplójegyzetek itt következő része teológiai szempontból annyira érdekes és jelentős dokumentum, hogy teljes egészében idézzük:

„Jelen voltam azon a vitán, amelyet erről a kérdésről a varsói zsidóság több szellemi vezetője folytatott. Közülük az egyik határozottan ellenezte az ajánlat elfogadását. Azzal érvelt, hogy bár a zsidó tárgyaló fél kívánságára — csak tíz és tizennégy év közötti korban levő gyermekek kerülnének a kolostorokba, ezek, ha fel is tételezhető róluk, hogy ellenállnak a térítő szándékoknak, mégis csak a papok befolyása alá kerülnének és előbb-utóbb keresztényen hitre térnének. Nem ér semmit a vapok ígérete, hogy nem fogják áttérésre bírni a gyermekeket: az idő és a nevelés elvégzi a maga munkáját. Kitarított álláspontja melle't, hogy ránk is kötelező atyáink álláspontja, az Ő nevében elfogadott vértanúság. Nincs jogunk hozzá, hogy áldásunkat adjuk gyermekeink áttéréséhez. A zsidó közösségnek nincs joga hozzá, hogy ilyesmire vállalkozzék. Döntsen ebben a kérdésben mindenki mint külön-álló egyén és vállalja tetteért a felelősséget.

Amikor Varsóban — ezzel fejezte be a felszólaló szavait — máris 300 000 zsidót öltek meg, mit használ, ha megmentünk néhány száz gyermeket? Szenvedjék el ők is ugyanazt a halált vagy szabaduljanak meg az egész néppel együtt.

Mások ezzel szemben így érveltek: A jövőre kell gondolnunk. A zsidók lemeszárlásának mostani idejében minden egyes zsidó lélek nagy érték és mindent meg kell tennünk, hogy megmentünk mindenkit, akit meg lehet menteni. A háború után a papság befolyása megszűnik. Ki tudja, életben maradnak-e? Mivel ez a helyzet, nem kell agódnunk amiatt, hogy a gyermekek netalán a szerzetes rendök hatása alá kerülnek. Ha gondosan tanulmányozzuk a zsidóság történelmét, nem találjuk meg benne az Ő nevében elfogadott vértanúság princípiumát. Ellenkezőleg, a marranzizmus* úkeresztényiség volt. A zsidók mindig alkalmazkodtak a legnehezebb életlehetőségekhez. Ha ezt a néhány száz gyermeket most a kolostorokban helyezzük el, megment-

* A spanyol inkvizíció üldözése idején a zsidók közül sokan hajlandók voltak felvenni a keresztiséget, hogy így kerüljék el a máglyahalált. Ezek azonban titokban továbbra is a zsidó törvény szabályaihoz ragaszkodva éltek. Keresztényen szomszédaik mindig gyanakvással néztek rájuk és ezért maranos-nak, disznóknak nevezték őket. (J. Sloan jegyzete.)

jük őket, mint olyanokat, akiktől a zsidóság új nemzedéke fog származni. Nincs jogunk ahhoz, hogy megfosszuk az eljövendő nemzedéket az életnek számunkra felkinálkozó lehetőségétől.

Azok, akik így érveltek, ismételten hangoztatták, hogy különbséget kell tenni az áttérés — *conversio* — és az álkeresztység között. A papság azért adta, hogy nem kísérlik meg a gyermekek áttérítését, de kénytelenek meakivánni, hogy a gyermekek látszatra kereszténynek módjára éljenek. Természetesen fennforog a veszély, hogy ha a mostani állapotok túl sokáig tartanak, a gyermekek között lesznek olyanok, akik a klérus hatása alá kerülnek, de ugyanígy fennforog egy másik, sokkal nagyobb veszély is. Ha most nem mentjük meg ezeket a gyermekeket a klérus segítségével, rövidesen egyellen egy sem marad életben közülük: így azok is elpusztulnak a többiekkel együtt, akiket megmenthetnénk. Nekünk az a kötelességünk, hogy minél több zsidó életet mentünk meg és ezért el kell fogadnunk a klérus ajánlatát.

A vitában végül is az az álláspont győzött, hogy el kell fogadni a gyermekek megmentésére tett ajánlatot, de a zsidó közösség jóváhagyása nélkül. Döntően mindenki egyenlően, hogy gyermekekét kolostorba küldéssel kísérli-e megmenteni vagy nem."

Ringelblum maga is tisztában volt azzal, hogy az általa készített feljegyzések csak dokumentumul szolgálhatnak egy későbbi kor történetírójának, aki majd megírja a varsói gettó történetét. Egy haladó szellemű amerikai regényíró, John Hersey, A fal című regényében* nem a tudományos történetírás, hanem az irodalom eszközeivel valóban meg is kísérelte, hogy emléket állítson a zsidóság történelme egyik leghősibb eposzáinak, annak a csodálatra méltó történetnek, hogy a varsói gettó több, mint kilencszáz részben kiirtott zsidóságának a maradéka hogyan lépett rá a fegyveres ellenállás, a biztos halál, de hősiessé, drágán adott életük árán elfogadott halál útjára.

John Hersey a második világháború idején haditudósítóból lett regényíróvá, vagy azt is mondhatjuk, hogy a háborús élmények adtak alkalmat irodalmi talentumainak a kifejlődésére. Nevét Hiroshimáról 1946-ban írt könyve tette egyszerre világhírűvé. Ez a kis könyv eredetileg egy new yorki hetilap, a The New Yorker teljes számaként jelent meg. (A könyv megjelent magyar fordításban is.) Minden más tudományos vagy politikai műnél többet tett Hersey könyve azért, hogy az emberiség lelkiismerete felismerje azt a bűnt, amelyet a tömegpusztító fegyverek alkalmazása vagy a velük való kísérletezés jelent. Hiroshimariportjának alapmagatartása sok tekintetben homogén, egyívású a varsói gettó eposzát megörökítő könyvével, amelyet hasonlóképpen nehéz besorolni a konvencionális irodalmi szabályok szerint megalkotott regények közé. Hiroshima könyvében John Hersey irodalmi mintaképnek Thornton Wilder regényének a Szent Lajos hídjának irodalmi ötletét fogadta el, de azt beültette a valóság talajába. Mihelyt lehetett, személyesen ment el az első atombomba által elpusztított japán városba és lelkiismeretes riporterként sorra kérdezett ki embereket, akik túléltek 1945 augusztus 6-ának tragikus óráit.

A valóság talaján varsói könyvében John Hersey Ringelblum naplóját használta fel, amit a regény írásakor még nem tettek közzé az eredeti jiddis nyelvű szöveggel sem. De a kéziratához kétségtelenül hozzájutott és ismerte azt

Ringelblum két alakban jelenik meg Hersey regényében „A fal” olvasói előtt: egyrészt mint Noach Levinson, a Zsidó Tanács levéltárosa, másrészt mint Dolek Berson, egy fiatal zsidó entellektüel, akinek vezető szerep jut az 1943 szeptember estjén elindított és egy hónapon át tartó ellenállási harcban. Az író a könyv előszavában úgy tünteti fel a dolgot, mintha ő csak válogatást végzett volna a varsói gettó romjai alól kiásott, Ringelblum—Levinson *archivum* kézirat-

tömegéből. Egyébként az előszó állításai és az egész történet beállítása annyira valóságként hat az olvasóra, hogy a könyv címlapjának hátoldalán külön kiadói jegyzet hívja fel a figyelmet: a regény — részleteiben — költött történet, bár alapjában véve megtörtént eseményeket mond el. A regény formailag is követi a Ringelblum-féle naplót és végig mindent a napló-forma közvetlenségével beszél el.

A regény korábban kezdődik, mint Ringelblum feljegyzései, — az első feljegyzés 1939 november 11-én történt eseményeket ír le és 1943 május 9-én és 10-én lefolyt beszélgetéssel fejeződik be, amikor a felkelés letiprása után a gettón kívülre vezető kanálisokon át menekülő negyven—ötven fős kis csapatnak, köztük Noachnak is, több mint huszonegy órán kell várakoznia, hogy a menekülteket gondjaiba vevő földalatti partizán szervezet Varsóból biztos helyre szállítsa őket.

A regény cselekménye négy család története köré fonódik. Ezek közül kettő rabbi család, az egyik rabbi neve Mazur, a másiké Goldflam. A harmadik egy gazdag varsói zsidó ékszerész, Apt családja. Az ékszerésznek sikerül idejében kiszöknie a gettóból, legkisebb fiát pedig egy illegális zsidó szervezet Csehszlovákián, Magyarországon és a Balkánon át juttatja el Izstambulba, onnan pedig Palesztinába. A negyedik család Dolek Berson és Szymka a felesége. A gettó egyik házában együtt élő négy család adoptálja a legényemberként élő Noachot. Főként az ő sorsukon keresztül követi végig az olvasó a halálos vég felé tartó, félmilliónyi varsói zsidóság tragikus sorsát. Vidám szín természetesen nincs ebben a komor képben vagy ha van is, inkább a *Totentanz* félelmetes középkori jellegzetességeit viseli magán. Minden félve felhangzó nevetés, minden emberi érzés, fiatalok közt keletkező szerelmi kapcsolat vagy egy, a gettóban született és Izraelnek elnevezett, néhány hónapos élete után tragikusan elpusztuló csecsemő iránt érzett szülői szeretet megnyilatkozása mögött mindig felsötétlik a legkegyetlenebb formákban jelentkező fizikai halálnak egy-egy futó pillanatra elhessegetett, nyomasztó árnya. És mégis mennyire emberi és őszinte tudott lenni ennek a halálba készülő — hogy Ringelblum szavát idézzük ismét: *morituri* —, ijeszítően szűk helyre szorított, minden emberi kényelemtől megfosztott és lassú éhhalálra kényszerített, több százezernyi zsidó embernek az élete!

A regény önmagában is lenyűgöző, de Ringelblum naplójegyzeteivel együtt olvasva, valóban megdöbbentően hiteles. Mindenesetre megcáfolja a kiadó óvatossággal jegyzetét, mintha csak kitalált történet, *fiction* lenne, amit az író leírt. A hat részre tagolt, nagy terjedelmű regény első négy részének dokumentumszerűen ellenőrizhető hitelessége miatt hisszük el, hogy a felkelés csodálatos eposzát elbeszélő utolsó két rész is valóban híven mondja el a bestiális állig felfegyverzett SS-csapatokkal szembeszálló, ezer főnél is kisebb, de kitűnően megszervezett zsidó ellenállási csoportok küzdelmét.

Azért számoltunk be ilyen részletesen erről a két különös, semmiképpen sem mindennapi könyvről, mert úgy éreztük, hogy nekünk is szól, Istennek a varsói felkelés történetében küldött üzenete, választott népének időrendben legújabb hősi küzdelméről. Ha a kis Anna Frank gyötrelmes históriája, naplója és a naplóból készített szindarab az egész világon olyan mély benyomást keltett sok tízezernyi olvasóban és színházlátogatóban, ugyanilyen mély benyomást kell keltenie világszerte ennek a két könyvnek is. Úgy érezzük, jó szolgálatot végezhetne el mindkét könyvnek, de különösen a regényének megfelelő magyar fordításban való megjelenése, mind a megmaradt, igen kicsiny számú magyar zsidóságnak, mind az egyre növekvő, válogatásában és ízlésében örvedetesesen fejlődő, egész magyar könyvolvasó közönségnek.

Dr. Máthé Elek

* The Wall. Alfred A. Knopf, New York, kiadása, 1950. 632 oldal.

Beszámoló a Keresztyén Békekonferencia debreceni munkájáról

A Theológiai Szemle részletesen beszámolt a Prágában megalakult Keresztyén Békekonferencia első tanácskozásairól, határozatairól és közölte Heinrich Vogel berlini professzornak azóta világszerte híressé vált „Hatvan Tétel az Atomkérdésről” című előterjesztését. (1958. évf. 118—129. old.) Prágában húsztagú munkabizottságot is választottak a mozgalom továbbvitelére. Ez a bizottság Debrecenben, október 31-től november 2-ig tartotta első ülését. Munkája iránt érthető módon nemcsak a magyar egyházak, hanem a közélet és a kormányzat részéről is nagy érdeklődés nyilvánult meg. A református egyház zsinati tanácsa, az evangélikus egyház egyetemes presbitériuma üzeneteket küldtek a debreceni tanácskozashoz; a református zsinati tanács az utóbbi évek egyik legjelentősebb ökumenikus eseményének minősítette a prágai kezdeményezést.

A debreceni összejövetel mérete természetesen jóval szűkebb volt, mint a prágai konferencia. Debrecenbe csak a munkabizottság tagjait hívták meg, közülük a Szovjetunióból Jan Kiiuit észt evangélikus érsek, *Parijszkij* professzor, a leningrádi orosz orthodox teológiai főiskola dékánja és J. Zsidkov, az Evangéliumj Keresztyének és Baptisták Uniójának elnöke; Csehszlovákiából Victor Hajek, a Csehtestvér Egyház zsinati tanácsának elnöke, a munkabizottság elnöke; J. L. Hromadka professzor, a prágai Comenius fakultás dékánja, Bohuslav Pospisil, az Ökumenikus Intézet igazgatója, a munkabizottság titkára, Andrei Ziak, a szlovákiai evangélikus egyház egyetemes felügyelője, a csehszlovák nemzetgyűlés alelnöke, M. Novak, a Csehszlovák Egyház püspöke; Németországból Emil Fuchs lipcei professzor, Heinrich Vogel berlini és W. Schmauch greifswaldi teológiai dékánok; Lengyelországból A. Wantula varsói professzor; Bulgáriából St. Zankov, a szófiai teológiai fakultás professzora; Magyarországból Bartha Tibor református és Vető Lajos evangélikus püspök és Pálffy Miklós evangélikus teológiai dékán vett részt. Meghívott vendégként jelen volt Romániából M. Seszan nagyszabeni teológiai professor, mint a román orthodox patriarcha részéről kiküldött megfigyelő és A. Hermann szász evangélikus püspökhelyettes, Csehszlovákiából St. Turnsky prágai teológiai professor; Németországból D. Frielinghaus drezdai református lelkész és Hagerné lipcei missziói munkás.

Meghívott vendégként résztvettek az üléseken a magyarországi egyházak következő képviselői: a római katolikus egyház részéről Beresztóczy Miklós prépost, mint az Opus Pacis és Grösz József érsek által kiküldött megfigyelő; a református egyház részéről Esze Tamás főgondnok, konventi világi elnök, Győry Elemér és Darányi Lajos püspök, Czeglédy István dékán, Kádár Imre, Pákozdy László és Varga Zsigmond dékán, teológiai professorok, Farkas Jó-

zsef püspökhelyettes, Muraközy Gyula, az Ökumenikus Tanács főtárhelyettese, valamint a konventi iroda több munkatársa; az evangélikus egyház részéről Káldy Zoltán püspök, Ottyk Ernő teológiai professor, Groó Gyula a sajtóosztály vezetője; a magyarországi görögkeleti egyház részéről Berki Feriz protoierej; a baptista egyház részéről Szabó László elnök; a methodista egyház részéről Hecker Ádám szuperintendens; a Szabadegyházak Szövetsége részéről Kiss Ferenc orvosprofessor.

A magyar állami és társadalmi élet figyelmét mutatja, hogy a tanácskozások előestéjén Bartha Tibor püspök által adott fogadáson megjelent Horváth János, a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatalának elnöke, Hantos János, az Országos Béketanács titkára, továbbá a debreceni és a Hajdú-Bihar megyei tanács végrehajtó bizottságának elnökei.

A konferencia után Benke Valéria művelődésügyi miniszter fogadást adott a résztvevők tiszteletére és pohárköszöntőjében kiemelte: „Sok dolgan erősen különböző nézeteink nem akadályozzák, hogy — talán esetenként más síkon és más eszközökkel — jóakarató emberekhez méltóan, öszszefogva küzdjünk az emberiség békéjének megővéséért.” A miniszter hozzátette: „Tisztelettel tekintünk a Keresztyén Békekonferencia állandó bizottsága tagjaira s azt kívánjuk: folytassák az egész emberiségre nézve áldásos tevékenységüket lankadatlan buzgalommal, még akkor is, ha egyes értetlen és kislelkű emberektől esetleg gáncs érne Önöket, nem hála és dicséret.”

A konferencia megnyitása

Bartha Tibor püspök áhitata után Vető Lajos püspök üdvözölte a konferencia tagjait és vendégeit. Ismertette a magyarországi egyházak békebizottságainak munkáját. Hangoztatta, hogy mi *status confessionis*-nak tekintjük az atomfegyverkezés kérdését. Megállapította, hogy az Egyházak Világtanácsa sajnos mindeddig bizonytalan zengésű trombitát fúj az atomkérdésben; ezzel az egyes tag egyházakban is zavart és bizonytalanságot kelt. A határozatlanság kedvez a háborús erőnek. A felekezeti világszövetségek, köztük a Lutheránus Világszövetség, beérik az Egyházak Világtanácsa ilyen állásfoglalásaival. A Német Evangéliumi Egyház zsinatán sem volt komoly ellenállás a bonni militarista, sőt revansizta szellem ellen. Ahol azonban kemény ellenállás nincs, ott nyíltan jelentkezik a leplezetlen fasizmus. Ezért javasolják a kelet-európai egyházak, hogy hívjanak össze világszinatot az atomkérdésben való állásfoglalásra. A magyarországi egyházak arra kérték üzeneteikben a debreceni tanácskozást, hogy egyértelmű, világos, bátor döntésekkel segítsen a bekérelt vágyó embereknek.

V. Hajek elnöki megnyitójában elégtétellel mutatott rá, hogy a prágai konferenciát kísérletnek szánták, de az eredmény, a keresztyén világ érdeklődése máris meghaladja a várakozást. Három okból kezdeményezték ezt a mozgalmat. Először: az egészséges emberi értelem nem akarhatja a háborút. Másodsor: nem akarhatjuk, hogy gyermekeink és unokaink épp olyan aggodalomban, vagy még gyötrelmesebb helyzetben éljenek az atomháború veszélye miatt, mint a mi nemzedékünk. Harmadsor: a hívő ember nem akarhat háborút. Jézus Krisztus nem azért jött erre a világra, hogy elveszünk, hanem azért, hogy éljünk. A feladat világos, rajtunk áll, hogy helyesen oldjuk meg.

Vogel professzor

tartott ezután előadást „A keresztyén ember felelőssége a technikai korszakban” cím alatt. Bevezetésében ismertette és elemezte azokat a *theológiai ellenvetéseket*, amelyeket az atomkérdésben elfoglalt határozott elutasító magatartással szemben egyes — főként nyugatnémet — professzorok ismételtnek.

1. Azzal vádolnak minket, hogy meghamisítottuk a *bűn reformátori értelmezését*, az atomgyilkosságra összpontosítjuk az egész büntudatot. Így — ellenfeleink szerint — azt a látszatot keltjük, hogy van egy fő bűn — az atombűn — és ehhez képest a többi bűn alárendelt jelentőségű. Ezzel állítólag kvantitatív elemet viszünk bele a bűn theológiájába, mintha bizony az ember nem állna *mindenestől* szemben Istennel. Bűniskálát vezetünk be, élén az atombűnnel és ha valaki ebben nem bűnös, akkor már nincs szüksége irgalomra.

Ha ez a vád igaz volna, valóban szörnyű eretnokségben leledzenénk. Csakhogy ez a vád üres szofizma. Vajon ha a bordélyba induló embernek azt mondjuk, hogy bűnt követ el — és nemcsak a veszélyes, káros, megalázó stb. cselekedetet —, meghamisítjuk-e ezzel a bűn reformátori értelmét? Egészen más dolog az, ha a dogmatikus kifejti: minden bűn lázadás Isten ellen és más dolog, ha a konkrét cselekményre rásütjük a bélyegget: ez bűn!

Hitler milliószámra gyilkolta le a zsidókat. Nekünk akkor nem azt kellett kiáltanunk, hogy ez embertelenség, esztelenség, erkölcstelenség, hanem azt, hogy: ez bűn! Ezt kellett, ezt kellett volna kiáltanunk mindnyájunknak, sőt Hitler útjába kellett volna állanunk, meg kellett volna kockáztatnunk, hogy mi is a gázkamrába kerülünk a zsidókkal együtt! Mert Jézus velünk ment! Vajon utunkba állhatott volna-e egy theológiai tanár azzal a kifogással, hogy „meghamisítjuk a bűn reformátori értelmét?”

A feltámadt Krisztus élő igazságára mondjuk: az atomháború és annak előkészítése, igazolása, mentegetése nemcsak erkölcsi bűn, nemcsak esztelenség, hanem bűn az élő Isten ellen!

2. A másik vád ellenünk az, hogy „*félreismerjük az elrejtőző Isten háztartását*”. Azt állítják velünk szemben, hogy az atomfegyver „Isten vesszeje”, Isten a történelem folyamán sokszor használt vesszőt a népek megítélésére, sokszor volt „rettegetes Isten”.

Ez a vád sem egyéb, mint üres szofizma. Vajon ha egy egész vidék életét gátszakadás fenyegeti, mi tartozunk ezt tétlenül nézni és *anticipálni Isten végítéletét*? Vajon akasszuk szegre politikai

felelősségünket és érzjük be a veszedelem pusztá értelméhez? Helyezkedjünk a „két birodalom” félreértett tanára akként, hogy a lelkiek birodalmában Krisztus uraságát hisszük, a társadalom területén azonban a saját eszünkben, vagy a hatalmasok eszében hiszünk? Nem, a mi számunkra Jézus Krisztus: Pantokrator, a lelki világnak és a társadalmi életnek is egyaránt Ura. Ő kétféle módon uralkodik: az egyházban az ige szolgálata által, a világban a felsőbbség útján, akár tudják ezt a hatalom gyakorlói, akár nem. Vajon el lehet-e képzelni, hogy az atomfegyverek kérdésében Jézus Krisztusnak nincs szava, lemond arról, hogy ebben a kérdésben Ő mondja ki a döntő szót és átengedi ezt a döntést valaki másnak?!

Nem, az atomfegyverek nem is fegyverek már, hanem a nihilizmus hordozói. Velük szemben joggal kiáltjuk: el a kezekkel ezektől az ördögi eszközöktől, ezeknek az érintése is: bűn!

3. A harmadik fő vád ellenünk az, hogy meghamisítottuk az eschatológiát. Úgy teszünk, mintha ki tudnánk küszöbölni a háborúkat; mintha a háború kiküszöbölése egyenlő lenne az üdvösséggel és így az ember elő tudná állítani a földön az ígért földjét.

Ez a vád is üres bölcsekedés. Mi nagyon jól tudjuk, hogy az emberiség jövője az eschatológiában reális. Ahhoz azonban, hogy az elragadtatás (Entrückung) bekövetkezzék, nincs szükség aktív emberi közreműködésre. Feladatunk ellenben a múlandóság és viszonylagosság világában mindent megtennünk, hogy békeszolgálatunkkal bizonyosságot tegyünk a Krisztusban velünk megbékült Istenről. És ne feledjük, hogy az eschaton mindenek felett: Isten újrakezdése.

Vogel professzor ezután a tókiói keresztyén békeértekezlet lefolyását és megrendítő hirosimai élményeit ismertette. (Ígértét bírjuk, hogy ezekről cikket küld a Theológiai Szemlének.)

B. Pospisil titkári jelentése

került ezután sorra. Az a kérdés — mondotta —, hogy élünk-e még tovább, mint keresztyén emberek? Az egyház és a világ metszőpontján állunk, mindkettőért teljes felelősségben. Nem leszünk sem theologizáló politikusok, sem politikizáló theológusok. Határhelyzetben vagyunk a két terület között.

A politikai területet az jellemzi, hogy az amerikai politika csődött mondott a közép- és távolkeleten; ennek megfelel az, hogy ez a politika Franciaországban és Nyugat-Németországban a fasizálódás folyamatát támogatja. Egyházi téren nevezetes esemény az Egyházak Világtanácsa első találkozója a moszkvai patriarchátus küldöttségével, a Világtanács központi bizottságának ülése és a Német Evangéliumi Egyházban végbemenő fejlődés. Nyborgban a Világtanács elé olyan atomtanulmány került, amely az amerikai politikát támogatja. Az atomfegyver eltiltásáról van benne szó, de fondorlatos, sőt csalárd módon egy sereg olyan „priorált” szempontot hoz fel, amelyekkel végeredményben az atomfegyver jogosultságát próbálják igazolni és elködösítik a keresztyén felelősséget.

A titkári jelentés ismertette a prágai konferencia és az Egyházak Világtanácsa viszonyával kapcsolatos levélváltást. *Ami a római egyházat illeti, a béke kérdésében nem látszik lehetetlennek az együttműködés, ha a dogmatikai kérdéseket nem*

érintjük. Állandó bizottság kiküldetését javasolja e kérdés tanulmányozására.

Fontos, hogy a Keresztyén Békekonferencia munkáját a gyülekezetek mennél alaposabban megismerjék. *Kívánatos, hogy az egyes országokban alakuljanak meg mielőbb a Keresztyén Békekonferencia nemzeti bizottságai és gondoskodjanak arról, hogy a gyülekezetek mielőbb tekintsék ezt a munkát a saját ügyüknek.*

Végül a közvetlen gyakorlati feladatok megbeszélésére albizottságok alakítását javasolta a konferenciának.

A hozzászólások

sorát Emil Fuchs professzor nyitotta meg. Ismertette a németországi evangéliumi keresztyének különleges problémáit, amelyek az ország kettéosztott állapotával függenek össze. A Német Demokratikus Köztársaság protestánsai hálásak azért a segítségért, amit a szocializmushoz való helyes viszonyulás kérdésében a magyar egyházaktól kaptak. Az ellenforradalom alatt és után voltak törekvések, amelyek a magyarországi egyházaknak ezt a példamutató útját be akarták feketíteni. Személy szerint is hálás azért, hogy a magyar egyházi eseményeket elemző könyv németül is megjelent és segítette sokak megzavart látását helyreállítani.

Parijszkij professzor átadja Alexij pátrárka és Nyikoláj metropolita üdvözlését és áldáskívánásait. Mindketten a béke fontos eszközét látják a konferenciában. Leningrádban közzétették a prágai határozatokat és nagyon jó visszhangjuk volt a hívők körében. Nagygyűlésen is foglalkoztak a Keresztyén Békekonferenciával. Eliferi metropolita meggyőző erejű beszédében fejtette ki, hogy a béke megőrzésének ügyében az orthodoxok teljesen egynek érzik magukat a béke minden hívével. Alapvető elvnek tartják, hogy: 1. az atomfegyverkezés bűn az életet adó Isten ellen; 2. a nemzetközi vitákat nem lehet atomfenyegetésekkel megoldani; 3. az atomfizika adományát kizárólag az emberiség javára szabad felhasználni; 4. az atomfegyverek alapvető ellentmondást jelentenek a keresztyén lelkiismeret számára; 5. az evangélium szellemének megtagadását jelenti az atomháborúnak olyan farizeusi igazolása, hogy az még mindig jobb, mint a kommunizmus. Erre az állításra csak egyet felelhetünk: „Nem tudjátok, minémű lélek lakozik bennetek!” Az atheizmust csak keresztyén élettel lehet megcáfolni, nem pedig atombombával. Végül, 6. Szükség van arra, hogy egy keresztyén világtalálkozón egységes üzenettel forduljunk a világhoz az atomkérdésében. Meggyőződésünk, hogy a békét meg lehet őrizni. Kérjük Istent állhatatosan, hogy ehhez adjon elegendő erőt.

Zankov professzor a bolgár orthodox egyház erőfeszítéseit ismertette a béke megővése érdekében.

Kiivit érsek beszámolt az amerikai úgynevezett békeegyházakkal folytatott megbeszéléseiről. Ahol eddig alig lehetett kijelteni a béke szavát, most ott is nagy érdeklődés mutatkozik a békemozgalom iránt. *Feladatunk egyesíteni minden keresztyén békétörekvést, a pacifistákat is beleértve.*

Novak püspök elmondja, hogy a Csehszlovák Egyház nem tagja ugyan az ökumenikus tanácsnak, de a Keresztyén Békekonferencia munkájában kezdettől résztvesz. Ausztriában legutóbb azt tapasztalta, hogy a bécsi „kedélyesség” nem akar tudni az atomveszélyről. Ez a kedélyesség nem

számol a háborús erők mindenre kapható gonoszságával, ezért ideje, hogy a keresztyének felrázzák a kedélyesek lelkiismeretét is.

A. Hermann a romániai egyházak békemunkáját ismerteti. Kívánatos, hogy a nőket az eddiginél fokozottabb mértékben vonják be az egyházak ebbe a szolgálatba.

A. Ziak kifejti, hogy az atombomba keresztyén igazolói a hamis próféták végzetes szerepét töltik be. Gyümölcsöseikről ismerjük meg őket. Mint laikus ember szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy a béke nemcsak a püspökök és theológusok, hanem elsősorban a gyülekezetek ügye. Ghanában tett utazásával kapcsolatban elmondhatja, hogy *nagyon sokat várhat a világ az afrikai keresztyén-ségtől.* Nekünk is sokat kell tanulnunk ezektől a fiatal egyházaktól, amelyek most szabadultak fel a gyarmati elnyomás és a nyugati egyházak gyámkodása alól.

Vantula professzor a lengyel protestáns egyházak békemunkáját ismertette. Hagerné asszony rámutatott, hogy ha a béke kérdése sem eleveníti meg a szunnyadó egyházakat, akkor végzetesen elalszanak. Seszan professzor átadta Justinian román orthodox pátriárka áldáskívánását. Biztosította a magyar népet arról, hogy a román nép őszinte barátságot érez a magyar nép iránt. Kiss Ferenc mint amatómus és mint a Szabadegyházak Tanácsának elnöke hangsúlyozta, hogy nem könnyű az egész keresztyénség szavát megszólaltatni az atomkérdésben, pedig másképp nem figyel reánk a világ. Jelenleg sem a Nyugat, sem a Kelet nem bízik a keresztyénségben. A bizalmat csak határozott, tiszta békemunkával lehet visszaszerezni

Bartha Tibor püspök átadta a konferenciának a református egyház zsinati tanácsának és a vendéglátó debreceni egyházkerületnek meleg testvéri üdvözlését. Pálffy Miklós dékán az evangélikus egyetemes presbitérium határozatát ismertette a Keresztyén Békekonferencia kérdéseiben.

A konferencia négy albizottságot alakított a Hiroshima bűnbánati nap, a következő konferencia, a hidegháború problémája és a tájékoztatás kérdéseinek előkészítésére az alábbi összetételben: I. albizottság: J. L. Hromadka, J. Kiivit, B. Pospisil, W. Schmauch, Vető Lajos, H. Vogel, St. Zankov.

II. albizottság: A. Hermann, Parijszkij, Pálffy Miklós, A. Vantula, Varga Zsigmond, A. Ziak.

III. albizottság: Bartha Tibor, Emil Fuchs, Kádár Imre, Novak, Pákozdy László, M. Seszan, J. Zsitkov.

IV. albizottság: Kádár Imre, B. Pospisil, W. Schmauch.

Az albizottságok a konferencia valamennyi résztvevőjének és vendégének közreműködésével készítettek el jelentéseiket, melyeket a plenáris ülés beható tárgyalás alá vett. E tárgyalás után jöttek létre az alábbi döntések:

I. Felhívás a Hiroshima bűnbánati nap megtartására

Elhatározta a konferencia, hogy valamennyi keresztyén egyház vezetőségéhez a következő üzenetet intézi:

„Tisztelt és kedves Testvérek!

A huszadik század első fele tele volt háborúkkal és a második világháború óta is háborús előkészületek, atomfenyegetés és a hidegháború következményei jellemzik az emberiség történetét.

Ebben a helyzetben sok keresztyén ember kevesli azt, amit az egyházak a háború megakadályozására, az általános leszerelés és az emberiség békés haladása és általános jóléte érdekében eddig tettek. Ez a felelősségérzet egyre növekszik a világfeszültség növekedésével, a nukleáris fegyverek tökéletesítésével és szaporodásával.

Így támadt 1957-ben Csehszlovákia teológusaiban az a gondolat, hogy világszínaton kellene összehívni, melynek keretében a keresztyénség állást foglalhatna a háború és béke, a thermonukleáris fegyverek, az általános leszerelés és a hidegháború kérdéseiben. A prágai első Keresztyén Békekonferencián testet öltött ez a gondolat. A konferencia eredményeképpen állandó bizottság alakult a világszínaton teológiai és gyakorlati előkészítésére.

Debrecenben, november 1-én tartott értekezletén az állandó bizottság megállapította, hogy a prágai konferenciának világszerte kedvező visszhangja támadt, úgyhogy további lépéseket tehetünk a keresztyén lelkiismeret felrészítésére és az egyetemes keresztyén állásfoglalás előkészítésére. Nem gondoljuk, hogy a prágai konferencia már elérte volna célját. De ez a konferencia is fokozta a keresztyén és az emberi lelkiismeret irtózását a nukleáris világháborútól, továbbá a béke utáni sóvárgást az egész világon. Így hát az emberek szívesen fogadnák a világos és határozott szót, amely a keresztyénség hangját juttatja kifejezésre alkalmas helyen és időben.

Kedves Testvérek, bizonyára a ti egyházatokban is nagy a béke utáni vágy és titeket is foglalkoztat az a kérdés, hogy mit tehet a keresztyénség a háború megakadályozására, hogyan irányíthatja békés utakra az emberiség történelmét. A Keresztyén Békekonferencia Debrecenben üléselő állandó bizottsága most kéréssel fordul hozzátok: segítsetek nekünk, csatlakozzatok hozzánk, ajándékozzatok nekünk erőfőket, hiteteket, imádságaitokat és szavakat ahhoz a munkához, amely meggyőződésünk szerint nemcsak a miénk, hanem az Úré is.

Mindenekelőtt arra kérünk benneteket, hogy 1959 augusztus 6-án gondoljatok Hiroshimára, amelyre az első atombombát dobták, ahol több százezer embert megsemmisítettek és a jövőendő nemzedékek számára is betességét és szenvedést készítettek. Erre a napra úgy emlékeznénk, hogy reggel nyolc órakor, amikor a bombát levetették, a világ minden keresztyén templomában megszólalának a harangok. Minden istentiszteleti helyiségben bűnbánati és imaórát tartanának a Hiroshima-i bűn miatt, melyet a nukleáris kísérletek, a fegyverkezés és a hidegháború eszközeivel ma is tovább folytatnak. A gyülekezetek juttassák határozottan kifejezésre békeakarukat és ítéljék el szóban és írásban a háború minden formáját, elsősorban pedig az atomháborút. Kérjék illetékes kormányukat, hogy tegyen meg mindent a béke biztosítására és a háború megakadályozására.

Az istentisztelet céljára liturgia- és imatervet mellékelünk, továbbá felhívást a keresztyénséghez.

Kívánatos volna, hogy az egyházak, illetve a gyülekezetek létesítsenek olyan szövet, mely

rendszeresen és tervszerően foglalkozik a békemunkával.

Nagy hálával fogadnánk híreiteket a Hiroshima-napi intézkedéseitekről, különösen a bűnbánati és imaóráról, általában a ti békemunkákról. Mi is értesítünk benneteket a mi munkánkról, hogy így erősítsük a közösséget, mely a béke ügyéért való közreműködésben különösen ígéretes módon egybeköt bennünket.

Isten áldja meg a ti szívetekben ennek az üzenetünknek a meghallgatását! Isten áldja meg egyházatokat és benne a ti szolgálatotokat! Veletek vagyunk a mi egyetlen Urunk szavával: „Boldogok a békességre igyekvők, mert Isten fiainak neveztetnek!”

A felhíváshoz mellékel

liturgia-tervezet

1. Mózes 8:21—22, Dániel 9:17—19, Ezsaiás 9:6—7, Zsidókhöz 4:14—16, Jelenések 21:1—verseinek olvasását ajánlja, közöttük a gyülekezet az *Agnus Dei*-t énekelné

Erre következik az alábbi imádság: .

Mindenható Isten!

Irgalmas Isten!

Szentséges Isten!

Te szerettél minket, mielőtt mi Téged szeretünk

Te megtaláltál minket, mielőtt mi Téged kerestünk.

Te megbékültél velünk, mikor még ellenségeid voltunk.

Magasztalunk Téged a te kegyelmedért szeretett Fiad, a mi testvérünk és Megváltónk által, Kialtunk Hozzád a Lélek által, aki szíved elé viszi a mi sóhajtásainkat,

Ne vess el minket a te színed előtt,

Engedd színed elé a mi imádságunkat és kiáltásunkat és hallgass meg minket a te irgalmadért:

Úr Isten, könyörülj rajtunk!

Bocsásd meg a te egyházad bűnbánatának fogyatékoságát, magabiztosságát, kishitűségét és szeretetlenségét.

Ébreszd fel Igéd által halálos álmából és nyisd meg ajkát a te szent neved dicséretére,

Tedd hegyen épített várossá, hogy a te mentő világosságod bizonyossága legyen a sötétben a világ számára,

Adj nekünk könyörületes szívet és ébressz bennünk papi szellemet, hogy meginduljunk a világ nyomorúságán, mert Te könyörültél rajtunk:

Úr Isten, irgalmazz nekünk!

Kérünk Téged, mennyei Atyánk, szánd meg a világot nagy szükségében és veszedelmében, borzadályában az emberiség öngyilkosságának szakadéka előtt.

Kérünk Téged a világot, melyet a félelem és a megtorlás, a vagyon és a hatalom vágya, az öngazság és a kétségbeesés fenyeget.

Igen Urunk, mert mi is a világhoz tartozunk és annak minden bűne a mi bűnünk is, kérünk Téged:

Úr Isten, kegyelmezz nekünk!

Kérünk Téged a világot, amely nem tudja megtalálni a békét.

Mi mindnyájan bűnösök vagyunk abban, hogy az ember fél az embertől, hogy az ember gyűlöli az embert, hogy az ember gyilkolja az embert.

Ne nézz önzésünkre és keményszívűségünkre, hanem tekints a te szeretett Fiad szent, drága vérére, Aki érettünk Előtted közbenjár, és kímélj meg bennünket egy új háborútól, amelyben haragod alatt elpusztítanánk a világot és egymást kölcsönösen megsemmisítenénk.

Te magad rántsd vissza kezünket a tömegpusztító fegyverektől, melyek káromolják a te jóságodat és elárulják a te teremtményeidet:

Úr Isten, könyörülj rajtunk!

Segíts felismernünk felebarátunkban az embert, akit Te éppúgy szerettél, mint minket.

Segíts őt szeretnünk, bárki legyen is, nemcsak szavakkal, hanem cselekedettel és valósággal.

Szent Lelked által segíts szeretnünk azokat is, akik bennünket gyűlölnék, hogy a te békesség diadalmaskodjék mindnyájunkon az időben és az örökkévalóságban:

Úr Isten, irgalmazz nekünk!

Téged, aki uralkodsz a nemzeteken és a történelmet céloddhoz vezeted: kérünk Téged mindazokért, akik politikai tisztségükben a világ soráért és békéjéért felelősséget hordoznak.

Kérünk a kormányzókért és kormányzottakért minden nép közepette, hogy Te uralkodhass felettük, a Te dicsőségedre és minden ember javára:

Úr Isten, kegyelmezz nekünk.

A Te kezében van a világ jövője,

Ajándékozd nekünk újra, kegyelmedből a jövőt, melyet vakmerően eljátszottunk és elrontottunk.

Te, aki hosszútűrően még időt adsz nekünk, ajándékozz még újabb haladékot, amelyben segíthetünk egymásnak, reménykedhetünk egymásban és közbenjárhatunk egymásért.

Minden idő felett és minden időn túl pedig ajándékozz nekünk örök jövőt a te országodban.

Urunk Krisztus, hadd várjuk örvendezve a te napodat, melyben újra eljössz dicsőségben és végbeviszed a te országod örök békéjét.

Igen jövel Urunk Jézus, Ámen.

Az állandó bizottság egyúttal
Hiroshima kiáltása

cím alatt felhívást tett közzé. Az atomkorszakba való belépésünket — írják — mindörökké megbélyegzi, hogy Isten kegyelmi ajándékát — az atombombák titkának felfedezését — mindenekelőtt háromszázezer ártatlan felebarátunk elpusztítására használtuk fel. Azóta is nagyobb veszélyben él az emberiség, mint valaha. Ami Hiroshimával történt, az egyetemes bűn gyökeréből sarjadt, ezért mindnyájan felelősek vagyunk érte. Ezt a felelőségünket csak áldozatkész és öntudatos harc fejezheti ki hitelesen a bűn megisméltése ellen: a kísérleti bombarobbanások és az atomháború előkészítésének minden mentegetése ellen. „Mint keresztyének azt valljuk, hogy az atomfegyverek felhasználása számunkra az élet és a halál kérdését jelenti Isten színe előtt. Mindenki, aki ebben az ügyben hallgat, bűnrészessé válik Hiroshima még sokkal nagyobb arányú megisméltésében és bűnére nincs semmiféle mentség” — mondja a fejezheti ki hitelesen a bűn megisméltése ellen: a mindent kötelesek vagyunk megtenni, hogy az atomenergia ne váljék az emberiség gyilkosává és zsarnokává, hanem legyen szolgája és segítője békességben.”

II. A keresztyén világtalálkozó előkészítése

Az állandó bizottság elhatározta, hogy 1959 márciusában Csehszlovákiában megtartják a Keresztyén Békekonferencia második plenáris összejövetelét. Ez az összejövetel kidolgozza majd a tömegpusztító fegyverek kérdésében kibocsájtandó bizonyoságtétel tervezetét, foglalkozik a nemzetközi keresztyén ethos problémájával és napirendre tűzi a hidegháború elleni keresztyén küzdelem feladatait.

Erre a második plenáris konferenciára meghívják az összes egyházakat, valamint a mozgalomhoz közel álló keresztyén csoportokat és személyiségeket. Meghívják a konferenciára neves atomfizikusokat és biológusokat is. Az állandó bizottság kifejezte azt a meggyőződést, hogy a Keresztyén Békekonferencia a különböző egyházi grémiumokkal testvéri módon alakíthatja kapcsolatát.

Végül a január elején Nyborgban tartandó összeurópai egyházi konferenciával kapcsolatban az állandó bizottság annak a reményének adott kifejezést, hogy ez a konferencia megtalálja a helyes utat az európai keresztyénség javára és lehetővé teszi a jó együttműködést a Keresztyén Békekonferencia számára.

III. A hidegháború mint teológiai probléma

A konferencia meghallgatta a harmadik albizottság jelentését a hidegháború kérdésében végzett munkájáról. (A jelentést, amelynek alapszövegét Pákozdy László professzor készítette, e szám más helyén közöljük.)

Hromadka professzor elnökletével Vogel és Gollwitzer professzor kapott megbízatást arra, hogy e jelentés alapján, esetleg a kérdés több szakértőjének bevonásával, javaslatot terjesszen a Keresztyén Békekonferencia második plenáris tanácskozása elé.

IV. Üzenet az atomhatalmakhoz

A debreceni tanácskozásokkal egyidőben kezdődött meg Genfben a három atomhatalom küldöttségeinek értekezlete, melynek tárgya a kísérleti atomrobbantások beszüntetése. A Szovjetunió mindiárt a konferencia elején javaslatot terjesztett elő, melyben a kísérleti robbantások végleges beszüntetése mellett foglalt állást. A szovjet javaslat emlékeztet arra, hogy az atomszakértők értekezlete már megegyezett abban: a föld kerekéségén bárhol végzett atombomba robbantást mindenütt azonnal meg lehet állapítani a már rendelkezésre álló műszerekkel. Éppen ezért nincs szükség hosszas tárgyalásokra a technikai kérdések felől. Az Egyesült Államok és Nagybritannia azonban csak egy évre akarja felfüggeszteni az atomkísérleteket. Minthogy a Szovjetunió már ez év elején egyoldalúan beszüntette a robbantásokat, az angolszász hatalmak pedig ezt az időt egy se reg atomfegyver-kísérletre használták fel, a szovjet küldöttség elutasította a kísérletek egyéves felfüggesztésére irányuló megegyezést és ragaszkodott a végleges betiltáshoz.

A debreceni tanácskozás résztvevői a három atomhatalom genfi küldöttségeihez az alábbi szövegű táviratot küldték: „A prágai Keresztyén Békekonferencia állandó bizottságának Debrecenben összegyűlt tagjai Jézus Krisztus nevében ké-

rik Önöket, szabadítsák meg a világot egyszerűsmindenkorra az atombomba-kísérletek rettentese fenyegetésétől. A történelem Ura előtti felelősségünkben kérve kérjük Önöket: mentsék meg az emberiséget!"

E távirat elküldésének ténye és szövegének tartalma pontosan kifejezi a Keresztyén Békekonferencia szolgálatának értelmét. Ezzel a mozgalom-

mal az egyházak ökumenikus együttműködésének új szakasza kezdődött meg: a szolgálatban való-
suló egység ígéretes szakasza. E mozgalom sikeré-
ért imádkozni és benne közreműködni olyan fel-
adat, amely a magyarországi egyházak és gyüle-
kezetek életét is a saját kisebb-nagyobb belső
problémáik fölé emelheti és erejüket a közös, egye-
temes jó cselekedetekre egyesítheti.

Dr. Kádár Imre

A francia református egyház hivatalos látogatása hazánkban

A világ valamennyi református egyházát érintő nagy egyháztörténelmi évfordulók előkészítésének idején hívta meg a magyar református egyház a testvéri francia egyházat. A meghívásra válaszolva 1958. november 14-én Magyarországra érkezett Pierre Bourguet lelkész, a Francia Református Egyház Országos Tanácsának elnöke és Paul Conord lelkész, aki a francia egyháznak immár 25 éve külügyi főtájtára.

Ez a látogatás nagy mulasztást pótol, ha arra gondolunk, hogy Emil Doumergue, az egykori Montauban-i teológiai akadémia dékánja, a „La Hongrie Calviniste” című könyv szerzőjének látogatása óta, immár több mint fél évszázada nem járt nálunk, a francia testvéregyház hivatalos küldöttsége. A mi egyházunk vezetői többször el-
látogattak már Franciaországba. Csak a két legutóbbi alkalmat említem: Péter János és György Elemér püspökök résztvettek a francia református egyház royani zsinatán 1956-ban. Muraközy Gyula külügyi főtájtár pedig 1958-ban a poitiersi zsinaton adta át egyházunk köszöntését a francia testvéregyháznak. Marc Boegner református lelkipásztor, a Francia Protestáns Egyházsövetség elnöke többször járt nálunk. Pierre Maury-t betegsége akadályozta meg abban, hogy a budapesti Teológiai Akadémián 1955-ben személyesen átvegye díszdoktori oklevelét. Az ő utódja lett Pierre Bourguet a francia református egyház Országos Tanácsának elnöki székében.

A francia vendégek tíznapos látogatásának a programja meglehetősen zsúfolt volt. Először a budapesti Teológiai Akadémia tanáraitól és hallgatóival találkoztak; előadásait a teológus ifjúság nagy érdeklődéssel kísérte. November 16-án, vasárnap, Pierre Bourguet elnök a Kálvin téri templomban, Paul Conord főtájtár pedig a Gorkij fasori templomban hirdette az ígét. Ezután Debrecenbe látogattak el, ahol megcsodálták a Nagytemplomot, a Kollégium sok értékét őrző könyvtárát, előadást tartottak a debreceni és környékbeli lelkészeknek és a teológusoknak. Dr.

Bartha Tibor püspök vacsorán látta őket vendégül.

Látogatásuk következő állomása Sárospatak volt. Itt Darányi Lajos püspök fogadta őket és a néhányórás látogatás ideje alatt a Rákóczi vár tornyából gyönyörködtek a magyar tájban. A sárospataki nagykönyvtár és az egyházi múzeum értékeiben a közös hit emlékeit szemlélhették.

A tiszáninneni egyházkerület lelkészeivel Miskolcon találkoztak, és egy ipari üzemet is meglátogattak. Megtekintették a Nehézipari Egyetem modern épületeit, látták Görömbölytapolca és Lillafüred szépségeit. Több munkásgyülekezetet is láthattak. Különösen emlékezetes marad számukra a diósgyőri gyülekezetben töltött este. A vendégeket a teljes létszámú presbitérium fogadta; a presbiterek nevében a gondnok köszöntötte őket és átadta a gyülekezet ajándékát. A gyülekezet nőtagjai és a gyermekek külön-külön ajándékokkal kedveskedtek. Lenyűgöző volt a templomot zsúfolásig megtöltő gyülekezet figyelve, várakozása, mellyel Pierre Bourguet elnök bizonyg-tételét hallgatták.

A vendégek látogatást tettek Horváth János elnöknel, a Művelődésügyi Minisztérium Egyháziügyi Hivatalának elnökénél. Kifejezték hálájukat, hogy a magyar hatóságok nemcsak lehetővé tették, hanem minden eszközzel elő is segítették magyarországi látogatásuk sikerét.

Találkoztak a francia vendégek a budapesti egyházmegyék lelkészeivel is és tájékoztatták őket a francia református egyház jelenlegi helyzetéről és problémáiról. A magyar egyházi sajtó képviselői november 22-én, szombaton ismertették vendégeinkkel egyházunk sajtószerveinek munkáját. Nagyon érdekelte őket, hogy egyházi lapjaink milyen cikkeket közölnek, a lelkipásztorok milyen tanulmányok iránt érdeklődnek. Majd ők adtak ismertetést a francia református egyház sajtószolgálatáról. A francia református egyháznak csupán egyetlen hivatalos lapja van, mely évenként négyszer jelenik meg, ezt hivatalból megküldik valamennyi lelkipásztornak és presbiternek. Minden egyes egyházmegyének sa-

ját, időszakonként megjelenő értesítője van. A többi egyházi jellegű francia újság magántársaságok, csoportok kezében van, így pl. a „Réforme”, a „Christianisme au XX. Siècle”, a „Le Christianisme Social” stb. című hetilapok, illetve folyóiratok.

Látogatást tettek a vendégek az evangélikus egyház vezetőinél: dr. Vető Lajos és Káldy Zoltán ev. püspököknél is, majd meglátogatták otthonában Bereczky Albert püspököt.

A dunántúli egyházkerület is vendégül látta franciaországi testvéreinket. Vasárnap, 23-án délelőtt Pierre Bourguet Pápan, Paul Conord Győrött prédikált. A győr-sopron-pápai egyházmegye lelkészeivel november 24-én, hétfőn találkoztak, majd visszatértek Budapestre és a konvent elnökségével eszmét cseréltek a magyar gyülekezetekben szerzett tapasztalataikról. November 24-én éjjel utaztak vissza Párizsba.

Mit mondtak el a vendégek a francia protestáns egyházak, közelebbről a francia református egyház életéről? A francia református egyháznak jelenleg mintegy 500 gyülekezte, 500 lelkésze közel 500 ezer tagja van. A szervezett egyházi élet a presbitériumokon, és a 15 egyházmegyén épül fel, a 15 egyházmegyéből egy Algírban működik. Évenként egyszer, általában ősszel üléseznek az egyházmegyei „zsinatok” és továbbadják munkájuk eredményét az országos zsinatnak, mely szintén évenként egyszer ülésezik, általában májusban vagy júniusban. Az országos ügyeket a zsinat által választott tanács látja el, melynek elnöke jelenleg Pierre Bourguet, ő hosszú időn át egy párizskünyéki gyülekezetnek volt lelkipásztora. Az evangélikusok száma 350 ezer, a baptistáké 30 ezer. A 43 millió lelket számláló Franciaországban tehát törpe kisebbségben él a protestánsok. A római katolikus egyház tagjainak száma hivatalosan 35 millió, de hét-nyolc milliónál nem több azoknak a száma, akik tényleg gyakorolják is vallásukat.

A francia protestánsok számbeli kisebbségét és diaszpóra helyzetét jól érthetővé teszi küzdelmes és sok fájdalommal terhes múltjuk. A luther reformáció Franciaországban is hamarosan elterjedt. Az új hit első

mártírjai lutheránus lelkészek voltak. Az első kálvini elvek szerint választott presbitérium 1555-ben alakult, majd 1559-ben tartották Párizsban az első református zsinatot. Azért Párizsban, mert a nagy városok sikátoraiban már akkor is könnyebb volt titokban, észrevétlenül találkozni. 1572-ben a véres emlékű Szent Bertalan éj a protestánsok teljes kiirtását célozta és szinte el is érte. A nantesi ediktum (1598) enyhített ugyan a szörnyű helyzeten, de ezt sohasem tartották be a katolikus uralkodók, 1685-ben bekövetkezett a nantesi ediktum visszavonása. Ez a gályák, a börtönök, a „désert”, az elhagyottság idejét jelentette. A hitű férfiakat, prédikátorokat királyi gályákra hurcolták, az állhatatos hívőket a Tour de Constanceba zárták, a kamizárdok pedig a Cevennes úttalan utain és erdőiben tartották istentiszteleteiket, sőt zsinataikat is. Ennek a szomorú helyzetnek csak az első forradalmi nemzetgyűlés (1789) vetett véget, melynek elnöke Etienne Rabaut volt, a híres Nimes-i prédikátornak, Paul Rabautnak a fia, maga is lelkész, aki sokat tett „Az emberi és polgári jogok nyilatkozatának” meghozásáért.

A XIX. század az ébredés és az egyházszakadás százada. Az angol-szász ébredési mozgalmak hatására 1830-tól kezdődően nagy ébredési hullám borítja el a francia protestáns gyülekezeteket. Ennek eredménye azután 1848-ban, hogy a baptizmus hatására előtérbe kerül a keresztség kérdése s vele az egyháztagság problémája jelentkezik a nép-egyház, avagy a hitvalló egyház közötti választás szükségessége. Ekkor jön létre az ún. református szabad-egyház, mely az úrvacsorávjá élő hívőket tekinti csupán az egyház tagjainak. Nem sokkal később egyes lelkészek kísérletet tesznek arra, hogy a két egyházat egyesítsék. A siker helyett azonban csak egy újabb egyházi csoportosulással növelik a francia egyházak megosztottságát. Ilyen körülmények között köszönt be 1905-ben az egyház és állam szétválasztását szabályozó törvény, amelyet a protestáns egyházak ösztönözten üdvözöltek, mert így — legalább is elvben — megszűnt a katolikus vallás államvallás jellege.

Ebben az időben alakul meg a Francia Protestáns Egyházszövetség nevű szervezet is, melynek feladata a francia protestantizmus szétforgácsolt erőinek összefogása, a közös missziói és evangélikatori munka végzése, valamint az összes protestáns egyházak képviselője az állam előtt. A protestáns egyházszövetség erőfeszítéseket tett az iszákosság és a prostitúció felszámolására, evangélikációs tevékenysége során megszervezte a protestáns rádiós és televíziós istentiszteleteket. A francia egyházaknak ez a közös szervezete több ízben felhívással fordult a francia kormányhoz az indokínai és az algériai háborúban alkalmazott módszerek és embertelen kínzások megszüntetése érdekében.

Az 1930-as évek elején újabb problémák szagatták a francia egyházat. A baptista egyház befolyásának erősödése, valamint Barth Károlynak a keresztségről vallott ismert tézise és a német Hitvalló Egyház harcának hatására jelentkeznek olyan lelkészek, akik a gyermekkeresztség eltörlését és az egyháztagság kérdésének felülvizsgálását követelik. Újra felmerül tehát a *nép-egyház vagy hitvalló egyház* kérdése. A problémát azóta a presbitériumok, az egyházmegyei zsinatok, és az országos zsinat is tárgyalta. Az országos zsinatnak idevonatkozó határozata az egyház egységének fenntartását célozza. Eléggé rugalmas, midőn kimondja, hogy 1. a francia református egyház olyan egyház, mely a hívők újszülött gyermekeit megkereszteli. De hozzát teszi, hogy 2. ha a szülőkre úgy kívánják, csupán imádságra mutatják be gyermeküket a gyülekezet színe előtt azzal a fogadtatással, hogy a gyermek majd maga tesz vallást hitéről és azután részese a keresztség sákramentumában. A francia egyház zsinatának ez a határozata azt akarja elkerülni, hogy az egyház egysége, melyet 1939-ben végül is hosszú erőfeszítések után sikerült helyreállítani, újra veszélybe kerüljön. Milyen problémák foglalkoztatják még francia testvéreinket? Jól mutatja ezt a zsinatok napirendjére kitűzött problémák sora. Az egyháztagság, az igehirdetés időszerűsége, az egyház felelőssége a szociális és a nemzetközi kérdésekben. Utóbbival kapcsolatban a legutóbbi zsinat (Poitiers, 1958 május 31-től június 2-ig) a következő határozatot hozta:

„A francia református egyház zsinata, tekintettel a termonukleáris fegyverzet növekedésére, a nukleáris kísérletek elburjánzására, sőt még az atomenergia békés felhasználására is, melyek veszélyeztetik az emberi nem épségét,

1. az emberiséget elborító félelem láttán újra ki akarja fejezni a Jézus Krisztus győzelmes uralmába vetett szilárd reményességét,

2. kéri a francia kormányt, hogy vizsgálja felül az atomerőnek katonai és békés célokra való felhasználása által felvetett valamennyi problémát,

3. csatlakozik az e tárggyal kapcsolatban már kiadott ökumenikus nyilatkozatokhoz, melyek arra kéri az Egyesült Államok, a Szovjetunió és Nagybritannia kormányát, hogy szüntessék be kísérleteiket és felhívja őket, hogy teremtsék meg a megfelelő ellenőrzés mellett a lefegyverzés rendszerét, mert csak ez tudná megsemmisíteni az e fajta kockázatokat.”

Jelenlegi helyzetükről szólva elmondották még vendégeink, hogy három teológiai fakultásuk van a francia protestáns egyházaknak. A montpellier-i fakultás a református egyház saját teológiája, a párizsi fakultás az evangélikus egyházzal közösen fenntartott intézmény, a strassbourgi pedig az állami egyetem

része. A lelkészek anyagi helyzetéről tett megjegyzéseikből kiderül, hogy a francia egyház semmiféle anyagi támogatást nem kap az államtól, kivéve egy csekély összeget, a műemléktemplomok karbantartására. A lelkészi fizetéseket és az egyház valamennyi kiadását a hívek adozatkeszségéből kell fedeznie. Ilyen körülmények között a lelkészi fizetés azonos egész Franciaországban. Átlagban 40 000 frank, ami kb. 1400.— forintnak felel meg. Az egyes gyülekezeteknek a Központi Pénztárhoz való hozzájárulását az egyházmegyei zsinat szabja meg. A lelkészeket a presbitériumok választják, ha azonban a választást az egyházmegyei zsinat nem hagyja jóvá, a választás érvénytelenné válik.

Elmondták még, hogy a francia protestáns egyházak az olasz és a svájci protestánsokkal együtt fenntartják a Párizsi Missziói Társaságot, mely Afrika különböző területein, főleg Madagaszkár szigetén immár 100 éve végez missziói munkát. Ennek eredményeképpen a Francia Unió területén Afrikában és Madagaszkár szigetén jóval több a protestánsok száma, mint az anyaországban. A francia egyházaknak nagy problémája az ún. „egyházi stratégia”. Lényege ennek az, hogy követni próbálják az iparosodás következtében előállott nagyméretű népvándorlást. A nagy történelmi múltú protestáns vidékéről a lakosság mindinkább Párizs, Lyon, Marseille és az észak-franciországi ipari központok felé húzódik. Ennek következtében ősi gyülekezetek elnéptelenednek, a templomok szinte üresen állnak, míg a nagy városok munkásegyedeiben kevés a templom. A francia protestánsok „stratégiai feladata az, hogy a régi gyülekezeteket fenntartsák és újakat „hódítsanak.”

A francia protestáns egyházak a magyar egyházakhoz képest kicsiknek számítanak. A többi latin ország protestantizmusához mérve azonban nagy egyházak, hiszen Spanyolországban 30 ezer, Olaszországban 150 ezer, Portugáliában alig néhány ezer protestáns él. Kisebbségi helyzetükből adódnak a latin országok protestáns egyházainak közös feladatai. Ez év szeptemberében tartották meg *Chambon sur Lignonban* a latin országok protestáns egyházainak konferenciáját, ahol a közös feladataik egybehangolására és munkájuk hatékonyabbá tételére állandó bizottságot hoztak létre. Ennek székhelye a dél-franciaországi Montpellier, elnöke Jean Cadier, a montpellier-i fakultás dékánja.

Ami a francia református egyháznak a római katolikus egyházhoz fűződő viszonyát illeti, hivatalos kapcsolat nincs közöttük. Magánbeszélgetések alkalmával azonban, sok jelentős lépés történt a katolicizmussal folytatandó ökumenikus párbeszéd érdekében. Az is fontos körülmény, hogy jelenleg a francia katolikus egyház számít az egész vilá-

gon a leghaladóbb katolikus egyházaknak. A következő tények mutatják ezt: a munkáspapok kísérlete, a Szentírás modern francia nyelven kiadott három katolikus fordítása, valamint az a kísérlet, hogy a misét ne latinul, hanem francia nyelven mondják. Ezek örvendetes jelei a katolicizmus megújulásának, de nem szabad elfelejteni — mondotta Bourguet elnök —, hogy a mise akkor is mise marad, ha franciául mondják. Minden évben több katolikus pap jelentkezik, aki feismerte az evangéliumi igazságokat és azokat a reformátori hit tisztaságával kívánja hirdetni. Mintegy 30 ilyen volt katolikus lelkész szolgál jelenleg a francia református egyházban.

A jövő év májusában fogják meg-

rendezni Párizsban az első francia református zsinat ülésének 400-ik évfordulóját; valószínűleg ez volt a világon az első református zsinat. Utána közvetlenül Kálvin születésének 450-ik évfordulóját ünnepli a református világ; ezt követően pedig Genfben emlékeznek meg Kálvin akadémiája megalapításának 400-ik évfordulójáról. A Református Világszövetség kérésére 1959. május 31-én, vasárnap a világ valamennyi református egyházában imánapot tartanak. A jövő év augusztusában ülésezik a Református Világszövetség 18. nagygyűlése is Brazíliában, melynek központi témája: „Az Úr szolgál, és mi az Ő szolgálói” jól kifejezi a református hit és teológia lényegét és célkitűzéseit. A magyar református egyház is megkapta már

a meghívásokat ezekre az ünnepekre, sőt a franciák azt kérték, hogy a készülő Kálvin film számára kapassák meg Mélius Juhász Péter arcképét; a debreceni kollégiumnak egy XVI. századból származó ábrázolását és a debreceni Nagytemplom fényképét.

A vendégek több helyen elmondták, hogy tanulni jöttek; valójában mi is sokat tanultunk tőlük. Conord főtitkár mondotta a konventi elnökségi tanácsban elutazása előtt: „*Valami olyan történik itt a magyar református egyházban, melynek jelentősége túlnő egyetlen egyház keretein és figyelmeztető jel az egész világ egyházai számára.*” A francia egyház látogatása erre a felőlősségünkre figyelmeztet.

Tóth Károly

Megemlékezés Zoványi enőről

Zoványi Jenőben a magyar protestáns egyháztörténet egyik legérdekesebb és leghasznosabb művelőjét ragadta el közülünk ez év június 24-én a halál. Magas kort ért meg teljes testi-lelki egészségben. Ez az élesen kirajzolt eszmeiség, elvhű és harcos egyháztörténészünk még akkor is tartotta a szabadelvű teológia zászlóját, amikor a volt küzdőtársak zöme — szinte egy nemzedéknyi idővel előbb — kihalt mellőle, és amikor már erősen kérdéses, hogy van-e valaki, aki ezt a zászlót tovább viszi.

Nem született bele a magyar református egyházba. A római katolikus papneveldeből saját elhatározásából lépett ki és tért át hozzánk 18 éves korában. A sárospataki teológián, amelynek padjaiban tanulmányait folytatta, egy nagy egyháztörténész, Warga Lajos keze alá került. Warga, mint a német idealizmus, főleg Hegel, továbbá a liberális teológia tanítványa, át akarta hidálni azt a szakadékot, amely az újkori világkép és a keresztyén tanítások között támadt. Az egyháztörténet területén megpróbálta úgy látni és láttatni az egyház történeti életét, mint az egyetemes emberi művelődés egy darabját, az emberi, értelmi és erkölcsi képességek kibontakozásának bár sajátos, de lényegében mégsem különálló területét. Szerinte Jézus egy olyan ország polgárai közé hívogat, amelyet Isten országának nevez ugyan, de amely éppen úgy az erény és igazság egyre gyarapodó szolgálatát tűzi ki, mint ahogy ugyanezen célok irányába fejlődik az egész emberi művelődés is.

Ez a felfogás persze hogy lényeges súlyponteltolódást jelent azzal szemben, amit az egyházzól az Apostoli Hitvallás, vagy a Heidelbergi Káté tanít. Az isteni tényezőről az emberire helyezi a súlypontot. Warga ezt az ellentétet nem takargatta, hanem egyenesen belőle indult ki. „Ha mások azt mondják — úgymond-

—, hogy az egyháztörténelem a menovszágnak előhaladó fejlődése a földön, melynek célja Isten tisztelete és a világ üdve, az isteni bölcsesség és szeretet örök váltságtervének az időben való kifejlése, mely Ádám teremtésével kezdődik stb., az ilyen állásponton szent regényt lehet írni, de tudományos egyháztörténelmet nem, ilyen állásponon nem az igazság felderítése, nem a kritika lesz az irányadó, hanem az emberek bámulatos képzelőereje.”¹

Warga szerint teljesen tudománytalan és használhatatlan lenne azt mondani, hogy az egyház a Jézus Krisztus teste, vagy akár azt, hogy az Ő megváltó halálában hívó emberek gyülekezete. Viszont úgy látni az egyházat, mint „vallásos és erkölcsi társulatot”, amelynek célja „az emberiségnek vallásos és erkölcsi nevesedése a testvéri szeretet alapján”², összefér a történettudomány látásmódjával és a szokásos történetkritikai módszer alkalmazásával. Warga szerint az egyháznak korszerűen kifejlődött intézményeit azon kell lemérni, hogy a humanitárius végső cél elérését előmozdították, avagy akadályozták-e? Sőt, magát az egyháztörténet művelését is ennek a célnak szolgálatába kell állítani: „Az egyháztörténet előadójának nem elégedhetik meg az események felsorolásával, az igazság felderítésével, hanem arra is törekednie kell, hogy a szép, a egyszerű példák kiemelése által hallgatóit nemes versenyre, tevékenységre buzdítsa.”³

Ezen az elvi alapon állva Warga Lajosnak nemcsak egy egyetemes egyháztörténelmet sikerült kidolgoznia, amely 1870 óta még mindig egyedül képviseli irodalmunkban ezt a

¹ Warga L. *A ker. egyház története*. Átnézte Zoványi Jenő. Sárospatak 1906. I. k. 3. 1. Ref. Egyházi Könyvtár, 1.

² Ugyanott, 1. lap.

³ Ugyanott, 4. lap.

⁴ Ugyanott.

műfajt, hanem sikerült egy egész életre szólóan meggyőzni az ilyen-fajta tudományos munka becséről legtehetségesebb és legbuzgóbb tanítványát, Zoványi Jenőt.

De Zoványinak még egyéb ráhatásra is szüksége volt, hogy megtalálja történetiszemléletének azokat a sarktételeit, belső arányát és súlypontját, amiken azután élete végéig nem is változtatott többé. Ez minden bizonnyal 1838—1889-ben, az utrechti egyetemen ment végbe benne. Itt ugyanannak az antropocentrikus teológiának, amelyet Warga képviselt, egy határozottabb és harcosabb alakjával ismerkedett meg. Warga meglehetősen relativista. „Örök igazság, abszolút értelemben nincsen”... „a görccsi lényektől kezdve a legfelső eszméig minden változásnak van alávetve” — vallotta.⁵ A holland teológiai liberalizmus egyes kiváló képviselői viszont abszolút érték mérőn tudták megmérni a történelmet, elsősorban az *egyéniség szabadságán*, továbbá ennek tartalmán, a *haladáson*, illetve a haladás megnyilvánulásainak tekintett igazabb tudományon és erkölcsiségen.

Zoványinak konán kifejeződött egyháztörténeti szemlélete szerint Jézus vallása nem más, mint Jézus követése azon az úton, amelyen az egyéniség szabadságáért, az igazságért és az erkölcsi jóért, ha kell a vértanú haláláig vezet. Ez a „Jézus vallása” nem ismer el semmiféle hitvallási vagy szervezeti megkötést. Ez a keresztyéniség igazi alakja. Szemben állnak vele minden időben a hivatalos egyházak a maguk hitvallásaival, szervezetével és fegyelmi rendjével. Ezek — igen kevés kivétellel — legfőbb képviselői a meglevővel beérod maradásnak és az egyéni szabadságot erőszakkal elfojtó türelmetlenségnek és vakbuzgóságnak. A két pólus között tártult

⁵ Ugyanott, a szerző előszavában.

fel Zoványi Jenő előtt az a távlat, amelyet kitölteni szerinte az egyháztörténetírás célja, azaz felmutatni egyfelől a személyes Jézus vallás útját, amint az többnyire elítélt eretnkségeken, vagy elnyomott haladó mozgalmakban megy át az egyház történetén, másfelől viszont az intézményes egyházak magatartását, amely legtöbbször a sötétséget terjesztette és pártolta, akadályozta és hátráltatta az előhaladásért vívott küzdelmeket és lényegében a hivatalos egyháznak hatalmi törekvéseiből, érdekszervezet mióváltából eredt. Egyik későbbi művének túllesre sikerült, de korábbi felfogására is jellemző megállapítása szerint Jézus vallásának hívei az egyháztörténetben arra törekedtek, hogy szabadabbá tegyék magukat és szabadabbá tegyenek másokat az egyházzal szemben.⁶

Az ilyen irányú tudományos munkásság külső lehetőségét Zoványi szintén Hollandiában szerezte meg. Itt 1876-ban az állam szabadabbá tette a történeti és a bibliai teológiai professzorokat minden hitvallási és egyházi megkötéssel szemben. Erről Zoványi Jenő így számolt be itthon: „Az 1876. évi egyetemi törvénynek a haladás szempontjából legfontosabb intézkedése az volt, hogy az egyetemi, teljesen felekezeten kívüli vallástudományi karok tudományos jellegű bibliai és történeti tanszékeket elkülönítette a speciálisan egyházi természetű, nem tudományos — dogmatikai és gyakorlati — tanszékektől, s csupán az előbbieket fogadta be az állami egyetem szerves alkotórészeikül.”⁷ Egy ilyen független holland teológiai professzor módjára jelölte ki Zoványi Jenő a maga életprogramját és munkálta is mindvégig megalkuvás nélkül. Itthon azonban mások voltak a körülmények. Ebből az elméletből folyt aztán itthoni sok-sok hányattatása, perbefogatása, elszigetelése. Kevesen ízeltek meg a meg nem értés minden keserűségét nálánál inkább. Hollandiában egy Allard Pierson (†1896) lemondott lelkészi jellegéről, mert elítélendő következetlenségnek tartotta, hogy radikálisan szabadelvű teológus létére az intézményes egyházzal kapcsolatban maradjon. Mint professzor tovább működhetett. Itthon Zoványi Jenő egyelőre csak annvit tehetett meg, hogy az 1891-től betöltött kolozsvári lelkészi állomását 1894-ben a nyugalmasabb és jobb tisztaföldvárival cserélte fel, mert mint mondotta, könnyed előadóképessége folytán a prédikálás neki nem jelentett megterhelést és a legtöbb idejét tudományos munkára fordíthatta.

Ennek a tudományos munkának csakhamar minden szempontból feltűnést keltő gyümölcsei értek be. Ilyenek a *Pallas Lexikon*nak 16 hatalmas kötetében 1892 és 1896 közt megjelent több száz egyháztörténeti cikke. Ilyen a *Theológiai Ismeretek*⁸

⁶ Zoványi J. *A felfüggesztés története*.

te. Budapest (Genius) 1922. 5., 6. és 7. lap.

⁷ Ugyanott, 104—5. lap.

Tára (I—III. kötet, 1894—1901.), mely mindmáig az egyetlen magyar teológiai lexikon. A magyarul és hollandul megírt remek monográfiák közül ne említsük most csak a *coccejanizmus történetét* (Budapest, 1890.), ezt az európai viszonylatban is több vonatkozásban úttörő munkát.

Ekkor még nem maradt el a hazai elismerés sem. Sárospatakon, ahol a század végén *Wargán* kívül olyan kiváló szabadelvű teológusok tanítottak, mint id. *Mitrovics* Gyula, *Peremartoni Nagy* Gusztáv, Zoványi 1889-ben megszerezte a teológiai magántanári képesítést, 1901-ben pedig rendes tanárnak hívták meg *Warga* Lajos helyébe. Tanszékén működve azonban már szembekerült azzal a heves ellenhatással, amelyvel a tiszáninneri reformátusság elég széles körei Zoványi Jenőnek a református egyház reformátora, hitelvei és intézményei felett gyakorolt radikális bírálatára válaszoltak. 1910-ben el is vesztette tanszékét, de 1912-ben az egyik liberális teológiai felfogású világi vezető ember pártfogására visszakapta.

A közbeeső két nehéz esztendőben Zoványi Jenő a fővárosi levéltár tisztviselőjeként fáradhatatlanul tovább dolgozott és publikált tovább, sőt éppen 1911-ben jelent meg az a munkája, amely egy kifejezetten evangéliumi megújulási mozgalom ábrázolása és értékelése kapcsán számunkra is mélyebb betekintést enged egyháztörténeti szemléletének alapjaiba. A *puritánus mozgalmak a magyar református egyházban* című művére gondolunk. A nagy gondal összekeresett adatok egész garmadáján keresztül rajzolja meg Zoványi a magyar puritánizmus hősi küzdelmeit három irányban is: 1. szertartási téren a helvét reformáció istentiszteleti formáinak bevezetéséért, a református úrvacsorai liturgiáért, a graduál felretételéért, a zsoltáréneklés elterjesztéséért, a lamentáció és a passióéneklés beszűntetéséért. 2. Egyházzervezeti téren a presbitériumok felállításáért, a püspöki helyett a zsinati egyházkormányzásért és 3. az iskolai nevelés téren a skolasztikus szócséplés helyébe a formájában és tartalmában európai színvonalú nevelésért, a természet megismeréséért, az anyanyelv jogaiért, a korszerű tankönyvekért és iskolarendszerért.

Már most miképpen kísérlete meg Zoványi felfedezni a magyar puritánusok eszmei tudatosságának, szívs kitarításuknak és súlyos áldozataiknak a titkát? Magyarazatként ugyanazt a kettősséget találjuk, amelyet már megismertünk. A szembenálló felek közül az egyik oldalon az üldözöttek állnak, akiknek belső indítékait Zoványi ilyen kifejezésekkel próbálja megadni: a haladás vágya, a jobbtorékvés szelleme (389. l.), elszántság, kitartás, becsületes gondolkodás, nemes törekvés, emelkedett felfogás, szellemi fensőbbiség (390.), a lélek nemesebb ösztöne, az egyéniség szerepe (17), a lelkiismeret

szabadsága, az egyénnek a szabadsága, az evangéliumi szabadság és ez utóbbi három, mint a protestantizmus elvének teljes keresztülvitelére való törekvés (6).

A másik oldalon a hivatalos egyház áll. „A haladást hirdető, a jobbtorékvők át lehetnek hatva a legodaadóbb szeretettől egyházuk iránt... el nem kerülhették azt a vádat, hogy az anyaszentegyházat támadják, tönkre akarják tenni azt, ellenségei a saját maguk egyházának.” (1. l.) Ebben az egyházban azonban „ott szerepelt ugyan az üres szólamok egész garmadája a katolicizmussal szemben, de a vak elfogultságnak, a durva kizárólagosságnak, a vad türelmetlenségnek, a lelketlen eretneküldözésnek semmivel sem mutatta fel csekélyebb és enyhébb nyomát a protestánság, mint a katolikuság.” (16) „Az egyház rosszul értelmezett jó rendje és a hivatali fegyelem érdekének örve sokszor állott szolgálatában magánérdekeknek és egyéb tekinteteknek...” (16—17) A hivatalos egyház képviselői azért harcoltak a puritánok ellen, mert azok szerintük „ki akarják őket túrni az egyházkormányzás mezejéről. Merényletet készítenek elő ellenük és tönkre iparkodnak tenni az anyaszentegyházat, amely pedig véleményük szerint csupán a régtől meglevő eljárás mellett és a régimódi emberekkel boldogulhat ezután is.” (35) A legnagyobb baj azonban az, hogy az egyház lekötötte magát a maga tanításai mellé. „Az a vélekedés... hogy aki szolgálatában áll valamely egyháznak... hűséggel tartozik egyháza tanainak, útjában állott minden haladásnak. Szó sem lehetett önálló gondolkodásról.” (16) A forrás tehát, a poláris feszültség, amelyből Zoványi a puritánok küzdelmeit magyarázza, egyszerűen a régi és az új, a maradiság és a haladás, az intézmény konzervativizmusa és az egyénnek jobbat akaró szabadsága között feszül. Az így feltett kérdés roppant széles skálát nyit meg a kutatónak, hogy azon belül a réginek és az újnak minden ellentétes megnyilvánulását összegyűjtse és küzdelmükben ábrázolja, tehát igen nagy művelődéstörténeti értékű tudományos szolgálatokra ad indítást, beleértve ebbe az egyháztörténeti szolgálatokat, de vajon meg lehet-e találni ilyen elindulással azt a különös szint, ami a puritánus mozgalmat más haladó mozgalmaktól a lényegben megkülönbözteti?

Pedig a magyar puritánok nem hallgattak arról, hogy számukra miről volt szó. Sőt, vezérük, *Tolnai Dali* János kilenc társával Londonban 1838-ban vallást tett arról, hogy milyen fundamentumon nyugvónak értelmezik az életüket és hogy ebből az alaplól milyen következtetést vonnak le életük céljára nézve. Idezük a londoni liga alapokmányából két mondatot: „A mi Urunk Jézus Krisztusnak szentségeit nevében mi, ide alá megnevezett méltatlan szolgák az ő munkájában, közönséges

vallást teszünk a Jehovának szent színe előtt teljes szívből, elkötelezve magunkat azzal a hűséges szövetséggel, kivel megesküdtünk az ő szentségének életünkbeli követségére, hogy holtunkig őtet szolgáljuk az ő erejéből, sokkal inkább, mert Angliában nagyszámú dolgokat cselekedett a mi undok és bűnös lelkünkkel... és ha számít szándékkal, vigyázatlanul ez világiaknak szorgalmasabb keresésére, hogy rem mint az új és a mások lelkének, az *Krisztus dicsőségének*, vetemednénk. Átkozottaknak egymás előtt találtasunk és hiti hagyottaknak.” (25. l.)

Nem más derül itt ki, mint az evangéliumi fundamentum, a megváltó Jézus Krisztusba fogódzó hit, a bizonyosságtevés Isten szeretetének az újjászületésben megtapasztalt erejéről és az egész élet ráhagyatkozása erre a szeretetre, odaszánása a Jézus Krisztus dicsőségének holtig való szolgálatára. Ebből a vallástételből magától válik érthetővé mind az, ami reformáló jelentőségű volt a puritánok mozgalmában, a hitnek személyessé, a szertartásoknak biblikusabbá, a szervezetnek gyülekezetibbé és a nevelésnek realisabbá és közhatszónná tétele. *Zoványi* viszont nem tulajdonít kulcsszerepet ennek a hitvallásnak, sőt azt mondja róla, hogy „egy kis pietista ömledésként kívül nem foglal az magában semmi határozott célt, semmi tényleges tervet.” (30. l.) Megértjük, hogy nem értékelhette a nyilatkozatot, mert felfogása szerint csak a természeti és az emberi lelki világ tényei valóságosak, csakis ezek a történelem tényezői, a tudományos magyarázat csak ezekre építhet.

1912 után *Zoványi* Jenő számára a megbecsülésnek néhány éves szakasza következett. 1914-ben vele töltötték be a debreceni egyetemi hit-tudományi kar egyháztörténeti tanszékét, dékáni tisztséget is viselt és 1917-ben az egyetem díszdoktorává választotta.

A proletárdiktatúra bukása után *Zoványi* Jenőt a tiszántúli református egyházkerület vezetői áldozatul dobták oda az ellenforradalomnak, állásvesztésre és a lelkesítő palásttól való megfosztásra ítélték. A bűne az volt, hogy a sajtóban „az egyházat a hatalomszomj, a retrográd irányzat és az erkölcsi lazaság gilyófészkének” nevezte. Bírái vagy nem olvasták *Zoványi* műveit, mert ő ilyesféle elmarasztaló ítéletet jó egynéhány sor leírta már az intézményes egyházzal, sőt ez egyháztörténeti szemléletéből egyenesen következett is, mint láttuk — vagy pedig — ez a valószerűbb — szabadulni akartak a megingások idejének egy megvesztegethetetlen tanújától és talán érdemeket is akartak szerezni az új kormányzat előtt. Végül is az állam mentette meg az egyházat attól a szegénytől, hogy történetének a legszorgalmasabb és legtermékenyebb bűvára kenyér nélkül maradjon.

1922-ben nyugdíjazták. Ettől kezdve 36 éven át „katedra nélküli éveiben is professzorunk volt, ősz fejjel is mesterünknek fogadtuk el” (Esze Tamás beszédéből. Ref. Egyház 1958. 325. l.) Ebben az időszakban jelentek meg, vagy maradtak maig kéziratban fő művei 1922-ben látott napvilágot nagy vallomása: *A felvilágosodás története*, egész történeti munkásságának áttekintő és értékelő, tehát legbensőbb fejezete. Csodálatot ébreszt és megrendít ebben a könyvben az a bátorság is, amellyel az üldözött kiállt az üldözöttek mellett a keresztény nemzeti kurzus jóindulatára rászorult állásvesztett professzor a keresztény nemzeti kurzus köpönyegforgató haszonélvezői ellen, a keresztényszocialista párt ellen és a kormány gyalázatos rendőri erőszakosságai ellen. Ugyanebben az évben került ki a sajtó alól *A reformáció Magyarországon 1565-ig*, már ez sem a mű súlyához méltó köntösben, 1939-ben pedig egy a jóízűt sértő üzleties vállalkozás köntösében *A tiszántúli református egyházkerület története*. Nagy összefoglaló művéhez, amelyben 1565—1895-ig kíséri nyomon a magyar protestantizmus történetét, már semmilyen kiadót sem talált.

Egyháztörténeti kutatásunk számára igen nagy jelentőségű, hogy a Református Egyetemes Konvent parochiális könyvtárbizottsága a 30-as évek közepén a készülő, de el nem készült *Teológiai Lexikon* számára *Zoványi* Jenővel készítette el a magyarországi protestáns egyháztörténeti anyagot és ezeket a „cikkek” 1940-ben kis példányszámban kézirat gyanánt ki is nyomatta. A „cikkek” jelentőségére hadi mutasson rá az a mondat, amellyel Dr. Révész Imre, mint szakszerkesztő az elkülönített kinyomtatásukat megindokolta: „A magyar protestantizmus tudományát a *Debreceni Ember Pál* gyűjteményének szétszóródása, meg a nagyenyedi kollégiumi könyvtár pusztulása óta nagyobb kár még nem érte, mint amilyen — egy emberöltőre pótolhatatlanul — érni fogná akkor, ha ennek az anyagnak az elvégre is még évek múlva bekövetkező hiánytalan lexikoni megjelenése előtt baja esnék.”

A nyomtatott „cikkek” *Zoványi* 1940 után is állandóan pótolta, úgy-hogy ma a kinyomtatott résznek a kb. negyedét kitevő kéziratot anyag vár kiadásra. Művelődés- és irodalomtörténészeink egyre jobban sürgetik hogy ők is hozzáférhessenek ezen anyag egyik legnagyobb adatgyűjtőjének, életrajzi és könyvészeti ismerőjének a betűrendes cikkeihez. Sajtóosztályunk feladata és szolgálata a magyarországi, sőt a szomszédos államokbeli tudományos élet számára, hogy *Zoványi* Jenő cikkeinek teljes anyagát minél hamarabb közlétegye.

Zoványi Jenő igazi helye a maga idejében bizonyára a bölcsészeti ka-

ron szervezendő vallás- és egyháztörténeti tanszéken lett volna, számotvetve a teológiáinkon végbement teológiai megújulással. Nagy elismerést a népi demokráciában 1957-ben kapott, amikor megkapta a történettudományok doktora címet. Tudományos Akadémiánk nem választotta tagjai közé. Bár *Zoványi* a maga haladásfogalmát csak racionális és morális vonásokból rakta össze és a szorosabban vett társadalmi tényezőket, az osztályok közötti küzdelmeket, még olyan mértékben sem vonta be a megértés eszközei közé, mint ahogy sok polgári történész is megette. de az az eredmény, amit az ilyen történelemszemléletével is elért, a tényismeretek nagy kincsestára, nemcsak minket, ma élőket tett adósaivá. de az utánunk következő nemzedékeket is.

Mint az egyház történésze azt, emi mai látásunk szerint a lényeg, azaz az egyház életének a Jézus Krisztus életében és szolgálatában fundáltságát nem látta világosan, vagy az emberi képességekben kereste. Az egyház történetét éppen ezért nem is tudta elég plasztikusan ábrázolni, a mélységi tagoltság amelyeket a hit és Isten Lelke teremt, nincsenek, elvi okok miatt nem lehetnek munkáiban éles vonalakkal kihúzva, viszont az ebből a forrásból előtörő és szétterjedő életnek a bontakozó, gyümölcsöző és a kiszáradó jelenségei annál inkább. A fényes és árnyellenetek sematikusak, a felület rajza azonban finoman érezett és szinte kimeríthetetlenül gazdag. A felszínek ezt a pontos rajzát azok sem fogják tudni nélkülözni, akik a sarjasztó és a sorvasztó belső erőhatások útjait és összefüggéseit akarják a Kiejelentés fényében kinyomozni. *Zoványi* Jenő az a tulajdonságát pedig, hogy szellemének fénye akkor világított, sőt perzsel a legerősebben, ha arról volt szó, hogy a hivatalos egyház tökéletlenségeit kellett leleplezni, minél nagyobb tekintélyt élvező tagjáról volt szó, annál inkább, Isten ösztökélő ajándékozta számunkra.

És végül van mondanivalója az íráskor mellett az író jellemének is számunkra. *Zoványi* Jenő a „semper idem” embere volt. Meg tudott maradni önmagának a kedvező és a kedvezőtlen viszonyok között. Halaadó álláspontját, amikor annak bealkonyodott, nem rejtette el, ha megkísütött rá a nap, nem tekintette a saját monopóliumának. Nem haragudott meg senkire, csak ha inkorrekt, vagy nagyképi ostobaságo csípte rajta. Elkeseredett irodalmi harcokat vívott, de nem vétett az írói tisztesség ellen egy jótányit sem, akár magáról, akár másról volt szó. És mindig szerette annyira egyházunkat és népünket, hogy megmondta nekik az igazat, vagy amit annak tartott, akár üldözöttek járt ki — felülről — érte, akár — alulról — népszerűtlenség.

Bucsay Mihály

„Károlyi Gáspár válogatott munkái“

Magyar Könyvtár, Magvető kiadása, 1958. 404 lap, ára 22 Ft. Válogatta és az utószót írta Vargha Balázs

A régi magyar klasszikusokat, szemelvényes kiadásban ismertető Magyar Könyvtár sorozat legújabb kötete igen közelről érint bennünket: Károlyi Gáspárnak, mint magyar klasszikusnak az ismertetésére szánta a kiadó.

Károlyi Gáspár bibliafordítása a magyar klasszikusok sorában méltán kap helyet. A legelterjedtebb magyar könyv, kiadásának száma megközelíti a háromszázat, összes példányszáma pedig a kétmilliót; de egyszerűen a legolvasottabb könyv is: „századokon át olvasták urak és parasztok naponta” s olvassák ma is. Hatása oly mély és olyan széleskörű, hogy egyszerre vált a magyar irodalomnak és a népköltészetnek is állandó ihletőjévé, kimeríthetetlen példatárává.

A gyűjteményben részleteket olvashatunk a bibliafordításon kívűl a Két könyvből, a Vizsolyi Biblia Előljáró beszédéből s két kisebb írást: egy levelet Kolozsvári Gergeleyhez, s a bibliafordításból Az olvasóknak címzett kérést.

Károlyi Gáspár *Két könyv minden országoknak és királyságoknak jó és gonosz szerencséjének okairól* c. könyve 1563-ban jelent meg, s a mohácsi theodicea magyar protestáns irodalmának igen nevezetes állomása. Történetesenml'etüket a többiek — Melius, Félegyházi Tamás, Bornemisza Péter — e'szórják munkáikban, Magyarai István egy verset ír *Az országokban való sok romlások okairól*, egyedül Károlyi sűrít csak össze idevágó tanításait egész köteté. Így ez az első, s egyúttal a legjelesebb ilyen szemléletű magyar irodalmi alkotás. Erre a nevezetes munkára felel Pázmány Péter 1602-ben.

Az *Előljáró beszéd* éppen olyan jeles mű, mint a Két könyv. Károlyi stílusát, előadó modorát ebből a két eredeti művből jobban megismerhetjük, mint a fordításból: nyugodt lépéssel, logikusan tör célja felé; szépen gördülő, tiszta, világos nyelven, a nagy elbeszélők lekötő erejével fogja meg olvasóit. Okfejtéseit művészi beleesztéssel példákkal világosítja és bibliai igékké erősíti.

Károlyi Gáspár válogatott munkái szemelvényeinek nagy része a Bibliából való. Ezt Vargha Balázs azzal indokolja, hogy eredeti írásai bármilyen értékesek is, irodalmi jelentőségük nem hasonlítható a Bibliához. Ennél nyomósabb érve pedig ez: a Károlyi fordítás valójában egyetlen egyszer jelent meg Vizsolyban. „Az azóta megjelent kiadások szövegére — írja — revizorok és korrektorok javításai rakódtak rá, egyre növekvő mértékben. Már a második, a Hanaui Biblia magán viselte a nagy peregrinus Szcenci Molnár Albert simítgató keze nyomát, különösen az újtestamentumi könyvekben. A hatodik kiadástól elkezdve Misztótfalusi Kis Miklós

elevenbe vágóbb javításai hagyományozódtak át. Századunk elején pedig megszületett »az eredeti szöveggel egybevetett és átdolgozott« biblia, amely már vajmi kevés joggal viselte címlapján Károlyi Gáspár nevét. Az ötven évvel ezelőtt készült revízió, s a legújabb szintén Károlyi névvel jegyzett protestáns bibliafordítás már tisztán egyházi célzatú, irodalmi tanulsága legfeljebb annyi, hogy az utódoknak sikerült kilúgozni a biblia szövegéből Károlyi nyomatókos, szép kifejezéseit.»

A Károlyi revízió ilyen erős bírálatára nem újdonság számunkra. Szcenci Molnár Albert munkáját Ballagi Mór boncolta szét és ítélte el (Protestáns Egyház és Iskolai Lap 1864). A Győry—Menyhárt—Filó-féle revíziót (1878) a szinte egyértelműen leújtó kritika teljesen megbuktatta. Az 1908-as revízió irodalmának a summája az, hogy sokat javítottak, egyet-mást félreértettek a revizorok, és elég sokat rontottak Károlyi szövegén, az idő túlhaladt rajta. Karner Károly szerint: „valóban a revideált szöveg megérett arra, hogy váltsuk.” (Prot. Szemle 1940.) Az 1938-as revíziót oly könnyűnek találta a kritika, hogy az csak egyszerű jelent meg.

Vargha Balázs éles támadásával szemben megjegyzem, hogy az ilyen egysíkú szemléleten mi már túljutottunk. Megértettük már, hogy egyetlen bibliafordítás nem e'égíthet ki minden igényt. Ha jó bibliafordítást akarunk, akkor nem egy, hanem legalább három fordításra van szükségünk: egy irodalmi, egy exegetikai és egy egyházi szempontúra (Victor János, Protestáns Szemle 1940). Hogy Vargha Balásznak az a megjegyzése, hogy a revizorok „kilúgozták” Károlyi nyomatókos kifejezéseit, mennyire vonatkozik a most folyó revízióra, megvizsgálandónak tartom. Ha ez bármilyen kis mértékben is igaz, segíteni kell rajta, hiszen az új revízió szövege éppen azért jelent meg próbakiadásban, hogy ha akad még rajta javítani való, az megtörténhessen. Amikor a revízió bírálatának a jogát és a már eddig megjelent bírálatokkal együtt a javítás szükségességét elismerem, meg kell jegyeznem, hogy a „kilúgozás” erős kifejezéssel nem értek egyet, s a mai revízió hibáit jóval kisebbnek és kevesebbnek látom, mint amit egy ilyen kifejezés jelent. Értékeit több alkalommal szemléltettem.

A válogatás összesen 139 szakaszt közöl a bibliából. (az Ószövetségből 107-et, az Újszövetségből pedig 22-t) Egy-egy szakaszban olykor egy történetnek csak a legjellegzetesebb részletét kapjuk. Legtöbb idézet a Genesisből való: 19, a Zsoltárokból 11, az Exodusból 9, az Énekek Énekéből 8, a Jelenések könyvéből 7. Általában az ismertebb történetek: A

világ teremtése, A bünbeesés, Noé bárkát épít, Az özönvíz, Az özönvíz vége, Babel tornya, Ábrahám alkujja Istennel, Napkeleti bölcsek, A magvető példázata, Salome tánca, A gazdag ifjú, Az adógaras; a levelekből csupán két szakasz: I. Korinthus 13, és 15: A szeretet és Diadal a halálon címmel.

A könyvet fakszimilék díszítik. A Két könyv és a Vizsolyi Biblia második részének címlapja, valamint öt mester fametszete. Hét metszet Heinrich Quentell-től (Köln 1479), négy Steffen Arndes-től (Lübeck 1494), egy pedig Johann Grüningertől (Strassburg). Az Újszövetséget hét olyan metszet díszíti, amelyet Sylvester Újtestamentumában láthattunk először. Ezek közül hat az egyébként ismeretlen Struvius mester műve, egy pedig Johann Greiningeré.

Vargha Balázs sürgeti a Vizsolyi Biblia új kiadásának a gondolatát: „Szükséges lenne fakszimile, vagy betűhív kiadása a nyelv és irodalom kutatói számára.” Ez a gondolat előfordul már az ószövetségi revíziós bizottság jegyzőkönyveiben is. Ők kimondottan fakszimile (fényképezéssel és nyomdatechnikával sokszorosított) kiadásra gondoltak. Egyszermind szélesebb körre, mint Vargha Balázs, aki csak a tudományos kutatókra gondol, míg a revizorok azt is kifejezték, hogy a Vizsolyi Bibliából minden protestáns gyülekezetben kellene lennie egy példánynak. Felvetődött már a Vizsolyi Biblia új kiadásának a gondolata a 350-ik jubileum körül. A Magyar Biblia Társulat programjában olvashatjuk: „Szeretnők az eredeti Károlyi bibliafordítást is kiadni, amelyet sokfelől kérnek tőlünk.” Ez ugyan nem lett volna eredeti, mert a terv szerint ők a „valák”-at és a ma már elavult szavakat törölni akarták belőle.

Károlyi szövegét mai helyesírással közli a válogató. Meglepő, hogy így milyen jól olvasható a 370 éves szöveg. Nyelve ma is zamatos, jóízü nyelv, fordulatai frissek. Így látjuk igazán, hogy nem esetlegesség az, hogy évszázadokig hatott nyelvünkre, íróinkra és népköltészetünkre.

Ha a válogatást tartalmi szempontból vizsgáljuk, világosan észrevehető, hogy azt irodalmi (nem vallásos, nem hittani) szempontból készítették. Az utószóból az is kiviláglik, hogy a Bibliában szekuláris szempontból nézve, irodalmi olvasmányt lát a válogató. Ezért fejeződik be utószava ezzel az óhajással: „Ideje már, hogy az új kiadások alá eltüntetett vizsolyi Biblia laikus olvasmányként keljen új életre.”

Korszerű egy gondolat: a Vizsolyi Biblia mint a XX. század szekuláris könyve, klasszikus olvasmánya.

Bottyán János

Dr. H. Berkhof: Christus de zin der geschiedenis

A Budapesti Református Theológiai Akadémia alapításának 100 éves fordulójakor több ismert külföldi protestáns egyházi vezető embert és neves protestáns teológust díszdoktorrá avatott. Közülük egy, Dr. H. Berkhof, a holland református egyház Driebergen-i lelkészképző szemináriumának rektora. (Ez a szeminárium az állami egyetemek teológiai karain folytatott tudományos tanulmányaik mellett és részben azoknak befejezése után főleg dogmatikai, egyháztörténeti és gyakorlati egyházi és szolgálati ismeretekben igyekszik gazdagítani a lelkészjelölteket. Szükség azért van rá, mert a gyakorlati tapasztalatok szerint korunk protestáns teológiájának az egyházi élet felé való általános orientációja idején a lelkészi szolgálatra való készüléskor már elégtelen a csupán egyetemi, tudományos képzés — annál is inkább, mert Hollandiában az 1875-i liberális főiskolai törvény szerint az állami egyetemeken a teológiai kar elvileg és nagyrészt gyakorlatilag is „Vallástudományi fakultás”).

Dr. Berkhof személyében díszdoktorrá avatásakor a Budapesti Református Theológia a teológiai szaktudomány jeles művelőjét becsülte meg.

A „Christus de zin der geschiedenis” Berkhof legutóbbi terjedelmesebb műve, Theológiai tudományos értékén kívül illendő a könyvvel azért a dedikációért is foglalkoznunk, amelyet a szerző műve első lapjainak egyikére magyarul nyomtatott: „Hálám jeléül a díszdoktori címért ajánlom e könyvet a Budapesti Református Theológiai Akadémiának.”

A könyv bevezető része körültekintést ad a történelemszemlélet variánsairól. Ábrázolja, hogy miként tapogatódzik az emberi öntudat annak felismerése felé, hogy az emberi élet, az emberi történelem nem egyszerű természeti folyamat, amely a keletkezés, virágzás és elhanyaglás, majd ismét keletkezés stb. körforgása. Különösen az antik Hellas szelleme tett határozott erőfeszítéseket a történettudat és naturalizmusának legyőzésére. Az ideák világának feltételezésével megteszi a körforgásból való kilépés, transcendálás mozdulatát. Az ideák azonban csupán tükrözhetik magukat a történelem realitásában — a történelem realitása a felvilágosult görög szel-

lem számára is elvileg megmarad természeti folyamatnak.

Isten Izrael által adja meg a történelem értelmét. Az Exodus nagy isteni cselekvésének élménye a centrális tájékozódási pont. A történelem ennek az élménynek tudatosodásában jelentkezik mint Isten el-(ki)hívása nyomán való haladás és nagy cél, az Isten országa felé. Ez a kijelentés az idők teljességében, az Újtestamentumban így szól meg: Elközelített az Isten országa. Az Izraelen át adott e kijelentéssel a bibliai történelemszemlélet egyszer s mindenkorra kilépett a naturalizmus körforgásából. Ez a transcendálás azonban nem spekulatív ideákkal történik, hanem az Isten kihívó, elhívó tetteivel.

Az egyháztörténelemben Eusebius kísérlete után Augustinus adja az első teljesen végiggondolt és zárt történelemszemléleti elméletet, különösen a *De civitate Dei* XI—XXII. könyvében. A történelem eszerint a földi és az örökkévaló isteni birodalom harca. A földi országok körforgásában egymás után múlnak el, Isten országa küzdölközik a dicsőség felé halad. Augustinus e gondolatrendszer a nyugati egyházakban mintegy hivatalos felfogássá lett s maradt is a reformáción túl is, szinte a felvilágosodás koráig. Európa és az európai szellem kialakulására döntő hatást gyakorolt.

E fejtegetést teljesebbé tehetné volna Berkhof, ha figyelmet szentelt volna Augustinus korai időszakának manicheizmusának és neoplatonizmusának.

Az idealizmus történetfilozófiája Lessing-gel kezdődik. A történelem szerinte az emberiség isteni nevelése. A kijelentés csupán gyorsítja a lépcsőről lépcsőre haladó fejlődést. Az ember végül szellemileg teljesen nagykorúvá lesz. Ekkor már nincs is szüksége a kijelentésre, mert a jót elméjének belátása szerint magától cselekszi. Ez Lessingnél az „örök evangélium” állapotának megvalósulása. A fejlődés, a humanitás, az idealitás gondolatai a rendszerben már bizonyos értelemben post-christianus jellegűek s még inkább ilyenek lesznek Herder-nél és Hegel-nél. Immanens és post-christianus jellege ellenére sem képzeltük el ezt a rendszert a keresztyénség kultúrkörén kívül. A történelem ugyan- is e rendszerben nem természeti folyamat és immanens ugyan, de nem céltalan és iránytalan. Krisztus

evangéliuma nem azonos Lessing „örök evangéliumával”, de az idealizmus evangéliuma is üdvöztan, ha nem is bibliai értelemben.

Comte és Spencer történetfilozófiáját a jelenségek természetes ok-okozati összefüggése megértésének szándéka szabja meg. Az ok-okozati láncolat azonban végtelen. Ezért a pozitivistáknak igénybe kell venniük a fejlődés eszméjét. Ez viszont idegen elem gondolatrendszerükben. Valahogy még mindig a történelemnek az Isten országa felé való haladásával függ össze. Ezt Nietzsche felismeri, elveti és prófétai páthosszal prédikálja az „Örök visszatérést”. A történelem körben forog, mondja Nietzsche, célja önmagában van, Nietzsche a felszabadító igét abban a „felfedezésben” véli meglelni, hogy a történelem értelmetlen.

Bár Berkhof igyekszik minél kevesebb polemikus mozzanattal operálni — itt talán nem lett volna felesleges meghúzni a vonalat a nemzeti szocializmus lényegében Nietzschei gondolataig. A második világháború tragikusán illusztrálta hogy milyen az „Übermensch” által csinalt „értelmetlen” történelem.

Troeltsch és társai historizmusa csak utalni tud a történelem érték-megvalósító belső törvényeire. Az értékek azonban immanens normák szerinti értékek. A történelem értelmezése rezignációra vezet, mert relativizál.

Az európai gondolkodás történelemértelmezése rezignációba torkollik. Van der Leeuw gondolatait idézi Berkhof: művelődésünk alapjait egymásutáni sorrendben a következő gondolatok határozzák meg: Isten országa, a keresztyénség az emberiség, a haladás, a fejlődés, végül a technika. Emberei még s európai-e az a (főleg immár amerikai) történelemszemlélet, amelynek értelmét csupán a biológiai életfeltételek, a technika és higiénia maximuma felé való törekvés határozza meg? A rezignációnak alig pozitív változata az, amikor Jaspers a „nyitott”, tehát zárt értelmezésbe sehogyan sem foglalható „világtörténelemről” beszél. Toynbee szemlélete ismét a körforgás gondolatát újítja fel, ha spiritualizálni igyekszik is azt.

Nagyon érdekesen ír Berkhof a marxista történelemszemléletről. A termelési processzus vastörvényei kombinálódnak ebben a fejlődés, haladás, céltudatosság gondolataival. A jelennel való elégedetlenség, a jobb

jövő felé való törekvés, a jobb jövő bizonyosságának tudata a marxizmusban Berkhof szerint keresztény örökség.

Szívesen olvastunk volna e ponton valamit a tulajdonképpeni problémáról. A marxizmus ugyanis nem egyszerűen materializmusnak mondja magát. Ha ez nem így volna, nem lenne nehéz ezt a történelemszemléletet az immanens és naturalisztikus szemléletmódok közé besorolni. A marxizmus azonban *dialektikus* materializmus. Az ezzel összefüggő problematika mellőzése e ponton iskolás színvonalon tartja Berkhof gondolatmenetét. Ami persze nem zárja ki, hogy kellő értékelést kapjon a szerző szemmel látható szándéka, az tudniillik, hogy tárgyalogosságra törekedjék és elforduljon mindattól, ami a pro vagy contra propaganda körébe tartozik. A gondolatmenet hőmérsékletének jellemzésére talán idézzük Berkhof első mondatát e részletnél: „A jövődöre és a történelem értelmére irányuló nyugat-európai gondolkodás inségével és bizonytalanságával szemben áll egy világméretű hatalmas jelenléte, amelyben ezek a kérdések nagy határozottsággal és igen konkrét módon oldódnak meg: ez a marxizmus.” (29–30. l.)

Nem egészen világos, hogy miért kell Berkhofnak „fenyegető alternatíváról” beszélnie a nyugati és keleti történelemértelmezés egymással állításánál. Igazi alternatíva-e — s e kérdés nem lép ki Berkhof gondolatmenetéből — az, ami fennáll az „izraelita-keresztény örökséget” is hordozó marxizmus (30. l.) és a csupán „határozatlan humanizmus és szkeptikus racionalizmus által hordozott” s materiális és technikai haladásról (31. l.) kívül egyebet kínálni alig képes nyugati gondolkodás között? Berkhof mind a kettőt kritikailag értelméri. Ha pedig így cselekszik, miért kell akkor „fenyegető alternatíváról” beszélnie? Berkhof ezt maga is jól látja s a kérdést alig előbbrevívó szónokias mondatok után visszatér teológizálásának tiszta hangja s így beszél művéről és írói szándékáról: „E könyv alapja az a meggyőződés, hogy a történelemnek van értelme s ezt az értelmet ott lehet megtalálni, ahonnan Európa egykor megkapta: Istennek Izraelben és Jézus Krisztusban adott kijelentésében” (31. l.). Az „alternatíva” szerencsésnek alig mondható említése éppen Berkhof kárára és veszélyére provokálja azt a gondolatot, mintha Berkhof valami keresztényen „harmadik utat” javasolna a másik két lehetőség mellé. Pedig szándéka nem ez. Ő bizonyoságot akar tenni és nem valami másodlagos, „keresztényen ideológiát” kínál. Bizonyoságot akar tenni a történelem értelméről, amelyet Isten Izraelben és Jézus Krisztusban adott meg.

A következőkben pontos és gondos teológiai elemzéseket olvasunk az Ótestamentum történelemtudatáról. Döntő „kezdőt” az Exodus nagy isteni kihívó, kiválasztó, valami újat,

addig nem létezett: jelentő cselekvése és kijelentése. Az exodus nélkül nem érthetjük Jézus Krisztust, aki „egyiptomból jön elő” (Máté 2:15.), aki a János által kapott keresztiségben a „vízen” jön át, aki a megkísértések pusztájában vándorol, aki a helyen ad új thórát, aki mint exodus-páska hal meg, hogy minden népek „exodusa” legyen a szolgálat házából (35. l.). Ábrahám a naturalisztikus, körforgásos történelemszemléletű Babelből vonu ki. A Jahve malak-ról szóló királyzsoltárok azt a csodálatos kivételt zengik, amely Izraelt Istennel való életében kiemeli a lét egyébként általános érvényességű körforgásából. Az Ésaías apokalipszise, az Ezékiel 36–39, a Zakariás 9–14, végül a Dániel 7. a pillérei annak a hídnak, amelyen az inkább a múltat értelmező ótestamentumi történelemszemlélet-től a jövőt is értelmező ótestamentumi történelemszemléletig vezet az út. A végső konkluzio ez: „Az Újtestamentum bizonyágtételét az Isten és a történelem viszonyáról nem lehet elfogadni a próféták és az apokaliptika bizonyágtételének alapvető elfogadása nélkül.”

Jézus Krisztus a történelem vége. Ő tudja — vallástörténetileg szemlélve azt mondhatjuk, hogy az Ótestamentumból tudja —, hogy Ő a történelem végének elhozatalára jött. Körülötte mint Isten Küldötte körül az emberi gonoszság és az emberfeletti hatalmak csúcspontjukra jutnak. Tudja, hogy azért jött, hogy a világot kríziséhez vezesse és ezt a krízist legyőzze (55. l.). Berkhof Schrenk szavait idézi: „Mind az ellenségek részéről jövő támadás, mind pedig az emberek hozzá (Jézushoz) jöretele, akik a régi korlátokon túteszik magukat — mindkettő tartalmilag tekintve csak pozitív és negatív jele az egyetlen valószínűségnek, hogy a döntő fordulat, aminek egyúttal harci helyzeté is kell lennie, viharos erővel érvénybe lép.” Ami Jézus haláláról érvényes, feltámadásáról is érvényes. Jézus feltámadása a történelem vége, Jahve nagy diadala ellenségei felett, amelyben a halál legyőzetik.

Jézus Krisztus azonban nemcsak vége a történelemnek, hanem az új történelemnek kezdete is. Itt nem mellőzheti Berkhof annak a teológiai eszmecserének mérlegelését, amely a közeli és távoli paruzia-váradalom teológiai problémája körül immár mintegy 50 éve zajlik. Ha Jézus tévedett volna a vég várásában, biztosan nem alakult volna ki gyülekezet az Ő személye körül. Ha a gyülekezet értette volna félre Jézus váradalmát s a paruzia újszövetségi gondolatait csak a Gemeindeftheologie gyümölcsei lennének, akkor már régen összeomlott volna a keresztényen egyház, amelynek egyik tartóoszlopa a reménység volt és lesz mindvégig. A reménység, a paruzia váradalma nélkül a hit is és a szeretet is abszurdum. A gyülekezet együtt szenved és együtt reménykedik Urával. Talán e ponton találhat-

juk meg Berkhof művének legfontosabb gondolatát. „Miként a Fej — mondja —, úgy a tag is. Az Isten országának történetét, amelyet Jézus keresztje és feltámadása elindított s amelyet a missziói munka az egész világon realizált — úgy írhatjuk körül, mint a *Krisztus-történet analógiáját, amely az egész világon realizálódik*” (74. l.).

Az Ótestamentum nélküli és Krisztus nélküli történelemszemlélet sehol és soha sem bírt egészen megszabadulni a természeti processzusoktól való önértelmezés öleléséből. Még a legmagasabbra törő sokratesi felvilágosultság sem volt képes erre. Az Isten országának evangéliuma hozza meg a kopernikus fordulatot. Az „elközelített a mennyeknek országa” logion csak középpontja egy óriási körnek. Bibliai nyelven szólva: a mustármag fává nő, a kovász az egész tésztát megkeleszti. Az Isten országa átjárja az egész életet, legelrejtettebb zugáig. Új életrendet és azzal együtt új életérzést támaszt. Mihelyt a keresztény gyülekezet mint alkotó kisebbség a maga hatását érvényesíteni kezdi, az Isten országa elkezd átformálni egy-egy egész népket, egy-egy kultúrkörnek teljességét. Előterbe lép az ember-lét új értelme. Kiséri a felelősség tudata, a meglévővel való elégedetlenség érzése, mássá lesz férfi és nő viszonya. Mássá lesz a történelmi tudat tartalma. Lehetsé a felsorolást folytatni. Egy dolog biztos: mindez lehetetlenség lenne az Isten országának evangéliuma nélkül.

Berkhof egész művének egyik legizgalmasabb szakasza a szekularizációról szól. „A missziói prédikációnak elkerülhetetlen és felszabadító következménye az ember emancipációjának és a természet isteniesség nélkülivé (az itt használt holland szó német megfelelője „Entgöttlichung”) tételének kétoldalú jelensége... Krisztus az embert humanizálja, a természetet pedig dologiasítja. A szekularizáció a kultúrába vetődése az élet megtérésének, keresztvényív lételének” (84. l.). Hagyományos fogalmaink (nincs-e bennük túlságosan sok reakcionárius római kovász?) e ponton jönnek leginkább izgalomba. Pedig a tény tény marad akkor is, ha tudjuk, hogy a szekularizáció az evangéliummal esetleg halálosan szembe is helyezkedik. Viszont azt sem szabad felednünk, hogy a történelem e ponton is analógiája a Krisztus-történetnek. Krisztus feltámadásának dicsőségébe a kereszt útján ment be. Ezen alapvető megtérésünk mellett is az a sejtésünk, hogy e ponton még sok teológiai erőfeszítésnek kell következnie.

Krisztus a megfeszített és feltámadott Úr. A két formájában teljesíti Ő ígérését, hogy övével lesz a világ végezetéig. A megfeszített Krisztus a világban folytatja szenvedését. Három okra redukálható ez: az üldöztetés, a konkurráló másfajta evangélium (vagy evangéliumok) és az aposztázia. Üldözés van, mert a

sötétség világbírói, a levegőbeli hatalmasságok, a láthatatlan szellemi erők nem tűrhetik, hogy Krisztusnak helye legyen a történelemben. A konkurráló másfajta evangélium például Nietzsche ajkán szólal meg: „Hat man mich verstanden? Dionysos gegen den Gekreuzigten...” (az Ecce homo zárószavai). A konkurráló üdvtannál és az aposztáziánál post-christianus jelenségekkel van dolgunk, de a kettő is és velük együtt a harmadik, az üldözés is azt mutatja, hogy Krisztus keresztje van a közepén. A történelem nem más, mint a kereszthez való közeledés vagy a tőle való távolodás. A gonosz hatalma tudja a megfeszített Krisztus uralmát akadályozni (üldözés), letagadni (konkurráló üdvevangéliumok), megtagadni (aposztázia), de nem tudja meg nem történné tenni a Krisztus győzelmét a kereszten.

Természetesen e fejezetben találnak helyet az Izlám problémája s „post-christianus” jelenségek. E részeket mi magyar protestáns teológusok valamelyes hiányérzettel olvassuk. A szolgáló Krisztus, a diakonus Krisztus, a szentvéd Krisztus gondolatvilága a felszabadulás óta sokat foglalkoztatott bennünket. E téren talán nem is értéktelenek erőfeszítéseink. A szolgáló Krisztus gondolata centrális témája a Presbiteriánus Világszövetség folyamatban levő tanulmányainak. Említsük meg a „the servant's image” gondolatához Mackay-t és McCord-ot.

Az antikrisztus problémájának igen alapos exegetikai és bibliai teológiai elemzése után a feltámadott Krisztus történelmi jelenlétének kérdésére irányuló figyelmünk. A katechoon titkán (LL. Thess. 2.) próbáljuk megközelíteni. Tiszta, reális és biblikus tanítást ad Berkhof a továbbiakban Izraelről. Nem kíméli e ponton a holland szigorú reformátusok némely vezető teológusait sem. Megvan ugyanis ezekben a hajlam, hogy a prófétai és az evangéliumi ígéretek, sőt a Róm. 9—11-et is elspiritualizálják és Izrael kiválasztását elalkudják. Márpedig, ha a keresztyén egyház tanítása eltávolodik a reális bibliai tanítástól — elveszíti a jogát ahhoz, hogy szót emeljen a faji gyűlölet ellen, sőt így önmagát hallgatásra kárhoztatva, büntérré lesz a legvulgárisabb antiszemizmusban. Hogy pedig ez milyen veszedelmeket jelent, azt fájdalmasan, szügyenletesen, tragikusan és helyrehozhatatlanul nyilván-

valóvá tette a második világháború. Az 1948 óta létező Izrael-állammal kapcsolatban Berkhof a jelenség teológiai problematikájának körvonalait érzékelteti. „Az Izrael-állam megalapításának meglepő földrajzi és politikai tényével elérkezett számunkra az idő, hogy újra kezdjünk figyelni Isten cselekvésének politikai és földrajzi elemére, amit mi nyugati dualizmusunkban, doketizmusunkban és spiritalizmusunkban oly hosszú ideje látóköryünkön kívül hagytunk” (143. l.). Berkhof bibliai realizmusának bizonyítéka az a hosszú fejtetetés, amelyet az „ezeréves birodalom” (Jel. 20:1—6) fejtetésének szentel. A keresztyén történet-szemlélet önkritikájához hozzátartozik az is, hogy ezt a kérdést ne intézzük el kézlegyintéssel és ne adjuk alberletbe a szektáknak. Nem jámbor műkedvelők tanuszkodnak e dologban (Piscator, Vitringa, Bengel, Oetinger, van Oosterzee, Oscar Cullman, Heinrich Vogel stb.).

Az „Isten országa és a haladás” című fejezetből emeljük ki egy jellegzetes mondatot: „Az emberhez méltó életért, a szükségét szenvedők megmentéséért, az elmaradottak fel-emeléséért, a megkötözöttek felszabadításáért, a chaos, a büntett, a szenvedés, a betegség, a tudatlanság megakadályozásáért való küzdelemben, röviden mindabban, amit egy szóval haladásnak nevezünk, az egész világon Krisztus dicsőségére történő munka folyik és művelik ezt néha olyan emberek, akik öntudatosan és szántszándékkal cselekszik azt, amit tesznek és művelik még többször olyanok, akikről ezt nem lehet mondani, akiknek fáradozásából azonban kitűnik, hogy valójában és teljes objektivitással Krisztusnak adatott minden hatalom a földön” (163. l.).

Nem meglepő, ha ez a szellem kritikát is gyakorol a „rosszfajtájú pietizmus” felett (Berkhof megjegyzi, hogy van jófajta pietizmus is), amely azt hiszi, hogy Krisztus hatalma kimerül az egyes hívővel való kapcsolatban és nem lát összefüggést sem Krisztus és a világ eseményei, sem Krisztus és a mindennapi munka között.

De megkapják bírálatukat a modern római katolikus történetbölcselek is. Berkhof elemzés alá veszi Cullmann „közönséges idő” fogalmát is.

A könyv befejező szakaszában fel-

vetődik a kérdés, hogy mi a viszony a világban jelenlevő és az eschatonban eljövendő Isten-országa között. Berkhof nem híve a lineáris átfejlődésnek egyikből a másikba, mert óvakodik a moralista kulturoptimizmustól, de nem híve a kizárólagos eschatologizmusnak sem, mert nem akar apokaliptikus szektás lenni. A jelenvaló és eljövendő Isten-országa kettős hitvallását kell elfogadni és a többit Istenre bízni.

Lehet-e „értelmezünk” a történelmet? — hangzik a mű utolsó kérdése. „Ha az értelmezés merev történetfilozófiai elvek érvényesítésében áll, akkor az „értelmezés” máris a maga ellentétévé torzult” (189. l.). „Bátraknak kell lennünk relatív döntések elvégzésére. Még pedig nemcsak a nagy világ történéseiben, amelyben szerepünk talán kevés, de saját hazánkban, közvetlen környezetünkben is nyitott szemmel kell körülnéznünk, hogy Krisztus uralmának pozitív jeleit (messze a keresztyén gyülekezet határára túl is) felfedezzük és támogassuk és hogy az antikrisztusi tendenciákat (a keresztyén gyülekezet szívéig is hatoló éberséggel) felfedezzük és leküzdjünk. Csak akkor teljesedik be saját életünk értelme, ha részt veszünk a történelem értelmének érvényesülésében.

Igyekezünk jobban megrakni az ismertetés serpenyőjét, mint a bírálólatét. Nyelvi és könyvtári nehézségek miatt ez esetben helyesebb is és korrektebb is inkább az ismertetésre helyezni a hangsúlyt.

Berkhof hívó és haladó teológus. Közel áll Barth Károly iskolájához. A kérdések felvetésében és boncolásában bátor, de nem nagyzó, mert kijelentései mögött igen alapos tudományos tartalék rejlik. Szókimondó, de sem apológiája, sem polémiája nem bántó. Szeretetteljes, de nem olvatag, mert az Igéből tanul szeretni. Elvéve, kevésbé koncentrált passzusoknál persze „nyugati” formulákban beszél, de ezt szinte mindig maga korrigálja.

Bátorító és felfrissítő tevékenység a könyv áttanulmányozása. Aki tud a szeretet szemüvegével látni, az alázatos háladással tesz bizonyoságot annak a Krisztusnak Berkhof könyve tanításának segítségével is jobban felismert valóságáról, Akinek adatott minden hatalom mennyen és földön.

Czeplédy István

Kurt Hutten: Die Glaubenswelt des Sektierers

Die Glaubenswelt des Sektierers Furche-Verlag, Hamburg, 1957. 148. l.)

A szerző a szektakérdés specialistája. Stuttgarteri lelkész. Első nagyobb munkája: *Seher, Grübler, Enthusiasten* szintén e témakörben mozgott. A tübingeni teológiai fakultás eddigi irodalmi műkö-

déséért a theol. doktori címet honoris causa ajándékozta neki. E kitüntetés viszonzásaképpen ezt a hasonló témakörben mozgó művet a doktori címet ajándékozó fakultásnak ajánlotta.

Izgalmas könyv. Mintha nem is európai teológus írta volna, hanem valami amerikai szerző: vakmerően és tárgyyszerűen megy neki a kérdésnek. A nagy kérdéskomplexust feldarabolja, az egyes részekkel külön

foglalkozik. Érdekes részleteket talál az olvasók elé s földrészekben felüli viszonylatokban vizsgálja és deríti fel nagy kérdésének egyes részleteit. Bár célikitűzése az, hogy kizárólagosan protestáns vonatkozásokban nyilatkozik a kérdésben, mégis lapokat szentel annak, hogy mind a római egyház, mind az orthodoxia egyházának szekta-viszonyait felderítse. Az oroszországi szekták életéről sok újat ugyan nem mond, de olyan részleteket közölhet mégis, amelyek a tájékoztatlanok felvilágosítása és tanítása szempontjából igen hasznosak. Valamivel többet mond a katolicizmus szekta-veszélyeztetettségéről és különösen a legutóbbi időkből közül néhány katolikus püspöki levelet, amelyből világosan kitetszik, hogy az európai katolicizmusnak is van szekta-problémája. Munkájának főcélja természetesen az, hogy a protestántizmus vonatkozásaiban adjon jó vezetést.

Becsületes theológus a szerző. Megkísérli a szekta fogalmának meghatározását, de kísérletek után feladja ezt a tervét. Hozzátevőleges fogalmazásai vannak arról, hogy mi a szekta, de végérvényes és mások által is elfogadható definíciót nem ad. Hiszen nincs is módja arra, hogy a svájci 43, a németországi 65 és az amerikai 290 szektáról, illetve denominációról olyan összefoglaló és egységes meghatározást adjon, ami majdnem valamennyi szekta életét kellően és hűségesen jellemezné. Művének van egy fejezete, melyet szükségesnek tartunk részletesen ismertetni — okulás céljaiból. Ez a fejezet az egyes szekták teológiai magatartását minden esetben frappáns módon jellemzi!

A perfekcionisták elve: Az embernek először meg kell térnie s ezt a határozott élményt olyannak kell tekintenie, mint az Úrnak való teljes átadást és akkor jut el az ember a kegyelem birtokába s arátja így a bűn fölötti teljes győelmét.

A pünkösdisták parancsa: Az újjászületést kövesse a Lélek által való megkeresztelkedés, amelyet glossolália által kell bizonyítani. Csak ha a Szentlélek lakást vett az emberben, csak akkor és ebben az esetben lehet tagja az újszövetség gyülekezetének.

Az új aposzoli mozgalom véleménye: Az Isten igéjében való hit és Jézus Krisztus egykori gyógyításában való hit önmagukban semmit sem használnak. Csak ha az ember veszi azt a Szentlelket, amelyet a „kegyelem hivatala” és a „Lélek hivatala” az új apostoli környezetben ad, akkor lesz a hívő Isten gyermeke és az ő lakótársa.

Az adventisták tanítása: A Jelenések könyve 14. r. 6—12. versei alapján a háromszoros angyali ajánlatot kell elfogadni a sabbat-szombat megszentelése helyett, ez esetben az ember tagja lesz az utolsó időkben Isten népének és a Bárány-

nyal együtt vesz részt a Paruziában, a mennyegzői vacsorán.

Jehova tanúi azt hirdetik, hogy az, aki az Új Világ Társaság közösgéhez csatlakozik és a Sátán-közösségek politikai, vallási, üzleti szellemétől elszakad, és szorgalmas „hadi munkát” végez, az garanciát kap arra, hogy megmenekül Harmagedon vérfürdőjétől.

Isten országának egyháza azt tanítja, hogy az ember a világminőség törvényének altruista követelésével tagja lesz a Mindenható hadseregének, sőt mint a Kis-Nyáj egyike, ha életét naponként feláldozza, akkor az eljövendő Isten országának földi és mennyei részeiben egyformán jogosult lesz a boldogságra.

A philadelphia mozgalom megköveteli tagjaitól, hogy a teljes átadás próbakövének 12 jellegzetes cselekedetét elvégezzék s így nyerik el a legszentségesebb keresztényeknek való tartozást és lehetnek tagjai annak a menyasszonyi csoportnak, amely a jövő minden szomorúságától szabad lesz.

A keresztény közösség feladatai azt állítja a hívő elé, hogy meditáció és a hét szentség által, különösképpen pedig az emberi megszentelődés cselekedete által elnyeri azt, hogy lényén átsugárzódnak Krisztus kozmikus gyógyító erői, maga is „átkrisztusodik” és magasabb lényegűvé változik át.

A keresztény tudomány csoportjának tanítása szerint az ember olyan 360 fokos átváltozáson menjen át, hogy Isten reálítása benne így emelkedjék mindenek felé és életéből így tűnjön el végképp az angyal, a bűn, a betegség, a halál, amelyek mind csak a képzelet szüleménvei.

Svédénborg és Lorber hívei azt tanítják, hogy az embernek egyetlen kötelessége van és ez az, hogy élete teljesen Isten és a felebaráti szeretet szellemében folyjék és így viszonzva Isten nagy szeretetét, mindig magasabb és magasabb szellemi-lelki szintre emelkedhessék.

A mormonok tanítása ez: Az evangélium négy törvénvét be kell tartani. Ezek: Hit, bűnbánat, keresztesség és kézzátétel. Aki ezekben él, annak élete magasba törő és elvezeti a hívőt a mennyei dicsőségbe.

A meg nem nevezett szekták majdnem hasonló szövegeket alkotnak híveik és követők számára az üdvösség útjának és céljának ismerete és elnyerése érdekében. Az egyes szektavezetők személyi ambíciót, apodiktív kijelentéseik, személyükkel szemben megkövetelt nagy tiszteletet, egyéni üdvbizonyosságuk és az ezekről adott nyilatkozatok: egészen széles skálájú bizonyágtévesek és nekünk nem szívesen hallott tanítások. Némelyik szektaalapító saját magát egyenesen Krisztus utódának, magát egyenesen új Krisztusnak hirdeti meg és a szekták nehánya éppenúgy vallja a sokszoros Krisztus-„leszületéseket”,

mint a spiritizmus sok magyarországi csoportja hirdette és tanította. Személyeiken túl gyülekezeteik üdvgyülekezetek, melyben a hívők tökéletes üdvbizonyosságban élnek s keresztyenségük és hitük tökéletesen megfogalmazott és élt exkluzivitás. A szekták gyülekezeti és egyházi életén belül komoly és a történelmi egyházak kereteiben és történelmében ismeretlen egyházfegyelmet gyakorolnak. Különösen kegyetlenek a szekták vezetői mindazokkal a gyülekezettől elszakadt hívekkel szemben, akik még meg is vallják azt, hogy szektáskodó múltjukban súlyosan tévedtek.

A szekták jelenkori vezetői és hívei tökéletesen hátat fordítanak az ökumenicitás gondolatának. Erőteltjesen harcolnak a katolicizmus ellen, de talán még súlyosabb kritikái megjegyzéseik vannak a protestántizmussal szemben, melynek hibái szerintük a következők: a mai protestántizmus megmerevedett, ellene mond a fejlődés gondolatának, papiospápája van és a Szentlélek munkáját nem igentli.

De ezek nem is olyan veszedelmes megállapítások. Szerzőnk szerint mindezen túlmenően kétségbevonják Isten abszolút hatalmát és legtöbb esetben mással helyettesítik: a Világminőség Törvénye Istent megkötorított Istennek látják, megváltozottnak tekintik az Isten és ember közötti régi bibliai viszonylatokat. Teológiájukat szerzőnk érdekesen *theologia possessionis*-nak nevezi s ez azt jelenti, hogy a *gloria Dei* helyére a *gloria sectae* lépett. Ez a magatartás és hit leértékeli Krisztus megváltói érdemét és közbenjáró szolgálatát, lebecsüli a kereszt teológiáját a gyülekezeti életben. Mindezek az átalakult tények jogosulttá teszik e szektákat arra, hogy a protestántizmussal szemben világszerte indulatos kritikái megnyilatkozásokat tegyenek. Végső kritikái megállapításuk a protestántizmusról az, hogy nincs jövője. Viszont fennen hirdeti minden szekta, hogy az ő gyülekezete az igazi gyülekezet.

A szektavezetők óriási sikereiket hirdetik meg a világnak. *Zais* Hermann azt állítja, hogy 10—20 000 embert gyógyított meg. *Hicks* Tommy 62 napos evangélizációján „hat millió embernek prédikált és ezek közül három és félmillió adta magát oda Krisztusnak”. Óriási anyagi eszközökkel dolgoznak világszerte. Könyvek és propaganda iratok millióit dobálják szét úton-útfélen és ezért beszélhetnek arról, hogy gyülekezeteik nemcsak Európában és Amerikában, hanem misziszioi területeken is megsokszorozódtak. Nagyszerű gazdasági érzék vezeti a szektákat minden vonatkozásban, Rengeteg pénzügyi befektetést igényel térítő munkájuk és azt is pontosan tudni vélik, hogy Európában egy ember megtérítése 3662, míg Németországban kevesebb, „csak 1772 márkába kerül. Ameri-

kában a Keresztyén Tudomány csoportja 621 rádióállomást vesz igénybe propagandamunkájához és a nagy démonúzó Oral Róbert, amikor „hadjárataira” indul, 177 tonna súlyú felkészültséggel gördül városról városra.

Nagy eredményeikben sok esetben joggal tetszelegnek a szekták, vezetők és tagjaik. Csúpn egy nagy problémájuk van és ez a sok belső villongás. Ezeket mind ez ideig egyik szekta sem tudta életéből kiiktatni. A szerző még azt is józanul vetíti olvasói elé meggyőző adataival és

történeti példáival, hogy eddig csak egy szekta élettartama tartott 125 évig, a többiek 50 évi nagyszerű működése után letűntek az egyháztörténet színpadáról. Oka ennek egyszerűen az, hogy a világ végének gyakori és pontos időre történt megpróbáltatása eddig balul ütött ki. Bűne a szektáknak, hogy a Bibliát balkezükben tartják, a szektaalapító-főnök könyvét fogják jobbjukban; a szekták legtöbbször megtagadják magukat a Szentírás is, és a saját vélt bölcsességüket fölébe helyezik az Írás kijelentésének. Általában olyan the-

ológia naturálist hirdetnek, amely gyarló emberi elmére épül föl.

A szekta-kérdés megismerésében a sok szomorú sor elolvasása után csúpn egy vigasztaló érzése lehet a hívő keresztyén embernek és ez az, hogy a kiábrándult szektások ismét közelednek az egyház és egyházak felé. A szerző reménykedik ebben a mozgalomban, de reménykednek ennek bekövetkeztében azok is, akik *Hutten* kiváló könyvét megismerhetik.

Gaudy László

Fritz Führ: Kirche am Anfang einer neuen Zeit

Fritz Führ tanulmánya a közismert „Theologische Existenz Heute” sorozat keretében jelent meg. Az alig húsz-huszonöt oldalas könyvecske a ma élő keresztyénség legégetőbb problémáival foglalkozik — meglepően bátor. biblikus és az átlagos nyugati egyházi közszellemtől feltűnően szabad módon.

A bevezető sorokban — jó theologushoz illően — elhatárolja az „új kor” bibliai fogalmát attól az értelmezéstől, ahogyan az újat egy gazdasági vagy politikai eseménnyel kapcsolatban értenj szoktuk. Az „új kor” a Jézus Krisztus feltámadásával már megkezdődött és tart addig az újabb „új kor”-ig, amikor „új ég és új föld” teremtetik, a mi Urunk visszajöveteléig. Azonban ebben az időben, Jézus feltámadása és az ő országának teljessége között kezdődött el egy új szakasz az egyház vándorútján és ezt az újat ebben a relativitásban, de mégis teljes komolysággal kell szemlél-nünk.

Melyek az új történelem, az új világhelyzet jellemző vonásai? A szerző számára — aki nyugat-európai ember — a legfeltűnőbb a régi európai egység széttörése. Ennek az egységnek a pusztulásához — írja — az európai népek nacionalizmusa vezetett, amivel a német egyház is, szinte saját hivatásának feláldozása árán, szorosan összekötötte magát. Az európai ember uralma megingott a világ felett és ezzel egyidőben ébredtek nemzeti öntudatra az eddig gyarmati sorban tartott ázsiai és afrikai népek. Az ázsiai országok hivatalos bandungi konferenciája s e népek nem hivatalos képviselőinek kairói gyűlése e fiatal államok igényeit hallhatóvá tette. E népek embere igényli saját jogait. A természettudomány területén is hallatlan nagy változást hozott az atomenergia felfedezése és az emberiség szolgálatába állítása. Ezzel egyidőben rendült meg a régi fizika változhatatlannak hitt rendszere, a XIX. század „klasszikus” kauzalista világképét egy merőben új szemlélet váltotta fel.

A közlekedési és hírközlő techni-

ka fejlődése révén a földön a tér összeszűkült és a világ „kicsivé”, könnyen áttekinthetővé vált. Mégis, ez az összeszűkült föld egy „szétszakadozott világgá” lett. Sok területnek a drótsövény lett a szimbóluma, mintahogy ez osztja szét az összetartozó Palesztínát, Koreát, Indokínát, Németországot stb. Ez ember már interplanétáris utazásokra gondol, de a felebarátjához még nem találta meg az utat.

A jogviszonyokra vonatkozólag megállapítja, hogy a XIX. század kodifikált biztonságrendje a harmincas évek hitleri zsarnokságának betörésével teljesen felbomlott.

Érdekes az is, ahogyan a társadalmi fejlődést látja ez a nyugati szerző, az európai nemesség és polgárság után a „lakosság új rétegei” törtek fel és váltak államalakító tényezőkké, amelyek már két-három generáció óta az egyháztól tudatosan elidegenedtek.

Nagyon eszméltető az az ellentétpár, amit az európai ember egyre növekvő vallástalanná válása és az ázsiai vallások hatalmas újjáébredése között felállít. Indiában egyre gyakrabban hallani a jelszót: Európát a budhizmusnak!

A szerző szerint a mai emberiség egyik legnagyobb problémája, hogy az ember hatalmának határtalan növekedésével nem nött egyszerre a lelkiismeret hatalma. Azonban éppen itt érezzük ennek az analízisnek a hiányosságait. A szerző nem vette észre, azt a döntő tényezőt, hogy a szocializmus elméletből egy milliárd embert felölelő világrendszeré vált.

A világhelyzet elemzése után Fritz Führ áttér az egyházi helyzet leírására. Elmondja, hogy a század elején még szinte korlátlan befolyásoló lehetőség volt az egyháznak az állami és társadalmi életre. Élvezte az állam védelmét és gondoskodását. Az első világháború végén vált nyilvánvalóvá az új helyzet: vége a népegháznak! 1933 és egészen más értelemben 1945 az egyház és az állam közti újabb és radikálisabb különbségtételhez és szétválasztáshoz vezettek. A szocializ-

mus egyházkritikájával kapcsolatban — fejtegeti — nem szabad elfelejtetni, hogy azért a képtér, ami az egyházzal a szocializmus embe-reiben kialakult, elsősorban az európai keresztyénségnek kell nagymértékben a felelősséget hordoznia. Az a kevés hang, ami pozitív értelemben elhangzott a század elején, nem csökkentti azt az általános megrekedést, amibe az egyház a szociális kérdéssel kapcsolatban jutott. Olyan helyzettel kell most az egyháznak szembenéznie világszerte, amiben 313 óta még nem volt.

Növeli a problémát az is, hogy az egyház lélekszámának szaporodása nem tart lépést a világ növekedésével. Statisztikailag ez azt jelenti, hogy 1916 óta az emberiség 760 millió fővel nőtt, az egyház ugyanezen idő alatt csak 20 millióval. A keresztyénség növekvő mértékben zsugorodik össze a emberiség számaránvához viszonyítva.

Mi a segítség és a megoldás? Ez a harmadik témakör, és éppen ebben nyújt merész tanítást a szerző. „Itt semmiféle politikai prognózis nem segít. Nem szabad a politikai viszonyok változásával számolni. Egy magától értetődően a néperkölcseben és szokásokban nyugvó egyház nem fog újra helyreállni. Mi magunk sem akarjuk, — írja — hogy az egyház ilyen formában álljon vissza! Amivel komolyan számolhatunk, azok az egyház Urának ígéretei. (Mt. 16:18. 28:20. Lc. 12:32.) Az egyház és az állam szétválasztásakor — írja — az első világháború után már úgy látszott, hogy az egyház jövője Németországban években kifejezhető. A hitleri korszakban még inkább elhangzottak ilyen jóslatok. S egyház él, mert él az Ura! Az Úr Jézus felfedezése és megismerése vált új élményvé az egyháznak. Éppen ezért nem kívánjuk az egyházat megmenteni jogi apologetikai biztosítékokkal. Sőt tudatosan igent mondunk az új kezdetén az egyház új helyzetére.”

Milyen lesz az egyház új útja az új korban? Az egyház „diaszpora-egyház” lesz. Mit jelent ez? Melyek a diaszporában élő egyház jelleg-

zetességei? — Kérdezi Führ és így felel:

1. A diaspora-egyház olyan egyház, amely az Igére hallgat és egyedül abból él. Így éltek az ellenreformáció egyházai, így élt 1933-tól a német egyház a hitleri rezsimben minden külső hatalmi eszköz nélkül, egyedül az Igéből és Urának megőrző kegyelme alatt.

2. A diaspora-egyház gyülekezeti egyház. Itt ismeri az egyik tag a másikat és kész hordozni egymás szükségét.

3. A diaspora-egyház misszionáló egyház is. Nem a régi népmissziói módszerekkel és nem idegen segítséggel, hanem egészen új módon. Erre az új módra hoz fel Führ szép példákat a népi Kínában élő keresztény egyházaknak a nyugati missziótól függetlenül vált szolgálatából.

4. Azonban a diaspora-egyház mégsem konventikulum, amely magába zárkózik és nem törődik a közösség nagy ügyeivel. Sokkal inkább igényli a nyilvánosságot és az abban való prófétai szolgálatot.

5. A diaspora-egyház megérti, hogy tagjainak száma nem azonos valamely ország lakosságával, azonban éppen ezért felfedezi azt a kis bibliai szócskát: *mindenek!* Együtt él az emberekkel, ismeri a mindennapok problémáit és nem néz el a körén kívül eső emberiség kérdéseivel.

6. A diaspora-egyház felfedezi a kereszténység alapvető értelmét. A kereszténység népszokásból hittvalló aktussá válik.

7. A diaspora-egyház úton levő egyház. Ismeri az emberi lehetőségek korlátait, ismeri az új hazát, amit Isten készített és Urának ke-

resztjét hordva jár és vándorol a világban.

A diasporában élő gyülekezetben a fentiek kívül megváltozik majd az istentisztelet jelenlegi szeretet nélküli, hideg formája, megszűnik a jelenlegi parochiális tagozódás, a konfesszionalizmus történeti elkérgesedése; ez az egyház újrafogalmazza az evangélium hirdetését, felfoghatóvá teszi azt az új ember számára új összefüggésbe kerülnek majd az egyház pénzügyei is. „Korunk változó eseményei között vezetői Isten az Ő egyházát vándorlásának új szakasza felé. Isten teszi ezt! Ezt éberem és nagy bizalommal kell felismernünk... Isten sohasem forgatja visszafelé a történelmet — az új dicsőség mindig nagyobb, mint a régi!” — fejezi be eszméltető fejtegetéseit a nyugat-német szerző.

N. G.

Egyháztörténet

Egyházi történettudományi folyóirat. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje. Szerkeszti dr. Esze Tamás, dr. Bucsay Mihály és dr. Tóth Endre közreműködésével.

Egy új folyóirat mindig nagy esemény az egyházi életben. A legelső és egyben legalapvetőbb kérdés mindig az, hogy milyen irányú egy folyóirat, hová vezet, mik a célkitűzései. Az egyháztörténetírás története mutatja, hogy milyen sokféle szempont nyomán lehet az egyház múltjával foglalkozni, ennél fogva az „egyháztörténet” fogalma még egészen általános megjelölés, amibe sokféle törekvés belefér.

Esze Tamás szerkesztőnek, a nagynevű történésznek a beköszönő vezércikké világos képet ad a folyóirat irányáról és célkitűzéseiről. Ezt legrövidebben így lehetne összefoglalni: *korszerű, tudományos egyháztörténetírás*. Mindegyik kifejezés hangsúly van, mert mindegyik mögött fontos döntés áll.

Az egyháztörténetírás *korszerű* jellege annak a nagy összefüggésnek a keretei között érthető meg, amellyel Isten beleállította a magyar protestantizmust és benne a református egyházat felszabadult hazánk új társadalmi viszonyaiba. Amikor az egyház útiának keresése során rádöbbenünk arra, mennyire elhajoltunk protestáns hagyományainktól a kiengedezés és a felszabadulás közti időszakban, szükségképpen felvetődött az egyháztörténetírás felé az a feladat, hogy tárja fel múltunknak azokat az elemeit, melyek felragyogtatják a magyar protestantizmus egységét népünk történetével és nemzetünk sorsával. A jó történelmi példák segítik egyházunk *korszerű* állásfoglalásainak megérlelését. Így tud a történelem az élet tanítómesterevé válni. Feltáratlan kincsek hatalmas tömege relik a szabadsággért és haladásért folytatott protestáns küzdelem múltjában. Az Egy-

háztörténet c. folyóirat nagy érdeme, hogy a kutatók figyelmét ezekre a mozzanatokra irányítja. Ezzel a tartalmi irányítással válik korszerűvé, azaz a jelennek szólóvá, és a fejlődést segítővé az az egyháztörténetírás, amely ennek a folyóiratnak a hasábjain megindul.

Ez az „egyházi történettudományi folyóirat” már a címében kifejezi azt a szándékot, hogy csakis *tudományos* vonalon akar haladni. A 12 évi szünetelés után újból megindult folyóirat hagyományaihoz hozzátartozik ez a tudományosság. Méltán idézi a szerkesztő a folyóirat első megindulásának ihletőjét, Révész Imrét, aki „A tudományos egyháztörténetírás” című 1913-ban megjelent művétől kezdve igen nagy érdemeket szerzett az egyháztörténetírás legmagasabb szintű művelése terén. A tudományos egyháztörténetírás műveléséhez ma minden eddiginél kedvezőbbek a feltételek. A református egyház Országos Gyűjtőmunkai Főigazgatóságának irányításával nagyszabású munka folyik a könyvtári és levéltári források rendszeres feltárása terén. Nem csoda, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete nem egy ízben kérte az „Egyháztörténet” feltámasztását, hiszen az egyházi gyűjtemények kincseiből nem egyszer derült világosság történelmünk és irodalmunk homályos, rejtélyes mozzanataira. A rendszeresen és módszeresen művelt egyháztörténetírás mind az egyháznak, mind a magyar tudománynak előrevívó szolgálatot tesz. Ennek a szándéknak a jegyében dolgozik az „Egyháztörténet”.

Csak a múltba visszahúzó erők

szolgálatába szegődött álláspontból lehet azt mondani, hogy az élet számára megszólaló korszerűség, és a legfejlettebb módszereket alkalmazó tudományosság ellentétben állnak az *egyházról szóló történetírással*. Az igazság éppen az, hogy ezen az úton tárgult ki az egyháztörténészek látóhatára az utolsó évtizedben. Az a nagyszabású fejlődés, ami a magyar tudományosság életében beköszönött, az egyháztörténetírás is arra ösztönözte, hogy a társtudományok eredményeit beépítse a saját épületébe. Ezzel új távlatok és addig nem sejtett lehetőségek nyitnak a protestáns egyháztörténetírás előtt is. De mindennek a hargstuloyozása mellett a szerkesztő azt emeli ki, hogy „természetszerűleg mi a magyar református egyház múltjának minél teljesebb feltárását tartjuk voltaképpen feladatunknak”. Ez felel meg a lelkipásztorok várakozásának, akik a korszerű és tudományos egyháztörténetírás igazságaira és eredményeire akarnak építeni.

Ami mármint a folyóirat egyes tanulmányait illeti, azok sorában kiemelkedik *Kathona Géza* dr. esperesnek „Protestáns egyházaink az egykori földközösségben” című tanulmánya, amely a szerkesztő által megjelölt célkitűzések valamenynyijét egyesíti magában: a korszerű, tudományos egyháztörténetírás egy szelete. Érdekes témája bizonyára serkentőleg fog hatni a további kutatásra.

A „*kiseb közlemények*” sorában *Busa Margit* a 18. századi Körtvélyesi István verseinek és napló-szerű feljegyzéseinek a szakszerű feldolgozásával tár fel forrásértékű anyagot a század művelődéstörténe-

téből. Román János Mórincz Zsigmond sárospataki látogatásainak levéltári anyagát publikálja. Mivel csupán bevezető és azután jegyzet-szerű magyarázattal látja el az anyagot, közeáll az adattár: közleményekhez. Baksay Lászlónak, a beregi középkori templomokról szóló rövid írása zárja le ennek a rovatnak a cikkeit.

Az „adattár” rovat nagyértékű közleménye Csáji Pálnak, a magyarországi református prédikátorok el-

ső hivatalos (1725—1729) összeírásáról szóló, alapos bevezetővel és jegyzetanyaggal ellátott publikációja. Mi evangélikusok, nagy érdeklődéssel várjuk az evangélikus prédikátorok megígért kimutatását is. Román Jánosnak a sárospataki tanulók névsorát feltáró (1672—1678) közleményével zárul a rovat.

A „kritikai szemle” általában néhány évvel ezelőtti — egy esetben 15 évvel ezelőtti — művekkel foglalkozik, nyilván azért, mert a kiesett

évtized anyagát akarja először áttekinteni. Örvendetes az ismertetett művek valóban kritikai és egyben szakszerű feldolgozása.

A magyar protestantizmus nagy gazdagodása és öröme ez a folyóirat. Egyben az egyház és állam jó viszonyának újabb bizonyossága. Íme így találhatja meg helyét az egyházi tudományosság a szocializmust építő magyar hazában!

Dr. Ottlyk Ernő

Senarclens, Jaques de: Heritiers de la Reformation

A könyv fő címét tulajdonképpen kérdésnek tekinthetjük: „A reformáció örökösei?” Vagyis: mi, ma élő protestáns keresztyének csakugyan örökösei és folytatói vagyunk a XVI. századbeli reformációnak? Vagy pedig a mi hitünk és a reformátorok hite annyira egyező, hogy felesleges minden igazolás?

Berezky Albert az elmúlt években többször is hangoztatta ennek a kérdésfelvetésnek a szükségességét: „Vajon csakugyan hisszük-e azt, amit hiszünk?” Úgy látszik, hogy nyugati hittestvéreink teológiai érdeklődése is kezd odafordulni e kérdés felé. Ez a könyv is intő figyelmeztetés mindnyájunk számára: nekünk újból és újból teljes komolysággal meg kell vizsgálnunk ezt a kérdést: „Vajon igaz-e, hogy mi Jézus Krisztus Egyháza vagyunk és igaz-e, hogy az a gyülekezet, amelyben élünk, az Isten akarata szerinti gyülekezet?”

„A reformáció örökösei...” A protestáns egyházak megnyilatkozásai, deklarációi, sőt törvénykönyvei öntudatosan szoktak hivatkozni erre a megjelölésre, de vajon jogos-e mindenkor ez a hivatkozás és mennyiben fedi a valóságot? Ezt a kérdést veti fel e könyv szerzője és igyekszik is a felvetett kérdésre széles alapvetésű teológiai vizsgálódása során felelni.

„A reformáció örökösei” című mű két kötetre tervezett munka, mivel a szerző teológiai vizsgálódása is két fő pontra irányul. A most előtünk levő első kötet tárgya: a Kijelentés, vagyis a hit kiinduló pontja. A második kötet tárgya: a krisztológia, mint a hit centruma.

Az első kötet tartalmi mondani-valóját abban a megállapításban lehet összesíteni, hogy a keresztyén hit eredetét a Kijelentésben, vagyis az élő Isten élő Igéjében lehet megtalálni. De már a reformátorok számára is égető volt ez a kérdés: „Vajon ki biztosít minket afelől, hogy valamely egyház valósággal Isten Igéjét hirdeti?” A megszokás, az évszázadok óta folytatott gyakorlat nem lehet erre elég biztosíték. A reformátorok által felvetett kérdés pedig arra figyelmeztet, hogy nem zárkozhatunk be olyan tradíciók falai

közé — bármilyen tiszteletreméltók legyenek is azok —, amelyek nem nyújtanak teljes garanciát arra nézve, hogy tanításuk megegyezik az élő Isten Igéjével.

A bevezetésben megemlíti a szerző Hromadka professzor nyilatkozatát, aki az egész protestantizmus legsürgősebb feladatának véli, hogy minden egyház vizsgálja meg a saját hitvallásának az Evangéliumhoz való viszonyát. Ha eközben megkeresik és megtalálják közös Urukát, bizonyos, hogy egymással is újra találkozni fognak. Egy ilyen vizsgálódás feltétlenül hozzátartozik az evangéliumi egyház lényegéhez. Emellett egyenes úton vezet el minket az ökumenikus problémák megértéséhez is, szükségesnek látszik egy ilyen eszmélkedés a mi bizonyosságtételünk eredményessége szempontjából is, ha valóban hűségeselek akarunk lenni a mi Urunk üzenetéhez. Protestánsnak lenni elsősorban annyit jelent, mint érezni az állandó szükségét egy ilyen vizsgálódásnak.

A szerző vallomása szerint e munka és az ebben felvázolt teológiai vizsgálódás tulajdonképpen indítóoka egy pásztori nyugtalanság: „Mit prédikáljunk ma ennek a felbolygott világnak, amelyben élünk?” Ennek a kérdésnek a megfogalmazása mutatja, hogy ebben a munkában nem csupán valami elméleti és elvont megfontolásokra keres feleletet a szerző. Az egész Egyház van itt kérdésben, még pedig úgy hitben, mint bizonyosságtételében, úgy szervezetében, mint teológiájában. Egyházi életünk leggyakorlatibb kérdése áll itt előttünk a rendszeres teológia síkján feldolgozva.

A mű tárgyalási anyaga három fő részre oszlik. Mind a három részben a Kijelentésről, mint a hit eredetéről, kiinduló pontjáról van szó; még pedig az első részben a római katolicizmus, a második részben az új hit. A harmadik részben a szerző szembeállítja az első kettőt az evangéliumi állásponttal, s ez utóbbit előbb a klasszikus protestáns teológia, vagyis a reformátorok tanítása, majd a jelenkori református teológia legkiemelkedőbb személyisége, Barth Károly tanítása alapján

mutatja be. Szerzőnk szerint tehát a hit eredetére vonatkozó kérdésre háromféle felelet adható: 1. a tomizmus felelete, amely Aquinói Tamás teológiai rendszerének kifejtése nyomán a hivatalos római katolicizmus klasszikus álláspontjává lett, 2. a modern protestantizmus felelete, amit különösen Schleiermachernek és követőinek teológiájában állít elénk, 3. a reformátori teológia felelete, amit a nagy reformátorok tanításában s annak újborkori követőiben, így elsősorban Barth Károly teológiájában találhatunk meg.

Szerzőnk látása szerint kétféle katolicizmus van, éppen úgy, mint ahogy kétféle protestantizmus. Egyik fajta katolicizmus: az Augustinus, a Clairvaux-i Bernát, a Cantorbéry Anselmus katolicizmusa, amely a régi ökumenikus zsinatok központi tételeinek tanításaiban gyökerezik. A másik fajta katolicizmus pedig az Aquinói Tamás katolicizmusa, amely végső folkon a jezsuitizmusban teljesedett ki. Ugyancsak kétféle protestantizmus is van: egyik az ún. modern protestantizmus, a maga ezerféle változatával, irányzatával, a másik pedig a reformátorok protestantizmusa, amely az újabb idők reformátori teológiájában nyert kifejezést. A mai keresztyénség két nagy tévelygését, eretnekségét látja egyrészt a tomizmus alapján álló római katolicizmusban, másrészt a reformátori teológia útjáról letért modern protestantizmusban. A római katolicizmus kiindulópontját így fogalmazhatjuk meg: Isten megismeréséhez kettős úton lehet eljutni, egyrészt a kegyelem, másrészt a természet útján; vagyis a kijelentés alapján egyfelől és a természet, valamint a „természetfölötti” között meglevő mély szerkezeti hasonlóság megismerése alapján másfelől. A modern protestantizmus kiinduló pontja a közvetlen kapcsolat Isten és ember között, amely feltételezi azt az előzetesen felállított szövetséget, amelynek beteljesedését az Evangélium Jézus Krisztus személyében hirdeti meg, aki valóságos Isten és egyben valóságos ember. Ennek a felfogásnak lényege az a vélekedés, hogy az embernek van lehetősége önként csatlakozni Isten-

hez... A reformátori teológia számára a hit kiindulópontja az a bizonyosság, hogy Isten kijelentette önmagát, vagyis bizonyosságot adott önmagáról Jézus Krisztusban. A reformátori teológia talaján állva tehát a Kijelentésből kiindulni annyit jelent, mint az „Istenember” Jézus Krisztus történeti személyéből kiindulni. Ezért mondhatjuk hogy a klasszikus protestáns teológia tanítása szigorúan christológikus vonású minden megnyilvánulásában. A hit eredetének kérdésében is ez a christológikus magatartás az igazi kiinduló pontja. A reformáció klasszikus álláspontját különösen a *Kálvin* tanításaiból vett idézetekkel illusztrálja a szerző. A témával kapcsolatban három alapvető tételben foglalja össze *Kálvin* tanítását: 1. Isten egyedül Jézus Krisztusban jelentette ki magát érvényesen az embervilágnak. 2. Az ember tökéletesen képtelen arra, hogy önmaga ereje által megismerje Istent. 3. Az em-

ber romlottsága csak Jézus Krisztus közbenjárása által győzhető le. Ez a három tétel arra emlékeztet, hogy *Kálvin* jól látta a korabeli teológiának három alapvető hibáját; ezek a következők: a) A Kijelentés teológiájának a természeti teológiával való összekeverése. b) Viszonylagos, de mégis valóságos bizalom az emberben. c) A megváltás dolgában az ember közreműködése saját cselekedeteivel és az egyház bűnbocsátó hatalmának gyakorlása. Szerző különösen figyelemreméltónak tartja annak megállapítását, hogy ugyan-ezek a kifogások, amiket *Kálvin* a korabeli római katolicizmus teológiájával szemben felhozott, ugyanígy felhozhatók a későbbben kifejlődött s a reformátori teológiától eltérő modern protestáns teológia tanításaival szemben...

A hit eredetének kérdésében tehát a szerző — úgy a római katolicizmus, mint a modern protestáns teológia tanításaival szemben —

egyetlen helyes álláspontnak tartja a klasszikus protestáns teológia, vagyis az eredeti reformátori teológia evangéliumi álláspontját, amely egyedül a Kijelentés alapján áll. Amíg az ember önmagában, vagy a természet dolgaiban keres támasztékot a hit számára, addig csak bukás lesz osztályrésze. „Vajon az ember, mégha hívő is — tehet-e önmától egyebet, minthogy ellenáll Isten Igéjének és megrontja azt?” (191. lap.). Isten hűsége azonban megtöri a mi ellenállásunkat és legyőzi azt. Mert Isten sokkal inkább tekint a saját kegyelmére, mint a mi bukásainkra. Tekintsünk azért mi is Őreá sokkal inkább Őreá, mint önmagunkra! Mivel pedig mi Őreá tekinthetünk, ezért van igaza *Kálvin*-nak, akinek tanítása szerint az Egyház története nem a bukások, hanem a meglevenedések sorozatának története! Ebben foglalja össze a szerző vizsgálódásainak végső következtetéseit.

Dr. Nagy Sándor Béla

Les possibilités de l'amour impossible

A Genfben kéthavonként megjelenő *Les Cahiers Protestants* június—júliusi száma (42. évf. 3. sz. 129—160. old.) közli *Georges Crespy*, montpellier-i teológiai professzor előadását, melyet ez év tavaszán tartott Genfben. Mint címe is elárulja, a lehetetlen szeretet lehetőségeivel foglalkozik, azaz a szeretet teológiai vizsgálatát végzi el. Már az északi teológusokat is elevenen érdekelte ez a téma, de ami új és vonzó ebben, a folyóirat által „bámulatosnak” nevezett előadásban az az, hogy nem a szeretet elvont fogalmát elemzi, hanem az élő ember valóságos indulatát állítja a Biblia mérlegére és kirostálja belőle a polyvát. Számunkra az előadás hasznát abban lehet keresni, hogy az egyház életében örüllő szerepet betöltő teológiai munkásságot arra ösztönözi, hogy azt kutassa, mi által válik az egyház szolgálata teljesebbé szeretetben.

Az előadás „textusa” a Hegyi Beszéd egy részlete (Máté 5:43—48), melyben Jézus Krisztus az ószövetségi szeretetparancsolatnak újszövetségi értelmét állapítja meg. *Crespy* professzor szerint Jézus parancsolatának teljesítése elől háromféleképpen lehet menekülni: a misztikus menekülés útja az, hogy az egész emberiséget szeretjük a valóságos ember helyett; a menekülés második esetében megszervezzük, ésszerűsítjük az engedelmség módzatait s ennek folytán Jézus szeretetparancsolata nevében egy magunkkésztette utasításgyűjteményt hajtunk végre; a harmadik kibúvót a rövid menekülés útjának lehet nevezni, melyen inkább rossz, mint jó lelkiismerettel teljesíteni igyekezzünk

a nagy parancsolatot egyes elszórt esetekben és ebből az időszaki és alkalmi engedelmségből tőkét igyekezzünk gyűjteni Istennel szemben és ezt a tőkét aprópénzre akarjuk váltani.

E három kibúvó felismerése után válik egészen eleve a kérdés: mit akar Urunk tőlünk ezzel a parancsolattal?

Röviden így lehet felelni: meg akar szabadítani bennünket a pogányok és a vámszedők szeretetétől, pontosabban: a szeretetnek attól a módjától, ami a pogányok és vámszedők szeretetét jellemzi.

A pogányok és a vámszedők szeretete kölcsönösséget tételez fel: azt szeretik, aki őket is szereti. Olyan szeretet ez, mely sohasem jut túl az önzés páncélján, bumerángxént tér vissza hozzánk. Jézus a pogányok és a vámszedők szeretetéről beszél; a mi szegény szeretetünkről, amikor ezt kérdi: „Ha csak azokat köszöntitek, akik titeket köszöntenek, mi többet (extraordinaire = rendkívüli!) cselekesztek?”

Érdemes elgondolkozni a köszönés aktusán: eszünkbe juttatja, hogy a szeretet sohasem testetlen, beleágyazódik a mindennapi életbe, de azt is eszünkbe idézi, hogy mennyi emberi hiúság nyilatkozik meg általa, továbbá, hogy mennyire átitathatja a kasztszellem. A köszöntés fejezheti ki a legvilágosabban az emberi társadalmak zártságát is. Gondoljunk arra, hogy kinek hogyan szoktunk köszönni. Így jutunk el annak a felismerésére, hogy a társadalmak kasztszerű zártsága eleve korlátozza szeretetünket.

Crespy-nek még súlyosabb mondanivalója van ennél: lényegében úgy

élünk, mint a farizeusok és a vámszedők, egy sereg végzetszerű társadalmi kényszer nyomása alatt. A farizeusok és a vámszedők annak idején aligha köszöntgethettek egymásnak, mindegyiküknek megvolt a maga tábora a hierarchizálódott társadalomban. Plátó „Közvérsége” sem egyéb, mint ennek a társadalmi végzettségnek rezignált védelme. De ne vessünk követ Plátóra; inkább gondoljunk arra, hogy nem vagyunk-e mi is egy sereg társadalmi végzettség szegénykezű, vagy büszkélkedő áldozata? Pedig a kereszténység kezdetétől fogva egyetemesre való igénye folytán arra törekedett, hogy szétfeszítse a végzetszerűségek keretét. De még mélyebbre nézve: a sokféle társadalmi végzetszerűség, ami a szeretetre nehezedik, nem egyéb, mint annak a végzetszerűségnek a megnyilvánulása, ami a pogány társadalmakban jelentkezik. Szeretetünket a végzetszerűség jegyében éljük meg — mondja *Crespy*. Nem véletlen, hogy az antik mithológia *Eros*t bekötött szemmel ábrázolta és az sem történetes, hogy az összes görög tragédiákat egy homályos szeretet drámája tölti meg. *Sophokles*, *Racine* és kisebb tudással *Sagan* ezt ábrázolja. Mi azt mondjuk, hogy a szeretetnek nem lehet parancsolni — s ez azt jelenti, hogy más valami vagy valaki rendelkezik vele, mint mi. Ezzel pedig belenyugodtunk abba, hogy a végzetszerűség áldozatai legyünk. Természetesen mind szeretetünkre, mind gyűlöletünkre igyekezzünk indítókokat találni, esetleg úgy, hogy olyan tulajdonságokkal ruházzuk fel az illetőt, akire érzelmeink irányulnak, amelyekkel az nem rendelkezik.

A legutóbbi években különösen Martin Bubernek sikerült a gyűlöletet elemeznie. Megállapítást nyert, hogy a gyűlölet redukáló folyamat. A gyűlölet a gyűlölt személy teljes személyiségét néhány visszatartó jellemvonásra csökkenti le; azt mondhatni, hogy a gyűlölet karikizálja, hogy gyűlölhessen. „Egészen nyilvánvaló — mondja Crespy —, hogy a vasfüggöny ezen az oldalán élő emberek nem tudnák gyűlölni a másik oldalon élő embereket, ha feltárná előtűk, hogy azok ugyanolyan emberi életet élnek, mint ők” (e. m. 138. o.)

Ami viszont a gyűlölet redukáló hajlamát illeti, az olyan képet rajzol a szóbanforgó személyről, melyet csak visszautasítani tud az ember, mert ez a megrajzolt kép hozzá hasonló, de ezt természetesen nem ismeri el. A gyűlölet redukáló hajlamával megfosztja az illető embert személyi jellegétől, tárgyá teszi és megengedi, hogy néhány tulajdonsága miatt egészében lehessen elvetni. „Igen valószínű, hogy azoknak a problémáknak, amelyek az emberi kapcsolatok szintjén jelenleg világunkban jelentkeznek, itt van a gyökérük” — mondja Crespy.

Másrészt a szeretet is felöltheti a gyűlölet arcát. Az, aki szenvedélyesen szeret (Le passionné), amikor szeretete tárgyára gondol, pontosan úgy gondol arra, mint egy tárgyra. A szeretet is redukál. S erre a szeretetre mondják ma — francia kifejezéssel élve —, hogy „csinálják”, gyakorolják. Ha a szenvedélyesen szerető ember teljességében látna a másik embert, nem lenne szenvedélyes. Úgyis mondhatni, azért „csináljuk” a szeretetet, mert nem vagyunk a szeretetben. Crespy szerint a szenvedély sfkján jelentkező szeretet és gyűlölet akkor is hasonló egymáshoz és ugyanolyan természetű, ha elvek vagy elvi rendszer a tárgya. Sőt, a francia professzor odáig elmegy, hogy kijelenti: „Aki azt mondja: az igazságért harcolok! — és nem tudja, hogy az igazság mindenmü igénylésében benne van az igazságtalanság csirája, nem teljesen az igazságért küzd”, mert igazságszeretete karikatúraszerű. Ugyanez történhetik meg a szabadság fogalmával: általa redukáljuk az élet teljességét. S ez mind a pogányok és a vámszedők szeretetének a műve.

Erdemes közelebbről megnézni a farizeus és a vámszedő példázatát: a farizeus nem az Isten előtt önmagát megalázó embert látja a vámszedőben, hanem a megvetett, tolvaj és csaló embert, aki nem tartja meg a törvényt; ezzel máris törvényesítette gyűlöletét. A másik ember teljes személyiségének visszautasításából ered az indulat hamis legitímációja.

Amikor Jézus a lehetetlen szeretet lehetőségeiről beszél, az ellenség szeretetéről és azzal indokolja, hogy így leszünk mennyei Atyánk gyermekei, aki felhozza napját mind a jókra, mind a gonoszokra és esőt ad az igazaknak és a hamisaknak is, a fari-

zeus magatartása lehetetlenné válik. Bennünk azonban olyan érzés támad, hogy banális ez az indokolás. A nap és az eső természeti jelenség. Jézus számára semmi sem az. Ő ezeket is Isten jóindulata vagy haragja jelének látja, melyek arról beszélnek, hogy Isten állandóan munkálkodik körülöttünk és kegyelmében nem tesz különbséget a jók és a gonoszok között. Ezzel pedig felrobbantotta a mi kényelmes osztályozó kategóriánkat. A világot nem lehet úgy kettévágni jó és rossz részre, mint az almát. Az Isten általa teremtett világban nincs olyan esemény és ember, mely csak jó vagy csak rossz lenne, Isten gyülekezete és a Sátán zsinagógája nincs világosan elválasztva. Isten elválaszthatatlanul együttélő jó és rossz emberek között van jelen Jézus Krisztusban, hogy azok ugyanazon tetteért, imádják vagy átkozzák. A lehetetlen szeretet parancsolatának indoklása azért nem banális, mert Isten az egész emberiségre néz: azt akarja így egybegyűjteni feléje és tőle áradó szeretetben, mint ahogy a napfényben és az esőben egyaránt részük van. A keresztyén szeretet első indítéka tehát ez az egyetemes szemlélet. Természetben nincs különbség ember és ember között, legfeljebb tulajdonságaikban különböznek az emberek s e tulajdonságok, esetleg csak szokások, különböző érzéseket váltanak ki bennünk. De mind e másodlagos elemek felett ott van a hitnek és szeretetnek a perspektívája, amelyről Jézus beszél.

E ponton kezd feltárulni a számunkra a lehetetlen szeretet első lehetősége. Jézus a Hegyi Beszéd idézett részében a „fiú” szót használja, s ez azt a kettősséget jelenti, hogy csak annyiban tudunk belépni a szeretetbe, amennyire fiak vagyunk, illetőleg fiúságunknak bizonyossága az, hogy ebben a szeretetben vagyunk.

A Biblia elég gyakran használja a fiú szót. Találkozunk vele Pálnál, de magánál Jézusnál is. Gyakran a szolga ellentétéként fordul elő. A jogi értelmezés szerint a régi római világban a rabszolga *res*, a fiú sohasem jelent tárgyat az apjának; mindig olyasvalaki, akivel beszélhet az apa.

A Biblia az ember állapotát szolgaságnak jellemzi. Szereteteink, társadalmi előítéleteink, szokásaink, rigolyáink rabjai vagyunk. Szabadság-vagyunk is csak közvetett bizonyítéka ennek. A megtéréskor — Crespy a „természetünkől kivetkezés” kifejezést használja ez összefüggésben — nyert életünk új értelmet. Az élénk tartott tükörben szolgálásaink képét elhomályosítja az új ember kirajzolódó alakja. Ezt jelenti a bocsánat, az Isten adoptációja. Utána a szeretet és a gyűlölet is új értéket kap. Azért gyűlöltünk, mert azt hittük, hogy a gyűlöletes jellemvonások eltűrhettek. Isten pedig nálunk eltúrte, azaz elhordozta és elvette. Amikor szeretünk, gyűlöletes okokért szeretünk, most azért, mert olyan szeretetnek lettünk a tár-

gye, mely megengedi, hogy szembenézhesünk magunkkal. Azért szeretünk, mert ő előbb szeretett minket. Ezt hangsúlyozni kell, mert még mindig tele vagyunk előítéletekkel és azt gondoljuk, hogy például a keresztséggel ez előítéleteket is megkereszteljük, holott Isten keresztel, a mi keresztségünk mindig hamis keresztség marad.

Bizonyágtételünk útja is tele van szórva ezekkel az előítéletekkel. Egyik előítéletünk az, hogy azt gondoljuk, hogy egy sereg ember nem éri meg azt a fáradságot, hogy foglalkozzunk velük, s e viselkedés igazolására lehet egy korcs kegyelem-tant is találni. A másik előítélet az, hogy az egyháznak egy bizonyos életstílushoz kell ragaszkodnia; meg kell őriznie a távolságot. Mintha bizony Isten megőrizte volna! A lehetetlen szeretet éppen onnan táplálkozik, hogy önmagunkat valamenyny ember között a legvisszatartóbbnak tartjuk és tudjuk, hogy Isten mégse vetett el minket.

A lehetetlen szeretet: parancsolat. Erre szoktunk legkevésébbet gondolni. Számunkra a szeretet inkább spontán dolog, de éppen a házasság az a terület, ahol a legtragikusabban bizonyul be annak a szeretetnek a csődje, mely nem egyé szí-vünk felbuzdulásánál. A keresztyén ember azért szeret, mert Isten parancsolja és Ő megadja azt, hogy parancsolatát teljesíteni lehessen. Az élet egyéb viszonyaiban is beigazoló-dik az, hogy csak ez a szeretet a maradandó.

A szeretet azonban nemcsak parancsolat, hanem ismeret is. A héber nyelv Isten ismeretével kapcsolatban ugyanazt a gyököt használja, mint a nemi érintkezéssel összefüggően. A szeretet nem vak; Eros lehet az, de az evangélium Istene nem. Ismeret a szeretet, de nem csupán másnak az ismerete, hanem önmagunké is más-hoz való viszonyunkban és ilyen szempontból nézve: éber ismeret. Állandóan fennáll a kísértés veszélye is, s túl ezen, ha a szeretet nem lát egészen világosan és tisztán, önmagát sterilizálja. Az evangélicizáció nem egyszer itt bukik el, mert a szeretet rendkívül konkrét ismeretet kíván meg. Az olyan egyház, amelyik úgy akarja szeretni az embereket, hogy nem ismeri azok valóságos életkörülményeit, nem értette meg ezt.

A szeretet mindig gyakorlati. Ez az oka annak, hogy az egyház nem fordíthat háta a társadalmi, politikai és a közösségi élet problémáinak.

Ily módon feltárul a lehetetlen szeretetnek néhány lehetősége. Isten először teljes mértékben megmutatja nekünk saját utálatosságunkat és az ez által támadt kétségbeesésből úgy emel ki, hogy szeretetben tudunk szembenézni minden emberi gyarlósággal. Majd parancsolat ad a szeretetre és ez a biztosítéka annak, hogy szeretetünk éppen akkor újul meg, amikor ügyefogyott igyekezetünk megölte azt. S végül — ez a harmadik lépés — szükséges, hogy

úgy ismerjük azokat, akik felé szeretetünk irányul, mint ahogy Isten ismer minket.

E szeretet azonban lehetetlen akkor, ha halandó. A halál nagy veszélye a szeretetnek — minden szülő és házastárs tudja ezt. Az evangéliumnak itt az a nagy ajándéka, hogy Jézus szeretete az örökkévalóságnak szól. Az egyház abban a bizonyos-

ságban szerethet, hogy a világon való győzelem nem a halál győzelme. Ez nagyon fontos, mert éppen a halál miatt hátrálunk meg a szeretet gyakorlati teendői előtt a „mi haszna?” kérdéssel ajkunkon. E csüggedés ellen az evangélium azzal vigasztal minket, hogy munkánk nem hiábavaló, mert Urunk királyságát építjük, még ha rossz építő-

mesterek vagyunk is, s e bizonyosság által felvérteződünk a szekularizált idealizmus naivitásával szemben. A lehetetlen szeretet lehetőségeinek kihasználása a mi szeretetünk hiányosságait, töredékességét is mindig megmutatja, de a győzelem záloga, Isten szeretetének bizonyossága a feltámadás hitében van.

Pákozdy Miklós

Molnár Ferenc: Útitárs a száműzetésben

— Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1958. 358 l. 20,50 Ft —

A *Pál utcai fiúk* és annyi sikeres színdarab szerzőjének utolsó művét, „a nagy nevetető tragikus hatyúdálát”, tartjuk kezünk közt. A könyv érdekessége, hogy az eredeti magyar kézirat nem került elő, így angolból kellett visszafordítani. A fordítást *Stella* Adorján, a neves író régi barátja végezte és *Kárpáti* Aufél írt hozzá Molnár Ferenc életművét felmerő tanulmányt.

A könyv írására az adott okot, hogy az öreg író elvesztette hű titkárnőjét: *Vandát*. Ez a veszteség szubjektíve olyan nagy, hogy a mindenkorj lamentációk módján világ-gá kell zokognia: „Tekintsétek és lássátok meg, ha van-e oly bánat, mint az én bánatom, amely engem ért?” (Sír 1:12). Másfelől méltó irodalmi emléket akar állítani neki az író. Valamikor kéziratait, jegyzeteit reá akarta hagyni. Most már nem lehet. A New York-i Nyilvános Könyvtárnak ajándékozza. Megpróbál írni még egy színdarabot Vanda emlékére. Ennek a misztikus darabnak a lényege: egy angyal földre száll, hogy szerető ápolásával enyhítse a Nagy Író szenvedéseit. E könyv közli az utolsó felvonás vázlatát: az angyal nem bírja elviselni szeretett ápolója haldoklását és — megáll a szíve. Maga az Úr Jézus jó el érte — gyógyszerészség képében. (E misztériumjátékba illő színekkel titkárnője keresztényi áldozatosságát akarja az író apoteózisban részesíteni!)

Vanda halálával az író rádöbben: milyen menthetetlenül és kibírhatalanul árva! Száműzött a földön és nem hisz a mennyben sem. Ki lehet-e bírni ezt a kettős hontalanságot? A könyv sűrű válasz: Nem!!!

Földi hontalansága okozójául a *Hitler* örült programját jelöli meg. (Ezért mond el két megleghangú történetet XIX. *Piusz*-ról, „a Hitlerellenes pápáról”, és ezért szövi bele emlékezéseibe X. *Keresztély* dán király esetét, aki „együttérzésből” szintén feltette a sárga csillagot a német megszállás idején, sőt részt vett a koppenhágai zsinagóga istentiszteletén.” (Könyvében számos magyar és külföldi zsidó tragédiáját említi meg. Érthető, hogy legkedvesebb regénye *Hemingway*: *Búcsú a fegyverektől* című műve: a legnagyobb római költőnek pedig *Ovidiust* tartja, mint aki szintén száműzetésben élt.)

Az író árvaságát növelte, hogy feleségét, *Darvas Lilit*, fényes színpadi karrierje sokáig Berlinhez és Bécshez kötötte: állandóan sok ezer kilométerre volt tőle; majd Amerikában folytatta sikeres szereplését. Hiába találkozik az író kora sok híres emberével, mint *Puccini*, *Korda* Sándor, *Greta Garbo* s a művészet, irodalom és politika annyi csillaga: tűzijáték a társadalmi élet fénye s annál sötétebb a világ, amikor magára marad. Még az elnök is fogadta a Fehér Házban, de minő csalódás: a gazdaságpolitikai téma után utolsó kérdése az, hogy *Miszter Molnár*nak mi is a foglalkozása.

Ezt a nagy árvaságot enyhítette Vanda. Az író legszemélyesebb valóságát adja a gyógyszerészségéd-Jézus ajkára, amikor is Ő meghalt ápolónő-angyalát vigasztalja: „Mellé fognak temetni. Ez lesz a földi emlékezete annak, hogy két idegen, idegen ember, akik hosszú esztendőig, nem is tudtak egymás létezéséről, egyszer csak menedéket találtak egymásban, és együtt maradtak ebben a szörnyű világban. De lehetséges, hogy az idegen országban, ahol aludni fogsz, ezt senki sem fogja tudni, csupán a sírásók, akik parancsot kapnak, hogy temessenek egymás mellé két embert, akik nem egyforma nevet viselnek” (355. l.).

A sír felé hanyatlásnak ezt a szomorúságát még komorabbá teszi a *mennyei hontalanság*: „Bárcsak — mint sokan mások — én is hinni tudnék!” (323.). De a halál árnyékának völgyében úgy érzi, hogy csak kívülről érkezhetik segítség, „a kémia jóvoltából”, és szedi a töméntelen idegnyugtatót (84.). Nem akar beletenyugodni a kedves titkárnő elvesztésébe. Erősen megrongált idegrendszerre állandó társalgást folytat a meghalt eszményképpel, de saines, ő, a híres színműíró mondja a kérdéseket és a feleleteket is. Éjszaka a szíve dobbanására kiugrik ágyából: Vanda zörget! De csak a fényárban úszó, üres szállodai folyosót látja. Beírja a temetőparcella címét az ismerősei névjegyzékébe. *Vandát* pedig négyes koporsóba helyeztetni, hogy akárhová költözik, magával vihesse: Úgy akar vele banni, mint a magyarság „a Szent István jobbával”. Dacolni akar a halállal. Ebben a lelki állapotban nem tudja megvisszatalni könyveit, fényképeit, színházi

plakátjai, lapkivágásai és babérkoszorúi. Hiába veszik körül 41 színdarabjának szereplőit, mint megannyi vidám, szomorkásan is derűs árny, hiába cseng a múltból feléje egész világot megkacagató humora, mint a Purim-ünnepek ősi vigadozása, hiába zajlik, sátoroz, habzsol körötte az élet, mint hajdan is az Aranyborjú imádatában — ő boldogtalanul árva.

Ez a Krisztusra szoruló árvaság!

Egvik darabjában az öreg, beteg, ortodox zsidó házaló egy zsák könyvet vásárol az árverésen. A zsákból előkerül az Új Testamentom. Az öreg zsidó megszereti a könyvet és megszereti — Jézust (69.). Vajon, nem hasonlít-e az „öreg házaló” Molnár Ferencre, aki annyi művében elárulta a transzcendens iránti vonzódást; aki „minden idők legnagyobb magyar írójának” — *Pázmány* Péter bíborost tartotta (55.); aki az említett darab megírása előtt a *Zsol-tárok Könyvét* ötféle fordításban tanulmányozta át mondatról-mondatra (!); s aki bevallja, hogy „az Új Testamentommal való alapos megismerkedés előidézte izgalom álmatlanná tette” (145.), s aki e könyve homlokára *Tennyson* szép sorait írta:

Ó, Krisztusom, bárcsak lehetne

Látunk egy rövid órára

A szeretett lelkeket, hogy

elmondhatnánk

Hol vannak és mivé lettek?

Valamikor a kis Nemecek haldoklását könnyeztük végig a *Pál utcai fiúk*-ban. Itt maga Molnár Ferenc, az ünnepelt író, haldoklik előttünk. Az óceánok, felhőkarcok, pálmák, színházi estek, sikerek és tapsok mind csak tündöklő kulisszák, amelyek semmivé válnak és végülis a szerző egyedül marad a színpadon. A reflektorok kialusznak. Éj van. A halál éjszakája.

Molnár Ferenc könyve végére is odailleszik *Szabó Lőrinc* verse „Az Árny kezé”-ről:

... látja, tudja, hogy
szívem szakad, oly egyedül vagyok,
s kell a hit, a közösség, szeretet.
S kezét nyújtja. Mert beesteledett.

Nekünk, ígéhirdetőknak ezt a Kéznyújtást kell elvinnünk e világ hontalanjaihoz, síróihoz, haldoklóihoz. Minden elárvult és magányos lélekhez. Az emberhez. *Szenási Sándor*

„A mai szekularizált világban”

Igérletünk szerint ebben a számban — két cikkben is — tájékoztatjuk olvasóinkat a Keresztyén Békekonferencia debreceni eseményeiről. Csak a Konferencia ún. Állandó Bizottsága ülésezett ugyan, de az érdeklődés is, a nagyjelentőségű tárgysorozat is szélesre tárta a zárt kereteket. Azok persze tévedtek, akik valamiféle újabb „ellen-ökumené” alakítására irányuló lépést tételtek fel a debreceni értekezlet tervei között. Ilyesmiről szó sem volt. A Keresztyén Békekonferencia valóban ökumenikus mozgalom, de senki „ellen” nem irányul. Legkevésbé az Egyházak Világtanácsa „ellen”. A prágai kezdeményezés — mint a debreceni eredmények is mutatják — értékes segítséget nyújthat a Világtanácsnak, hogy egvik legfontosabb célját, a békéltetés szolgálatát eredményesebben végezhesse. Reméljük, hogy a Világtanács jó szívvel tudja fogadni és felhasználni ezt a segítséget.

A béke megőrzése, a háború megelőzése olyan szent ügy, hogy annak szolgálatában minden becsületes keresztyén ember és minden engedelmességre kész egyház elsősorban az eredményes munkához szükséges egyesítő, közös szempont: Jézus Krisztus keresztyén megalapozott egységünkre tud figyelni és háttérbe tudja vonni az elválasztó konfessionális ellentéteket. Debrecenben öröm volt megtapasztalni, hogy a protestantizmus különböző árnyalatai, az orthodoxia képviselői, sőt a római katolikus megfigyelő is mennyire egygy tudott lenni a közös jó cél szolgálatában. Tudjuk, hogy az egyházak egysége egyfelől hitvalóság, másfelől gyakorlati feladat. A Keresztyén Békekonferencia máris pótolhatatlan szerve e feladat gyakorlásának az atomkorszak hajnalán.

Reméljük, hogy hasznos szerv lesz az összeurópai egyházi konferencia is, melyet a dániai Nyborgban tartanak meg január első napjaiban. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa öttagú küldöttséggel szándékozik résztvenni ezen a tanácskozáson. Az előzmények ismeretese. Lisszabonban, 1957. május 27—31. napjain harmincöt európai egyház képviselői tanácskoztak arról, hogy amint megvan az amerikai egyházakat átfogó, az ő sajátos problémáikkal foglalkozó szervezet, szükség volna — nem annyira szervezeti, mint inkább mozgalmi jelleggel — az európai egyházak időnkénti találkozására is. Az ilyen találkozók elősegíthetnék az Európa békéjének megőrzésére irányuló egyházi törekvéseket is.

Magyarországi egyházaink közül a református egyház zsinati tanácsa október 29-én foglalkozott az összeurópai konferencia tervével. Kimondotta: helyesli a tervet azokon az alapokon, amelyeket a lisszabundi konferencia megállapított. „Az európai egyházak ilyen találkozója a mai megosztott, életveszélyes feszültségben élő világban hasznára válhat az egyházak együttes szolgálatának, amelyek az a veszély fenyeget, hogy maguk is a feszültség elemeivé válnak. De hasznára válhat ez az összeurópai konferencia az Egyházak Világtanácsának is: hozzásegítheti ahhoz, hogy egyensúlyt az egyre túlnyomóbbá váló északamerikai nyomással szemben újra megtalálja. Ugyanakkor ez az összeurópai találkozó a népek megbékélésének nagy ügyét is előbbre viheti” — mondotta ki a református zsinati tanács. Ez a határozat vilá-

gosan rámutat arra is, hogy ez a találkozó — ha a lisszabundi alapoktól eltérő tárgyi és személyi feltételek között rendezik meg — fokozhatja az ellentéteket és megosztásokat az egyházak között.

Az összeurópai konferencia témája: „Az európai keresztyénség a mai szekularizált világban” — tárgyi tekintetben nem látszik a legszerencsésebbnek. A szekularizáció kérdését bizonyos nyugati egyházi körök szemlélete szereti a keleteurópai egyházak területére korlátozni. Pedig a szekularizáció világjelenség, együtt jár az emberiség nagykorúságával (Bonhoeffer) és a Krisztusközpontú egyházaknak semmi okuk sincs arra, hogy ez a jelenség kétségbeejtse és az egyház lényegétől idegen „önvédelmi harcra” tüzelje őket. Hogy a szekularizáció az Egyesült Államokban milyen mértékben érvényesül, erre jó példa a *Theology Today* (Princeton, 1958. 261. l.) jelentése: az USA 1960-as népszámlálási ívének rovatai közül törölték a vallási hovatartozásra vonatkozó kérdést. 1957-ben ugyanis próbaképpen harmincöt ezer családot meg számláltak és megállapították, hogy a családok többsége megütkezéssel fogadta a vallásukat tudakoló kérdést. A *Commonweal* című katolikus lap szerint is ez a kérdés illetéktelen beavatkozást jelent a magánélet ügyébe. A zsidó hitközségek is állást foglaltak a kérdés ellen. Számos protestáns egyház is szembefordult a kérdéssel, amelyet a vallásszabadság elvébe ütközőnek minősítettek.

Az európai protestáns egyházak közül ma leginkább a Német Evangéliumi Egyház egyes nyugatnémet vezetői igyekeznek az államhatalom segítségét igénybe venni a szekularizálódással, tehát az állam és az egyház elválásával szemben. Igyekeznek az államot igénybe venni arra, hogy hatalmi eszközökkel tartsa fenn vagy éppen erősítse az egyház közeleti befolyását és ennek megfizetik az árát is: támogatják a kormányzatnak a német nép és az emberiség érdekeivel nem egyező törekvéseit is. A szekularizáció kérdése tehát az európai egyházak első találkozásójának napirendjén elég nehéz problémákat vet fel. A mellék-témák: A keresztyén hit találkozása a technikával Európa talaján; A konstantini korszak vége Európában; A görög-orthodox kegyesség hozzájárulása Európa kultúrájához a múltban és a jelenben; Vannak-e közös vonások a keresztyén örökségben és az európai egyházak iránt való keresztyén felelősségben. Ezek a mellék-témák, mint a főtéma elágazásai a keleteurópai egyházak számára mindenestre alkalmul szolgálhatnak a bizonyosságtételre arról, amit az Igéből új történelmi helyzetükben, a szocializmussal való gyakorlati találkozás idején kaptak. Az utolsó mellék-téma fogalmazása pedig felidéri „Az európai felelőségi ökumenikus bizottsága” elnevezésű rossz emlékű kezdeményezést, amely időnként más elnevezés alatt még hallatja hangját és egyházi színezetű támogatást ad az „európai” jelzőt használó, de teljesen nyugateurópai jellegű „európai közös piac”, „Egyesült Európa” és hasonló jellegű „Atlanti” tervezeteknek.

Az a reményünk, hogy legközelebbi számunkban már részletes beszámolóval szolgálhatunk olvasóinknak az összeurópai konferenciáról és a magyar egyházak teológiai állásfoglalásairól a felsorolt kérdésekben.

k. i.

Theological Review

Founded 1925 — New Series Vol. I. — 1958 December, No. 8.

A Monthly published by the Ecumenical Council of Churches in Hungary

EDITORIAL BOARD

The Very Rev. Tibor Bartha, Th. D. Bishop of Debrecen, Prof. Joseph Bodonyi, Th. D., Ph. D., Prof. Stephen Czeglédy Dr. theol., Chief Curator Prof. Thomas Esze Ph. D., Prof. Emerich Kádár, Ll. D. (Editor), Dean Prof. Gyula Nagy, Th. D., Ph. D., Prof. Earnest Ottlyk, Ph. D., Th. D., Ll. D. Prof. Ladislav Martin Pákozdy, Th. D., (Chief-Editor), Prof. Nicolas Pálffy, Th. D. (Associated Editor), Prof. Andrew Tóth, Th. D., Prof. Sigismund Varga, Ph. D.

CONTENTS

Prof. Dr. Ladislav Martin Pákozdy: *Cold War as ethico-theological Question.* — Rev. Charles Achs: *Time and Eternity.* — Rev. Louis I. Madarász: *In the Spirit of the Agreement.* — Dr. Theodore Rózsai: *Our Christianity in the Socialism.* — Rev. Ladislav Zay: „Who hath believed our Report?” — Dr. Louis Fekete: *Abstract Art on Man.* — Rev. Ladislav Szendrey: *A Bit of Philology.*

WORLD REVIEW

Prof. Dr. Emerich Kádár: „God's Word is preached in China even Today.” — Prof. Dr. Ladislav Martin Pákozdy: *Mission and World Policy in the Today's Roman Catholic Church.* — Rev. Nicolas Pákozdy: *The Evangelical Church in Germany and the Issue on the Lord's Supper.* — Rev. Julius Groó: *Niebuhr's self-criticism.* — Dr. Alexis Máthé: *Hersey's „The Wall” and Emmanuel Ringelblum's „Notes from the Warsaw Ghetto”.*

HOME REVIEW

Prof. Dr. Emerich Kádár: *Report on the Work of the Christian Peace Conference held at Debrecen.* — Rev. Charles Tóth: *Official Visit of the French Reformed Church to Hungary.* — Prof. Dr. Michael Bucsay: *In Commemoration of Eugene Zoványi.* — Rev. John Bottyán: „Jasper Károlyi's selected Works”.

REVIEW OF BOOKS AND PERIODICALS

Dr H Berkhof: *Christus de zin der geschiedenis* (Prof. Dean Stephen Czeglédy). — Kurt Hutten: *Die Glaubenswelt des Sektierers* (Rev. Ladislav Gaudy). — Fritz Führ: *Kirche am Anfang einer neuen Zeit* (N. G.). — *Ecclesiastical History* (Prof. Earnest Ottlyk). — Senarclens, Jacques de: *Heritiers de la Reformation* (Dr. Alexander Adalbert Nagy). — *Les possibilités de l'amour impossible* (Rev. Nicolas Pákozdy): — Francis Molnár: *Fellow-Traveller in Exile* (Alexander Szénási).

Editorial Office and Circulation Departement: Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Theologische Rundschau

Gegründet 1925 — Neue Folge Jg. I. — Dezember 1958, No. 8.

Monatschrift des Ökumenischen Rates der Kirchen in Ungarn

INHALT

Prof. Dr. Ladislav Martin Pákozdy: *Der kalte Krieg als theologisch-etische Frage.* — Pfarrer Karl Achs: *Zeit und Ewigkeit.* — Pfarrer Lajos Madarász I.: *Im Sinne unseres Abkommens.* — Pfarrer Dr. Tivadar Rózsai: *Unser Christentum im Sozialismus.* — Pfarrer Ladislav Zay: „Wer hat unserer Verkündigung geglaubt?” — Pfarrer Dr. Lajos Fekete: *Was sagt die abstrakte Kunst von dem Menschen?* — Pfarrer Ladislav Szendrey: *Ein wenig Philologie.*

WELTRUNDSCHAU

Prof. Dr. Emerich Kádár: „In China wird auch heute das Wort Gottes verkündigt.” — Prof. Dr. Ladislav Martin Pákozdy: *Mission und Weltpolitik in der römisch-katholischen Kirche von heute.* — Pfarrer Nikolaus Pákozdy: *Die Evangelische Kirche in Deutschland und die Abendmahlsfrage.* — Pfarrer Gyula Groó: *Niebuhrs Selbstkritik.* — Dr. Elek Máthé: *Tagebuchaufzeichnungen und Roman vom Leben und Sterben der Einwohner des Warschauer Gettos.*

HEIMATRUNDSCHAU

Prof. Dr. Emerich Kádár: *Bericht über die Debrezener Arbeit der Christlichen Friedenskonferenz.* — Pfarrer Karl Tóth: *Der offizielle Besuch der französischen reformierten Kirche in unserer Heimat.* — Prof. Dr. Michael Bucsay: *Nachruf von Jenő Zoványi.* — Pfarrer Johann Bottyán: „Ausgewählte Werke von Gáspár Károlyi”

BÜCHER UND ZEITSCHRIFTENRUNDSCHAU

Prof. Dr. H. Berkhof: *Christus de zin der geschiedenis* (Prof. Dr. Stefan Czeglédy). — Kurt Hutten: *Die Glaubenswelt des Sektierers* (Ladislav Gaudy). — Fritz Führ: *Kirche am Anfang einer neuen Zeit* (N. G.) — *Kirchengeschichte*. (Prof. Dr. Ernest Ottlyk) — Senarclens, Jacques de: *Heritiers de la Réformation* (Pfarrer Dr. Béla Sándor Nagy) — Crespy, George: *Les possibilités de l'amour impossible*. (Pfarrer Nikolaus Pákozdy) — Franz Molnár: *Reisegefährte in der Verbannung* (Alexander Szénási).

Redaktion und Administration: Budapest, XIV., Abonyi u. 21.